תנ״ך · אחרונים

משכיל לדוד

רבי דוד פארדו

ספריית אור ברסלב · or-breslev.co.il

משכיל לדוד

רבי דוד פארדו

מקור הטקסט: ספריא · רישיון: לפי המהדורה: נחלת הכלל או Creative Commons

התכנים שלפניכם נאספו, מוינו, סוננו ונערכו בעמל רב ובמסירות על ידי צוות פרויקט 'אוצריא' (otzaria.org).

לקריאה באתר, עם המפרשים והמקורות ליד כל שורה: https://or-breslev.co.il/library/משכיל-לדוד/
הקובץ נוצר ב־20 בנובמבר 2026 מגרסה v39-202611200317 של הספרייה.

תוכן העניינים

הקדמה 7
בראשית 19
פרק א 19
פרק ב 29
פרק ג 33
פרק ד 38
פרק ה 40
פרק ו 42
פרק ז 48
פרק ח 51
פרק ט 55
פרק י 58
פרק יא 60
פרק יב 64
פרק יג 69
פרק יד 72
פרק טו 74
פרק טז 79
פרק יז 81
פרק יח 84
פרק יט 94
פרק כ 99
פרק כא 100
פרק כב 103
פרק כג 107
פרק כד 113
פרק כה 118
פרק כו 127
פרק כז 130
פרק כח 135
פרק כט 143
פרק ל 147
פרק לא 150
פרק לב 152
פרק לג 163
פרק לד 166
פרק לה 167
פרק לו 169
פרק לז 172
פרק לח 183
פרק לט 187
פרק מ 188
פרק מא 190
פרק מב 198
פרק מג 202
פרק מד 205
פרק מה 212
פרק מו 216
פרק מז 221
פרק מח 227
פרק מט 233
פרק נ 239
שמות 241
פרק א 241
פרק ב 247
פרק ג 253
פרק ד 255
פרק ה 261
פרק ו 262
פרק ז 270
פרק ח 273
פרק ט 276

פרק י 279
פרק יא 284
פרק יב 287
פרק יג 303
פרק יד 309
פרק טו 315
פרק טז 321
פרק יז 326
פרק יח 328
פרק יט 338
פרק כ 343
פרק כא 348
פרק כב 364
פרק כג 368
פרק כד 371
פרק כה 372
פרק כו 379
פרק כז 382
פרק כח 385
פרק כט 388
פרק ל 391
פרק לא 398
פרק לב 400
פרק לג 406
פרק לד 411
פרק לה 417
פרק לו 422
פרק לז 422
פרק לח 422
פרק לט 425
פרק מ 426
ויקרא 427
פרק א 427
פרק ב 444
פרק ג 447
פרק ד 448
פרק ה 452
פרק ו 457
פרק ז 462
פרק ח 467
פרק ט 468
פרק י 472
פרק יא 480
פרק יב 485
פרק יג 487
פרק יד 494
פרק טו 500
פרק טז 502
פרק יז 507
פרק יח 509
פרק יט 513
פרק כ 525
פרק כא 528
פרק כב 536
פרק כג 541
פרק כד 546
פרק כה 549
פרק כו 560
פרק כז 570
במדבר 572
פרק א 572
פרק ב 577
פרק ג 578
פרק ד 582

פרק ה 586
פרק ו 592
פרק ז 593
פרק ח 597
פרק ט 600
פרק י 603
פרק יא 608
פרק יב 613
פרק יג 616
פרק יד 624
פרק טו 625
פרק טז 632
פרק יז 639
פרק יח 641
פרק יט 644
פרק כ 648
פרק כא 653
פרק כב 658
פרק כג 666
פרק כד 669
פרק כה 671
פרק כו 674
פרק כז 680
פרק כח 686
פרק כט 688
פרק ל 689
פרק לא 693
פרק לב 698
פרק לג 698
פרק לד 701
פרק לה 701
פרק לו 703

דברים 704
פרק א 704
פרק ב 717
פרק ג 720
פרק ד 724
פרק ה 726
פרק ו 728
פרק ז 731
פרק ח 735
פרק ט 736
פרק י 737
פרק יא 739
פרק יב 746
פרק יג 753
פרק יד 756
פרק טו 758
פרק טז 759
פרק יז 764
פרק יח 765
פרק יט 767
פרק כ 769
פרק כא 772
פרק כב 776
פרק כג 780
פרק כד 782
פרק כה 785
פרק כו 787
פרק כז 793
פרק כח 795
פרק כט 798
פרק ל 801
פרק לא 802

פרק לב 804
פרק לג 811
פרק לד 816

הקדמה

יציבא איהי **או**רייתא. **ה**דא **ה**דורא דכנתא. ורדא יאה **נ**הוריתא. **ה**יכלא **ה**לולא יתירתא. **בראשית** מאמר הרי זה כמין חומר אופיי"ה שפיר ואנביה שבחו רבנן לדצב"י והוי דרפקתא דאורייתא הכא תרגימו נהוריתא כל לרבות את השלשו"ל ואת הדומה השחול והכסו"ל יתמי נמי בני מעבד מצוה נינהו שמעינהו וגרסינהו עייפינה"ו וסדרינה"ו הני ברכי דשלהי מנייהו הוי מורה ורוי ופשרא נהחוי נפיק בר אמורא"י אטיטריה דבר יוחאי מכי אמר אשתלהי טובוי דאתרבאי כנהרא דגינאי: מצא חן בעיני ה':

נח לו של"ו נברא כל העולם כלו תכשיטין הן לו מיהו אינו דומה שונה פרקו במלאת ספק"ו האי ריאה דאגליי"ד עקר שאינו מוליד אתקוש יציאה להויה למאן דספי מחטי דעליי"ה דבדאורייתא בעינן רבייה הכל חייבין בראי"ה כל הנשמה תהלל יה ויבא שכמי"ה מהו דתימא הבונה כמה יבנה מוהרקייהו דהני תנופה והגשה שמים חדשים וארץ חדשה ובלבד שיכוין לבו ובקרבו ישים או"ר ב"ו ולפום צערא אגרא תורה שלומד באף היא לא תברא זאת התורה אדם כי ימות באהל אמר מרן: וימת טרח ב"חרן:

לך לך למדב"ר קדמו"ת בספרי **שושנים** תמ"ן אומ"ר סדר זמנים כי מנעורי גדלני כא"ב את והב מסכנת"א בנכייתי"א דמקרבא עניות"א למקבע מסחת"א ולכבות נרי בקרונות של ספורי"י כי העניות והדלות בטענת בריא ה"ן משיבין את הארי ולפתח חטאת רובץ כל שחותכו וכווץ מאי עבידתיה גביה פרוץ מרובה דרך קשתו ויראם את כל בית נכותו: ומקנת כסף מכל בן נכר נמול"ו אתו:

וירא כבוד ה' חד בדרא דדרי באגרא ושם חטה שור"ה ואע"ג דלדידן חסורי מחסרא בציק"י קדר"א הוה אמינא אף אנן נמי תנינא והוינא כד הוינא עומד ומשמש בבית המדרש א' מהלך וא' ד"ש מצטמק ויפה לו בתוך הריפות בעלי ברם זאת תורת האשם זעיר שם ולא עלתה ארוכה דגמרי' מיכ"ה מיכ"ה: את תח"ק ואת מעכ"ה:

חיי שרה א"ם למצור"ת כאש בנעורת על דא ודאי קא בכינן הוה שקלינן וטרינן היכי עבדינן בנין א"ב אין כאן דמכי נחית על אחורי המסכ"ן ותו ליכא מנה לאיי אפנ"ויי מפנ"י אורח ברגליו לח"י העומד מאיליו והאם רובצת על האפרוחים אני ושני אחים נאנקים ונאנחים הקו"ל בידי שמים חו"ס מצנים פחים אפיק דך ועייל ס"ך דכפין עניא ומראהו שפל: על פני כל אחיו נפל:

תולדות מאי נינהו רחמנא רבינהו **פרדס"א** ר"ב אשר באור חוזר ואור ישר ונקטינן אין דרש"ה אלא מדעת בעינן ע"ת למו"ד ועט' לטעת ואנן דרשינן אחי"ם ורקי"ם לא מרבא קא רבי ולא אוקומי קא מוקים ואיך יוכל כל ענו"ת חלושה לכבוש את המלכה תורה

צוה לנו משה מורשה מדאפקה רחמנא לארוסה מכלל דבעיא דרישה וכוליה האי ואולי יעשו דרך בקשה חן וכבוד יתן ה' והאלהים נש"א: לו לאשה:

ויצא הרוח בדישה ומירוח נפק ד"ך כשב"י מודח מהר צועה הדין חירגא כמאן דאזיל לחנג"א אתא כי ממשמש קועיה מי איכא דוכתא דעבדי ליה סמתרי כי פליג"י במהו"ר ומאורי כישששכר וזבלון גם מקום ללון בעמקה של הלכה רומיה פושכא אפי' כל שהוא מסתיין נאמן עלי הדיין שם אתן את דודי אף על פי שאיני כדאי ה"ן ספ"ק מוציא מידי ודאי בצ"ר שבין השינים היכא קאי מקום ששמו עינים: ויקרא שם המקום ההוא מחנים:

וישלח המלך ויוציאנו לרויה שבקיה לרביא לצל"ח לי למט"רה בהדי הך צבורא אתר דלא סלקא דעתין ואיברא דאריך וקטין ואף על גב דלא אמיד הכל הולך אחר המעמיד ואי ליכא שיתין צעי מאי איכפת לן במיא דבי בלע"י רחמנא לבא בעי אז אמרתי אני ארצם דהא בידי אדם אפשר לצמצם כי אפי' נוה שאנן השתא הדר דינא ע"ר ואונ"ן וקביל עליה ויקרא וזול"א ואנ"י בתוך הגולה כתוב הדר ומאן חשיב קוץ ודרדר גבר אויב מנעל המרופט עושה עושר ולא במשפט והארץ הדום: הוא עשו אבי אדום:

וישב ישראל מי להי' אלי צלל"י מלל"י לי שמעו ויחלו קלין כחמורין ואפי' עיקר מטרי"ן בגזירת עירין ליכא מאן דסתר אהלא גמירי דלא עבר כשל"א גמרי ומקנו אחרי דברי לא ישנו תכתב זאת בספר דכרניא מ"ן ימי"ן רעיא דגול מרבבה ועל כלם אה"ל אה"ל ריבה העם היושב בה נשו"א עון פרו"ש מאהבה ויצא חוש"ש כלו מההוא חמר"א לובא יין תרעלה גמר"י חדלה חדלה כמאן דאית ליה מוקצה כל העם מקצה לא נשאר אחד יושב הארץ זר מעשהו: לא זכר צ"ר המשקים את יושב וישכחהו:

מקץ ימים דספו לי מעליי"ה מנה הראויה הנהו תלמידי דקיימי כנדי יתבו ומקהו הקהתא שאול שאלתא מאן איכא בי חיואי הא בבתי גוואי בית השמש"י הוא הראש הל"ל הנשיא ריש גלותא ראש השלישי רבינו הגדול **רש"י** כי שנה ופיר"ש טען בקורה אורה זו תורה מניה וביה אב"א יש אם למקרא מיהו גבה תורה לבני קטורה הכל נעשו כחרשין ועם היות כי רוב אריות דורשי"ן ורוב סברי"ם מתחככין מר אמר הכין ומר אמר הכין ידים עסקניות עכ"ז עיניהם של עניים תלויות היו שם גדודיות דאפי' יש שם מאה פומין אתין וגמין לא מסתייה דלו' גמיר בניו"ת ברמה עומקא ורומא היכי דמי אטום פה פתוח פה סתום הוה בעינא אבא לפרושי מיליה וליתיה קמן דנשייליה דסליק רב בסלקי' גדולה נודי הרכם: לשלום אל אביכם:

ויגש אליה"ו ראינוהו שחרית במזר"ח מידו פרוח יפרח יקרא לפנים הרואה אבוהון דכלהו פרשא"י גאמו ליה לסבא דסבין אתוהי כמה רברבין ותמהוהי כמה תקיפין כגון

זו כופין הרוצה שיחכים יעסוק נהר הבא אל אהב"ה ועץ חיים תאוה כי אזור אור אזור במתניו וקרני **ראי"ם** קרניו בפלפול"א אריכת"א רחמנא ליצל"ן מהאי דעתא. ואחריו כל ישרי לב עד שיצא המחלב והבודל בתמרים ול"ו ממדב"ר הרי"ם ויאמר לקוצרים הוא בעל **שפתי חכמים** הקומץ רבא כל ראשי בשמים תני תנא סחיטת קדשים טעונה הפשט וניתוח וכלי"ל לאישי"ם ותאיו ואיליו רבים מקטפי"ן עליו מאי טעמא דלא אשכחן קצ"ר של קיימא וכמה גדולים מעשי חיי"א דאת"ו מביניי"א ונטלו קרני ההוד: ויפרו וירבו מאד:

ויחי אדם כאיש נדהם חשש"ו מארש"ו דהוה ליה סתמו כפירושו ומאן ספין ומאן רקיע אפי' כבן בבי על הפקיע מדי עברו עולת שבת בשבתו דברי רבינו ותורתו להראות חזות"ו ולו יאי"ר כל חמת"ו הא ודאי פשיטא לן דאתי מרחוק מדוך פלן דאטו מי מצי נקיט בההיא שעתא חומרי מתנייתא טלוסקמא דסבי דבעינן תרי רובי ארבעים אלף הוריות אלו הן ביתיות ואלו הן מדבריות דמאן זכי לכלהו והמנהג כמנהג והוא קורא ופוש"ט באגרת שא"ת או ספח"ת או בארי"ת כאשר יעלה המזלג חד אמר דולג כי לא פורש ואנכי איש רש אין די בא"ר מוקש"ה ונולד עד דאזיל לשאול בלא ולד הוא פורש ובוכה על הארץ מדתי"ם: ויישם בארון במצרי"ם:

שמות בני ישראל מצותן במעלי שבתא ומרן המשביר תני הלכתא דכל סמא דמלתא תעובר שורת"א פתחא להאי פרשתא בהדי תרגימנ"א דצב"י רחמנא וגם פירש"י ראש אמנה הילכך לאורתא דשית כי בו יורדין לשי"ת ומנקי"ן אותו למען ברית"ו אבן בעניותין מתניתא דמר קא תנינן שקלינן וטרינן וכל היכא דמפריך לא אמרינן דיו עד דאשכחן מאי דתני אי"ו להבין אמרי בינה חכם דינא בנטירותא יתירתא ושמירה מעלייתא למטחן קשייתא כי כל היד המרבה לבדוק לעת מצוא כפטיש יפוצץ כלי מפצו: וביד חזקה יגרשם מארצו:

וארא אל א"ב ר"ם בעול"ת ראי"ה אשו"ר הייא עד דקדוקה של נפש למצוא דברי חפ"ש תא שמע הני מילי דדרשי' כללי דרך המלך ה"ן לה שיעור במתניתיה תיתי חדא מתרתי או לפרש הלשון אם הוא בנחל קישו"ן או לפרש הענין אי איכא רוב בנין או רוב מנין ולא תימא כדי נסבה כי תועה אתה בה דלא טרח רבינו להציב הדרבן לתינוקות של בית רבן ועל כל דיבור ודיבור דנפיק מפומיה אית לך לאקדומי כעין קושיא הנקרא הרגש הנו נצב כמו נוגש בגופיה דקרא ומשם בארי"ה. והנה מלתא דפשיטא שתיקנא מינה כי כל חי מרגיש מכי פתח בעידנא ברם מאי דצריכא פורתא דעיונא לא מזיגנא רישא

ורמינא אנפשאי עד דאשכחנא הכרחו איש על מקומו כי טעמו ונימוקו עמו לצרף וללבן כל הדבר הקש"ה: כאשר דבר ה' ביד משה:

בא וראה דזימנין דרבינו יצא מן הכלל ללמד ויאמר הצמ"ד בין תבין כי כל הרגשיו קריין ולא כתיבין והיכא דטרח וכתביה בפירושא כמלונ"ה במקש"ה כי תאמנו לא כל הימנו דודאי עיקר פרכיה בברא קאי כי אורחיה ומאי דכתיב אינו אלא דבר המעמיד ומכריח במלא פתי"ח (והכי מוכח מדברי הגאון מוהרא"ם ז"ל בפרשת בהעלותך על פסוק כי אשה כושית עיין שם) ואני בעניי אשכחנא להו בס"ד בפת"ח עינים: הוציאנו ה' ממצריים:

בשלח פארי"ה ונטה את שפרירי"ו כי אמר מר מדרשו זהו טעמו וממשו דודאי איכא דיוקא דקה מן הדקה בהך פסוקא דפשטיה לא סגי ליה דרך עלייה אינו גולה דקאי באפי לישנא דמתיבותא מידי דאית ליה קשותא אפומא דמקטרתא ובמילי דאגדתא מוקמי' לה אחזקתא ומטיבותיה דמר אמר בה טובא דכגון דא צריכא רבא. הא לאו הכי בעלמא מרגלא בפומיה ונהורא עמיה הדא אמרה אני לא באתי אלא לפי פשוטו של מקרא ולא בא לבית המדרש אלא מפני במסג"ר והחר"ש ואנן דייקינן באתרייהו וקיימינן עילווייהו וראיה מהימנא בקרא דלקמן דמשום קושיא דעל כס יה אמאי כתיבי חצאין אמרי' רואין מאי דתנו רבנן כי לא שלם השם והכסא עד העלו"ת הענן דוק ותשכח גדולה דעה גבי ההוא רשיעא לסטים וקסדור: [ס"פ בשלח] מלחמה לה' בעמלק מדור דור:

יתרו שייתר פרש"ה אחת בתורה ר' אומר שנים מקרא אף אתה תשחר למה לי דבר אחר בחד מנייהו סגי ואמאי תנא זוגי אלא על כרחין אית לך למימר כי חלץ ועשה בה מאמר חד טפי למיתלי ביה כיפי ולמה נשנו מפני הרא"ה משום דחזא דבכל חד איכא קיוהא הילכך תרוויהו צריכי והכי קאמר אי אשכחת בחד פירושא מילי דפריכי לכשתנשאי לאחר תטלי מה שכתוב ליכי והיה כי ישאלך בנך מחר לאמר מאי קאמר מר תרתי למה לן עמוד נא הדרך עלן תא חזי ואמור אליו: אשר לא תגלה ערותך עליו:

משפטים ישרים זוהי הצעה של משנה האי דישנא להאי פרדשנא דפשטיה דקרא סגי ברישא והדר תני מילי דאתו מדרשא ולכי תידוק איכא דוכתי שכן משונה דגמר ומקני מדרשו קודם פשוטו שלא כמשפטו דהא אין דורשין תחלות אלא ודאי זה אומר לתלות כי המדרש בעב"י גבי מגיניו ובינת נבוניו מישב טפי הכתוב על אפניו והפשט אית ליה מוקשה ואלא מיהא לאודועי לאינשי כי הפשט לא יופשט עשאו סניף לירכתי המשכן דלא תימא סמי מכאן כי כל הדרכים בחזקת שקנ"ה נאמן בית בהר סיני **פרד"ס** רמוני ויהי שם עם ה' עומד ומשמ"ש גמר לה לה: ארבעים יום וארבעים לילה:

תרומה תרי ממאה תנינא להא דתנו רבנן דבר בשם אומרו תוך הדברו ולאו אורחיה דמר אלא למיתי בסתמא והיה העלמה אי משמא דגמרא או ספרי וספרא ומדרש אגדה צי"ר תעודה ולא חש למבדק בשמא מאן נינהו אבות התו"מה ובהני פרטי דשייר ביני שיטי דשמא דמריה עליה ומביאו בשב"ט מגולה יש בו טעם בעיקר ומה יקר עיין שם באתרייהו ותשכח טעמייהו וחד מנייהו בר"פ וירא ה' זה מקום בינה משמיה דר' חמא בר חנינא ואתה תחזה דאפי' שיחה קלה של רבינו צריכה תלמוד כמפי מפיבושת: וכל יתדותיו וכל יתדות הכש"ר נחשת:

תצוה לבניך אלו תלמידיך בכל נפשך ובקו"ל מאד"ך למידק בלישניה דמרנא חסיר ויתיר וחלוף מסיפיה לרישיה כי היכי דדייקי' בתלמודא דרבנן קשישי וצבי דינא דרבנא אשי ואי חזית ביה אפוכי מטרת"א פוק עיין בתיאובתא והלכתא ולא תימא יכול על מנן דהאי אידגן ואפי' כי אמר מר איני יודע איתא התם מעין טבע (עיין ס"פ תולדות ובפרשת וישלח בפ' ויעל מעליו אלהים ובפרשת תזריע בפ' ועמוק אין מראהו) ואוסיפה לך כהנה וכהנה אתיא הנה הנה דוק בחכ"י ותשכח בנגרי דפרזלא ותשוב תתפלא דתנא תונא קל"א אית ליה דאפי' קלסת ליה בשיתין הלול"י אינך מגיע אפס קצהו תחת כל השמים ישרה"ו ועילא מנהון הכי נמי משלט"י הדמי"ה הרזי"ם לא עממוהו הן מקדשי"ן אותו שכבר קדשוהו שמים העליונים לפנים ולפני: קדש קדשים הוא לה':

תשא את ראש כי פרקי"ה וראית את השמש מאי פסקיה דא"א לומר ונקה ותפול בעד הסבכ"ה בעמ"ק הבכא עד שתאמר אין דנין כאן מהלכה אלא כל הקרב הקרב לשפ"ר העזרה דין הוא הדר פשטא דנהרא אבע"א קרא ואבע"א סברא ואפי' דעתא דיחידאה כל שהיא רחבה כדי לקבל אריי"ח ובריאה לעולם הוא נותן משום פא"ה ע"פ פשוטו דרך קסת"ו למען ענות"ו: עד באו לדבר אתו:

ויקהל קהלות ברבים הגאון **הרא"ם** ז"ל והמה בכתובים דאף על גב דקי"ל דברה תורה כלשון בני אדם כל היכא דאיכא למדרש דרשי' נה"ר יוצק יסודם. ואני בעניי הכינותי דלא נחית רבינו לדרשה אלא א"כ הוכרח מדברים שבקדושה וה"נ לא דריש סמוכין מן התורה אלא היכא דאיכא תמורה הא לאו הכי אסמכת"א לא קניא כי כפלים לתושיה. ותו זימנין דדריש רבינו חסירי ויתירי [כגון בפ' וירא ישב כתיב] והיינו נמי משום דאיכא טנר"י לפיכך דריש מר"י מ"ר ויצא יצוב וסו"ב עד יבושת: למשכ"ן ולחס"ר שבי"ב נחש"ת:

פקודי המסכ"ן סבונ"י באהלי"ם אשר בין אלי"ם ובין סיני מעט אשר היה לפני ברם הראשון שבראשון שאין למעלה הימנו ביאור מרן **הרא"ם** ז"ל הנה לפנינו מרישא עד

סיפא ואנן מיהא לא מייתי הכא מניה אפי' דבור הקל אא"כ בא לידי משק"ל שקלא וטריא שמא אמצא גלוסקא יפיפיה אר"ש נתנה יבולה דחדי קב"ה בפלפולא אכן ברובא דמנכר עבידנא קצ"ר המצ"ע מהשתרע קול המשנה ממטבע דבי רבי רבא ואסיקנא בה דבהכי מתרצא קושייתיה ועדיך תאתה דלכי תידוק בקושטא אית לך ברירה מדאוריית'. ומאידך רבוות' לא אתא לידן רק ס' דבק טוב וס' שפתי חכמים דקביעי ביה את האורים ואת התומים וגם מהם לא לקחתי אפי' מלה חדא רק מאי דצריכא לחדודא כי את הכל חדוש הוא אשר קניתי לי לפי מיעוט שכלי ואי אשתכח כוותי בשום חד מן קאמיא קמי שמיא גליא כי לא ראיתיו ולא ידעתיו. וכגון דא צריך הגדה משום חשדא כי במהדורא בתרא זכיתי ימים מספר שהיה אצלי ס' נחלת יעקב בתורת שאלה ועברתי עין זעיר שם זעיר שם ולשעה קלה אהדר למריה. הן אלה קצות דרכי וחק תוכי ואלה מצעיהם למוצאיהם: לעיני כל בית ישראל בכל מסעיהם:

ויקרא שם בשם ה' אל עולם **משכי"ל לדוד** ליהוי שמיה מכמה טעמי קדמאה שלים מאן דאלים זהרא אית ליה דשמא דמריה עליה דאד"ר אקו"ן לשון נוטריקון קרי בחיל וכן אמר **מ"רנא ש"למה כ"ינויו י"צחקי ל"ימד לדוד** הא מלה חדא היא הודה. וזאת שנית למען שוררי על ברכות הורי שני צנתרות והמה לקברות לראשי עטרות שפר קדמי להחויא הגזרה והבניה מנא לן פיצו"ל הגויה לי אני בריה ולימא **משכי"ל** בגימט' **יעק"ב ויוסטינ"ה הולידי"ו** עם אהבת כלולות לכו חזו מפעלות כי ברבות הטובה ולחיי העולם הבא ליהוו דוכרניהון וכל גרמיהו"ן אינון ועמליהו"ן ושבחיהון וגולות הכותרות ליהוי מתייהיב להון ויהא רעוא דכל מאי דאית לן זכייה בדאורייתא ומברכי' אקרא חדתא ליסליקינהו בקושט"א בעילית"א בהדי אבהתא ואמהתא וכלהו מצוותא דקנינא ודאקני מילין קשיטין ליהוו להו תכשיטין ואשר זה עני קר"ה במו"ט ובמוט"ה כי מה יעשה הבן ולא יחטא לא ישימם חלילה למפגע לא פגע ולא נגע לא מינה ולא מקצתה בכף חובה: מכל אשר יעשה לאשמה בה:

צו לצו קו לקו זעי"ר שם זעי"ר שם בין אמת"י אמינא לישנא תליתאי טעמא וחזותא הא דאית ליה תוריתא דבתר שמא אזלי' ועלויי קא מעלי' הנה כי כן דרך כל משיג המשא"ת החלה מתתא לעילא והא בחבורה קדמאה ניט"ל טעם ביאה בתשובה תתאה **שושנ"ה** רענני כיצד סדר משנה והאידנא בהך פירושא על תורת משה מורשה טו"ב נמי לדרשה עד בלי די מתנובות שד"י והוא הנק' משכי"ל (עיין במ"נ) ואט אליו אוכיל והשתא תרין אינון וחד יתחזרו שמו"ר וזכו"ר בדבור אחד נאמרו מלך אשו"ר ברהטים וכי היכי דאיתא בסבא דמשפטים משכיל לעילא משכיל לתתא יהא רעוא דתירום רישאי עד הרמתה

גדי"ל כלילי קמטרא דספדי דהואיל ואשתרי אשתרי ומ"י מכלכל דיעה בינה והשכל ואעל ההרה כירח נריח אשה: את כל הדברים אשר צוה ה' ביד משה:

שמיני למלואים ניסן דהאי שתא **או"ר** חד"ש גמר"א גמו"ר זמורת"א כי בו ביום הגיעני צורי עני מרי ארבעין אכתפי הנה אלפי הדל בדלי דלות כרום זלות דאיברא ידענא בנפשאי כי לא הגעתי למאכל בן דרושא"י ובאתי לשנים ולא לסימנים ואיה מקום בינה כי עת לכוננה ולית לן אלא קטינא קטינא וממאן דאית ליה בעינא רעות מלכא על דנא ישלח עלינא ללמוד וללמד סדר הבדלות לקחת מוסר השכל: להבדיל בין הטמא ובין הטהור ובין החיה הנאכלת ובין החיה אשר לא תאכל:

תזריע זרעא אפילא כזרעא חריפ"א נדון בצריפ"ה היא גופא דייקא אצטריך קרא לאתויי ספקא הן תוי שדי יענני נפשי ישובב ינחני בחפיצה ובהנחותא בסימנין דאורייתא אל"ף כפ"ל מגדליים הדר חלים ידיעות התומ"ה שיתין מיני דמא הלכתא וטעמא עד שיצא ממנו מלואו: לטהרו או לטמאו:

מצורע [גימטריא סמא"ל הר"ע] אסור בתשמיש המטה מטה גללנית"א לילית חייבתא פז"ר גדול אלו שבמיתה פרוע"י ראש הני עכברי רשיעי כי יעמד ח"י על האדמ"ה **משכי"ל** לאיתן **כשושנ"ה** הדומ"ה ממילא כשזה קם זה נופל אמור אל טמי טפל ושית לערפל קפדה בא היינו עזובה גנ"ח גוה"א לזנב הלטאה היא ראה היא דאה: ולאיש (בליעל) אשר ישכב עם טמאה:

אחרי מות האי גופא סריקא ד"ל מהכא לבי עלמין מובטחני דליהוי לן עטר"ה בקרמי"ן ויהיו שפתותי דובבות בקבר סב"ר אל סבר יחדיו ידובקו יתנו עדיהן ויצדקו לימרו שמעתתא מן שמאי ואף על גב דתנינן הקלי"ן שבדמא"י ודילמא לא דק סוף סוף אף בעוף הדק ואפי' עני וידו מעוטה בפרק הקומץ זוטא היה ממילא מן השילוח אשה ריח ניחח את הדברים האלה דבר ה' אל כל קהלכם: ולא תתמה"ו בהם אני ה' אלהיכם:

קדושים שנמסרו לביאה במדרש הפליא"ה דאית לכו בבואה דבבוא"ה אלי"ם בעלי קרנים היושבים ראשונה במלכות שמים במטותא מנייכו מלכי עשו את שאינו זוכה כזוכה וכי מטי ספרי זה בידייכו אחלו לגביה יקרייכו ואציתו אודנייכו רדו שמה ברוח נדיבה וחזו בו בעינא טבא דמובטחני תשכחו ביה מילי תריצי ואי אכלו ביה קורצי"י מוציאי דבה דאיכא משום איבה לית לן בה חרבם תבא בלבם: דמיהם בם:

אמור ואמרת להזהיר גדולים על הקטנים הללו מיימינים תלמידים הגונים אלו קדשי הגבול שיש להם בית קיבול האמת ממי שאמרו בין איש ובין אחיו ובין גרו ללקט אורו"ת

קלות כחמורות א"ל עז"ר בריי"א קבע בה מסמרות זה דור דורשיו מבקשי: כאשר צוה ה' את משה:

בהר סיני הן אומרים זהו חלקו המגיע לו איש לפי אכלו דרשי כללי ופרטי ריבויי ומעוטי למגדול ועד קטן גזרו על פתן משיזועו זיעת המעטן אפי אינש גוצא בקש למצוא ולו' מצא כה אמר האל לנו אל למושעות והיה אמונת עתך חוסן ישועות חכמה ודעת חקי ודיני: ומקדשי תיראו אני ה':

בחקותי תלכו ובלבד שלא תהא הליכה מקופח"ת או בדו"ד או בקלח"ת לאהבת הניצוח סובב סובב הולך הרוח כאשר יהיה האופן לא בלל לא חפן ולא תימא האי מאי אר"ש מאפליה ערום ועריה דזימנין אפרקסיתא דעניא תשכח מרגניתא אפיק מר"ה ועייל חדותא דעו איפה כי אדוני האדונים בשבעים פנים גלי מסכתא הנה כתובה לפני: אל בני ישראל בהר סיני:

במדבר סיני עדיף ימא דתלמודא אוצר כל כלי חמדה עיילנא בגויה בתיאובתא והלכתא כמשחל בנית"א והכי נמי תנינא מכילתא וספרא וספרי גדולים חקרי ואתינא לבי מדרשא דר' אושעיא רבא ורבי תנחומא וזהרא עילאה איתא להא ואיתא להא מדר"ש לפירושים ובני ד"ן חושי"ם בתי נפש והלחשי"ם על יד על יד משל לצייד הייתי מביא וקורא כאשר ירדוף הקורא כי היכי דלא ניהוי באעבורי על כל דבור ודבור להגיע לפרשת העבו"ר בהלכת"א ומיתנ"א כשמלה לבנה עד שיתפקקו כל חליו"ת נקודי"ם או קליו"ת ולא בהלעטה בפתחא זוטא כהנהו דכתיב בהו הבשר עודנו וכו' (כדאי' בס"ה) וזמוריה"ם שחתו: כבלע את הקדש ומתו:

נשא אשא לשון שבועה מכאן מודעא דטובא טרחנא בזאת התורה טר"ח טרייה להנהוא גברא באובנתא תליא מלתא בעי שיפ"ה ובעיט"א שלא לאכול מעיסה שלא הורמה חלתה ובדיקא בגילה דחתיתא במדרש ותלמוד גדול ותאיו ואלי"ו: מבין שני הכרובים וידבר אליו:

בהעלותך אדעתא דידך דאיכא דבר הנידך נא הב לי ידך בר פחתי עיין בברכת מזונא בקורט של לבונ"ה אדמוקדך יקוד עד"י כפנ"א דדילמא איכא הודאה ממין הטענה ולא תימא מאן דהוא קטינא קטינא מארעא ספנ"א כי תאמר בלבבך היום רבו קטנים דמאן נעור"ן: מחסרו"ת ויחנ"ו במדב"ר פארן:

שלח העי"ז מעם לוע"ז אל תהי בתוקעי כף במ"ר דע"ת והוכף כל בתר איפכא עיניו לחלכה ולא תימא איפוך כי תקרע"י בפו"ך עד דהדרת ומעיינת במקרא ומסורת קרנות

קרנת ופארכם על ראשיכם לשם גרוסין גמורין כאשר צוה ה' אלהינו אתכם והוא מעוזכם: להיות לכם לאלהים אני ה' אלהיכם:

קרח בעל תלונה היה למשל ולשנינה דון מינה ומינה להקים שם אמת ובזה שכר שכיר אינו משמ"ט שם שם לו חק ומשפט ושם נסהו אם אומר על הין הין ועל לאו לאו זוהי מדת אבות התומ"ה לפי שה"ן בקיאין לשמה אדעתא דהכי חותו: ואת קדשי בני ישראל לא תחללו ולא תמותו:

חקת התורה חבור"ה תחת חבור"ה אליכם אישים אקרא מובטחני דהדין ספרא כל חד וחד מנייכו תנקטו ליה בשפולי גלימייכו לפי שיש בו ריחיים של גרוסו"ת דבר השוה על כל נפשות כ"ת פלפל"י אולי ימצאון שם ממהדור"י מילי ומקרי דרדקי מח עצמותי"ו ישוק"ה הא למגמר והא לאגמורי אדירים משבר"י וכי נפיל אריא אבי תרי מאי דבר אחר היתה כאניות סוחר אפשר לסוחטו וכבולעו כך פולטו והכי נמי חיישי למעוטא דלית להו רבא במתא גמורו מני הא מלתא ועל הכל בעל הבית בחוץ כי אצלו דבר המלך נחוץ ואינו מופנה לדון בגזרה שוה נאמר כאן מצוה יעמיד על פירושי ויעבור את הקוש"י ולבעלי אגדה איכא שע"ר פקוד"ה קיבוץ גליו"ת הדובשנין והסופגנין והלחמניות ואגבו בכמה מילי דרבנן דלפום ריהטא לית להו פתר איכא פירושא ע"ד נסתר למאריהון דרזין באתרא דמהנדזי"ן דמעיקרא משכ"א והשתא אובריזי"ן ע"פ הקדמות מרן האריא"ל דהוה לפנים הרואה בארעא דישראל בצפ"ת אמת ישב רוחו: מעבר לירדן ירח"ו:

בלק וחל"ק לא ידענא הכי שמענא כשם שא"א לבר בלא תבן וקש כך לא נמצא מחבר שלא נוקש מיהו לאו כל כמנייהו איכא בינייהו מיעט וריבה יש זריז ונשכר עובר לפני התיב"ה יש בוטה מטי ולא מטי אינו אלא טועה לזימנין ידועי מספר יהיו ה' עליהם יחיו ויש שפל ונפסד רובו סלף: ארבעה ועשרים אלף:

פנחס הוא אליהו הוה מתגלי למאן דזכי ליה בבי אולפנא יד הקדש על העליונה וישב מצרף ומטהר שהרי נאמר בהן פאר מיהו אנן יתמי דיתמי ואית בן מומי סתרי חו"ב המוקדמין והמאוחרין ולא בריא נהורין הילכך ספוקי מספקי' ומטעא נמי קא טעינן ברם אינהו הוו אכלי בשרא שמינא אמת ואמונה מרישא לסיפא נשוא"ה יצתה לצריפ"ה ולית להו מוקש"ה: ככל אשר צוה ה' אל משה:

מטות ישראל הקרובים למלכות אי חזיתו ביה אלון בכו"ת במטו דנוני לכף זכות דהימנותא כוליה יומא אית לן טרדין עלי אדמה במילי דצבורא ה"ן עומדין בשורה זה בא בחביט"ו וזה בא בקור"תו ולאידך גיסא נפקא מינה לגרסא ינקות"א כלילא דורדא דכבד"א ככבדא לישנא דתלמוד' ואתו דרדקי ובעו לכרכושי בק"י חד אמר נוש"א וחד

אמר כוב"ש לח ויבש ואני אנא עלי היו כלנה. וסוף דבר אפי' איכא כעין מוריק"א כעין קשות"א שלו ושחיתה לא תשדי ביה קל"א כי כל ישראל ראויים לאותה אשתל"א וכל האדם כוזב הילכך מרחיקין את המרז"ב וכל הפוסל פוסל במומו: ויקרא לה נוב"ח בשמו:

מסעי אמרי הא בבתי בראי הן קורא בצדק לכל אשר ימצא שם בדק נדבכין די אבן גל"ל לפי שכלו יהולל למה נקוד על לול"א ליעיין מר במיליה וסח"ט אותו עד שדמו שותת הס ואחר כך כתת אבע"א בודק היטב הדק ואי איכא פרכא אחר העיון ובנה אצלו ציון עדי"ו על המחק ועד בשחק נאמן עלי הדיין דלא מסתיין דלא נקיטנא עליה מידי בלבאי אלא אף זו איש פום דין חביב עלי כגופאי כי כלנו לדבר אח' נתכוונו לחותם אמת זו כחו נגד ה' משיחו: בערבות מואב על ירדן ירחו:

דברים הדברים לעזרת ה' בגבורים עדת אבירים כקנה וקנמון אשר נתנו עיניהם בממון הנה הוא תפוס להביאו לבית הדפוס הראשון שבראשון חביב כאישון א"ח ולא למעט מעטה תהלה מאי יומם הגביר המרומם כה"ר **בנימין פינטו** אשר כונן אשורי ממכון שבתו הלא שארא"י לינטריה רחמנא עם כל בני ביתיה משען ומשענה וגם עד זקנה ובפרט לידיד בן ידיד תלמידי חמודי **דוד** משכיל כי שמי בקרבו המעדיף טובו. אחריו החזיק אבן הראשה לכל דבר שבקדושה הוא הגביר כביר וחיילים מגביר לי הנפש גם לי לבב יתר"ו חוב"ב כה"ר **מנחם קוריאל** יעמד חי בריא אולם חיים עד העולם עם כל בני ביתו ברכות שמים מעל אל תיקרי מה אלא מאה ועץ חיים תאוה באה ומה גם לתלמידי הבן יקיר זר"ח **אברהם** אוהבי דודי לי ואני לו ברך ה' חילו. ובכלל הברכה כל יחיד ויחיד מן הק"ק הזה בכללו איש לפי מהללו דאף על גב דנתמכמך וגם דלה מי מדד בשעלו ומי שוקל את שקלי צדק יקראהו לרגלו כי פועל אדם ישלם לו. שליש מלגאו הוא הראש בחבורא קמא והשתא נמי קא יהיב טעמא הוא החכם הקציין המהולל לכל יופי מכלל חביב עדיף כה"ר **יעקב בונפיל** נר"ו ועליו יציץ נזרו עם בנו בחירו וכל שארו וכבוד יער"ו. בתר הכי החזיק גדולה חזקה מעיל צדקה הגביר הוקם על בכל נפשו ובכל מאודו זקן והנ"ו לפי כבודו המנוח כה"ר **יצחק עוזיאל** זלה"ה עקב אשר עשה הוא וביתו עמו המה הגבורים כלם אהובים כלם ברורים יאירו כמאירים כי יש יד לצדקה על ספר חקה סך רשום ע"מ לשלם בספרים. ולא סוף דבר אלא איכא אחריני בדרי דהוני' גבירי וקציני די ויניציאה מתא דעבדי אשרת"א מקמיצ"ה ואילך השירייי"ם והכל"ך. בתר דנא הא גברא איש התמים ישר ונאמן הן גביר כה"ר **יעקב פאפו** מק"ק שאראי' יהי שמו לעולם הוא ואחיו ובניהם וכל אשר להם. סמוך לחתימה על אחת כמה וכמה יעמדו על

הברכה קרובי ומרחמאי **אי"ש י"ד** שבק"ק ראגוזה עם כל הנלוים אליהם דשנים ורעננים יהיו. ועל כלם יתברך אחי ידידי הנבון כה"ר **אברהם** השם ישמרהו שהיה לי מעיר לעזור. ואחרון חביב הוא בעל הדפוס הגביר הנשגב לי למשגב כה"ר **שמואל פואה** כל כי הא מיבעי ליה שיתין הלול"י לידידיה ולהנהו תרי אורזילי **מזל"י** יקירי דעבדו עמנא רב חינא ורב חסדא מידי העבודה. ומה גם ברוב בנין **גד** תניין דיתיב בתוואני דמעיין ושומרי שכר הן כזית הנטופה בהדי ההוא שותפא **שלמה** וה' אהבו. דילכון אמרי אנא הא קאימנא ובריכנא פארכם על ראשיכם ויחדיו יסופו כל שונאיכם: כי ה' אלהיכם הוא הנלחם לכם:

ואתחנן אל ה' הא תנ"א דידן עידן ועדנין ופל"ח עידן עבודה שבלב זו תפלה יהא רעוא דיתמשך טלא עילאה חיורא חייתא ד**כתרא** מדיקנא יקירא מהנהו תרין מזלין נוצר ונקה מיושר על המחוק"ה דליכא משום מעשה בית חורו"ן דרך חיך וגרון קנה **חכמה** קינה **בינה** זה טעון לינה בגופה דאילנא **הגדולה והגבורה** ומכ"ל **תפארה והנצח וההוד כי כל** ידע בפש מאד במעולה שבערכין ומתמן לחקל תפוחין מתניתא מלכת"א מלכות כל עולמים בגנזי ברומי"ם ראשו לע"ב יגיע יום ליום יבי"ע כלפי לי"ה ותיתי מבינייא אשור הייא רעותא ורחמי דמגב"ו ביה כי כשור"ה לשלמ"י שמן תורק אריישייהו ליתר"ם מזלייהו הכא שבט מושלים כנגד אורן ולמחר לקבל שכרן פתוחי חותם יהיו במלואותם: היום לעשותם:

עקב אשר עשו אזניי"ם לתורה להדגי"ש את העזר"ה במדה במשקל ובמשורה לידרו באגרא שמע מינה מהרה דמארי עלמא אי אמרת בשלמא מאן דתני משילין לא משתבש כל מתיקת פרי קרוי דבש משילין פירות דרך ארובה היינו נסכ"א דרבי אב"א כי יפלא שפ"ע רצון ומלא נהר"א נהר"א ופשטיה כל נפש כי תשבע לבטא בכל מושבותיכם תשבת"ו שבתכם וכל פקודכם לכל משפרכ"ם: על פני כל הארץ אשר תדרכו בה כאשר דבר לכם:

ראה נא בעניינו יה רבון עלם מה קול הצאן הזה אשר קלם סנאה ואפילו ריש גרגותא מן שמיא מוקמי ואהדריה לקועיה עלן כחויא בייא בייא כבי"ה תחת כבי"ה סוסים מיוזנים כתים ודודנים שנים אוחזין בטלי"ת שמה קנני"א קפוז ותמלט. ואנת בריה דאלהא רבה היושב בארץ ערבה או נשבר או נשבה לא שבקת לחסידותך ומט"ר לא ניתך ואפי' כל הרוחות שבעולם באות אין משיאין משואות אפי' איכא בהרות כהות ולמות תוצאות עינא ולבא אל פתח בית האב בוזו כסף בוזו זהב וגם הנפש לו' תמל"א נאכל במסור"ת אש בנעור"ת לעשות אגר"ת בקור"ת ולב שמח היינו הך את הרחמ"ה ואת השל"ך מברך

על הרעה מעין הטובה צד"ק ומשפט בעינא מחתא תרווייהו בחדא מחתא ופצעי אוהב חביבי עלך: כברכת ה' אלהיך אשר נתן לך:

שופטים סוד"א דדייני רעי עאני באלו רגילים במורביו"ת ה"ן דורשין באריו"ת ואין מתירין גמזיו"ת היכי דמי כגון שניות כדי שיהא נשכר את הזויות למען ספות הרוה מופנה לדון בגזרה שוה מה כח ב"ד יפה החזק הוא הרפה זה הכלל כל שהוא בנותן טעם אסור וקים לן בלאו דלא תסור הני קביעי וקיימי בשיעור קומה סחור סחור להרמא אומניא דדין בנא"י: כי תעשה הישר בעיני ה':

כי תצא למלחמה רחמנא הוי בטולך הצהילנ"י מגלך על ב"ן אמצתה לך הא דידן חיבה זיל בתר רובא כל הארורים שבפרצ"ה טומאה רצוצה החוחים והדרדרים ע"ר פרוצ"ה על העושק ועל המרוצה חרב נוקמת נקם ברית על ישראל יתוכח: תמחה את זכר עמלק מתחת השמים לא תשכח:

כי תבא אל האר"ץ ארץ רבה סוכ"ה שחמת"ה מרובה משונה ביאה זו את קש"ט ואת חז"ו אשתני למעליותא גאולה אריכתא ולא אתיא ממילא אלא בעלה יוקים לה ויימא התנערי בטענת ברי"א ות"ו לא הדרא לטבלא ואתון מחצדי חקלא בני היכלא על ברכי"ם תשעשעו היום אם בקולו תשמעו הד"ר ושם עירו פע"ו מי יתן החר"ץ תחריצון: למען תשכילו את כל אשר תעשון:

נצבים וקיימים אורו"ת אלי"ם מהדמי"ם מקום שהשמ"ש דש ה"ן כל חדש וה"ן שבו"ת במקדש גוד אחית מחיצתא הכא תרגימו נהורית"א שפי"ר מרוקי"ם שבעתים אל חיקם וממצוקותיהם יוציאם כל הקלי"ם ניטלים בשבת ודלתותיה"ם עמהם באתרא דמסלקי דרושים לכל חפציהם זמן זמנם זמניהם כאשר נשבע לאבותינו בימי מגוריהם: לאברהם ליצחק וליעקב לתת להם:

וילך משה הלכת"א למשיחא אלקפתא נקטו ריחא ליתי רעיא מהימנא הדר דינא ואתי במה הצד השוה הפעם ילוה תי"ו תחיה מ'ה ש'היה ה'וא שיהיה סיפא דומיא דרישא אתא שמשא להעלות את המדומע המוציא דמפיק משמע נג"ר שיש בראשו קלסתר"א זה כלל גדול בתורה וייתי מתניתא בידיה וכל בניך למודי בפרק כל התדיר לילה ויומם: את דברי התורה הזאת עד תמם:

האזינו ושמעו קלא דלא פסיק והכי מסיק בפי דינא רבא בעניות שלא נתן קצבה שבוקו לחובין ולעוויין ובה שעתא הני מדליי"ן תכף לנטילת ידים ברכה צאו מתוך ההפיכה שובו אתיו הדרו למרייהו ואיהו בי קרי מפיקנא ממשעבדי בני חרי ובא לציון גואל: אל הארץ אשר אני נותן לבני ישראל:

וזאת הברכה ברוך בפרט מברכתך יבורך בית עבדך להיות בית מלא ספרים והרובים שומרים שני בני יעקב ויצחק יושב בשמים ישחק ישמח ה' במעשיו יכלל"ו המה תומ"ת מקדש וקדשיו. ובריך בכלל אנא גדול ה' ומהולל תא חזי מכה של חלל ונדבכין די אבן גל"ל לעם סגולה בתוך הגולה דעציבותיה מסתייה גונח וכוהה במאה פעיי אשו"ת הזמה ה"ן עושין אוגיו"ת בכבוש גליות בבליות ומדיות ויוני הגאיות וצעירי"ם אדומיות אמור מעתה להי' הישועתה ויחנו ביטבת"ה ועשית כפורת חדשים לקטור"ת ועתה הורד עדיך בנוי ומשוכלל ונות בית תחלק שלל קדשי קדשים והאריאל אור כי יהל: לעיני כל ישראל:

פטיר ועתיר ונסב הקרקעה מנוגה נגדו.
אדם להבל דמה את חרשי אדמה כמאן דאמר קודו.
מטיל על אסקופת בה"מ מכף רגלו ועד קדקדו.
הוא הצעיר דוד בכ"הר יעקב פארדו זל"הה.

בראשית

פרק א

פסוק א

בראשית פירש"י ז"ל אר"י לא היה וכו' פי' דק"ל בלישנא דקרא אמאי הוצרך לכתוב תיבת בראשי' דפשיטא הוא שדבר הבריאה היא ראשי' הכל וא"כ לא הו"לל אלא ברא אלהים וכו' ולתרץ זה מייתי אגדת ר"י וה"פ לא היה צריך להתחיל אלא מהחדש הזה וכו' כלו' הן אמת שאין לך דבר בתורה שלא נרמזו בה סודות ורמזים גדולי' כדאי' בזוהר דהנהו ספורי הן לבוש למה שנרמז בהן וגם מהגמ' נר' שאפי' מפי' אחות לוטן תמנע למדנו דבר גדול מ"מ היא הנותנת דמאחר שעיקר אלו הסיפורים אינם אלא למה שנרמז ונסתר בהן למה זה כתבן כלל דבשלמא המצות שבתורי' יפה נכתבו שהן הן גופי תורה דהיינו המצו' שצריך לקיימן ותחתיהן רמוזים סודות ורזין דהיינו נשמת' ואיכא נפקותא בכתיבי' הגופים לענין מעשה אבל הספורי' הללו מה צורך לכתוב הלבוש הואיל והנשמה צריכה להסתר לא הוי"ל למכתב כלל הגוף כיון דליכא נפקותא לענין מעשה והוי"ל להסתיר הכל וליהוו בכלל תורה שבע"פ ולכך תירץ רבינו שאף לפי פשטי הדברים למדנו עניינים גדולים משום כח מעשיו וכו'. מ"ש מהחדש הזה אע"ג דאיכא מקמי הכי מצות פריה ורביה ומצות מילה וגיד הנשה מ"מ אותם המצות לא נצטוו ישראל בעצמם עד מתן תורה בסיני ונמצא דמצות החדש הזה קדמה. ושוב מקשה רש"י קושיא אחרת

והיא מה שהרגיש תחלה וזהו אומרו ומ"ט פתח בבראשית כלומר מ"ט פתח בתיבה זו דכבר ידוע שבראשית הכל היה זה ומתרץ משום כח מעשיו וכו' והיינו דא"א לומר שישראל לסטים שהרי בראשית הכל הקב"ה ברא העולם וכולי. וברצונו וכולי והילכך כתב קרא מלת בראשית. ומ"ש שכבשתם ארצות ז' גוים ר"ל בשלמא ירושלם וסביבותיה שנפלו בחלקו של שם ואתם מבני בניו ניחא שנטלת' שלכם אבל של שאר גוים שהיו של חם הרי הם לסטיות ואין לומר דמ"מ כתיב ארור כנען עבד עבדים וכו' ומה שקנה עבד קנה רבו דמ"מ לא קילל את חם בכללות אלא את כנען הבן הרביעי שיהא עבד לאחיו דהיינו שאר בני חם ואיברא שגם ישראל אעפ"י שיצאו משם הם בכלל שהרי כתיב ברוך ה' אלהי שם ויהי כנען וכו' מ"מ הרי ישראל הוו מעוטא דמעוטא לגבי כל שאר בני שם ובני חם ובני יפת ולכ"ע בתר מעוטא דמעוטא לא אזלי' אדרבא זיל בתר רובא לכך הוצרכו לתירוץ כל העולם וכו' ברצונו וכו':

בראשית ברא אין המקרא וכו' דק"ל מלבד דמלת בראשית לעולם סמוכה וכאן אין שום סמיכות. בר מן דין ק"ל למה לא התחיל בתיבת אלהים ולימא אלהים ברא בראשית וכו' שבזה לא היה נותן מקום למינין לרדות שזה אחד מהמקומות ששינו לתלמי המלך ולאיזה תכלית התחיל במלת בראשית לזה הסכים רבינו בדעתו העליוני דאע"ג שדרכו בפירושיו לילך אחר הפשט כאן ע"כ אין המקרא הזה אומ' אלא דרשני וכו' ומיהו משום דס"ס קי"ל אין מקרא יוצא מידי פשוטו מייתי בתר הכי הפשט לסניף אע"פי שאינו כ"כ מיושב ומ"ש בשביל התורה ובשביל ישראל ק' היכי דריש תרתי ואי משום דמשכח רבינו שתי הסברות בדברי רז"ל אמאי תנא ושייר דאיכא התם בזכות משה שנקרא ראשית וכמה אחריני ונר' שכוונת הרב ז"ל לפ' דהנך תרתי מ"ד תורה ומ"ד ישראל לא פליגי אלא הכל א' והיינו כפי מ"ש המקובלי' שתכלית הבריאה לפי שהתורה קדמה לעולם וכתוב בה רחום וחנון ארך אפים וכו' ודברי' הללו אין ניכרים בפועל אלא בבריאת האדם ולכך עלה ברצונו הפשוט לברוא העולם וז"ש בשביל התורה ובשביל ישראל ולכי תידוק בלישנא דרז"ל במדרש רבה נר' דודאי זו כוונתם ז"ל באמרם שם היה הקב"ה מביט בתורה וברא את העולם עכ"ל כלומ' היה מביט שכתוב בה רחום וחנון וכו' וכדי שיתקיימו דברים אלו בפועל ברא את העולם והעיקר בשביל ישראל שלהם ניתנה תורה ונצטוו עליה ועיק' שכר ועונש הוא להם:

ברא אלהים ולא נאמר וכו' דק"ל דלא הו"ל לכתוב שם כלל רק לכתוב בראשית ברא את השמים וכולי דידוע מאן ברא דהא כתיב בתר הכי בכל מלתא ויאמר אלהים ומשני דמ"שה כתב שם והזכי' אלהים ולא ה' משום שבתחלה עלה במחשבה וכו'. והק' הרב

הנח"י דמה תועלת לנו להודיענו מה שעלה במחשבתו הואיל ולא נתקיימה ע"ש ואני ארבה להק' דאטו מי לא ידע קב"ה מעיקרא דאין העולם מתקיים במד"הד לכך נר' לדייק בל' רש"י שכתב וראה שאין העולם מתקיים והו"לל ראה בלא וי"ו אלא ה"פ בתחל' עלה במחשבתו לבראותו במד"הד וראה יפה מתחלה שאין העולם מתקיים במד"הד ואפ"ה רצה להקדי' במחשבתו המד"הד בכוונה מכוונת לפי שראה שאין העולם מתקיים אא"כ מקדים מדה"ר ומשתפה למדה"ד אך מכיון שהיה צריך להקדים למדה"ר מפני תקון העולם וא"כ הרי יגברו הרחמים על הדין ויבטלו הדין לגמרי ולא היה זה רצון הבורא שהרי יש צורך ג"כ במד"הד להעניש הרשעי' לכך העלה במחשבתו תחלה למד"הד בלבד. ואין להק' דא"כ בתר הכי במעשה לא היה צריך אלא למדה"ר לבד הואיל וכבר העלה מד"הד במחשבה דאיכא למימר תרתי חדא דא"כ היה הדין קודי וגובר על הרחמי' והוא ית' רוצה שיכבשו רחמיו את כעסו א"נ י"ל איפכא דא"כ אתי מעשה ומוציא מידי מחשבה דהכי קי"ל ונמצא מתבטלת מד"הד לגמרי:

פסוק ד

וירא וכו' אף בזה וכולי הרא"ם ז"ל כתב דהכרחו הוא לפי שא"א לפי' כמשמעו כי האור והחשך הם העדר וקנין דלא תפול בהם עירוב באופן דלא שייך לומר בהם ויבדל ע"ש וקשיא לי שהרי מצינו ששימשו אור והחשך יחד כמו במצרים ועל הים שהיה החשך למצרי' ואור לישראל במקום א' ובזמן א'. וקצת י"ל דהתם לעולם לא היה אלא האור רק בעיני המצריי' היה סמיות עינים באופן דלדידהו הוה כמו חשך אלא דמ"מש רז"ל שהיה החשך עב ושהיה בו ממש אין נר' כן ולעד"נ דק"ל לרש"י דמאי שייך לומר דלפי שראה כי טוב לכך ויבדל וכו' אדרבא מאחר שהוא טוב עדיף טפי שלא יבדילנו מהחשך שהוא יתקן הרע של החשך ולכך קאמר דצריכין אנו לאגדה וכולי. ולדעת זאת האגדה צ"ל הטעם שברא לזה האור אף על פי שידע שלא היה העולם כדאי להשתמש בו ושהיה עתיד להבדילו לצדיקים לע"ל משום דלע"ל לא יוכל להבראות לפי מה שגזרה חכמתו ית' שאין כל חדש תחת השמש. ולפי הפשט דמייתי רש"י נ"ל דה"פ ראה קודם שיבראנו שהיה לו להיות דבר טוב ואין נאה לו ולחשך וכו' וקבע לזה תחומו ולכך כשברא האור מיד סילק החשך שקדם לו בזמן הלילה ובא האור וסילק החשך והיה יום כך נ"ל. ובזה אזדא לה קו' הרמ"בן ז"ל שהביא הר"אם דא"כ ידמה כאילו יש בענין המלכה ועצה חדשה וכולי כי מ"ש הר"אם אינו מספיק כ"כ כאשר הק' עליו הנ"חי ע"ש:

פסוק ה

יום א' לפי סדר וכו' ההרגש שמבחוץ הוא דלא הול"ל אלא ויהי ערב ויהי בקר יום ומאי קמ"ל באמרו א' פשיטא שזה א' שהרי לא קדם לו אחר והדר מקשה להכריח פירושו

ולתרץ הרגשו דא"א לפ' כפשוטו דא"כ הול"ל ראשון א"ו היינו דקמ"ל שהיה יחיד וכו'. וראיתי להרא"ם שהק' בשם הרמב"ן כי לא יתכן לכתוב יום ראשון בעבור כי עדיין לא נעשה יום שני וכו' עיין שם ובנ"חי. ולע"ד לא ידענא מאי קו' דהא ודאי כשהתחיל הבורא יתברך לברא העולם בראו אדעתא שיתקיים וכשברא ונתן גבול לאור ולחשך להיות זה יום וזה לילה אדעתא דהכי עביד שישמשו וילכו כך לעולם נמצא שזה היה הראשון לימי הבריאה ומה בכך שעדיין לא באו שאר הימים הרי היו בודאי עתידים לבא לפי כוונת הבריאה ואמאי לא שייך לכתוב יום ראשון וגם לענין הבריאה בעצמה מכיון שביום א' אעפ"י שנברא הכל בו מ"מ עדיין לא נשלם שום דבר רק כלם היו צריכין תקון א"כ בהכרח כשעבר יום א' ועדיין לא נשלמה המלאכה שייך שפיר לומר זה יום ראשון למלאכה אך עדיין צריך יום או יומים או ימים אחרים לתקן הבריאה ואפשר שלזה ג"כ כיון רש"י במ"ש לפי סדר ל' הפרשה הו"ל וכו' כלו' דלפי הנר' מל' הפרשה דכשעבר יום א' ועדיין לא נגמרה מלאכת הבריאה אלא היו צריכים תיקון הרבה א"כ שייך שפיר ל' ראשון לבריאה דבהכרח לבא אחריו שני ואמאי כתב אחד. ותדע שזו כוונתו דאל"כ יש יתיר בלשונו דהוה סגי ליה למימר לפי סדר הלשון:

פסוק ו

יהי רקיע יחזק וכולי דק"ל דבשלמא לעיל גבי האור שייך למכתב יהי אור לפי שאור דבר שאין בו ממש היא אבל ברקיע שיש בו ממש הול"ל יברא א"נ יעשה רקיע ומאי יהי לכך פי' יחזק וכו':

בתוך המים באמצע וכו' דק"ל דמדכתיב בתר הכי ויהי מבדיל וכו' ממילא שמעי' שהוא בתוך המים ואמאי אצטריך בתוך המים אלא ללמד שהוא מכוון באמצע וכו' והרא"ם ז"ל כתב לא מפני שמלת תוך מורה על זה כי ובני ישראל הלכו ביבשה בתוך הים איננו באמצע הים גם אונקלוס תרגמו בגו מיא ולא במציעות כמו הכא וכו' עיין שם ולע"ד אחר המחילה מדברי רש"י דמייתי זה על בתוך המים נר' בהדיא דמלשון בתוך קא דריש וכן משמע נמי מלישנא דאגדה דב"ר דקאמר יהי רקיע בתוך המים ביניים ובנתיים. וקרא דביבשה בתוך הים נמי שפי' מדריש הכי שהרי מסיים ביה קרא והמים להם חומה מימינם ומשמאלם וזהו בתוך הים שנחלק הים באמצע חציו נסתלק לימינם והחציו לשמאלם כמין שתי חומות וישראל עברו באמצע והאויר שביניהם לבין המים הנצבים כמו חומה הוה שוה לשתי הצדדין והרי הוא דומה ממש לזה אלא דהכא הרקיע נצב בין המים העליונים לתחתונים והתם ישראל היו נצבים בין שתי החומות שמן הצדדין ואפ' שלזה שינה אנקלוס בתרגומו דהכא תרגם במציעות והתם בגו:

פסוק ז

ויעש וכו' תיקנו וכו' נר' דקשיא ליה דהואיל ונברא במאמר לא שייך ל' עשיה דמשמע עשייה בפועל ובידים ולכך מתרץ לפי הפשט שהוא ל' תקון. ושוב מצאתי בב"ר זה א' מן המקראות שהרעיש בן זומא את העולם ויעש אתמהא והלא במאמר הן הוי בדבר ה' שמים נעשו ע"כ הרי סייעתא למה שכתבתי דשייך להק' על לשון ויעש ורש"י ז"ל יישבו כפי הפשט:

מעל לרקיע על וכו' הלא מראש כבר הודענו בהקדמתנו דקושטא קאי דבכל מקום שרש"י מזכיר ההרגש בפי' צריך לדעת שיש עוד הרגש אחר מבחוץ שהרי אין דרכו של רבינו להזכיר כלל עיקר ההרגש שעליו סמך ובנה פירושו וכדכתיב גם כן לעיל בפי' יום אחד וכאן נ"ל שיש לדקדק דאמאי הדר וכתב לרקיע הול"ל ממעל לו א"נ הכל מיותר דהול"ל ויבדל בין מים למים כמ"ש בקרא דלעיל דמובן ממילא ולפי מה שפירש א"ש דמש"ה איכפל וכתביה ללמד דכפי השיעור שיש בין רקיע למים התחתוני' ה"נ איכא בין רקיע למים עליונים. ומה שסמך רש"י לזה ומפני מה לא נאמר כי טוב היינו דבשלמא בלא זה הוה קשיא ולא מידי דלא שייך למימ' כי טוב בשני הואיל ולא הוה ביה שום חידוש כי מה שנקרש הרקיע אינו שום דבר מחודש והבדל בין מים למים הוא דבר דאתי ממילא ע"י הרקיע אבל השתא שהקדים דהמים העליונים עמדו בו למעלה למעלה ונתלו באויי נמצא שיש כאן דבר חידוש ונס גדול ומעתה ק' מ"מ לא נאמר כי טוב ומתרץ לפי שלא נגמרה מלאכת המים עד הג' והא דלא כתב בג' ג"פ כי טוב א' על גילוי היבשה י"ל דגילוי הארץ הוא תחלת המעשה בלבד כי סופו הוא הוצאת הדשא מהארץ ובחד כי טוב סגי וז"ש רש"י והתחיל וגמר מלאכ' אחרת ולא קאמר בקצרה ועשה מלאכה אחרת לרמוז מאי דאמרן דאף על גב דלכאורה איכא ב' מלאכות אחרות לכי תידוק ליתא דאינו אלא התחלה וגמר ועוד אפי' להבין כוונת רש"י במ"ש והתחיל וגמר וכו' דאע"ג דלכאורה לא גמר אותה המלאכה דהא אע"ג דכתיב ותוצא הארץ דשא וכו' לא יצאו לגמרי אלא על פתח קרקע עמדו עד יום ו' כדפירש רש"י לקמן אפ"ה מיקרי גמר בג' כיון שעמדו על פתח הרקיע:

פסוק ח

ויקרא וכו' שא מים וכו' דק"ל דמשמעות מלת שמים מורה ריבוי ואמאי קרא לרקיע שמים בל' רבי' ואי משום דאיכא ז' רקיעים ה"נ איכא ז' ארצות ואפ"ה כתיב ארץ ולא כתיב ארצות ולכך משני דשם שמים נגז' ממלת מים והא דפי' בג' דרכים היינו דלפי' הראשון והוא האמור בב"ר ק' שהרי המים העליונים עומדים באויר כדלעיל נמצא שאין הרקיע נושאן ולכך מייתי אידך דבגמ' דחגיגה ולפי' שני נמי ק' דא"כ שחסר אות מ"ם

הול"ל מ"ם דשמים דגושה להורות החסרון דבשלמא לפי' קמא דהאלף נחה לא מיקרי חסרון וישנה בכח הקמ"ץ דשי"ן כי כן משפט התנועות הגדולות כידוע אבל לפי' הב' ק' לכך מייתי השלישי ועליה נמי ק' דאע"ג דהאל"ף ישנה בכח מ"מ צריך להפוך ולפי ש"א כמו א"ש ואע"ג די"ל דאתי שפיר לפי שהאש הוראת דין וכל דין בסוד תשר"ק כנודע מ"מ אין זה קרוב לפשט לכך אצטריכו כלהו:

פסוק י

קרא ימים והלא וכו' ה"נ נוכל להרגיש מ"ש מארץ דקראה בלשון יחיד אע"ג דאיכא רבים ושוב מקשי רש"י קושיא עצמית שהרי ים א' הוא דהא כתיב יקוו וכו' אל מקום א' ומשני אינו דומה וכו':

פסוק יא

עץ פרי שיהא טעם וכו' איברא דאיכא למידק על מה סמכ' הארץ ששינתה מציווי הקב"ה דלא שייך יצה"ר בארץ ונר' שהארץ דייקא דברי השי"ת שאמר עץ פרי עושה פרי דאי הוה קאמ' ועושה פרי בוי"ו הוה משמע שפי' שהעץ עצמו יהיה פרי וגם יוצא פרי אבל השתא דכתיב עושה פרי בלא וי"ו משמע דתרי מילי נינהו וה"ק קצתם יהיו עץ פרי וקצתם עושה פרי כך הבינה הארץ דבריו של מקום וכך עשתה שהרי יש קצת אילנות שטעם העץ והפרי שוה כגון האתרוג כמ"ש רז"ל פרי עץ הדר שטעם עצו ופריו שוין וכן הפלפלין וכמו שדרשו גבי ערלה כל עץ מאכל להביא עץ שטע' עצו ופריו שוה ולמדך שהפלפלין חייבין בערלה. ועם מ"ש ניחא נמי דלא תיקשי דאמאי נטר קב"ה לקלל האדמה עד שחטא אדם ולא קיללה מיד דכיון שלא במרד ולא במעל עשתה זאת אלא שכך הבינה בדבריו של מקום לאו בת עונשין היא אמנם כשחט' אדם נפקדת גם היא משו' דבשביל שינויה היה מקום לאדם לטעו' ואי לא שינתה לא הוה טעי כדבעי למימר והילכך הואיל ובאת תקלה לאדם ע"י שינויה נפקדה ונתקללה והתקלה היא דידוע שחוה הוסיפה על דבריו של מקום ולא תגעו בו וע"ז גרמה שחטאו שא"ל הנחש כשם שאין מיתה בנגיעה וכולי כמ"ש רז"ל ואמנם איכא למידק מהיכא נפקא לה תוספת זה דודאי לא בכדי בדתה מלבה כן ונר' לפי שדקדקה חוה במה שהקב"ה א"ל ומעץ הדט"ו לא תאכל ממנו דהול"ל ומפרי עץ הדט"ו לא תאכל דאטו עץ גופיה בר אכילה הוא אלא ודאי כוונתו ית' לרבות הנגיעה בעץ גופיה ואפקי' קרא לנגיעה בל' אכילה ולא ק' דה"נ מצינו דאפקיה לאכיל' בל' נגיעה בכל קדש לא תגע דאזהרה לאוכל היא כך סברה חוה וטעו' זה בא לה לפי שהעץ עצמו לאו בר אכילה הוא לפי שהארץ שינתה מצווי הקב"ה דמסתמא גם זה העץ לא היה טעם עצו ופריו שוה למ"ד גפן או תאנה היה רק למ"ד אתרוג הוה ואע"ג דכתיב טוב העץ למאכל לאו דוקא עץ גופיה אלא כלו' עץ

שבו מאכל. ואילו הארץ קיימה צווי השי"ת היה שעץ ג"כ ראוי לאכילה וממילא הוה דרשה חוה ומעץ לרבות אכילת העץ גופיה ולא היתה מוספת הנגיעה נמצא שהארץ על ידי שינויה היתה גרמא בנזיקין של אדם לכך נפקדה עמו:

פסוק יד

יהי מארת חסר וי"ו וכו' אין דרכו של רבינו לדרוש חסרים ומלאים שבתורה שאין כוונתו אלא לבאר פשטי המקרא ואינו מביא דברי אגדה אלא כשמוכרח ליישב איזו קושיא וה"נ כן דהקו' מבוארת דכיון דמאורות ל' רבים הול"ל יהיו מאורות ואמאי כתוב יהי אלא ע"כ לדרוש יהי יום זה מוכן למארה ליפול אסכרה ב"מ:

להבדיל וכו' משנגנז וכו' דק"ל דמשמע דעד השתא לא היה הבדל בין היום ובין הלילה והיכי כתיב ויהי ערב ויהי בקר יום א' ב' ג' ולכך מתרץ דהך קרא קאי על אחר ז' ימי בראשית אחר שנגנז האור הראשון. ומ"ש רש"י לעיל והבדילו לצדיקים וכו' לאו למימרא דמיד ביום ראשון גנזו דהא הכא כתב דשמש כל ז' ימים אלא כתב ויבדל ע"ש מה שעשה אחר הז' ימים. והמאורות שנתלו ביום ד' צ"ל דהוו בימים ההם כשרגא בטיהרא:

ולמועדים וכו' למולד הלבנה. אף על גב דקרא אתרווייהו קאי הא בחמה נמי תלוים כדאי' בפ"ק דר"ה שמור את חדש האביב שמוי אביב של תקופה שיהיה וכו' ולכך מעברין השנה ע"ש:

פסוק כ

שרץ וכו' שאינו גבוה וכו' זהו ההכרח שהביאו לפרש נפש חיה דלאו בחיה ממש משתעי אלא שיש בה חיות וה"ט שהיפך רש"י סדר הפ' שזה כתב לקיים פירושו:

פסוק כא

התנינים וכו' ובדברי אגדה וכו' הוצרך לדברי אגדה דאילו כפשוטו ק' דהתנינים הוה סגי דאילו שאר דגי' הא כתבינהו קרא שרץ נפש חיה וכו' והתנינים דהכא ע"כ לבריות שבים וא"כ הגדולים למה לי אבל לפי המדרש ניחא:

נפש חיה וכו' שיש וכו' הא כבר פירשו רבינו לעיל גבי צווי השי"ת ומ"מ הוצרך למהדר ולמכתביה הכא בעשיה דלא תימא בשלמא לפי פשוטו דהתנינים כולל כל הבריות הגדולות שבים ע"כ הא דכתיב בתר הכי ואת כל נפש החיה מיירי בשאר הדגים שאין להם רגלים ומוכרח לפי' נפש שיש בה חיות אבל לפי המד' דהתנינים מיירי בלויתן דוקא מעתה נפרש נפש חיה כמשמעו ונימא דמיירי בבריות שבים מש"ה איכפל רש"י לאפוקי מדעתך דליתא דהא כתיב אשר שרצו המים ועוד דא"כ שאר הדגים לא כתיבא עשייתן אבל אם נפרש נפש שיש בה חיות ניחא דהשתא כולל הכל הבריות וגם הדגים דכלהו נפש שיש בה חיות נינהו:

פסוק כב

ויברך וכו' ואף החיות וכו' ומ"מ אף שלא נתברכו החיות בפני עצמם הגיעה להם ברכה בכלל ברכת הדגים והעופות שהרי שוין הן בכמה דברים והואיל ולא היתה ברכה מפורשת להם אלא מכללא איתמ' לא חלה רק על הראויין לחול לאפוקי נחש משא"כ אילו נתברכו בפירוש ממילא היה צריך שתחול גם על הנחש לפי מדותיו של הקב"ה שאינו דן אלא באשר הוא שם ובאותה שעה אכתי לא קלקל. והאדם הוצרך לברכה להיותו בר עונשין וכוליה האי ואולי יתקיים ועוד שהכל מתקנאים בו ומה גם דכתיב ותעשה אדם כדגי הים מה דגים וכו' כמ"ש רז"ל הילכך הוצרך לברכה פרטית:

פסוק כד

תוצא הארץ הוא שפירשתי וכו' כלומר דמש"ה כתיב איזה פעמים בלשון זה המורה שלא היתה אלא יציאה וגילוי אותו הדבר ולא עיקר הוייתו ובריאתו שזה היה הכל ביום ראשון. ומ"מ לפי האמת לא היה ביום ראשון רק בריאה בכח לא בפועל שהרי לעיל כתב רש"י גבי יום א' שהיה קב"ה יחיד בעולמו. שאפי' המלאכים לא נבראו עד יום ב' א"ו כדאמרן והשתא לא תיקשי לך שמצינו לשון בריאה ממש בשאר ימים כמו ויברא אלהים את התנינים וכו' וכן באדם:

פסוק כו

נעשה אדם ענותנותו וכו' ולפי וכו' פי' דרבינו ז"ל הוצרך לתרי טעמי חד על עיקר טעם ההמלכה וחד על כתיבתה בתורה דאילו מטעם שלא יקנאו סגי להמלכה בעצמה אבל אין זה מכריח הכתיבה ולכך צריך ג"כ לטעם לימוד הענוה וליכא למימר נמי דמטעם ענוה לחוד סגי דכיון דצריך ליכתב הוצרכה ההמלכה להיות באמת בהכרח דמ"מ אמאי קפיד לעשות לימוד זה בבריאת האדם טפי מכל שאר הנבראים א"ו איכא נמי טעם הקנאה. אחר זמן רב האיר אל עבר פנינו אור חדש ס' בני יהודה להרב הגדול מוהרר"י עייאש נר"ו וראיתי שם בלשונות רש"י שכתב כדברינו וחדאי נפשאי שזכיתי בעניי להיות פותח כוון לדעת עליון. אריא דבי עילאי:

בצלמנו בדפוס שלנו. אינו נר' לפע"ד מ"ש המפרשים ז"ל שהכרחו של רבינו לפי שאין למעלה שום צלם ותמונה כדכתיב כי לא ראיתם כל תמונה שהרי בתר הכי על בצלם אלהים ברא אותו פי' רבינו צלם דיוקן יוצרו הוא וע"ד שמתבאר שם יוכל להתפרש גם בכאן אלא נראה שכוונתו לדייק שינוי הלשון דכתיב בצלמנו כדמותנו ואי הוה כתיב כצלמנו בכף כמו כדמותנו בודאי היה מפרש ה"נ כצלם דיוקן שלנו אבל מדשני קרא וכתב בצלמנו בבי"ת מכח זה ניחא ליה לפי בדפוס שלנו ותהיה בית דבצלמנו בי"ת

הכלי כמו בזעת אפיך וכן רבים ועפי"ז נמי ניחא מאי דכתיב לקמיה בצלם אלהים וכו' דאל"כ הרי הלשון כפול:

וירדו וכו' יש בל' הזה וכו' כלו' מדלא כתיב וימשלו כדכתיב אח"כ ואתה תמשל בו ש"מ בא לידרש מקרא ומסורת ירדו בחיר"ק היו"ד מל' רידוי ששרשו רדה וירדו ביו"ד ציר"י מלשון ירידה ששרשו ירד ולפי המקרא בי"ת דבדגת הים א"ש כפשטה אמנם לפי המסורת צריך לפי שהוא בי"ת במקום מ"ם ויהיה פירושו וירדו מדגת הים וכו' שכן מצינו בשמושי הבי"ת שפעמים משמשת במקום מ"ם כמו והנותר בבשר ובלחם וגו':

פסוק כז

זכר ונקבה וכו' ולהלן וכו' ההרגש שמבחוץ דברישא כתיב בצלם אלהים ברא אותו והדר כתיב זכר ונקבה ברא אתם נמצא סתירה בפסוק עצמו מניה וביה ועם מה שפירש"י מיושב שהיו דו פרצופין דבוקין וכחד חשיבי והילכך א"ש מאי דכתיב ברישא בצלם אלהים ברא אותו:

פסוק כח

וכבשה חסר וכו' ועוד ללמדך וכו' פי' דק"ל דמה שייך לענין ברכה דאדם לומר וכבשוה דהיינו את הארץ דאמאן קאי אי על כללות המין האנושי לא יתכן דלא שייך לשון כיבוש אלא במלחמה שנלחמים זה עם זה וחד מנייהו נוצח וכובש את ארץ חבירו תחת רשותו והכא כל הארץ כולה נתן השי"ת לבני אדם מעיקרא למקומתם בארצותם ולא אדונים לאלה בלעדם ולא שייך כיבוש ואי קאי לעתיד על המלכים המדיינים זה עם זה וזה כובש את זה הא נמי לא שייך ליכתב גבי ברכה דאדם שאם היא ברכה לכובש הרי היא קללה לנכבש לכך הוכרח רבינו לאפוקיה מפשטיה ולפרש דודאי לא אתא אלא לדרשה וכינוי וכבשה קאי על האשה שהאיש כובש אותה בבית והיינו דכתיב וכבשה בלא וי"ו ויש אם למסורת ומיהו משום דסוף סוף וכבשוה קרינן ולכ"ע היכא דאפשר למדרש תרווייהו מקרא ומסורת דרשי' וכמו שהכריחו התו' ז"ל בריש סנהדרין ה"נ הדר דרשי' דרשה אחריתי שהאיש שדרכו לכבוש מצווה וכו' ויהיה כינוי וכבשה על הארץ נמצא דמהני מקרא דקרי' וכבשוה למדרש כאילו כתיב תרי זימני וכבשה וכבשה חד שב הכינוי לאשה וחד לארץ כך נר' כוונת רש"י ז"ל מדלא כתב ד"א ללמדך וכו' כדרכו בכל כה"ג ש"מ דר"ל דאיתא להא ואיתא להא ויתכן זה אליבא דר' אלעזר בשם ר"י בן זמרא דבב"ב דסבר כרבנן דהאיש מצווה על פו"ר ולא האשה ודריש וכבשה לומר האיש שדרכו לכבוש וכו' ולדידיה י"ל דמ"מ אהני מקרא לדרוש נמי אידך דרשה דר' יוחנן ב"ב שהזכ' כובש הנקבה וכו' וע"ד דכתיב אבל לריב"ב דס"ל דהמצוה אתרווייהו קאי וסבר יש אם למקרא אה"נ דלא אתא אלא לאידך דרשה. והרא"ם ז"ל כתב ע"ד רש"י

שאין כוונתו שלמדנו מוכבשה שני עניינים וכו' שהרי האומר זה אינו אומ' זה והאומ' זה אינו וכו' אלא ה"פ למדך ע"ד ריב"ב וכו' ועוד לימדך ע"ד ר"א בן ר"י בן זמרא וכו' וע"ש ולעד"ן ברור דמדלא כתב ד"א כוונתו כדלעיל ושפיר מצי' למימ' דאע"ג דריב"ב לית ליה דר"א ר"א מיהא אית ליה נמי אידך דרשה דריב"ב על הדרך האמור:

פסוק כט

לכם יהיה וכו' להמית בריה ולאכול וכו' מלשונו זה נר' שדעתו ז"ל כדעת התו' דפ' ארבע מיתות דלא נאסר להם רק להמית ולאכול אבל אם מתה מאליה שריא להו וכך הבין הרא"ם ז"ל וכך פירושו שלא הותר להם לעקו' מגידולו ומחיותו רק כל ירק עשב לאפוקי ב"ח לא הותר להם להמיתם ולעוקרם מחיותם אבל ודאי אי מיתו שרו ובהכי דייק קרא דגבי בני נח דכתיב כל רמש אשר הוא חי לכם יהיה לאכלה כירק וכו' והא ודאי דליכא למימר אשר הוא חי דוקא לאפוקי מת מאליו דנבלה לב"נ שריא אלא מוכח דמש"ה כתיב אשר הוא חי דאילו מת מאליו אפילו לאדם נמי הוה שרי אבל חי דלדידיה הוה אסור לעוקרו ולהמיתו אצטריך לשרויי להו כירק עשב וכו' והא דהתם בפי' ד' מיתות כי פריך מההיא מתניתא שהיו מלאכי השרת צולין לו לאדם בשר משני לה בבשר היורד מן השמים ולא מוקי לה בשמתה מאליה נר' דלא ניחא ליה למימ' דאדה"ר יציר כפיו של הקב"ה הוה עביד עובדא בנפשיה למיכל נבלה אף על גב דמדינא היה שריא הואיל וסופה ליאסר לישראל ומה גם שלא יתכן דמלאכי השרת היו מיטפלין בדבר טמא לצלותו ולהכי מוקי לה ביורד מן השמים:

פסוק לא

יום הששי הוסיף. וכו' ד"א וכו' הוצרך לשני פירושים משום דמאי דפי' עד יום ששי בסיון לא אתי אלא אליבא דרבנן דסברי בששי בחדש ניתנה תורה אבל לר' יוסי דסבר בשביעי ניתנה לא יתכן לדרוש כן הילכך ניחא ליה לפרושי בענין שיתיישב נמי אליבא דידיה דרש"י ז"ל לא פסיקא ליה מלתא כנר' מפירושו בפי' יתרו דנסיב לה אליבא דתרווייהו מש"ה קאמר דנתוספה ה"א בגמר הבריאה לומר שהכל תלוי עד קבלת ה' חומשי תורה ובזה מתורץ מה שהקי' התו' ז"ל ברפ"ק דע"ז וז"ל תימא למ"ד בשבעה בחדש ניתנו עשרת הדברות מאי יום הששי וא"צ למה שנדחקו שם ע"ע ומ"מ בהא לחוד לא ניחא ליה לרבינו ז"ל דמ"מ מה ענין ה"א לינתן במלת הששי טפי משאר תיבות. ובזה גם כן מצאתי אחר זמן שכוונתי לדעת עליון מוהריי"ע נר"ו בספרו הנ"ל ושישו בני מעי:

פרק ב

פסוק ב

ויכל וכו' ר"ש וכו' ד"א וכו' הרגשו מבואר דמשמע הכא שנעשה מלאכה בז' והדר כתיב וישבות בז' לכך ביאר בתרי אנפי דלפי' קמא הדוחק נגלה דכתיב קרא כפי הנר' ולא כפי האמת ולפי' בתרא בתחלה הוי"ל לכתוב וישבות וכו' והדר ויכל וכו' שאז הוה משתמע שפי' דע"י השביתה שהיא המנוחה כלה המלאכה אבל השתא דהקדים ויכל משמע שכלה המלאכה טרם בא המנוחה:

פסוק ג

ויברך וכו' ובששי לחם משנה וכו' והך לחם משנה היה משנה בכמות ואיכות דאשתני למעליותא תשלומי כפל משל כל ימות השבוע וכמ"ש רז"ל משונה בריחו ובטעמו נמצא שהיתה שם ברכה נוספת ממש וא"צ למה שנדחק הרא"ם ז"ל לפי' ברכו דר"ל שלא פסקה ברכת שאר הימים ע"ש:

פסוק ד

תולדות וכו' למדך שכלם וכו' וא"ש להך פירושא נמי מאי דכתיב בהבראם בה"א כלו' סיבת והווית בריאתם היה הכל ביום עשות וכו' שכלם נבראו בכח בראשון וכדלעיל. והוצרך לד"א דאילו לפי' א' סוף סוף לא היה צריך לכתוב בהבראם לדרוש כן דבאמרו ביום עשות וכו' שפיר משמע הכי. ולד"א נמי ק' דכי היכי דרמז כאן בריאת העה"ז בה"א אמאי לא רמז ג"כ בריאת העה"ב שהי' ביו"ד שהרי בהך קרא נכתב הכל עליון ותחתון כדכתיב אלא תולדות השמים והארץ ומסיים נמי ביום עשות וכו' ארץ ושמים. ודע שהטעם שכתב רש"י שנברא עה"ז בה"א הוא הוא הטעם האמור בש"ס פ' הקומץ רבה שנברא בה"א לפי שדומה לאכסדרה שכל הרוצה לצאת יצא ופירש"י דאכסדרה פתוח מתחתיו כל הרוצה לצאת לתרבות רעה יצא ע"כ והוא עצמו מ"ש כאן לרדת דרך שם. וטעם בריאת עה"ב ביו"ד נראה לומר לפי דהיו"ד יש לה ג' קוצין ראש תוך סוף וכך עה"ב נברא בתחלה והווה וכן יהיה בסוף יומיא ועי"ל להורות שנברא בעשרה מאמרות והיא היו"ד שתכלית הבריאה הוא עה"ב דהוא נצחי דעוה"ז אינו אלא חיי שעה ועוד לאלוה מילין כידוע לי"ח אין כאן מקום להאריך:

פסוק ה

כי לא המטיר וכו' התפלל עליהן וכו' והטעם שלא רצה ית"ש להוריד הגשמים עד שבא אדם והתפלל עליהן נראה שהיה זה להודיע לבריות לדורות עולם שהגשמים תלויים במעשה התחתונים שאם ייטיבו מעשיהם כתיב ונתתי מטר ארצכם וכו' ואם לאו ועצר וכו':

ה' אלהים וכו' שהוא שופט וכו' כלומר ה' הוא שם העצם ואלהים הוא שם התאר והא דלא פי' הכי לעיל בפ' ביום עשות ה' אלהים וכו' משום דהתם לא שייך לפ' כן דעד שלא ברא העולם כלו לא שייך בפועל לומר שליט ושופט על כל. אלא התם צ"ל כמ"ש ז"ל והביאה רבינו בפ' בראשית ברא אלהים:

פסוק ז

וייצר ב' יצירות וכו' לתחיית המתים וכו' נ"ל דה"פ דהגוף הזה אשר יצר הקב"ה את האדם בעה"ז מהני נמי לתחיית המתי' נמצא דיצירה זו שייכא נמי לתחיית המתים וזה נראה טפי ממ"ש בש"ח בשם הנח"י שנתן הקב"ה עכשיו רוח חיוני באדם שיוכל לחזור ולחיו' וכו' ע"ש דהא הכא הך קרא לאו ברוח חיוני מירי דכתיב וייצר וכו' עפר מן האדמה ואחר כך ויפח וכו' דיצירה אעפר קאי:

עפר וכו' ד"א וכו' אצטריך לב' הפירושים דאילו לפי' קמא ק' דהול"ל מן כל האדמה או לשון כיוצא בזה דמן האדמה אינו מורה שום משמעות לומר שצברו מד' רוחות ולפי' שני ק' דפסוק מזבח אדמה אינו מדבר על מזבח בית עולמים אלא על מזבח הנחשת של משכן ונקרא אדמה ע"ש שממלאים אותו אדמה בשעת חנייתם וא"כ איך נדרוש מל' מן האדמה שנטל עפרו ממקום המזבח ועם היות שיש ליישב בדוחק מ"מ קשה קצת:

ויפח באפיו וכו' הוזקק הששי וכו' והמנוחה של יום השבת נמי פשיטא שהוא מנוחה לעליונים ומנוחה לתחתונים ואדרבא עיקר מנוחת השבת הוא לעליונים כידוע כי הנשמות ביום שבת עולים ממדרגה למדרגה לג"ע העליון ויום השבת נקרא יומא דנשמתין ואפי' הרשעים יש להם מנוחה בשבת ועוד הרי עיקר עה"ב הוא עולם שכלו שבת וא"צ למה שנדחק הש"ח בשם הנח"י ע"ש:

לנפש חיה אף בהמה וכו' פי' דשם נפש דוקא שייך ג"כ בבהמה וחיה דהיינו נפש החיונית אבל באדם נתוסף בו ב' בחי' דהיינו רוח ונשמה והיינו דאמר מר דעה ודבור הדבור הוא הרוח כדתרגם אנקלוס רוח ממללא והנשמה היא נפש המשכלת והיא העליונה ואע"ג דאיכא עוד ב' בחי' דהיינו חיה ויחידה וכדאי' הכא בב"ר מ"מ לא הזכירן רש"י דבני עליה הנם מועטים:

פסוק ח

מקדם במזרחו וכו' אע"ג דבגמ' פ' מקום שנהגו תניא ז' דברים נבראו קודם שנברא העולם וחד מנייהו ג"ע ומייתי לה מהך קרא ויטע וכו' מקדם ונר' דלז' כיון אנקלוס שתרגם מלקדמין (דלא כהרא"ם ז"ל שכתב דאנקלוס סבר כרשב"ן שג"ע נברא בשלישי דל' מלקדמין אינו מורה כן) מ"מ רבעו ז"ל לא ביאר כן אלא כפי' הב"ר לפי שאין זה קרוב לפשט הכתוב חדא דצריך לפי' לפי"ז ויטע דר"ל וכבר נטע מלפנים ולא בא כאן

הכתוב אלא לסיומי עליה וישם שם את האדם וזה דוחק ועוד דא"כ הול"ל ויטע ה' אלהים מקדם גן בעדן. ודייק רבינו באמרו במזרחו של עדן דלא תימא במזרחו של עולם דסבר רבינו דאדרבא ג"ע במערב העולם קאי וכמו שהוכיחו התו' בפ"ט דבכורות דף צ"ח ע"ש. והסמיך רש"י לזה וא"ת הרי כבר וכו' אף על גב דמקום קו' זו הוא בפרשה דלעיל להודיע ולהוכיח דר"י הגלילי נמי הכי סבר דמקדם אין פירוש מלקדמין קודם בריאת העולם שהרי חשיב ואזיל בפרטי מעשי האדם ויצמח לו גן בעדן:

פסוק יא

פישון וכו' ד"א וכו' בכל פי' איכא קצת דוחק דלפי' א' מה ענין ריבוי אצל עלייה ולפי' שני הול"ל פשתון לכך מייתו תרווייהו:

פסוק יד

כוש ואשור עדיין וכו' אע"ג דבב"ר אמרו כן גם על החוילה דלעיל עדיין לא היתה חוילה וכו' אלא מגיד מראשית אחרית מכל מקום התם אינו מוכרח בפשט הכתוב די"ל דחוילה שם המחוז ומימות עולם היה שמה כך (וע' בתו' פ"ק דכתובות דף י' בד"ה אשור זו סליקא) דייקא נמי דכתיב החוילה משא"כ הכא דלא כתיב בה"א הילכך צ"ל ע"ש העתיד אלא דהמדרש סבר מדהנך ע"ש העתיד חוילה נמי ע"ש העתיד:

הוא פרת החשוב וכו' הנזכר וכו' עיין מ"ש בפי' לך לך על פי' הנהר הגדול נהר פרת ונראה דרש"י בכאן הרכיב ב' הפירושים החשוב וכו' היינו כפשוטו שהיה חשוב ממש ובההיא דכתיב התם משו"ס דבכורות וכדאי' נמי בב"ר אוותנטיא של נהרות ושוב פי' הנזכר ע"ש א"י כלומר ולאו דמדידי' הוא חשוב דאדרבא גרוע הוא ומדלא כתב ד"א אפשר דסבר דלא פליגי וע"ד דכתיבנא התם ע"ש:

פסוק יט

ויצר וכו' שעופות נבראו וכולי ועוד למדך וכו' ברפ"ב דחולין מייתי הש"ס דקונטריקוס ההגמון שאל לר"ג (ולפי' התו' שם לריב"ז) דומיא דהני קראי ואי' התם תרי לישני בליש נא קמא קאמר שבדרך דחייה השיבו הך דמן הרקק נבראו ואחר כך אמר לתלמידיו שאין כך האמת אלא מן המים נבראו ולמה הביאן אל האדם לקרות להם שם כלו' וה"ק קרא אחר שיצר השם יתברך ביום ששי כל חית השדה בו ביום הביאם עם כל עוף השמים שנבראו ביום הקודם יחד כלם הביאן אל האדם לקרות להן שם וזהו הועוד למדך דכתב רש"י ולישנא אחרינא אמרי' התם דבלשון השני דחה להגמון ובל' ראשון אמר לתלמידיו משום דכתיב על ויצר איך שיהי' לכאור' ק' על רש"י שהרכיב הדחייה והאמיתות אלא דלק"מ דלפי לישנא בתרא אע"ג דלפי האמת בא הכתוב להודיע שה עופות מן הרקק מ"מ הפשט לא יופשט שבו ביום הביאן אל האדם לראות מה יקרא לו אלא דמשמע

ליה דליכא למימר דכוליה קרא להכי דוקא הוא דאתא משו' דכתיב על ויצר ומפני דיוק זה דכתיב על ויצר נקט רש"י כהך לישנא. ועוד דעובד גלילאה דרש התם כהך לישנ' בהמה שנבראת מן היבשה הכשרה בב' סימנין דגי' שמן המים בלא כלום עוף שמן הרקק בסי' אחד:

פסוק כא

מצלעותיו מסטריו וכו' וזהו שאמרו וכו' כלו' פי' זה שאמרו בב"ר מסטריו אתי כמ"ד ב' פרצופין והיינו חדא מסטרוהי כלו' צד א' מגופו אבל למ"ד זנב א"צ לבאר דהוי כפשוטו א' מצלעותיו מעלעוהי כדמתרגם אונקלוס כלומר חתיכת א' מבשרו ואחר כך פירש ויסגור מקום החתך כלו' דלמ"ד פרצוף א"צ לבאר דפשיטא דצריך היה לסגרה שהרי כל גבו מאחוריו נשארה פתוחה וחתוכה ומיהו למ"ד זנב נמי א"ש דלא נצרכה אלא למקום חתך וה"ט דסמך רש"י דיבור זה של ויסגור לדבור מצלעותיו ואחר כך ביאר וישן וכו' ושינה מסדרא דקרא לומר דחדא למר וחדא למר א"צ לפ' דהוי כפשוטה:

ויישן וכו' שלא יראה וכו' אין זה כ"א למ"ד זנב דודאי הואיל ולא היתה אלא חתיכת בשר שייך מיאוס אבל למ"ד פרצוף לא ביאר רבינו טעמא להפלת תרדמה דטעם מיאוס לא שייך בהא ונר' לומר דלהך סברא הוצרך לתרדמה משום צערא דגופא שלא יצטער בחתיכת כל גופו לחלקו לשנים שאין דומה לחתוך חתיכה א' מלמטה דהתם ודאי ליכא כ"כ צערא ולכך ביקש טעמא דמיאוס והיינו למ"ד זנב אבל למ"ד פרצוף איכא ודאי צערא רבא ואע"ג שאינו נמנע בכחו יתברך לקורעו ולחותכו מבלי שירגיש מ"מ לא עבוד רחמני ניסא על מגן דבר היוצא מהטבע ולכך הוצרך לתרדמ' שכשישן אינו מרגיש בצער החיתוך:

פסוק כב

ויבן כבנין וכולי ה"נ דרך רבינו בדרך דלעיל. כלומר דבשלמא למ"ד זנב היינו דכתיב ויבן דודאי בנין בעי לעשותה פרצוף ודמות אשה וא"צ ביאור אבל למ"ד פרצוף צריך ביאור דמאי ויבן ומשני להך מ"ד הוי פירושו עשאה כבנין וכו':

פסוק כג

זאת הפעם מלמד שבא וכו' עיין להרמ"ע ז"ל בס' ע"מ מאמר אם כל חי פי' שזה נדרש בענין קריאת השמות שהוא גמר צורתם ופקודתם והיא ע"ד אמרם אין אשה כורתת ברית אלא למי שעשאה כלי וביאר שם שהפקידה נחלקת לג' בחינות א' ע"ד הכתוב כי בועליך עושיך ה' צבאות שמו ומבחינה זו היא האמורה כאן שבא על כל בהמה וכו' עיין שם ויאירו עיניך שאין להבין המאמ' הזה כפשוטו ח"ו ולפי"ז מ"ש ולא נתקררה דעתו עד שבא על חוה יהיה פירושו ע"ד מ"ש רש"י לעיל שאמר לכל יש בן זוג ולי אין בן זוג

מיד ויפל וכו' ואין ספק אצלי שרש"י ז"ל לזה נתכוון וכך הבין המאמ' דאל"כ לא היה מביא אגדה זו שאין דרכו להביא בפירושו אלא האגדות הקרובות לפשטו' המקראות והאגדה הזו אם נבין אותה כפשטה רחוקה היא מן הדעת ומפשט הכתוב דהך קרא לא מיירי בזווג אלא בקריאת שם:

פרק ג

פסוק א

והנחש וכולי מה ענין וכו' ההרגש שמבחוץ דכיון שהוא ענין אחר לא הול"ל בל' זה והנחש היה דהא אינו מחובר לדלעיל ועוד הול"ל פסקא אחריתי ומשני שהוא ממש מחובר לדלעיל. ומ"ש הו"ל לסמוך ויעש וכו' אף על גב דאותם כתנות עור אחר החטא הוו לכסות בשר ערוה וא"כ היכי הו"ל למכתב כאן קודם החטא ויעש וכו' לק"מ דקודם החטא נמי הו"ל כתנות אלא שהיו רוחניות והיינו דאמור במדרש בתורתו של ר"מ מצאו כתוב כתנות אור דהיינו קודם החטא והוא מ"ש רש"י לקמן מדובקות לעור כמו צפורן ולא פליג עם אידך מ"ד דבר הבא מן העור דתרתי הוו בתחלה היו מחוברות לעור כמו צפורן ואחר החטא דבר הבא מן העור ותרווייהו כייל קרא כדכתי' אחת דבר אלהים שתים זו שמעתי באופן דההוא קרא שפיר שייך אפי' קודם החטא ואחר כך היינו דמקשי הי"ל לסמוך ויעש וכו' הואיל ובאמת מיהא הוו אף קודם החטא ומשני אלא להודיעך וכו' כלומר דאילו הוה כתיב הכא הוה מקום למטעי לפי דמעיקרא נמי הוו כתנות ממש דבר הבא מן העור ולא היה נודע מאיזו עצה קפץ הנחש מש"ה לא כתביה הכא כלל לאשמועי' הא כיון דלפי האמת ערומים הוו דאותן לבושי' בתחלה לא הוו לכסות בשר ערוה שהרי היו מדובקים על עורן וכל איבריהם נשארו מגולים שלא היה צורך לכיסוי אחר דלא הוה יצר הרע ובזה מיושב כל מה שהרגיש הרא"ם ז"ל ע"ע:

ערום מכל לפי וכו' דק"ל. לאיזה תכלית שיבח הכתוב לנחש לומר שהיה ערום מכל וכו' ומשני להודיע שלפי גדולתו וכו':

פסוק ג

ולא תגעו בו הוסיפה וכו' לא שכיונה להוסיף אלא שדרשה הכפל בדברי הקב"ה לא תאכלו ממנו כי ביום אכלך ממנו ותרתי ל"ל אלא חד אאכילה וחד אנגיעה ואפקיה לנגיעה בלשון אכילה כי היכי דאשכחן איפכא בכל קדש לא תגע וע"ע מש"ל בפ' עץ פרי:

פסוק ד

לא מות וכו' דחפה וכו' הקו' מבוארת דהיכי נתפתתה אחרי דבריו חדא דמאן יימר שאין מיתה בנגיעה אי משום דלא מתה מיד הרי לא א"ל הקדוש ברוך הוא אלא ביום אכלך.

ואכתי לא עבר יומא ותו אפיי יונח שאין מיתה בנגיעה באיזה כח יוכל לומר דאין מיתה גם באכילה הרי באכילה הוזכרה מיתה להדיא. ועוד אפילו לא תמות על שנגעה אין מזה שום ראיה דשאני אותה נגיעה שהיתה באונס שהרי דחפה וכבר הק' כן המפ' ז"ל ע"ע בש"ח. ולעד"ן דמ"ש דחפה אין הכוונה דחיפה ממש בידים אלא כלומר הכריחה לחזור בה מסברתה במאי דדרשה הכפל חד לאכילה וחד לנגיעה כדלעיל וע"ז א"ל דליתא אלא ה"פ דאיכא למידק דהקדוש ברוך הוא א"ל מעץ הדט"ו לא תאכל והול"ל מפרי עץ הדט"ו א"ו ה"ק לפי שאותו העץ (למ"ד אתרוג היה) הוה טעם עצו ופריו שוה ואיכא איסורא אף בעץ גופיה ולכך אצטריכו תרתי אזהרות חד אפרי וחד אעץ גופיה ובזה הכריחה לחזור מסברתה ולהודות דליכא מיתה בנגיעה אלא באכילה והכפל כדאמרן ואחר שהודת' לדבריו חזר ואמר לה כשם שהודית בזה דליכא מיתה כך תודה לזה שאני אומר דליכא מיתה אפילו באכילה דפרי אלא דוקא באכילה דעץ גופיה להיותו משונה וז"ש לא תאכל ממנו היינו אזהרה על אכילת הפרי ובהא ליכא מיתה אלא אדרבא כי יודע אלהים וכו' ונפקחו עיניכם וכו' ומ"ש אחר כך כי ביום אכלך ממנו מות תמות ואסר לכו רחמנ' הפרי כדי שלא תבאו לאכול העץ גופיה דאית ביה מיתה אבל לעולם באכילת הפרי גופיה ליכא מיתה אלא גזרה ואז נתפתתה לדבריו ותקח מפריו וכו' דייקא מן הפרי ולא מן העץ:

פסוק ה

כי יודע וכו' מן העץ אכל וכו' לכאורה הא לא מתוקם אלא למ"ד שג"ע נברא קודם בריאת העולם כדכתי' לעיל בפ' גן בעדן מקדם דאילו למ"ד שנברא אח"כ היכי האמינה במה שא"ל מן העץ אכל וברא הרי הבריאה קדמה להווייתו וא"כ תיקשי דהואיל ורש"י ז"ל תפס אידך שיטתא כדלעיל איך כתב כאן דרשה זו. מיהו לק"מ דאפי' לשיטת המדרש שהביא רש"י לעיל מ"מ בתחלה נבראו כל האילנות שבגן עדן ואח"כ נבראת האשה כידוע והילכך הואיל ולא ראתה בריאת העץ היה לה מקום להתפתות ולהאמין דברי הנחש:

פסוק ו

ותתן גם וכו' וישא אחרת. ק' דאשה אחרת מי הואי בעולם ובב"ר דייקו שפיר דהכי אי' התם א"ל מה אתה סבור שאני מתה וחוה אחרת נבראת לך אין כל חדש תחת השמש או שמא אני מתה את יושב בטל לא תהו בראה לשבת יצרה ע"כ וזה ענין אחר לגמרי מפירש"י והכוונה לומר שבאת עליו בטענה לומר שלא יתיירא מן המיתה שהרי היא גופה לא מרתתא שבהכרח א"א לה למות שהרי לא תהו בראה וכו' וחוה אחרת א"א להבראות דאין כל חדש וכ"ש שהוא לא ימות שעל ידו מוכרח ליישב העולם. אבל

פירש"י אינו ענין לדברי המדרש אלא מדנפשיה הוא טעם קרוב אל הדעת ולשיטתיה אזיל דפי' לקמן והאדם ידע כבר קודם החטא אם כן כבר היו בעולם בשעת החטא שלש נקבות אחרות תאומתו של קין וב' תאומות דהבל א"כ יפה חששה שמא תמות היא ויחיה הוא ויקח אחת מבנותיו:

גם לרבות בהמה וחיה. ביאר הרא"ם ז"ל שהם מעצמם באו ואכלו ולא שהיא נתנה להם דלא שייך בהו טעמא דאשה עיין שם ועמו הסליחה בב"ר לא איתמר הכי ד"ל שם גם ריבוי האכיל' את הבהמה ואת החיה ואת העופו' הכל שמעו לה חוץ מעוף א' ושמו חול ע"כ וה"נ משמע מלישנא דקרא דהא ריבויא דגם קאי על מלת ותתן ומ"ש הרב דלא שייך טעמא דאשה מה בכך איכא טעמא אחרינא כדי שלא יהיו הם גרועים מן הבהמה וחיה שהם ימותו והבהמות לא ימותו וקיימא בנפשה תמות נפשי עם פלשתים ומ"מ ק' על רבינו ז"ל אמאי הזכיר בהמה וחיה והשמיט העוף ותו ק' דלשיטתיה שכבר הולידו קודם החטא וכדלעיל בסמוך אמאי לא דריש מריבויא דגם הבנים והבנות דפשיטא דלדידהו נמי יהבה דאל"כ למה מתו ואף אי נוקי ריבויא דגם על הבהמות כפי המד' הוה מצי לרבויי בנים ובנות מריבויא דעמה וצ"ע:

פסוק ז

עלה תאנה וכו' אבל שאר העצים וכו' כלומר מדינא אה"נ דלא הול"ל ליקח עלה תאנה ליתקן אלא מאילן אחר דהא קי"ל אין קטיגור נעשה סניגור ומיהו שאני הכא דלא הוה אפי' בענין אחר לפי ששאר האילנו' מנעום וכולי וכ"נ מל' המדרש. ומאי דכתב הכא רש"י ומפני מה לא נתפרסם וכולי ה"פ דאיברא דאיכא מ"ד תאנה היה מיהו איכא רבוותא אחריני דפליגי י"א חטה וי"א גפן וי"א אתרוג וכדאי' במד' ובגמרא דסנהד' וא"כ מ"מ לא נתפרסם להדיא בתורה ולא יהיה בו מחלוקת ומשני שפיר שאין הקדוש ברוך הוא חפץ להונות וכו' דהשתא ליכא אונא' לשום חד מנייהו דכל אחד מצי לאשתמוטי ולמימר לאו אנא הואי. ומאי דמסיים רבינו מדרש ר' תנחומא הוצרך להביא מוצא הדבר משום דבב"ר אמרו שלא נתגלה אותו האילן בשביל כבודו של אדם שלא יאמרו זהו האילן שלקה אדם על ידו דומיא דואת הבהמה תהרוגו ורש"י ז"ל לא כ"כ אלא מפני כבוד האילן בעצמו וכי היכי שלא יקשה עליו דמפ' דלא כהמד' הוצרך לומר דכפירושו אי' במדרש ר' תנחומא ובחר רבינו בזה ולא בההי' דב"ר לפי שזה יותר קרוב אל השכל דלב"ר ק' שאין זה דומ' להההיא דואת הבהמה דהתם ניחא דע"י הריגת הבהמה תו ליכא מאן דידע מאי דהרה שאדם חטא עם הבהמה אלא זכרו אבד מני ארץ ובזה ודאי חס המקום על כבוד הבריות אבל הכא מאי נ"מ שהאילן מכוס' הואיל ועיקר החטא

מפורסם ונכתב בספר שמור לדורות ומאי נ"מ דלא אתיידע באיזה אילן חטא יהי' מה שיהיה הרי ודאי ידעי' דחטא ואין בזה שום כבוד במה שלא נודע מין האילן לכך ביאר כפי התנחומא:

פסוק יא

מי הגיד וכולי מה בושת וכו' כאן מפי רבינו ערום כמשמעו ולעיל גבי וידעו כי עירומים הם מפי מצוה א' היתה בידם ונתערטלו הימנה וק' אמאי לא פי' תרווייהו בחד ענייגא דהא שוין נינהו והרא"ם ז"ל נדחק בזה טובא ע"ע. ולעד"ן דאדרבא אילו הוה מפי תרווייהו בחד גוונא אז הוה ק' דהא קרא כתיב וידעו כי עירומים הם ויתפרו וכו' ויעשו להם חגורות ומשמעותא דקרא הכי הוי כשידעו שהיו ערומי' תפרו וכו' ועשו להם חגרות לתקן המעוות דתו לא ליהוו ערומים ומעתה כששאל לו הקדוש ברוך היא איכה זה השיב ואירא כי עירום אנכי ואחבא והלא לפי האמור למעלה לא הי' ערום דמש"ה עשה לו חגורה שלא להיות עוד ערום וקשו קראו. אהדדי א"כ בהכרח א"א לפי' תרווייהו בחדא מחתא הילכך ביאר תחלה וידעו כי עירומים הם מהמצוי ולכך תפרו וכו' ועשו חגרות רמז שעשו תשובה ויהיה ע"ד וחטאתי נגדי תמיד אבל מ"מ גופו היה ערום ממש ולכך קאמר הכא ואירא כי עירום אנכי וע"ז א"ל הקב"ה מי הגיד לך כי יש בושת בעומד ערום. ואהא דקרי לנפשיה ערום אע"ג דהוי"ל חגורה צ"ל חדא מתרתי או שנאמר שלא היתה אלא חגור' לבד כעין אזור הואיל ולא היתי' אלא לזכר החטא לתשובה ולעולם ערותו היתה מגולה אבל זה דוחק וטפי נר' לומר כההיא דקי"ל היתה טליתו חגור' לו לכסותו ממתניו ולמט' מהני לקרו' ק"ש אבל לא לתפל' וטעמא דתפלה חמירא לפי שמדבר לפני המלך לנוכח והשתא הן אמת שהחגורות היו מכסות אותם ממתניה' ולמטה וכיסוי ערוה היא ועד האידנא הוה מהני ליה אבל כשא"ל הקב"ה איכה ומוכרח להשיבו שצריך לדבר לפני המלך והוי"ל כמו תפלה ולא עוד אלא שדיבור חמיר טפי מתפל' כמ"ש' רש"י על פי ויאמר ה' וכו' בארץ מצרים וכו' והילכך לגבי הך מלתא קרי לנפשי' ערום והשתא טפי דייק מ"ש לו הקב"ה מי הגיד לך כי ערום אתה כלומר מי הגיד לך חילוק זה דלגבי דיבור אע"ג דאית לך חגורה מיקריית ערום זו ודאי אינה אלא חכמה הבאה מכח אכילת עץ הד"ט:

פסוק יד

כי עשית זאת וכו' דברי הרב וכו' אע"ג דכל מסית דעלמא חייבתו תורה מיתה עם היות דשייך ביה הך טענתא דדברי הרב וכו' ואף אם טוען כך אינו נפטר מן המית' וא"כ מ"ש דהכא גבי נחש משמע שאם היה טוען על עצמו כן הי' נפטר וכמו שהרגיש הרא"ם ז"ל ונדחק בזה ע"ש ולדידי לק"מ דשאני הכא דאכתי לא ניתן בו באדם יצה"ר עד האידנא

שנתלבש היצר בנחש להסיתו ויכול היה לומר שעשה כן לטובתו של אדם כדי שלא ישמע את דבריו ויקבל שכר דאל"כ אלא שאין לו יצה"ר אינו כדאי לקבל שכר ולכך א"ל כן ואיהו הוא דאטעי אנפשי' דהול"ל דברי הרב וכו' אבל מסית דעלמא אינו יכול לטעון כן דהא בל"ז יש לו יצה"ר באדם ומאי אהני ליה איהו הילכך לא מצי לטעון כן אבל נחש אה"נ דהו"מ לטעון כן אלא שלא רצה הקב"ה להניחו שיטעון ללמד הא גופה דאין טוענין למסית:

פסוק טז

עצבונך וכו' והרנך וכו' וכסדרא דקרא אפ' לומר דהקדים הגידול שהוא נמשך לזמן מרוב' אחר כך העיבור שאינו אלא ט' חדשי' ואח"ז הלידי' שהוא לשעה א"נ מוסיף והולך בענין הצער שצער העיבור גדול מהגידול וחבלי יולדה קשים מכלם:

ואל אישך תשוקתך לתשמיש ואעפ"כ וכו' אכולה מלתא קמהדר אעפ"י שכל הצער שליך אעפ"כ תשוקתך בו לתשמיש ואפ"ה אין לך מצח לתובעו ואע"ג דמדינא היה ראוי שיהי' להיפך שהאיש לא יהי' לו מצח לתובע' הואיל וכל צערא דידה הוי אפ"ה הכל ממנו ולא ממך והיינו שהאריך רש"י בדבריו:

פסוק יח

ואכלת את עשב וכו' ומה קללה וכו' ההרגש הוא דהול"ל את כל עשב ומאי עשב דמשמע א' בלבד ואהא משני דקאי על העשבים שנזכר בפ' קוץ ודרדר:

פסוק כ

ויקרא האדם חזר וכו' ואע"ג דלעיל כתיב לזאת יקרא אשה התם שם הכולל לכל המין והכא שם הפרטי:

פסוק כא

כתנות עור יש דברי וכו' דכ"ע מיהא לא ניחא להו לפ' כפשטי' עור ממש ולא ידענא אמאי ואפ' דא"כ הול"ל מאיזי' עור א"נ מ"ש דעור הרי צריך נטילת נשמה כדי להפשיט העור וכתיב ורחמיו על כל מעשיו והואיל אפשר בענין אחר למה עשה כן הקב"ה א"ו לאו עור ממש הוא ועיין מש"ל בפ' והנחש היה ערום:

פסוק כב

היה כאחד וכו' וכמו שאני יחיד וכו' פי' כמו שהקב"ה יחיד בעליונים שעם היות כל המלאכים רוחניים ובעלי שכל ומדע הרי הם כאין וכאפס נגד גדולתו הבב"ת ית"ש ואות הוא ברבבי שלו מאין כמוהו בכל העליונים כך להבדיל הוא האדם לפי מדרגתו שהוא מצויין בכל התחתונים שאין כמוהו בכלם ומה היא יחידתו לדעת טו"ר לכך הרי הוא קרוב להטעות ולומר שהוא אלוה בתחתונים:

פסוק כד

מקדם וכו' חוץ לגן דאל"כ הול"ל מקדם בגן עדן וכדכתיב לעיל בעדן מקדם ומדכתיב מקדם לג"ע מוכח דר"ל לצד מזרח של הדרך ההולכת לג"ע ולא בתוכו. והרא"ם ז"ל הכריח פירש"י מן הסברא ע"ע וא"צ דקרא הכי מוכח:

את הכרובים מלאכי חבל' והא דקרי להו כרובים נרא' שהוא ע"ד מ"ש ז"ל על פני הכרוב אנפי זוטרי ה"נ מלאכי חבל' הללו אנפי זוטרי נינהו לגבי מלאכי השרת דכתיב בהו פני אדם:

פרק ד

פסוק א

והאדם ידע כבר וכו' זוהי שיטת הב"ר והי"נ אי' בש"ס דסנהדרין דאר"ח בר חנינא שמינית עלו למט' שנים וירדו ארבע' וכו' עשירית סרח ע"ש אבל שיטת הזהר היא דדברי' ככתבן ולא הוליד תולדות אלא אחר שנטרד מג"ע דאילו הוליד מקמי הכי היה מוליד בנים נצחיים ואיברא דפשטא דמלתא מדכתיב והאדם ידע ולא כתיב וידע אדם משמע כס' הגמ' ומיהו אפי' לדברי הזהר א"ש דקמ"ל דנחש בא על חוה ואוליד ית קין קינא דמסאבותא ועיין ברבינו בחיי ז"ל:

פסוק ד

וישע וכו' וכן אל ישעו וכו' כבר כתב הרא"ם ז"ל דל"ג ליה שהרי רש"י גופיה בס' שמות פי' שאינו לשון. פנייי' ע"ש ואפי' שנפל ט"ס וצ"ל לא ישעה ופי' זה הביא שם ג"כ בפי' שמות ופירשו מל' פנייה:

פסוק י

דמי אחיך וכו' ד"א וכו' תרווייהו דחיקי דלפי' קמא ק"ק דבשלמא בדידי' שייך לשון דם שהוא שפיכו' דמי ממש אבל זרעיותיו דאכתי לא הוו אלא שגרם שלא יבאו אין זה שפיכות דם ואפילו שייך קצת מ"מ לדידיה לא דמי שהיא נטילת נשמה ממש דכבר הוה והואיל ולא שוו לא יתכן לכוללם במלה אחת באמרו דמי ולפי' בתרא נמי אע"ג שהיו פצעים הרבה מ"מ הדם א' הוא אלא שיצא ממקומות רבים ולא שייך לומר דמי:

פסוק יב

נע ונד אין לך רשות וכו' לאפוקי דלא נפרש שלעול' והוה כל שעתא ושעתא מתנועע כדמשמע מפשט מלת נע ונד קמ"ל שאין המכוון אלא למעטו שלא יהיה לו קביעות דירה במקום א':

פסוק יג

גדול עוני מנשוא וכו' דליכא למימר שהיה זה דוגמת וידוי דא"כ לימא גדול עוני ותו לא ומיהו יש להבין מה תמיהא היא זו דמה ענין עליונים ותחתונים לזה שחטא ונתחייב ראשו למלך וראיתי בש"ח דפי' הלא התחתונים ודאי חוטאים ולמה בראתם א"כ ע"כ שיש תקוה ולמה עוני אין אתה טוען ע"ש ודוחק הוא דס"ס ל"ל להזכיר העליונים כלל ונר' לפ' כוונתו לפי שעונו הי' רציחה והיינו שהפריד הנפש מן הגוף והנפש היא רוחנית מן העליונים והגוף חומרי מן התחתונים וז"ש אתה טוען עליונים ותחתונים כלו' עליונים לבדם שאין להם ישיבה בארץ ותחתונים לבדם שאין להם עלייה למעלה וזה שאני הרגתי מה עשיתי בזה רק פירוד ההרכבה שהפרדתי הנפש מן הגוף והנפש עלתה למעל' במקורה והגוף החומר נשאר למטה ומה בכך למה לא תסבול זה:

פסוק טו

שבעתים וכו' מסוף המקרא והיא נקמת וכו' כלומר מלשון זה האמור בסוף המקרא שבעתים הם וזה ודאי איירי בנקמת הבל מקין כמו שמצינו לשון זה עצמו לקמן גבי הריגת קין כדכתיב כי שבעתים יקם קין א"כ מוכרח דסיפיה דקרא מלתא באפי נפשה היא ואינו ענין עם לכן כל הורג קין וממילא מוכרח שתחלת המקרא לשון גזום וגערה:

פסוק טז

קדמת עדן שם גלה וכו' ד"א וכו' דאילו לפי' ראשון לחוד לא לכתוב אלא קדמת עדן ולשתוק מארץ נוד דמאי קמ"ל הא ידעי' מקראי דלעיל ששם גלה אביו ולפי' שני לא הול"ל קדמת עדן דמשמע שהוא נקשר עם ארץ נוד ולפי' זה אינו ענין לו כי בארץ נוד מורה על המאורע שהארץ מתנדנדת וקדמת עדן מורה על מקום גלותו והול"ל בקדמ' עדן ותו דלא הול"ל בארץ נוד בסמיכות אלא וישב בארץ (אלף קמ"ץ) נוד:

פסוק יט

ויקח לו למך לא היה לו וכו' ההרגש הוא ממלת למך יתירא דהרה סגי דלכתוב ויקח לו ותו לא אלא קמ"ל דדוקא בלמך הוצרך הכתוב לפרש ענין לקיחת הנשים ללמדנו וכו':

שתי נשים כך היה דרכן וכו' דברי' הרבה תקן רבינו בזה חדא דלמאי נ"מ אשמועי' קרא דלקח שתי נשים ועוד למה הזכיר שמותן ומאי האחת והשנית ותו אמאי כתיב וצלה גם היא ילדה וכו' הוה סגי דלכתוב וצלה ילדה ובאגדה זו הכל מיושב דקמ"ל דאפי' למך שהיה הברור שבהם כמ"ש במדרש לא שינה מנהגן והילכך הודיענו הכתוב בו וכ"ש בכלהו. והיינו האחת והשנית הידועות שכך היה דרכן ואשמועי' קרא דלא אהנו מעשיו דאע"ג שהשקה אותה אפ"ה גם היא ילדה בע"כ וכ"כ רבי' בחיי ע"ש ומ"מ מ"ש רש"י

כמו שמפורש באגדת חלק תמיהא לי דהתם בפ' חלק לא הוזכר כלום איברא דבב"ר מפורש כן וכדמסיים רש"י נמי אבל באגדת חלק לא איתמר מידי בהא:

פסוק כב

נעמה היא אשתו של נח. דמש"ה כתיב קרא יתירה ואחות תובל קין נעמה ולא קיצר לכתוב ואחותו נעמה לאשמועי' אע"ג שהיתה אחותו של תובל קין הרשע היא היתה נעמה שמעשיה נעימים ולא למדה ממעשיה':

פסוק כד

שבעים ושבעה וכו' משקיימו פו"ר וכו' דאע"ג דז' מצות לבד מצינו בב"נ כבר תי' התו' והביאו הרא"ם ז"ל בקרם עשה לא קחשיב ואפ' דלכך קפיד קרא להודיענו דעדה ילדה ב' בנים וצלה בן ובת לאשמועי' דעדה סברה כב"ש דבב' זכרים נתקיימה מצות פו"ר וצלה סברה כב"ה זכר ונקבה ולכך פירשו תרווייהו וצ"ל דהוה סברי כר"י בן ברוקה דעל שניהם הוא אומר פרו ורבו א"נ מפני הבעל שלא יתבטל מן המצוה ומשקיימו לאו דוקא. איך שיהיה למדנו דהנשים כשרות היו. ומ"ש למחר המבול בא וכו' היינו ים אוקיינוס שעלה והציף שלישו של עולם כדלקמן:

פסוק כה

וידע אדם וכו' ומהו עוד ללמוד וכו'. הק' הרא"ם ז"ל למה הביא אגדה זאת שאינה קרובה לפשט דבכל מקום מלת עוד מורה על תוספ' הפעולה וה"נ הול"ל הוסיף לדעת אותה עוד אחר הפעם הראשונ' ע"ש ולעד"ן דמוכרח רבינו להביאה דהרי בעירובין פ' עושין פסין דף כ"ג מסיק בגמ' דלא שייך למימר ועוד אלא היכא דלא אפסקוה אבל כי אפסקוה במלתא אחריתי לא שייך למימר ועוד ע"ש ואם כלל זה במשנה כ"ש בתורה וכ"ש הכא דהופסק במילי טובא שלא מעניינו דלא שייך למכתב עוד הילכך מוכרח דלדרשה:

פרק ה

פסוק ג

שלשים וכו' ע"כ פירש וכו' רמז בזה מ"ש בזהר ואיתא נמי בגמ' דידן בעירובין פ' עושין פסין דהשתא דוקא ויולד בדמותו כצלמו אבל עד האידנא אותן ק"ל שנים אוליד אבל לאו בדמותו כצלמו אלא רוחין ושדין וליליין בש"ז דחזא לאונסיה:

פסוק כח

ויולד בן שממנו נבנה העולם. לכאורה משמע דר"ל שהוא ובניו נשארו בזמן המבול וממנו נתקיים העולם. ומיהו אין נר' כן מן המדרש אלא כמ"ש רש"י בסמוך שבזמנו כשנולד נח נחה שקטה הארץ מקללה והביא רש"י זה ליישב מי גילה ללמך שזה ינחמנו וכיון למ"ש בב"ר דהכי פריך וכי למך נביא היה ומשני דבשעה שא"ל הקב"ה לאדם

ארורה האדמה וכו' א"ל רבש"ע עד מתי א"ל עד שיולד אדם מהול כיון שנולד נח מהול מיד ידעו וכו' וז"ש ויולד בן כלו' מיד בשעת לידתו נודע שממנו יבנה העולם כלו' יתוקן מקללתו הילכך ויקרא את שמו נח וכו':

פסוק כט

זה ינחמנו יניח ממנו וכו' והיתה הארץ וכו' משום דכתיבי תרתי מעשנו ועצבון ידינו דריש תרתי ונר' דמעשינו ר"ל טורח המעשה והמלאכה דכל זמן שלא היו כלי המחרישה היה טורח גדול במעשה החרישה ועצבון ידינו כלפי הקוצי' כדכתיב בקללתו של אדם בעצבון תאכלנה וכו' וקוץ ודרדר וכו':

פסוק לב

בן חמש מאות וכו' ואם צדיקים הם אטריח וכו' הק' בש"ח בשם מהר"מ יפה דאדרבא אם יהיו צדיקים יהיו הם ונשיהם יותר מעשרה ויגינו על כל העולם וא"צ לתיבות דפירש"י בפי' וירא גבי תפלת אברהם דעל פחות מעשרה לא ביקש שהרי דור המבול היו ח' ע"ש ונראה דה"ק דודאי דבר רחוק הוא שיהיו צדיקים גמורים ראויים להציל ולהגין על כל העולם להיותם טבועים בין כמה רשעים שכל הדור בני תרבות רעה תדע שהרי נח גופיה איתמר ביה בדורותיו לפי דורו וכו' רק דאותם ג' בנים של נח שם חם ויפת נחשבו לצדיקים להיות שלא הגיעו עדיין לכלל עונשין תדע דהא חם ודאי רשע היה אלא דנחשב כצדיק מן הטעם הנז' והשתא ה"ק אם רשעים הם יאבדו במים ואם צדיקים הם הואיל ומסתמא לא יהיו צדיקים גמורים אינם כדאי להציל ולהגין לכן אטריח עליו לעשות תיבות הרבה ולפי דרכנו למדנו אמאי לא סגי ליה לרש"י בטעם זה שכתב תחלה והוא טעמיה דר' יודן אלא הוסיף והרכיב אידך דכדי שלא יהא יפת וכו' ראוי לעונשין והוא דעתיה דר' נחמיה. בב"ר משום דסבר דר' נחמיה לא אתא אלא לאוסופי ור יודן נמי מודה ביה דאל"כ אע"ג דכבש מעיינו עד ת"ק שנה אכתי החשש במקומו שאם יהיו רשעים יאבדו וכו' אלא דהשתא ניחא דעכ"פ אינם ראויים לעונשים וצדיקי' איקרו עכ"פ וא"כ ממ"נ אם יהיו רבי' יש בהם כדאי להציל על הכל וא"צ לתיבות כלל ואם יהיו מועטי' שלא יהיו כדאי להציל על הכל סגי להו בתיבה א' והואיל ורצה הקב"ה לעשות דין ברשעים לפי שראה שאין בהם נחת לכך כבש מעיינו ג"כ שלא יוליד טפי מג' כדי שלא יהיו בין כלם עשרה הראויים להציל על האחרים:

את שם וכו' אלא בתחלה וכו' הק' בש"ח דליחשוב יפת אחר שם ותי' דלא רצה לשנות כ"כ כי שם וחם נולדו בזה אחר זה מש"ה לא רצה להפסיק ע"כ ולא ידענא מנ"ל דחם היה הקטן שבכלם אדרבא איפכא נר' מדלקמן בפרשת נח דקחשיב ברישא תולדות יפת והדר דחם ואח"כ של שם מוכח דשם היה הקטן שבכלם וכן משמע ממה שלא הגיע

למאה שנה אלא שנתים אחר המבול הרי דבינו ליפת היו ב' שנים ובהמשך זמן זה קרוב לומר שנולד חם ואי ממאי דכתיב וידע את אשר עשה לו בנו הקטן הרי כבר פי' בב"ר והביאו רש"י לקמן הבזוי והגרוע ואדרבא משם ראיה ממה שהוצרכו לפי כן ש"מ שלא היה הקטן ממש ומעתה לק"מ דהואיל ורצה הכתוב לשנות מסדר תולדותן להקדים שם בשביל חכמתו וצדקתו וכו' מאחר דלא מנינהו מלמעלה למטה מני להו מלמטה למעלה בסדר השנים ועיין מה שכתבתי על פי אחי יפת הגדול:

פרק ו

פסוק ב

ויראו וכו' בני השרים וכו' וקמ"ל כמ"ש בב"ר דכל פרצה שאינה מן הגדולים אינה פרצה ואשמועינן דיד השרים והסגנים היתה במעל הזה ראשונה ומשום דלא דייקה להך פירושה בני האלהים דמשמע דדוקא הבנים היו פרוצים ולא אבות ולקמן נר' שלא היה שום צדיק רק נח וביתו לכך מייתי דבר אחר אבל הך ד"א אינו קרוב לפשט דכתיב ויקחו להם נשים וכו':

כי טבת הנה וכו' טבת כתיב וכו' הוצרך לזה משום דק"ל דמה ענין טובות הנה אדרבא רעות היו הואיל והיו מזנות ואם ר"ל יפות לא אשכחן בשום דוכתא על היופי ל' טובות לחוד אלא טובות מראה כמו והנער' יפת תאר וטובת מרא' ולכך מתרץ דאה"נ שאין זו כוונת הכתוב דלא יתכן לומר סתם על כל בנות האדם כי טובות הנה דלאו כלהו טובות מרא' נינהו דכמ' מכוערות יש בהן אלא לשון קישוט הוא:

מכל אשר וכו' בעולת בעל וכו' הרא"ם ז"ל הק' מההוא דפ"ק דקדושין דף י"ג גבי שאינו בקי בגיטין דקשין לעולם יותר מדור המבול דמשמע התם דדור המבול לא פרצו באשת איש ונדחק לומר דאגדות חלוקות הן ובש"ח תי' בשם הנח"י דבני השרים לבד פרצו בא"א ולע"ד אין זו כוונת הש"ס דלעולם דור המבול נמי פרצו בא"א וכדאי' הכא במדרש והתם לענין העונש קאמר דקשין לעולם יותר מדור המבול דהתם לא נגזר' גזרה על דגים שבים וכאן כתיב וגם כל דגי הים יאספו. והכוונ' דאפי' דגי הים דחזי' דאף בימי דור המבול שהכל חטאו אפי"ה הם עמדו בצדקתן ולא פרצו כמו האחרים הכא בכה"ג דמתעסקין בטיב גיטין וקדושין מי שאינו בקי בדיניהם קרובים להתיר האסור ואפי' מי שנזהר על נפשו לבלתי יחטא כמו הדגים דהתם אפי"ה הואיל והותר' אשה זו ע"פ המור' סברי דשריא ולא זהירי בה והקולר תלוי על צואר המור' תמצא שהוא גורם שיחט' אפי' מי שאין רצונו ודעתו לחטוא והיינו דכתיב וגם דגי הים יאספו כלומר אפילו מי שדומה

לדגי הים דבזמן המבול שמרו עצמם לבלתי יחטאו הכא לא יוכלו לשמור דסברי היתרא הוא שהרי הותר ע"פ המור' והם לא ידעו שהמור' טעה לפי שאינו בקי ואשמו:

פסוק ד

וגם אחרי כן אעפ"י שראו וכו' והא דפירש"י בפרשת עקב על פי' ואבדתם מהרה דור המבול לא הו"ל ממי ללמוד ואתם יש לכם וכו' היינו דמ"מ פורענות של אוקיינוס הי' כמה דורות לפני דור המבול שהרי מדור אנוש עד דורו של נח טובא דרי איכא והילכך לא ראו הפורענות בעיניהם אף על פי שידעו האמת שאבותיהם ספרו להם מ"מ אינו דומה שמיע' לראיה:

אנשי השם וכו' דבר אחר וכו' דאילו לפי' קמא הוה עדיף טפי למכתב אנשי שמות ולפי' בתרא לא הול"ל השם בה"א הידיעה:

פסוק ו

וינחם ה' נחמה וכו' ד"א וינחם נהפכ' וכו'. הוצרך לאתויי תרווייהו בין במלת וינחם ובין בויתעצב דאילו לפי' קמא לא ניחא כ"כ ל' נחמה דהא ס"ס הוה עדיף טפי שלא הי' נברא אפי' בתחתונים ולא יחטיא אף לתחתונים א"כ אין זו נחמ' שלימ' ועוד שאין הענין נמשך עם מ"ש אחריו ויאמר ה' אמחה וכו' ובפי' ויתעצב נמי יש בו דוחק דלא הול"ל ויתעצב מבנין התפעל שהיא עושי' הפעולה ומקבל הפעול' והכי הול"ל ויעצב אל לבו דאז הוה משמע שפיר נעצב האדם אל לבו של מקום לכך מייתי ד"א ולד"א נמי בפי' וינחם ק' דל"ל למכתב בארץ לא הול"ל אלא וינחם ה' כי עשה את האדם ועל פי' ויתעצב נמי ק' דהול"ל ויתעצב בלבו ועוד שהענין בעצמו קשה לאומרו הילכך מייתי תרווייהו. ובענין המשל דקאמר בשעת חדותא חדותא נ"ל דה"פ בשעת חדותא אינו מעלה על לבו רק מילי דחדותא שעתידים לבא בלידת הבן הזה ואעפ"י שיודע הוא דלבסוף ימשך מלידתו אבל גם כן כשימות מ"מ בשעת חדו' אינו מעלה זה על לבו אלא דברים של שמחה כגון יום חתונתו ויום שמחת לבו והתורה שילמוד ולא מיתתו כך הקב"ה כשברא את מין האדם לא העלה על לבו הרשעים שעתידים לעמוד מהם רק הצדיקים והכשרים כך נ"ל דאל"כ אין הנמשל דומ' למשל והרא"ם ז"ל נדחק בזה טובא והעל' שנשתבשו הנוסחאות ע"ע והנלע"ד כתבתי:

פסוק ז

מאדם וכו' אף הם וכו' ד"א וכו' לפי' קמא ק' דאמאי הדר וכתב מאדם הרי כבר כתיב אמחי' את האדם וכו' וא"כ הכי הול"ל וגם הבהמה דאילו לפי' בתרא ניחא דמש"ה הדר וכתביה לומר בשביל האדם אמחה הבהמ' אך לפי' בתרא נמי ק' דא"כ שלא בעונם

נמוחו אלא דכיון שהאדם כלה א"צ בהם א"כ אפי' דגים שבים נמי א"ו הנפש החוטאת היא תמות איש איש בעונו והילכך דגים שלא השחיתו היתי להם פליטה:

פסוק ט

פירש"י ז"ל אלה תולדות וכולי הואיל והזכירו וכו' ד"א וכו' הוכרח להביא ב' פירושים דלפי' קמא ק' דהכא לא נכתב שום ברכ' אלא שבח ואין זה ענין לזכר צדיק לברכ' דבשלמא גבי ואברהם היו יהיה לגוי גדול ועצום התי שפיר מייתי רש"י המד' דזצ"ל אבל הכא לא דייק כ"כ לכך מייתי ד"א ולד"א נמי ק' דא"כ אין הל' מיושב ומקושר שפיר דא"כ הכי הול"ל אלה תולדו' נח מעשיו צדקתו תומתו וכיוצא:

בדורותיו יש מרבותינו וכו' היה נר' לומר דס"ל לרש"י דהנך תנאי לא פליגי דהצד השוה שבהן דנח היה צדיק אבל לא היה גמור כ"כ כמו אברהם והיינו דקאמר מר דדריש לגנאי לפי דורו וכו' וכי היכי דלא תיקשי השתא בגנות בהמה טמאה לא דיבר הכתוב בגנות צדיקים לכ"ש מש"ה קאמר אידך דהכא שאני דמתוך גנותו למדנו שבחו דאעפ"י שהיה בדור שכלו חייב היה ביניהם כשושנה בין החוחים ואה"נ שאם היה בדור צדיקים היה גם הוא צדיק יותר והוי דומיא דולא יכלו דברו לשלום דאחי יוסף דמתוך גנותם למדנו שבחם כדפירש"י שם ובזה הוה א"ש דכיון דלא פליגי נקט רש"י בדבור שאח"ז ובאברהם הוא אומר וכו' דלכאורה לא אזיל אלא אליבא דמאן דדריש לגנאי ולפי דרכנו אתי ככ"ע אלא דלפי הנר' מל' המדרש משמע דפליגי ור"י דדריש לגנאי הוא דמפי את האלהים התהלך כמ"ש רש"י ור"נ דדריש לשבח מפי בענין אחר ע"ע ולפי"ז צ"ל דרש"י ז"ל לא פסיקא ליה ולכך מייתי תחלה לתרווייהו והדר מפרש ואזיל קראי זימנין כמר וזימנין כמר כמאן דסליק ליה פירושא דההוא קרא קרוב לפשט טפי:

פסוק יא

ותשחת ל' ערוה וע"ז. הכי אי' בסנהדרין. ולא ידענא מנ"ל למימר דתרי מילי הוו דנימא דלא הוה אלא ג"ע דאיברא דמצינו לשון השחתה ג"כ גבי ע"ז מיהו שאני הכא דהדר מפי' ביה קרא דג"ע הוה דכתיב כי השחית כל בשר. ואפי' דמלפני האלהים קא דריש דהואי ע"ז וליכא למימר ע"ז לחוד דהא כתיב בתריה כי השחית כל בשר את דרכו ומשמע ג"ע כדפירש"י בסנהדרין מדכתיב דרך גבר בעלמה ולכך אמרי' תרווייהו:

פסוק יב

כי השחית וכו' אפי' בהמה וכו'. הם ג"כ הוזהרו על זה כשנבראו כדכתיב תוצא הארץ נפש חיה למינה:

פסוק יג

קץ וכו' כל מקום וכו' בא ליישב הפ' שאין לו הבנה דמה ר"ל שהקץ בא לפניו לכך פי' כדאי' נמי בזהר שיש רוח א' שנקרא קץ כל בשר והוא הממונ' לקטרג על הזנות וקאמר דנקרא קץ כל בשר לפי שדרכו להמית הכל טובים ורעים. וז"ש הקדוש ב"ה לנח קץ כל בשר דהיינו זה הרוח ונקרא במדרש אנדרולמוסיא בא לפני כלו' בא לפני כבר זה זמן לקטרג ואעפ"כ לא השגחתי בו ולא נחתם גז"ד אלא עתה על הגזל וכיון שהגז"ד היה על הגזל לכן לא השחית האנדרולומסי' טובים ורעים לגמרי אף במין האנושי שהרי נשארו נח ובניו ובזה מובן הדיבור שאח"ז:

את הארץ וכו' ד"א וכו' דלפי' א' ק' דמה היה המקרא חסר אילו לא כתב אלא והנני משחיתם ומה הוסיף באמרו את הארץ. ולפי' ב' נמי ק' דלא שייך לפ' עם כיון שלא היתה ההשחתה ביחד שהרי הבריות מתו מיד במים משא"כ הארץ שלא נמוחה אלא בהמשך הזמן ע"י תדירות ותגבורת המים. ובטעם מחיית הארץ אמרו בב"ר משל לבן מלכים שהי"ל פדגוג כל זמן שסרח היה פדגוגו נלקה ע"כ וכוונתם לפי שהפדגוג חייב ללמד לבן תרבות ודרך ארץ ובהיות הבן סורח זה מורה שפדגוגו לא יצא ידי חובתו עמו ואדרבא מחזיק בידו דמסתמא ממנו למד שהרי הוא גידלו ולכך הפדגוג בדין שילקה וכך היה גם בזמן המבול כמ"ש שם בב"ר בס"פ בראשית שגם הארץ זנתה זורעין חטים ומוציאה זונין נמצא שהארץ היתה מחזקת ידי עוברי עבירה ולכך לקתה. והנח"י אחר המחילה לא דק בלשון המדרש ע"ש:

פסוק יד

עשה לך הרבה ריוח וכו' פי' דק"ל שנר' שזה מקרא מסורס דבתחלה הול"ל מה יהיה פורענותם דהיינו ואני הנני מביא וכו' ואחר כך היה נמשך יפה לומר לו עשה לך כלו' לכן מפני מי המבול עשה לך תיבה שתנצל מן המבול אלא מוכח דה"פ עשה לך תיבת וכולי כדי שע"י עשייתה אולי ישובו וינחם ה' מן הרעה ואם לאו אזי ואני הנני מביא את המבול וכו' והק' הר"ב נח"י דאדרב' בנין התיבה תגרום שלא ישובו שישיבו לו אילו היה אמת הרבה ריוח והצלה לפניו בלא תיבה אלא ודאי שאתה בודה מלבך ע"ש ונר' שלזה הו"ל להשיבם תשובה נצחת עם האמת בעצמו דמש"ה צוהו הקב"ה לעשות התיבה אעפ"י שלא היתה צריכה לו כדי שיראו ויפחדו וישובו ואה"נ שעדיין היה מקום למתעקשים להשיב סוף סוף מה עליו לעשות עוד ועכ"פ יותר היה מקום להפחידם במעשה התיבה עם הדיבור והתוכחה טפי מהתוכחה לבדה דודאי היו אומרים שהוא בודה מלבו אותן הדברים:

בכפר זפת וכו' ומצינו וכו' הא דהוצרך רבינו לאתויי הא דמצינו בגמ' ולא סגי ליה במאי דקאמר זפת בל' ארמי היינו כי היכי דלא תיקשי דכיון דכפר היינו זפת ובל' ארמי נקרא כך והיינו דתרג' אנקלוס כופרא מאי שנא דבפ' שמות בפ' בחמר ובזפת תרגם אנקלוס ובזפתא דמכח זה היה נר' דכופר לאו היינו זפת מש"ה קאמר ומצינו בגמ' כופרא ושם תראה ההפרש והיינו דכופרא פסולת דזיפתא וכדאי' בגיטין פ' מי שאחזו תלת נטופייתא משחא דכופרא ופירש"י ג' טיפות של פסולת זפת וכ"פ הערוך. ולפי"ז צ"ל דהעטרן דהיינו פסולת של זפת עדיף למיקם באפי מיא טפי מזפתא גופה ולכך כאן מפני חוזק המים זפתה בכפר ולא בזפת וכדלק'. ומה שהוצרך רש"י ז"ל לתרי טעמי באותה של משה נר' משום דהתם איכא שתי דעות בדברי רז"ל לפי' מאי בסוף חד אמר אגם וח"א ים סוף והטע' הראשון של תשות המים היינו אליבא דמ"ד אגם דלמ"ד ים סוף התם נמי הואי חוזק המים דליכא למימר דחוזק המים דהכא היינו לפי שהיו רותחין דא"כ אדרבא הזפת גרוע טפי מחמר לגבי רותחין שהוא ניתך אלא ע"כ צריכים לומר כדאי' בזבחים פ' פרת חטאת שצדי התבה נצטננו דרך נס וא"כ הרי התם נמי הוה חוזק המים שהים שוטף והולך בחזקה ואמאי לא עבדא ליה נטירותא יתירתא לכך הוצרך לפום הך סברא לאידך טעמא כדי שלא יריח וכו':

פסוק טז

צהר י"א וכו' להך סברא דקאמר אבן טובה נמצא דאין כאן חלון אחר רק הפתח והא דקרי ליה לקמן חלון התיבה נר' דהכא קודם התחל' המבול קרי ליה פתח שהיה יכול לשמש לביאה ויציאה שהרי בשעת עשייתה קודם שהתחיל המבול היתה התיב' בקרקע אבל לקמן בשעת המבול שלא היו יוצאים ושהיתה התיב' מהלכת ע"ג המים באופן שלא היה מציאות לאיש לצאת משם נמצא שאז לא משמש כלום לכך לא קרי ליה פתח אלא חלון שאז לא היה תשמישו אלא כמו חלון להכניס האויר והאורה כמו חלון דעלמא:

פסוק יז

ואני הנני וכו' תרתי קא דייק רש"י הכא וי"ו דואני ומלת הנני יתירה ומש"ה פי' דמלת הנני מורה על הזירוז כלומ' הנני מוכן ומוי"ו דואני דריש שיסכים עם בית דינו שאמרו מה אנוש וכו' דוי"ו משמעותא הכי כמו שדרשו וה' הוא וב"ד וכמ"ש הרא"ם ז"ל ומה שהק' עליו הנח"י דלא דמי דבשלמא וה' הכה וכו' א"ש שהקדוש ברוך הוא המכה ובית דינו מסכימי' עמו אבל כאן לא א"ש דמשמע ח"ו שהמלאכי' מביאים המבול והקדוש ברוך מסכים עמהם ע"כ נ"ל דלק"מ דהיינו ואני היינו וה' ואין ביניהם שום הפרש וכי היכי דמדרש מוה' ה"נ איכא למדרש מואני ולעולם הקדוש ברוך הוא המביא המבול אלא דמשום שהמלאכי' מתחלה זרזוהו ואמרו לפניו מה אנוש וכו' והשתא שייך לומר

שהוא יסכים עמהם כלו' לעצתם והוא מביא את המבול משא"כ גבי וה' הכה וכו' דהתם לא מצינו שהמלאכים הקדימו לכך פרש"י שהקב"ה גוזר והסכימו עמו בית דינו. ומ"ש הנח"י דמהנני הוא דדריש רש"י אין נר' כלל דאיברא דמהנני איכא למדרש הנני מוכן ומיהו אין במלת הנני שום משמעות להסכמתו עם המלאכים אלא נימא הנני מוכן להבי' המבול ותו לא לכך נר' כדאמרן שדברי הרא"ם והנח"י צדקו יחדיו והא בלא הא לא סגיא דמוי"ו דואני ומהנני מדריש שפיר:

מבול שבלה וכו' שקולים הם ויבאו שלשתן ממשמעות מבול תדע דהא לא כתיב רש"י ד"א שבלבל וכולי כדרכו בכל כה"ג והרב נח"י כתב כמו שמצינו במצרים צללו כעופרת ירדו במצולות כמו אבן יאכלמו כקש חד בכשרים וחד בבינונים ואידך ברשעים וכדפירש"י התם וה"ה הכא שבלה לכשרים שמתו מיד שבלבל לבינונים שהוביל לרשעים דהיו הולכים ונטרפים ע"כ והיא ע"ד דרש והיקש וקשה נמי בגויה דלדידיה לא דייק תיבת הכל בכל חד וחד דמשמע שכלם בכלל הבילוי והבלבול וכולי והא ליתא לדידיה:

פסוק יח

והקימותי וכו' ברית וכו' נר' דמרבוייא דאת דריש תרווייהו א"נ משום דסמוך ליה ומכל החי מכל בשר וכו' ומפרשי' דוהקמותי את בריתי אתך וכו' קאי נמי על ומכל החי וכו' כלו' שגם עמהם הקימותי את בריתי ובשלמא בנח שייך הקמת ברית שלא יהרגוהו אבל עם החיות איזה ברית שייך אלא ודאי שלא ירקבו המאכלים והפירות כדי שיחיו:

אתה וכו' האנשים וכו' דאל"כ לא הו"ל לקרא להקדים הבנים לאמם:

פסוק יט

ומכל החי אפי' שדים דאל"כ לא לכתוב אלא ומכל בשר דפשיטא דחיים ולא מתים אלא לרבות שדים שאינם בכלל בשר שגם עליהם נגזרה גזרת המבול שגם הם מתחת גלגלי היסודות ואעפ"י שעומדים באויר וטסין אפ"ה נמוחו במבול ולכך הוצרך להכניסם לתיבה:

פסוק כ

מהעוף וכו' ומאליהם באו וכולי ק"ק דמעיקרא קאמר דמאליהן באו תוך התיבה ואח"כ קאמר וכל שהתיבה קולטתו הכניס בה ומאי שייך לומר הכניס הואיל וכבר באו ונכנסו מאליהן והול"ל כל שהתיבה קולטתו הניח בה וי"ל דר"ל כל שהתיבה קולטתו היה מכניס לקילון שהם לא באו רק בתיבה ואחר כך הוא היה מכניס כל א' לקינו דהיינו למדור שלו:

פרק ז

פסוק א

ראיתי צדיק ולא וכו' דק"ל למה זה הוצרך לפרושי טעמא כי אותך ראיתי וכו' פשיטא הוא דמשום צדקתו ניצול ותו אמאי כתיב ראיתי צדיק הל"ל כי אתה צדיק ותו אמאי כתיב לפני דהוא סותר למ"ש לעיל את האלהים התהלך נח שזהו ההפרש שבינו לבין אברהם דאברהם כתיב ביה אשר התהלכתי לפניו אבל נח את האלהים ולא לפניו שהיה צריך סעד והיכי כתיב הכא לפני ומכח כל זה פירש דהוצרך לכתוב זה ללמדנו הך מלתא גופה דאומרים מקצת וכו' ומש"ה כתיב ראיתי צדיק לפני בשביל שאתה לפני ואני רואה אותך ומדבר עמך הילכך איני אומר לך רק צדיק בלבד:

פסוק ב

הטהרה וכו' למדנו וכולי מוכרח הוא דאל"כ מלה זו שא"ל הקב"ה מכל הבהמה הטהורה ה"ז בלתי הבנה אצלו כלל דמהיכן ידע מה ר"ל טהורה אם לא שלמד תורה וידע דשייך טהורה וטמאה ומ"מ הוצרכו בגמ' לומר בזבחים כל שהתיבה קולטתו טהור דאל"כ אע"ג דלמד נח תורה וידע מאי טהורה ומאי טמאה א"א להכיר בין טמאה לטהורה כשרואה החיות שהרי סימן מפריס פרסה לחוד לא סגי והיה טורח גדול להאכיל לכל בהמה וחיה לראות אם היא גם כן מעלת גרה ונח לאו קניגי ובליסטרי היה להכיר כל המינים ועוד בעופות היכי יכיר כל הטהורים שהרי מסימנים שלהם זפק וקורקבן נקלף ובזה א"א לו לבדוק מחיים כלל לכך הוצרכו לומר מאליהם באו וכו' א"נ העבירום לפני התיבה וכל שהתיבה קולטתו טהור ומעתה אזרת לה קו' הרא"ם ז"ל ע"ע:

שבעה שבעה כדי וכו' ואכתי ק' למה מנין זה לא פחות ולא יותר ונר' דבמדרש אי' א"ת ז' מכל מין נמצא אחד מהן שאין לו בן זוג אלא ז' זכרים ח' נקבות ע"כ ולאפוקי מבעל ש"ח דאשתמיטתיה לישנא דב"ד ולכך כתב ע"פ דרכו שלא היו אלא מכל מין ואחד זכר בלא זוג וליתא כלל. ומעתה טעם המספר הזה נ"ל לפי שהיו נח ובי' בניו שם ויפת וג' נשותיהם שכל א' מהם היה צריך ב' קרבנות א' ליתן הודאה על העבר שניצולו וא' לצעוק לע"ל וכנגד חם לא צוה לפי שרשעים היו הוא ואשתו כידוע ששמשו בתיבה ג"כ וכתיב זבח רשעים תועבה. נמצא שהוצרכו י"ב בהמות ששה זכרים ושש נקבות ונשאר זוג א' לקיים המין כמו בטמאים. ואע"ג דלכאורה נר' מן המדרש שלא הקריבו כלם דהא אי' התם לא שאני צריך להם אלא לחיות זרע וכו' מיהו לכי תידוק אדרבא משם ראיה דאל"כ הכי הול"ל לא שכלם צריכים להקרבה אלא לחיות זרע וכו' אלא מוכח דה"פ דק"ל לבעל המדרש לישנא דקרא גם מעוף השמים שבעה שבעה וכו' לחיות זרע וכו' דמשמע דטעם היותם ז' ז' הוא לחיות זרע והא ליתא דא"כ בשנים סגי אלא טעם היותם

ז' הוא להקרבה ולישנא דקרא קשיא לכך פי' דה"ק קרא מה שאני מצוה אותך להביא ז' ז' לצורך הקרבה לא בשביל דלקרבן אני צריך דאם ארעב לא אומר לך כתיב אלא טעם ההקרבה לחיות זרע וכו' כדי שע"י ריח ניחח הקרבן אבטל רוגזי ואכרות ברית מעבור מי נח עוד. זה נ"ל טפי מכל הדרכים שנאמרו בזה עיין בנח"י ובש"ח:

פסוק ג

גם מעוף וכו' דק"ל שהרי לעיל כתיב מהעוף למינהו וכו' שנים מכל ולכך משני דהכא בטהורים:

פסוק ד

כי לימים עוד מהו וכו' ההרגש שמבחוץ הוא לשני דלימים דלא דייק דהול"ל כי אחר ימים עוד ז' אלא ה"ק לימים שעברו דכתיב והיו ימיו מאה ועשרים שנה עוד נוסף עליהם עוד שבעה ימים:

פסוק ז

נח ובניו וכו' לפי שנאסרו וכו' ק' דהא כבר ביארו לעיל גבי צווי ואמאי אצטריך למהדר הכא. ונראה שיש לדקדק דאמאי רש"י לעיל לא כתב אלא מכאן שנאסרו בתשמיש ולא כתב הטעם והכא הוסיף ג"כ הטעם אלא היא גופה קמ"ל דאי מקרא דלעיל לחוד ה"א דטעמא שנאסרו בתשמיש לאו משום שהעולם שרוי בצער אלא משום שלא היו בביתם וידוע דאכסנאי אסור בתשמיש כדילפי' מאלקנה וישובו אל ביתם ואח"כ וידע אלקנה וכו' וכ"ש הכא שלא היה מקום מיוחד אסור לשמש בפני שום בריה מש"ה אצטריך קרא אחרינא והיינו דכתיב הכא בקרא דסמיך ליה לעיל והמבול היה מים על הארץ ופסוק זה אין לו מקום כלל דאי ללמד על עצמו הא כתיב בתר הכי ויהי לשבעת הימים ומי המבול היו על הארץ אלא פי' זה אתא לסמוך לו ויבא נח ובניו וכו' ללמד דהא דנאסרו בתשמיש היה משום שהמבול היה לפי שהעולם שרוי בצער דאילו מטעמא אחרינא לא היו אסורין דבההיא שעתה תיבתם זוהי דירתם ול"ד לאכסניא והיו יכולים להכין לכל א' מדור באפי נפשיה:

פסוק יא

תהום רבה מדה וכו' הוכרח לזה משום דקשיא ליה דהול"ל תהום רב שהרי תהום ל' זכר כדכתיב תהום אל תהום קורא ולכך תירץ דכתיב רבה לרמוז שהיה מדה כנגד מדה שחטאו ברבה:

פסוק יב

ויהי הגשם וכו' ולהלן וכו' ההרגש הוא דכוליה קרא יתיר' הוא שהרי כתיב לעיל בסמוך ומי המבול היו ואם ללמד על המשך זמן ירידת המבול הא כתיב בתר הכי ויהי המבול

מ' יום ולכך תירץ דאה"נ דיתיר הוא והא קמ"ל שבתחלה וכו' ונ"ל שבתחלה לא היו רותחין דאל"כ עכ"פ היו מפסידין הזרעים והפירות ואיך יהיו גשמי ברכה א"ו שבתחלה ירדו כתיקונן ולבסוף היו למבול כלו' רותחין:

ארבעים יום וכו' אין יום וכו' פי' שבא להכריח דאמאי אצטריך למכתב ומ' לילה היה סגי לכתוב מ' יום שהרי גם הלילות בכלל כדכתיב ויהי ערב ויהי בוקר יום א' וכדכתיב בתר הכי ויהי המבול מ' יום ולא הזכיר הלילות שהן בכלל ולכך משני דאי כתיב מ' יום לחוד הוה משמע מ' יום בהדי ההוא יומא דאתחיל ואע"ג דלא הוה יום שלם גם היא בכלל ולהודיע דלאו הכי הוה כתב ג"כ ומ' לילה לומר שכלם ימים שלמים עם לילותיהן ולאפוקי יומא קמא שאינו בכלל לפי שאין לילו עמו ובענין החשבון שכתב רש"י נמצאו כלים בכ"ח בכסליו ולקמן בד"ה מקצה ק"ן יום כתב בכ"ז בכסליו עמ"ש הרא"ם ז"ל כי אין להוסיף על דבריו הנכונים וברורים ע"ע:

פסוק יג

בעצם וכו' למדך הכתוב וכו' ק' דהכא משמע דבאותה שעה שא"ל הקב"ה ליכנס בתיבה מיד נכנס שהרי קאמר אמר הקב"ה אני מכניסו וכו' והיינו דכתיב בעצם היום הזה בא נח ולעיל פירש"י אף נח מקטני אמנה ולא נכנס עד שדחקוהו המים דנר' שלא נכנס כשא"ל הקב"ה ליכנס עד שנדחק מהמים. ונר' דהיינו פלוגתייהו דהנהו תנאי כדלעיל דחד דריש בדורותיו לשבח וחד לגנאי והך דרשה דמייתי רש"י הכא אתיא כמאן דדריש לשבח ולדידיה אה"נ שלא המתין נח ליכנס עד שדחקוהו המים ותדע דהכי אי' בתנא דבי אליהו הובא בילקוט בעשרה במרחשון נכנס לתיבה וביי"ז בו ירדו גשמים וכו' ע"ע ואם תיקשי להך תנא ההוא מי המבול דלעיל מאי דריש ביה איכא למימר דס"ל שבא ללמד טעם איסור התשמיש וה"ק ויבא נח וכו' כלו' גברי לחוד ונשי לחוד מפני מי המבול. ואותה דמייתי רש"י לעיל שדחקוהו המים אתיא כמאן דדריש לגנאי ולדידיה צריך לפי בעצם היום הזה דהיא גופה קמ"ל שהמתין עד היום ממש שהתחיל המבול ולא נכנס בה אפי' מבערב ולפי שיטה זו פירש"י בפ"ק דר"ה דף י"א אההיא דאי' התם יום שמזל כימה שוקע וכו' וז"ל רש"י שם וכימה הוא זנב טלה והמבול ביום וכו' ומנין שהמבול התחיל לירד ביום שני בעצם היום הזה בא נח והוא מקטני אמנה היה ולא נכנס לתיבה עד שירדו מים ודחקוהו וכו' עכ"ל הרי כדאמרן ורש"י הכא פי' זימנין כמר וזימנין כמר משום דלא פסיקא ליה כדכתיב לעיל:

פסוק יז

ותרם וכו' משוקעת וכו' כוונת רבינו ללמדנו דאע"ג דלכאורה נראה מלשון הכתוב דמיד אחר מ' יום נתרוממה התיבה ונסתלקה מעל הארץ על פני המים לכי תידוק לאו הכי

אלא עברו עוד ד' ימים אחר המ' שהרי לפי החשבון שמוכיח רש"י לקמן מן המקראות היתה התיבה משוקעת במים י"א אמה ועוד מוכח לקמן שהמים היו חסרים אמה אחת בד' ימים וסתמא דמלתא כשיעור הזמן שהיה בחסרון כך היה ג"כ התגבורת שהיו עולים המים על הארץ אמה א' לכל ד' ימים ונמצא שבהמשך מ' יום לא עלו המים על הארץ רק עשר אמות לפי חשבון אמה לד' ימים והרי עדיין התיבה נוגעת בארץ לפי שכובדה היה גובר ומכביד י"א אמה בעומק המים עד שעברו עוד ד' ימים ונמצא בתחלת יום מ"ה שהמים היו יותר מי"א אמה אז הרימו המים את התיבה. ובזה מובן שפיר המשך הכתוב ויהי המבול מ' יום על הארץ וירבו המים כלומר כשנתרבו עוד המים אחר המ' איזה ימים אחרים אז זמן בא שנשאו את התיבה וכו' ותרם:

פסוק כב

אשר וכו' ולא דגים וכו' לפי שהם לא השחיתו דרכם שכן כתיב כי השחית כל בשר וכו' על הארץ וההוא על הארץ יתירא הוא דהא כתיב וירא אלהים את הארץ וכו' אלא לאפוקי דגים שבים:

פסוק כג

אך נח וכו' ומי"א גונח וכו' דריש לה מל' אך נח דמשמע מיעוט כלו' נח עצמו שנשאר ממועט הוא שלא נשאר כלו שלם כבראשו' ומדסמיך ליה ואשר אתו דרשו מפני מה נתמעט נח מפני אשר אתו דהיינו מטורח הבהמות וי"א ס"ל דא"כ וכל אשר אתו מיבעי ליה ומדלא כתיב אלא ואשר אתו דמשמע דאחד לחודיה קאי דרשו אמיוחד שבהם שהוא הארי שהכישו וכו':

פרק ח

פסוק א

ויזכור אלהים וכו' זכות שלא השחיתו וכו' הא דקאמר ב' זכיות איכא למימר דקרא גופיה דייק הכי ודייק הכי דמלישנא דויזכור משמע טפי שזכר את הראשונות דמקמי הכי דהכי מוכח ל' זכירה ומדכתיב ואשר אתו בתיבה דלישנא יתירא איכא למשמע דזכר להם מה שעשו בתיבה גופה והנה מהכא משמע שגם החיות והבהמות נצטוו שלא לשמש בתיבה וכ"כ בהדיא רש"י לקמן על פ' ושרצו בארץ ודלא כמ"ש בש"ח שלא הוזהרו אלא נח ובניו אבל החיות מעצמם קבלו האיסור ולא בגזירי' הש"י דל' רש"י דלקמן מוכח להדיא שנאסרו בצווי. ואמנם איכא למידק היכא רמיזא בצווי הש"י דבשלמא לנח ובניו נרמז במ"ש אתה ובניך וכו' אבל בחיות מנ"ל ונר' דנפקא להו ממ"ש בצווי הש"י לחיות זרע ע"פ כל הארץ והך ע"פ כל הארץ נר' יתור נפיש אלא לדיוקא אתא ע"פ כל הארץ הין אבל בתיבה לא דומיא דמאי דדרשו על פ' דלקמן ושרצו בארץ ולא בתיבה

וכי היכי דאשכחן רמז בצווי הקב"ה ה"נ איכא למימר דאשכחנא נמי במעשה דכשם שכתוב גבי נח ויבא נח ובניו וכו' לומר שלא שינו את תפקידם ממה שנצטוו וכדפירש"י לעיל ה"נ בחיות י"ל דמה"ט שינה הכתוב בביאתן לתיבה דכתיב והבאים זכר ונקבה ולא כתיב איש ואשתו כדלעיל לדרוש שפירשו מלהתנהג בדרך אישות:

ויעבר וכו' רוח תנחומין וכו' לא ידעתי הכרח גמור אמאי אפקיה רבינו לקרא מפשטיה דהוה מצי לפ' שע"י הרוח החזק נסתלקו המים והכי מפ' הרמב"ן ז"ל והביאו רבי' בחיי. ואפשר דלישנא דהעברה קשיתיה לרבינו דלא שייכא אלא בדבר שיש בו ממש ולא ברוח ומיהו אין זה מוכרח דמצינו העברה אפילו בקול ויעבירו קול והעברת שופר תרועה ובש"ח כתוב דאדרבא כתיב ישב רוחו יזלו מים ואיך כתיב כאן וישכו המים ע"ש ואי מהא לא איריא שיש רוח ויש רוח ופשוט וכתוב הדר הוא רוח צפון תחולל גשם ע"ש בפי' הראב"ע ונר' דכיון דקרא דבתר הכי כתיב ויסכרו מעינות תהום וארבות השמים א"כ כשהעביר הרוח אכתי פתוחות הוו ומאי אהני העברת הרוח כל זמן שהארובות פתוחות בתחלה הי"ל לסגור המעיינות ואחר כך יעביר הרוח לכך הוצרך לפ' דה"ק קרא העביר הקדוש ברוך הוא לפניו רוח תנחומין על עסקי הארץ ועי"ז וישכו המים והדר מפרש כיצד שככו וקאמר ויסכרו מעינות וכו' ועדיין אינו מוכרח:

פסוק ב

ויסכרו וכו' כשנפתחו וכו' ההרגש הוא דכלהו מילי יתירי נינהו דהוה סגי למכתב ויכלא הגשם וכו' וממילא הוה ידעי' דא"א להיות זה אלא א"כ נסתמו המעיינות וארובות השמים ומאי קמ"ל באמרו ויסכרו ולכך תירץ דהיא גופה קמ"ל קרא מעינו' ולא כל מעינו' דנשתיירו אותן שהן צורך לעולם ולאו למימרא שהן צורך גמור דא"א בלעדם דא"כ אמאי לא קבעם הבורא בעולם מעיקרא בששת ימי המעשה אלא לעולם עיקר מה שנשארו לא היה אלא לזכר עולם לדורות הבאים כדי שיקחו מוסר ואמנם כיון הש"י להניחם בענין שיהא בהן הנאה לעולם. והא דחשיב חד מנייהו חמי טבריא אין מזה הכרח דסבר כמ"ד בפ' פרת חטאת דירד מבול לא"י דשפיר מתוקם אפילו למ"ד לא ירד דהא מסיק התם דלדידיה נמי אע"ג דמבול לא נחית מ"מ חמימות והבלא דמבול התם נמי הוה כלו' שנכנסו מימי המבול בה כשנתפשטו בעולם דהא כתיב מכל אשר בחרבה מתו והנהו דהתם נמי בהבלא מתו. ושוב מצאתי כך מבואר ברבינו בחיי דאע"ג דלא ירדו גשמים על א"י וגם לא נבקעו מעינות תחתיה מ"מ מי המבול שבשאר ארצות נכנסו לתוכה וא"כ ממילא כל המימות של א"י נמי מהבלא דמבול נתחממו וחמי טבריא כא' מהן והן הנה נשארו לזכר לדורות עולם כדאמרן:

פסוק ד

בחדש השביעי וכו' ט"ו אמה לס' יום וכו' ק"ל דהא לא משכחת לה אלא נ"ט יום בב' חדשים כסדרן דתמוז חסר ואב מלא וקרא כתיב בעשירי בא' לחדש נראו ראשי ההרים ולפי דברי רש"י א"א ליראות ראשי ההרים עד בקר יום שני באב והיכי כתיב בא' לחדש ולא ידעתי למה לא העיר בזה הרא"ם ז"ל וכעת צ"ע:

פסוק ז

יצוא ושוב וכו' שהיה חושדו וכו' ראיתי בש"ח בחדושי נלי"ט דמפר' דר"ל על בת זוגו של נח כלו' שהיה חושדו ששימש בתיבה כמו שהוא שימש ע"ש ואשתמיטתיה מ"ש בגמ' פ' חלק דה"ק ליה שמא לאשתי אתה צריך ונח השיבו רשע במותר לי נאסר לי באסור לי לא כ"ש הרי בהדיא דר"ל בת זוגו דעורב:

עד יבושת וכו' מוכן היה העורב וכו' ק' דאטו בשביל שהיה מוכן לאותו שליחות בימי אליהו לא היה יכול לעשות גם שליחות זה ומי מעכב דלא ליעביד תרווייהו דלאו בחד זימנא הוו וע"ק וכי הכרח היה בדבר שהעורבים יכלכלו לאליהו וא"כ אפי' תימא דלא הוה מצי למעבד תרווייהו הו"ל לעשות השתא שליחות זה ושוב לא יבצר מי שיכלכל לאליהו דהרבה שלוחים למקום. וי"ל דאיכא למידק היכי הוה אכיל אליהו מה שהיו מביאים לו העורבים דאע"ג דבא"י רוב הבשר היה כשר ומדאורייתא אזלי' בתר רובא מ"מ לא נפיק מכלל בשר שנתעלם מן העין דמדרבנן מיהא אסור וחלילה לומר שאליהו הנביא לא היה מקיים כל דבר ואפי' מילי דחסידותא ואף שי"ל הוראת שעה הוה ותו דשעת הדחק שאני מ"מ הרי לא א"ל הקב"ה אלא ואת העורבים צויתי לכלכלך שם וי"ל דעל הלחם בלבד קאמר ליה ובלחם סגי ליה לחיי נפשו וא"כ אמאי סמך לאכול גם הבשר אלא צ"ל דכיון שאינה אלא גזרה דרבנן דמדאורייתא שרי כדלעיל הא קי"ל במלתא דלא שכיחא לא גזור רבנן והא נמי לא שכיחי שהעורב אינו מוכן לשליחות טובה להביא לו מזונות מידי יום ביום והילכך שרי. אבל אי הוה עביד האידנא שליחות זה לטובה הו"ל מלתא דשכיחא ותו לא הוה שרי ליה לאליהו. והטעם שרצה הקב"ה לשלוח לו מזונותיו ע"י העורבים נר' לומר שכיון הוא יתי לרמוז לו שלא יפה עשה להתאכזר על ישראל ולהשבע לעצור הגשמים דאף על גב דרשעים הוו מ"מ ורחמיו על כל מעשיו כתיב וכתיב נותן לבהמה לחמה לבני עורב וכו' ולכך נגזר עליו שיהיו חייו ומזונותיו תלוים ביד העורב האכזרי על בניו שמניחם והקדוש ברוך הוא מרחם עליהם:

פסוק ח

וישלח את היונה לסוף ז' וכו' לא ידעתי טעם לזה דבשלמא משליחות ראשון של היונה עד שליחות השני ניחא שהוצרך להמתין קצת ימים לפי שכיון שראה כי לא מצאה

היונה מנוח הרי זו ראיה כי עדיין לא קלו המים וא"כ בהכרח להמתין עד שיעברו איזה ימים דילמא בין כך ובין כך יקלו המים והמתין מנין ז' ימים שהוא היקף שבוע א' אבל בין העורב ליונה למה המתין כלל מכיון שראה שהעורב לא חזר הרי ידע שלא רצה ללכת בשליחותו והו"ל לשלוח מיד את היונה. ואפשר לפי מ"ש רז"ל שהעורב השיב לנח שמא לאשתי אתה צריך כדלעיל וגער בו נח וא"ל רשע במותר לי וכו' א"כ חשש נח דילמא מחמת הנזיפה של נח מתיירא ומתבייש העורב לשוב אליו מיד עד שיעברו קצת ימים ולכך היה ממתין וקי"ל סתם נזיפה שבעה ימים וכיון שראה שעברו ז' ימים ולא חזר אמר בודאי אינו חוזר עוד ואז שלח את היונה:

וישלח אין זה וכו' נר' הכרחו של רבינו לפי שהיונה בודאי נאמנת בשליחותה ואיננה כמו העורב ואם איתא שמה ששלחה היה דוקא בשליחות להשיב לו תשובה א"כ גם מאי דכתיב ויוסף וישלח הוי נמי כמו בפעם הראשון בדרך שליחות ע"מ להחזירו תשובה והרי לא עשתה כן באחרונה דכתיב ולא יספה שוב אליו עוד אלא מוכרח לומר שהיא לשון שלוח דאדעתא דהכי שלחה שאם תמצא מנוח לא תשוב והילכך כשמצאה מנוח לא יספה לשוב והמפרשים ז"ל כתבו בדרך אחר יע"ע והבוחר יבחר:

פסוק יא

טרף וכו' פעמים ל' זכר וכו' והטעם שדוקא בדבר זה הזכירו בל' זכר טפי ממלה אחרת י"ל כלפי מ"ש אח"כ שאמר' יהיו מזונותיו מרורים וכו' והיתה הכוונה ללמד לבריות שישליכו יהבם על הש"י ויתרצו במה שממציא להם אפי' יהיה בצמצום דטפי עדיף להו מלתלות מזונותיהם ביד ב"ו אפי' יתן להם בריוח וזה לא יתכן רק בזכרים אבל הנקבה עיניה תלויות בבעלה להביא לה מזונותיה ולכך רמזה תורה רמז זה בלשון זכר:

פסוק יב

וייחל הוא לשון וכו' וזה ל' ויתפעל וכו' טעם השינוי כי בראשונה היה הכל תלוי בו כלו' בכח המשלח כי מהיכן תדע היונה מתי ירצה לחזור ולשלחה ולכך כתיב ויחל בל' ויפעל שכל פעולת ההמתנה היתה תלויה בו אבל אחר שראתה היונה שהמתין ז' ימים ושוב שלחה ממילא אח"ז גם היא היתה ממתנ' שכשיעברו עוד ז' ימים כבראשונה שיחזור וישלחנה ולכך עתה כתיב וייחל בל' מתפעל שהוא בנין מורכב מפועל ונפעל כלו' שהוא היה ממתין וגם היה ממותן מהיונה דחשב ודאי שדעתו לעשות בדרך שהתחיל ובש"ח כתוב בשם מהרש"ל בע"א ע"ש:

פסוק יט

למשפחותיהם קבלו עליהם וכו' כלו' לא עליהם עצמם נצרכה קבלה זו דמהיכא תיתי הרי אפי' מקמי דליתי מבול לא דבקו אלא במינם שלא קלטה תיבה אלא לאלו כדפירש"י

לעיל ומה צורך עכשיו דבמכ"ש יתמידו בדרכם הטובה בודאי שהרי ראו הפורענות אבל כלו' קבלו עליהם ועל זרעם עד עולם. ואפשר שזו כוונת רבי יוחנן בפ' חלק דקאמר למשפחותיהם ולא הם ובמימרא זו נתחבטו בה כמה גדולים ע"ע ולפי דרכנו ה"פ למשפחותיהם דהיינו לזרעם הוצרכו לקבל ולא הם עצמם דהא מקמי הכי נמי נזהרו בה:

פסוק כ

מכל וכו' אמר לא צוה וכו' דק"ל אמאי נקט מכלם ומשני שלמד ממה שצוהו הקב"ה וכו' ואע"ג דלדידן לא חזי להקרבה רק בקר וצאן ומן העופו' תורים ובני יונה לבד הרי אמרו בפ' פרת חטאת עד שלא הוקם המשכן היו הבמות מותרות והכל כשר להקריב בבמה בהמה חיה ועוף זכרים ונקבות תמימים ומ"מ טהורים אבל לא טמאים ע"כ וזה אפי' לישראל כ"ש לבני נח:

פסוק כא

מנעריו כתיב וכו' דק"ל דמשמע מנעוריו דוקא הוא דניתן בו יצה"ר ולא מקמי הכי בזמן ילדותו והא קרא כתיב לפתח חטאת רובץ ותו דהא חזי דאיכא יצה"ר לקטנים דהא מזיקי וכמ"ש בגמ' גבי בהמה לכך מוכרח לפי מנעריו כתיב וכו':

פסוק כב

ויום ולילה וכו' שלא שמשו וכו' שמוש המזלות הוא היקפם וסיבוב' בגלגל ושימוש זה הוא מה שנתבטל בימות המבול אלא בהיות שהתחיל המבול בבקר ביום י"ז במרחשון והבקר הוא זמן שהשמש והירח שניהם ברקיע ואז התחיל הפורענות וע"ד מ"ש גבי אנשי סדום ומיד וידום השמש וירח עמד כל א' במקומו ולא שמשו כלו' לא היו מסבבים ואמנם היה קצת אורה בעולם מחמת השמש שהיה עומד ברקיע ומאיר כמו שמאיר בבקר וגם הירח עומד שם ולא היה ניכר בין יום ללילה כל הי"ב חדש אבל נח הו"ל סימנים להכיר ולהבחין בין יום ללילה שהיה צריך לו לכמה דברים ומה גם למזון הבריות שאין כלם אוכלים בשעה א' ובמה שכתבתי מיושב כל מה שהרגיש הרא"ם ז"ל ע"ע:

פרק ט

פסוק ג

לכם יהיה וכו' כירק עשב שהפקרתי וכו' הא דאצטריך להשוות לירק עשב היינו לפי שבאמת גם אדה"ר היה מותר לו לאכול בשר אבל לא דומיא דירק עשב דההוא הוה שרי ליה לחתוך מהמחובר ולאכול משא"כ בשר דלא הוה שרי ליה להמית ולאכול רק אם מתה מאליה הוה שריא ליה והשתא התיר להם להמית ולאכול כל בשר דומיא דירק עשב. והטעם כתב רבינו בחיי לפי שנתחייבו כל הבריות מיתה וניצולו בזכותו של נח:

פסוק ה

לנפשותיכם אף החונק וכו' אצטריך הואיל ואשכחן דליכא שום מיתה בב"נ כשעוברין על מצותן אלא מיתת סייף סד"א דלא חשיבא מיתה לגבי דידהו אפי' לענין זה אלא זו בלבד מש"ה אצטריך ריבויא והשתא דאתרבאי מיתת חנק ממילא אתרבו כל מיני מיתה דהי מנייהו מפקת הא כלהו שוין לדידהו:

מיד כל חיה וכו' הוצרך להזהיר וכו' ביאר הרא"ם ז"ל שיחזרו לטבעם שהוטבע בהם מתחלה וכו' כדכתיב ורדו בדגת הים וכו' אתם רודים בהם ולא הם בכם לא אזהרה ממש שלא תפול אזהרה למי שאין לו דעת ע"כ ולע"ד דלהחזירם לטבעם לא הוצרך מקרא זה דכבר כתיב לעיל ומוראכם וכו'. על כל חית הארץ וכו'. א"ו הך קרא יתירה לאזהרה דוקא אתי ואף על גב דחיות גופייהו לאו בני דיעה נינהו האזהרה היא לגבי בשר שלהן. ובב"ר נמי דרשו הך קרא לאזהרה אלא שדרשו להזהיר לאדם שלא ימסור חבירו ביד חיה להורגו ורבינו לא ביאר כן לפי שאינו קרוב לפשט הכתוב דמיד כל חיה אדרשנו קאמר:

פסוק יב

לדרת עולם נכתב חסר וכו' פשטא דמלתא משמע שהחסרון בא להורות על המיעוט שלא לכל דורות נצרך וכך ביאר הרא"ם ז"ל אך ז"ל הב"ר א"ר יודן לדרת כתיב פרט לבי דורות דורו של חזקיה ודורו של אנשי כנסת הגדולה ר"ח מוציא דורו של אנשי כנסת הגדולה ומביא דורו של רשב"י ע"ש משמע דלכ"ע לא הוו טפי מב' דורות ומש"ה כתוב חסר ב' וי"ן להוציא ב' דורות וא"ש שרמוז זה באות הוי"ו שסודה הקשת עצמו והוא הצדיק יסוד עולם ולפיכך לא הוצרך בדורו קשת אחר. אלא דבגמ' דידן בפ' בתרא דכתובות נר' דלאו דוקא אלו הב' דורות היא דלא נראתה הקשת דהא בדורו של ריב"ל נמי קאמר התם שלא נראה אף שהוא לא רצה לאומרו לרשב"י כי בעא מינה היינו דלא לחזוקי טיבותא לנפשיה ע"ש וצ"ל כדמעיקרא:

פסוק יח

וחם וכו' למה הוצרך וכו' ההרגש שמבחוץ הוא שאין זה מדרך הלשון ולא הול"ל אלא וחם אבי כנען א"נ וחם הוליד את כנען ומשני שפיר דהכא אין כוונת הכתוב להודיענו תולדות חם אלא ה"ק וחם הוא אבי כנען כאשר תראה לקמן הילכך א"ש מ"ש ארור כנען נמצא שזו כמו הקדמה לענין:

פסוק כ

ויחל עשה עצמו חולין וכו'. והוצרך לזה ולא הניחו כפשוטו מל' אחל תת פחדך וכדמתרגם ושרי משום דא"כ לא הול"ל אלא ויטע נח כרם וממילא הוה משמע שזה היה תחלת נטיעתו ממה שלא הזכיר הכתוב דבר קודם לו:

ויטע כרם וכו' זמורות ויחורי וכו' הרא"ם ז"ל כתב בשם ר"ת מאורליינש משום דהני תרתי מתקלקלי טפי במיא משאר אילנות ע"ש ובש"ח בשם מהר"ר איסרלן נדחק בד"א ואני תמה כי מדבריהם ז"ל נר' שלא הכניס נח לתיבה אלא הני תרתי וק' א"כ איך נתקיימו כל השאר דהא ודאי מי המבול השחיתו הכל דהא אפילו ג"ט בעומק הקרקע נימוח ונטשטש כדלעיל ועוד כתוב הדר הוא ואתה קח לך מכל מאכל אשר יאכל ואספת אליך וכולי ולי נר' שודאי הוא ולאו דוקא נקט רש"י אלא חד מנייהו וה"ה לכלהו והכי אי' בהדיא בב"ר הכניס עמו זמורות ונטיעות ויחורים של תאנה וגרופיות של זתים ע"ש:

פסוק כא

אהלו אהלה כתיב וכו' הכרחו של רבינו דאל"כ הול"ל בתוך האהל א"נ לא לכתוב אלא ויתגל ותו לא א"ו ניתן לידרש ואע"ג דבב"ר לא דרשו כן אלא ממלת ויתגל מלשון גלות מדלא כתיב ויגל ותיבת אהלה דריש לומר בתוך אהל אשתו לא נקטיה רש"י לפי שאינו קרוב לפשט המקרא דאדרבא אילו הוה כתיב ויגל הוה מקום להרגיש שהוא פועל יוצא דמשמע גילה לאחרים אבל ויתגל הוא כפשוטו מההתפעל שנתגלה עצמו ובזה תבין למה שינה רבינו סדרא דקרא דברישא פי' אהלה והדר ויתגל שזה כמו התנצלות לומר תדעו למה זה דרשתי כן מתיבי' אהלה ולא מתיבת ויתגל מדלא כתיב ויגל וכמו שדרשו בב"ד לפי שויתגל ל' ויתפעל וכן בדין להיות כתוב כך ולא ויגל שאז לא הוה משתמע שנתגלה עצמו:

פסוק כג

ויקח שם וכו' אין כתוב וכו' אע"ג דמשתעי קרא הכי כמו ויקח קרח וכו'. ודתן ואבירם וכו'. ותדבר מרים ואהרן ומה גם כמה זימני דכתיב ויאמר משה ואהרן ויעש משה ואהרן והו"מ רש"י למדרש בהו הכי ולא עשה כן אלא הכא משום דאנסיה יתורא דקרא דהול"ל וישימו שם ויפת את השמלה על שכם שניהם וכו' א"ו ה"ק ברישא ויקח שם לחודיה ולבתר גם יפת סייעו:

ופניהם אחורנית למה נאמר וכולי ההרגש שמבחוץ דברישא הול"ל ופניהם אחורנית ולבתר ויכסו את ערות וכולי א"ו ה"ק בשעת שכיסו את ערות אביהם שהוכרחו להפוך גופם כדי לכסותו מ"מ הפכו פניהם אחורנית:

פסוק כה

ארור כנען וכו' ומה ראה חם וכו' הא דנטר רש"י למבעי' הכי עד הכא ולא כתב כן לעיל כשכתב שסרסו משום דלעיל נוכל להק' דמנ"ל דהכי הוה דילמ' רבעו כאידך סברא דבג' אבל הכא מדחזי' שקילל בנו הרביעי מוכרח לומר כן דמכח זה הוכרחו בגמרא בפ' בן סורר לומר דאפי' למ"ד רבעו סירוס נמי הוה דאל"כ אמאי קיללו ברביעי:

פרק י

פסוק ב

ותירס זו פרס. מה שפי' רבינו שם זה טפי מכלהו אידך ה"ט משום דבהא איכא פלוגתי' בין בב"ר ובין בש"ס דידן פ"ק דיומא איכא מ"ד פרס ואיכא מ"ד בית תרייקי והוא ז"ל בעי למנקט כמ"ד פרס שמסכים עם מ"ש לעיל אף על פי שיפת אלהים ליפת שבנה כורש וכו' דהיינו פרס:

פסוק יב

העיר הגדולה היא נינוה שנאמר וכו' דאי לאו הך קרא לא הוה ידענא אי נינוה הגדולה או רסן הגדולה הכי אי' בב"ר ובפ"ק דיומא והק' הרא"ם ז"ל אמאי לא הוה מספקא לן ג"כ אי בלח היא עיר הגדולה והניחו חלק. ולע"ד דמדכתיב בין נינוה ובין כלח ולא כתיב בין בלח ובין נינוה ע"כ נינוה גדולה מכלח ומעתה תו ליכא לספוקי אי הגדולה קאי על בלח וע"כ לא מצי קאי אלא או על נינוה או על רסן. והתו' שם ביומא תירצו בדרך אחר דמדכתיב היא ע"כ לא קאי אמאי דסליק מניה:

פסוק יג

להבים שפניהם דומין וכולי רבים מקשים מי הכריחו לרבינו לפרש זה השם טפי משאר השמות שנתפרשו בב"ר והר"ם ז"ל הניחו חלק והש"ח תי' דכל היכא שהשם הוא מלה עברית מפי למה נקרא כן וכשאינו מלה עברית לא פי' כלום ועמו הסליחה א"א לומר כן דהרי מצינו שמות אחרים שהם ג"כ מלה עברית ולא פי' בהם ולא מידי דלקמן על צמרי אמרו בב"ר למה קורא אותן צמרי שהן עושין בצמר דודנים בני דודיהם של ישראל שנער שהעמידה שונא ועד להקב"ה וכן אחרים ובכלם לא פירש"י בהו ולא מידי ומה נשתנה זה. והנלע"ד לתרץ דאתא רש"י ללמדנו דכל השמות הללו של בניו של מצרים באו בל' רבים כלו' אלו הן המשפחות אבל שמות בניו ממש של מצרים לא היו אלא בל' יחיד לוד ענם להב נפתוח ואמנם בכלם אין חילוק כלל בין הפרטי של אבי המשפחה לשם כלל המשפחה רק שבמשפחה היה בלי יו"ד ומ"ם אבל הניקוד שוה בשניהם משא"כ בלהבים שנגזר משם להב וכך היה נקרא אבי אותה משפחה ובהשתנות השם לרבים ישתנה נקודתו כידוע והיינו דקמ"ל רש"י הכא ועמש"ל על שם יקטן:

פסוק כא

אחי יפת הגדול איני יודע וכו' ההרגש הוא דמאי אצטריך למכתב הגדול הא מתולדתם מצינן למילף מאן ניהו הגדול מדכתיב את שם את חם ואת יפת ש"מ דשם הגדול ומש"ה משני דאדרבא הואיל והוכרח הכתוב שם לכתוב כן לפי חכמתן כמ"ש רש"י שם כי היכי דלא נטעה לפי' דשם היה הגדול ומנינהו קרא ע"ש סדר תולדותם מש"ה קמ"ל הכא יפת

הגדול והדר מקשי ואכתי איני יודע וכו' כשהוא אומר וכו' ש"מ יפת הגדול. והק' הרא"ם ז"ל דאכתי איך ידע מזה שיפת הגדול דלמא מבן ת"ק התחיל נח להוליד ושם נולד אחר ב' שנים שהתחיל להוליד שהיה אז נח בן תק"ב ויפת נולד אחריו כשהיה נח בן תק"ג ונדחק לתרץ דמאחר שסתם הכתוב למדנו שלא נולדו אלא שנה אחר שנה ע"ש ולעד"ן אחר המחילה דמעיקרא לק"מ דא"כ צריכים למימר דחם הוא הגדול שבכלן שנולד בן ת"ק לנח והא ודאי לא מצית אמרת דהכא בהדיא כתיב קרא אחי יפת הגדול ועל כרחין לא קאי אלא אשם או איפת וחד מנייהו בודאי הוא הגדול שבכל הבנים דהגדול סתמא כתיב. וגם מסדר תולדותיהם דחשיב הכא שמעי' להא רחם קטן מיפת דחשיב ברישא תולדות יפת והדר תולדות חם והדר תולדות שם ועמ"ש בפ' בראשית:

אחי יפת ולא אחי חם וכו' ההרגש שמבחוץ דאמאי כתיב כלל אחי יפת אטו עד האידנא לא ידעי' דאחי יפת הוא. ומה שהפך רש"י וביאר תחלה הגדול ואח"כ אחי יפת היינו לומר דמ"ש כאן על יפת הגדול היינו נמי במקום שמונה שבחו דמש"ה נמי כתוב אחי יפת:

פסוק כה

יקטן שהיה עניו וכו' עמ"ש לעיל בשם להבים וכאן נוכל לומר דהוצרך רבינו להביא אגדה זו לפי שבזה הרי הוא מכריח ביותר מ"ש לעיל בסמוך שעבר נביא היה וקרא שם בניו על העתיד והיינו שאף אם תרצה לדחוק ולומר דלעולם לא היה נביא ומה שקרא שם בנו פלג לפי שמיד בתחלת לידתו נתפלגה הארץ מלבד שסדר הכתובים אינם מורים כן כמ"ש לעיל שכתובים תולדות יקטן קודם ויהי כל הארץ מ"מ אפי' את"ל אין מוקדם ומאוחר בתורה מיהו מכח שם יקטן מוכרח אתה לומר דודאי נביא היה דהא מה שנקרא יקטן ע"ש ענותנותו וזה לא היה ניכר מתחלת לידתו בודאי ואלא מוכרח דנביא היה והיה צופה מה שעתיד להיות:

פסוק כו

חצרמות ע"ש מקומו וכו' אף בזה הוצרך להביא מדברי אגדה טעם על השם משום דמצי' למימר דרבינו ז"ל ס"ל כדעת אותה מסורה שהביא הר"ב א"ת חצר מות ב' מילין וקשיא ליה מ"ש בן זה דקרא לו ב' שמות לכך ביאר דנקרא כן ע"ש מקומו שהמקום כן חצר מות ע"ש שאנשי אותו המקום מצפין למיתה בכל יום:

פרק יא

פסוק א

שפה אחת לה"ק. שאם תאמר שהרשעים ההם בדו להם לשון א' ולעולם לאו לה"ק הוא הא ע"כ הצדיקים כגון שם ועבר היו מדברים בלה"ק שבו נברא העולם והכא כתיב כל הארץ שפה אחת כעם ככהן א"כ מוכרח אתה לומר דהיינו לה"ק:

ודברים אחדים באו וכו' ד"א וכו' ד"א וכו' הוצרך להביא ג' פירושים משום דכל א' משלשתן יש בו קצת מן הקושי לכך לא החליט פי' א' והיינו דלפי' קמא דר"ל בעצה א' נמצא דליכא אפי' רמז בכתוב איזו היא העצה הטוב' היא אם רעה ולכך מייתי פי' שני דאחדים ר"ל על יחידו של עולם וגם על זה יש קושי דאמאי כתיב אחדים ל' רבים הילכך הוסיף עוד פי' שלישי דל' אחדים ר"ל אחודים כלו' אחוזים יחד שכיונו ונתייעצו לעשות סמיכות לשמים שיהיו אחוזים ולא יתמוטטו וג' הפרושים הנם כתובים בב"ר ויש שם עוד אחרים ולא הביאם רבינו לפי שאינם קרובים לפשט המקרא:

פסוק ב

בנסעם מקדם וכו' ולא מצאו אלא וכו' פי' לא מצאו בקעה כ"כ גדולה מיושרת בלא הרים וסלעים כדי שיוכלו לבנות עיר גדולה בלא טורח הרבה ושתהיה כ"כ שתוכל להכיל את כלם אלא שנער:

פסוק ג

הבה הזמינו אפרקלייר"ר בלע"ז. אע"ג דכבר כ"כ לעיל בסמוך חזר לכותבו דבתחלה פירש הענין שהוא ל' הזמנה והשתא הכא קמ"ל דאע"ג דמשמעות הבה הוא ל' צווי לזכר יחיד אפ"ה שייך מלה זו אפי' לרבים והוא ל' מושאל ור"ל הזמינו וראיה לזה שהרי נמצא גם על הנקבה לשון זה כמו הבה נא אבוא אליך. ועי' להרד"ק בשורש יהב:

פסוק ה

בני האדם אלא בני מי וכו' ההרגש שמבחוץ דהול"ל בני אדם מאי האדם אלא בנוי דאדם קדמאה ומ"ש רבינו למרוד במי שמלטם מן המבול הענין הוא שאילו לא היה הקב"ה כובש מעיינו של נח עד ת"ק שנה אלא שהיה מוליד בן מאה שנה כדרך כל אותן הדורות היה נמצא שבעת המבול כבר היו נמצאים בעולם כל אלו הדורות והיו בני עונשין והיו נאבדים עם האחרים ובמה שכבש מעיינו ולא הוליד עד ת"ק ובניו לא הולידו כלל עד אחר המבול נמצא שמלטם מליאבד:

פסוק ז

הבה מדה כנגד וכו' דאל"כ הא פירש"י לעיל כל הבה ל' הזמנה שמכינים עצמן ומתחברים לעצה או למלאכה וזה לא שייך ח"ו למעלה כי מי יאמר לו מה תעשה והכל

גלוי ומובן לפניו יתי לפעול כרצונו ברגע אי ואם בא ללמד ענותנותו שנמלך בבית דינו לא היה צריך לכתוב תיבת הבה כי מלי נרדה ונבלה היה משתמע שפיר כמו נעשה אדם שגם הוא נכתב כן ללמד ענותנותו יתירה שנמלך בב"ד כמ"ש שם רש"י א"ו מלת הבה נכתבה לומר שדן אותם מדה כנגד מדה. ובזה מובן טעמו של רבינו שהפך סדר הכתוב ובתחלה ביאר הבה נרדה בב"ד נמלך והדר פי' הבה מדה כנגד מדה כלו' הואיל ולא כתיב הבה נרדה אלא ללמד ענותנותו מעתה תיקשו דא"כ הבה למה לי בנרדה סגי כמו נעשה אדם ולכך בא ותירץ אה"נ ומלת הבה אצטריך ללמד מדה כנגד מדה. ודע שכבר הקדים רש"י לפרש בפי' נעשה אדם והוא מדברי רז"ל דאעפ"י שיש מקום למינים לרדות לא נמנע הכתוב מללמד ד"א ותשובתו כתב בצדו ויברא אלהים וכו' וממנו נקח למאי דקמן דה"נ לא נמנע הכתוב וכו' ותשובתו כתב בצדו ויפץ ה' אותם וכו' וזה בכלל מ"ש כי ישרים דרכי ה' צדיקים ילכו בם ופושעים וכו' וא"ת סוף סוף תרתי ללמד ענותנותו שנמלך וכו' למה לי וי"ל דההוא למדה טובה והכא למדת פורענות וקמ"ל דבין בזה ובין בזה ילמד האדם לימלך אפי' גדול מן הקטן:

פסוק ט

ומשם הפיצם וכו' וכי איזו קשה וכו' לפי הנר' דברים הללו שלא במקומן דהול"ל כן על ויפץ ה' אותם בעה"ז אלא נר' דהיא גופה קמ"ל רבנו דהא דאמרי' חבור עצבים אפרים הנח לו אינו אלא בע"ה אבל לא מפני זה יהא חוטא נשכר שלא יקבלו פורענותם שהרי הוא שמור לעה"ב ולפיכך תחלה כתב ומשם הפיצם וכו' שאין להם חלק לעה"ב כמו דור המבול ואח"כ מסיים בה דמ"מ בעה"ז הרויחו להיותם בשלום שלא נשטפו כמו דור המבול:

פסוק י

שם וכו' כשהוליד את ארפכשר וכו' נ"ל כוונתו שאין ויולד דהכא דומה לכל שאר ויולד דבפרשה כגון בתר הכי דכתיב וארפכשד חי חמש ושלשים שנה ויולד את שלח ר"ל ששלח היה הבן הראשון שהוליד ואח"כ הוליד עוד בנים ובנות וכן הוא בכלם אבל כאן בשם ליכא לפרושי הכי ויולד את ארפכשד תחלה ואח"כ הוליד עוד כל שאר בניו דא"כ רמו קראי אהדדי דלעיל כתוב בני שם עילם ואשור וארפכשד הרי שהיה השלישי אלא ע"כ לומר שלא כיון הכתוב כאן לכתוב כל תולדותיו של שם שכבר כתב לעיל ולא בא הכתוב הכא אלא להודיענו סדר היחס משם עד אברהם ואין ויולד זה כמו השאר אלא ה"ק. שם היה בן ק' שנה כשהוליד את ארפכשד שהוא השלישי שבבניו והיה זה שנתים אחר המבול שבאותן השנים כבר נולדו ב' בניו הראשונים. והרא"ם ז"ל פירש כוונת רבינו באופן אחר ע"ע:

פסוק כח

על פני וכו' והשליכו לכבשן וכו' הטעם שלא נכתב נס זה בתורה בבירור יתכן לומר לפי שהיה גלוי לפניו ית' מה שהיה עתיד נבוכדנצר להשליך לחמ"ו לאתון נורא יקידתא וכיון המקום להסיר מעליהם לעז שלא יאמרו האומות שמסרו עצמם לפי שידעו מה שכתוב בתורה שאירע לאברהם אבינו שניצל מהכבשן ולפיכך בטחו גם הם להיות נצולים לכך העלים הכתוב נס זה לכבודם שיפרסם בעיני העולם שמסרו עצמם ע"ד למות. ומ"ש רבינו על הרן שנשרף בב"ד איתא שנחמרו בני מעיו. ומה מאד יתכן בל' הכתוב דכתיב וימת הרן כעין מיתה דהיינו שריפת נשמה וגוף קיים דמש"ה דרשו רז"ל כך גבי בני אהרן מדכתיב וימותו לפני ה' כעין מיתה. ויש להסביר גם כן טעם לזה כדי שיפורסם לכל שלא נשרף על צד המקרה בדרך טבע דא"כ היה נשרף כל גופו. והיה נעשה אפר בתוך הכבשן אמנם בזה ידעו הכל שהיה זה בהשגחה אלהית לפי שהיה פוסח על שתי הסעיפים והיה זה נס בתוך נס ומ"ש עוד רש"י על דברי מנחם שכל חור קרוי אור נר' משום דאותיות אחה"ע מתחלפות:

פסוק כט

יסכה וכו' שסוכה ברה"ק ושהכל וכו' הכי אי' בגמ' פ"ק דמגלה ובסנהדרין פ' בן סורר למה נקרא שמה יסכה שסוכה ברה"ק ד"א שהכל סוכין ביפיה ואמנם לא כתב רבינו ד"א בלשון הגמרא וכדרכו בכל מקום לפי שנר' לו דהכא תרווייהו צריכי והא בלא הא לא סגיא דהא ע"כ א"א לומר שקראו לה כן כשנולדה ע"ש שסוכה ברה"ק כי מי נתן דה"ק להרן אביה להיות צופה עתידות אלא ע"כ קרא לה כן ע"ש שסכין ביפיה מיד כשנולדה אלא דא"כ לא הו"ל לקרותה יסכה ביו"ד תחלה דמשמע ל' עתיד ועוד דאין במשמעות השם אלא שהיא סוכה ולא שאחרים סוכין בה אלא מוכרח לומר דלעולם כוונת אביה כשקראה כן היה ע"ש שסוכין ביפיה ואמנם שם המקום בפיו מלת יסכה שיש במשמעותו ל' עתיד שתהא סוכה ברה"ק אלא דודאי הוא לא כיון לזה רק ניבא ולא ידע מה ניבא. ומשום דלפי דרשות אלו יש קצת קושיא דהא חזינן דשמה שקראו לה היה שרי כדכתיב לעיל שם אשת אברם שרי ועוד דל' סוכה אינו לשון הקדש מש"ה ניחא ליה לפי ג"כ לפי הפשט שהוא ל' נסיכות כמו שרה ומיהו לא הביאו בתחלה כפי דרכו להביא פשט המקרא ברישא משום דק' דא"כ לא הול"ל יסכה אלא נסכה:

פסוק לא

ויצאו אתם תרח ואברם וכולי דהא ודאי הואיל ומשמעות ויצאו הם ב' ואתם נמי משמע שנים והם היו ד' ע"כ כלומר ב' עם ב' והא ל"ק דלימא איפכא דמי נתלה במי פשיטא דקטן נתלה בגדול וכיון דתרח ואברם היו הגדולים ממילא מוכרח לפי משמעות ויצאו

דעלייהו קאי שהם יצאו עם הבי אחרים שטפלים להם. ואע"ג דברישא כתיב ויקח תרח דמשמע שהוא לבדו היה העיקר לק"מ דה"ק ויקח תרח את אברם בנו ואת לוט בן הרן בן בנו כלו' אלו השנים הוא לקחם עמו וכיון שלקח את אברם ממילא יצאה עמו שרי שהיתה אשתו והיינו דכתיב בתר הכי ואת שרי כלתו אשת אברם בנו כלו' לא שהוא לקחה לשרה אלא דשלקח אברם ממילא נמשכה עמו שרי שהיא אשתו. ובזה מובן יתורא דקרא דמה היה צריך למכתב אשת אברם בנו מדכתיב כלתו סגי ותו דכבר שמעי' לעיל שם אשת אברם שרי אלא ה"ק ואת שרי לפי שהיתה אשת אברם בנו ומעצמה יצאה אבל לא שהוא לקחה. נמצא שלוט יצא עם תרח שנתלה בו ושרי יצאה עם אברם שנתלית בו להיותה אשתו וזהו ויצאו אתם:

פסוק לב

וימת תרח בחרן לאחר וכו' הרגשו של רש"י הוא דמ"ש דבכל תולדות שם לא כתיבא בהו מיתה רק ויחי וכולי ויולד וכולי ולא כתיב בהו וימת כמו בדורות הראשונים ומ"ש הכא גבי תרח דכתיב ביה וימת ולכך משני דאצטריך לקראו מת כדי שלא יאמרו לא קיים וכו' ואמנם אעיקרא דמלתא הק' הרא"ם ז"ל דבעד איזה זמן הוא חושש אם בזמן אברהם עדיין לא נכתבה התורה ואם בזמן שאחר כתיבת התורה מאי ויאמרו לא קיים וכו' והלא כתוב בצדו ויאמר ה' אל אברם לך לך ולא היה יכול לעמוד עם אביו ולבטל גזרת השם ע"כ ובש"ח מביא תירוץ על זה ואינו תי' כלל ע"ש ואיברא דק' אלימתא היא. והנלע"ד במאי דאיכא למידק בל' המד' רז"ל בב"ר לפי שהיה אברהם אבינו מפחד ואומר אצא ויהיו מחללין בי ש"ש ואומרים הניח וכו' א"ל הקב"ה לך אני פוטרך מכיבוד אב ואם ואיני פוטר לאחר מכיבוד או"א ולא עוד אלא שאני מקדים מיתתו ליציאתו בתחל' וימת וכו' ע"כ. וק' דהא ודאי אברהם אבינו לא היה מתפחד כלל עפ"י הדין להניח מצות כבוד שהרי צווי הקב"ה יש לו לשמוע והוא לא היה מתפחד אלא מפני חלול השם מהבריות שלא ידעו בצוויו של הקב"ה ויאמרו שמעצמו הניחו וכדמשמע להדיא מל' המד' דקאמר אלא ויהיו מחללין וכו' א"כ מה זו תשובה השיבו הקב"ה לזה באמרו לך אני פוטר וכו' זה כבר היה ידוע לו שהקב"ה פוטרו ומ"מ בהא פחדא הוה יתיב מפני הבריות שיחללו ש"ש ע"י ואהא לא השיבו מידי בתשובה זו ונר' לומר דודאי כל מה שהיה אברהם מתפחד לא היה אלא על הבריות בני דורו שלא ידעו בצווי המקום דאילו לדורות עולם אחר נתינת התורה רק אין דבר דתשובתם בצדם ויאמר ה' וכו' אבל על אנשי דורו הוה מתאונן שלא יחללו ש"ש בין אנשי חרן שהוא המקום שהיה יוצא משם ובין אנשי המקום שהיה הולך לשם. ועל זה השיבו הקב"ה ב' תשובות כלו' מה שאתה

דואג על אנשי חרן לך אני פוטר וכו' כלו' אני אדבר עמך לעיני כלם שישמעו להדבור שאני מצוה אותך לך וכו' לך לבדך אני פוטר. ואפי' שעל זה בא הרמז בפי' דלקמן וילך אברם כאשר דבר אליו ה'. ולכאורה הוא יתור נפיש דכבר כתיב ויאמר ה' אל אברם אלא ר"ל שחזר ודיבר עמו בפרהסיא שכלם שמעו קול הדיבור ואז וילך אברם. ולגבי שאר המקומות א"ל הקב"ה אני אעביר ואוציא קול קלא דלא פסיק בכל העולם שכלם יאמרו כבר מת תרח בחרן וכן עשה ומש"ה כתבה התורה כן ברישא וימת תרח בחרן והדר ויאמר ה' אל אברם להודיע מה שהיה באותן הימים שבשעה שא"ל הקב"ה לאברהם לצאת כבר נתפשט בעולם קול שמת תרח בחרן שכך נתן הקב"ה בלבם לומר כן. ואם תיקשי והיכי נטע הקב"ה בלבם לדבר שקר אהא משני שלא היה שקר שהרי הרשעים בחייהם קרויים מתים ואותה שעה אכתי רשע הוה שלא חזר בתשובה אלא בסוף ימיו כמו שכתב על ואתה תבא אל אבותיך בשלום:

פרק יב

פסוק א

לך לך להנאתך ולטובתך וכולי הרמב"ן ז"ל טען שא"צ כי משפט הלשון כן הוא הגשם חלף הלך לו אלכה לי אל הגדולים ורבים ככה ותירץ מוהרא"ם ז"ל דאף על פי שמשפט הלשון כן הוא כל היכא דאיכא למדרש דרשינן עיין שם ואחר אלף אלפים מחילות לא ירדתי לסוף דעתו דבשלמא אם דרשה זו היתה נמצאת במדרש חכמים היה מקום לתרץ כן שכן מצינו כמה דרשות מיתורא דקראי וכדומה אעפ"י שכפי משפט הלשון אינו מוכרח לידרש מ"מ היכא דאיכא למדרש וכו' מיהו לימוד זה הוציא רש"י ז"ל מדעתו דבמדרש לא נמצא כן כמ"ש הרא"ם גופיה וכיון שכפי משפט הל' אין כאן שום יתור ל"ל לרש"י לבקש דרשות מדעתו הרי כל עצמו של רש"י לא בא בפירושו אלא ליישב המקרא על פשוטו כמו שהודיע בכמה מקומות ואפילו דרשות רז"ל לא הביאם אלא היכא שאין הפשט מיושב כ"כ א"כ קו' הרמב"ן בדוכתא קיימא. וראיתי לבעל שפתי חכמים שכתב ולי נר' שקושיא היא בכל מקום וגבי הגשם חלף הלך לו ר"ל לטבעו לרצונו אבל כאן הקב"ה אמר לו לך לך והוא אין רצונו בכך לכך הוצרך לפי' להנאתך וכו' ועמו הסליחה כלל זה אין לו רגלים דבכמה מקומות מצינו תיבה זו אע"ג דלא הוי לרצון ואפ"ה לא דריש בהו רש"י ולא מידי כגון (בפי' דברים) ואתם פנו לכם וסעו המדברה וכו' והתם ודאי שלא לרצונם אמר להם שילכו וכן בפי' תולדות וקום ברח לך אל לבן אחי וכו' ורבים ככה. ולעד"ן דלאו מיתורא דלך נפקא ליה לרש"י הך פירושא דלפי האמת אין כאן יתרון לדרוש שכן משפט הלשון אלא הכרחו של רש"י שהרי משפט הל' היא

דבכל מקום שהזכיר ל' הליכה לא הזכירה על היציאה ממקום שהיא בו אלא על המקום שהולך בו אבל על מקום שיוצא שייך ל' יציאה וכדומה כמו ויצא יעקב מבאר שבע וילך חרנה הרי ההליכה קאי על חרנה וכן רבים ובהך פרשה גופה ויצאו ללכת ארצה כנען א"כ הכא הי"ל צא מארצך וכו' ולך לך אל הארץ אשר אראך אלא מש"ה כתיב הליכ' זו חוץ למקומו לידרש ומשו' דכת' לך לך דרשי' תרתי מילי להנאתך ולטובתך הנאה היא שיהיו לו בנים והטוב' שיודע טבעו בעולם וה"ט דבפ' וירא גבי ולך לך אל ארץ המוריה לא פי' רש"י מידי אע"ג דהוי הל' כפול כמו הכא ולפי דרכו של הרא"ם התם נמי הו"מ לדרוש להנאתו אלא היינו טעמא משום דהתם ניחא דההליכה קאי לארץ המוריה מקום שהיה לו להלוך וליכא למדרש מידי וכן בכל מקום אבל הכא דוקא איכא למדרש הכי והקרוב אלי שדרשה זו לאו מדידיה דרש"י הוא אלא מצאה באיזה מדרש והביאה רבינו לתרץ ההרגש הנז' דאיכא בלישנא דקרא ומה שהאריך רש"י ושם וכו' וכאן וכו' בא לומר דלא תהא סבור שהליכתך שם אינו צריך אלא דוקא לענין להיות גוי גדול מכלל שאם לא ילך לגוי גדול הוא דלא יהא הא בנים מיהא יהיו לו לכך קאמר דלאו הכי אלא שאם לא ילך לא יהיו לו בנים כלל:

פסוק ב

ואעשך וכו' לפי שהדרך וכו' משום שרבינו כתב לעיל דעיקר הבטחת הבנים היא בתיבת לך לך וכן הבטחת השם א"כ ל"ל תו ואעשך לגוי גדול וכו' מש"ה פי' דהבטחה זו מלתא אחריתי והיא לשלול הנזק אפילו בשעת הדרך ומתחלה היא הבטחת הטוב ואח"כ שלילת הנזק בשום זמן ובזה א"ש שהיפך רש"י הסדר ופי' הך דואעשך לגוי גדול וכו' קודם שפי' מארצך וכו' שהוא בפ' הראשון לפי שזה נקשר עם מ"ש לעיל דכוונתו לתרץ דלא תיקשי למה שפי' בתיבת לך לך דא"כ היינו מאי דכתיב בתריה ואעשך וכו' ולך לך למה לי:

והיה ברכה וכו' ד"א דלפי' א' ק' דליכא שום קשר ושייכות לוהיה ברכה עם הקודם ואעשך וכו' ולפי' ב' קשה דמה ענין לדברים הללו הכא באמור לו שילך מארצו. ובענין מ"ש רש"י בפי' שני זה שאומרים וכו' היאך משתמע זה מל' הכתוב נ"ל במאי דקי"ל כל ברכה שאין בה מלכות אינה ברכה צ"ל מלך העולם שאין מלך בלא עם והקשו מברכה ראשונה של שמונה עשרה ותירצו התוספות בברכות דאלהי אברהם הוי מלכות לפי שאברהם הודיע מלכותו לכל העולם נמצא שחשוב אלהי אברהם כמו אלהי עולם מלא וזהו ואעשך לגוי גדול כאילו הוא גוי גדול ואברכך וכו' זה מובן כמ"ש התם אילן אילן במה אברכך אם וכו' הרי יש לך י"ר שכל נטיעותיך יהיו כמותך ה"נ שיאמרו אלהי יצחק

שיהא בנך דומה לך וזה תכלית מה שאפי' לברכך מאחרי שיש לך כל השלימו' ואגדלה וכו' כמה שאמרו רז"ל על פ' לא ימושו מפיך וכו' מכאן ואילך תורה מחזרת וכו' ואגדלה שמך שיהיה שמך הולך וגדל בלא הפסק ובמה יהיה זה במה שאומרים אלהי יעקב שגם בן בנך יהיה כמותך דהו"ל ג' דורות ומכאן ואילך תורה מחזרת על אכסניא שלה ומ"ש בך חותמין וכו' א"ש בזה והיה ברכה שבעיקר הברכה דהיינו החתימה יהיה הוא לבדו שהכל הולך אחר החיתום:

מארצך והלא כבר וכו' עכשיו בא ליישב ההרגש דלעיל למה לא הזכיר לי' יציאה מארצו ע"פ הפשט וקאמר לפי שכבר יצא מארצו ועכשיו לא בא לומר לו אלא שילך ויתרחק עוד אלא דס"ס גבי בית אביך שייך לי' יציאה ולכך לא ניחא ליה כ"כ בפשט הכתוב והביא תחלה הדרשה דלעיל א"נ כוונת רש"י ליישב שכל אלו הדברים מארצך וכו' הכל מיותר דהוא סגי לך לך אל הארץ וכו' אלא ה"ק לי' שלא תהא יציאה זו כיציאה ראשונה שיצא מאור כשדים עם כל בית אביו אלא שיתרחק מהם ויצא מבית אביו שלא יהא חלקו בהם והוצרך לומר לו כן בהדיא כדי שלא יפחד ממה שימנע עי"ז מלקיים מצות כיבוד אב ואם לכך אמר ליה בהדיא וצא מבית אביך שהוא פוטרו ממצות כיבוד וכמ"ש במדרש:

אשר וכו' כדי לחבבה וכו' הרא"ם ז"ל פי' לחבב את ארצו בעיניו כי כפי רבוי החביב שיש לו בארצו ככה הוא צערו בעזיבתו אותה וככה יגדל שכרו ע"ש ואחר המחילה הראויה אין זה במשמעות דברי רש"י כלל דעל הארץ אשר אראך קאמר כדי לחבבה וארצו מאן דכר שמה. ומה שהכריח הרב ז"ל דאל"כ מה ריבוי שכר יש לו בחבבו אדרבא איפכא מסתברא כי מי שנגזר עליו לצאת מארצו ללכת אל מקום מחובב לו אינו מצטער בעזיבתו אלא מי שנגזר עליו לצאת מארצו ללכת אל מקום שנאוי לו וכו' ע"ש לעד"ן דל"ק דכוונת המד' הכי הוא שלא גילה לו הארץ מיד כדי לחבבה בעיניו כלו' שיראה בעיניו וידמה לו דודאי ארץ משובחת מאד מאוד היא זו מאחר שהקב"ה אומר לו שיעזוב ארצו וילך לדור שם. ובזה מאחר שידמה בדעתו שהיא ארץ משובחת בתכלית כשיראה אח"כ ארץ כנען אע"ג דארץ טובה היא לפי האמת מ"מ לא תהיה חשוב' בעיניו מאחר שכפי מחשבתו היה מדמה לראות התכלית של הטובה והעילוי שכך הוא לפי הטבע שאדם שיש לו תוחלת לראות איזה דבר בתכלית החשיבות כשרואה אפי' יהיה חשוב נראה בעיניו גרוע לפי דמיון מחשבתו וזה בחון במציאות ובזה יגדל שכרו כשלא יהרהר אח"כ ותדע שהכוונה כך היא ולא כפי הנר' לכאורה שלחבבה ממש בעיניו שהרי צווי זה של הליכתו לארץ כנען הוא אחד מעשרה נסיונות שנתנסה א"א כדאי' במד' ואם אין

הכוונה כך מהו הניסיון. ומ"ש רש"י ולתת לו שכר על כל דבור אע"ג שלא נר' בהדיא בכתוב שחזר הקב"ה לומר לו שילך לארץ כנען. י"ל דהיינו מ"ש וילך אברם כאשר דבר אליו ה' וק' דאטו עד השתא לא ידעי' שה' א"ל ללכת אלא דר"ל כאשר דבר לו פעם אחרת שילך לארץ כנען והשתא א"ש דכתיב דבר אליו דאלו בפעם ראשון נגלה לו בל' אמירה כדכתיב ויאמר ה' וכו':

פסוק ה

אשר עשו וכו' ופשוטו וכו' הקדים המדרש לפשט משום דקשה לפי פשוטו שהעבדים והשפחות הרי הם בכלל ואת כל רכושם אשר רכשו שגם העבדים רכוש הם ואמאי הדר ואת הנפש וכו' ומ"ש מגייר וכו' אין הכוונה מגייר על ידי מילה שהרי הוא עצמו עדיין לא נימול אלא רצה לומר שהיה מלמדם להניח הע"ז ולעבוד להקדוש ברוך הוא:

פסוק ו

עד וכו' להתפלל וכו' דקשה ליה דהרי מן הכתובים נר' שלא חנה שם בשכם ולא נטע אהלו וא"כ ל"ל שהזכיר הכתוב ביאתו בשכם טפי מכל שאר מקומות שנכנס בהם עד שהגיע ההרה מקדם לבית אל ששם נטע אהלו א"ו דכוונת הכתוב להודיע שהליכתו שם היתה לאיזה תכלי' ואין לומר שלא היה שם אלא תכלית זה לבד להתפלל על בני יעקב דא"כ מאי האי דהדר וכתב עד אלון מורה וה"נ ליכא למימר דהליכתו היתה לבד להראותו הר גריזים וכו' דא"כ לימא עד אלון מורה אשר בשכם מאי עד עד ש"מ תרתי: **והכנעני וכו' הולך וכובש וכו'** דק' לרש"י דמשמע דליכא שום קשר ושייכות כאן להודעה זו שהכנעני אז בארץ לכך פי' שהוא נקשר עם הפי' שאח"ז ומ"ש היה הולך וכובש ר"ל שלא כבש כל הארץ בפעם אחת שהרי ראינו אח"כ ומלכי צדק מלך שלם הרי שבירושלי' עדיין היה מלך שם אלא שהי' הולך וכובש מעט מעט. ומה שהקש' הרא"ם ז"ל ממה שפי' רש"י גבי וחברון שבע שנים נבנתה וכו' וכתב הרב דאגדות חלוקות הן עיין מ"ש לעיל בפי' בראשית ועוד נלע"ד ליישבן באופן אחר דלעולם בחלקו של שם נפלה כל הארץ ומיהו כשכנען היה הולך וכובש במלחמה את הארץ חם אביו היה עדיין חי והוא היה בונה לו את הערים ומשמע להו לרבנן הכי דאיש א' בנאן שתיהן צוען וחברון מדכתיב שבע שנים נבנתה לפני צוען משמע דחד גברא הבונה לשתיהן א"נ הכי קים להו דתרוייהו חם בנאן:

פסוק ז

ויבן וכו' על בשורת וכו' מדכתיב שם משמע על בשורת הארץ וזהו שם ומדכתיב להי' הנר' אליו מיתורא דאליו משמע ג"כ על בשורת הזרע:

פסוק ח

אהלה וכו' הכרחו של רש"י דאל"כ מאי שנא דהכא בנטייה מפ' קרא דאהל משא"כ בהעתקה דלא כתיב אלא ויעתק משם ולא פי' מאי העתיק לפי שהוא מבואר ה"נ הול"ל ויט ותו לא א"נ לכתוב ויעתק משם אהלו וכו' ויטהו א"ו מדקפיד לכתוב אהלו גבי הנטייה מוכח דהכא קמ"ל איזה חדוש מש"ה פי' דקמ"ל שבתחלה נטע אהל אשתו משום דכתיב כל כבודה וכו':

פסוק ט

הלוך וכו' חדש או יותר וכו' אבל בציר מחדש לא מצית אמרת מדקרי ליה קרא אהלו ובבציר מחדש לא שייך כדאשכחן גבי דין מזוזה דלא מיקרי בית שלו עד ל' יום:

פסוק י

רעב וכו' ועכשיו משיאו וכו' לא שהקב"ה אמר לו בפי' שיצא מן הארץ אלא דכיון ששלח לשם הרעב הרי הוא מוכרח לצאת דדינ' הכי כדארז"ל רעב בעיר פזר רגלך וזהו ל' משיאו דכתב רש"י ולא קאמר אומר לו:

פסוק יא

הנה נא וכו' ד"א וכו' דלפי' ראשון קשה דהול"ל הנה נא ראיתי כיון שע"י מעשה נסתכל בה ולד"א ק' דמל' הכתוב נראה דעיקרא דמילתא שהיתה יפה הוא שידע עתה בלבד ולא קיום היופי והפשט הביאו באחרונה לפי שלי הפ' דחוק טובא לפי הפשט ועוד דק' גם כן דכיון שלא הוצרך לזה אלא לפי שהיו הולכים בין שחורים ומכוערים אם כן באבימלך שלא היה הכרח זה מי הכריחו לומר אחותי היא:

פסוק יג

למען וכו' יתנו לי וכו' הקשו המפרשים ז"ל דאטו אברהם חשק במתנות הרי אפילו מה שלקח במלחמה החזיר כדכתיב אם מחוט וכו' ונדחקו בזה הרבה עיין בש"ח. ולעד"ן דהתירוץ מבואר דאיברא שהקב"ה הבטיחו לאברהם ואברכך בממון מיהו זהו דוקא כשיהיה בא"י כדכתיב אל הארץ אשר אראך ואעשך וכו' ולכך התם במלחמה לא רצה ליטול כלום לפי שהיה בוטח על מה שהבטיחו הקב"ה וזהו שכתוב שם ולא תאמר אני העשרתי וכו' ופירש"י שהקב"ה אמר לי וכו' אבל הכא שהיה בח"ל ושם ליתא להבטחת הקב"ה והיה מוצא עצמו בידים ריקניות מש"ה אמר יתנו לי מתנות:

פסוק יד

ויהי כבא וכו' הי"ל וכו' הרגש שמבחוץ הוא דמאי ויהי כבוא דמשמע שהוא ענין מחודש הול"ל ויבא אברם מצרימה מש"ה פירש דלעולם ענין מחודש דאל"כ לימא כבואם אלא קמ"ל וכו':

פסוק טו

ויהללו וכו' לומר הגונה וכו' הרא"ם כתב דהכרחו הוא דאל"כ הול"ל לפרעה ולעד"ן דהיינו לפרעה היינו אל פרעה אלא הכרחו הוא דהול"ל ויהללו אותה אליו דהא כתיב שרי פרעה אלא ה"ק ויהללו אותה באמרם אל פרעה ראויה זו:

פסוק יז

וינגע במכת וכו' דאל"כ הול"ל וישלח ה' נגעים גדולים בפרעה וכו' א"נ נימא וינגע ה' את פרעה ואת ביתו נגעים גדולים אלא מוכח דמלבד הנגעים גדולים שהיו בו ובביתו היה לו בלבד נגע מיוחד שהוא ראתן שהתשמיש קשה לו:

על דבר וכו' דאל"כ הכל מיותר דאנן מי לא ידעי' שהיה ע"ד שרי וא"צ לידחק כמ"ש הרא"ם ז"ל דאל"כ הול"ל על אודות דהא כמה זמני מצינו כן ע"ד אשר קדמו אתכם וכו' ומה שכתוב דכל היכא דאיכא למדרש דרשי' אינו ענין לפירוש רש"י דאזיל לפי הפשט כדכתיבנא לעיל:

פסוק יט

קח ולך לא וכו' דאל"כ מאי ולך הול"ל הנה אשתך קח א"נ לך לבד אלא ה"ק מיד שתקחנה לך תכף:

פרק יג

פסוק א

ויעל וכו' ומ"מ כשהוא הולך וכו' כוונת הר"ב בזה לתרץ סתירת הפ' כתיב ויעל וכו' הנגבה כלו' שהיה הולך לנגב ובתר הכי כתוב וילך למסעיו מנגב דמשמע שהיה יוצא מהנגב ולכך מתרץ שהיה יוצא מנגב העולם ומ"מ היה הולך לדרומו של א"י:

פסוק ג

וילך למסעיו וכולי ד"א וכולי דלפי' א' ק' דא"כ הול"ל למסעיו ולפי' שני ק' דא"כ דלמסעיו הוי פירושא לצורך מסעיו שמלפנים כלו' לפרוע הקפותיו אם כן העיקר חסר דלא כתיב אלא וילך ולהיכן הלך:

פסוק ד

אשר עשה וכו' וגם י"ל וכו'. הק' הנח"י דלאיזה צורך התפלל עכשיו דבשלמא לעיל היה על בשורת וכו' ע"ש ולעד"ן פשוט דלעיל היה צועק שיקיים לו מה שהבטיחו וכאן שראה שהתחיל לקיים לו הבטחת הממון כדכתיב ואברם כבד וכו' נתן הודאה על העבר וכ"ש שראה שעשה עמו הקב"ה טפי ממה שהבטיחו שהרי ההבטחה לא היתי לברכו בממון אלא בא"י:

פסוק ו

ולא נשא וכו' לפי כתב וכו' כתב הרא"ם ז"ל אין לפי דס"ל לרש"י שארץ ל' נקבה הוא בכל מקום דא"כ מה יעשה בפ' שרץ ארצם צפרדעי' אך בגורל יחלק את הארץ נעתם ארץ אלא ה"ק לפי מה שפירשנו וכו' נוכל לפ' ג"כ שאין הארץ בא בל' זכר כמו בקצת מקומו' וכו' ע"ש ופירושו דחוק טובא בפרש"י דמלשונו מוכח בהדיא דס"ל אה"נ דארץ בכל מקום ל' נקבה ומה שהק' הרב אילו ראה מ"ש רש"י בישעי' ט' על ההוא דנעתם ארץ לא הי' כותב כן וז"ל שם דנעתם ארץ יונתן תרגם חריבת ארעא וק' בעיני לפ' כן שהל"ל נעתמה הארץ ואני מפרשו לפי ענינו נעתם העשן הזה לארץ ע"ש דנר' בהדיא דס"ל לרש"י כדאמרן איבר' דרד"ק שם אזיל בשיטת הרא"ם מיהו מידי הוא טעמא אלא לרש"י ע"כ צ"ל כדכתיבנא. וההיא דיחלק את הארץ יפרש רש"י דה"ק יחלק גבול הארץ ותדע דהיינו דכתיב את הארץ ולעיל מיניה כתב לאלה תחלק הארץ. וההוא דשרץ ארצם יפרש דקאי אהקב"ה ובא הקל במקום ההפעיל כאילו אמר השריץ וכלהו קראי דהתם נמי קאי על הקדוש ברוך הוא הפך את מימיהם נתן נשמיהם שלח חשך ויך גפנם:

פסוק ז

ויהי ריב לפי שהיו וכו' למד כן מדאסמכיה לולא נשא וכו' דמשום שלא הוי"ל מרע' די ספוקם היו מרעים רועיו של לוט בשדו' אחרים:

פסוק ח

אנשים אחים וכו' והמשך הכתוב עפ"י המד' היינו דמאחר שאנו דומין זה מורה על דבקות נשמותינו שהם משורש אחד לכן אל נא תהי מריבה וכו' והנח"י כתב דלפי שאנו דומין הרואה אותך רועה בשדות אחרים הרואה יסבור שאני הוא הגוזל ע"כ אבל לפי ל' המדרש נר' שהרועים של לוט דוקא היו מרעים בשדות אחרים ועוד שאין שייך על ל' הפ' אל נא תהי מריבה:

פסוק י

לפני וכו' היה אותו מישור כגן וכו' דק"ל דמשמע שהכתוב בא לומר שזה היה מעשה לפני שחת וכו' וקשה דמלתא דפשיטא היא לכן פירש דה"פ לפני שחת וכו' היה אותו מישור יפה בגן ה' וכו' ועל מה שהמשילה לגן ה' לאילנות ולארץ מצרים לזרעים. הק' הנח"י שהרי ככר הירדן מא"י היא ואיך דומה אותה למצרים והלא א"י טובה ממנה הרבה כדחזי' גבי וחברון שבע שנים וכו' ותירץ דא"י טובה ממנה דוקא באילנות ותבואה אבל לא זרעים ולע"ד מעיקרא לק"מ דהא דא"י טובה ממנה זהו דוקא בא"י שמן הירדן ולפנים אבל זו דהיינו ככר הירדן אינה בכלל זה ומשנה שלימה שנינו אין מביאין ביכורים מעבר הירדן שאינה ארץ זבח חלב ודבש וקאמר הכא קרא דמ"מ לפני

שחת וכו' היה אותו מישור כגן ה' לאילנות וכא"מ לזרעים. והק' עוד הרב הנז' דמאחר שמדמה אותה לגן ה' למה הוצרך לדמות לארץ מצרים והלא דבר פשוט שגן משובח גם בזרעים והניח בקושי ע"ש ולא ידענא מאי קושיא חדא דפשיטותיה דמר לומר דבגן ה' איכא זרעים לא ידענא אדרבא כתיב ויטע ה' אלהים גן וכו' ויצמח וכו' כל עץ וגו' וזרעים לא כתיבי התם כלל ותו לו יונח דאיתנהו מ"מ קושטא דמלתא הכי הוה דארץ זו דככר הירדן לא היתה דומה לגן ה' אלא לענין האילנות אבל לענין הזרעים לא היתה דומה אלא לארץ מצרים בלבד ומאי שייך הכא להקשות למה הוצרך לדמות לארץ מצרים ופשוט:

פסוק יג

רעים בגופם וכו' היינו כרב יהודה בפ' חלק דף ק"ט ואע"ג דבמתניתא תנא התם איפכא וכדמתרגם אנקלוס ומכח זה תמה הרא"ם אמאי לא פי' כן רש"י ז"ל דפשטא דמלתא הכי הוי להקדים רעה שבגופן קודם לשבממונם אלא הא ק' דבין למר ובין למר דריש לה בברכת ה' שם ואמאי לא כ"כ רש"י והוי דלא כמאן ואפ' דלפי הפשט גם זה בכלל רעים בגופן:

פסוק יד

אחרי וכו' כל זמן וכו' ואע"ג דלעיל כתיב וירא ה' אל אברם ויאמר לזרעך וכו' והתם היה לוט עמו י"ל דהכא ר"ל לא נתייחד עמו הדבור ביחוד ובחיבה וה"ט דהתם לא כתיב ויאמר אליו אלא ויאמר בלבד כאומר ומדבר בינו לבין עצמו ואברהם שומע ברם הכא וה' אמר אל אברם והרא"ם תי' בענין אחר ע"ע:

פסוק טז

אשר אם וכו' כשם וכו' ז"ל הרא"ם אמר זה מפני שהמכוון מן המקרא הזה היא השלילה המתחייבת מן החיוב ואעפ"י שסותר הקודם לא יוליד סותר הנמשך זהו כשהקודם יותר מיוחד מן הנמשך אבל כשהם שוין כמו אלה דכתיב והיה זרעך כעפר הארץ או כשהא' מהם הבדל או סגולה לאחר הנה סותר הקודם יוליד סותר הנמשך בהכרח עכ"ל ודבריו ז"ל צריכין ביאור וכוונתו שהרי הכתוב לפי פשוטו מחייב כאן שמי שיוכל למנות את עפר הארץ בהכרח ימנה גם זרעו אך אין זה תכלית המכוון בכתוב אלא השלילה המתחייבת מזה החיוב דהיינו הדיוק כמו שתאמר הא כל שא"א למנות את העפר א"א ג"כ למנות זרעו ואם תיקשי שהרי אין זה מוכרח שהלא דרך משל הגע עצמך שהעפר היא סך אלף אלפים וזרעו תת"ק אלפים החיוב מוכרח שמי שיוכל למנות אלף אלפים מוכרח הוא שיוכל למנות תת"ק אלפים אבל הסותר דהיינו השלילה אינו מוכרח ולזה השיב הרב שזהו דוקא כשהקודם יותר מיוחד אבל כשהם שוים כמו הכא שהא' הבדל או סגולה לאחר כמו הכא שהכתוב מבדיל את ישראל מן האומות במה שמדמה אותם

לעפר ונקט הבדל או סגולה לבאר אגב גם הפ' ככוכבי השמים דלא דמי לזה שזה כשאין עושין רצונו של מקום וההוא כשעושים רצונו. ואיך שיהיה בין דרך הבדל או דרך סגולה מ"מ בא לדמותם הכתוב זה לזה כלו' הקודם והנמשך. אחר זמן ראיתי בש"ת מהר"י הלוי שמדבר על ל' הרא"ם הנז' ע"ש:

פרק יד

פסוק א

אמרפל הוא נמרוד דאל"כ ל"ל דנקט קרא אמרפל תחלה הול"ל כדרלעומר ברישא כדקמן באינך קראי א"ו דהכא קמ"ל דאמרפל איש מפורסם הוא דהיינו נמרוד שהפיל וכו' וקמ"ל דאפ"ה לא נמנע אברהם לרדוף אחריו ולא נתייראּ:

פסוק ב

ברע רע לשמים וכו' דאל"כ מ"ש דבכלהו ארבעה מזכיר שמם חוץ מהחמישי דצוער א"ו משום דלא היו עונותיו כ"כ ולכך גם העם שבה לא היו כ"כ רשעים כדלק' על פ' הלא מצער וכו' לפי שהמלך הוא העם וכמ"ש רבותינו ז"ל ובזה א"ש דהיינו דדייק קרא באומרו ומלך בלע היא צוער כלו' דלא תיקשי אמאי כתיב מלך בלע ולא הזכיר שמו לגנאי כמו אידך לכך קאמר היא צוער כלו' עונותיה מוצערים כדלקמן:

פסוק ה

בא כדרלעומר לפי שהוא וכו' הנח"י כתב דאל"כ הול"ל בא אמרפל והמלכים וכו' שהוא היה החשוב שהרי נמנה ראשון ע"כ ולעד"ן דודאי א"א לומר דלעיל קפיד קרא למנותם לפי סדר חשיבותם דא"כ תיקשו קראי דבתר הכי דכתיב את כדרלעומר מלך עילם ותדעל מלך גוים ואמרפל מלך שנער וכו' דנמצא דאין סדר למקרא הזה כלל לא מלמעלה למטה ולא מלמטה למעלה א"ו הוא גופה קמ"ל בהך קרא תניין דכלם שוין ולעיל לא נמנו דרך חשיבותם והוא להבדיל ע"ד מחלה תרצה וכו' ובמקום אחר מחלה נעה וכו' ללמד ששוות הן אלא שהכרחו של רבינו דהול"ל באו כדרלעומר והמלכי' וכו' א"נ הומ"ל באו המלכים האלה סתמא דידוע הוא על מאן מלכי מדבר:

פסוק י

בארות וכו' ומ"א וכו' הקשה הרמב"ן כי האומות שלא היו מאמינים בנס אברהם בראותם נס של מלך סדום לא יוסיפו אמונה בשל אברהם כי מלך סדום עע"ז היה ואדרבא נסו מחזיק ידי עע"ז ולא להאמין בשם יתי ותירץ כי אולי כשעבר אברהם עליו אז ניצול לכבוד אברהם וכיון שנעשה הנס למלך סדום לכבוד אברהם כ"ש שיש להאמין שנעשה נס לאברהם עצמו להצילו ממות. וכתב עליו הרא"ם שאין דעתו נוחה מזה שאם היה כן לא היו נמנעי' רז"ל מלהגיד ולהזכיר זה במדרש בבירור ולכך נדחק הרא"ם ז"ל

בזה טובא ע"ע ואני תמה מאד בין על הרמב"ן ובין על הרא"ם ז"ל דהא על כרחין מהמ' גופיה מוכח בהדיא דלאו הכי הוא שניצול לכבוד אברהם כשעבר עליו שהרי אמרו שם על פ' ויצא מלך סדום לקראתו התחיל לכשכש בזנבו א"ל מה אתה ירדת לכבשן האש וניצלת אף אני ירדתי לחמר וניצלתי ע"כ ואם איתא שלא ניצול אלא כשעבר עליו אברהם לכבודו מה זה היה מתפאר עליו ומכשכש בזנבו היתפאר הגרזן על החוצב בו ולימא ליה הרי לא נצלת אלא בזכותי ולכבודי אלא ודאי ליתא. ולעיקר הקו' נ"ל במאי דאיכא למידק שהרי מן הכתוב נרא' ששני המלכים נפלו בחמר כדכתיב וינוסו מלך סדום ועמרה ויפלו שמה. ובמדרש לא הזכירו שניצול אלא מלך סדום והכי מוכח נמי מדכתיב ויצא מלך סדום לקראתו ולא הזכיר מלך עמורה ש"מ שהוא נטבע אלא נר' דהכי קים להו לרבותינו ז"ל שמלך סדום כשראה עצמו בצרה צעק והתפלל לשם יתברך ולכך ניצול משא"כ מלך עמורה שקרא לע"ז שלו ונטבע ולכך האמינו כ"ע באלהי אברהם ואף שנראה שאח"כ מלך סדום גם כך רשע היה חזר לסורו:

פסוק יג

ויבא הפליט זה עוג וכו' הא דהוצרך גם לפי פשוטו לפי שזה עוג משום דהול"ל ויבא פליט ומאי הפליט דנר' דמדבר באיש הידוע ולכך מפ' דקאי על עוג שהוא ידוע ומפורש ג"כ במקו' אחר כי רק עוג וכו' נשאר וכו' ומ"ש מתכוין שיהרג וכו' זהו דוקא עפ"י המדרש רבה אבל לפי התנחומא א"צ לזה דהואיל ופלט מן המלחמה ובא שמה ומדי בואו סיפר לאברהם כל המאורע אבל לפי הב"ר צריך לבקש טעם על ביאתו הואיל ולא היה במלחמה:

העברי שבא וכו' איכא למ"ד הכי בב"ר וביאר כן רש"י ולא כמ"ד התם שהי' מבני בניו של עבר דלדידיה ק' מ"ש דנקט עבר טפי מכלהו שם ארפכשר שלח שקדמו לעבר או פלג ורעו וכו' שלאחריו וטפי הו"ל לקרותו וליחסו אחר שם שהוא הראשון ולא אחר עבר:

פסוק יד

חניכיו חניכו וכו' דאל"כ הול"ל את עבדיו א"נ את נעריו ומאי חניכיו אלא ש"מ לדרשה:

שמנה עשר וכו' אליעזר לבדו וכו' לא ידענא מי הכריחו לרבינו להוציא הפ' מפשטו ולפרשו בגימ' בפרט שאין זה דבר מוסכם מרבותינו דאיכא מ"ד דרבים אשר הלכו אתו ואפ' דהוכרח לזה דאל"כ מאי קמ"ל בהודיע המספר מה היו וא"ת שהיה להודיע הנס שיצא להלחם במתי מעט נגד כמה אוכלוסים הוה סגי לומר ילידי ביתו בלבד דממילא מסתמא לא היו כ"כ רבים ואפש' עוד מדהול"ל שמני עשר ושלש מאות איש דהכי אורחיה דקרא בכל כה"ג א"ו מדלא כתיב איש ש"מ דלאו אקרקפתי דגברי חשיב. ועוד אפש' מדהול"ל וירק את חניכיו ילידי ביתו והמה שמנה עשר וכו' או ויהיו שמנה עשר

וכו' ועדיין אין דעתי נוחה בכל זה שיהי' הכרח לאפוקי קרא מפשטיה לגמרי אלא שלא מצאתי דבר ברור וטוב מזה:

עד דן שם חשש כחו וכו' והא דקרי ליה כן הוא ע"ש העתיד כמו שדה העמלקי דלעיל דהא דן אכתי לא הוה ועוד כתיב בשופטים ויקראו את שם העיר דן וכו' ואולם ליש שם העיר לראשונה:

פסוק טו

עד חובה וכו' וכן קורא וכו' דאל"כ קשו קראי אהדדי דלעיל כתיב וירדף עד דן:

פסוק יח

לחם וכולי על המנחות וכו' נר' דדרשו כן מדסמך לזה והוא כהן וכו' דאל"כ הכי הול"ל ומלכי צדק מלך שלם כהן לאל עליון הוציא לחם ויין אלא ר"ל שהוצאתו לחם ויין היה לרמוז על המנחות וזהו והוא כהן:

פסוק כ

ויתן לו וכו' מכל אשר לו וכו' נר' דר"ל דדוקא מכל אשר לו נתן לו מעשר לאפוקי מן השלל שהביא מן המלכים שלא נתן לו כלום דהואיל ולא היה בדעתו לעכב כלום לעצמו א"כ לא נתכוון לזכות בו והו"ל תורם את שאינו שלו דאין תרומתו תרומה. ושוב מצאתי לקמן בפ' ואם אקח מכל אשר לך שכתב כן הש"ח בשם הז"ח דכל מה שלקח מן הביזה לא נתן מעשר מן הטעם האמור:

פסוק כד

הנערים וכו' ויהי מהיום ההוא ומעלה וכו' ומ"מ הוצרך דוד לגזור כן דאילו מהכא הוה אפי' למדחי דשאני הכא לפי שגם אותם שהלכו למלחמה לא עשו טפי מאותם שישבו על הכלי' לפי שלא עשו מלחמ' רק אברהם ואליעזר כמ"ש רש"י עצמו לעיל אליעזר לבדו היה והיאך כתב הכא שעבדיו נכנסו למלחמה אלא צ"ל דס"ל כמ"ש ר' לוי במד' שהוריקן בפי שוטרים שמתחלה הלכו כלם למלחמה אבל כיון שא"ל מי האיש הירא וכולי. כלם עמדו להם ולא הלכו להלחם רק אברהם עם אליעזר והילכך י"ל דהכא דוקא חלקו בשוה הואיל ולא הוה עדיפותא להנך על הני אבל כשטורחין אותם שהולכים למלחמה ומשימים נפשם בכפם דילמא לא יקחו בשוה עם היושבים על הכלים לכך הוצרך דוד לגזור:

פרק טו

פסוק א

אחר וכו' אחר שנעשה וכו' דאל"כ לא הול"ל אלא ויהי דבר ה' אל אברם וכו' ומאי אחר הדברים:

אנכי מגן וכו' שלא תענש וכו' ק' דלפירושו נמצא הוא יתׄ נדרש ללא שאל שהרי הוא לא פי' שהיה מתירא אברהם שמא יענש רק היה מתירא שמא קיבל שכרו. וי"ל שהשיבו מלתא בטעמא דהואיל ואני מבטיחך שאין לך שום עונש על כל אותן האוכלסין נמצא שכלם היו רשעים גמורי' ונמצא שהיו חייבין מיתה וכגברי קטילי דמו אם כן קמחא טחינא טחנית וממילא אין לך לדאוג שמא קבלת שכרך דהוי כאילו לא נעשה לך שום נס ובמה שכתבתי מתורצת קו' הרא"ם על רבינו שפירושו דלא כמאן ע"ש:

פסוק ב

הולך ערירי וכו' ולי נר' וכו' לא ניחא ליה בפי' מנחם דלדידיה ערי הול"ל ומאי ערירי לכך פי' שהם מב' גזרות דלבי ער מנח"י ע"ין וי"ו ושורשו עור והך דהכא מן הכפולים ושורשו ערר והשתא א"ש ערירי ובפ' ערו ערו חסר אות מהשורש כי משפטו עררו ואפ' שהקמ"ץ מורה על האות החסרה וכן בפ' כי ארזה ערה הציר"י מורה על האות דאל"כ היתה נקודה הע"ין בחיר"ק כי הוא מבנין פיעל ובפ' ערער תתערער נכפלה הע"ין לת"ת הלשון כך צ"ל לדרכו של רש"י:

דמשק לפי התרגום וכולי. לדברי התרגום ניחא שהזכיר שם עירו להוסיף התעוררות לומר ראה וחמול איך איש זר ונכרי יורש אותי אבל בין לדברי הב"ר ובין לגמ' שלנו צריך טעם לאיזה תכלית הוסיף תיבה זו דמשק ונרא' שכיון לומר הביטה עד היכן יגעתי עמו עד שהעמדתיו בקרב קדושים שלקחתיו עמי לרדוף המלכים שזכותו גדול במצות ועוד טרחתי ולמדתיו תורה באופן שדולה ומשקה וכו' ואם זה עשיתי עמו עאכ"ו הייתי עושה אם היה לי בן:

פסוק ה

ויוצא אותו וכולי ומדרשו וכו' אין להקשות דהא נולד לו ישמעאל קודם שהיה שמו אברהם דבן הראוי ליורשו קאמר ולזה כיון רש"י ז"ל שכתב שאינך עתיד להעמיד בן ולא קאמר להוליד בן אלא דר"ל בן שיהיה לו העמדה שאתה מעמידו שיקרא זרעך משא"כ ישמעאל שאינו קרוי בנו אלא בנה. ומ"ש ד"א היינו דלפי' ראשון לא שייך לשון ויוצא אותו החוצה כיון דהשתא עדיין לא קרא שמו אברהם אלא שא"ל שכשיקרא שמו אברהם אז יעמיד וא"כ הכי הי"ל ויאמר לו כאשר אוציא אותך החוצה תביט השמימה וכו' ועוד דלא דייק שפיר לפי' זה ל' הוצאה לחוץ דמשמע דר"ל חוץ מהמזל לגמרי וכדא"ל צא מאצטגנינות שלך ולפי זה אדרבא אין זה יוצא מענין האצטגנינות דהכי אורחיה דאצטגנינות דבהשתנות השם משתנה המזל וכמו שהק' על זה כך הרא"ם ז"ל ונדחק בישובו ע"ש ולדידי זה ממה שהכריחו לרש"י ד"א דלאותו פי' א"ש שר"ל שיוצא מאצטגנינות לגמרי שאין מזל לישראל אלא הם למעלה מהמזל ולהודיעו זה הגביהו

למעלה מהכוכבים ומיהו להך ד"א נמי ק' דל' הוצאה לחוץ אינו מיושב שפיר על הגבהה למעלה מן הרקיע ומה גם שהענין בעצמו רחוק מן הדעת לומר שהגביהו למעלה מהרקיע משה"ה הביא ג"כ פי' ראשון שהוא יותר קרוב לפשט ולדעת. ומ"ש רבינו בפי' בתרא וזהו ל' הבטה וכו' אין כוונתו לומר דהבטה בכל מקום היא דוקא מלמעלה למטה שהרי מצינו והביט אל נחש הנחשת והוא מלמטה למעלה וכן הביטו אליו ונהרו ומ"ש בש"ח בזה אינו נר' כלל ע"ש ועוד מה יענה בקרא דאיוב הבט שמי' וראה ושור שחקים גבהו ממך הרי בהדיא הבטה מלמטה למעלה וכן רבים אלא כוונת רש"י דלא ק' על דרשת רז"ל דשפיר מיושב ג"כ ל' הבטה מלמעלה למטה שמצינו כך הבט משמים וראה והיינו דקאמר וזהו ל' הבטה כלו' שפיר מיושב זה בל' הבטה שיכול להיות פירושו מלמעלה למטה וכיוצא בזה פי' הרא"ם ז"ל ע"ש:

פסוק ו

והאמין בה' וכו' אבל על ירושת וכו' וא"ת ומ"ש דעל זאת לא שאל אות ועל ירושת הארץ שאל. ותו אמאי לא שאל אות בראשונ' בצאתו מחרן שא"ל לזרעך אתן את הארץ הזאת ומ"ש השתא ונר' משום דאותה הבטחה הבטיחו השם יתברך בהיות שמו אברם והוא שהיה רואה באצטגנינותו שלא היה עתיד להוליד בן משרה היה נדחק לפרש על זרעו מהגר או מאשה אחרת א"נ על אליעזר שגידלו בביתו ואז לא הוצרך לשאול אות כלל אדרבא בנה מזבח על שתי הבשורות שהיה מאמין מבלי אות אמנם עכשיו שא"ל הקב"ה צא מאצטגנינותך אברם אינו מוליד אברהם מוליד נמצא שהרי הוא כאיש אחר וכבריה חדשה ומעכשיו חשש שמא תתבטל בשורת הארץ דההיא לא היתה אלא לאברם ומעתה נימא נמי אברם יורש את הארץ אברהם אינו יורש ובשלמא אם עכשיו הקב"ה היה חוזר ומבטיחו הבטחה חדשה על ירושת הארץ לא הו"ל שום ספק ולא הי' שואל אות כלל כמו שלא שאל על הבנים אמנם לא א"ל השי"ת אלא אני ה' אשר הוצאתיך וכו' לתת לך את הארץ הטובה וכו' נמצא שאין זו הבטחה חדשה אלא סיפור ההבטחה הראשונה וההיא איכא למיחש שנתבטל בהשתנות השם דהוי כגברא אחרינא ולכך שאל במה אדע וכו' כלו' מאן יימר דאע"ג שישתנה שמי לשנות מזלי בענין הבנים לו' אברהם מוליד ה"נ לא ישתנה למימר אברהם אינו יורש:

ויחשבה וכו' לזכות ולצדקה וכו' הקדים רש"י לפ' זה קודם הד"א אע"ג דהד"א קאי אדלעיל לומר דדוקא לפי' זה הראשון דוהאמין בה' ר"ל שבזה לא שאל אות לכך שייך לפ' ויחשבה הקב"ה לאברהם לזכות ולצדקה אבל לפי' הב' ה"פ כשהבטיחו על הזרע אע"פ שהוא היה מחזיק עצמו משולל מזכות האמין בה' כלו' לא שאל באיזה זכות אלא

חשבה להקב"ה לצדקה כלו' שיחוננו זה בצדקה בלא זכות וגם נתינת הארץ יכול להיות בצדקה אבל על הקיום להתקיים זרעו בה שאל באיזה זכות דהכי מסתבר ליה דודאי א"א להתקיים בה אם לא ע"י זכות שהשיבו בזכות הקרבנות. ומה שהוצרך רש"י לד"א ה"ט דלפי' ראשון שא"א שאל אות א"כ מהו זה שהשיבו הקב"ה קחה לי עגלה משולשת וכו' וכי זהו אות או מופת. ואם ר"ל קחה לי וכו' שע"י שיבתר אותם בתוך יעבור שליח השכינה בין הבתרים לכרות עמו הברית והוא האות מ"מ תיקשי מ"ט דוקא כל אלו המינים עגלה משולשת ועז וכו' דלפי' שני ניחא הכל שהוא לרמוז בו הקרבנות וכדלקמן בדברי רש"י. ואמנם גם לד"א ק' דא"כ לא שייך תיבת אדע הול"ל במה אירשנה א"נ במה יירשוה:

פסוק ט

עגלה משולשת וכו' לג' פרים וכו' פרים טובא איכא אמנם לא קחשיב אלא פרי חטאת שהם לכפרה והא דלא קחשיב פר כהן משיח לפי שהוא איש א' פרטי ולא מני הכא אלא דבר השוה לכל נפש כלו' לכל הקהל כמ"ש הרא"ם ז"ל וא"ת א"כ היכי קא חשיב פר יה"כ דלא מכפר אלא על הכהנים דמ"ש הרא"ם שמכפר על כל ישראל דכתיב ביה ועל כל עם הקהל יכפר. אחר המחילה ההוא קרא לאו אפר לחוד קאי אלא הכל מאי דכתיב בפרשה ולעולם הפר אינו מכפר אלא על הכהנים בלבד וכדתנן בהדיא בפ"א דשביעית דמה שהפר מכפר על הכהנים מכפר השעיר על ישראל. אלא י"ל דכיון דמכפר על כל השבט איקרי כפרת הקהל דשבט א' איקרי קהל כדאי' בהוריות ואפי' מאן דלית ליה הכי מודה בכהנים דאיקרו קהל. והא דחשיב עגלה ערופה אע"ג דאינה קרבן מ"מ לכפרה היא באה וכפרה כתיב בה בקדשים ובפ"ק דהוריות אמרו כפר לעמך ישראל אשר פדית וכו' ראויה כפרה זו שתכפר על יוצאי מצרים ע"ש. ובעז משלשת דחשיב רבינו שעיר דנעשה בפנים ושעירי מוספין של רגלים וחטאת יחיד נר' דהכי הוה גריס לה בב"ר אבל בנוסחא שבידינו מני שעירי רגלים ושעירי ר"ח וחטאת יחיד. ונלע"ד דלפי נוסחת רש"י לא חשיב שעירי ר"ח דאתיא כר' יהודה דמש' ד' פ"ק דשביעית דסבר דשניהן כפרתן שוה על שאין בם ידיעה לא בתחלה ולא בסוף והילכך חד חשיבי אבל השעיר הנעשה בפנים חשוב ליה לפי שמכפר ג"כ על זדון טומאת מקדש וקדשיו כדתנן התם משני ו'. וחטאת יחיד חשיב לה לפי שכל אדם ואדם ראוי לה ולא דמי לפר כהן משיח דלעיל ולא קרבנות מצורע ויולדת ודכוותייהו דהיו אנשים פרטיים. ונוסחת ספרים דידן אתיא כר"ש דהתם במתני' דמחלק בין כפרת שעירי ר"ח לכפרת שעירי הרגלים מש"ה חשבינהו בתרתי והא דלא חשיב לפום הך נוסחא שעיר הנעשה בפנים. י"ל דהואיל

וכפרתו שוה לכפרת הפר אלא שזה מכפר על הכהנים וזה על ישראל אין צורך למימני תרוייהו אלא הזכיר הפר וממילא ה"ה לשעיר. והטעם דכתיב עגלה ועז ואיל ולא נקט פר ושעיר ואיל א"נ עגלה ועז וכבשה. נ"ל דבכל חד נקט אותו שהוא חידוש דהוה ס"ד דלא לממניה. והיינו דבראשונים נקט עגלה כנגד עגלה ערופה שהיא חדוש דאע"ג דלא הוי קרבן שייך בה כפרה. ובשניים נקט עז נקבה נגד החטאת יחיד דהוה ס"ד דלא לימנייה כיון שאינו דרבים כדלעיל. ובשלישים נקט איל כנגד האשם תלוי דהוה ס"ד דכיון דאינו מכפר אלא תולה דלא לימנייה ומ"ש רבינו על תור וגוזל תורים ובני יונה ג' ספרים דידן בב"ר תור ובר יונה וכן עיקר וכמ"ש ג"כ הרא"ם ז"ל דהא לא חשיב אלא דחטאת והא דלא הוזכר עשירית האיפה דדלי דלות אתיא אליבא דרשב"י בב"ר דסבר כל הכפרות הראה לו ועשירית האיפה לא הראה לו ואע"ג דרבנן פליגי ואמרו דעשירית האיפה נמי הראה לו מריבוייא דאת כל אלה לא נקטיה רבינו שאינו קרוב לפשט. וטעמא דרשב"י נ"ל משום דכתיב אפס כי לא יהיה בך אביון ומיירי כשעושים רצונו ש"מ הא לא"ה כתיב כי לא יחדל אביון והואיל ועשירית האיפי מיוחד דוקא לאביון לא רצה להראותו לו דלא ליחלש דעתיה כשיראה שיהיה בהם אביון:

פסוק יג

כי גר יהיה זרעך משנולד יצחק וכו' אפי' דק"ל אמאי כתיב גר יהיה בל' יחיד ובתר הכי מסיים בל' רבים ועבדום וכו' וניחא ליה דתחלת הפי' קאי על יצחק לבדו שמיד בלדתו יהיה גר:

בארץ לא להם ולא נאמר וכו' דק"ל דמאי קמ"ל באמרו בארץ לא להם הא מלתא דפשיטא מכיון דכתיב כי גר יהיה בודאי דבארץ לא להם היא דאל"כ אין זה גר אלא תושב ומשני דהא גופא קמ"ל דלא במצרים לבד מיירי:

פסוק יד

דן אנכי. בעשר מכות. ק' מאי קמ"ל זיל קרי בי רב והרא"ם ז"ל נדחק מאד ע"ע ולעד"ן דרבינו ז"ל רוח ה' דיבר בו ולא על מצרים קאי דאפי' תשב"ר יודעים זה אלא אריבוייא דמרבי' מוגם קאי דהיינו על המלכיות וכיון למ"ש בזהר בכמה מקומות על פי כימי צאתך מא"מ אראנו נפלאות כדאי' בפי שמות כל אתין ונסין וגבוראן דעביד קב"ה במצרים ועביד לון לישראל וה"נ איתא ס"פ תזריע ר' אבא פתח כימי צאתך וכו' זמין קב"ה לאחזאה פורקנא לבנוי כאינון יומין דשלח לאפקא לישראל ואחזי אינון מכתשין במצרים וכו' וכדין יתייקר קב"ה בכל עלמא וינדעון כלא שלטני דקב"ה וכלהו ילקון במכתשין וכו' ע"ש:

פסוק טו

אל אבותיך וכו' למדך וכו' ומ"מ ק' אמאי קאמר אבותיך ל' רבים וי"ל חד אביו ממש שהוא תרח ואידך האב הראשון לכל שהוא אדם שידוע שאברהם אבינו היה תקונו של אד"הר:

תקבר וכו' מת ה' שנים קודם וכו' איברא דאין להק' שיכפה את עשו שלא יצא עדיין לתרבות רעה עד שישלמו שנותיו של אברהם דהכל בידי שמים חוץ מי"ש מ"מ ק' דהוי"ל לכבוש עוד מעיינו של יצחק ולא יוליד עד ס"ה שנים ובזה לא יצטרך לפחות משנותיו של אברהם. וי"ל שלא רצה להשהות ביאת יעקב לעולם ועוד דכיון שהתפלל יצחק הצדיק כשהיה בן ס' מהטעם שכתב רש"י שם הא כתיב בצדיקים עוד הם מדברים ואני אשמע:

פסוק טז

כי לא שלם וכו' עד שתתמלא סאתה וכו' והא דנקט אמורי טפי מכלהו ז' אומו' לפי שהאמורי נתמלא סאתם תחלה לכלם שהרי כבשו משה והשאר לא נכבשו עד אחר זמן בימי יהושע וה"ק אפילו האמורי שגלוי לפני שתמלא סאתו תחלה אף הוא לא שלם עונו עד הנה וכ"ש אידך:

פסוק יח

הנהר הגדול לפי שהוא דבוק וכו' והא ליכא למימר דהתם בקרא דפ' בראשית מנינהו ממטה למעל' ולעולם פרת הוא הגדול וחשיב טפי דהא מדכתיב שם האחד פישון ולא כתיב שם הראשון הואיל וכתב בתר שני שלישי וכו' (ע"ד מאי דמייתי רש"י על פי' יום אחד במעשה בראשית) ש"מ דר"ל האחד המיוחד וממילא פרת שהוא האחרון גריע מכלהו ובשלמא מאי דאשכחן בדניאל הנהר הגדול הוא חדקל איכא למימר דקרי ליה גדול לגבי הרביעי דקטן ממנו אבל פרת שהוא הרביעי וגריע מכלהו אמאי קרי ליה גדול א"ו לדרשה ומ"מ בש"ס דבכורות אמרי' דפרת הוא הגדול שבכולן שעליו אמור ונהר יוצא מעדן וכו' וממנו מתפשטין שאר נהרות ודריש הוא פרת הוא פרת דמעיקרא ומ"מ יש ליישב כל דברי חכמים ולומר שאה"נ שהוא העיקר במקורו שממנו נמשכין כלם ומיהו אח"כ כשנמשכין הד' ממנו זה הרביעי הנקרא פרת דהוא הסמוך לא"י הוא קטן מהג' אלא דנקרא גדול מטעמא דכתב רש"י ועמ"ש בפרשת דברים בס"ד:

פרק טז

פסוק ב

לקול שרי לקול רה"ק וכו' דאל"כ הול"ל בקול שרי בבי"ת דהכי אורחיה דקרא בכל שמיעת קול שאינו ל' שמיעת אוזן אלא ל' קבלת דברים ליכתב בבי"ת כמו עקב אשר

שמע אברהם בקולי. ועתה בני שמע בקולי אם שמע תשמעו בקולי לשמוע בקולו וכן רבים. ומאי שנא הכא דכתיב בלמ"ד א"ו ה"ק וישמע אברם בשביל קול שרי דהיינו רה"ק שבה:

פסוק ג

לשבת אברם מגיד וכו' לפי שלא נאמר וכו' פי' מדקא חזי שלא נאמר לו ואעשך וכו' עד שבא לא"י ש"מ דישיבת ח"ל מצי לעכב שלא יזכה לבנים הילכך שפיר ילפי' שישיבת ח"ל אינה עולה מן המנין למי שעולה לארץ אבל לעולם דאף בח"ל מי ששהא עשר שנים ולא ילדה חייב לישא אחרת אלא שאם קודם שישלימו מנין השנים עולה לארץ סותר את הקודמין וכך כתב הטור בסי' קנ"ד בשם הרמב"ן ז"ל ע"ש:

פסוק ד

ויבא וכו' מביאה ראשונה. לכאורה היינו מייתורא דויבא אל הגר וכ"כ הרא"ם ז"ל אך ק' שהרי בכמה מקומות מצינו כן גבי רחל ולאה ובלהה וכי בכלהו נימא הכי לכך נר' שדרשו כן מדהדר וכתב ותרא כי הרתה מוכח דה"ק ותרא כי הרתה בדרך נס שלא כדרך הארץ אז ותקל וכו':

ותקל וכו' אין סתרה כגילויה וכו' מבעיניה דייק שאמרה איננה כפי מה שנראה בעינים:

פסוק ה

חמסי וכו' עליך אני מטיל וכו' ועוד דבריך וכו' דאי כפי' ראשון בלבד הול"ל יהי עליך. ואילו לפי' שני לחוד הול"ל חמסי בך ולא כתב דבר אחר לפי שאפי' ששרה לתרוייהו נתכוונה ואמרה דבר א' דמשתמע לתרי אנפי:

פסוק ט

ויאמר לה וכו' על כל אמירה וכו' בב"ר כמה מלאכים נזדווגו לה ריב"ח אמר חמשה כל מקום שנא' אמירה מלאך רבנן אמרי ד' כל מקום שנא' מלאך ע"כ ולכאורה ק' דהא ד"פ כתיבי אמירי וד"פ כתיבי מלאך וא"כ היכי קאמר ריב"ח חמשה אמנם ל"ק דריב"ח ה"ק כ"מ שנאמר אמירה נשלח לה מלאך א' מלבד הראשון דכתיב וימצאה מלאך וכו' ומלאך זה לא א"ל ולא מידי כי מ"ש אח"כ ויאמר הגר וכו' מלאך אחר הוא. ובטעם הדבר אפי' משום דאין מלאך א' עושה ב' שליחיות ולכן הוצרך ד' אליבא דרבנן א' לעכבה שלא תלך עוד להלאה שני לצוות עליה לשוב אל גברתה והשלישי לבשרה הרבה ארבה וכו' והרביעי לבשרה שתתעבר מיד בשובה ותלד ישמעאל אבל החמישי לריב"ח לא ידענא אמאי אצטריך איך שיהיה רש"י ז"ל נסיב לה אליבא דרבנן והיינו דקאמר לכך נאמר מלאך בכל אמירה כלו' והראשון שמצאה הוא שאמר הדיבור הראשון. ולקמן נמי כתב רבינו וזו ראתה ארבעה:

פסוק יא

הנך הרה כשתשוב וכו' שאם לומר שהיתה כבר הרה זה כבר ידוע לה כדכתיב לעיל ותרא כי הרתה וכו' ולא הול"ל אלא הנך יולדת בן א"ו אותו עיבור כבר הפילה כדלעיל וכאן מבשרה שתחזור להתעבר ומשום דל' הנך הרה לא משמע להבא אלא הנך הרה כלו' כבר את הרה מש"ה מייתי ראיה שכן מצינו באשת מנוח כשסיפרה לבעלה מה שא"ל המלאך אמרה כי הנך וכו' והרי המלאך א"ל הנה נא את עקרה וכו' והרית וילדת בן:

פסוק טו

ויקרא אברם וכו' אעפ"י וכו' דמסתמא היא לא שינתה מצווי המלאך שא"ל וקראת שמו ישמעאל וא"כ ליכא למימר שהיא הגידה לו כדי שהוא יקרא שם א"ו צ"ל דאה"נ שהיא לא אמרה לו כלום שהיתה רוצה היא לקרות השם כאשר נצטוית אלא שקדמתה אברהם ברה"ק:

פסוק טז

ואברם בן וכו' להודיע שהיה וכו' הקו' מבוארת דאי להא לא צריכא דכתוב הדר לקמן וישמעאל בנו בן י"ג שנה בהמולו וכבר הרגישו בה המפ' ז"ל ע"ע. ונ"ל דודאי לא בא הכתוב זה להודיע שהיה בן י"ג שנה שזה כבר נכתב בפירוש אלא כלו' להודיע דאע"פ שהיה בן י"ג לא עיכב דאי לא הוה כתיב אלא קרא דלקמן לא הוה ידעי' דלא עיכב דהוה אפ' לומר לעולם עיכב ולא הועיל דאברהם אביו כפאו ומלו. אבל השתא דכבר נכתב כאן שאברהם היה בן פ"ז כשנולד וממילא שמעי' מזה שכשנימול היה בן י"ג מאחר שאברהם אז היה לו צ"ט וא"כ למה הוצרך הכתוב לכתוב עוד וישמעאל בנו בן י"ג אלא צ"ל דקרא דהתם הוא כמתמיה ומתפלא באמרו בן י"ג כלו' בדעתו ובכחו ואפ"ה לא עיכב דאל"כ מאי קמ"ל ההוא קרא נמצא דאע"ג דמקרא דהתם דרשי ליה מ"מ כח המלמד הוא קרא דהכא דמכח שנכתב זה כאן אייתר אידך קרא לדרשה. אחר זמן כשנדפס ס' בני יהודה מצאתי דבהא נמי כוונתי לדעת העליונה ע"ש:

פרק יז

פסוק א

אני אל שדי שיש די וכו' כלו' שאני עלת כל העלות והכל צריכים לי ואני איני צריך לזולתי אלא די לי באלהותי ויש להסכים פי' זה שהוא עפ"י הפשט עם מה שדרשו בו רז"ל במדי' אם אתה מקבל את המילה מוטב ואם לאו די לעולם עד עתה כלו' שאחזיר כל העולם לתהו ולא תהא סבור שבזה יהיה לי שום גרעון שהרי לא נתוסף בו יתי' שום יתרון אחר אצילות הנאצלים וכן אילו יצויר חרבן כל העולמות לא יגיע לו שום גרעון חלילה שדי באלהותו ואינו צריך לזולתו. נמצא שאחת דבר אלהים שתים זו שמענו:

והיה תמים וכו' ולפי מדרשו וכו' הטעם שהזכיר התהלך לפני על המילה איכא למימר עם מ"ש לקמן דעד שלא מל הי' נופל כשרה"ק נצב עליו ולכך א"ל שכשימול יתהלך לפניו ית' כלו' אף בשעה שתתגלה לו השכינה יתהלך על עמדו וזה לפי שעד עכשיו נקרא בעל מום לפניו ית' הואיל ואין בו המילה מהדוגמא עליונה אבל כשימול יהיה צלם אלהים שלם והיינו דקאמ' רש"י שכשהערלה בך אתה בע"מ לפני ולכאורה מלת לפני יתירא ובלי דיוק אבל עם האמור ניחא. ואמנם לפי' זה נמצא דוהיה תמים הוא הטעם על התהלך לפני והכל אי' וא"כ לא הול"ל והיה. לכך פי' ד"א על ה' אברים והוי פירושו שעד שלא מל הערלה חופה על האבר הקדוש ונמצא שאינו ברשותו אלא ברשות הערלה דהיינו הקליפה ומש"ה נמי גם העינים אינם ברשותו שאינו יכול להסתכל מראות אלהים אלא נופל וגלוי עינים. וה"נ אינו שומע דברי הנבואה בבירור אלא כמי ששומע בחלום שהיו מתבטלים חושיו בעת הנבואה ונשאר כמת אבל כשימול יהיה רואה מראה שכינה ושומע בשמיעה נכונה דברי הנבואה שיותן רשות לעין לראות ולאוזן לשמוע ויהי' ברשותו כאשר יהיה ראש הגויה ברשותו שע"י המילה תתגרש הקלים' שהוא הערלה. נמצא לפי האמור שענין הד"א הוא קרוב לפי' ראשון וליכא בינייהו אלא בפי' מלת תמים ופי' זה דחוק שהוא מאמר סתום מאד לפרש והיה תמים על התחדשות ותוספת שלימת ה' איברים לכך מייתי פי' ראשון ג"כ:

פסוק ב

ואתנה בריתי ברית של אהבה וברית הארץ. אין להק' דקרא כתי' בריתי והיכי אמר מר תרתי דתרוייהו חד נינהו כמ"ש רש"י גופיה לקמן בסמוך לאחוזת עולם ושם אהיה לכם לאלהים נמצא עיקר אהבה בהיותנו על ארצנו הקדושה שכל הדר בח"ל וכו':

פסוק ה

כי אב המון וכו' שאף יו"ד של שרי וכו' וטעמא דחש הקב"ה על הר' של אברהם שלא תתרעם טפי מהי' של שרי שהזיזה ממקומה ה"ט משום דקי"ל מעלין בקדש והילכך אם תתרעם אותה האות צריך לקבעה במקום קדוש טפי ובשלמא יו"ד של שרי הזיזה מיד כי אמר אלהים כשתתרעם הנה מקום אתי מוכן ומזומן לקבעה באיזה צדיק ואיכא עילוייא מנוקבא לדוכרא. ברם ריי"ש דאברהם לכשתתרעם לא משכחת דעדיף מיניה וכיון דליכא לעלויי אסור לשנוייא לכתחלה לכ"ע ועיין בא"ח סי' קנ"ג ובמ"א שם:

פסוק יג

המול ימול וכו' בדפוס שלפני יש כאן ט"ס שכתוב שם ללמדך שיש יליד בית נימול לאחר ח' ימים ומשבשתא היא וכצ"ל שיש יליד בית שנימול לאחד פי' ואפי' ביום ראשון שנולד והוא מפורש בפר"א דמילה דף קל"ה ע"ב:

פסוק טז

וברכתי אותה וכו' שחזרה וכו' שאילו תוליד בלא חזרת נערות הו"ל שינוי בסדרי מעשה בראשית ואין זו ברכה אלא קללה דומיא דההוא גברא שנפתחו לו דדים שאמרו עליו דמה גרוע אדם זה שנשתנו וכו' והוי יודע דב' ברכות הללו דמיירי רבינו על וברכתי אותה וברכתיה חזרת נערות והנקת שדים הן שתי דיעות כתרי תנאי ר"י ור"נ דפליגי בב"ר בפירוש וברכתיה מר דריש לה לחזרת נערות ומר לברכת שדים אבל וברכתי אותה תרוייהו מפרשי לה וברכתי אותה ליתן לה בן וקרא ה"ק וברכתי אותה ומה היא הברכה וגם נתתי וכו' ומ"מ רבינו לא משמע ליה פשטיה דקרא הכי מדכתיב וגם נתתי מוכח דמלתא אחריתי היא הילכך נקט ב' הסברות ודריש כתרוייהו חד מרישיה דקרא וחד מסיפיה:

פסוק יז

ויפל וכו' למדת שאברהם האמין וכו' וא"ת ולאנקלוס גופיה תיקשו מנ"ל לפרושי הכי ואי משום דלא הקפיד הקדוש ברוך הוא על אברהם דילמא משום דנפיש זכותיה חיסך עליו. וי"ל דעיקר הראיה ממאי דא"ל הקדוש ברוך הוא וקראת את שמו יצחק ע"ש הצחוק וכדפירש"י לק' בסמוך ואם אי' דפירושו מחוך פשיטא דלא הוה מצוה אותו כן: **הלבן יש תמיהות וכו' הנעשה חסד זה לאחר וכו'** הרא"ם ז"ל הק' שזה סותר מ"ש למעלה דא"כ נמצא שאינה תמיהא קיימת שהרי לגבי האחר בא להכחיש ע"ש ולעד"ן דודאי התמיהא היא דמוכחשת ככל מקום אלא שיש מקומות שאין שם אלא הכחשה כלו' שמתפרשת ה"א התימא סמוכה לתיבה שלאחריו כמו השומר אחי אנכי שפירושו אם שומר אחי אנכי בתמיהא אבל במקום דהויא תמיהא קיימת כמו הכא ה"פ ההי"א מתפרשת ונדרשת בפ"ע ושאר התיבה בפ"ע וה"ק היהיה כך לאחר בעולם אבל לדידי יהיה כן לבן ק' שנה יולד:

פסוק יח

יחיה לפניך יחיה ביראתך וכו' ועל זה השיבו הקב"ה ולישמעאל שמעתיך כלו' כבר שמעתיך קודם. דבשרתיך תקבר בשיבה טובה שיעשה תשובה בימיך כלו' שאף אם יחטא שזה אינו תלוי ביה דהכל בידי שמים חוץ מיראת שמים ואפי' יחטא כ"כ שיהיה כדי לסגור שערי תשובה בפניו אפי"ה בזכותך לא אעשה כן אלא אפתח לו פתח לשוב בתשובה:

פסוק יט

וקראת וכו' ע"ש הצחוק וע"ש וכו' ע"כ הא והא גרמא ומש"ה לא קאמר רבינו ד"א דאלמלא טעם הצחוק אין סדר לתיבה זו דאמאי רמז בתחלה הנסיונות ואח"כ הקדים

שנותיה של שרה לשנותיו של אברהם ולא עוד אלא דהפסיק בין שנותיה לשנות אברהם כח' ימי המילה וטפי הו"ל לקרותו יקצה א"ו שנתכוון ע"ש הצחוק אלא דמוכרח שנתכוון ג"כ לאידך טעמא דאל"כ לא הול"ל יצחק ביו"ד ברישא דמשמע ל' עתיד:

פסוק כב

מעל אברהם וכו' ולמדנו שהצדיקים וכו' אף על גב דבב"ר לא אמרו אלא האבות הן הן המרכבה הרי ידוע שכל נשמותיהם של ישראל כלולים בשלשה אבות וכל השאר הם תולדות וענפים כי אברהם קו ימין ויצחק קו שמאל ויעקב קו האמצעי ומאחר שהן הן המרכבה כל תולדותיהם הצדיקים היוצאים מהם הרי ממילא גם הם מרכבה לקדושה. ומתורץ מה שטען הרמב"ן הביאו הרא"ם ז"ל ע"ש:

פרק יח

פסוק א

וירא אליו פרש"י ז"ל לבקר את החולה א"ר חמא וכו' דלא חזינן דא"ל ולא מידי עד אח"כ וא"כ אמאי כתי' הכא מרא' זו בלי שום דיבור ולכך פי' לבקר וכו' ומה שלא כתב לבקרו. כוונתו לומר דבאמת גבי ב"ו שייך ביקור שכל זמן שאינו מבקרו אינו רואה צערו ולא חש לבקש עליו רחמים. אבל לגבי הקדוש ברוך הוא לא שייך זה ולכך קאמר דאה"נ דלא היה צריך אלא ללמד לעולם לבקר את החולה והיינו דקאמר החולה כלו' חולה דעלמא דמהכא שמעינן מה הקב"ה מבקר חולים וכו'. ומה שהביא רש"י אח"כ מימרא דר"ח היינו לפי שהוא ז"ל כתב לבקר את החולה כלו' דמהכא שמעי' שיש חיוב לבקר אפי' גדול אצל קטן שהרי גם הקב"ה הלך אצל אברהם. דהכי איכא מאן דמפרש בפ' אין בין המודר דהיינו דתנן כגון ביקור חולים אין לו שיעור. מאי אין לו שיעור אפי' קטן אצל גדול מיהו איכא התם מאן דמפרש אין לו שיעור באנסא אחרינא דר"ל אפי' כמה פעמים בכל יום. והשתא איכא למימר דהנך אמוראי פליגי ומאן דמפר' כמה פעמים ביום לימא דלעולם דוקא גדול אצל גדול וקטן אצל קטן. ואנן בעינן למילף איפכא דאפילו גדול אצל קטן מש"ה מייתי רש"י הא דאר"ח יום ג' למילתו היה וכו' הרי דליכא חובה אפילו כמה פעמים ביום. אלא ע"כ לפרש אפי' גדול אצל קטן. ואין להק' דלעולם אימא שהעיקר כמאן דאמר אפי' כמה פעמים ביום ומיהו היינו דוקא מיום ג' ואילך דעד יום ג' אין נכנס לבקר וכדפ' בש"ע י"ד סי' של"ה. אין זה כלום דהא נתבאר שם דהקרובים נכנסים מיד והקב"ה קרא לו לאברהם. אברהם אוהבי וכתיב כי ידעתיו וכולי ואין לך קרוב גדול מזה אם כן הרי היה יכול ליכנס מיד אלא ע"כ לכך לא נכנס עד יום ג' ללמד דדינא הכי אפילו גדול אצל קטן וזהו אין לו שיעור דתנינן. ומה שהזכיר רש"י המימרא בשם אומרו ואין

כך דרכו בפירושו שמביא דברי המאמרים בסתם היינו משום דלא תקשי מנ"ל שהיה זה ביום ג' דלמא יומא קמא הוה שיש סכנה טפי מיום ג' ולכך קאמר אה"נ דליכא שום ראיה לזה אלא מיהא הכי א"ר חמא ב"ח וצ"ל דהכי קים ליה וקבלה היתה בידו:

באלוני ממרא הוא שנתן לו עצה וכו' דק"ל וכי עדין לא שמענו שבאלוני ממרא היה יושב והא כבר כתיב פסוק דלעיל ויבא וישב באלוני ממרא אלא קמ"ל שהקב"ה נתן בלבו של אברהם לדור באלוני ממרא כדי שיזכ' ממרא שהקב"ה יגלה בחלקו. ואפ' עוד שדרשו כן מדסמך קרא ה' לאלוני ממרא דהול"ל וירא ה' אליו באלוני ממרא והא דהלך אברהם ליטול עצה על המילה דזה דבר זר כמו שהק' כל המפרשים נלע"ד לפי שידוע שכל עוד שהאדם כופה יצרו לעשות איזו מצוה יגדל יותר שכרו ואאע"ה היה לבו חלל שביטל ממנו היצה"ר לכך שאל להם כדי שיעשו הם אומנותו של יצה"ר להסיתו שלא יעשה כדי שיגדל שכרו והקרוב אלי שהם הבינו כוונתו ולכך היו מיעצין אותו שלא ימול דמסתמא גם הם כיון שהיו בעלי ברית אברהם לא היו רשעים ח"ו אבל ממרא לא רצה לתפוס אומנתו של יצה"ר אע"ג שכוונתם היתה לטובה הוא לא רצה דאטו אומרים לאדם חטא כדי שיזכה חברך ולכך זכה וכו' ובדרושים שלי ביארתי כל זה המאמר בדרך אחר ע"פ דרש:

יושב ישב כתיב פי' דק"ל וכי אורח הכי דליכא למימר שלא היה יכול לעמוד דהא חזינן בסמוך דמיד שראה האורחים רץ לקראתם וכ"ש שהו"ל לעשות לכבוד שכינה ולכך מתרץ שהוא ביקש לעמוד ואלא א"ל הקדוש ברוך הוא שב וכו' ונלמד זה מדכתיב ישב חסר דקרי ביה ישב בצירי כלו' שנתן לו רשות לישב (כן נראה לע"ד אע"ג שהמפרשי' לא פרשו כן) ומה שהאריך באומרו שב ואני אעמו' והוה סגי דלימא שב לבד אלא נ"ל משום דקי"ל לכל אומרים שב חוץ מאבל וחולה דמשמע שב בחולי שלך וכ"פ בי"ד ה' אבלות ואם כן היכי קאמר לאברהם שב שהיה חולה אלא לכך האריך באומרו שב ואני אעמוד להורות שלא אמר ליה שב אלא כלפי העמידה כלו' שב ממש שהוא יעמוד לאפוקי דלא לשתמע שב בחולי שלך:

כחום היום הוצי' וכו' דאל"כ מאי קמ"ל שהיה כחום היום דר"ל בקרוב כשיעור חום היום קרוב סמוך לו או מלפניו או מלאחריו שזו משמעות כף השיעור כמו כחצות הלילה. ומאי נ"מ להודיע מזה שלא היה בזמן חום היום בכיוון דמש"ה קפיד קרא למכתב כחום בכף ולא בחום מש"ה פירשו דלאו היינו דקמ"ל קרא ואין זו כף השיעור המורה על קירוב הזמן אלא כף הדמיון ורצה לומר כדמיון חום היום דכתיב כי הנה היום

בא בוער וכו' ואין לומר דהכריחו ז"ל מדכתי' היום ולא השמש. דהא כבר פירשוהו בברכות פ"ד דהיינו בשעה ו' שהשמש חם והצל חם:

פסוק ב

והנה וכו' ורפאל שריפא וכולי אע"ג דבפי הפועלים אמרי' דמיכאל שבישר את שרה אזל לשזביה ללוט נקט רש"י הסברא דבב"ר שיותר קרובה לפשטות הדבר דאילו לפי הש"ס צריך לדחות כמ"ש התו' שם:

נצבים וכו' ל' נקיה וכו' כלו' דלא תקשי דהא לשנא דעליו לא שייך אלא היכא דסמוך לו ממש כמו ועליו מטה מנשה דר"ל דסמיכין עלוהי כדמתרגם אנקלוס התם אבל הכא לפי הפשט לא היו סמוכין אצלו שהרי כתיב אח"כ וירץ לקראתם לכך קאמר אבל ל' נקיה הוא וכו' והיינו דהכא לא תרגם אונקלוס סמיכין כמו התם אלא עלוהי. ומיהו ק' דמאי קאמר ל' נקייה הוא כלפי המלאכים דמשמע דר"ל משום חשיבותם כלו' שהם חשובים ממנו והא אדרבא קי"ל גדולים צדיקים יותר ממלאכי השרת ואע"ג די"ל שזהו דוקא לעה"ב אבל כל זמן שהם בחומר הגוף מלאכים עדיפי טפי מכל מקום תקשי דהא רש"י גופיה פירש לקמן דגבי אברהם שהיה כחו גדול קרי להו אנשים ולגבי לוט מלאכים א"כ מאי ל' נקיה ונ"ל דהיא גופיה תרוצא דמשום שהוצרך הכתוב לקרותם אנשים משום כבודו של אברהם הודיע בל' נקייה דעליו שאנשים הללו מלאכים היו:

וירא מהו וירא וכו' ההרגש שמבחוץ הוא דק' בלישנא דקרא דלא כתיב מהו ראייה זו דבשלמא בוירא ראשון ל"ק דה"ק וירא והנה ג' אנשים אבל וירא תניינא ק' מה ראה הול"ל ויראם מש"ה קאמר רש"י אדרבי אם הכוונה כפשוטה טפי תקשי מהו וירא וירא ב' פעמי' א"ו דוירא תניינ' אינו כפשוטו אלא ר"ל שנסתכל והבין דבר אחר ומ"ש רש"י ואף על פי שיודעין היו וכולי כלומר דמסתמא היו אומדים דעתו דוודאי יצא לקראתם שהרי כל עצמו לזה היה מבקש ולא על חנם היה יושב בפתח האוהל אלא להכניס האורחים דאל"כ מנא ידעי הרי המלאכים אינם יודעים מה שבלבו של אדם דכתיב בוחן לבות ה' ואין עוד מלבדו ושוב ראיתי לרבותינו בעלי התו' בפ"ק דשבת דכתבו בפשיטות דמלאכי השרת יודעים מחשבה שבלב האדם ע"ש ואברא דקשה מכמה קראי דמוכח דלאו הכי כדאמרן מיהא מצאתי בס' משנת חכמים למהר"מ חאגיז ז"ל שחילק שם שבעוד שהמחשבה בכליות אין יודע בה אלא הקב"ה אבל כשהיא נתונה בלב הרי היא כאילו יצאה לחוץ ויודעים אותה מלה"ש ע"ש ולפי' זה א"צ למה שכתבנו הן אמת שק' הדבר דקרא כתיב בוחן לבות וכליות אלהים צדיק ומקרא אחד אומר בוחן לבות ה' הרי בהדיא דאפילו המחשבה בלב אין יודעה אלא השי"ת וצ"ע:

פסוק ג

ויאמר וכו' ד"א וכו' דלפי' ראשון קשה דמהיכא ידע דאיהו הגדול שדיבר לו בלבד ואע"ג דכתבו המפרשי' לפי שראהו באמצע ק' דהא קי"ל אין מכבדין בדרכים אלא בפתח הראוי למזוזה ואעפ"י שהתוס' בשבת פרק במה בהמה ובברכות חילקו דהיכא שיצאו לדרך ביחד מכבדין גם בדרבין ומה שאין מכבדין היינו כשפגעו זה בזה והולכים אח"כ ביחד מ"מ מנ"ל לאברהם שהללו יצאו ביחד ודלמא לא היא אלא פגעו זה בזה ולעולם אותו שבאמצע אינו הגדול אלא אחרינא דהא אין מכבדין וג"כ משום הך ספקא ה"ל לדבר עם כלם כיון דליכא לברורי מי היה הגדול לכך פירש ד"א ולר"א קשה שהפסוק מהופך ואע"פ שמביא רש"י ראייה מההיא דויולד נח התם הם שני ענינים נפרדים וכה"ג ודאי אמרינן אין מוקדם ומאוחר בתורה אבל הכא שמספר ענין א' עובדא היכי הוה א"א לומר שהפי' מהופך וכן מבואר בגמ' פ' ק' דפסחים ר"ו דכי אמרינן אין מוקדם ומאוחר בתורה ה"מ בתרי ענייני אבל בחדא ענינא מה דמוקדם מוקדם ומה דמאוחר מאוחר דאילת"ה בכלל ופרט דילמא פרט וכלל הוא ע"ש:

פסוק ד

יוקח וכו' על ידי שליח וכו' כלו' דמש"ה קפיד קרא לכתוב שאמר אברהם יוקח ע"י אחרים לפי שהיה לרחוץ רגליהם ולא רצה לזלזל כ"כ בכבודו ולכך פרע נמי הקב"ה ע"י שליח ולא מייתי רש"י קרא דבפי' בשלח והכית בצור דקדים משום דמהתם אין ראייה דאיכא למימר דמש"ה לא נתן להם המים הקב"ה בעצמו רק ע"י משה שהכה בצור במטה לפי שהוצרך לזה להסיר עקשות פה ממה שהיו מלינים על המטה שאינו מוכן אלא לפורענות כדפירש"י התם על פי ומטך אשר הכית בו את היאור וכולי אבל מהך דבפר' חקת איכא ראייה גמורה דהתם לא היה צורך כלל אדרבא הוה עדיף טפי שיתן הקדוש ברוך הוא בעצמו ובזה לא היה נמשך הקלקול שנענש משה על ידו ולכך מוכרח לומר שהוצרך להיות המים על ידי שליח כלפי מה שעשה אברהם ובמה שכתבתי אזדי להו תרי קושיי שכת' הנח"י ע"ש:

ורחצו וכולי אבל לוט וכו' הקשו המפ' דלמא לעולם לוט נמי היה מקפיד ומיהו לא נדמו לו כערביים ונלע"ד דא"כ אמאי כתיב התם שאמר להם לוט ולינו ורחצו רגליכם ל"ל שהזכיר הכתוב שאמר להם הרחיצה טפי מהאכילה כשם שלא הזכיר האכילה כך לא הו"ל להזכיר ג"כ הרחיצה אלא הול"ל ולינו והשכמתם וכו' אלא עכ"ל דללוט נמי נדמו לו כערבים ואה"נ שגם הוא למד מאברהם לעקור ע"א ולכך אמר להם שעכ"פ צריכים לרחוץ רגליהם להעביר הע"ז ואלא מיהא לפי שלא היה מקפיד כ"כ כמו אברהם לא הצריכם לרחוץ מיד קודם כניסתם לבית שלא היה מקפיד על הכנסת ע"ז בביתו:

תחת העץ תחת האילן אפ' דרש"י הכא כונס ברמיז' מאי דאיתא בזהר שהי"ל לאברהם אילן שבו היה מנסה לאורחים שאם היו צדיקי' ענפי האילן עושים צל עליו ע"ש והיינו דק"ל אמאי כתיב העץ דמשמע הידוע דמסתמא לאו עץ אחד לחוד הוה ליה ולהכי קאמר דאה"נ דרצה לומר האילן הידוע ולא חש לבאר לפי שהוא מרזי התורה ולא רמזה אלא ליישב ה"א הידיעה וכן נרא' דאל"כ הרי ידוע שעץ הוא אילן ובפרשת בראשית כתב עץ ולא פירש שם רש"י כלום:

פסוק ה

וסעדו וכו' א' ר' חמא לבבכם וכו' לא ידעתי מי הכריחו לזה שהרי דבר ידוע דהיינו לבבכם היינו לבכם דלבב הוא מבעלי הכפל שפעמי' חסרי למד ובא הדגש במקום האות הכפולה וכן מצינו כתוב א' אומר תוכן לבות ה' וכתי' אחד אומר כי כל לבבות דורש ה' הרי דהיא היא ועל רז"ל שדרשו כן לא ק"ל דקי"ל כל היכא דאיכא למדרש דרשינן אבל רש"י לא ידעתי מי הכריחו להביא אגדה זו כ"ש שא' מן הכתובים שהביא בסמוך סעד לבך פת לחם וכתו' אצל בעלה של פלגש בגבעה ולא כתי' לבבך מה ידרוש רבנו התם היתכן שלא היה לו יצה"ר ושוב ראיתי להרי הנחי" שרצה לחלק דביחיד שייך לומר לב אבל לא ברבים לפי שאין דעותיהן שוות ע"ש וגם זה אחר המחילה אין לו יסוד וקרא דכתיבנא תוכן לבות הוי תיובתיה וכשנתישבתי עוד בדבר נ"ל לומר מעין דרשו של הרב והיינו דביחיד שאין לו אלא לב אחד סברי רבנן דשייך לומר דוקא לב וכל היכא דכתיב לבב הוי לדרשא והשתא קרא דסעד לבך וכו' א"צ וקרא דכתובים ולחם לבב אנוש וכו' י"ל דאתי לדרשא והיינו דאיכא למידק למה לא כתי' ולחם יסעד לבב אנוש כמו סעד לבך פת לחם ומ"ש הכא דכתב להיפך אלא נראה במאי דאי' בגמ' דב"ב עד שלא אוכל יש לו ב' לבבות שני' ואיש נבוב ילבב אחר שאכל אין לו אלא לב אחד וז"ש וכו'. ולחם לבב אנוש כלו' מה שהיה תחילה לבב שמורה הרבוי עתה יסעד ונעשה לב וכל זה ביחיד אבל ברבים שייך לומר בין לבות בין לבבות דתרוויהו רבים משמע אבל הכא ודאי ק' דכיון דרבים הם וכל אחד יש לו לב בפני עצמו לא שייך לומר לבכם דהיינו שם יחיד בכינוי רבים והול"ל לבותיכם כמו ולישרים בלבותם וכי תימא דלא קאמר לבותיכם משום שמורה על פירוד הלבבות והוא רצה לומר שישבו באהבה ואחוה מכל מקום הול"ל לבבכם דמורה קצת על הרבוי וממילא הוה משמע נמי האחוה מדלא קאמר לבותיכם אבל לבכם אין לו משמעות כלל שהרי לבו של זה לאו היינו לבו של זה מש"ה הוצרכו לדרוש דקאמר הכי לרמוז שאין יצה"ר במלאכים ומה"ט נמי דרשו שיתו

לבכם לחילה שאין יצה"ר שולט למ"ה נמצינו למדין דשפיר אצטריך רש"י לאתויי הך דרשה משום דמלת לבכם אין לו הבנה ע"ד שאמרנו:

פסוק ו

קמח וכולי לעמילן ואי הוה כתוב קמח וסולת הוה משמע ששניהם לדבר א' לעוגות דהא ואו מחברי מש"ה אמר קמח סולת להפרידי שזה לענין א' וזה לדבר אחר:

פסוק ז

בן בקר וכו' אפי' דהכרחו של רש"י מדלא כתיב בקיצור עגל טוב דהכי הוה משמע בן בקר ומשמע שהיא רך והוה מקצר או הול"ל רך וטוב בויו שבא ומדכתיב וטוב בקמץ משמע דמלתא באפי נפשה היא שר"ל ועוד אחר טוב ורך ג"כ אפי' שהוא מיותר דמדכתיב בן בקר סתם ולא כתיב פר בן בקר משמע ממילא שר"ל קטן היינו רך מכח זה מפרש ע"פ הפשט שגי' היו:

אל הנער וכו' דמדכתיב הנער בהא הידיעה משמע שנער א' בלבד היה לו כי היכי דדייק גבי פרתו של ראב"ע וכ"ש דאיכא למידק הכי בקרא והרי כמה עבדים הוי"ל לכך פי' דקאי על בנו שהיה יחידו:

פסוק ח

ויקח חמאה וכו' ולחם וכו' דבשלמא אי לא הוה כתיב הכא בהך קרא גם הבן בקר הוה אמינא הכא לא קפיד לכתוי אלא הנוסף אבל הדר וכתב בן בקר הול"ל נמי הלחם לכך פי' דלא הביא:

ובן הבקר וכו' אשר תקן רצה בזה דהא לעיל כתיב שהנער עשאו והיכי קאמר הכא אשר עשה דקאי על אברהם לכך מתרץ דר"ל תיקן שאברהם תיקנו בקערה ותדע שזו כוונת הרב דאל"כ הוי"ל לפרש בקרא דלעיל וימהר לעשות אותו לתקנו. ומ"ש קמא קמא וכו' נרי דר"ל שבתחילה נתן להם החמאה וחלב ואח"כ הבשר דמסתמ' כיון דקפיד שלא ליתן להם לחם שנעשה בטומאי כ"ש דהוה קפיד שלא ליתן להם בשר בחלב ודייק זה מדכתי' ויתן לפניהם ולא כתי' ויתן אותם או ויתנם לפניהם:

ויאכלו נראו וכו' מכאן וכו' כלו' בדרך המבואר במ"ש בפ' מקום שנהגו דאל ישנה אדם מפני המחלוקת. ולכך היכא דלא שייך מחלוקת בודאי נותנים עליו חומרי מקום שיצא משם וחומרי שהלך לשם כמבואר שם ברישא והיינו לחלק בין צנעה לפרהסיא וכל זה כשדעתו לחזור למקומו אבל אם אין דעתו לחזור נוהג כמנהג המקום שהלך לשם בין לקולא בין לחומרא והיינו כרב אשי בגמר' ולכך הכא המלאכים דודאי דעתם לחזור היו צריכים לנהוג כחומרי מקום שיצאו שלא לאכול אלא מיהא משום אותו ששנינו אל ישנה אדם מפני המחלוקת נראו כמו שאכלו ובזה מובן שפיר לשנא דסוגייא דבפ'

הפועלים ומקש' אכלו ס"ד ומתרץ אלא אימא נראו וכולי ומאי פריך אכלו ס"ד אימא ה"נ והכי התוס' מייתו התם לישנא דמתני' דבסדר אליהו רבא דקתני לא כאותן שאומרי' נראים כמי שאוכלים ושותים אלא אוכלים ושותים ממש מפני כבודו של אברהם ע"ש א"כ מה כל החרדה הזאת אשר חרד הש"ס דמשמע דבר בלתי אפשר אבל ע"פ דרכנו נרא' דפריך שפיר הש"ס דא"א לומר כן דהא מדינא אסירי כיון דדעתם לחזור דנותנים עליהם חומרי מקום שיצא משם אבל ההיא דסדר אליהו רבא פליג וסבר דלעולם אכלו ממש וטעמו מההיא דאי' בחולין פ' כל הבשר דף קי"א רב בר שבא איקלע לבי רב נחמן אייתי להם כבדא שלקא ולא אכל א"ל לר"נ בר בי רב דלגו לא אכל ומנו רב בר שבא א"ל ר"נ נאמו ליה לשבא ומסיק שם כתנאי וכו' ע"ש הרי דאע"ג דרב בר שבא נהג איסור והיה רוצה לנהוג כסברתו וכמנהג מקומו דמשמע שהיה דעתו לחזור. ובדינא דמתנית' נותנין עליו וכו' אפ"ה הכריחו ר"נ לאכול לפי שאין לו לנהוג חומרא בפני רבו בדבר שרבו מיקל וה"נ ס"ל לתנא דסדר אליהו רבא דכיון שאברהם היה צדיק גמור שבזכותו נתקיים העולם נמצאו המלאכי' אצלו כמו תלמידי' אצל רבם ולכך היו רשאים לאכול ממש משום כבודו ולא שייך בכה"ג נותנים עליו חומרי מקום שיצא משם. ובהא פליג אסוגיין דהכא והיינו דקאמרי התו' שם אחר שהביאו דברי התנא דסד' אליהו ופליג אדהכא וכל הרואה יתפלא מאי קמ"ל אטו לא חזינ' דפליגא והכי אמר בהדיא לא כאותן וכו' אלא ר"ל פליגא לענין דינא והיינו כדאמרן:

פסוק ט

ויאמרו וכו' שאף לשרה וכו' לאו למימרא שהם שאלו ממש לשרה איו אברהם שזה א"א מכמה טעמי חדא דנר' בהדיא מן הכתובים שהם לא דברו עם שרה כלל ולא ראוה שהיא היתה באהל והם לא נכנסו תוך האהל כלל אלא תחת העץ ועוד שהרי קי"ל קול באשה ערוה וכדמקשי נמי הרא"ם ז"ל (כלומ' לדבר עמה בשלום בעלה דרך חבוב ולחבבו בעיניה דומי' דאיש על אשתו דהוי נמי לחבבה בעיניו וכדמסיים רש"י לחבבה על בעלה זהו הדבר דחוי ודאי בכלל קול אשה ערוה דמאחר שהוא שואלה מבעלה שמא היא תאמר לו איזה דבר של חבוב מבעלה ולפי' אסור ואזדא לה קושית הנח"י על הרא"ם שהרי לא אמר אלא אל תרבה שיחה עם האשה ומצינו בכל הנביאים ובכל התלמוד שסיפרו עם נשים ע"ש) ועוד דמאי שייך השאלה איה אברהם מאחר שהוא היה שם עומד ומשמש בפניהם אלא כלו' שבלשון הנכתב בשאלתם לאברהם על שרה איה שרה רמוז ג"כ כאילו שאלו לשרה איו אברהם רצה ללמד בזה הכתוב דרך ארץ שצריך לשאול באכסניא לאיש על האשה ולאשה על האיש כלו' אם הוא איש ומדבר עם האיש בעל

הבית צריך לשאול לו בשלום אשתו ואם היא אשה ומדברת עם בעלת הבית דרך ארץ שתשאל לו בשלום בעלה והשתא א"צ למ"ש הרא"ם ז"ל דהך לישנא דלאשה על האיש הוא שבוש ול"ג ליה ורצה לחלק בין מלאכים לאנשים עיין שם דלדידי דבריו ז"ל צ"ע דהיכי אפשי לחלק אלא אע"ג דמלאכים היו כיון שלא נתראו אלא בדמות אנשים לא הו"ל למעבד אלא כי היכי דעבדי אנשי ואי לאנשי אסור לדבר עם האש' ולשאול לה על בעלה לדידהו נמי הוה אסור ומאי קמ"ל קרא עם הניקוד במלתא דאתו בה לידי תקלה להתיר את האסור הא ודאי קשיא וע"פ דרכנו ניחא נמי אמאי לא ננקד הכי למד דאליו לבד ואפ"ה נדרוש שפיר אין לפום כלל דרשב"א דכ"מ שהכתב רבה דרשי' הכתב אלא העיקר דכ"מ דאיכא ניקוד בא הניקוד לעקור אותן האותיות כאילו לא הוו. והשתא אלו לא ננקד איו הוה דרשינן איו ממש שהמלאכים שאלו ממש לשרה איו אברהם והוה נפק' מינה חורבא להיפך מן המכוון והשתא דננקד נימא דדרשינ' איו דל מהכא כלו' אינו ענין למלאכים אלא רמוז הוא שאם היא אשה צריכה לשאול איו בעלה והשתא ל"ק לרש"י מניה וביה דהכא כתב שצריך לשאול לאיש על האשה ולאשה על האיש ובפ' הפועלים כשאמרו לומדי תורה ד"א שישאל אדם באכסניא שלו פיר' רש"י גופיה באכסניא אשת אושפיזא ע"כ הרי דלאיש על אשתו לבד קאמר והיכי קאמר הכא דלאש' על בעלה אלא כדאמרן:

פסוק י

שוב אשוב לא בשרו וכו' קשיא ליה שהרי לא מצינו שחזר ולכך משני לא בשרו וכו' וההכרח לזה ממאי דקאמ' כעת חי' דע"כ הוי פירושו כדפירש"י בסמוך חיה לכם שתהיו כלכם חיים ואי המלאך מדבר בדידיה והוא בדרך ברכה מנא ליה הא שיהיו כולם קיימים הרי הם אינם יודעים רק השליחות שנשלחו עליו אלא מוכרח שבשם הקב"ה מדבר וה"ט שהפך ושינה רש"י הסדר דפי' תחילה כעת חיה ואח"כ שוב אשוב לפי שמה שפי' על כעת חיה הוא ההכרח למה שפי' על שוב אשוב:

פסוק יב

בקרבה מסתכלת וכו' דאם ר"ל בקרב' ממש כפשוטו שלא דברה כלו' רק בקרבה חשבה היכי כתיב לאמר:

עדנה צחצוח וכו' ד"א וכו' דאילו לפ' קמא ק' שאין הלידה תלויה בצחצוח הבשר ותו דא"כ הול"ל תהיה לי עדנה בל' עתיד דאילו לפי' בתרא ניחא דנקט בל' עבר דהא באותו יום כבר חזר לה האורח כמ"ש רש"י לעיל שנטמאה העיסה אלא שהיא היתה תולה שאין זה וסת אלא דרך מקרה ולכך אמרה היתכן למיסק אדעתין שאחר בלותי היתה לי

עדנה וסת לאו הכי אלא מקרה הוא ולד"א נמי ק' שאין עדנה לשון עידן ועוד דעידן נמי אינו לי' הקדש:

פסוק יד

למועד וכו' לא ניחא ליה לפרש למועד שאמר המלאך שהמלאך לא הזכיר תיבת מועד:

פסוק טז

וישקיפו וכו' מתנות עניים וכו' אע"ג דקרא במעשרות מיירי ובש"ס חגיגה דמהתם הוציא זה רש"י התם נמי אי' גדול כחן של מוציאי מעשרות מ"מ מאחר שבכלל המעשרות הוא מעשר עני משמע ליה לרש"י דה"ה לכל מתנות עניים ונראה שהוכרח רש"י לומר כן לפי שהרגיש בעצמו מה שהקשה הרב החזקוני על כלל זה מקרא דכתיב צדק משמים נשקף דהכא ודאי אינו לרעה ובמ"ש רש"י מתורץ יפה דצדק משמים נשקף דמצות הצדקה גדול כחה דמשמים נשקף להפוך מדת הרוגז לרחמים בזכותה ומה שהק' עוד הרב הנז' מקרא כי השקיף ממרום קדשו ההוא נמי ל"ק מידי דהתם מתפלל המשורר על הגאולה באומרו וייראו גוים את שם ה' וכו' כי בנה וכו' פנה אל תפלת הערער וכו' כי השקיף ממרום קדשו וכו' לשמוע אנקת אסיר וכו' ואה"נ שהיא השקיפה לרעה על צורר נפשינו להשיב גמולם בראשם ואה"נ מה שהק' מקרא דמי זאת הנשקפה כמו שחר ההוא נמי נדרש במדרש חזית על גאולת ישראל שדומה לשחר שבתחלה איכא קדרותא ומייתי התם קרא כי אשב בחושך ה' אור לי וא"ש דכיון דנשקפה דהיינו בצרות אז הויא גאולה כמו שחר ממש ועוד דבפ' בשלח דרשו הפ' הזה על גלות בבל שעם כל צרותם של ישראל קדשו שם שמים ע"ש. ושוב ראיתי להרב הנח"י שכתב דלמעשר דוקא קרי מתנות עניים דאין לפ' על שאר מתנות עניים דבהדיא אמרי' התם בש"ס דזכות הצדקה אינה מהפכת מידת הרוגז לרחמים וכו' ע"ש ואחר המחילה ליתא. דאיברא דהתם אי' לך ה' הצדקה וכו' א"ר נחמיה אפי' בשעה שאנו עושים את הצדקה מביטים אנו במעשים שלנו ויש לנו בושת פנים ואין לנו שעה שאנו באין בזרוע אלא כשאנו מוציאים המעשרות וכו' ומכח זה משמע ליה להרב דמאי דקאמר בתר הכי ר' אלכסנדרי גדול כחן וכו' הוא דוקא במעשר ולא בצדקה מיהו אי מהא לא אירייא דבתר הכי איתא נמי על המעשר מאי דאיתא בצדקה וז"ל אפי' בשעה שאנו מוציאים מעשרותינו אנו מביטים במעשינו וכו' בנוהג שבעולם אדם נותן שדהו לאחרים חולק עמו בשוה אבל הקב"ה כל העולם שלו וכו' ולא אמרתי לך שתתן לי אלא מעשר וכו' הוי לך ה' הצדקה ע"כ הרי שבההוא אנפא דאמרו על הצדק' אמרו נמי על המעשר:

פסוק יז

המכסה וכו' קראתי אותו וכו' הא דפי' תרתי משום דבתרתי איכא סמך מקרא דכתי' ואברה' היו יהיה לגוי גדול ועצום דהיינו שירש את ארץ טובה. ועוד ונברכו בו כל גויי הארץ שהרי הוא נקרא אב המון גוים וכלם מתברכים בו:

פסוק יח

ואברהם וכו' מדרש אגדה וכו' ופשוטו וכו' הפשט הוא ע"ד מה שפירש בדבור דלעיל ואמנם הקדים להביא המדרש משום דלפשוטו תקשי דתיבת ואברהם מיותרת דהול"ל המכסה אני מאברהם וכו' והלא היו יהיה לגוי גדול ועצום אבל על פירוש המדרש ניחא דה"ק ואברהם הואיל ונזכר צריך לברכו היו יהיה וכו':

פסוק כא

ארדה וכו' ד"א וכו' הוצרך לזה דאי לפי' קמא ק' דהא תחילה כתיב זעקת וכו' וחטאתם כי כבדה וכו' א"כ היכי אפי' לפרשן ארדה נא ללמד שצריך ראייה א"כ לא הול"ל בתחלה וחטאת' וכו' דהא מכיון שהחליט שרשעים גמורים הם תו לא צריך לכתוב אח"כ ארדה אלא מעיקרא הו"ל לכתבו ולמ"א ק' דהעיקר חסר בכתוב דהיינו וכן עומדין במרדן:

הכצעקתה של מדינה נר' דרצ"ל שהמדינה בעצמה צועקת כנגדם ודומיא למאי דכתיב כי אבן מקיר תזעק וכו' וכדאמור רבנן מי מעיד בו אבני ביתו וכו' וצריך לומר דאף על גב שהיה גלוי לפניו יתברך שאין גם אחד בהם צדיק אפילו הכא ביקש שיתפלל לראות צדקתו לכל באי עולם שלא השחית חלילה צדיק עם רשע דאדרבא אם היה מוצא היו מצילים הצדיקים את הרשעים אלא שלא מצא:

פסוק כג

ויגש וכו' לפיוס ויגש אליו יהודה ט"ס הוא וצ"ל ויגשו בני יהודה אל יהושע ומקר' הוא בספר יהושע וכן הוא בב"ר וכן עיקר דאילו קרא דויגש אליו יהודה איברא דאיכא התם פיוס מיהו איכא נמי התם תפילה ומלחמה ג"כ שדיבר אליו קשות ומ"ש דנקטיה לגבי פיוס ותדע דהתם נמי בקרא דויגש אליו יהודה דרשו כה"ג בב"ר מצינו הגשה לפיוס ולתפילה ולמלחמה ומייתי הנך גופייהו. ומסיים ולכל נכנס יהודה ע"ש והטעם דהכא הביא רש"י המדרש והתם לא הביאו משום דהתם אין מוכרח דשפיר איכא לפרשו כפשוטו ויגש אליו כלומר אצלו כדרך הבא לדבר עם אדם ביחוד שמתקרב אצלו אבל הכא לא שייך לומר ויגש אברהם לגבי' הקדוש ברוך הוא משו"ה הוצרך הכא לדרשה:

פסוק כד

חמשים וכו' עשרה וכו' משום דקי"ל אחד עשרה ואחד עשרה ריבוא והו"ל העיר בינונית וקי"ל ורב חסד מטה כלפי חסד והיינו דקאמר בתר הכי וא"ת לא יצילו הצדיקים וכו' כלו' וא"ת דלא קי"ל הכי כמ"ד א' עשרה ואחד עשרה ריבוא:

פסוק כה

כדבר הזה לא הוא וכו' אפשר דלא הוה מיירי לעשות כלייה בכלם וכיוצא בו מיירי לענין שלא יצילו הצדיקים את הרשעים אלא הואיל ואין ביה טענה חזקה לא אמרה בפירוש ורמזה בכף דכדבר דר"ל ולא כיוצא ונר' שעל זה כיונו בב"ר דקאמר ולא דפחותה מינהו: **חלילה לך לעה"ב** כלומר כדין שבעה"ב גם כן חלילה לך לדון כך:

פסוק כז

ואנכי עפר וכו' ע"י המלכים וכו' הוצרך לזה דמל' הכתו' מוכח ואנכי עפר ואפר בא ליתן טע' למה הואלתי לדבר הואיל לפי שהוא עפר ואפר וא"כ הו"ל טעם לפגם דאדרבא יש לו לשתוק מפני זה דהול"ל אף כי אנכי עפר ואפר לכך פי' דוק' הואלתי לדבר לפי שראיתי מדת רחמיך במה שעמדת לי וכו':

פרק יט

פסוק א

המלאכים ולהלן וכו'. זה נמשך עם הדבור דלעיל דבשלמא בל"ז הייתי אומר דלעיל קראם אנשים לפי ששם לא היו עושים שום שליחות והכא שהלכו לעשות שליחותם קראם מלאכים אבל מדחזינ' שהשלישי נסתלק שכבר עשה שליחותו הרי התם נמי הוא שליחות א"כ אין שינוי זה תלוי בשליחות מעתה למה לעיל קראם אנשים וכאן מלאכים ומה שהוצרך לפרש ב' פירושים דלפי' קמא ק' דאדרבי כלפי שכינה שייך טפי לקרותם מלאכים שזה הוא כבוד לשכינה שהם מלאכים כלו' משרתיו עושי רצונו ולפי' שני נמי ק' דכמה פעמים מצינו גם צדיקים גמורים שכחם גדול דקרי להו מלאכים דיעקב ויפגעו בו מלאכי אלהים וישלח יעקב מלאכים וכן רבים:

בערב וכי וכו' דאל"כ מאי קמ"ל בערב מאי נ"מ לידע שהיה בערב. א"נ דהול"ל ויבאו וכו' בערב סדומה אלא מוכח דה"ק ויבאו סדומה מיד באותו רגע אלא שנשתהו שם מליכנס עד הערב לראות אם יוכל אברהם ללמד עוד סניגוריא:

וירא וכו' מבית אברהם וכו' נר' דנפ"ל מדלא כתיב ויראם ומאי וירא אלא וירא בבית אברהם ומש"ה היה עושה מצות אנשים מלומדה:

פסוק ב

הנה נא וכו' ד"א וכו' דלפירוש א' ק' דמאי נ"מ בכל דבריו אלא שאמר עתה אתם אדונים לי. מאחר שעברתם וכו' לא הול"ל אלא סורו נא וכו' ולפירוש ב' נמי ק' דהול"ל אדני הנה נא סורו וכו':

ויאמרו וכו' מכאן שמסרבין וכו' דליכא לומר שהטעם שהיו מסרבין לפי שהיו רוצין להשחית העיר מיד דא"כ אמאי בתר הכי המתינו עד הבוקר ועוד דא"א לומר שהי"ל להשחיתה בלילה שהרי מוכרח היה שימתינו עד הבוקר מהטעם שהביא רש"י בתר הכי לפי שהיו מהן עובדין לחמה וכו' והכי נמי ליכא למימר שהטעם שהיו מסרבין לפי שהיו חוששין שלא יהרגוהו אנשי העיר שהרי בידם היה כח להצילו אלא מכאן שמסרבין וכו':

פסוק ד

טרם וכו' כך נדרש וכו' ב' דברים תקנו עם דרשה זו דתרווייהו קשה לפי הפשט חדא הכפל ואנשי העיר אנשי סדום ועוד דהול"ל טרם ישכבו ויסובו אנשי העיר וכו' את הבית:

כל העם וכו' א' מוחה וכו' ק' דדילמא היה בהם איזה צדיק אלא שהיה מתיירא למחות בידם שמא יקומו עליו ויהרגוהו לכך נראה דהכוונה לומר שלא היה לשום א' שסילק עצמו מלבוא בענין שבזה היה לו מקום אם היה רוצה למחות בידם לאו הכי אלא כלם באו שאפי' צדיק א' אין בהם ולאו למימרא שכלם היו סביב הבית שזה לא יתכן שעם רב כל אנשי העיר היו סביבות בית א' אלא הענין שכלם יצאו ברחובות קריה ללכת שמה באופן שנקרא שכלם נסבו על הבית ובזה אין צריך למה שנדחק הרא"ם ז"ל דלא כלם הלכו שא"א שכלם נסבו בית א' אלא שכל מי שיש בידו למחות מעלה עליו וכו' דמפשט דברי רבותינו שאפי' צדיק אין בהם משמע הכי:

פסוק ט

גש הלאה וכו' ד"א גש הלאה ל' נחת וכו' לאו דוקא נחת דהא בסמוך קאמר שדבר נזיפה הוא לומר אין אנו חוששין לך אלא כלו' ל' נחת לגבי מ"ש על האורחים שאמרו לו הא' בא לגור וכו' עתה נדע לך וכו':

פסוק יא

מקטן וכו' התחילו בעבירה וכו' דליכא למימר דקמ"ל שבקלקלה מתחילין מן הקטן דהא כבר למדנו מקללתו של נחש שנתקלל הוא תחילה ואח"כ חוה וכו' ועוד דא"כ אימא קרא קטון וגדול דאין לומר דא"כ הוה משמע כלם כאחד. ליתא דאי כלם כאחד קאמר לא לכתוב קרא כלל רק ואת האנשים אשר פתח הבית כלם אלא מכיון שהזכיר

קטן וגדול פשיטא דהוה משמע קטן תחילה וממילא הוה ילפי' דבקלקלה מתחילין מן הקטן ואם כן מאי מקטן ועד גדול א"ו ללמדנו דמי שהתחיל וכו' ולכך כתיב באותו לשון עצמו דכתיב מנער ועד זקן:

פסוק יב

עוד מי וכו' ובניך בני בנותיך וכו' הכרחו של רש"י ז"ל דודאי לפי האמת צריכים למימר שלא הי"ל בנים מדכתיב בתר הכי ויצא לוט וידבר אל חתניו ולא כתב ג"כ אל בניו וכיון דודאי המלאכים היו יודעים האמת ל"ל למימר ליה ובניך לא לימא אלא עוד מי לך חתן ובנותיך א"ו דבבני הבנות מיירי שיודעים היו המלאכים דודאי הוו להו בנים ומ"ש הרא"ם ז"ל שהמלאכים היו מסופקים וכו' אחר המחילה מרוממות גדולתו אינו נר' דאע"ג דאמרי ליה בל' ספק מי לך וכו' אין ספק דלפניה' היה גלוי האמת ומ"ש ע"פ המדרש שהיה מלמד עליהם סניגוריא אין להק' ממה דפי' לעיל שאמר לוט דרובם רשעים די"ל שכוונתו בכאן כמ"ש במדרש שהיה מלמד עליהם רחמים כלו' הן אמת שרשעים הם אלא דמ"מ אפשר להמליץ קצת עליה' שיהיו מרוחמים אבל כשבאו לעשות אותה הנבלה הגדולה א"ל מי לך פה לבקש עליהם רחמים:

פסוק טו

הנמצאות וכו' ומדרש אגדה וכו' הוצרך לרמוז המד' משום דע"פ פשוטו עדין ק"ק דהל"ל שתי בנותיך אלה וכיוצא א"נ שתי בנותיך לחוד ודי בזה דפשיטא שעל אותן שבבית קאמר אלא מוכח דמלת הנמצאות למדרש אתא ב' מציאות רות ונעמה אלא מיהא הואיל ואינו קרוב לפשט לא כתבי' בבירור:

פסוק טז

ויתמהמה להציל ממונו דאילו להציל בנותיו הנשואות בעיר אין תועלת בהתממהותו בתוך הבית דהא לאו בבית היו:

פסוק יז

אל תביט וכו' ובזכות אברהם וכו' הוכרח לומר כן שהרי כתיב לעיל בחמלת ה' עליו הרי דלאו בזכותו:

ההרה וכו' אצל אברהם וכולי דאל"כ הואיל וכתיב ההרה ר"ל ההר הידוע כמ"ש רש"י על פי' ההרה נסו והרי לא נזכר קוד' לזה שום הר פרטי שיתכן לומר עליו כאן ההרה:

פסוק יח

אל נא וכו' בבעו כען וכו' איברא לא ידענא היכי נחה דעתו של רבינו ז"ל בתרגום זה של אונקלוס דתרתי איכא למידק ביה. חדא דהיכי מתרגם על מלת נא ב' פירושים בבעו כען ועוד דבמלת אל לא תרגם כלום וקושיות אלה הרגיש בהם הגאון הרא"ם ז"ל ולא תירץ

מידי. ולעד"ן דאונקלוס מפ' דמלת אל בכאן איננה מל' לא אלא מל' הנה נא הואלתי וכו' ששרשו יאל ובא כמו משקל החסרים בשורש נגש דהציווי בא גש ה"נ הציווי אל ויהיה פ' אל נא רצה עתה תפילתי והיינו דמתרגם בבעו כען אמנם לפי דעת המתרגם נמצא שלא דיבר לוט למלאכים כלל וצריך לפרי לדידיה ויאמר לוט אליהם כמו עליהם כלו' להשיב על דבריהם לא רצה להתחנן להם אלא לאדון הכל. ואחר שהביא דעת אונקלוס לומר שגם הוא מפ' שם זה קדש כדעת רז"ל הואיל ופירושו בהמשך הפסוק דחוק טובא חזר וביאר לדעתו בהמשך הפסוק ואמר אל נא אל תאמרו וכולי כלומר ששני דברים אלו אל נא היה דבריו כלפי המלאכי' ותפילתו מתחלת ממלת ה' וכן פירש הוא ז"ל בש"ס שבועות דף לה וז"ל וה"ק ויאמר לוט אליהם באזניהם אל נא יהי כן וחזר כלפי השם ואמר לו אדוני הנה נא וכו'. כן היה צריך לומר אבל ראיתי שגם בשאר מקומות מפרש כן אונקלוס כמו אל נא אחי תרעו ת"א בבעו כען אחי לא תבאישון:

פסוק כ

הלא מצער וכו' ופשוטו וכו' מה שהקדים רש"י דרך המדרש דלפי הפשט יש קושי בל' מצער דהואיל ועיר ל' נקבה וכדמסיים מצער היא א"כ לא הול"ל מצער שהוא שם בסוג זכר ע"מ מקדש משפט מפעל וכיוצא והכי מצינו בדניאל יצא קרן באחת מצעירה וה"נ הכי הול"ל והראב"ע ז"ל נדחק מאד לישבו לפי הפשט ומש"ה הוצרכו רבותינו לאפוקיה מפשטיה ולדרוש שאינו שם תואר לעיר אלא שם המקרה על העון ואע"ג דבגמר' הכריחו פירושם מכח קושיא הא קא חזו לה מ"מ כמה פעמים מצינו כן בש"ס שאינו כותב עיקר הטעם וההכרח:

פסוק כב

כי לא אוכל וכו' זה עונשן וכו' אע"ג דענשו למעלה שהוכרחו והוזקקו לסיי' וישלחנו ה' לשחתה מ"מ הואיל ושניהם אמרו כי משחיתים אנחנו שניהם ג"כ הוזקקו להודות בין שליחות ההשחתה בין על שליחות הצלתו של לוט וזה שאמר כי לא אוכל וכו' עד באך שמה לפי שכך נצטויתי להצילך:

פסוק כד

המטיר וכו' בעלות השחר וכו' הוצרך לזה שכן אורחיה דרבינו לפ' בכל מקום שנזכר תחילה השם ואח"כ הפועל כמו והאדם ידע דמפי ידע כבר קודם וכו' וה"נ בהך פרשא וה' פקד מפ' פקד כבר קודם שריפא את אבימלך וה"נ כן הוא דלעיל מזה כתיב השמש יצא על הארץ א"כ מאי דכתי' בתר הכי וה' המטיר ר"ל המטי' כבר קודם לכן והיינו בעלו' השחר. ומ"ש אם אפרע וכו' יהיו עובדי החמה אומרים וכו' ר"ל דכיון שלא היה בתחילה אלא מטר בעלמא וכמ"ש רש"י בתר הכי והטעם לראות אם היו חוזרין בהם

באותה שעה ואז היו מתהפכין לגשמי ברכ' וכמו שהיה במבול. וז"ש שאילו עשה כן ביום באותה שעה יהיו עובדי לבנה אומרים וכו' ולא תהיה להם הוראה גמורה להכריחם לחזור בהם:

מן השמים הוא שאמר וכו' דק"ל מאי קמ"ל באמרו מן השמים דהא כשאומר מאת ה' סגי אלא ה"ק מן השמים אע"ג דמשם בא הברכה משם ג"כ מייסר הבריות:

פסוק כט

ויזכור וכו' מהו זכירתו וכו' פי' דק"ל מהו שכתוב ויהי בשחת וכו' ויזכור וכו' דמשמע דדוקא בשעת השחתה זכר את אברהם וישלח את לוט וזה אינו דהא מקמי האי נמי זכרו דמש"ה שלח מעיקרי' ב' מלאכי' א' להפוך את סדום וא' להציל את לוט. ומתרץ דלעולם בודאי מעיקרא בזכות אברהם שלח להציל את לוט בן אחיו ולהורות שלא היה ניצול אלא בזכות אברהם א"ל המלאך בשליחותו של מקו' ההרה המלט אצל אברהם כדפירש"י לעיל ואח"כ אמר הכתוב ויהי בשחת וכו' אחר ששלח המלאך לשחת כששאל ממנו לוט שלא לילך אצל אברהם אלא לישב בצוער ויזכור וכו' וישלח וכו' ומה זכות זכר לו הקב"ה שהיה כדאי בשבילו להתקיים אפי' שלא ישב אצל אברהם ומתרץ זכות שהיה יודע וכו' באופן דלעולם עיקר הצלתו בזכות אברהם דאל"כ לא היה זכותו זה כדאי להנצל בשבילו ואלא מיהא הואיל וניצול בזכו' אברהם אהני ליה הך זכותא לישב בצוער ושלא יגיע שם הפורענות וזהו וישלח את לוט מתוך ההפיכה בהפוך וכו':

פסוק לג

ותשקין וכו' יין נזדמן וכו' נר' דק"ל לרש"י מאי דכתיב בלילה הוא דהול"ל ההוא אלא ה"ק ותשקין את אביהן יין ומהיכן בא להם יין ומתרץ קרא הוא כלו' הקדוש ברוך הוא זימנו להן ויהיה ע"ד וישכב עמה בלילה הוא דבפי' ויצא דמת רש"י שם הקדוש ברוך הוא סייעו אלא הכא לא רצה רבינו מפני הכבוד לכתבו בפירוש ורמזה רמוזי והואיל שיש משמעות בכתוב לדעת זה לכך תפש רש"י כוותיה ולא נקט כאידך סברא דבב"ר שאמרו שדרך הטבע היה דלפי שהיה להם יין משובח היו כונסין אותו במערה:

ובקומה וכו' נקוד וכו' לפי הכלל דכתב רש"י לעיל דכ"מ שהכתב רבה על הנקודה וכו' הכא יש לפרש דה"ק שהניקוד על הויו בא לחסור הויו והוי כאילו כתיב ובקמה דקרי בי' ובקימה ור"ל בקימה כלו' בקמה מתשמיש הוא דלא ידע דאכתי שיכור הוה אבל בקומה מהמשכב ממש מאצלו בבקר אז ידע שפירי' מאי דהוה כשראה אותה ששכבה אצלו:

פסוק לו

ותהרין וכו' שלטו בעצמן וכו' אע"ג דהוה אפי' לומר דרך נס כמו גבי הגר כדי להוציא ב' אומו' וכ"ש לדברי האומר שהיה שם נס היין כדלעיל מ"מ אפי' שדרשו כן מיתורא דקראי

דגבי בכירה כתיב ותבא הבכירה ותשכב וכו' ומהיכן באת הרי תמן הות לא הול"ל אלא ותשכב הבכירה וכו' אלא ר"ל דתחילה באה היא על עצמה ואח"כ ותשכב וכולי וה"נ בצעירה כתיב יתורא ותקם הצעירה ותשכב וכולי:

פרק כ

פסוק א

ויסע משם וכו' ד"א וכו' הוצרך לזה דלפי' קמא יש להק' דמיד שא"ל הקב"ה שיחריב את סדום מיד כשלא נמצא סנגורי' כדכתיב ואברהם שב למקומו הו"ל ליסע למקו' אחר דהא ודאי הוה ידע שכשיחרבו שוב לא יהיו עוברים ושבים ולמה המתין עד האידנא. ולפ' שני נמי ק' דכיון שלא היה דר ביחד במקום אחד עם לוט מה ליה שיהיה קרוב קצת לו או רחוק טפי הרי היותו מרוחק טפי לא יועיל לו להנצל מהבזיון דקרובו הוה:

פסוק ב

ויאמר אברהם וכו' לפי שכבר לוקחה וכו' פי' מ"ט לא נטל רשות ממנה הפעם הזאת לפי שאם היה נמלך בה פשיטא שלא היתה מתרצית בזה שכבר ראתה שלוקחה לבית פרעה ע"כ ולכך לא נמלך בה אלא על כרחה שלא בטובת' היה רוצה לומר כן לפי שהיה בטוח בזכותה שיארע לה נס והרא"ם ז"ל פי' כוונת רש"י דר"ל שכבר לוקחה בבית פרעה בחזקת אחותו ושוב לא יתכן לומר שהיא אשתו ע"כ ואין נרא' כן פשט דברי רש"י ז"ל ועוד דאדרבי' ע"י לקיחתה לבית פרעה והנגעים שנתנגע בעבורה הוחזקה לאשתו וא"כ אם חשש שמא ידעו כאן ממעשה מצרים אדרבא הול"ל אשתו כדי שלא ימצא שקרן שהרי ידעו שכך הוה האמת:

פסוק ד

לא קרב אליה המלאך וכו' דמדכתיב ואבימלך לא קרב ולא כתיב ולא קרב אבימלך משמע דר"ל ואבימלך לא קרב כלל אף קודם שבא לו החלום דכתיב בקרא דלעיל וק' למה לא קרב הואיל ולקחה בביתו לכך וע"ז מוכרח לתרץ המלאך מנעו:

פסוק ט

מעשים וכו' מכה וכו' לא ניחא ליה לפי' כדתרגם אונקלוס עובדין דלא כשרן לאתעבדא וכו' דקאי על אמרו אחותי היא דמלבד דלא שייך לשון עשיה גם לא היה שם אלא דבר אי והול"ל מעשה אשר לא יעשה ומדכתיב מעשים ש"מ דעל המכו' קאמר:

פסוק יד

ויתן לאברהם כדי שיתפייס וכו' הא דהוצרך לזה טפי מפרעה לפי שבאה לו הנבואה ואמר ליה הנך מת וכו' ועתה השב וכו' ויתפלל וכו' אבל פרעה סבר דהואיל והחזירה תו לא צריך:

פסוק יח

על דבר שרה ע"פ דבורה וכו' דאל"כ לא לכתוב כלל דהא ידוע הוא שהיה ע"ד שרה א"ו לדרשא:

פרק כא

פסוק א

וה' פקד וכו' סמך פרשה זו וכו' הרגשו הוא דהיל"ל ויפקוד ה' ומדכתיב וה' פקד מוכח דר"ל פקד כבר קודם זה וא"כ ק' אמאי סמכה כאן ולא כתבה קודם ומשני דאי כתבה מקמי הכי הוה מפרשי' שהיה זה זמן הרבה קודם רפואת אבימלך וקודם שיתפלל עליו ולא הוה מוכח מזה הך מלתא דכל המתפלל וכו' אבל השתא אשמועי' דמיד שהתפלל אברהם בעד אבימלך נפקדה שרה מיד ותכף אח"כ נרפא אבימלך ללמד הך מלתא דכל המתפלל וכו':

כאשר דבר וכו' אמירה ויאמר וכו' ומפ' ליה להההוא קרא על ההריון משום דכתיב יולדת לך ולא כתיב תלד כדכתיב בתר הכי באותו פרק אשר תלד לך שרה למועד הזה ומזה דרשו דיולדת לך מיירי על ההריון שבו בפרק נתעברה וקרי ליה יולדת דעיבור תחילת לידה הוא:

ויעש וכו' לאברהם אידך נמי דהריון לאברהם אמר אלא כוונתו דהתם קא"ל להדיא שרה אשתך יולדת וכו' אבל הדיבור דבין הבתרים לא נזכרה שרה רק אמר ליה ליתן לו בן והוה מצי נמי לקיימו בבנו מהגר אלא השתא קאמר ויעש ה' לשרה כאשר דבר לאברהם:

פסוק ב

למועד וכו' שרט לו' וכו' רבנו נסיב ליה אליבא דמ"ד דבפסח באו המלאכים ויום א' קודם שבאו המלאכים א"ל השי"ת אשר תלד לך שרה למועד הזה כדפירש"י התם למועד שקבעתי לך אתמול א"כ משעת בשורה עד שעת לידה עבר שנה א' ואם מוכרח שיודה להה'י דבר"ה נפקדה שרה נאמר דאע"ג שנתבשר ובא לה האור מ"מ לא נתעברה מיד עד ר"ה ושוב ילדה בניסן דלכ"ע בפסח נולד יצחק וילדה לז' חדשים מקוטעים דהשנה מעוברת היתה כדאי' בפ"ק דר"ה ואם נוכל לומר להך שיטתא דנתעבר' מיד צריך לומר שילדה לזמן י"ב חודש שיש עיבור די"ב חודש כנ' מהש"ס דיבמות גבי רבה תוספאה. איך שיהיה מצי למימר דטעמא דשרט לו בכותל כדי שלא יחשוב שנים עשר חדשים מזמן הבשורה דאותו שנה מעוברת היתה כדלעיל וידוע שעיבור השנה הוא מפני תקופ' החמה כדי שיבא פסח בזמן האביב וא"ל דכשיגיע החמה וכו' כלו' לתקופת החמה:

פסוק ז

היניקה ומהו בנים וכולי ההרגש שמבחוץ דמה זו תמיהא ההנקה בשלמא נס הלידה הוא מלתא דתמיהא אבל ההנקה אתיא ממילא כיון שילדה לכך מתרץ שזה ענין נס אחר:

פסוק ח

משתה גדול שהיו שם וכו' דאל"כ הו"ל לפרושי למי ומי עשה זה המשתה הגדול שכן מצינו בכל מקום דמפר' קרא כמו ויעש המלך משתה גדול לכל שריו ועבדיו וכן בלשצר מלכא עבד לחם רב לרברבנו ואלף והכא אמאי סתם. אטו לגרמיה הוא דעבד משתה גדול והיאך אכל כל אותו הריבוי לכך מוכרח לפרש דה"ק משתה של גדולי הדור שהיו שם. ובש"ח כתוב לאמר שהכרחו הוא מדכתיב גדול דאל"כ הול"ל גדולה דמשתה ל' נקבה וליתא כאשר הראיה מקרא דאחשורוש:

פסוק ט

מצחק ל' ע"ז וכולי ד"א וכולי ברישא פי' ע"ז דכיון דכתיב מצחק סתם ויש במשמעותו חד' מתלתא אילן ע"כ לומר דהחמור שבכלן היה עושה דהיינו ע"ז דאל"כ לא הול"ל מצחק סתם הואיל ואיכא למטעי ולחשדו במה שלא היה בו. ועל פי' זה ק' יתורא דהמצרית למה לו לכך פי' ג"ע והשתא א"ש מלת המצרית דלהיותו בן המצרית דכולם שטופי זמה הוו דכתיב בהו וזרמת סוסים זרמתם לכך זינה אזיל בתר זיניה והיה מגלה עריות ומ"ש הרא"ם ז"ל דכל שלשתן היו בו לא משמע כן מלשון המדרש ומל' רש"י דכתב דבר אחר ועל כל ב' פירושים ק' דא"כ מאי קאמרה שרה גרש וכו' אטו בגירושים סגי ליה בר מית' הוא וב"נ א"צ התראה לכך פי' לשון ש"ד והואיל ולא עבד מידי דלא אסתייעא לה מלתא אף על גב דחישב ורצה לעשות מ"מ לאו בר קטלא הוא בב"ד לכך אמרה גרש כדי שלא תצא מחשבתו לפועל דלאו כל שעתא מתרחיש ניסא אלא שק"ק דלא הול"ל מצחק סתם וגם יתור תיבת המצרית שייכא נמי לפי' זה ואע"ג דבב"ר לא הזכירו בהך סברא ענין הירושי אלא ר"ש דדריש לשבח הוא דמפר' שהיה אומר אני בכור ונוטל פי שנים משמע ליה לרבינו ז"ל דמאי דקאמר ר"ע בשם ר' לוי שהיה אומר ישמעאל ליצחק בא ונראה חלקנו בשדה היינו נמי פי' חלקנו היכי נחלוק שאני בכור ונוטל פ"ש ואין בינו ובין ר"ש אלא דר"ש דריש לשבח וסבר שלא היה נוטל קשת וכו' אלא שהיה חפץ בבכורה וריש לקיש דורש לגנאי אבל בענין מחלוקת הירושה זה וזה שוין:

פסוק יא

על אודות וכו' שיצא וכו' ופשוטו וכו' הניח הפשט באחרונה לפי שיש בו קושיא דא"כ לשתוק קרא ולא לכתוב אלא וירע וכו' דממילא הוה משמע למה רע בעיניו ומכל מקום

לא ניחא לפי רק ע"פ המדרש לחוד דאם כן לא הו"ל לקרותו בנו הואיל ויצא לתרבות רעה:

פסוק יד

לחם וכו' ולא כסף וכו' פי' דהול"ל סתם צרה לדרך דאמאי פריש קרא לחם וחימת מים אלא ללמד ולא כסף:

ותלך ותתע חזרה וכו' דלא שייך לי' תועה אלא על מי שהולך למצוא איזה אדם או ללכת לאיזו עיר ידועה ותועה בדרך הליכתו כמו וימצאהו איש והנה תועה בשדה אבל זו שלא היה לה מקום ידוע לילך אלא היתה הולכ' לגור באשר תמצא לא שייך אז לה לי' ותתע א"ו הוא לשון תועה מדרך השכל:

פסוק טו

ויכלו המים לפי וכולי דמסתמא אברהם אבינו נתן לה לחם ומים בקצבה לצורך איזה יום או יומים לפי שיעור הצריך ומ"ט מים דכלו קודם שיכלה הלחם אלא מוכרח לפי שדרך חולים וכו' דאברהם כשנתן לה לא היה יודע שיחלה ושישתה הרבה דבאותו זמן אכתי לא היה שום חולי ולא היו יודעים מה טיבו של חולה כמ"ש רז"ל עד יעקב לא הוה חולשא אלא שזה חלה בשביל ששרה נתנה עיניה בו ואברהם אע"פ שראה שלא היה יכול לילך ברגליו עד שהוצרך ליתנו על שכמה היה סובר שלפי שעה הוה איזה מיחוש ואחר שעה ילך ברגליו ולכך שלחו מיד:

פסוק יז

את קול הנער מכאן שיפה וכו' דאל"כ הא כתיב ותבך והול"ל את קולך והק' הרא"ם ז"ל מההיא דאמרי' בפ"ק דברכות וליקו איהו אנפשתיה ומשני אין חבוש מתיר עצמו מבית האסורים. ולעד"ן דאינו ענין לזה דהתם לא ע"י תפילה הוא אלא בכח המסור לצדיקים גמורים שהקדוש ברוך הוא גוזר גזרה והם מבטלים אותה וע"ד דאי' התם הב לי ידך יהב ליה ידיה ואוקמיה ועל כח זה אמרו אין חבוש וכו' אבל לענין שיפה תפילתו וקודמת להתקבל הא ודאי דחולה עדיפא:

באשר הוא שם וכו' שהיו מלה"ש וכו' פירוש דאע"ג שהיה בידו א' מג' עבירות הנ"ל במלת מצחק למר כדאית ליה ולמר כ"ל מ"מ הרי ידוע דאין הקב"ה נפרע מן העכו"ם עד שתתמלא סאתם ומה גם דאף שהיה לו אחד מהנזכרים היה בידו גם כן איזה זכות כגון זכות המילה שלא עיכב ולפיכך לא יכלו המלאכים לקטרג עליו על מה שבידו אבל ידוע שארז"ל דאע"ג דאין הקב"ה נפרע מן האומה עד שתתמלא סאתה מ"מ כשמדקדקין להרע לישראל נפרע מהם מיד כמו שאמרו במצרים. ולכך אמרו מלה"ש הואיל וסוף אומה זו להמית בניך בצמא ואיך אתה מעלה לו באר והשיב להם הקדוש ברוך הוא

עכשיו מה הוא צדיק או רשע כלומר עדין לא עשה שום רעה לישראל והו"ל צדיק בענין זה:

פסוק כא

מארץ מצרים ממקום גדוליה וכו' דק"ל הואיל וישב במדבר פארן הרי הוא רחוק ממצרים טובא ומ"ש דנסיב אתתא ממצרים ומשני ממקום גדוליה:

פסוק כב

אלהים עמך וכו' ונפקדה וכו' ולא אמרו לו כן עד האידנא משום דניסים הראשונים אף על פי שהם ניסים מכל מקום אינם ניסים יוצאים חוץ מדרך הטבע כמו פקידת אשתו הזקנה ועקרה:

פסוק לג

אשל רב ושמואל וכו' לא ידענא היכן מצא רבינו מחלוקת זה בין רב ושמואל דבין בב"ר ובין בגמ' דפ"ק דסוטה דף י' פליגי תנאי בהא מלתא רבי יהודה ורבי נחמיה. ולמ"ד פונדק לא ביאר כאן רש"י מה ענין אשל אצל פונדק דאשל ודאי ל' אילן כמו תחת האשל ברמה אבל התם בסוטה פירש"י אליבא דמ"ד פונדק דאש"ל הוא ל' נוטריקון אכילה שתייה לויה:

פרק כב

פסוק א

אחר וכו' יש מרבותינו אומרים וכו' בב"ר אי' הרהורי דברים היו שם אברהם הרהר ואמר שמחתי ושימחתי את הכל ולא הקרבתי לא פר ולא איל וכו' מלאכי השרת אמרו אברהם זה שמח וכולי ולא הפריש וכו' יצחק וישמעאל היו מדיינים וכו' ע"ש מוכח דכלהו הוו וק' דמדברי רש"י נר' דפליגי וע"ק דבמדרש לא אמרו שטן אלא מלה"ש וע"ק למה השמיט ההיא דאברהם גופיה שהיה דואג ומיהו י"ל דרבינו תפס בדברי הגמ' דפ' חלק דפליגי רבי יוחנן בשם ר"י בן זמרא ור' לוי בהא מלתא דר"י אמר שהיה השטן מקטרג ור"ל אמר יצחק וישמעאל אמנם אם לזה כיון רש"י ק"ק אמאי לא נקט כלשון הגמ' שלא נזכר שם פר ואיל אלא אפי' תור אחד או גוזל א'. איך שיהיה יש למצוא רמז בכתוב לכל ב' הדעות ע"י נוטריקון במלת הדברים ר"ת הרהורי דברים בכל רצונו ישמעאל מל ובמלת האלה ר"ת השטן אמר לפני השם ועוד ר"ת הרי איל לא הקריב ועי"ל לדיעה ראשונה שהשטן קטרג האלה כמו האלה בקמץ דהיינו השטן הוא יצר הרע שכך שמו כדכתיב זאת האלה היוצאת וכו' ולדיעה שנייה האלה קאי על הבנים הנזכרים למעלה יצחק וישמעאל שהם דברו וצ"ל דישמעאל אחר שגדל ונשא אשה חזר בבית אברהם ולא חש ליה שרה אמנו דאחר שיצחק היה כבר גדול תו לא היתה מתפחדת

שמא ילמד ממעשיו וגם לא היה עוד כמו בן אלא כמו נער משרת וכדלקמן את שני נעריו ישמעאל ואליעזר ועוד דהשתא אולי כבר חזר בתשובה ועיין לקמן בסמוך:

פסוק ב

קח נא וכו' בבקשה ממך וכו' ענין הבקשה היתה שלא יפצר בתפילה לפניו יתברך לבטל הצווי והגזרה דאילו לענין שלא לשמוע למה שצוה עליו א"צ בקשה דמוכרח לשמוע וחיובא איכא:

את בנך א"ל ב' בנים וכו' ההרגש הוא דק"ל את ל"ל הול"ל את בנך יחידך וכו' יצחק לכך משני דמעיקרא לא א"ל אלא את בנך ואידך כלהו תשובה דשאלותיה ואמאי דקאמר מר שניהם אני אוהב אע"ג דלעיל על פסוק לחם וחימת מים פירש"י שהיה שונאו צ"ל דהשתא כבר חזר ועשה תשובה וזה מכריח למאי דכתיב לעיל בסמוך והא דהוצרך רבנו לתלתא טעמי נר' דכלהו צריכי דאי מטעמא דשלא יתערב ק' דלא שייך בזה כ"כ ערבוב אפי' אם היה א"ל מתחילה קח נא את יצחק לפי שעדיין לא הודיעו דלקיחה זו היתה כדי להעלותו עולה באופן שתטרף דעתו בדבר זה לכך צריכי נמי לאידך טעמא לחבב עליו המצוה דפירושו הוא כמ"ש הרא"ם ז"ל עם היות שהרב ערבב הטעמים וביאר דלחבב ולתת לו שכר וכו' הכל טעם א' ולע"ד לא משמע הכי כי כפי ריבוי תוארי החבובים ככה יגדל צערו בזביחתו ולפו' צערא אגר' אלא דאכתי לא סגי אפי' עם כל שני הטעמים הנז' גם יחד דא"כ למה המתין הקב"ה לומר לו את יחידך עד ששאל אברהם דמסתמא אברהם לא נכנס בתוך דברי השי"ת דאפי' בתוך דברי חבירו חכם אינו נכנס אלא צ"ל דכשראה הקב"ה א"ל את בנך ושתק הוא הוצרך לשאול איזה בן עד שהשיבו והומ"ל כלהו כחדא מחתא ושפיר הוו שייכי הנהו תרי טעמי דליכא ערבוב שהרי לא א"ל מיד את יצחק וגם ריבוי התוארים של חשיבות איתנהו לכך הוצרך להוסיף עוד טעם ג' לתת לו שכר על כל דבור ומש"ה הוצרך שיהיה הפסק בנתים ע"י שאלותיו כדי שיחשב כל א' לדבור באפי נפשיה ובטעם זה לחוד לא סגי דמאי שנא בהזכרת שם הבן הו"מ לכפול הדברות באיזה ענין אחר א"ו לכלהו איכוון:

ארץ המוריה מ"ש שמשם הוראה וכו' איכא בב"ר כמה פירושי אחריני מל' יראה ומלשון ראויה ומלשון ראיות ומל' מרות אמנ' בחר רבינו בזה להיותו יותר קרוב למשמעות התיבה. ומ"ש דא"ת ע"ש הקטורת אע"ג דאנקלוס לא תרגם אלא פולחנא מ"מ הואיל ולא שייך ל' מוריה ללשון עבודה מוכרח שכוונתו כדאמר ר' פנחס בב"ב ע"ש הקטורת כמד"א אל הר המור:

והעלהו ולא א"ל שחטהו וכו' הרגשו של רבינו מתיבת שם יתירה וגם מלמ"ד יתירא דלעולה דלא הול"ל אלא והעלהו עולה על אחד ההרים א"ו דשפיר דייק והכי אמר ליה שיעלהו שם לשון עליה ממש ולא לשון הקרבה והדר מפרש וצורך עליתו הוא להזמינו לעולה אבל לא שיהיה עולה בפועל אלא שאברהם לא הבין כן:

פסוק ג

וישכם נזדרז למצות פי' דלא תימא שהקב"ה ציוהו היום והוא לא הלך עד השכמת המחרת דא"כ מאי קמ"ל קרא שנתעצל במצות אלא צריך לומר שהדיבור נדבר עמו מיד כעלות השחר שהנבואה ודאי שרתה עליו ביום והוא נזדרז מיד בבקר דהיינו בהנץ החמה שהיא זמן יציאה כדאמרי' לעול' יכנס אדם בכי טוב ויצא בכי טוב:

את שני וכו' שאם יצטרך וכו' עמ"ש בפ' בלק גבי בלעם ונלע"ד דמ"ש שם רש"י וחוזרין ומשמשין זה א' זה הוא עצמו מה שכתב כאן שאם יצטרך וכו' כלו' שכשא' אינו יכול לשמש דטריד בצרכי עצמו ישמש השני תחתיו נמצא שמשמשין ז' א' ז' שאם לא היה זה השני לא היה יכול האחר לעשות צרכי עצמו ומתורץ הרגש הרא"ם ז"ל וא"צ למה שנדחק בש"ח ע"ע:

פסוק ד

ביום השלישי למה איחר וכו' ההרגש הוא דמאי קמ"ל קרא שהיה זה ביום הג' ושוב מקשה להכריח פירושו למה איחר וכו' דאע"ג די"ל שהמקום היה רחוק כ"כ באופן שלא היה יכול לראותו עד יום ג' לנסיעתו מביתו מ"מ למה לא קפץ לו הדרך כמו שעשה לאליעזר ובפרט כאן כדי שלא יצטער כ"כ זמן ומשני שהוצרך לזה כדי שלא יאמרו ערבבו וכו':

וירא כו' ראה ענן וכו' דאל"כ מנא ידע ובמד' אמרו ששאל ליצחק אם רואה הענן וא"ל אין שאל לנערים אם רואים וא"ל לאו אז א"ל שבו פה שאתם דומין לחמור ע"ש ומזה ק"ל על מ"ש בפיוט עת שערי רצון שהשיבו נעריו לא נחזה רק מהמור דהיינו ענן והא קמן שאברהם ויצחק ראו הענן והם לא ראו ולא מידי:

פסוק ה

עד כה וכו' ומ"א אראה וכו' כלו' שיצא כך מפיו ע"ד נבוא' ששם יראה מה יהיה סופו של כה ששם א"ל כי ברך אברכך והרבה ארבה וכו' ע"ד ונשובה דבתר הכי אבל לא שאמ' כן מדעתו דודאי הוא היה הולך בלי שום הרהור אחר מדותיו ית' על מה שהבטיחו וכנרא' מדברי רז"ל:

פסוק ו

המאכלת סכין וכו' ושמכשרת וכו' בב"ר לא איתמר אלא הך דמכשרת לאכיל' ואידך שישר' אוכלים אלא דרש"י סבר דמ"ד שמכשרת בשר מוכרח שיודה גם כן לאידך שאוכלת הבשר דאל"כ הול"ל מכשרת א"ו עיקר ל' אכילה לפי שאוכלת הבשר אלא דנקרא מאכלת בל' מפעיל ולא אוכלת לרמוז נמי הא דמכשרת לאכילה. ולהך טעמא קשה דהא אנן ק"ל בכל שוחטין בין בצור בין בקנה וכו' ומ"ש כאן דנקרא מאכלת לכך מייתי ל"א שזה דוקא נקרא כן לפי שישרא' וכו' ולפי' זה נמי ק' שהרי מצינו ג"כ במקומות אחרים לשון מאכלת דלא שייך ביה טעמא במשלי חרבות שניו ומאכלות מתלעותיו לכך מייתי נמי פי' ראשון:

פסוק ח

יראה לו וכו' ואם אין שה וכו' דאל"כ בני למה לי:

פסוק ט

ויעקד הידים והרגלים וכו' לאו למימרא ארבעתן יחד אלא כלו' יד ורגל בפ"ע בגמרא דפ"ד דתמיד:

פסוק יב

אל תשלח וכו' א"כ לחנם וכו'. פי' והויא ליה ביאה רקנית שהוא היה יודע ששם מקום בה"מ הילכך אוציא ממנו מעט דם דמקצת נפש ככל הנפש:

כי עתה וכו' מעתה וכו' דק"ל אטו עד האידנא לא היה יודע כי ירא וכו' הלא הקב"ה בוחן כליות ולב לכך פי' ע"פ המדרש דקרי ביה ידעתי בחירק:

פסוק יג

אחר אחרי שא"ל וכו' דאין לפ' שהוא דבוק עם נאחז וה"ק שראהו אחר שנאחז וכו' דא"כ לא הו"ל טעם בפסיק במלת אחר:

בקרניו וכו' והשטן וכו' שאם היה דרך טבע הול"ל נאחז קרניו בסבך אלא נאחז קאי על השטן שהיה אחוז בו ומה שנאחז בקרניו לפי דדא עקא ליה דידוע שקרן א' ממנו הוא השופר דמתן תורה. והאחד יהיה לע"ל ביום ההוא יתקע בשופר גדול ושם יפול שדוד כדכתיב בלע המות לנצח:

תחת בנו מאחר וכו' ההרגש שמבחוץ דהול"ל ויעלהו תחת בנו לעולה אלא ה"ק אחר שהעלהו היה אומר שיהיה תחת בנו:

פסוק יד

היום וכו' שיאמר היום הזה וכו' לפי מדרש אגדה דייק היום הזה שיום הכפורים היה והוא יום מחילה לישראל:

פסוק יז

ברך אברכך א' לאב וכו' אע"ג דקי"ל דברה תורה כלשון ב"א שאני הכא דמוכח דלדרשה אתא דאל"כ אמאי כתיב אברכך בל' עתיד ליברכיה השתא מיד א"ו ה"ק ברך לאב השתא על זרעו והדר אברכך לבן על זרעו שיהיה לו והואיל וברך וכו' לדרשה הרבה ארבה נמי לדרשה:

פסוק כ

אחרי וכו' היה אברהם מהרהר וכו' דק"ל דהואיל וע"כ מן החשבון אנו למדים שזה היה מיד אחר העקדה וכמ"ש רש"י בר"פ תולדות א"כ אמאי כתיב אחרי הא כ"מ שנאמר אחרי מופלג הוא וניחא ליה עם זה שאמרו במדרש דר"ל אחרי מופלג שכמה פעמים קודם לכן היה אברהם מהרהר להשיאו אשה ליצחק אלא דלא הוה מסתייעא מלתא ליכנס בלבו שום זיווג שלא היה מוצא כרצונו שכל בני דורו רובם רשעים ומבנות ענר אשכול וממרא אע"ג שהיו צדיקים לא היה חפץ בהם לפי שלא הוי מיוחסין ובזה נשתהא כל השנים הללו והיה עיקר טעם השיהוי מן השמים שהיה נותן כך בלבו לפי שעדיין לא נולדה רבקה בת זוגו והשתא כתיב דאחרי מופלג למחשבותיו הראשונות עכשיו שהיה מהרהר עליהם והיה דואג שלא טוב עשה מיד ויוגד לאברהם וכו' ויש גם בכאן למצוא רמז לדרשה בנוטריקון תיבת הדברי"ם ר"ת הרהורי דברים בענין ריחוק יצחק מלינשא:

פסוק כג

ובתואל וכו' כל היחוסין הללו וכו' פירוש דק"ל הואיל ורבקה אינה בכלל השמונה ולא מלכה ילדתה אלא אשתו של בתואל אם כן אמאי הקדים הפרשה ובתואל ילד את רבקה ובתר הכי כתיב שמונה אלה ילדה מלכה וכו' מתחלה הול"ל שמונה אלה ילדה מלכה וכו' דקאי על עוץ ובוז ואחיו ואחר כך לכתוב ובתואל ילד את רבקה אלא מוכח דה"ק ובתואל ילד את רבקה ובשבילה הוכרח הכתוב לימנות שמונה אלה שילדה מלכה וכו' דאל"כ לא הוה ידעי' בתואל מנו ומאיזו משפחה והוא משל למרגליות שנפלה בין החול שצריך למשמש בחול עד שנמצאת המרגלית:

פרק כג

פסוק א

ויהיו וכו' לכך נכתב שנה וכו' רבו הדקדוקי' בדבור זה הן קדם הרמב"ן ז"ל הקש' שהרי גם בשני חיי ישמעאל נאמר כשני חיי אברהם בשוה ולא היו שווים בטובה שהרי מתחלה היה רשע ועשה תשובה בסוף. ועוד כי שנה שנה לחלק משמע ואינו נדרש להשוות. והרא"ם ז"ל תירץ דבישמעאל אין שם חיי יתירא כמו באברהם דכתיב ואלה ימי שני חיי אברהם והול"ל ואלה ימי אברהם וכן בשרה איכא יתור' דשני חיי שרה

ומהא הוא דלמד רש"י להשות לא משנ' שנה דשנה שנה אה"נ דחילוק משמע לומר שאין מספר זה סך א' כמנהג כל המספרים אלא כל א' לעצמו ועשרים דכתיבי בקרא לאו אעשרים דבתר הק' מיירי אלא אעשרים ראשונים שמשנולדה וכן הז' הם הראשונים ללידתה ואח"כ משני חיי שרה הוא דמפיק לה כדלקמיה והכא אגב גררא מייתי לה לאשמועי' נפקותא דכל א' נדרש לעצמו. וכן גבי אברהם מיתורא דשני חיי אברהם היא דדריש משא"כ בישמעאל דליכ' יתורא יחויב בהכרח שיפורש איפכא בן ק' שלא כבן ל' ובן ל' שלא כבן ז' דבן ז' היה בלא חטא ויפה ובן ל' היה בחטא ומכוער ובן ק' חזר בתשובה והיה זקן ומכוער זהו כלל דברי הרב ז"ל והאריך בזה ע"ע. ואני עבדו אחר לחיכת ונשיקת עפר כפות רגליו הקדושים לא ירדתי לסוף דעתו כלל חדא דמל' רש"י נראה בהדיא דמהיקשא דשנה שנה הוא דמפיק לה ויתורא דשני חיי שרה כבר פירשו רש"י בדבור דלקמן ומשמע בההיא מלשונו דלימוד אחד הוא ההוא דלקמיה. ועוד מ"ש הרב דבישמעאל ליכא יתורא עינינו הרואות דבדידיה נמי איכא יתורא דכתיב ואלה שני חיי ישמעאל והול"ל ואלה חיי ישמעאל כדכתיב הכא ויהיו חיי שרה. ועוד לא ידעתי מה לו להרב להזכיר לימוד היופי בישמעאל הא בגברי לא שייך שום מעליות' ביופי דשופרא לנשי תדע דבאברהם לא פירש יופי כלל אלא דריש הכל לענין חטא. ועל הכל מ"ש הרב דישמעאל בן ק' עשה תשובה הא מלתא ליתא כלל אחר המחיל' הראויה דהרי אברהם בן פ"ו שנה כשנולד ישמעאל כדכתיב בקרא ובן קע"ה שנה היה אברהם כשמת נמצא שאז לא היה ישמעאל אלא בן פ"ט שנים וכבר שב בתשוב' קודם מות אברהם שזוהי שיבה טובה כדפירש"י גופיה באופן שקושיות הרמב"ן כדקיימי קיימי תו קשה מ"ש רש"י מה בת כ' לא חטאה שהרי אינה בת עונשין שהרי בב"ד של מטה עונשין מי"ח שנה והיכי קאמר רבינו כפשיטות דבת כ' אינה בת עונשין התינח מב"ד של מעלה מב"ד של מטה מאי איכא למימר. ועוד ק' שהרי רש"י עצמו פי' לעיל בפ' בראשית על פ' ויהי נח בן ת"ק שנה שקודם מ"ת לא היו עונשים בב"ד של מעלה עד ק' שנה ומהכא משמע שאף קודם מ"ת היו ראוים לעונש מכ' ולמעלה והרא"ם ז"ל היה רוצה לתרץ דכיון דבזמנם עדיין לא ניתנה התורה ועדיין לא היו נוהגים עונשי אדם לכך לא הוצרך הכתוב להודיענו שהיו נקיים אלא מעונשי שמים אבל הקשה הוא ז"ל על זה מז' מצות בני נח שכבר הוזהרו ויש בהן עונשי' אדם והניחו בקושי ולאידך קושיא תירץ הרב דשמא הכתוב רצה להודיענו בזה שאפי' לפי הזמן שאחר מת"ת שבני עונשין הם מבן כ' ולמעלה לא חטאו עכ"ל ומלבד שהוא דוחק הרי דבריו ז"ל נראים כסותרי זא"ז דאם איתא דכוונת הכתוב להודיענו רבותא דאפי' לפי חומרות הזמן של אחר מ"ת

היו נקיי א"כ תיקשי דהול"ל רבות' אחריתי דאף מאותן דיש בהן עונש בידי אדם היו נקיים דהשתא דקאמר בבת כ' לא שמעי' אלא דבידי שמים כדלעיל והרב רצה לומר שם לפי שא"צ ואם הכתוב לא הודיע אלא הצריך אף כ' לא היה צריך דקודם מ"ת לא היו ראויים עדיין לעונשין. ובר מן דין תמיהא לי אף אם יונח דהכתוב מזכיר בחומרות דלאחר מ"ת מהיכן פשיטא ליה דבת כ' בלא חטא לפי שאינה בת עונשין והלא ב"ד של מעלה עונשין מיד מבן כ' וא"כ ביום גופיה שהשלימה כ' שנים אפשר שחטאה איזה חטא וכבר התחיל החשבון של העונש למעלה וא"כ היכי מצי' למילף ק' מכ' ערבך ערבא צריך דכ' שנה דכתיבי בקרא משמע כ' שלימות וקושי זה לא הרגיש בו הרא"ם ז"ל. וע"ק שעם כל האמור עדיין לא שמענו שהיתה שרה בלא חטא אלא בת ק' בת קכ"ז כשמת' מנין שהיתה ג"כ בלא חט' וע"ק מ"ש גבי שרה שהוצרך לחזור ולכלול שני חיי שרה לומר שווין לטובה כדפירש"י ולא כן גבי אברהם. ולעד"ן ליישב הכל על זה הדרך דלעולם כוונתו ע"פ זמן העונש שקודם מ"ת שלא היה אלא מבן ק' ולמעלה כדפירש"י לעיל גבי נח והיינו דקאמר שהרי אינה בת עונשין לפי שהיתה פחותה מבת ק' ומה שהקשה הרא"ם על זה דא"א לפרש כן דא"כ גבי אברהם לא היה צ"ל ובן ע' כבן ה' לחטא זה יתורץ בכלל דברינו לקמן. ולעולם אמינא דההיקש נגמר שפיר משנה שנה ול"ק מה שטען הרמב"ן ז"ל דה"ק רבינו שכל א' נדרש לעצמו לומר שאין מספר זה שוה לשאר מספרים שבתורה שכולל העשיריות עם המאות בדרך המספר וא"כ מיירי בעשירות של אחר המאות והולך ומונה כל שנותיו של אותו פלוני כמו כל הנזכרים בפ' בראשית ופ' נח וכן ביעקב וכן בכולם אבל הכא כל א' נדרש לעצמו כלו' דמיירי קרא בז' הראשונים שבימי חייה ובעשרים ראשונים שבימי חייה בזמן שהיו כ' לבד וכן הק' ואח' שנדרש כן נלמד כל א' זה מזה בהיקש ובג"ש דשנה שנה ואח"כ נדרש ג"כ כפשטיה דקרא דמיירי בעשרים האחרונים שבימי חייה ובז' האחרונים כדלקמן דהא הפשט לא יופשט. והכי דרשי' מה בת כ' ודאי לא חטאה מאותן העבירות שחייבין עליהם בידי שמים שהרי עדיין אינה בת עונשין בידי שמים קוד' מ"ת עד הק' אף בת ק' אע"ג שנכנסה כבר לכלל העונש היתה בלא חטא מאותן הנזכרים. ובת כ' כבת ז' ליופי נמצא שכבר נדרש כל א' לעצמו ונלמד ההיקש ואח"כ נאמר ההיקש עצמו לפי הפשט מה בת ק' לא חטאה מאותן החטאים דלעיל שהרי כבר הוקשו ק' לכ' אף בת ק"כ כן. ושוב נלמד קכ"ז מק' בענין זה ועדיין לא שמענו אלא שבת קכ"ז כשמתה היתה בלא חטא מאותן דלעיל ושבת כ' היתה יפה ואכתי צריכי' למילף שלא היו לה גם מאותן החטאים שיש בהם עונש ביד אדם ועוד שגם בת קכ"ז הית' יפה להכי אהני שני חיי שרה דלקמן דפירש"י

כולן שוין לטובה דמקשי' כלהו לשבע בין לצד היופי בין לצד בלא שום חטא אף אותן דעונש' בידי אדם וכל זה גבי שרה משום דאיכא תרתי מילי להקיש יופי והעדר החטא מש"ה הוצרך קרא למיהדר ולכתוב שני חיי שרה להשוות כלן כדאמרן אבל גבי אברהם דלא שייך למדרש יופי לא הוצרך לחזור ולכלול דבל"ז נדרש שפיר בן ק' כבן ע' מה בן ע' בלא חטא מאותן שעונשם בידי שמים אף בן ק' כן ומה בן ה' בלא חטא מאותן שעונשם בידי אדם שהרי עדיין אינו בן עונש עד י"ג אף בן ע' כן ושוב נדרש למט' ומה בן ע' בלא חטא דבידי אדם שהרי הקיש לז' אף בן ק' כן ומה בן ק' בלא שום חטא לא זה ולא זה אף בן ק"ע כן וכן בן קע"ה כמו בן ק"ע וכדרך שנדרש גבי אברהם ה"נ נדרש גבי ישמעאל ואע"ג דישמעאל חטא תחלה הרי ידוע שארז"ל שהשב בתשובי' שלימה זדונות נעשות לו כזכיות והלכך שפיר מצי' להקיש כל שנותיו ותדע דהא אברהם גופיה איכא מ"ד דבן ע"ח שנים הכיר את בוראו ואפ"ה מקשי' כל שנותיו אלא כדאמרן. והיא גופה טעמא שהוצרך הקדוש ברוך הוא לכתוב כן דוקא גבי אברהם ושרה מה שלא עשה כן בכל שאר הצדיקי' לומר דאע"ג שהללו נולדו בין רשעי' ותכף שנולדו לא הכירו בורא' ולא עבדוהו עד שהכירו בו מתוך חקירתם אפ"ה חשיב שפיר כאילו היו כן מלידה ומבטן וכן גבי ישמעאל כתב כן קרא לאשמועי' היא גופה שהשב בתשובה כל זדונות נעשות כזכיות ונמצא כאילו הרבה זכיות כל ימיו שכל העבירות זכיות הנה אחר התשובה ורש"י לא חש להאריך ולבאר כן גבי ישמעאל דממילא מובן זולת רמזו במ"ש ויגוע לא נאמ' גויעה אלא בצדיקים ומיהו לאו למימרא דישמעאל הגיע למדרגת אברהם חלילה לומר כן אלא לפי מדרגתו קמ"ל קרא דאותה מדרגה שהגיע בסוף ימיו כשעשה תשוב' מעלה עליו הכתו' כאילו כל ימיו היה כן באותה מדרגה ובזה ספו תמו כל הקושיות והכל הולך על נכון:

פסוק ב

בקרית ארבע וכו' ד"א וכו' דאילו לפי' א' ק' דהול"ל קרית ארבעה שהרי ענקים הם זכרים לכך פי' על קברו' הד' זוגות ולפי' הב' נמי ק' דקרא כתיב ביהושע ושם חברון לפנים קרית ארבע האדם הגדול בענקים וכו' משמע בהדיא דקרית ד' היה שמה מתחלה בשביל הענקים ואח"כ הסיבו שמה חברון:

לספוד וכו' נסמכה וכו' אפשר דק"ל דהול"ל תחלה לבכות שהרי הבכי הוא הראשון ואחר כך הספד ולכך פי' דע"י בשורת העקידה שהגיד לה השטן וכו' מתה א"כ כשבא אברהם כבר עברו ג' ימים אחר מיתתה שהרי היה מהלך ג' ימים כדכתיב ביום הג' וישא אברהם את עיניו וכו' ורז"ל אמרו ג' ימים לבכי ז' להספד ונמצא שכבר עברו ג' ימי

הבכי ולכך לא היה רוצה אברהם אלא להספיד אבל מכח ההספד נתעורר לו הבכיה ולכך כתיב לספוד תחלה והדר ולבכותה. ומ"ש וכמעט שלא נשחט ק' דהול"ל וכמעט שנשחט וגם בש"ח ראיתי שהק' כן. ונר' דשרה צדקת היתה ואם היה אומר לה השטן שנשחט בנה לעבודת הי"ת לא היתה דואגת מפני זה אלא השטן א"ל שאברהם התחיל לשחטו וכמעט שלא נשחט כלו' בשביל דבר מועט מיעוט הסימנין לא שחטו כהוגן ונפסל לכך באה לה דאגה גדולה בחושבה כי אבדה בנה בלי תועלת שהרי לא נכשר לקרבן ולכך מתה. ואפי' להבין גם כן מה שכתיב פרחה נשמתה שמדעתה עשתה איזה יחוד להפריח נשמתה ולבקש היכן הוא מקום העקידה לראות אם האמת כדבריו של שטן (כדרך יחוד של נפילת אפים שכתב האר"י ז"ל) וכיון שיצתה נשמתה שוב לא חזרה אל גופה ונשארה מתה:

פסוק ד

אחוזת קבר וכו' דק"ל דמשמע שהיה שואל להם שיתנו לו קבר דהיינו מקום שכבר נקברו בו מתים וא"כ למאי בעי הא שוב אינו ראוי לקבור בו מת אחר לכך פי' וכו':

פסוק ט

המכפלה וכו' ד"א וכו' דאילו לפי' א' ק' דלא שייך כ"כ לישנא דמכפלה לפי הפשט כזה על זה. ולפי' ב' נמי ק' טפי דבשלמא לפי' א' י"ל שאברהם היה נותן להם לסי' שהוא היה רוצה אותה המערה שהיא כפולה בעלייה ע"ג אבל לפי' ב' ק' היכי קאמר להו ויתן לי את מערת המכפלה והא אינהו לא הוו ידעי מאי קאמר להו ואמאי קרי לה מכפלה שהם לא היו יודעים מאומה מזה ולא שנקברו שם אדם וחוה:

בכסף וכו' וכן דוד וכו' אפי' שכוונת רש"י במה שהביא זה לומר שיש במשמעות כסף מלא שקלים גדולים דהיינו קנטרין לומר במתיבה זו נתאמץ עפרון לטעון קנטרין שתפסו לאברהם בדבור שא"ל בכסף מלא ותדע שיש במשמעות כסף מלא כן שהרי בדברי הימים בשקלי ארונה כתיב בכסף מלא וההוא ודאי ר"ל קנטרין לפי הכלל שאמרו רבותינו כל כסף האמור בכתובים קנטרין א"נ הפוך בה והוא העיקר דרש"י בא להכריח פירושו דפי' דבכסף מלא ר"ל כל שוייה. וא"ת מנ"ל לפרש כן ודילמא בכסף מלא ר"ל שקלים גדולים דהיינו קנטרין שכך א"ל אברהם ליתן ותיקשי למה שפירש"י לקמן דעפרון רצה ליקח קנטרין ודילמא לאו הכי הוה אלא כך אמר ליה אברהם מתחלה ומש"ה קאמר בכסף מלא. לכך תירץ רש"י דליתא וא"א לפרש כן דהא בד"ה כתיב בכסף מלא ואם או' דכסף מלא אינו רצה לומר אלא קנטרין התם אמאי הוצרך לכתוב כסף מלא הא בל"ז פשיטא דקנטרין הן דהא כל כסף דכתובים קנטרין א"ו דכסף מלא אינו ר"ל קנטרין אלא כל שוויה:

פסוק י

ועפרון ישב כתיב חסר. עמ"ש לעיל בפרי וירא וה"נ מתפרש שפיר לפי דרכנו שא"ל בני העיר אותו היום שישב ביניהם כמלך בגדוד מפני חשיבות אברהם ולכך כתיב ישב דקרי' ביה בציר"י:

פסוק יא

נתתי לך הרי הוא וכו' ולקמן גבי נתתי כסף השדה לא פי' כן ולמה לא פי' רבינו שניהם בפי' שוה וי"ל דהכא דמיירי בקרקע שנקנה בכסף או בשטר או בחזקה מש"ה מתפרש שפיר אע"ג שלא עשינו שום דבר מדרכי ההקנאה שהרי לא קבלתי כסף ולא עשיתי לך שטר אעפ"כ הרי היא כמו שנתתיה לך קבור מתך ובהא סגי דתקנה אותה בחזקה דלא גרע קבורת מתו מנעל פרץ או גדר כל שהוא דהויא חזקה. אבל לקמן בכסף שאינו נקנה אלא במשיכה לא שייך לומר הרי הוא כמו שנתתי ולכך פירש הלואי וכו':

פסוק טו

ביני ובינך בין ב' אוהבים וכו' לא הו"מ לפרושי בין ב' אנשים חשובים ועשירים כמונו דא"כ חשיבותו של אברהם לא שייך להזכיר כאן דבשלמא דידיה ניחא דר"ל לפי שאני עשיר וסך זה אינו כלום לגבאי מש"ה אתן בחנם אבל לומר לפי שאברהם עשיר שלהן יקח בחנם אין זה שייך אלא אדרבא להיותו עשיר ישלם במיטבא לכך פירש בין ב' אוהבים. ומה שהאריך רש"י בתיבות אלא הנח את המכר ואת מתך וכו' היינו ליישב וי"ו דואת מתך קבור דכתיב בקרא:

פסוק טז

וישקל וכו' חסר וכו' דק"ל לרש"י דהול"ל וישמע אברהם לעפרון וישקול אברהם לו אמאי הדר והזכיר עפרון אלא בהך דיתיר ואתי לדרשא כתבו חסר וי"ו לדרוש זה דאילו מכח החסרון אין הכרח לדרוש כן דכמה שמות של צדיקים גמורים נכתבים חסר כמו יעקב אהרן משה וכן רבים:

פסוק יז

ויקם וכו' ופשוטו וכו' הקדים המדרש לפשט לפי שאין הפשט מיושב כ"כ שא"כ הרי הוא כפול דכבר כתיב בתר הכי ויקם השדה וכו' ואע"ג דהרא"ם ז"ל הקשה שאם זו כוונתו הול"ל ופשוטו שניהם ל' קנין לא ידעתי איך הי' לו לומר שניהם מאחר שלא הזכיר השני בפירושו כלל. ומה שדרשו כן טפי על פי ראשון ולא על השני שהוא מיותר נ"ל לפי שבראשון הדרשה ניחא טפי לפי שמזכיר בו עפרון כלו' למה ויקם לפי שהיה תחלה שדה עפרון ועכשיו לאברהם למקנה. ומ"מ לא ידענא אמאי קאמרי ל' הדיוט ומלך וטפי הוה ניחא למימר לשון רשע וצדיק וכדומה כ"ש דעפרון נמי קודם מכירה

נעשה שר על העיר וכדלעיל הרי שלא היה הדיוט ממש ולשון המדרש ניחא טפי דקאמר דהות דבר נש זעיר ואתעבידת דבר נש רב ובלשון הזה נכלל הכל אבל לרש"י ששינה בלשון המדרש ק':

פסוק יח

בכל וכו' בקרב וכו' ובמעמד וכו' נקט תרתי לישני לומר דלא זו בלבד שהיו שם כלם אלא שא"ל בהדיא אתם עדי כדי שלא יוכל לומר משטה הייתי בך ואפשר דמש"ה כתיב לעיני בני חת בכל באי וכו' דלכאורה הוא כפל דהיינו הך אלא לומר שהיו שם כלם וגם נעשו עדים כלם:

פרק כד

פסוק א

ברך וכו' כגי' בן וכו' דאל"כ אין הענין נמשך עם מ"ש אחריו ויאמר אברהם אל עבדו וכו' דאטו בשביל שברכו בכל בקש להשיא את בנו הא לא"ה שלא היה ברוך בכל טוב לא היה משיאו והרי מצוה הוא ויאמר להם אלהים פרו ורבו וכו' והאב מצווה על בנו להשיאו אשה ועוד מדלא כתיב ויברך ה' אלא וה' ברך ר"ל ברך קודם לכן והוא הבן שמקדם היה לו:

פסוק ב

תחת וכו' והמילה היתה מצוה וכו' טרח כ"כ ליישב דלא תיקשי דהא א"א קיים הכל והיכי א"ל לאליעזר להביא ידו במילתו והא אסור דילמא יבא לכלל הרהור וא"כ ר' עדיף מיניה ואין לחלק בין ידו ליד אחר וליכא למימר דשאני אברהם שהיה זקן ובטל חמדו דהא חזי' בתר הכי ויוסף אברהם ויקח אשה וכו' ותלד לו וכו' ואמאי לא לקח תפילין דסתמא ודאי הוו ליה משה"ה קאמר שאני הכא דא"א בענין אחר שהרי לא הוה ליה מצו' אחרת בציווי ולהרהורא לא חיישי' שהרי באה לו ע"י צער וכי היכי דאמרי' התם בההיא דשמואל דא"ל לר"י שיננא אחוז באמה והשתן ואמר' התם דלא חיישי' להרהורא משום דאיכא ביעתותא וה"נ הוא ביעתותא דמדכר צעריה ואמר עוד והיתה חביבה עליו וכההיא שינויא אחריתי דאמרי' התם שאני ר"י דקאמר שמואל עליה לית דין בר נש שהיה קדוש ופרוש ביותר ובטל יצה"ר ממנו ולא שייך הרהורא בדידיה וה"נ קאמר והיתה חביבה עליו ולא חיישי' להרהורא והיינו שאמרו במד' המושל בכל אשר לו שהיה שליט ביצרו כמותו:

פסוק ז

ה' אלהי השמים וכו' ולא אמר וכו' ההרגש שמבחוץ הוא דלא הול"ל אלא ה' אשר לקחני וכו':

ואשר דבר וכו' בל' על וכו' וא"ת מאחר שהקדוש ברוך הוא אמר כן לאברהם גופיה א"כ אמאי לא כתיב באמת ואשר דבר אלי ובשלמא גבי יעקב דכתיב את אשר דברתי לך לצרכך ניחא דהתם ר"ל דברתי עם אברהם לצרכך שהרי עם יעקב לא דיבר קודם לכן וכמ"ש רש"י שם אבל הכא קשיא וי"ל דכיון שדיבור זה היה קודם שמל ובאותו זמן לא היה מדבר הקב"ה עמו פנים בפנים כמ"ש רז"ל וכמ"ש רש"י גופיה בפ' ויפול אברם על פניו ולכך כתיב דבר לי דמשמע שלא היה מדבר עמו ממש אלא מדבר בינו לבינו ואברהם שומע ונופל על פניו:

פסוק ח

ונקית וכולי וקח לי וכולי כוונת הרב דמאי אצטריך למימר ונקית וכולי פשיטא אטו בדידיה תליא מלתא אם לא תאבה וכולי מאי אית ליה למעבד לכך פי' דר"ל כלפי מ"ש לו לא תקח אשה לבני מבנות וכו' אשר אנכי יושב בקרבו כלו' אפי' מענר אשכול וממרא דאל"כ אשר אנכי וכולי הרי ידוע שבקרב הכנעני היה יושב והשתא אמר ליה ואם לא תאבה וכולי ונקית משבועתי כלומר ממקצתה ולא מכולה דאכתי שייכא לענין הנהו כנעניים לבד מבנות ענר וכו':

פסוק י

וכל טוב וכו' שטר וכולי דאל"כ א"א שכל טוב אדוניו ממש היה מביא בידו אפי' נימא מרגליות ועוד אפי' נפרש ברשותו אפ"ה א"א שאברהם מסר כל אשר לו ביד העבד ונשאר ביתו ריקן ואף על גב דאמרי' לא תיהוי בעבורי אחסנתא אפילו מברא בישא לברא טבא שאני הכא שהרי שרה א"ל כי לא יירש בן האמה הזאת וכו' והקדוש ברוך הוא אמר לאברהם כל אשר תאמר אליך שרה שמע בקולה:

פסוק יד

ובה אדע לי' תחנה וכו' דאל"כ ה"ז כפל הענין דהיינו מ"ש אותה הוכחת וכולי אלא ה"פ אם תאמר לי כך אותה הוכחת וכו' כלו' מצד מעשיה אפי' לי לברר הדבר שאם תאמר לי גם אתה שתה וכו' זו ודאי ראויה היא מצד מעשיה להיות גומלת חסד ומיהו לזה צריך תפלה שתהא המזדמנת לו ממשפחתו והוגנת לו בשאר דברים שא"א לו לברר:

פסוק כא

משתאה וכו' ואו"ת לי' שהייה וכו' ואף לפרושי מתפרש שפיר מבנין מתפעל שהיה משהא את עצמו לדעת ההצליח וכו' אבל בלשון שתיה לא שייך בנין מתפעל ולא ידעתי למה לא הקשה רש"י זה ואפי' דקים ליה בדרבא מיניה דלא שייך אלף:

פסוק כג

ויאמר בת וכו' לאחר וכו' נר' דק"ל לרש"י למה שאל ב' דברים כא' בתחלה הו"ל לשאול בת מי היא ואח"כ אם ישמע שהיא ממשפחת אברהם אז יאמר לה הגידי וכו' מקום ללין לכך תירץ שכבר בטוח היה שהיא ממשפחתו תדע שהרי בתחלה נתן ואח"כ שאל ולכך שאלה מיד הגידי נא לי וכו':

פסוק כה

מספוא וכו' כגון תבן וכו' פי' בעלמא תיבת מספוא יכול לכלול גם התבן ברם הכא התבן מפורש לעצמו ומספוא דבתריה דבר אחר הוא:

פסוק כט

וירץ למה וירץ ועל וכו' ההרגש שמבחוץ הוא אמאי הדר והזכיר לבן וירץ לבן דהא בדידיה קיימי' והוה סגי דלימא וירץ אל האיש. וכוונת רש"י היא זו למה וירץ כלו' למה הכתוב איכפל לכתוב וירץ לבן דודאי לא בא הכתוב להגיד שבחו דידוע שרשע גמור היה ובשלמא גבי לוט דכתיב וירץ לקראתם קמ"ל שלמד מאברהם אבינו וכדפירש"י התם אבל הכי אטו בשבחו של לבן סיפר הכתוב וכי תימא אינו אלא לגנאי שהכתוב מעיד שכוונתו במרוצתו לא היתה לטובה א"כ נדעה נא על מה רץ ומה היתה כוונתו ומתרץ לפי שראה את הנזם וכו' והכתוב העיד על רשעו והיינו דהדר וכתב לבן וירץ לבן למה וירץ לפי שהיה לבן רשע ונתן עיניו בממון:

פסוק ל

על הגמלים לשמרן דא"א לומר עליהם ממש ברכיבה דא"כ על הגמל מבעי ליה דא"א לרכוב על כלם כאחד:

פסוק לט

אולי וכו' אלי כתיב וכו' מה שרמז זה הכא טפי מדלעיל י"ל שגם זה להודיע צדקתו של אליעזר דלא שתק מלהגיד כל זה ללבן אעפ"י שלא היה צריך כדי לכבד לאברהם וכדדרשו ז"ל ועבד אדוניו זה אליעזר. והטעם שבחר טפי אברהם בבנות ענר אשכול וממרא אם לא תאבה וכולי יותר מבת אליעזר אעפ"י שגם הם היו כנענים כמותו והיו גם הם בכלל ארור כנען עם היות שאליעזר היה ת"ח וצדיק גדול המושל בתורת רבו אפשר דמ"מ ניכרת הקללה טפי באליעזר להיותו עבד ממש. ואפשר עוד שאילו לא היה שואל אליעזר על בתו אולי אם לא היה מוצא ממשפחתו היה פונה אליו להשיאו בתו טפי מבנות ענר וכולי אבל הואיל והעיז פניו לשאול בפיו כאלו היה הגון וראוי לזה אמר לו אין ארור מדבק בברוך וה"ט דלא קא"ל אין ברוך מדבק בארור אלא איפכא כלו' אין מן הראוי שהארור ישאל ויבקש לדבק בברוך מבלי הכיר את מקומו:

פסוק מד

גם אתה גם לרבות וכו' וא"ת והא לעיל בהצעת המעשה לא נכתב כן וי"ל דהתם כתיב ואמרה שתה וגם גמליך אשקה וגם זה היה מהניחוש כלו' שהנערה תבחין בינו ובין נעריו בדרך זה שלא תאמר ריבוי דגם לגבי דידיה דא"כ משמע שכלם שוין ולא כן היה באמת שאליעזר היה צדיק גמור וחכם הוא דמשק אליעזר דולה ומשקה מתורת רבו משא"כ שאר העבדים אדרבא שייך לדמותם לגמלים ולהזכירם ע"ד עם הדומה לחמור ולכך אמר אליעזר בלבו אם זאת הנערה בחכמתה תדע ותבחין בפרצוף מה ביני לבינם אז אדע שאותה הוכחת וכו' וכך היה שכך אמרה רבקה שתה אדוני תחלה ואחר כך אמרה וגם לגמליך אשאב לעבדים ולגמלים ביחד אבל הכא לא רצה לומר להם כן שלא יתפסוהו בדבריו שהוא איש חכם בעיניו שמחזיק עצמו לגברא רבא ולכך סיפר להם שהוא אמר גם אתה לרבות שאר האנשים עמו בשוין לו אך שהיא לא עשתה כן אלא ותאמר שתה וגם גמליך וכו':

פסוק מז

ואשאל וכו' שנה הסדר וכו' בזה מיישב ג"כ אמאי לא סיפר להם הכל שהרי כששאל אותה בת מי את אמר לה ג"כ הגידי נא לי היש בית אביך וכו' לפי שזה היה מחמת שהיה בטוח וכו' כדכתיבנא שם והוא לא רצה להגיד להם זה שהיה בטוח וכו' כדי שלא יקשו עליו דהא לא סמכי' אניסא ולכך גם כן שינה הסדר:

פסוק מט

על ימין וכו' מבנות ישמעאל וכו' אמר כן כדי שלא יגבה לבם באמרם הכל תלוי בנו ולכך אמר להם דעו שלא איכפת לי מידי שאם אין אתם שולחים אותה הרי יש לי מקומו' אחרי' לפנות שהם ג"כ ממשפחתו של אברהם דהיינו מבנות ישמעאל ובנות לוט ואע"פ שלפי האמת לא ציוה כן אברהם אלא מבנות ענר אשכול וממרא כדלעיל והטעם שלא בחר אברהם בהם אעפ"י שהם ממשפחתו לפי שהיה בקי בהם ויודע במעשיהם הרעים ולכך לא רצה מבנותיהם אבל מאלה הרחוקים לא היה יודע בהם:

פסוק נב

וישתחו וכו' מכאן וכו' דבשלמא לעיל דכתוב ויקד האיש וישתחו וכולי ויאמר ברוך ה' וכולי ניחא דמשמע שהשתחוה מרוב שמחתו שהקדוש ברוך הוא הנחהו בדרך אמת והצליחו ולכך אמר ברוך וכו' אבל בכאן אמאי לא כתיב נמי מה שאמר ולכך משני דקמ"ל דהשתחויה זו לאו מדעתו עבדה בשביל שמחתו שהוא דבר פרטי ודבר חדוש ליתא אלא דינא הכי וכ"ע הכי עבדי שמודים על בשורה טובה ולכך כתביה קרא סתם כמו דבר פשוט שצריך השתחויה:

פסוק נה

ויאמר אחיה וכולי היכן היה וכולי ההרגש שמבחוץ הוא דלא הול"ל אלא ויאמרו דהא פשיטא דעל בני ביתה של רבקה מדבר ואמאי הדר וכתב אחיה ואמה אלא מש"ה איכפל וכתבינהו ללמד שלא היו אלא הם שבתואל מת ומקרא דלעיל דכתיב ומגדנות נתן לאחיה ולאמה ולא הזכיר בתואל ליכא ראיה דדילמא אורח ארעא קמ"ל שאין מדרך המוסר שהאורח יתן מתנה קטנה של פירות לבעל הבית עצמו רק לבנו או לאשה אבל הכא מוכרח לפרש כן. והא דכתיב לעיל ויען לבן ובתואל ויאמרו מה' יצא וכו' שנר' שגם בתואל היה מתרצה שתלך צ"ל שלא אמר כן אלא לפנים לפי שהיה מתיירא מאליעזר אחר שראה הנס דאי' במד' שהזכיר שם ותלה עצמו באויר עם הגמלי' ולכך היה בדעתו להמיתו בצנע' על ידי סם המות וליקח כל ממונו אלא שבא מלאך והיפך השלחן כדאיתא במדרש ובקדרה שבישל בה נתבשל:

ימים וכו' נותנין לבתולה וכו' דאל"כ הנך ימים או עשור דקאמרי מאי עבידתייהו דקמיבעו בפשיטות ימים סתם לכך הוצרכו בגמ' לפ' שנה הידועה דנותנים לבתולה וכו' ומה ששאלו י' חדשים דלכאורה ליכא שום טעמא דמש"ה הרב הנח"י הניח בקושיא על הש"ס ולדידי איכא למימר דכיון דהנך י"ב חדש הם לפרנס עצמ' בתכשיטיה וידוע שהם כ"ד תכשיטי כלה המנויים בישעיה א"כ נמצא שיש לה לפרנס ב' תכשיטין לכל חדש. והשתא אליעזר כבר נתן לה לרבקה בתחלה נזמים וצמידים והם הנזמים והשרות שכתובים שם בישעיה ולבתר הכי נתן לה כלי כסף וכלי זהב ובגדים וי"ל דכלי כסף וכלי זהב הוא איזה תכשיט אחר ויהיב לה תרתי מאותו מין חד ממינא דכסף וחד ממינא דזהב ובגדים הם תכשיט אחר והיינו הרדידים דהתם בישעיה נמצא מעתה שאינה צריכה עוד לפרנס עצמה כי אם עשרים תכשיטין והילכך סגי לה בעשרה חדשים ולכך קאמרי או עשור לכל הפחות ואליעזר השיב אל תאחרו וכו' שלא יחסר לה שום תכשיט שאין בית המלך חסר כלום ולא צריכא לדידכו:

פסוק נז

ונשאלה וכו' שאין משיאין וכו' כלו' אחיה ואמה אין משיאין אותה אלא מדעתה בין שהיא גדולה בין שהוא קטנה ואם השיאוה לקטנה שלא מדעתה אפי' מיאון אינה צריכה וכדתנן ביבמות אבל אב זכאי בבתו כדכתיב את בתי נתתי וכו' בין קטנה בין נערה והילכך לעיל שהיה בתואל קיים אמרו הנה רבקה לפניך קח ולך בלא שאלת רשותה אבל עכשיו שבתואל מת היו צריכין לשאול את פיה כן נלע"ד אע"פ שהרא"ם לא פי' כן ע"ש:

פסוק סב

מבוא באר וכו' להביא הגר וכו' טעמו דאל"כ הואיל ואין זה שם עיר או מקום אלא שהבאר שהיה שם בדרך נקרא שמו כך על שם מה שאירע שם להגר וכדלעיל בפרשת לך לך אם כן לא שייך לכתוב הפי' שיצחק הלך לבאר אם לא שבא לומר שהלך להביא אותה דכתיב בה על כן קרא לבאר באר לחי רואי:

פסוק סד

ותפל השמיטה וכולי ולא הגיעה וכו' מדלא כתיב ותפל ארצה כמו בכל דוכתא ויפול יהושע ע"פ ארצה ויפל על אפיו ארצה ויפל ארצה וישתחו א"נ ותפל על פניה א"ו שלא נפלה על פניה אלא הרכינה עצמ' קצת מעל הגמל:

פסוק סו

ויספר וכולי גלה לו נסים וכו' דאילו כפשוטו דברי שליחותו לא שייך ל' ספור אלא ל' הגדה וכיוצא ועוד מהו ל' הדברים הול"ל את כל הדבר א"נ את כל אשר עשה שהרי אינו אלא ענין שליחות א' ולכך קאמר דאה"נ דתשובת שליחותו לא הגיד לו שהוא לא שלחו ומה שסיפר ליצחק היינו ספור דברים מהנסים שעשה לו הקדוש ברוך הוא ולפי"ז מאי דסיים קרא אשר עשה לאו אדידיה קאי אלא רצה לומר אשר עשה הקדוש ברוך הוא ולא חש לבאר דידוע מאן עביד נסי אלא רחמנא:

פסוק סז

האהלה וכו' ונעשית דוגמת וכו' מוכרח לפרש כן דאל"כ הול"ל אהלה שרה דהשתא דכתיב האהלה בה"א הידועה ידוע דלא שייך סמיכות בדבר שיש בו ה"א הידיעה. ודע עוד דעם פירושו ז"ל יתישב ג"כ דיוק אחר בפ' דכתיב ויביאה יצחק האהלה שרה אמו ויקח את רבקה ולכאורה מקרא מסורס הוא דהול"ל ויבא יצחק את רבקה האהלה וכולי ויקחה ותהי לו וכו' אלא ה"ק ויביאה יצחק האהלה למי הביא לשרה אמו שנעשית זו דוגמתה וכאילו חזרה שרה וביותר מיושב עם לשון המד' שאמרו ויביאה וכולי והרי היא שרה אמו:

פרק כה

פסוק א

קטורה וכו' שנאים מעשיה וכו' ושקשרה וכו' נר' דצ"ל ד"א שקשרה פתחה וכו' דהא ע"כ תרוייהו לא מדרשי שאם הוא מל' קטורת אינו מל' קשירה וכן הוא במדרש ילמדנו בלשון ד"א ובכל אחד יש קצת דוחק דאילו לפי' קמא שהוא מל' קטורת הול"ל קטורה בחולם ולפי' בתרא הוא דוחק שנכתב בל' תרגום. ונלע"ד דקא מפלגי הני תנאי בפירושא דקרא דכתיב ותלך ותתע דמאן דמפרש ותתע שחזרה לגלולי בית אביה וכדפירש"י שם

ממילא א"א לפ' שנאים מעשיה כקטורת ואיהו מפ' שקשרה פתחה כלו' דאע"ג שחזרה לגלולי בית אביה מ"מ בזנות מיהא לא פרצה ומאן דמפרש נאים מעשיה כקטורת יפרש קרא דותלך ותתע כפשוטו תעות הדרך במדבר. ושוב מצאתי בב"ר ושמה קטורה ר' אומר זו הגר וכו' א"ל והכתיב ושמה קטורה א"ל שמקטרת מצות ומעשים טובים ולבתר הכי איתא אמר רבי ברכיה אע"ג דאת אמר ותלך ותתע במדבר וכו' תאמר שנחשד עליה בריה ת"ל ושמה קטורה מן קטר כזה שהוא חותם גנזכ' ומוצאה בחותמה ע"כ מוכח בהדיא כדאמרן דר' ברכיה פליג עליה דר' וסבר דלא היתה מקוטרת מצות ומע"ט דאדרבא כתיב ותלך ותתע וכו' דדריש ליה כדלעיל אלא דמ"מ גלי הכא קרא דבזנות מיהא גדרה עצמה וקשרה פתחה. והרב ג"א שהביא הש"ח לא ראה ל' המד' הנז' ע"ש דא"צ לדבריו. ולפי דרכנו למדנו נועם שיח מאמר רז"ל בש"ס דזבחים פ' ק"ק דף ס"ב וז"ל בני אחתיה דר"ט הוו יתבי קמיה ולא אמרי ולא מידי פתח ואמר ויוסף אברהם ויקח אשה ושמה יוחני א"ל קטורה כתיב קרי עלייהו בני קטורה ופירש"י אינם יודעים לדבר כהלכה והיינו דידוע שהראשים של גלולי מצרים היו שמם יוחני וממרא כנר' מדברי רז"ל א"ל יוחני וממרא למשה תבן אתה מכניס וכו' והשתא היינו דקאמר ר"ט ויוסף אברהם ויקח אשה ושמה יוחני כלו' שזוהי הגר שחזרה לגלולי בית אביה שראש הגלולים היה יוחני ואז הם הקשו לו היכי מצית למימר הכי והא קטורה כתיב לומר שנאים מעשיה כקטורת קרי עלייהו בני קטורה שכך נר' מהגמ' התם לעיל שכך היה דרכם כשרוצי' לומר על אותם שלא היו יודעים ההלכה היו אומרים כך בני קטורה פ' מל' קשירה כלומר שלבם מטומטם מלהבין. והשתא ה"נ ר"ט קרי עלייהו בני קטורה ורצה לומר לעולם יוחני הויא כלומר שחזרה לגלולי בית אביה והא דכתיב קטורה אנא סבר כאידך פירוש שהוא מלשון קשירה דהלכך קרינא עלייכו בני קטורה לומר שאתם קשורים ומטומטמים דלא אמריתו מידי בהלכה. ודוק שהוא בעיני כפתור ופרח:

פסוק ג

אשורים וכו' ותרגום של אנקלוס וכו' נר' דהכרחו של אנקלוס ממלת היו דאל"כ לימא ובני דדן אשורים וכו' ולשון הכתוב אפי' לידחק ולפי' אשורים מל' תמוך אשורי כלו' הולכי שיירות והיינו דמתרגם משריין ולטושים מל' לוטש כל חורש נחשת לשון חידוד והמכוון שהיו יושבים ונועדים יחד ומחדדין זה את זה כענין ברזל בברזל יחד ואיש יחד פני רעהו והיינו דמתרגם לשכונין כלומר שוכנים יחד ולאומים כפשוטו ריבוי עם והיינו ולנגוון:

פסוק ה

ויתן אברהם וכו' ברכה דאייתיקי וכו' בב"ר ר"י אמר בכורה ור"נ אמר ברכה ורבנן אמרי קבורה ודייתיקי ר' חמא אמר לא ברכות נתן לו אלא מתנות משל למלך וכו' ורבינו ז"ל משמע ליה פי' ר"נ שהיא מתיישב יותר לפי הפשט דאילו לפי' ר"י לא שייך על הבכור' לומר את כל אשר לו וכן למ"ד קבורה וכ"ש שאינו קרוב לפשט מ"ד מתנו' שהרי כבר נתן לו הכל מקודם כדכתיב לעיל ויתן לו את כל אשר לו מש"ה נקט אליביה דר"נ. ומ"מ ק' אמאי קאמר נמי דייתיקי דאמור רבנן ונר' דאיהו ז"ל מפי שמלת דייתיקי לאו ארבנן לחוד קא מהדר אלא אכלהו קאי בין למ"ד בכורה בין למ"ד ברכה ובין למ"ד קבורה קאמר שנתן לו זה בתור' דייתיקי דהיינו בצואת שכיב מרע דהכי מיקריא והוכרח לפרש כך דאל"כ נמצא דרבנן דרשי תרתי מילי קבורה ודייתיקי והיכי דרשי תרתי מילי על דיבור אחד ועוד דאל"כ דייתיקי היינו מתנת ש"מ ואם כן רבי חמא מה בא לחדש באמרו מתנות היינו רבנן דרבנן נמי אמרי דייתיקי דהיינו מתנה א"ו כדאמרן:

פסוק ו

הפלגשים חסר וכו' עינינו רואות בספרים שלנו שהיא מלא ואדרבא נמסר במס' שאין בכל התורה מלא דמלא בב' יודי"ן אלא זה ושני לו באסתר שמר הפילגשים ועיינתי במד' וז"ל פלגש' כתיב אותה שישבה על הבאר ואמרה לחי העולמים ראה בעלבוני וכו' ויש לדקדק היכי בעי לאוכוחי מדכתיב פלגשם דהיינו אותה שישבה על הבאר ואמרה וכולי היכי נרמז כלום מזה בל' פלגשם ונ"ל דה"ק פלגשם כתיב פי' בשאר מקומות נכתבה תיבה זו חסר ומ"ש הכא דכתיב מלא דמלא א"ו לדרוש דמיירי בהגר שישבה וכו' כלו' ולכך כתיב פילגשים דמתחלק' לג' תיבות פי"י לג"ש י"ם פי' אותה שפיה פתחה בחכמה בתפילתה למי שהגיש לה הים דהיינו באר המים. ומ"ש רבינו פילגשים בלא כתובה ר"ל אבל קידושין ודאי איכא אף בפלגש שהרי כתיב לעיל ויקח אשה ול' קיחה משמע קידושין וכן נמי כתיב לעיל ותתן אות' לאברם אישה לו לאשה הרי דקרי לה אשה והיינו משום דהוו לה קידושין אבל כתובה לא ולכך קרויה פילגש ודבר זה תלוי בחילוק נוסחאו' בההיא דסנהדרין ועיין בהרמב"ם ריש הלכו' אישות ובהשגת הראב"ד שם:

נתן אברהם וכו' שם טומא' וכו' דאילו שאר מתנות ליכא למימר שהרי כבר נתן הכל ליצחק אלא לפי ששלחם אל ארץ קדם דתמן נפקי כל חרשין דעלמא כדאי' בזהר דתמן נינהו הנהו תרי נופל וגלוי עינים לימד' היאך יעשו לכפות הקלי' שיהא מסור' בידם שלא יוכלו להרע להם וזהו אומרו שם טומאה מסר להם:

פסוק ז

מאת שנה וכו' בן ק' כבן ע' וכו' עיין מ"ש בריש פ' זו גבי חיי שרה בס"ד:

פסוק יא

ויהי אחרי וכו' ד"א אע"פ שמסר וכולי אע"ג דרש"י ז"ל כתב לעיל גבי ויתן אברהם וכו' ברכה דייתיקי וכו' כבר כתב הרא"ם ז"ל דלדעת זו אין פי' ויתן אברהם וכו' ענין ברכה אלא לשום דרשה אחרת ע"ש ואע"ג דהיה נר' לומר שיש חילוק בין מסירת הברכות בידו שהוא יברך אשר יחפוץ וזה עשה שפיר אברהם ליצחק ולא חש שמא הוא יברך את עשו מדעתו דפשיטא שלא יעשה כן אבל לברך הוא את יצחק לא רצה שא"כ תחול הברכה ממילא דרך כלל על כל היוצא ממנו ושוב מצאתי דומה לזה בש"ח בשם הנח"י מ"מ לפי האמת מל' המד' בב"ר נר' כוותיה דהרא"ם ז"ל דלא דריש הך דהכא אלא ר' חמא שאמר לא ברכות נתן לו אלא מתנות וע"ז מסיי' משל למלך שהי"ל פרדס ומסרו לאריס והיו בו ב' אילנות א' של סם חיים וא' של סם המות אמר האריס אם אני משקה וכו' אלא מאי דאהני למאריה דפרדיסא יעביד ליה כך אמר אברהם וכולי ע"ש ומאי דאייתי רש"י ב' פי' דאילו לפי' א' מה ענין ברכה עם תנחומין ולפי' ב' אמאי כתיב ויהי אחרי מות אברהם. ובעיקרא דהא מילתא דכתב רש"י שלא בירך את יצחק משום עשו אין להקשות דהוה מצי לברך את יצחק ולפרש שלא תחול הברכה רק על הצדיק שיצא ממנו ולא על הרשע דהא כיון דצריך לברך תחלה את יצחק ולכוין להמשיך עליו מקור הברכה ממילא מקור הברכ' אין לו הפסק וחל על כל זרעו ושוב לאו כל כמיניה לחזור ולהוציא הרשע מכלל דכיון שהגיד שוב אינו חוזר ומגיד דבשר ודם אין לו כח לומר שני דברים ביחד בדבור אחד ולכך אמר יבא הקדוש ברוך הוא ויברך את אשר ייטב בעיניו שהוא יתברך יכול לעשות כרצונו והיינו דאמר במ' שאמר אברהם אני בשר ודם וכו' מה שהקדוש ברוך הוא רוצה לעשות וכו':

פסוק יז

ואלה וכו' למה נמנו וכולי דאע"ג שעשה תשובה מ"מ שנים הרבה הרשיע ולמה מנה הכתוב כל שנותיו דממילא מנה שנות רשעו אדרבא לישתוק מנייהו שכן הדין בב"ת דכל פשעיו לא יזכרו לו ומתרץ כדי לייחס וכולי והואיל והוצרך להזכיר שנותיו מטעם האמור כתבם ג"כ ע"ד הצדיקים שנה בכל כלל וכלל להודיע שעשה תשובה וזדונות נעשו לו כזכיות וכאילו היו כל ימיו בתשובה וכדכתיבנא לעיל בריש פרשתא והיינו דמסיים הכא לא נאמרה גויעה אלא בצדיקים:

פסוק יט

ואלה וכו' יעקב ועשו וכו' תרי מילי רצה רבינו ליישב בזה חדא דאמאי כתוב ואלה דקי"ל ב"מ שנאמר ואלה מוסיף על הראשונים ולזה תירץ יעקב ועשו כלו' דשפיר מוסיף מה הראשונים תולדות אברהם היה בהם צדיק ורשע כך ג"כ בתולדות יצחק. ואחר

זמן שכתבתי זה מצאתי בשמות רבה פ' משפטים וז"ל ואלה תולדות יצחק מוסיף על הראשונים על מ"ש למעלה ממנו בני ישמעאל ומי היה זה עשו ובניו וכו' ע"ש והרי זה מעין מה שפירשנו בס"ד. ועוד יישב רש"י דאע"ג דלא כתיבי מיד בסמוך שפיר שייך לכתוב לי' ואלה מאחר שכתובים בהך פרשה גופה והרא"ם ז"ל כתב שלא בא ללמד אלא דאעפ"י שאינן סמוכים שייך מלת אלה. וק"ל דא"כ לא הול"ל אלא הכתובים בפרשה דאטו לא ידעי' דיעקב ועשו נינהו. ומ"ש רש"י צר קלסתר פניו של יצחק וכולי ראיתי בש"ח שהק' בשם הד"ד דמה עדות יש בזה שהרי כל מזנה חושבת בבעלה בשעת זנות והולד נוצר כפי המחשבה ותירץ הרב במאי דאי' בפ' הפועלים שבשעת הסעודה שעשה אברהם ביום הגמל את יצחק ושם היו הלצים שאומרי' כן ואז נהפך קלסתר של יצחק ונדמה לאברהם וזה היה עדות גדול עכ"ל. ודבריו ז"ל טובים ונכוחים עפ"י שיטת הש"ס דהתם אבל אינם עולים לפירש"י שנמשך אחר מדרש תנחומא שהביא הרא"ם ז"ל דנרי' בהדיא דמתחלת לידתו נולד בדמות קלסתר של אברהם דהכי אי' התם דבשעת שנטלה שרה וכו' היו אומרים האומות הלבן ק' שנה וכולי מה עשה הב"ה אמר למלאך הממונה על התאוה והממונה על צורת הולד עשה כל קלסתר שלו כדמות אביו וכולי והכי אי' נמי בב"ר ותלד שרה לאברה' בן לזקניו שהי' זיו אקונין שלו דומה לו. ומיהו נלע"ד דמעיקרא לק"מ דאיברא דהולד נוצר כפי המחשבה מיהו היינו דוקא בדמות הפרצוף אבל אין המחשב' מועלת לזיו המראה וכאן לא אמרו שהיה דמות פניו לבד דומה לאברה' שזה ודאי לא היה עדות מספיק אבל מלת קלסתר ר"ל זיו המראה שכך פירש"י בנדה פ' המפלת וכך פי' בערוך ומייתי ואור פני לא יפילון דמתרגמי' קלסתר אפוי והיינו נמי זיו איקונין שאמרו במד' וזה דבר שאינו נעשה ודאי בכח ההרהור להיות פניו מאירים כזהר כעין זהרי של אברהם דהיינו עדות גמורה:

פסוק כ

בת בתואל וכו' וכי עדיין וכו' ההרגש שמבחוץ הוא יתורא דקרא דקאמר בתואל הארמי מפדן ארם דהיינו ארמי היינו מפדן ארם וה"נ בלבן הדר וכתב לבן הארמי והכל יתור נפיש לכך מפרש דהכתוב רצה לומר מלשון רמאי בין בבתואל ובין בלבן ושוב מצאתי שכך מבואר במדרש אם ללמד שהוא מפדן ארם מה תלמוד לומר אחות לבן הארמי אלא בא ללמדך אביה רמאי ואחיה רמאי וכולי ע"כ:

פדן ארם ע"ש שב' ארם וכולי הא ודאי שהרבה ארם יש בעולם כגון ארם דמשק וארם מעכה וארם בית רחוב אלא ר"ל שאלו הב' היו סמוכין כמ"ש הרא"ם ז"ל אך ק' דמ"מ כיון דבתואל א"א להיות מב' מקומות אלא מארם נהרים הוא דהוה א"כ למאי נ"מ הזכיר

כאן שניהם ויי"ל שאף זה מן השבח של רבקה שלא זו בלבד שכל בני עירה היו רשעי' אלא גם בני העיר אשר סביבותיה כלם רמאים ואפי"ה היא היתה כשושנה בין החוחים:

פסוק כא

לנוכח אשתו זה עומד וכו' דא"א לומר לנוכח אשתו ממש ולעולם הוא בלבד היה מתפלל דהא אסור לעמו' כנגד המתפלל אלא ודאי שגם היא היתה מתפללת והשתא נמי ליכא למימר שהיו יושבים לנוכח זה כנגד זה ממש פנים כנגד פנים דהא המתפלל צריך שלא יהיה דבר חוצץ בינו ובין הקיר ועוד דא"כ זה מתפלל לרוח אחת וזו לרוח אחרת וא"א לומר כן דממ"נ חד מנייהו עשה שלא כהוגן ולכך מפי זה היה עומד בזוית זו וכולי ולעולם תרוייהו לרוח אחת ופניהם אל הקיר:

ויעתר וכולי שאין דומה וכו' ק' דאדרבא הצדיק בן רשע מסתברא דעדיף טפי שאף על פי שהי"ל ממי ללמוד לא למד ורש"י גופיה הביא לעיל להגיד שבחה שהיתה בת רשע וכו' ונ"ל דלעולם לענין חשיבות טפי חשוב צדיק בן רשע וגדול זכותו כדאמרן מ"מ לענין תפלה אינה דומה וכולי וצדיק בן צדיק מהני טפי לשתעש' בקשתו וה"ה דומה למאי דאי' בגמ' כשחלה בנו של ריב"ז שלח אצל ר"ח בן דוסא להתפלל עליו והניח ראשו בין ברכיו והתפלל וחיה ואמר ריב"ז אלמלא הטיח בן זכאי וכו' וא"ל אשתו וכי הוא גדול ממך א"ל לאו אלא הוא דומה כעבד לפני המלך (שהוא בן בית ורגיל אצלו) ואני דומה כשר לפני המלך ע"ש א"כ ה"נ הצב"ר הוא דומה כשר לפני המלך שהוא חשוב טפי מן העב' ומיהו אפי"ה אינו קרוב למלך ואינו רגיל אצלו ולכך אינו קרוב שימלא שאלתו מיד אבל הצב"צ הוא קרוב טפי שקדושתו קדומה מצד אבותיו והרי הוא כבן בית:

פסוק כב

ויתרוצצו וכו' כשהיתה עוברת וכולי וכההיא דאמרי' ביומא גבי עוברה שהריחה ביה"כ דאלחישו לה ולא אילחישה קרי עליה זורו רשעים מרחם וההיא דאלחיש' קרי עליה בטרם אצרך בבטן ידעתיך ואע"ג דבפ' חלק אי' דא"ל אנטונינוס לר' דיצה"ר לא ניתן באדם עד שעת יציאה ומשמע התם דר' אודי ליה איכא למימר דהיינו דלא ניתן בו כח לפעול הרע עד שעת יציאה אבל לעולם היצה"ר ניתן מיד משעת יצירה להתאוות להרע. ושוב מצאתי בילקוט ראובני על פ' זה שמביא בשם ש"ח אלו שבבטן יש להם יצה"ר הרי הן מאותן שנבראו תתקע"ד דורות וכו' ע"ש וא"כ י"ל דמ"ש בפ' חלק משעת יציאה היינו עפ"י הרוב. ואין להקשו' מאי שיאטה דרבקה לעבור על פתחי ע"א דמדי עברה ללכת לבתי מדרשות היתה עוברת לפני פתחי ע"ז. ומה שהביא רש"י ד"א היינו דלפי' ראשון ק' מאי ויתרוצצו בב' צד"י הרי בל' ריצה ליכא אלא צד"י אחת. ולד"א ק' מהו בקרבה דפשיטא דבקרבה היו ומה בא ללמדנו. דאילו לפי' קמא ניחא דמחמת

שהיו בקרבה ולא היו יכולים לצאת היו דוחקים ומפרכסים כשהיו מגיעים למקום שהיו מתאוים לו. ומ"ש שהיו מריבים בנחלת ב' עולמות נלע"ד שמחלקות' היה במאי דאי' בגמרא דברכות דמעיקרא הוה בעי מימר צדיק וטוב לו צב"צ צדיק ורע לו צב"ר רשע וטוב לו רב"צ רשע ורע לו רב"ר. ומק' ע"ז ומסקינן צדיק וט"ל צדיק גמור צדיק ורע לו צדיק שאינו גמור. רשע וטוב לו רשע שאינו גמור רשע ורע לו רשע גמור והשתא עשו סבר כס"ד דתלמודא ולכך הוה בעי ליהנו' מהעולם הזה בזכות אביו אף על פי שהוא היה רשע ואם כן היה טוען ליעקב שהוא יקח לו העה"ב לבד ויהיה כל העה"ז לעשו בלבד ויחלוקו הב' עולמות ויעקב משיב דליתא אלא כמסקנ' דגמרא והוא יהיה לו גם כן העה"ז לפי שהוא צדיק גמור ועשו יטרד גם מהעה"ז לפי שהוא רשע גמור:

ותלך וכו' מה שלא שאלה ליצחק שהיה גם הוא נביא ולא היתה צריכה ללכת החוצה א"נ מאברהם אפשר שחששה דילמא יש איזה דבר שהקב"ה אינו רוצה לגלות לא לאברהם ולא ליצחק שהדבר נוגע אליהם:

פסוק כג

ויאמר וכו' פי' שליח וכו' שהרי אינו דרך כבוד של מעלה וכ"ש דהדר והזכיר השם ויאמר ה' לה דכיון דכתיב ותלך לדרוש את ה' היה סגי דלימ' ויאמר לה דהא גבי מיתת מרים לא הוזכר ע"פ ה' אע"ג שלפי האמת היה כך לפי שאינו דרך כבוד וא"כ ק' הכא אמאי חזר והזכיר השם בענין שאינו דרך כבוד א"ו היא גופה אשמועי' בהאי דהדר והזכיר ה' שהיה דרך כבוד שהרי היה ע"י שליח ואפי' עוד דדייק מדלא כתיב ויאמר לה ה' א"ו דהכי קאמ' ויאמר ה' לשם והוא אמר לה אבל אין לומר שדיוקו מדלא כתיב אליה שהרי בפי' דלעיל פירש"י דגבי דיבור דוקא הוא דאין נופל ל' לו ולה אבל גבי אמירה שפיר נופל והוי כמו אליה:

שני גוים וכו' דאל"כ שני ראשי גוים מיבעי ליה ועוד דאי על כללות הב' אומות הא כתוב בתר הכי וב' לאמים וכולי ובכוונת המדרש עיין מ"ש בדרשותו בס"ד:

ממעיך וכולי הם נפרדים וכולי כלו' דיתפרדו אינו ל' עתיד דא"כ הול"ל בצאתם ממעיך אלא רצ"ל בעודם במעים הרי הם נפרדים זה לרשעו וכו' והרי זו תשובה לדרישתה למה היה לה כ"כ צער והשיבה שפיר לפי שבעודה עוברת על פתחי בה"מ יעקב רץ וכו' וכדלעיל דאל"כ נמצא שלא השיב לה הקב"ה על עיקר שאלתה כלום. וכבר הקדים רש"י בפי דלעיל בפי טרם אכלה של' הווה פעמים מדבר בלשון עבר ופעמים בל' עתיד:

מלאום וכולי לא ישוו וכו' לא ניחא ליה לרבינו לפי ע"פ פשוטו דמלאום ר"ל יותר מלאום כמו כי חזק הוא ממנו וכן רבים דא"כ ה"ז יתור נפיש שה"ז נכלל במ"ש אח"כ ורב יעבוד צעיר וממילא שהצעיר הוא יותר מהרב ומה בא זה ללמדנו:

פסוק כו

ואחרי כן וכו' שמעתי וכו' פי' דק"ל מאי ואחרי כן הא מדכתיב תחלה ויצא הראשון ממילא שזה יצא אחריו והוה סגי לומר ויצא אחיו אלא לומר לענין יציאה דוקא הוא אחרי כן אבל לענין יצירי היה ראשון:

בעקב עשו סימן וכו' דאם לא היה אלא לעכבו כדלעיל למה הניח שיצא כל גופו והמתין לו לאחוז בעקבו ה"ל לאחוז מיד בראשו אלא לסימן וכו':

ויקרא וכו' דבר אחר וכו' דאילו לפירוש ראשון ק' כיון שהקדוש ברוך הוא קרא שמו יעקב אמאי אחר כך שינה שמו ישראל. והו"ל לקרותו מתחלה באותו שם. ולד"א קשה דמדסמיך ליה ויצחק בן שמונים שנה מכלל דעד השתא לאו ביצחק מיירי. ומה שכתוב ע"ש אחיזת העקב אפי' שטעם זה שייך שפיר גם לאידך מ"ד שהקדוש ברוך הוא קרא שמו יעקב ע"ש הסימן של אחיזת העקב שאין זה מספיק וכו':

בן ששים וכו' בת י"ג שנה וכו'. לאו דוקא אלא כלו' עד סוף שנת י"ב שנכנסה לי"ג דהא כשילדה לא היה לה אלא כ"ג כיון שיצחק היה בן ס' כנר' מהחשבון דלעיל וכן בדין דבת י"ב בתנוקת כבר יצאה מכלל קטנה והרי היא נערה וראויה להריון. ומ"ש ושפחה לא רצה וכו' כלו' דבשלמא אשה אחרת לא היה יכול ליקח לפי שידע שלא היה לו בנשמות הקדושה בת זוג אחרת אלא רבקה לבד תדע שהרי המתין לה עד מ' שנה ונכרית נמי שנתגדלה בעבודת אלילים פשיטא שלא רצה ליקח אבל מ"מ הו"מ ליקח שפחה שנתגדל' בביתו בעבודת שמים דהרבה שפחות היו לו וכמו שעשה אברהם ומתרץ דהא נמי לא עבד לפי שנתקדש וכולי:

פסוק כז

ויגדלו וכולי דק"ל מאי ויגדלו דפשיטא שלא נשארו לעולם בקטנותם:

יודע ציד וכו' דאילו כפשוטו יודע לצוד מיבעי ליה. ומ"ש שהיה שואל היאך מעשרין וכו' ה"פ שהיה שואל ידענא דהתבן פטור מדינא מיהו הרוצה להחמיר ולעשרו היאך יעשה דמסתברא דיש לו לעשות איזה חילוק ושינוי כדי שיורה דהא לאו מדינא הוא אלא חומרא בעלמא ולא ליתי מינה חורבה לעשר מן הפטור על החיוב זוהי כוונת ערמתו דאל"כ מה זו שאלה היאך מעשרין כמו מעשרין כל שאר הדברי' ותו דאי לא תימא הכי הרי בשאלתו זאת היה מורה שהוא עם הארץ ושאינו יודע הדין דתבן פטור ממעשר ואין

זו ערמה דאדרבא יאמר אביו שאינו נותן לבו לשמוע בלימודים דאל"כ הוה יודע מה חייב ומה פטור אבל למאי דאמרן היא ערמה גמורה:

פסוק ל

מן האדום וכו' שלא יראה וכו' וא"ת והא לפי החשבון לא מת אברהם עד שהיה עשו בן ט"ו שנה ולעיל פירש"י על ויגדלו הנערים דמיד שנעשו בני י"ג וכו' ומה שתירץ הרא"ם דמ"מ לא היה עדיין בפרהסיא זה דוחק דהא קאמר זה פירש לבתי ע"ז. ואפי' לומר דעד אותו היום לא עשה אלא עבירות שבינו למקום שאפי' לתקן מיד בתשובה אבל אותו היום עבר ה' עבירות כדאי' במד' בא על נערה המאורסה וגנב והרג וכו' שהיה רע לשמים ורע לבריו' ומצינו שאף בדור המבול לא נחתם גזר דין אלא על הגזל ועוד שדרשו ג"כ שבאותו היו' כפר בעיקר ע"ש:

פסוק לא

בכורתך וכולי אין רשע זה וכולי לכאורה כל זה שפת יתר דהוה סגי לומר לפי שהעבודה בבכורות ודבר ידוע שעשו רשע היה ואינו כדאי אלא נר' דכוונתו לתרץ דמה היתה מועלת מכיר' זו הואיל ויעקב לא היה בכור אטו אם ישראל קונה הכהונה מכהן יהא מותר לו לעבוד ולכך משני דכיון שעשו היה רשע גמור והיה כך מן הבטן נדון כמת מיד דרשעים בחייהם קרויים מתים והו"ל יעקב כדין הבא אחר הנפלים דהוי בכור לנחלה כדתנן בפי' יש בכור לפי שאין המת קרוי ראשית אונו אלא השני ואע"ג דלא הוי פטר רחם דמש"ה אינו בכור לכהן כדתנן התם ולכך הועילה אחיזתו כעקב עשו בשעה שיצא דחשיב כאילו דבוק עמו ונמצא שהוא פטר רחם ומן הדין לא הוה צריך לקנייה זו אלא לרווחא דמלתא עבד להוציא מלבו של עשו שלא יחזיק עצמו לבכור:

פסוק לב

הנה אנכי וכו' ועונשין ומיתות וכו' הק' הר"ב דבק טוב למה חש עשו יותר על עונש זה מעל עונש הרציחה שעבר ותירץ שעלה על דעתו שעל שפיכות דמים לא יענש לפי שטבעו כך אדמוני אבל על זה חש ע"כ ומה יענה הרב על העבירות האחרות שעבר כדאי' בגמ' דסנהדרין חמש עבירות עבר אותו רשע בו ביום בא על נערה מאורסה וכפר בעיקר וכו' ועוד שהיה עובד ע"ז כנר' מן הכתובים וכדפירש"י לעיל זה פירש לע"ז ולמה לא חש לעונש אלא האמת שעשו לא היה חושש לעונש כלל שהיה סובר דליכא שכר ועונש וכונתו כאן הואיל ולפי דבריך שהדין הוא שיש בה כמה עונשין וכו' א"כ הרי היא הבכורה גרועה ודבר בזיון היא וכיון שכן למה זה וכולי בשלמא עד עכשיו היה בוחר בבכורה להתפאר בה לא לשום תכלית טוב שהרי מאחר שהיה עע"ז לא היה מקריב

לשמים בלבו אלא ליוהרא היה חפץ שיקרא עליו שם בכורה אבל עכשיו ששמע מה טיבה הואיל וכן גריעותא היא ולמה זה וכולי.

פסוק לד

ויבז עשו וכו' העיד הכתוב וכו' גם זה מובן שפיר במאי דכתיבנא בסמוך שהכתוב העיד דלא תהא סבור שמחמת פחד המית' מכר בכורתו דאל"כ אמאי לא פחד לנפשו מכמה עבירות שהיה עובר אלא שביזה עבודתו וכו' כלומר הכתוב עצמו מפרש שמה שאמר הנה אנכי הולך וכו' רצה לומר וכיון שכן בזויה היא ולמה זה:

פרק כו

פסוק ד

והתברכו וכו' ואף לענין הקללה וכו' הביא זה הרב בכאן להכריח פירושו דל"ת מנ"ל הך פירושא דילמא ה"ק והתברכו בזרעך שכל גויי הארץ יתברכו בשבילך ובזכות זרעך ולכך קאמר ואף לענין הקללה מצינו כן והתם ודאי א"א לפרש שהיא לקללה לכל עמה שאם היא חטאה הם מה חטאו אלא מוכרח לפי' שיקללו בה ה"נ הוי פירושה שיברכו בהם:

פסוק ה

שמע וכו' כשנסיתי אותו נפקא ליה מדכתיב בפי' העקידה כי ברך וכו' עקב אשר שמעת בקולי וא"צ למ"ש הנח"י דליכא לפי' על התור' והמצות מדכתיב אח"כ וישמור משמרתי וכו' ע"כ דאי משום הא לא איריא דסוף סוף הראשון דבקרא הו"ל לפי' על התורה ומאי דיתיר ידרוש על דבר אחר:

וישמור וכו' גזרות וכו' והקדימם להנך משום דחמורי' דברי סופרי' יותר מדברי תורה:

פסוק ז

לאשתו על אשתו. דאל"כ נמצא דעיקר השאלה לא כתיבא בקרא:

פסוק ח

וישקף וכו' ראהו משמש וכו' איכא למידק אמאי נקט רש"י וישקף וכו' הו"ל לקבוע פירושו על וירא והנה יצחק מצחק לא על וישקף ועוד טפי הול"ל מצחק משמש מיטתו ובזה היה מקצר כדרכו ומזה נ"ל שכוונת הרב לפ' מאי דאי' בזהר שלא היתה ראיה ממש אלא השקפה באצטגנינות והיינו דקאמר הרב וישקף ראהו וכו' כלו' מאחר שהשקיף באצטגנינות ראה כן דאל"כ לא הוה חזי מידי דודאי יצחק אבינו לא היה משמש מטתו ביום ומה גם בחלון פתוח חלילה ויש כמה הכרחים לפי' זה חדא דאל"כ יש כפל בפ' וישקף וכו' וירא היינו השקפה היינו ראיה ועוד דמאי בעד החלון הי"ל מן החלון ועוד מאי החלון בה"א הידיעה אלא ר"ל בעד החלון הידוע דהיינו אצטגנינות דומיא למאי דכתיב בעד החלון נשקפה ותיבב אם סיסרא ואפי' לומר דעד האידנא יצחק היה נזהר

לפעול ע"י איזה שם באופן שלא יוכל אבימלך לידע באצטגנינו' שלו כשהיה משמש אבל עכשיו אחר שארכו הימים לא נזהר לעשות פעולתו להשמר ממנו ולכן וישקף וכו' ובזה מה נמלצו לחכי אמרי יושר של רש"י ז"ל בדבור דלעיל ולא נזהר להיות נשמר שנראה לשון כפול ובלא טעם והנח"י נדחק בו ע"ע ולדידן ניחא דרצה לומר לא נזהר לעשות פעולתו להיות נשמר:

פסוק י

אחד העם המיוחד וכו' נ"ל דכוונתו מדקאמר בבירור כמעט שכב ומצי למימר יצחק מנא לך דילמא לא היא ומעולם לא היה עולה על דעת שום נברא כך לכך מפי' דעליה דידיה קאמ' כן נ"ל כי מ"ש הרא"ם ז"ל מדכתיב והבאת עלינו ולא כתיב עליו דחוק טפי ומ"ש הנח"י מדכתיב אחד בפת"ח ולא אחד בסגו"ל עמו הס"ד כך משפטו כי א' בפת"ח הוא סמוך ובסגו"ל מוכרת:

פסוק יב

בארץ וכו' שניהם למה וכו' כלו' ההיא ההיא ל"ל אלא לומר שאותה הארץ בפרטית קשה משאר הארצות שסביבותיה ואותה שנת רעבון קשה משאר שנות רעבון:

פסוק יג

עד כי גדל וכו' זבל פרדותיו וכו' הק' בדב"ט ממ"ש רש"י לקמן בפ' וישלח גבי ענה אשר מצא את הימים שהביא פסולין לעול' ותי' דר"ל פרדותיו דהיינו יוני ועוד נדחק בדרך אחר ע"ש ומעיקרי ל"ק מידי דהך מלתא תליא באשלי רברבי דפלוגתא דתנא' היא בפסחים דף נ"ד דר' יוסי סבר דאדם הראשון במ"ש הרכיב ב' בהמות זע"ז ויצא מהן פרד ורשב"ג סבר פרד בימי ענה הוה ואין לתמוה דרש"י אייתי תרוייהו דבכמה מקומות כך דרכו לאתויי סברות חלוקות:

פסוק טו

סתמום וכו' תקלה פי' דמקרא דלקמן דכתיב ויסתמום פלשתים אחרי מות אברהם מוכרח דהסתימה היתה קודם ביאת יצחק לגרר וא"כ צריך להבין טעם בסתימה בשלמא אילו היה אפשר לומר שהיתה הסתימה אחר ביאתו של יצחק היינו אומרי' בפשיטו' שעשו כן להכריח את יצחק שילך מאצלם אבל הואיל ומכח קרא דלקמן משמע ליה לרש"י דלאו הכי הוה הילכך הוצרך לבקש טעם על הסתימה ומש"ה קאמר מפני הגייסות וצ"ל שהבארות הללו לאו בתוך העיר הוו דא"כ לא שייך טעמא דגייסות אלא חוץ מהעיר סמוך לה היו וע"ע לקמן בסמוך:

פסוק יז

בנחל גרר רחוק וכו' דאילו סמוך לעיר הרי בודאי מתחומי העי' ופשיטא דנחשב כעיר ומאי שייך ריב דכתיב וירִיבו וכו' לאמר לנו המים פשיטא דשלהם הוה ויצחק גופיה מאחר שקיבל עליו ללכת מעמהם למה לו לחפור בורות בתחומם:

פסוק יח

וישב ויחפור וכו' קודם שנסע מגרר וכו' לאו דוקא אלא רצ"ל קודם שנסע מתחום גדר שהרי ע"כ לאו בתוך העיר הוו כדלעיל אלא כלו' מידי צאתו מגרר ללכת אל נחל גרר כשעבר דרך אותם הבארות חזר וחפר דעד עכשיו לא רצה לחפר הואיל והיה גר עמהן תוך העיר לא רצה לעשות דבר שלא ברצונם אבל עתה שנבאש עמהם ושלחוהו מאצלם שב וחפרן. והיה המשך הכתובים ע"ד זה תחלה מספר הכתוב שקנאו אותו פלשתים. ושוב כתב ומודיע שמתחלה היו שם בתחום העיר בארות אשר חפר אברהם וסתמו' פלשתים אחר מותו. והנה עתה אירע דמחמת הקנאה דלעיל ויאמר אבימלך אל יצחק לך מעמנו וכו' וילך משם יצחק לנחל גרר רחוק מן העיר ומדי לכתו קודם הגעתו לנחל גדר פגע אצל מקום הבארות וישב ויחפור את הבארות וכו' ואחר כך הלך לנחל גדר ויחפרו עבדי יצחק וימצאו וכו' בארות אחרות ועיין בראי"ם ובש"ח ואני הנלע"ד כתבתי ודוק:

פסוק כו

ואחוזת וכו' ואל תתמה וכו' לולא דבריו ז"ל הייתי אומר דלעולם תי"ו דאחוז' היא תי"ו הסמיכות אלא דמ"ם דמרעהו איננה שמושי' רק מהאותיות האמנתי"ו הנוספות על השם כידוע וחבירו ותהי אש' שמשון למרעהו וכן משמע מל' התרגום דמתרגם סיעת מרחמוהי ומשמע דתיו דסיעת היא סמיכות שהרי השם הוא סיעה כמאמרם ז"ל בספ"ק דברכות והוא שתהיה סיעה של בני אדם עוברת שם. אך נר' דהכרחו של רבינו משום דתיבת מרעהו היא ל' יחיד ולא יתכן להסמיך אחוזה דהיינו קביצה של ריע אלא קביצה של רעים והכי הול"ל ואחוזת מריעיו אבל אם נאמר שאינו נסמך יתכן לומר כן אחוזה כלו' קביצה עשויה מן רעהו כלו' מכל מי שהיה רעהו והטעם שבחר רש"י בפ' זה ולא נקט כסברת ר"י בב"ר דנר' דפשיטא טפי בל' דוחק דאחוזת שם איש וזה היה ריע המלך אפשר מדאשכחן לעיל בפ' ויאמר אבימלך ופיכול שר צבאו וכו' ואם אי' דאחוזת זה שם אדם רשום וחשוב טפי מפיכול אמאי לא הזכירו שם:

פסוק לג

שבעה ע"ש הברי' כי כריתת ברית ע"י שבועה היא וכדכתיב וישבעו איש לאחיו ועיקרה ותכליתה של שבועה היתה להקים ברית שהרי היה זה כדי לקיים מ"ש לו ונכרתה ברית עמך ולא ידענא מאי קא קשיא ליה להש"ח ע"ש:

פרק כז

פסוק א

ותכהין בעשנן וכו' ד"א וכו' הוצרך לד"א דאילו לפי' קמא אמאי כתיב ויהי כי זקן יצחק לא הול"ל אלא ותכהין עיני יצחק שאז הוה משמע שפיר דקאי אדלעיל ותהיין מרת רוח ולפי' ותכהין ולד"א ק' מהו מראות דלפי' קמא א"ש דר"ל מחמ' ראות שהיו עובדות ע"ז:

פסוק ב

לא ידעתי וכו' אריב"ק וכו' נלע"ד ללמוד טעם לדבר זה דידוע דאית נשמתין מסטרא דדכורא ואית נשמתין מסט' דנוק' והנה תנן התם בעדיות האב זוכה לבן בנוי וכו' ובשנים וע' בע"מ מ' חק"ד ח"ב פכ"ח דאית מאן דירית מסט' דאבוי ואקרי נחלה ואית מסט' דאמיה והיא נקרא' ירושה הבאה לאדם ממקום אחר. וידוע דאית בנשמת' ה' בחי' נר"ן ח"י וקי"ל כחכמים זכה מוסיפין לו לא זכה פוחתין לו וכנגד זה אריב"ק שידאג אדם ה' שנים לפני כן וה' לאחרי כן בין סמוך לפרק אביו בין לפרק אמו שאם נשמתו מסט' דדכו' הרי ירית שניו מסט' דאבוי ואם זכה מוסיפין לו אלא שאין כל אדם זוכה לכל ה' בחי' נר"ן ח"י יש זוכה בא' או בב' או בג' או בד' או בה' וכנגד מה שזכה כך מוסיפין לו א' או ב' וכן בפוחתין לו וה"ה והוא הטעם למאן דנשמתיה מסט' דנוק' דירית מאמיה ונודע דנשמתין שמצד הגבורה אינון מסט' דנוק' ויצחק היה מסט' דגבורה ולכך חשב דילמא ירית מסט' דאמיה (אף על גב דלפי האמת לאו הכי וכמ"ש בזהר על פ' שוב אשוב אליך ולא אליה) וחשש פן ח"ו גורם איזה חטא לפחות לו חלילה ולכך דאג ה' שנים קודם לכן:

פסוק ג

שא נא ל' השחזה וכו' בחר רבינו בפי' זה ולא ביאר כפשוטו וכדמתרגם אנקלוס סב משום מלת נא דאם ר"ל ל' בקשה ק' וכי דרך ארץ שהאב מתחנן לבנו לא הול"ל אלא בל' צווי ולא בלשון בקשה ובפרט דבר שהיה לטובתו כדי לברכו ומה גם שאין עיקר ותכלית הדבר לקיחת הכלי זיין א"כ לא היה צריך לומר ל' בקשה אצל לקיחת הכלים אלא בעיקר מלתא. והא ליכא למימר דהכא אינו ל' בקשה אלא כמו עתה דא"כ ה"ז כפל ועתה שא נא מכל זה יושר בעיניו לפרש ל' השחזה דבהך מלתא דוקא הוצרך ל' בקשה ולא אעיקרא דמלתא אלא בפרט זה לומר דאע"ג דמדינא באותו זמן לא נאסרה להם נבלה מ"מ הוא היה מחמיר הכל כמו אברהם אביו ולכך ביקש ממנו שלא ימנע מחמת המהירות מלהשחיז. וכיון שרצונו ז"ל לפי' לשון השחזה הוצרך לפי' תחלה תליך שהיא החרב להודיע דשפיר מצי קאי עליה נמי ואקשת נמי פשיטא דמצי קאי כי ההיא דאמרו בגמ' דחולין דהוה בדיק גירא ושחיט בה עופא בהדי דפרח. ודלא כהנח"י שהביא

השי"ח שיצחק לא צוהו אלא דוקא על החיה כי ציד הוא כולל חיה ועוף אלא שרבקה לקחה גדי שטעמו כצבי שהוא אחד מהדברים שהיתה רצונו. וצריך לחרב וקשת דזימנין דשחיט ליה בגירא וזמנין דשדי ליה גירא בחיה במקום שאינו עושה אותה טריפה כגון ברגל מן הארכובה ולמטה והי"נ לעוף למטה ברגל א"נ בגופו ושוב שוחט בחרב:

פסוק ה

להביא מהו להביא וכולי ההרגש הוא דהול"ל ולהביא כדכתיב לעיל והביאה לי ושוב מקשה מהו להביא דפשיטא שלהביא היה ואם רצה הפי' לפי הו"ל לפי' טפי להביא לאביו דהשתא מאי קמ"ל ומשני קמ"ל להביא מ"מ אפי' מן הגזל ובזה העיד הכתוב על רשעו דאילו אשמיעי' שלא השחיז הסכין אלא הלך אדעתא להאכילו נבלה אין העון גדול כ"כ כיון דלדידהו הוה שרי אבל הגזל היא אחד מז' מצות ב"נ ואפ"ה הלך ע"ד לעבוד ולהאכיל את אביו גזל זה מורה עוצם רשעתו:

פסוק ז

לפני ה' ברשותו וכו' ק' שלא מצינו כן במאמר יצחק וי"ל דהיינו מאי דקא"ל בעבור תברכך נפשי ולא קאמר אברכך אלא כלומר נפשי שתדע ברה"ק אם יסכים הקב"ה אז תברכך נפשי:

פסוק ט

וקח לי משלי וכו' דאל"כ אף על גב שהיה נוטלם אדעתא להאכילם ליצחק גופיה הואיל והיה שלא ברצונו לא נפיק מתורת גזל דלא תגנובו אמר רחמנא אפילו ע"מ לשלם תשלומי כפל כדאיתא בפי' איזהו נשך ופירש רש"י רוצה להנאותו ויודע בו שלא יקבל: **גדיי עזים וכו' ב' וכו'** איכא למידק מי הכניסו לזה שהיא אגדה שאין בה שום רמז בכתוב ולכאורי אין שום הכרח לדרשה זו דשפיר אפשי' לומר כפשוטו שאמרה שנים כדי לעשות מאותו החלק שהיתה יודעת שערב לו מטעמי' שונים ומה גם דפשט הכתוב ואעשה אותם מטעמים משמע שניהם למטעמים ולא כמ"ש רש"י א' לפסח ואחד למטעמים א"כ מי הכריחו להביא אגדה זו הואיל ואין דרך הרב להביא אלא אגדות המיישבות וצריכו' למשמעות המקרא. ונ"ל דק"ל לרבינו קו' חזקה דהואיל דחזי' שיצחק היה תאב באותה שעה לאכול ציד דהיינו חיות או עופות כדלעיל למה עשתה לו גדיי עזים הן אמת שטעם הגדי דומה לטעם הצבי כמ"ש רש"י לק' בסמוך מ"מ בודאי אין שווין לגמרי וא"כ למה לא חששה שלא ירגיש יצחק ואעפ"י שלא הי"ל משלה אלא ב' גדיים מ"מ היה אפשר למכור ולהחליף הגדיים באיל או צבי לעשות לו כרצונו לגמרי ונתכוון רבינו לתרץ הקו' באגדה זו שהוכרחה לעשות שישחוט גדיי ממש לפי שהיה ערב פסח והיה צריך א' לפסח וא' לחגיגת י"ד בזמן שבא במועט מביאין עמו חגיגה ולדידהו היה מועט גדי א'

ומ״ש א׳ לפסח וא׳ למטעמים ה״פ דמטעמים ר״ל מטעמים כגון שלוק ומבושל וצלי קדרה או במיני טגון וכדומה שכך צוה יצחק ועשה לי מטעמים כלו׳ הרבה מיני מטעמים והנה מאותו שעשה לקרבן פסח לא היה אפי׳ לעשות רק מין א׳ והיינו צלי אש ומהאחר דהיינו החגיגה עשתה שאר מיני מטעמים שאפשר לאכלו בכל ענין אשר חפץ ואע״ג דבין הפסח ובין החגיגה אינו נאכל אלא בלילה הרי בפרקי ר״א גופיה מוכח דבליל׳ הוה דהכי אי׳ התם קרא יצחק לעשו בנו א״ל בני הלילה הזה אוצרות טללים נפתחים עשה לי מטעמים וכו׳ אמרה רבקה ליעקב בנה הלילה הזה וכו׳ ע״ש ולפי אגדה זו צ״ל דמה שלא צוה יצחק להקריב קרבן פסח שהוצרכה רבקה לצוות כן משום דסבר דפטור הוה להיותו סומא אך ק׳ דש״ס ערוך הוא בפ׳ בתרא דזבחים וכ״פ הרמב״ם בריש הק״פ וז״ל אף בשעת היתר הבמות לא היו מקריבין את הפסח בבמת יחיד וכל המקריב את הפסח בבמת יחיד לוקה וכו׳ אם כן היכי הוו עבדי ק״פ. ויש לומר דלאו דוקא בתורת ק״פ היו עבדי ליה אלא הוו עבדי שלמים בנדבה אחד זכר לפסח שיקריבו ישראל אחר שיצטוו ואחד זכר לחגיגה והוו עבדי ליה בזימניה וכאילו היה ממש ק״פ אבל לעולם לא היה אלא בנדבה כן נל״עד:

פסוק טו

החמודות הנקיות וכו׳ ד״א וכו׳ לפי׳ קמא ק׳ לאיזה תכלית הלבישתו אותן הבגדים וכי מחוסר בגדים היה יעקב ובשלמא אם יצחק היה רואה בעיניו היה אפי׳ לומר שהלבישתו כן כדי שיטעה ויסבור שהוא עשו אבל מאחר שאינו רואה מאי מעליותא איכא דלפי׳ בתרא ניחא דהואיל והיו בגדי אדה״ר פשיטא שהיה בהם סגולה ולפי׳ תניין אינו מיושב ל׳ החמודות דמשמע שהבגדים עצמן היו חמודות ולא שהוא חמד אותן מנמרוד:

אשר אתה וכו׳ והלא וכו׳ ההרגש הוא תיבת אתה דיתירא הוא דהוה סגי לומר אשר בבית:

פסוק יט

שבה ל׳ מיסב וכו׳ דאל״כ לאיזה תכלית א״ל שיקום כדי שאח״כ יחזור וישב דק״ל קום נא שבה א״ו ר״ל קום מכאן והסב על השלחן:

אנכי וכו׳ אנכי המביא וכו׳ דאל״כ חלילי׳ ליעקב צדיקא לשקורי א״ו ה״ק וכו׳ והשתא אפי׳ גניבת דעת ליכא דאיהו הוא דאטעי אנפשיה. וא״ת ס״ס הרי דיבר שקר באמרו ואכלה מצדי דלאו ציד הוה י״ל דמצידי אינו ל׳ ציד אלא ל׳ צידה לדרך דהיינו מזון וכ״פ רבינו בחיי ז״ל:

פסוק כב

קול יעקב שמדבר וכו' איברא דכפשטיה לא מצית אמרת דאמאי נטר עד הכא למימר הכי א"ו קולן היתה שוה ואל תתמה דהכי אורחא דמלתא שרוב התאומים קולן שוה. מיהו הא קשיא אמאי לא פירש אדסליק מינה קול יעקב ששגור ש"ש בפיו ויש לומר דלא הוה קים לים בגוויה דיעקב אי ש"ש שגור בפיו ודוחק:

פסוק כז

וירח וכו' אלא מלמד וכו' בש"ח כתב לפי שהיו הבגדים של אדם הראשון שהיה לובשן בגן עדן אבל במד' אי' כשנכנס יעקב נכנס עמו ג"ע וכשנכנס עשו נכנס עמו גיהנם א"כ מה יאמר הרב גבי עשו שלקח בגדיו מגיהנם אתמהא אלא הכל היה דרך נס מן השמים:

פסוק כח

ויתן וכו' ויחזור וכו' פי' יתן בזמן הבית ואם יפסוק בגלות יחזור ויתן בזמן הגאולה והיינו לפי המד' מטל השמים זה ציון וכו' והרא"ם ז"ל סבר שדברי רש"י הן מ"ש בב"ר ויתן לך כבושיהן ונדחק ליישב דברי רבינו ע"ש. ואחר המחילה אין זה ענין לזה שדברי רש"י היא דעה אחרת התם בב"ר:

מטל השמים כמשמעו וכו' דק"ל דהו"ל טל השמי' לכך פי' כמשמעו כלו' השפע הנמשך מטל השמים ולהיותו דחוק דא"כ היינו דכתיב בתר הכי ורוב דגן וכו' לכך מסיים ומ"א יש הרבה אלא שלא הביאם שאינם קרובים למשמעות המקרא:

פסוק כט

בני אמך ויעקב וכו' פי' דק"ל דאמאי שינה ואמר בני אמך הואיל וכבר אמר תחלה לאחיך לכך פי' דלאחיך ר"ל אפי' על בני ישמעאל וכל הקרובים שכלם נקראים אחים ע"ד כי אנשים אחים אנחנו לכלם יהיה גביר אבל לא ישתחוו ממש רק עשו ואלופיו שהם בני אמו אחים ממש:

אררירך וכו' ובבלעם וכו' ההרגש הוא דמדלא כתיב יהיה ארור ויהיה ברוך מוכרח דר"ל כבר הוא ארור וברוך והיינו ממ"ש הקב"ה לאברהם ואברכה מברכיך וכו' ומעתה ק' א"כ אמאי לא התחיל בברכה כמו התם ולכך פי' דהצדיקים תחלתם יסורין וכו' והתם הקב"ה אמר לאברהם ברכה תחלה והיינו אם יהיה צדיק גמור שאז כלו שלוה שאין לו שום חטא לסבול יסורין עליו והדר קאמר קללה וברכה ומקללך אאור ונברכו בך דקאי אם יהיה לו איזה חטא שאז מוכרח שיהיה תחלתו יסורין וסופו שלוה ויצחק לא נקט אלא אורחא דמלתא כי אין צדיק בארץ אשר יעשה טוב ולא יחטא:

פסוק לו

הכי קרא וכו' תנחומא וכו' הקושיא מבוארת שהרי גם ברוך יהיה קודם במקרא ואח"כ ויעקבני זה פעמים וכו' ונר' דהכרח המדרש הוא מדכתיב ויאמר הכי קרא וכו' והנה עתה לקח ברכתי ויאמר הלא וכו' ואם איתא שהכל דיבור א' נמשך זה אחר זה אמאי הדר וכתב ויאמר א"ו ה"ק שאמר יצחק גם ברוך יהיה אימתי כשמוע עשו את דברי אביו ויצעק וכו' ויאמר הכי קרא וכו' ויעקבני וכו' אז הוא שהשיב יצחק גם ברוך יהיה ואחר כך חזר עשו ויאמר הלא אצלת וכו' והוצרך להביא פירוש התנחומא דאילו כפשוטו שהוצרך לומר גם ברוך יהיה כדי שלא תאמר אלולי שרימה וכו' אי משום הא לא צריכא דלקמן כבר כתיב ויקרא יצחק אל יעקב ויברך אותו וכו':

פסוק לח

הברכה וכו' ל' תמיהא וכו' מה שהוצרך רבינו לבאר זה ועוד שלקח לראייה הבמחנים השמנה הכמות נבל ולכאורה ק' דהרי כמה ה"א התמיהא יש בתורה ומתחלת הס' ועד עתה איכא אחריני ולמה הוצרך להרחיק עידיו אלא ה"ט לפי שרבינו ביאר בפי' וירא בפי' השופט כל הארץ דה"א התימא נקודה בחטף פתח וכאן אינה נקודה אלא בפתח לבד אשר מכח זה היה נר' שאין זאת ה"א התימה ועתה יבאר דלעולם ה"א התימא היא ומה שננקדה בפתח לבד היינו טעמא משום דבית דברכה נמי נקודה בחט"ף ולא יכלו לבא ב' חטפים זא"ז לכך השמיטו החט"ף וה"נ הבמחנים השמנה הכמות כלם בפתח לבד מה"ט גופה:

פסוק מ

והיה וכו' ל' צער וכו' לא ניחא ליה לפי' ל' רידוי כמו כי הוא רודה בכל עבר הנהר וכמו שפי' הרד"ק דא"כ אינו נמשך אחריו ופרקת עולו דפשיטא דכשהוא ימשול עליו מוכרח שפרק עלו מעל צוארו:

פסוק מא

יקרבו ימי וכו' ומ"א וכו' משום דלפי משמעו אינו מובן מלת יקרבו דנר' שהיה מתאוה שימות אביו במהר' ואיה כבודו של אביו שמתאוה למיתתו לכך קאמר ומ"א יש וכו' אלא דלהיות שאינם קרובי' לפשט לא הביאם בפי':

פסוק מה

גם שניכם וכו' שנתנבאת שביום א' וכו' אע"ג דיעקב לא נפטר בו ביום שכבר עברו כמה ימים ממיתתו כשהוליכוהו לארץ כנען לקברו מ"מ הואיל וקי"ל יעקב אבינו לא מת וכמ"ש ג"כ דכי מחייה חושים בן דן בקולפיה אריש‌יה דעשו נפלו עיניו אכרעיה

דיעקב ופתח יעקב לעיניה ואחיך א"כ לא נקראת מיתה אצלו אלא בקבורה כשנגנז מן העולם והו"ל ביום אחד:

פרק כח

פסוק ה

אם יעקב ועשו איני יודע וכו' הקו' מבוארת וכבר הרגישו בה כל המפרשי' ז"ל דמה בא ללמדנו שאינו יודע אם לא ידע ישתוק ונלע"ד שכוונתו לפי שמרגיש מה בא הכתוב ללמדנו אטו עד האידנא לא ידעי' שהיתה רבקה אם יעקב ועשו ותירץ דהכתוב מספר שכך א"ל בפיי יצחק ליעקב אני שולחך אצל לבן ואתה בני השמר ממנו לפי שאיני יודע מה מעשיו והטעם שאיני יודע לפי שאין לי מאחותו אלא ב' בנים יעקב צדיק ועשו רשע וידוע שרוב הבנים דומים לאחי האם אך בשנים לא שייך רוב וזהו מה שמלמדנו הכתוב שכך א"ל יצחק איני יודע מה כלו' מה מעשיו ועמ"ש בס"ד בפר' וישלח בפ' במקום אשר דבר אתו ובפ' תזריע על פ' ועמק אין מראה:

פסוק ז

וישמע יעקב מחובר וכו' דאל"כ ה"ז כפל דכבר כתוב לעיל וישלח יצחק את יעקב וילך וכו':

פסוק ט

אחות נביות ממשמע וכו' יש עוד הרגש אחר מבחוץ בפ' דאמאי כתיב וילך עשו אל ישמעאל לא הול"ל אלא וילך עשו ויקח את מחלת בת ישמעאל וכו' אלא ה"ק ברישא וילך עשו אל ישמעאל שהיה קיים והוא ייעדה לו והדר ויקח וכולי אחות נביות לפי שמת ישמעאל ומ"ש רבינו שנטמן בבית עבר ולא קאמר בבית שם נר' לפי שבאותה שעה כבר מת שם שכל שנותיו היו ת"ר צא וחשוב ק' משנותיו עד שהוליד ארפכשד ול"ה מארפכשד עד שהוליד שלח ול' משלח עד שהוליד עבר ול"ד מעבר עד שהוליד פלג ול' מפלג עד שהוליד רעו ול"ב מרעו עד שרוג ול' משרוג עד נחור וכ"ט מנחור עד תרח וע' מתרח עד אברהם וק' מאברהם עד יצחק וס' מיצחק עד יעקב הרי תק"ן ועדיין מתבקש משנות שם חמשים ונמצא כשמת שם היה יעקב בן נ' והשתא כשיצא מביתו היה בן ס"ג ואמנם הטעם שנטמן שם י"ד שנה לא פחות ולא יותר נלע"ד לפי שאז מת עבר ואילו לא מת עבר היה יושב יותר דהרי כל שנות עבר היו תס"ד צא וחשוב ל"ד משנותיו עד פלג ול' מפלג וכו' כדלעיל עד ס"ג ליעקב שאז הלך למדרשו תמצא תמ"ח והן אמת שעדין מתבקש משנותיו י"ו ואנן אמרי י"ד מיהו ל"ק דנאמר דכשיצא יעקב היה בן יותר מס"ג אלא שלא היה בן ס"ד שלימים ואנו מונים ס"ג וגם מה שישב שם היו יותר מי"ד קרוב לט"ו אלא לפי שלא הגיע להשלים שנת הט"ו אנו אומרים י"ד

ונמצא שנשתהא שם עד שמת עבר ומשמת הוכרח לצאת ואז הלך לחרן אבל בש"ס ספ"ק דמגילה דף י"ז מייתי ברייתא דס"ע דעבר מת ב' שנים אחר שהלך יעקב לארם נהרים ע"ש ולפי"ז לא ידענא טעמא אמאי לא אשתהי טפי:

פסוק י

ויצא פירש"י ז"ל לא היה צריך לכתוב וכו' ההרגש שמבחוץ הוא זה שאם כוונת הכתוב אינו אלא לחזור על ענין הראשון לפי שהפסיק בוירא עשו דפירש"י לעיל א"ה כיון שאינו עניין מחודש אלא שחוזר על הראשוני' שכבר הזכיר הליכת יעקב לא הול"ל אלא ויעקב יצא מבאר שבע וילך וכו' כנר' בפ' וישב שאחר שהפסיק בין מכירת יוסף בפ' וירד יהודה ואחר כך חזר לענין הראשון וכתב ויוסף הורד מצרימה כדפירש"י שם ולא כתב ויורידו את יוסף מצרימה לפי שכבר הוזכר לעיל אלא שחוזר לפי שהפסיק ה"נ הכי הול"ל אלא מוכרח דהכא מלתא חדתא אשמועי' קרא ביציאה זו המיותרת בקרא ואינו הענין הנזכר לעיל דהתם מירי ביציאת גופו ויציאה דהכא קמ"ל מיציאת זיוו והדרו וכו' ומה שהזכיר ג' דברים הוד זיו והדר היינו כלפי שיש ג' הנאות לעיר בישיבת הצדיק לנפשם וגופם וממונם לנפשם שהוא מורה להם הדרך הישרה לדעת מה יעשה ישראל. ועוד שהוא מעכב את הפורענות שלא תבא על גופם ועל ממונם. והטעם שהוצרך הכתוב לכתוב יציאה יתירה ללמדנו זה ביעקב ונעמי טפי מאברהם ושאר צדיקים ה"ט דהכא קמ"ל רבותא דאע"ג דנשארו שם יצחק ורבקה ולא עוד אלא שגם עבר היה שם וכמו שנוכיח לקמן אפ"ה אין דומין מועטים העושים את התורה למרובים (ואע"ג דבמ' אי' אין דומה זכותו של אחד וכו' ע"כ לאו דוקא א') וכי בצר חד בצר זכותא ובנעמי קמ"ל דאפי' באש' צדקת שייך זה. ובדרך שפירשנו כאן דדיוקו של רש"י מיציאה יתירה ה"נ מתפרש שפיר גבי נעמי דהתם נמי יתור נפיש הוא דהא כתיב בקרא דלעיל מיניה ותקם היא וכלותיה ותשב משדי מואב וכו' ואמאי הדר וכתב ותצא מן המקום אלא לאשמועי' דבר זה:

פסוק יא

ויפגע כמו ופגע וכו' דק"ל דל' פגיעה משמע דלא שייך אלא באנשים ההולכים ופוגשים זה עם זה. לכך מתרץ דמצינו גם בב' מקומות שסמוכים זה לזה ל' פגיעה כמו ופגע ביריחו שר"ל הגבול פגע ביריחו והוא ל' מושאל ועניינו שהיה קרוב לו וכ"ש דשייך הכא שהאדם נתקרב אצל המקום. ומצינו ג"כ הכתוב שאומר חסד ואמת נפגשו והוא ע"ד ההשאלה והרא"ם כתב שפי' ופגע ביריחו מל' חנייה ולא מל' פגישה ע"כ ולא ידענא מאן פסק ליה להרב לפי' דהתם הוא ל' חנייה דהא אי לא שייך במקומות ל' פגישה ה"ה וכ"ש נמי הוא דלא שייך ל' חנייה. ומ"ש ורבותינו פירשו וכו' למדנו שתיקן וכו'

אין להקשות מנ"ל זו דילמא תפלה זו היא תפלת המנחה שכבר תיקנה יצחק שזמנה לפנות ערב קודם הערב שמש דה"נ אכתי לא עאל שמשא דבתר הכי כתיב כי בא השמש ומהיכן למדו שתיקן תפלת ערבית אין זו קושיא דאם איתא דבתפלת המנח' איירי מאי אתא לאשמועי' באמרו ויפגע וכו' פשיטא דמקמי הכי נמי כל יומא הוה צלי לה דהא כבר תיקנה יצחק אביו ומה בא ללמדנו באמרו ויפגע א"ו קמ"ל דהשתא הוא דצלי תפלה מחודשת דהיינו ערבית ואפשר דלפי שהיה בדרך עכשיו דכל הדרכים בחזקת סכנה ועוד שהיה מתיירא מעשו והיה צריך שמירה יתירה בפרט בלילה דמסוכנת מן המזיקין לכך הוסיף עכשיו תפלה אחרת למבעי רחמי ומה שהתפלל אותה קודם הערב שמש כבר כתבו התוס' בפ' תפלת השחר דהיינו כר"י דאמר מפלג המנחה ע"ש. אך ק' דמשמע שיעקב היה הראשון שהתפלל ערבית וכן יצחק היה הראשון שהתפלל מנחה והרי אמור רבנן שאברהם אבינו קיים הכל אפי' עירובי תבשילין וכל מידי אפי' דרבנן והיכי אפשר שלא התפלל מנחה וערבית שגם הם לפחות מצות דרבנן. וי"ל דאברהם נמי הוה מצלי להו ומיהו לא היה מתפלל מנחה וערבית אלא בתורת נדבה ואתא יצחק וקבע מנחה בתורת חובה ויעקב קבע לתפלת ערבית ואפי' למ"ד תפלת ערבית רשות מ"מ קבע יעקב דמאן דמצלי זימנא חדא תהוי קבועה בחובה. ועוד שהרי כתבו התו' בפ' הנז' דאפי' למ"ד רשות לאו דוקא אלא כלו' לגבי מצוה אחרת אבל לחנם אסור לבטלה. והשתא דאתאן להכי מצי למימר דה"ט שלא התפלל יעקב ערבית עד אותו זמן משום דעד האידנא היה לעולם יושב אהלים ותורתו אומנותו והיה פטור מתפלת ערבית שהיא רשות אבל השתא שהיה יחידי בדרך שלא היה יכול לעסוק בדבר הלכה בעומק שלא תרגז עליו הדרך ולכך באותה שעה התפלל ת"ע דבחנם לא מבטלים לה וכדברי התו' דכתיבנא. וע"פ האמור לעיל א"ש הא דאמרי' ביומא צלותיה דאברהם מכי משחרי כותלי דמשמע בהדיא שאברהם נמי היה מתפלל מנחה וק' שהרי יצחק תיקנה והתו' שם בפ' תפלת השחר נדחקו לתרץ דהיינו אחר שתיקנה יצחק וע"פ דרכנו ניחא דלעולם אברהם נמי היה מתפלל אותה ומיהו היינו דוקא בתורת נדבה ומ"ש רש"י ושינה הכתוב ולא כתב ויתפלל וכו' קשה דמהו זה השינוי דכיון דפגיעה נמי הוא ל' תפלה כדחזי' בקרא שהוא ז"ל הביא לראיה א"כ אין כאן שינוי כלל דהיינו ויפגע היינו ויתפלל והיכי בעי למילף נמי שקפצה לו הארץ וכי היכי דלא דרשי' מידי גבי יצחק דכתיב לשוח ולא כתיב ויתפלל משום דהיינו שיחה היינו תפלה ה"נ לא שנא. ותו ק' באריכות לשונו של רש"י שאמר ושינה וכולי ולא כתב וכולי ובקיצור הול"ל ולא כתב ויתפלל ללמדך וכו'. ונ"ל דה"פ משום דלעולם בכל מקום שמצינו ל' פגיעה הוא סמוך

בבי״ת כמו בירמיהו ואתה אל תתפלל וכו׳ ואל תפגע בי. וגבי רות אל תפגעי בי. ובפ׳ חיי שרה נמי ופגעו לי בעפרון (ועיין מ״ש רד״ק בישעיה מ״ז על פ׳ ולא אפגע אדם) א״כ ע״כ הכא אי בעי׳ לפרושי ויפגע מל׳ תפלה צריכינן לפרש במקום בהקב״ה ששמו מקום לפי שהוא מקומו של עולם כדאמרו במדרש דא״כ הרי חסר בכתוב במי פגע שלא נמצא ל׳ פגיעה אלא בביי״ת סמוכה וזה שינוי בפ׳ לכנות שמו של הקדוש ברוך הוא מקום שלא נמצא לו דוגמ׳ במקר׳ והיינו דקאמר רש״י ושינה הכתוב שלא קאמר ויפגע בה׳ אלא במקום וכי תימא דבמקום ר״ל מקום ממש כלו׳ שבאותו מקום התפלל ולא הוצרך הכתוב לכתוב למי התפלל דפשיטא שלאל אחד התפלל א״כ הול״ל ויתפלל של׳ זה לא היה צריך לכתוב למי התפלל אבל לשון פגיעה לא נמצא אלא בסמיכות כדאמרן עוד דל׳ פגיעה שייך ג״כ באנשים כדחזי׳ מקראי דמייתי׳ לעיל וא״כ לא הול״ל להכתוב לכתוב סתם ויפגע דאין משמעותו מובן בפשיטו׳ שהיא בקשה לאלהים דדילמא בקשת איזה צורך מחד גברא כדכתי׳ ופגעו לי בעפרון ולא ידעינן מאי קאמר א״כ הול״ל ויתפלל שהוא ל׳ המובן בפשיטות א״ו דכתב הכי ללמד ג״כ מל׳ פגיעה ממש שקפצה לו הארץ והשתא ליכא למימר כוליה להכי הוא דאתא ומהיכן נלמוד שהתפלל די״ל דא״כ שלא בא ללמד אלא שנעקר הר המוריה ובא לקראתו כדלקמן שזוהי קפיצת הארץ הול״ל את המקום כדכתיב ויפגעו את משה ואת אהרן וכן רבים דהא לפום דרשה דקפיצה לא דמי להה׳ דפגע ביריחו ופגע בדבשת ומאי במקום ש״מ תרתי. כל זה אני אומר לפי שיטת רש״י אבל בסנהדרין פ׳ חלק דף צ״ה אי׳ קפצה ליה ארעא מיד ויפגע במקום ד״א אין פגיעה אלא תפלה וכו׳ ע״ש הרי בהדיא דפירושים שונים הם ומאן דדריש הכי לא דריש הכי ואמאי רש״י ז״ל מזכי שטרא לבי תרי וצ״ע:

כי בא השמש וכו׳ ההרגש שמבחוץ הוא דעיקר כי בא השמש מיותר ולא הול״ל אלא וילן שם וממילא ידענא דלינה היא בלילה ושוב הרגיש דא״נ בעי למכתב הול״ל ויבא השמש תחלה כמספר הענין ולא כנותן טעם אלא מלמד וכולי:

וישם מראשותיו עשאן וכולי פירו׳ דק״ל דהול״ל וישימם כיון דרבים היו כדכתיב מאבני המקום דליכא למימר דר״ל אבן אחת מאבני המקום דא״כ הול״ל אבן מהמקום א״ו דרבי׳ הן וא״כ הול״ל וישימם דוישם משמע שימה א׳ לכלם וזה א״א באבנים רבות לכך פי׳ דכתב וישם כלפי מה שנעשו אח״כ אבן אחת ונמצא שאז לא היתה אלא שימה א׳ ולמה היה זה בשביל המריבה שהיתה ביניהן על מראשותיו. ומ״ש רש״י שיעקב עשאן כמין מרזב סביב לראשו ק׳ דאטו לא היה מתיירא שיבאו עליו החיות אלא לצד ראשו שלא הוצרך לשום אבנים אלא סביב לראשו הלא כל שאר גופו היה בסכנה. ונ״ל

דידוע דמרזב הוא שם צנור קטן שיוצא מן המזחילה דהיינו צנור שסביב כל הגג ובסופו יוצא המרזב כנר' ממשנ' פ"ג דבב"ב וא"כ לא שייך שם מרזב עד שיהא שם המזחילה שממנה יוצא המרזב ובאמרך מרזב ממילא שיש שם גם מזחילה והכא נמי עשה כמו חומה גדולה ורחבה סביב סביב כל גופי דהיינו כדמות מזחילה וממנו יוצאה מחיצה קטנה וקצרה סביב ראשו דמות מרזב שיוצא מן המזחילה כזה. ולא הוצרי רש"י להזכיר בפי' אותן שסביב גופו דכבר רמזן באמרו מרזב דלא שייך מרזב אלא כשיש שם מזחיל' ומ"ש התחילו מריבו' היינו אותן שבמרזב עם אותן שבמזחילה שגם אותן שסביב גופו היו אומרים כל אחת עלי יניח וכו' כלו' אני רוצה שעלי כלו' בשבילי תבא מנוחה לצדיק על ראשו. כלו' לצד ראשו שהוא צד החשוב ויניח ל' מנוחה ולא ל' הנחה שהרי הוא לא הניח ראשו על שום אבן מיד עשאן הקדוש ב"ה אבן א':

וישכב במקום ההוא ל' מיעוט וכו' אין להקשות דכיון דאיכא מיעוטא נמעט כל ימיו דעד השתא לא שכיב אף כשהיה בבית אביו דא"כ לימא קרא וישכב עתה דבהכי הוה ממעטי' דעד עתה מעולם לא שכב לבו אבל השתא דכתיב במקום ההוא ע"כ לא בא למעט אלא מקום אחר בלבד וה"ק באותו מקום שכב הא במקום אחר לא שכב וכיון דלא בא למעט אלא מקום א' מסתבר' למעט בית עבר שהלך שם ללמוד דוקא ועוד שהוא המקום הסמוך למקום זה מסתבר דההוא הוא דאתא למעוטי הואיל וסתם ועוד דלפי"ז נמצא שבזה המעוט דבמקום ההוא רמיז קרא ישיבתו בבית עבר שלא נמצא בתורה במקום אחר ומוכרחים אנו לאומרו מכח החשבון כמ"ש רש"י בס"פ דלעיל. ומ"ש לא שכב ר"ל דיקא שינת קבע ופשוט. ועל זה שדרשו רבותינו שנטמן יעקב בבית עבר י"ד שנה צ"ל דעבר היה דר ג"כ בבאר שבע דהא קרא כתיב ויצא יעקב מבאר שבע וילך חרנה והיכי מצינו למימר לא כן הדבר אלא כשיצא מבאר שבע הלך לעירו של עבר הא ודאי ליתא והכי נמי מוכח מקראי דבפ' דלעיל על פ' ויתרוצצו הבנים שכשהיתה עוברת על פתחי שם ועבר וכו' וה"נ ביושב אהלים דרשו על שם ועבר שמכל זה מורה שדירתם בעיר שהיה דר יצחק והשתא א"ש לישנא דרבנן דאמור היה נטמן והול"ל שישב בבית עבר ומאי הטמנה זו ולפי האמור ניחא דהואיל והיה באותה העיר היה נטמן ולא נראה החוצה אל העין מפני עשו שהיה מבקש להמיתו:

פסוק יב

עולים ויורדים וכולי מלאכים וכו' פי' דק"ל דלא הול"ל אלא עולים ויורדים דפשיטא דבסולם הוה דהא כבר אמר והנה סלם וכו' ומאי בו לכך פי' דר"ל בשבילו בשביל יעקב ללוותו. וא"ת ומפני מה לא ירדו תחלה מלאכי ח"ל ואחר כך יעלו מלאכי א"י ובזה

לא ישאר בלא שמירה ולא יצטרך למ"ש אח"כ הנה נצב עליו לשמרו וכדאשכחן נמי גבי עמוד האש ועמוד הענן שעד לא ישקע זה עולה זה. ונ"ל דכיון דמלאכי ח"ל גריעי ממלאכי א"י אין להם רשות להראות ממשלה לפניהם ברשותם ואם היו יורדין היה נרא' הוראת ממשלה שבאין ללוות ולשמור ולכך עלו תחלה של א"י ותדע דהאמת כן דהא בסוף הפרשה כתוב ויאמר יעקב וכו' ויקרא שם המקום ההוא מחנים ופירש"י ב' מחנות של ה"ל שבאו עמו ושל א"י שבאו לקראתו דמשמע מזה שהיו נמצאים שם הב' מחנות יחד ואמאי לא הוה כמו הכא עולים תחלה ואחר כך יורדים א"ו כדאמרן והתם מלאכי א"י דעדיפי יכולים להראות גדולה לפני אותם דח"ל. אך ק' דהיכי אפשר לישב אגדה זו עם מאי דמייתי רש"י אח"כ איהו עד חרן אזל וכו' א"כ כבר יצא לח"ל ואיך אפ' דעכשיו לבד ירדו מלאכי ח"ל וי"ל דכיון דאותה הליכה לא היתה כהוגן שלא התפלל במקום שהתפללו אבותיו אה"נ שלא ירדו מלאכי ח"ל והוא לבדו הלך בלא שמירה ולהיות שהיה גלוי לפניו יתי שהיה עתיד לחזור לאחוריו לא"י להתפלל ציוה למלאכי א"י שלא יעלו אלא שימתינו לו עד שובו כדי לשמרו כשישוב ועכשיו עלה למרום וירדו אותם של ח"ל:

פסוק יג

אלהי אברהם וכולי אף על פי וכו' פי' דק"ל אמאי לא ערבינהו ולימא אלהי אברהם ואלהי יצחק אביך וכ"ש דהוא עדיף לאסמוכי אביך ליצחק שהוא הי' אביו באמת ואמאי הפסיק בינייהו במלת אביך ומתרץ דקמ"ל דלא ראי זה כראי זה דזה מפני שמת וזה מפני שכהו עיניו וכו':

שוכב עליה קיפל וכו' דיוקו של רש"י דאל"כ הול"ל הארץ הזאת ותו לא דאטו לא ידענא שהיה שוכב עליה ומה בא ללמד באמרו אשר אתה שוכב עליה דנר' דאתא לאפוקי אותו חלק מהארץ עצמה שאינו שוכב עליה וא"כ מאי רבותיה וכי ארבע אמות קרקע הבטיחו א"ו דקיפל וכו' והיינו דקמ"ל קרא ביתור זה דשוכב עליה. ומ"מ ק' דלאיזה תכלית היה נס גדול כזה על מגן ותו דנר' דבר שאין לו שחר ובלתי אפשר דהיכן הלכו באותה שעה כל אותם הגוים שהיו בא"י ולכך נ"ל שאין זה כפשוטו אלא דידוע הוא כמ"ש רש"י לקמן שנעקר הר המוריה ובא לכאן במקום שהיה יעקב וידוע הוא ששם בבה"מ היתה אבן השתיה שממנה הושתת העולם ונמצא שאותה האבן הוא מקור ויסוד כל א"י ויעקב שכב על אבן השתיה וזהו קפול הארץ שאמרו שנעקרי אבן השתיה שהיא יסוד ושורש של כל הארץ והיתה תחתיו והוי כאילו כל א"י תחתיו שהרי כל דבר נכלל בשרשו ומ"ש כדי שתהא נוחה ליכבש לבניו ר"ל שלא יהיה עליהם שום ערעור כלו'

דבזה רמז לו הקדוש ב"ה תשובה נגד המינים שאומרים לישראל לסטים אתם שכבשתם ארץ ז' אומות וא"ל שוטים כל הארץ של הקדוש ברוך הוא ברצונו נתנה להם וברצונו נטלה מהם ונתנה לנו כמ"ש רש"י בריש בראשית וכי היכי דהכא ברצונו של הקב"ה היה ההר הזה בירושלי' מלפנים וברצונו עכשיו עקרו מירושלים ונתנו בבית אל ה"נ ברצונו נתנה לנו וכו' ובזה תהא נוחה ליכבש בלא ערעור כך נלע"ד לפרש:

פסוק טו

אנכי עמך לפי שהיה וכולי דאל"כ מאי אתא למימר ליה אנכי עמך הא חזי ליה שהרי היה מדבר עמו אלא להבטיחו שלא ירא וא"א לומר שאין ההבטחה אלא על העתיד כשילך אצל לבן דא"כ אהיה עמך מיבעי ליה מאי הנה אנכי עמך ש"מ דאף לפי שעה היה שם מורא מעשו וא"ל נמי שלא הו"ל מורא אלא מעשו לחוד דא"כ לא הול"ל אלא והנה אנכי עמך ותו לא ומאי ושמרתיך בכל אשר תלך אלא ה"ק ושמרתיך ג"כ לעתיד:

עד וכו' אם משמש וכו' דא"א לפרש כפשוטו שמורה על הספק דהרי מלת אשר מורה על הודאי וא"א לומר שני הפכים בנושא א' כן פי' הרא"ם אך אכתי ק' דא"כ אם זה הוה כמו אשר ונמצא כאילו כתיב אשר אשר ב"פ ול"ל ובשלמא גבי אליעזר עד אם דברתי ניחא כדפירש"י התם אבל הכא קשיא ואפי' לומר שהיה זה כמו שבועה ע"ד אין אין שבועה ודוחק וע' מ"ש לקמן על פי אם יהיה אלהים עמדי וכו':

דברתי וכולי ביצחק ולא וכו' דאל"כ טפי הול"ל כי יצחק יקרא לך זרע אלא ה"ק כי בתוך יצחק יהיה מי שיקרא לך זרע ש"מ שלא כל זרע יצחק יקרא על שמו:

פסוק יז

כי אם וכולי הסולם הזה וכו' דיוקו של רש"י מדכתב בל' שלילה אין זה כי אם וכולי והול"ל זה בית אלהים אלא ה"ק אין זה מה שהייתי סבור שהיא לח כי אם בית אלהים לפי שנעקר בה"מ ובא לכאן. וביאור המשך דברי רש"י הכי הוא דהא ודאי בקרא מוכח שיעקב היה שוכב בלוז מדכתיב ויקרא את שם וכו' ואולם לוז וכו' וע"כ מדכתיב וזה שער השמים מוכרח אתה לומר שראש הסולם שהוא הכניסה לעלות לשמים היה שם כנגד לוז מדקאמר וזה ורגלי הסולם דהיינו עיקר עמידתה היה ודאי בבאר שבע כדמוכח לה בב"ר מדכתיב ויצא יעקב מבאר שבע ויחלם והנה סולם מוצב ארצה ע"ש כלו' ארצה הנזכרת למעלה והא ידוע שלוז זו בצפונה של בנימין בין בנימין ויוסף וירושלים בדרומה של בנימין בין יהודה ובנימין נמצא שיש מרחק רב בין לוז לירושלם ונמצא לפי"ז דכיון דראש הסולם נגד לוז א"א להיות נגד לירושלם אלא אמצע השיפוע ולא הראש וא"כ ק' על רבותינו שאמרו שאמר הקב"ה צדיק זה בא לבית מלוני וכו'. והרי מלוז לירושלים רב המקום ביניהם לכך אני אומר שנעקר כו' והטעם שהטריחו הקב"ה ליעקב לחזור עד

לוז ולא קפץ בה"מ בסוף גבול א"י שהרי לוז אינו סוף הגבול כנר' בהדיא בס' יהושע נר' משום שיהיה לו שכר פסיעות ואפי' דכ"כ דרך היה מירושלם עד לוז כמו מלוז עד סוף הגבול וכיון שבא יעקב חצי הדרך קפץ בה"מ החצי האחר כההיא דאמרי' הבא לטהר מסייעים אותו:

מה נורא תרגום מה דחילו וכו' אע"ג דנורא שם התואר למקום והו"ל לתרגם דחילא כדמתרגם בשאר מקומות כמו המדבר הגדול והנורא מתרגמי' רבא ודחילא אפש' דהכא תרגם לפי הענין כאלו כתיב מורא לרמוז מ"ש ג"כ רז"ל פ' וממקדשי תיראו לא ממקדש אתה ירא אלא ממי שצוה על המקדש ועוד אפשר שכיון לפי שהמקום בעצמו לא היה נורא שהרי היה לוז אבל היה בו מורא לפי ששרה עליה יקרא דקב"ה כשבא שם הר המוריה:

פסוק כ

ונתן וכו' והמבקש לחם וכו' וכ"ש העומד ערום דגריע טפי וכמ"ד בב"ב בודקים למזונות ואין בודקים לכסות אב"א קרא וכו' ואב"א סברא האי מיבזי וכו' ואם כן שפיר קאמר ובגד ללבוש שאף זו מן ההבטחות וא"צ לידחק כמ"ש הרא"ם ז"ל שאעפ"י שאינו בכלל לא אעזבך מ"מ הזכירו יעקב אגב הלחם:

פסוק כא

בשלום שלם מן החטא וכולי הוצרך לפ' כן ולא כפשוטו דא"כ תיבת בשלום יתירא היא דפשיטא שאם הקב"ה ישמרהו עד שובו דישוב בשלום והזכיר זה בתוך ההבטחות אעפ"י שלא מצינו דהובטח על זה ותדע שגם רש"י לא כתב כמו שאמר לי בכלהו אידך מ"מ דייק יעקב כלפי מ"ש לו הקב"ה עד אשר אם עשיתי ומאי אם ואעפ"י שפירש"י לעיל לפי הפשט דר"ל אשר מ"מ דחוק הוא רב"פ אשר ל"ל וכדכתיב התם אלא הבין יעקב שר"ל שכל ההבטחות הללו תלויים בספק אם לא יחטא שאם יחטא בטלו ההבטחו' ולכך ביקש כאן להיות בעזרו שלא יחטא כדי שיתקיימו הבטחותיו מאחר שא"ל אם דהיינו בתנאי ואע"ג דהכל בידי שמים חוץ מיראת שמים וא"כ מאי שייך לבקש על זה נר' דאיכא למידק דאמאי קאמר מן החטא ולא קאמר מן החטאים או מן העונות ומאי האי דמהדר ואמר שלא אלמד מדרכי לבן אלא נר' לפי שיעקב אבינו העיד עליו הכתוב שהיה איש תם ופירש"י שתם מי שאינו חריף לרמות קרוי תם ולבן ידוע שהיה רמאי וע"ז היה מבקש יעקב שלא ילמד מדרכי לבן דלא לשבוק לחסידותיה דאע"ג דשרי להו לצדיקי למסני ברמאותי' עם הרמאי כדכתיב עם עקש תתפתל מ"מ לאו משנת חסידים היא ולכך קרי ליה חטא שאינו עון שהרי מותר הוא אלא מיהא קרוי חטא קצת לגבי חסיד וז"ש שלם מן החטא ומצינו שיעקב באמת למד מלבן כדכתיב ויקח לו יעקב

מקל לבנה וכו' ואע"ג דבהיתרא הוא כדלעיל מ"מ כיון דמשנת חסידים היא דהא נמי לא ליעביד מש"ה כתיב ויירא יעקב מאד כשיצא עשו לקראתו ואמור רבנן סבר שמא יגרום החטא והיינו החטא האמור דלגבי חסיד כמותו מיקרי חטא אע"ג דמדינא שרי:

פסוק כב

והאבן וכו' ואז אני אעשה וכו' כלו' שאקריב עלי' נדבות ולפי"ז אין להקשו' דמשמע שאם לא ישמור ההבטחות שלא יהא פלח וכו' דאה"נ שאינו מחוייב לעשות שהרי תוספת נדבה הוא שנודר בתנאי ואם לא יתקיימו ההבטחות פשיטא שגם הוא אינו חייב לשלם נדרו שהוא על תנאי וה"נ מ"ש בתר הכי וכל אשר תתן לי עשר אעשרנו לך ר"ל שיפריש החומש מנכסיו שהוא לפנים משורת הדין דהכי אי' בהדיא בכתובות פ' נערה המבזבז אל יבזבז יותר מחומש ומפקי לה מהך קרא עשר אעשרנו אעשרנו לבתרא כי קמא ע"ש דמשמע שאם לא יתקימו ההבטחות לא יפריש כי אם החיוב דהיינו המעשר וא"צ למ"ש הרא"ם ז"ל דהאי עשר אעשרנו מלתא באפי נפשה היא שנדר לעשר בלתי שום תנאי ונר' שבאותה שעה לא עלה על דעת הרב סוגיין דכתובות וה"נ מ"ש על והאבן הזאת שאם יתקימו ההבטחו' יהא פלח על האבן הזאת ואם לא יתקיימו יהא פלח באיזה מקום אחר עכ"ל וזה דבר רחוק במ"מ שאין זה שום נדר דמאי נ"מ להיות העבודה על אבן זו או על אבן אחרת כל היכא דפלח לרחמנא פלח עם היות שיש קצת לישב דכיון שאז היה הר המוריה שם אפי' דנדרו היה להקריב שם דמעלי טפי להיות במקום המקדש מ"מ א"צ לכל זה אלא שהרב לא אסיק אדעתיה לחלק בין פולחן דחובה לפולחן דנדבה:

פרק כט

פסוק י

ויגש יעקב ויגל וכולי להודיעך וכולי לכאורה משמע דמויגל הוא דמפיק ליה דאל"כ הו"ל ויגולל אלא דאי הכי לא הול"ל לרש"י להעתיק רק ויגל ומדהזכיר ג"כ ויגש יעקב משמע דגם מויגש דריש ונ"ל דאי לא כתיב אלא ויגל יעקב את האבן הוה אמינא דרך נס הוה ולא שכחו גדול מעצמו ומש"ה כתיב ויגש יעקב ויגל כלו' דאיהו גופיה אדעתא דהכי נגש שהיה יודע כחו כי רב הוא וה"ט דרש"י האריך להביא גם תיבת ויגש יעקב ואזדא לה קו' הרב נח"י שלא ידע למה לא פי' שעפ"י הנס העבירו:

פסוק יא

ויבך שצפה וכו' ד"א וכו' דאילו לפי' ק' שהרי הטעם שלא זכתה ליקבר עמו לפי שזלזלה במשכבו כדפירש"י לקמן על פי לכן ישכב עמך ועדיין לא עשתה כן ואיך אפי' שכבר נגזר עליה כן בענין שצפה כן ברוח הקדש ולפי ד"א קשה שהרי כבר הי' יעקב יודע. קודם זה שבא ריקן ולמה בכה עכשיו ואם הי' להפיס דעתה לפי שלא הי' נותן לה כלום

הו"ל לומר לה בפי' טעם בכיתו דהשתא היא לא ידעה מפני מה ככה. ומ"ש רש"י שא"ל אליפז מה אעשה לציווי של אבא ק' דכיון שאליפז היה מתיירא מן העבירה ולפי' ממשך ידו לקיים מצות הבורא מהו זה שהיה חושש לציווי אביו הרי אפי' בישראל שנצטוה על כיבוד אב ואם אמרי' יכול אמר לו אביו הטמא וכו' יכול ישמע לו ת"ל אני ה' אלהיכם כלכם חייבים בכבודי וכ"ש בבן נח שלא נצטוה על כבוד או"א דפשיט' שאין לו להשגיח בזה על ציווי אביו וי"ל שאליפז היה מתיירא מציווי אביו לפי שא"ל שאם לא יהרגוהו יהיה נפשו תחת נפשו וקי"ל דבני נח לא נצטוה על קדושת ה' אלא דינו במצותיו יעבור ואל יהרג (ועיין מ"ש בפי' וישלח על פי וירא יעקב מאד) ולכך אמר מה אעשה שאם אני אומר לו שלא הרגתיך הוא יהרגני ויעקב לא רצה ללמד לו שידבר שקר לומר הרגתיו אע"פ שמן הדין הי' מותר להציל את נפשו אע"פ כן כדי שלא ילמד לשונו לדבר שקר נתרצה ללמד לו שיטול ממונו דעני חשו' כמת ויוכל לומר לו שהרגו:

פסוק יב

כי אחי וכו' ומדרשו וכו' הוצרך לדרשה דאילו לפשוטו ק' שהרי הוא כפל דהיינו בן רבקה:

פסוק יג

ויחבק לו כשלא ראה וכו' דק"ל דהול"ל ויחבקהו וינשקהו לכך פי' דר"ל ויחבק לו לעצמו כלו' להנאתו לבקש אם יש לו זהובי' או מרגליות. ומ"ש שמא המרגליות בפיו נר' דחש לזה דזימנין שהולכי דרכים נותנין בפיהם המרגליות כשמגיעי' לעיר להצניעם בשביל המכס דשכיחי שמחפשין מה בידם דאילו בדרך בודאי שאין דרך להוליך המרגליות בפה:

פסוק יח

אעבדך וכולי הן ימים אחדים וכולי וא"ת ואיך נפרש ימים אחדים שהן ז' שנים. וי"ל דימים הוי פירושו שנה כדאשכחן טובא וידוע שכל ז' שנים נמנין בפני עצמן כמנין ימות עולם שז' שנים היינו שבוע אחת ואח"כ מוצאי שביעית חוזרים למנות א' שהוא ראשון לשמיטה אחרת וזהו משמעו ימים אחדים כלו' מנין השנים הנימנין יחד דליכא למימר דמ"ש לו ימים אחדי' ימים ממש כלו' שבוע אחת דיומי דסתמא דמלת' לא ישוב חמת אחיו בז' ימים ואמנם מאי דכתיב ויהיו בעיניו כימים אחדים באהבתו אותה צריך להבין דמשמע שאהבתו גרמה לו שיחשבו בעיניו הז' שנים לימים אחדים וצריך לפרש לפי דרשה זו דהא דכתיב ויהיו בעיניו כימים אחדים מלתא באפי נפשה היא ודכתיב בתר הכי באהבתו אותה חוזר על תחלת המקרא ויעבוד יעקב ברחל ז' שנים לומר שנתרצה לעבוד בשבילה ז' שנים באהבתו אותה:

ברחל וכו' כל הסימנין וכו' וא"ת בבתך הקטנה הוה סגי וי"ל דא"כ הוה יהיב ליה זלפה שגם היא בתו מפלגשו כמ"ש רש"י בסוף הפרשה והיתה קטנה טפי כדפירש"י על פי ותלד זלפה אך ק' דהשתא נמי אכתי יוכל ולהחליף את שם זלפה ולקרות את שמה רחל ויתן לו את זלפה וי"ל שלזה לא היה חושש דודאי לא יעשה כן דכיון שהוחזק בעיני הבריות שהוי"ל ב' בנות הגבירה ששמותן לאה ורחל ושתי שפחות ששמותן בלהה וזלפה ממילא אם יקרא לרחל זלפה נמצא שכל העולם יחזיקו לרחל לשפחה דסברי זו זלפה ופשיטא שלא יעשה כן להחזיק בתו בת הגבירה לשפחה ולכך לא היה מתייירא. ותירוץ הש"ח דחוק טובא ע"ע:

פסוק כא

מלאו ימי שאמרה וכו' לא ניחא ליה לרבינו לפ' כי מלאו ימי יומי פולחני וכדתרגם אונקלוס דהא הוה ידע לבן שעברו הז' שנים ולא הול"ל אלא הבה את אשתי ותו לא. ומה שהוצרך לפרש עוד שהרי אני בן פ"ד שנה וכו' משום שגם בפי' ימים שאמרה לי אמי יש בו דוחק דהא לא חזי' עד השתא שהזכיר יעקב מידי מהימים אחדים שאמר' לו אמו ואיך שייך לומר לו סתם מלאו ימי מהיכן יבין לבן כוונתו ועל פי' הבי' ג"כ ק"ק דלא שייך בזה לשון מלאו דמשמע נשלמו ומ"ש רש"י על ואבואה אליה והלא קל שבקלים אינו אומר כן וכו' ק' דמאי נ"מ שלהוליד תולדות אמר כן והלא הקו' במקומה עומדת והלא קל שבקלים וכו' שהרי יכול להוליד תולדות מבלי שיאמר כן. ונר' שכוונת יעקב באומרו ואבואה אליה משום דידוע שיעקב לא הו"ל כסף מידי ולא שוה כסף לקדש את רחל ואם בדמי העבודה הו"ל מלוה וקי"ל המקדש במלוה אינה מקודשת ולכך א"ל ללבן דאפי"ה יקדישנה בביאה ועל זה מקשי רבינו והלא קל שבקלים וכו' אינו אומר כן דאפילו דיבור אסור דהויא פריצותא דאמרי' רב מנגיד אמאן דמקדש בביאה דפריצות' היא ולכך משני שהוצרך לומר כן כדי שלא ידחהו לבן עד שיהיה לו כסף לקדש והוא היה צריך להוליד תולדות לכך הוצרך לומר לו כן ובש"ח פי' והלא קל שבקלים וכו' שאין מדרך מוסר שיאמר השכיר תכף שהגיעו שני עבודתו הבה את שכרי ע"כ ואין זה משמעו הל' כלל ולשון הרא"ם אטעיתיה ולא דק דהרב לא כתב כן אלא לאסבורי טעמ' למה לא פירש"י כתרגו' אנקלוס ארי אשלימו יומי פולחני ע"ש:

פסוק לב

ותקרא שמו ראובן רבותינו וכו' הא דלא סגי ליה בטעם המפורש בכתוב כי ראה ה' בעניי וכו' כמו בכלהו אידך בנים דליכא בהו טעמא אחרינא רק המפורש בכתוב ה"ט דבכלהו כתי' בקרא תחילה הטעם ואח"כ השם כמו ותאמר כי שמע ה' וכו' ותקרא שמו שמעון משא"כ הכא גבי ראובן דבתחל' כתיב ותקרא שמו ראובן ואח"כ כתיב כי

אמר' וכו' ש"מ דה"ק ותקרא שמו ראובן אפילו בלא טעם המבורר במקרא והיינו הך דקאמרי רבנן:

פסוק לד

הפעם וכו' שהאמהו' נביאות וכו' הק' הרא"ם ז"ל דבפר"ק דמגילה ת"ר שבע נביאות נתנבאו להם לישראל והן שרה מרים דבור' חנה אביגיל חולדה ואסתר דמשמע ששאר האמהות לא היו נביאו' וכתב דאגדו' חלוקות הן. ולעד"ן דמצי' למימר מעין מ"ש התם בגמ' על המ"ח נביאים דפריך ותו ליכא והא איכא וכו' ומחלק בין נבוא' שהוצרכה לדורו' לנבואה דלא הוצרך לדורות ע"ש ה"נ איכא למימר דנביאות טובא הוו ואמנם שנתנבאו להם לישראל ונכתבה נבואתם אינן אלא שבע דהכי אמרי' התם מ"ח נביאים ח' נביאות נתנבאו להם לישראל ודוק ותשכח בכלהו דבשרה כתי' כי לא יירש בן האמ' הזא' עם בני וכו' וע"ז א"ל הקב"ה שמע בקולה ונבואה זו לטובתם של ישראל. וכן במרים ותקח מרים הנביאה אחות אהרן וכו' ותען להם מרים וכו' ודבור' ותשר דבורה וכו' ובחנה ותתפלל חנה וכו' רמה קרני וכו' ובאביגיל כי עשה יעשה ה' לאדוני בית נאמן וכו' ובחולדה אמרו לאיש אשר שלח אתכם וכו' באסתר כמה קראי וכל המזמור אלי אלי למה עזבתני וכו' מה שא"כ בשאר האמהות שלא מצינו נבואתן מפורשת על ישראל ותלמודא התם אה"נ דהו"מ למפרך ולשנויי כדכתיב אלא הואיל וכבר הק' כה"ג בנביאי' ומשני כדלעיל לא חש להאריך ה"נ בנביאות כיון דבההוא שינוייא גופיה מתורץ ג"כ בנביאו' ובש"ח תירץ בשם מהרש"ל דהנך לא היו יודעות בנבואה אלא על עצמן ולא על העתיד לבא על אחרים ע"ש ואחר המחילה אינן אלא דברי נביאות ומאי גם דמהכא חזינן שהיו יודעות גם העתיד לבא על יעקב ועל בלהה וזלפה ועוד דסוף סוף תיקשי על הש"ס אמאי לא פריך ומשני הכי:

על כן וכו' שהארון וכו' ואע"ג דמצי' בחומש הפקודים שהיו פחותים ממניינם משאר השבטים והרי עדיין הארון לא כילה בהם שהרי לא היה חדש א' שהוקם המשכן ועדיין לא נסעו. יש לומר דמשו"ה לא הרבה אותם הקדוש ברוך הוא תחילה כדי שלא יהא חסרונם ניכר למראי' העין ויאמרו שעבודת השם ממעטת אוכלסין ומביאה פורענות וימנעו מלעבוד ולכך עשה שקודם שיעבדו יהיו מועטי' טפי טובא משאר השבטים שבזה לא היה ניכר חסרוני לעתיד שהרי אף משלפנים מועטים היו:

קרא שמו לוי תמהתי וכו' נ"ל שזה הדבור נקשר עם הדבור דלעיל דהשתא דאמרן דבאמ' שבט לוי לאו מרובה באוכלסין הוה מאי טעמ' כתיב כן ולזה כיון עכשיו רש"י לתרץ דהא באידך כל היכא דכתיב על כן פירושו למעלה מאחרים בענין וזהו על כן כלו' זה

השבט הוקם על טפי מאידך במספר וכאן בלוי יש לפרש דכתיב על כן לומר שהמלאך גבריאל הביאו למעלה לפני המקום והוא יתי קרא שמו לוי:

פרק ל

פסוק א

ותקנא וכו' קנאה במעשיה וכו' דיוקו של רבינו מדכתיב תיבת רחל יתירה דהול"ל ותקנא באחותה דידוע דברחל מיירי דכתיב רישיה דקרא ותרא רחל וכו' אלא ה"ק בהיות שהיא רחל הצדקת נתקנאה במעשיה שגדולים משלה דהן אמת דקי"ל בני חיי ומזוני לאו בזכותא תליא מלתא אלא במזלא מ"מ ע"י זכות גדול משתני המזל וכמ"ש התו' בשב' ורחל ידעה שמזלה וטבע' היה להיות עקרה וראתה שאין כדאי במעשיה לשנות המזל ולאה אעפ"י שלא הו"ל להוליד אלא ג' לפי החשבון אפ"ה ע"י זכותה הרב נשתנה המזל והולידה בן רביעי ונטלה יותר מחלקה שלכן אמרה אודה את ה' א"כ אמרה בודאי שמעשיה גדולים משלי וה"ט שלא נתקנאה אלא עכשיו כשהולידי בן ד':

מתה אנכי מכאן וכו' דאל"כ הול"ל ואם אין אמות שהרי באותה שעה עדיין לא מתה:

פסוק ב

התחת וכו' אני איני כאבא וכו' הרמב"ן ז"ל והביאו הרא"ם ז"ל למה חרה אפו ולמה אמר התחת אלהים וכו' ומ"ש ושומע אל צדיקים ה' ועוד מ"ש ממך מנע ולא ממני וכי הצדיקים אינן מתפללים על אחרים והנה אליהו ואלישע התפללו על נשים נכריות עכ"ד ולעד"ן דידוע שהאמהות היו עקרות לגמרי דהיינו שאפי' עיקר מטרון לא היו להו וא"כ כדי שתלדנה צריך נס גדול חוץ מן הטבע ואין ספק דלא יאי לצדיקי לשאול להקב"ה לעשות לה' נס כזה הואיל שלעשות נס כזה צריך זכות גדול ואין להם להחזיק עצמן בכך ואעפ"י שיהיו באמת צדיקים גמורים אין מבקשים מן המקום אלא מתנת חנם וכדאשכחן במרע"ה וא"כ בשלמא לשאול דבר שאינו יוצא מהטבע אפשר לשאול במתנת חנם כמו שאלת משה ליכנס לארץ אבל דבר שצריך נס גדול א"א לשאל במתנת חנם אלא ע"כ צריך לתלות בזכות וכה"ג מיחזי כאפיקוריתא כלפי שמיא. ובשלמא לבקש בעד אחרים דבר שאין מגיע לצדיקים עצמן השואלים שום הנאה יש להם מקום לבקש אפילו דבר שצריך נס לפי שתולין בזכות אחרים ואז אפי' לא יהיה זכות האחרים כדאי מ"מ אז מהני זכותייהו שכל התולה בזכות אחרים תולים לו בזכות עצמן כידוע אבל דבר שנוגע אליהם דוקא א"א לתלות בזכות אחרים דמה ענין האחרים בדבר שאינו נוגע אליהם וליכא למתלי אלא בזכות עצמם ומיחזי כאפיקורותא. והניחא אם באותו דבר שמבקשים מאת המקום שייך שום מצוה מהמצות יכולים לבקש דלא להנאת עצמם

מבקשים אלא כדי שיוכלו לקיים אותה המצוה השייכ' באותה דבר אבל אי ליכא בה שייכות מצוה א"א לבקש נס והשתא א"ש דכשאמרה רחל ליעקב להתפלל עליה והרי היא יודעת דאפי' עיקר מטרון לית לה נעשה כאומרת לו לך ובקש מאת המקום שבשביל זכיותך המרובים שיעשה לך הנס הגדול הזה לעשות אותי בריה חדשה דהא ודאי א"א לבקש דבר כזה אלא ע"י שיתלה באיזה דבר. ומש"ה חרה אפו של יעקב על שאמרה לו לעשות דבר דהוי כאפקורות' קמי שמיא. והיינו דאמר אני איני כאבא אבא לא הו"ל בנים כלל משי"ה היה יכול לבקש ולתלות במצוה כדי שיוכל לקיים מצות פו"ר אבל אני כבר קיימתי מצות פו"ר נמצא שאין השאלה אלא להנאת עצמי ודבר גדול כזה א"א לשאול במתנת חנם כדלעיל. והיא השיבה והלא זקנך אברהם גם הוא כבר קיים מצות פו"ר שהיה לו בנים מהגר ואפי"ה חגר מתניו כנגד שרה ואז השיב יעקב זקנתי הכניסה צרתה וכו' ובזה כשיתפלל אברהם עליה לא תלה בזכותו אלא בזכותה א"ל אם הדבר הזה מעכב הנה וכו':

פסוק ח

נפתולי וכו' וא"ת לי' תפלה כמו נפתולי אלהים נפתלתי כצ"ל ור"ל כאילו התיבה סמוכה ואמנם לא ניחא ליה לרש"י דהך פירושא שצריך לסרס התיבות וגם לא כפירוש מנחם לפי שלפירושו נמצא דוגם יכולתי הוא מיותר נמצא לכך פירש בדרך אחר:

פסוק יא

בא גד וכו' ד"א למה נקראת וכו' לפי' א' הדוחק מפורש יוצא בפירוש רש"י ולפי' בתרא נמי לא שייך כאן בגידה הואיל והיא אמרה לו הנה אמתי בלהה וכו' ואיהו גופיה כי עבד לטובתה עבד:

פסוק יד

דודאים שיגלי וכו' היינו כסברת לוי בפי' חלק דף צ"ט ואע"ג דהתם פירש"י שהוא ממיני בשמים מ"מ הוא דבר הפקר שאין ב"א מקפידין עליו כדפי' הכא. ולא הבנתי קו' הש"ח בשם הנח"י ומה שלא פירש"י בסברת רב התם דאמר יברוחין שמסכים ג"כ עם תרגום אנקלוס ה"ט שרש"י עצמו כתוב שם דלא אתפרש מאי הוא.

פסוק כ

יזבלני וכו' מעתה לא תהא וכו' כלו' לא תהא עוד עיקר דירתו אצל רחל כמו שהיה וכדפירש רש"י לקמן בפרשת ויבא לבן באהל יעקב. אלא תהא עיקר דירתו אצלי ומיושב מה שהרגיש הרא"ם ז"ל למה אמר רש"י בלי שלילה לא תהא וכו' ולא אמר בלי חיוב:

פסוק כב

ויזכור וכו' זכר לה וכו' ושהיתה מצירה וכו' נ"ל דמויזכור דרש מסירת הסימנין דל' זכירה הכי משמע זכירת דבר שכבר עבר. ומוישמע אליה אלהים דריש לה שהיתה מצירה דאל"כ מנ"ל תרתי ומה שכתיב כדברי הפייטן כבט שלא חלה רצה לומר כשראה שלא ילדה והוא לישנא דקרא פצחי רנה וצהלי לא חלה והרא"ם ז"ל פירש כשהביט שלא התפלל יעקב בעדה. ומל' רש"י לא משמע כן:

פסוק כו

תנה את נשי איני רוצה וכו' פי' דק"ל מאי קאמר תנה את נשי דמשמע שהיו תלויות בו הרי נשים שלו היו וכ"ש הילדים בניו ולכך קאמר דר"ל דרך כבוד איני רוצ' וכו':

פסוק לב

והיה שכרי אותן שיולדו וכו' דאל"כ הול"ל והיו שכרי ותו דהא יעקב אמר לא תתן לי מאומה כלו' על העבודה שעבדתיך עד הנה ואיך אומר אח"כ והיה שכרי א"כ הרי נותן לו שכר ומ"ש אותן שיולדו נקודים וטלואים בעזים וחום בכשבים ר"ל בין בזכרים ובין בנקבות והיינו דכתיב ויסר ביום ההוא את התישים העקודים וכו' ואת כל העזים וכו' כלומר זכרים ונקבות הנקודים במין העזים ומאי דמסיים וכל חום בכשבים ר"ל וגם כל חום כלו' הנקודים וגם כל חום במין הכשבים וכלל בהן זכרים ונקבות כא' וקרא דלעיל דכתיב הסר משם כל שה נקוד וטלוא וכל שה חום בכשבים ה"פ מלת בכשבים אכלהו קאי בין הנקוד ובין החום במין הכשבים ומאי דמסיים וטלוא ונקוד בעזים ר"ל אבל במין העזים לא תהא מפריש אלא הטלוא ונקוד בלבד ולא החום ובזה יהיה שכרי כך נלע"ד אבל הרא"ם ז"ל לא פי' כן אלא שבמין הכשבים לא הפריש רק החום בלבד ונדחק לפי' הסר משם כל שה נקוד וטלוא דר"ל הזכרים של מין עזים דהיינו התיישים ע"ש והמעיין יבחר:

פסוק לו

הנותרות הרעועות וכו' ק' דהא לא אשכחן שהסיר משם רק הנקודות והטלואות וכו' וכדכתיב בקרא דלעיל אבל בל' אשר איננו נקוד וכו' נר' שהניחם שם אפ' היו בריאות וטובות ומנ"ל למדרש הכי. ונר' שדרשו כן מדסיים בקרא דלעיל ויתן ביד בניו ואי קאי על הנקוד וטלוא וחום דלעיל הול"ל ויתנם א"ו שבא הכתוב לרבו' נתינה שנתן ביד בניו כל הטובות:

פסוק לט

עקודים משונים וכו' אע"ג דלעיל כבר כתיב את התיישים העקודים והטלואים והתם לא פירש"י ולא מידי ואמאי נטר לפרושי עד הכא ונר' דאילו לעיל ה"א מאי עקודים

נקודים דהא התם לא נזכר נקודים בההוא קרא אבל הכא דכתוב עקודים נקודים א"כ מוכרח לבקש פי' אחר בעקודים:

פסוק מג

צאן רבות פרות וכו' דאל"כ אע"ג דצאן שם המין מכל מקום להיות בלשון יחיד לא שייך למכתב רבות אלא הול"ל רב כמו מקנה רב עם רב וכיוצא בזה א"ו לדרשה נכתב כן:

פרק לא

פסוק א

עשה כנס וכו' לעיל בפי' לך לך על פי' הנפש אשר עשו פירש"י לפי פשוטו ל' קונה וכונס וכאן השמיט קונה ולא הזכיר אלא כנס ובדקדוק עשה כן דבני לבן היו טוענים לפי האמת לא קנה יעקב כל אותן הנכסים שכלן מאשר לאביהן והם גנובים בידו ולכך לא אמרו אלא כנס כלו' האמת שכנס אבל אינם שלו ולא קנאם:

פסוק ג

שוב וכו' ושם וכו' דאל"כ אלא שהיא הבטחה לשמרו בדרך דומה להבטחה ראשונה הול"ל והנה אנכי עמך ואמאי כתיב ואהיה ל' עתיד:

פסוק ד

ויקרא לרחל וכו' ההרגש הוא דהול"ל בקיצור ויקרא לנשיו וכדכתיב בתר הכי וישא את נשיו וכו':

פסוק י

והנה העתודים וכו' היו המלאכים וכו' ומיהו אפ"ה יעקב לקח לו מקל לבנה וכו' כדלעיל לפי שלא רצה לסמוך על הנס ואעפ"י שרא' פעם א' המלאכים הביאום חשש דלאו כל שעתא מתרחיש ניסא ועוד דחש יעקב שלא ליהנות ממעשה נסים כדאשכחן בגמ' שהיו מקפידין על זה הילכך רצה לקרב הדבר אל דרך הטבע הואיל ובהיתר עביד כדכתיב עם עקש תתפתל:

וברודים כתרגומו וכו' ואין לי וכו' הרד"ק ז"ל בשרשיו פי' שיש להן בהרות לבנות כמו הברד עיין שם. ואפשר שגם אנקלוס לזה כיון באמרו פציחין מלשון פצוחי עינא וכן כחום צח מתרגי' פציח וכ"פ הערוך:

פסוק יז

את בניו וכולי הקדים זכרים וכולי פי' דק"ל למה הקדים הבנים לאמותיהם ופי' שהקדים הזכרים לנקבות כלומר שהקדים הזכרים להוליכם אצלו ולהיות עמהם תדיר ללמד' ספר וכל הצורך אבל הנקבות הזכירם אחר כך לומר שאינם עמו תמיד אצלו רק לעתות הצורך אבל עשו הקדים נשיו לומר שעמהם היה מצוי תדיר כתרנגולים להיותו שטוף

בזימה ואין זה ענין למאי דכתיב בפ' וישלח גבי יעקב ויקח את שתי נשיו וכו' ואת י"א ילדיו דהתם אדרבא מה"ט גופא הקדים הנשים תחלה שהעבירם בתחלה את מעבר יבק והניחם שם לבדן מעבר הנהר ואחר כך חזר ועבר את הנהר להעביר את בניו ולא העביר את בניו תחלה שלא להפרידם ממנו ומיושב בזה מה שהרגיש בש"ח ע"ע:

פסוק כד

מטוב וכו' כל טובתן וכולי היינו כדאי' בגמרא דיבמות דף ק"ג דילמא מדכר ליה שמא דע"ז כלומר דמתוך שירבה עמו בדברים יבא לישבע בע"א שלו א"נ שמא ישאל ממנו התרפים שלו ולבן הרשע לא שמר מה שציוהו השי"ת שהרי דבר עמו והזכיר לו שמא דע"ז שא"ל למה גנבת את אלהי ואפ' דמש"ה א"ל הקב"ה השמר לך פן תדבר וכו' דאיכא תרי לאוי דכ"מ שנאמר השמר פן ואל אינו אלא לא תעשה כלו' אזהרה על הטוב ואזהרה על הרע. אבל הרשע כשסיפר ליעקב שינה באמרו ואלהי אביכם אמש אמר אלי לאמר השמר לך מדבר וכו' מטוב עד רע ולא הזכיר אלא אזהרה א' כלומר דלא קאי האזהרה אלא על הרע ומה שהזכיר טוב הכוונה שלא יתחיל לדבר דברים טובים וימשך בזה עד שיסיים ברע אבל לדבר טוב בלבד מעולם אמר שלא נאסר עליו לפי שלא רצה בזה לשמוע לציווי הקב"ה שהיה חושש שלא לאבד את התרפי' ונ"ל שלזה כיון רש"י התם ביבמות דכי קאמר הש"ס דילמא מדכר ליה שמא דע"ז פירש"י למה גנבת את אלהי ע"כ וכוונתו לו' דאה"נ שלא שמר לדברי הש"י דהרי כל מה שצוהו שלא לדבר טוב היה כדי שלא יאמר זה והוא אמרו. וכל זה אשתמיטתיה להרב בש"ח וכן להרב ר"ד שהביא שם שרצונו לפ' דר"ל שלא ידבר טוב היינו מה שהוא טוב בעיני לבן כלומר שישוב עמו לחרן שזה היה רע בעיני יעקב שאין השכינה שורה עליו בהיותו מחובר לרשע וכתב הרב שבזה מתורץ היאך דבר לבן עם יעקב אחר שהוזהר שלא ידבר עמו כלל אלא שלא הוזהר רק שלא ידבר עמו להשיבו לביתו ע"כ וכל זה נגד הגמ' והפך ממה שפירש"י גופיה לשם כאשר ראית ולק"מ היאך דיבר לבן דאה"נ שמר את דבר השם וכדאמרן:

פסוק לב

לא יחיה ומאות' קללה וכו' פי' דק"ל אמאי קאמר בל' שלילה לא יחיה הול"ל ימות ומשני דלא רצה להוציא קללה גדולה מפיו דהוה משמע ימות מיד אלא לא יחיה כלו' לא יחיה הרבה ומאותה קללה מתה רחל בדרך אבל לא השתא מיד אלא אחר שעבר קצת זמן ובזה לא תיקשי על דברי חז"ל דאמרו כן דמשום קללה זו מתה רחל דאם אי' אמאי לא מתה מיד דהא לק"מ דהא לא קאמר ימות אלא לא יחיה כדאמרן:

פסוק לג

באהל יעקב היא אהל רחל וכו' הוכרח לפ' כן דאל"כ יש סתירה בפ' דמתחלה כתיב שבא באהל יעקב ובאהל לאה ובאהל האמהות ותו לא והדר כתיב ויצא מאהל לאה ויבא באהל רחל היא גופה קשיא אלא מוכרח דאהל יעקב הוא אהל רחל שהלך שם תחלה ואחר דיצא מאהל לאה חזר לאהל רחל והיינו מאי דכתיב ויצא מאהל לאה ויבא וכולי:

פסוק לט

טרפה ע"י ארי וזאב. ק"ק דהול"ל זאב וארי דזאב א' מן הדין הוא חייב לשלם כדתנן בפ' הפועלים זאב א' אינו אונס אבל ארי ה"ז אונס אלא דיעקב אבינו עשה לפנים משורת הדין כדאי' התם ואם כן השתא דקאמר ארי ברישא והדר זאב הול"ל זו ואצ"ל זו:

גנובתי יום וכו' גנובת יום או וכו' כלו' אף על גב דגנובת לילה מדינא פטור הוה דהא נטר כדנטרי אינשי דגנו פורתא אפ"ה יעקב אבינו נטר נטירתא יתירתא כחזני מתא כדאי' התם:

פסוק מט

והמצפה וכו' לפי שאמר כל אחד וכו' אף על גב דפשטיה דקרא לא משמע שאמר כן אלא לבן לחודיה דכתי' אשר אמר יצף וכו' אם תענה וכו' שהללו דברי לבן הם מ"מ ס"ל לרבינו ז"ל דצ"ל שגם יעקב אמר כן דאל"כ לא היה זכה לבן שישאר שם המקום מצפה ע"ש דבריו שאמר יצף וכו':

פסוק נד

ויזבח וכולי שחט וכו' דליכא למימר זבח ממש דהיינו שלמים דאם כן לא היה מזמין לאותן הרשעים לאכול בשר קדש:

פרק לב

פסוק ג

מחנים שתי מחנות וכולי עיין מה שכתוב לקמן בסמוך בר"פ וישלח:

פסוק ד

מלאכים פירש"י מלאכים ממש. כמה דיות משתפכות וכמה קולמוסין משתברין לדעת בארי"ש מנ"ל לרש"י הך דרשה דילמא כפשטא שלוחי כ"ו. הן אמת דאיתא סברא זו בב"ר מיהו מאחר דאיכ' נמי מ"ד התם שלוחי ב"ו ורש"י ז"ל בא להכריע כמ"ד מלאכים ממש ע"כ לומר שהוא מוכרח מגופיה דקרא. והנה ראש המדברים מוהרא"ם ז"ל כתב דהכרחו מדכתיב לפניו ור"ל מאותן הכתובים לפני השליחות זה דאל"כ לפניו ל"ל ואין דרך המקרא לפ' כן כדאשכחן וישלח משה מלאכים וישלח ישראל מלאכים וישלח יהושע וכו' ואין בשום א' מהם לפניו עכ"ל ואחר המחילה מגדולת תפארת קדושתו

אין זה מתיישב על פשוטו דא"כ משלפניו מיבעי ליה ומה שהכריח שאין דרך המקרא לדבר כן. עמו הס"ד לא ידעתי איך לא השגיח הרב במקרא מלא ואת יהודה שלח לפניו אל יוסף הרי דהכי אורחיה דקרא והתם לא פירש"י מידי שום דרשה על לפניו רק כפשוטיה קודם שיגיע לשם. וכן מצינו ג"כ בספר תהלים שלח לפניה' איש וכו' והטעם שלא נכתב כן באותם הפסוקים שהביא הרב לפי שלא נמצא כן אלא כשאותו השליחות היה למקום שהוא היה הולך לשם בודאי עכ"פ כמו הכא ובההוא דגבי יהודה משא"כ באותם הכתובים שהשליחות היה לראות אם יניחום לעבור דרך שם ולא שייך לכתוב לפניו או לפניהם להיותם תלויים בדעת אחרים וה"נ ביהושע לפי פשוטו היה לראות אם העיר יכולה ליכבש באופן שדברי הרב בזה צ"ע וממילא ק' ג"כ למה שראיתי בס' דבק טוב שההכרח דמלת לפניו נכתב גבי מלאכים כגון הנה אנכי שולח מלאך לפניך דהא קא חזינן דנכתב נמי גבי אנשים ומאי חזית. עוד ראיתי בס' הנזכר דהטעם משום שלא נאמר אלא וישובו ולא נאמר שהלכו ויגידו לעשו א"ו שהיו מלאכים ויודעים הדבר ואיני מבין דברים אלה דלפי דברי הרב דמשמע שלא הלכו כלל אצל עשו נמצא שהמלאכים דברו שקר באנו אל אחיך וכו' ואם היות שיש ליישב זה מ"מ מעיקרא אין זה הכרח דמה שלא כתיב דהלכו להגיד לו י"ל לפי שבאמ' לא הגידו לו שום דבר אלא מכיון שראוהו מרחוק ממשמש ובא עם ת' איש כאיש ערוך למלחמה לא רצו אפי' להתקרב אצלו. ומה שהכריח עוד הרב דאל"כ אמאי לא שלחם מקודם גם זה אינו מוכרח דאדרב' כשנתקרב לגבול א"י אז שלח לפייסו כדי שלא יעבור זמן רב בין הפיוס לראות פנים ויחזור לשנאתו שישכח הפיוס ודומיא למאי דאמרי' גבי התראה דבעי' סמוך דאל"כ מצי למימר אשתלאי. גם מ"ש דאל"כ למה היו כאן הב' מחנות של א"י ודח"ל יחד משא"כ לעיל דכתיב עולים ויורדים גם זה לע"ד אינו מכריח כלל וטעם השינוי מדהכא לדלעיל כבר כתבנו הנר' נכון בפי' דלעיל נמצא שעם כל הכתוב אכתי פירש"י אינו מוכרח ולע"ד שהכריחו לרבינו השינוי הנמצא מיציאתו לביאתו דביציאתו לא נגלו אליו המלאכים רק בחלום ראה מלאכי אלהים עולים ויורדים ומ"ש דהכא בחזרתו כתיב ויפגעו בו מלאכי אלהים הא ודאי דבהליכתו נמי היה צדיק גמור כמו השתא אלא ודאי דהכא נגלו אליו להורות לו שגם מהם יקח לשלוח לעשו ובזה מובן קרא הסמיך ליה לעיל בסוף הפי' של מעלה ויאמר יעקב כאשר ראם וכו' ויש לדקדק מהו זה שאמר יעקב מחנה אלהים זה אטו לא ידעי' שהמלאכים הם מחנה אלהים. ותו מאי האי דכתיב כאשר ראם שהרי הוא יתור נפיש אלא ה"ק ויאמר יעקב כאשר ראם מדחזא יעקב שינוי זה שכאן ראה ממש ראיה חושיית משא"כ מתחלה שלא ראם אלא ראיה עיונית ונבואיית הא ודאי מחנה

אלהים זה שבא לעזרני שאשלח מהם לעשו מיד וישלח יעקב מלאכים. ועפ"י דרכנו מה מתוק מדבש לישנא דב"ד וז"ל וישלח יעקב מלאכים לפניו מה כתיב למעלה מן הענין ויאמר יעקב כאשר ראם מחנה אלהים זה עכ"ל והרא"ם ז"ל נדחק לפרשו עפ"י דרכו ולדידן ניחא טובא דהא איכא למידק אמאי לא מייתי המדרש עיקר המקרא דלעיל והכי הול"ל מה כתיב למעלה ויפגעו בו מלאכי אלהים אלא נר' שכוונת המדרש לומר דכי נפרש מלאכים דהכא מלאכים ממש מובן יפה מה שכתוב למעלה ויאמר יעקב כאשר ראם דאל"כ ק' כדלעיל מהו כאשר ראם ועוד מה היתה כוונת יעקב באמרו מחנה וכו' אלא לומר שהבין ודקדק יעקב מפני מה היתה ראיה זו חושיית א"ו לשלוח בשליחותא:

פסוק ה

גרתי לא נעשיתי וכו' פי' דק"ל דלמה ליה לומר לו דברים אלה ומאי נ"מ במה שגר אצל לבן אין זה מענין לתווך השלום לכך פי' לא נעשיתי שר וכו' ואין להקשות היאך היה רוצה להוכיח מזה שלא נתקימ' בו הברכה הרי יצחק לא אמר לו אלא הוה גביר לאחיך ולאו לכ"ע דמ"מ ממה שלא אמר לו לאחיך בחיר"ק לי' יחיד שהרי לא הו"ל רק אח א' ש"מ דר"ל על כל קרוביו ג"כ והרי כתיב ויגד יעקב לרחל כי אחי אביה הוא (ועפ"י דרכנו נוכל להבין בדרך דרש הפי' דבפי' דלעיל ויגד יעקב לרחל וכו' ואח"כ א"ל לבן אך עצמי ובשרי אתה וק' מאי אך שהוא לי' מעוט אלא שיעקב אמר לרחל שאחי אביה הוא שגם הוא מוכרח שיהיה כפוף תחתיו על ברכ' אביו הוה גביר לאחיך ולבן אמר ליה דליתא שהרי אינו אח ממש רק קורבא בעלמא ואין זה בכלל ברכת אביו וזהו אך עצמי ובשרי וכו' ואח"כ כשישב עמו חדש ימים ויעקב היה רועה צאנו אז אמר ליה לבן דרך צחוק הכי אחי אתה ועבדתני חנם כלו' וכי אפשר שאתה נקרא אחי כמו שאמרת ועבדתני חדש ימים חנם היכן ברכתך) והשתא שפיר קא"ל כי היכי שלא נתקימה בי לגבי לבן שגם הוא בכלל אח כך לא תתקיים בי לגבך. ומה שהוצרך רש"י לכתוב בי' פירושים דלפי' קמא ק' דמה טעם הוא זה שאינו כדאי לשנאתי בשביל שלא נתקימה הברכה זה אינו מצדו רק מצד הקב"ה אדרבא הוא לא חיסר מלהשתדל לקחת הברכה בערמה בכל כחו. לכך מייתי הד"א שלא היתה הכוונה אלא לומר לו שאינו מתיירא ממנו שהרי הוא צדיק גמור ואמרי' על הרשע צדיק ממנו בולע צ"ג אינו בולע ולפי' השני ק' דא"כ יש חסרון בכתוב דהיכי נוכל לפי' מלת גרתי בתרי אנפי עם לבן גרתי ותרי"ג וכו' ועוד דמהנראה מהמשך הענין כוונת יעקב היתה להשפיל עצמו לפני עשו ולא להקניאו ולהשתרר משי"ה מייתי תרוייהו:

פסוק ו

ויהי לי וכו' זו אינה וכו' לכאורה נראה דר"ל שהבהמות אינם גידולי קרקע וכך הבינו המפרשים ז"ל אך לע"ד א"א לומר כן מכמה אנפי חדא דא"כ נפלה נא במבוכ' עצומה דהא חזי' דזימנין הבהמות מיקרו גדולי קרקע ומאן מפיס דהכא נמי בכלל משמני הארץ לא הוו נמי בעלי חיים וכדאמרי' בעירובין ובפ' מרובה גבי מעשר והביאו הרא"ם ז"ל ונדחק בזה טובא ע"ש ותו דהכא מדכתיב בתר הכי ורוב דגן ותירוש איכא למשמע טפי דמשמני הארץ מלת' אחריתי היא ונימא אנן דעל ב"ח קאמר. ועוד דאטו עם אלו הנכסים לא הוה מצי לקנות שדות וכרמים טובא וכי היכי דעבד דמכר צאנו בדמים יקרים ולקח שפחות ועבדים וגמלים וחמורים וכדפירש"י גופיה בפ' דלעיל ה"נ יוכל למכור את אלו ולקנות קרקעות ונמצא שיש לו הכל. ובר מן דין לישניה דרש"י מוכח שאין זו כוונתו דא"כ הול"ל הללו אינם לא מן השמים וכו' לומר מינים הללו אינם וכו' ומאי זו דקאמר ותו מהו הל' אינה לא מן השמים ולא מן הארץ הול"ל אינה מן השמים והארץ. אלא נלע"ד שכוונת המד' מובנת בהקדים מדרש אחר דבפ' תולדות והוא זה מטל השמים זה המן דכתיב הנני ממטיר לכם לחם מן השמים ומשמני הארץ זו הבאר שהיתה מעלה דגים שמנים עכ"ל מוכח מזה שכוונת יצחק בברכתו שיתן לו ה' ברכה מרובה בלי טורח רק מן השמים ירד לו כמו שהיה המן וכך הארץ תעלה לו ברכה מרובה שיתעשר בלא עמל וטורח ומעתה זהו מה ששלח יעקב לעשו איברא שיש לי ברכה מרובה בנכסים אבל ברכה זו באה לי ע"י עמל וטורח הרבה מיגיע כפי ולא ירדה מן השמים ולא עלתה מהארץ רק שעם לבן גרתי וכולי ועבדתיו כמה שנים בעבודת פרך ובזה ויהי לי שור וחמור וכו' הרי שלא נתקיימה הברכה.

שור וחמור דרך ארץ וכו' והטעם לפי שהוא שם המין וכמ"ש הראב"ע והיינו הך:

ואשלחה וכו' להודיע שאני בא וכו' המפרשים ז"ל פירשו דכוונת רש"י שאינו מוסב למעלה דא"כ אין ההגדה הזאת סיבה למציאת חן אלא לשלא ישטמנו לכך הוצרך לפי שההגדה היא שרצונו ללכת אצלו להשתעבד לו ע"ע ולע"ד אין זו כוונת רש"י דא"כ תיבת להודיע שכתב רש"י מיותרת והכי הול"ל להגיד לאדוני שאני בא אליך ועוד דא"כ עיקר ההגדה חסרה בכתוב אלא נ"ל שהכל דבור א' עם מ"ש אח"כ למצוא חן בעיניך שאני שלם עמך וכו' וה"פ תאמרו לעשו שהטעם שאני שולח להגיד לו שיש לי שור וחמור וכו' הוא כדי להודיעו שסיבת ביאתי אינה אלא למצוא חן בעיניו ולבקש אהבה ואחוה ושלום ביני לבינו שלא יהיה סבור שסיבת ביאתי היא לפי שאני עני מדולדל ואין לי מה לאכול עוד ולפיכך הוצרכתי לחזור לכאן לסמוך על שלחן אבי דאדרבא ברוך

אלהים עשרתי וכי יש לי כל ולא באתי אלא לבקש אהבתך וז״ש להודיע שאני בא אליך למצוא חן וכו׳ ולא זולת ולפיכך שלחתי להגיד לך מה עמדי׃

פסוק ז

באנו וכו׳ שהיית אומר וכו׳ דרשו כן דאל״ה אל אל תרי זימני ל״ל וה״נ לקמן מיד אחי וכו׳ התם נמי משום מיד מיד וה״נ לעיל בפי׳ וירא עם בני עם יצחק התם נמי מייתי רש״י דרשה דאל״כ עם עם ל״ל אבל בפי׳ חיי שרה בפי׳ ועשה חסד עם אדוני אברהם לא פירש״י מידי ש״מ משום דליכא כפל דעם עם ואע״ג דהרא״ם ז״ל הק׳ שא״כ גבי לאדוני לעשו לעבדך ליעקב אמאי לא דרשו כלום נלע״ד דודאי התם נמי צריך למדרש אלא מיהא משום דרש״י לא מצא כלום בב״ר לא כתב מידי ונוכל לומר עם מ״ש בזוהר על אותו פ׳ טוב נקלה ועבד לו זה יעקב דמאיך רוחיה לגביה דעשו בגין דלבתר ליהוי עבד לו דסליק ליה יעקב לבתר יומיא ע״ש וזה נוכל לומר שרמז באמרו לאדוני לעשו עכשיו לאדוני ולאחרית הימים יהיה הוא אדון לעשו וה״נ לעבדך השתא ולבסוף הוא יהיה עבד ליעקב׃

פסוק ח

ויירא וכו׳ אם יהרוג וכו׳ פי׳ בשלמא לעשו לא הוה איכפת ליה אם יהרגנו דדינא הכי הבא להרגך השכם להרגו אבל ממה ששמע שהיו ת׳ איש עמו היה מיצר שמא יהרוג אותם להציל את נפשו ודילמא יתחייב בהריגתם שהם אינם חייבים מיתה לפי שהיו אנוסים מעשו דאפי׳ דהביאם בעל כרחם שאם לא היו באים היה הורגם ואעפ״י שראיתי להרא״ם ז״ל שכתב דאפ״ה לא היה להם לשמוע לו שהרי נמנו וגמרו על כל עבירות שבתורה יעבור ואל יהרג חוץ מע״ז ג״ע ושד״ע אחרי נשיקת עפר כפות רגליו הקדושים נראה דאשתמיטתי׳ גמר׳ ערובי׳ דפ׳ בן סורר דף ע״ד דבעו מיניה מר׳ אמי אי בן נח מצווה על קדושת השם ופשיט דאינו מצווה מקרא דגבי נעמן לדבר הזה יסלח ה׳ וכולי ויאמר לו לך לשלום ואע״ג דדחי׳ אח״כ דילמא הא בצנעא והא בפרהסיא כלו׳ וגבי נעמן צנעא הוה. שלא היו ישראל בבית רימון וא״כ הכא דהוו עשרה מישראל שהרי היו יעקב ובניו הו״ל פרהסיא מ״מ הש״ס לא קאמר זה אלא בדרך דחייה כלו׳ מהכא לא תפשוט בעיין וא״כ ספקא הוי ומספק׳ אין להרגם ולכך שפיר היה מיצר יעקב וכ״ש לגי׳ שהכריחו התו׳ שם דמסיקנא דפשיטותא היא דלא מיפקדי כלל אפי׳ בפרהסיא וכ״פ הרמב״ם פי״ מה׳ מלכים אחר כתבי הראוני תלמידי בס׳ פרשת דרכים להרב הגדול מוהרר״י רוזאניס ז״ל בדרך האתרים שרצה לומר דהא דמסקי׳ בגמרא דב״נ אינו מצווה על ק״ה היינו בע״ז וג״ע דילפי׳ להו מקראי דיהרג ואל יעבור וקרא לאו בבני נח משתעי אבל ש״ד דאתי מסברא כדאמרי׳ בפרק בן סורר דמאי חזית וכו׳ אין הפרש בזה מב״נ

לישראל ונסתייע הרב מדברי הרא"ם דהכא ע"ש והן אמת כי אריה שאג מי לא ייירא בפרט דכפי הנר' טעמא דמסתבר הוא מ"מ מאחר שמדברי הרמב"ם מוכח בהדיא דלא כוותיה שהרי לא חילק כלום אלא כתב ב"נ שאנסו אנס לעבור על אחת ממצותיו מותר לו לעבור אפי' נאנס לעבוד ע"ז וכו' ע"ש רמינ' אנפשין לבקש דלא תיקשי מכח הסברא שכ' הרב וראיתי התם בפ' בן סורר אההיא דאמרי' סברא הוא פירש"י דכי אמר רחמנא לעבור על המצות משום וחי בהם משום דיקרה בעיניו נשמה של ישראל והכא גבי רוצח כיון דס"ס איכא איבוד נשמה למה יהא מותי לעבור מי יודע שנפשו חביבה ליוצרו יותר מנפש חבירו עכ"ל אמור מעתה דהך סברא לא שייכא אלא לגבי ישראל דשייך בהו חביבות נפש לפני יוצרם. ועוד אני מעמיק העיון בזה ואומר הא ודאי ליכא למימר דהא דקי"ל דב"נ אינו מצווה על ק"ה היינו משום וחי בהם וכמו שהוא לגבי ישראל באותם שאמרו בהם יעבור ואל יהרג חדא דאטו וחי בהם בדידהו כתיבא ועוד דעיקר וחי בהם הוא משום חביבות נפשם של ישר' וכדפירש"י והא לא שייך בב"נ אלא ע"כ לומר משום דאניסו ואונס רחמנא שרי להו כיון דמשום אונס הוא ליכא לחלק בהו ממצוה אחת למצוה אחרת דדוקא בישראל שהוא משום וחי בהם שייך לחלק כדלעיל. ותדע עוד דהא התו' הקשו שם אדאמרי' בגמרא דב"נ אינו מצווה על ק"ה וא"ת והא וחי בהם בישראל כתיב ותירצו דלא אצט' וחי בהם אלא כי היכי דלא נילף שאר' מצות מרוצח ונערה המאורסה וכו' ע"כ כלו' אבל בב"נ דליכא שום מצוה שחייב ליהרג לא אצט' לימוד אלא ממילא יעבור ואל יהרג משום אונס והשתא אם איתא לדברי הרב אמאי לא כתיב בהו נמי מעוטא דוחי בהם כי היכי דלא נילף מרוצח והדרא קושיית התו' לדוכתא א"ו ליתא. עוד ראה זה מצאתי בכ"מ מה' יסודי התורה שכתב דמ"ש דבש"ד סברא הוא אינו עיקר הטעם דקבלה היתה בידם דיהרג אלא שנתנו טעם מסברא היכא דשייך אבל אה"נ דאפילו היכא דלא שייך ההוא טעמא הוי דינא הכי ע"ש הרי שאין עיקר הדין מכח הסברא כדי שנוכל להחמיר על ב"נ ליהרג מכח אותה סברא אשר ע"כ במקומי אני עומד לומר דליכא חילוק כלל וברוצח נמי יעבור ולא יהרג וראיתי שהרב הנז' כתב שהרב יפה מראה סבר הכי ואבתריה גרירנא. ואיך שיהיה לא יכולתי להלום מה שנסתיע הרב לסברתו מדברי הרא"ם דהכא דלפי הנר' ליכא אפי' דמות ראיה שהרי הרב לא הזכיר אותה סוגייא כלל ולא נחית לחלק בין ישראל לב"נ ולא מידי אדרבא כייל ותני על כל עבירות יעבור וכו' חוץ מע"ז ג"ע ש"ד והיכי סבר הרב הנז' להוכיח מל' זה דסבר הרא"ם דב"נ משונה דינו מע"ז וג"ע לש"ד זה דבר פלא. ועוד אני אומר דלו יונח בדברי הרב אפי"ה פירושנו על דברי רש"י א"ש דהתם כתב הרמב"ם פ"ה מה' יסודי התורה וכל מי

שנאמר בו יהרג ואל יעבור ה"ז חילל את ה' וכו' ואעפ"י שמפני שעבר באונס אין מלקין אותו ואצ"ל שאין ממיתין אותו עכ"ל מעתה אפי' נימא שחיבים היו ליהרג ולא לעבור מ"מ אנוסים היו ואינם בכלל חייבי מיתה ושפיר אמינא דבשלמא לעשו לא הוה איכפת ליה מידי אם יהרוג דהותר דמו וגברא קטילא הוא שהבא להרגך וכו' אבל הם דס"ס היו אנוסים היה מיצר אם יצטרך להורגם כיון דעכ"פ אינם חיבין מיתה כדאמרן וגם אינם בכלל הבא להרגך וכולי שלא מדעתם היו באים אלא באונס ודוק:

פסוק ט

והיה וכולי על כרחו וכו' קשה מהו על כרחו דאפילו ילחם עמו אולי יהרוג אותו ואתהן שיתגבר עליו וע"ק דמאי מהניא ליה המלחמה ליעקב והרי אביו לא ברכו אלא בקולו והכי אמרו רז"ל אין יעקב שולט אלא בקולו שנאמר הקול קול יעקב ואין עשו שולט אלא בידיו שנאמר והידים וכולי וא"כ מה יתן ומה יוסיף עזר המלחמה יותר מהתפלה שהרי מדברי רש"י משמע שהיה סומך על המלחמה טפי דעלה קאמר והיה המחנה הנשאר לפליטה על כרחו וכו' ונראה דשפיר קאמר יעקב על כרחו והיינו לפי שכיון ששמע שעשו בא לערוך מלחמה נגדו היה מתייירא מברכת אביו והידים ידי עשו שאם יעשה ינצח ומכח זה מה עשה חלק הכל לשני מחנות ואמר בודאי והיה המחנה הנשאר לפליטה שהרי אני אלחם עמו להציל המחנה הראשון ואם הוא יתגבר מכח ברכת יצחק והידים ידי עשו אז בהכרח צריך שיתקיים ג"כ על המחנה האחר הקול קול יעקב שהרי מי שאמר זה אמר זה ואם תתקיים ברכה זו במחנה האחד תתקיים בשני גם ברכה האחרת והדורון היה כדי להשתדל שלא יצטרך ליהנות מזכיותיו שיתמעטו וכמ"ש אחר כך קטנתי וכולי ולכך התקין עצמו לשלשה דברים וכו':

פסוק י

ואלהי אבי יצחק ולהלן וכו' ההרגש שמבחוץ הוא דהלשון נר' מהופך שהרי בכל מקום בתחלה כתיב השם המיוחד ואח"כ אלהי פלו' כמו ה' אלהי השמים ה' אלהי אברהם יצחק וישראל וכן בכל מקום.

פסוק יא

קטונתי וכו' נתקלקלתי וכו' ק' דפתח בכח וסיים בחבית דמתחלה קאמר שהיה ירא לפי שנתמעטו זכיות' ומסיים בה שמא נתקלקלתי בחטא והמפרשים ז"ל נתנו טעם דהוצרך לתרתי דבחדא לבד לא היה מתירא ע"ע ומיהו אכתי ק' בל' רש"י דא"כ הול"ל ועוד שמא נתקלקלתי ולא לכך אני ירא שמא נתקלקלתי וכו' לכך נר' כההיא דאמור רבנן דלעולם יראה אדם עצמו כאילו חציו זכאי וחציו חייב וה"נ יעקב אף על פי שבאמת היה צדיק גמור מ"מ הוא היה מחזיק עצמו לכך חציו זכאי וכולי ולהכי קאמר בשלמא אם

לא נתמעטו זכיותי ע"י החסדים לא הייתי מתיירא כלום דהא מסתמא כשם שבשעה שהבטיחני הקב"ה הייתי בינוני ואפ"ה הבטיחני הקב"ה משום דרב חסד מטה כלפי חסד האידנא נמי אכתי בינוני אני שהרי אם עשיתי איזה חטא עשיתי ג"כ איזה זכות והריני שקול ולא הייתי מתיירא דרב חסד וכו' ברם השתא שנתמעטו זכיותי והעונות לא נתמעטו נמצא חס ושלום כף חובה מכרעת ובשלמא אם היה ברור לי שלא נתקלקלתי אח"כ באיזה חטא לא הוה איכפת לי דאף על פי שנתמעטו הזכיות דמלפנים אפ"ה בודאי אח"כ עשיתי איזה זכיות ויכנסו במקומן ומיהו אני מתיירא שמא נתקלקלתי גם כן באיזה חטא ודא עקא וכל זה לרוב ענותנותו וצדקתו דלפי האמת פשיטא דצדיק גמור היה:

פסוק יג

היטב איטיב וכו' אע"ג דקי"ל דברה תורה כל' בני אדם כבר כתב הרא"ם ז"ל והוא מדברי התו' דפ"ב דמציעא דהיינו דוקא היכא דמוכחי קראי ע"ש ובש"ח ראיתי שכתב דהכא מוכח דלדרשה אתא דאל"כ הול"ל היטב תיטיב לנוכח כמו הענק תעניק ודלא כהרא"ם שפי' דהיכא דאיכא למדרש דרשי' עכ"ל ועמו הסליחה לא ידענא מאי קאמר שהרי יעקב מדבר להקדוש ברוך הוא ואומר לו ואתה אמרת כך היטב איטיב וכו' והיכי קאמר דהול"ל תיטיב. ועוד לא ידעתי היכי מוכח טפי הך דרשה דהיטיב בזכותך וכולי מדכתיב איטיב טפי מאילו הוה כתיב תיטיב ועוד דבכמה מקומות מצינו שמביא רש"י דרשות כאלה ולא שייכי דברי הש"ח כלל כגון בס"פ וירא כי ברך אברכך ברכה לאב ברכה לבן ע"ש ומ"ש ודלא כהרא"ם וכו' הרי הרא"ם לא כתב כדבריו כלל ע"ש ומ"מ ק' היכן מצינו בדברי הקדוש ברוך הוא שא"ל כן ויש לומר שהן הן הב' הבטחות שהזכיר לעיל דביציאתו מבית אביו אמר ליה אלהי אברהם אביך וכו' דר"ל בזכות אבותיך ובשובו לא הזכיר לו אבותיו אלא א"ל שוב וכו' ואהיה עמך משמע בזכותך ומשום דמ"מ לא א"ל הקדוש ברוך הוא כן בהדיא מש"ה לא כתיב אמרת לי אלא אמרת סתם כלומר בכלל מה שאמרת יש רמז מזה:

ושמתי וכו' והיכן וכו' ההרגש שמבחוץ הוא מ"ש לעיל בסמוך שהרי גם זה בכלל ואתה אמרי וצריך לדקדק מאי טעמא לא כתיב אמרת לי ובשלמא בדלעיל היטב איטיב כבר המתיקו רש"י שהרי לא אמר לו כן בפירוש אלא הכא אמאי ולכך משני שפיר דהא נמי לא אמר ליה כן בהדיא רק רמזו לו במ"ש דברתי לך והטעם שלא הזכיר יעקב כמ"ש ליה לדידיה כעפר הארץ היינו דההוא נדרש כשאין עושים רצונו של מקום שהם כעפר

לדוש ולכך לא רצה להזכיר זה בשעת הסכנה אך לא רצה ג"כ להזכיר ההבטחה היותר גדולה שאמר לאברהם אבינו כככבי השמים ותפס המועט:

פסוק יד

הבא בידו וכו' ד"א וכו' דאילו לפי' ראשון ק' דא"כ דהך מן הבא בידו מלתא אחריתי היא ולא שייכא עם הבעלי חיים דכתיבי בתר הכי א"כ הול"ל אח"כ ועזים מאתים א"נ הו"ל לסמוך מן הבא בידו לעזים וכולי ונימא ויקח מנחה לעשו אחיו מן הבא בידו עזים וכו' לכך פירוש ד"א ולד"א ק' דאין זה במשמעות הבא בידו ועוד דהא פשיטא דהא קי"ל סתם חבר אינו מוציא מתחת ידו דבר שאינו מתוקן ומאי רבותיה וכ"ש שולח לעשו הרשע ואם לא היה מעשר תחלה היה עובר בזה משום לפני עור וכו' ומאי קמ"ל:

פסוק טז

גמלים וכולי ובניהם עמהם. לפי שאין דרך לכלול הולדות במספר א' עם האמהות שאין הולדות חשובו' כאמהו' להמנות עמהם ולכך פי' דמקרא מסורס הוא וכאילו אמר גמלים שלשים ובניהם עמהם אבל לפי' מ"א דדריש בנאיהם א"ש ששניהם נכללין בחשבון א' הזכרים והנקבות בין הכל ל':

פסוק יט

והנה גם הוא יעקב. לפי"ז ק' אמאי כתיב אחר כך ואמרתם גם הנה עבדך יעקב אחרינו ונראה דהוצרך למיהדר ולמכתביה לומר שציוה ג"כ לכל שאר ההולכים אחרי העדרים שיאמרו גם כן כן דאע"ג דכתיב ויצו גם את השני וכולי כדבר הזה תדברון אל עשו אפ"ה אי לא הדר וכתב ואמרתם וכו' ה"א הך דקאמר לכלהו כדבר הזה תדברון לא קאי אלא על הדבור מנחה הוא שלוחה וכו' שבדבר זה כל א' אומר דבר חדוש. גם זה מנחה נוסף על האחרים אבל ההגדה שיעקב בא אחריהם סגי דלימא ליה חד מניהו ותו לא מש"ה הוצרך לחזור ולומר שרוצה שכלם יאמרו כן כדי שיתאמת אצלו ביאתו אעפ"י שמתאחר:

פסוק כג

ואת י"א ילדיו ודינה וכו' ההרגש שמבחוץ הוא דמאי קמ"ל באמרו המספר מניינא למה לי הוה סגי דלימ' ואת ילדיו א"ו דקרא קמ"ל שהיה חסר א' מהם ולא היו אלא י"א ומשום דהשתא נמי לא ידענא מאן חסר ולימא חד מהשבטים הוא דהטמין לאיזה תכלית ולעולם דינה שם היתה נגלית מש"ה כתיב נמי שתי נשיו שוות שתיהן נשים ושפחות נמי שוות ה"נ י"א כלם שוין ממילא מוכרח לומר שאין שם נקיבה עמהם ומעתה ק' דינה היכן היתה ומשני הטמינ' כדי שלא יתן בה עיניו וכו' ומ"ש רש"י שבשביל זה נענש בדינה ק' דלקמן מפי רש"י על פי קום עלה בית אל דלפי שאיחר נענש בזה וי"ל דבי עונשים הו"ל באותו מעשה א' צער הראשון על עינוי דינה וצער אחר כשהרגו בשביל זה

שמעון ולוי כל העיר כדכתיב ויאמר יעקב וכולי עכרתם אתי וכו' והרב נח"י הקשה על זה המדרש דמ"ש מלא' שהכתוב מזכירה לשבח שהיו מעשי עשו שנואים בעיניה ולא נענשה אף על פי שאפשר שהיתה מחזירתו למוטב ותי' ג' תירוצים ושלשתן דחוקים הראשון שאז עשו היה רשע טפי מעכשיו ולא ידענא מנ"ל אדרבא עכשיו היה רודף להרוג ליעקב ואפי' למ"ד בתר הכי שנשקו בכל לבו זה היה באותו רגע שנכמרו רחמיו ועוד תירץ שלאה לא היתה כ"כ מסוגלי כדינה להחזיר למוטב ואולי בחלום או בנבואה נגלה לו כן. ועוד תירץ דהכא נענש לפי שהשיאה לאיוב דגרע טפי מעשו שהיה ערל וחלילה לומר כן איש שהכתוב העיד עליו תם וישר. ואין מקום לו' דגרע מעשו הרשע ומיהו נר' דקושייתו מעיקרא ליתא דאה"נ שגם לאה אילו היה מבקש עשו לינשא עמה לא היתה נמנעת מלינשא לו מה"ט גופה שמא תחזירנו למוטב ותדע דאל"כ אמאי היו עיניה רכות והא בדידה קיימא אם לא תרצה לינשא לו דאין משיאין האשה אלא מדעתה ואמאי בכיא לא תבכה ולא תינשא א"ו על דא ודאי קא בכיא לפי שהיו אומרים הגדולה לגדול וכו' ואם עשו היה מבקש אותה היתה צריכה להודות לו שמא תחזירנו וכולי וכדאי' הכא שלכך נענש יעקב ולכך היתה בוכה דטפי היה ניחא לה לעלות בגורלו של צדיק טפי מלינשא לעשו על הספק דשמא לא תוכל להחזירו למוטב וברור ומיהו תימא דאטו כדי שיענש יעקב באה תקלה דעבירה ליד דינה טוביה חטא וכו' וי"ל דאשה קרקע עולם וכדמשני הש"ס גבי אסתר והכי אי' בריש כתובות אההיא דכל הנשאת בד' תיבעל להגמון תחלה ולדרוש להו דאונס שרי וע"ש בתו':

פסוק כד

את אשר לו וכו' כגשר וכו' דמשמע מלישנא דקרא דבהעברה אחת היה מעבירם ואיך אפשר זה אלא לכשתאמר עשה עצמו כגשר:

פסוק כה

ויותר וכולי פכים וכולי מדכתיב לעיל ויעבר את אשר לו ש"מ שכבר העביר כל מה שהיה לו וא"כ למה חזר לכך פי' ששכח דבר שאינו שלו דהיינו פכים קטני' שהיה בהם יין ושמן דקדש כדכתיב בתר הכי ויצב יעקב מצבה ויסך עליה נסך ויצוק עליה שמן ולכך חזר שמא ימצאום אנשים ויבאו לידי תקלה להשתמש בהן. וכ"ת א"כ היכי ילפי' מהכא דצדיקים חסים על ממונם דילמא שאני הכא לפי שהיו של קדש ומשום תקלה כדלעיל י"ל דהוה מצי לחללם במעות וישארו חולין א"ו דצדיקים חסים על ממונם ומ"מ ק' מנ"ל ששכחן דילמא הניחם באחרונה וכדאי' בגמרא פג"ה שנשתייר על פכים קטנים וי"ל שזה הוציאו הרב מכח הסברא דלא מסתבר שהניח הכלים דקדש באחרונה. ושוב מצאתי להרב דבק טוב שדרך בדרך זה אלא שכתב שהיה פך דקדש ופך אחד דחולין

ע"ש ולי נראה כדכתיבנא ואין להקשות דשלוחי מצוה אינן נזוקין ואיך נזוק מהמלאך דאדרבא הרי לא נזוק כלל דכתיב וירא כי לא יכול וכולי ואף שנגע בכף ירכו הרי זרח לו השמש לרפואתו אבל היה קצת היזק לפי שהיה גם כן קצת פשיעה לשכוח כלים דהקדש וכתיב וסביביו נשערה מאד:

ויאבק וכו' ולי נר' וכולי ניחא ליה לרבינו לידחק ולפרשו בל' ארמי ודלא כדפי' מנחם שהוא מל' אבק משום דלפירושו שר"ל העלה עפר לא יתכן לכתוב ויאבק ביו"ד ציר"י שהוא מהנפעל אלא הו"ל לכתוב ויאבק ביו"ד פת"ח ועוד שאין נמשך יפה אחריו תיבת עמו לכך פי' דר"ל ויתחבק ודע דפי' מנחם ופירש"י תלו באשלי רברבי דתרוייהו איתנהו בש"ס פג"ה והם תרתי מימרי חדא כאדם שחובק את חבירו וכולי ואידך מלמד שהעלו עפר ברגליהם עד כסא הכבוד ואמרי' התם דחדא כר"י וחדא כרבנן ש"מ דהנך תרתי פליגי ואמוראי נינהו אליביה דריב"ל ונ"ל דקא מיפלגי במאי דפליגי במדרשי' מי היה אותו המלאך איכא מ"ד מיכאל הוה ואיכא מ"ד שרו של עשו וה"נ מאן דמפרש שהעלו עפר עד כסא הכבוד סבר מיכאל הוא דאילו שרו של עשו לא מצי סליק עד כסא הכבוד ואידך ס"ל שרו של עשו ורש"י סבר כמ"ד שרו של עשו שהוא הקרוב לפשוטו של מקרא דאילו מיכאל מאי בעי מיעקב ומש"ה ניחא ליה לפי' ל' חבוק ודלא כפי' מנחם והשתא מתוק לנפש מאי דסיי' רש"י על פירושו ואמרו רבותינו שהיה שרו של עשו דלכאורה דבר זה חוץ לזמנו וחוץ למקומו אבל עפ"י האמור ניחא שכוונתו להודיע מאי איכא בין פי' מנחם לפירושא דידיה ומי הכריחו לפרש דלא כוותיה:

פסוק כז

כי עלה השחר וצריך וכולי הקשה הרב הנחי" מנ"ל דבשביל שירה דילמא משום ענין אחר' ונרא' דאל"כ אמאי קאמר סתם כי עלה השחר ומה בכך שעלה הו"ל להזכיר טעם הכרחו א"ו שהוא דבר פשוט דמאמרו כי עלה השחר מובן ממילא וא"א לומר אלא זה עוד הק' הרב וכי תופס היה יעקב בו ול"ק דבהדיא אמרו במדרש אבכיר שלא היה לו רשות לזוז ממקומו עד שנתן לו יעקב רשות:

פסוק כט

לא יעקב יאמר וכולי וסופך וכולי דליכא למימר שעכשיו המלאך היה משנה את שמו מיד דא"כ הול"ל לא יעקב יקרא עוד וכולי דהכי אשכחן בכל דוכתא כדחזי' גבי אברהם ולא יקרא עוד את שמך אברם ובשרה לא תקרא את שמה שרי וה"נ גבי יעקב גופיה לקמן לא יקרא שמך עוד יעקב כי אם ישראל וכו' אלא ע"כ ה"ק לא יאמר עוד שבאו לך וכו' כי אם בשררה וכולי ואימתי יהיה זה כי שרית וכולי ועם אנשים עשו ולבן שעד

עתה לא שרית רק עם לבן ואחר שיתנצל מיד עשו אז הקדוש ברוך הוא יתגלה עליך ומחליף שמך:

פרק לג

פסוק ד

וישקהו וכו' שלא נשקו וכו' אין סברא זו כמ"ד במדרש רבה שהיה רוצה לנשכו ונעשה צוארו כשיש ושיני עשו קהו שזו דעת אחרת דר' ינאי דדריש וישקהו כמו וישכהו ולא הביא זו רש"י שאינה קרובה לפשט אבל דברי הרב הם דברי ר"ש בן אלעזר דהתם וצריך ליישב מה עניין הניקוד בין לסברא זו בין לסברת רשב"י שנשקו בכל לבו ונר' דידוע שהנקוד לעולם בא לגרוע אותה האות הנקודה כגון אליו דנקודה הלמ"ד ודרשי' אי"ו והכא כל האותיות נקודות ולרשב"א ס"ל שבא למעט כל התיבה כלומ' אמת הוא דוישקהו אבל לא היה בכל לבו ורשב"י סבר שהנקוד בא להורות דמתחלה לא היה דעתו לנשקהו אבל אה"נ שבאותה שעה נכמרו רחמיו שאם להורות שלא נשקו בכל לבו לא היה צריך לינקד שהרי בידוע הוא שעשו שונא ליעקב וגם בלא ניקוד הייתי אומר כך לכך בא הניקוד להורות דלא נימא כפי מה דהוה ס"ד:

פסוק ז

נגש יוסף וכולי דק"ל דבשלמא בלאה דכתיב ותגש בל' יחידה אע"ג דהוו גם ילדיה מ"מ ניחא שהיא עיקר ובניה טפלים לה ולכך שפיר כתיב ותגש ולא כתיב ויגשו אבל הכא דכתיב יוסף תחלה לא שייך לומר יוסף עיקר א"כ הול"ל נגשו יוסף ורחל ולכך משני שפיר דקמ"ל שיוסף לבדו נגש וחפה על אמו וראיתי בס' דבק טוב שהק' למה לא הטמינה יעקב בתיבה כמו לדינה ותירץ דזרע אברהם גדורים בעריות דאשת איש אבל יוסף לפי שלא ידע מזה עמד בפניה ע"כ ואשתמיטתיה דבהדיא אמרו ה' עבירות עבר אותו רשע באותו היום בא על נערה המאורסה ורש"י גופיה הביא בפי' ויהי עשו וכו' כל ארבעים שנה היה עשו צד נשים תחת בעליהם ומענה אותם. אבל האמת שיעקב לא היה מתפחד מזה לפי שעשו היה מרמה את אביו שיהא סבור שהוא צדיק וליכא חששא שיקח את רחל לפי שיתגל' קלונו לאביו אבל מדינה היה מתפחד:

פסוק ט

יהי לך וכולי כאן דאל"כ אמאי קאמר יהי בלשון עתיד הל"ל הנה לך אשר לך או כיוצא לכך פירש דקאי על הברכות כלפי שאמר לו יעקב שעדיין לא נתקיימו בו א"ל יהי לך שיתקיימו לו:

פסוק יא

אשר הובאת וכולי ואני יגעתי וכולי יש לפרש כוונתו קח מנחתי שבזה תתקיים בך הברכה ולא בי שהרי הברכה היה להתעשר בלא עמל וטורח כדלעיל וכשתקבל זה שלא טרח' בה הרי מתקיימת בך וכי לא נתקיימה שהרי הרבה יגעתי וכולי וזו חפצי שאין רצוני שיתקיימו בי הברכות עכשיו רק לעתיד וזהו שאמר אל נא לתשובה על מה שאמר לו עשו יהי לך אשר לך שהודה לו על הברכות והוא השיבו אל נא ופירש"י אל נא תאמר לי כן אל תאמר לי שיתקיימו בי עכשיו שאין זו רצוני אלא אדרבא ולקחת מנחתי וכו' שתתקיים בך ולי תהיה שמורה לעתיד כן נר' לי בדרך דרש:

פסוק יד

עד אשר וכולי ואימתי ילך וכולי לא שהענין מוכרח לבקש ולפרש אימתי ילך מכח דאל"כ נמצא שדיבר שקר שהרי בכה"ג מותר גמור הוא דהכי ילפי ליה מהכא בפ"ב דע"ז ומייתי עובדא מתלמידי ר"ע אלא נר' דרש"י דייק דהול"ל עד אשר אלך אל אדוני שעירה ומאי אבא אלא מוכרח דרמז לו שלא ילך עד ימות המשיח וז"ש עד אשר אבוא כלו' עד שאחזור לבא לעה"ז בביאת המשיח ומ"מ צריך לייתובי דעתא היכי א"ל הכי דהא ודאי אכתי בההוא זמנא עשו לא היה דר בשעיר דהא חזי' בתר הכי שהיה בבית אביו ואחר כך כתיב ויקח עשו וכו' וילך אל ארץ מפני יעקב וכו' וישב עשו בהר שעיר. וצריך לומר דמה הוא אתרא דהוה השת' יעקב לילך לחברון היה צריך לעבור דרך הר שעיר וזהו שא"ל יעקב שילך לפניו וימתין בשעיר עד שהוא יגיע שם ומשם ילכו לביתם יחד והיינו דכתיב וישב ביום ההוא וכולי שעירה להמתין שם עד שיבא יעקב וכיון שהמתין איזה זמן וראה שלא בא הלך לביתו לבדו ושוב מצאתי לרבינו בחיי ז"ל שכתב בפרשת וילך אל ארץ שעורו וילך אל ארץ שעיר כי שם היה מקומו כענין שכתוב למעלה וישב ביום ההוא עשו לדרכו שעירה עכ"ל אמנם לפי מה שפירש"י בפי' וילך אל ארץ לגור באשר ימצא צריך לומר כדאמרן:

פסוק טז

וישב וכו' נשמטו מאצלו א' א' וכולי וא"ת מנ"ל דא' א' נשמטו דילמא כלהו בבת אחת ויש לומר מדחזי' דקא"ל בסמוך אציגה נא עמך וכולי ש"מ דאכתי הוו גברי עמיה וליכא למימר דכלהו בתר הכי נשמטו דאמאי נטרו עד האידנא ולא אזלי להו מיד אלא צריך לומר שהיו נשמטים א' א' כדי שלא ירגיש עשו עד שהיו הולכים ובשעתא דא"ל אציגה וכולי אכתי הוו קיימי קצתם:

פסוק יז

ויבן וכו' שהה שם וכו' דאל"כ מאי קמ"ל קרא פשיטא דמאחר שרוצה לישב שם צריך לעשות לו בית ולמקנהו גם כן סוכות ותו דמאי נ"מ בהודעה זו א"ו לדרשה ומאחר דבראשונה כשהלך שם היה קיץ ועשה סוכה נקרא שם המקום מיד סוכות:

פסוק יח

שלם בגופו וכולי דהללו ג' הם כל מיני השלמות שאפי' לימצא באדם וכיון דכתיב שלם סתמא הי מנייהו מפקת והא דנקטינהו בהך סדרא נר' דה"ק שלם בגופו שמתחלה נעשה חסר בגופו אבל נתרפא אחר כך כשזרח לו השמש ושלם בממונו הוא בענין אחר דהוה שלם לפי שלא היה מתחלה חסרון אלא למראית העין אבל לפי האמת לא היה חסר כלום אפי' בשעה ששלח הדורון לעשיו שנעשה לו נס שלא חיסר כלום ובתורתו היה שלם טפי דלא הו"ל חסרון כלל אפי' למראית העין והא דלא חשיב שלימות אחר דהיינו שלם במעשיו דהנך א"ש לומר שבא שלם שהקב"ה השלימו באלו השלמיות שהם דברים דלא כל הימנו לקנותם אבל שלימות המעשים בדידיה קיימא דהכל בידי שמים חוץ מירא' שמים:

פסוק כ

ויקרא וכו' ורבותינו וכו' לכאורה נר' כהכרח רבותינו דאל"כ לא הול"ל אלא ויקרא לו אלהי ישראל אבל בש"ס דמגילה די"ח אמרו דאל"כ הול"ל ויקרא לו יעקב ואין להק' על הש"ס דמה צורך להזכיר יעקב דמדכתיב ויצב שם מזבח ויקרא לו שפיר מובן ממילא דאיעקב קאי וכדאשכחן נמי במשה ויקרא לו ה' נסי ולא כתיב ויקרא לו משה דמובן ממילי' והי"נ כן אינה קושיא דשאני הכא דמדכתיב שתי שמות אל אלהי ישראל איכא למטעי ולפי ויקרא לו אל כלו' שהאל קרא לו אלהי ישראל ואם אי' דר"ל שיעקב קרא כן למזבח הו"ל לפרש ומדלא פי' ש"מ דקושטא הכי דה"פ ויקרא לו ליעקב אל וכו':

בת לאה ולא וכו' דאל"כ הוה סגי לכתוב דינה דהא ידעי' שהיתה בת לאה ועוד דהול"ל בת יעקב דהא הנקבה תולה הכתוב באב כדחזי' גבי ואת דינה בתו לכך הוכרח לפי' לדרשה ובזה מובן ג"כ מאי דכתיב בתר אשר ילדה ליעקב דאטו לא ידעי' דליעקב ילדה כלו' היכן מצינו שלאה נמי יצאנית הוה דמש"ה כתיב בת לאה ומשני אשר ילדה ליעקב כדכתיב שם ותצא לאה וכולי אלי תבא וכולי כתיב וישמע אלהים אל לאה ותהר וכו':

וכן וכולי שהאומות גדרו וכו' ז"ל הרא"ם ז"ל ואף על פי שאין הפנויה מכלל העריות כיון שגזל אותה ובא עליה הרי היא כערוה וחייב עליה הריגה שהרי בפ"ט מה' מלכים כתב הרמב"ם ז"ל ומפני מה נתחייבו כל אנשי שכם הריגה מפני ששכם גזל והם ראו וידעו ולא דנוהו וכו' עכ"ל ואחר המחילה הראויה אין נראה שזו כוונת רש"י דהא לא קאמר

משום גזל אלא משום ערוה קאמר ואין זו ענין לדברי הרמב"ם ומ"ש הרב דכיון שגזל הרי היא כערוה לא ידענא מנ"ל לומר כן דאיברא דגזל הוא אבל לא מפני זה תחשב ערוה מה שאינו ערוה. ונר' דאיכא למידק שנרא' אריכות לשון בדברי רש"י דהוה סגי ליה לומר וכן לא יעשה שהאומות גדרו עצמן וכולי ואמאי היה צריך למימר לענות את הבתולות לכך נלע"ד דכוונתו כלפי מה שכתוב לעיל וישכב אותה ויענה ואמרי' דהיינו כדרכה ושלא כדרכה והשתא כלפי מה ששכב אותה כדרכה אמר כי נבלה עשה בישראל לשכב וכולי וכלפי מה שעינה אותה שלא כדרכה קאמר וכן לא יעשה אפי' באומות וז"ש רש"י לענות את הבתולות ואעפ"י שאין זה מכלל העריות שנאסרו לב"נ דאפי' על אשת איש גמורה קאמרי' בפ' ד' מיתות דב"נ שבא עליה שלא כדרכה פטור מ"מ האומות גדרו עצמן גם מזה ע"י המבול וסלקי דברי רש"י ז"ל שפיר:

פרק לד

פסוק יג

במרמה בחכמה. דאע"ג דשרו להו לצדיקי לסגויי ברמאותא עם הרשעים דכתיב עם עקש תתפתל וכדחזי' ביעקב עם לבן מ"מ היא הנותנת דהואיל ובהיתרא עבדי לא שייך שיכתב עליו שם רמאות דמשמע שנותן עליהם דופי ולכן הוצרך לפי' בחכמה. וא"צ למה שחילק בש"ח דלא שרי אלא להינצל ברמאות אבל אם הרמאי כבר גמר רמאותו אסור לעשות לו רמאות בדבר אחר ע"כ ואיני רואה חילוק מזה למה שעשה יעקב עם לבן דהכא להנצל מהנבלה ולגלות מעליה' החרפה ולהרגם הואיל והיו חייבים מיתה מן הדין אמרו להם כן:

פסוק טו

להמול להיות נמול ז"ל הרא"ם פי' מבנין נפעל כמו הכון לקראת אלהיך ע"כ פי' לפירושו שהוא המקור מבנין נפעל מגזרת נח"י עי"ן ששרשו מול והמקור המול במ"ם דגושה להוראת חסרון הנו"ן מהנפעל ומ"ש כמו הכון וכולי אינו דומה ממש דהת' הוא ציווי והכא מקור אלא מיהא משום דהצווי והמקור שוה לכך כתב הרב כמו הכון וכולי:

פסוק לא

הכזונה הפקר. כוונת רבינו ליישב אמאי לא כתיב הזונה אלא הכזונה דמשמע כזונה ולא זונה ומשני דאה"נ דלאו זונה ממש היא דאע"ג דשייך שם זונה אף בפנויה המפקרת עצמה לזנות ואין ראיה מזונה האמורה אצל כהן כמו שהאריך בזה הרא"ם בפ' קדושים בפרשת אל תחלל את בתך להזנותה ועיין בק"א שם מכל מקום הכא שאני שהרי אנוסה היתה דאפילו את"ל שנתרצתה מכל מקום הואיל וקטנה היתה הרי קי"ל דפיתוי קטנה

אונס הוא אלא דימה אותה לזונה לענין ההפקר שעשה אותה הפקר כדרך שעושים לזונה:

את אחותינו ית אחתנא נר' כוונתו דמדכתיב יעשה ל' עתיד הוא משמע דה"פ שאם לא היינו הורגים אותם היה לחוש שמא לעתיד אתו למסרך לעשות כן עם אחותינו ונפרש מלת אחותנו כאילו מלאה ביו"ד בל' רבים ולכך מייתי מהתרגום דלאו הכי והשתא צ"ל דפי' יעשה וכי היה ראוי שיעשה:

פרק לה

פסוק א

קום עלה לפי וכו' דייק הכי מיתור הל' דאמר ליה קום עלה והוה סגי לומר עלה ועיין מ"ש לעיל על פירוש ואת י"א ילדיו:

פסוק ב

הנכר שיש בידכם וכו' ק' דאטו בני יעקב דצדיקים גמורים היו או נשיו עד עכשיו היו נהנים מע"ז ונר' דאותן השבויים ששבו מעיר שכם ביטלום ועי"ז היו מותרים בהנאה דקי"ל נכרי מבטל ע"ז אפילו בעל כרחו אלא דהשת' חש יעקב דדילמ' לא מהני אותו הביטול דהא צריך שהגוי המבטלה יהא גדול ובר דעת ויודע בטיב ע"ז ומשמשיה כדאית' במסכת ע"ז ועיין בפירוש הר"ב ספ"ד ונשים וטף לא ידעי מידי ותו דאפי' בטילי מאיסי לגבי קדש והיה רוצה להקדש ביותר:

והטהרו מע"ז דקי"ל דע"ז מטמאה אי כנדה אי כשרץ למר כדאית ליה ולמר כדאית ליה ואע"ג דאין טומאתה אלא מדרבנן יעקב קיים כל מילי כמו שלמד מאברהם:

פסוק ח

ותמת דבורה וכו' לפי שאמרה וכולי הטעם שלא שלחה עד עתה אע"ג שהיא אמרה לו וישבת עמו ימים אחדים ופירש"י בפי' דלעיל דהיינו ז' שנים י"ל דהא מסיים שם עד אשר תשוב חמת אחיך וצריך לפרש' דהכי קאמרה ליה עכ"פ לא תשב שם פחות מז' שנים ואם בסוף ז' שנים ינוח רוגזו אני אשלח להודיעך ואם לא אשלח ש"מ דאכתי ברוגזא יתיב הילכך תתעכב עד ששלחתיך ולקחתיך משם. ומאחר שרבקה הרגישה בעשו שעדיין לא נח רוגזיה מש"ה לא שלחה. אבל עכשיו כשחזר עשו לביתו אחר שהשלים עם יעקב והיה מלא מן הדורון שנתן לו אף שלא הגיד כלום לאביו ולאמו מכל מקום הואיל דבטל הכעס מלבו לא היה מדבר רע על יעקב כמו שהיה דרכו מתחלה ומזה דנה רבקה בעצמה דודאי כבר שב חרון אפו ממנו לכך שלחה דבורה שהיתה סבורה שעדיין היה עומד בפדן ארם:

תחת האלון וכולי ואגדה נתבשר וכולי אע"ג דלאה נמי וכן כמה צדיקים נעלמה מיתת' בתורה ואפ"ה לא פירשו בהו ולא מידי שאני הכא דהואיל וכתיב מיתת דבורה מינקתה בהדיא ומיתת רבקה לא פירש בהדיא רק רמזה רמוזי אצלה כאילו היא טפלה לה והוי כמו שפחה תירש גברתה זה ודאי צריך טעם. והא דלא הוצרך להעלים מיתת יצחק שגם הוא אביו של עשו י"ל שהזכרים תלויים באם וכדפירש"י לקמן בפ' ויגש על אלה בני לאה וכו' ותו דיצחק כולי עלמא ידעו דצדיק גמור הוה וא"כ יאמרו שאמו גרמה לו דומה לזה דרשו בפרק בן סורר דף ע' על מה שאמרה בת שבע לשלמה מה ברי וכו' וז"ל מה ברי הכל יודעים שאביך ירא שמים הוה עכשיו יאמרו אמו גרמה לו ולפירוש מה שכתוב במד' לק"מ דהכי אי' התם כשמתה רבקה אמרי מאן יפוק קמה אברהם מת יצחק יושב בבית ועיניו כהות יעקב הלך לפדן ארם מאן יפוק קמה עשו רשיע' ויימרון ברייתא לייטין נזייתא דכדין ינקין מה עשו הוציאו מטתה בלילה אריב"ז לפי שהוציאו מטתה בלילה לא פרסמו הכתובים מיתתה אלא מן הצד ע"כ:

פסוק ט

ויברך אותו ברכת אבלים דאל"כ הו"ל לפ' מה ברכה ברכו דליכא למימר דהיינו מאי דכתיב בתר פרה ורבה וכו' דבהדיא נר' דהא מלתא באפי נפשה מדהדר וכתב ויאמר לו אלהים וכו' וא"כ ה"נ הו"ל לפ' ומדלא פי' ש"מ דלא צריכא משום דדבר הלמד מענינו הוא:

פסוק י

לא יקרא וכו' הבא במארב וכו' נר' כוונתו ז"ל לתרץ דהא בתר הכי כמה זימנין נקרא בשם יעקב ומתרץ שאין הכוונ' כאן אלא לומר דלענין הברכות קא"ל דווקא:

פסוק יא

גוים מנשה ואפרים עיין מ"ש בס"ד בפ' ויחי על פ' ונתתיך לקהל עמים:

פסוק יג

במקום וכולי איני יודע וכו' אם אינו יודע שתיקותו יפה לו מדבורו ונ"ל שדבר גדול הנביא דיבר בזה שמרגיש קושיא בלי הפ' דכתיב ויעל וכו' במקום אשר דבר אתו דמאחר שכוונת הכתוב לומר שנסתלקה משם השכינה הול"ל מן המקום וכו' ואמאי כתיב במקום וכיון לתרץ עם מ"ש בב"ר ריש פרשת ויצא אר"י בן חלפתא אין אנו יודעים אם הב"ה מקומו של עולם או אם העולם מקומו ממה דכתיב הנה מקום אתי הוי הוא מקומו ש"ע ואין העול' מקומו עכ"ל והשתא אם היה כתוב ויעל וכו' מן המקום הוה משתמע ח"ו שהעולם מקומו וכדרך ב"ו שהוא גשמי ובעל גבול שכשיושב במקום זה אינו יושב במקום אחר הילכך כתיב במקום לומר דאף על פי שנסתלק משם אכתי שם הוא אין

העולם מקומו אלא הוא מקומו ש"ע וזה שאמר איני יודע מה כלומר עד השתא איני יודע מה אם הוא מקומו ש"ע או אם העולם מקומו מלמדנו פ' זה שהוא מקומו ש"ע:

פסוק טז

כברת וכולי פרסה או יותר וכולי אבל רבינו בחיי כתב שהרמב"ן ראה בעיניו שאין מרחק ביניהם אפי' מיל ולפי"ז היא מדה פחותה ממיל או אפשר שבזמן הזה דנתקצר' א"י ונתכווצה לכך ליכא אפי' מיל:

פסוק יז

כי גם זה וכו' ורבותינו דרשו וכו' טעם לתאומה זו יתירה לומר לפי שידוע שדינה היתה זכר אלא שנהפך מכח תפלת לאה שאמרה לא תהא רחל וכולי כדפירש"י שם וכיון שהיה גלוי לפניו ית' שאותו הולד היה עתיד להתהפך לנקבה בשביל רצון הצדקת לכך מעיקרא אעפ"י שנבראת תאומתו עמו מ"מ לא נברא לה גוף ולא נוצרה בתוך לאה התאומה שהיתה מוכני לבא אז באה עתה עם בנימין להודיע דבשבילו אשתהי עד האידנא:

פסוק כב

וישכב וכו' מעלה עליו וכו' נלע"ד דמ"מ התורה כתבה האמת שלא היתה שם שכיבה אלא בלבול מצעות שהכריח אביו לשכב את לאה ולא את בלהה והיינו דמלת וישכב בהיפך אותיות קרי' בה ויכבש ומלת פילגש בהיפוך אתוון שפילג והי"ק ויכבש את בלהה שפילג אביו כלו' כבשה והכריחה שפילג אביו ממנה. והשתא נמצא שנענש ראובן מדה כנגד מדה הוא בלבל המצעות והפכן לכך נתבלבלו ונתהפכו אותיות התורה עליו דבמקום ויכבש נכתב וישכב ובמקום שפילג נכתב פילגש וזהו מעלה עליו הכתוב וכו':

ויהיו בני וכולי ורבותינו וכולי נראה דרבותינו נמי מודו לפשט הכתוב שהוא ענין אחר שחוזר לענין ראשון ולכך יש פסקא אלא מיהא משום שבאה הפסקה באמצע הפ' דלאו כי אורחיה הוצרכו לדרוש ללמדנו וכו':

פסוק כט

ויגוע יצחק אין מוקדם וכו' נר' שכיון רבינו ליישב ג"כ שתיבת יצחק יתירא דביה משתעי קרא וקאי כדכתיב ויהיו ימי יצחק וכו' והו"ל לסיומי עליה ויגוע וימת דעל יצחק קאי אלא מש"ה הדר וכתב יצחק להודיע שאין זה מקומו של מקרא אלא שנכתב כאן חוץ למקומו לאיזה טעם ואפי' שרצה לסלקו הכתוב מתולדות עשו שמונה אח"ז:

פרק לו

פסוק ב

אהליבמה וכולי כינה שמה וכו' אבל לבשמת לא הוצרך לכנות לה שם אחר דאע"ג דלפי האמת היה שמה בשמת ע"ש שמקטרת לע"ז מ"מ הוא היה מטעה את אביו באמרו

שנק' בשמת ע"ש שנאים מעשה כבשמים כן נ"ל ודלא כש"ח. והשתא א"ש נמי דמש"ה התם כתב קרא לבשמת אחרי יהודית אע"ג דהיא היתה אשתו ראשונה כנר' מהכא מ"מ כתבה אחר כך ללמד היא גופה דכשם שהוא כינה שם האחת יהודית לשבח כך היה מפי שם האחרת ג"כ לשבח להטעות. ואע"ג דהתם כתיב יהודית בת בארי החתי והכא כתיב בת ענה בת צבעון החוי י"ל שאף זו מן התוכחות דעשו שינה שם אביה דבאמת יצתה מבין שניהם צבעון וענה. כמ"ש כאן ועשו לא רצה להודיע זה לאביו וא"ל שהיא בת בארי החתי והתורה לא נמנעה מלכתוב כמו שהוא אמר כמו שלא נמנעה מלכתוב יהודית אף על גב דשמה אהליבמה ובא הרמז ג"כ אל האמת דבארי רמז לצבעון שבא על הבאר והמקור שיצא ממנו דהיינו רמז והחתי רמז על ענה אשר מצא את הימים שחיתיתן מוטלת על הבריות והרא"ם ז"ל נדחק בזה טובא ע"ש:

בת ענה וכו' שבא צבעון וכו' ק' דמנ"ל הא דילמא ענה בא על אמו אשת צבעון ונפק מינה אהליבמה והכי משמע טפי מדכתיב בת ענה תחלה ש"מ שזהו האמת דבת ענה הוא. אלא דהדר וכתב ג"כ בת צבעון כלפי מה שסוברין העולם וה"נ משמע ממאי דבסיפי דענינ' כתיב אלה אלפי אהליבמה בת ענה לחוד ש"מ שהוא עיקר אביה וכן משמע עוד מדכתיב בתר הכי ואלה בני ענה דישון ואהליבמה בת ענה ומצאתי להתו' בב"ב פי' י"א דף קט"ו ע"ב שכתבו כן בשם רש"י בפי' החומש כנר' שכך היתה גרסת' בדברי רש"י. ולפי נוסח דידן הרא"ם ז"ל כתב דלפי שמצא רש"י כדברי רז"ל שצבעון בא על אמו והוליד ענה וכדלקמן לכך תלה נמי קלקול זה בצבעון דתולין הקלקלה במקולקל ע"ש שהאריך אך לעד"ן דהואיל וכוונת רש"י כמו דמסיים והודיעך הכתוב שכלן בני ממזרים היו א"כ לפי המכוון הוה עדיף טפי שלא לתלות כל הקלקלה בצבעון לבדו. ולעד"נ להיפך מדברי הרב אלא דלפי שמצא הרב בדבריה' ז"ל דצבעון בא על אמו לא ניחא ליה לפרש הב' שענה בא על אמו אלא ניחא ליה טפי למימר שצבעון בא על כלתו לומר שלא בערוה אחת לבד היו פרוצים אלא על כל העריות ואכתי יש לדקדק אמאי לא פירש"י כמ"ש התם בב"ב דענה אשה היתה והיינו דכתיב אהליבמה בת ענה בת צבעון כלו' אמה ענה ואביה צבעון ונראה דרש"י ז"ל קרא אשכח ודריש ואמר מלתא דלא אמרה שבור מלכ' ודומיא דההיא ממש דאמור רבנן אמר קרא הוא ענה דמעיקרא. ה"נ בתר הכי כתיב ואלה בני ענה דישון ואהליבמה בת ענה. והך בת ענה יתירא הוא אלא ה"ק ואלה בני ענה זה שאמרנו לעיל בנו של צבעון דישון ואהליבמה בת ענה כלו' והיינו בת ענה דאמרן מעיקרא אהליבמה בת ענה בת צבעון הוא ענה האמור כאן הוא ענה האמור שם וממילא הואיל וגברא הוא צריכין למימר כמ"ש רש"י שבא צבעון על

כלתו וכו' וא"ת אכתי לרז"ל תיקשי היא גופה מנ"ל דבא צבעון על אמו והוליד ענה דילמא שעיר הוא שבא על כלתו אשת צבעון והוליד ענה. ולכך חשיב ליה בבני שעיר וחשיב ליה בבני צבעון והדר בא צבעון על כלתו א"נ ענה בא על אמו ונולדה אהליבמה אלא י"ל מלתא דשויא אכוליה עניינא דהואיל וכוונת הכתוב להודיענו שכולם ממזרים ומקולקלים פסולים ופוסלים אי אמרת בשלמא דלא גלי קרא אלא בחד מנייהו דמקלקלו אורחותיו הוה ממילא נילף לכלהו במה מצינו אלא אי אמרת דגלי קרא בתרתי הואיל ולא צריך אלא בחד ואי כפל קרא וכתב בתרתי מעתה הו"ל כמו שני כתובים הבאין כאחד דאין מלמדין ובמאי דגלי גלי במאי דלא גלי לא גלי הילכך צריכי לבקש אופן שיהיו שני הקלקולי' בחד גברא ולא משכחי' אלא בצבעון שנדרש לפניו ולאחריו שבא על אמו ונפק ענה ועל כלתו ונפקא אהליבמה דהשתא שפיר נילף לכלהו במה מצינו ובדמיון זה תפס הכתוב גבי בני עשו דתפס הקלקול של אליפז שבא על אשת אביו ועל אשת שעיר כדלקמן וממילא נילף מניה במה מצינו לכלהו בני עשו שכלם רשעים וסרוחים על ערשותם:

פסוק ג

בשמת וכו' מצאתי באגדה וכו' ממה שנמצא לימוד זה בהך קרא למדנו דאע"ג דכבר יש לו אשה ובנים דהשתא תו ליכא מצות פו"ר אפ"ה מוחלין לו דהא הכא גבי עשו כשלקח אשה זו כבר הו"ל תרתי נשי ובנים נמי שהרי זה היה מעשה כשהלך יעקב מבית אביו ואמור רבנן דאליפז רדף אחריו במצות אביו ואפ"ה קרי לה מחלת שנמחלו לו ההיא שעתא אי הוה הדר ביה אלא דלפי שהוסיף רשעה על רשעתו למען ספות וכו' לא נמחלו לו אלא אלו ואלו נצרכים דומיא כההיא דאמור רבנן גבי מעביר ראשון ראשון ועון עצמו אינו נמחק:

פסוק ה

ואהליבמה וכולי קרח זה וכולי ממ"ש לעיל נתבאר ג"כ הך דהכא דה"ט דלא אמרי' שבא עשו על כלתו אשת אליפז ויצא קרח לפי שמצינו שביאר הכתוב קלקול באליפז כדלקמן גבי תמנע וניחא לן שלא יהו כבי כתובים הבאין כא' דאין מלמדין הילכך תלי' הך נמי באליפז כדי ללמוד במה מצינו שכולם בני תמותה. ועמ"ש בפרשת ויגש על פירוש כל הנפש לבית יעקב בס"ד:

פסוק כ

יושבי הארץ וכו' שהיו טועמין וכולי ק' דבשבת פ' אר"ע אהך קרא דרשו שהיו מריחין את הארץ דדריש מלת חורי מסורסת מל' ריח ועל פ' צבעון החוי הוא דדריש שטועמין את הארץ כחויא. ומ"ש דנקט רש"י על פ' זה שהיו טועמין דלא נפיק מהכא ואע"ג

דקושטא הוא דהיו עבדי הכי מ"מ הי"ל לאשמועי' אידך דרשה דהויא רבותא טפי להכיר ולהבחין בריח בלבד הואיל והוא ג"כ אמת והוא מאי דאשמועי' מהך קרא וצ"ע:

פסוק כד

את הימים וכו' חמור על סוס נקבה וכו' אע"ג דאיכא נמי פרדות שאביהן סוס ואמותיהן חמור ומנ"ל דהך דענה מהנהו דאביהן חמור. י"ל דנפ"ל מדכתיב ברעותו את החמורי' ש"מ דהנהו עיקר ומהם הרביע על סוסיא. וסברא זו שכתב רש"י היא דעת רשב"ג בפסחים דסבר פרד בימי ענה היה ואיכא מ"ד התם דאדם הראשון הרכיב ב' בהמות ויצא מהן פרד ולדידיה צריך לפ' הך קרא דאשר מצא את הימים כדתרגם אנקלוס דאשכח ית גברייא ופי' הרמב"ן הביאו הר"ר בחיי שבאו עליו גבורים מהאומה הנק' אימים ורצו לגזול ממנו החמורים במדבר והצילם מידם:

פסוק לא

ואלה המלכים וכו' וכנגדן וכו' שכשזה קם זה נופל והתחילו מלכי אדום תחלה שכך רצה יעקב וכך אמר לו יעבר נא אדוני לפני עבדו:

פסוק מ

ואלה שמות וכו' ופסקה מהם וכו' אע"ג דלקמן פי' מגדיאל רומי והוא מלכות גדול כדחזי' ל"ק דהאמת הוא דכך הו"ל להיות שכשהגיע המלכות ליד יעקב אילו לא חטאו לא היתה המלכות פוסקת מהם וממילא לא היה עוד מלכות באדום אלא דמפני חטאינו חזרה המלכות להם עד ישקיף וירא ה' משמים והיתה להי' המלוכה בב"א:

פרק לז

פסוק א

וישב פרש"י ז"ל אחר שכתב לך וכו' פי' דק"ל לרש"י דהך קרא דוישב מיותר הוא דהא שמענו בפ' דלעיל ויבא יעקב אל יצחק אביו וכולי ואם לומר דאכתי תמן הוה להא נמי לא צריכה דהא חזינא מקראי דלקמן וישלחהו מעמק חברון וכו' דהתם הוה מותביה לכך פי' דמשום דלעיל כתיב וישב עשו בהר שעיר וכו' ואלה תולדות עשו וכו' הילכך כתב ה"נ וישב יעקב וכו' אלה תולדות יעקב וכו' לומר בא וראה מה בין ישובי עשו ותולדותיו לישובי יעקב ותולדותיו שהללו חשובים להאריך בהם ומ"ש וכן אתה מוצא וכולי וכשבא לנח האריך בו אין הכוונה לומר במה שהאריך לספ' בענין המבול והנמשך אליו דאותו ספור אינו ענין פרטי לנח אלא ספור כולל על כל העולם אלא נר' דכוונתו דתכף כשבא הכתוב לספר לידתו של נח האריך בו יותר מכלם דבכלם כתיב בקצרה ויחי שת וכו' ויולד את אנוש ויחי אנוש וכו' ויולד את קינן וכן לכלם וכשבא לנח כתיב ויחי למך וכולי ויולד בן ויקרא את שמו נח לאמר זה ינחמנו וכולי ומאריך שם גם בסיפור

תולדותיו של נח ב"פ דבתחילה כתיב ויולד נח את שם וכולי והדר כתיב ויולד נח שלשה בנים את שם וכו' והיינו האריכות ומה ששינה רש"י לשונו בי' דורות שמנח ועד אברהם ואמר קצר בהם ולא כתב כדלעיל פ' הוליד וכו' כוונתו לומר שבדורות אלו השניים קצר טפי מן הראשונים דבראשוני' לכל הפחות כתב לכל א' מקרא בפ"ע הכולל כל ימי חייו ומספר מיתתו כגון ויהיו כל ימי אנוש חמש שנים ותשע מאות שנה וימות וכן לכל א' וא' משא"כ בדורות האחרונים דקצר אפי' זה ולא הזכירו ויש טעם נכון לדבר דשניים גרעי טפי שהרי הראשונים לא היה להם ממי ללמוד אבל האחרונים אע"ג דחזו משפט דור המבול והו"ל ללמוד ולישר מעשיהם אפ"ה ראו ולא לקחו מוסר. ומ"ש רש"י ומשהגיע אצל אברהם ולא כתב ומשבא לאברהם כמ"ש גבי נח רצונו לומר דמיד בתולדו' תרח התחיל הכתוב להאריך טפי מכלהו שהרי כתיב ויחי תרח וכו' ויולד את אברם וכו' ושוב כתיב ואלה תולדות תרח וכולי וימת הרן וכולי כל הפרשה והטעם לפי שהיה אברהם מעורב עם תולדות תרח א"כ לא היה יכול לכתוב ואלה תולדות תרח אברהם בלבד ולהניח השאר שהרי כולם תולדות תרח היו ולכך הוצרך להאריך קצת גם בשאר תולדות תרח בשביל אברהם אלא שבשאר תולדות תרח סופר ישובם בקצרה ויקח תרח וכולי ויבאו עד חרן וכו' ואחר כך מספר והולך כל ענין וישוב אברהם בדרך ארוכה וה"ז ממש דומה לדהכא שבשביל שכתב לעיל ואלה תולדות יצחק לא היה יכול לפרש ענייני יעקב בלבד שהרי עשו ג"כ מתולדות יצחק מש"ה כתב תחילה ישובי עשו וכולי בקצרה ואחר כך מספר והולך כל ענייני יעקב בארוכה והשתא א"ש המשל דמייתי רש"י מהמרגלית שנפלה בין החול שהרי כשהזכיר תולדות תרח ממילא נפל המרגלית שהוא אברהם בין החול נחור והרן וה"נ אחר שהזכיר תולדו' יצחק נפל המרגלי' שהוא יעקב בין החול והיינו עשו ולפיכך הוצרך למשמש בחול וכו' ולפי דרכנו יובן היטב סיום המשל דקאמר משליך את הצרורות וכו' שהרא"ם ז"ל כתב שאין בו ענין על הנמשל אלא הוא תשלום המשל לבד והוא דוחק ובדידן ניחא במאי דאיכא למידק דפתח בחול ומסיים בצרורות אלא ה"ק דכשנפלי' המרגלית בחול צריך לכוברו בכברה שכל החול דק דק נופל למטה ואותו הדק אינו צריך משמוש כלל רק לכוברו בלבד וזהו משל על דורות הקודמים לצדיק שאין כתוב בהם רק פ' הוליד וכו' ובחול הגם העשוי רגבים וצרורות שנשאר למעלה עם המרגלית צריך בו גם המשמוש כדי לברור מתוכם המרגלית והנמשל בזה הם אחי הצדיק הנכללים בתולדות אבותיו כמו נחור והרן אצל אברהם ועשו אצל יעקב ובהם צריך גם משמוש דהיינו קצת ביאור טפי משאר הרשעים וכדאמרן:

פסוק ב

אלה וכולי ואלה של וכו' דק"ל היכי כתיב תולדות יעקב יוסף לבד לכך פי' דאלה קאי על הישובים והגלגולים שהוזכרו בפי' דלעיל בתיבת וישב וכאן חסר בכתוב מלת של וה"ק אלה הישובים והגלגולים של תולדות יעקב וכן ביארו המפרשים. ומה שהביא רש"י המדרש תלה הכתוב וכולי מפני כמה דברים וכולי הוצרך לשלשתם משום דאילו לטעם ראשון ק' שהרי בנימין נמי בנה של רחל ועוד דאין ל' הכתוב נמשך יפה אחריו בן שבע עשרה שנה וכו' ולטעם השני אמת דתו ל"ק מבנימין ומיהו אכתי אין ל' הכתוב נמשך אחריו דאילו לטעם ב' א"ש שאז נשטם ובקשו אחיו להרגו וה"ט שרש"י בחר להביא אלו הב' דברים נשטם וכו' טפי מכלהו מאי דאיתא במדרש ע"ע משום דלהקש זה בלבד הוא דא"ש המשך הפסוקים והוא קרוב לפשוטו ומ"מ מאחר שאין זה דבר כדאי לגרום לחשבו לעיקר תולדות יעקב מש"ה מייתי גם הטעמים הקודמים. ומ"ש זה נשטם וזה נשטם ביעקב כתיב לעיל בפי' תולדות וביוסף כתיב בפי' ויחי וישטמוהו בעלי חיצים ומ"מ ק' במאי דהדר ואמר זה אחיו מבקש להרגו וכו' שזה כפל הענין במילו' שונות. ואפי' דה"ק דמצינו בעשו חלופי דעות דמתחילה לא היה לו אלא משטמה דהיינו נטירה בלב ולא היה רוצה להרגו עד שיקרבו ימי אבל אביו שלא לצערו והדר חזר מדעתו והיה הולך לקראתו עם ת' איש להרגו ה"נ גבי יוסף עם אחיו היו חלופי דעות ששמעון ולוי היו רוצים להרגו כדפי' רש"י לקמן גבי ויאמרו איש אל אחיו אבל האחרים היו משטימין אותו אבל לא רצו להרגו אלא למכרו. ומ"ש ועוד נדרש בו וישב וכו' אין להק' דכיון שדרשה זו היא על וישב הו"ל לאתויי בקרא דלעיל דאדרבא ה"ק ועוד נדרש בו בפי' דאלה תולדות ג"כ דפי' תולדות אין ר"ל בנים רק מקרים דבשביל שביקש לישב בשלוה באו עליו המקרים הללו. אך ק' דמהיכא למדו שביקש לישב בשלוה אי מתיבת וישב הא בכמה דוכתי מצינו כן ולא דרשו מידי כמו וישב יצחק בגרר וישב ישראל בארץ מצרים וישב ישראל בשיטי' וכן רבים ותו דאדרבא בסנהדריי פי' חלק דרשי' דכל מקום שנא' וישב הוא ל' צער ונר' שדרשו כן מיתורא דקרא כדלעיל א"נ מדכתיב וישב יעקב בארץ מגורי אביו והול"ל וישב יעקב בחברון ותו אמאי נקט ל' מגורי באביו אלא ה"ק במקום שאביו היה גר בארץ הוא היה רוצה להיות תושב בישוב ושלוה ומיהו ק' במאי דקא מתמה צדיקים מבקשים לישב בשלוה ואמאי לא והלא לכל ב' הסברות שנאמרו בגמר' דברכות גבי צדיק וטוב לו ביעקב הוה שייך הטוב שהרי היה צדיק גמור וגם צדיק בן צדיק. ונר' דמ"מ כיון דשכר מצות (מדינא) בהאי עלמא ליכא ממילא מאי דיהיב קב"ה לצדיקים גמורים בהאי עלמא הוא מתנה בעלמא אין לו לצדיק לבקש הטוב אלא אי אתי

ממילא הנה מה טוב והיינו דקאמר ביקש יעקב לישב בשלוה ולכך קפץ וכו' וזהו שאמר הקדוש ברוך הוא לא דיין וכו' אלא שמבקשין וכו' בשלמא מה שמבקשים להיות מתוקן להם לעולם הבא ניחא דמדידהו קא אכלי מיהו בהאי עלמא אין להם לבקש דבר שאינו שלהם דאי נמי יהיבנא להו מתנה בעלמא היא כי עם ה' החסד:

והוא נער וכו' דאל"כ מאחר דכבר כתיב בן י"ז שנה השתא מ"ש והוא נער ממ"נ ק' אם האמ' הוא שעדין נקרא נער א"כ לא היה צריך לכתבו ואם אינו נקרא עוד נער כ"ש דקשה מש"ה מתרץ שעושה וכו':

את בני וכו' לפי שהיו וכו' ובהכי מדוייק מאי דכתיב את בני וכו' נשי אביו דאטו לא ידענא דנשי אביו נינהו אלא ה"ק שהוא היה מקרבן באמרו שאין נקראים עבדים שהרי גם אמותיהם של אלו נשי אביו הוו:

את דבתם וכו' שהיו אוכלין וכו' שלשתן נפ"ל מרעה מג"ש כמ"ש הרא"ם ז"ל ומ"מ ק' ממ"נ דחלילה מלהאמין שהשבטים הצדיקים היו עושים דברים הללו וכ"ש שאין לחשוב על יוסף הצדיק שהיה מוציא דיבה לשקר והרא"ם ז"ל פי' ע"פ דרכו ע"ש ואענה גם אני חלקי בההיא דאמ"ה היינו דבחולין פליגי איכא מ"ד חוששין לזרע האב ואיכא מ"ד אין חוששין ואמר רב משרשיא התם למ"ד אין חוששין בן פקועה שגדל ובא על בהמה דעלמא אותו הולד אין לו תקנה בשחיטה כלל והשתא אינהו סברי כמ"ד אין חוששין והיו אוכלים כה"ג ולעולם ע"י שחיטה ויוסף סבר כמ"ד חוששין וכיון דלא מהניא להו שחיטה חשיב כאבר מן החי א"נ הוו פליגי בפלוגתא דרב ועולא בר"פ בהמה המקשה גבי הוציא עובר את ידו והחזירו מותר דרב סבר אבר עצמו אסור ועולא סבר אבר עצמו מותר והשתא אינהו סברי כעולא ויוסף סבר כרב וכפי האמת דעולא אתותב ע"ש. וטעם שהיו קוראים עבדים לבני השפחות היינו להיכר ולסימן לפי שהיו הראשונים מקפידים מאד ליוחסין ובני לאה היו מחזיקי' עצמם למיוחסים טפי מבני השפחו' דאע"ג דיעקב גיירן מ"מ תחילתן שפחות הוו וסברי דאיכא קצת פגם ולזכר עולם לבניהם אחריהם שלא יתערב זרעם בזרע בני השפחות היו קוראים אותם ככה וכההיא דקצצה דמס' כתובות ויוסף סבר דלא שייך זה קודם מ"ת דמהו ייחוסן של לאה ורחל טפי מזלפה ובלהה הא כלהו נמי בנות לבן ארמאה הוו ולידתן שלא בקדושה והיינו גיורת היינו שפחה משוחררת וההיא דחשודין על העריות במדרש איתא לפי שהיו תולים עיניהם בבנות הארץ ובהא נמי נר' דפליגי בההיא דאי' בגמ' בתרי רבנן דהוו אזלי באורחא אמר חד מנייהו לא ניזיל באורחא דזונות אלא ניזיל בארחא דע"ז דקטיל יצריה וא"ל אידך אדרבא ניזיל בדזונות ונכפי יצרין וה"נ אינהו היו תולין עיניהם בבנות

הארץ כדי להתאוות ולכפויי יצרא ויוסף סבר דאין לעשות כן דמגרי יצה"ר בנפשיה ומה שנענש יוסף לפי שלא הו"ל לספר לאביו במוציא דיבה אלא לפי דעתו הו"ל להוכיח דאולי יקבלו ממנו ומיהו איכא למידק במ"ש שנענש בושחטו וכו' שהליקוי לא היה באבר מן החי ותו מנ"ל שאכלו אותו השעיר ונר' דמאחר שכוונת' היתה כדי שיעקב יחשוב שנהרג מאיזו חיה ושיתיאש מלבקשו א"כ אדרבא טפי הוה עדיף שלא יוציאו את דמו ע"י שחיטה בסימנים אלא לעורפו ולהמתין עד שימות ואח"כ להוציא את דמו ולטבול הכתונת דהא חזינ' בפ' כלל גדול גבי הצד חלזון דכל כמה דאית נשמה טוב לבלול טפי מדם המת וכיון שהיו רוצים להראות שכבר מת לא הו"ל לטבול בדם שחוטה דאכתי אית ביה חיות אלא מוכח שרצו לאכול אותו השעיר ולכך הוצרכו לשחטו ש"מ שלא היו חשודין על אבמ"ה לאכול בלא שחיטה דא"כ לא היו נמנעים מלעשות כן זאת הפעם עכ"פ הואיל והוא עדיף להו לפי כוונתם:

פסוק ג

בן זקונים שנולד וכו' זהו על פי פשוטו דהכי משמע לישנא והוא ההפך מדכ' כחיצי' וכו' כן בני הנעורים ומשום דא"כ ק' שהרי בנימין היה בן זקונים טפי ואע"פ שיש לתרץ דאה"נ שגם לבנימין היה אוהב הרבה כדכתיב ונפשו קשורה בנפשו שגם הוא בן זקונים ומ"ש כאן כי בן זקונים הוא ר"ל לגבי שאר אחיו הרועים בצאן שנזכרו בפסוק דבנימין קטן הוה ולא זז מאצל אביו מ"מ אכתי עיקרא דמלתא דחיקא שאין האהבה תלויה בזה לכך לא בחר אנקלוס בזה ולפירושו נמי ק' דהול"ל בן זקן כמו והדרת פני זקן א"נ בן זקנה ואי רצה לומר זקונים לרמוז מה שלמד משני זקנים שם ועבר הול"ל זקנים מאי זקונים לכך מייתי ד"א שזקונים רצה לומר זיו איקונים ופי' זה פשיטא שאינו קרוב לפשוטו של מקרא לכך מייתי נמי מאי דלעיל:

פסים וכולי כמו כרפס וכו' דמפרש"י בפ"ק דמגילה כרים של פסים ומה שהוצרך רש"י להביא האגדה הוא לתרץ הרגש א' בפ' דהו"ל ויעש לו וכו' ואמאי כתיב ועשה דמשמע נמי לשון עתיד לכך מייתי האגדה והפי' שנתן הקדוש ברוך הוא בלבו של יעקב לעשותה של פסים טפי ממין אחר לרמוז בה צרותיו שהיה עתיד לעבור עליו:

פסוק ד

ולא יכלו וכולי דאל"כ מאי קמ"ל כיון דכתיב וישנאו אותו סגי שהכל בכלל:

פסוק ז

מאלמים וכו'. וכמוהו בל' משנה וכו' הוצרך להביא ג"כ מל' משנה דאל"כ בין הכא ובין התם מנ"ל שהם עומרין דילמא שיבלין ומקריין אלומים ומאלמים אלומים ר"ל קוצרין

שבלים משי"ה מייתי מלשון משנה דמוכח בהדיא שהם עמרין מדקתני נוטל ומכריז לפי שיש בהן סימן ול' משנה לאו דוקא דברייתא היא בפרק אלו מציאות:

פסוק ח

ועל דבריו וכו' דליכא למימר ועל דבריו על סיפור החלום שהיו חושדים אותו דדילמא בערמה סיפרו משום דק"ל חלמא דלא מפשר כאגרתא דלא מקריא ולכך סיפרו להם כדי שיאמרו לו המלוך תמלוך וממילא יתקיים זה הפתרון דא"כ אדרבא אם כוונתו לרעה מאחר דקי"ל כל החלומות הולכין אחר הפה לא הו"ל להגידו לאחיו דדילמא יפתרו אותו בענין אחר שיהיה רע לדידיה ואי משום דהוכרח דאל"כ חלמא דלא מפשר וכו' הו"מ להגידו לאביו שהיה אוהבו ויפתרנו לטוב או לאחיו בני השפחות ולא לאחיו בני לאה א"ו מדספר אותו לאחיו ש"מ שהיה הולך בתמימות וא"כ לא שייך לומר שבשביל זה שנאוהו לכך פי' על דבתם. ומ"מ ק' דשנאת הדבה הול"ל בתחילה לעיל שהרי הדבה היתה קודם החלום וי"ל דבשלמא בתחילה לא היו שונאים אותו על הדבה דסברי דילמא לפי דעתו אנו חוטאים ומה שלא הוכיח אותנו פנים בפנים היינו לטובה לפי שיודע שהוא קטן מכלנו ואנו חשובים ממנו ואינו כדאי להוכיחנו ולפיכך הוא מגיד לאבינו כדי שהוא יוכיחנו אבל השתא שסיפר להם החלום וידוע דאין מראין לו לאדם אלא מהרהורי לבו א"כ ש"מ שהוא מחזיק עצמו בעיניו לגדול ממנו וא"כ למה לא הוכיח אותנו פנים בפנים לפי דעתו אין זה כי אם רוע לב ואין דעתו במה שסיפר לאבינו אלא להוציא עלינו שם רע ולכך השתא שנאוהו על הדבה:

פסוק י

ויספר וכולי לאחר שסיפר וכולי והיה זה להוציא מלבם מה שהוא היה מהרהר ביום דאטו ס"ד שיהרהר זה על אביו ולא די שהרהר אלא דחציף אפיה לספרו לו אלא מזה יראו שבתמימות לבו הולך:

הבא נבא וכו' והוא לא היה יודע וכו' לפי"ז משמע שתמיהת יעקב היא תמיהא קיימת ולא היה להוציא מלב בניו לבד דהא השתא אכתי לא קס"ד הא דאין חלום בלא דברים בטלים וא"כ כיון דלדידיה א"א באמו לפי שכבר מתה והוא לא היה יודע שהדברים מגיעים לבלהה א"כ ממילא כשם שזה שקר כך הכל שקר אבל זה א"א כלל שהרי כתיב אח"כ ואביו שמר את הדבר אלא אמיתות הענין דפי' ראשון זה הוא מהמדרש דהכי איתא התם כך היה אבינו יעקב סבור שתחיית המתים מגעת בימיו וכולי ולא היה יעקב אבינו יודע שהדבר מגיע וכו' עכ"ל הרי שאף המדרש סבור שהכל היה להוציא מלב בניו אלא דסבור שבדעתו של יעקב היה שיתקיים גם באמו ע"י תחיית המתים וניחא ליה למימר הכי ולא לומר דלעולם היה יודע שתתקיים ע"י בלהה אלא שנתכוון להוציא

מלב בניו משום דדייק המדרש דא"כ הכי הול"ל הנבא אני וכולי ומאי כפל הדברים הבא נבא ע"כ הכי ר"ל הבא תחילה שתחזור אמך לבא לעולם הזה ע"י תחיית המתי' ושוב נבא כלנו להשתחוות כן היה בלבו וכוונתו לומר זה אלא שאמרו בלשון גערה ותמיהא להוציא מלב בניו דודאי לא תיסק אדעתייהו הא דתחיית המתים וממילא יאמרו כשם שא"א באם כך הכל בטל ולא יתקנאו בו כל זה לפי שיטת הב"ר אבל הש"ס דידן בברכות עבר בדרך אחרת דלעולם אמך ר"ל אם ממש ולא סבר יעקב שיבא תחית המתי' בימיו ודיוק דהבא נבא לא דרשי שדברה תורה כלי ב"א. א"נ לומר כשם שא"א ביאת אמך כך א"א לכל הביאות ואמר כן להוציא מלב בניו אבל האמת דסבר יעקב דהך דהאם אה"נ דבטל הוא ומ"מ השאר קיים דאין חלום וכו' והראיה שידע יעקב דאין חלום בלא וכו' ממאי דאיתא בזהר בפרשת ויצא על פס' וידר יעקב וכו' א"ה כיון דכלו האי אבטח ליה קב"ה אמאי לא האמין דאמר אם יהיה אלהים וכולי אלא אמר יעקב חלמא חלמנא וחלמין מנייהו קשוט ומנייהו לא קשוט וכו' ועוד מבאר הדבר בפ' זו על פי' ויחלום וכו' ת"ח כל חלמא דאיהו כדקא יאות מהאי דרגא קא אתיא וע"ד לית חלמא דלא יתערבון בהדיה מילין כדיבן כמא דאיקימנא ובג"כ מנייהו קשוט ומנייהו כדיבן ולית ליך חלמא דלא איית ביה מהאי גיסא ומהאי גיסא וכו' עכ"ל הרי דכיון דידע יעקב דמנייהו קשוט ומנייהו כדיבן ידע נמי דלית לך חלמא דלא יתערבון וכו' דהיינו הך. ולפי דרכנו אתה למד דמאי דמסיים רש"י ויעקב נתכוון וכו' קאי על כל ב' הפירושים בין לשיטת הב"ד ובין לשיטת הש"ס:

פסוק יב

לרעות וכולי שלא הלכו וכולי ההרגש הוא דהול"ל וילכו אחיו לשכם לרעות וכו' אלא ודאי דההליכה לא היתה אלא לרעות את עצמן ופירש הרא"ם ז"ל שאין הכוונה לרעות עצמן לאכול דא"כ מה בא ללמדינו אלא שהלכו להתייעץ היאך יתנהגו עם יוסף שההנהגה נקראת רעייה ע"כ ובבקשת המחילה לא השגיח בעין חכמתו דבמדבר רבה סוף פ"ג דאיתא בהדיא מלמד שלא הלכו לרעות אלא לאכול ולשתות וכו' ע"ש ול"ק מה בא ללמדנו דברור דקמ"ל מאי דאמור רבנן מלי כריסיה זיני בישי דמתוך זה קלקלו למכור את יוסף ולא ידעתי מה יפרש הרב בצאן אביהן דכתיב בתר הכי דלדידן ניחא דר"ל לרעות עצמן עם הצאן לאכול לשבעה ושוב מצאתי להרב הנחי" שהקי כן על הרא"ם ע"ע:

פסוק יג

הנני ל' ענוה וכולי פי' הרא"ם ז"ל לא ל' ענייה דומיא דאברהם אברהם ויאמר הנני מפני שכבר היה מדבר עמו ולא שייך ל' ענייה וכו' ובמחילה מכבודו הרמה לא ידענא

מאי קאמר דהתם באברהם נמי פי' רש"י כדהכא שהוא ל' ענוה ול' זימון ואה"נ דהכי הוא בכל המקומות ולכך לא הוצרך רש"י לכתבו בכלם כמו ביצחק ובמשה אבל הכא אצטריך לאשמועינן רבות' דאע"פ שהיה יודע שישנאו אותו:

מעמק חברון והלא וכו' ההרגש שמבחוץ הוא דלא הול"ל אלא וישלחהו סתם ושפיר ידענא דמאתריה דהוה ביה מהתם שלחיה ומה שהביא ראייה דחברון בהר מדכתיב ויעלו בנגב אין להק' דדילמא ויעלו בנגב היינו קודם הגעתם לחברון שהיו שם הרים גבוהים באותה הדרך דבשלמא משום דא"י גבוה מכל הארצות. כמו שהקשה הרא"ם ליכא לפרושי הכי אחר המחילה. דהא כתיב קרא אחרינא ויעלו ויתורו ומכל מקום דילמא ויעלו כדאמרן אבל חברון לעולם בעמק היתה ותדע דמש"ה כתיב ויבא ולא כתיב ויעל ונראה דראייתו היא מדלא כתיב ויבא לחברון אלא מדכתיב עד ש"מ דה"ק ויעלו בנגב ויבא כך בדרך עלייה עד חברון ש"מ דחברון למעלה בהר:

פסוק טו

וימצאהו וכו' דייק הכי מדלא כתיב וימצא איש ש"מ דזה האיש מבקשו ומצאו ומי הוא זה אם לא מלאך:

פסוק יז

נסעו וכולי הסיעו עצמן וכולי הפשט בזה הכתוב רחוק ודחוק טובא חדא דא"כ הול"ל בקצרה הנס בדותן א"נ הלכו לדותן ועוד דמאי מזה מפה הול"ל ועל הכל ל' כי שמעתי אומרים וכו' אינו מיושב כלל שאין כאן נתינת טעם אלא ב' דברים הם והכי הול"ל נסעו מזה ושמעתי אומרים וכו' לכך מייתי הדרש' לעיקר ועוד יש הכרח לדרשה זו ממאי דכתיב ואת עצמות יוסף וכו' קברו בשכם וטעמא מאי אלא הוכרח כמ"ש ז"ל דמשום דבשכם מכרוהו וכו' ומוכרח שאין דותן שם מקום דא"כ לא היה בשכם אלא בדותן ואמאי לא קברוהו בדותן:

פסוק יח

אתו כמו אתו וכו' הוצרך לזה משום דויתנכלו הוא מההתפעל ולא שייך בו אותו שהוא משמש פועל יוצא כמ"ש הרא"ם ולכך הוצרך לפ' כמו אתו ומשום דאתו כתיב חסר והוי כמו אתו להודיע כוונתו הוצרך לומר אתו עמו ועדיין אין הענין מובן והוצרך לסיים כלומר אליו ורצה לומר עם גופו של יוסף ועל דבריו נתמלאו הם ערמומיות וזהו אליו כלומר ענינו כמו אליו דהיינו בשבילו:

פסוק כ

ונראה וכו' עפ"י ההרגש הוא דאין דברים הללו נמשכין אחר ואמרנו חיה רעה אכלתהו דמשמע טעם מה שיאמרו חיה וכו' בזה יראו מה יהיו חלומותיו ואין לזה טעם דהכי

הול"ל ועתה לכו וכולי באחת הבורות ונראה מה יהיו חלומותיו ובתר הכי לכתוב ואמרנו חיה רעה וכו' לכך פי' שהם לא אמרו ונראה וכולי אלא לכו וכו' עד אכלתהו. ומונראה ואילך הכתוב מסיים כלו' דרוח הקדש השיבה כן:

פסוק כב

למען הציל וכו' רוח הקודש וכו' דק"ל למה הוצרך לכתוב למען הציל וכו' פשיטא דכיון שאומר שלא יכוהו נפש שבזה היה מצילו מהם לכך פי' דרוח הקדש וכו' כלומר דאיכא למידק יתורא בכתוב למען הציל וכו' להשיבו אל אביו דהיינו הך ובחד מנייהו הוה סגי אלא דקמ"ל קרא דבשביל שני דברים אמר כן ראובן לא משום שהיה אוהב את יוסף דלעולם איהו נמי הוה סגי ליה אלא היה מתיירא מן החטא דאף על פי שהוא לא יסייע בהריגתו אפ"ה לא ינצל בשביל זה מהעונש לפי שלהיותו גדול שבכלם היה בידו למחות בהם וידוע שכל מי שיש בידו למחות ואינו מוחה הוא נתפס בשבילם זאת ועוד אחרת היה חושש שמא יודע הדבר לאביו שהרגוהו ויתלה כל הסרחון עליו באמרו שהוא רצה להרגו טפי מכלהו שהיה מתקנא מחמת הבכורה שניטלה ממנו וניתנה ליוסף כדכתיב ובחללו יצועי אביו כו' וז"ש רש"י שלא אמר זאת אלא להציל אותו וכו' ולא מחמת אהבה ורק להציל אותו וכו' ומסיים אמר אני בכור כלו' וא"כ אם יתגלה הדבר לאבינו יאמר שאני עשיתי כן מפני הבכורה ואפי' לא יודע הדבר לאבינו אפ"ה אני גדול שבכלם וכל מי שיש בידו למחות וכו' אם כן עכ"פ בין למעלה בין למטה לא יתלה הסרחון אלא בי ובזה מובן שפיר כפל הלשון שבדב' רש"י אני בכור וגדול וכו' דפשיטא שכיון שהוא בכור ידוע שהוא הגדול ולדרושנו ניחא. והשתא יש להבין לישנא דקראי וישמע ראובן ויצילהו מידם ויאמר לא נכנו נפש כלומר אמר ראובן בלבו בודאי אני אהיה ניצול מהחטא בפועל שאני לא אסייע כלום בהריגתו וזהו לא נכנו דפי' שהם יכוהו אבל אני לא אהיה עמהם. ומיהו אפ"ה איני ניצול לא מהעונש בב"ד של מעלה ולא מאבי מטעמי דאמרן ולכך ויאמר אליהם ראובן אל תשפכו דם ולא כתיב אל נשפכה דם אלא אל תשפכו ובתר הכי מפי' קרא למה אמר כן למען הציל אותו מידם שלא יהיה הוא נתפס על ידם כדאמרן. ועוד להשיבו אל אביו כדי שלא יתלה הסרחון בו. ומ"ש במדרש שא"ל הקדוש ברוך הוא לראובן אתה פתחת בהצלת נפשות תחילה חייך שאין מפרישין ערי מקלט בתחילה אלא בחלקך שנאמר את בצד וכולי יש לפרש הכוונה שראובן לא עשה כמו יהודה דאף על גב דאיהו נמי אמר מה בצע כי נהרוג וכו' מכל מקום לא אמר כן אלא בשעת מעשה אחר שכבר נמסר יוסף בידם מה שאין כן ראובן שלא המתין שיבאו לידי מעשה אלא בתחילה קודם שבא יוסף אף על פי שעדיין לא היה צריך מכל מקום

נזדרז להציל קודם הצורך חייך דהכי נמי בערי מקלט יפרישו בתחומך תחילה קודם הצורך שהרי ידוע שהערים שהפריש משה לא היו קולטות עד שנבדלו אותן שבארץ כנען כדאי׳ במכות והביאו רש״י בפרשת ואתחנן:

פסוק כג

את כתנתו וכולי שהוסיף וכו׳ הוכרח דאל״כ הרי הלשון כפול דלא הול״ל אלא את כתונת הפסים לכך כתב ששנים היו ולפי״ז לא דמי את קמא לאת בתרא דקמא ר״ל את כפשוטו ואת בתרא הוי פירושו עם כלו׳ שהפשטוהו כתנתו עם כתנת הפסים שניהם יחד ואפשר כדי למהר הדבר אי משום שנאה ואי משום פחד דלא ליחזו אינשי ויגידו לאביהם:

פסוק כד

והבור רק וכולי ממשמע וכו׳ ההרגש שמבחוץ הוא מאי קמ״ל קרא לכתוב זה ומשני דקמ״ל זכותו של יוסף שניצול מהנחשים וכו׳ ועל מה שהקשה ממשמע שנאמר וכו׳ ליכא למימר דהבור רק ר״ל משאר דברים דא״כ ואין בו מים הול״ל ומ״ש אבל נחשים וכו׳ ואפילו הכא ל״ק מדכתיב והבור רק דמשמע לגמרי דרק לא מיירי רק ממים. וצריך לומר שהם לא ידעו שהיו שם נחשים ועקרבים דא״כ היכי כתיב בראובן למען הציל וכו׳ וכ״כ הרא״ם ודלא כהנח״י ע״ע:

פסוק כה

וגמליהם נושאים וכו׳ ההרגש שמבחוץ דהל״ל וגמלי׳ נושאים מאי וגמליהם אלא הכתוב עצמו כמתמיה אמר בא וראה מתן שכרן וכו׳ וגמליהם של ערביים אע״פ שאין דרכן בכך היו נושאים נכאת וכו׳:

ולוט לוטיתא וכולי ולא ידענא היכא מתנייה ומ״מ מתוך דברי רש״י נרא׳ שהם ב׳ פירושים ואפשר דהא דקאמר לוטיתא הוא המסטיכי שפירשו במדרש שהוא מין שרף כדפירש בערוך ומ״ש ורבותינו פירשו וכו׳ היא ממתני׳ דפ״ח דשביעית הורד והקטף והלוטם ונר׳ שזהו פי׳ אונקלוס:

פסוק כט

וישב וכולי שהגיע וכולי ד״א וכו׳ דלפי׳ ראשון ק׳ דהול״ל וישב ראובן שמה וילך אל הבור אם איתא שהלך לו לגמרי לבית אביו ולפי׳ שני נמי ק׳ דאמאי הלך לו למקום אחר והיה יכול ללבוש שק שם אצל אחיו ולא להניח את יוסף ולהעלימו מעיניו מאחר שהיה יודע מה שהיו שונאים אותו אחיו וכל כוונתו היתה להצילו ואם יצטרך שלא להניח שק באותו יום לפי שתשובתו אז היתה בצנעה כמ״ש התו׳ בב״ק מה בכך הא ק״ל העוסק במצוה פטור מן המצוה וכ״ש במצוה כזו שיש בה פיקוח נפש דבשלמא לפי׳

ראשון היה חושש שאם לא היה הולך ביומו יצטער אביו שלא ידע משלומם ועוד שמא ירגיש בדבר מאחי שלא יראה ראובן לבא כדרכו ואולי יצטער ויוכל לבא לידי סכנה ולכך הוכרח לילך אבל לפי׳ בתרא קשיא. אך מה שק׳ לפי׳ קמא עוד דמאחר שהיה הולך בכל יום אחד מהם אצל אביו כבר היה יודע משלומם ולמה זה הוצרך לשלוח את יוסף לידע משלומ׳ ואפשר לומר שהשימוש הזה היה לכלכל ולתקן כל צרכי הבית וקודם שהלכו מאתו הכינו כל הצורך לאיזה ימים קצובין ואותו היום הגיע הזמן הקצוב והיה מגיע תחילה לראובן לילך יום א׳ להכין עוד לאיזה ימים והן אמת שלא היה מן הראוי שימתין ראובן מלילך עד אותו היום ממש אלא הוי״ל למיזל יום א׳ קודם הצורך או לפחות להשכים ולילך בבקר אבל היה מן השמים שישהא מלילך כדי שיבא יוסף והוא ימצא שם להצילו והשתא א״ש דכיון שראה יעקב שלא בא ראובן בבקר שלח מיד את יוסף לראות מה היה הדבר שלא בא ואיברא שדחוק קצת אבל טפי נר׳ רחוק מ״ש הנח״י דצ״ל שיעקב לא היה מאמין להם דמהיכא תיתי שלא הוי״ל להאמין:

פסוק לג

חיה וכו׳ סופו שתתגרה וכו׳ אע״ג דרש״י גופיה בפרש׳ ויחי על פירוש מטרף בני עלית פי׳ ממה שחשדתיך חיה רעה אכלתהו שיהודה נמשל לחיה גור אריה מ״מ איכא למדרש תרוייהו דאי ליהודה לחוד הוי״ל לכתוב חיה לחוד ואי לאשת פוטיפר הול״ל רעה לחוד ועי״ל דאי ליהודה לחוד הול״ל אכלתו דמדכתיב אכלתהו ש״מ למדרש תאכלהו דאתויי דדין אינון אתויי דדין. ומ״ש שהחרימו וכו׳ ויצחק היה יודע וכו׳ אין להק׳ דמאחר ששתפו השכינה עמהם היאך ידע זה יצחק די״ל שהחרם לא היה אלא שלא לגלות ליעקב והכי הוא בהדיא בפרק ר״א אמרו נחרים בינינו שאין א׳ ממנו מגיד הדבר ליעקב אבינו והטעם דסגי להו בזה דכיון שהקב״ה הסכים בחרם לא יוכל שום אדם לעבור ודומה למאי דקי״ל מנודה לרב מנודה לתלמיד ולכך לא פחדו שמא הקב״ה יודיע ליצחק ושיצחק או איזה נביא אחר יגיד ליעקב מטעם האמור וז״ש יצחק היאך אגלה והקדוש ברוך הוא וכו׳ ממילא גם אני בכלל האיסור:

פסוק לה

וכל בנותיו וכולי ונשאום וכולי צ״ל לדעת ר״י דמש״ה בני לאה נשאו התאומו׳ של בני השפחות ושל בני רחל וכן להיפך דכיון שאינם אחים אלא מצד האב שרי לבני נח ואף על גב שהם היו מקיימים את התורה מ״מ הא עדיפא להו טפי מלישא כנעניות הואיל ומדינא היו שרו להו ומ״מ צריך להבין לאיזה תכלית הוצרך רש״י לכתוב כאן ונשאום דכיון שאינו אלא לפי׳ וכל בנותיו הוה סגי ליה לומר תאומות נולדו עם כל שבט ותו לא.

ואפי' שכוונתו בזה למסבר טעמא אמאי לא הוזכרו לעיל בפרשת וישלח כמו שהוזכרה דינה וניחא ליה בהאי שלא הוזכרו לפי שהיו נשואות לאחיהם והם טפלות להן ודוחק:
וימאן וכו' וסבור שמת וכולי הקשו המפרשים ז"ל דא"כ מזה היה יכול יעקב להרגיש ולידע דודאי חי הוה מדלא הוה מקבל תנחומין דאילו הוה מת בודאי היה משתכח מן הלב שהרי נגזרה גזרה על המת שישתכח מן הלב דודאי יעקב היה יודע דבר זה וי"ל שהיה דן בדעתו דכיון דקי"ל שצדיקים במיתתם קרואים חיים שאין מיתתם מיתה באמת אלא אסיפה וגויעה וכדאמרי' גבי יעקב גופיה יעקב אבינו לא מת הילכך חשב בדעתו דמש"ה לא הוה מתנחי' דעל המת נגזרה גזרה וזה קרוי חי:
ויבך וכולי יצחק וכו' כבר כתיבנא לעיל דהקדוש ברוך הוא גלה לו ולא חשש שמא יגיד ליעקב דהא מכיון שידע שאין רצונו של מקום שידעהו יעקב חס ליה לאבא קדישא לעשות הפך רצונו וזה נר' יותר ממ"ש הרא"ם ז"ל שהשבטים גלו לו. ונר' עוד לומר שהקדוש ברוך הוא לא גילה אלא שהיה חי ולא עוד ומ"מ לא ידענא מי הכריח לרז"ל לומר שיצחק ידע אי משום דלא כתיב ביה ויתאבל הא לא חייל עליה אבלו' על בן בנו והלכך לא שייך לכתוב ביה אלא ויבך ואפשר משום דאל"כ כוליה יתירא דמאי קמ"ל באמרו ויבך וכולי פשיטא שהיה בוכה בראות צרת בנו א"ו דהא גופה קמ"ל ועוד דביצחק נמי שייך קצת אבילות דקי"ל כל המתאבל עליו מתאבל עמו בפניו:

פסוק לו
הטבחים שוחטי וכולי לא ניחא ליה לפרש כתרגום אנקלוס רב קטולייא אף על גב דאשכחן נבוזראדן רב טבחים דהתם ודאי רצה לומר רב קטוליא וכמו אריוך רב טבחיא דהכא דבר הלמד מעניינו הוא דומיא דשר המשקים ושר האופים דבמידי דאכילה נינהו ה"נ כן ואפשר דמש"ה כתיב הכא שר הטבחים והתם רב הטבחים:

פרק לח

פסוק א
ויהי וכו' למה נסמכה וכו' ההרגש שמבחוץ הוא דהול"ל ויהי בימים ההם ואמאי כתיב ויהי בעת ההיא א"ו דר"ל קרא שמיד בעת ההיא שאירע מעש' דיוסף וירד יהודה וכו' שהורידוהו מגדולתו:
עד איש וכולי נשתתף וכולי לאו דמהכא יהא מוכרח לפי' שנשתתף דשפיר מצי לפי' שנתארח אצלו לבד אלא הוכחתו דמקרי ליה בתר הכי רעהו העדולמי והרא"ם ז"ל הכריח דאל"כ למה נטה מאחיו והלך אליו ע"כ ואיני רואה מזה הכרח דאיכא למימר דנטה מאת אחיו לפי שהורידוהו מגדולתו והלך אליו להתארח בביתו:

פסוק ה

והיה בכזיב וכולי ע"ש דפסקה וכולי הרמב"ן ז"ל הק' על זה דלמה יקרא שם המקום ע"ש זה ואין במאורע ההוא כל חדש ועוד הק' כי בעת לדתה לא נודע אם פסקה או תלד עוד ונר' דר"ל דמיד שילדה זה הבן נולדו בה סימני עקרה והואיל והיה זה דבר חדוש ואשת יהודה היתה מפורסמת לגדולת בעלה ולכך קראו המקום ע"ש זה:

פסוק י

כי אמר וכו' דוחה היה וכו' והטעם שהוצרך לדחות אותה בכך ולא לומר לה מיד שאינו רוצה שתינשא לשלה. לפי שחשש שמא אם אמר לה תלך ותינשי לאחר והוא רצה להנהיג מצות היבום כמ"ש במד' דיהודה התחיל במצות היבום תחילה ולא היה תיקון לפוטרה עכשיו בחליצה שהרי שלה קטן הוה וחליצתו אינה כלום דאיש כתוב בפרשה ולכך חשב בלבו לדחותה עד שיגדל שלה שאז יפטרנה בחליצה ונמצא לפי זה שלא דבר שקר יהודה שהרי לא אמר לה אלא שבי אלמנה וכו' עד יגדל שלה ולא אמר לה שכשיגדל שלה שיקחנה אלא עד יגדל סתם ובלבו היה לומר שכשיגדל יחלוץ לה:

כי אמר וכולי מוחזקת וכולי דק"ל בנשואין ומלקות כר' דסבר דבתרי הויא חזקה כדאי' ביבמות דף ס"ד וצ"ל דיהודה לא ידע רעתם של ער ואונן דאי ידע הכי לא הוחזקה קטלנית כלל דבין למ"ד מעין גורם בין למ"ד מזל גורם הכא ליכא לא הא ולא הא:

פסוק יג

עולה תמנתה וכו' בשיפוע ההר וכו' ק"ק דכיון דבקרא דלעיל נמי כתיב ויעל תמנתה אמאי לא מסיים נמי עלה הך מילתא דבשמשון הוא אומר וכולי ונר' דמשום דבגמר' דסוטה ד' פליגי אמוראי איכא מ"ד שמשון שנתגנה בה כתיב ביה ירידה יהודה שנתעלה בה כתיב ביה עליה ואיכא מ"ד כדפירש"י והנה בקרא דלעיל ליכא שום הוכחה לא כמר ולא כמר אבל הך קרא דבתר הכי הנה חמיך עולה וכו' מכריח הדעה הזאת דנקט רש"י דבשלמא ויעל דלעיל שפיר י"ל דהתורה העידה ויעל לפי שנתעלה בה אבל כאן דהכתוב מספר שהוגד לתמר הנה חמיך עולה תמנתה ליכא למימר שהמגידים לה אמרו עולה לפי שנתעלה בהן:

פסוק יד

ותשב וכו' בפתחו של אברהם וכו' זו סברת ר' אלכסנדרי התם בסוטה ואע"ג דר' חנין א"ר מפי מקום ששמו עינים כדכתיב תפוח והעינם לא נר' לרבנו קרוב לפשט המקרא דא"כ מאי קמ"ל אשר על דרך תמנתה ועוד דא"כ ותלך מבעי ליה ועוד דכיון שיהודה בא תמנתה למה היא הלכה למקום אחר וכ"ש לאידך סברא דרשב"ג דמפי שנתנה עינים לדבריה גיורת אני וכו' אינו קרוב למשמעות המקרא:

פסוק טו

ויחשבה לזונה וכו' כ' הרא"ם ז"ל וא"ת היאך הותר לבא על הזונה והלא ע"כ לא נחלקו הרמב"ם והראב"ד ז"ל אלא באינה מזומנת לזנות וכולי אבל המזומנת לזנות שהיא הקדשה המופקרת לכל שניהם מודים דלוקה מן התורה וכולי ומסיק דקדשה בכסף או בשטר ע"ע ועמו הס"ד קראי לא מוכחי הכי דאם קדש' למה שלחה והיכי קרי לה אח"כ קדשה ואמאי שלח הגדי ביד רעהו ומאי פן נהיה לבוז הרי אשתו היא וכמה הוכחות יש עוד בפסוקים אלא נר' דודאי לא קדשה ומעיקר' לא ידענא מאי קו' דהא קרא כתיב לא תהיה קדשה מבנות ישראל אבל בגויה לא שייך לאו דקדשה אפי' מופקרת לזנות וכ"כ ה"ה בפ"א מה' אישות וז"ל ומ"מ דע שאף לדעת רבינו אין בכלל לאו זה הכותית שבפי' נזכר בפס' מבנות ישראל ע"ש ואיסור הגויה אינו אלא מדרבנן דב"ד של חשמונאי גזרו כשאינו בפרהסיא כדאיתא בע"ז דף ל"ו ואע"ג דהתם אמרי' דב"ד של שם גזרו מדכתיב הוציאוה ותשרף היינו דוקא בבת ישראל הנבעלת לגוי דמשכא אבתרי' דומיא דמאי דאמרינן התם כי מקשי דאורייתא היא יע"ש כל זה י"ל לפי דברי רש"י וא"נ נתפוס כדברי רשב"ג בפ"ק דסוטה דנתנה עינים לדבריה דא"ל גיורת אני פנויה אני טהורה אני וכו' השתא נר' דלדידיה ודאי ק' דאדרבא אם היא גיורת שייך ביה לאו דקדשה בהא נמי י"ל חדא מתרתי או דכוונתה לומר השתא נתגיירתי ונמצא דכל ביאות שבאו עליה בגיותה לא עשאוה קדשה וא"נ נתגיירה מעיקרא ס"ל ליהודה דאין עושין אותה קדשה אלא כשבאו עליה ישראלים אבל כותים הי"ל כביאת בהמה. עוד הקשה הרב ז"ל תמר גופה שידעה שהיתה כלתו ואסורה עליו איך הכשילתו בעבירה כזו וליכא למימר כיון דער ואונן שמשו שלא כדרכם אינה כלתו בכך ממ"ש בפ' ד' מיתות וכו' ועוד תינח לר"נ דאמר שמשו שלא כדרכן אלא לב"ר דאמר דשין מבפנים וזורין מבחוץ והיא שיטת רש"י מאי איכא למימר ונדחק לתרץ דיתומה קטנה היתה וכולי ומסיק דאתיא שלא כמ"ד בתו של שם היתה ע"ש ואין דבריו ז"ל עולים לדעת רש"י דבהדיא נקט לקמן כמ"ד בתו של שם היתה ולעד"ן דכיון דדינא הוא שאין האשה מתקדשת אלא מדעתה וידוע שאין האשה נהנית מביאה שלא כדרכה דאדרבא ביאה זו קרויה עינוי בכל מקום פשיט' שלא היתה ברצונה ביאה זו שעשו בה ער ואונן ונמצא שלא חלו קדושין מעיקרא ולסברת ב"ר נמי הכי מבואר ברמב"ם פי"ג מהלכות אישות המקדש בביאה דעתו על גמר ביאה וכשיגמור ביאתו היא מקודשת והם לא גמרו ביאתן ואפי' אם היה דעתם לקדשה בתחילת ביאה איהי לא ניחא לה בכך ובודאי אינה מתקדשת על כרחה וא"כ באמת לא היתה כלתו כלל:

כי כסתה וכו' ומדרש רבותינו וכו' הוצרך לזה דאל"כ היכי לא הכירה בטביעות עינא ולכך מפרשים דאה"נ שהרגיש קצת אבל לא חשדה ולכך תלה באחרת שדומה לה:

פסוק כג

פן נהיה וכולי פירש בש"ח בשם נח"י שיהיה הגנאי שיאמרו אשה רימתהו דא"ל שיאמרו שבא על הקדשה דא"כ איך שאל איה הקדשה ע"כ ואין משמע כן אלא יש לומר דבשאלת איה הקדשה לא מוכחא שבא עליה שאפשר שאיזה דבר מכר לה או לקח ממנה אבל אם יבקש יותר אפשר שיתפרסם תוכן הענין:

פסוק כד

ותשרף וכו' בתו של שם וכו' דהואיל ועכ"פ היו דנים אותה למיתה משום גזירה כדאמרן בגמרא דע"ז וכדכתיב לעיל דב"ד של שם גזרו על הנבעלת לגוי דנו לחומרא כמ"ד דמאמר ביבמה קונה קנין גמור וכיון דק א"ל יהודה שבי אלמנה וכו' עד יגדל שלה כמאן דעביד לה מאמר דמי וחשובה לכנוסה והויא ליה אשת איש בת כהן שזינתה וא"נ אינו קונה קנין גמור חשובה כארוסה וסברי כמ"ד כי כתיבה שריפה בבת כהן באירוסין כתיב ולכך דנוה לשריפה כיון דמ"מ בת מיתה היא מכח הגזרה ומיושב מה שטען הרמב"ן ז"ל וא"צ למ"ש הרא"ם ז"ל שעשו כן לכבודו של יהודה שהוא דוחק שהרי הוא האומר הוציאוה ותשרף ואיך נאמר שהם עשו כן לכבודו:

פסוק כה

היא מוצאת לישרף כתבו התו' בב"מ דדרשי' מלשון הצתה כאילו כתוב מוצת ונר' דהכרחם מדלא כתיב הוצאה כדכתיב והיא שלחה לו עבר אלא דרצה לומר מוצת קרובה אצל האש לישרף:

הכר נא וכו' ג' נפשות הרא"ם ז"ל כתב שהיא לא שלחה לו אלא ב' נפשות שהרי לא ידעה עד לדתה כדכתיב ויהי בעת לדתה והנה תאומים אלא דנקט רש"י האמת והיא דוחק גם במדרש משמע דשפיר ידעה שכך אמרו שהיתה מטפחת על כרסה ואומרת מלכים אני מעוברת גואלים אני מעוברת ועוד אמרו כשנכנסה למרחץ אומרת לחברותיה עמדו מלפני שאני טעונה מלכים ע"ש וצריך לומר שברוח הקדש ידעה כך א"נ דשמעה ממלאך שאמרו שם במדרש כשבקש יהודה לעבור ממנה זימן לו הקדוש ברוך הוא מלאך הממונה על התאוה וא"ל יהודה להיכן אתה הולך מכאן עומדים מלכים מכאן עומדים גואלים ומאי דכתי' ויהי בעת לדתה וכו' ר"ל שאז נודע ונגלה הדבר לכל העולם:

פסוק כו

ולא יסף וכו' י"א וכו' אפ' דבהא פליגי דמ"ד לא הוסיף לפי שנודע לו כי כלתו היא ואסורה עליו ומ"ד לא פסק לפי שהיא גילתה לו שהיא לא נתקדשה מעולם מער ואונן

לפי שלא באו עליה ביאה גמורה כדלעיל ולכך מתו והוא האמין לדבריה שמיתתן מוכיח עליהם:

פסוק ל

אשר וכו' די' ידות וכו' בב"ר חשיב ג' בימי משה במלחמת עמלק ושל סיחון ועוג ושל כנעניים וא' בימי יהושע של יריחו אבל בסנהדרין פ' נגמר הדין איכא מ"ד ג' חרמים ואיכא מ"ד ה' ובש"ח הביא דמהרש"א הגיה ד' ע"ש ויש לישב דלא פליגי שהרי לפי האמת הב"ר נמי חשיב ה' שהרי מלחמת סיחון ועוג ב' מלחמות היו אלא דבב"ר חשיב תרוייהו כחד לפי שבא לדרוש הד' ידות כנגדן ולכך חשיב ארבעה וצ"ל דמשה כשיצא להלחם עם סיחון הואיל והיה יודע דמיד אחריו ילכו להלחי' עם עוג החרים על שניהם ביחד ולכך חשיבי חד ומעתה איכא למידק דבקרא תלתא כתיבי ידו וחד כתיב יד והוא הראשון וזה רומז על אותו של יריחו שהיה אחר שעברו את הירדן שנענשו על הנסתרות כדאיתא התם בסנהדרין ולכך בזה כתיב יד סתם כלומר אע"ג דהוא לבדו חטא כתיב חטא ישראל אבל תלתא אחריני ידו שהוא לבדו נשא חטאו ולא חב לאחרים אבל לאידך פי' משום ד' דברים שלקח אין בידי לומר למה בא הרמז בחד יד וג' ידו וגם לא ידענא מנ"ל שהיו ב' חתיכות כסף של מאתים שקלי' דמקרא משמע מאתים שקלים ואי משום דבתר הכי כתיב הכסף סתם משמע ליה דלאו מטבעו' דילמא חתיכה אחת ומנ"ל תרתי וצ"ע:

פרק לט

פסוק א

ויוסף הורד חוזר לענין וכו' לישנא הוא דדייק דכתב ויוסף הורד ועמ"ש בפ' וה' פקד את שרה:

פסוק ז

ויהי יוסף מסלסל וכולי דאל"כ למאי נ"מ הודיענו הכתוב כן שופרא לנשי ועוד דאמאי לא כתב כן קרא לעיל בתחילת מולדתו ומ"ש רש"י ב' דברים אוכל ושותה ומסלסל וכו' נר' כנגד מה שהזכיר הכתוב ב' דברים יפ"ת וי"מ הילכך פי' אוכל ושותה מטעמים ובזה היה מגדל בשר ונראה יפ"ת ובתקון התכשיטים היה נר' יפה וזהו יפ"מ:

פסוק יא

לעשות מלאכתו רב ושמואל וכו' תרוייהו מרגישים למה זה כתב הכתוב לעשות מלאכתו מר דריש להודיע שבחו של יוסף שלא נכנס אלא לעשות מלאכתו ממש ואידך סבר אי להא לא צריכה דסופו מוכיח על תחילתו דמדכתיב וינס וכו' מוכח שלא היה

דעתו לחטוא וא"כ לכתוב ויבא הביתה א"ו היא גופא קמ"ל בתחילה לעשות צרכיו נכנס אלא שנר' לו וכו':

פסוק יד

עברי מעבר וכו' כבר כתבתי בפי' לך לך על פי' לאברהם העברי דרש"י נקט כמ"ד בב"ר שבא מעבר הנהר שהוא הקרוב לפשט ע"ש אבל הכא לא ניחא כל כך שהרי יוסף עצמו לא בא מעבר הנהר כמו אברהם לכך נקט נמי אידך פירושא והקרוב אלי דצ"ל כאן ד"א:

פסוק יט

ויהי כשמוע וכו' עמ"ש רבנו בחיי זכרונו לברכה דלאו תשמיש ממש הוה שהרי נסתרס אלא ענייני תשמיש דהיינו חיבור וכדומה ומה שכתב בשעת תשמיש צריך לפרש דר"ל בשעה המיוחדת לתשמיש כדאמרי' בפ"ק דברכות משמרה שלישית אשה מספרת עם בעלה:

פרק מ

פסוק א

אחר וכו' לפי ועוד וכו' בא לפרש אמאי כתיב אחר ולא אחרי וביאר שהוא סמוך דמיד אירע דבר זה לפי וכו' והוצרך לבקש ב' טעמים דאילו לא היה אלא כדי שיפנו אליהם לא היה צריך שיתנו אותם במקום אשר יוסף אסור שם ואילו היה בלבד כדי שתבא הרוחה היה אפשר שתבא על ידי אותם שהיו אסורים כבר מתחילה שיחלמו הם ויפתור להם יוסף א"ו תרוויהו הוו:

חטאו זה נמצא זבוב וכו' ולכן שר המשקים נפטר שהזבוב נופל באונס ואידך פשיעותא ולכך נתלה ויש למצא רמז לדבריהם ז"ל שבתחיל' כתיב משקה והאופה ולא כתיב שר לרמוז הענין ע"י גימט' שכן תיבת משקה עם ד' אותיות עולים תמ"ט כמנין שנפ"ל זבו"ב ביי"ן ומלת והאפה עם ה' אותיות עולה ק"כ כמנין אב"ן בחל"ה עם הכולל:

פסוק ד

ויהיו ימים במשמר יב"ח דליכא למימר ימים ממש דמעוט ימים שנים והא חזינ' שאחר החלום ישבו עוד ג' ימים כדכתיב בעוד שלשת ימים וכו' וליכא למימר נמי דהכא ר"ל ויהיו ימים ממש קודם החלום דא"כ הו"ל לכתוב ואחרי כן חלמו חלום ומדלא כתיב אלא ויחלמו וכו' מוכח דלאו הכי א"ו צריך לפרש יב"ח דנפ"ל בג"ש מקרא דבתי ערי חומה:

פסוק י

והיא כפורחת ואחר הפרח וכולי איכא למידק לאיזה תכלית בא החלום ברוב ענין ללא צורך דלפי הנר' מן הפתרון הוה סגי שיחלום שהיה רואה שלשה שריגי ענבים וכוס פרע' בידו ויסחט את הענבים וכו' ומה צורך שיחלום שהיה רואה הגפן בתחילה כפורחת

ואחר כך נעשה סמדר ואחר כך הבשילו ולתרץ זה הרגיש קושיא אחרת אמאי חלמו רק ג' ימים קודם המעשה ולא מקמי הכי ונראה לומר דידוע מאי דתנן בריש ע"א לפני אידיהן ג' ימים אסור לשאת ולתת עמהם ומפרשים התם בגמרא טעמא דג' ימים קודם מעלה על לבו שמחת חגו ומכין לאידו וחדא מנייהו היא יום הלידה של מלכים והשתא י"ל דהך ליליא שחלמו התחיל פרעה להעלות על לבו להכין לאידו וזכר מהמשקה והאופה אבל עדיין לא התעורר לחשוב ולגמור מה יהיה בדינם וכנגד זה הראו לו בחלומו הגפן כפורחת דהיינו שהיה שכוח מלב פרעה ועכשו זכר אותו ושוב ראה שנעשה סמדר לרמוז שביום השני ישא ויתן בדעתו למשרי תיגריה ואחר כך ראה שהבשילו הענבים שם רמז שביום השלישי יגמור דינו ויוציאנו לאורה מבית האסורים ולכן פתר לו ליוסף שלשת השריגים ג' ימים הן ומדג' השריגים הן ג' ימים ה"נ ג' הסלים דשר האופים ג' ימים אלא דהתם דינו לא היה צריך עיון ולא משא ומתן דמיד שבא בזכירה דינו פסק למיתה דודאי פשיעות' היא:

פסוק כ

יום הולדת וכו' וקורין לו יום גנוסיא ק' דהא אנן תנן ברפ"ק דע"ז יום גנוסיא של מלכים ויום הלידה ש"מ דיום גנוסיא לחוד ויום הלידה לחוד ובגמ' התם מפרש דיום גנוסיא היינו יום שמעמידין בו המלך והיכי קאמר הכא רש"י דיום הלידה קורין לו יום גנוסיא איברא דבב"ר אמרו כך להדיא יום הולדת יום גנוסיא ומיהו קשיא מתני' ותמהני מהרא"ם ז"ל שלא הרגיש בזה ונלע"ד לתרץ דעד כאן לא אמרו במשנתנו יום גנוסיא ויום הלידה אלא במלכות רומיים דאיתא התם בגמ' על פי' הנה קטון נתתיך וכו' דלא הוו מוקמי מלך בן מלך והכי מפרשים התם בגמ' דכל ימי אידם דמתני' בדרומיים איירי ואינהו דוקא כל מלך היה עושה איד ב' ימים יום שנולד ויום שנמנו עליו להמליכו אבל שאר אומות שהמלכות היה להם ירושה מאביו נמצא דאין צורך להעמידו למלך דההיא יומא דאתייליד מלכא הוי אלא שאינו מושל עד שימות אביו ולכי מית ממילא באה לו הממשלה ואינהו לא עבדי יום איד אלא יום הלידה דמיד שבא לעולם בא מלכותו עמו וקרו ליה יום גנוסיא. זכר לדבר להבדיל בין הקדש ובין החול מאי דקי"ל אין מושחין מלך בן מלך לפי שתכף שנולד מלכא הוי:

וישא וכולי מנאם וכו' ואף על גב דכבר פי' כן לעיל בפתרון גבי שר המשקים ישא פרעה וכו' אצטריך למיהדר ולפרוש הכא דאע"ג דהכא כתיבי תרווייהו כחדא גם שר האופים וסד"א דלא יתכן לפר' כן תרווייהו בחדא מחתא מש"ה קאמר דשפיר שייך וה"ק מנאם וזכרם לשניהם בתוך העבדים ושוב החזיר את המשקה ותלה את האופה:

פסוק כג

ולא זכר וכולי בו ביום וישכחהו וכולי מפני הכפל הוצרך לפרש כן רבו ביום אע"ג דודאי לא היה שם שכחה מ"מ לא זכרו כלומר לא רצה לזכרו ושוב שכחו לגמרי והיה זה סיבה מאת המקום כלפי מ"ש לו בפ' כי אם זכרתני והזכרתני אל פרעה הלכך לא זכר וישכחהו והוזקק לישב ב' שנים אמנם באמת לא בטח יוסף בלבו על שר המשקים דחס ליה ליוסף צדיקא אלא הענין כמ"ש רבנו בחיי ז"ל לפי שלעולם הקב"ה עושה הנס על ידי סיבה כמו מזון אליהו ע"י העורבים וכדומה אבל אין לו לאדם לבקש אחרי הסיבה אלא יבטח עליו יתברך והוא יעשה לכך נענש יוסף לפי שביקש הסיבה אע"ג דלפום קושטא הוא לא שם מבטחו אלא בהקב"ה ע"ש ולזה י"ל שכיון רש"י ג"כ ומש"ה לא כתב מפני שבטח בו יוסף אלא מפני שתלה בו כלומר שתלה בו שהוא היה הסיבה והאמצעי שעל ידו יבא לו הנס מאת המקום וכיון שהוא ית' מדקדק עם חסידיו כחוט השערה לכך הוזקק להיות אסור ב' שנים דאילו היה בטחון ממש ח"ו לא היה העונש קל ב' שנים לבד אלא היה יושב שם יותר או לעולם ולכך מייתי ודריש קרא אשרי הגבר על יוסף כי לו נאה באמת שם גבר להיות שם גבר כינוי למידת היסוד כידוע והיא מדתו של יוסף ונודע מ"ש ז"ל גדול הנהנה מיגיעו יותר מירא שמים דאילו ביש כתיב אשרי האיש וכו' ואילו בנהנה מיגיעו כתיב אשריך וטוב לך אשריך בעולם הזה וטוב לך וכו' והכא ודאי דליכא לפרושי דביש דכתיב ביה אשרי לחוד ר"ל בעה"ז לבד אבל לא בעולם הבא דשכר מצות בהאי עלמא ליכא אלא ע"כ כי כתיב אשרי לחוד היינו לעולם הבא לחוד והכא נמי קאמר אשרי הגבר כלו' בעה"ב לבד דאילו בעה"ז נענש אע"ג דבאמת שם ה' מבטחו ולא פנה אל רהבים כלומר לא בטח על מצרים אפ"ה לפי שתלה בו להיותו האמצעי לכך נאמר בו אשרי לבד כלומר אשריו לעתיד לבד אבל מיד לפי שעה בא לו העונש משום וסביביו נשערה מאד כדאמרן:

פרק מא

פסוק א

מקץ פירש"י מקץ כתרגומו וכו' בדבור זה הרבה נתחבטו בו המפרשים ז"ל דהקו' מבוארת דאטו עד האידנא לא נכתבה בתורה תיבת מקץ דהשתא אצט' רש"י לאשמועי' שהוא ל' סוף והלא בפרשת בראשית מצינו ויהי מקץ ימים ויבא קין. ובפרשת לך לך מקץ עשר שנים לשבת אברם ואמאי לא פי' רש"י בהו ולא מידי והרבה דרכים נאמרו בו ע"ע והנלע"ד דבשלמא בכלהו דלעיל לא הוצרך רש"י לפ' בהו מידי להיו' דבר ברור שר"ל מסוף אבל הכא לישנא דקרא קשיתיה דלכאורה איכא למשמע מניה דהכא אין

פירושו כן דאי הכי הול"ל ויהי מקץ שנתים ימים ויחלום פרעה וכו' בלשון עבר ומדכתיב ופרעה חולם בל' בינוני משמע דלאו פעם א' בלבד הוא שחלם אלא פעמים רבות ומש"ה הוה סלקא אדעתין לפ' דהכא הוי פירושו כמו מקצת כלומר מקצת מאלו השנתים ימים היה חולם והולך כך הילכך הוצרך רש"י לשלול פי' זה דא"א לומר כן דמקראי דבתר הכי מוכח דפעם אחת בלבד חלם מדקא"ל יוסף ועל השנות החלום וכו' ואם אי' הו"ל לפתור ג"כ על התרבות החלום פעמים רבות. הילכך קאמר דלעולם מקץ דהכא נמי ר"ל מסוף כתרגומו ומאי דכתיב בתר הכי ופרעה חולם ל"ק דמצינו כך כמו ורבקה שומעת ור"ל שמעה ואפי' שזהו מה שהקשו במדרש ופרעה חולם וכל הבריות אינן חולמין אלא חלומו של מלך על כל העולם הוא ע"כ ולכאורה אינו מובן מה מקשה דאטו לא ידעי' שכל העולם נמי חולמין מיהו הכא הכתוב מספר שפרעה חלם כך וכך ולפי דרכנו מובן שפיר דקשיא ליה שאם כוונת הכתוב להודיע חלומו זה הפרטי הול"ל ויחלום פרעה ומתרץ דמש"ה לא כתיב ויחלום פרעה דהוה משמע שהוא ע"צ המקרה כמו לכ"ע וקמ"ל דלאו הכי אלא ופרעה חולם כלומר פרעה ראוי הוא לחלום הזה שהו' נוגע לכל העולם זו נר' כוונת המד' אבל רש"י לא הוצרך להביאו משום דבל"ז יש משמעות עפ"י הפשט כדאשכחן כה"ג בשאר מקומות כדלעיל והמד' אינו קרוב כ"כ לפשט הכתוב לכך השמיט' ומאי דמסיים רש"י וכל לשון קץ סוף הוא נלע"ד שרצה בזה ליישב דברים הרבה חדא דאע"ג דמצינו בפ' נח בפ' קץ כל בשר דאנקלוס לא תרגם סוף כמו הכי אלא קיצא אפ"ה אינו זז מל' סוף אלא דאנקלוס תרגם כפי הענין דהתם ר"ל סוף חייהם מיתתם במבול ומש"ה שינה בתרגומו ותרגם קיצא. וכן רצה רבינו בזה דאע"ג שמצינו מקץ שבע שנים תעשה שמיטה וע"כ התם ר"ל בתחילת השנה השביעית דאף על גב דשמיטת כספים אמור רבנן דאינה משמטת אלא בסופה דקרקעות מיהא בתחלתה היא וקרא דהתם בב' שמיטות הכתוב מדבר כדאמרינן בגיטין מכל מקום היינו דקמ"ל רש"י דאפילו הכי התם נמי לשון סוף הוא אלא שלא יהיה הפירוש שם כמו הכא מסוף אלא מקצת סוף השבע שנים דהיינו בתחלת השנה השביעית שזה ג"כ א' משמושי המ"ם דהיינו מקצת כמ"ש המדקדקים:

על היאור כל שאר וכו' ק"ל לרש"י דבשלמא אם לא היה במצרים אלא יאור א' הוה ניחא למכתב היאור בה"א הידיעה אלא מאחר דאשכחן בפ' וארא על נהרותם על יאוריהם וכו' דנר' בהדיא דיאורים טובא הוו תמן מעתה מאי שייך לכתוב היאור לא הול"ל אלא על יאור דהוה משמע בחד מנייהו אלא מוכרח לומר דקרא ה"ק על הראש של היאורים דהיינו הנהר הגדול המושך שממנו נמשכים מים לכל היאורים שהם בריכות העשויות

בידי אדם כדפירש"י התם בוארא אלא דאפ"ה ק' דהשתא נמי לא ידעי' מידי שהרי נהרות המושכין נמי טובא הוו התם מדכתיב על נהרותם מש"ה תירץ רש"י אה"נ דנהרות טובא הוו ומכל מקום הנהו לא מקריין יאורים דלא הוו נמשכין מנייהו יאורים רק הנילוס הוא דהוו נפקי על ידי שמימיו מתברכין ועולה דרך היאורים להשקות השדות ומעתה תו ליכא למטעי דע"כ כי כתיב היאור אנילוס קאי ודברי הרא"ם ז"ל מכל מקום במקומן ואתה תבחר:

פסוק ב

יפות מראה סימן וכו' כבר קדמו לרבנו יוסף הצדיק לפתור חלום פרעה ולא היה צריך לזה אלא דק"ל שהרי לשון יפות מראה לא שייך מסתמא בפרות דהא לעיל בפ' ויצא פירש"י יפת תואר הוא הצורה ויפת מראה הוא זיו קלסתר ובשלמא יפות תואר שייך לומר שצורת איבריהם היה בתכלית היופי האפשרי לפי תכונת הווייתן אבל הפי' קאמר שהיו יפות מראה דמשמע שהיה להן זיו קלסתר וא"כ ק' לאיזה תכלית היה דבר זה דלרמוז פתרון טובת השובע הוה סגי ביפות תואר לכך פירש שהיה זה לרמוז שהבריאות נראות יפות וכו' וטעמא שלא נמצא כן בפתרון יוסף לפי שפרעה כשסיפר לו לא הזכיר יפות מראה רק יפות תואר ואפשר שלא היה אומר כן פרעה כדי שלא ילגלגו על דבריו לומר דא"א שראה כן בחלום דהא לא חזי איניש בחלמיה פילא דעייל בקופא דמחטא וזה דבר קרוב לו'. ושוב אינה ה' לידי בתורת שאלה איזה ימים ס' נח"י וראיתי שהרב פירש עד"ז אלא שלא חש לתרץ למה לא נמצא כן בפתרונו של יוסף:

פסוק ד

ותאכלנה סימן וכו' גם זה נמשך למה שפי' לעיל ובא לפי' דהכא כתיב ותאכלנה הפרות רעות המראה וכו' את ז' הפרות יפות המראה והבריאות והול"ל בקיצור את ז' הפרות היפות כי היכי דקאמר והבריאות ולא קאמר ובריאות בשר כדלעיל כדי לקצר אה"נ הו"ל לקצר גם ביפות אלא הכוונה שגם יופי המראה היה בכלל האכילה שגם שמחת השבע תהא נשכחת ולא בלבד כדפתר יוסף ונשכח כל השבע ולא אמר גם כן שמחת כל השבע שהרי יוסף לא פתר אלא על פי דבריו של פרעה שלא הזכיר לו יופי המראה:

פסוק ז

הבריאות שאנו"ש בלעז אע"ג דכבר פירשו לעיל בסמוך הוצרך לחזור ולפרשו כאן דסד"א דבשלמא לעיל יש לפי' בבריאות שאנו"ש דהיינו שהזרע בהן בשלימות מליאותן וטובות דכתיב בתר הכי הוא דבר אחר או ליופי תבניתן או לאיכות החטים בעצמן וכיוצא אבל כשאתה מגיע לכאן דכתיב הבריאות והמלאות משמע דליכא לפרושי הכי אלא מוכרח דבריאות הוא דבר אחר לכך פירש דעל כרחך בריאות שאנו"ש בלע"ז שאין

לפרש בשבלים בענין אחר ומאי דהדר וכתוב מלאות הוא כפל הענין לתוספת המילוי היותר גדול שבאפשרות:

והנה חלום והנה נשלם וכו' דק"ל אטו לא ידעינן דחלום הוה דבשלמא גבי שלמה דכתיב ויקץ שלמה והנה חלום ניחא כמו שפי' רז"ל והביאו רש"י שם דכשהקיץ ראה שנתקיים חלומו שומע עוף מצפצף ומבין לשונו אבל הכא מאי קאמר וליכא למימר נמי דר"ל שמיד ידע פרעה שלא היו ב' חלומות אלא אחד שהרי גם זה לא ידע מסתמא עד שפתר לו יוסף חלום פרע' אחד הוא דמנא ליה לידע שהכל חלום א' לכך פי' דה"ק והנה נשלם וכו':

פסוק ח

חרטומי הנחרים וכו' פי' הנח"י מל' נחר בן גברא שר"ל מל' צעקה ולא נהירא דאם איתא שגם חר הוא מל' ארמי לא הוה משתמיט רש"י מלפרש כי היכי דפירש טימי שהוא עצמות בלשון ארמי ומדלא פירש ש"מ שהוא כפשוטו מלשון עברי כמ"ש הרא"ם מל' כמוקד נחרו לשון חמום והוא מחסרי פ"ה ולכך חסר הנו"ן בשם:

ואין פותר וכו' פ' דק"ל דכיון דכתיב ויספר להּ את חלומו בלשון יחיד ה"נ הול"ל ואין פותר אותו לפרעה לכך פי' דה"ק פותרים היו אותם כלומר לגרמייהו עבדי אבל לא לפרעה שלא הו"ל קורת רוח וכו' והמשך ל' הכתוב כך הוא ואין מועיל מה שהיו פותרים אותם לפרעה. והך אותם הוי פירושו כמו והשיאו אותם עון אשמה דר"ל את עצמם וטעמ' שלא הי"ל קורת רוח לפי שמתוך החלום לא היה שום דבר המורה היות אותו החלום נוגע לפרעה גופיה א"ו הוא דבר כולל ועוד שהרי לא היו פותרים כלום לפי"ז על ענין אכילת הפרות הרעות להיפות והבן:

פסוק יב

נער וכו' ארורים וכו' דאל"כ למאי נ"מ האריך בכל אלה הדברים הול"ל עבד לשר הטבחים ותו לא שהרי לא ראינו דהיה בבית הסהר עבד אחר של שר הטבחים רק יוסף לכך קאמר דהכל לגנאי וכו' דמדנער עברי לדרשה עבד נמי לדרשה ומאי דפירש נער שוטה דאל"כ אטו בן ל' שנה קרי ליה נער והלא אפילו לסברת ר' עקיבא דבמדרש משלי דמייתי הרא"ם בפי' דלעיל לא מיקרי נער אלא עד ל' אבל בן ל' לא והכא הו"ל ל' שנים וכ"ש לאידך סברא דאפילו פחות מזה לא מיקרי נער ואין לומר דקרי ליה נער בהיותו משרת דהכי אשכחן דבמשרת קרי הכי כמו שהביא הרא"ם שם מדכתיב ויהושע בן נון נער דהא כבר אמר בתר הכי עבד וא"כ ה"ז כפל א"ו ר"ל שוטה כלומר דומה במעשיו לנער קטן ומ"ש עברי אפילו לשוננו וכו' ק' היכי הוה מצי לומר כן דהרי יאמר פרעה א"כ היכי היה מדבר עמך ופותר לך החלום והלא לא היה שם עברי אחר להיות מליץ

והיה נר' לומר דמש"ה לא קאמר אינו יודע אלא אינו מכיר כלומר יודע הוא לדבר בל' מצרי ע"צ ההרגל אבל אינו מכיר בטיב הלשון לדבר על בוריו בדקדוק אלא דבין כך ובין כך ק' מנ"ל לרש"י הך פירושא והלא בב"ר לא אמרו אלא נער שוטה עברי שונא לכך נר' לפרש כוונת רש"י כמו שפי' גבי מ"ש רז"ל אין מלה"ש מכירין בל' ארמי דאין הכוונה שאינם יודעים אלא ששונאים אותו ואין רוצים ליזקק לו ה"נ רצה לומר אפילו לשוננו אינו מכיר כלומר הוא שונא אפילו לדבר בלשון מצרי לפי ששונא אותנו וזה היה באמת דרכם של ישראל וכמ"ש רבותינו ז"ל שלא שינו את לשונם והשתא עולה פירוש רש"י בקנה אחד עם מה שכתוי במדרש:

פסוק יד

מן הבור וכו' דליכא למימר דילמא בור אחר ששמוהו אחר יציאת שר המשקים כמו שהק' הנח"י דא"כ לא הול"ל הבור בה"א הידיעה הואיל ולא נזכר עדיין ובפ' דלעיל גבי כי שמו אותי בבור לא הוצרך רש"י לפ' מידי שהרי פשוט הוא שהוא בית הסהר דכתיב ויהי כשמוע אדוניו וכו' ויקח אדוני יוסף אתו ויתנהו אל בית הסהר מקום וכולי ודלא כהרא"ם והנח"י בזה במחילה מכבודם אבל הכא דלכאורה היה קצת מקום לומר שהוא בור ממש שהיה בור מים ודמש"ה הוצרך להחליף שמלותיו ודהיא גופה אשמועי' קרא באמרו ויחלף שמלותיו שזה בור אחר שהיה בו מים ששמוהו שם אחר כך מש"ה הוצרך רש"י לפרש דליתא וראייתו מה"א דהבור כדלעיל ועוד דאם איתא שחילוף שמלותיו היה לפי שהיו שרויים מהמים הו"ל להקדים החלוף לגילוח אלא וודאי בבית הסהר היה ואין בו מים וחילוף שמלות נמי לכבוד המלכות אלא שהרב פירשו על ויגלח דקדים בקרא:

ויגלח וכו' מפני וכולי דאל"כ ק' שהרי כתיב ויריצוהו וכו' ש"מ שהיה דבר המלך נחוץ והוא מגלח לפני בואו א"כ היה זה כמו מורד במלכות ועוד דלמאי נ"מ סיפר הכתוב זה מה לי אם גלח או לא גלח לכך משני דאדרבא זה היה לכבוד המלכות וקמ"ל קרא היא גופא שצריך לחלוק כבוד למלכות:

פסוק טז

בלעדי אין החכמה וכו' פי' דמשמע מלישנא דקרא דר"ל בלעדי חוץ ממני דבר זה שאיני פותר חלומות כמו בלעדי רק אשר אכלו הנערים דר"ל בלעדי אין אני רוצה כלום מכל אותו השלל רק אשר אכלו וכו' והכא א"א לפרשו כן דא"כ נמצא שקרן דבתר הכי פתר לו לכך פי' דה"ק אין החכמה וכו' ולא ידענא מנ"ל להרא"ם ז"ל לפ' בלעדי רק אשר אכלו דלעיל דר"ל חוץ ממה שאכלו וכו' וקמ"ל רש"י דהכא א"א לפרש כן וכו' ע"ש

ולע"ד א"א לומר כך דא"כ מאי רק דבתר הכי ואיברא דמצינו בלעדי בניקוד ציר"י דרצה לומר בלתי באיוב בלעדי אחזה אתה הורני אבל בלעדי בקמ"ץ הוי פירוש' כדאמרן.

פסוק כג

צנומות צונמא וכו' ותרגומו וכולי איך שיהיה ק' דלעיל גבי החלום לא כתיב צנמות כלל ולמה הוסיף פרעה זה ונר' דלעיל פירש"י שדופות הלייא"ש בלע"ז שקיפן קידום חבוטות וכולי ופי' הרא"ם שם שהביא התרגום להודיע שאינו מפרש כפירוש הראשון הלייא"ש רק הוא מענין הכאה ולע"ד נוכל לומר דב' הפירושים אמת ששניהם נכללים בל' שדופות והא והא הוה והכתוב אחז דרך קצרה וה"ט דלא כתב רש"י התם ד"א א"נ ואנקלוס תרגם כדרכו בכל כה"ג אבל פרעה כשסיפר ביאר הענין טפי ולחד מנייהו קרי צנומות ותדע דבפ"ג דתענית על שדפון דמתני' פי' הר"ב שם שהתבואה נתרוקנה מן הזרע והיינו מאי דמתרגם אנקלוס הכא על צנומות ובזה מדוקדק מ"ש דלעיל כתיב ושדופות בוי"ו והכא שדופות בלא וי"ו דלעיל הוי"ו מתפרשת כמו מה שדרשו בפרשת ויתן לך האלהים יתן ויחזור ויתן דהוי"ו דבויתן כאילו כתיב יתן ויתן ה"נ כאלו כתיב שדופות ושדופות אבל הכא דכתיב צנומות כתב שדופות בלא וי"ו:

פסוק ל

ונשכח כל השבע היא פתרון הבליעה דאילו בפתרון האכילה יש דבר אחר שגם השמחה תהיה נשכחת אלא שיוסף לא היה יכול לפתור לו כן לפי שלא הזכיר יפות מראה וכדכתיב' לעיל:

פסוק לא

ולא יודע השבע וכולי הוא פתרון וכולי וק' דבראיית החלום לא נכתב זה שלא נודע כי באו אל קרבנה והיכי קאמר פרעה דבר שקר ונר' שרמז כן הכתוב במאי דכתיב ותאכלנה הפרות רעות המראה ודקות הבשר והל"ל הרעות והדקות וכמ"ש פרעה הדקות והרעות אלא ה"ק אפי' אחר האכילה עדיין היו רעות המראה ודקות הבשר. והכתוב אחז דרך קצרה בסיפור המעשה כדרכו לקצר אבל פרעה פרט הכל בבירור:

פסוק לח

הנמצא וכולי הנשכח וכולי דאין לפי' הנמצא ל' עבר מבנין נפקד דא"כ מאי נ"מ אם לא נמצא לשעב' אפשר דהשתא מיהא אכשור דרי וימצאו רבים כמוהו:

פסוק לט

אין נבון וכולי לבקש וכולי דאין לומר שאין זה אלא שבח בעלמא לפארו ולהללו על חכמתו הנפלאה דא"כ הוא ענין נפרד ואין לו קשר עם מ"ש אח"כ אתה תהיה וכו' וא"כ הול"ל ואתה תהיה וכו':

פסוק מב

ויסר וכו' נתינת וכו' דאל"כ הו"ל ליתן לו טבעת אחרת דאין בית המלך חסר כמו בבגד וברביד:

פסוק מג

אברך וכו' ובדברי אגדה וכו' הוצרך להביאה שלא נצטרך לומר שהכתוב בל' ארמי ומ"ש בן דורמסקית עד מתי אתה מעות וכו' שאם כדבריו הול"ל אברך בריי"ש פת"ח ולמה בציריי" ומה שלא ביאר רש"י פשט הכתוב כמו בן דורמסקית שמפי' כפשוטו במלה אחת משום דא"כ לא שייך אל"ף בראש התיבה והול"ל הברך בה"א שהיה מקור מההפעיל ודומיא דנתון דבתר הכי שהוא גם כן מקור אבל האלף אפילו נאמר שהיא שמוש הוא ל' מדבר בעדו ואינו מובן:

פסוק מד

אני פרעה וכולי ד"א וכו'. דאילו לפירוש ראשון ק' דס"ס מאי קמ"ל במ"ש אני פרעה הרי דבר ידוע שהוא המלך ויכול לגזור ולר"א ק' דאמאי חזר וא"ל כן הרי כבר אמר לו רק הכסא וכולי:

פסוק מה

צפנת וכולי ואין לפענח וכו' עיין בספר ע"מ מאמר אם כל חי סי' ל"ח דמפי' שהיא מלה מורכבת מן פע ונח פע מל' כיולדה אפעה הרמ' קול ופירושו שכשמגלה ומפרסם הצפונות דעת השומעים נחה הימנו ע"ע וק"ק דא"כ הו"ל למימר פענ"ח בפתח הנו"ן א"נ פענוח ולעד"ן דשם נָח נגזר מפועל ינח כמו דַע ששרשו ידע והוא מחסרי פ"א וה"פ בשעה שהוא מדבר ומגלה הצפונות הכל מניחים מלדבר עוד שאין להשיב על דבריו והוא ע"ד מה שפי' רז"ל על החרש והמסגר אבל אח"כ ראיתי בילקוט דמשמע בהדיא כפי' מהרמ"ע ע"ש:

פוטיפרע הוא פוטיפר וכו' אפשר דנפ"ל מדכתיב ויתן לו וכו' דמשמע שפוטיפרע לא היה חפץ ליתנה לו אלא המלך נתנה לו בע"כ וזה דבר קשה דלמה היה זה ממאן לתת בתו למשנה למלך אלא ע"כ זה פוטיפר שהיה שונא אותו ע"ד אשתו:

פסוק מז

לקמצים קומץ וכו' דאל"כ מאי רבותא שאיזה קומצי' בלבד אצניעו אלא דייק דלא כתיב קמצים אלא לקמצים כלו' ע"י קומצים אחת לאחת למצוא חשבון גדול וזה מדבר על כל עם הארץ דאילו ביוסף הא כתיב אח"כ ויקבץ וכו':

פסוק מח

אוכל שדה וכו' ונותנים בתבואה וכו' פי' ב' דברים מודיע הכתוב דמדכתיב אוכל שדה העיר נתן בתוכה קמ"ל שהיה אוצר תבואה של כל עיר באותה העיר ומדכתיב אשר

סביבותיה נתן בתוכה ר"ל ממה שבסביבות התבואה דהיינו העפר נתן בתוכה להשתמר ונתן בתוכה דכתיב בקרא אתרווייהו קאי:

פסוק מט

עד כי וכו' הסופר לספור וכו' קשה דפשטיה דקרא משמע דקאי על יוסף שהוזכר ברישיה דקרא ונימא שהוא היה סופר והולך עד כי חדל וכולי וי"ל דהכרחו של רש"י משום דודאי יוסף לא היה סופר כלל שידע מאי דקי"ל אין הברכה שורה לא על דבר המדוד והמנוי וכו' לכך פי' הסופר כלו' דגברא אחרינא היה סופר בלא דעתו א"נ דה"ק שאם יבא סופר לספור ע"כ היה צריך לחדול כי אין מספר:

פסוק נ

בטרם וכו' מכאן וכו' ואע"ג דלעיל ביצחק מצינו שהיה משמש כדכתיב והנה יצחק מצחק וכו' ועוד שאמרו רז"ל בפי' אשר ילדה אותה ללוי זו יוכבד וכולי ואיך שימש לוי מטתו בשני הרעב ומסיק הרא"ם דההיא דחשוכי בנים מותר דלוי נמי כיון שלא היתה לו בת נמצא שלא קיים פו"ר לגמרי והו"ל כחשוכי בנים ע"כ אך ק' דא"כ גם יוסף היה מותר לו שגם לו לא היתה בת. ובש"ח ראיתי בשם מהר"ן דאין איסור אלא משום צערא דישראל והם היה להם תבואה אבל יוסף היה סבור שאביו ואחיו בצער לכן לא שימש ע"כ ואהא נמי ק"ל דס"ס גם לוי הו"ל לנהוג איסור בשביל יוסף דלפי דעתם גם הוא הוה בצער שהרי הוא יודע שמכרוהו לעבד ושהלך למצרים שוב ראיתי באו"ח סי' תקע"ד להרמג"ד שהביא דברי הרא"ם הנ"ל ושהב"י הק' עליו כדמקשי' והוא ז"ל תירץ מדידיה דקודם מ"ת היה הכל מותר רק נצטוו ז' מצות אלא דיוסף נהג מדת חסידות בנפשיה ויצחק ולוי לא נהגו כן וכתב הטעם דצ"ל דהיתר דחשוכי בנים אין בו משום חסידות לבטלו כיון שיש בקיומו מצוה גדולה וע"ש וע"ז נמי קשיא לי דא"כ הדרא קו' ליוסף למה נהג חסידות כזה שאין בו משום חסידות כמ"ש הרב ותו דעיקרא דמלתא אחר המחילה הראויה לא נהירא לע"ד שהרי מצינו במבול שנאסר בתשמיש המטה לפי שהעולם שרוי בצער כמ"ש רש"י שם ול"ק דהא לא נצטוו אלא ז' מצות דאדרבא ל' מצוות נצטוו כדאי' בחולין אלא שהם כלולים באותן ז' כדאי' בחולין פנ"ה (ועיין בס' ע"מ מאמר ח"ד ח"ג פכ"א) ומצוה זו היא א' מפרטי פו"ר דודאי נצטוו עליה והיא א' מן האמורות שהיא תחת סוג ג"ע והנלע"ד לתרץ לזה דלוי שימש פעם אחת בשעת צאתו לדרך כשהלך פעם ראשונה למצרים ומאותה ביאה נתעברה אשתו מיוכבד דהא קי"ל חייב אדם לפקוד את אשתו בשעת צאתו לדרך והא דמי למאי דקי"ל אתי עשה ודחי לא תעשה וכ"ש לפי מה שמבואר בש"ע סי' הנ"ל דבליל טבילה נמי שרי בשנת רעבון א"כ ודאי דיציאה לדרך לא גרע מינה ואף שהמ"א שם חולק על דין זה מכל מקום מרן שם

פסק הכי ובזה הכל הולך על נכון דלוי שימש מטעם האמור וכן יצחק ליל טבילה וסברי כדעת הש"ע ויוסף סבר כדעת המג"א ושוב ראיתי להרב הנח"י שהאריך בזה עיין שם ואני הנלע"ד כתבתי קודם רואי דברי הרב:

פסוק נה

אשר יאמר וכולי שימולו וכולי דרשו כן מיתורא דקרא דאל"כ לא הול"ל אלא לכו אל יוסף ואע"ג שלא היו נימולין אלא באונס מפחד המיתה ומה"ט אמרי' דאין מקבלין גרים לימות המשיח וכן לא קיבלו בימי דוד ושלמה מ"מ אפשר דיוסף הוה סבר דמתוך שלא לשמה בא לשמה א"נ אפשר שכיון בזה כדי שלא יוכלו להעליל עליו שאינו ראוי למלוך עליהם לפי שהוא מהול ודתו משונה מדתם לכך כפה אותם למול ועוד אפשר שהיתה כוונתו שיתפרסם זה בעולם שהמלך שמושל במצרים הוא מהול ושכפה אותם למול ובזה אפשר שיגיע הדבר לאזני אביו וידע שהוא חי ומושל במצרים ולא יצטע' עוד עליו לפי שהוא לא היה רשאי לשלוח ולהגיד לאביו לפי שהיה יודע החרם שהחרימו לכך ביקש המצאה זו ומ"ש רש"י שהרקיבה תבואתם כתב הנח"י שלא היה זה דרך נס אלא לפי שלא נתנו בתוכה מעפר אותו המקום כמו שנתן יוסף ואחר המחילה אשתמיטתיה מ"ש במדרש שהיו אומרים לפרע' אף התבואה הרקיבה אמר להם ולא נשתייר קמח מאתמול אמרו לו אף לחם שהיה לנו בסל הרקיב ע"כ:

פסוק נו

וישבור וכו' שברו לנו וכולי איכא למידק למה הרחיק רבינו ראייתו שכמה כתובים בפרשה קודמים לזה שבכללם פירושם ל' קנין והרי בפי' שאח"ז מיד וכל הארץ באו מצרימה לשבור וכו' וכמה אחרים ואולי לפי שרוצה רבינו לסיים דלאו בתבואה לחוד שייך ל' זה אלא על כל מידי משה"ה מייתי להההוא קרא דאגב רמז רבינו פי' ודקדוק אותו הפ' דמש"ה כתיב שובו שברו לנו מעט אוכל ולא כתיב מעט בר כדכתיב בתחלה וירדו אחי יוסף עשרה לשבור בר דאפשר שכוונת יעקב דאי לא משכחי חיטי דאזדבן ליזבו שערי או כל מידי דבר אכילה כגון קטניות וכדומה לפי שכלה כבר הפת מן הבית ולא היה להם מה לאכול:

פרק מב

פסוק א

וירא יעקב וכו' ומהיכן ראה וכולי ההרגש שמבחוץ הוא שאין דרך דקדוק הלשון לכתוב וירא יעקב כי יש שבר אלא הול"ל וירא יעקב כי היה שבר שהרי הכתוב מספר מה שעבר ולכך מתרץ דאדרבא אילו באת לפרש כפשוטו עוד ק' דמהיכן ראה והלא שמע אלא ה"ק וירא יעקב כי עתיד להיות לו שבר וכולי:

פסוק ב
רדו שמה ולא אמר וכו' ההרגש שמבחוץ הוא מיתורא דשמה דהול"ל רדו ושברו לנו משם:

פסוק ג
וירדו וכו' ולא כתב וכולי ההרגש שהכל מיותר דלא הי"ל אלא וירדו דהא ידעי' על מי מדבר:
עשרה וכולי אהבת כלם וכו' ההרגש הוא פשוט דהול"ל עשרה אחי יוסף אלא מוכרח לדרוש הכי ומ"מ מ"ש שלא היתה אהבת כלם ושנאת כלם וכולי הוא קשה ההבנה דמהו ענין שנאה לכאן והלא כבר הקדים רש"י שהיו מתחרטים במכירתו וכולי ונר' דה"ק שכלם נתחרטו ומ"מ לא היתה אהבת כלם שוה כי היכי שלא היתה ג"כ מלפנים שנאת כלם שוה שהרי שמעון ולוי שהיו שונאין אותו הרבה עכשיו נכנס בלבם קצת אהבה אך דבר מועט ושאר אחיו בני לאה יותר מעט ויהודה יותר מעט וראובן יותר ובני השפחות יותר ומ"ש שלענין לשבור בר כלם לב אחד שנראה שאין לזה רמז בפסוק אפשר שזה נרמז באומרו לשבור בר שמלת בר יתירה דהול"ל לשבור וכדכתיב לעיל לשבור אל יוסף ושברו לנו משם ובכלם לא ביאר לשבור בר א"ו לרמוז דלשבור כלם כאחד בלב בר ושלם:

פסוק ד
פן יקראנו אסון ובבית וכו' ההרגש הוא דמה נשתנה בנימין טפי מכלהו שחשש עליו פן יקראנו אסון ומשני שהיה בסכנה מחמת שאמו ואחיו אירע להם רע בדרך ומכל מקום במדרש לא דרשו כן על הפרשה הזה אלא לקמן על פ' וקראהו אסון. ונ"ל הטעם משום דמקרא קמא ליכא שום הוכחה שהשטן מקטרג וכו' דדילמא מה שהיה חושש יעקב היה מאסון דבידי אדם בהא לא שייך אלא בדרך דבבית אפשר לשומרו אבל מדכתיב בתר הכי זימנא אחריתי וקראהו אסון וק' תרתי ל"ל אלא מכח יתורא דקרא מוכח שפיר שהשטן מקטרג וכולי דהך אסון יתירא ע"כ באסון דבידי שמים מיירי וכזה פירשתי בחידושי מ"ש בגמרא ר"פ אלו נערות אטו יעקב אהא אזהר אהא לא אזהר יעקב על כל מילי אזהר והיינו מכח יתורא דקרא כדאמרן:

פסוק ה
בתוך הבאים וכולי שלא יכירום פירוש שלא יכירו שהם אחים:

פסוק ח

ויכר וכו' לא הכירוהו כשנפל וכו' ה"ק ויכר יוסף וכולי אף על פי שהם לא הכירוהו דאל"כ מאי ק"ל אטו עד האידנא לא ידעי' שהם לא הכירוהו הרי כבר ראינו בפרשה דלעיל מה שעשו לו ותו דבתחילה הול"ל הם לא הכירוהו שזה היה תחלה אלא כדאמרן:

פסוק יג

ויאמרו וכולי ובשביל אותו וכולי הק' הנח"י למה לא השיבו האמת שכך ציוה אותם אביהם שלא יכנסו בפתח א' כדי שלא תשלוט בהם עין הרע והניחו חלק נלע"ד שהטעם שיעקב ציוה להם כן עכשיו שהלכו למצרים ולא כשהלכו בשאר מקומות כמו לעיל כשהלכו לשכם משום שידע יעקב דבמצרים שכיחא עינא בישא שכלם מכשפים כמו בבלעם דכתיב וישא בלעם את עיניו וכולי שתום העין וכולי וכדאיתא בזהר ולכך הוצרך לצוותם זה ומשום הך טעמא גופא לא יכלו לומר לו האמת דאם כן ימצא מקום להתעולל עליהם לומר שהם מוציאין דבה על הארץ דמסטרא דעינא בישא קא אתי:

פסוק טז

ואם לא תביאוהו וכו' להמתיק הטעם כיצד תלה להם האמנת דבריהם בהבאת אחיהם נראה לומר עזה"ד שהרי כשהם אמרו לו שהאחד איננו בודאי רצונם לומר שנאבד בדרך ושוב כשאמרו לו שהקטן נשאר עם אביהם מוכרח שאמרו לו הטעם לפי שחשש אביהם פן יקראנו אסון והכי מוכח מדברי יהודה לקמן בפרשת ויגש ויאמר עבדך אבי וכולי ולקחתם גם את זה וכו' וקרהו אסון דדלמי' יארע לו כמו שאירע לאחיו והשתא א"ל יוסף כמתנכ' בשלמא אם יתאמת זה שיש לכם אח קטן שנשאר עתה אצל אביכם שזה אי אפשר להתאמת אלא כשתביאוהו אצלי אז רגלים לדבר שמה שנכנסתם בעשרה פתחים הוא לבקש את אחיכם שנאבד ויש ידים מוכיחות שכך הוא האמת שנאבד ממה שלא בא עכשיו אחיכם האחד עמכם דמוכח דמחמת פחד שמא יארע לו כמו לאחיו לכך לא שלח אותו אביכם עכשיו אבל אם לא תביאוהו אצלי אחיכם זה שאתם אומרים שנשאר בבית אני אומר לא היו דברים מעולם ואין לכם שום אח וחזרה הקושיא למה נכנסתם בעשרה פתחים אלא ודאי מרגלים אתם:

פסוק כב

וגם דמו וכולי הא דלא דרשו כמו גבי הבל דמו ודם זרעיותיו נר' דבשלמא התם דכתיב דמי דהריבוי של היו"ד הוא אחר הדם שלו שייך לדרוש על זרעו אבל הכא שהריבוי קדים במלת וגם שפיר טפי לדרוש הריבוי על הזקן וזה נר' טפי ממ"ש הנח"י דהכא לא שייך למדרש זרעו לפי שלא היה בעיניהם בחזקת מת דא"כ הרי דמו דידיה נמי ליכא:

פסוק כג

המליץ זה מנשה דכיון דע"כ חד מבניו הוה דמצריים מנא ידעי להי"ק הא אפי' פרעה לא הוה ידע מסתמי מסתבר טפי לומר שהיה הגדול:

פסוק כד

את שמעון הוא וכולי דבר אחר וכו' דאילו לפי' קמא דנר' שעשה זה כדי שיתכפר לו מה שחטא שהשליכו לבור וכולי ולכך רצה לצערו טפי מכלם א"כ אמאי כתיב בתר הכי לעיניהם וכיון שיצאו הוציאו וכדלקמן וא"כ אדרבא הו"ל להניחו שם כדי שיתכפר לו דהשתא אדרבא היה מצער את האחרים יותר ממנו שהם היו סבורים שהוא בבית הסהר ומצטערים עליו לכך פי' ד"א ולד"א ק"ק דא"כ מאי שנא לשמעון טפי מלוי:

פסוק לו

אותי שכלתם מלמד וכו' הטעם שחשדן עכשיו טפי מבתחלה על יוסף דהתם אע"ג דהוי"ל קצת בלבו לומר שהם הרגוהו מחמת שנאה מ"מ כיון שהיה ספק שקול לא היה דן אותם לכף חובה אבל עכשיו לפי שיקול הדעת היה מקום ורגלים לדבר שלא להאמינם דאם איתא שבאמת חשבם כמרגלי' איך הניחי' כולם לילך ולא לקח אלא חד מנייהו איפכא מסתברי' דמסתמי היה מניחם כלם בבית הסהר ולא היה שולח אלא א' ליקח את אחיהם כדי שאם יתאמת שלא יבא וממילא הם מרגלי' הרי כלם מסורים תחת ידו להענישם כמרגלי' ולא די שהניח את כלם לילך אלא שנתן להם כמה חמורים טעונין תבואה לא הו"ל ליתן להם רק דבר מועט כדי שיוכרחו מיד לחזור ולא עוד אלא שהחזיר להם הכסף לכך עכשיו חשדן שהם הרגוהו או מכרוהו ולכך אומרים לו דברי שקר וממילא חשדם עכשיו ג"כ על יוסף ומ"מ לא רצ"ל להם בפי' רק בדרך רמז לפי שלא היה ברור לו ולכך ג"כ אמר אח"כ ואחיו מת ומה שהקי' הר"ם ז"ל על דברי רש"י כאן כבר מתורץ עיין בש"ח בשם צד"ל:

פסוק לח

לא ירד וכולי לא קבל וכולי פי' דקי"ל דכיון דראובן לבד היה המדבר שאמר לו את שני בני וכולי הו"ל להשיב ג"כ לראובן לחודיה ולומר לא ירד בני עמך לכך מתרץ רש"י לא קיבל דבריו אמר בכור שוטה וכו' כלו' לא חש להשיב לראובן לפי שדבר דברים בטלים שלא היו ראויים אפי' לתשובה ולכך דיבר עם כלם לא ירד בני עמכם ומ"מ באלה הדברים עצמן רמז התשובה לראובן שע"ז אמרו כאן במד' שר' טרפון כשהיה אומר אדם לפניו דבר נכון הי' אומר כפתור ופרח וכשהיה אומר דבר של בטלה היה משיב לא ירד בני עמכם וה"נ יעקב רצה לרמוז לו ממילא שדבריו היו דברי בטלה שראוי ליאמר עליהם לא ירד בני עמכם מטעם דאטו בניו הם וכו':

פרק מג

פסוק ז

לנו וכולי ומדרשו אפילו וכולי אף על גב דקרא כתיב שאול שאל וכולי ובמדרש אומר גלה לנו ה"פ דהמדרש דייק מאי דכתיב ולמולדתנו לאמר ומאי לאמר אלא ה"ק שאול שאל האיש לנו איזה דברים ולמולדתנו לאמר כלומר הוא אמר לנו אפיי מולדתנו פירוש עצי עריסותינו אם כן ממילא הוכרחנו להשיב לו האמת על שאלותיו דאל"כ ימצא מקום להתעולל עלינו מאחר שהוא מנחש ויודע אמיתו' הדברים:

פסוק ח

ונחיה נצנצה וכו' דאל"כ ונחיה ל"ל הרי כתיב ולא נמות ולעיל נמי בפעם ראשון שאל יעקב רדו שמה וכו' ונחיה ולא נמות אה"נ דהתם ג"כ ה"פ ונחיה דנצנצה בו רה"ק ורש"י נטר למכתביה הכא דהויא רבות' טפי אע"ג דאין כאן שום רמז אחר במקר' להכריח פיי זה אפ"ה מוכרח אתה לפי כן דאל"כ ל"ל ונחיה וממילא דכ"ש התם דאיכא הוכחה לפרש כן מדכתיב ביה וירא יעקב כי יש שבר במצרים וכדפירש"י התם:

פסוק ט

וחטאתי לך וכולי עיין מ"ש לקמן בפרש' ויגש על פ' וחטאתי לאבי כל הימים בס"ד:

פסוק יא

נכאת שעוה ולעיל בפרשת וישב אע"ג דמייתי רש"י תרגום אנקלוס דמתרגם התם נמי שעוה מכל מקום נראה דלא ניחא ליה ומפי פיי אחר כינוס בשמים משא"כ הכא ונר' טעמו משום דלעיל הקדים הכתוב נכאת לצרי והכא מקדים צרי לנכאת משמע דנכאת דהכא אינו נכאת דהתם דנכאת דהתם חשיב טפי מצרי משא"כ הך דהכא:

בטנים וכו' ודומ' ל' וכו' ממ"ש במדרש משח דבטנין משמע טפי כפיי ר' מכיר דאין דרך כ"כ לעשות שמן מאפרסקין ומ"מ לא ידענא מנ"ל להמד' שלא היו בטנים ושקדים ממש אלא השמן שלהם:

פסוק יד

ואל שדי מעתה וכולי דייק רבינו דאמאי כתיב ואל בויו העטוף ומשני שהוא מוסיף על ענין ראשון כלו' מעתה אינכם חסרים אלא תפלה:

אל שדי שדי בנתינת וכולי בין ע"פ הפשט ובין ע"פ המדרש השי"ן היא שמושית ומכל מקום אין לה דין אותיות הנטפלות לשם מלפניו אלא היא מעיקרו של שם וננקדה בפתח ודגש אחריה כמו שי"ן של בשגם הוא בשר ועד שקמתי דבורה ומ"ש רש"י צרת רחל צרת דינה אף על גב דצרת דינה קדמה אפי' לומר שצרת רחל אלימא ליה טפי:

פסוק טז

בצהרים זה מתרגם בשירותא וכולי כתב בש"ח דמוכרח לתרגם כן לפי שדרך העולם לאכול בד' שעות ביום ואפילו ת"ח דרכם בתחלת שעה ו' כדאי' בשבת כלומר ולעולם אין זה צהרים ממש אלא בשחרית ולע"ד א"א לומר כן אדרבא תיקשי אקרא גופיה שהרי מלת צהרים ע"כ היא מלשון צוהר ואין לה משמעו' אחר רק בשעה שהיום מאיר ביותר דהיינו בחצי היום ולפי דברי הש"ח לא היה באמת כך אלא בשחרית ואמאי כתיב בצהרים אלא נ"ל דלעולם צהרים ממש שהרי זמן סעודה לת"ח היא כל שעה ששית ולא בתחלתה דוקא והרי סוף שעה ששית ותחילת שעה שביעית היא חצי היום ואם כן אתיא שפיר כפשטיה ומאי דמתרגם שירותא לאו דצהרים רצה לומר שירותא אלא לפי הענין מתרגם דבצהרים ר"ל בסעודת הצהרים ואותה סעודה נקראת בל' ארמי שירותא ולכך מתרגם שירותא וזה ברור:

פסוק כ

ירד ירדנו ירידה היא וכולי ק' דילמא משום דא"י גבוהה מכל הארצות וכדכתיב ויקומו וירדו מצרים והרא"ם ז"ל כתב דמכפל ירוד ירדנו הוא דמוכח לה ואע"ג דדברה תורה כל' ב"א מ"מ היכא דאיכא למדרש דרשי' ע"כ ולשיטתיה אזיל ואנן בעניותין כתיבנא בכמה מקומות דאע"ג דהיכא דאיכ' למדרש דרשי' מ"מ אין זה ענין לפירש"י שאינו מביא דרשות אלא כשמוכרח לישב לישנא דקרא מיהו הכא נרא' דמוכרח רבינו להך דרשה דאל"כ כוליה קרא יתירה דהא שפיר ידע האיש שכבר הם באו פעם אחרת בתחילה לשבור אכל ולא הול"ל אלא ויאמרו בי אדוני כי באנו אל המלון וכולי א"ו לדרשה. והא דקאמרי ליה הכי השתא נר' שאמרו כן לחזק דבריהם שלא יעלה על דעתו שהם בני אדם הדיוטי' וקמצני' ושלכן בתחלה לא נתנו הכסף או חזרו וגנבוהו שהם היו רגילים לעולם לפרנס אחרים משלהם ומוותרי' ממונם:

פסוק כד

ויבא האיש הביתה וכו' דליכא לפי' שהביאם יותר לפנים מפרוזדור לטרקלין דהא אכתי אפרוזדור הוו קיימי דבתר הכי כתיב ויביאו לו את המנחה וכו' הביתה והתם פירש"י מפרוזדור לטרקלין:

פסוק כח

ויקדו וישתחוו על שאלת וכולי ומש"ה כתיב תרתי קידה והשתחויה משא"כ בקרא דלעיל דהכא צריכי תרתי הקידה כלפי מה ששאל בשלום אביהם וכדי שלא לזלזל בכבוד אביה' כ"כ לא עשו כנגדו אלא הקידה בלבד וכלפי עצמם ששאל בשלומם ג"כ כדכתיב וישאל להם לשלום עשו השתחויה:

פסוק ל

כי נכמרו וכו' יש לך אח וכו' נרא' דאיכא רמז בקרא דכתיב כי נכמרו רחמיו אל אחיו והו"ל לומר כי נכמרו רחמיו עליו אלא ה"ק כי נכמרו רחמיו במה שאמר לו אל אחיו כלו' על אחיו ומה שכתוב בלע שנבלע וכולי אשבל ששבאו אל גרא שגר וכולי וארד שירד וכולי ולכאורה הכל אחד אלא יש לומר על שם צרותיו שנמכר הרבה פעמים וכדדרשו ממלת פסים פוטיפר סוחרים ישמעאלים מדנים ובנימין היה יודע ברה"ק שנמכר ארבע פעמים ולכך רמזם בד' בנים:

פסוק לג

הבכור כבכורתו וכו' שהוא סדר תולדותיהם וכו' איברא דהכי משמע פשטיה דקרא הבכור כבכורתו וכו' אבל בב"ר אמרו יהודה שהוא מלך ישב בראש ראובן שהוא בכור ישב אצלו ואפ' דנפ"ל מדכתיב הבכור כבכורתו בתרי גווני בכורה הוו חד בכור ללידה דהיינו ראובן ואידך בכור לי' גדולה ומלכות כמו אף אני בכור אתנהו ומדכתיב הבכור כבכורתו מפרשי' דה"ק הבכור ממש שהוא ראובן יהיה כבכורתו כו' סניף לו לזה שהבכורה כלומר המלוכה שלו ובזה הדרך יש להבין נמי והצעיר כצעירתו כלו' הצעיר שהוא בנימין יהיה סניף לצעירתו דהיינו שיש לו ג"כ הך גריעותא שאין לו אם ומ"מ רש"י נקיט לה כפשטה שהוא כסדר תולדותם והמדקדק בלשון המדרש משמע דתרתי סברות נינהו דבתר הכי איתא ראובן שמעון לוי ויהודה ישששכר זבולן בני אם א' היכן הם הביאום והושיבום זה אצל זה וכו' משמע דר"ל כסדרן על ראשון ראשון וא"כ רבינו אזיל לפום הך סברא ואמנם זה שאין לו אם וכו' צריך להבין דבההיא שעתא נר' דכלהו נמי לא הוה להו אם דלאה נקברה במער' המכפלה והאידנא מיד הלך יעקב למצרים ואפשר דה"ק לה אין לו אם מקטנותו ואני ג"כ אין לי אם מקטנותי:

פסוק לד

וישכרו עמו וכו' ולא הוא שתה וכו' מה שהם לא שתו נפקא לן מהכא אבל זה שהוא לא שתה מוכח מקרא דכתיב ולקדקד נזיר אחיו כדפי' בשבת ואגב כתביה רש"י הכא להודיע האמת והא דשתו ההוא יומא בשלמא יוסף כיון שראה את אחיו הותר ממילא אבל הם הרי לא ידעו עדין שהוא יוסף וצ"ל דמשום מורא מלכות דאפי' ב"ה בעלמא קי"ל כל מה שאומר לך ב"ה עשה כ"ש מלכא ואע"ג דמצו לאשתמוטי מ"מ חששו שמא יסבור בדעתו שלא היו רוצים לשתות מיינו לפי שהיו מחזיקים אותו לעובד ע"ז שיינו יין נסך ושמא ימצא מקום להעליל עליהם בזה נמצא שיש בדבר פיקוח נפש:

פרק מד

פסוק ח

הן כסף וכו' א' מי' ק"ו וכו' היינו דקמ"ל דאע"ג דלפי המושכל ראשון בכלהו איכא פרכא קמ"ל קרא דלכי תידוק אתה תחזה דלא מפרך כאשר נבאר בס"ד הנה מאי דקמן הוא ראשון ולכאו' איכא למפרך מה לכסף שכן לא מצו לאשתמוטי' אם הוא יטעון בריא לי שלא נתתם לי הכסף ומחמת פחד הוא שחזרתם משא"כ בגניבת הגביע לא שייך פחד דמצו לאשתמוטיה אפי' אם יחשדום שגנבוהו הם יאמרו אחריני נטלוהו דכ"ע עיילי לשבור בר ומאי חזית דחשדת לדידן מיהו האמת שאין זו פרכא כמ"ש רש"י לעיל על פ' ויראו האנשים כי הובאו בית יוסף שאין דרך שאר הבאים לשבור בר לבא בבית יוסף וכ"ש שהם אכלו שם ומיד אחר הליכת' לא נמצא הגביע הרי ידים מוכיחו' שהם גנבוהו ועדיף מן הכסף דהתם ליכא ידים מוכיחות ומצו למימר נתננו. והב' הוא בפ' וארא הן בני ישראל לא שמעו אלי ואיך ישמעני פרעה ואני ערל שפתים והתם נמי איכא למפרך מה לבני ישראל שכן מעונים מקוצר רוח ומעבודה קשה קמ"ל קרא דשפיר עביד משה ק"ו מדלא שמעוהו אפילו שבט לוי שלא היו בכלל קוצר רוח ועבודה קשה וא"כ שבט לוי יוכיח דלאו משום קוצר רוח אלא להיותו ערל שפתים וא"כ ק"ו שלא ישמעני פרעה. והג' ואביה ירוק ירק בפניה הלא תכלם וכו' כדפירש"י התם ובההוא נמי איכא למדחי ולמפרך שאני אביה דכבודו לא ניתן לימחל ושאני קב"ה דכוליה עלמא דידיה ומצי למחול א"נ שאני אביה שאם תסגר הרי הוא נעלמת מעינו אותן הימים משא"כ קב"ה דאם יסתר איש במסתרים וכו' הלא מלא כל הארץ כבודו והנה גם זו הפרכא יש לבטלה בפשיטות כמו ההיא דלעיל באמרנו מצורע יוכיח דהוא ג"כ נזוף מהקב"ה וצותה תורה שיסגר ז' ימים והרביעי הן בעודני חי עמכם היום ממרים הייתם וכו' ואף כי אחרי מותי והסרכא היא אדרבא י"ל דבחייו היו הולכים אחר שרירות לבם משום דהוו סמכי עליה שיצילם מכל גזירה רעה אבל אחר מותו שאין להם על מי לסמוך ויראו לנפשם וכהנהו בריוני דקאמרי עד האידנא הוה קטינא חריך שקי וכו' והביטול עשיית העגל יוכיח דסבורים היו שמת משה ואפ"ה לא פחדו לעשותו. והה' (שמואל א') הנה אנחנו פה ביהודה יראים ואף כי נלך קעילה וכו' ואיכא למפרך הק"ו דאדרב' בהיותם ביהודה שהם יותר קרובים לשאול יש להם לירא טפי מכשיתרחקו והביטול ברור דאדרבא בהיותם ביהודה שאינם בעיר ידוע' לא מחית איניש נפשיה אספקא לחזור אחריו דמשתמיט מניה אבל כשנלך בקעילי' עיר ידועה יבא שאול אל נכון וכדחזינן בקראי שכשידע שאול כי הלך דוד קעילה אמר סגר אותו אלהים וכו' בעיר דלתים ובריח וירד אחריו. והו' והז'

(ירמיה י״ב) כי את רגלים רצתה וילאוך ואיך תתחרה את הסוסים ובארץ שלום אתם בוטח ואיך תעשה בגאון הירדן ותרגם יונתן והכי אמור בש״ס דידן בסנהדרין שזו תשובת הקב״ה לירמיה על אמרו צדיק אתה ה׳ וכו׳ מדוע דרך רשעים צלחה וכו׳ וקא קשיא ליה על מדותיו של הקב״ה ובפרט על נ״נ הרשע שנתגבר להחריב ב״ה והשיבוהו כי את רגלים וכו׳ וכי בשביל שכר ד׳ פסיעות שרץ נ״נ לכבודי בזמן סנחרי׳ אתה תמה כשאשלם שכר טוב ומושלם לאבו׳ שרצו לפני כסוסים עאכ״ו שתתמה על ריבוי השכר ואית ליה פרכא דמה לנ״נ שכן רשע גמור וכדין ליבטל אותו דבר טוב שעשה במיעוטו ולכך היה תמה הנביא על שכרו משא״כ הצדיקים אין לתמוה כלל אף אם יגדל שכרם למעלה למעלה ולכך השיבו הקב״ה בדרך אחר והיינו דקא״ל ובארץ שלום אתה בוטח ואיך תעשה וכו׳ ופי׳ הרד״ק ז״ל בשם אביו ז״ל דלפי שאנשי ענתות שהיו קרוביו ומיודעיו של ירמיהו והיו רוצים להטיל לו סם המות במאכלו ולהמיתו ואלמלא שנודע לו הדבר בנבואה לא היה מרגיש כלום והיה מת בידם ולכך השיבו הקב״ה ומה אלו שהם בני אדם כמותך אינך יודע דעתם וסודותם שלא הרגשת בהם אם לא הודעתיך ואיך תרצה לדעת דעתי וסודותיו בהנהגת העולם ע״ש וזהו דרך א׳ לבטל הפרכא הנופלת הק״ו בשינוי הק״ו על דרך אחר דהשתא תו לא שייך הפרכא קמיית׳ שזה נקרא ק״ו דמקומו׳ וכמ״ש הרב מדות אהרן בפן שני מביטול הפרכא ע״ע דה״נ בדרך זה השני׳ יש להוכיח ויקיים אף הק״ו ראשון אף דהוה שייך ביה פרכא דהשתא תו לא שייך דנימא ומה במקום בני אדם כמותו א״א להשיג דעתם וסודותם במקום ממ״ה הקב״ה עאכ״ו אלא מוכרח לומר דאף על גב דתמיהא איכא בין בזה ובין בזה הוא לפי שאין אנו יכולים להשיג ולדעת דרכיו ית׳ ברם בקושטא כל מעבדוהי קשוט וכל ארחתיה דין. והח׳ (יחזקאל ט״ו) הנה בהיותו תמים לא יעשה למלאכה אף כי אש אכלתהו וייחר שמדמה הנביא לישראל לגפן מדברי׳ שאינה עושה פירו׳ ואינה ראויה למלאכה כ״ש אחר שאת שני קצותיו אכלה אש ותוכו נחר היצלח למלאכה כך ישראל הנה בהיותם על אדמתם לא הועילו ולא שבו מדרכם הרעה כ״ש אחר שילקו ויגלו ואיכא למפרך ע״ז הק״ו בין לפי המשל ובין לפי הנמשל לפי המשל אדרבא בהיותו תמים מחמת רטיבותו לא היה ראוי אפי׳ ליתד לפי שנופל ומתקפל אבל כששני קצותיו אכלה האש תוכו נתייבש ונתקשה וראוי ליתד לתלות עליו כלי וכך ישראל בהיותם לבטח כמרעית׳ וישבעו מל׳ כריסיה זוני בישי אבל אחר הלקיות לוקחים מוסר ומיהו אינה פרכא דמלכי ישראל יוכיחו שאף על פי שהיו רואים כמה פורעניות שהיה שולח הקב״ה עליהם ולא עוד אלא שהגלה עשרת השבטים ואעפ״כ לא לקחו מוסר. והט׳ במשלי הן צדיק בארץ ישולם אף כי רשע וחוטא והא נמי

איכא למפרך מה לצדיק שכן וסביביו נשערה מאד שהקדוש ברוך הוא מדקדק עמהם אפי' כחוט השערה אבל לרשעים נימא לעולם דמוות' להם ובהך נמי יש לבטל הפרכא בהשתנות הק"ו וכדכתיב לעיל דנימא הכי ומה במקום דליכא אלא מיעוטא דמיעוטא דעון לא בטיל ברובא דזכיות אלא צריך לקבל פורענות עליו מקום דרובה עונות לא כ"ש ומעתה תו לא שייכא הפרכא כלל ועוד בה עשיריה במגלת אסתר ויאמר המלך לאסתר המלכה בשושן הבירה הרגו היהודים וכו' בשאר מדינות המלך מה עשו ואיכא למפרך מה לבני שושן שכן היו בטוחים על מרדכי ואסתר שהיו שם עמהם אבל בשאר המדינות שלא היה להם ע"מ לסמוך דילמא לא עשו ולא מידי ובהא נמי בטלה הפרכא כדלעיל דלעביד ק"ו דמקומות ומה במקום א' לבד הרגו בכל שאר מקומות עאכ"ו שהרי אפי' לא הרגו אלא אחד או שנים בכל עיר להיות מלכותו גדול מאד א' לא' למצוא חשבון גדול. ולפי דברינו ניחא הא דלא דריש רבי ישמעאל אלא עשרה ק"ו שכתובים בתורה ועינינו הרואות דאיכא טפי כגון באיוב הן בעבדיו לא יאמין וכו' אף שוכני בתי חומר וכו' וכן אחרי' אלא דבהנהו ליכא למפרך מידי משא"כ בהנך עשרה דלכאורה אפריכו וקמ"ל ר"י דלאו פרכא היא ושפיר מדריש ק"ו:

פסוק י

גם עתה וכו' שכלכם חייבין וכו' איברא דקי"ל שותפין שגנבו משלשין ביניהם וכל א' נמכר בשביל חלקו כדאי' בפ"ק דקדושין וכמ"ש הרמב"ם פ"ג מה' גניבה מ"מ יש להבין דהל"ל שכלם יהיו עבדים ואמאי קאמרי אשר ימצא אתו ומת ונראה לפי שב"נ קי"ל שנהרג על מצותיו דגזל חדא מניהו ולא ניתן להשבון ולכך אמרו אשר ימצא אתו ומת כחומרת ב"נ וגם אנחנו נהיה לעבדים כלנו כחומרת ישראל כדלעיל והוא השיב שאינו רוצה לדונם אלא בדיני ישראל וכההיא דקי"ל ישראל וכותי שבאו לדון אם יש זכות לישראל בדיניהם דנין לו בדיניהם ואומרים לו כך דינכם ואם יש זכות לישראל בדיננו דנין לו דין תורה וכמה שכתוב הר"מ פ"י מה' מלכים ולכך אמר גם אתם מן הדין כלומר מדין תורה אמת כדבריהם כן הוא שכלכם חייבין להיות עבדים כפי הדין הנזכר לעיל אבל אני אעשה לפנים מש"ה:

פסוק יג

ויעמוס וכו' בעלי זרוע וכו' דייק הכי מדלא כתיב בקצרה ויעמסו על חמוריהם וכדכתיב ויקרעו וישובו ומ"ש דהכא כתיב ויעמוס איש על חמורו א"ו להודיע זה שלא הוצרכו לסייע זא"ז:

וישובו העירה מטרופולין וכו' הכי אי' בב"ר והא ודאי צריכא רבא מאי קמ"ל אטו משום דמטרופולין היתה לא מצי למכתב העירה ואלא היכי לכתוב ומה שראיתי לבעל

מתנות כהונה שכתב שהקטנה נקראת עיר והגדולה נקראת כרך בכ"מ ליתא שאין זה אלא בדברי רז"ל אבל בל' תורה הכל נקרא עיר ואפי' לומר משום דאמור רבנן בב"ר גופיה בכמה מקומות דה"א בסוף תיבה במקום למ"ד בתחלה והתיבון והא כתיב ישובו רשעים לשאול' ומשני דר"ל לדיוטא התחתוני של שאול ומעין קו' זו קשיא להו הכא דכיון דה"א דבסוף תיבת העירה הויא במקום למ"ד בתחלה וכאילו כתיב לעיר ה"א דכתיב ברישא למה לן הול"ל וישובו עירה כמו ויבאו מצרימה [וידוע מאי דפירש"י בפי' לך לך בפי' הרה נסו ואמנם התם ע"פ הפשט ואפש' דאפי' לפי הפשט הכא דליכא למטעי דידוע על איזו עיר מדבר לא היה צריך ליתן ה"א בראשה] דהשתא הוי כאילו כתיב להעיר ול"ל ואם בא לומר שהיתה העיר הגדולה החשובה טפי זה ידוע דמטרופלין היתה א"ו הוי זה כמו ריבוי אחר ריבוי ואין ריבוי אחר ריבוי אלא למעט ה"נ בא לומר שהיתה בעיניה' לקטני ואמנם מ"ש עוד רש"י בעיר בינונית של י' אנשים ק' להלום דמשמע דעיר בינונית יש בה עשרה אנשים וכה"ג אפי' לכלל כפר קטן לא הגיעה ובמדר' נכתבה מדת בינונית אלא כעיר של עשרה וכו' ואפי' משום דאיכא ב' ההי"ן דמדחדא לדרשה אידך נמי לדרשה מש"ה דרשו עשרה ב"א:

פסוק יד

עודנו שם שהיה ממתין להם דק"ל דהול"ל ויבא יהודה וכו' ויפלו לפניו ארצה וממילא הוא שמעי' התם הוה קאי ולמאי נ"מ האריך הכתוב לכתוב והוא עודנו שם אלא ללמד שבחו של יוסף וכדאי' במדרש היה יוצא לבימה לדון וההוא יומא לא נפיק והכל שלא לבייש את אחיו בעיני המצרים:

פסוק יח

ויגש דבר באזני אדוני פירש"י ז"ל יכנסו דברי באזניך פי' הרא"ם ז"ל דמוכרח לפי' כן שהרי אין דרך הדיוט לדבר עם המלך ופיו באזניו ע"כ ולע"ד אחר המחילה רבה אין הכרח דבכמה מקומות מצינו ל' זה ואין המכוון בהם פה באוזן ממש כגון לעיל בפרשת וירא וישכם אבימלך וכו' וידבר את כל הדברים האלה באזניהם והתם נמי ודאי דנימא אין דרך המלך לדבר עם עבדיו ופיו באזניהם ואפ"ה לא פירש רש"י התם מידי וכן מצינו בס' שמואל וישמע שמואל את כל דברי העם וידברם באזני ה' ועוד שם באביגיל כשהלכה אצל דוד ותדבר נא אמתך באזניך וכן רבים אלא נר' שדיוקו של רש"י מדכתיב ידבר נא עבדך דבר באזני והך מלת דבר יתירא היא ואין לומר דר"ל דבר אחד ממש דהא חזינן שדיבר דברים טובא אלא ה"ק ידבר נא עבדך דבר וזה הדבר יכנס באזני אדוני וה"ט דרש"י העתיק ג"כ מלת דבר דאל"כ לא הול"ל אלא באזני אדוני:

ואל יחר וכו' מכאן וכו' הקדים זה רש"י להודיעני מי הכריחו להביא בקראי דלקמן כל אותן המדרשים שמתוכם נראה שדיבר דברים קשים ולכאורה לא היה צריך לזה דשפיר מתפרשי כפי הפשט בלשון רכה והוא הקרוב לדעת מש"ה כתב כאן רש"י מכאן אתה למד וכולי כלומר וזה מה שמכריח לדרוש דאם לא כן כעס זה מהיכא תיתי:

כי כמוך וכו' חשוב אתה וכו' והענין נמשך שפיר על מ"ש תחלה ואל יחר וכו' כלומר אעפ"י שאתה רואה שאני מדבר איזה דיבור קשה אל יחר אפך כי אין זה במרד ובמעל ולא מלבי דאדרבא חשוב אתה בעיני כמלך רק מרוב שיחי ומרירות לבי אני מדבר כך והוא ע"ד אין אדם נתפס על צערו כן נ"ל אעפ"י שהרא"ם ז"ל לא פי' כן ומ"ש ומדרשו סופך וכו' כלו' ולפ"ז לא מתפרש כי בל' דהא שהרי אין כאן נתינת טעם אלא יהיה פי' אי דהיינו אשר והוא התחלת הדיבור שייעד לדבר ומשום דהשתא לפי פי' זה אין מקום למ"ש ואל יחר וכו' דעל מה יחר אפו אדרבא הרי הוא מדבר לו לטובתו שלא יעכב את בנימין כדי שלא יארע לו נזק כמו שאירע לפרעה לכן מייתי ד"א מה פרעה וכו' וגם לפי פי' זה יהיה כי מל' אם דהיינו אשר כדלעיל ומ"ש גוזר ואינו מקיים מבטיח וכו' ק' דבשלמא גוזר ואינו מקיים ברור הוא שגזר שלא ימלוך עבד ואחר כך המליך אותו שהיה ידוע לכל שמתחלה היה עבד של פוטיפר אבל מבטיח ואינו עושה היכן מצינו כן בפרעה וכן ק' איפכא כמ"ש אף אתה כן דבשלמא מבטיח ואינו עושה ברור בענין שימת עין אבל גוזר וכו' מנא להו והרא"ם ז"ל נדחק בזה ע"ע ונלע"ד כפי מה שראיתי בילקוט ראובני על פ' וילבש אותו בגדי שש שיש סוד גדול בלבישת בגדי' פשתן שאין יכול לשלוט בו שום כישוף ודבר רע ובלבד שלא יהיה שום מין אחר מעורב עמו ובזה היה מתגאה פרעה וכשהלביש ליוסף בגדי שש היה דואג שידמה לו ולכך שם רביד הזהב על צוארו כדי ליטול ממנו סגולת בגדי פשתן ע"ע והשתא זה שאמר יהודה פרעה זה מלך הפכפך הוא שמתחלה גזר שאין עבד מולך ואחר כך הוציא אותך מן הכלל והמליכך ש"מ שהוא אוהב אותך מאד מאחר שביטל גזרתו בשבילך ושוב נראה שאינו אוהבך אהבה שלימה שהרי הבטיחך ללבוש בגדי שש להגין אותך מכל דבר רע ולא עשה שהרי שם רביד הזהב על צוארך לבטל הסגולה וא"כ א"א לירד לסוף דעתו דמעיקרא מאי סבר ולבסוף מאי סבר כך אתה א"א לירד לסוף דעתך שמתחלה גזרת עלינו גזרה רעה ואמרת שלחו מכם א' וכו' ואתם האסרו וכו' ולבסוף בטלת הגזרה לפי שאמרת את האלהים אני ירא וכו' רק אחיכם א' יאסר וכו' ש"מ שאתה ירא שמים וחמלת עלינו ואין אתה רוצה לעשות לנו רעה ולכך הבטחתנו לשים עיניך עליו בלבד ועכשיו חזרת בך ואתה רוצה לצער אותנו ואת אבינו ולתפסו לעבד ואעפ"י שלא מצינו בפירוש שא"ל יוסף ואשימה

עיני עליו רק ואת אחיכם הקטון תביאו אלי אפשר שזה נרמז לעיל במ"ש שם ויסוב מעליהם וישב אליהם וידבר אליהם ולא ביאר שם מה היה הדיבור הזה וכאן ביאר דהיינו דא"ל שאין רצונו רק לראותו ושוב יתנהו להם ומה שהוצרך להביא עוד פי' ג' ראיתי בש"ח שכתב בשם מהרש"ל דלב' פירושים אלו הול"ל כפרעה כמוך כיון שהוא מדמה יוסף לפרעה ואחר המחילה ליתא דאדרבא אורחיה דקרא בהכי כגון כמוני כמוך כעמי כעמך וכו' ור"ל מאי דהוי עלך ועילוי עמך תיהוי נמי עלי ועילוי עמי כדפירשו בגמ' בריש חולין אלא נר' משום דלכל ב' הפירושים ק' דפרעה ע"י שרה שאני לפי שלקתה על חנם והי"נ לאידך פי' ישיב יוסף מה שאמרתי לשום עיני אם לא יחטא לי ועכשיו חטא שגנב לכך מייתי רש"י פי' שלישי אם תקניטני וכו' ולפי' זה יתפרש שפיר מלת כי מל' דהא כמו שהוא לפשוטו של מקרא כלומר לא תכעוס לפי שאם אתה כועס אהרוג וכו' ופי' זה ודאי אינו מתיישב קרוב לפשט כמו האחרים שהרי אם דיבר כ"כ גיזום לא שייך מ"ש עבדך דבר וכו' ואל יחר אפך בעבדך אדוני שאל וכו' לכך לא מייתי זה בלבד:

פסוק יט

אדוני וכו' בתך וכו' או אחותינו וכו' לפי ששאל ב' דברים על האב ועל האח לכך אמר ב' דברים כלו' בתך היינו מבקשים לכך שאלת אם יש לנו אחים אחרים שכן דרך כל אב להשתדל להשיא בתו למי שלא יהיה לו אחים הרבי שאם באים לידי חלוקה אפי' יהיה להם ממון הרבה נוגע מעט לכל אחד לפי רוב החלקים או אחותינו אתה מבקש ולפיכך שאלת אם יש לנו אב כדי לידע אם היא ברשותנו להשיאה או ברשו' אבינו:

פסוק כ

ואחיו וכו' דבר שקר וכו' הק' הרא"ם ז"ל דאדרבא יותר יראה היא לומר לו ונאמר אל אדוני ואחיו מת שהוא הפך מ"ש לו בתחילה שלפיכך נכנסו בעשרה שערי העיר לבקשו כדפי' רש"י לעיל ונדחק בזה טובא ע"ע ואני אומר שבקיה לקרא דאיהו דחיק ומוקים נפשיה דע"כ א"א לומר שלי' זה של ואחיו מת קאי על ונאמר אל אדוני לומר שכך א"ל בתחלה דלא שייך אז לומר לי' זה ואחיו מת הואיל ובאותה שעה עדיין לא הודיעוהו שהיה לו אח אחר והכי הול"ל והיה לו אח ומת ותו מ"ש ויותר הוא לבדו לאמו ואביו אהבו הרי גם זה לא הוזכר לעיל כלל שהרי לא הזכירו לו האמהות ולא אהבת אביו מכל וכל לכך נר' דאה"נ שמתחלה לא א"ל דברים אלו כלל אלא ה"ק יהודה ונאמר אל אדוני יש לנו אב זקן וילד זקונים קטן ע"כ הוא מה שאמרנו תחלה ועכשיו חדשות אני מגיד דהיינו שאותו אחיו שאמרנו לך תחלה והאחד איננו ושבאנו לבקשו אח"כ ידענו שמת ויותר הוא לבדו וכו' ומפני היראה כיון שראה כמה עלילות שעשה להם אמר כן כדי שלא יאמר אם אתם רוצים שאחזיר לכם את בנימין תביאו אותו האחד שאמרתם תחלה

לכך היה מוציא דבר שקר מפיו לומר שידעו בבירור שמת וזה היה שקר שהרי לא ידעו ממנו כלום:

פסוק כט

וקרהו אסון וכולי שהשטן וכולי וא"ת והא כבר ביארו רש"י בפ' דלעיל ומה בא לחדש וי"ל שביאר כן על דברי יהודה ליישב למה לא תפסו יוסף בדבריו לומר היא הנותנת דלפי שא"ל כן ופתח פיו לשטן זה היה סיבה לסבב פני הדבר שיקח הגביע כדי שיארע לו אסון זה שיתפס בגנב לכך מפרש דאין זה נכלל בדברי יעקב שהרי אמר וקרהו אסון בדרך לפי שהשטן מקטרג בשעת הסכנה והיינו בדרך דוקא ולא בתוך העיר א"נ י"ל שאמר כן יהודה לקיום התנצלותו שאמר לעיל אלהים מצא את עון וכו' ופירש רש"י שם יודעים אנו שלא סרחנו הכל מאת המקום וכו' מצא ב"ח מקום וכולי והיינו דקאמר כך למדנו מדברי אבינו שאמר וקרהו אסון וק' וכי בבית לא יקראנו אלא שהשטן מקטרג וכולי וה"נ לא תיקשי וכי אפשר שלא סרחנו לגנוב ובא הגביע דרך מקרה בכלינו להענישנו אל תתמה שהשטן מקטרג וכולי ובאה לנו צרה זו לעונש על איזה עון אחר כי מצא ב"ח וכולי ועיין מה שכתוב בפרשה דלעיל בפ' פן יקראנו אסון:

והורדתם וכולי ששלשתן וכולי אפי' שדרשו כן מדכתיב הכא תרי קראי חד והורדתם וכו' ברעה ואידך לקמן והורידו עבדיך וכו' ביגון הראשון רומז צרת יוסף דכתיב ביה חיה רעה אכלתהו ויגון על צרת רחל דכתיב שם בן אוני דהיינו צרה ויגון:

פסוק לא

והיה וכולי אביו וכולי דאין לפרש על בנימין ורצה לומר וכי מת דהרי חי הוא ואם ר"ל ויחשוו' שמת הרי העיקר חסר בכתוב:

פסוק לב

כי עבדך וכו' בבי' עולמות ק' דהרי לעיל פירש"י וחטאתי לך כל הימים לעה"ב וכן הקשה הרא"ם ועוד שבמדרש אתמר הכי בהדיא לעה"ב שכלו ימים ע"ש ונלע"ד דאה"נ שהאמת כך שלא נידה עצמו אלא לעה"ב ומ"מ הכא יהודה הוסיף ואמר ליוסף שנתנדה בבי' עולמות שאם היה א"ל לעה"ב לבד חשש דילמא היה משיבו א"כ לא אתן לך בנימין שהרי אפילו תביאנו לאביך לא קא מהניא לך מידי דהא קי"ל נידוי על תנאי אפי' נתקיים התנאי צריך התרה וקי"ל דאין להתיר הנדר עד שיחול וכיון שהנידוי הוא לעה"ב א"כ א"א להתירו בעולם הזה ואין לו תקנה וכיון שכן בין תביאנו בין לא תביאנו הכל א' מש"ה שינה וא"ל דלית' אלא בבי' עולמות קיבל וא"כ יש התרה דנדר שהותר מקצתו הות' כלו ואפי' דדייק הכי מדשינ' בלישניה דלעיל אמר וחטאתי לך והכא אמר לאבי וליכא למימר דמשום דכאן לא היה מדב' לנוכח עם אביו שהרי הוא מספר נוסח הדברים

כאילו היה מדבר עם אביו שהרי אמר אם לא אביאנו אליך וה"נ הומ"ל וחטאתי לך אלא רצה לומר וחטאתי אף בעולם הזה בזמן שחייב בכבודו של אביו דהיינו בחיים אבל לפי האמת לא נידה עצמו אלא לעולם הבא כדאמרן ובזה יתישב מארז"ל שכל ארבעים שנה היו עצמותיו של יהודה מגולגלין וכולי עד שבא משה והתפלל עליו וכמו זר נחשב אמאי לא בקש יהודה מאביו להתיר לו ולא יצטרך לאחרים אחר מותו אבל לפי האמור ניחא דכיון דלא חל הנידוי אלא אחר מותו לא היה אפשר להתיר:

פסוק לג

ישב וכו' לגבורה ולמלחמה וכו' וא"ת היינו גבורה היינו מלחמה ובש"ח כתוב דמלחמה ושימוש הוא פי' של לגבור' ואין נר' שהרי רש"י כתב ולמלחמה בוי"ו ותו דבשמוש אין צריך גבורה ועוד דבב"ר איתא אם למלחמה אנא טב אם לשמש אנא טב ואם למפצע קיסין אנא טב לכך נר' דלמלחמ' ר"ל לטכסיסי מלחמה וכדכתיב כי בתחבולות תעשה לך מלחמה ולגבורה דנקט רש"י לאו דוקא אלא כלומר הכח בין להרוג האויבים בין לשאר דברים שצריך כח והמ' נקט לדוגמ' כריתת עצים:

פרק מה

פסוק ג

כי נבהלו מפני הבושה זה דבר פשוט שלא היה צריך רש"י לטרוח ללמדנו זה ועוד אמאי קאמר הבושה בה"א הידיעה אלא נר' כוונת הרב כמ"ש בחגיגה רבי אלעזר כי הוה מטי להאי קרא בכי ומה תוכחה של ב"ו כך וכו' וז"ש רש"י שהוצרך הכתוב לכתוב כי נבהלו מפניו דהוה סגי למכתב ולא יכלו וכו' דדבר פשוט הוא שלא יכלו לפי שנבהלו אלא מ"ה כתבו מפני שמכאן נלמוד מוסר ליום הדין אוי לה לאותה בושה אוי לה לאותה כלימה והיינו דקאמר מפני אותה הבושה הידועה לכך כתבו:

פסוק ד

גשו וכו' נסוגים וכו' פי' דק"ל דהא התם הוו קיימי ומאי קא"ל גשו נא אלא מוכרח שהיו נסוגים לאחור ומשום דק"ל דא"כ למה לא הלך הוא אחריהם שבזה היה מראה להם חבה יתירה טפי ומשני לפי שפרע את עצמו להראות להם שהוא מהול והם היו נמשכים כלפי חוץ ולא היה יכול לילך אחריהם משום צניעות ולכך קראם שיגשו אליו בהצנע:

פסוק ו

כי זה וכולי עברו וכו' שני דברים בא רבינו ליישב חד מה שייך מלת זה הכא ועוד מהו הרעב בה"א הוי ליה לומר כי זה שנתים רעב וכולי לכך פירש דה"ק כי זה כלומר בזמן הזה כבר עברו שנתים מהרעב הידוע לי שגזר הקדוש ברוך הוא להיות שבע שנים:

פסוק ט

ועלו וכולי אי"י גבוהה וכו' שאם אין הכוונה אלא כלפי מצרים שהיתה אי"י גבוהה ממנה הא קא חזו לה ומה צורך לומר בל' עלייה אלא דקמ"ל דמכל העולם נמי שייך ל' עלייה לפי שגבוהה מכל הארצות:

פסוק יב

והנה וכו' בכבודי וכו' ק' דמאי ראיה היא זו לידע שהוא יוסף לפי שהיו רואים בכבודו ומתוך הל' משמע להדיא שלראיה היה א"ל כך וע"ק מהו בכבודי בב' הול"ל כבודי וע"ק על ראיית המילה דדילמא מצרי הוה שהרי כלם נימולים היו שכך גזר יוסף כדפירש"י בפ' דלעיל וע"ק מהו היתור של מלת ככם הול"ל שאני מהול ותו לא וע"ק במ"ש בלה"ק דדילמא גוי מארץ כנען הוה שכלם מדברים בלה"ק וכמו שטען הרמב"ן ז"ל וע"ק מהו כי פי המדבר הול"ל כי אני מדבר וכו' דמעיקרא נתן ראייה שיביטו באופן ובענין כבודו שלא בא ע"צ המקרה וההזדמן בפרט נגד נימוסי מצרים אלא הכל היה בשכר צדקתו וכמ"ש רז"ל יוסף משלו נתנו לו פה שלא נשק לעבירה ועל פיך ישק כל עמי צואר שלא דבק וישם רביד ידים שלא משמשו ויתן אותה וכו' רגלים שלא פסעו וכו' וירכב אותו וכו' מחשבה שלא הרהר וכו' ויקראו לפניו וכו' ש"מ שאני יוסף אחיכם הצדיק וזהו דיוק בי"ת של בכבודי ואכתי אין זו ראיה דדילמא חד מחסידי א"ה הוה לכך מוסיף ראיית המילה וליכא למימר דילמא מצרי שהרי אני מהול ככם כלו' שאין מילתי כמילת המצריים בעל כרחם בשביל הרעב שהרי אני הוא הגוזר עליהם וא"כ מי גזר כן עלי ועוד שנרא' בחוש העיון שאין החבורה מזמן קרוב משנה אחת או שנתים בקירוב אלא ככם שניכר שהיא חבורה ישנה מזמן הקטנו' וכ"ת אכתי דילמא חד מבני ישמעאל הוא דאע"ג דלא מיפקדי במילה מנהג אביהם בידיהם כדחזי' דעד היום הזה אכתי לא בטליהו בני ישמעאל א"נ משאר בני הפילגשים לכך קאמר ראיית הלה"ק ואם מבני ישמעאל או מבני קטורה הוא היה מדבר בלשונם וכ"ת חד מארץ כנען הרי אינם נימולים ועוד זהו דיוק כי פי וכו' כלו' שאני מדבר בענייני קדש ובסודות התורה דבמ"ש כי למחיה שלחני אלהים לפניכם רמז להם דבר גדול כדאי' בס' עשרה מאמרות להוציא ולברר ניצוצות הקדושה ולפניכם ר"ל טרם ביאתכם לקיים גזרת בין הבתרים דאל"כ האי לפניכם יתירא הוא:

ועיני וכולי השוה וכו' הק' הש"ח בשם נח"י דא"כ מאי קישור יהיה לזה כי פי המדבר וכו' ואפי' לומר דהקישור הוא דלהיות כי פי המדבר וכו' שאני מבני ישרא' לכך דעו בודאי שאין בלבי שנאה עליכם שזה א' מסימני אומה זו כדחזי' גבי גבעונים שלא מחלו כתיב והגבעונים לא מבני ישראל המה:

פסוק יד

ויפל וכו' שני מקדשות וכו' לאו מל' רבים דצוארי נפ"ל כמ"ש הרא"ם מל' המדרש שכבר הק' הנח"י ממ"ש רש"י גופיה בפ"ק דמגילה דל"ג לשון זה וכי כמה צוארים הי"ל וכו' שכן דרך הכתוב בל' צואר כמו על חלקת צואריו אלא נ"ל דע"כ ליכא למימר שלשאר אחיו נשק ולבנימין לא נשק דאטו יציבא בארעא וכו' אלא ע"כ כי כתיב בתר הכי וינשק לכל אחיו גם בנימין בכלל וה"ט דלא כתיב לשאר אחיו וא"כ ה"נ מאי דכתיב ויבך עליהם הוי נמי בנימין בכלל וק' דאמאי בכה על בנימין ב"פ אלא ע"כ לומר שהבכי הראשון היה על רמז איזה דבר ומדאפקיה קרא בל' צואר למדו דעל בה"מ מיירי שנק' צואר כדכתיב צוארך כמגדל השן ומה שדרשו ב' מקדשות היינו מדכתיב נפילה ובכיה דבחרבן ראשון שייך בכיה כדכתיב על נהרות בבל שם ישבנו גם בכינו אבל לא מקרייא נפילה לפי שיש אחריה קימה מעצמה אבל חרבן שני קרי ליה נפילה כדכתיב נפלה לא תוסיף קום וכו' דאין לה קימה מעצמה אלא ע"י הקב"ה והקדים הנפילה שהוא חרבן בית שני דטפי חמיר וביוסף לא כתיב אלא בכיה לפי שבמשכן שילה נמי לא שייך נפילה דממילא הו"ל קימה אחר כך בבית עולמים ועוד שלא היה שם גלות בחרבן שילה:

פסוק טז

והקול וכו' וזהו ל' וכו' אמנם הענין א' דהכא נמי ר"ל שעבדיו ובני ביתו של פרעה הם השומעים ומיהו מאחר שכאן כתיב נשמע מבנין נפעל נוכל לפי' בית כפשוטו וכמ"ש הרא"ם ז"ל אך מה שהוסיף עוד לומר דמכיון שבפי' דלעיל הודיענו ששמעו עבדיו ובני ביתו ענין התועדות יוסף אל אחיו שוב א"א לפי' גם זה לעבדיו ובני ביתו הילכך ע"כ לומר שזה ל' בית ממש והוא בית פמלייתו לא עבדיו ובני ביתו ע"כ אין זה הכרח כלל במ"ש דלעיל לא כתיב רק ששמעו קול הברה אבל לא ידעו מה הוא ולא בא הכתוב שם אלא להודיע שצעק בבכייתו בקול גדול כ"כ באופן ששמעו בני בית של פרעה וכאן בא הכתוב לספר ששמעו קול הבשורה שבאו אחי יוסף ומה ענין זה אצל זה:

פסוק יח

את טוב וכו' ניבא וכו' אע"ג דכבר פירש דר"ל ארץ גושן מ"מ אפשר דאיכא למדרש תרתי משום דכפל דאיכא בקרא ואכלו את חלב הארץ ומיהו מל' רש"י נר' דתרווייהו מפי' על טוב ארץ מצרים לכך נר' דאה"נ שכוונת פרעה היתה לומר להם שיתן להם אחוזה במיטב הארץ שהוא ארץ גושן אלא מיהא מדהו"ל לומר את מיטב ארץ מצרים שכך לישנא דקרא וכדכתיב לקמן ויתן להם אחזה וכו' במיטב הארץ וכדאשכחן נמי מיטב שדהו ומיטב כרמו ישלם והכא יצא מפיו לשון טוב ש"מ נמי דניבא שכל טוב מצרים יהיה להם ואע"ג דלפי פי' רש"י כבר הבטיח פרעה לתת להם את ארץ גושן מ"מ

הוצרך יוסף אח"כ ללמד לאחיו שיאמרו לפרעה רועה צאן עבדיך וכו' בעבור תשבו בארץ גושן לפי שהיה יוסף מכיר בפרעה היותו מבטיח ואינו עושה ועוד אפשר שכאן אמר פרעה שיתן להם ארץ גושן לאחוזה להיות למרעה לבהמתם לפי שהיא ארץ מרעה ומיהו לעולם שהם לא תהיה עיקר דירתם שם בגושן רק במצרים אצלו ובגשן יהיו מרעים בהמתם על ידי רועים ויוסף אחר כך לימדם שיאמרו שהם אינם בקיאים במלאכה אחרת אלא הם עצמם רועים בעבור ישבו בארץ גושן:

פסוק כג

שלח כזאת כחשבון וכו' פי' דק"ל אמאי כתיב כזאת יתורא הול"ל ולאביו שלח עשרה חמורים וכו' ולכך פי' שהכתוב בא להודיע שמה ששלח לו עשרה חמורים נושאים וכו' לא היה על צד המקרה וההזדמן ולא מפני צורך דבין למ"ש בגמ' שהיה יין ישן ובין לדברי האגדה גריסין של פול לא היה צורך לריבוי גדול כזה עשרה חמורים בפרט שלא היה צריך אלא לדרך דכוונתו היתה לשלוח לו איזה רמז בחשבון הזה והרמז הוא זה מבואר בזהר פ' בלק באילין כתרין תתאין אית ימינא ואית שמאלא מסטרא דימינא חמרי ומסטרא דשמאלא אתני ותאנא עשרה אינון לכל סטר ובג"כ רמז יוסף לאבוי וכו' ע"ש והיתה כוונתו שלא ייירא מרדת מצרים דכל אינון כתרין תתאין כבר איהו כפיף לין תחתוי ובזה יש להבין בין מאי דקאמר בגמ' ששלח לו יין ישן ובין מ"ש באגד' גריסין של פול והיינו שידוע שאין נכפה הדין ונמתק אלא בשרשו ויין ידוע שה"ס דין ויין ישן הוא למעלה בבינה דדינין מתערין מינה ושם ה"ס יין המשומר בענביו ובזה נכפין כל דינין וקליפין בישין דמסטר' דימנא וגריסין של פול הם דינין תתאין דמל' כדאי' בסבא דמשפטים כד תהכון לגבי טינרא דעלמא סמיך עליה אדכרו ליה יומא דתלגא דאזדרעו פולין א"ב גוונין וכו' ע"ש. וה"ס שם ב"ן שהוא מלכות ובה נכפין דינין וקליפין בישין תתאין דמסטר שמאלא:

פסוק כד

אל תרגזו לא תתעסקו וכו' הניח רש"י הפשט לאחרונה משום דק' דא"כ לא שייך תיבת בדרך דמשמע בדרך הוא שלא יריבו הא בעיר יריבי ועוד שכל זה כבר אמרו להם לעיל ועתה אל תעצבו ואל יחר בעיניכם וכו' לכן מייתי דרכי המדרש והנה לפי' ראשון ק' מ"ש שיוסף הוצרך להזהיר להם דבר זה מה שלא מצינו שהוצרך יעקב להזהירם ועוד יש לדקדק דהול"ל הלכות ומאי הלכה ומאי בדבר הלכה בהלכה הול"ל ונראה לפי שיוסף הגיד להם ההלכה שבה פירש מאביו בפי עגלה ערופה וכדלקמן והיו צריכים לחזור עליה בדרך כדי שלא ישכחוה בענין שידעו לתת סימן יפה לאביהם מש"ה הוצרך להודיעם דאפ"ה שצריכים לחזור עליה מ"מ לא יחזרו אלא דרך גירסא בעלמא ולא

במשא ומתן ובפלפול וזמ"ש בדבר הלכה דההלכה ילמדוה ודאי בדרך אבל לא יתעסקו בדבר הלכה וכדמסקי' בגמ' דתענית הא למגרס והא לעיוני ומשום דלפי' זה ק' דכיון שהרוגז קאי על הדרך כלומר יעשו באופן שמרגז עליהם הדרך א"כ לא הול"ל אל תרגזו בדרך אלא אל תרגיזו הדרך מש"ה מייתי פי' אחר מהמדר' וה"פ אל תרגזו הוא דבר א' כלו' אל תעשו פסיעה גסה כדי למהר לבשר לאביו ובדרך מלתא באפי נפשה היא דליכא לפרושו מחובר לדרשה דפסיע' דאם כן משמע דבדרך הוא דאסור פסיעה גסה אבל בעיר לא וליתא א"ו מלתא באפי נפשה הוא ור"ל שילכו בדרך הנכון דהיינו ליכנס בחמה לעיר ולפי' זה נמי מלבד הדוחק דצריכים למפסק קרא ולפ' דתרתי קאמר עוד לו דליכא שום משמעות לרוגז על נטילת מאור העינים שנמשך מפסיעה גסה לכך מייתי תרווייהו:

פסוק כז

את כל וגומר סימן וכו' ממה שתפס רש"י אלו שתי תיבות את כל וגומר ש"מ דמהכא הוא דקא דריש לי' דאין ריבוי אחר ריבוי אלא למעט ור"ל שלא דיברו אלא דבר אחד מכל דברי יוסף ומיד האמין כיון ששמע אותו הדבר ומה היה זה הדבר אלא מוכח שאיזה סימן נתן להם וממה דסמך וירא את העגלות וכו' דרשו דהסימן שהיה בפ' עגלה ערופה והא דכתיב עגלות בל' רבים אפשר שהענין היה כך דהא ודאי לא מסתבר שעד אותה שעה לא לימד יעקב דין עגלה ערופה שהרי כל מה שלמד משם ועבר מסר לו כדילפי' מבן זקונים אלא נוכל לומר שכשהלך יעקב ללוות את יוסף דמסתמא לא פטרו בלא לויה [וכמ"ש ג"כ הנח"י] הגיעו למקום שהיה מכוון בין שתי עיירות ואז שאל יוסף את אביו כה"ג מאי אם נמצא הרוג מכוון בין שתי עיירות מי מביא עגלה ערופה הקרובה אמר רחמנא והכא תרתי קרובות נינהו ובודאי שיעקב השיבו דהך מלתא במחלוקת אם אפשר לצמצם או אי אפשר לצמצם דאם נימא אפי' לצמצם דשתיהן מביאות שתי עגלות ואי נימא דא"א לצמצם שתיהן מביאות עגלה א' בשותפות ופלוגתא דר"א ורבנן היא בפרשת עגלה ערופה וזהו עגלו' בל' רבים ששלח לו:

ותחי וגומר שרתה וכו' דאי כפשוטו לא הול"ל אלא ותחי רוחו דהא חזי' שעל יעקב מדבר אלא לדרשא:

פרק מו

פסוק א

לאלהי וכו' חייב אדם וכו' וטעמא דעד האידנא לא עביד הכי דהא חזי' בתפלתו בפ' וישלח שאמר אלהי אבי אברהם ואלהי אבי יצחק וה"נ גבי לבן אמר לולי אלהי אבי אלהי אברהם ופחד יצחק וכו' ומאי שנא האידנא י"ל דכל זמן שהיה יצחק קיים היה

מתפחד יעקב לייחד את שמו יתי עליו שהרי ידע שאין הקדוש ברוך הוא מיחד שמו על הצדיקים בחייהם ואף על פי שהיה סומא וחשוב כמת אין זה דרך כבוד שהבן יחשוב אביו כאילו הוא מת ולכך הוכרח התם לתלות העיקר באברהם אבל האידנא שכבר נפטר מן העולם תלה ביצחק ומה שכתב שחייב בכבוד אביו יותר מאבי אביו אצטריך דלא תימא דכיון שהוא ואביו חייבים בכבוד זקנו זקנו עדיף קמשמע לן דלאו הכי שהרי כבוד אביו הוזכר בתורה וכבוד זקנו לא נזכר אפילו ברמז:

פסוק ב

יעקב יעקב לי חיבה והא דלא קאמר ליה ישראל איצטריך לומר לו כן ללמד דאע"פ שא"ל לא יעקב וכו' לא שיעקר שם יעקב וכו' וכדאמרו בש"ס דברכות:

פסוק ד

אעלך הבטיחו וכו' דאם אי' דר"ל בחיים אמאי שינה מל' דברישא דקרא אנכי ארד עמך וה"נ הול"ל ואנכי אעלה עמך א"ו דרצה לומר דוקא אחר מותו שיעלהו ומאי דכתיב גם עלה לפי דרך זה נמי אפשר שהבטיח שגם כל בניו ההולכים עמו גם הם עצמותיהם יקברו בארץ ומשום דיוסף לא היה מן ההולכים עמו הוצרך לרבויי באפי נפשיה ולכך סמך לו גם עלה ויוסף כלו' ויוסף גם כן בכלל:

פסוק ו

אשר רכשו וכו' אבל מה שרכש וכו' דאל"כ הול"ל בקצרה ויקחו את רכושם ותו לא:

פסוק י

בן הכנענית בן דינה וכו' דאל"כ מאחר שלא השמיענו הכתוב עד עתה בשמעון בפרטות שנשא כנענית לא שייך לומר הכנענית בדידיה טפי מכלהו אבל לפי' ז"ל ניחא אבל יש להתישב היאך נשאה שמעון דבשלמא מ"ש רש"י בפרשת וישב על התאומות שנשאו השבטים לר"י י"ל שהחליפו כדכתיב התם אבל דינה היתה אחותו גם מן האם וי"ל עם מ"ש רז"ל על פי ואחר ילדה בת שדינה היה זכר ונהפך ע"י תפלה של לאה לפי הש"ס דידן או ע"י תפלת רחל לפי הירוש' ובזה י"ל ששמעון היה יודע שדינה היתה ראויה לצאת מרחל ובנימין מלאה וכיון שכך שבדרך נס נהפכו אזלי' אחר מה שהיה ראוי להיות ודינה בת רחל מקריא א"נ י"ל דמש"ה אי' במד' שנשבע לה שמעון שישאנה והיה מוכרח לישבע לפי שלא היתה רוצה לצאת ואחר כך חשב שמעון דהואיל ונשבע על זה ובסנהדרין פ' ד' מיתות אי' פלוגתא דתנאי דאיכא מ"ד בנ"ן מותר אפי' באחותו מן האם ואע"ג דלא קי"ל הכי הואיל וכבר נשבע כדי שלא תהיה שבועתו לשוא הו"ל בשעת הדחק שיש לסמוך על סברא זו וכדאמרינן בעלמא כדאי הוא רבי פלוני לסמוך עליו בשעת הדחק:

פסוק טו

שלשים ושלש ובפרטן וכו' ההרגש שמבחוץ נר' דק"ל מאי דכתיב כל נפש בניו ובנותיו ל"ג דמאח' שלא היה בכל בני לאה רק בת א' דינה לא הול"ל ובנותיו רק ובתו דבשלמא בפ' ויקומו כל בניו וכל בנותיו שבפרש' וישב שפיר מדריש למר כדאית ליה כלותיו הכנעניות ולמכ"ל תאומות הנולדות עם השבטים כדפירש"י שם אבל הכא לא שייך לא הא ולא הא דכנעניות אינם בכלל יוצאי יריכו והתאומות צ"ל שמתו כמ"ש רש"י בסמוך וא"כ אמאי כתיב ובנותיו ולפי מה שפירש"י ניחא שכולל גם יוכבד דבני בנים הרי הן כבנים ושייך לכתוב ובנותיו ודע דכדי להודיע שמה שהוסיף הכתוב על הפרטות בחשבון הכולל היא נקבה לכך נכתב שלשים ושלש בלשון נקבה דהול"ל ושלשה כיון דרובי זכרים והואיל ולרמוז זה הוצרך לכתוב כאן ושלש אגב כתב נמי בבני זלפה שש עשרה בל' נקבה לפי שבהם ג"כ היתה נקבה בכללם סרח בת אשר אבל בבני רחל ובני בלהה שלא היתה שם נקבה כתב המנין בל' זכר כל נפש ארבעה עשר כל נפש שבעה ומ"ש רבינו שנולד' בין החומות והכי אמור רבנן בב"ב צ"ל דהוכרחו לומר כן שנולדה דוקא בין החומות משום דאם לא נולדה אלא אחר הכניסה ממש לא היתה נכנסת בחשבון דבשלמא מנשה ואפרים אף על פי שנולדו במצרים ממש מ"מ הואיל שכבר נולדו קודם ביאת יעקב והיו שם שייך להכניסם בחשבון אבל זו אם איתא שלא נולדה אלא אחר שנכנסו בתוך מצרים ממש אין סברא להכניסה במנין והיתה גם היא בכלל תולדותיהן שהולידו אחר כך במצרים וא"א לומר גם כן שנולדה בדרך קודם כניסה כלל שהרי כתיב אשר ילדה וכולי במצרים לכך הוצרכו לומר שהיו שני חומות במצרים ונולדה בין החומות:

פסוק יט

בני רחל אשת יעקב ובכלן וכולי מלבד מה שמרגיש רש"י בפשיטות אמאי כתיב בה אשת יעקב יש ג"כ הרגש מבחוץ והיינו דבכלן כתיב אלה בני לאה וכן בזלפה ובבלהה וברחל לא כתיב אלה ובמה שפירש"י הא נמי ניחא דהואיל והיתה עיקרו של בית וכל עצמו לא עבד אצל לבן אלא בשבילה נמצא שעל ידה נולדו כל התולדות הללו ולכך כתיב בני רחל כאילו אכלהו קאי דיש שייכות קצת לקרותם כלם בני רחל משא"כ באידך דאלה דוקא הכתובים בה הוא דשייכי לדידה ואין עוד:

פסוק כו

כל הנפש וכולי עשו שש נפשות וכו' הק' הש"ח דהא נפשות עשו לא היו אלא חמשה כנר' מהכתוב והניחו בצ"ע ולעד"ן ליישב שהרי התם חשיב קרא ותלד עדה לעשו את אליפז ובשמת ילדה את רעואל ואהליבמה ילדה את יעוש ואת יעלם ואת קרח והתם

פירש״י והוא מהמדרש דקרח זה ממזר היה ובן אליפז היה שבא על אהליבמה אשת אביו שהרי הוא מנוי עם אלופי אליפז עכ״ל ואיברא דהכי איתא התם בקרא דבתר הכי אלה אלופי בני עשו בני אליפז אלוף תימן וכו׳ אלוף קרח אך קשה שבאותו ענין עצמו הדר וקחשיב בתר הכי ואלה בני אהליבמה אשת עשו אלוף יעוש אלוף יעלם אלוף קרח וע״ק דבפ״ק דסוטה אמרי׳ דל״ו כתרים תלו לו בארונו של יעקב ורש״י ז״ל התם בפירושו אזיל ומני כ״ג אלופים מבני עשו ולא מצאה ידו למנותם אלא באמרו דתרי קרחים היו חד מבני אליפז וחד מבני אהליבמה ע״ש והיכי קאמר הכא דקרח היה ממזר והרא״ם ז״ל בפי׳ וישלח הרגיש בקו׳ זו ורצה לומר דמדרשים חלוקים הם ולעד״ן שיש ליישב הכל דאה״נ דתרי קרחים הוו ושניהם בני אהליבמה חד הולידו עשו ואחד הוליד אליפז וכשהלך עשו מארץ כנען כבר נולדו שניהם אלא כיון דחד ממזר הוה לא חש הכתוב לכתבו בפירוש כאן לפי שהיה צריך להאריך בשבילו הרבה שהרי בני עשו לא הוליד שום א׳ מהם בארץ כנען וא״כ היה צריך לכתוב אחר ואהליבמה ילדה את יעוש וכו׳ ותלד עוד אהליבמה לאליפז את קרח ועוד דלא רצה הכתוב לכתוב מעשה ביש זה להדיא שבכל הממזרים דהתם לא הזכירם אלא ברמז ש״מ דלא ניחא לכתבם להדיא ובשלמא אם לא היה לעשו ג״כ בן א׳ ששמו קרח היה רומזו גם לזה כמו האחרים אבל כיון שגם לעשו היה לו קרח לא ניחא ליה למכתב ואת קרח ואת קרח תרי זמני לכתוב גם הממזר והילכך כיילינהו לתרווייהו בחד קרא וסמך על מה שיכתוב בתר הכי באלופים אלוף קרח בבני אליפז ואלוף קרח בבני אהליבמה שילדי׳ לעשו דש״מ דתרי הוו וזה מוכרח לומר שאליפז כבר הוליד לממזר זה קודם יציאתם מארץ כנען דהא בתולדות דבתר הכי שהוליד בהר שעיר לא נזכרו אלא תימן אומר צפו וגעתם וקנז ועמלק והיכן הוא קרא שנמנה אח״כ באלופיו אלא מוכרח שהולידו תחלה בארץ כנען והשתא ניחא מאי דאמו׳ רבנן שש נפשות היו לו כשהלי׳ מארץ כנען דאע״ג דקרא לא קחשיב אלא חמש ע״כ שש היו אלא דתרי נכללו בקרח ולדרכנו ניחא לישנא דרבנן בב״ר דקאמר הדין קרח דהכא ממזר הוה והומ״ל בקיצור קרח ממז׳ הוה אלא קאמר הדין דהכא לאפוקי קרח אחרינא דלאו ממזר הוה שהיה בן עשו ודוק:

פסוק כח

להורות לפניו וכולי ומ״א וכו׳ הוצרך לזה דאילו לפי פשוטו הול״ל להראות א״נ להכין וכיוצא בזה לכך מייתי המדרש שפרשוהו מל׳ הוראה ממש והטעם שהוצרך יעקב להכין מקום זה קודם הליכתו דלכאור׳ לא היה צריך לזה דהוה סגי אחר שילך לשם לתקן לו מקום בפרט דיעקב כל כן דהוה הוה מצי לעסוק בתורה ומה צורך לתיקונים בפרט שלא

מצינו שעשה כן בשאר מקומות אלא נר' דמשום דקא"ל הקדוש ברוך הוא אנכי ארד עמך מצרימה חש יעקב הואיל וידע שכל ארץ מצרים מלאה גלולים דילמא כשיכנס שם למקום טומאה רצוצה תסתלק השכינה מעליו לכך הקדים ושלח יהודה להכין מקום ומשכן לשכינה כדי שיוכל לומר בהגיעו שם קומה ה' למנוחתך:

פסוק כט

וירא אליו יוסף וכולי דלא שייך ל' וירא אליו אלא למי שבא להראות לחבירו וזה לא יתכן אלא ביוסף כי יעקב לפי הנר' לא היה עוד בדרך כשהגיע לארץ גושן כדכתיב ויבאו ארצה גושן נכנס לבית מדרשו והיה יושב שם:

ויבך וכו' אבל יעקב וכולי נר' דיוסף כיון שהוצרך לצאת לדרך בבקר להזדרז לכבוד אביו קרא ק"ש לאחר עלות השחר מיד כדפסקי' בפ"ק דברכות אבל יעקב היה קורא כעיקר המצוה כותיקין סמוך להנץ החמה ובאותו זמן הגיע יוסף אצלו:

פסוק ל

אמותה הפעם וכו' והייתי אומר שיתבעני וכולי פי' לפי שהוא גרם לו ששלחו יחיד בדרך והיא סכנה לו בפרט שגם אמו מתה בדרך ומה שלא אמר לו סבור הייתי למות ב' מיתות כלומר לירד לגיהנם לפי הסימן שהיה מסור לו שאם לא ימות א' מבניו בחייו מובטח לו שאינו רואה פני גהינם וכמו שפירש"י על פ' כי ארד אל בני וכו' ה"ט משום דהכא משמע באמרו אמותה הפעם שאותה הדאגה שהי"ל מקדם עכשיו אזדא לה לגמרי ואם הוא על ענין הגיהנם כנזכר אכתי לא סר החשש לגמרי דאף על גב דאכתי חי הוה מכל מקום אכתי אפשר דילמא ימות או הוא או מן האחרים בחייו לכך פירוש על ענין תביעת מיתתו דחששא זו מעתה אזדא לה מכל וכל:

פסוק לא

ואומרה אליו וכו' ועוד אמר וכולי הוצרך לזה משום דלכאורה אם זה ג"כ מדברי יוסף שאומר לאביו שכך הוא רוצה לומר לפרעה שהאנשים רועי צאן וכולי ק' דלא הול"ל כי אנשי מקנה היו בל' עבר אלא כי אנשי מקנה הם ומכח זה ס"ד לפרש שהם דברי משה שמספר שאותם האנשים דהיינו אחי יוסף אנשי מקנה היו וכו' אלא שזה א"א דא"כ בקרא דבתר הכי שהם דברי יוסף שאומר להם והיה כי יקרא לכם פרעה וכו' הול"ל פעם אחרת ויאמר עוד יוסף לאחיו כי יקרא לכם וכו' הואיל והפסיק הכתוב בסיפור זה שאותם האנשים היו אנשי מקנה א"ו מוכרח לומר שגם אלו מדברי יוסף וה"פ ועוד אומר לו והאנשים וכולי ומאי דכתיב היו ל"ק דר"ל היו מעולם הם ואבותיהם וכמו שצוום שיאמרו גם הם רועי צאן וכולי גם אבותינו והש"ח כתב בשם הנחי" דמשום דכתיב ואגידה לפרעה ואמרה אליו לכך פי' דואגידה קאי על אחי וכולי באו אלי שהוא הגדה

מחודשת ואמרה אליו קאי על והאנשים רועי וכו' ואחר המחילה רש"י עצמו סותר זה שהרי הוא מפרש בהדיא ואומרה אליו אחי וגו' ועוד וכו' הרי שהאמירה קאי ג"כ על אחי וכולי:

פרק מז

פסוק ב

ומקצה אחיו וכולי אבל בגמרא בבלית וכו' דהגמ' שלנו סבר דכפל שמותם מורה על חולשתן שהם צריכין חיזוק והירושלמי סובר דאדרבא הוי כמו ריבוי אחר ריבוי שהוא למעט ה"נ מורה שאינם צריכין חיזוק א"נ סובר הירוש' דהיא הנותנת לפי שהיו גבורים ומשונים צריכין חיזוק בתפלה שלא תשלוט בהם עין רעה:

פסוק ו

על אשר לי על צאן שלי איכא למידק דהא פירש"י לעיל בסמוך כי תועבת מצרים כל רועה צאן לפי שהם להם אלהות א"כ מהיכ' תיתי שפרעה יהיה לו צאן לרעות וימסרם להם שירעו' וי"ל שדוקא המצריים היו עובדי' לצאן אבל פרעה לא שהוא היה מחזיק עצמו לאלוה והיה אומר לי יאורי ואני עשיתיני א"נ י"ל דמה שכתוב כי תועבת מצרים וכולי היינו כלפי מה שרועים אותם אדעתא לשחטן ולאכלן אבל הרועים אותם לפטמן בלבד אדרבא היו אוהבים אותן וגם הם עצמם היו רועים אותן לתכלית זה ותדע מדחזי' בסוף הפרשה ויביאו מקניהם וכולי ובמקנה הצאן וכולי ובפ' וארא חזי' במכת דבר דכתיב הנה יד ה' הויה וכולי בבקר ובצאן הרי שגם המצריי' היו רועים הצאן אלא צ"ל כדאמרן:

פסוק ט

ולא השיגו בטובה דליכא לפ' במספר הימים ממש דלא שייך לא השיגו רק אם כבר היה מת אז י"ל לא השיגו אבל כה"ג לא ולפחות הול"ל ועד הנה לא השיגו:

פסוק י

ויברך וכולי שיעלה נילוס וכולי לאו למימרא דדבר זה חידש יעקב שיעלה נילוס וישקה את הארץ שזה היה במצרים מאז ומקדם וכדפירש"י בר"פ מקץ אלא מיהא השתא עברו ב' שנים שלא עלה נילוס ומחמת זה היה הרעב לפי שאין גשמים יורדין למצרים ומאחר שאין נילוס עולה היאך תצמיח הארץ ועכשיו ברכו יעקב שיעלה נילוס לרגליו וכן עשה מיד הלך פרעה על נילוס ועלה ולכך מיד זרעו ועבר הרעב:

פסוק יג

ולחם אין וכולי חוזר וכו' עיין מ"ש לעיל בפסוק ויוסף הורד מצרימה וה"נ דכוותה דאי לאו דחוזר לענין ראשון אלא דחידוש קמ"ל דהשתא נמי אחר שבא יעקב אכתי הוה

כפנא הול"ל ולא היה לחם בארץ או ל' כיוצא בזה ומדכתיב ולחם אין ש"מ שאין זה חדוש אלא חוזר על הראשונות לפי שהפסיק בכל סיפור אחי יוסף וביאת יעקב ומכאן הוכחה לפי' רז"ל דכשבא יעקב מיד פסק הרעב והכא קרא קאמר ולחם אין וכולי כלומר מתחלה כמו שנכתב למעלה אלא דהשתא חוזר לענין ראשון ואע"ג שדברי חכמים א"צ חיזוק מ"מ אפי' מי שרודף אחר הפשט כאן צריך להודו' לדרש' זו ומזה סתירה לפי' הראב"ע ז"ל דמייתי הרא"ם ז"ל דלפי שרדף אחר הפשט פי' אותו לפי מקומו זאת ועוד אחרת יש ראיה לדברי רבותינו מדכתיב לקמן ויבאו אליו בשנה השנית וכו' ומדלא כתיב בשנה אחרת מוכח דלא הוי אלא שתי שנים בלבד:

פסוק יט

לא תשם לא תהיה שממה וכולי ז"ל הרא"ם ז"ל אף על פי שמלת תשם היא על משקל תדע ושרשה ישם ומלת שממה שרשה שמם יהיו ב' שרשים בענין אחד ע"כ לע"ד א"צ לזה אלא לעולם שרשו שמם מהכפולים והוא העתיד מבנין נפעל ומשפטה **תשמם** אלא שמצינו כמה פעמים שיבא הציר"י באית"ן תמורת הדגש הראוי בפ"ה הפעל להורות נו"ן הבנין כמו ימד שכר ובוזי יקלו ועוד מצינו בכפולים שחסר אות הכפל ותמורתה בא הדגש כמו אשר לא ימד ששרשו מדד ובא בדגש המ"ם ובפת"ח ופעמים נחלף הפת"ח לקמ"ץ במקום הדגש ובזה מורה על אות הכפל כמו אל תירא ואל **תחת** ששרשה חתת וה"נ כן וברור:

פסוק כא

ואת העם וכו' לזכרון וכולי דליכא למימר שהוצרך לזה כדי לקיים המקח שהרי מכיון שהיה נותן להם הלחי' הרי שוה כסף בכסף ונכרי כל קניינו בכסף כדאיתא בפ"ק דקדושין ובפרק חזקת הבתים כדאשכחן בשדה עפרון וישקול אברהם לעפרון וכולי ויקם השדה וכו' וכיון שכן מוכרח לומר שלא היה זה אלא לזכרון והכתוב הוצרך לכתוב להודיעך צדקתו של יוסף:

פסוק כב

הכהנים הכומרים וכו' חוץ וכו' כלומר דכהן משמע בין ל' גדולה בין ל' שירות לאלהות צריכים לפרשו כפי הענין והכא ודאי ליכא למימר שרים דמה טעם יש שפרעה יתן חק לשרים כ"כ לחם ליום הרי השרי' אינם צריכי' לצדקה לכך צריך לפי' כומרים ואין נר' מ"ש בש"ח בשם הנח"י דכל מקום שנאמר כהנים סתם היינו משרת לאלהות רק כשמזכיר שם מדינה כמו כהן מדין כהן און אז דוקא הוא ל' גדולה שהרי מצינו ובני דוד כהנים היו והתם הוא ל' גדולה אעפ"י שנכתב כהנים סתם א"ו העיקר כדאמרן דהכל לפי הענין:

פסוק כד

ולאשר בבתיכם וכו' העבדים וכו' והטף הזכירם באחרונה לפי שאכילתם מועטת:

פסוק כח

ויחי פירש"י ז"ל למה פ' זו סתומה וכו' ההרגש שמבחוץ הוא דק"ל לרש"י שתיבות הללו ויחי יעקב בארץ מצרים וכו' יתירי נינהו דהא כתיב לעיל בסמוך וישב ישראל בארץ מצרים בארץ גושן והתם הו"ל לסיומי ולמכתב וישב ישראל וכו' י"ז שנה ובהך קרא לא הול"ל אלא ויהי ימי יעקב שני חייו וכו' אלא מוכח דה"ט דאי הוה כתב הכי הוה משתמע שהפסוק הזה הוא נקשר עם ההוא דלעיל שהכל פרשה אחת הואיל והוצרך הכתוב להסמיכם בלי הפסק כלל ככל שאר הפרשיו' לטעם שכתב רש"י ולכך כדי להודיע שזו פרשה אחרת הדר וכתב אלה הדברים ויחי יעקב וכו' להודיע שזה ענין נפרד ואינו דבק עם הפסוק דלעיל ולכן חזר לכתוב והשתא מאחר שידענו שהיא פרשה בפ"ע קשה ולמה באמת פ' זו סתומה ומשני שכיון שנפטר וכו' ואין להק' לטעם זה דא"כ הו"ל לסתום פ' שמות דהכא אכתי יעקב קיים הוה דהתם א"א לסתום לפי שהוא תחלת ספר אך ק' דהיכי קאמר שמיד שנפטר יעקב התחיל השעבוד והלא רש"י גופיה כתב בפ' וארא על פ' ושני חיי לוי שכל זמן שא' מן השבטים קיים לא התחיל השעבוד והכי מוכחי קראי דבריש פ' שמות והרא"ם ז"ל תירץ שמיד שמת יעקב היה בפה רך ואחר כך בפרך ק' דהא הך דויעבידו מצרים וכו' בפרך דמניה דרשי בפה רך ההוא נמי כתיב אחר וימת יוסף וכל אחיו תדע דפליגי אמוראי דאיכא מ"ד בפה רך ואיכא מ"ד בפריכה ופשיטא דבההוא זימנא דמיירי מ"ד בפריכה מיירי נמי מ"ד בפה רך דאל"כ לא פליגי ונלע"ד דמ"מ מיד אחר מיתת יעקב אע"ג דהוה יוסף קיים מיד ראו סימני שעבוד וכדאמרי' נמי בפ"ק דסוטה מ"ש מעיקרא דכתיב ויעל יוסף לקבור וכו' ויעלו אתו כל עבדי פרעה וכו' והדר וכל בית יוסף ואחיו וכו' ומ"ש לבסוף דכתיב וישב יוסף מצרימה הוא ואחיו והדר וכו' ארי"י בתחלה עד שלא ראו בכבודן של ישראל לא נהגו בהן כבוד וכו' הרי דמיד אחר מיתת יעקב התחיל סימן לשעבוד שהיו המצריים רוצים להשתרר עליהם ובר מן דין חזי' נמי שיוסף עצמו לא היתה גדולתו כ"כ כמו אביו שהוצרך לדבר עם בית פרעה ולחלות פניהם שיתחננו לפרעה שיניחהו לילך לקבור את אביו שכן כתיב אם נא מצאתי חן וכו' והיכן גדולתו וקורבתו עם המלך אלא שמיתת הזקן עשתה רושם ולפי' זה דייקי שפיר דברי רש"י שכתב מצרת השעבוד וכו' ולא קאמר מן השעבוד שלא היה שעבוד ממש אלא סימן המורה צרת השעבוד שהיה עתיד לבוא ומה שהוצרך להביא ד"א היינו דלפי' זה ק' דסוף סוף מאי קמ"ל הא כל זה מעצמו מובן מקראי דלקמן ולא היה צריך סתימה זו ללמד זה ואין לומר דלפי' שני נמי ק' הכי דהא נמי מובן מעצמו ממ"ש שם

האספו ואגידה וכו' באחרית הימים והדר אמר הקבצו ושמעו וכו' ואמר מילי אחריני לפי שנסתם ממנו וכדפירש"י התם ליתא דמנא לן דמ"ש את אשר יקרא אתכם וכו' דר"ל שעת הקץ דילמא מקרים אשר יקראו באחרית וכדחזי נמי שאמר להם לא יסור שבט וכו' אוסרי לגפן וכו' וכן כמה מילי העתידים להיות וזהו אשר יקרא וכו' ולכך הוצרך לסתימה זו להודיע דהקץ דוקא הוא שרצה לגלות אלא שנסתם והא דלא סגי ליה בהך פירושא לחוד משום דק' דליסתמיה התם בפ' ויקרא יעקב וכו' דשפי' מינכרא מלתא אף על גב שאינו בתחלת הפרשה דמהענין בעצמו מוכח דמלתא באפי נפשה היא דעד האידנא היה מדבר עם יוסף והשתא קרא לבניו וגם הלשון מוכיח כן מדהדר והזכיר יעקב ואם הוא ענין אחד הול"ל ויקרא אל בניו לחוד:

פסוק כט

ויקרבו וכו' כל מי וכו' ק' דבשלמא גבי דוד דכתיב ויקרבו ימי דוד ניחא דמשום דמקרא לא חזי כמה שנותיו של ימי דוד מש"ה קמ"ל ויקרבו וכו' שישי אביו חי טובא טפי מניה שחיה ת' שנים כמ"ש רז"ל אבל הכא מאי קמ"ל זיל קרי בי רב ואמאי הוצרך לכתוב ויקרבו ונלע"ד שהוצרך הכתוב לכתוב כן בכל הצדיקים שלא הגיעו לימי אבותיהם כדי שלא יעלה על הדעת שמחמת איזה עון נתקצרו ימי הבן כידוע שאם לא זכה פוחתין לו מש"ה כתיב ויקרבו ימי וכו' דלעולם מעיקרא לא נקצב לו טפי מהכי שהקב"ה ממלא שנותיהם של צדיקים וה"ט נמי דגבי משה כתיב הן קרבו ימיך וכו' אע"ג דמקראי חזי בהדיא שעמרם אביו חיה טפי מיניה דאיהו בן ק' ועמרם קל"ג ושוב ראיתי להר"ב דבק טוב שהק' כן ותירץ להיפך מדברינו ולעד"ן עיקר כדכתיבנא ובש"ח הק' בשם הנח"י דמאין ידע יעקב שלא יגיע לימי אבותיו עד ששלח לבנו ליוסף ונדחק בזה ע"ש ולפי מאי דאי' בזהר א"ש דהתם מקשי דהול"ל ויקרב יום וכו' דאטו בכמה יומין מית בר נש והא בשעתא חדא מית אלא הכי תאנא כד קב"ה בעי לאתבא רוחיה ליה כל אינון יומין דקאים ב"נ בהאי עלמא אתפקדן מניה ועאלין בחושבנא וכו' וכדין מית ב"נ ע"ש ובהא ניחא דיעקב אבינו ידע דהא אתפקדין יומוי למעאל בחושבנא ש"מ דקריבא מיתתיה מיד ויקרא לבנו ליוסף א"נ אפשר שהרגיש בצולמא שזה היה לי' יום לפני מותו כידוע שלי' יום קודם מיתה מסתלק הצלם כדאי' בזוהר בפ' אך בצלם יתהלך איש:

ויקרא וכו' למי וכו' דק"ל דהול"ל לבנו יוסף מאי ליוסף ר"ל לפי שהוא יוסף שהיה מלך ויכול לעשותו:

שים וכו' והשבע אע"ג דטעם חביבות המילה כמו באברהם לא שייך הכא דדוקא באברהם ניחא שהיתה ראשונה לו ובאה לו ע"י צער כדפירש"י התם מ"מ הכא שייך

חביבותא כדאי׳ בזוהר בפ׳ לך לך ויאמר יוסף וכו׳ גשו נא אלי דאחזי להו האי קיימא דמילה וא״ל מלכו דא בגין דא רווחנא בגין מטרית ליה ע״ש ולכך השביעו יעקב בקיימא קדישא דברית דידע דהוה חביב ליה טובא דרווח בגיניה מלכותא ויהא זהיר מאד לקיימו מיד ועוד שידע יעקב שה״ס מדתו של יוסף הצדיק יסוד עולם:

חסד וכו׳ שאינו מצפה וכו׳ אע״ג דהכא יעקב שילם ליוסף כדכתיב בתר הכי ואני נתתי לך שכם וכו׳ ופירש״י לפי שאתה טורח וכו׳ מ״מ רצה יעקב אביו שיקבל עליו תחלה בשבועה לעשותו בתורת חסד ואמת ומחשבה טובה הקב״ה מצרפה למעשה ואח״כ נתן לו דרך מתנה כדכתיב ואני נתתי וכו׳ וזה נר׳ טפי ממה שנדחק הרא״ם ז״ל בזה ע״ע ומ״ש רש״י לתשלום משום דלגמול ודאי מצפה הוא שהקב״ה ישלם גמולו כמ״ש ז״ל דיקבר יקברוניה דידל ידלוניה וכו׳ מ״מ לתשלום מההוא גברא אינו מצפה:

אל נא וכו׳ סופה וכו׳ פי׳ דק״ל לרש״י בקרא תרתי חדא דמדכתב בתר הכי ושכבתי וכו׳ ונשאתני וכו׳ וקברתני בקבורתי סגי דממילא משמע שלא יקברנו במצרים ותו ק׳ דהול״ל אל תקברני במצרים ומאי נא ואם ר״ל בקשה הא כתיב ב׳ זימני אחריני אם נא מצאתי וכו׳ שים נא ידך וכו׳ ולכך מתרץ דה״ק תחלה אני מקפיד שלא ליקבר במצרים לפי שסופה להיות עפרה כנים וכי תימא א״כ תקברני חוץ ממצרים במדינה היותר קרובה שלא להטריח עצמך עד א״י לא סגי לי בהכי דאיכא דברים בגו לפי שאין מתי ח״ל וכו׳ וכ״ת א״כ תתנני כאן בארון של שיש דתו ליכא כנים עד בא זמן הגאולה ואז ישאוני ליקבר בא״י בהא נמי לא סגי דאכתי איכא חשש שמא יעשוני ע״ז והילכך אל נא אפילו שעה אל תניחני כאן במצרים משום חשש ע״ז וכי תימא אכתי תקברני כאן במקום צנוע בסתר שלא ידע בו שום מצרי עד שעת הקץ איכא טעם כנים דלעיל ואי נמי תאמר נפשך לשים אותי בארון של שיש ובמקום מוצנע עד שעת הקץ דתו ליכא חששא מידי הא נמי ליתא דכיון דצריכת למעבד ארון של שיש אוושא מלתא ותו דכיון דאין כאן קבורה בעי׳ חנטה כדי שלא יסריח והרופאים דעבדי חנטה ידעו ומגלי למצרים ומ״ש רש״י בצער גלגול מחילות לכאורה ק׳ דבפ״ג דכתובות מקשי׳ בגמ׳ ולר״א צדיקים שבחו״ל אינם חיין א״ר אילעא ע״י גלגול מתקיף לה ר׳ אבא גלגול לצדיקים צער הוא אמר אביי מחילות נעשות להם בקרקע ופירש״י ועומדים על רגליהם והולכים במחילות עד א״י וא״כ ק׳ מהו זה צער גלגול מחילות הרי ליכא צער ולא גלגול לפי מסקנת הגמ׳ אמנם לק״מ דבתר הכי איתא התם ונשאתני ממצרים וכו׳ אמר קרנא דברים בגו יודע היה יעקב שצדיק גמור היה ולמה הטריח את בניו שמא לא יזכה למחילות ע״כ פי׳ דהא דאמרי׳ שהקב״ה עושה להם מחילות שיעמדו על רגליהם זהו דוקא לצדיקים גדולים

אבל לשאר עמא לא יהיה מחילות גבוהות אלא נמוכות ויהיו צריכים לצער גלגול ויעקב היה ירא לעצמו שמא לא יזכה ויצטרך לצער גלגול והיינו דכתב רש"י הכא שאין מתי ח"ל וכו' ולא קאמר צדיקים שבח"ל דהנהו ודאי ליכא להו צערא דגלגול:

פסוק לא

וישתחו ישראל תעלא וכו' קשיא ליה לרש"י דהו"ל לפ' למי השתחוה ולכך משני שלא הוצרך לפ' דלגבי יוסף קאמר דבדידיה משתעי וקאי ורצה ללמד לו שכך הדין נותן דתעלה בעידניה סגיד ליה ומיהו כדי שלא יחשב עון לגבי יוסף שאביו ישתחוה לו לכך מיד הפך פניו מלגבי יוסף לצד השכינה כאילו משתחוה לשכינה כדפירש"י בסמוך ומשום דק' לרש"י דהיכי אפשר לומר דעל ראש המטה הוא לצד השכינה אדרבא הא ק"ל שצריך לתת מיטתו בין צפון לדרום (ופירש"י ראשה לדרום ורגליה לצפון או איפכא ואע"ג דאיכא מאן דמפ' איפכא מ"מ הכא לשיטת רש"י קיימי) וק"ל דשכינה במערב א"כ הי"ל ליעקב להפוך פניו לצדדי המטה לצד מערב לכך פי' דשאני יעקב דשכינה הוא קיימא עמיה תדיר שכך הבטיחו אנכי ארד עמך וכו' וקמ"ל קרא שזה מקום מנוחת השכינה למעלה מראשו נמצא דמהכא שמעי' דכל מאן דשכינה עמיה קיימא למעלה מראשו א"כ מדאשכחן נמי בחולה דשכינה עמו דהכי ילפי' בש"ס פ"ד דנדרי' מדכתיב ה' יסעדנו על ערש דוי מהכא שמעי' ששורה למעלה מראשותיו נ"מ למבקרו שאסור לישב למעלה מראשותיו שהוא מקום השכינה והיינו דבפ"ק דשבת די"ב אמרי' מנין שהשכינה למעלה מראשותיו של חולה שנא' ה' יסעדנו וכו' וק' דבשלמא שהשכינה עליו מצינן למילף מהך קרא כדכתיב על ערש מ"מ אימא על כוליה ומנ"ל שהוא למעלה מראשותיו ותו ק' דהכא אמרי' למעלה מראשותיו ובנדרים אמרי' סתם מנין לשכינה למעלה מהחולה ת"ל ה' יסעדנו וכו' אבל ע"פ דרכנו ניחא דאיברא דמההוא קרא ליכא למשמע אלא ששורה למעלה הימנו ולכך בנדרים אמרו למעלה סתם מיהו בסוגיא דשבת סמך אקרא דהכא דשמעי' מניה דכי אתיא שכינה עליה דאיניש למעלה מראשותיו שורה וז"ש רש"י מכאן אמרו וכו' ובהכי יתיישב כל מה שהק' המפרשים דהא יעקב בההוא שעתא לא הוה חולה דבתר הכי כתיב ויאמר ליוסף הנה אביך חולה והיכי כתב רש"י מכאן אמרו וכו' ותו הקשו דהא מהכא שמעי' מהתם שמעי' דכתיב ה' יסעדנו וכו' כדאי' בסוגיין דלעיל וע"פ האמור הכל ניחא ואחר זמן זכיתי לאור הנח"י שהיה בידי ימים מועטים בתורת שאלה ומצאתי שפי' כך ושמחתי ואעיקרא דמלתא למה הפך עצמו לצד השכינה יכולני לומר טעם אחר נכון מאד ע"פ מאי דאי' בזהר וז"ל תמן תנינן מאן דנפיק נשמתיה ברשותא אחרא וגופא דיליה אתקבר בארעא קדישא עליה כתיב ותבאו

ותטמאו את ארצי וכו' ויעקב אמר ושכבתי וכו' וקברתני בקבורתם אמר ר' יהודה שאני יעקב דשכינתא הוה אחידת ביה ואדבקת ביה ה"ד אנכי ארד עמך וכו' ואנכי אעלך וכו' לאזדווגא נשמתך בי לאתקברא וכו' ע"ש והשתא א"ש דחשש יעקב דילמא יוסף יקשה ליה מההוא דותבאו ותטמאו את ארצי וכו' ולכך הפך עצמו על ראש המטה להודיעו דשאני איהו דשכינתא הוה אחידת ביה כדאמרי' ומאי דמייתי רש"י ד"א היינו דלהך פי' קמא איברא דהלשון ניחא דלכך לא הוצרך הכתוב לפרש למי השתחוה כדלעיל מיהו יש קושי בענין עצמו לפי שני הפנים בנושא אי שהשתחוה ליוסף והפך עצמו לצד השכינה ולר"א ניחא הענין אבל יש קושיא דהוי"ל לפי וישתחו להי':

פרק מח

פסוק א

ויאמר וכו' וי"א אפרים וכו' כלו' ולפי"ז ניחא טפי מה שלא פי' שכך פירש"י בפי' מקץ בפי' השיב על כני שא"צ לפי מי השיב לפי שידוע הוא מי שבידו להשיב ה"נ י"ל דלא פי' לפי שידוע מי שהיה דרכו לישב תדיר עם יעקב ומה שהכריחם לפי' אפרים טפי ממנשה לפי שנר' מן הכתובים דלקמן שיעקב הוי"ל קירוב דעת וחיבה עם אפרי' טפי ש"מ לפי שהיה רגיל אצלו בתלמו' ועוד שמנשה אמרו עליו שהיה הממונה על בית יוסף כמ"ש רש"י בפי' מקץ ולכך מסתמא לא היה פנוי לישב תדיר אצל יעקב כמו אפרים שהיה הקטן:

ויקח וכו' לפני מותו וא"ת ומנא ידע יוסף שהיה לו למות ותי' הרא"ם ז"ל דהואיל וכבר קודם זה הי"ל תשות כח כמו חולה ועכשיו א"ל שהוא חולה אמר ודאי שיהו חליו אשר ימות בו עכ"ל ושותיה דמרן לא ידענא דפשוט בפי' הפועלים דעד יעקב לא הוה חולשא עד דאיהו בעא רחמי עלה דמלתא כדי שיוכל לצוות את בניו קודם ועד אלישע לא הוה מאן דחליש ואתפח וא"כ כיון שידע יוסף דחלה פשיטא שהיה יודע שימות דהא לא הוה מאן דחליש ואתפח:

פסוק ב

ויגד המגיד וכו' כתב הרא"ם ז"ל דלא שייך הכא לומר אפרים כדלעיל שהרי כתוב אחריו ויקח את שני בניו עמו עכ"ל ואחר המחילה רבה אגב ריהטיה לא ראה דבתחלה כתוב ויקח וכו' ובתר הכי ויגד וכו' וא"כ אי מהא לא אריא דשפיר מצי' למימר דתחלה יוסף לקחם עמו ואח"כ אפרים הלך לפניו והקדים להגיד ליעקב שיוסף היה בא ומיהו נר' דע"כ לא מצי' לפי' הכא דאפרים הוא ממ"ש ליעקב הנה בנך יוסף וכו' והרי אסור לבן לדבר כך ולקרא אביו בשמו אלא הכי הוי"ל הנה אבי יוסף:

ויתחזק וכו' וכן משה וכו' דלא תימא דוקא למלך ישראל צריך לחלוק כבוד לכך מייתי ממשה שחלק כבוד לפרעה ושוב הוצרך לאתויי מאליהו דלא תימא דישראל מומר גרע טפי מגוי דקי"ל דמין ישראל פקר טפי ועוד שהרי הוא מכיר רבונו וכו' קמ"ל דאפ"ה הואיל ומלך הוא צריך לחלוק לו כבוד שהרי אחאב היה מומר לע"ז ומסקנא בגמ' דחולין דמומר לע"א הרי הוא מומר לכל התורה ואפ"ה נהג בו כבוד ואע"ג דאמרי' ונשי' בעמך וכו' בעושה מעשה עמך הא לא"ה לא יש לחלק בין בפניו לשלא בפניו דכשהוי רשע דשרי למילטייה מ"מ בפניו צריך לחלוק לו כבוד וכ"מ בההיא דבבא בן בוטא עם הורודוס ברפ"ק דב"ב דאי לאו דהוה מסתפי דילמא עוף השמים הוה לייט ליה משום הך דונשיא בעמך וכו' אע"ג דבפניו היה נוהג בו כבוד:

פסוק ד

ונתתיך וכו' בשרני וכו' הוכרח לזה דאל"כ לאיזו נפקותא הוא מספר זה כאן ליוסף ואע"ג דכשמתחלק שבט א' לשנים נמצא שאין כאן תוספת אלא א' בלבד מ"מ מאחר שלשניהם נתחדש שם בפ"ע שהרי לא נקרא שום א' שבט יוסף לבד אלא זה נקרא מטה אפרים וזה מטה מנשה הרי שניהם מחודשים אך ק' במ"ש רש"י לצאת עוד קהל ועמים דאמאי א' נקרא בל' יחיד קהל והאחד בל' רבים עמים או גוים וע"ק דבפ' וישלח פירש"י גוים מנשה ואפרים הרי דשניהם נפקי מעמים או מגוים ולא כמו שפי' כאן ותו קשה אעיקרא דמלתא דהכא היכי אפש' לפ' קהל לחוד ועמים לחוד בשלמא אי הוה כתיב קהל בקמ"ץ הקו"ף ניחא אע"ג דכתיב גוים בלא וי"ו מצי' לפ' כמאן דכתיב בוי"ו כמו ראובן שמעון אבל השתא דכתיב קהל בשב"א הקו"ף על כרחך דבוק הוא קהל של עמים אשר ע"כ נראה ברור דאיכ' הכא ט"ס וצ"ל קהל עמים ואה"נ דתרווייהו מעמים או מגוים נפקי וכדכתב רש"י בפ' וישלח והא דכתיב קהל קאי על יוסף שהוא קהל של גוים דשבט איקרי קהל כדאי' בשבועות ובשאר דוכתי והאי דלא כתיב עמים או גוים לחוד דא"כ הוה משמע שיעקר שם יוסף לגמרי מן השבטים וחלילה אלא שניהם נקראים על שבט יוסף וכדכתיב לבני יוסף לאפרים אלישמע וכו' למנשה גמליאל וכו' ושוב ראיתי להרא"ם ז"ל כאן ובפ' וישלח שהרגיש בב' הקושיות הראשוני' שהקשינו והאריך בדבר ולבסוף מסיק דצ"ל שהגירסאות משובשות וצריך לגרוס בב' המקומות באופן א' או בשתיהן בויו או בשתיהן בלא וי"ו ע"ש ואילו הרב היה מרגיש הקו' השלישית אין ספק שהיה מכריח דדוקא בלא וי"ו צריך לגרוס וכדאמרן ואע"ג דבגמ' דפ"ק דהוריות דרשו קרא דונתתיך לקהל עמים על בנימין רש"י תפס שיטת הב"ר שהיא קרובה לפשט

המקרא דלפי הגמ' ק"ק לאיזה תכלית סיפר יעקב זה השתא ליוסף ושוב נדפס ספר שער יוסף על מס' הוריות והאריך שם על ל' רש"י זה ע"ע:

פסוק ו

ומולדתך וכולי ק"ל דהא לא מצינו שהי"ל בנים אחרים לכך פירש אם תוליד והולדת עבר במקום עתיד וכמוהו רבים ואשר במקום אם דכי היכי דמצינו אם במקום אשר ה"נ י"ל אשר במקום אם:

פסוק ז

ואני וכולי לא הולכתיה אפי' וכו' כלו' דבשלמא במערת המכפלה איכא טעמא רבא בל"ז שכך נגזר עליה לפי שזלזלה במשכב הצדיק וכולי וכדפירש"י גבי ותצא לאה לקראתו אבל מ"מ היה אפי' לקברה בעיר אחרת ולא בדרך ואפ"ה לא הולכתיה אפילו לבית לחם אך ק' דמאחר דאיכא הך טעמא נימא כוליה להכי הוא דהואי ומנ"ל למדרש דלפי שזלזלה וכו' דילמא לא היה שם עונש כלל אלא שהוכרח הדבר שתיקבר דוקא בדרך להיות לעזרה לבניה וכו' וי"ל דאי לאו מחמת עונש בודאי לא היתה נקברת בדרך אלא במערת המכפלה שאין הדין נותן להרע לרחל בלי שום גרמא דידה כדי להטיב לאחרים ואם הקב"ה חפץ בתפלתה על בניה אין מעצור לה' להודיעה בזמן הגלות צרת בניה כדי שתתפלל והיה יכול לקבל הקב"ה תפלתה בכל מקום שהיא אך כיון שנתן שורת הדין להענישה על שזלזלה וכו' הא והא גרמא ליקבר דוקא להיות לעזרה וכולי דוגמא לדבר מה שאמרו על מרע"ה שלא נכנס לא"י כדי להיות עם מתי מדבר ולשוב בראשם לתחיית המתים כמ"ש ז"ל על פ' ויתא ראשי עם וכולי והרי המקרא צווח יען לא האמנתם וכו' אלא כדאמרן שאילו לא חטא אע"ג דאיכא טעמא לא היה גוזר הקב"ה עליו שלא ליכנס לארץ כדי שייטב לאחרים בשבילו שא"כ היה זה עול בחיקו יתי חלילה אלא מאחר שמצא ב"ח מקום לגבות חובו אהני נמי אידך טעמא וכדאמרן ומ"ש ואנקלוס תרגם וכו' ולפירושו יהיה כברת כמו כרבת כגון כשב כבש:

פסוק ט

בזה הראה לו וכו' הוצרך להביא המדרש משום דכיון דע"כ ליכא לפרושי שאלת יעקב מי אלה כפשטה שהרי פשיטא שהיה מכירם ובהכרח צ"ל כמ"ש רש"י לעיל מהיכן יצאו וכו' כלו' מוכרח שנולדה באיסור גויה ולפי"ז מאי קמהדר ליה יוסף בני הם וכו' יאמר נא ישראל גם אני יודע שבניך הם ואלא מיהא מוכרח שהולדת אותם באיסור לזה הוצרך לפי שהראה לו שטר וכו' לומר שגיירה תחילה כדת וכהלכה בענין שיתפסו בה קידושין וקידשה בקדושין גמורים וכתב לה כתובה כמשפט בנות ישראל הכשרות וא"ת מהיכן נפ"ל שהראה לו ב' שטרות שטר אירוסין ושטר כתובה הא לא כתיב אלא בזה

ונימא דלא מיירי אלא בשטר כתובה ולאירוסין נימא דקידשה בכסף דבשלמא בביאה לא כדאמרי' דרב מנגיד וכו' דפרצות' היא ואלא בכסף אמאי לא ואפי' לומר עם מ"ש הרמב"ם בריש ה' אישות דקידושי שטר וביאה הן מן התורה וקידושי כסף מד"ס ופירשו שם המפ' דקרי לה מד"ס משום שאין מפורש בתורה קידושי כסף אלא מג"ש ילפי' להו קיחה קיחה משדה עפרון וידוע דקי"ל אין אדם דן ג"ש מעצמו אא"כ קיבלו מרבו ויוסף כשפירש מאביו י"ל דאכתי לא הוה גמיר להך ג"ש ולכך לא היה יכול ללמוד כן מדעתו ורצה לקדש דוקא בשטר ודרשו תרווייהו מדכתיב בזה ולא כתיב זה ואין להק' נמי דמאן הוו עדי' דהנך שטרות דהיינו עדים שצריכים לחתום בכתובה וכן עדים שצריך לקדש בניהם דנכרים פסולים נינהו דאיכא למימר דבשעת הדחק כגון זו הוו מהני תרי מחסידי א"ה מאותם דכתיב הירא את דבר ה' ואע"ג דאמור רבנן טוב שבמצרים וכו' שעת הדחק שאני ואפי' שלקח לעדים לאיוב ויתרו שהיו מעבדי ומיועצי פרעה והיו כשרים:

ויאמר קחם וכו' תרגלתי וכו' פי' דק"ל לרש"י דמאי קחם הול"ל חנם נא אלי לכך פי' דתלה הקיחה ביוסף לומר דלולא תפלתו לא היה יכול לברכם לפי שנסתלק רוח הקדש וכדלעיל וזש"ה ואנכי תרגלתי וכו' תרגלתי רוחי ביעקב בשביל אפרים כלו' בשביל ובזכות יוסף שנקרא אפרים בכמה מקומות להיות אפרים העיקר והמעולה שבבניו והכי אי' בפסיקתא בהדיא ואנכי תרגלתי וכו' בזכותו של מי בזכותו של יוסף ע"ע בילקוט והוכרחו לפ' כן דאל"כ ק' בלישנא דקרא דמעיקרא קאמר לאפרים ל' יחיד ולבתר כתיב קחם ל' רבים אלא דלאפרים קאי על האב וקחם על הבנים והא דלא התפלל יעקב גופיה על הדבר י"ל שהוא ע"ד אין חבוש מתיר עצמו וכו' א"נ מאחר שראה יעקב שנסתלקה ממנו רוח הקדש סבר דודאי אין זה בחנם אלא שאינם ראויים ולכך לא חש לבקש רחמים והוצרך לבקש יוסף ואזדא לה קו' הנח"י:

פסוק יב

ויוצא יוסף וכו' כדי לישבם וכו' וישתחו וכו' כשחזר וכו' את אפרים וכו' וכיון שיהא הבכור וכו' דבורים הללו שלשה המה נפלאו ממני וכלם מלאים קושיות לחסרון הפשט בדבור ראשון יש להבין דהוה מצי ליישבם זה לימין וזה לשמאל שם באותו מקום בהיותם עם ברכי אביו ולמה הוצרך להוציאם כדי ליישבם ובדבור השני שלפי הנר' בא רש"י ליישב מה מקום להשתחויה זו עכשיו ומשני שבשביל שחזר לאחוריו על פני אביו הוצרך להשתחוות מפני כבוד אביו וק' דלא יחזור ולא ישתחוה ומי הכריחו לחזור לאחוריו ומה שפי' הנח"י בדבור זה דכוונת רש"י במ"ש כשחזר לאחוריו היינו דכדי לעשות ההשתחויה הוצרך לפסוע לאחוריו כדי שיהא לו מקום פנוי בשביל פישוט ידים

ורגלים מלבד שאין זה משמעות דברי רש"י תו ק' דא"כ הדרא קושיא דהשתחויה זו חוץ לזמנה ומאי שייטיה ובדבור השלישי איכא למידק מאי קמ"ל רש"י וכיוון שיהא הבכור מיומן הרי זה מובן בהדיא מן הכתוב שלזה כיון ומה חידש רש"י בזה ונלע"ד לפרש' כל הג' דבורים בחדא מחתא והיינו דיוסף כבר הלא מראש גילה דעתו של אביו דעדיף ליה אפרים ממנשה שהרי בקראי דלעיל חזי' דאמר ליה אפרים ומנשה כראובן ושמעון יהיו לי הרי שכבר הקדים אפרי' למנשה וחשש שכן יעשה ג"כ לברכה להקדים את אפרים ולהשים ימינו עליו והוא היה רוצה שהבכור יהי' מיומן לברכה הילכך ביקש להמציא תחבולה להתקיי' מחשבתו מה עשה לאחר שנשקם הוציאם א' לא' מעם ברכיו של אביו ונתנם לאחוריו לחזור אח"כ ליתנם אדעתא דברוכי ואם ישאל אביו מדוע עושה כן יש לו תשובה מוכנת ומזומנת דבעי' הזמנה לברכה בהדיא דכל מידי דקדושה בעו הזמנה וכדחזי' גבי הב לן ונבריך והנה כשהוציא' הוציא מנשה תחלה להראות לאביו שעושה כפי דעתו החביב ליה אפרים טפי ולהיותו היותר חשוב הניחו באחרונה לאפוקיה וכדאשכחן גבי מנעלים ומלבושים כשחולץ חולץ של שמאל תחלה ה"נ הוציא מנשה תחלה והניחו לאחוריו של יוסף ושוב הוציא את אפרים והניחו גם הוא לאחוריו וכשהוצרך לעשות כן הוצרך לחזור לאחוריו להניח את הבנים ולכן הוצרך להשתחויה וז"ש רש"י כשחזר לאחוריו וכו' וכפשט דברי רש"י והנה נמצא שאפרים הוא קרוב לו מעתה וכשבא לחזור וליטלם כדי לישבם מוכרח ליטול את אפרים תחלה להיותו הקרוב לו וכיון שנוטלו צריך ליטלו בימין דבכל מידי הימין קודם ומכיון שנוטלו בימינו סמוכה לשמאל ישראל שכך הוא כל הבא לקראת חבירו וא"כ מוכרח להניחו שם לשמאל ישראל דהכי קי"ל דאין מעבירין על המצות וכי היכי דאשכחן גבי מתנות הדם דבההוא קרן דפגע ברישא ביה יהיב לפי שאין מעבירין ע"ה ועי"ז נמצא שיהא הבכור מיומן לברכה לזה כיון יוסף וז"ש רש"י וכיון שיהא הבכור וכו' ברם לא אהני ליה מעשיו ואדרבא בזה נתן מקום טפי ליעקב לעשות כרצונו משום דידוע דלעולם צריך לכלול הימין בשמאל והשמאל בימין דומיא דעקידת יצחק וכדרך שארז"ל צריך להזכיר מדת יום בלילה ומדת לילה ביום ומעתה ה"נ עביד יעקב וישלח ישראל וכו' והשית יד ימינו על ראש אפרים שיהיה בשמאלו לכלול הימין בשמאל ואת שמאלו על ראש מנשה שהיה בימין לכלול השמאל בימין וכיון דחזא יוסף דלא אהנו מעשיו התחיל לשאול בפיו לא כן אבי כי זה הבכור וכולי עד שהשיבו ידעתי בני וכו':

פסוק טז

המלאך הגואל וכו' כענין שנאמר וכו' אנכי האל וכולי הקושיא מבוארת דמה הוצרך רש"י לאתויי הך סיפא דקרא אחרינא הוא והוה סגי דלימא כענין שנאמר ויאמר אלי מלאך האלהים בחלום יעקב ותו לא והנח"י נדחק בזה ע"ש ולעד"ן שרבינו דיבר בקדשו דבר גדול והוא האמור בזהר הקדוש דהמלאך הגואל אין רוצה לומר מלאך ממש אלא דא שכינתא דהכי אקרי המלאך הגואל והוכרח רש"י בזה דאל"כ הכי תלי יעקב הגאולה במלאך ולא בהקדוש ברוך הוא ותו דמה שייך לומר הגואל אטו יעקב עבד הוה והול"ל המציל אותי ותו דמאחר שאמר האלהים הרועה אותי וכולי חזר והזכיר המלאך מה יתן ומה יוסיף הזכרת המלאך ומה מהניא ברכת המלאך ואמאי לא קאמר שהאלהים הוא יברך את הנערים דהויא ברכה שלמה מי שבידו לברך יתי"ש לכך הוכרח רש"י לרמוז דאה"נ דהמלאך הגואל על שכינתא קאמר אלא מיהא לפי שאין דרכו של רש"י לפרש ע"ד הסוד רק איזה פעמים שרומז ומבליע בנעימה ה"נ עביד הכי והיינו דקאמר מלאך הרגיל להשתלח אלי והיינו שכינתא דהכי אבטח ליה קב"ה אנכי ארד עמך מצרימה ועל שכינתא קאמר כדאיתא בזהר ורמזה ניהלן במאי דמייתו ההוא קרא ויאמר אלי מלאך האלהים אנכי האל בית אל וק' שאם היה מלאך היכי קא"ל א"ו על שכינתא קאמר קרא: **יברך את הנערים מנשה ואפרים** פשיטא אטו חילק ובילק ונר' דק"ל דכיון דקפיד יעקב להקדים את אפרים כדחזי' מקרא דלעיל והנר' שהשית ימינו עליו אמאי בברכה הזכיר הנערים סתם דמשמע כפשטייהו דהגדול קודם הול"ל בהדיא יברך את אפרים ומנשה ומשני רש"י דאה"נ דהכא רוצה לומר כפשטיה מנשה ואפרים משום דהכא ברכה זו אינה ברכה לבנים דבתר הכי כתיב ויברכם ביום ההוא לאמר וכולי והתם ודאי קפיד לומר ישימך אלהים כאפרים וכמנשה אבל כאן ברכה זו היא ברכה לאב כדכתיב ויברך את יוסף וכולי ולכך אמר את הנערים סתם ואה"נ כפשטייהו:

פסוק כב

בחרבי וכולי ד"א שכם וכולי דאילו לפי' קמא לא שייך תיבת אחד והול"ל שכם על אחיך ואם רצ"ל שכם העיר תהיה לחלק אחד יתירה הרי החלק חסר בכתוב ואי אעיר קאי הול"ל אחת לכך מייתי ד"א ולד"א נמי ק' דמה שייך בבכורה אשר לקחתי מיד האמורי ואם כמ"ש רש"י על עשו מה ענין בכורי יעקב שלקח מיד עשו לבכורת יוסף הרי בכורת יוסף הוא בכורת ראובן ולא אותה של עשו ואם ר"ל כעין מה שלקח מעשו הי"ל כאשר לקחתי וכולי או כמו שלקחתי:

אשר וכולי דבר אחר וכולי דאילו לפי' קמא ק' אמאי מדמהו לאמורי טפי מכל ז' אומות ולד"א ק' דהל"ל האמורי האל"ף בחט"ף פת"ח אם היא מל' אמירה ועוד דלא שייך וי"ו בלשון אמירה:

בחרבי וכו' חכמתו וכו' דימה התורה לחרב שכשם שהחרב אע"פ שמכה בה היא נשארת בידו ויכולה להגין עליו בכל עת כך התורה בין בעידנא דעסיק בה בין בעידנא דלא עסיק בה אגיני וכולי והתפלה דומיא לקשת שאינו מכה רק פעם א' ויוצא מידו כך התפלה לא מהניא אלא לאותו דבר שמתפלל עליו ותו לא ומ"מ הקשת מגיע ומכה מרחוק משא"כ החרב רמז בזה מאי דאמור רבנן בברכות אר"א גדולה תפילה יותר ממע"ט שאין לך גדול במע"ט ממ"ר ואעפ"כ לא נענה אלא בתפלה ע"ש:

פרק מט

פסוק א

ואגידה לכם בקש וכו' אע"ג דמצינן למימר דהגדה זאת היא על הדברים העתידים לבא על כל שבט ושבט כשיהיו על אדמתם וכדכתיב בריש הפרשה וכן הק' הרא"ם ז"ל מ"מ נר' דרבנן דייקי מדכתי' אשר יקרא אתכם ואי קאי על הנהו מילי הול"ל אשר יקראו אתכם בל' רבים דהא כמה מילי נתנבא על מלכות דוד ועל שאול ועל שמשון וכמה מילי אחריני אלא ודאי לא קאי אלא על דבר א' אשר יקרא באחרית הימים והיא הגאולה:

פסוק ג

ראשית אוני וכו' שלא ראה וכו' הא ודאי דמיתורא דקרא דרשי הכא דאל"כ הא בעלמא נמי אשכחן כי הוא ראשית אונו וכן מוכח ביבמות פ' הערל דף ע"ו דאיתמר כחי וראשית אוני שלא ראה וכו' והק' הרא"ם ז"ל דהא אין אשה מתעברת מביאה ראשונ' ותירץ שמיעכה באצבע כדאשכחן בתמר ואיברא שזה התירוץ עצמו כתבו התו' התם בהערל ומיהו דחיקא מלתא דבשלמא תמר הוכרחה לעשות כן לפי שהיתה חושקת להתעבר ממנו וידעה דלאו כל שעתא מתרחיש לפתותו פעם אחרת אבל לאה לאיזה תכלית הוצרכה לעשות כן בפרט שהיה לחוש שמא יטעון עליה טענת בתולים הואיל והסירה בתוליה באצבע ואמנם נלע"ד לתרץ במאי דאי' התם ביבמות פ' ד' אחים דף ל"ד אמתני' דשנים שקידשו ב' נשים ובשע' כניסתן לחופ' החליפו מפרישין אותן ג' חדשים וכולי ומקשי הש"ס והא אין אשה מתעברת מביאה ראשונה אר"נ שבעלו ושנו וכו' וידוע מ"ש רז"ל הרוצה שיהיו בניו זכרים יבעול וישנה ומסתמ' הכי עביד יעקב דאע"ג דקיים כל התורה כלה לאה תנוקת שלא הגיע זמנה לראות הויא דמדינה שרי

וכדעת הרמב"ם בפ' י"א מה' איסורי ביאה וכיון שלא פירש בנתיים קא חשיבא כחדא ביאה ומקרי טיפה ראשונה:

פסוק ה

שמעון ולוי וכו' הק' המפ' למה הוצרך לומר בבני השפחות טעם שלא היתה שנאתן שלימה תיפוק ליה מטעמא שלא היו מדברים בפני אחיהם הגדולים ועוד הקשו לפי האמת היאך דברו שמעון ולוי בפני אחיהם הגדול ועי"ז תי' הש"ח בשם מהרש"ל שלא היה ראובן באותו הפעם שם שהלך לשמש את אביו ואחר המחילה תמהני שהרי בהדיא כתיב וישמע ראובן וכו' ויאמר אליהם ראובן אל תשפכו דם וכו' ואחר שהשליכוהו לבור אז הוא שהלך ראובן לשמש את אביו ולעד"ן לישב הכל בהקדים דתנן בסנהדרין דיני נפשות מתחילין מן הצד וטעמא משום לא תענה על רב ועי"ש בתי"ט שהראה פנים לומר דמ"ה אין מתחילין דוקא מן הקטן שבקטנים דכיון שלא קפיד קרא אלא על הרב המופלא דלא תענה עליו א"כ עדיף טפי להתחיל במי שאחריו ומתקיים ג"כ שאין השאר מדברים בפני מי שגדול מהם ושם כתב דמדברי הרמב"ם אין הכרע אם דעתו להתחיל דוקא בקטן שבקטנים או לא ע"ש ומ"מ נר' דאפי' את"ל התם דדוקא בקטן בקטנים אמנם כגון באחים דהאח קטן חייב בכבוד אחיו הגדול ממנו דבר תורה דדריש מואת הילכך ודאי דאין להתחיל דוקא מן קטן שבקטנים מטעם האמור והשתא ה"ק רבינו א"ת ראובן או יהודה דייק רש"י ולא כתב א"ת ראובן ויהודה כמו גבי ישכר וזבולון דהכא ה"ק הא ודאי דכיון דלפי דעתם יוסף חייב מיתה הוה אין ספק שדנוהו עפ"י הדין למיתה והו"ל כדיני נפשות דאין מתחיל הגדול בודאי אלא מן הצד ומי הוה א"ת ראובן היה המדבר דמקרי קטן לגבי יהודה שהיה המלך ומיקרי מופלא לגביה א"נ יהודה הוה ומיקרי קטן לגבי ראובן שהיה הגדול והבכור א"א לומר כן שהרי לא הסכימו וכו' א"ת בני השפחות ומיקרו שפיר מן הצד לא היתה שנאתם שלימה וא"ת ישכר וזבולון כיון שאין למטה פחותים מהם בודאי לא היו מדברים וכו' דאע"ג דמתחילין מן הצד ע"כ כה"ג לאו דוקא מן הקטן שבקטנים א"כ בהכרח שמעון ולוי הם והוי שפיר מן הצד וכדאמרן:

מכרותיהם לי' כלי זיין וכו' ד"א וכו' דאילו לפי' קמא ק' מ"ש דנקט קרא בל' יוני הומ"ל חרבותיהם א"נ כליה' ולפי' בתרא נמי ק' דהול"ל במכרותיהם:

פסוק ו

בסודם וכולי מעשה זמרי וכולי עיין מ"ש בפרשת קרח בס"ד:

וברצונם וכו' רצו לעקור וכו' כתב הש"ח בשם הנח"י ואע"ג דדוקא באומות הוא דמצרף הקב"ה מחשבה רעה למעשה אבל לא בישראל י"ל היינו דוקא כשחזר ממחשבתו וניחם על הרעה אשר חשב אבל שמעו' ולוי לא חזרו ממחשבות' אלא ראובן ויהודה לא הסכימו

א"כ שפיר מעלה עליהם כאילו עשאום עכ"ל וק"ל טובא דא"כ צריך לפי' דמאי דאמור רבנן באומות היינו דאפי' חזר ממחשבתו וניחם על הרעה אפ"ה מעלה עליו כאילו עשה דאל"כ מאי איכא בין ישראל לאומות וזה דבר שאין הדעת סובלו דכיון דניחם על הרעה אמאי לא מהניא לה אטו תשובה ליכא בדידהו ותו דכיון דעיקרא דמלתא מלבן גמרי דכתיב ביה ארמי אובד אבי והתם ודאי לא חזר ממחשבתו ולא ניחם על הרעה אלא שלא היה יכול להרע לו וכמו שהודה בפיו באמרו יש לאל ידי לעשו' עמכם רע ואלהי אביכם אמש וכו' הרי דלא ניחם אלא שעל כרחו מן השמים עכבוהו והיכי מצי' למילף מניה דאפי' אם שב ממחשבתו ונחם מרעתו מחשבה ראשונה לא זזה ממקומה ותחשב לו למעשה א"ו ליתא ומיהו הכא מעיקרא נר' דל"ק דאילו לא כתיב וברצונם אלא עקרו שור לחוד היה מקום לפ' שנחשבה להם המחשבה כמעשה אבל לא כתיב אלא וברצונם עקרו כלו' ברצונם עקרוהו אבל מעשה לא עקרוהו וממילא דר"ל שהיו רוצים לעקור ואי בעית אימא לעולם כפשוטו ומיהו איכא לחלק בענין אחר והיינו דהא דאמרן דמחשבה רעה אין הקב"ה מצרפה למעשה זהו כשלא התחיל לעשות בפועל מה שחשב לעשות כלל אבל התחיל קצת מעין מה שחשב אע"ג דלא עביד כמו שחשב ממש אפ"ה מצטרף המחשבי לאותו מקצת המעשה משא"כ באומות דאפי' לא התחילו כלל בפועל כמו גבי לבן דכשרדף אחר יעקב לא עבד ליה ולא מידי אפ"ה נחשב לו כאילו הרגו והכא גבי שמעון ולוי נחשב להם כאילו עקרוהו לפי שעשו קצת מעשה העקירה שהשליכוהו לבור שהיו בו נחשים ומכרוהו לעבד אבל אם לא היו עושים כלל בודאי שלא היתה נחשבת המחשבה ולא מידי:

פסוק ז

אחלקם וכו' ד"א וכו' דאילו לפי' קמא לא שייכא מלת ביעקב הול"ל אחלקם סתם דלפי' בתרא ניחא דר"ל שהיו נפוצים במשכנו' יעקב ומיהו גם לפי' בתרא לא יתכן כ"כ לי' אחלקם טפי הול"ל אפזרם וכדומה ומ"ש שללוי נתן לו תפוצתו דרך כבוד ניחא דמש"ה כתיב לגבי דידיה בישראל משא"כ לגבי דשמעון כתיב ביעקב והטעם שענש לשמעון טפי מלוי לפי שהוא היה המתחיל בדבר הוא שאמר ללוי הנה בעל החלומות וכו' וכן מצינו גם ביוסף ויקח מאתם את שמעון ולא ללוי:

פסוק ט

גור וכולי על דוד וכולי דאל"כ מכיון דקאמר ליה אריה אמאי אצטריך למימ' גוד הרי בכלל מאתים מנה:

בני עלית וכולי וכן בהריגת תמר וכו' אפ' דדריש תרתי אף על גב דלא כתיב אלא חד טרף ממאי דקאמר ליה דבשכרו כרע שכב כאריה וכלביא ומדכפל השכר ש"מ דעלייתו

מהטרף נמי כפול וה"ט דאמר כאריה וכלביא היינו זכר ונקבה וכדתרגם אונקלוס כאריא וכליתא דה"נ בסילוקו מן הטרף איכא זכר ונקבה יוסף ותמר:

פסוק יא

אוסרי וכו' ועוד תרגומו וכו' נלע"ד שגם לפי' שני זה עירה לי' עיר כמו לפי' קמא דכוונת התרגום יהון צדיקייא סחור סחור ליה היינו כלפי הסנהדרין שידוע שהנשיא יושב בראש וכל הזקנים יושבים לשמאלו כחצי גורן עגולה כדי שיהיו כלם רואים פני הנשיא כמ"ש הרמב"ם בה"ס והיינו יהון צדיקייא סחור סחור ליה כחצי גורן עגול' והיכן מושבם בירוש' בבה"מ והיינו דכתיב עירה ולשורקה ומאי דמתרגם ועבדי אודיתא באולפן עמיה שזה פי' של בני אתונו מיירי על השורות של ת"ח היושבים לפניהם כדאי' בסנהדרין והיינו דדייק קרא למכתב בני אתונו שהתלמידים קרויים בנים:

כבס וכולי וצבעונין הוא לשון סותה וכולי א"כ צ"ל דמאי דמתרגם כסותיה מילא הך כסיתיה נוסף ואין לו תיבה במקרא אלא כלול בלבושו ודוחק א"נ אפי' דתחלה מתרגם כסותיה על סותה ומאי דקאמר בתר הכי וצבעונין הוא פי' אחר על סותה ותרגמו בב' פנים כמו אוסרי לגפן וכולי:

פסוק יד

רובץ וכו' בתחומי העיירות וכו' כך ת"ח שמכתתין רגליהם מעיר לעיר ללמוד תורה ואין לנין בבתיהם:

פסוק יז

שפיפון וכו' שהוא נושף וכו' כתב הרא"ם ז"ל לא הבינותי דברי הרב בזה מפני ששורש שפיפון שפף ושורש נושף נשף ושורש תשופנו שוף ואיך יתכן וכו' ע"כ ולעד"ן דבכלן השורש שפף ומלת תשופנו כמו תסבנו אלא ששם נכתב הדגש להוראת הכפל וכאן לפי שנקוד בוי"ו שור"ק נפל הדגש לפי שא"א לדגש לבא אחר תנועה גדול' ואפשר שיתרון הוי"ו תועיל במקום הדגש ונושף שהעבר בו נשף כמו וגם נשף בהם ויבשו הוא מהנפעל כמו ונסב לכם הגבול שגם הוא מהכפולים:

פסוק יח

לישועתך וכו' וסופו לומר זכרני וכו' נר' שכיון למ"ש זכרני וכו' ואנקמה נקם אחת משתי עיני דפי' הנקם יהיה שכר עין א' והאחרת שמורה לעה"ב כלו' שלא יאכל עולמו בנקמה הזאת וה"ק אף על פי שנושך עקבי סוס וכו' אפ"ה לישועתך קויתי ה' שיהיה שכרך שמור לעוה"ב ושני דברים מכריחים אותו לפ' כן א' דאל"כ הול"ל תחלה לישועתך קויתי ה' והדר הנושך עקבי וכו' אי קאי הישועה על הנקם ועוד דלאו ישועה הוה אלא נקם אבל איהו לא נושע דקאמר תמות נפשי עם פלשתים ומיית בהדייהו:

פסוק כ

מאשר וכו' וכן ברכו משה כלו' אע"ג דאין הכרח לפ' שמנה על רבוי הזתים דוקא שהרי מצינו ל' זה על כל תבואות כדכתיב ולחם תבואות האדמה והיה דשן ושמן וכ"ש מדכתיב לחמו ולכאורה הוה ניחא טפי לפרשו על התבואה שהוא עיקר הלחם מ"מ הואיל ומצינו גבי משה שברכו וטובל בשמן רגלו עדיף טפי לפרושי הכא נמי בענין זה:

פסוק כא

הנותן וכו' ד"א וכו' הוצרך לזה דלפי' קמא אין הל' מדוקדק דכתיב נפתלי אילה משמע דאילה קאי על נפתלי גופיה ולא על ארצו דא"כ הול"ל מנפתלי כדכתיב לעיל מאשר או כיוצא בל' זה ולפי' שני נמי ק' דהתם כתיב מבני נפתלי ומבני זבולון ומ"ש דיעקב הזכירו גבי נפתלי ולא גבי זבולון:

פסוק כב

בן פורת וכו' אפריון וכו' הרא"ם ז"ל טען מהאל"ף של אפריון שנר' שהוא יסוד ופרת אין בו אל"ף והניחו חלק ולע"ד בל' ארמי ול' התלמוד מצינו הרבה כיוצא בזה אל"ף יסודי שפעמים נופל כמו אגף שמצינו עד בין אגפים ובמקום אחר מצינו שיבש גפה גף של עוף וכן אסטי' ופואה ובמקום אחר ספיחי סטים וכן מצינו בס' עזרא והשתכח באחמתא ופי' בעל מוסף הערוך שבלשון עברי הוא חמת כמו חמת מים א"כ ה"נ אין לתמוה אם בא בעברי בחסרון האל"ף:

בנות וכו' במקום שתוכל לראותו וכו' כתב הרא"ם ז"ל כי לא יתכן לפרשו מענין חומה כי תרגום שור חומה דחומה מאן דכר שמה ע"כ ותמהני איך לא השגיח בעינו הבהיר מ"ש רש"י תחלה היו צועדות על החומה להסתכל ביופיו לכן נ"ל ברור שיש כאן ב' פירושים דתחלה פי' שור חומה כמו באלהי אדלג שור ואחר כך צ"ל ד"א במקום שתוכל לראותו משם והוא פי' שני (וכן מצאתי שהגיהו בחומש דפוס חדש בויניזיא) והטעם שהוצרך לב' פירושי' דאילו לפי' קמא ק"ק דס"ס נמצא שלא נמצא בכתוב על מה ועל מה היו צועדות ולפי' ב' יש דוחק שצריך להוסיף הלמ"ד שור כמו לשור כמ"ש רש"י לקמן דהואיל ולפי' זה שור אינו שם דבר אלא מקור צריך למ"ד בתחלה ועוד דנמצא מלת עלי מיותרת והכי הול"ל צעדה לשור:

פרת וכו' כמו על דברת וכו' לא ידעתי למה הביא אותו הפסוק דהתם היא ת"ו הסמיכות ובאה במקום ה"א כמ"ש רד"ק בשרשיו שמשקלה דברה ובאה התי"ו במקום ה"א כמשפט אבל הכא אינו סמוך וטפי הו"ל לאתוי מקרא דעזרת מצר ושכורת ולא מיין כמ"ש לעיל בפ' ואחזת מרעהו:

פרת לשון פריה ורביה וכולי שלא ישלוט וכולי ואף כשבירך מנשה וכולי ומה שהוצרך לב' ברכות נר' דמהתם לא משמע אלא שאין עין הרע של אחרים שולטת בהן דומיא דדגים שבים שהן מכוסים ואכתי איכא למימר שלא מנען מעינא בישא דידהו דומיא דההי' דאמרי' בפ' הרואה גבי מאן דעייל למתא אי דחיל מעינא בישא דידיה משי"ה הדר וברכן עלי עין דכולל תרווייהו ואפ' שלזה כיון רש"י שם בפ' הרואה דפי' עלי עין עולי עין שליטין על העין ולא העין עולה בהן:

פסוק כד

ותשב וכו' על דקיים אורייתא בסתרא תוספת וכו' הא ודאי דחיקא מלתא שהתרגום מוסיף דבר כיוצא בזה דבר שאין לו אפי' רמז במקרא ואם בא לומר מדעתו שלא על חנם נתן לו הקב"ה גדולה הא מלתא דפשיטא ולא היה צריך לזה ולולא דברי רבינו ז"ל הייתי אומר דאנקלוס כאן תרגם ותשב באיתן קשתו בב' פנים שכן עשה במקומות אחרים בברכות הללו והביאו רש"י גופיה לעיל בפ' אוסרי לגפן וכו' וכן בפ' חכלילי עינים וכו' וה"נ בתחלה פירש ותשב כלו' שבה באיתן ר"ל בשביל איתן בזכות חוזק צדקתו דקיים אורייתא בסתרא ואיתן כמו תניא דומיא דהאיתנים מוסדי ארץ ובסתרא ר"ל עם היותו במצרים שפוף בין האומות בזכות זה שבה קשתו כלו' נתקימה נבואתו ואין לתמוה דכינה הנבואה לקשת דה"נ מצינו לעיל בחרבי ובקשתי שר"ל תפלה והדר פי' באנפא אחרינא ותשב באיתן ושוי בתקפא כלו' הושיב באיתנו של עולם קשתו מבטחו והיינו רוחצניה וכמו כן אני אומר על ויפוזו זרועי ידיו דברישׁ' פי' יתרמא דהב על דרעוהי ביאר ויפזו מל' זהב מופז וזרועי ידיו כמשמעו והדר פריש באנפא אחרינא ואחסין מלכותא ותקיף דויפוזו כמו תשית לראשו עטרת פז והיא כתר מלכות וזרועי ידיו מל' כח וחוזק כמו זרוע ה' על מי נגלתה וכן רבים ושיעור הכתוב כך הוא ויצלחו למלוכה כחותיו:

פסוק כה

ברכות שדים וכו' ברכתא דאבא ודאמא וכו' ממ"ש כן בל' ארמי שבא לפרש דברי התרגום וצ"ל דלא הוה גריס בספרינו דאביך ודאמך דלא שייך מ"ש אח"ז כלו' יתברכו המולידות וכו' אלא גרסתו דאבא ודאמא וקאי אאבות ואמהות דעלמא שיהיו בזרעו:

פסוק כו

אביר יעקב וכו' וא"ת וכו' שחמדתן אמו וכו' לא ידענא אמאי לא פי' נמי דאנקלוס לא תרגם ברכות אביך וכו' ע"ד שפי' לעיל אלא ה"פ ברכות שמברך אותך אביך יתוספו על הברכות שברכוני אבותי דילי בריכו אבהתי שאותן הברכות שברכני אבי חמדו אותן גבעות עולם דהיינו אמו רבקה שחמדה אותן והזקיקה את יעקב לקבלם תהיין כלם לראש יוסף:

פסוק כז

יחלק מרדכי וכו' ואנקלוס תרגם וכו' גם כאן לא ביאר רבינו מה שתרגם אנקלוס דצריך ביאור דבשלמא מה שפי' ולערב יחלק שלל הוא פשוט ולעידן רמשא יהון מפלגין וכו' אמנם מ"ש על בבקר יאכל עד בצפרא ובפניא יהיו מקרבין כהניא קורבניא לכאור' הוא תמוה שהכתוב אומר בבקר והוא מתרגם בצפרא ובפניא ונר' דה"פ של מקרא לדברי אנקלוס בבקר יאכל מזבח זה הבנוי בחלקו של בנימין הקרבנות עד בין הערבים והכתוב סתם ואמר עד ולא יותר ור"ל עד בין הערבים שכן יש מקראות קצרים שרומזים ולא מפרשים כמ"ש רש"י על פי לכן כל הורג קין:

פסוק כח

וזאת וכו' והלא וכו' ההרגש היא כפל הענין דלכאורה היינו וזאת אשר דבר היינו ויברך אותם:

פסוק לג

ויגוע ויאסף ומיתה לא נאמרה וכו' תחלה מרגיש רש"י מבחוץ למה לי כפל דויגוע ויאסף דלכאורה היינו גויעה היינו אסיפה והתירוץ לזה שכן מצינו בשאר צדיקים שיש ב' לשונות הללו ועוד אחרת דהיינו מיתה כמו ויגוע וימת אברהם וכו' ויאסף אל עמיו ויגוע יצחק וימת ויאסף וכו' וכן בדין כידוע לי"ח בסוד הפירוד דגויעה היא על הנפש התחתונה שבו הנפרדת והולכת לג"ע התחתון ואסיפה היא על נשמתו העליונה היא העולה לג"ע העליון ומיתה היא על זוהמא דיסודות דעשיה שבו המתעכלת בקבר וכל צדיק דעלמא יש בו קצת זוהמא ומעתה מקשה רש"י וא"כ למה לא נאמר ג"כ ביעקב מיתה כמו בשאר צדיקים ומשני יעקב אבינו לא מת פי' שלא היה בו שום שמץ זוהמא כלל:

פרק נ

פסוק ג

ויבכו וכו' מ' לחניטה ול' וכו' דל"כא לפרושי דה"ק שאחר החניטה התחילו לבכות ובכו מ' יום דאיך יתכן שהמ' יום הראשונים שהצער מרובה לא בכו ואח"כ התעוררו לבכות הרי הבכיה אינה דבר שנעשה ברצון כל אימת דבעי אלא ממילא אתיא כשהלב דוי:

פסוק ה

אשר כריתי וכולי מדרשו ל' כרי וכולי והטעם שנכתב לימוד זה בכאן להורות שכך שלח יוסף לומר לפרעה הביטה וראה כמה הוצאות הוציא אבי בשביל מקום קבורה זה ש"מ דברים בגו דטובא קפיד ליקבר שם וא"א בלאו הכי:

פסוק ו

כאשר השביעך וכולי א"כ אעבור וכולי הקי התוסי ז"ל בסוטה תימא הלא לא יכול לישאל על נדרו כ"א מדעתו שכן הדין בנשבע ע"ד חבירו והאריכו שם ע"ע ולדעתי ה"ק ליה כשם שאתה תאמר לי בודאי שאיני יכול לישאל על מה שהשבעתני בלא דעתך הכי נמי איני יכול לישאל על מה שהשביעני אבי דההיא נמי על דעת אחרים היא ועי"ל עם מה שאמרו ז"ל דהא דאין מתירין בלא דעתו זהו דוקא כשקבל טובה ממנו והשתא הכי קא"ל הואיל ואינך רוצה להניחני לקיים מצות אבי נמצא שכל הטובה שעשית עמי עד עתה הכל בטל למפרע כיון שאתה מכריחני לחטוא ומעתה הוי כאילו לא קבלתי ממך שום טובה אלא רעה ומותר להתיר בלא דעתך ובענין מה שנשבע יוסף לפרעה ביאר הרא"ם ז"ל שנשבע לו שלא ידבר עוד בלשון הקדש והוקשה לו דהיכי דבר עם אחיו כדכתיב כי פי המדבר אליכם בלה"ק והאריך בזה ע"ש ולפי הנר' מלישנא דגמרא דסוטה דקאמר אשתבע לי דלא מגלית משמע שהשבועה היתה שלא יגלה למצרים שיש לשון בעולם שפרעה לא היה מכיר בו שהוא היה אומר שמכיר בכל לשון שבעולם ומעתה א"צ לכל דברי הרב בזה:

פסוק יב

כאשר צום ומהו צום וישאו וכו' רבינו הרגיש ב' דברים כפולים א' כאשר צום דהא כבר כתיב כן ועוד וישאו אתו בניו דלא הול"ל אלא וישאו אתו ותו לא:

פסוק יד

הוא ואחיו וכו' בחזרתם כאן וכו' דק"ל דהכא לא הול"ל אלא וישובו מצרימה דהא ידוע הוא מקראי דלעיל מי ומי ההולכים אלא מש"ה הדר וכתבינהו לומר שנשתנו סדרי בראשית:

פסוק טו

ויראו אחי יוסף וכולי מהו ויראו וכולי ההרגש שמבחוץ אמאי כתיב אחי יוסף הול"ל ויראו בני ישראל אלא ה"ק ויראו אצל יוסף כי מת אביהם וטעמא שלא קרבו עוד על שלחנו כבר איתמר בב"ר לפי שבחיי אביו היה יוסף מיסב בראש אחיו עפ"י אביו ועכשיו לא רצה ליטול שררה לעצמו וגם לא רצה לזלזל במלכותו לכך לא היסב עמהם:

פסוק טז

ויצוו וכו' את מי ציוו את בני בלהה וכולי דהא לא שייך ל' צווי אלא למי שיכול למשול עליו אמור מעתה מי היו מצריי לא היו מושלין עליהן דיוסף מלכא אינהו לא היו מלכי עבדים ושפחות לאו אורח ארעא דהנך מילי לא מימסרן לעבדי ותו דאין זה דרך כבוד

למשדר ביד עבד ואמה וא"ת בניהם היו א"א דהיכי קאמרו פשע אחיך וכולי לאו ארח ארעא שהבן יאמר כן על האב א"כ ע"כ אחיהם הקטנים היו:

פסוק כא

וידבר על לבם דברים וכו' ד"א וכולי הוצרך לב' הפי' דאילו לפי' קמא ק' שאין אלו דברים של תנחומין דאם מפני רינון הבריות אין בזה חשש דאדרבא איכא למימר ממה שלא הרגם עד עכשיו זה מורה באצבע שהם אחיו וגם הוא בן יעקב דאל"ה למה לא הרגם בחייו א"ו שאביו היה ולא היה רוצה לצערו לכך המתין עד שימות שהרי עשו ג"כ אמר יקרבו וכולי ואהרגה וכולי לכך פי' ד"א וכולי ולפי' זה אין כאן שום חדוש בקרא דוידבר על לבם דהיא גופה מ"ש לעיל כי התחת וכו' ואתם וכולי וכדפירש"י כלום אני יכול והלא אתם כלכם וכולי והיאך אני לבדי וכולי וא"כ מה בא להוסיף הכתוב באמרו וידבר על לבם ומ"ש בפי' זה עשרה נרות וכולי אין להק' אמאי נקט במשל מלתא דלאו ארח ארעא שאין נר מכבה נר די"ל דרצה לרמוז שנשמותיהם חצובות מתחת כסא הכבוד חלק אלוה ממעל וידוע שהאש של מעלה הוא אש אוכלת אש כמ"ש ז"ל:

שמות

פרק א

פסוק א

ואלה שמות פירש"י ז"ל אעפ"י שמנאם וכו' הרבה דיוקים איכא למידק בדבור זה חדא למה הזכיר רש"י גבי חייהם בשמותן ולא כן במיתתן. ותו היכי מודיע חיבתן במה שמנאם דילמא לאיזה טעם אחר חזר ומנאן ולא משום חיבה. ותו ק' קושיא עצומה דרש"י בעי להוכיח שהקב"ה מוציא ומכניס הכוכבים במספר ובשמותן ומייתי ראיה מקרא דהמוציא במספר וכולי. והרי היא ראיה לסתור דבקרא לא כתיב אלא הוצאה לבד. וע"ק דבשמות רבה מייתי קרא דמונה מספר לכוכבים וכו' ואמאי נתחכם רש"י לאתויי קרא אחרינא וע"ק דרש"י קאמר שהוא קורא הכוכבים בשמותן דמשמע שמות טובא ומייתי ראיה דכתיב לכלם בשם יקרא דמשמע שם אחד לבד ולפי המדרש ניחא אבל לרש"י קשה טובא. ונלע"ד דרש"י ז"ל מרגיש כמה דיוקים בלשון הפסוק ובפירושו זה מתרץ כלם כאחד הן קדם ק' בלישנא דקרא דכתיב ואלה שמות וכו' ובשלמא לעיל בפי' ויגש ניחא דכתיב ואלה שמות וכו' דהא התם מזכיר בשמות לכל הע' נפש שירדו למצרים אבל הכא דלא כתיב אלא ראשי השבטים נראה דלא היה שייך למכתב ואלה שמות וכו' הבאים דהא לא נשא את שמותם על שפתו. ועוד לפי האמת צריך טעם מ"ש

דחזר והזכיר שמות השבטים ולא הזכיר כלם או נימא כלהו כמו התם או לא נימא אין גם אחד וא"נ בעי למיהדר ולמימנינהו הול"ל ויהי כל נפש יוצאי ירך יעקב הבאים מצרימה שבעים ותו לא. תו קשה ליה לרש"י אמאי כתיב בתחלת הספר ואלה הול"ל אלה ואם לומר דמוסיף על הראשונים אדרבא הכא לא שייך לא מוסיף ולא פוסל שהרי אותם שהוזכרו למעלה הם עצמם הנזכרים כאן וא"כ מאי ואלה. תו ק"ל אמאי כתיב הבאים לשון הווה דבשלמא לעיל בויגש כבר יישב שם רש"י על שם השעה קורא אותם באים ולא לתמוה על אשר לא כתב אשר באו והתם ניחא אבל הכא שכבר מספר מיתתן בודאי שיש לתמוה דלא שייך לשון הבאים הול"ל אשר באו. ותו ק' אמאי כתיב את יעקב אטו לא ידענא דעם יעקב אתו. ותו דהול"ל אתו דידענא דאישראל דכתי' ברישא דקרא קאי. וא"נ בעי למיהדר ולמימני גם יעקב בשמו מ"מ ק' מאי את הול"ל כמו בפרשת ויגש יעקב ובניו. וע"ק דהדר וכתב איש וביתו באו וה"ז יתור נפיש. ותו דבתחלה הבאים והדר באו אמאי. והנה כל הקושיות הללו נתכוין רש"י ז"ל לתרץ בפירושו ומעיקרא צריכינן להקדים מאי דאית' ברבו' פ' ויקהל כתוב א' אומר המוציא במספר צבאם לכלם בשם יקרא. וכתוב א' אומר מונה מספר לכוכבים לכולם שמות יקרא כיצד יתקיימו ב' כתובים הללו אלא כשהקב"ה מבקש לקרותם כאחד הוא קורא לכלם שם א' וכשהוא קורא לכל אחד ואחד בשמו הוא קורא אותו מיכאל גבריאל וכו' אין לי אלא למעלה מנין אף למטן שנ' ראו קרא ה' בשם וכו' עכ"ל וכוונת המדרש יובן במדרש אחר דמייתי רש"י בפי' וישלח בפי' למה זה תשאל לשמי אין לנו שם קבוע משתנים שמותינו לפי העבודה השליחות שאנו משתלחים ע"כ נמצא דכל שינוי שמות המלאכים וצבאות העליונים הוא לגבי התחתונים המקבלים כגון מיכאל נקרא בשם זה שהוא מצד החסד לפי שהוא משולח להגביר החסד לתחתונים וכן גבריאל מצד הגבורה לגבי השפעתו לתחתונים ולכך כשהקב"ה משלחם להשפיע או לאיזה שליחות לתחתונים צריך כל אחד ליקרא בשם מיוחד לפי בחינות שליחותו וכן הוא הענין לגבי השמש והירח וכל המזלות שיש לכל א' שם בפ"ע לפי מינוייו להנהגת התחתונים. אבל לגבי מעלה כולם כאחד שכלם נבראו לשמש לבוראם ואין שם שינוי שכל שינוי מדת החסד והדין וכדומה הוא לגבי התחתונים המקבלים כדאמרן אבל למעלה כתיב אני ה' לא שניתי וכ"כ המקובלים נמצא דלגבי עבודתם למעל' כלם נקראים בשם א' שאין שם שינוי שליחות. והשתא מקרא שכתב לכלם שמות יקרא היינו לגבי שליחות' ומינויים להנהגת התחתונים ואידך קרא מיירי לגבי עבודתי' למעלה. וה"ק קרא המוציא במספר צבאם כששולח להשפיע לתחתונים והדר לכלם בשם יקרא כשמכניסם למעלה והיינו דכתיב יקרא בלשון עתיד

ולא כתיב קורא. ובאופן זה עצמו קאמר במדרש שמתנהג הקב"ה עם הצדיקים כשמביאן לעולם כל אחד נקרא בשם מיוחד לפי מדרגתו ולפי ענייניו ע"ד אשר שם שמות בארץ ופי' רז"ל א"ת שמות אלא שמות כגון ראובן ע"ד ראו מה בין בני וכו' רות ע"ש שיצא ממנה דוד שריוהו וכו' וכן בצלאל ע"ש חכמתו וכו' וכן כלם וכשמסלקם מן העולם כולם בשם א' כמו שהוא בצבא מעלה ומעתה מובן שפיר הך קרא ותו לק"מ מכל מה שהרגשנו וה"ק ואלה שמות וכו' שנמנו למעלה בחייהם בפי' ויגש בשמות רבים כל אחד לפי ענינו וזה היה באותה שעה שהיו באים מצרימה שהיו בחייהם אבל עכשיו כלם כלומר ראובן ושמעון וכו' נכללים את יעקב בשם יעקב ע"ד הכוכבים והמלאכים העליונים שלגבי מעלה כשמכניסם כלם בשם א' והיינו דכתיב את יעקב איש וביתו באיש שהוא יעקב נכלל כל ביתו עכשיו שאני קורא באו דהיינו לאחר מיתתן. ובזה מה נמלצו לחכי אמרי נועם המדר' דאי' בילקוט את יעקב מהיכן באים כלם מכחו של יעקב עכ"ל. והוא מובן מעצמו א"צ לבארו ומעתה נתפרשו דברי רש"י וה"ק אעפ"י שמנאן בחייהן בשמותם חזר ומנאן במיתת' אבל לא בשמותם אלא כיילינהו לכלהו בשם יעקב להודיע חיבתן שנמשלו לכוכבי' שמוציאן ומכניסן במספר ובשמותן כלו' ההכנסה היא במספר אבל לא בשמותן וההוצאה היא בשמותן ולפי שראה רש"י דבמדר' מייתי קרא דמונה מספר וכו' דההוא קרא מיירי בהוצאה וסמך אקרא אחרינא על ההכנסה וכמו שפי' המד' בפ' ויקהל לכך נתחכם רש"י לאתויי אידך קרי דמיירי אהכנסה שהוא הנדרש כאן דהכא כהכנסה קיימינן וכדלעיל:

פסוק ה

ויוסף וכו' והלא וכו' ההרגש שמבחוץ הוא זה אמאי לא מנה הכתו' ליוסף עם שאר אחיו והפסיק בנתיים בפי' ויהי כל נפש וכו' והרי גם הוא בן יעקב כמותם וכי תימא שכוונת הכתוב למנות בפ"ע הע' נפש שבאו עם יעקב ויוסף לא היה בכללן הא ליתא והלא הוא ובניו היו בכלל ע' כדמוכחי קראי בפי' ויגש. וכי תימא דאה"נ שגם הוא בכלל הע' ולא מטעם זה מנאו בפ"ע אלא להודיע שלא נכנס למצרים עם האחרים שהוא היה שם טרם בואם ק' ומה בא ללמדנו וכי וכו' ומשני אלא להודיעך צדקתו וכו' כלו' דמנאו בפ"ע להודיע דאע"פ שהיה לו מקום להתגאות ולחטוא לפי שהיה משונה מכולם שהיה שפוף בין האומות ונעשה מלך אפ"ה לא זז מצדקתו וקמ"ל קרא דאפי' שמו לא רצה לשנות אע"ג דפרעה שינה את שמו צפנת פענח הוא לא קבל עליו אלא רצ' להתנהג בשם יוסף כדמעיקרא שלא להתגאות. והודיענו נמי זה הכתוב עכשיו אחר מיתה ע"ד

אומרם אין הקדוש ב"ה מיחד שמו על הצדיקים אלא לאחר מיתה שנ' הן בקדושיו וכו' ותו דהכא קאי לספר שבחם וחיבתם של כולם וקמ"ל שלא נשתנה יוסף:

פסוק ז

וישרצו שהיו וכו' נפקא ליה ממילת וישרצו כדאי' בילקוט לגדול שבשרצים את מדמה אותם הדא עכברא ילדה שיתא ומיהו בש"ר מפיק ליה מששה לשונות דבקרא פרו וישרצו וכו' ונ"ל דתרווייהו צריכי דאי מוישרצו לחוד אימא כאידך מ"ד התם בילקוט דלקטן שבשרצי' מדמה אותן הדא עקרבא ילדה שיתין ואי מו' תיבות לחוד נימא כאידך מ"ד דבש"ר דפרו ב' וישרצו ב' וכו' הרי כאן י"ב משה"ה צריכי תרווייהו למילף דהוו ו'. והטעם שהיו יולדות ו' נלע"ד שרצה לרמוז הקב"ה לכל א' המנין שיהיו כשיצאו ממצרים דהיינו שש מאות אלף דהאלפים והמאות נכללים באחדים כידוע שכל דבר שבקדושה נכלל בשרשו שהכל כלול זה מזה:

פסוק ח

ויקם וכולי רב ושמואל וכו' פי' ק"ל לרש"י דמאי ל' חדש שלא מצינו כן בשום מקום הול"ל מלך אחר ולכך מתרץ דמכח דיוק מלה זו נולד מחלוקת רב ושמואל ח"א חדש ממש שלא זו בלבד שהיה מלך אחר אלא היה ג"כ חדש ממש כלו' בחור בשנים והיינו אשר לא ידע את יוסף דאל"כ אפי' יהיה מלך אחר היכי לא ידע את יוסף הלא יוסף היה ידוע לכל מצרים שכולם נצרכו לו בשני הרעב אבל לפ' האמור ניחא שהיה אז קטן ולא ידע מידי ואיכא מ"ד דמש"ה כתיב חדש ולא אחר לומר דהוא הוא אלא שנתחדשו גזרותיו ואשר לא ידע פי' כדלקמן. א"נ י"ל דמ"ד חדש ממש ר"ל דתרתי שמענו ממלת חדש שהיה מלך אחר ושלא היה דומה לראשון אלא חדש ממש לגמרי כלומר שאינו מטבע הראשון שהיה אוהב ביתו של יוסף וזה היה. שונאם ולפי"ז מ"ש אח"כ עשה עצמו וכולי אתי לכ"ע וכ"ע מלשונו של רש"י ז"ל:

פסוק י

נתחכמה וכו' לדונם במים וכו' ק' דהא בתר הכי כתיב וישימו עליו שרי מסים וכולי דנר' שכך היה העצה ולא לדונם במים ותו דאח"כ כתיב ויקרא למילדות וכו' אם בן הוא וכו' וההיא דכל הבן הילוד היאורה וכו' לא היה אלא לבסוף. ונר' שהעצה היתה כך בתחלה לבקש עצות מרחוק שיתמעטו ממילא ע"י חוזק העבודה דגרמא בנזיקין בעלמא הוא ולא יהיו חייבין עונש בשביל זה ואם לא יועיל זה דאפ"ה יתרבו דאז יצוו למילדות להרגם דקי"ל אין שליח לדבר עבירה ובזה המילדות יהיו חייבות והם יהיו פטורין דלאו מידי קא עבדי ואי הא נמי לא מהני שלא ירצו המילדות לעשות כן ויוכרחו הם לעשות בידים אז שיעשו בדרך שלא יוכל מושיען להצילם ולשלם להם בדרכיו מדה כנגד מד' דהיינו

במים וכל הדרכים נכללים במאמר נתחכמה לו דהיינו למושיעם לבקש תחבולה שלא יוכל ליפרע מהם והכא נקט רש"י האחרונה להודיע שאף זו היתה בתחלת המחשבה אע"ג שלא עשו המעשה מיד. ושוב זכיתי וראיתי להנח"י שכתב כעין זה אלא שכתב שאחר שראו שלא נתקיימה מחשבתן בשרי מסים אז חידשו ההיא דאם בן הוא וכו' ואח"כ חידשו ההיא דכל הבן הילוד וכו' ע"ש ולי נר' טפי כדכתי':

פסוק יא

בסבלותם של מצרים והא דהזכיר הכתוב לעם ישראל בל' יחיד ולעם מצרים בל' רבים הוא ע"ד מאי דפירש"י בפ' ויגש עשו שש נפשות היו לו וקורא אותן נפשות בל' רבים לפי שעובדים אלוהות הרבה ויעקב ע' קרי ליה נפש לפי שעובדין לאל א':

את פיתם וכו' שלא היו ראויות וכו' דק"ל לרש"י דהא בפ' ויגש חזי' שהושיב יוסף אותם בארץ רעמסס והיכי כתב הכא קרא דהשת' בנאוה ואין לומר שזו עיר אחרת וה"ט דהתם כתיב רַעְמְסֵס והכא רַעַמְסֵס דהא ליתא דחזי' דלעולם עד שעת יציאתם ממצרים התם הוו יתבי כדכתיב רק בארץ גושן אשר שם בני ישראל וכו' וההיא רעמסס דהתם נמי גושן היא כדכתיב ישבו בארץ גושן ומוכרח לומר דהיינו רעמסס היינו רעמסס לכך פי' דודאי מקמי הכי קיימא אלא דלא היתה חזקה ומאחר דברעמסס צריכי לפי הכי מפרשי' נמי הכי בפיתם דתרווייהו בחדא מחתא כתיב:

פסוק יב

וכאשר וכולי בכל מה וכו' פי' דק"ל לרש"י דמל' כאשר משמע דר"ל דכיון שעשו זה לענותם אזי הקב"ה עשה זה להפרותם שכך מתפרשת מלת כאש' כמו ויהי כאשר ראה יעקב את רחל וכו' ויגש יעקב וכו' ור"ל דכיון שראה לרחל אז עשה פועל זה ויגל את האבן וכן ויהי כאשר בא יוסף אל אחיו ויפשיטו וכו' וכן רבים וא"כ מזה משמע דמקמי הכי לא הוה כן והא ליתא דהא כבר כתיב לעיל פרו וישרצו וכו' וצ"ל דהרי זה כגון והיה כאשר דמיתי לעשות להם אעש' לכם וכן כאשר דמיתי כן היתה כאשר שמענו כן ראינו וכן רבים כיוצא באלו אלא דהשתא ק' דלא שייך כ"ף הדמיון בשני הפכים שזה עינוי וזה ריבוי והכי הול"ל ואף כי יענו אותו וכו' ולכך מפרש שהדימוי הוא לענין המחשבה כפי מה שהם כל מחשבתם היתה לענותם כך כל מחשבתו של הקב"ה היתה להפרותם:

פסוק טו

שפרה יוכבד וכו' ק"ל למאי נ"מ הזכיר הכתוב את שמותן ותו אמאי לא כתיב אשר שמותן שפרה ופועה מאי האחת והשנית אלא ע"כ הכתו' לא בא להזכיר שם העצם שבהן רק שם התואר שנקר' ע"ש מעשיהן ומדכתיב האחת והשנית ש"מ דר"ל במעלה והיינו אשה ובתה ואמנם עיקר הדבר שהיו יוכבד ומרים צ"ל דקבלה בידם:

פסוק טז

על האבנים וכו' ובמקום אחר וכולי איכא למידק למאי נ"מ מייתי רש"י הא דבמקום אחר קורהו משבר ותו אמאי אצטריך לאתויי קרא דיוצר חרש ונר' שרמז רש"י בזה אגדת רז"ל בפ"ק דסוטה דא"ר חנין סימן גדול מסר להן וכו' כדכתי' וארד בית היוצר והנה הוא עושה מלאכה על האבנים מה יוצר זה ירך מכאן וירך מכאן וסדן באמצע אף אשה ירך מכאן וירך מכאן והולד באמצע ופירש"י סימן גדול שלא תטלנו האם ותחביאנו ותאמר נפל היה זה לכם הסימן של לידה ואז תטלוהו ותהרגוהו ע"כ והשתא ז"ש רש"י אם תיקשי אקרא אמאי כתב ל' אבנים ולא נקט משבר כמו בשאר מקומות לזה אני מתרץ וכמוהו עושה מלאכה על האבנים וכו' והילכך נקט הכי בל' ההוא דיוצר חרש משום דמסר להן סימן גדול ללידה כדלעיל אלא מיהא לפי שאין האגד' מוכרחת בפשטיה דקרא מש"ה לא כתבה רש"י להדיא ורמזה רמוז:

וחיה ותחיה כוונתו ז"ל דלא נפרש בל' ציווי דמשמע שהיה מקפיד דוקא שיחיוה דמאי נפקא ליה מינה אלא המכוון ותחיה בל' עתיד ולא ציווי כלו' אם תחיה תחיה איני מקפיד עליה ואע"פי שבש"ר פירשוהו ל' ציווי שהיה מקפיד להחיות הנקבות שהמצרים שטופים בזמה לא פירש"י כן שאינו קרוב לפשט המקרא:

פסוק יז

ותחיין וכולי לפי של' עבר וכולי לאו לאפוקי לשון עתיד קאמר רבינו דאדרבא עיקר ל' עתיד כן הוא בין לנקבה אחת בין לנקבות הרבה כידוע דבלשון נקבה ליכא י' דא"יתן אלא תפעלנה בל' רבות משמש בין לנסתרו' בין לנמצאות מתפרש בין לנוכח בין לנסתר אלא משום דבל' עבר לא כן הדבר דלנמצאות נאמר פעלתן ולנסתרות פעלו אבל אתיבה זו וכיוצא שהיא עבר בל' עתיד לפי שהו"יו מהפכת תשכח שפיר ל' פעלו ופעלתן אתיבה אחת:

פסוק יט

כי חיות וכו' בקיאות וכו' פי' כולן בקיאות כמילדות וכשאחת מהנה באה לילד אינה קוראה למילדת להולידה לחברתה או לשכנתה ואין צריכות לנו כלל ומוכרח הוא לפ' כן דאל"כ תיקשי לפשט הכתו' מאי דמקשו בגמ' דסוטה אטו מילדת אינה צריכה מילדת אחרת לאולודה. ומאי דמייתי רש"י בדרש ומי שלא נכתב בו הרי הכתוב כוללן מה אמך לביאה. ק' דבשלמא בהנהו דמפרש בהו בברכת יעקב שפיר דהנך נשי קבלו כן שכך היתה ברכת יעקב ושמעינהו וגרסינהו אלא הך דמה אמך לביאה קרא ביחזקאל הוא ומנא ידעי וצ"ל שכך היתה קבלה בידם דכל כנסת ישראל קרויה לביאה והדר אתא יחזקאל ואסמכיה אקרא:

פרק ב

פסוק א

ויקח וכו' פרוש וכו' דק"ל וכי אפשר לומר דהשתא נסבה והא ע"כ אהרן ומרים קשישי ממשה והשתא משה היה הראשון שנולד אלא ודאי פרוש ממנה היה וכו' ומה שעשה לה לקוחין שניים נר' שנתכוין להסיר ממנה לזות פה דילמא איכא אינש דשמע ליה בפרישה ולא שמע בחזרה והשתא כי חזו דמיעברה אתו למחשדה דילמא זינתה ח"ו מש"ה עשה לה לקוחין וכו' דאוושא מלתא וקלא אית לה. ומה שהוכיח שנהפכה לנערה מדכתיב בת לוי ק' דמאי ראיה אטו אפי' הויא לה אלף שנים פעמים מש"ה אינה קרויה בת לוי הא לעולם בת לוי היא. אלא נר' דה"ק איפשר בת ק"ל שנה היתה כפי הנר' מהחשבון ואפ"ה נעשה לה נס גדול שילדה לעת זקנתה טפי משרה ש"מ דצדקת גמורה היתה וקרי לה בת לוי בלי הזכיר שמה וידוע שלא נמצא כך אלא בל' גנאי כההיא דבן עמרם. ומתרץ דלאו לגנאי כתב הכי אלא להודיע נס אחר שנעשה לה שנהפכה לנערה עתה כאילו היא עדיין בת לוי כלו' ברשות אביה דבנעוריה בית אביה כתיב וטעם נס זה לחזק את ידיו לילך אחר עצת בתו ולא יהא לבו נוקפו כבתחלה לומר מה אנו יולדים לריק לכך הראו לו מיד סימן דמן השמים מסכימים בחזרתה:

פסוק ג

ולא יכלה וכו' והם בדקו וכו' ק' דאמאי לא בדקו המצרים אחריה עד סוף ט' ואמאי לא חשו שתלד בתחלת הט' דבשלמא לז' לא חששו דאזול בתר רובא אבל כל חדש הט' הרי כל שעתא ושעתא זימנא הוא דאנן קי"ל דאף לתשע' יולדת למקוטעין ונר' דלפי שנעשה לה נס כדלעיל שחזרה לימי נעוריה בעידון הבשר וביופי והפשטת הקמטין כדאי' במד' לא סלקא אדעתייהו דמצראי לנס כזה אלא סבורים היו שזו אחרת ונערה בתולה היא וידוע הוי"ל שאין אשה מתעברת מביאה ראשונה. תו הוו ידעו דעמרם הצדיק בודאי כשבעל בעילה ראשונה פירש ול"מ לדעת הראב"ד בפי"א מה' איסורי ביאה דכל תנוקת אפי' לא הגיע זמנה לראות מדינא אין נותנים לה אלא ביאה ראשונה אלא אפי' להרמב"ם שם דס"ל דאינו אלא מתורת מנהג מיהו היינו דוקא בקטנה שלא הגיע זמנה לראות אבל נשאת כשהיא נערה אחר שכבר ראתה דם מודה דדם בתולים זה כאילו תחלת נדה היא. וא"כ עד שתטהר ותחזור ליבעל אפי' תימא שנתעברה מיד בביאה שניה הרי עוברים כמה ימים ולכך לא חשו לבדוק אחריה עד סוף הט' לחזרה דלפי חשבונם לכל המרבה אינו אלא תחלת ט' לעיבור:

בחמר וכו' זפת מבחוץ וכו' אבל איפכא לא מצית אמרת אב"ע קרא ואב"ע סברא קרא דבכל מקום שמזכיר הצפוי משני הצדדין אורחיה דקרא לאקדומי הפנימי גבי נח וכפרת

אותה מבית ומחוץ ויצפהו זהב טהור מבית ומבחוץ וכן רבים ואב"א סברא דהזפת מצד המים ניחא להגין אבל הטיט נימוח במים:

פסוק ו

והנה וכולי קולו כנער זוהי דעת ר"י ואע"ג דר' נחמיה הק' לו א"כ עשיתו למ"ר בעל מום ונפסל בקולו לשיר שהיה לוי לא חש ר"י להך פרכא דמה בכך ס"ס בל"ז נמי הו"ל פסול אחר שהיה כבד פה וכבד לשון:

פסוק ז

מן העבריות שהחזירתו וכו' הק' בש"ח דמ"נל דמשום שעתיד לדבר עם השכינה דילמא שהיה מכיר אמו שהיה כבר בן ג' חדשים וכמו שארז"ל בפ' אע"פ ותירץ דמדכתיב ותצפנהו מסתמא במקום חשך וכו' וא"כ לא היה מכיר את אמו ע"כ. ובאמת קושיא עצומה היא. ותירוצו ליתא כלל דאפי' נודה שותצפנהו ר"ל במקום חשך מה שאינו מוכרח כלל מ"מ הרי איתא התם בש"ס סומא מנא ידע לאמו א"ר אשי בריחא ובטעמא. באופן דאפי' היה במקום חשך הרי היה מכיר את אמו שפיר בריחא ובטעמא ונלע"ד דאיכא למידק דמהכא נר' שמר"עה היה יונק חלב ובמדרש גופיה בפ' וזאת הברכה אי' כשהיה מספר מ"ר למלאך המות מה כחו א"ל ואפי' חלב לא ינקתי. וכדי שלא נצטרך לומר מדרשים חלוקים הם כמו שהזהירנו רבינו האר"י זל"ה נוכל לומר שהיה מניח דד בפיו ודומה כיונק כדי שלא לשנות ממנהג העולם אבל באמת לא היה יונק כלל ותדע דאל"כ תיקשי לאותו מדרש ממקרא מפורש ותקח האשה הילד ותניקהו. אלא מוכרח שהיה נוהג כמנהג היונקים. וסמך לזה מההיא דאמור רבנן לעולם אל ישנה אדם מן המנהג שהרי מלה"ש ירדו למטה ואכלו לחם אכלו ס"ד. אלא אימא נראו כמו שאכלו. ה"נ כן כדי שלא לשנות מן המנהג נראה כמי שינק ומעתה בשלמא בתינוק היונק ממש איכא למימר דניחא ליה בחלב אמו שמורגל בו ולא בשל אחרת. אבל מרע"ה שלא היה יונק ממש אלא נר' כיונק מאי איכפת ליה בין אמו לאחרת. א"ו בשביל שהיה עתיד לדבר עם השכינה ולכך לא רצה לינק מדבר טמא אע"ג שלא היתה יניקה אפ"ה לא רצה לתת בפיו דד טמא של המצריות. ולדרכנו ניחא מאי דאיתא במדרש ולמה פסלן אמר הקב"ה פה שעתיד לדבר עמי יינק דבר טמא וכו' ד"א למה פסל דדיהן אמר הקב"ה זה עתיד לדבר עמי למחר יהיו המצריות אומרות זה שמדבר עם השכיני אני הנקתיהו עכ"ל ולכאורה ק"ט מאי בינייהו דהנך תרתי לישני ואמאי לא ניחא ליה במאי דקאמר ברישא וביקש חשש שלא יהיו המצריות אומרות דמשמע דאי לאו משום לעז המצריות לא הוה איכפת ליה מידי לינק' דבר טמא פה שעתיד לדבר עם השכינה. ותו איכא למידק אמאי שינה בהך לישנא בתרא באמרו למה פסל דדיהן ואמאי לא קאמר פסל

סתם כדאמר ברישא. א"נ לימא פסל חלבן ומאי דדיהן אבל ע"פ דרכנו ניחא בהך לישנא בתרא דייק שפיר וקשיא ליה על לישנא קמא דהואיל ולפי האמת לא היה יונק חלב כלל מה איכפת ליה הרי ליכא יניקה דחלב טמא. וז"ש למה פסל דדיהן הואיל וחלבן ליכא ומשני דאע"ג דלפי האמי לא היה יונק הואיל ולעיני הבריות היה נר' כיונק למחר יהיו המצריות אומרות וכו' והשתא ניחא נמי הך קרא דמייתי לראיה בהך מלת' בין בש"ס דסוטה ובין במדרש את מי יורה דעה ואת מי יבין שמועה לגמולי מחלב לעתיקי משדים כלו' אף על גב דבאמת היה גמול מחלב שלא היה יונק כלל אפ"ה נעתק משדים שלא רצה לשום בפיו השדים נכריות אפילו בלי יניקה:

פסוק יא

ויגדל משה והלא כבר וכו' ההרגש שמבחוץ הוא דאמאי הזכיר משה הא ידוע דביה מיירי דהא סליק מקרא דלעיל ותקרא שמו משה והכא לא הול"ל אלא ויגדל ויצא אל אחיו אלא ה"ק דגדולה זו באה לו להיות משה שבת פרעה המישתהו מן המים ויהי לה לבן ולכך נתגדל בבית פרעה. ואזדא לה בהא קו' הנח"י דאמאי הביא רש"י דרשה זו הואיל ואינה מוכרחת ולא קרובה לפשט המקרא ע"ש דהשתא מוכרחת היא מיתורא כדאמרן:

וירא בסבלותם נתן וכו' דאל"כ וירא סבלותם מיבעי ליה:

איש מצרי נוגש היה וכולי איש יתירא קא דריש בין במצרי בין בעברי דהול"ל מצרי א"ו איש מצויין הוה דהיינו נוגש וה"נ איש עברי שוטר. ודרשו שהיה מכהו כל היום מדכתיב מכה ולא כתיב הכה:

פסוק יב

ויפן כה וכולי מה עשה לו וכו' הקדים הדרשה משום דלפי פשוטו ק' דהוה סגי דלכתוב וירא כי אין איש ויפן כה וכה למה לי ועוד דמאי כה וכה דמשמע דבבי צדדין נסתכל וה"ול להסתכי לארבעת רבעיו לכך הוצרך לאגדה. וא"ת ואמאי הוצרך לפנו' ולהסתכל במה שעשה לו בבית ובשדה והא בחד מנייהו סגי דב"נ מצווה על ש"ד ועל ג"ע ואזהרתן זו היא מיתתן ולא בעי התראה א"כ בשביל מה שעשה בבית הוה סגי וה"נ כדי להציל הישראל שלא יהרגנו פשיטא דשרי להורגו דהאי רודף הוא וניתן להצילו בנפשו ולא עדיף מישראל. ונר' דא"עג דב"נ נהרג על ג"ע מ"מ צריך לדונו בב"ד ובעי' לפחו' עד א' וכאן לא הוה אפי' עד א' רק שמ"ר היה העד הוא עצמו שנסתכל ברוח הקדש ואנן קי"ל דאין עד נעשה דיין וא"כ לא היה דמו מסור למרע"ה מש"ה הוצרך למה שעשה לו בשדה דהוי"ל רודף ודמו מסור ביד כל אדם הרואהו דכתיב לא תעמוד על דם רעך ואי משום הא לחוד ה"ול להצילו באי מאיבריו ולא להורגו לכך הוצרך לתרווייהו:

וירא וכו' עתיד לעמוד וכולי דאי כפשוטו הול"ל כי אין שם איש ותו דודאי ישראל היו התם וכדאי' בהדיא במד' שזהו ויטמנהו בחול דאל"כ היאך נתפרסם הדבר דלא מסתבר כלל שזה היהודי שהצילו שלם רעה תחת טובה לגלות הדבר. ומיהו במד' אי' שזה היה דתן. והטעם שהוצרך לראות אם היה עתיד לעמוד ממנו מי שיתגייר ה"ט הואיל ולא היה דמו כ"כ מסור בידו אע"ג דהוו תרי טעמי דאי משום ג"ע הרי לא הוו עדים ואי משום רציחה הו"מ למעבד כדלעיל מש"ה קאמר דכיון שנסתכל שאין עתיד לצאת ממנו מי שיתגייר ומצא מקום להרגו לכך הרגו אלא מיהא משום שאין דינו ברור להרגו לכך לא שלח בו יד רק הרגו בשם. ומ"ש שאין עתיד לצאת וכולי כוונתו ברורה דעתיד הוא דליכא הא מאותם שכבר הוליד אה"נ שנתגייר וכדכתב רש"י בפ' שלח גבי בן איש מצרי:

פסוק יג

שני אנשים וכו' הם שהותירו כוונת רבינו במ"ש כאן הם שהותירו וכולי ליישב דהכא איכא בקרא ב' לימודים להורות דמיירי בדתן ואבירם חדא מדכתיב אנשים וילפי' מג"ש כדאי' בש"ר נאמר כאן אנשים ונא' להלן סורו נא מעל אהלי האנשים וכולי מה להלן דתן ואבירם אף כאן וכו'. ועוד אחר כדאי' בש"ס דנדרים כ"מ שנאמר נצים נצבי' אינו אלא דתן ואבירם וילפי' לנצים מדכתיב בהו הוא דתן ואבירם אשר הצו וכו' ומעתה כיון דכתיב הכא נצים בהדיא למה זה הוצרך לכתוב אנשים יתירא ומשני רש"י דאה"נ דאנשים יתירא הוא ואצטריך ללמד ג"ש במן דכתיב ויותירו אנשים דמה כאן דתן ואבירם כדילפי' מנצים אף התם דתן ואבירם:

פסוק יד

מי שמך לאיש וכו' דליכא למימר לאיש מל' שררה כמו איש נעמי וכיוצא דהא כבר כתיב שר בתר הכי א"ו איש כפשוטו:

הלהרגני וכו' מכאן וכו' הק' מוהרא"ם ז"ל דכיון דהך מלתא נפ"ל מדכ' אתה אומר ולא כתיב מבקש וכדאי' בש"ר א"כ אם פי' אתה אומר הוא שהיה מזכיר עליו את השם המפורש להרגו איך ניצל ולא מת והלא כבר הוציא ש"ש מפיו. ועוד כש"אל כאשר הרגת את המצרי והבין מדבריו שכבר נודע הדבר ופחד כדכתיב ויירא משה למה שתק מזכירת ש"ה דאדרבא הו"ל להתחזק ולהרגו כדי שלא ילך למסרו ונדחק מאד בתירוץ ע"ש. ולע"ד דשם המפורש דקאמר מר לאו דוקא שם המיוחד ההוי"ה ב"ה אלא כלו' שם א' משמותיו ית' וידוע שא' מע"ב שמות הוא כה"ת ויוצא מפי' ידעתי ה' כי צדק משפטיך וכו'. והנה אותו הרשע דקדק דיוק א' בדברי משה שא"ל למה תכה רעך ול' זה לא יתכן דהול"ל למה הכית א"נ למה אתה מכה ולכך חשש שמא אדעתא דהכי אמר

כן משה להזכיר עליו שם זה להרגו לפי שידע בודאי שמשה הרגו למצרי בשם שראה דהוו מרחשן שיפוותיה ותכף נפל המצרי ומת מבלי שנגע בו דממילא הבין דע"י שם הרגו אלא שלא ידע בכח איזה שם ועכשיו ששמע תכה מפי משה חשב שזהו השם עצמו שהרגו למצרי על ידו ושעכשיו היה מזכירו עליו ג"כ להרגו. ואע"ג שעלי"ז היה מזכיר השם שלא כסדרו חשב בלבו שכך צריך להזכירו מהופך להגביר עליו מדה"ד שידוע שהוא תש"רק וכמו שביאר הרב ז"ל בפ' וכל זה איננו שוה לי שזו היתה דעת המן להגביר הדין. ולכך א"ל הלהרגני אתה אומר כן כאשר הרגת את המצרי אבל האמת שלא היה רוצה משה חלילה להרוג שום בר ישראל ואע"ג דרשע הוה מ"מ סבר כמ"ד יבא בעל הכרם ויכלה את קוציו. ומ"ש תכה ולא קאמר הכית לא לזה כיון אלא לרמוז דאף על פי שלא הכהו נקרא רשע בהרמ' יד וכדפי"רשי לעיל אלא שהרשע שלא ידע זה לכך חשש כדלעיל:

ויירא וכו' ומדרשו וכולי נרא' שדרשו כן דאילו כפשוטו שנתיירא לנפשו למה לא ברח מיד רק עד בתר הכי דכתיב וישמע פרעה וכולי ויבקש להרוג וכולי:

אכן נודע וכולי ומדרשו וכולי ה"נ אפי' לומר דאילו כפשוטו לא הול"ל אכן שהרי לא היה ברור לו שנודע הדבר אלא הול"ל שמא נודע הדבר א"נ הול"ל נשמע וכדכתיב בתר הכי וישמע פרעה. ומה שהיה תמה משה מתחלה אע"ג דודאי הוה ידע שכך נגזר בין הבתרים כבר כתבו המפ' דגרות דוקא נגזר לא עבודת פרך:

פסוק טו

וישמע פרעה הם וכו' דאל"כ אלא שאנשים אחרים הגידו לפרעה מהריגת המצרי הול"ל ויוגד לפרעה. ועוד הול"ל בהדיא מה שמע פרעה דבאמרו הדבר הזה לא ביאר כלום דמשמע דאדסמיך ליה קאי דהיינו מ"ש משה לאותם העברים נצים ובשביל זה לא היה מקפיד פרעה בודאי דמאי איכפת ליה על העברים ועוד שהרי לא א"ל שום דבר רע. לכך מפ' דה"ק לא היתה שם שום הגדה מחודשת מגבר' אחרינא אלא וישמע פרעה את הדבר הזה כלו' אותם הדברים עצמם ששמע משה מפי הרשע אותו הדיבור עצמו שמע פרעה כלו' שהרשע עצמו השמיע כן לפרעה מכל אותם הדברים שעברו בינו לבין משה ושהשיבו הלהרגני וכו' כאשר הרגת את המצרי:

ויבקש וכולי מסרו וכולי דאם רוצה לומר שבקשו ולא מצאו לפי שברח וכדמשמע לכאורה מפשט הכתוב הול"ל ויבקש לתפוש את משה להרגו. א"ו מדלא קאמר הכי ש"מ שכבר היה תפוס בידו וא"כ מאי האי דקאמר ויבקש להרוג ומי היה מעכב. א"ו דר"ל שביקש ממש להרגו ולא יכול:

וישב וכולי למד מיעקב וכולי דאל"כ מאי קמ"ל קרא. ותו אמאי כתיב הבאר בה"א הידיעה לכך קאמר דמיעקב למד והיינו דקמ"ל דידע דהתם הוא המקום המיוחד שתזדמן לו בת זוגו דבאר הוא בנוק' כידוע:

פסוק טז

את הרהטים וכולי העשויות בארץ דייק רבינו לו' כן להודיע דה"ט דזימנין כתיב רהטים וזימנין שקתות דהפרש יש ביניה' דשקתות הם אבנים חלולות כדפירש"י בפ' ותער כדה אל השוקת ורהטים חריצין עשויות בארץ ולפי"ז קרא דבפ' ויצא ברהטי' בשקתות המים הוא חסר וי"ו כאילו כתיב ובשקתות:

פסוק כ

למה זה עזבתן הכיר בו וכו' הוצרך רש"י להביא אגדה זו כאן בהך קרא שבזה מיושב מאי האי דקאמר למה זה עזבתן וכי דרך הנערות לידבק באנשים מיחזי כאפקירותא ואטו יתרו היה מלמד את בנותיו לנהוג מנהג הפקר ולכך משני הכיר בו שהוא מזרעו של יעקב צדיקים ופרושים מן העריות ולכך צוה להן לרדוף אחריו ולקראו שמא יזכה וישא אחת מהן כדלקמן. והא דדרשו שעלו המים לקראתו נר' שזה נרמז במאי דחזי' דכתיב ויושיען וישק את צאנם ולא כתיב שדלה כשספרו הבנות כתיב וגם דלה דלה ה"ז שקר. ולכך דרשו דאה"נ שלא הוצרך לדלות לפי שעלו המים לקראתו והבנות רמזו זה באמרן דלה דלה דאין ריבוי אחר ריבוי אלא למעט כלו' שלא הוצרך לדלות כלל אלא ממילא עלו. א"נ נרמז במ"ש הצילנו וכו' וגם דלה וכולי דמשמע דר"ל הצילנו וגם דלה דלה הכל ביחד ואיך אפי' זה אלא שעלו המים לקראתו מיד בשעת ההצלה. ומיהו בש"ר נפ"ל מדכתיב וישק את הצאן ולא כתיב צאננו:

ויאכל לחם שמא ישא וכו' דאל"כ הול"ל קראן לו וילון בביתנו שהרי מאחר שהוא אורח זהו מה שצריך לו והכי אורחיה דקרא למכתב בכל מקום כמו היש בית אביך מקום לנו ללין וכן רבים. וכ"ש זה שעשה עמהן טובה גדולה דלא סגי בתגמול אכילה אי לבד ועוד הול"ל קראן לו לאכול לחם מאי ויאכל. ואפי' עוד דאל"כ אלא שהקריאה היתה לאכול ממש בביתו הוה עדיף טפי שילך הוא ולמה שלח בנותיו אלא שמא יתן עיניו באי' מהן דהוה ניחא ליה להיות שהכיר בו כדלעיל:

פסוק כא

ויואל וכו' ומדרשו לי' אלה וכולי דאילו כפשוטו הול"ל בקיצור וישב משה את האיש ויתן וכולי ודע דבין לפי הפשט ובין לפי המד' תיבת ויואל היא מההפעיל על משקל יוסף או יוסיף שהגזרה מנחי פ"ה יו"ד ובוי"ו המהפכת מתהפך הציי"רי או החי"רק לסגי"ול כמו ויוסף עוד דוד ומצינו תיבה זו ממש ויואל שאול את העם שהוא מההפעיל.

וממנה הביאו ראיה במד' שהוא מל' אלה. ואין לתמוה דהכא הול"ל וַיַּאַל ע"מ וישב שהוא מהקל דמצינו כמה פעלי' שמשתמשים מההפעיל במקום הקל כמו שמבואר בדברי המדקדקים וגם זו כא' מהן ואמנם לפי המד' יכולים היינו לומר דה"נ מההפעיל ממש דומיא דויואל שאול אלא שחסר מלת את וכאילו כתיב ויואל את משה כלו' יתרו השביעו ומצינו כמה פעמים שלא הקפיד הכתוב על חסרון מלת את. ומ"מ הוא דוחק משום דמסיים את האיש והול"ל אתו. ועוד דלפי הפשט מאי איכא למימר אלא מחוורתא כדשניין מעיקרא:

פסוק כג

וימת וכולי נצטרע וכו' ההכרח ברור דאל"כ למה ויאנחו אדרבא באבוד רשעים רינה וא"ת היכא רמיזא בקרי כבר מייתו לה בש"ר מל' נאקת' כמא דתימא נאקת חלל וכמה דתימא מעיר מתים ינאקו וכבר רמזה רש"י ז"ל לק' שפי' נאקתם צעקתם וכן מעיר מתים ינאקו. ומ"מ לפי המד' ק' אמאי כתיב ויאנחו ב"י מן העבוד' הול"ל ויאנחו וכמו שהק' הרא"ם ז"ל והניחו חלק ובש"ח נדחק בשם הג"א לפי שהיו מתייראים לצעוק משום שחיטת הבנים דנר' כאילו ממאנים ברפואת המלך ע"ש דס"ס לא יתיישב מאי דהדר קרא ותעל שועתם וכולי מן העבודה. ולע"ד ליישב בההיא דאמרי' בימי ר"י הוה כפנא דמותנא והוו בעי למתבע רחמי אמותנא. דחמיר ולסבול כפנא אמר להו ר"י אדרבא בעו רחמי אכפנא דתרווייהו בכלל דכי יהיב רחמ' שובעא לחיי הוא דיהיב ע"ש וה"נ הואיל ובאו לידי תפלה ע"י המות נתחכמו למתבע רחמי על העבודה כלומר שישלח דברו ויגאלם וכיון דיהיב רחמ' גאולה לחיי הוא דיהיב וממילא נצולים ג"כ מן המות:

פרק ג

פסוק ב

מתוך הסנה ולא אילן אחר וכו' ההרגש שמבחוץ אפי' שהוא דהול"ל מתוך סנה ומאי הסנה. ומאי דקאמר ולא אילן אחר אין להק' דמהיכא תיתי שהיו שם אילנות אחרים הואיל וכתיב אחר המדבר דמ"מ הואיל וחזי' שהיה שם סנה ש"מ שלא היה מדבר שמם לגמרי דהיינו בין החולות וכיון שכן לא יבצר מלהיות שם לפחות שאר אילני סרק:

פסוק יב

ויאמר כי אהיה וכו' דבר אחר וכולי לכל פי' איכא דוחקא לפי' קמא הול"ל ובהוציאו את העם וכו' הואיל והוא דיבור בפ"ע שהוא תשובה לשאלתו השנית מה זכו וכו' ולפי' בתרא הפסוק מהופך והול"ל וזה כי אנכי שלחתיך לך האות בהוציאך וכולי תעבדון וכולי:

פסוק יד

אהיה וכו' יפה אמרת וכו' הקו' מבוארת דאטו משה השכיל בדעתו יותר מדעת העליונ' חלילה לומר כן והרב יפ"ת ביאר שהקב"ה לא אמר כן תחלה אלא לו לבדו ולא כדי שיאמר כן לישראל ע"ש. אמנם אין זה עולה ללישנא דגמרא דבהדיא קאמר אמר ליה הקב"ה למשה לך אמור להם לישראל אני אהיה עמכם וכו' ודברי רש"י נר' שהם עפ"י השי"ס מתשובת משה דיה לצרה וכו' דבמדר' לא אמרו כן. ונלע"ד דאי' במד' שכל הד' גליות הן להשלים מנין ת' שנה של גלות מצרים וידוע שלא היה להם גלות כבד בעבודת פרך רק פ"ו שנה מזמן שנולדה מרים. והשתא זהו ששאל משה מה אומר אליהם שהרי הם יודעים שעדיין חסרים הרבה ממספר הת' שנה ואיך יתכן להיות נגאלים עכשיו השיבו הקב"ה לך אמור להם אהיה עמהם בשעבוד זה ואהיה עמהם בשעבוד מלכיות ששם ישלימו הת' שנה. השיבו משה רבש"ע דיה וכו' כלו' אם אומר להם כך סתם יחשבו שהם עצמם אחרי צאתם משעבוד זה יחזרו להשתעבד בגליות אחרים וא"כ מה תועלת ביציאתם יאמרו דיה לצרה בשעתה השיבו הוא ית' יפה אמרת לך ופרש דבריך באמור להם אהיה בלבד שלחני אליכם דייקא ומה שאמרתי אהיה אשר אהיה היינו לבניהם בהמשך הדורות:

פסוק יח

ושמעו לקלך מכיון וכו' דאל"כ הול"ל ושמעו לך או לדבריך א"נ ושמעו בקולך דהכי אורחיה דקרא מאי לקלך:

נקרה עלינו ל' מקרה וכולי הוא עצמו מ"ש רש"י בפרש' ויקר אלהים ל' עראי דהיינו עראי היינו מקרה וכן נמצא בספרינו ולא כמ"ש הרא"ם ז"ל שכתב ל' טומאה ונדחק למה שינה רש"י מהתם להכא ע"ש. ולדידן א"צ לכלום. איברא דבמד' אי' הכי אבל רש"י לא נקט לה איך שיהיה איכא למידק אמאי נקט הכא הל' שנגלה לנביאי אה"ע. וי"ל דכיון שדברי אלו נצטוה לאמרם לפרעה לכך היו צריכין לומר לו בלשון שרגיל לשמוע כפי מה שהיה לכל נביאים שלהם:

פסוק יט

לא יתן וכולי וי"מ וכולי כתב הרא"ם ז"ל לא ידעתי איך יפרשו לפי' זה הו"ו של ואחרי כן ישלח אתכם ע"כ ולעד"ן דה"פ ולא בשביל שידו חזקה שהרי מאז אשלח את ידי והכיתי וכולי ולא יוכל למלט את נפשו מהמכות המופלאות. ועוד שאחרי כן ישלח אתכם בע"כ הרי שתי ראיות המורות לכם דלא מן קדם דחיליה תקיף:

פרק ד

פסוק ב

מזה בידך וכולי מזה שבידך וכולי ההרגש ברור שהרי הקב"ה היה יודע מה בידו ואין זה דומה לאי הבל אחיך וכדומה דהתם פירש"י ליכנס עמו בדברים דההוא ניחא שהוא תחלת דבור משא"כ הכא ומה שיישב רש"י לפי הפשט אינו כ"כ מיושב על ל' הפי' לכך הביא המדרש תחלה ותשובת משה ויאמר מטה יתיישב ע"ד המד' הכי שהקב"ה אמר ליה מזה שבידך אתה חייב ללקות שתפסת אומנותו ומשה השיב זה מטה הוא א"ל השליכהו ארצה ואז תראה שיהיה נחש והליקוי היה הצרעת דבתר הכי אלא שבתחל' הודיעו בנס המטה הטעם למה מלקהו דדינא הכי שבתחלה צריך להודיע הסרחון שבשבילו חייב אותו עונש ואחר כך מענישים:

פסוק ד

ויחזק בו וכו' הרבה יש במקרא וכולי פ' ויחזיקו האנשים קדים להך טובא ולא פירש"י התם ולא מידי דהתם ליכא נפקותא אבל כאן הוצרך לפי לפי שהקב"ה א"ל ואחוז ושוב כתיב ויחזק בו נר' דשינה מציווי השי"ת לכך הוצרך לפרש דליתא דהיא היא:

פסוק ו

מצורעת כשלג דרך צרעת וכולי כמו שלקתה מרים וכו' כלו' כל צרעת היא לבנה אבל לא כלן שוין דבהר' עזה כשלג אבל השאת אינה כ"כ לבנה ולכך נק' שאת לשון גובה. והנה ידוע דנגעים באים על להי"ר וגם על גסות הרוח. ונר' לומר דכשבא על גסות הרוח אז בא שאת מדה כנגד מדה ולכך היה כאן כשלג להורות שאינו על גסות הרוח ח"ו אלא לפי שסיפר להי"ר וע"ז מביא רש"י הדמיון ממרי' דהתם נמי להיות בשביל להי"ר משה"ה התם נמי כתיב והנה מרים מצורעת כשלג:

פסוק ז

מחיקו וכו' מכאן וכולי כלו' דכשהתחיל בענין ההוצא' שהי' מושך ומוציא' עודה בחיקו נתרפאת וזהו והנה שבה לי' עבר שכבר שבה אבל לעיל כתיב ויוצאה והנה ידו מצורעת כלו' השתא היא מצורעת ולא מקמי הכי:

פסוק ח

והאמינו וכו' משתאמר להם וכולי דאל"כ מאי אולמיה דאחרון טפי מראשון וכתב הרא"ם ז"ל אבל לא ידעתי מה יאמר באות הדם דמאי אולמיה יותר מב' האותות הראשונים ע"כ. ובש"ח כתוב לתרץ דשתי אותות ראשונים לפי שלא ראו אותם אולי לא יאמינו אבל הגי' יראו בעיניהם והא שלא צוה לעשות אותות הראשונים לפי שהם היו לעונשו של משה עכ"ד. ועמו הסליחה זהו נגד התור' שהעיד' ואת המטה הזה תקח בידך

אשר תעשה בו את האותות. ובתר הכי ויעש האותות לעיני העם הרי דכל ג' האותות עשה ג"כ במצרים וכך הבינו כל המפ'. ומה שהכריח ממה שהיו לעונשו של משה י"ל דלפי שאמר ב"פ והן לא יאמינו לי ולא ישמעו בקולי הוצרך ליענש ב"פ א"נ דמתרי טעמי נתחייב חד שהחושד בכשרים לוקה בגופו. ועוד שהמספר להי"ר לוקה בצרעת מש"ה נענש ב"פ ויהיה מה שיהי' ברוך אשר לו נתכנו עלילו' האמת גופא דעובדא כך הוה. ולענין קו' הגאון ז"ל נר' דה"ק קרא אם לא ישמעו לב' האותות האלה לפי שאין בהם שום שייכות עונש למצרים ולקחת ממימי היאור וכולי לרמוז המכה הראשונ' המוכנת לבוא על מצרים דהשתא לכל המרבה אם לא יאמינו מיד כשתבוא המכ' בפועל ויתאמת נבואתך בודאי יאמינו אז:

פסוק ט

והיו המים וכולי והיו והיו וכולי ההרגש שמבחוץ דכל הדברים הללו יתירי נינהו ולא הול"ל אלא ולקחת ממימי היאור ושפכת היבש' והיו לדם ביבשת. ושוב מרגיש רבינו כפל דוהיו. ותירץ דה"ק כל זמן אשר תקח ושפכת והיו המים אשר תקח כלו' בהווייתן יהו כאשר היו בזמן לקיחתן ממקורן אמנם והיו לדם אחר כך כשיהיו ביבשת אז יהפכו לדם:

פסוק יא

מי שם פה וכו' מי למדך וכו' ק' למה זה ברח רש"י ז"ל מפשוטו של מקרא וע"ד שאמרו בש"ר הלא אני בראתי כל פיות שבעולם ואני עשיתי אלם מי שחפצתי וחרש ועור ופקח לראייה ופקח לשמיעה ע"ש. ונר' שהוכרח לזה הן מצד הל' הן מצד הענין. הלשון דאילו כפשוטו לא הול"ל לאדם בלמ"ד הידיע' אלא לאדם בשבא ועוד דלמה הכניס הפקח בין חרש לעור. וגם הענין עצמו אינו כ"כ מיושב דא"כ אין זו תשובה מספקת לקושייתו שאמר לא איש דברים אנכי וכולי כי כבד פה וכולי שהרי היותו בורא מין האנושי בסוגים שונים זה עור וזה פקח זה מדבר וזה אלם. אין זה מכריח היות לו הכח לשנות הטבע המוטבע לחד מנייהו בתחלת בריאתו ולהמיר אותו טוב ברע או רע בטוב דדילמא ע"ז נאמר אין כל חדש תחת השמש וקרא כתיב אז ידלג כאיל פסח ותרון לשון אלם מכלל דבעה"ז לא א"כ משה רבינו עליו השלום שהי' מתחל' כבד פה מהיכא תיתי שיוכל להתהפך והדרא קושיא לדוכתא לא איש דברים וכו' לכן כאן שנה ר' כפי סברת המדרש תנחומא דה"פ מי שם פה לאדם הידוע כלו' לדידך שהיית יכול לדבר ולהפך בזכותך כשהיית נדון בפני פרעה. ואחר כך בשעת גמר דין מי עשה פרעה אלם שלא נתאמץ במצות הריגתן שלא צוה אלא לחתוך ראשך בסייף ולא צוה לאמר אם לא תוכלו להורגו בסייף תהרגוהו בכל מאי דמצותו ע"ד מה שצוה הכתוב גבי עיר הנדחת הכה

תכה וכדפיר"שי התם שאילו צוה כן פרעה כשראו שאין הסייף שולט על צוארו שנעשה כעמוד של שיש כדפיר"שי בפרשת יתרו היו מבקשים עילה ושחיתה להרגו באופן אחר. ואמנם אחר כך בשע' מעש' כשאירע שלא יכלו לחתוך ראשו אין ספק שאז הלכו עבדי פרעה לגלות את אזנו מן המאורע ולבקש ממנו מה יעשה לו ופשיטא דמסתמא אז צוה פרעה דעכ"פ יבקשו מקום ואופן לשלוט ולפגוע בו ואז נעשו הם חרשי' שלא שמעו צוויהו ובין דא לדא עד שהלכו עבדי פרעה לימלך בו כדאמרן נעשה פקח למצוא מקום לימלט מן הבימ' ולינצל ואז האספקלטורים שנשארו שם עמו לשומרו נעשו סומים שלא ראו כשברח נמצא סדר הפסוק מיושב היטב כפי סידור המעשה. והבן כי בזה מיושב כל מה שהרגיש הגאון הרא"ם ז"ל וא"צ למה שנדחק בזה ע"ע:

פסוק יג

ביד תשלח ביד מי וכולי דבר אחר וכו' דאילו לפי' קמא ביד שלחת מיבעי ליה ולפי' בתרא הענין ק' דאפי' נאמר שמשה היה יודע כן עפ"י רוח הקדש שהיה עתיד לגזור עליו מ"מ אין זה נכון שיאמר כן לפסוק הדין עליו לרעתו. ודיה לצרה בשעתה כשאירע זה שיגזור עליו שלא להכניסם אז ירבה בתפלה ולומר כשם שאני התחלתי כך הניחני לגמור ואולי יועיל וס"ס לא מפני זה יש לו לימנע עכשיו מלילך בשליחותו ועל כיוצא בזה אמרו בהדי כבשי דרחמנא למה לך מאי דמפקדת מיבעי לך למעבד:

פסוק יד

ויחר אף ריי"בק וכולי פי' דהוקשה לו לרש"י שהרי לא מצינו לפי הנר' בפסוק זה שום דיבור המורה חרון אף א"כ למה זה חרה אפו יתי' לחנם ומתרץ דפלוגתא דתנא היא דריב"ק ס"ל דמעולם לא נתכהן משה אלא ז' ימי המלואים ולא היה ראוי תחלה להיות כהן כלל ואה"נ דכל חרון אף שבמקרא עושה רושם הן בדיבור הן במעשה חוץ מזה והטעם גילה הפי' עצמו באמרו ויחר אף ה' במשה והול"ל בו דידוע דבמשה קיימי' אלא ה"ק לפי שהיה החרון אף על משה הצדיק לכך לא עשה שום רושם. ור"י סבר דאה"נ שנתכהן משה תחלה והיינו הרושם. וראיתי להר"ב יפ"ת שכתב בשם הר"ש אלמושנינו דהטעם שכל חרון אף עושה רושם כי השי"ת לא יוחש באלו ההפעליות אלא מצד הרושם הנרשם אצל המקבלים. וכתב עליו ושפתים ישק. נר' מדבריהם ז"ל דליתיה להאי כללא אלא בחרון אף שנכתב אצל השם יתברך. ואחר המחילה ליתא דהתם בש"ס דזבחים פי' טבול יום הקשו על כלל זה מדכתיב גבי משה ויצא מעם פרעה בחרי אף והוצרך ר"ל לשינויי סטרו ויצא ואם איתא מעיקרא מאי פריך וגם רש"י זכרונו לברכה שם פירש' לנו בכל חרון אף הנכתב אצל מאן דהוא:

הלא אהרן אחיך הלוי שהיה עתיד וכו' נר' דעונש זה היה מדה כנגד מדה בין למ"ד כהני שלוחי דרחמנא בין למ"ד שלוחי דידן דהא שליחות זה שסירב בו משה היה שליחותו של מקום והיה ג"כ שלוחן של ישראל להצילם ולגואלם:

הנה וכו' כשתלך וכו' דלשון הנה הוא יוצא משמע השת' מיד לכך הוצרך לפרש:

וראך וכולי לא כשאתה סבור וכולי דאל"כ אלא דר"ל שמחה סתם כמי שרואה את אחיו שזה זמן שהלך מאצלו מאי קא משמע ליה ועוד וראך ל"ל אלא ה"ק וראך בגדולה ולכן ושמח בלבו:

פסוק טז

ודבר הוא וכולי וזה יוכיח וכו' ק' דהרי בפ' ויצא על פ' את אשר דברתי לך שם כתב רש"י וזה יוכיח שהרי עם יעקב לא דיבר קודם לכן והרא"ם ז"ל ביאר דר"ל זה א' מן המוכיחים והוא דוחק עצום ונ"ל דהתם לא כתב רש"י אלא דההוא קרא מוכיח שאין פירושו כמו אליך שהרי עמו לא דבר קודם לכן אבל אין משם הכרח דר"ל בשביל דמצינן שפיר לפרושיה בא' משאר שמושי הל"מד והיינו למ"ד במקום מ"ם כמו שאמר הרב ערוגת הבשם כגון וכל דם לא תאכלו לעוף ולבהמה דר"ל מהעוף ומהבהמה והתם נמי יש לפ' את אשר דברתי לך ממך כלו' מצרכך דברתי עם אברהם אבל כאן כתב וזה יוכיח דהפי' הוא דוקא בשביל דהכא לא שייך לפר' ודבר הוא מצרכך שאין זה מצרכי עצמו אלא מצורך ישראל אלא ע"כ לפ' בשבילך ובמקומיך. והיינו דקא מסיים הכא רש"י וזה יוכיח שכלם לשון עליהם:

פסוק יח

וישב וכו' שהרי נשבע וכו' דאל"כ לא היה רשאי לאחר שליחותו בחזרתו למדין ועיין מ"ש הר"אם בזה וביי"פת:

פסוק יט

כי מתו וכו' ההרגש הוא דהא ע"כ ליכא למימר דא"ל הקב"ה אין לך לירא מהם דכבר מתו דאפילו לא מתו הרי בידו הכח והממשל' להצילו מהם אלא מוכרח לפ' דרצ"ל הואיל ולא נשבעת שלא לילך למצרים אלא מפני יראתם הרי עכשיו כבר מתו וזה יהיה הפתח להתיר שבועתך וע"ז קשה דהא מיתה נולד הוא ואין פותחין בנולד לכך פי' דלאו מיתה ממש היא אלא כי מתו ר"ל כבר ירדו מנכסיהם בשעה שנדרת ומעיקרא לא חל הנדר והרי הוא מותר מעצמו וכדאמרי' בגמ' דנדרים פר"א דף ס"ה אליבא דרבנן ומה שאמרו ירדו מנכסיהם ולא אמרו שנעשו סומים או מצורעים או שמתו בניהם שהרי כל אלו חשובים כמתים כמו שאמרו שם כבר תי' זה הר"ן בפ"ק שם דסומים א"א דכתיב העיני האנשים ההם תנקר ומצורעים נמי לא דהא הוו בקרב המחנה וליכא למימר

שנתרפאו במתן תורה דהא כל בעלי מומין חזרו למומם במעשה העגל. ומיתת בניס נמי א"א דאטו מפני זה לא היו דבריהם נשמעים למלכות להלשינו אלא ע"כ עניות. אבל הרא"ש שם בפר"א הכריח דאין לומר מיתת בנים שהרי כתיב הם ובניהם וטפם. וק' דדלמא בתר הכי הו"ל בני. ונר' דמש"ה לא ניחא ליה להר"ן בהכרח זה. ונר' לתרץ בעד הרא"ש ז"ל דמדכתיב נמי וטפם משמע דבניהם היינו בנים גדולים וע"כ הואיל והיו אז גדולים היו כבר בעולם עכשיו כשהלך משה דהא לא עברו אלא י"ב חדש עד שיצאו ממצרים ומעשה קרח היה בחצירות בשנה ראשונה סמוך למעשה המרגלים. והתוספות ז"ל שם כתבו כל הבי' תירוצים:

פסוק כ

וישב ארצה וכו' אין מוקדם וכו' דע"כ לקיחת המטה קודם הליכתו לדרך היה. אך ק' דהיכי מצי למימר אין מוקדם וכו' הא ברפ"ק דפסחים דף ו' אי' בהדיא דכי אמרי' אין מוקדם ומאוחר בתור' ה"מ בתרי ענייני אבל בחד עניינא (פיר"שי ב' מקראות הכתובים בפי' א') מאי דמוקדם מוקדם ומאי דמאוחר מאוחר דאלת"ה כלל ופרט דילמא פרט וכלל היא. וי"ל דהיכא דמוכח בהדיא דמקר' מסורס הוא דליכי למטעי דדבר הלמד מענינו הוא אז אמרי' אין מוקדם וכו' אפי' בחד עניינא. ודומה לזה כתבו התו' שם דהיכא דאיכא טעם אמרי' אין מוקדם וכו' אפי' בחד עניינא והכריחו כן מהסקילה ע"ש. וכ"ש הכא דאין לך טעם גדול מזה דמעניינו הוא נלמד. ואין ספק דלא בא הסירוס הזה חלילה על צד המקר' וההזדמן ובלי דקדוק אלא לרמוז איזה דבר אצטריך למכתב הכי. דוק ותשכח בכל מקום. וכאן י"ל עפ"י שראיתי בש"ר ס"פ בשלח על פי ומטה האלהים בידי כשעושה בו אהרן נסים נקראת על שמו שנאמר מטה אהרן ובזמן שאני עושה בו נסים נקרא על שמי שנאמר ומטה האלהים ע"כ כלו' שמשה רבינו היה תולה הנס בבעל הנסים ית"ש אף שנעשו על ידו. והשתא ה"ק ויקח משה וכו' וישב ארצה מצרים ואז ויקח משה את מטה האלהים בידו. דעד השתא לא היה נקרא אלא מטה סתם וכשבא למצרים והתחיל לעשות בו נסים אז דוקא נקר' מטה האלהים:

פסוק כד

ויבקש וכו' לפי שנתעסק במלון וכו' הקו' מבוארת דבמלון היכי מצי מהיל והא אכתי בדרך היה ואיכא סכנתא. ותי' הרא"ם ז"ל דשמא אותו מלון היה קרוב למצרים בענין שלא היה עוד סכנה ע"כ וכן פי' רש"י גופיה בס"פג דנדרים וכ"כ הר"אש והר"ן לשם. ובספרי ש"ל הקשיתי ע"ז דא"א לומר כן דהא בתר הכי כתוב ויאמר ה' אל אהרן וכו' וילך ויפגשהו בהר האלהים והיינו הר סיני כדכתיב לעיל אל הר האלהים חרבה וסיני רחוק ממצרים טובא מר' ממסעי בני ישראל וכשבא אהרן מיד א"ל היכן אתה מוליכם

והשיבו על הראשונים אנו מצטערים וכו' וא"ל לכי לבית אביך וכו' וכמ"ש רש"י בר"פ וישמע יתרו. ולענין הקו' הנופלת בדברי רז"ל היכי הו"ל לממהל במלון כדלעיל. נלע"ד דאותו מלון היה שם בהר סיני ושם פגעו אהרן וכשבא אהרן אה"נ דעדיין לא מל את בנו ולא היה בדעתו למולו עד לכתו למצרים מפני הסכנה. אלא דכשבא אהרן וא"ל על הראשונים וכו' ונמלך משה להחזירם למדין אז הו"ל למולו מיד ולומר לאשתו שתתעכב ג' ימים באותו מלון עד שיתרפא ואחר כך תלך לחזור לבית אביה והוא לא כן עשה אלא אף אחר שנמלך שלא להוליכם עמו לא נזדרז למולו מיד אלא נתעסק במלון תחלה להכין צרה לדרכו והיה בדעתו שאחר שיתעסק במלון ימול אותו ובין כך ובין כך בא המלאך ואע"ג דקרא דויאמר ה' אל אהרן וכו' נכתב אח"כ אין מוקדם ומאוחר בתורה שזה תרי ענייני הוי. ואפשר דכיון שהתחיל הכתוב בענין הליכת משה גמר כל הענין שאירע לו בדרך ולא רצה להפסיק בנתים בענין אהרן ומשגמר ענין משה כתב ויאמר ה' אל אהרן וכו' וילך וכו' ולעולם מקמי הכי הוה. כך נ"ל אעיקרא דמלתא. ומ"מ דברי רבותינו הנז' דקאמרי שהמלון היה סמוך למצרים נפלאו ממני. ומ"ש רבינו שהמלאך נעשה כמו נחש הטעם אי' בזוהר דא"ל הקב"ה את אזיל לקטלא חוייא רברבא דהיינו פרעה התנין הגדול וברך לא אתגזר מיד אתרמיז ליה חד חוייא וכו' ע"ש. ובעיקר הדבר היאך התיר שלא למול את הבן משום סכנה. הק' הרא"ם ז"ל. דהרי עדיין לא ניתנה התורה דכתיב בה וחי בהם ולא שימות בהם עד שיתיר במקום סכנה והאריך בדבר ע"ש. ולפי מ"ש בעניי בפ' וישלח על פי ויירא וייצר לק"מ דב"נ נמי פטורים במקום סכנה ולאו משום וחי בהם אלא משום דהוי אונס ובישראל גופייהו לא אצטריך וחי בהם אלא כי היכי דלא נילף מע"ז וג"ע וש"ד ע"ש בס"ד:

פסוק כו

וירף ממנו אז הבינה וכולי הק' הרא"ם ז"ל דהיכי קאמר אז הבינה והרי לעיל אמר מר דכשהיה המלאך בולעו מראשו עד המילה וחוזר ובולעו מרגליו עד המילה מיד הבינה שבשביל המילה היא והניח בקו' ע"ש. ולעד"ן לדקדק דלעיל לא קאמר רש"י אלא דהבינה שבשביל המילה היא וכאן כתב אז הבינה שעל המילה בא להורגו ומפני זה נ"ל לומר דודאי בשעת הבליעה הבינה דענין מילה איכא וז"ש שבשביל המילה הוא. אלא דנסתפק' כוונת המלאך היתה לומר שחייב מיתה על עסקי המילה או דילמא איפכא שכוונתו הוא דחייב מיתה על איזה דבר אחר אלא שבזכות המיל' הוא ניצול שמגינה עליו והיה מקום ופנים לחוש לזה בראות שכשהי' מגיע המלאך למקום המיל' לא היה בולעו ואי בשביל התרשלות המיל' אדרבא אותו מקום דוקא הו"ל לבלוע. ולכך נתחכמ'

וחשב' למול את הבן מיד ואז בזה תדע האמת שאם המלאך ירפה ממנו בזה תדע שבא להורגו ע"ע המיל' ואם תתמיד הבלי"ע אז תדע שהוא בשביל דבר אחר ואזי תחקור לתקן וכיון שראת' שהלך לו המלאך אז הבינ' דבאמת על המיל' בא להורגו. ונ"ל שז"מש בש"ר בא המלאך ובלעו וכו' כיון שראת' צפור' וכו' הכיר' שעל עסקי המיל' הוא ניזוק וידע' כמה גדול כח המיל' שלא הי' יכול לבולעו יותר מכאן מיד ותכרות וכו' מיד וירף וכו' אז אמרה כמה גדול כח המיל' שחתני הוא חייב מיתה שנתעצל במצות המיל' לעשותה ולולי היא לא הוה ניצול עכ"ל והכוונ' דבתחל' הבינה בחד מתרי אנפי או שע"ע המילה הוא ניזוק א"נ שגדול כח המילה שבבשרו שאינו יכול לבלעו טפי ולעולם על איזה עון הוא בולע. וכיון שראתה דנתרפה ממנו אז הבינה האמת דלעולם היה בשביל שנתעצל במיל' תדע דהא השתא אזל ליה ומה שהי' מניח מלבלוע אותו מקום היה לומר דלולי שהוא עצמו היה חתום באות ברית קדש לא הי' ניצול אלא הי' הורגו מיד:

פרק ה

פסוק ג

פן יפגענו פן יפגעך וכו' דלא מסתבר לפ' כמשמעו דכיון דאנוסים הם שאין מניחים אותן לצאת מהיכ' תיתי שיענשו:

פסוק ד

לכו וכו' לא היתי' וכו' דאילו פי' גם אתם לכו לסבלותיכ' כמוהם אמאי קאמר בתחל' תפריעו את העם ממעשיו ממעשיכם הול"ל וטעם הדבר נר' שדבר זה בקש' בתיה בת פרע' תחל' מאביה לתת חירות לשבטו של משה הואיל והיא גדלתו ושמע לה ונשאר הדבר לחוק ומן השמים היה לפי שעתידים להיות משרתי עליון ומ"מ לא היו פטורין לגמרי אלא מעבודת פרך דוקא הוא שלא היו משועבדים ובמדר' איכא מ"ד שמהם היו השוטרים:

פסוק ח

ואת מתכונת וכולי סכום חשבון פי' סכום מתרגמינן ופירושו חשבון:

פסוק ט

ואל ישעו וכו' בדברי שוא וכולי דלא שייך בזה ל' שקר ממש אלא שוא והבל וכי היכי דאשכחן קרא דכתיב שוא במקום שקר בקרא דלא תשא וכו' את שמו לשוא דמתרגמי' לשקרא ה"נ נמצא שקר במקום שוא:

פסוק יא

אתם לכו וכו' וצריכים אתם וכו' ונרמז זה באמרו לכו קחו וכולי דאל"כ לא הול"ל אלא אתם קחו וכולי מאשר תמצאו:

פסוק יד

ויכו שטרי וכו' לפיכך זכו וכו' פי' אחר שמתו אותן הזקנים שהיו ממנים תחל' נעשו אלו סנהדרין ונתוספה להם מעלה יתירה על הראשונים שהראשונים לא זכו אלא להיות סנהדרין אבל לא זכו לנבואה והללו נאצל מן הרוח וכו':

פסוק כ

ויפגעו אנשים מישראל וכו' אע"ג דפשטא דמלתא משמע דקאי על השוטרים הנז' בסמוך וכן הוא בש"ר לא משמע ליה לרבינו לפ' כן לפי שכשרים היו לכך פי' דקאי על אנשים אחרים מישראל ושייך שפיר עליהם ויפגעו דלפי מה שפירש"י לעיל ויראו שוטרי וכולי את חבריהם וכולי נמצא שכבר נזכרו שאר אנשים מיש' בקרא דלעיל ועלייהו קאי הך ויפגעו דכתיב הכא:

פסוק כב

למה הרעות וכולי וא"ת וכולי פי' דק"ל שלא יתכנו ב"פ למה זה אחר זה למה הרעות למה זה שלחתני אלא הול"ל למה זה שלחתני ולכך מתרץ דחדא מגו חדא קאמר ברישא למה הרעות וא"ת מה איכפת לי אני משיב למה זה שלחתני מש"ה איכפת לי שיאמרו דבאה תקלה על ידי דהן אמת שאמרת לי ולא ישמע אליכם פרעה ואני ידעתי כי לא יתן וכולי ואני אקשה וכולי מ"מ לא הגדת לי דע"י שליחותי תכבד העבודה על העם הזה שאלמלא הגדת לי דבר זה הייתי אומר כן לישׂ' ובזה לא היה להם פתחון פה עלי אבל עתה שיראו חידוש זה לרע' עליהם דבר שלא אמרתי יהרהרו עלי שלא בשליחותך באתי אלא מפי עצמי ושלהרע להם נתכוונתי ולפיכך קובל אני על ששלחתני:

פרק ו

פסוק א

עתה תראה הרהרת וכו' פי' דאע"ג שראית החדוש שאמרת שהרע לעם הזה לא היה לך לקבול ולומר למה זה שלחתני שזה עשיתי דוקא לנסותך כמו שעשיתי לאברהם והוא עמד בנסיונו שלא הרהר אבל אתה לא עמדת בנסיוני הילכך עתה תראה וכו' והנה הק' המפ' ז"ל דהיכי קאמר דהשתא נגזרה גזרה עליו והלא במי מריב' כתיב לכן לא תביאו וכולי ועוד הקשו הקודם לכן נמי מוכרח לומר שכבר נגזרה עליו גזרה זו דהא לפיכך אמר שלח נא ביד תשלח וכדפירש"י וכן בשירת הים אמר תביאמו ולא תביאנו מטעם האמור ונדחקו בזה ע"ע. ולעד"ן בפשיטות שהיה זה דוגמא ממש למה שנעשׂ' בדיננו מדי שנה בשנה דבר"ה נגזר גזרה בין לטוב בין למוטב ואף שכבר נדון בר"ה עדיין הונח המשפט בצריך עיון והשקפה לטובה עד יה"כ ואז בשע' נעילה נחת' הגז"ד ומ"מ עדיין הואיל ואינו אלא חותם א' אכתי יש תקוה הואיל ועדין הדבר תלוי על ליל ה"ר שאז נעשית

חותם בתוך חותם. ואכתי לא נמסרו הפתקין עד יום שמיני עצרת וכנר' מדברי הזוהר וכמו שביאר ודבר בקדשו מרן האר"י זלה"ה. ומעין זה היה ענין גזרה זו דברישא קודם לכן כבר היה נדון משה שלא ליכנס לארץ ומ"מ לא נחתם הגזר דין עד האידנא שאמר למה הרעות ואז נחתם בחותם א' ובמי מריבי נעשה חותם בתוך חותם ולכך אמרו שאז נשבע דידוע דהן הן שבועה והואיל והוו ב' חותמות היינו שבועה ומ"מ הואיל ואכתי לא נמסרה הפתקא היה סבור לבטל הגזרה ולכך התפלל כמנין ואתחנן ולא נענה אלא אמר לו רב לך ובאות' שעה היה דוגמת מסיר' פתקין והבן:

פסוק ב

וארא פירש"י ז"ל וידבר וכו' דבר אתו משפט וכו' כוונת רבינו ז"ל ליישב בפירושו דברים רבים דקשה בפסוק חדא דלא חזינן מידי מה היה הדיבור הזה. ואם על הכתוב אחר כך בפרשה ליתא דהא בתר הכי הדר וכתב ויאמר אליו וכו' ומשם מתחיל אמירת השליחות וא"כ הך וידבר וכו' מלתא באפי נפשה היא והוא פלאי. ועוד אמאי כתיב בל' זה וידבר אלהים שלא נמצא כן לגבי משה אלא וידבר ה'. ותו דכבר כתיב בפי' דלעיל ויאמר ה' אל משה עתה תראה וכו' ואמאי הדר וכתב וידבר וכו' דמשמע דהשתא מתחיל דבורו של הקב"ה ולא כן הדבר. וכל זה מתורץ בפירוש של רש"י לכשנקדים מאי דאיתא בש"ר אמר משה לפני הקב"ה בשעה שאמרת לי לך ואשלחך אל פרעה במדת הרחמים אמרת לי שמא עד שבאתי נהפכה למד"הד ע"כ ונר' שדרשו כן מדכתיב לעיל וישב משה אל ה' ויאמר אד"ני למה הרעות וכו' וידוע דשם אדנות מורה על מדת הדין וכן אמר משה שמא ההוי"ה נהפכי לאד"נות והכי איתא נמי בזהר דמשה אפילו בשירותא דנביאותיה לא נח רוחיה בהאי אתר דא"לף ד"ת נו"ן יו"ד ע"ש. ואי' תו במדרש מהו למה הרעות בנוהג שבעולם כ"ו אומר לחבירו כן הוא כועס עליו אלא כך אמר משה העם הזה מה עשו שנשתעבדו מכל הדורות שעברו אם בשביל אברהם שאמר במה אדע וכו' א"כ הרי עשו וישמעאל מבניו וכו' עוד אמרו במדרש על פ' למה הרעות וכו' באותה שעה בקשה מד"הד לפגוע בו וכיון שראה הקב"ה שבשביל ישראל הוא אומר לא פגעה בו אלא א"ל עתה תראה וכו' ואין אתה רואה וכו' עכ"ל. נמצינו למדין דמן הדין היה ראוי לעשות משפט למשה רבינו על מה שדיבר קשה על שם אדנ"ות כדלעיל אלא דלפי שראה הב"ה שכל כוונתו היה ללמד טוב על ישראל לפיי לא עשה בו שום דין רק בדיבור וגזום בעלמא ולא היתה גזרה גמורה שלא יכנס לארץ שהרי לאו בפירוש אתמר ולא במלחמת ל"א מלכים אלא דמכללא למדוהו רבותינו עתה תראה וכולי ואינו מוכרח ולפי שאינו מובן ממילא מש"ה הוצרך לפרושי קרא וידבר אלהים אל משה כלומר הדבור דלעיל עתה

תראה וכו' יש בו מד"הד לגבי דמשה ומהו הדין מכאן למדו רבותינו ולא במלחמות וכו' כדפי"רשי לעיל בזה מובן לשון רש"י דהכא דאיכא למידק מאי דקאמר על שהקשה לדבר ולומר למה הרעות וגו' הול"ל שהקשה לדבר למה הרעות או שהקשה לומר ול"ל תרי לישני לדבר ולומר אלא ה"ק רש"י דיבר אתו משפט וכ"ת הו"ל לעשות אתו משפט ולא דיבור בעלמא וכמו שהקשו במדרש ותירץ רש"י לפי שהקשה לדבר ולומר למה הרעות כלומר הן אמת שהקשה לדבר באמרו שמא נהפך למד"הד אבל ממה שאמר למה הרעות וכו' נר' שבשביל אהבת ישראל היה אומר ולכך חס עליו הקב"ה ומ"מ בשביל קושי דבורו דבר אתו משפט והוא המשפט האמור לעיל עתה תראה וכו' שכבר פירשו רש"י לעיל:

ויאמר וכו' ולא לחנם וכו' ק' דאטו הוה ס"ד דמשה שהקב"ה שלחו לחנם והלא בפירוש א"ל הב"ה בפי דלעיל ועתה לכה ואשלחך אל פרעה והוצא את עמי וכו' ותו איכא למידק דמאחר שכבר אמר רש"י נאמן לשלם שכר טוב וכו' מהו זה שחזר ואמר לקיים דברי וכו' וגם יש להבין למה זה הוצרך רש"י לאתויי ראיה שמצינו במקרא אני ה' אצל עונש דפי' נאמן ליפרע כאן לפי הענין לא היה צריך לזה והו' סגי לאתויי קרא דגבי קבול שכר לבד. ונראה שכוונת הרב ז"ל שאמירה זו היא תשובה למה שאמר משה לעיל למה זה שלחתני ופירש"י שם קובל אני על ששלחתני כלומר יודע אני דודאי סופך להוציא את ישראל ממצרים אלא מיהא מאחר ששליחותי גרם לפי שעה היזק לישראל טפי למה זה שלחתני ומה צורך לשליחות זה שאין בו תועלת אלא היזק יותר לפי שעה מאחר שזה גורם לחזק לב פרעה ומוסיף לשעבדם לזה השיבו הב"ה כבר היה גלוי לפני שע"י השליחות יתחזק לב פרעה ויוסיף לשעבדם ואפ"ה לא לחנם שלחתיך כי הוכרחתי לעשות כן כדי לקיים דברי שדברתי לאבות וכולי שכך אמרתי וגם את הגוי אשר יעבודו דן אנכי ואחרי כן יצאו וכו' והשתא אם לא היה שליחות זה בשלמא ואחרי כן יצאו אפשר לקיים בהם אבל וגם את הגוי וכו' א"א לקיימו שעל מה ועל מה ידון אותם אין הקב"ה עביד דינא בלא דינא ואם בשביל השעבוד שנשתעבדו בהם הרי גזרה מלפניו היתה ועבדום וענו אותם ארבע מאות וכו' ויכול לטעון השר שלהם דשליחותיה דקב"ה עבדו ואינם ראוין לעונש בשביל זה אבל כיון ששולח הקב"ה למשה בשליחות לו' לו כה אמר ה' שלח את עמי וכו' והיה גלוי לפניו שלא ישמע אליו פרעה אלא אדרבא יקשה לבו להוסיף השעבוד כזה הם ראוים לעונשין ולמכות גם על השעבוד דעי"ז מגלגלים עליהם את הכל שהרי הוכיח סופם שאינם שומעים לדבר ה' אלא דלרעה כיונו והיינו דקאמר הכא אני ה' ונדרש לשני פנים לגבי ישראל נאמן לשלם שכר לקיים ואחרי כן יצאו וכו' ולגבי

המצרים נאמן ליפרע לקיים וגם את הגוי וכו' ולכך מייתי רש"י זל"ה ראיה דשפיר יש לפרשו בין בל' עונש בין בל' שכר שבשניהם מצינו ראיה שנדרש כך:

פסוק ג

וארא אל האבות. כהר"אם ז"ל שהרב רצה לקצר הל' ואמר במקום אל אברהם אל יצחק אל יעקב אל האבות אמנם כבר הקשו עליו שאין זה מדרכו של רש"י שאם רצה לקצר הול"ל וארא וגו' שכך דרכו בכל מקום אבל עיינתי בכל מה שרצו לפי' האחרונים בזה בדוחקים ויחתרו לפי ולא יכולו. ולעד"ן דכאן רבינו ז"ל רמז דבר גדול וסוד עמוק והיינו דאיתא בזהר א"ר אלעזר האי קרא דכתיב וארא וכו' מהו וארא ואדבר מיבעי ליה א"ל אלעזר בריה רזא עילאה איהי ת"ח אית גוונין דמתחזיין ואית גוונין דלא מתחזיין וכו' ואילין דמתחזיין לא זכה בהו בר נש עד דאתו אבהן וקיימו עלייהו וכו' וגוונין דלעילא סתימין דלא אתגליין וכו' ולא קאים אינש עלייהו בר ממשה וכו' ואי תימא דאבהן לא הוו בהו אלא הוו ידעי בהו מגו אינון דאתגליין וכו' ת"ח ד' נהורין אינון נהירא דזיהרא נהורא דארגוונא וכו' נהורא דלא נהיר אסתכל לגבי אילין וכו' ואילין תלת דקאמרן סתימין וקיימין על האי דאתגלייא וכו' ועל דא קרינן משה זכה באספקלריא דנהרא דקיימא על ההוא דלא נהרא שאר בני עלמא בההוא אספקלריא דלא נהרא ואכהן הוו חמאן בגו אילין גוונין דאתגליין אינון סתימין דקיימי עלייהו עכ"ל והשתא מובן לשון רש"י מעצמו דקשיא ליה קושית ר"א וארא ואדבר מיבעי ליה ומשני אל האבות כלומר דבאבות שייך דוקא ל' זה וה"ק קרא אני ה' וארא אל אברה' וכו' כלומר לדידך אמינא אני ה' באספקלריא דנהרא אבל לאברהם יצחק ויעקב וארא בשם הוי"ה בגוונין סתימין ע"י אל שדי דהיינו נהורא דלא נהיר ומגו ההיא נהורא חמו נהורין דלעילא ודוקא לדידהי הוה הכי מש"אכ כל בני עלמא משום דהנהו ג' גוונין סתימין שהם סוד אספקלריא דנהורא הן הן שורש נשמתן שהם סוד חג"ת כידוע דמש"ה נקראים אבות העולם שה"ס חג"ת כנר' בכמה מקומות בזהר ובכתבי הרב ז"ל והיינו דקאמר רש"י וארא אל האבות כלומר למה וארא שזכו להביט בנהורא דלעילא שה"ס הוי"ה ע"י נהורא דלתתא לפי שהם האבות כדלעיל. והוצרך רש"י לרמוז דבר זה שבזה הוא רוצה לרמוז תשובה למה שיקשה על המדרש שמביא אחר כך בפסוק ושמי ה' לא נודעתי וכו' ולא ישאלו לי וכו' כדבעינן למימר לקמן:

באל שדי הבטחתים וכולי וא"ת ומאי נ"מ לפי פשוטו במה שהבטיחם בשם זה טפי משם אחר וי"ל דהתם בפר' לך לך פירש"י אני ה' שיש די באלהותי ופי' הרא"ם שאיני צריך לזולתי שאני עלה כל העלות וכולם צריכים לי ואני די באלהותי ע"כ והשתא ה"ק

הקב"ה למשה לא תהא סביר שמה שלא קיימתי הבטחתי עד עתה להורישם את הארץ הוא לפי שהיו במתי מעט ואינם כדי להוריש את יושבי הארץ עד אשר תפרה ונחלת שהרי בכולם אמרתי להם אני אל שדי שיש די באלהותי ואיני צריך לזולתי אפ"ה לא קיימתי להם מה שהבטחתי עד הנה. אי נמי יש לפרש דכוונת הקדוש ב"ה שהבטיחם בשם שדי הוא ע"ד שפירש"י על פ' ואל שדי יתן לכם רחמים מי שאמר לעולמו די יאמר לצרתי די וכולי והיתה הכוונה ע"ד מה שפירש"י בפרשת בראשית שאם יאמרו אומות העולם לישראל לסטים אתם שכבשתם ארצות שבעה גוים הם יאמרו להם כל הארץ של הקב"ה ברצונו נתנה להם וברצונו נטלה מהם ונתנה לנו וז"ש כאן שמא תאמר שיהיה פתחון פה לאה"ע עליכם לומר לסטים אתם ליתא כי אני אל שדי עד זמן מוגבל רציתי שתהיה הארץ ביד כנענים ובאותו זמן ברצוני אומר די ומעתה תהא ברשותכם ולכך הזכיר בו הקב"ה זה למשה עכשיו לומר כבר הגיעה השעה להנחיל לכם את הארץ שזהו זמן מוגבל שא"ל די:

פסוק ה

וגם וכולי ואזכור אותו הברית וכו' הוצרך לזה דמל' ואזכור את בריתי משמע שהיא ברית אחר לכך קאמר דליתא אלא היא הברית עצמו שהזכיר למעלה דבין הבתרים ששם הוזכר יציאת מצרי' ונתינת הארץ וקאמר הכא שצריך הוא לקיים כל מה שהבטיח באותו הברית ושם נאמר ג"כ וגם את הגוי וכולי וזה א"א לקיימו אלא ע"י שליחות משה שעל ידי שיתריס פרעה כנגדו יעשה בו דין וכאן נגמרה התשובה על למה זה שלחתני כדכתיב לעיל:

פסוק ו

והוצאתי אתכם וכו' ואחרי כן יצאו וכו' הוזכר זה בכתוב תחלה שהוא תכלית המבוקש וגם על וגם את הגוי וכו' כבר מסיים בקרא וגאלתי וכו' ובשפטים גדולים ולא הוצרך רש"י לבאר דפשוט הוא:

פסוק ח

נשאתי וכו' הרימותיה וכו' פי' הרא"ם ז"ל דר"ל הרימותיה בכסאי לישבע לא להשבע בכסא כי אין שבועתו ית' בכסאו רק בשמו כדכתיב כי אשא וכו' ואמרתי חי אנכי לעולם ע"כ ועם היות שדבריו ז"ל האמת והצדק שהרי בשבועה דגבי אברהם עצמו נמי כתיב כן בי נשבעתי נאם ה' וליצחק כתיב והקימותי את השבועה אשר נשבעתי לאברהם וכך אמר משה בתפלתו זכור לאברהם וכו' אשר נשבעת להם בך מ"מ אם לזה כיון רש"י זכרונו לחיי העולם הבא נמצא לשונו מסורס. ותו קשה דהרמה זו למה מאחר שהשבוע' היא בשמו ואפשר לומר שהוא כעין נקיטת חפץ דבעינן בשבועה ומבואר בח"מ סימן

פ״ז דנקיט ספר תורה בידיה ולא שיאמר אני נשבע בספר תורה אלא שאוחז הספר תורה בידו ואומר אני נשבע בה׳ אלהי ישראל וה״נ י״ל דהרמת יד בכסא היא כעין נקיטת חפץ ולעולם השבועה בשמו יתברך היא ואפשר שהר״אם נמי לזה כיון אלא דאין אנו צריכין לסרס לשון רש״י דה״ק הרימותיה לישבע בנקיטת כסאי דהיינו חפצא:

פסוק ט

מקוצר רוח וכולי ורבותי׳ דרשו וכולי ואין המדרש מתיישב וכו׳ לי אני עבדו נר׳ דשפיר דרשו רז״ל. וכוונת המדרש הזה מובן בטוב טעם ודעת עם מאמרי הזוהר דכתיבנ׳ לעיל. וקודם בואנו להבין כוונת המדרש אני ארבה להקשות ג׳ קושיות עצומות אחרות על המדרש הזה חדא דלפי פירושם ז״ל שהוכיחו הקב״ה למשה על ב׳ דברים על שאלת מה שמו וגם עמ״ש למה הרעות ק׳ דלמה לא הוכיחו על הראשונה לעיל במדין מיד כש״אל מה שמו ונטר ליה עד הכא. זאת שנית דמה זו ראיה מן האבות שלא שאלו מה שמו דשאני אבות שלא שלחם הקדוש ברוך הוא בשליחותו לדבר בשמו לשום אדם ולכך לא הוצרכו לשאול מה שמו משא״כ משה דמוכרח במעשיו היה לידע שאם ישאלו לו מה שמו כיצד יאמר להם ואילו לא נשתלח בשליחות גם הוא לא היה שואל כמו שלא שאלו הם ותו אעיקרא דמלתא קשיא דמה גריעות׳ איכא לשאול ולדעת את שמו ב״ה אדרבא איפכא מסתברא דמעליותא היא לדעת שמו הגדול וזהו מה שציוה דהמ״עה לשלמה בנו דע את אלהי אביך וכנר׳ נמי בש״ס דפ״ד דקידושין דשם בן ד׳ חכמים מוסרין אותו לתלמידיהם פעם בשבוע וכו׳ ואמרו עוד שם על שם המפורש וכל היודעו וכו׳ אהוב למעל׳ וחביב למטה וכו׳ ע״ש וכתוב הדר הוא כי בי חשק וכו׳ אשגבהו כי ידע שמי א״כ למה זה היה קשה לפני המקום על ששאל לו משה מה שמו. אמנם ע״פ דרכנו דלעיל יתיישב הכל והיינו דמשה רבינו עליו השלום היה יודע דשם ההוי״ה ב״ה לרוב קדושתו אינו נקרא כפי כתיבתו וגם היה יודע שיש כינויים הרבה לשמו ית׳ כגון אלהים אדנ״ות שדי צבאות אבל לא היה יודע באיזה כינוי צריך לקראו לשם הוי״ה וזהו מה ששאל מהקב״ה שאם ישאלו לו ישראל היאך נקרא מה יאמר אליהם ולימדו הקב״ה שהוא נקרא בשם אדנ״ות ואז אה״נ שלא היה הדבר ק׳ בעיני המקום כלל על שאלתו ולכך לא הוכיחו כלום אלא לימדו וא״ל וזה זכרי לדור דור וכשהלך משה אצל פרעה וא״ל כה אמר ה׳ וכולי ואמר לו בודאי בל׳ אדנו״ת כמו שלמדו הקב״ה שכך הוא נקרא וכיון שראה משה ששליחותו גרם להוסיף עוד גלות לישראל. חשש שהיה זה לצד שהזכיר שם אדנ״ות שהיא מצד הדין ולכך עורר עליהם הדין ולכך וישב משה אל ה׳ ויאמר אדנ״י למה הרעות וכו׳ שאמרת לי כינוי זה דאד״נות שמורה על חוזק הדין ומאז באתי אל

פרעה לדבר בשמך כלו' באותו שם שלימדתני הרע לעם הזה וכולי הן עתה יפה הוכיחו הקב"ה וא"ל הרי לאבות העולם לא נגליתי להם אלא ע"י אל שדי ולא בשם המיוחד כלו' שלא השיגו לראות באספקלריא המאירה אלא ע"י האי דרגא תתאה וכדלעיל וא"כ כשראו שלא קיימתי להם הבטחתי הו"ל מקו' להרהר ולומר דמש"ה לא נתקיים ולא הרהרו ואתה דשפיר ידעת דעיקר נבואתך ושליחותך על ידי שם המיוחד שרש הרחמים ואף על פי שנקרא באד"ני אינו זז ממדתו אתה מתרעם ובתחלה רצית לידע היאך אני נקרא וכשלמדתיך במה שלמדתיך אתה קורא תגר ובזה יומתק לישנא דרבנן בפ' חלק וז"ל ואתה אמרת לי מה שמך בתחלה ועכשיו אתה אומר לי והצל לא הצלת ומובן מעצמו במאי דאמרן. וסמיכת הפסוקים נמי אתי שפיר דהכי קאמר וגם עיקר תרעומתך ליתא דאני שמעתי באמת את נאקת וכולי לכן אמור וכולי שלא יפחדו בראותם שפרעה הכביד וכו' כי אוציא וכו' ונראה דרבינו נמי הכי קאמר דמשום שאינו מתיישב כל כך על פשט הלשון מכח הקו' שכתב לכך אני אומר יתיישב וכו' והדרשה תידרש כלומר צריכה לידרש ואין הכי נמי שיש מקום לדרשתם ותדע דאל"כ הואיל וקשיא ליה בגווה למה הביאה כלל מאחר שכבר פי' על פי הפשט יצא ידי חובתו ואין אחריות אגדות רז"ל עליו אלא ודאי שיש לה מקום שפיר ואדרבה מתוכה יתבארו כמה דיוקים טפי מן הפשט והם אמת ודבריהם אמת:

פסוק יב

ערל וכולי ק' דבשלמא כלהו קראי דמייתי כן דרכו ז"ל להרבות ראיות אבל פ' שלש שנים יהיה לכם ערלים ל"ל הואיל ואייתי רישא דקרא וערלתם וכו' פשיטא דסיפא מתפרש כרישא ונר' לפי שפי' וערלתם וכו' עשו לו אותם וכיסוי איסור שיהא אטום מפיכם דלא למיכליה. והשתא מקשי רש"י אנפשיה וכי תימא מנ"ל דילמא כיסוי ממש לכך קאמר סיפיה דקרא מוכח ג' שנים יהיה לכם ערלי לא יאכל כלו' מה שאמרתי ערלים יהיו פירושו שלא יאכל דאתא סיפא לפרושי רישא:

ואיך וכו' ק"ו וכו' פי' לפי דעתו שהיה סבור דמה שלא שמעוהו ישראל לאו משום קוצר רוח אלא לפי שהוא ערל שפתים והיינו טעמא דר"שי היפך סדר הפסוק ותחילה פירש ערל שפתים ואחר כך כתב הק"ו:

פסוק יג

ויצום וכולי הקדים רש"י המדרש לפי שהפשט רחוק מכח ב' קושיות חדא דלגבי ישראל לא הו"ל שום שליחות שכבר אמר להם כל מה שהיה צריך כדכתיב לעיל וידבר משה כן אל בני ישראל וא"כ לא הול"ל אלא אל פרעה. ועוד יש דוחק לומר דהכא לא פי' מהו השליחות אלא בפרשי שניה וכו' ואין להקשות לפי המדרש דא"כ הול"ל ולהוציא את

בני ישראל וכו' דהא מלתא אחריתי היא ל"ק דאדרבא הכל דבר א' דהכא לא אתא למימר עיקר השליחות להוציאם ממצרים שזה מבואר אחר כך אלא ה"ק ויצום לחלוק כבוד וכו' כשילך להוציא את ישראל. וא"ת ואמאי הוצרך הקב"ה להזהירו לחלוק כבוד למלכות הא דינא הוא שצריך לחלוק לו כבוד וכדפי"רשי בפרשת ויחי גבי ויתחזק ישראל וכולי וי"ל דאצטריך הכא משום דא"ל הקב"ה ראה נתתיך אלהים לפרע' והנה אפשר למשמע דלגבי דידיה אינו מחוייב לחלוק לו כבוד משום הכי הוצרך להזהירו:

פסוק טז

ושני חיי לוי למה נמנו וכו' ההרגש שמבחוץ הוא דהול"ל ויהיו שני חיי לוי כך וכך כמו ויהיו חיי שרה ויהיו ימי יצחק א"נ ואלה שני חיי לוי כמו ואלה ימי שני חיי אברהם לכך מפ' דלא בא הכתוב כאן למנות שנותיו של לוי להודיע כמה היה חי שאין זו תכלית כוונתו אלא שמזה למדנו כמה היה השעבוד וה"נ י"ל לקמן בסמוך בשני חיי קהת ושני חיי עמרם. ומ"ש שכל זמן שא' מן השבטים קיים לא התחיל השעבוד המכוון בזה השבטים ממש בני יעקב דאילו אפרים אע"ג דחשוב כמו שבט מצינו שהי' קיים ל' שנה קודם יציאת מצרים בזמן שבניו של אפרים טעו במנין הקץ ויצאו ממצרים ל' שנה קודם והרגו' פלשתים אנשי גת כמ"ש רז"ל וכתיב בד"ה ויתאבל אפרים אביהם ימים רבים אלא דהכא בשבטים ממש בני יעקב איירי ואזדא לה קושית הדברי דוד שהביא בש"ח וא"צ למה שנדחק שם דויתאבל אפרים ר"ל שראה בנבוא' שהיו עתידים ליהרג:

פסוק כג

אחות נחשון מכאן וכו' דאל"כ ק' כדאי' בגמרא ובש"ר ממשמע שנ' בת עמינדב איני יודע שהיא אחות נחשון ופי' הי"פת דהא כתיב ועמינדב הוליד את נחשון. ועמו הסליחה רבה הא ודאי ליכא להקשות שלא היה צריך הכתוב בתורה לפרש לפי שכבר נמצא כתוב בכתובים והוה מצי לאתויי כתוב הדר בתורה בחנוכת נשיאים נחשון בן עמינדב:

פסוק כה

מבנות פוטיאל מזרע וכולי הכי איתא בשמות רבה בת פוטיאל לא נאמר אלא מבנות פוטיאל שהיתה משתי משפחות וכו' ולכן אין מקום למפרש דמ"יוד דפוטיאל דרשינן:

פסוק כו

הוא אהרן וכו' ששקולים וכו' באותה שעה קאמר דאילו אחר כך בשעת מתן תורה נתעלה משה דכתיב ומשה עלה אל האלהים משה מחיצה לעצמו ואהרן מחיצה לעצמו א"נ במעשים קאמר שהיו שקולים ועיקר:

פסוק כז

הם המדברים וכו' הם שנצטוו וכולי פי' כשם שבשעה שנצטוו מהקב"ה היו עומדים בשפלות לקבל הציווי מפי הגבורה כך כשעשו לא גבה לבם ח"ו אלא כמתקיימים גזרת המלך:

פרק ז

פסוק ב

אתה תדבר פעם א' וכולי דליכא למימר אתה תדבר לאהרן ואהרן דוקא ידבר אל פרעה דאם כן תדבר אליו מיבעי ליה ותו דהא חזינן דמשה היה מדבר ממש גם הוא לפרעה דהא כתיב ויאמר משה כמה זימני ועוד דהא כתיבי קראי דמוכחי דלתרווייהו ציוה לדבר ולא ישמע אליכם וכו' ואמרתם אליו וכו' ורבים כאלה:

פסוק ג

ואני אקשה מאחר שהרשיעו וכו' הק' הרב הנ"ח שלא ידע היכן מצא הרב זה הטעם וגם מה לו לבקש טעמים אחרים ודי לו במה שפי' בראש הפ' כדי לקיים בו וגם את הגוי וכולי דן אנכי ועוד הק' שהרב הרכיב ב' טעמים דהא סגי בזה הטעם שכבר הרשיע והתריס וראוי להרבות בו מופתים וא"כ צריך לחזק לבו דאל"כ יהיה חילול השם שיאמרו הגוי גם צדיק תהרוג דלא ידעי כ"ע שכבר התריס וא"כ לא היה צריך לטעם שתקחו מוסר ולע"ד דל"קמ דא"הנ שעיקר טעם השפטים בשביל מה שהרשיעו נגדו והרעו לישראל שמזה יצא הדין וגם את הגוי וכו' דן אנכי אלא דסוף סוף אם היו עושים תשובה לא היה אפי' להתקיים דן אנכי שאין לך דבר שעומד בפני התשוב' לכך הוצרך לו' ואני אקשה את לב פרעה כלו' למנוע ממנו התשוב' ומעתה ק' שהרי זה נר' עול בחקו יתי' חליל' שנמצא בזה שסילק מהם הרשות והבחירה לזה הוכרח רש"י לתרץ דמאחר דהרבה להרשיע כ"כ הדין נותן מעתה לנעול בעדו דרכי התשובה הואיל וגלוי לפניו שאף אם ישוב אינו תשוי שלימה בלב שלם נמצא דמ"ש רש"י כאן אינה נתינת טעם בדבר אלא תירוץ קו' הנופלת בכתוב ודברי הרב מפורשים בהדיא בש"ר פי"א על פי השכם בבקר וכו' לאחר שהקב"ה מצפה לרשעים שיעשו תשובה ואינן עושים אפי' הם עושים באחרונה הוא נוטל את לבם שלא יעשו תשו' ומייתי ראיה מקרא וחנפי לב ישימו אף וכו' ע"ש ומה שהוצרך עוד רש"י לומר כדי שתכירו את גבורתי וכו' תקחו מוסר וכו' היינו משום דאכתי אמאי הוצרך לכ"כ אותות ומופתים מכמה מינין הו"ל לאבד' מיד הואיל ודינם הוא לנעול מהם התשובה ובזה כבר היה מתקיים שפיר גזרת המלך וגם את הגוי וכו' דן אנכי לכך הוצרך לו' שעשה כן והאריך באותות ובהתראות ללמד דעת לישראל שיקחו מוסר וגם זה לאו מדידיה דהרב הוא אלא גמרא ערוכה ביבמות אין פורענות בא לעולם

אלא בשביל ישראל שנ' הכרתי גוים וכו' אך תיראי וכו' וה"נ מבואר בילקוט פר' מצורע אמר הקב"ה מה אני עושה דין באי"ה כדי שיראו ישראל ויירא ממשפטי שנ' הכרתי גוים וכו' ע"ש וע' בפ"ו מה' תשובה להרמ"בם ז"ל ותמצא מבואר בכל דברי רבינו דהכא דטע' חיזוק לב פרעה לפי שכבר הרבה לחטוא ונתן הדין למנוע ממנו התשובה ולמה היה שולח לו ביד משה ואו' שלח וכולי כדי להודיע לבאי העולם שבזמן שמונע הקב"ה התשוב' לחוטא אינו יכול לשוב אלא ימו' ברשעו שעש' תחלה ברצונו ע"ש. ומ"ש עוד רש"י ואף על פי כן בה' מכות ראשונות וכולי פי' הרב הנח"י שאין ר"ל שלא חזק את לבו דמדקאמר סתמא משמע שבכולם חיזק אלא שבה' ראשונות לא נאמר בכתו' וכו' ע"ע והא נמי ליתא לע"ד דבהדיא איתמר בש"ר סוף פי"א כיון שראה הקב"ה שלא חזר בו בחמש מכות ראשונות מכאן ואילך אמר הקב"ה אפילו ירצה לשוב אני מחזק את לבו וכו':

פסוק ד

את ידי יד ממש כו' הוכרח רש"י לפי' כאן זה טפי מכמה קראי אחריני דכתיבי לעיל ל' יד משום דהכא כתיב בנטותי ול' נטיה לא שייך אלא ביד ממש ולא נוכל לפי' ל' מכה ומ"מ צ"ל דנטיה היא דהויא ביד כלה דאילו המכות במצרים היו באצבע לבד ולא בכל היד רק על הים לכלהו תנאי דפליגי באגדה כמה לקו באצבע:

פסוק יז

ונהפכו לדם וכו' ונילוס עולה וכו' ומצרים עובדים וכולי מדברי רבינו נר' דתרי טעמי קאמר וכיון לשני מדרשים חד מ"ש בטכסיסי מלכות בא עליהם כמו שרמזו רש"י ז"ל לקמן במכת הערוב שבתחלה סוכר מעינות המים והיינו דקאמר לפי שאין גשמים וכולי ונילוס עולה וכו' ושוב מייתי אידך טעמא דמצרים עובדים וכו' ונר' טעמו דבחדא לא סגי דאי מטעמא קמא אמאי הפכם לדם הו"ל לייבש המים ואמאי הוצרך דוקא לליקוי שיהפכו לדם ואי מטעמא בתרא לא הו"ל להתהפך לדם אלא מי היאור שהיה האלוה שלהם ולמה הפך ג"כ המים שבעצים ובאבנים ובכל הכלים שבבית:

פסוק יט

אמור אל אהרן לפי שהגין וכולי לא ידעתי למה לא ביקש רבי' טעם על מופת המט' שהשליכ' אהרן להופכה לתנין ולא היה ע"י משה והנר' לומר בטעם הדבר לפי שמשה נענש ע"יז שא"ל הקב"ה מה זה בידך וכו' וישליכהו ארצה ויהי לנחש וינס משה ופיר"שי התם לפי שתפס אומנותו של נחש שסיפר להי"ר על ישראל וכיון שזה היה קטיגור עליו לא יכול ליעשות מופת זה על ידו:

בכל וכולי במרחצאות ובאמבטאות וכו' באמבטאות שבקרקע קאמר רבי' דאילו אמבטאות שבכלים הרי הן כלולי' בעצים ובאבנים כדפי' רבי' בסמוך וניחא ליה לרבי' לפ' הכי ולא כדאיתא בש"ר דבכל ארץ מצרים גם המים שבכלים ובעצים ובאבנים היינו אפי' מה שרוקקים משום שפי' זה קרוב טפי לפשט דבכל ארץ מצרים משמעותו בקרקע דוקא. ותו דמלת בעצים משמע טפי מה שבתוך העצים דאילו לפירוש המדרש הוה ליה למימר על העצים וכו' כלומר שכשהיו רוקקים על האבנים או על העצים היה נעשה דם:

פסוק כב

בלטיהם וכו' רבותי' אמרו בלטיהם וכו' הכי אי' בש"ר בלטיהם אלו מעשה שדים בלהטיהם אלו מעשה כשפים וכה"א ואת להט החרב וכו' לפי שמעשה כשפים ע"י מלאכי חבלה נעשים עכ"ל והכוונ' כמ"ש הרמ"בן המלה מגזרת אש לוהט וכולי ואולי יקראו כן למלאכים השוכנים באויר בגלגלי היסודות שקורין אותם שדים. ומה שהק' הי"פת דא"כ מה בין מעשה שדים למעשה כשפים לק"מ לפי מ"ש המקובלים כי יש הרבה מיני שדים שכל מין מקבל צורתו מחומר יסוד א' והשוכנים באויר העולם הם היותר רעים והשוכנים ביסודות העליונים על אלו כתב הרב שנק' מלאכי חבלה שנק' מלאכים (עיין ע"ז בס' נשמת חיים) דבזה יצא לנו טעם לשבח למה במופת המטה פעלו החרטומים בלהטיהם דהיינו מלאכי חבלה והכא בכל המכות היה בלטיהם וה"ט דבפועל המטות שהיה זה לקדש ש"ש להראות נס הבליעה שבלע מטה אהרן את מטותם נתרצו אותם מלאכי חבלה שהם השדים היותר טובים לפעול אבל הכא במכות דאדרבא היה חלול ש"ש לא נתרצו אפי' מלאכי חבלה לפעול והוצרכו לפעול ע"י השדים הארציים שהם רעים וחטאים וזה נ"ל טעם אמיתי כפתור ופרח:

ויחזק וכולי לומר ע"י מכשפות דבשלמא בפעם ראשונה אמר אולי מקרה הוא דאתרמי דאינון נמי עבדי הכי ולעולם דילמא משה לא ע"י כישוף עשה אבל כשראה זאת שנית דעבדי כוותייהו אמר בתרי הויא חזקה דאיהו נמי בכישוף עביד והיינו דכתיב הכא ולא שת לבו גם לזאת וכדפי"רשי לא למופת המטה וכולי כלומר דמשום הכי לא שת לבו משום דאמר אתחזק בתרי זימני:

פסוק כז

ואם מאן וכולי סרבן וכולי פי' על כרחין תיבת מאן ליכא למימר שהוא פועל שהרי לא נמצא לשון מיאון רק מבנין פיעל שהעבר בו מאן בצירי"י בשביל הא"לף שאינה מקבלת דגש וכדלעיל מאן לשלח העם וכן מאן יבמי והבינוני צריך להיות ממאן והכא ע"כ מאן בק"מץ הוא שם התואר סרבן ע"מ זקן וכבד ומיהו אם כן אינו נמשך אחריו לשלח והכי

הול"ל ואם מאן אתה מלשלח הילכך צ"ל לומר מאן כמו ממאן מסרב אלא כינוי האדם וכולי ולעולם המכוון בו ממאן:

פסוק כט

ובכה וכולי נכנסים ומקרקרין הא דמקרקרין בתוכם נר' דדריש זה מדהדר וכתב יעלו הצפרדעים דמכדי בצפרדעים משתעי ואזיל מ"ש דהדר וכתבינהו לימא יעלו דידוע דעלייהו קאי אלא ודאי רוצה לומר דאף אחר כניסתן עדיין יהיו נשמעים שהם צפרדעים לפי שמקרקרין:

פרק ח

פסוק ב

ותעל וכו' צפרדע אחת וכו' מיתי רבינו הדרשה תחלה משום דלפי הפשט יקשה דל"ד לכנים דהתם כנס נופל שפיר על השירוץ אבל צפרדע הוא שם יחידה ואע"ג דמצי' למימר שהוא ע"ש המין כמו ויהי לי שור וכדחזי' נמי בארבה מ"מ הכא המקרא או' דרשני דמ"ש דהכ' כתיב ותעל הצפרדע ובקרא דבת' הכי בחרטומי' כתב ויעלו את הצפרדעים ולפי המד' ניחא שהשדים אין יכולים לברוא בריה חדשה וכדעת רבנן לקמן במכת הכנים דאמרי האלהים אפילו כגמלא לא מצו מיברו אלא האי מכניף להו והאי לא מכניף וא"כ ה"נ הם לא יכלו אלא לאסוף ולכנוס הצפרדעים מעלמא מן ההפקר ולהעלותן במצרים ולכך כתיב ויעלו את הצפרדעים וכו' משא"כ הכא דכתיב ותעל הצפרדע דמוכח משינוי זה דצפרדע א' היתה והיא מתזת וכו' וזהו הנס שלא יכלו לעשות החרטומים ומ"מ הואיל וס"ס גם הם העלו צפרדעים לא הוכרחו לו' אצבע אלהים היא משא"כ גבי כנים שלא יכלו לפעול כלל לכך על כרחם הודו:

פסוק ה

למתי וכו' למתי תרצה וכו' איברא דאיכא למידק בין על שאלת מ"ד ובין על תשובת פרעה על שאלת משה דמאי שייך לשאול למתי ירצה פשיטא דמסתמא יאמר יפה שעה א' קודם כי מי זה הפתי שלא יתאוה להסיר מעליו המכה מיד. ויותר ק' על פרעה שאמר למחר פי כסיל מחתה לו ולמה לא רצה מיד. וראיתי בש"ר וז"ל ויאמר למחר מכאן אתה למד שאותו היום היה לו להשלים ז' ימים לכך א"ל משה למתי אעתיר לך ולא אותו יום עכ"ל. והרב יפ"ת פי' כי לכן הוצרך לו' למחר כי אז ימלאו לה שבעת ימים וביום שעומד בו א"א כי לעולם לא היתה פוחתת מז' ימים ע"ש. ולע"ד אין זה פשט המאמר דלפי הנר' מ"ש בתחלה שאותו יום הי"ל להשלים וכו' ומ"ש אח"כ ולא אותו יום הכל על יום א' מיירי ולפי' הרב מ"ש תחלה שאותו היום וכו' מיירי ביום שלאחריו ומ"ש אחר כך ולא אותו היום וכו' מיירי על היום שעומד בו לכך נלע"ד בהרמנותיה דמר לפי' איפכא שאותו

יום שהיה עומד בו יום שנתן פרעה את לבו לקרוא למשה ולומר לו שיתפלל באותו היום היה לו להשלים ז׳ ימים ולסור הצפרדעים לכך כשקרא אותו פרעה וא״ל שיתפלל א״ל משה התפאר עלי וכולי לפי שהמכה הראשונה של דם עברה ביום ז׳ ועתה אם יראה פרעה שגם זו עוברת ביום ז׳ לא יאמר שזה מחמת תפלתו של משה אלא שמערכת המזל כך גוזר שתתמיד המכה ז׳ ימים בלבד ולכך א״ל התפאר עלי למתי תרצה כדי שתדע בלי ספק שהפלתי עשתה זאת ולהך טעמא גופה א״ל פרעה למחר ולא אותו היום שנתרצה לסבול עוד היום המכה כדי לנסותו וכך היה שאותה המכה לא עברה עד יום הח׳. ובזה מובן ל׳ המאמר יפה ובטלו הקושיות דלעיל. וע״פ דרכנו נרויח עוד ליישב טעמא מאי אמר משה למתי אעתיר דר״ל את אשר אעתיר היום למתי אקבע זמן וכולי וכן עשה ויצעק מיד כדי שיכרתו למחר כדפי״רשי ולמה הוצרך לזה הואיל דהוה מצי להמתין להתפלל בזמן שיקבע פרעה שיכרתו ולפי האמור ניחא דכיון דההוא יומא יום שבעה היה נמצא שאם לא יתפלל כלל ממילא תעבור המכה בו ביום שכך היתה כל מכה משמשת שבעת ימים ולכך היה צריך להתפלל היום שלא יכרתו היום אלא בזמן שיקבע פרעה:

פסוק יא

כאשר דיבר והיכן וכולי ק׳ אמאי לא פיר״שי מידי לעיל במופת המטה ובמכת דם דבהו נמי כתיב הכי אלא דמובן ממילא היכן דבר וא״כ ה״נ לא היה צריך לפי׳ מידי ונר׳ דאיכא למידק מאי האי דקאמר קב״ה לעיל ולא ישמע אליכם פרעה ונתתי וכו׳ והא כבר א״ל בפי׳ שמות ואני ידעתי כי לא יתן אתכם וכו׳ ומאי האי דהדר ואמר להו הכא אלא נר׳ משום דבזימנא קמא קא״ל ואני ידעתי כי לא יתן וכו׳ ולא ביד חזק׳ ופירושו כדפי״רשי התם כל עוד שאיני מודיעו ידי החזקה דמשמע הא כשהודיעו יתן ויתן משו׳ הכי בא להוסיף אידך קרא דקאמר והרביתי את אותותי ואת מופתי וכו׳ ולא ישמע אליכם פרעה דר״ל אעפ״י שחרבתי וכו׳ אפ״ה לא ישמע וכו׳ ומעתה בשלמא לעיל במופת המטה ובדם הא דכתיב כאשר דבר ה׳ היינו מקרא דואני ידעתי וכו׳ דאכתי לא ראה פרעה שום מופת חותך המכריח להאמין לפי ששתיהן עשו כמו כן חרטומיו אבל הכא היינו דק״ל לרש״י בגופיה דקר׳ וירא פרע׳ וכו׳ ולא שמע אליהם וק׳ דאדרבא בשביל שראה הרווחה וראה שהועילה תפלתו של משה ש״מ דלאו מקרה הוא או כישוף אלא מופת ברור כי יד ה׳ עשתה זאת וה״נ במכת כנים דכתיב בחרטומים ולא יכלו א״כ ע״כ אצבע אלהים ואמאי ויחזק לב וכו׳ כאשר דבר והילכך בהנך תרתי הק׳ רש״י והיכן דבר דמקרא דואני ידעתי ליכא למימר דהכא כבר הודיעו ידו החזקה לכך הוצרך רבינו לפי׳ ולא ישמע

אליכם וכדלעיל אך ק' דב"שר אמרו כאן כאשר דבר והיכן דבר ואני ידעתי וכולי ואפי' דנקט ההוא קרא דמניה מוכח דקרא תניין מייתר ודמדריש כדלעיל:

פסוק יד

ולא יכלו שאין השר וכו' אע"ג דאותם הכנים שהוציא משה אמרו באגדה שהיו גדולים שהקטן שבהם כביצת תרנגולת כדאי' בילקוט מ"מ מאותם המינים פשיטא דלא מצו לא מיבעיא לדעת רבנן דסברי שאין להם כח לברוא שום בריה אלא האי מכניף להו והאי לא מכניף א"כ בודאי דלא מצו מכנים אלא מאותן הנמצאים בעולם ובכ"הג אינם נמצאים כלל אלא אפי' לדעת ר"א דסבר שאין השר יכול לברוא בריה פחותה מכשעורה (וכותיה מפר' רש"י לפי גי' הספ' דגריס לעיל בסמוך לבראותם ממקום אחר) אפ"ה אין ספק דלא מצו לברוא אלא בריה כפי הטבע אבל בריה חוץ מן הטבע אין בכח ידם וטעם שיעור זה של שעורה לא מצאתי מפורש שום דבר ונלע"ד לו' לפי שאות' החרטומים שפועלים ע"י שמות הטומאה ע"י שדים עושים פעולת' ע"י עצמות של מתים וכדפי"רשי בפ' מקץ הנחרים בטימי וידוע דהטומא' פחותה שיש בעצמות המת הוא עצם כשעורה דבציר מהכי טהור וא"כ ודאי שפעולתם בטומא' צריכה להיות ע"י שיעור הראוי לטומא' והיינו לפחות כשעור' והילכך לא מצו להמציא אלא ה"נ שיעור טומא' דהיינו כשעורה ושוב מצאתי קצת מדברי בדבק טוב:

פסוק יז

את הערוב וכו' חיות רעות וכו' זו דעת ר"י בש"ר אבל ר' נחמיא אמר מיני צרעין ויתושין ומסיים המ' ונראין דברי ר"י לפי שבצפרדעים כתיב בהן וימותו לפי שלא היה הנא' בעורותיהן אבל ערוב שהיה הנאה בעורותיהן לפי' לא נשאר בהן עד א' שאילו היו צרעין ויתושין וכו' ע"כ ולכך נקט רש"י אליביה ומעתה ק' ליה בטעם המכ' שאינ' דומה למכות הראשונות דבהנהו לא היה נטילת נשמה שהרי במכת דם לא שייכא מיתה שהיה אפי' להם לשתות ולא למות בצמא שכשקונים מישראל היו שותי' מים כמ"ש רז"ל ומכת הצפרדעים נמי אינה מכת מות רק צערא דגופא דא"ע דנכנסים בגופם דרך נקביהם והיו מקרקרין לא היו הורגים אותם אלא שהיו מסרסין אותם וכמ"ש בש"ר ושם אמרו דקולן של צפרדעים שהיו בתוך גופם היה ק' להם יותר ממכתם שהיו מצערים אותם מאד וגם מכת הכנים צערא דגופא לחוד היא וזו היתה כוונת הש"ית שלא להרגם אלא לצערם למען יכירו את גבורתו ית"ש ולמען רבות מופתיו א"כ מכה זו שהביא עליהם ערוב בשלמא לדעת ר"נ שאינם אלא צרעין ויתושין ה"נ אינו אלא צערא דגופא אבל לסברת ר"י דקרא דייקא כוותיה וכדלעיל ק' למה הביא עליהם חיות רעות אריות ונחשים הממיתין והלא לא היתה רצונו ית' להרגם ולכך הוצרך רבינו לסיים בהא ויש טעם בדברי אגדה

בכל מכה ומכה וכו' זה נלע"ד יותר מכל מה שכתבו המפרשים ז"ל אמאי נטר רש"י לכתוב זה בכאן עיין בש"ח:

פרק ט

פסוק ח

וזרקו משה וכל דבר הנזרק וכו' פי' דק"ל דל' וזרקו זריקה א' משמע וא"א לומר כן דהא מלא חפניכם כתיב ומשני דאה"נ דזריקה א' קאמר דבחדא ידא הוה לפי שכל דבר הנזרק בכח אינו נזרק אלא ביד א' ודרך נס החזיק קומצו של משה מלא ד' חפנים והטעם שהוצרך לזרוק בכח היינו לזרוק למעלה למעלה כדאמור בש"ר השמימה עד כסא הכבוד והכוונה לעורר סוד אבק העליון לבטל כח אבק דס"א שזו שמם כשרוצים לגנוב השפע דקדושה דאית אב"ק דס"א וה"ס ק"ב הקיטע ואית אב"ק דקדושה בסוד ק"ב חרובין והיינו דאמור בגמרא פ' גיד הנשה גבי ויאבק איש עמו מלמד שהעלו אבק מרגלותם עד כסא הכבוד כדכתיב וענן אבק רגליו ע"ש דסמ"אל היה מתחזק לגנוב מקדושה דיעקב והיה מכוין להגביר אבק דידיה ק"ב הקיטע ויעקב היה מעורר ענן אבק דקדושה מגו אבק רגליו לבטל כחו כידוע שאין הדין נמתק אלא בשרשו וע"ש בזהר בפ' ויאבק איש עמו וע"ש בר"מ פ' פנחס דף רמ"ג מ"ש וה"נ כן שזה היה כח חרטומי מצרים וה"ט דהכא כתיב ולא יכלו החרטומים לעמוד לפני משה וכו' לפי שנתבטל כחם ומ"שה נמי אמרינן בפ"רא שלא נתרפאו עד יום מותן זו נר' אמיתות כוונת המד' ולא מה שנדחק שם הרב יפ"ת ע"ע ומ"מ הואיל ואין הדרשה מוכרחת דשפי' אפ' לפי' השמימה לצד השמים כלו' למעלה מש"ה השמיטה רש"י ז"ל ולא מנה גם זה לנס ג' כדאי' במד' דוקא לקמן במכת הברד דכתיב על השמים דמשמעות מלת על מורה על ממש מש"ה אצטריך רש"י לאתויי נמי הדרשה שהגביהו הקב"ה וכו' אבל הכא דלא כתיב אלא השמימה לא הוכרח כ"כ ומ"מ רמזה רמוזי בשתי רמוזות חדא במ"ש נזרק בכח ועוד באמרו הרי נסים הרבה והוא ז"ל לא קא חשיב אלא תרתי ומאי הרבה אלא שיש עוד שלישי והוא האמור:

פסוק י

באדם ובבהמה וא"ת וכולי ההרגש שבפ' הוא למאי נ"מ קפיד קרא למכתב שהיה השחין גם בבהמה ולפי מה שפי"ר"שי ניחא דהיא גופה קמ"ל דאע"ג דבשעת מכת הדבר היו יראים את דבר ה' ולכך נצולו בהמותיהם מ"מ כאשר היתה הרווחה חזרו והקשו את ערפם ולכך נענשו בשחין שהגיעה המכה גם על מקניהם ומוכרח הוא דאל"כ תיקשי דהואיל והללו יראים את דבר ה' הוו מ"ט איענוש במכה זו אלא דהיינו דאמור רבנן כשר שבמצרים הרוג שלא היו יראים אלא לפי שעה כל עוד ששבט אלוה עליהם וכיון

דאזל חוזרים לסורן ולפי דרכנו למדנו תירוץ מרווח למה שהקשו כל המפ' ז"ל מ"ט לא נכתב בהדיא במכת הדבר לעיל כמו במכת הברד הירא את דבר ה' הניס וכולי ונדחקו בזה טובא עיין בש"ח. ולפי האמור ניחא שלא נכתב כן בפירוש בתורה שלא ליתן מקום לאפיקורוסים לרדו' ולו' אטו האי דישנא להאי פרדשנ' והלא הללו יריאים את דבר ה' היו והיכי במכת שחין הסמוכה לה לקו גם הם במקניהם נמצא לקתה מד"הד מש"ה לא כתבי' קרא הואיל ובאמת לא היו יריאים אלא לפנים ולפי דוחק השעה:

פסוק יד

מגפתי למדנו מכאן וכולי הקושיא מבוארת דמכת בכורות מאן דכר שמה הכא וכבר העירו בזה המפ' ז"ל ונדחקו בזה ע' בראי"ם ובש"ח. ול"עדן דאיכא למידק דבכל המכות לא מצינו שא"ל הקדוש ברוך הוא למשה השכם בבקר והתיצב לפני פרעה רק בג' מכות והן הראשונה מכת דם דכתיב לך אל פרעה וכו' ובמכת ערוב ובמכה זו דהיינו ברד ומ"ש הני. ונר' לומר הטעם עפ"י מ"ש הרב הגדול בעל של"ה במסכת פסחים. בדרוש מצה שמורה כשבא לפ' סימן דר"י דצ"ך עד"ש בא"חב וז"ל הנה נודע האצילות הוא ג' של ג' ג' ומלכות היא העשירית ומהם נמשכו י' מכות ע"ש (ולא נעלם ממני דמרן הקדוש האר"י ז"ל דרך אחרת לו בזה מיהו אלו ואלו דא"ח הן אין כאן מקום להאריך). נמצא דצ"ך נגד כח"ב עד"ש נגד חג"ת בא"חב נגד נה"ים. לזה כתיב ג"פ השכם בבקר כדלעיל שבפעם ראשונה הוצרך להשכים ולילך אל המים להמשיך מכח ג' ראשונות כח"ב ג' המכות ואחר כך באו זו אחר זו כל א' בזמנה וכן בפעם שנית הוצרך להמשיך מח"גת ופעם ג' מנה"ים נמצא שבכל פעם היה ממשיך המכות השייכות לאותו סדר בפעם א' ועכשיו בג' א"ל כי בפעם הזאת אני שולח את כל מגפותי דהיינו הד' שבסדר זה ומדקא קרי לה כל מגפותי למדנו שהיא שקולה ככלם:

פסוק יז

מסתולל וכולי לדבר בל' מתפעל וכולי ואע"ג דלפי הנר' לא שייך כאן ל' מתפעל שהרי פרעה היה הפועל וישראל הפעול מ"מ ה"פ אתה מתקשה ומתכבש (מל' כבש עליו לתוך המים והיינו קל"קיר דכתב רש"י בל"עז) עצמך על עמי:

פסוק יח

כעת מחר וכו' שרט לו וכו' הכי אי' בש"ר אך ק' מי הזקיקו לכך וכבר הרגיש כן הרב יפ"ת והניחו חלק והאמת דאגדות כאלה אין להם מקום להבינם אלא עפ"י הנסתר וכבר מלתי אמורה כמה פעמים ובכאן נל"עד כלפי מ"ש ז"ל והביאו רש"י לקמן שהיה בברד נס בתוך נס אש וברד מעורבים ודרשו במד' זש"ה המשל ופחד עמו עושה שלום במרומיו והיינו דבמכה זו כתי' והי' נתן קלת וכו' ודרשו בש"ר הוא וב"ד דהמים באים

מצד הו"יה מ"ר והאש מב"ד מד"הד והיותם מעורבים יחד' מורה על היחוד קב"ה ע"י השלום ואיתא ברי"מ פ' משפטים על כותל מערבי דיורא דיליה ע"ש דאיהו תל שהכל פונים בו כ"ד ת"ל הו"יה כ"ו שכינתא איהו ת"ל דיליה וכו' וע' בספר מאורו' נתן דביאר ת"ל ה"פ אלהים מ"ש וידוע דהויו ה"ס שריטה ורצה משה להודיע היאך יבא הברד מעורב עם האש ולכן שרט לו שריטה ה"ס וי"ו על הכו"תל וא"ל כשיגי' השמש לכאן דהיינו שיתיחד קב"הו כ"ו ת"ל אז יבא הברד מעורב באש זו נר' כוונת המד' ורש"י ז"ל הביאו להסביר טעמא על מ"ש לקמן שהאש היה מעורב עם המים ועוד שבמד' זה יש להבין מאי דכתיב וה' נתן וכו' כדאמרן:

פסוק כב

על השמים וכו' הגביהו הקב"ה וכו' פי' כמ"ש בש"ר דנתן לו רשות לשלוט במעש' שמים ע"ש ועל פי דרכנו דלעיל מובן שפיר שהגביר כחו של משה שהוריד שפע מלמעלה מאו"א וזהו על השמים לייחד זו"ן ואזי וה' נתן קלת וכו' הוא וב"ד:

פסוק כד

מתלקחת וכו' האש והברד מעורבין וכו' עמ"ש לעיל והטעם שעשה כן השי"ת דנר' נס ללא צורך דבאחד מנייהו הוה סגי נר' שהיה לשלם להם מדה כנגד מדה נגד מה שדנו לתינוקות של ישראל בבי' דינים באש ובמים במים כל הבן הילוד היאורה וכו' ובאש היינו ששקעום בבנין בסוד והוא האש אמנם ממ"ש רש"י שהיו מעורבין האש והמים נר' טפי לו' שהכל היה לתשלום גמול שקיעתם בבנין שכן בבנין יש שם מים וסיד מעורבין יחד דהיינו אש ומים ואפי' דבהא קא מפלגי ר"י ור"נ בש"ר דר"י סבר שהיה האש מבפנים והמים מבחוץ ור"נ סבי' שהיו מעורבים והיינו דר"י ס"ל שהיה העונש על שניהם כדאמרן מעיקרא ולפי שמעשה השלכה למים הוא נגלה ומפורש במקרא כך היו המים מבחוץ והאש שמבפנים מורה על השקיעה בבנין שהיה מעשה נסתר ולא בא מפורש בתורה ור"נ ס"ל שלא היה זה אלא לעונש השקיעה שיש שם ב' דברים מעורבים כדאמרן:

פסוק כט

כצאתי וכולי אבל בתוך העיר וכולי והטעם שהוצרך לו' דבר זה כאן במכה זו טפי ממכת הצפרדעים והערוב כבר כתבו המפי' ז"ל ע"ע ולדידי נר' דאצטריך הכא לאשמועי' רבותא דהואיל וידוע שאלהי מצרים היו הצאן וכאן במכה זו מתו כל הצאן חוץ מן אותם של ירא דבר ה' וס"ד דהנהו בודאי לא עבדי ע"ז שהרי הם יראים את ה' ונמצא דתו ליכא גלולים בעיר והיה יכול להתפלל בתוכה קמ"ל דלא לפי שהללו היו דומיא דאותם דכתיב בהו את ה' היו יראים ואת אלהיהם היו עובדים ולא היתה יראתם אלא לפנים

לפי דוחק השעה. ובזה נכון מאד דסמך קרא לזה ואתה ועבדיך ידעתי כי טרם תיראון וכולי כלומר לכך אני אומר גם במכה זו כצאתי את העיר משו' דקים לי בגוייכו כי אתה ועבדיך שום א' מכם אפי' אותן שהכניסו בהמתן עדיין אינכם יראים וכולי:

פסוק לב

כי אפילות וכולי פלאי פלאות וכולי הק' הרא"ם ז"ל לפי זאת האגדה היאך יפורש אומרו והפשתה והשעורה נכתה כי השעורה אביב וכו' דמשמע טעמא דנכתה להיותה אביב וכו' ולפי המד' זה אינו דאפי' לא היתה אביב היתה ראויה ללקות אם לא הוה נעש' גם לה נס כמו שנעשה לחטה ע"ש ובאמת קו' עצומה היא והרב הניחו חלק ובש"ח נדחק הרבה יע"ש. ואפ' לפ' דה"ק הואיל והיתה כוונת השם יתברך לעשות נס לא' מהב' מינים שבזרעים שלא ילקה כדי שישאר דבר מה שילקה אחר כך במכת הארבה גזרה חכמתו יתברך להלקות במכה זו השעורה והפשתה שהוקשו כבר ולעשות הנס בחטה דעדיין היתה רכה כדי לקרב הנס קצת לטבע שכך דרכו יתעלה. ושוב מצאתי כעין זה בי"פת ועל שמו יאמר. וע"דה יש לפ' דידוע שכל המינים הללו סודם במל' אלא דחטה ה"ס טיפת החסדים וכוסמין ג"כ מין חטים כידוע אבל שעורה ה"ס ה' גבו' שבמל' כידוע בסוד מנחת העומר אביב קלוי באש. ופשתים ה"ס הגבו' שביסו' דנוק' ועיין במאורות נתן והילכך השעורה והפשתה עלולים טפי להמשיך הדין עליהם להיותם מסוד הגבו' משי"אכ החטה והכוסמת ולכך נעשה להם הנס והשתא ז"ש כי השעורה אביב כלו' סוד הגבו' כמ"ש אביב קלוי באש והפשתה גבעל יש לפ' על יסוד דנוק' דקנה ה"ס יסוד דדכו' וגבעל מצי' לפ' על יסוד דנוק' הגבו' שבה ולכך נכו:

פסוק לג

לא ניתך וכולי ואף אותם וכולי פי' אותם אבני אלגביש דהיינו ברד שהיו באויר לא הגיעו לארץ ונשארו תלויים ושוב נפלו בימי יהושע כדאיתא במד' ואע"ג דהך לא ניתך לא כתיב בברד אלא במטר כבר הרגיש זה הרב יפ"ת ותי' בטוב טעם ודעת עיין שם:

פרק י

פסוק ג

לענות כתרגומו וכו' משום דתיבת לענות משמע דר"ל לענות את אחרים כמו לענות נפש שהוא פועל יוצא וזה לא שייך הכא דלמאן הו"ל לענות לכך פי' דליתא אלא כתרגומו לאתכנעא ויהיה לענות כמו להענות ולכך נקוד הל"מד בציי"רי ולא בש"בא. ואחר כך בא רבינו לפי שאין זה לי' עינוי כמו ותענה שרי וכמו למען ענותו בסבלותם ורבים כאלו דא"כ מאי קאמר מאנת לענות אדרבא הרי הוא רוצה ומבקש להענות ביותר במכות ויסורין מאחר שאינו רוצה לשלוח את ישראל וא"כ אדרבא איפכא הול"ל עד מתי בקשת

לענות ע"ד מ"ש עבדי פרעה אליו עד מתי יהיה זה לנו למוקש ולכך קאמר דהא נמי מתורץ עם התרגום דמש"ה לא תרגם לאתענאה כמו בשאר מקום אלא לאתכנעא והוא מגזרת עני והוא לשון מושאל על השפלות ולכך מסיים מאנת להיות עני ושפל:

פסוק י

כאשר וכו' אף כי אשלח וכו' פי' דק"ל דהול"ל כאשר אשלח אתכם ואת טפכם ואת מקניכם שהרי כך שאל משה ומתרץ דה"ק אפי' אם אתרצה לשלח גם הצאן ולא הגברים לחוד מ"מ הטף לא אשלח ואין נראה מה שרצה לפ' הרא"ם ז"ל דר"ל וכ"ש שלא אשלח גם את הצאן דא"כ היכי א"ל אחר כך כי אתה אתם מבקשים ופיר"שי נלכה נזבחה וכו' ואין דרך הטף לזבוח ומה יזבחו אם לא היה משלח הצאן והבקר. ומה שהכריח הרב ממ"ש אחר כך במכת חשך רק צאנכם ובקרכם יצג דמשמע דטפי היה קשה לפרעה הליכת הצאן מהליכת הטף איני רואה לע"ד הכרח מזה שכל תכלית פרעה היה שיניחו שם משכון כדי שיחזרו אחר הגי' ימים ולכך בתחלה היה רוצה שיניחו טפם למשכון וכשראה שלא נתרצו בזה הפך וא' שיניחו המקנה לבד למשכון ואז לא א"ל זבחו אלא עבדו ור"ל עבודה שבלב דהיינו תפלה. א"נ ה"ק לכו עבדו בקצי' הבהמות כדי צורך העבודה רק צאנכם וכו' כלו' כל השאר יוצג והילכך השיבו משה לא תשאר פרסה:

ראו וכו' כתרגומו פי' אתם סבורין לעשות לי רעה זו לברוח מתחת רשותנו מלעבדנו ומש"ה אתם שואלים לילך גם הטף ודבר זה היא תשוב נגד פניכם שלא תצאו כלל וכמ"ש בש"ר. והמדרש שהביא רש"י כוכב א' ששמו רעה וכו' יהיה המשך הכתוב עפ"י המדרש ע"ז הדרך יותר טוב לכם שלא תצאו כלכם לפי שאני רואה אותו כוכב המורה דם והריגה ואם תלכו כלכם יהיה לכם כלייה ולכך טוב שישארו קצת כאן ויהיו לפליטה ואמנם ק' על המד' הזה במ"ש שהפך את הדם לדם מילה שהרי הכוכב היה מורה דם במדבר והמילה אחר שנכנסו לארץ היתה בגלגל וא"כ במה נהפך המזל במדבר ולפי מ"ש בפרקי ר"א ומייתו לה התו' בפ' הערל דף נ"ד ניחא דאיתא התם דודאי מלו במדבי' אלא שלא פרעו ופשטא דקרא דכתיב ביהושע ושוב מול את בני ישראל שנית הכי משמע וקצת נראה כן גם מסוגיא דהתם בהערל ע"ש וי"ל שגם במדבר יהושע היה המוהל והיינו דקאמרי שמל יהושע אותם ולפ"ז יהיה פי' הכתוב היום גלותי את חרפת מצרים כלו' שעד אותו היום היתה מילה כבושה ואותו היום נתגלתה ע"י הפריעה וקרי לה קרא למילה חרפת מצרים שע"י היתה חרפה למצרים שלא נתקיימה ההריגה שראו באצטגנינותם:

פסוק יד

ואחריו וכו'. פירוש דק"ל לרש"י דהוה סגי למכתב ואחריו לא יהיה ואמאי הדר וכתב כן אלא לומר דוקא כן בענין זה הוא דלא נהיה עוד אבל בענין אחר אה"נ ומ"מ הקו' מבוארת לפירושו דה"נ במצרים היו מינין הרבה כדכתיב בס' תהלים אמר ויבא ארבה וילק ואין מספר וכתיב ויתן לחסיל יבולם ויגיעם לארבה ואע"ג דהכא לא כתיב אלא ארבה על כרחין שהוא שם כולל וכבר הקשו כן המפרשים והנה הר"אם ז"ל תירץ דמ"מ בשל משה לא היו אלא ג' מינין ארבה ילק חסיל ובשל יואל היה ג"כ גזם ונמצא דשל יואל גדול מצד ריבוי המינין ושל משה גדול מפני גודל הריבוי ע"ש. ומלבד שהוא דוחק גדול ואין לשון רש"י סובלו ועוד דמל' רש"י בפירושו ליואל מוכח בהדיא שלא כדברי הרב כדלקמן בר מן דין הרי כתיב נמי בס' תהלים ושקמותם בחנמל ופי"רשי שם מין ארבה ע"ש. ונוכל לומר דהיינו מין גזם ואלו יונח שאינו אלא מין אחר הרי נמצא שגם בשל משה איכא ד' מינין כמו בשל יואל ועם היות שהר"דק מפ' בחנמל מין ברד מידי הוא טעמא אלא לרש"י הרי רש"י פי' ארבה ונמצא שאינו מתקיים תירוץ הרב. ובש"ח ראיתי דלעולם בשל משה לא היה אלא מין א' ובתהלים עשה כן ליפות המליצה ע"כ. ואחר המחילה לא נהירא כלל דאטו כדי ליפות המליצה לימא מילי דשקרא. ומה גם דברוח הקדש נאמר. והר"ב דבק טוב תירץ דהתם בשל יואל היו מינין ארבה ביחד אבל בשל משה מין א' היום ומין א' למחר ע"כ. והא נמי במחילה מכבודו ליתא דבהדיא כתיב התם ביואל יתר הגזם אכל הארבה וכו' ופי' שם הר"דק מה שהותיר הגזם בשנה ראשונה אכל הארבה בשנה שנייה כי לא באו הד' מינים בשנה א' אלא זא"ז בד' שנים. וכן פיר"שי גופיה שם בפ' כמוהו לא נהיה מן העולם לבוא כל המינין הללו זה אחר זה אבל מין ארבה לבדו לא היה כמו אותו של מצרים ע"כ. באופן שבהכרח צ"ל דמ"ש רש"י בכאן מינין הרבה שהיו יחד לאו דוקא יחד אלא כלו' באותו הרעב היו מינין הרבה אבל לעולם בזה אח"ז היו דאל"כ מלבד שדבריו סותרי' זה את זה הרי הוא ג"כ נגד הכתוב כדלעיל ונמצא שעם כל הכתוב אכתי קושיין כדקיימא קיימא. ואפשר לומר שבשל משה אה"נ שהיו הרבה מינין. אבל מ"מ נחלקו למקומות הרבה זה על הזרעי' וזה על הירקות וזה על האילנות וכדומה. והכי איכא למשמע מקראי דבתהלי' דכתיב ויתן לחסיל יבולם ויגיע' לארבה ושקמות' בחנמל. אבל בשל יואל היו מינין הרבה במקו' אחד ועדיין הוא דחוק. וקושטא דמלתא כמ"ש הר"דק שם ביואל וז"ל כי הארבה שהיה במצרי' לא היה אלא מין א' ואע"פי שאמר בס' תהלי' ויתן לחסיל וכו' הארבה היה עיקר ושני המינין (קאמר שני לפום שיטתיה דמפ' חנמל מין ברד אבל לפי"רשי נימא שלשה)

באו עמו לפיכך לא נזכר בתורה אלא הארבה ולא היה אלא עת אחת וזה היה ד' מינין ובאו בד' שנים וכו' עכ"ל וגם רש"י נר' שזו כוונתו כלו' שהארבה היה העיקר ושאר המינין טפלי' לו מש"אכ בשל יואל:

פסוק יט

ימה סוף וכו' היה מקצתו במערב וכו' קשה דכיון שים סוף היה ג"כ מקצתו במערב כמ"ש רש"י גופיה למה זה הוצרך הש"י להפוך הרוח ממה שהיה בתחל' ממזרחית למערבי' דהשתא הוצרך ג"כ שתהיה הרוח חזק מאד לישא את הארבה מרחוק עד אותו צד של מזרח א"י שהיה רחוק הרבה ממצרים והרי ע"י רוח מזרחית עצמו הוה מצי לתקוע הארבה לאותו צד מערבית הקרוב למצרי'. וי"ל לפי שאין קטיגור נעשה סניגור וכדתירצו בפ' הרואה שבשעה שהביא הקדוש ברוך הוא מבול לעול' נטל שני כוכבי' מכימה וכשבקש לסותמה נטל שני כוכבי' מעיש וסתמה ופריך וליהדר לה מדידה ומשני אין קטיגור נעשה סניגור:

לא נשאר וכו' דק"ל הול"ל אלא לא נשאר ארבה א"נ לא נשאר אחד כדכתיב נמי גבי ערוב ומאי ארבה אחד אלא לרבות המלוחי'. ובזה מתורצת קו' הרא"ם אמאי לא דרשו גם כן גבי ערוב אף המלוחי' כמו הכא ונראה דבהכי דייק מ"ש פרעה למשה העתירו וכו' ויסר מעלי רק את המות הזה ומאי לי' רק דכל לי' רק מיעוטא הוא אלא שהיתה כוונתו למעט המלוחי' כלו' שלא יסיר המלוחי' שלפחות יהנו מהם הואיל והשחיתו' ולא רצה הקב"ה ולא נשארו אפילו המלוחי':

פסוק כא

וימש וכו' וחשך של לילה וכו' ק' מנ"ל לרבינו לפי' שהיה הפרש בין חשך של יום לחשך של לילה והיה נר' לומר דדייק רש"י הכפל ויהי חשך על ארץ מצרי' וימש חשך ולכך רוצה לפי' ויהי חשך קאי על היום וימש חשך מיירי בלילה שיחשיך יותר אלא דאכתי ק' דמ"נל לומר דחשך של יום היה יותר גדול מחשך של לילה דעלמא הא לא כתיב אלא ויהי חשך ומשמע חשך סתם דהיינו חשך דלילה. ותו אעיקרא דמלת' קשיא דלאיזה תכלית היה השינוי הזה בין יום ללילה. ומה שתירץ הר"ב דבק טוב דאל"כ היאך ישתנה סדרי בראשית הא כתיב יום ולילה לא ישבותו ע"ש אינו נר' כלל אחר המחילה הראויה חדא דהיכן הוא היום כיון שהיה בו חשך גדול מחשך של לילה סתם הרי הוא חשך ולא אור וכבר נשתנו לדידיה סדרי בראשית ומה גם דלפי האמת אין זה שינוי כלל דלא ישבותו דהת' רוצה לומר שלא ישבותו מלשמש המזלות יומם השמש וירח בלילה כדפיר"שי התם ובאותו זמן נמי הכי הוה ולא נשתנו סדרי בראשית חלילה אלא החשך היה לגבי המצריים שנחשבו עיניהם מראות ולכל בני ישראל היה אור ואפי' בתוך בתיהם של

המצריי׳ ממש כדלקמן ברש״י שחפשו ישראל וראו את כליהם. ונל״עד דמעול׳ לא עלתה על דעת רש״י לומר שהיה הפרש בין יום ולילה שאם זו כוונתו הול״ל בתחלה ויחשיך עליה׳ חשך ביו׳ יותר מחשכו של לילה וחשך של לילה יאמש וכו׳ ומדלא כתב הכי מוכח שאין כוונתו אלא לפי׳ מלות וימש חשך וביאר הענין דר״ל ויחשיך עליהם חשך יותר מחשכו של לילה כלו׳ דאי לא כתיב אלא ויהי חשך לבד הוה משמע חשך סתם כמו של לילה דעלמא מש״ה הדר ופירש קרא וימש חשך. והדר אתא רש״י ללמד ולבאר לפי פירושו ב׳ דברי׳ א׳ הו״ו של וימש שלא נפר׳ שהוא ענין בפ״ע אלא ביאור לשלמעלה ממנו ועוד מהו ביאור תיבת חשך שנכתב אחר וימש וקאמר דה״פ וימש בו״ו שנכתב אחר ויהי חשך כלומ׳ ואותו חשך שאמרתי יאמש ויחשיך עוד כלו׳ יותר מן הסתם ולא כחשך של לילה דעלמא ודוק. ומ״מ ליישב ג״כ דברי רש״י כמשמען וכח ראייתי מדכתיב ויהי חשך דל׳ יהי משמע יהי דבר חדש כמו יהי אור דגבי בריאת העול׳ ואילו היה החשך כמו של לילה אין כאן דבר מחודש רק החשך של הלילה שעברה. א״ו דר״ל כשיגיע היום יהי חשך מחודש יותר מחשכו של לילה שעברה שהיה החשך הרגיל לעול׳ וכך יהיה ביום ושוב אחר כך וימש חשך כלו׳ כשיגיע זמן הלילה יחשיך עוד. ומ״מ לדידי נר׳ האמת כדכתיב׳ תחלה ומה שהוצרך רש״י לאתויי ג״כ פי׳ אנקלוס משום דסוף סוף לפירושו תיקשי דויהי חשך וכו׳ יתורא הוא דהוה סגי לומר וימש על ארץ מצרים:

פסוק כב

ויהי חשך וכולי ולמה הביא וכו׳ אין כוונת רבינו לשאול אעיקרא דמלתא למה הביא מכת חשך דמ״ש ששאל הטעם במכה זו טפי מכלהו והרי הוא ז״ל הביא בפי׳ דלעיל במכת ערוב שבטכסיסי מלכו׳ הביא כל המכו׳ וכולם מבוארי׳ בתנחומא. ותדע שאין זו כוונתו דא״כ לא הוה נטר לה עד הכא דה״ולל לכתוב כן מיד בתחלת הפסקא אלא פשוט שכוונת שאלתו ולמה הביא עליה׳ חשך בענין זה בתרי גווני כנר׳ מן הכתוב דכתיב ב׳ זימני שלשת ימים. ומתרץ דג׳ ימי אפלה הראשוני׳ היה להמית פושעי ישראל וג׳ האחרוני׳ כדי שיוכלו לחפש ישראל בבתיה׳ ולכך היו בענין זה שהיושב אין יכול לעמוד כדי שיוכלו ישראל לילך לבטח בבתיה׳ ולחפש בכל מקום והא שלא היו כל הו׳ ימים כן היה הדבר להודיע לישראל כל הב׳ טעמים שבשבילם שלח החשך ורמזם להם בשנותו ב׳ מיני חשך. ויום הז׳ של חשך שהרי כל מכה היתה משמשת שבוע וכדפי״רשי בפי׳ דלעיל. יום זה נשאר לים סוף דכתיב ויהי הענן והחשך כך תירצו במדרש:

פסוק כו

מה נעבוד וכולי שמא ישאל וכו' דא"ע דאין הקדוש ברוך הוא בא בטרוניא עם בריותיו. מ"מ מאחר שבאמת יש לנו יותר ממה שנוליך עמנו שמא ישאל יותר ממה שנוליך ואע"ג דנהיה אנוסי' במה שלא נוליך עוד וק"ל אנוס רחמנא פטריה מ"מ מאחר שיש בידינו לעכב על דברך וגזרתך אם לא נעשה כן הו"ל תחלתו בפשיע' ואין זה אונס:

פסוק כט

כן דברת וכולי כלומ' הלשון שדברת אל תוסף ראות פני יפה דברת שאני לא אראה עוד פניך אלא אתה תבוא אצלי ובזמנו דברת שאילו היית מדבר כן קודם לכן לא היה אפשר לקיים דברך מאח' שהיו חסרים עוד איזה מכות לבוא עליך והייתי צריך לחזור ולהתרות בך דא"א להתרות על ב' מכות בפעם א' דמצי למימר אשתלאי אבל עכשיו שלא חסר אלא נגע א' אני אתרה בך עכשיו קודם צאתי דקים לי שהקדוש ברוך הוא יקיים דברי ויתגלה עלי בכאן אע"ג שהוא מקום מלא גלולים דהואיל ואינו אלא פעם א' לבד הו"ל עראי ואקראי בעלמא. וא"ת מנא ידע משה שעדיין לא היה חסר שום מכה אחרת מלבד האחרונה וי"ל שלמד כן ממ"ש לו הקדוש ברוך הוא במכת הארבה למען שתי אותותי אלה ומדלא פי' לו כמה אותות ש"מ מיעוט אותות שתים מלבד האחרונה שבה ישלחם מארצו. ומ"מ מעיקרא נר' דאין לשאול על זה מנא ידע משה דאפי' בעלמא כתיב כי לא יעשה ה' אלהי' דבר כ"א גלה סודו אל עבדיו הנביאי' וכ"ש משה. ועוד עיין מה שכתבנו בס"ד בפרש' וארא במכת הברד דמשם תדע דודאי ידע מקמי הכי:

פרק יא

פסוק ב

דבר נא וכו' בבקשה וכו' וא"ת מה צורך לבקשה דמהיכא תיתי שלא יאמר כן לישראל חדא דכיון שצווהו הקדוש ברוך הוא פשיט' שמשה עבדו ישמע בקולו. ועוד דכלום יש דבר רע בזה שצריך בקש' ומה שתירץ בש"ח דמשה אולי לא היה רוצה להזהירם על כך דהוי כעין גזלה אינו נר' דאטו האנוש מאלוה יצדק אם מעושהו יטהר גבר ובכיוצא בזה יצתה ב"ק וא"ל לשאול אל תהי צדיק הרבה. ונלע"ד שהוצרך לזה לפי שבפרשת שמות א"ל הקב"ה למשה ושאלה אשה משכנתה ומגרת ביתה כלי כסף וכו' וכאן א"ל וישאלו איש מאת רעהו ואשה מאת רעותה. וטעמא דהתם הוכרח לומר כן כדי שלא יקשה עליו משה אם יאמר לו כדהכא מהיכן ידעו הכלים שיש להם כדי שיוכלו לשאול מהם. ותו דמצו לאשתמוטי ולומר להם אינו בידי. לכך לא א"ל אלא ושאלה משכנתה ומגרת ביתה דוקא דמצוייה אצלה תדיר כדרך הנשים השכנות שנועדות יחדיו ומסתמא ידעו כל כליה דאורחא דאשה דשלפא ומחויא כדאי' בשבת אבל בכאן אחר שהיה מכת

החשך שחפשו ישראל וראו כל כליהם וכו' כדלעיל בפיר"שי משי"ה קאמר ליה וישאלו איש מאת רעהו ואשה וכולי דתו לא מצו לאשתמוטי ואינהו נמי ידעי לכל כליהם דכל חד וחד והשתא מאחר דא"ל הקדוש ברוך הוא למשה תרי לישני דלכאורה פליגי אהדדי ותנן בפ"ז דב"ב מדה בחבל אני מוכר לך הן חסר הן יתיר בטל הן חסר הן יתר מדה בחבל דברי בן ננס. ופי' הר"ב שם דסבירא ליה תפוס לשון אחרון ופליגי רבנן עליה ואמרי הלך אחר פחות שבלשונות בין ראשון בין אחרון והלכה כחכמים עכ"ל ומעתה חשש הקדוש ברוך הוא דילמא משה יעשה כרבנן דהלכתא כוותייהו ויתפוס הפחות שבלשונות והוא הלשון שא"ל בתחלה ושאלה אשה משכנתי ולא עוד. לכך הוצרך לומר לו בבקשה ממך אע"ג דבעלמא הלכתא כרבנן הכא מיהא בבקשה ממך תפוס דוקא לשון אחרון והזהירם על כך שגם הם לא יפחדו מלעשות נגד הדין אלא בזה יתפסו ל' אחרון להרבות הרכוש שלא יאמר אותו צדיק ואחרי כן יצאו ברכוש גדול לא קיים בהם:

פסוק ד

ויאמר משה וכולי בעמדו וכולי כלומ' דק"ל והרי לא מצינו שא"ל הקדוש ברוך הוא התראה זו לכך קאמר בעמדו לפני פרעה נאמרה לו בשביל כבוד משה שלא ימצא בדאי כמ"ש לא אוסיף עוד כו' כדאי' במדרש והוא האמור למעלה ויאמר ה' אל משה עוד נגע א' אביא על פרעה וכולי אלא שקיצר בו הכתוב ולא עשה ככל שאר המקומות שהאריך בכל ענין הדיבור של הקדוש ברוך הוא למשה ואחר כך בדבור משה לפרעה קיצר ובזה עשה איפכא לפי שהמקום לא היה ראוי לחול הנבואה בו אם לא לכבוד משה לכך קיצר בספורו. ואין נר' מ"ש הרא"ם ז"ל שהפ' דלעיל עוד נגע וכו' לא נאמרה לו לפני פרעה שהיא מה שנאמרה בפרשת שמות ושאלה אשה וכו' ונכתבה פה פעם שנית בעבור שעתה הגיעה השעה שייעדה לו מאז ע"כ דהא בהדיא כתיב ויאמר ה' אל משה עוד נגע אחד אביא וכולי ועל כרחין ל' זה א"א לומר אלא דוקא אחר מכת החושך. ותו דבר מן דין א"א לומר דהיא מה שנאמרה בפר' שמות ושאלה אשה וכולי שהרי כבר הוכחנו לעיל דהפרש גדול יש ממה שנאמר כאן למה שנאמר בפרש' שמות אלא נר' כדאמרן. אחר זמן זכיתי שבא לידי פי' הרש"בם ז"ל ושם מצאתי להדיא כדברי וז"ל ויאמר ה' אל משה בעמדו לפני פרעה עוד נגע וכו' ואחר כך השיב משה לפרעה כה אמר ה' כחצות וכולי: **כחצות וכו' שמא יטעו וכו'** ומ"מ אין כאן שינוי מדברי הקדוש ברוך הוא דהרי מלת כחצות איכא לפרשה נמי כהחלק ואינה כ"ף השיעור אלא כמו כאשר וכדפי"רשי לפי הפשט וכשנפרש כן הוי ממש כאילו אומר בחצות כמו שאמר לו הקדוש ברוך הוא שהנביא אינו מחוייב לשמור המלות אלא הענין ולא צרכינן למה שנתחבטו המפרשים

ז"ל דאטו כדי שלא יאמרו משה בדאי שינה מדברי הקדוש ברוך הוא ע"ש דלפי האמור אין כאן שינוי כלל ולזה כיון משה אדוננו לומר מלתא דמשתמעא לתרי אנפי שאם יטעו אצטגניני פרעה ובאותו זמן קודם שיגיע לחצות יהיו סבורין שכבר הגיע ובראותם שלא באה המכה יאמרו משה בדאי הוא ישיבם כאולתם אף אני לא אמרתי כחצי בדיוק אלא כחצות כלומר סמוך לו ואם לא יטעו אצטגניניו ויראו שבאה המכה ברגע עצמו של חצי הלילה בהא נמי לא יוכלו לומר משה בדאי הוא שאמר כחצות דהיינו סמוך לחצות ולא בחצות ממש והמכה באה בחצות ממש שהרי אף הוא ישיב אמרים לא הבינותם כוונתי שרצוני באמרי כחצות היינו כהחלק ולעולם באותו רגע ממש של חצות וזה מוכרח דאל"כ הדר' קושיא דמה הועיל מר"עה בתקנתו לומר כחצות משום שמא יטעו. והא איכא למיחש נמי שמא לא יטעו ויאמרו בדאי הוא כדלעיל. א"ו שבזה לא יתפס שיש לו תשובה נכונה לומר שלא היתה כך כוונתו וכדאמרן. ועפ"י דרכנו מיושב ג"כ מה ראו רז"ל לפ' כאן מלת כחצות שהוא שם דבר בענין דתיקשי אמאי קאמר בכ"ף עד שהוכרחו ליישב שמא יטעו ואמאי לא פירשו דכחצות מקור הוא ותו לא קשה ולפי האמור ניחא דדייקי מדלא אמר לשון חצי כדכתיב במעשה ויהי בחצי הלילה אלא חצות ש"מ דאמר מלתא דמשתמעא לתרי אנפי מן הטעם האמור:

פסוק ה

עד בכור השבי למה לקו וכולי אע"ג דהכא בהתראה לא כתיב בכור השבי רק לקמן במעשה הקדים רש"י חקירה זו בכאן דאילו לקמן לא היה מקום לשאול למה לקו השבויים דדילמא טעמא דלקו אחריני לקו אינהו נמי שגם הם היו משתעבדים בהם ומיהו מדחזי' הכא גבי ההתראה שלא נזכר השבי אף על פי שבאמת גם הם לקו כנר' מן המעשה דא"כ צ"ל דהשאר שבאה להם המכה בשביל העון שכבר עשו לכך שייך להתרות בהם ולהזהירם לשוב מדרכם משא"כ השבויים שלא באה להם בשביל מה שעשו מלפנים אלא בשביל מה שהיו עתידים לעשות ולכך לא שייך להזהירם לשוב ממה שלא עשו עדיין כלל דגריעא אפי' מהתראת ספק. ומעתה צריך לדעת א"כ למה לקו השבויים כלו' מהו זה הדבר שעדיין לא עשוהו אלא שהיו עתידי' לעשות אם לא ילקו ומשני כדי שלא יאמרו יראתם וכו' וע"ל דהוצרך להביא זה לכאן משום דבעי רבינו לחקור אחר כך בסמוך בדבור שא"חז ולמה לקו בני השפחות וכי היכי דלא תימא ומ"נל דלקו דילמא עד בכור השפחה עד ולא עד בכלל. ולעולם לא לקו בני השפחות אלא דמדחזי' בתר הכי שלקו עד בכור השבי אפי' אם תפרש התם דלא עד בכלל מ"מ בני השפחות דעדיפי משבי הרי הם בכלל. ומעתה שפיר מקשה ולמה לקו בני השפחות.

והשתא דאתאן להכי דעל כרחין עד בכור השפחה צריך לפרש עד ועד בכלל ה"נ יש לנו לפ' גם בכור השבי בכלל דתרווייהו בחדא מחתא מחתינהו קרא והשתא קשה ג"כ למה לקו השבויים ודוק:

וכל בכור בהמה לפי וכו' אע"ג דהמצרים לא אשכחן שהיו עובדים אל' לטלה וכדכתיב כי תועבת מצרים כל רועה צאן מ"מ הואיל והיו שם ערב רב משבויים ואומות אחרות שהיו עובדים לבהמות אחרות הוצרך להכות את כולם כדי שלא יאמרו האחרים קשה יראת' ולכך כל בכור בהמה ואע"ג דכשהקב"ה נפרע מהאומה נפרע מאלהיה תחלה וכדפי"רשי לעיל במכת דם ומ"ש הכא דכתיב תחלה בכור אדם ואח"כ בהמה דהיינו הע"ז י"ל דהיינו דוקא לענין ליקוי מלקה יראתן תחלה כמו שהיה בדם כדי שיראו עובדיהם שאין בהם ממש וישובו בהם מלעובדם אבל לענין ההשחתה הדין נותן לאבד לעובדיהן תחלה שהם החוטאים והעובדים ואח"כ לנעבד' ועמ"ש לק' בפ' מאדם ועד בהמה:

פסוק ח

וירדו כל עבדיך וחלק וכו' דאל"כ מה רבותא דמכה זו הרי במכות אחרות ג"כ מצינו ששלח לעבדיו לקרוא למשה וא"ל שילכו להם:

פסוק ט

למען רבות וכו' וקריעת וכו' דמופתי מיעוט שיעורו רבים שנים ורבות לאתויי עוד אחריתי והק' הר"ב הנח"י דהכתוב אמר בארץ מצרים ואלו המופתים היו חוץ לארץ מצרים והניחו חלק. ולעד"ן עם מ"ש רש"י עצמו בפ' בשלח על פ' כי ה' נלחם להם במצרים והוא מהמדרש שכשם שהיו לוקים אותם שעל הים כך בכל אותם מכות היו לוקים אלו שנשארו במצרים והיו רואים זה את זה ע"ש:

פסוק י

ומשה ואהרן וכו' כבר כתב וכו' ההרגש שמבחוץ היא דהול"ל ויעשו משה ואהרן את כל המופתים וכו' ולכך מתרץ דלא בא ללמד שעשו המופתים שזה כבר כתבו וכו' אלא ה"ק דבשביל שמשה ואהרן עשו וכולי לכך זכה אהרן שחלק לו כבוד וכו':

פרק יב

פסוק א

בארץ מצרים חוץ לכרך וכו' דק"ל דפשיטא בארץ מצרים הוה וא"כ לכתוב בארץ מצרים ואם בא להורות באיזה מקום ממנה הא ליתא דמארץ מצרים לא למדנו מידי לכך קאמר דהיא גופא קמ"ל קרא בארץ מצרים ולא בעיר מצרים ומ"ש ק"ו ומה תפלה קלה וכו' הא דקרי לה לתפלה קלה לגבי דיבור זה אע"ג דלכאורה יש מקום לומר איפכא דדוקא תפלה

שהיה צריך להתפלל ולהוציא הדברים בשפתיו היה אסור בתוך הכרך. אבל הנבואה שהקול מדבר מלמעלה והדבר מגיע לאזניו והוא יושב בתוך הכרך דנמצא שאין כאן אלא שמיעה והרהור שרי דקיל טפי מדבור. מ"ה ה"ק ומה תפלה קלה שאינה אלא צורך הדיוט וכ"ש אותה תפלה שלא היתה אלא לשאול דבר מה לצורך פרעה הרשע אפ"ה לא התפלל בכרך דבור חמור כזה שהוא מענייני קדש שיש בו מצות קדוש החדש ומצות קרבן פסח לא כ"ש. ואע"ג שהדיבור בא מלמעלה מ"מ מגיע הדבור באזנו של משה היכא דקאי וא"א להיות במקום הטינופת. ועוד דלגבי משה נמי אין כאן הרהור לבד רק דיבור נמי איכא מאחר דאיכא הכא הלכתא וידוע שאחר שמשה שמע ההלכה היה חוזר ולומדה בינו לבין עצמו מיד:

פסוק ב

החדש הזה הראהו וכו' ואין מקרא וכו' כלו' אע"ג שדרך הפשט הזה הוא דחוק דאי משום הא כבר כתיב בתר הכי ראשון הוא לכם לחדשי השנה א"ו לדרשה מ"מ אין מקר' יוצא מידי פשוטו.

פסוק ג

דברו וכו' וכי אהרן וכו' ההרג' שמבחוץ הוא מדכתיב בתר הכי ויקרא משה לכל זקני ישראל ויאמר אליהם וכו'. ואם איתא שאהרן ג"כ נצטווה לדבר חליל' לקדוש ה' לשנות ממה שנצטוה ומה שהכריח רש"י מדכתיב אתה תדבר אין זה הפ' דבפ' דלעיל אתה תדבר את כל אשר אצוך דמה ראיה היא זו דהתם מירי בשליחות פרעה אלא ה"ג במכילתא והלא כבר נאמר ואתה תדבר אל בני ישראל לאמר והוא הכתוב בפ' תשא במצות השבת וסתמא דמלתא כלהו מצות ילפי' מיניה אי במה מצינו אי בק"ו שאם השבת החמורה הוה סגי שידבר משה לחודיה כ"ש שאר כל מצותיה של תורה דא"צ לצירוף אהרן:

דברו וכו' דברו היום וכו' דאל"כ הכי הול"ל דברו אל כל עדת בנ"י בעשור לחדש הזה לאמר:

הזה פסח מצרים וכו' דאל"כ הזה יתירא הוא דידוע דעל אותו חדש קאי כנר' מפסוק של מעלה ומ"ש שפסח דורות אין מקחו מבעשור אע"ג דודאי צריך בקור ממום ד' ימים קודם שחיטה כדלקמן מ"מ המוכר יכול לבקר כמה טלאים לצורך הקונים:

שה וכו' הרי שהיו מרובין וכו' ואין להקשות דליכתוב שה לבית לבד דא"כ הוה משמע שגם אם הם ב' או ג' משפחות בבית אחד שה א' לכלן משום הכי אצטריך שה לבית אבות:

פסוק ד

לפי אכלו וכו' שאינו יכול וכו' פי' היינו דוקא היכא שבא לעשות פסח איש יחידי אז בעי' שהוא לבדו יוכל לאכול כזית אפי' לר' יוסי דמתיר בפ' האשה לשחוט את הפסח על היחי' כדתנן התם מ"מ מודה דאם אינו יכול לאכול כזית אין שוחט עליו דאילו בחבורה מיירי הרי לשיטת רש"י דף צ"א סגי שבין כלם יכולים לאכול כזית אע"ג דהרמב"ם לא פי' כן ע"ש:

פסוק ו

והיה לכם וכו' ומפני מה הקדים וכו' הא דלא כתב כן לעיל מיד כשאמר הזה מקחו בעשור ולא פסח דורות ה"ט משום דהתם ה"א דהקדים לקיחתו משום חומרא דפסח מצרים כדי שיבקרוהו ד' ימים אבל השתא דחזי' מהכא דפסח דורות נמי בעי ביקור ד' ימים וא"פה אין לקיחתו בעשור מעתה צריכין לחקור ומפני מה הקדים שם לקיחתו ד' ימים ומאי דמשני ר"מ בן חרש אין ספק דצריך ביאור דאכתי ק' ד' ימים קודם למה לא פחות ולא יותר והיכי רצה רש"י לתרץ בזה מה ששאל. ואפי' לומר שהיה כן ד' ימים כנגד ד' מאות שנה שנגזר עליהם השעבוד לחשוב באלו הד' ימים שהיו עוסקים במצוה כאילו היו עוסקים כל הד' מאות שנה ושוב יהיו ראוים לשחוט את הפסח ולצאת מעבדות לחירות. אמנם אין זה אלא דרך דרש ורחוק הוא ומדברי ר"מ בן חרש משמע שבזה רוצה לתרץ תירוץ גמור מפני מה הקדי' לקיחתו ארבעה ימים קוד' והרי לא שמענו מידי דאכתי הקו' במקומה מ"מ הקדים ד' ימים כ"ש שהשחיטה לא היתה אלא בי"ד והיא עיקר המצוה והמילה לפי מ"ש רש"י לא היתה אלא בליל ט"ו וא"כ קו' קדימת הלקיחה באתרה קימ' ותו איכא למידק למה הוצרך להזכיר ר"מ בן חרש מצות המילה דמה ענין המילה שהיתה באותו לילה עם קדימת לקיחת הפסח ותו יש להקשות על זה שכתב רש"י שמלו באותו לילה כמה קושיות חדא דמילה זמנה ביום ולא בלילה ועוד דבלילה הזה י"ט ומילה שלא בזמנ' אינה דוחה י"ט ותו דמאי מהניא להו אותה המילה לאכול בפסח הרי בשעת שחיטה וזריקה עדיין ערלים היו וממ"נ אם שחטו עליהם הרי הקרבן פסול כדתנן שחטו לערלים פסול. ואם לא שחטו עליהם היכי אכלו הלא אין הפסח נאכל אלא למנוייו כדתנן בס"פ איזהו מקומן ועם היות דלכל זה יש לתרץ הוראת שעה היתה וכך ראיתי שתי' הר"ב יפ"ת בש"ר פי"ט מ"מ דחיקא מלתא טובא ולא עוד אלא דאעיקרא דמלתא איכא לאקשויי למה זה לא ציוה הקב"ה שימולו קודם לכן ויעשו המצוה כתקונה ומי מעכב בדבר. ולע"ד ליישב הכל ותחלה אומר דבמכילתא בדברי ר"מ בן חרש לא איתמר אלא נתן להם ב' מצות דם פסח ודם מילה ולא נזכר מה שסיים רש"י שמלו באותו הלילה איברא שדברי רש"י הנם כתובים בש"ר פ' הנז' מיהו הכי

אי' התם כיון שיצאו ישׂ' ממצרים אמר הב"ה למשה הזהר לישׂ' על מצות הפסח כל בן נכר לא יאכל בו וכו' כיון שראו ישׂ' שפסל לערלים לאכול הפסח עמדו לשעה קלה ומלו וכו' ולבתר הכי אי' והרב' מהן לא היו מקבלים למול אמר הקב"ה שיעשו הפסח וכיון שעשה משה את הפסח גזר הקב"ה לדי' רוחות העולם ונושבות בג"ע ומן הרוחות שבג"ע נדבקו באותו פסח וכו' נתכנסו כל ישׂ' אצל משה וא"ל בבקשה ממך האכילנו מפסחך וכו' אמ' הקב"ה אם אין אתם נימולין אין אתם אוכלים וכו' מיד נתנו עצמן למול ונתערב דם הפסח בדם המילה והקב"ה עובר ונוטל כל א' ונושקו וכו' עכ"ל אתה הראית לדעת מל' המד' הזה דלא כל ישׂ' מלו באותו לילה אלא קצתם כמ"ש והרבה מהן לא היו מקבלים וכו' ובזה אני מבין הכל דהקב"ה רצה לזכות את ישׂ' במצות מילה שהיא מצוה חמורה ואית בה צערא דגופא כדי שיזכו בה לגאולה שהיו ערומים לפי שמצות הפסח אין בה כדאי שהיא מצוה שאין בה שום צער אדרבה הנאה וטעמא. ולפי שחש דלא יקבלו עליהם צערא דגופא בכדי לכך ציום כל בן נכר וכו' כמ"ש במ' ורצה הקב"ה לצוותם שימולו בעשור לחדש לפי שכאב המילה היא ג' ימים כדכתיב ויהי ביום השלישי בהיותם כואבים כדי שביום י"ד שהוא זמן שחיטת הפסח יהיו בריאים ועוד דאחר המילה צריך טבילה לגר דמל ולא טבל כאילו לא מל וקי"ל שאינו טובל עד שיתרפא מן המילה כמ"ש הרמב"ם בהי' א"ב ולכן הוצרכה המילה להיות בעשור לחדש כדי שיוכלו לטבול ביום י"ד ויכלו לשחוט את הפסח אחר שנכנסו לברית. ואפי' לומר שרמוז כל זה בכתוב דברו אל כל עדת ב"י לאמ' בעשור לחודש הזה וכו' וידוע דמצות מילה ניתנה באמירה ועליה דרשו שש אנכי על אמרתך והיינו דכתי' לאמר דהיינו מצות מילה יהיה בעשור לחדש וכדי שיתרצו למול א"ל ויקחו להם בו ביום שה לבית אבות להזכיר' שהם צריכים לעשות הפסח וכל בן נכר לא יאכל בו ובזה יכנס בלבם חשק למול ולכך הקדים לקיחתו בו ביום והנה לקצת מבני ישראל הועילה לקיחת הפסח ומלו מיד אבל קצתם לא מלו עדיין כמ"ש במ' עד שהוצרך הקב"ה לגזור לדי' רוחות וכו' כדלעיל. והואיל והיו ישר' מקצתם מולים ומקצתם ערלים בשעת שחיטת הפסח נאמר שציוה משה לשחוט כל פסח על חבורה שיהיה בה מקצת ערלים ומקצת מולים ותנן שחטו למולים ולערלי' כשר ואפי' זריקה למולי' ולערלים כשר לדעת הראב"ד בפ"ב דפי' כרב אשי דקאמר כתב רחמנ' זאת עד דאיכא כולה ערל' לא פסלה ל"ש בשחיטה ול"ש בזריקה ע"ש. ובזה שפיר יכלו לאכול הפסח אף אותן שנימולו בלילה אחר שחיטה ואפי' לדעת הרמב"ם שם דסבר דלא מכשירי' במקצתן ערלים אלא דוקא בשחיטה ולא בשאר עבודות איכא לתרוצי בענין אחר ונימא דלעולם לא שחטו אלא על המולים והשאר

שנימולו אח"כ אכלו אע"פ שלא נמנו. דהא הך מילתא דאינו נאכל אלא למנוייו לית ביה אלא עשה דלפי אכלו תכוסו וכדפי"רשי בס"פ איזהו מקומן וי"ל דדוקא בפסח דורות צריך לשמור עשה זה לפי שיש תקנה לאלו שנאנסו ולא נמנו בראשון לעשות פסח שני ואפי' הזיד ולא עשה את הראשון יעשה את השני וכ"פ הר"מ בפ"ה אבל בפסח מצרים שלא נצטוו עדיין על פסח שני איכא למימר אתי עשה דפסח שהוא עשה חמור שיש בו כרת והוא עשה דרבים ג"כ ודחי ההוא עשה קיל דלפי אכלו תכוסו וכדאמרי' בש"ס גבי מחוסר כפורים דאתי עשה דפסח ודאי עשה דהשלמה ומה שהקשינו שאין מלין בלילה וכו' נ"ל שהיה קודם צאת הכוכבי' ולאו דוקא בלילה קאמר רש"י אלא בערב סמוך ללילה קוד' שקידש היום מלו ונתרפאו מיד דרך נס כמ"ש במד' וטבלו מיד ואכלו את פסחיהן ואע"ג דקי"ל הפורש מן הערלה כפורש מן הקבר זהו דווקא בגוי שנתגייר אבל יש' מל ביום י"ד ואוכל את פסחו בלילי וכ"פ הר"מ בפי"ו ע"ש ובזה הכל הולך על נכון בס"ד:

ושחטו וכו' אלא מכאן וכו' דבשלמא אי הוה כתיב הך קרא בפסח דורות דגלי קרא לקמן כל עדת ישראל יעשו אותו מלמד שכל ישראל יוצאין בפסח אחד וכדפי"רשי לקמן א"כ לא היה מים ראיה לו' ששלוחו של אדם כמותו די"ל שאני הכא דכל חד מישראל אית ליה שותפות בגויה. ומיהו השתא דכתיב בפסח מצרים דגלי ביה קרא שה לבית אבות ואפ"ה כתיב הכא ושחטו אותו כל קהל עדת ישראל לומר שכל ישראל ראויים לשחיטת פסח אי ובודאי לית ביה שותפות אלא למי משפחה אחד ותו לא ואפ"ה יכולים לשחוט א"כ מוכרח ששלוחו ש"א כמותו. אבל במכילתא למדו מכאן מנין אתה אומר שאם אין להם לישׂ אלא פסח אחד שכולן יוצאים בו י"ח ת"ל ושחטו אותו וכו' ובודאי צ"ל דהנך תרתי פליגי אהדדי דאם איתא להא תו ליכא למילף להההיא דשלוחו ש"א כמותו:

קהל עדת וכו' בג' כתות וכו' והא דכתיב קהל הקו"ף בשב"א שהוא סמוך וה"נ עדת סמוך לישראל אפשר שהוא לרמוז דאי ליכא כ"כ ליחלק שיהיו עשרה בכל כת עושים כלם בבת אחת ולפי דרשת המכילתא דכתיב בסמוך א"ש דקמ"ל נמי שכל יש' יוצאים בפסח א' והילכך כתבינהו הכי:

פסוק ט

אל תאכלו וכו' שאינו צלוי וכו' אע"ג דבמכילתא אמרו אין נא אלא חי וה"נ תרגם אונקלוס כד חי מ"מ רש"י ז"ל נמשך אחר תלמודא דידן בפסחים דף מ"א דאי' התם היכי דמי נא כדאמרי אינשי איברנים. ומ"מ אף לש"ס דידן חי נמי אסיר אלא דאין לוקין עליו דנ"פל מדכתיב ואכלו וכו' צלי אש לאפוקי כל שאינו צלי אש ואינו אלא עשה ואין

בו מלקות ואע"ג דאיכא נמי לאו כדפיר"שי לקמן על כ"א צלי אש כאן הוסיף עליו ל"ת מ"מ אין בו מלקות דה"ול לאו שבכללות וכ"פ הרמ"בם בפ"ח. וא"ת בלאו צלי אש. תיפוק לי דאסור חי מק"ו דנא. ויש לומר דדילמא בשיל ולא בשיל גרע טפי מחי לגמרי והילכך צרכינן למילפיה מצלי אש:

במים מנין וכו' ק' דא"כ לשתוק קרא ולא נימא אלא ובשל מבושל דממילא משמע בין במים בין בשאר משקין. וי"ל דא"כ ה"א אדרבא דברה תורה כל' בני אדם ולעולם לא אסר הכתוב אלא סתם בישול שהוא במים השתא מכח יתורא הוא דמרבינן לשאר משקין. ועי"ל דאצטריך במים לאסור מים אפי' בצלי כגון שהשפוד מוציא מים דמ"הט צולין אותו בשפוד של רימון:

ראשו וכו' נותן לתוכו וכו' הקו' מבוארת שזה כדברי ר"י הגלילי ור"ע פליג ואמר כמין בישול הוא זה אלא תולין חוצה לו וקי"ל הלכה כר"ע מחבירו וכ"פ הרמב"ם בפ"ח וכבר הק' כן הרא"ם ז"ל והניחו חלק וראיתי בש"ח שתי' בשם הנ"חי אך מגומגם והס' אינו מצוי בידי ע"ע דהנראה מלשונו דר"ל דע"כ לא פליג ר"ע אלא בכרעים אבל בני מעיים מודה דנותן לתוכו ולכך רש"י לא נקט אלא ב"מ. ואם זו כוונתו יש להק' עליו מל' רש"י גופיה דפי' בר"פ כ"צ כמין בישול הוא זה כמו שמבשל בני מעיו בתוכו כבתוך הקדרה ע"כ. ואין לנו לומר אלא דרש"י משמע ליה דלשון על כרעיו ועל קרבו מוכח טפי כרי"הג דעל ר"ל כך כמות שהוא כלו' בתוכו ורש"י בפירושו כך דרכו לפי אליביה דמאן דפשטיה דקרא מוכח טפי כוותיה אפי' אין הלכה כמותו. א"נ דאפי' דסבר רש"י ז"ל דאף על גב דרי"הג ור"ע חברים היו מדחזי' בכל דוכתא שמקדים דברי ריה"ג צ"ל דקשיש מיניה הוה (ועיין בס' שער יוסף שנדפס מחדש להרב המו' ידיד נפשי כמוה"ר אזולאי נר"ו דף פ"ח מ"ש בשם י"ש) והו"ל כמו רביה וקי"ל כר"ע מחבירו ולא מרבו:

פסוק י

והנותר וכו' מה ת"ל וכו' ההרגש שמבחוץ דהול"ל והנותר ממנו בבקר באש וכו':

פסוק יא

פסח וכו' כל עבודותיו לש"ש ד"א וכו' ה"פ דמעיקרא פי' דר"ל פסח היא ענין בפ"ע ולה' בפ"ע וה"ק אע"פי שהקרבן קרוי פסח ע"ש הדילוג וכו' אתם לא תעשו העבודות אדעתא דהכי אלא עשו לש"ש וסוף הכבוד לבוא. ולפי זה אין הענין נקשר ועוד דהוה סגי דלכתוב להי' ולא לכתוב פסח היא כלל לכך פירש ד"א וה"ק ואכלתם אותו בחפזון דרך דילוג וקפיצה זכר לשמו שהרי פסח הוא והוא ל' דילוג ולפי' זה נמי תיבת להי' יתירה זהו לפי גי' ספרינו. אבל הרא"ם ז"ל ל"ג ד"א הכא כלל ולא ההוא דכל עבודותיו לש"ש אלא ה"ג ואתם עשו כל עבודותיו דרך דילוג וקפיצה זכר לשמו שקרוי פסח ע"כ

מיהו מאחר שראיתי ל' זה במכילתא להי' שיהו כל מעשיהם לש"ש כמדומה לי שגיי ספרינו נכונה ואמיתית ומ"מ מאי דמסיים רבינו גם פסקא ל' פסיעה לא ידענא מאי קאמר מר ובאיזה ל' פסקא ל' פסיעה. ואם כוונתו לומר דל' פסח דומה לפסקא ופסקא באיזה ל' הוא פסיעה א"כ ה"נ פסח ל' פסיעה. ק' דיאודה ועוד לקרא דמאחר דבל"הק פסח מורה על הדילוג מה צורך להזכיר בלעגי שפה ובלשון אחרת. והרא"ם ז"ל מדלא פי' מידי בהא ש"מ דל"ג ליה כלל ואנכי לא ידעתי פירושו:

פסוק יב

כל בכור וכו' בכורות אחרים וכו' דק"ל דהול"ל כל בכולי מצרים ומדכתיב כל בכור בארץ מצרים משמע אפי' של אחרי' שהם במצרים והטעם צ"ל כמ"ש רש"י לעיל בבכור השפחה שגם הם היו שמחים בצרתם וכו' והא דלא נרמז הכא בקרא גם בכורי מצרים שבמקומות אחרים נל"עד דהכא לא כתיב אלא אותם שלקו ברגע א' והם אותם שבארץ מצרים לאפוקי אותם שבארצות אחרות שלא היה באותו רגע שהרי זמן חצות לילה דבר ידוע שאינו שוה בכל מקום אלא משתנה לפי האקלים והללו שבמצרים מתו באותו רגע שהיה חצות לילה שם במצרים ושבשאר ארצות ברגע שהיה חצות לילה באותו מקום:

מאדם ועד בהמה מי שהתחיל וכולי איברא דהכי אי' במכילתא מיהו היא גופה קשיא אם אדם חטא בהמה מי חטאה דהכי הק' במד' לעיל בפ' וכל בכור בהמה ותירצו שם לפי שהק"בה כשנפרע מן האומה נפרע מאלהיה כמ"ש שם וה"נ הול"ל במכילתא ומה זה שייך לומר מי שהתחיל בעבירה שנר' דהבהמות נמי עברו אלא שהיו אחרונים. ונר' דהכא ק"ל לתנא דמכילתא תרתי בקרא חדא דאמאי כתיב מאדם ועד בהמה בחדא מחתא דמשמע תרווייהו מחד טעמא והול"ל כמו לעיל דכתיב מבכור פרעה וכו' וכל בכור בהמה דהתם מוכח שפיר דר"ל גברי מחד טעמא לפי שחטאו. וכל בכור בהמה מטעמא אחרינא לפי שהיו עובדין אותם ותו ק"ל דאי ליכא אלא טעמא דיראתן הו"ל ללקות בהמה תחלה וכמ"ש רש"י לעיל במכת דם ואע"ג דהתם חילקנו בין ליקוי להשחתה ע"ש מ"מ לא משמע ליה לתנא חילוק זה. ועוד דאי ליכא אלא טעמא דיראתן לא הו"ל ללקות אלא בכורי הצאן ולא בהמות אחרות ואע"ג דבהא נמי הסברנו קצת טעם ע"ש מ"מ דחיקא מלתא. ותו דהכא הואיל ומסיים קרא ובכל אלהי מצרים וכו' וממילא גם הבהמות בכלל למה הוצרך לפרט ועד בהמה. אשר מכל זה מוכרח לומר דאיכא טעמא אחריתי להשחתת הבהמות. ולכך קתני מי שהתחיל וכו' ויובן זה במ"ש במד' על פי אתם ראיתם אשר עשיתי למצרים על כמה עברות היו חייבים לי מתחלה על ע"ז וג"ע וש"ד ולא נפרעתי מהם עד שנזדווגו לכם ש"מ דודאי היו חייבין כלייה על עברות אחרות

מתחלה ולא נתמלאת סאתם אלא ע"י מה שעשו לישראל אמנם אה"נ דבבא הפרעון נפרע על כלם וידוע דמצרים שטופין בזימה מאד. וי"ל שהיו כמו בדור המבול דכתיב בהו כי השחית כל בשר אפי' בהמה וכו' כדפי"רשי התם דמכח הרגל העבירה שעשו האנשים למדו ג"כ הבהמות להשחית דרכם. וכן היה במצרים ועתה בבא יום פקודתם נפקדו עליהם עונות ראשונים וגם הבהמות בכללם מיהו מי שהתחיל בעבירה וכו' והיינו דדייק בעבירה דעבירה סתמא על ג"ע מירי ומ"מ לעיל כשהתרה משה לפרעה המכה לא הזכיר רק עון מה שעשו לישראל כדי שידע שהוא עיקר הטעם לפורענותם ולכך התם הוצרך לומר בפ"ע וכל בכור בהמה והוא מטעם אחר לפי שהיו עובדין אבל כאן דהכתוב מדבר עם ישראל קושטא דמלתא קאמר דהוה נמי טעמא אחרינא:

ובכל אלהי וכו' של עץ וכו' דק"ל דאלהי מצרים היו הבהמות וכבר כתיב ועד בהמה והאי ובכל אלהי תו למה לי ואין לומר דקאי על השר שלהם דההוא לא אתעביד ביה משפט עד קי"ס דכתיב וירא ישראל את מצרים מת לכך תי' דקאי על צלמים של ע"ז. ומ"מ איכא למידק בדברי רבינו דבמכילתא תנינן ובכל אלהי וכו' שפטים משונים זה מזה של אבן היה נימוח של עץ היה נרקב ושל מתכת היה נעשה חררה (ובילקוט גריס חלודה) שני ומצרים מקברים וי"א של אבן נרקבת ושל עץ נמסת ר"נ אומר שפטים שפט שפטי שפטים נרקבים נבקעים נגדעים נשרפים. נמצינו למדין שע"ז לוקה בד' דרכים וכו' עכ"ל עיניך הרואות דר"שי ז"ל נקט דלא כמאן. איברא דלישנא דמכילתא צריך תלמוד. ונלע"ד דה"פ דת"ק סבר כל דמצי לקרובי הנס לדרך הטבע טפי עדיף והילכך של עץ נרקב כדרכו שהעץ שולט בו ריקבון. אבל האבן לא שליט ביה רקבון מש"ה קאמר נימוח האי נמי כי אורחיה כדכתיב אבנים שחקו מים. וכההיא דאמרינן אם אבן הוא נימוח. ושל מתכת נמי כי אורחיה שהוא ניתך וז"ש נעשה חררה (לפי גי' ספרינו ודלא כגי' הילקוט) כלו' ניתך לארץ ונעשה כמין חררה בלי צורה. וי"א ס"ל להיפך דהכא להגדיל הנס שלא יאמרו דרך מקרה הוה לכך היה שלא עפ"י הטבע דהיינו האבן בריקבון והעץ בהמסה. ור"נ דריש בתיבת שפטים ד' מיני משפט חד מעיקר שורש התיבה והיינו שפט ועוד אחר מריבוי היו"ד וז"ש שפטי ומה"מם דהוי ל' רבים דריש לרבות עוד תרתי והיינו ארבעה. ובדברי רש"י נ"ל שיש השמטת ידי סופר וכצ"ל של אבן נמסת ושל מתכת נתכת לארץ והיינו כת"ק לגמרי ונקט כוותיה לפי שהיא קרוב אל הדעת ואכתי צריך ביאור הראיה שהביאו במכילתא מקרא דומצרים מקברים ונר' דה"פ דאתא לתרוצי דמנ"ל שהיו נרקבים או נמסים וכו' דילמא נאבדו ונתבטלו מן העולם לגמרי לכך דריש מקרא שכתוב ומצרים מקברים את אשר הכה וכו' ובאלהיהם עשה

שפטים וי"לד מה ענין זה אצל זה אלא ה"ק ומצרים מקברים ב' דברים הבכורות שהכה ה' בהם וגם אלהיהם שעשה בהם השפטים ונשאר שם הרקבון והעפר או המתכת ניתך וקברו אותם להיות עפר ע"ז דאסור להו בהנאה כמו קדש לדידן להבדיל:

פסוק יג

וראיתי את הדם הכל גלוי וכו' ההרגש הוא דהול"ל וראיתי אותו אלא ה"ק וראיתי זכות הדם ופסחתי וכו' ואפי' דלרמוז זה שא"צ ראייה ממש לכך כתיב וראיתי שלהיותו מלעיל אע"ג דאיכא וי"ו המהפכת משמע נמי טפי לשון עבר כלומר כבר ראיתי אפי' מקמי דהוה:

ופסחתי מדלג וכו' ואני אומר וכו' ב' הפי' איתנהו במכילתא ת"ק קאמר אין פסיחה אלא חייס וכה"א פסוח והמליט וכו' ר' יאשיה אמר אל תיקרי ופסחתי אלא ופסעתי וכו' ואפשר דהיינו דקאמר רש"י ואני אומר כל פסיחה וכו' כלו' דא"צ לאל תקרי שא"ר יאשיה שאמר כן דרך דרש אבל לפי הפשט כל פסיחה ל' דילוג:

ולא יהיה וכו' הרי שהיה וכו' הרי שהיה וכו' ק' היכי דריש מתיבה אחת תרתי מילי. וי"ל דכיון דדיוקא דבכם אבל הווה על מצרים ודאי אתא לרבות אפי' היה המצרי בביתו של ישראל דאל"כ מאי למימרא ה"נ משמעות ולא יהיה בכם קמ"ל אפי' בביתו של מצרי ומ"מ במכילתא לא איתמר הכי אלא הכי אי' התם הרי שהיה מצרי וכו' יכול ינצל ת"ל ופסחתי עליכם עליכם אני חס ולא על המצרים. הרי שהיה ישראל וכו' שומע אני ילקה ת"ל ולא יהיה בכם וכו' וק' על רבינו אמאי נקט דלא כמכילתא ותימא על הרא"ם ז"ל שלא העיר בזה:

פסוק יד

לדרתיכם שומע אני מיעוט וכו' דס"ד שלא בא הציווי אלא לאותם שנעשה להם הנס והיינו ב' דורות א' אותם הגדולים שיצאו ממצרים. ודור שני בניהם הקטנים כשיגדלו ויבאו לכלל חיובא יהיו חייבים הואיל וגם הם היו באותו הנס ואין עוד מלבדם משי"ה איצטריך חקת עולם וכ"ת א"כ לישתוק קרא מלדרתיכם י"ל דא"כ ה"א לאותו הדור וחקת עולם אתא דלא תימא אותה השנה בלבד קמ"ל חקת עולם כל ימי חייהם משום הכי צריכי תרווייהו:

פסוק טו

שבעת ימים מצות וכו' נר' דהרגשו של רש"י דהול"ל ז' ימים תאכלו מצות ומאי מצות תאכלו לכך מייתי הברייתא דמתוכה מתורץ שפיר כדמסיק דאכילת מצה רשות היא כל ז' מש"ה דייק קרא ולא כתב תאכלו מצות דהוה משמע תאכלו מצות דוקא ולא סגי בלאו הכי אבל השתא דכתיב מצות תאכלו משמע שפיר שלא בא אלא לשלול החמץ

וה"ק אם תרצו לאכול לחם מצות תאכלו. ובענין מ"ש רש"י ובמקום אחר אומר ששת ימים וכו' אסיפיה דקרא סמוך דכתיב וביום הז' עצרת וכו' וכמ"ש רש"י גופיה בפ' ע"פ דף ק"ך וז"ל מה ז' רשות דכתיב וביום הז' עצרת ולא כתיב תאכלו מצות שהרי הוציאו מן הכלל ע"כ. והרא"ם ז"ל הקי' ע"ז דהיכי דייניגן ליה במדה דלא ללמד על עצמו וכו'. והלא המדה הזאת בכל מקום הוא כשהכלל באיסור והפרט נמי באיסור כמו והנפש אשר תאכל בשר מזבח השלמים וכו' ונכרתה והלא שלמים בכלל כל הקדשים היו ולמה יצאו להקיש אליהם וכו' אבל בנ"דד שהכלל בחיוב והפרט ברשות דהיינו בפיטור לא דמי אלא ליצא לידון בדבר חדש דאדרבא אין אתה יכול להחזירו לכללו וכו' והאריך בענין והביא ברייתא דת"כ בסגנון אחר ע"ש. ולע"דן דה"פ דדייקי רבנן דהול"ל ששת ימים תאכל מצות ויום השביעי עצרת ואמאי כתיב וביום השביעי אלא ודאי ה"פ ששת ימים תאכל מצות וביום השביעי כלו' וביום השביעי נמי אכיל ומאי דהדר וכתב עצרת הוא דבר אחר. ומעתה שפיר הוי דומיא דההיא דשלמים דיום שביעי בכלל היה כל השבעה בחדא מחתא שהרי כתיב הכא שבעת ימים ולמה יצא מן הכלל דכתב ששה לעצמו ושביעי לעצמו א"ו ה"ק ששת ימים תאכל מצות כלו' משמע אכילה בחיוב וביום השביעי נמי אכלו אבל אכילה אחרת כלומ' דלאו בחיובא. ומעתה לא ללמד על עצמו אלא על הכלל כולו. והא דלא הדר וכתב אכילה בהדיא בשביעי ולכתוב ששת ימים תאכל וביום השביעי תאכל דא"כ לא הוה משמע כלל דשביעי רשות אדרבא הוה משמע גם שביעי אכילתו בחיוב כמו הששה ונראה שזו כוונת רש"י בע"פ שכתב ולא כתיב תאכלו מצות שהרי הוציאו מן הכלל ואם אין כך כוונתו ל' שהרי אינו מובן כלל. ועל מ"ש רש"י יכול אף בלילה הראשון ת"ל בערב וכו' הקי' הרא"ם ז"ל דאימא איפכא מה לילה חובה אף כלהו חובי' יכול אף שביעי ת"ל ששת וכו' ע"ש ולע"דן דא"כ ליכתוב קרא שבעת ימים תאכלו מצות ולא מצות תאכלו דממילא הוה משמע דלישנא דחובה קאמר ולא בעי בערב כלל. עוד הקי' הרב ז"ל דס"ס לא לכתוב רחמי' אלא בערב תאכלו מצות ולשתוק מכלהו קראי בין משבעת ימים בין מששת ימים דממילא הוה משמע דאין חובה אלא בלילה ראשון וכל שאר יומי ולילי רשות רק שלא יאכל חמץ ותירץ דאורחא דמלתא הוא לומר ע"ש ולפי ע"ד נראה דאם כן הוה משמע בליל ראשון תאכלו מצות שאר יומי ולילי אסור לאכול לא מצה ולא חמץ אלא בשר ופירות וכיוצא הילכך צריכי כולהו:

אך ביום וכו' או אינו אלא וכו' דאי משום דכתיב שבעת ימים שאר לא ימצא בבתיכם ה"א מקצת היום ככלו וכיון שמקצת יום ראשון אסור שייך לכתוב ז' ימים. ואין

להק' דאכתי אימא בזמן דאיכא זבח דהיינו שב"ה קיים לא תזבח וכולי ובזמן דליכא זבח דהיינו שאין ב"ה קיים ביום הראשון ד"יל משום דאתקש השבתת חמץ לאכילתו ואכילתו לאכילת מצה וכי היכי דזמן אכילת מצה לא חילקת בו בין בפני הבית לשלא בפני הבית כדלעיל מקר' דבערב תאכלו מצות דבא לרבות אף שלא בזמן הבית ה"נ בזמן השבתת שאר לא תחלוק בו בין בפני הבית לשלא בפני הבית כו' נ"ל לסבר' זו והיא סברת רבא ברפ"ק דפסחים דף ה' וע"ש:

פסוק טז

לא יעשה וכו' ע"י אחרים. ממה שלא כתב נכרים כדלקמן משמע דהגי' הנכונה כגי' הילקוט דגרס בדברי ר' יאשיה לא תעשה אתה ולא יעשה לך חבירך אבל עושה הגוי מלאכתך. והשתא א"ש דרבי יונתן אמר לא צריך דהיתר הגוי מן התורה נפקא מק"ו משבת. ומעתה כל מה שטען הרמ"בן על רבינו ז"ל וכל מה שנדחק הרא"ם ליישב הכל על חנם דאחרים דקאמר רש"י לאו אנכרים קאי:

הוא וכולי מכשיריו שאפשר וכולי היינו כר' יהודה בפ' אין צדין דף כ"ח ואע"ג דרבנן פליגי ואסרי כל מכשירין נקט רבינו כר"י דקרוב טפי לפשט הכתוב דהא בקרא איכא הוא דמשמע מיעוט ולכם דמשמע ריבוי ומסתברא לאוקומי תרווייהו בחדא מחתא בין המיעוט בין הריבוי. והיא ממש סברת ר"י דדריש מיעוט' למעט מכשירין שאפשר לעשות מעי"ט וריבויא דלכם בשאי אפשר דאילו רבנן דרשי הוא למעט מכשירין ולכם נמי למעט נכרים. ולכך ה"ט נמי דבחר רש"י למעט הנכרי' מתיבת אך והיינו כר"י הגלילי ולא נקט מלכם כסברת ר"ע במכילתא וגם בגמ' פ"ב משום דלכם משמע ליה טפי ריבויא. ולכך פי' כר"ע במאי דמרבה בהמה מלכל נפש אבל לא נקט כוותיה במאי דמשמע נכרים מלכם אלא מאך דהוי קרוב לפשט דכתיב גביה אך אשר יאכל לכל נפש ולכם ריבוי הוא ומיושב מה שהרגיש הרא"ם ז"ל ע"ע:

פסוק יז

את המצות וכולי אל תהי קורא וכולי לא קאמר אל תיקרי אלא אל תהי קורא כלומר אל תהי קורא כן בלבד דא"כ מאי האי דקא יהיב טעמא כי בעצם היום הזה הוצאתי וכו' אלא ה"ק מצוה שבאה לידך אל תחמיצנה כי שמא אתה באותה שעה חצייך זכאי וחצייך חייב ובמצוה א' אתה מכריע עצמך לזכות ואם תניח המצוה אולי תכשל אחר כך בעבירה א' ונמצאת מכריע עצמך למיתה וזכור כי בעצם וכולי הוצאתי וכולי שאם עדיין היו יום א' בלי מצוה היו נטמאים במ"ט שערי טומאה ולא היה עוד תקומה:

פסוק יח

עד יום וכולי למה נאמר וכולי פי' דק"ל אמאי כתיב האחד ועשרים בה"א הידיעה ולזה התירוץ מבואר דר"ל האחד ועשרים הנז' באידך קרא שבעת ימים וכו' דממילא משמע דיום האחרון הוא כ"א. ומעתה ק' א"כ למה נאמר והלא כבר נאמר שבעת וכולי:

פסוק יט

כי כל אכל וכו' שאור שהוא מחמיץ וכולי וה"ט דשינה הכתוב דפתח בשאור וסיים במחמצת להודיע מתוך הל' למה הוצרך לכתבו דלא אתי מחמץ לפי שזו קשה שמחמצת אחריני משמע:

פסוק כב

אזוב וכו' אגורת אזוב וכו' אילו לא היפך רש"י סדר הכתוב והיה מבאר תחלה אגודה ג' קלחים היה צריך להאריך ולבאר שזה הוא לשון המשנה ג' קלחים ובהם ג' גבעולין והיה צריך רש"י לפרש דאין הכוונה ג' גבעולין לכל א' אלא ג' גבעולין בין שלשתן אבל השתא במה שביאר תחלה דהאזוב יש לו ג' גבעולין כשכתב אחר כך אגודה ג' קלחים ממילא משתמע ג' קלחים סתם גבעול לכל א':

מן הדם וכו' למה חזר וכו' ההרגש שמבחוץ הוא דמלישנא דקרא דכתיב והגעתם וכו' מן הדם אשר כסף משמע דכשמגיע אל המשקוף והמזוזות יהיה הדם כסף דבכלי עצמו זורק והא ודאי ליתא דא"כ אגודת אזוב למה א"ו דר"ל והגעתם וכולי מן הדם שהיה תחלה בסף כשטובל האזוב ומעתה ק' למה חזר וכולי:

ואתם וכולי שמאחר שניתנה רשות וכולי פי' שהמשחיתים מתקנאין בישראל בראותם שכל המצרים לוקים והם ניצולים ובהיות שהלילה הוא זמן שליטת החיצוני' שניתן להם רשות לחבל וכשניתנה רשות אינו מבחין וכו' לכך ימצאו מקום לשלוט עליהם ויהיו מאותן שכתוב בהן ויש נספה בלא משפט וה"ז דומה למ"ש רז"ל ג' צריכין שימור חולה וכו' וי"א אף ת"ח בלילה לפי שהחצונים מתקנאין בו ויש להם רשות לשלוט בזמנן הילכך הזהירם שלא יצאו. והנה אע"ג שהמכה במצריים היתה ע"י הקדוש ב"ה ממש מ"מ באו עמו כלי זעמו והיינו מאי דכתב רש"י אחר כך וה' הוא ובית דינו וכיון שהורשו כלי המשחי' האלו לבוא בין הבריות ובתוך הבתים אפי' שילכו מעצמן ג"כ בתוך בתיהם של ישראל. ובשלמא אם ישראל יקיימו מצות הק"בה בנתינת הדם וכו' ע"ז יהיו כדאים להשגחה פרטית באופן שלא יתן המשחית לבוא אל בתיהם הא לא"ה יהיו נידונים בהסתר פנים ואז כל חיתו יער יוכלו ליכנס ג"כ תוך בתיהם בהיות שבו בלילה כל העיר כולה נעשית רשות למחבלים ונדון כמו גבול שלהם:

פסוק כה

כאשר דבר והיכן דבר וכו' דע דבכל דפוסים אשר לפני חסר כאן דבור שלם של רש"י על תחלת הפ' והביאו הרא"ם ז"ל וזהו והיה כי תבואו אל הארץ תלה הכתוב עבודה זו בביאתם לארץ ולא נתחייבו במדבר אלא פסח א' שעשו בשנה השנית על פי הדיבור עכ"ל. והשתא מובן כוונת הדבור דלקמן דק"ל מה ת"ל כאשר דבר אטו עד האידנא לא היו ידעי שהק"בה דיבר לתת להם את הארץ אלא צ"ל דכוונת משה רבינו באמרו כאשר דבר שכך דיבר הקב"ה שאינם חייבים במצוה זו אלא בבואם לארץ. ומעתה ק"ל והיכן דיבר היכן מצינו שדיבר כן הקב"ה ומשני והבאתי אתכם וכו' כלו' דהתם כתיב כמה לשונות של גאולה והוצאתי והצלתי וגאלתי ולקחתי וסמוך ליה והבאתי ללמד דלא מקריי' גאולה שלימה אלא בביאתן לארץ ומעתה ממילא יש מקום ללמוד שלא יהיו חייבי' בעשיית הפסח זכר לנס הגאולה אלא כשהושלם הגאולה דהיינו בביאתן לארץ ואע"ג דפע' ראשונה עשו אותו במצרים שעדיין לא נגאלו ההוא הוראת שעה הוה ואין למדין ממנו:

פסוק כז

ויקד וכו' על בשורת וכו' פי' דק"ל אמאי כתיב ויקד בל' יחיד וישתחוו בל' רבים ואמאי הפסיק בנתיים במלת העם ולכך מפי' ויקד העם על בשורת הגאולה דשייכא להם בלבד וישתחוו על תרתי אחריני והיינו הזרע והארץ והפסיקן לפי שטובת הבשורות אלו לא דמו לראשונה דהללו שייכי להם וגם לבניהם אחריהם העתידין להיות דאכתי לא הוו בעולם:

פסוק כח

וילכו ויעשו וכו' וכי כבר עשו וכו' ההרגש שמבחוץ הוא דהא בתר הכי בסוף פסקא זאת חקת הפסח כתיב תניינות ויעשו כל בני ישראל וכו' ותרתי למה לי ומשני שפיר דא"הנ דהתם הוא עיקר העשיה והכא הא קמ"ל דמכיון שקבלו מעלה עליהם וכו':

וילכו ויעשו אף ההליכה וכו' ה"נ מרגיש מ"ש דהכא מנה הכתוב גם ההליכה ומ"ש לקמן דלא כתיב אלא ויעשו. ומשני דבפסוק הזה שכל עצמו לא נכתב לסיפור המעשה אלא לדרוש השכר שקבלו לכך הזכיר' כאן ג"כ ההליכה לומר שקבלו גם שכר ההליכה:

כאשר צוה וכו' להגיד שבחן וכו' דלא הול"ל אלא ויעשו כן בני ישראל ומהו האריכות הזה כאשר צוה וכו' אלא להגיד שבחן שלא הפילו דבר וכו' שאף אותן הדברים שהוסיף משה מדעתו כגון משכו וקחו וכו' לא הפילו דבר. ומ"ש שאף משה ואהרן כן עשו ק' דפשיטא מהיכא תיתי שיהיו הם פטורים הלא היא אחת ממצות התורה ואמר רחמנא תורה אחת יהיה לכם. וי"ל דאיצטריך דסד"א דמצי למימר כיון דמדינא תלה הכתוב

מצות הפסח בביאת הארץ ולא חל חיוב מ״ע זו עד בואם לארץ ומה שנצטוו אותה שנה לא היתה אלא הוראת שעה לפי שלא היה בידם שום זכות ליגאי אבל משה ואהרן שהיה בידי מצות הרבה שהרי בזכותם נצולו האחרים וכדאי׳ במד׳ על פ׳ הנצנים נראו בארץ הילכך היה מקום לומר שהם פטורים מהוראת שעה זו קמ״ל שגם הם עשו:

פסוק כט

מבכור פרעה אף פרעה וכו׳ דבשלמא לעיל גבי ההתראה היינו מפרשים מבכר פרעה מבכור של פרעה דהיינו בנו בכורו אע״ג דאיכא קצת קושיא בפ׳ דא״כ הישב על כסאו למה לי מ״מ היינו סובלים דוחק זה כדי לפי׳ כפשוטו אבל הכא דחזי׳ דקא״ל פרעה למשה וברכתם גם אותי ש״מ שהיה מתיירא על נפשו דהוא גופיה בכור הוה מעתה ניחא לן שלא לסבול דוחק הכפל דלעיל אלא נפ׳ מבכר פרעה דמיירי בדידיה גופיה ומאי דכתיב בתר הכי היושב על כסאו היינו בנו וכ״ת א״כ הול״ל והיושב על כסאו בויי״ו ליתא דא״כ הוה משתמע כלהו בחדא מחתא ולאו הכי הוה אלא איהו בהכאה לחוד ולא במיתה שגם הוא הוכה כדי שלא יאמר שבכחו ניצול אלא שלא מת בדרך נס כדמסיים בעבור הראתך את כחי בים אבל בנו היה במיתה ככלהו שאר בכורות ועמ״ש לק׳ על פ׳ וברכתם גם אותי:

עד בכור השבי שהיו וכו׳ עיין מ״ש לעיל גבי ההתראה בס״ד:

פסוק ל

הוא תחלה וכו׳ דאל״כ הוא למה לי לא הול״ל אלא ויקם פרעה לילה וכל עבדיו וכו׳ א״נ עם כל עבדיו:

כי אין בית וכו׳ אין שם בכור גדול וכו׳ ד״א וכו׳ לפי׳ ראשון יש קצת קושיא דא״כ הו״ל למשה לפי׳ בגזרתו דהשתא יכולים לומר משה בדאי הוא דמהיכא תיתי לפי׳ תיבה א׳ בשני עניינים שהוא לא אמר אלא ומת כל בכור וצריך לדחוק לפי׳ אם יש בכור מת בכור ואי ליכא בכור ימות הגדול שגם הוא קרוי לפעמים בכור ותו דאינהו לא ידעי להא מלתא דהגדול קרוי בכור וע״כפ יאמרו בדאי הוא. לכך מייתי פי׳ שני דלעולם בכורות ממש ותו לא אלא שהיו הרבה בכורות בבית א׳ והשתא ודאי לא מצו למימר בדאי דלב יודע מרת נפשו כ״ש דמכת מדינה היתה שכלן שטופות בזמה ומזנות עם אנשים רבים ואוושא מלתא אלא דלפי׳ זה עדיין אינו מתוקן הל׳ כי אין בית וכו׳ דבשלמא לפי׳ א׳ א״ש דא״א לבית בלא גדול הבית בין איש או אשה אבל לפי׳ זה מי לא משכחת לה בית שלא היו בה שום בכור כלל כגון שהאשה עקרה והאיש עקר לכך מייתי גם הא׳ וא״ת לפי׳ זה אמאי לא הקדיש המקום אלא פטר רחם דהיינו בכור מאם הלא גם על בכור מאב נגזרה הגזרה וגם הם ניצולו וי״ל שכיון השי״ת להודיע דבישראל לא היו בכורים

מאב על הדרך שהיו במצרים שנשים צדקניות היו כמ"ש רז"ל ובש"ח לק' על פי קדש לי כתב לפי שבכורי האם הכה הקב"ה ובכור האב הכה המשחית ע"ש ולא ידענא מנ"ל הא מלתא:

פסוק לא

ויקרא למשה וכו' שהיה מחזר וכו' דאל"כ הו"לל וילך ויקרא למשה ולאהרן אלא ר"ל שלא הלך אצלם שלא היה יודע היכן היו שרויים אלא היה קורי' היכן משה היכן אהרן:

גם אתם הגברים וכו' דליכא למימר גם אתם קאי על משה ואהרן עצמם וגם בני ישראל כמשמעו שהרי משה ואהרן בלא זאת מקמי הכי נמי כל שעתא ושעתא היו יוצאים כל אימת דבעו ואין מוחה בידם ולא היה צריך עכשיו לתת להם רשות:

פסוק לב

וברכתם וכו' התפללו וכו' ז"ל המכילתא התפללו עלי שתכלה ממני הפורענות ע"כ וזה מסכים למאי דכתיבנא לעיל שכבר התחילה בו הפורענות והוצרך לומר שיתפללו עליה שתכלה:

פסוק לג

כלנו מתים אמרו וכו' כך אמרו הם להגדיל הצעקה וכדי להכמיר רחמי משה עליהם אבל בלבם היו יודעים האמת שהיו כולם בני זנונים ולפי' לא אמרו משה בדאי. א"נ בתחלה אמרו כך אבל מתוך צעקתם שהיו מתווכחים על זה נודע הענין ונגלה קלונם וכן נראה במכילתא:

פסוק לז

מרעמסס סכתה ק"ך מיל וכו' מדלא כתיב ויסעו מרעמסס ויחנו סכתה כדרך הכתוב בכל מקום א"ו שלא היה שם זמן מסע וזמן חנייה אלא כהרף עין באו ליסע מרעמסס ומצאו עצמן בסוכות:

פסוק לח

ערב רב תערובת אומות וכו' דאל"כ הול"ל וגם מצריים הרבה עלו אתם:

פסוק לט

עוגות וכו' בצק שלא החמיץ וכו' דלא תימא דדוקא כשעושין לה שימור לשם מצוה הוא דקרוייה מצה כגון בכל קראי דלעיל קמ"ל דהכא נמי אע"ג דבמקרה בעלמא היה שלא החמיץ שהרי לא נצטוו לאכול מצה באותה שנה רק עם אכילת הפסח בי"ד אלא שלא הספיקו להחמיץ אפי"ה שפיר קרוי מצה:

וגם צדה וכו' מגיד שבחן וכו' דאל"כ מאי קמ"ל אם ללמד כי גורשו ממצרים דלא היה להם פנאי להכין צדה לדרך זה נשמע כבר מרישיה דקרא מהעוגות. אלא הכא קמ"ל דאף על פי שלא היה להם פנאי להכין צדה לדרך לא אמרו למשה היאך נצא למדבר

והרי אין בידנו צדה הלא טוב לנו ללכת דרך ארץ פלשתים שאינו מדבר כדי שנמצא מחיה לנפשנו קמ"ל דלא אמרו כלום אלא האמינו והלכו אחרי משה דרך המדבר:

פסוק מב

שמורים לכל וכו' משומר ובא וכו' היינו אליבא דרבי אליעזר במכילתא אבל ר' יהושע מפ' בו נגאלו ובו עתידין ליגאל ור"א סבר בתשרי עתידין ליגאל ורש"י נקט כוותיה משום דלישנא דלדורותם משמע טפי כוותיה שהוא דבר תמידי:

פסוק מג

זאת וכו' בי"ד בניסן וכו' דק"ל מאי זאת ומשני בי"ד בניסן והיינו זאת דאמר להו כלו' מאי דקמן ומש"ה לא הסמיכה הכתוב לפ' דלעיל דההיא אמר להם בר"ח והטעם שהניח זה עד ההיא שעתא ולא א"ל הכל בבת אחת לפי שמזרזים את האדם וחוזרין ומזרזין אותו בשעת מעשה:

פסוק מד

ומלתה אותו וכו' דר"י רא"א וכו' הק' מוה"ראם ז"ל לר"י ל"ל קרא דוכל ערל השתא מילת עבדו מעכבתו מילת עצמו לא כ"ש. ולר"א קרא דומלתה אותו ל"ל וכו' השתא ישראל ערל לא אכיל עבד ערל מיבעיא. ותירץ ע"פ דרכו ע"ע. ולעד"ן דלר"י איצטרך קרא דוכל ערל דסד"א מילת עבדו דברצונו לא מלו מעכבתו. אבל מילת עצמו דאנוס הוא מחמת שמתו אחיו אינו מעכב קמ"ל. ולר"א אצטריך קרא דומלתה אותו להתיר לעבד אחר מילה דס"ד אפי' אחר שמל לא יאכל דמאיס:

פסוק מו

בבית א' בחבורה א' וכו' או אינו אלא' וכו' ת"ל על הבתים וכו' איפכא לא מצית אמרת דהתם קאי קרא על נתיני הדם ועל כרחין א"א לפ' על הבתים על החבורות דמה ענין נתינת הדם על החבורות אלא מוכרח לפ' בתים ממש ומדכתיב הבתים אשר יאכלו אתו ולא כתיב אותם מוכרח לפ' דה"ק דאפי' חד פסחא בתרי בתי וממילא צריכי' לפרושי דהאי דכתיב הכא בבית א' ולא שנים היינו בחבורה א' ומעתה ל"ק כלל ממה שהק' הרא"ם ז"ל וא"צ לכל מ"ש בזה:

פסוק מח

ועשה פסח יכול וכו' ההרגש הוא דהול"ל יעשה פסח מאי ועשה לכך משני דאדרבה אילו כתב יעשה הוה משמע יעשה מיד ואינו כן אלא ה"ק כשיגיע העת וירצה לעשות הפסח המול לו וכו':

פרק יג

פסוק ד

בחדש האביב וכי לא היינו וכו' י"ל דהרגשו הוא דאילו לא אתא אלא לאשמועי' הזמן שיצאו הול"ל היום בחדש האביב אתם יוצאים לכך משני דלאו לאשמועי' זמן היציאה אתא דלהא לא נצרכה אלא ה"ק ראו חסד וכו' לכך נכתב שלא במקומו לדרשה:

פסוק ח

עשה ה' וכו' רמז תשובה לבן רשע וכו' והטעם דלא כתב תשובתו שם ונטר לרמיזה הכא איכא למימר כמה טעמים חדא דק"מל שאסור להסתכל בפני רשע לכן אינו משיב לו לנוכח אלא כלאחר יד שמביט בפני הבן שא"י לשאול כאילו מדבר עמו. ועוד דכיון שהרשע הזה כפר בעיקר והוציא עצמו מן הכלל ה"ז מין ואפיקורוס וכתיב במינות כל באיה לא ישובון ועוד אמרו ז"ל אפיקורוס ישראל כ"ש דפקר טפי לכך אינו מתווכח עמו להשיבו הואיל ומסתמא אין בו תקוה ואלא מיהא כדי שלא לנעול לגמרי הפתח לפניו רומז לו תשובה כאן. וע"ל דנתכוין לרמוז לבן הזה שא"י לשאול מחמת טפשותו שכיון שאינו לומד גם הוא קרוב לבוא למדרגת הרשע דאין בור ירא חטא וכיון שאינו לומד אינו עושה וסופו לכפור בעיקר וכמו שפי"רשי בפרשת בחקותי על פ' ואם לא תשמעו לי ע"ש:

פסוק י

מימים ימימה משנה לשנה. דמפ' רבינו דחקה זו קאי על קרבן פסח. ולא ניחא ליה לפ' דקאי על מצות תפי' דסמיך ליה וכמו שפי' במכילתא דל' למועדה משמע ליה פשטיה דלא מיירי בדבר שמצותו כל יום ויום:

פסוק יא

נשבע לך והיכן נשבע וכו' ההרגש הוא דשבועה של האבות כבר הזכירה בפרשה דלעיל והכא לא הול"ל אלא נשבע לך וניחא ליה במה שפי' והיכן נשבע שהרי לא מצינו שנשבע הקדוש ברוך הוא להם בפירוש אלא שא"ל והבאתי וכו' אשר נשאתי את ידי וכו' כלו' שחזר וקיים להם מה שנשבע לאבות לחזק דבריו והיינו דכתיב לך ולאבותיך כלו' דחשוב כאילו נשבע לך ע"י שנשבע לאבותיך ואמר לכם והבאתי וכו' אשר נשאתי וכו': **ונתנה לך תהא בעיניך וכו'** כלו' שתחשבו שהיא מתנה נתונה לכם על מנת לשמור ולקיים מצותיו באופן שאם לא תקבלו ותקיימו תדעו שתצאו ואל תהי בעיניכם כירושת אבות דירושה אין לה הפסק:

פסוק יב

שגר בהמה נפל וכו' ל"א יש לפ' וכו' ומיהו לא ניחא ליה לרבינו בהך פירושא כ"כ משום דלשון והעברת דהיינו הפרשה משמע דלא שייך בבכור אדם שא"צ הפרשה אבל בבהמה ניחא שהפרישו להקרבה:

פסוק יג

פטר חמור ולא פטר וכו' דיבור זה הוא להכריח מ"ש לעיל דליכא למימר דוכל פטר שגר בא לרבות כל בהמה טמאה דאע"ג דכבר הכריח רבינו שא"א לומר כן מכח הכתוב דבבקרך ובצאנך אכתי ק' דאיכא למימר בקרך וצאנך להקרבה וכל פטר שגר דהיינו בהמה טמאה לפדייה הילכך בא רש"י ופי' דא"א לו' כן דא"כ וכל חמור ל"ל הא כל בהמה טמאה אתרבו מכל שגר א"ו מדאצטריך למכתב פטר חמור ש"מ ולא שאר בהמה טמאה. ומ"ש תרי טעמי על פטר חמור בגמ' פ"ק דבכורות דף ח' אי' גזרת הכתוב הוא ועוד לפי שסייעו וכו'. ומשמע ליה לרבינו דאע"ג דאמר סתם גזרת הכתוב רצו לרמוז בזה דאיכא איזה טעם אלא דמשום דאיכא למיפרך לכך אמרי' גזרת הכתוב הוא. וביאר רבינו דהטעם היא זה לפי שנמשלו לחמורים. והפרכא היא דהא נמשלו נמי לסוסים כדמסיים ההוא קרא וזרמת סוסים זרמתם. ועוד דלא המצרים בלבד נמשלו לחמור כדאמרי' עם החמור עם הדומה לחמור. ולכך אמרו ג"כ טעם שני. ולטעם זה לחוד לא סגי דא"כ לא היה אומר הכתוב ואם לא תפדה וערפתו הואיל והוא בתורת שכר וכי זהו שכרו לעורפו בקופיץ א"ו גזרת הכתוב:

וערפתו עורפו וכו' טעם לדבר דבעי' דוקא עריפה ממול עורף ולא מיתה אחרת. נל"עד דלפי דבגאולת מצרים הקליפה הרמוזה בחמור שבה היתה אחיזת פרעה ומצרים נתכנעה תחת יד הקדושה ולפיכך סייעו החמורים לישראל ולכך נתן להם הקדוש ברוך הוא שכרן לעולם שיפדוהו בשה כלו' שמקבלים אותו להכנע תחת הקדושה וליהנות ממנה וזה שאינו רוצה לפדותו מוכח כוונתו שרוצה להשליטו על הקדושה כמו שהיה פרעה שאחיזתו היתה בעורף דפר"עה אותיות הער"ף כידוע לי"ח הילכך עונשו הוא לעורפו בקופיץ בערף. והבן:

פסוק יד

מה זאת וכו' דברה תורה כנגד וכו' וכתבם הכתוב מלמטה למעלה בתחלה הרשע הגרוע ואחר כך שא"י לשאל דגרע מהם שהרי אינו יודע לשאל אפילו כדרך התם. ואחר כך תם ומ"מ כל ג' הללו קרובים להיות שוין וכדכתיב לעיל לכך הם סמוכים כלם בפרשה אחת אבל החכם כתבו מופלג במשנה תורה:

פסוק יז

בשלח פיר"שי ז"ל כי קרוב הוא ונוח וכו' ומדרשי אגדה וכו' ק' דאטו מראה מקום הוא לנו דאיכא מדרשי אגדה הרבה ובשלמא בשאר מקומות שמביא רש"י דברי המדרש הוא משום שנשאר לו איזו קושיא על דרך הפשט ומכוין לתרצה ע"פ דברי האגדה אבל הכא מאי קמ"ל. ונר' דהכא נמי נשאר לו לרבינו ז"ל קושי א' במה שפי' כפי הפשט כי קרוב הוא הדרך והיינו שאם קאי על הדרך הול"ל קרובה היא שהרי ברפ"ק דקדושין רמי' קראי אהדדי דחד קרא כתיב את הדרך אשר ילכו בה הרי שדרך לשון נקבה וכתוב א' אומר בדרך אחד יצאו אליך הרי שדרך ל' זכר ומשני הכא דבתורה קאי ותורה לשון נקבה כתב לה כדרך שבא בל' נקבה התם דבמלחמה קאי כלומר באנשי המלחמה שהם זכרים שאין דרכה של אשה לעשות מלחמה כתב בדרך א' יצאו בל' זכר ע"כ הכא דהך דרך קאי על ארץ כדכתיב דרך ארץ פלשתים וארץ ל' נקבה א"כ הול"ל קרובה היא בל' נקבה ומש"ה משני רש"י מ"מ אע"ג שיש זה הקושי כך צריך לפי' דמדרשי הגדה יש הרבה אבל אין מתיישבין על המשך הכתוב כי אמר אלהים פן ינחם וכו' לכך לא כתבן שאין דרכו להביא אלא האגדות שקרובות למשמעות המקרא ובזה ראה הרבה פירושים שיש במ' אבל אין שום א' קרוב מחבירו להתיישב על לשון המקרא שיהיה מקושר עם שארית הכתוב ולכך השמיטם:

פן ינחם יחשבו וכו' הטעם שהפך רש"י לפי' בראותם מלחמה קודם פן ינחם היינו שכיון בזה לתרץ קושיא עצומה בל' הכתוב דכתיב פן ינחם שהוא ל' מסופק וכדמתרגמינן דילמא וק' דאטו איכא ספיקא קמי שמיא והמפרשים נדחקו בזה אבל לפי מה שפיר"שי על בראותם מלחמה שהוא דוקא במלחמה הבאה מחמת חטאתם ובזה דוקא הוא דשייך הניחום ולכך אתי שפיר מאי דכתיב פן וכו' בלשון מסופק דידוע דהכל בידי שמים חוץ מיראת שמים שהבחירה ביד האדם ועיין מ"ש המפ' על משנת הכל צפוי והרשות נתונה ובפרטות עיין בס' ע"מ במאמר חק"ד ובס' יושר לבב:

בראותם מלחמה כגון וכו' כוונת הרב דקשיא ליה בגופיה דקרא דלכאורה אין זה טעם מספיק להסיבם מדרך הפשוטה שהרי בידו של הקדוש ברוך הוא היה להסב לב כל העמים שיפחדו מפניהם ולא יבאו להלחם עמהם ולא יצטרך בשביל זה להקיפם לדרך עקומה ולכך משני דקרא מיירי כגון וירד העמלקי שאותה מלחמה מוכח מקראי דהתם להדיא שהיתה מוכרחת מחמת סרבנות ישראל שרצו לילך לכבוש את ארצם בזמן שה' לא היה עמהם בשביל חטאם כדכתיב ויעפילו לעלות וכו' וכתיב וירד העמלקי והכנעני היושב בהר ההר ויכום וכו' וזה כבר היה גלוי וצפוי לפניו ית' שעתידין היו לחטוא

בזה ולכך לא מייתי רש"י כגון מלחמת עמלק שבפי זו או שאר מלחמות והק"ו דמייתי רש"י ה"פ ומה אם כשהקיפן בעקומה אמרו נתנה ראש וכו' דאע"ג דלא חזרו ה"ט לפי שלא יכלו למצוא הראש שיוכל להורותם הדרך לפי שהיה מעוקם אבל אם היו באים בפשוטה שלא היו צריכים ראש פשיטא שהיו חוזרין כך צריך לפי' כי היכי דלא תיקשי על הק"ו דיו לבא מן הדין להיות כנדון מה התם לא הוה אלא אמירה בעלמא ה"נ אף אם היו באים בפשוטה ליכא לאוכוחי אלא שתהיה שם אמירה בעלמא ולא חזרה בפועל:

פסוק יח

וחמשים אין חמשים וכו' וא"ת ולמה כתוב זה בכאן הול"ל לעיל מיד ביציאתם. וי"ל שזה בכוונה מכוונת להודיע דמאי דכתיב בראותם מלחמה לאו על כל מלחמות קאי שהרי א"א שיתפעלו בראותם שום מלחמה שהרי לאו מלתא חדתא היא לגבייהו שכך היו חושבים מתחלה קודם צאתם ממצרים דמסתמא צריכים להלחם עם אומות ואדעתא דהכי יצאו מזויינים וז"ש רש"י אין חמושים אלא מזויינים בל' שלילה כלו' א"א לפי ע"פ הפשט אלא מזויינים וא"כ בהכרח שהיה כבר פשוט להם שיבאו עליהם מלחמות ואיך אם כן כתיב פן ינחם העם בראותם מלחמה א"ו דמירי כגון וירד העמלקי וכו' כלומר מלחמה שבאה עליהם מפני חטאם ונענשו שהמיתום ובראותם נפילה זו קרוב שינחם העם. ומאי דמייתי רש"י ד"א היינו דלפי' הראשון ק' לישנא דעלו בני ישראל דהול"ל יצאו כדכתיב כמה זימני בפי' דלעיל ולא שייך לישנא דעלייה אלא כגון ויעלו ממצרים ויבאו ארץ כנען לפי שא"י גבוהה מכל הארצות כדפי"רשי התם אבל הכא הול"ל יצאו כדכתיב לעיל לכך מייתי ד"א דלהך פירושא בתרא ניחא לישנא דעלו דר"ל עלו ונתפרשו מהאחרים שהם ירדו שאולה והללו עלו מהם וקמו לחיים. ומיהו להך פירושא נמי ק' דמאי שייכות איכא להך קרא הכא טפי הול"ל כן בפי' דלעיל דאילו הכא אדרבא מאחר שכל הדי' חלקים שהיו רשעים ולא היו רוצים לצאת ממצרים כבר מתו והללו ניתותרו ש"מ שהיו צדיקים והיו מואסים בגילולי מצרים ומהיכא תיתי שירצו לחזור למצרים א"כ הך קרא דוחמושים היא ראיה לסתור הקודם לכך מייתי נמי פי' ראשון:

פסוק יט

השבע השביע השביעם וכו' אע"ג דקי"ל דברה תורה כלשון בני אדם ותדע דבהך קרא גופיה כתיב פקוד יפקוד ולא פירי"שי ולא מידי עם היות דבמדרש פירשו בו בכמה פנים משום דאין זה הכרח לפשט הכתוב דהנהו דדרשי במדרש איכא למימר דסברי כמ"ד לא אמרי' דברה תורה וכו' ואנן קי"ל כמ"ד דברה תורה וכולי וא"כ מ"ש הכא דמייתי רש"י הך דרשה מ"מ נר' דשאני הכא דקרא גופיה צווח דרשוני וחיו דאטו אנן מי לא ידעינן שהשביעם יוסף זיל קרי בי רב בפי' ויחי ומ"ט הוצרך הכתוב לומר הכא כי השבע וכו' א"ו

היא גופה קמ"ל קרא ויקח משה וכו' לפי שהשבע השביע וכו' כלו' השביעם שישביעוהו לבניהם ולכך חלה אותה השבועה גם על אלו הדור האחרון היוצאים ממצרים דאי לאו הכי אלא שלא היתה השבועה אלא לאותו הדור אם הם יצאו וכדמשמע פשט הכתוב לא היה מוכרח משה לבקש את יוסף ולעשות המצאות ע"י שם להעלות ארונו כמ"ש ז"ל א"ו שהשבועה חלה גם עליהם והיה מוכרח להעלותו ומ"ש ולמה לא השביע בניו וכו' הכי פירושו מכיון שהיה יודע יוסף או שהיה חושש שהם לא יצאו ממצרים אלא בניהם אחר כמה דורות ולכך השביעם שישביעו וכו' ואפשר שבין כך יאבדו עצמותיו ולא ידעו מקום מנוחתם א"כ למה זה היה מטיל עצמו על הספק הו"ל לעשות כמו יעקב ובשלמא לאחיו לא היה לו יכולת לצוות עליהם אבל הוה מצי להשביע ולצוות לבניו ומשני לפי שידע שלא יניחום:

והעליתם וכו' לאחיו השביע כן וכו' לכאורה הם דברים מיותרין שגם אנו יודעים שלאחיו השביע שכ"כ בהדיא בפרשת ויחי וגם רש"י כבר כתבו לעיל והכא לא הול"ל אלא למדנו שאף עצמות וכו' שנאמר וכו' אלא נראה דכוונת הר"ב ז"ל דאע"ג דבפ' ויחי בצווי יוסף לא כתיב תיבה זו דאתכם א"כ מנ"ל שכך אמר להם לכך כתב רש"י לכי תידוק תראה דלאחיו השביע כן שהרי בפ' כתוב שם פקוד יפקוד אלהים אתכם וב"פ ל"ל אלא חד על פקידת הגאולה לבניהם וחדא פקידה לדידהו דוקא שהקדוש ברוך הוא יעלה עצמותיהם ליקבר בארץ. ונראה לי דהבטחה זו מצינו בל' הכתוב בירידתם למצרים דכתיב ואנכי אעלך גם עלה והתם פירש"י אעלך הבטיחו להיות נקבר בארץ. ואיכא למידק לפי פירושו מאי גם עלה אלא הענין דקאי על בניו היורדים עמו למצרים וה"ק גם עלה לשאר השבטים ויוסף ידע זה אבל חשש דהבטחה זו אינה אלא על היורדים עם יעקב למצרים והוא אינו בכלל לכך הוצרך לצוות להשביע שישאוהו משא"כ שאר השבטים שלא הוצרכו לזה דסמכי על הבטחת הקדוש ברוך הוא [ויעקב הוצרך להשביע שישאוהו מיד שזה לא היה בכלל ההבטחה] וז"ש יוסף פקד יפקוד אלהים אתכם כאשר דבר לכם גם עלה והעליתם גם את עצמותי וזהו שרמז רש"י כאן באמרו לאחיו השביע כן שאף על פי דהתם לא כתיב אלא והעליתם את עצמותי מזה ולא כתיב אתכם כמו הכא מ"מ לכי תידוק כבר כתיב כן. ומ"מ ק' דהא ודאי מלת והעליתם א"א לפי' על השבטים עצמם שהם אינם מעלים שהרי מתים היו אלא ודאי קאי על בניהם הבאים אחריהם במקומם וא"כ מלת אתכם נמי צריך לפרשה על הבנים ומהיכן למדנו מתיבה זו שאף עצמות השבטים העלו. ועיינתי במכילתא ומצאתי בל' זה והעליתם וכו' שומע אני מיד ת"ל אתכם כשתהיו עולים ומנין שאף עצמות שאר השבטים העלו עמם ת"ל מזה אתכם

ע"כ משמע דתיבת אתכם מתפרשה שפיר על הבנים כדאמרן ודרשה דעצמות השבטים משמע דנפקא ליה מתיבת מזה והכי איתא בהדיא בילקוט ת"ל מזה אתכם ז"ה תרי עשר אבל רש"י בהדיא קאמר ת"ל אתכם ויש ליישב דמלת והעליתם הוא מבנין הפעיל וה"ק יוסף לאחיו אתם ע"י שתשביעו לבניכם תגרמו שהדורו' האחרונים שיהיו בזמן הגאולה יעלו עצמותי מזה אתכם כלו' עם העצמות שלכם והכל מל' השבועה שהשביע יוסף ואת אחיו:

פסוק כ

ויסעו מסכת ביום השני וכו' פי' קשיא ליה לרש"י מ"ש דהכא כתיב ויסעו מסוכות ויחנו באיתם ולעיל במסע ראשון לא כתיב ויחנו כלל אלא ויסעו מרעמסס סכתה. ומשני רש"י על כרחך הך מסע דהכא היה ביום השני שהרי בראשון באו מרעמסס לסוכות וזה בודאי א"א להיות על צד הטבע שהרי מהלך אדם בינוני ד' מיל ליום כדאי' בש"ס דפסחים ומרעמסס לסוכות איכא ק"ך מיל כמ"ש רש"י בפ' דלעיל אלא שבאו שמה דרך נס בשעה קלה על כנפי נשרים והיינו דלא כתיב התם ויסעו ויחנו שהרי לא היתה שם מסע וחניה אלא על כנפי נשרים שהיה יום מוכן לנס והכא דכתיב ויסעו ויחנו מוכח שזה היה ביום השני שהיתה שם נסיעה וחניה דרך טבע שאם גם זה היה בראשון הרי גם דרך זה בכלל הנס ולמה זה הזכיר הכתוב סוכות לא הול"ל אלא ויסעו מרעמסס לאיתם שהוא סוף ותכלית הנס א"ו שזה היה ביום השני שלא היה שם נס כלל:

פסוק כא

לנחותם וכו' ומ"מ את עמוד וכו' כלומר וכי תימא מאחר דעל כרחך צריכת למימר שהק"בה בכבודו היה מוליך העמוד ענן כדכתיב והי' הולך וכו' א"כ אמאי כתיב להנחותם בפ"תח שהוא מההפעיל דקאי אענן לכתוב לנחותם בל"מד חי"רק ויהיה מהקל וליהוי קאי על הק"בה בעצמו שהוא המנהל והענן נימא דלא אצטריך אלא לאורה ולהאיר להם דכתיב בקרא ליהוי קאי אכלהו תרי עמודי ומשני דע"כ לא מצי למכתב הכי מתרי טעמי חדא שהרי מצינו שע"י עמוד הענן הם הולכים כנראה מהכתובים בפ' דגלים א"כ מוכח שהענן הוא המנהל שהם לא ראו פני שכינה כל יומא ויומא. ותו דעמוד הענן א"א שיהיה לאורה שכל עצמו חשך הוא ואיך נשים אנחנו חשך לאור לפ' דלהאיר להם קאי אענן אלא כדאמרן והא דהק"בה מוליכו לא היה אלא להיות להם לשם עולם לתפארת ולתהלה:

פרק יד

פסוק ב

ויחנו וכו' הוא פיתום וכו' הכרחו של רש"י מדכתיב החירות בה"א וידוע דלא שייך ה"א הידוע אלא על מה שידוע ומפורש כבר במקו' אחר והרי מקום זה ששמו פי חירות לא נזכר עדיין בשום מקום ומאי החירות לכך מפי דפיתום הוא אלא שנשתנה שמו במקום תום נקרא חירות. ומעתה הוכרח לפי מאי ל' פי ומפי שהם ב' סלעים וכו' והכי אי' במכילתא לא משופעו' אלא גדודו' וכו':

לפני וכו' הוא נשאר וכו' דק"ל וכי לא מצא הכתוב שום סימן אחר להודיע המקום אלא בשם הע"ז והרי כתיב לא ישמע וכו' ואמרו ז"ל אסור לומר לחבירו שמור לי בצד ע"ז פלונית ולכך משני שבא הכתוב להודיע שזה נשאר להטעות את מצרים שיאמרו קשה יראתם שהציל עצמו והשתא נמי לתכלית זה עצמו צוה להם שישובו ויחנו לפני בעל צפון שהוא הנשאר להטעותם שיאמרו קשה יראתם שמעכבן שאינם יכולים לברוח ובזה וחזקתי וכולי ומ"מ יש למצוא טעם למה השאיר ע"ז זו דוקא וניחא לי במה שראיתי במכילתא פי החירות אין חירות אלא חירותן של ישראל מקום מובחר להם מקום ע"ז שלהם ע"כ נר' שע"ז זו היא אותה שעבדו ישראל במצרים כאמרם ז"ל מה אלו עע"ז וכו' וי"ל שלכך השאירה הקדוש ב"ה להודיע לישראל חומר עונותם דידוע דק"ל דע"ז של ישראל אינה בטלה עולמית ולרמוז להם דבר זה ביטל ושבר כל הע"ז זולת זו א"נ עשה כן לנסות בזה את ישראל אם היו מושכים את ידיהם מן הע"ז בלב שלם עם היות שהיה להם מקום לטעות שכלם נאבדו חוץ ממנה ולא יעלה על רוחם שזו כחה חלילה ולנסותם טפי נמי צוה אותם שישובו ויחנו כנגדה:

פסוק ד

ואכבדה וכו' ואומר וכו' כל הני תלתא הכי איתא במכילתא ואיכא למידק מאי ואומר דבחד סגי ונר' דאי מקרא קמא דמיירי בפורענות גוג ומגוג לעתיד לבא י"ל דילמא שאני התם דכתיב כי אז אהפוך אל עמים שפה ברורה לקרוא כולם בשם ה' ואז ודאי דניחא והתגדלתי והתקדשתי ואין מזה ראיה לעלמא שכל מקום שעושה דין ברשעים שמו מתעלה מש"ה מייתי אידך קרא דשמה שבר וכו' שנדרש ג"כ בגאולה מצרים וכת' נודע ביהודה וכו' וכ"ת ביהודה אין בכולי עלמא לא ואנן בעי' לאוכוחי דבכ"ע שמו מתגדל לכך מייתי אידך נודע ה' משפט עשה דכתיב נודע סתם דמשמע בכ"ע ואי הוה מייתי הך קרא בתרא לחוד הרי לא כתיב אלא נודע לכך מייתי קרא קמא דכתיב והתגדלתי והתקדשתי ונודעתי ומ"מ ק' על מ"ש רש"י ואו' שמה שבר וכו' ואח"כ נודע ביהודה וכו' ואדרבא מעיקרא כתי' נודע ביהודה אלהים ואחר כך שמה שבר וכו' ונר' דהוכחתו

דקרא דנודע ביהודה אלהים בישראל גדול שמו משמעותו ל' הוה מתרי טעמי חדא מהניקוד שהדלת דנודע קמוצה ואם הוא ל' עבר היתה פתוחה ועוד דיגיד עליו רעו בישראל גדול שמו ולא כתיב גדל והדר כתיב שמה שבר וכו' שהוא לשון עבר אלא ודאי משמע דהכי קאמר השתא נודע ביהודה ובישראל גדול שמו לפי שכבר לשעבר שמה שבר רשפי קשת:

בפרעה וכו' הוא התחיל וכו' הק' הש"ח בשם ר"ד דאמאי לא נימא כההיא דאמרי' בר"ה מלך וצבור מלך דנים אותו תחלה ותירץ דהתם במלך ישראל עכ"ל וק' דהתינח לחד טעמא דאתמר התם בגמ' מקמי דליפוש חרון אף איכא למימר דבמלך גוי לא קפדינן אלא לאידך טעמא דאי' התם דלאו אורח ארעא דליתיב מלכא אבראי נר' דההוא טעמא שייך נמי בא"ה כיון שהוא מפני כבוד המלכות דחזי' דאף במלך א"ה צוה הקדוש ברוך הוא לחלוק כבוד למלכות. ובני הקטן יצחק ה' יגדלהו לעבודתו יתברך שמו אמן כן יהי רצון הק' על דברי הש"ח מסוגיא ערוכה דפ"ק דע"ז אההיא דדריש ר' שמלאי דלע"ל הקדוש ברוך הוא מביא ס"ת וכו' ומכניס לדין לא"ה ונכנס תחלה מלכות חייבת משום דחשיבא ומנ"ל דחשיבא וכו' ומ"נל דמאן דחשיב עייל ברישא כדרב חסדא דאמר רב חסדא מלך נכנס תחלה וכו' ע"ש דנר' בהדיא דשייך אפי' באומות העולם לכל הטעמים ויפה כיון. ומיהו נר' דהכא קו' מעיקרא ליתא דמאי דק"ל מלך תחלה היינו בתחלת דין והיינו מטעמי דאמרן אי משום דלאו אורח ארעא וכו' ואי משום מקמי דליפוש חרון אף וכל זה לא שייך הכא דלא מיירי בתחלת דין אלא בסוף דין דהיינו בפורענות ואדרבא קי"ל בקלקלה מתחילין מן הקטן ולכך הוצרך רש"י לפי שהוא התחיל וכו':

ויעשו כן וכו' דברי בן עמרם. ק' דכיון דמגיד שבחם מה שבח הוא זה שהזכירוהו בל' גנאי בן עמרם ואפי' דלרבותא קאמרי הכי אפי' אין לו עלינו אלא במה שהוא בן עמרם די בזה שיתן שורת הדין לשמוע את כל דבריו דהנה ידוע שעמרם גדול הדור היה כאמרם ז"ל אלא שראיתי במכילתא ויעשו כן להודיע חכמת' של ישראל שלא אמרו היאך נחזור לאחורינו וכו' ד"א ויעשו כן אמרו רוצים או לא רוצים אין לנו לעשות אלא דברי בן עמרם נר' דהני לישני פליגי וללישנא בתרא לא בא הכתוב להודיע שבחן אלא אדרבא בא להגיד שעשו כן בעל כרחם לא בלב שלם אלא לפי שהיו יראים ממשה ולכך הזכירוהו בל' בן עמרם שלא היה לבבם שלם ומעתה נר' דרש"י מזכי שטרא לב"ת ויש לישב וק"ל:

פסוק ה

ויגד וכו' ובחמישי ובששי וכו' אף על גב כי ממקום מושבם עד מצרים לא היה אלא מהלך יום א' שכך האיקטורין באו ביום הד' לבד מ"מ פרעה ביום ה' הכין כל המרכבות

והסוסים וכלי המלחמה ולכך לא השיגום אלא בליל ז' אבל מן המכילתא נר' בהדיא שהיה ביניהם מהלך ג' ימים והכי אי' התם בפ' ופרעה הקריב קרב עצמו ומיהר ללכת מה שהלכו ישראל בג' ימים הלכו האיקטורין ביום ומחצה ומה שהלכו האיקטורין ביום ומחצה הלך פרעה ביום א' עכ"ל ואפ' שגם רש"י לזה כיון וה"ק באו והגידו לפרעה ביום הד' ובה' ואחר כך אמר ובששי רדפו אחריהם וצ"ל דאף על גב שישראל חזרו לאחריהם מ"מ אכתי נשאר מהלך ג' ימים שהמקום שחנו כשחזרו לאחוריהם היה סמוך לסוכות דמרעמסס לסוכות היו ק"ך מיל והוא מהלך שלשה ימים במהלך אדם בינוני ולפי"ז מ"ש במכילתא מה שהלכו ישראל שלשה ימים לאו דווקא אלא כלו' שיעור הדרך שהלכו ישראל שהיה צריך דרך טבע לאדם בינוני לעשותה שלשה ימים אבל הם א"הנ שלא עשוה בשלשה ימים ודוחק:

ויהפך וכו' בשביל ממונם וכו' אע"ג דקרא כתיב כי שלחנו את ישראל מעבדנו לא ניחא ליה לפ' שאלו הם דברי עבדי פרעה חדא שהרי ישראל לא היו עובדים אלא לפרעה בלבד וכדפיר"שי בפ' אשר הוצאתיך וכו' מבית עבדים ועוד דא"כ יש כפל בפרש' מה זאת עשינו כי שלחנו וכו' הול"ל מה זאת שלחנו וכו' אלא מה זאת עשינו הם דברי עבדיו דאדקאי בהו פרושי מפרש דבריהם ורוצה לומר מה זאת עשינו לתת להם ממוננו והדר מפרש דברי פרעה כי שלחנו וכו' ואע"ג דכתיב מעבדנו ל' רבים אורח ארעא דמשתעי מלכא הכי:

פסוק ו

ואת עמו וכו' לא אתנהג וכו' דייק הכי מדכתיב לקח עמו דהוה ליה למימר לקח ותו לא אלא עמו פי' בשוה לו כלומר שלא יתנהג עמהם כדרך שהמלכות עושה:

פסוק ז

וכל רכב וכו' ועמהם וכו' פי' הרא"ם ז"ל דר"ל ועמהם הלכו מעצמם כל רכב מצרים לא שהם מהלקוחים וכו' והקי עליו הנח"י דלא נהירא דמסתמא את כולם לקח אלא פירושו שכל כך היו הת"ר חשובים עד שכל שאר הרכב של מצרים היו נקראים עמהם ר"ל טפלים להם עכ"ל וליתא לע"ד שאם כדבריו ז"ל הול"ל עם כל רכב מצרים והוה משמע שפיר דכלם בכלל הלקיחה ושכלם טפלים לת"ר רכב א"נ הול"ל ויקח כל רכב מצרים ועליהם ת"ר רכב בחור אבל השתא מוכח שפיר כדברי הרא"ם ז"ל ועוד הוכחה שלו ממאי דמסיים הרב מהמכילתא מכאן היה רש"א כשר שבמצרים הרוג ואם אי' שהכל בכלל הלקיחה שאת כולם לקח היכי מוכח מהכא הך מילתא דילמא לעולם כשרים היו אלא דבאונס המלך לקח כל הבהמות שלהם ומאי הוה להו למעבד אלא ודאי דקרא

מוכח שהם מרצונם ומעצמם הלכו ונתנו הבהמות שלהם והילכך שפיר יליף ר"ש כשר שבמצרים וכו':

פסוק י

ופרעה הקריב הול"ל קרב וכו' ההרגש שמבחוץ היינו דכל זה מיותר דהא כבר כתיב לעיל ויחזק ה' וכו' וירדוף וכו' וירדפו מצרים וכו' וישיגו אותם וכו' ונמצא דאין כאן שום חידוש במקרא זה ופרעה הקריב לכך פי' דהיינו דק"מל נתאמץ והקדים וכו' ונר' דר"שי כיון לתרתי דמלבד הא שקדם לפניהם כמו שהתני קמ"ל עוד שנתאמץ להקדים כלו' דדרך שלשה ימים נתאמץ להלוך ביום א' וכמו שנתבאר לעיל מן המכילתא:

נוסע וכו' דבר אחר וכו' דלכל פי' ק"ק דלפי' קמא ק' דמאחר דכתיב נוסע אחריהם א"כ לא היה שייך לכתוב וישאו בני ישראל את עיניהם אלא טפי הו"ל ויהפכו בני ישראל פניהם ולפי' בתרא ג"כ ק' דלא הול"ל נוסע אחריהם רק נוסע עליהם דהכי אי' במדרש שראו אותו פורח באויר:

ויצעקו תפסו אומנות וכו' נר' דק"ל לרש"י לשון בני ישראל דכתיב בקרא דיתירא הוא דפשיטא דעלייהו קאי ולא הול"ל אלא ויראו מאד ויצעקו אל ה' לכך פיר' דה"ק קרא למה ויצעקו לפי שהם בני ישראל ותפסו אומנות אבותם ולפי"ז צריך לומר בל' רש"י ברשימת הפסוק ויצעקו וגומר ולא ויצעקו לבד:

פסוק יב

אשר דברנו והיכן דברו וכו' ק"ל לרש"י דהול"ל אשר אמרנו ומאי דברנו אלא ר"ל דיבור קשה והיכן דברו דיבור קשה ירא ה' וכו' ואף על גב דהתם דתן ואבירם הם היו שדברו כן וכמ"ש רש"י שם ה"נ איכא למימר הכי שהרי ד' כתות נעשו אבותינו על הים אחת אומרת נרד לים ואחת אומרת נחזור למצרים וכו' כמ"ש רז"ל בירושלמי ובמכילתא ויש לומר שראשי אותה הכח שאומרים נחזור למצרים דתן ואבירם היו והם האומריי אשר דברנו וכו':

פסוק יג

כי אשר ראיתם וכו' ולא תוסיפו וכו' פי' הרא"ם ז"ל שהוא דבר בפני עצמו דהיינו אזהרה שלא לחזור עוד למצרים וזהו שהוסיף רש"י וי"ו ולא תוסיפו וכו' והנ"חי הק' עליו על מגן דמוכח שזהו כוונת רש"י דאל"כ לא הול"ל אלא היום בלבד הוא שראיתם אותם ותו לא ומוכרח לפי' למאי שארז"ל במאמר שהבאתי לעיל ארבע כיתות וכו' דהכא איתא התם זו שאומרת נחזור למצרים א"ל לא תוסיפו לראותם וכו' הרי שהיא אזהרה לאותם שהיו רוצים לחזור למצרים. ורש"י רמזה לסברא זו בדיבור אשר דברנו וכו' כדכתיבנא. ותו

במכילתא איתמר הכי להדיא וזה לשונו בג' מקומות הזהיר הקדוש ברוך הוא לישראל שלא לחזור למצרים שנאמר לא תוסיפו לראותם וכו':

פסוק טו

מה תצעק וכו' שהיה משה וכו' דברים הרבה כיון רבינו ליישב בפ' חדא דלעיל לא נזכר כלל שמשה היה מתפלל ותו דאמאי כתיב תצעק בלשון עתיד הול"ל מה צעקת ועוד דמה זו תמיהא מה תצעק אלי הרי כל סמא דמלתא היא זאת ויפה צעקה לאדם אפי' לאחר גזר דין ואם לא יצעק אליו יתי' למי יצעק הרי הקדוש ברוך הוא חפץ בתפלתם של צדיקים וכל זה מיישב באמרו למדנו שהיה משה עומד ומתפלל כלומר שכבר התחיל להתפלל והיתה דעתו להאריך בתפלה שלימ' ולכך א"ל הקדוש ברוך הוא מה תצעק בלשון עתיד כלו' אני יודע שדעתך להאריך בתפלה ולא עת עתה להאריך די לך בדבר א' לפי השעה שהרי מצרים קרובי' וצריך אתה להסיעם ומשום שלא הניחו הקדוש ברוך הוא לסיים תפלתו לא נזכר בהדיא בכתוב לעיל לומר ויצעק משה ויתפלל משה שהרי לא כן הדבר שלא סיים תפלתו ומאי דמייתי דבר אחר ה"ט משום דעם כל הכתוב אכתי תיבת אלי יתירא והוה סגי דלכתוב מה תצעק ולר"א ניחא תיבת אלי אבל ק' ל' מה תצעק שהוא עתיד וכל מה שהרגשנו לעיל ג"כ אינו מתיישב כלום לפירוש זה:

ויסעו אין להם וכו' זכות אבותיהם וכו' תרתי דייק רבינו חדא דבני ישראל מיותר דהול"ל דבר אליהם ועוד מה ויסעו הרי כתיב בתר הכי ויבאו ב"י בתוך הים וכו' וע"ז מתרץ שיאמר להם שכדאי היותם בני ישראל שזכות אבותם מסייעתן ועוד ויסעו כלו' שיסעו ממש לתוך הים באופן שיראה שעדיין מחזיקים באומנתן שמאמיני' בי והולכים לתוך הים דזכות זה כדאי שאקרע להם הים:

פסוק כ

ויבא בין וכו' נתנו על זרועו וכו' פי' דק"ל והלא כבר כתיב לעיל שהמלאך הלך מאחריהם והיה מבדיל בין מחנה מצרים למחנה ישראל וא"כ מה היה צריך לעמוד הענן שיבא בין מחנה למחנה לכך מביא המשל דכיון שבאו לסטים מלפניו וזאבים מאחריו נטלו על זרועו הכא נמי כיון שחשכה ובאו ליכנס לתוך הים הוצרך מלאך ה' ליטלן על זרועו להכניסן בים בענין שלא יזיקום המים מאחר שלא נבקע הים מיד כמו שאמרו במד' שמתחלה הגיעו המים עד חוטמם ואח"כ נבקע ולכך הוצרך המלאך ליטלם ואז לא נשאר מה שיבדיל בין מחנה למחנה ולקבל ג"כ חצים ובלסטראות ולכך כשנסתלק הענן הלך מאחריהם לפעול מה שהיה פועל המלאך עד הנה ועוד אחרת להחשיך למצרים ובזה מיושב מ"ש שהענן והמלאך היו מגינים מהחצים והיינו דהמלאך היה מגין תחלה עד שבאו ליכנס תוך הים שהיה זה בהכנסת הלילה ואז היה הענן מגין מהחצים:

פסוק כג

כל סוס פרעה וכי סוס וכו' מדכתיב סוס ל' יחיד אין הכרח לזה דדילמא על שם המין אלא הוכחתו נר' דהיינו מיתורא דקרא דמה היה חסר המקרא אילו לא כתב אלא וירדפו מצרים ויבאו אחריהם דממילא גם הסוסים והרכב בכלל דמוכח שעם הרכב באו מדכתיב לקמן ויכסו את הרכב ואת הפרשים א"נ לא הול"ל אלא כל רכב פרעה ופרשיו ופשיטא דהרכב לא הוו בלא סוס וכדכתיב נמי לעיל ואכבדה וכו' ברכבו ובפרשיו וה"נ ויכסו את הרכב ואת הפרשים ועוד כתיב וישבו המים על מצרים על רכבו ועל פרשיו ובכל אלו לא הוצרך להזכיר הסוסים דפשיטא דבכל רכב נינהו והיכא דכתיב כגון הכא ולקמן בפ' סוס ורוכבו רמה מוכרח לומר דאתא לדרשה והילכך אע"ג דבמכילתא לא הוזכרה דרשה זה אלא לקמן פשיטא דהכא נמי שייך לומר כן וניחא ליה להרב ז"ל לפרש הכא דאילו כדלקמן מצא רבינו במד' דרשה אחריתי לומר כל סוס קשור ברוכבו ולא הו"מ לכתוב סוסים ורוכביהם דא"כ לא הוה משתמע מידי:

פסוק כד

בעמוד אש וכו' ועושה אותו וכו' לאו למי הים קאמר דא"כ לא היה צריך לענן כלל וסגי בעמוד אש להפשיר ולחמם המים אלא עכשיו עדיין היו נצבים כמו נד דהא בתר הכי כתיב וישבו המים על מצרים אלא על קרקע הים קאמר שנעשה גריד עד שעברו ישראל ואחר כך הוצרך לענן לעשותו כטיט ושוב עמוד האש להרתיחו ומעתה לא קשה קושיות הרא"ם ז"ל ע"ש:

פסוק כה

וינהגהו וכו' ויכבד לבו וכו' אבל במכילתא אמרו במדה שמדדו וכו' דכתיב תכבד העבודה ונר' דר"שי הואיל ואשכח אידך קרא ניחא ליה למנקטיה טפי לפי שכאן קאי הכבדות על כל מצרים וניחא טפי לאתויי ההוא קרא דכתיב ביה הוא ועבדיו דאילו תכבד העבודה פרעה לחודיה הוא שאמר כן ומ"מ במכילתא ניחא להו בקרא דהכבד דהתם מיירי בכבדות ממשיי כלו' קושי דומיא דהכא וינהגהו בכברות דהיינו נמי בקושי דאילו ויכבד לבו הרי כבדות הלב הוא דבר שאינו ניכר הכבדות בפועל ועוד דאותו כבדות אינו ענין לכבדות דהכא דהתם ר"ל סרבנות והכא ר"ל קושי ויגיעת בשר:

נלחם להם וכו' ד"א וכו' דאילו לפי' א' ק' דהוה סגי למכתב כי ה' נלחם להם דממילא מובן במי נלחי' א"נ לימא בנו דהא הם המדברים ולר"א נמי ק' דא"כ אין זה נתינת טעם למה שאמרו אנוסה וכו' לפי שה' נלחם בארץ מצרים ודע דבפירוש שני זה מסיים במכילתא והיו רואים אלו את אלו ומוכרח היא דהא קאי על ויאמר מצרים:

פסוק כז

וינער וכו' ונתן הקב"ה בהן וכו' הך מלתא איתמר במכילתא בפי' שני וז"ל וינער נתן להם כח נערות כדי לקבל את הפורענות ע"כ ורש"י ז"ל לא כתב כן לפי שאינו קרוב לפשט ומ"מ הואיל והאמת כן ומוכרח הוא דאם לא כן אלא לאחר מיתה מאי נ"מ שהיו עולים ויורדים לאחר מיתה ולאיזה תכלית כתב קרא וינער וכו' מש"ה כתבו רבינו אע"ג דאינו מפי' וינער כאותו הלשון:

פסוק כח

לכל חיל וכו' למ"ד יתירה וכו' והא ליכא למימר דהל"מד הוי כמו את וכאילו אמר ואת כל חיל פרעה דהרי הכא לא שייך למכתב בלמ"ד שהיה הוראת הנותן והכא ליכא נתינה ולא שייך אלא מלת את שהיא הוראת הפעול כידוע והכא הרכב והפרשים והחיל הם הפעולים כלומר המכוסים:

פסוק ל

וירא וכו' כדי שלא יאמרו וכו' דאל"כ מאי קמ"ל קרא פשיטא שכן דרכו של ים לפלוט המתים שבתוכו וממילא דודאי ישראל ראו אלא דקמ"ל שפלטן כולן לאותו רוח שהיו ישראל בו כדי שיראום ישראל וכו':

פרק טו

פסוק א

אז ישיר וכו' אמר לו לבו וכו' ורבותינו דרשו וכו' אע"ג דכמה זימני מצינו במקרא דכתיב עבר במקום עתיד ועתיד במקום עבר וכמו שטען ע"ז הרמ"בן ז"ל וז"ל ומה יאמר הרב בפי' יעשו עגל בחורב כמה ימרוהו במדבר יעציבוהו בישימון וכל המזמור כן עכ"ד ואני תמה על הרב למה הוצרך להרחיק את עדיו עד אותו המזמור שכל המקרא מלא מזה וגם בכאן בשורה עצמה איכא כמה קראי דכתיבי הכי תהומות יכסיומו ביו"ד האי"תן ימינך ה' תרעץ אויב יאכלמו כקש תבלעמו ארץ אע"ג דרש"י פירשם כלם למה באו בל' עתיד כדלקמן מ"מ מלבד אלה הרי מצינו רבים במקרא. ותו דהכא חזי' דרז"ל הרגישו בל' ישיר ודרשו מכאן לתחיית המתים ובכלהו אידך לא דרשו מידי אלא נר' דהן אמת דאיכא טובא הכי מ"מ לכי תידוק בכל מקום שנמצא כן אינו אלא אחר שכבר קדם בתחלה ל' דמשמע בפירוש שאותו הענין מיירי על העבר אז לא קפיד קרא בתר הכי לכתוב לשונות דעתיד ויהיה עניינם עבר כמו הקודם וכן הענין בהפכו. אבל שבתחלת ענין יבא לשון עתיד בענין שמדבר על מה שעבר זה לא מצינו וכשנכתב כן צריך לבאר טעם למה בא כן ולכך הוצרך רבינו לבקש הכא טעמא ולו' דקאי על המחשבה. וליכא למימר דהכא נמי מאחר שכבר קדם תיבת אז שפיר מצי למכתב בתר הכי ישיר שכבר

קדם המלה המורה על העבר דהא ליתא שהרי מלת אז שייכא נמי על העתיד כמו אז ידלג כאיל פסח אז ימלא שחוק פינו. והטעם דאיכפל קרא להודיע מחשבתו שלא היה מן הצורך דהו"לל אז שר ולישמועי' מאי דעביד דממילא מחשבתו היתה נכרת מתוך מעשיו אלא נר' דק"מל שלא הוצרך לעיין כדי לחבר השירה אלא תכף סמוך לנס חשב בדעתו מה שיאמר וכן עשה מיד:

כי גאה וכו' ד"א וכו' דאילו לפי' קמא לחוד ק' דא"כ אין זה דבר המכריח לשורר טפי משאר שבחים הנזכרים בשירה ולא הול"ל כי גאה וכו' דמשמע שזה נתינת טעם ולתרגום אונקלוס לא כי אלא היינו תחלת השבח דלר"א ניחא לישנא דכי שהוא נתינת טעם אבל להההוא פירושא לא ניחא הכפל דגאה גאה:

סוס וכו' קשורים וכו' דאל"כ למאי נ"מ הזכיר בשירה הסוסים ועוד דבכל המכות וגם במיתת הבכורות חזי' לעיל שמזכיר האדם ברישא ואחר כך הבהמות ומ"ש הכא דכתיב סוס ברישא ולכך משני דשפיר אצטריך למכתב הכי לאשמועינן הא דקשורים וכו' וטעם היות כן דהא אין הק"בה עושה נס על מגן אפי' לומר שרצה לרמוז בזה דטעם השחתת הסוסים היה לפי שבא תקלה לאדם ע"י וכדרך שאמרו גבי ואת הבהמה תהרוגו דא"לה תיקשי אם אדם חטא בהמה מה חטאה. ועוד אפי' לרמוז מ"ש במכילתא הקב"ה מביא סוס ורכבו ומעמידן בדין ואו' לסוס למה רצת אחר בני והוא או' מצרי הריצני בעל כרחי או' למצרי למה רצת וכו' והוא או' הסוס הריצני בע"כ מה עשה הקב"ה מרכיב וכו' ע"ש:

פסוק ב

זה אלי בכבודו וכו' ראתה שפחה וכו' וא"ת מנ"ל איברא דמדכתיב זה מורה באצבע משמע ראיית פנים ממש ובנביאים לא כתיב אלא ואראה מראות אלהים כדאיתא במכילתא ומיהו מנ"ל דאפי' שפחה דילמא דוקא בני ישראל. וי"ל דמדכתיב תרתי זה אלי ובתר הכי אלהי אבי ופיר"שי לא אני תחלת הקדושה וא"כ ק' אמאי כתיב ברישא זה אלי דמשמע אני תחלת הקדושה וקשיין קראי אהדדי א"ו אלהי אבי מיירי בישראל גופיהן וזה אלי מיירי בגרים דהיינו ערב רב שבאו עתה להתגייר שהם היו תחלת הקדושה אינהו נמי קאמרי זה ש"מ שגם הם ראו פני שכינה ומדכתיב ותקח מרים הנביאה וכו' ותען להם וכו' ונראה בהדיא מהמכילתא שהשירה עצמה שאמרו האנשים אמרו גם כן נשים וא"כ גם הם אמרו זה אלי וא"כ ממילא מוכח שפיר ראתה שפחה:

ואנוהו וכו' ד"א וכו' דאילו לפי' אנקלוס ק' דאנוהו משמע אנוה אותו ממש שכך הוראת כינוי המחובר ואין זו הכוונה אלא אנוה לו כלו' אעשה לו נוה לכך מייתי ד"א ולהך

פירושא נמי לא דייק לישנא דאנוהו דמשמע אני המנוה והמייפה אותו וחלילה לו' כן אלא הענין שאני מספר נוייו:

פסוק ג

ה' שמו וכו' ד"א דאילו לפי' א' ק' דהול"ל איש מלחמה כשמו ולא היה צריך למיהדר ולהזכיר השם ולפי' שני ק' דהול"ל ה' הוא ומאי שמו:

פסוק ה

כמו אבן ובמקום אחר וכו' ההרגש שמבחוץ הוא דלא הול"ל אלא ירדו במצולות ותו לא ולאיזה תכלית הוצרך להיות ממשל משלים כמו אבן. ומ"מ איכא למידק דמשל האבן אינו נראה שיהיה הגדר הממוצע בין הקש והעופרת ונל"ע במאי דאיכא למידק תו דבקש ובעופרת כתיב הכ"ף בניקוד ה"א הידיעה וכאילו כתיב כהקש וכן כהעופרת משא"כ בבינוני דכתיב כמו אבן ולא כתיב כאבן בכ"ף קמוצה לכן נל"ע דה"ק ניחא שבכולם כעופרת קשה שבכלם כקש והבינונים כמו אבן שיש אבן ויש אבן יש אבן שכבדה ביותר ויש מין אבן שאינה כ"כ כבדה ויש אבן גדולה שכבדה ביותר ויש קטנה וכך היו בהם ג"כ אלא שהשתי קצוות הן כקש וכעופרת:

פסוק יב

תבלעמו וכו' בשכר וכו' אע"ג דלא מצינו שאמר כן אלא פרעה בלבד דהכי הוא קרא דהתם י"ל דמ"מ דייקי' מדלא קאמר ואנחנו הרשעים והוה משמע שפיר בין לדידיה ובין על עמו אלא ה"ק ואני ועמי כמו שאני בפי' מצדיק את הדין כך עמי כולם מצדיקים את הדין שכך שמע פרעה מפיהם. וענין הקבורה היא שאחר שפלטם הים על שפתו כמ"ש רש"י לעיל על וירא ישראל את מצרים מת וכו' אחר שראו אותם ישראל נבלעו בקרקע וזכו לקבורה וה"ט דכתיב תבלעמו ל' עתיד וה"ק נטית ימינך להעלותם מתהומות ים ליבשה בענין שאחר כך תבלעמו ארץ. ומתורץ בזה מה שהרגיש הר"אם ז"ל דהכא לא פירש רש"י כלום על מלת זו כמ"ש במלת יכסיומו דלעיל ובמלת ירגזון דלקמן והרב נדחק שם לפרשם ולפי האמור א"ש דעם מה שביאר דקמ"ל שזכו לקבורה מפורש גם כן דקדוק המלה עם המשך הכתוב כדאמרן:

פסוק טו

אלופי אדום וכו' והלא כו' ההרגש שמבחוץ הוא דמ"ש בהנך תרתי שלא הזכיר כל האומה בכלל כמו אידך דכתיב יושבי פלשת כל יושבי כנען וכאן לא הזכיר אלא הגדולים אלופי אדום אילי מואב ומתורץ יפה עם פרושו. דהואיל וכאן לא היתה הבהלה מחמת פחד אלא שהיו מתאוננים ומצטערים על גדולתם ומתקנאים בהם דבר זה לא שייך אלא בגדולים באלופים שלהם אבל לא בפחותים ונבזים:

פסוק טז

תפל וכו' על הרחוקים וכו' הכי אי' במכילתא והן אמת דהכפל אימתה ופחד מכריח לדרוש כמ"ש הר"אם ז"ל מ"מ ק' מנ"ל למדרש הכי אימא איפכא ותו איכא למידק אמאי אצטריך קרא למפרט קרובים ורחוקים מהיכא תיתי לחלוק בינייהו הא כבר כתיב לעיל שמעו עמים דמשמע כלהו. ונל"עד דר"זל דבר גדול דברו בזה מסתרי תורה והיינו דידוע מדברי מרן האר"אל ז"ע דאימה מצד בינה אי' עילאה ופחד מצד הגבו' פחד יצחק ועל ידם משתברים הקלי' שאין הדין נמתק אלא בשרשו עיין ביהודי השובבים. והנה אמרו רז"ל שמן הי' אומות שהבטיח הק"בה לאברהם אבינו ולא הוריש לישראל אלא ז' אומות והג' קני קניזי קדמוני הם שמורים לע"ל עיין מ"ש רש"י על פ' ואם ירחיב ה' אלהיך את גבולך וביאר רבינו האריא"ל ז"ל דשלשה אלו קני קניזי קדמוני הם נגד ג' ראשונות שבקלי' והנה הכא רבותינו במכילתא הרגישו קושיא בקרא דלעיל דכתיב נמוגו כל יושבי כנען דתיבת כל מאי אתא לרבויי הו"לל יושבי כנען כדכתיב לעיל יושבי פלשת ומ"ש דהכא כתיב כל ותירצו שבא לרבות דלא בלבד הז' אומות נתייראו אלא אף הג' אומות קני קניזי קדמוני דהואיל וראו שנתעוררו גבו' עליונה דאימא וגבו' תתאה חששו דגבו' תתאה תכניע ז' אומות שהם בז"ת דקלי' וגבו' עליונה דאי' תכניע ק' ק"ק שהם בג"ר דקלי' וז"ש תפל עליהם אימתה ופחד וביארו אימתה על הרחוקים דהיינו הג' אומות ק' ק"ק שהם רחוקים דשמורים לע"ל אבל הם באותה שעה נתייראו שמא בא קצם על ידי אימ' גבו' עליונה דאי' ופחד דגבו' פחד יצחק על הקרובים שהם ז' אומות זה נלע"ד אמיתות המאמר וברוך ה' שזיכני להבין עומק רום דברי חכמים כדרבונות הם אמת ודבריהם אמת:

פסוק יז

מקדש ה' וכו' חביב בה"מ וכו' אף בזה נל"עד שכיונו לרמוז דברים שהם כבשונו של עולם והיינו דידוע סוד שבירת הכלים בסוד הכל ס"ג יחדיו נאלחו ושהתיקון היה ע"י שם מ"ה החדש והנה כתב הרב ז"ל באי"א דלעתיד לבא יתוקן כל בחי' ס"ג ויחיו כל המלכים ויתברר לגמרי בסוד בלע המות לנצח ואז יחזור שם ס"ג לקדמותו ואז יתבטל שם מ"ה וזה הביטול דשם מ"ה הוא ענין חזרת העולם לתהו ובהו הנז' בדברי רז"ל ואז לא יהיה רק ב' אורות דע"ב וס"ג בלבד דהאחר' מ"ה וב"ן של עתה יתבטלו ויהיו נק' בשם חדש ע"ב וס"ג וה"ס יה"יה ה' אחד וכו' עש"ב והנה שם הוי"ה ד' אותיות וי' אותיות של המילוי הם י"ד וה"ס י"ד רמה כמבואר בדברי הרב ז"ל. ובזה מובן אומרו שהעולם נברא בי"ד דהיינו שם מ"ה החדש שעם ד"א הפשוט הם י"ד אותיות ובו היה קיום כל העולם כידוע. ול"על יבנה בה"מ כלו' שיהיה התקון במלכין קדמאין דמיתו

שנודע שעיקר השבירה היה בכלי המל' וה"פ נה"מ ויבנה בב' ידי"ם הם ע"ב וס"ג ב"פ י"ד שבכל א' יש בו י"ד אותיות כדלעיל. וז"ש ואימתי יבנה בב' ידים בזמן וכו' לע"ל שכל המלוכה שלו כלו' שכל המלכים יתבררו מהקלי' שירדו מלפנים ויחזרו לקדושה שהיה כל המלוכה שלו כן נל"עד לפי אי ניחא קמי קב"ה בדו"ר:

פסוק כ

ותקח מרים וכו' ד"א וכו' דאילו לפי' א' קשיא דלא הול"ל הנביאה דמשמע השתא אלא הו"ל לכתוב בל' עבר שגבאה אחות אהרן א"נ שהיתה נביאה אחות אהרן ולפי' הב' נמי ק' דהו"ל להסמיך אחות אהרן למלת מרים ולא למילת הנביאה ולומר אחות אהרן הנביאה:

פסוק כב

ויסע משה הסיען בע"כ וכו' דק"ל דהול"ל ויסעו מים סוף כדכתיב בכל מסעי ב"י דכבר ידוע שמשה היה המסיע והמנהל ומשני דק"מ דאחר שמצאו כל אותו הממון בים לא היו רוצים לצאת משם שהיו סבורים שבכל יום ויום הים יוציא להם כמו היום והכי אי' בילקוט שא"ל משה מה אתם סבורין שבכל יום ויום מעלה לכם אבנים טובות ומרגליות עמד והסיען בע"כ. ומ"ש וגדולה היתה ביזת הים וכו' איכא למידק דהא כתיב וינצלו את מצרים ומהיכן היה הממון הזה הרב. ואפ' לו' חדא מתרתי או נאמר דהתם כתיב וישאלו איש מאת רעהו ואשה מאת רעותה וכו' א"כ מה שנצלו היינו הממון של כל ההמון כלו' העם אבל ממונו ואוצרו של המלך נשאר שם והיה גדול מאד כדכתיב ויבא יוסף את הכסף ביתה פרעה ואמרינן כל כסף וזהב של העולם כלו כנס יוסף וכו' והכי משמע מהמדר' דאיתא הכא דכתיב ויקח שש מאות רכב וכו' עמד פרעה וקשט אותן הסוסים באבנים טובות וכו' ומדלא קאמר עמדו מצרים וקשטו וכו' משמע כדאמרן. וע"י"ל דלא כתיב התם וינצלו את ארץ מצרים אלא את מצרים דהיינו עיר א' המטרופולין שלהם ונשארו כל שאר העיירות של מלכות מצרים ומהם עיטרו אחר כך אלו הסוסים מכל ארץ מצרים והיה גדול טפי. ואפ' לפי שזו כוונת רז"ל בפ"ק דברכות וינצלו את מצרים אמר רבי אמי מלמד שעשאוה כמצודה שאין בה דגן וריש לקיש אמר כמצולה שאין בה דגים ע"כ ואיכא למימר דרבנן הרגישו כי קושיין דהואיל וכתיב וינצלו מהיכן היה ביזה הים ומתרצו בתרי אנפי רבי אמי אמ' עשאוה כמצודה וכו' היינו כפי' קמא דאמרן דלא לקחו אלא כל ממון הבעלי בתים ונשאר אוצרו של פרעה והיינו דקאמר דעשו את מצרים כמו בזמן הרעב שהיתה כמצודה שאין בה דגן דכתיב ותרעב כל ארץ מצרים וכו' ולחם אין בכל וכו' ויתום הכסף מארץ מצרים וכו' ויבא יוסף את הכסף ביתה פרעה ה"נ הוה השתא לא נשאר שום כסף רק בבית פרעה דומיא דאותו זמן שלא

היה הדגן וקרי לה למצרים מצודה לפי שהיו יש' נצודין שם א"נ יש לפ' דה"ק עשאוה כמצודה שאין בה דגן בה דייקא כלומר בה הוא דליכא אבל לבעל המצודה איכא ה"נ למצרים ליכא הא לפרעה איכא. ור"ל אמר כשינוייא בתרא וז"ש כמצולה שאין בה דגים ופי"רשי כלומר בתוך התהום אין מצויים דגים רק על שפת הים היכא דאיכא מזון. וה"נ הכא בעיר האמצעית דהיינו מצרים ודימה אותה למצולה שהוא אמצעית הים שם לא היו נכסים כלל אלא בסביבותיה בערים אחרות של ארץ מצרים:

פסוק כה

שם שם וכו' אף על גב דלא נזכרה פרה אדומה לא במכילתא ולא בש"ס דסנהדרין רש"י ז"ל הוציא כן מאיזה מדרש שנעלם ממנו. ויש למצוא רמז בפ' לשלשתם חק זו פרה משפט אלו הדינים חק ומשפט ביחד זה שבת דתרוייהו אית ביה המשפט שבו הוא איסור מלאכה שהטעם מפורש בתורה כי ששת ימים וכו' דמלבד הטעם הנסתר יש בו טעם גלוי וברור לכל והחוק שבו כגון הוצאה ותחומין למ"ד דאיפקוד במרה תחומין שאין טעמם ברור אלא דומה לטעם שעטנז ואכילת חזיר שמנאם רש"י לקמן בכלל חקים אף על גב דאית בהו טעמא אלא שהוא מסתרי תורה וה"נ כן ומה שהק' הרא"ם ז"ל מההיא דפ' כל כתבי אלמלא שמרו יש' שבת ראשונה וכו' ואי במרה ניתנה הו"ל שבת שלישית אפ' דקרי לה שבת ראשונה שהיא ראשונה שנצטוו בה אותם המצות התלויות במן שלא יותירו ושלא יצאו ללקוט אף על גב שהיה תוך המחנה ודין רה"י הו"ל אפ"ה גזרת הכתוב שלא ילקטו אלא דוקא בשישי אבל לעולם עיקר מצות השבת במרה איפקיד. וההיא דואלה המשפטים מה הראשונים מסיני אף אלו מסיני וכו' דמינה נמי הק' הרא"ם ז"ל כמו שתירצו בדומה לזה בסנהדרין פ' ד' מיתות לא נצרכה אלא לדיני קנסות וכו' וזהו מה שניתן מסיני. וההיא דפ' הניזקין ח' פרשיות נאמרו בו ביום שהוקם המשכן וחדא מינייהו פרה ההיא נמי יש לתרץ דהכא במרה לא ניתן להם אלא דיני הפרה שבגופה והתם ניתן להם דיני טהרתה למי מטהרת וכיצד מטהרת וכו' וא"צ לו' מדרשים חלוקים הם:

פסוק כו

אם שמוע תשמע זו קבלה וכו' אף על גב דבמכילתא דרשו זה הפ' הכל בדרך אחר לקול ה' אלהיך אלו עשרת הדברות וכו' לא נקטיה רש"י לפי שאינה קרובה לפשט המקר' דעשרת הדברות עדיין לא ניתנו ומשמעות הכתוב אינו מורה שהוא אמורה על העתיד לכך ביאר בדרך אחר עפ"י הפשט ומיושב מה שהרגיש הרא"ם ז"ל. וה"ט נמי שלא ביאר אם שמע תשמע על הלימוד והדר תעשה על קיום דהכי משמעותא דשמיעה וכדפי"רשי גופיה בפרש' בחקתי גבי ואם לא תשמעו לי ולא תעשו משום דהכא אכתי לא ניתנה

ל' תורה ולא שייך לימוד ואפי' תורת דיני אותם המצות שנצטוו במרה עדיין לא נכתבה דהדר בפ' משפטים בפרש' ויכתוב משה פי"רשי כתב מצות שנצטוו במרה הילכך הוכרח לפ' על הקבלה שיקבלו עליהם אותן מצות והדר תעשה על העשיה ואייתר ליה והאזנת למצותיו והוכרח לפ' על הדקדוק כל זה עפ"י הפשט אמנם מ"מ במכילתא אמרו לק' בפסוק ויחנו שם על המים שהיו עוסקים בדברי תורה שניתנו להם במרה:

לא אשים וכו' כאילו לא הושמה וכו' פי' כמ"ש ר' יוחנן בסנהדרין פ' חלק אם תשמע לא אשים הא אם לא תשמע אשים כאילו לא הושמה כי אני וכו' והיינו שאם עושה תשובה מיד הקדוש ברוך הוא מרפאהו לשעה קלה וזהו כמו שארז"ל אני הוא קודם שיחטא האדם ואני הוא אחר שחטא ועושה תשובה ומ"ש רש"י עפ"י פשוטו אל תאכל דברים שמחזירים וכו' כתב הרא"ם ז"ל שהיא נוסחא משובשת וצריך לומר דברים המביאים לידי חולי ע"ש ואפי' ליישב הנוסחא במאי דאיכא למידק בלישנא דקרא דהול"ל אשר שמתי על מצרים כדמסיים לא אשים עליך ומאי במצרים אלא ידוע דהפושעים של ישראל לקו גם הם במצרים שמתו בג' ימי אפילה וי"ל שזה רמז להם באמרו אשר שמתי כלומ' עליכם במצרים לא אשים עוד שאני מלמד אתכם הדרך לינצל:

פסוק כז

שתים עשרה וכו' כנגד וכו' דאל"כ מאי ק"מל קרא והטעם היה לרמוז להם שכל שבט יש לו מעין וצנור בפ"ע למעלה שמושך משם מים חיים והוא השפע וע' תמרים לרמוז על הצדיקים שנמשלו לתמר והם הסנהדרין ולרמוז להם שיש להם לדרוש את התורה בע' פנים. ועל מ"ש רש"י נזדמנו להם פי' בש"ח שהם מצאו אותן אבל לא נבראו עכשיו דהא כתיב אין כל חדש תחת השמש ע"כ והנה מ"ש שלא נבראו עתה כן הוא האמת דהכי איתמר במכילתא כיון שברא הקב"ה עולמו ברא י"ב מבועין וכו' אבל מה שהכריח מקרא דאין כל חדש אינו כלום דחדושים כאילו לעשות מעיינות חדשים ולנטוע אילנות חדשים מתחדשים בכל יום ואין זה ענין לאין כל חדש וזה פשוט:

פרק טז

פסוק א

בחמשה עשר יום נתפרש וכו' אפשר שמרגיש ג"כ מ"ש במכילתא למה נאמר יום מגיד שאותו היום אירעה שבת שהיא סדורה ובאה מו' ימי בראשית. ומ"ש רבינו ס"א סעודות היינו סעודה א' של יום ט"ו בניסן ול' סעודות מהט"ו ימים הנשארים בחדש ול' של ט"ו ימים מאייר ובליל י"ו לא היה להם מה לאכול ולכך נתרעמו ובלילה אכלו השליו ובבקר ירד המן ובמכילתא אי' בנוסחא שבידי ר' שילא אומר נתפרנסו ממנה שבעים

וא' סעודות (אבל הרא"ם גריס ששים וא') ואם הנוסחא אמיתית נוכל לפי' לפי שמט"ו בניסן שהיה בחמשי בשבת עד סוף ט"ו באייר עברו חמשה שבתות והיו צריכין אכילה יתירה בשבת שכבר נתנה להם במרה ור' שילא סבר לה כר' חדקא דבעי ארבע סעודות בשבת [ואע"ג דמנין הסעודות למדו מקרא דאכלוהו היום שנכתב אח"כ במן צ"ל דאע"ג דאיפקיד מקמי הכי נכתב שם משום דשייך למילי דמן וכיוצא בזה תי' התו' בפ"ט דשבת דף פ"ז למ"ד תחומין במרה איפקוד] ולכשתוסיף ב' סעודות לכל שבת הו"ל ע"א סעודות ועל מאי דאמרן דיום ט"ו באייר שבאו למדבר סין היה בשבת הק' הרא"ם ז"ל דהא איפקוד על השבת ובשלמא על ההוצאה איכא למימר דאיסור הוצאה לא נצטוו עד פ' המן אבל איסור תחומין הניחא למ"ד אתחומין לא איפקוד אלא למ"ד אתחומין נמי איפקוד מאי איכא למימר ע"כ ותמהני איך לא ראה בעין חכמתו מ"ש התו' בשבת פ' הנז' דלדידן דקי"ל תחומין לאו דאורייתא צריך לפ' מאי דפליגי אי איפקוד במרה אתחומין לאו דוקא נקט תחומין אלא כלו' הוצאה שהיו מוליכין עמהם וכו' ע"ש ומ"מ לעיקר הקו' למ"ד איפקוד יש לתרץ דבאו שם ע"י בורגנין ופשוט:

פסוק ז

ובקר וכו' לא על הכבוד וכו' שהרי הענן נראה מיד בו ביום כדכתיב ויהי כדבר וכו' ויהי כבוד וכו':

פסוק יד

ותעל וכו' ורבותינו וכו' ובעלות שכבת הטל נתגלה וכו' ביאר הרא"ם ז"ל שזהו דוקא לפי' ראשון שע"פי הפשט אבל למדרש רבותינו יהיה הפירוש שבשעה שעולה הטל מן הארץ יורד המן מן השמים ע"ש ולא משמע הכי מלישניה דר"שי שהרי ע"פ פשוטו כבר פי' תחלה כשהחמה זורחת וכו' ומ"ש כאן ובעלות וכו' נר' בהדיא דקאי על דברי רבותינו ונלע"ד דה"פ לפי המדר' דהא ודאי מוכרח אפי' לדברי רבותינו לומר שהיה יורד טל מלמעלה כדכתיב וברדת הטל על המחנה לילה וכו' וא"כ הענין היא כך שבתחילה בלילה יורד טל מלמעלה כדכתיב וברדת הטל על המחנה לילה והמן יורד עליו וגם היה יורד טל אחר מלמעלה על גבי המן וזה רמוז כאן באומרו ובבקר היתה שכבת הטל כלו' כשעלה עמוד השחר עדיין היה אותו הטל העליון חופף ע"ג המן. ושוב בזריחת השמש נסתלק הטל העליון והיה בא טל אחר מן הארץ ומתעלה למעלה באויר ונמשך לכסות את המן ובעוד שהיה מתעלה באויר קודם שנמשך ע"ג המן באותה שעה היה המן מתגלה וראו והנה וכו' וז"ש ותעל שכבת הטל והנה ע"פ וכו' ובש"ר פרשה ל"ח פי' היפ"ת בד"א ע"ע. ואפי' שרצה הקב"ה לרמוז להם בזה שלולא זכות שבידם לא היה

אפשר להם לאכול לחם זה ולכך היה צריך תחלה שיעלה טל מן הארץ דהיינו לרמוז שיעלו מיין תתאין למעלה ע"י זכותם ואז יאכלו לחם מן השמים:

פסוק יז

המרבה וכו' יש שלקטו הרבה וכו' לכאורה משמע דר"ל יש שכיונו ללקוט הרבה טפי משיעור עומר לגלגולת ויש שלא כיונו ללקוט אלא דבר מועט פחות משיעור העומר ואפ"ה כשבאו לבית' ומדדו מצאו שלא העדיף וכו' וזהו הנס הגדול דמסיים רש"י אלא דא"א לומר כן בשום פנים שא"כ נמצא שלא קיימו צוויו של משה שא"ל לקטו ממנו עמר לגלגולת וכו' והיכי קא מסהיד קרא ויעשו כן בני ישראל והרי לפי"ז לא עשו כן ומה גם דמכילתא קאמרה בהדיא ויעשו כן וכו' עשו מה שנתפקדו ולא עברו על גזרת משה אלא ה"פ וילקטו המרבה והממעיט כלו' מי שהיו לו אוכלים מרובי' בתוך ביתו והיה צריך עומרים הרבה לקט הרבה באומד אבל לא במדידה שהרי לא מדדו אלא אח"כ בבית וכן הממעיט דהיינו מי שהיו לו אוכלים מועטים בביתו לקט מעט באומד מה שיהיה כדי צרכו בקירו' וכשבאו לידי מדידה מצאו שלא העדיפו ולא החסירו מן הצורך אפי' גרגיר א' וזהו נס גדול. והטעם שהוצרכו לעשות כן לסמוך על הנס ולא לקטו מעיקרא במדידה י"ל שהיה זה בשביל יום הששי שהיה צריך שתחול הברכה ולמצוא במדידה לחם משנה כדלעיל בפיר"שי ואילו מדדו בתחלה הא אין הברכה שורה בדבר המדוד. וא"ת סוף סוף מהיכן למדו ישראל בדברי משה שצריכים לעשות כן הרי משה לא א"ל אלא לקטו וכו' עמר לגלגולת ומנ"ל שלא היתה כוונתו שילקטו עמר במדידה ומה גם שעדיין משה לא א"ל ולא מידי מענין יום הששי. ואפ' לומר דדייקי מלישניה דמשה דקאמר להו לקטו ממנו איש לפי אכלו עמר לגלגל' והול"ל איפכא לקטו ממנו עמר לגלגלת שזה שיעור איש לפי אכלו אלא ה"ק לקטו ממנו איש לפי אכלו כלומ' באומד כפי מה שנר' בעיניכם שזהו לפי אכלו וזה יהיה עמד לגלגלת כשתמדדו אח"כ והשתא דאתאן להכי יש לפי המרבה והממעיט כפשוטו כלומר הואיל ולא לקטו אלא באומד נמצא דע"כ אפי' לא היתה כוונתם להרבות ולהמעיט מ"מ בהכרח אי אפשר לצמצם השיעור בלא מדידה ונמצא שא' ריבה וא' מיעט ע"כ מקצת ואפ"ה וימדו ולא העדיף וכו':

פסוק כ

ויותירו אנשים דתן ואבירם בש"ר יליף לה מג"ש נאמר כאן אנשים ונאמר להלן סורו נא מעל אהלי האנשים וכו' והק' הר"ב יפ"ת דא"כ לימא דקרח נמי בכלל כמו התם ונדחק בתירוצו ע"ש ונ"ל דנילף נמי אנשים דהכא מאנשים דבפי שמות שני אנשים עברים

נצים. דהתם ודאי אין קרח בכללם שהרי כתיב בתר הכי כי מתו כל האנשים וכו' ופירשו רבותינו ז"ל שירדו מנכסיהם וקרח עשיר היה:

ויבאש ה"ז מקרא הפוך וכו' עמ"ש בפרשת שמות על פי' ויקח משה את מטה האלהים בידו קחנו משם. דה"נ שפיר שייך דהכא נמי ליכא למטעי וכמו שסיים רש"י וכן דרך כל המתליעים הילכך לא חש הכתוב לכתבו בהיפוך אף שהוא בחד עניינא לרמוז איזה דבר ועיינתי בש"ר ומצאתי כתוב וז"ל וכי יש לך דבר שבתחלה עושה תולעים ואחר כך מבאיש אלא שהקדוש ברוך הוא ביקש וכו' שלא יריחו את ריחו בערב ויעמדו וישליכו אותו אלא שהיה עושה כל אותו הלילה שורות שורות של תולעים וכו' עכ"ל ונל"ע שגם המדרש מודה שלא היה דבר זה חוץ מן הטבע ולעולם בתחלה הבאיש בעצם ואחר כך התליע וכדברי המכילתא אלא דהמר' בא לתרץ דאמאי כתבה תורה בל' מסורס לרמוז דאף על גב שכבר הסריח מ"מ סתם הקדוש ברוך הוא כל אותו הלילה בהם חוש הריח שלא היו מריחין ולא מרגישין בסרחון כדי להראות מעשיהן לבריות שלא ישליכוהו וכו' ובין כך היה עושה שורות של תולעי' כל הלילה באופן דבבקר בתחלה ראו התולעים לפי שעשו שורות שורות עד למרחוק ואח"כ כשנתקרבו אצלו שמעו והריחו הריח רע שנבאש ולכך כתוב ברישא וירם והדר ויבאש ונמצא דמ"ש הרא"ם ז"ל דהש"ר פליג עם המכילתא ליתא אחר המחילה וכל דברי חכמים קיימים:

פסוק כב

ויגידו וכו' שעדיין לא הגיד וכו' והטעם שעשה כן נר' שיום ראשון שבא המן וא"ל מצות התלויות בה היה א' בשבת והוא רחוק מיום הששי ולא הוה סגי להזהירם אז אלא יצטרך עכ"פ לחזור ולהזהירם אז בשעת מעשה לכך הסכים בדעתו שלא לומר להם מידי השתא עד אור ליום הששי ואז שכח:

פסוק כה

ויאמר משה וכו' באו לשאול וכו' הק' מוהרא"ם ז"ל דהואיל וכבר אמר להם מאתמול ואת כל העודף הניחו וכו' למה הוצרכו לשאול אם יצאו ונדחק לתרץ דאף על פי שא"ל להניחו לא היו רשאי' לאוכלו. עוד הק' דמאחר שכבר א"ל בשחרית שלא יצאו למה חזרו ושאלו לערב וגם בזה נדחק ביותר כאמרו שהשאלה היתה אם יכולים לצאת ללקוט לצורך מחר וא"צ להאריך לבאר דוחק תירוץ זה דמעצמו מובן. עוד הק' דלמה הוצרך רש"י לומר שהשאלה השניה היתה בערב ולא בשחרית והלא במכילתא לא אמרו אלא לפי שהיו רגילין לצאת בשחרית א"ל מ"ר נצא היום א"ל אכלוהו היום א"ל בשחרית נצא בין הערבים. גם למה הוצרך לומר שהיתה שאלה אחרת והאחרון הכביד דאיך ישאלו לו לצאת בערב כי לא יתכן שימצאו כלום שהרי כתיב וחם השמש ונמס והניח בקו'

עיין שם. ולעד"ן דמשה רבינו כשא"ל מצות השבת מסתמא א"ל מצות שלשה סעודות וכן הן רמוזות בקרא דלעיל שבתון שבת קדש להי' מחר את אשר תאפו וכו' כלומר למחר צריכין אתם להוסיף סעודה אחת על כל יום שאין לכם אלא סעודה אחת ביום ואחת בלילה אבל בשבת איכא תלת שבתון רמז לסעודת הלילה שבת כלה מלכתא דא סעודתא דחקל תפוחין קדישין ומלת שבתון תהיה ע"ד איש אישון כל המוסיף גורע. שבת היינו שבת הגדול צדיק יסוד עולם והיא סעודה שלישית דז"א דגוף וברית חשבי' חד. קדש דא סעודתא דעתיקא קדישא והזכירן בסדר המדרגה ממטה למעלה. והנה סברו ישראל דהטעם שא"ל משה להניח ולהצניע למחר היינו לפי שלא היו לוקטים בכל יום אלא מלא העמר דהיינו צורך אכילתם והואיל וביום השבת צריכים להוסיף סעודה א' לכך אמר ליה להצניע לצורך סעודה הנוספת דהיינו סעודה דבין הערבים אבל לעולם שיצאו ללקוט לצורך סעודת הבקר כשאר ימים וכמעשהו בחול כך מעשהו בשבת כך היו סבורין בדעתם ולכך באו בבקר לשאול אם יצאו וא"ל אכלוהו היום כלומ' מה שבידכם אכלו ורמז להם כלומר אכלוהו לשון נסתר דסעודה זו היא בע"ק אתר דלא קיימא לשאלה שלא יתכן לומר בו אתה אלא הוא כידוע לי"ח ואז כשא"ל כך סברו מימר שמא בבקר יאכלו מה שבידם ולצורך סעודה שלישית לערב יצאו ללקוט ואף על פי שראו שבשאר הימים חם השמש ונמס סברי דבשבת יארע נס שלא ימס ולכך באו לשאול לערב (ומה שהקשה הרא"ם מל' המכילתא בנוס' שבידינו אין הגירסא כדבריו אלא ה"ג א"ל הואיל ולא יצאנו שחרית נצא בין הערבים והוא כדברי רש"י ממש) והשיב כי שבת היום להי' כלומר גם סעודה זו הג' שהיא במדת זכור שבת כדלעיל תאכל וממה שבידכם אז היו דואגים שמא פסק וכו' וא"ל היום לא תמצאוהו וכו' והוכרח רבינו לדרוש כן מכח הכפל דתלתא היום. ומה מאד יתכן על פי דרכנו דהיינו דאסמיך רבנן תלת סעודתי דשבתא בהך קרא דאכלוהו היום וכו':

פסוק כח

עד אנה וכו' בהדי הוצא וכו' אף על גב דלעיל אמר רבינו שהיה זה ענשו לפי שלא א"ל מצות השבת מיהו הן אמת שהיה ראוי לתוכחה מ"מ אלמלא לא חטאו ישראל בחלול השבת עד שהוצרך הקדוש ברוך הוא להוכיחם עד אנה מאנתם וכו' לא הוה שייכא חלילה תוכחה זו למשה רבינו עליו השלום שהרי הוא שמר השבת שפיר ככל חקותיו וככל משפטיו אלא היה מוכיחו בדרך אחר והיה א"ל מפני מה כבשת נבואתך ולא צוית מיד מה שהפקדתיך על ישראל אבל הואיל והוצרך להוכיח את ישראל על ענין שמירת השבת כייליה בהדייהו בתוכחה א' וא"ל עד אנה מאנתם וכו' דבהדי הוצא לקי כרבא:

פסוק כט

ראו בעיניכם וכו' שהרי נס וכו' דליכא למימר שתוספת הלחם ביום הששי היה מחמת יום ששי עצמו דברכת הששי מרובה כמו שהק' המפרשים שהרי לא הביא ראיה באמרו על כן הוא נותן לכם לחם משנה אלא לחם יומים כלומר שהניחו אותו עד הבקר ולא הבאיש ש"מ שאין הברכה בשביל יום הששי אלא בשביל קדושת השבת. ומה שהביא ראיה מזה ולא ממה שלא ירד בשבת לפי שרצונו לומר שאפילו קודם ביאת השבת התחילו לראות הנס לפי שרצה הקדוש ברוך הוא להזהירם להכין מע"ש לשבת כדי שינוחו בו:

שבו וכו' ד' אמות ליוצא וכו' דליכא למימר תחתיו ממש בכל מקום שנמצא בהכנסת כלה דא"כ אין זה מנוחה ועונג אלא צער גדול:

פסוק לב

למשמרת לגניזה אף על גב דכבר פירשו לעיל גבי הניחו לכם למשמרת הוצרך לחזור ולפרש כאן דלא דמי דלעיל ר"ל לגניזה עד הבקר וכאן ר"ל לגניזה לעולם וקמ"ל דבתרווייהו שייך שפיר לשון למשמרת:

פסוק לה

ארבעים שנה והלא וכו' ההרגש הוא דמאי קמ"ל הא ידוע דמ' שנה היו במדבר והוה סגי למכתב אכלו את המן עד באם וכו' אלא הא קמ"ל דאף על גב דלכאורה אינם ארבעים שנה שלימות מ"מ לכי תדע קושטא דמלתא מענין העוגות תראה דמ' שנה שלימות אכלו:

פרק יז

פסוק ה

ומטך וכו' מה ת"ל וכו' ההרגש שמבחוץ הוא דהואיל ולקיחת המטה קודם לכל הול"ל בתחלה קח בידך מטך ועבור לפני העם וכו' מ"ש דסמך המטה לזקני ישראל ועם פירושו מיושב דקמ"ל שלקיחת המטה היה להוציא מלבן של ישראל שהיו אומרים שאינה אלא לפורענות:

פסוק ו

והכית בצור על הצור לא נאמר כולי ההרגש שמבחוץ הוא דלא הו"ל להזכיר צור כלל שכבר כתיב הנני עמד וכו' על הצור וא"כ הו"לל והכית עליו א"נ והכית בו והדר מקשה קושיא אחריתי דהול"ל על הצור ופי' דר"ל שיכה בצור ממש על הצור דהיינו במטה שהיתה של סנפרינון שהוא חזק מצור על הסלע והסלע נבקע מפניו:

פסוק ח

ויבא עמלק סמך וכו' אף על גב שאין דרכו של רבינו לדרוש סמוכין אלא כשנכתבו שלא על הסדר וכמו שהרגיש הרא"ם ז"ל מ"מ שאני הכא דמכדי עמלק לאו ברפידים הוה מותביה אלא בארץ שעיר שהוא סמוך לארץ כנען והוצרך לצאת ממקומו למקום רחוק לערוך מלחמה עם ישראל מאי שנא דלא אתא מקמי הכי באילים או במדבר סין והואיל ולא בא מיד שם היה יכול להמתין עד שיעברו דרך ארצו ומ"ט בא דוקא השתא ברפידים ומשני שהכל מן השמים:

פסוק ט

בחר לנו וכו' והלא אהרן וכו' אף על גב דמשה רבינו הוה רביה מ"מ בההיא שעתא כבר נתחכם אהרן והו"ל תלמיד חבר ולכך גמרי' מניה כבוד חברך וכו':

מחר בעת המלחמה אנכי וכו' נר' שכוונת רבינו ליישב ל' הכתוב דהול"ל מחר אהיה נצב א"נ מחר אתייצ' כי ל' אנכי נצב משמע השתא שהוא ל' בינוני והיכי קאמר מחר ולכך מפ' דר"ל כשיגיע עת המלחמה באותה שעה כבר אנכי נצב להקדים תפלה לצרה:

בחר לנו וכו' גבורים וכו' דבר אחר וכו' דלפי' ראשון ק' דהואיל ומלת אנשים מורה על גבורים ויראי חטא לא שייך בהו ברירה. וא"כ לא הול"ל בחר אלא קח לנו אנשים אלא משמע דבאנשים דהיינו בצדיקים גופייהו צריך בחירה שאין כל הצדיקים ראויים לזה לכך פי' פי' שני דהבחירה היא על אותם שיודעים לבטל כשפים אלא מיהא משום דפי' זה רחוק מפשוטו דליכא אפי' רמז במקרא מדבר זה לכך מייתי נמי פי' קמא. ומה שהקדים רש"י לפ' מחר קודם שפי' בחר לנו והפך סדר הפ' נר' שכיון בזה להכריח ולהביא קצת ראיה ורמז לפי' זה שפי' שיודעים לבטל כשפים דמ"נל שעמלק בא בכישוף לכך פי' תחלה מחר בעת המלחמה כמ"ש רז"ל שהיו מחשבים השעות באצטרולוגיא' באופן שהוצרך משה להעמיד החמה לערבבם כמ"ש ר"שי לקמן על פ' בא השמש:

פסוק יא

כאשר ירים וכו' דק"ל דהואיל ובדידיה קיימא מלתא למה זה היה מניח ידו כלל כדי שיגבר עמלק ואהא פריך דאי כפשוטו ק' וכי ידיו וכו' ועמ"ש בספרי ש"ל על מתני' דר"ה בס"ד:

פסוק יב

וידי משה וכו' שנתעצל וכו' פי' דק"ל דהול"ל ויכבדו ידיו כמספר ענין שאירע לכך משני שכוונת הכתוב להודיע שהיה זה על צד העונש ולכך כתב וידי משה כבדים כלו' דין הוא להיות כבדים. ואף על גב דאית' בדר"זל דאין זרעו של עשו נפל אלא ביד בניה של רחל וא"כ היה מוכרח לשלוח את יהושע מ"מ לא הו"ל למיתב איהו וליזלו תרווייהו:

פסוק יד

ושים וכו' כאן נרמז וכו' דא"ע דלעיל רמזה לו בעתה תראה שאין סופו להכניסם מ"מ סבור הוה שירשו בניו את מקומו וכאן רמז לו שיהושע מכניס:

פסוק טז

כי יד וכו' שאין שמי וכו' פי' דלע"ל כשימחה עמלק יתעלו אותיות ו"ה שבשם במדרגת י"ה וזהו יהיה ה' אחד כמו שאמר הרב זל"הה. ומ"ש שאין הכסא שלם נל"עד לפי' דידוע שעול' הברי' הוא הכסא וכתב הרב ז"ל שקודם פגם אד"הר עולם הברי' היה במקום שעומד עתה ז"א דאצי' וד' ראשונות דיצי' במקום מל' דאצי' ושש תחתונות דיצירי' במקום ו' ראשונות דבריא' וד' ראשונות דעשיה במקום ד' תחתונות דברי' ושש תחתונות דעשי' במקום ו' עליונות דיצי' והמקום שעומד עתה ד' תחתונות דיצי' וי"ס דעשי' שהם י"ד ספי' היה חלל עד הקלי' ואף שעתה ביום שבת יש קצת תיקון ועליה מ"מ אין התיקון שלם בעצם עד שיבא הגואל כי י"ד על כס כלו' י"ד ספירי'. ירדו העולמות ולפיכך אין הכסא שלם עד ביאת משיחנו שישוב הכל לאיתנו הראשון שיהיה ב"בא:

פרק יח

פסוק א

יתרו פירי"שי ז"ל וישמע וכו' מה שמועה וכו' הקושיות בדבור זה מבוארות דמה זו שאלה מה שמועה שמע הא קרא צווח וישמע יתרו את כל אשר עשה וכו' ועוד יש להבין כוונת מלת ובא דהוה סגי ליה לומר מה שמועה שמע ותו ק' במאי דמשני קריעת י"ס ומלחמת עמלק מנ"ל דבהני תרתי דוקא איירי איברא דלאו מדידיה דרש"י הוא אלא ברייתא ערוכה בזבחים ובמכילתא אמנם עליה אני דן מאי שנא הני. ותו איכא למידק דבברייתא איכא תלתא תנאי ר"א אמר קריעת י"ס ור"י אמר מלחמת עמלק ור"א המודעי אמר מתן תורה. ומעתה ק' לרש"י אמאי מייתי תרי מינייהו והשמיט השלישי מיהו לזה י"ל דר"שי מלת' פסיקתא נקט משום דפלוגתא דתנאי היא אם יתרו קודם מ"ת בא או אחר כך ור"א המודעי הוא דסבר אחר מ"ת ורש"י הכא בפלוגתא לא קא מיירי מ"מ ק' למה הרכיב שתי דעות והכי הול"ל קריעת י"ס ד"א מלחמת עמלק שכן דרכו ז"ל בכל כה"ג ונלע"ד דס"ל לרש"י דהני תרי תנאי מר אמר חדא ומא"ח ול"פ ועל הדרך שנבאר. ומעיקרא נימא דקשיא ליה לרש"י על הכתוב למאי נ"מ הוצרך לכתוב וישמע יתרו ומה חדוש הוא זה דשמע יתרו פשיטא ומאן לא שמע הא בהדיא כתיב שמעו עמים ירגזון וכו' וכדחזי' נמי גבי רחב כי שמענו את אשר הוביש וכולי ובפרט דכתיב ויבקעו המים כל המים שבעולם א"כ כ"ע נמי שמעו ופשו' דיתרו ג"כ כאחד מהם והכא לא הוה צריך למימר אלא ויבא יתרו וכולי אבל במה שמספר ששמע אין בזה שום חידוש. ומשני רש"י

דשפיר אשמעי׳ קרא טעמא שבא יתרו אצל ישראל לומר שלא תהא סבור דהטעם שבא בשביל שעכשיו כשראה כל הנסים הללו ידע שאינו ממש בע״ז והאמין באלהי השמים שזה כבר היה יודע מאז ומקדם שהקדוש ברוך הוא יחיד בעולמו ושאין ממש בע״ז ולא היה זה חידוש אצלו וכדפירש״י בפרשת שמות גבי ולכהן מדין שבע בנות דפירש מע״ז ע״ש והלא מיהא דאף על פי כן לא היה בא לדבק עם ישראל דהוה סבר שאין שום יתרון לישראל על שאר האומות אלא כל מי שפורש מע״ז והאמין בהקדוש ברוך הוא הוא חביב אצלו ית׳ שוה בשוה ואין שום יתרון לישראל ולכך הוה סגי ליה היכא דקאי לעבוד את ה׳ ולא היה חפץ לידבק עם ישראל אבל מאחר שידע שני דברים הללו קריעת ״ס ומלחמת עמלק אז חשקה נפשו לבוא ולהדבק עם ישראל. והיינו שדקדק יתרו דמאחר שנעשה לישראל המופת הגדול של קריעת ״ס שהיה נס מפורסם בכל העולם כדלעיל שמכח זה כתיב שמעו עמים ירגזון וכולי אז נבהלו אלופי אדום וכולי ואיך אפי׳ דמיד אחר כך השיאו לבו לעמלק לבוא ולהלחם עמהם ומה גם דחד מאלופי אדום היא עמלק זה דבר שאין השכל סובלו וא״א להיות דרך טבע שהרי עמלק עצמו בכלל הנבהלי׳ כי רעדה אחזתם חיל כיולדה ופתע פתאום בא להלחם עמהם ולא ירא לנפשו אמר יתרו בודאי שאין זה דרך טבע אלא מוכרח שישראל מרדו בהקדוש ברוך הוא וחטאו ולכך מן השמים גירו עליהם את הכלב וכמו שהיה האמת כמ״ש רז״ל על פסוק היש ה׳ בקרבנו וכולי ומעתה מאחר שמוכרח שעמלק בא בשליחות הקדוש ברוך הוא להעניש את ישראל איך אפי׳ שישראל נצחו המלחמה כדכתיב ויחלוש יהושע וכו׳ אין זה אלא מחמת רוב אהבתו ית׳ על ישראל בניו שמוחל וסולח עונותיהם מיד נכספה וגם כלתה נפשו לבא ולהדבק עמהם. ובזה א״ש מאי דאי׳ במד׳ לץ תכה זה עמלק ופתי יערים זה יתרו. ויש להבין אמאי קרי ליה ליתרו פתי ומה זו ערמה ולדרכנו ניחא דקרי ליה פתי דאף על גב דחזא מעלתם של ישראל בנס יצ״מ אפ״ה הוה סבר דליכא שום מעלה לישראל טפי מגוי העובד אלהים ומכות המצריים היו לפי שלא שמעו בקול ה׳ לשלחם אבל כשראה מפלת עמלק אז נתחכם וידע מעלתם של ישראל כדאמרן וכ״ש דא״ש אליביה דר״א המודעי דקאמ׳ מתן תורה דממנה הכיר וידע יתרו חשיבו׳ ישראל שניתן להם כלי חמדה לא עשה כן לכל גוי. וא״ש נמי מאי דכתיב אשר עשה אלהים כדכתיב וידבר אלהים את כל הדברים וכו׳ וגם שכפה עליהם ההר כגיגית וכו׳ אלא דרש״י לא נקטיה כדכתיב לעיל דבפלוגתא לא קא מיירי והיינו דכתיב וישמע יתרו כלומ׳ השכיל בדעתו (ואינו ל׳ שמיעת האוזן) ואליבא דר״מ ור״י נמי א״ש דכתיב את כל אשר עשה אלהים וכולי אשר עשה ה׳ אין כתיב כאן אלא אלהים כלומר אף על גב

שהיה יושב עליהם במדת הדין אפ"ה עשה להם נס א"כ ראוי לידבק בהם וז"ש רש"י מה שמוע' שמע ובא כלו' ובא לידבק עם ישראל ולא הוה סגי ליה עוד לעבוד את ה' בארצו ומשני קי"ס וכו' כדאמרן וע"ע לק' על דיבור למשה ולישראל וכולי:

יתרו ז' שמות וכולי דק"ל דבמקומות אחרים מצינו שמזכירו בשמות מחולפים ומ"ש. ומתרץ דז' שמות הו"ל. אך ק' דממ"ש רש"י לכשנתגייר הוסיפו לו אות ש"מ דר"ל דקודם שנתגייר הוה שמיה יתר ולא יתרו ולבתר הכי יתרו ולא יתר ונמצא א"כ שמעולם לא הו"ל אלא ו' שמות ביחד והיכי כתב רש"י ז' שמות וקו' זו כבר הרגיש בה הרא"ם ז"ל והניחה בצ"ע ע"ק אעיקרא דמלתא דהיכי מצינן למימר שלא נקרא יתרו אלא לכשנתגייר והא בהדיא כתיב בפ' שמות ומשה היה רועה את צאן יתרו. תו ק' דרש"י מייתי ז' שמות והתחיל לבאר טעמם ובתלתא מינייהו פסיק טעמא ומ"ש הני או לימרינהו לכולהו כי היכי דאיתנהו במכילתא או לישתוק מכולהו ונ"ל דחדא מתרצא לחברתה וה"פ דרש"י שבעה שמות נקראו לו אפילו מעיקרא קודם שנתגייר אף על גב דעיקר שם יתרו אינו אלא לצד מה שנתגייר וקיים המצות כדפירשו במכילת' מ"מ מוכרח אתה לומר שאפי' קודם שנתגייר היה נקרא כן ע"ש העתיד דהא חזי' בפרש' שמות קודם שנתגייר דכתיב יתרו כדלעיל. וכ"מ דילמא לא היא לעולם שלא נקרא יתרו אלא אחר שנתגייר אלא דבתורה הוא דנכתב הכי לעיל ע"ש העתיד אבל לא שהוא היה נקרא בחייו קודם גרותו דהא לא מסתבר לא סלקא דעתך דהא סוף סוף מוכרח אתה לומר דיתר מיהא היה נקר' קודם גירותו דאל"ה לא שייך תוספת האות אחרי הגירות והרי שם יתר נמי ע"ש העתיד הוא כדפירשו במכילתא ע"ש שייתר פרשה אחת ואם כן כי היכי דיתר מודית דנקרא בגיותו והוא ע"ש העתיד יתרו נמי נימא אנן דה"נ נקרא ממש ע"ש העתיד ולכך מייתי רש"י טעמא ופירושא דהנך תרתי להגן מפני הקושיא שלא תבוא וטעם תוספת הוי"ו טפי מאות אחרת נראה דשם יתרו היה עיקר שמו תדע שהוא הרגיל טפי מכולהו וטעמא שבו רמוזים כל שאר שמותיו דר"ל ית"ר ו' כלו' יתר ועוד ששה אחרים יש לו נמצא דכי קרי ליה איניש בשם יתרו היה מעלה כל שמותיו על שפתו ולבתר הכא קשיא לרש"י מ"ש דבמסע הדגלים תפס משה שם חובב טפי מכולהו כדכתיב ויאמר משה לחובב בן רעואל וכולי שלא נמצא כן בתורה בשאר מקומות רק בנביאים דמכח זה היה נר' דחובב שם בנו של יתרו ולעולם דלא הו"ל רק ו' שמות ומשני דליתא אלא ע"כ חובב הוא יתרו וכדכתיב מבני חובב חותן משה והא דהתם קרי ליה הכי ה"ט לפי שחובב נקרא ע"ש שחבב את התורה וה"ק ליה מאחר שאתה מחבב את התורה אל נא תעזוב אותנו כי על כן ידעת וכו' והיית לנו לעינים כדפירש"י שם כל דבר שיתעלם מעינינו תהא מאיר

עינינו והי"ט דרש"י לא נקט טעמא דאי' הכא במכילתא שממנה העתיק רש"י פירושו דז' שמות וכו' והיינו חובב שהיה חביב למקום דלפי טעם זה לא מיישב מידי מ"ש דקרייה התם משה בשם חובב טפי מכולהו דה"נ הו"מ למימר חבר שנעש' חבר למקום או חד מאינך לכך תפס רש"י הך טעמ' דאית' בספרי דבהכי מתיישב כדלעיל. וע"ל דהך טעמא עדיף טפי שהוא קרוב לפשט דאילו לטעמא דמכילתא הול"ל חביב דהוה משמע שפיר חשיב מן שמיא. א"נ חֲבֵב בקיבוץ החי"ת והבי"ת דגושה והוה על משקל פִּעל דאילו חובב משמע שם התואר שהוא עצמו חובב כמו וילך שובב דר"ל שהוא מתואר שובב לפי שיש בעצמו המשובה ה"נ חובב ר"ל שהוא בעצמו יש לו חביבות בתורה ולכך מתואר חובב:

חותן משה כאן וכו' פירוש דק"ל דאטו עד האידנא לא ידעי' שהיה חותן משה ומאי קמ"ל ומשני כאן היה וכו' ולשעבר היה משה תולה הגדולה בחמיו כלומר לפי האמת אה"נ דמלפנים נמי הו"ל ליתרו להתחבר במשה דהרי הוא משה מתחלתו ועד סופו גדולתו היתה לו מלידה ומבטן דמשה משה לא פסיק טעמא בגווייהו וכדאי' בזוהר ואלא מיהא יתרו לשעבר לא היה מחזיק למשה שיהיה גדול ממנו לפום שיטתיה כדלעיל אבל כאן אחר ששמע והשכיל לדעת מעלתם וחשיבותם של ישראל ואם הצאן כך הרועה עאכו"כ. והשתא ודאי היה מתכבד במשה אבל לשעבר לא אלא אדרבא משה היה תולה הגדולה בחמיו שהלך ליטול רשות ממנו לצאת והיה חושבו לגדול ממנו לפי רוב הענוה. והיינו דמפי רש"י בתר הכי למשה ולישראל שקול משה כנגד כל ישראל כלומר מ"ט כאן היה יתרו מתכבד במשה משום דשקול משה וכו' ואם מעלתם של ישראל רבה כ"כ כ"ש דמשה וה"ט שהפך רש"י הסדר ופי' למשה ולישראל קודם שיפרש את כל אשר עשה וכולי לפי שזה נמשך עם הדבור דלעיל:

את כל אשר וכו' בירידת המן וכו' עכשיו מבאר והולך רבינו מ"ש לעיל מה שמועה שמע וכולי כלומר שמע מה שעשה אלהים במדת הדין כלו' דאף על גב שהיו חוטאים אפ"ה עשה להם נס ה"ז מופת על רוב אהבתו עמהם והיכן היה זה בעמלק ומדכתיב את כל אשר עשה והוי סגי דלכתוב אשר עשה ומאי את כל לרבות תרתי אחרים ירידת המן והבאר שבהם ג"כ נראה אהבתו יתי' דבתרוייהו חטאו דבמן כתיב וילונו כל עדת וכולי מי יתן מותנו וכולי כי הוצאתם אותנו וכולי ומה כתיב בתריה הנני ממטיר לכם לחם מן השמים האי דישנא להאי פרדשנא אתמהא מצינו חוטא נשכר ה"ז מופת חותך על חבה יתירה שנודעה להם ממנו יתברך וה"נ במים כתיב וילן העם וכולי למה העליתנו וכולי וכתיב ויקרא שם המקום מסה ומריבה וכולי ואפ"ה עשה להם נס והיינו דכתב רש"י

את כל אשר עשה להם כלו' הרבותא היא שלהם עשה אף על פי שהיו חוטאים אות היא על תוקף האהב' ולכך בא יתרו לידבק עמהם. א"נ דמאחר שהם היו חוטאים ש"מ שכל אלו הנסים היה בזכות משה חתנו שהיה שקול כנגד כולם ולכך בא יתרו לידבק בו שעכשיו בזה הכיר גדולתו וחשיבותו ולהך טעמא נמי א"ש שהפך רש"י סדרן של כתובי' שזה בא לקיים מה שפירש למשה ולישראל שקול משה וכו' וא"ת ומנ"ל ליתרו דשקול משה כנגד כל ישראל ומש"ה קאמר את כל אשר עשה להם בירידת המן וכו' שבכל אלה חטאו וא"כ מוכרח שכולם הו"ל בזכות משה ש"מ דשקול משה וכולי:

כי הוציא וכולי זו גדולה וכו' ק"ל למה פרט נס זה וליכא למימר שזה נדון בכלל ופרט דאין בכלל אלא מה שבפרט ובא לפי' דאת כל אשר עשה וכו' הוא דוקא ביציאת מצרים דהא מעיקרא כתיב אשר עשה אלהים וכו' והכא כתיב כי הוציא ה' ש"מ דתרתי מילי נינהו דהנהו עשא' במדה"ד והך במד' רחמי' ותו דבתחילה כתיב למשה ולישראל והכא כי הוציא ה' את ישראל ולכך קאמר דאה"נ דמעיקר' מילי אחריני נינהו וכדלעיל והכא קמ"ל שזו של יצ"מ גדולה מכולן לכך פירשה בפ"ע והזכירה במדה"ר דהתם לא היו חוטאים אלא אדרבא שבו כולם בתשובה כידוע ולכן לא הזכיר בה למשה דההיא אה"נ שבזכות ישראל הואי ולא היו צריכים לזכות משה וה"ק כיון שראו הנסים הללו הודה על יציאת מצרים דודאי ההיא נמי הוא מרוב חיבתו לישראל:

פסוק ב

אחר שלוחיה וכו' על הראשונים וכו' דאף על גב דשבט לוי לא היו משועבדים בעבודת פרך הוא דלא .הוו מ"מ עבדים לפרעה מיהא הוו ולא היו יכולים לצאת ממצרים ואף על גב דמשה סיפר לאהרן את כל דברי ה' אשר שלחו ואת כל האותות אשר צוהו להוציא את בני ישראל ממצרים ובודאי שאהרן האמין בכל זה אפ"ה אמר לו כן דמ"מ מה צורך להכניסם ושיטעמו טעם מרור הגלות אפילו שעה אחת:

פסוק ד

ויצילני מחרב וכולי נעשה צוארו וכו' דאל"כ מאי מחרב הול"ל ויצילני מיד פרעה והרא"ם ז"ל כתב שלא ידע היכן מצא רש"י זה דבמכילתא ליתא אלא שירד מלאך כדמות משה וכו' עיין שם ודברי רש"י הנס כתובים באלה הדברים רבה על פ' אז יבדיל משה בא הקוסטינאר ליתן החרב על צוארו וקהתה החרב מעל צוארו שנעשה של שיש ושלמה מקלסו צוארך כמגדל השן ע"כ ורש"י תפס זה שהוא קרוב לפשט הכתוב.

פסוק ה

אל המדבר אף אנו וכו' ההרג שמבחוץ הוא דהול"ל אל משה במדבר ואמאי כתיב אל המדבר אלא הכתוב הוא כמתמיה עליו היכן בא אל המדבר כדאיתא במכילתא:

פסוק ו

אני חותנך וכו' אם אין אתה יוצא וכולי ק' דבשלמא בדידיה מפרש קרא מדמפסיק בתיבת בא אליך ולא קאמר אני חותנך יתרו ואשתך וכולי באים אליך אלא ש"מ להפרידו בפ"ע אבל מאי דדריש אח"כ ואם לאו בגין אשתך צא בגין שני בניה הא מנ"ל הרי ליכא שום הפסק ואפ' דדרשי' הכי מדכתיב ושני בניה וק' דנר' לכאורה דהוה עדיף טפי לומר ושני בניך אלא ה"ק יתרו ואשתך כלומר צא בגין שהיא אשתך דידך והן אשה על בעלה ואם לאו צא בשביל שני בניה שהיא ילדה וגידלה אותם ואילו אין לך עליה אלא דבר זה די לצאת כנגדה וכההיא דאמרי' בגמ' די לנו שמגדלות בנינו:

פסוק ז

ויצא וכו' דק"ל דהוה סגי למכתב ויצא לקראת חותנו דידוע דבמשה משתעי אלא כמפליא הדבר הביטה וראה מי יצא משה ומסתמא יצאו עמו וכו':

וישתחו וכו' אינו יודע וכולי הכי איתא במכילתא ויש להבין היכי קאמר איני יודע דהא בל"ז פשי' דקרא הכי משמע ויצא משה וכו' וישתחו וכו' מוכח דהכל מיירי במשה ונראה דעיקר ספקו הוא מדלא כתיב ויצא משה לקראתו דממילא הוה ידעי' דלקראת חותנו קאמר ומזה נולד הספק דדלמא לכך הדר והזכיר חותנו לסמוך חותנו לוישתחו לומר שהוא היה המשתחוה ומשני דלאו הכי' אלא מדכתיב בתר הכי בשאלת שלום איש לרעהו מי הקרוי איש זה משה שהוא היה השואל בשלומו תחלה וממילא הוא היה ג"כ המשתחוה ואף על גב דבשאלה כתיב וישאלו דמשמע דאתרוייהו קאי לק"מ דכשמשה שאל בשלומו הוכרח יתרו להשיבו דמסתמא לא היה עובר על גזילת העני ומכח זה כתיב וישאלו אבל לעולם עיקר השואל מתחילה היה משה מדלא כתיב וישאלו זה לזה ומזה למדו במכילתא שיהא האדם מוכן לכבוד חמיו דליכא למימר דשאני משה שהיה ענו מאד דמ"מ מלך היה וק"ל מלך שמחל על כבודו אין כבודו מחול ולא הו"ל לזלזל במלכותו ולהשתחות לו אלא מוכח דדינא הוא ואף על גב דיתרו נמי נקרא איש כדכתיב ויואל משה לשבת את האיש מ"מ גבי משה היא מיותי' לגמרי דהא כתיב משה:

פסוק ח

ויספר וכו' למשוך וכו' דק"ל מהו זה הסיפור מאחר שהוא כבר שמע וידע הכל כנראה מהכתובים דלעיל ומשני שסיפר לו דבר חדש למשוך את לבו טפי לקרבו לתורה ומהו החידוש מבואר בדיבור שא"חז. ודע דאין מזה הכרח לומר דרש"י מפ' כמ"ד אחר מ"ת בא דמצי' לומר חדא מתרתי או דמיירי בתורת אותן מצות שניתנו להם במרה א"נ רוצה לומר לקרבו לקבל התורה שבקרוב ה"ל לקבל:

את כל התלאה שעל הים וכו' כלו' דיתרו כבר היה יודע שהצלתם מעמלק היה בחסד גמור לפי שהיו באותו פעם נלאים מעבירה אבל הצל' י"ס היה סבור שהיה בזכותם ומשה סיפר לו כי לא כן הדבר רק שעל הים נמי היה שם תלאה מעבירה דב"פ חטאו על י"ס בירידתן ובעלייתן ואפ"ה הצילם ה' באהבתו ובחמלתו על בניו. ורצה להוציא מדעתו שלא היה בזכותו של משה כמו שאמר יתרו למשה ולישראל שקול משה וכו' רק מאהבת ה' את עמו וזהו ויצילי' ה' וכ"ז לענותנותו וכדי למשוך לבו להתקרב טפי עם ישראל:

פסוק ט

ויחד וכו' חדודין חדודין כו' ק' דאטו יתרו שהיה לבו לשמים ובא להתגייר בלב שלם היה כ"כ מיצר על אבדן מצרים ומאי נפקא ליה מינה תמותת רשע רעה ותו ומנ"ל למילף מהכא הא דעד י' דרי וכו' הא יתרו דור ראשון הוה. ונר' דאי' בגמרא על פירוש באבוד רשעים מה ומי חדי קב"ה במפלתן של רשעים והא כתיב וכו' ומשני הא קודם שנתמלא סאתם הא לאחר שנתמל' סאתם ואף על גב דאין הקדוש ברוך הוא נפרע מן האומה עד שתתמלא סאתה מ"מ כשמזדווגין על ישראל אינו ממתין כמו שאמרו רבותינו ז"ל וחזי' בפ"ה דאבות עשרה דורות מאדם ועד נח להודיע כמה ארך אפים וכו' ש"מ דעד י' דורות הוא תכלית אריכות אפו ית' לרשעים וכ"פ התי"ט שם. והשתא יתרו למד ממדת קונו כסבור שיפה הוא עושה להיות מיצר כשסיפר לו משה את כל אשר עשה ה' למצרים על אודות ישראל כלומר דאף על גב שלא נתמלא עדיין סאתם הואיל ושלחו' יד על ישראל אבדם נמצא שפורענות שלהם היה עד שלא נתמלא סאתם ואז ליכא חדוה כמו שאמרו רז"ל במצריים גופייהו ולא קרב זה אל זה בקשו מל"הש לומר שירה אמר ליה הקדוש ברוך הוא מעשה ידי טובעים בים וכו' ולכך נמי היה מיצר יתרו על איבוד הרשעים והיינו דאמרי אינשי גיורא עד י' דרי אף על גב דחזי שאותם הגוים הולכים וחוטאים אם בא עליהם פורענות הוא מיצר דהואיל ולבו עליהם הוא אומר מסתמא אכתי לא נתמלא סאתם אבל כשעברו י' דרי לא מצי למשכח צד זכות שזהו תכלית אריכות אפו ית' כדאמרן ולפי"ז עד י' דרי דקאמר לא קאי לגבי דידיה אלא כלפי האומה:

על וכו' דריש טובה הטובה כל הטובה והם ג' מיני טובות לממון ולגוף ולנפש לממון במן שלא היו צריכים להוציא הוצאות במזונות וממונם קיים ועוד שהיה יורד עמו אבנים טובות ומרגליות: לגוף בבאר שכל מי שהיה שותה מאותן המים מתרפא מכל מום כמ"ש ז"ל. ולנפש היא התורה הקדושה:

פסוק יא

מכל האלהים מלמד וכו' דאילו מכח החקירה בראיות שכליות מגודל פעולותיו וגבורותיו לא שייך לומר מכירו הייתי לשעבר דאכתי לא שמע ולא ידע כחו וגבורתו אלא מוכח דה"ק שכבר בחן ונסה לכל ע"ז מאחר ששמע מה שעשה למצרים דכתיב ובכל אלהי מצרים וכו' וע"ז של מצרים היתה הע"ז היותר גדולה על כלם כנר' מהזוהר ויתרו היה יודע כן הואיל ועבד לכולן ידע מה טיבן ודההיא דמצרים גדולה מכלן וז"ש ועכשיו ביותר ואין זה ענין למ"ש דוד כי אני ידעתי כי גדול ה' ואדוננו מכל אלהים דהתם ניחא לפרש מכח העיון והחקירה כי מן הפעולות נודעו הכחות:

כי בדבר וכו' ורבותינו דרשוהו וכו' איכא למידק מה היתה כוונת רבינו להוסיף בהביאו דרשה זו דרבותינו דלפי הנר' הוא עצמו המכוון בפירושו הקודם ע"פ הפשט ואין בזה חידוש אלא לפי' תיבת זדו מל' נזיד ומי הכריחו לזה. ונר' דקשיא ליה לפי' קמא דנמצא שלא נפרע מהם הקדוש ברוך הוא במדה כנגד מדה אלא ע"מ שדימו לאבדם במים ועל מה שנשתעבדו בהם בעבודה קשה בחומר וכו' לא היה שום פרעון ונמצא חומר במחשבה טפי מהמעשה גופיה שהרי המכות לא היו אלא למרותם את דבר ה' לבלתי שלח' והיא גופא הרגישו רבותינו ומ"שה ניחא להו לפי' כי זדו מל' נזיד ואמרו בקדרה וכולי וכוונתם מובנת עם מה שפירשו בפי' וישקף ה' אל מחנה מצרים וכו' ומביאו רש"י שם עמוד ענן יורד ועושהו כמין טיט ועמוד האש מרתיחו וטלפי סוסיהם משתמטות עוד פירשו שם כשעלה אחרון שבישראל וכו' התחילו מל"הש לזרוק בהם חצים אש וגפרית וכו' ועוד אמרו וינער ה' את מצרים כאדם שמנער את הקדרה התחתון למעלה והעליון למטה וכ"ז היה לפרעון מדה כנגד מדה ע"מ שהיו מחממין אותם ומנערים אותם בעבודה קשה בחומר שהוא שורף את הגוף ומקדיחתו ולזה כיונו לפי' זדו מל' נזיד ואמרו בקדרה וכו' ובלשון עצמו שאמרו שם כאדם שמנער את הקדרה וכו':

פסוק יב

עולה כמשמעה וכו' כלו' אה"נ דשם זבחים כולל כל מיני זבח ואפי' עולות כדכתיב בסוף הפרשה וזבחת עליו את עולותיך וכו' והיינו דאמור רבנן איזהו מקומן של זבחים קדשי קדשים וכו' ומיהו היכא דסמיך זבחים לעולה הואיל ועולה כמשמעה כליל ע"כ זבחים דכתיב בתריה היינו שלמים דאין כאן קרבן אחר שקרב נדבה:

ויבא אהרן וכו' ומשה היכן וכו' ההרגש שמבחוץ הוא דלא הול"ל אלא ויבאו כל זקני ישראל דממילא אהרן נמי בכללם דמי בזקני ישראל גדול ממנו חוץ ממשה אלא מוכח דמ"שה קפיד קרא להזכיר אהרן כי היכא דממילא תיקשי מ"ש שהזכיר אהרן ולא הזכיר משה שהיה בעל הדבר ומשה היכן הלך אלא מוכח שהיה משמש:

פסוק יג

וישב משה וכו' ויעמד העם וכו' ק"ל דמכדי כתיב וישב משה לשפוט את העם אמאי הדר וכתב ויעמד העם הול"ל ויעמדו דפשי' דאעם קאי ולכך מפ' דה"ק שכל העם היו עומדים לא בלבד אותם העומדים ונדונים לפניו דהנהו פשו' שדינם להיות בעמידה וכמו שטען הרא"בע ז"ל ומיהו מש"ה דייק רש"י וכתב יושב כמלך וכלן עומדים כלו' שגם אותם הממתינים עד שיגמר דין הראשונים אינהו נמי בעמידה וזהו שהוקשה ליתרו והוכיחו. א"נ משום שהיה בהם ת"ח רבים וגם הם כשהיו באים לדין היו עומדים וזהו שהוקשה ליתרו דהא לצורבא מרבנן צריך להושיבו וכדאמר' בסנהדרין דעשה דכבוד תורה עדיף לכ"ע וזהו שהוכיחו באמרו וכלם עומדין והרי בכולן יש ת"ח הרבה:

מן הבקר עד הערב א"א לומר כן קשיא ליה מ"ש דהכא כתיב מן הבקר עד הערב בה"א יתירה ולא כתיב מן בקר עד ערב כדכתיב בתר הכי בדברי יתרו אלא ע"כ לומר דה"א זו היתירה אתיא לטפויי דאי כתיב מן בקר וכו' הוה משמע מהנץ החמה מש"ה כתיב מן הבקר להקדים מעמוד השחר דומיא למה שפיר"שי גבי והנותר ממנו עד בקר ליתן בקר על בקר ע"ש ומעתה מקשה שפיר דא"א לומר כן דהא ע"כ היה צריך לקרוא ק"ש ובשלמ' אילו כתיב מן בקר דהמ"ל מהנץ החמה ניחא דנאמר שכבר קרא ק"ש קודם הנץ דזימניה הוא דהוי שפיר זמן קימה כדאי' בברכות אבל השתא דכתיב מן הבקר וכו' ק' דא"א לומר כן דמעלות השחר נכנס לדין דאימת קרי ק"ש ונראה שזוהי כוונת הש"ס דפ"ק דשבת דקאמר וכי תעלה על דעתך שמשה רבינו עליו השלום היה יושב ודן כל היום כולו תורתו מתי נעשי' וכו' אלא לומר לך וכו' דהיינו דדייק דקאמר כל היום כולו שהוא כפל אלא רוצה לומר כל היום כולו כלומר מעלות השחר עד צה"כ תורתו מתי נעשית שהרי הוא כתב בתורתו ודברת בם וכו' ובשכבך ובקומך אימתי היה קורא דבשלמא מהנץ ואילך י"ל דודאי הכי הוה דיניה לישב שם לעולם מהנץ החמה עד שקיעתה שהרי כך הוא הדין של סנהדרי גדולה וכמבואר בסנהד' ומשה במקום ע' ואחד קאי ודינו כדינם אבל מעלות השחר היכי אפשר ומשני אלא לומר לך וכו' והשתא א"ש טפי מאי דכתב הבקר בה"א. ומ"ש רש"י כאילו עוסק וכו' וכאילו נעשה שותף וכו' אין להק' דהיכי דריש תרתי מינה דאי לדרשא קמא לחוד הול"ל כל היום ואי להא דמעשה בראשית לחוד הו"ל להקדים ערב לבקר דומיא דהתם אלא ש"מ תרתי:

פסוק טו

כי יבא כי בא לדרוש וכו' למתבע וכו' כיון בזה לתרץ ליתרו על מה שרצה להוכיחו כדלעיל דסגי שיעמדו בעת הכנסם לדין מש"ה אמר כי בא לשון הווה דכל א' מהם עומד ומצפה השתא אכנס אני לדין ולכך הם עומדים מעצמם להיות מזומנים לדין:

פסוק טז

כי יהיה וכו' מי שיהיה לו וכו' ק"ל דמתחיל בלשון רבים כי יהיה להם דבר ומסיים בלשון יחיד בא אלי ומשני דה"ק כי יהיה להם כלומר ביניהם דבר דרא דממונ' בא אלי מי שיהיה לו הדבר דהיינו התובע ומזמנין לדין לנתבע בעל דינו:

פסוק יח

גם אתה לרבות אהרן וחור וכו' מדלא פירי"שי לרבות אהרן וכו' הנלוים עתה עמך כמו שפי' לקמן על פי' וגם כל העם הזה על מקומו וכו' ש"מ דהכא ה"ק גם אילו היו עמך אהרן וחור וכו' אפי"ה נבול תבול. ומעתה אזדא לה קו' המפ' ז"ל שהרי חור כבר נהרג במעשה העגל וזה היה אחר כך כדפירי"שי לעיל ויהי ממחרת מוצאי יה"כ היה וטעם שלא פי' כאן שהיו ממש נלוים עמו בדין לפי שמפשט הכתוב מורה שהוא לבדו היה דן כדכתיב לא תוכל עשהו לבדך לכך פי' דה"ק אפי' היו ג"כ עמך אהרן וע' זקנים וגם חור עמהם אפי"ה נבול תבול. מיהו לקמן דכתיב כל העם הזה ע"כ א"א לפ' אלא אלו הנלוים עמך דהא כתיב הזה ומה גם דכתיב יבא בשלום מכלל דאל"כ לא יבא בשלום מחמת הטורח לכך פי' הנלוים וכו' והתם דייק ולא הזכיר חור דא"א לומר שהיה נלוה עמו לפי שכבר נהרג וצ"ל דבאותו היום נלוו עמו אהרן וכו' אף על גב דבשאר ימים היה דן הוא לבדו:

פסוק כא

אנשי אמת אלו בעלי הבטחה וכו' לאפוקי שלא נפרש אנשי אמת כפשוטו לאפוקי שלא ידברו שקר שזה בכלל יראי אלהים הוא דאם הם מדברים שקרים פשיטא שאינם בכלל יראי אלהים אדרבא רשיעי נינהו והם מן הכתות שאינם מקבלות פני שכינה:

שונאי בצע ששונאים את ממונם וכו' אף על גב דבכולהו אידך פירש רבינו כדעת ר' יהושע דבמכילתא ברא לא פי' כוותיה דקאמר ששונאים לקבל ממון בדין ואף על גב דפשטא דמלתא טפי משמע הכי ומה גם דאנקלוס נמי הכי תרגמו ואפי"ה נייד רש"י מהך פירושא דא"כ ה"ז בכלל יראי אלהים ועל הדרך שכתבתי לעיל לכך פירש בהא כדתני ר"א המודעי. ומה שהק' הרא"ם ז"ל על זה דמסיים רש"י כל דיינא וכו' דאי בשכפר בממון והוציאוהו ממנו ב"ד מיירי אין זה ממונו אלא של אחרים ומש"ה נדחק ע"ש נלע"ד דקמיירי כגון באותן שהדין בהם להיות נשבעים ונוטלים כגון השכיר והחנוני על פנקסו וכיוצא דתנן בשבועות פ' כל הנשבעים וזה הנתבע קים ליה בודאי שאינו חייב לו מידי דכבר פרעיה וכיוצא אלא דידע דאי אזמניה לבי דינא יהא מחוייב לשלם אם הלה נשבע כדינו להיות נשבע ונוטל ואע"פ שיודע בודאי שאינו חייב אפי"ה צריך הוא

ליתן לו מיד לפי שכבר יודע שאינו נמלט מידו ואם אינו נותן עד שיזמיננו הלה לדין ונשבע כדינו לאו דיינא הוא:

שרי אלפים הם היו וכו' הכי תנינא במכילתא ומייתי לה בספ"ק דסנהדרין וע"ש בתו' דהקשו דהא חסרי להו טובא דכי מפקת ברישא מס' רבוא הת"ר דיינים לשרי אלפים נמצא דתו לא הוו ס' רבוא ותו לא משכחת ששת אלפים לשרי מאות וכן כלם ותירצו שם בב' דרכים והביאם הרא"ם ז"ל ולע"ד לולא דבריהם ז"ל הייתי אומר דהענין כך שאחר שנבחרו ההי"ר דיינים לשרי אלפים חוזרים ונכללים גם הם כלו' הדיינים עצמם בכלל העם ובמניינם להיות מפריש שוב השרי מאות גם עליהם וכן אחר שנבחרו השרי מאות גם הם חזרו לימנות בתוך העם להפריש השרי חמשים וכן בכלם באופן דלעולם כל המינויים היו לפי מספר הס' רבוא והטעם לזה לפי שגם הדיינים עצמם צריכים דיינים עליהם על דברי רבותם:

פסוק כב

והקל מעליך דבר זה וכו' מה שמכריח לרש"י לפרשו שהוא מקור ולא ניחא ליה לפרשו בל' ציווי שאם הוא צווי למשה לא הול"ל והקל שהוא ציווי מההפעיל שהוא יוצא לזולת והכא לא שייך והכי הול"ל וקול מעליך שהיה מהקל על משקל סוב אבל כשנפרשהו בל' מקור ניחא שיבא המקור מההפעיל שהרי קאי על הדבר כלו' שהדבר הזה יהיה להקל מעל משה:

פרק יט

פסוק א

ביום הזה וכו' לא היה צריך וכו' דאי משום דאיצטריך הזה למילף ג"ש שהיה ר"ח כדילפי' בשבת פ' ארי"ע כתיב הכא ביום הזה וכתי' התם החודש הזה לכם ר"ח מה להלן ר"ח אף כאן ר"ח אין זה מוכרח דשפיר מצי למיכתב ביום ההוא דעדיף טפי לפי פשט הכתוב וג"ש נילפה מחדש חדש כתיב הכא בחודש הג' וכתיב התם החדש הזה ורבא דנפ"ל התם הזה לג"ש נר' דיליף להך דרשא בכל יום יהיו בעיניך וכו' מאידך קרא שבפ' תבא היום הזה נהיית לעם ואידך סבר דתרווייהו צריכי חד ללימוד התור' וחד למעשה והשתא א"ש דר"שי מייתי להך דרשה הכא בהך קרא ומייתי לה נמי התם אקרא דכי תבא ותרתי ל"ל אך עפ"י דרכנו תרוויהו איצטריכו ליה:

פסוק ב

ויסעו מרפידים וכו' אלא להקיש וכו' ההרגש שמבחוץ הוא דבכל מקום שמצינו נסיעה נופל אחריו ל' חנייה והכא נמי אם הוא כפשוטו הול"ל ויסעו מרפידים ויחנו מדבר סיני א"ו שלא בא הכתוב להודיע אלא להקיש וכו':

פסוק ג

ומשה עלה וכו' ביום השני וכו' פי' דק"ל דהל"ל ויעל משה ומאי ומשה עלה ומשני שפיר דאי הוה כתיב ויעל משה הוה משמע דמיד כשבאו מדבר סיני ויעל משה ולכך כתיב ומשה עלה והדר מקשה ואמאי באמת לא סליק מיד בההוא יומא והא זריזין מקדימין ומשני דא"א לפי שכל עליותיו בהשכמה:

כה תאמר וכו' בל' הזה ובסדר הזה כלו' בל' הזה דוקא בל"הק דאילו בשאר לשונות לא משתמע בל' הגדה לרמוז דברים קשים כגידין ואי נמי קאמר בלה"ק לא סגי עד שיאמר כסדר הזה שאם יאמר לאנשים תחלה אפי' יאמר להם בל' הגדה לא משתמע ממילא שבל' הגדה רצה לרמוז להם קשין כגידין דכמה זימני מצינו ל' הגדה כפשוטו אבל אחר שיתחיל לנשים בל' אמירה ושוב משנה לגברי בל' הגדה ממילא מובן כי לא על חנם שינה את טעמו אלא לרמוז הגידין:

פסוק ד

אתם ראיתם וכו' על כמה עבירות וכו' וליכא למימר דלא נפרע להם עד ההיא שעתא משום דאכתי לא נתמלא סאתם דהא בזמן איבודם נמי לא היתה מלאה כדכתיב לעיל בפי' ויחד יתרו שכן מוכח ממה שלא קרב זה אל זה כל הלילה שלא אמרו מלה"ש שירה ואפי' לומר שגם זה בכלל אתם ראיתם כלו' מראות אלהים וראית' שבטל השיר באותו לילה דמוכח שלא נתמלאה סאת' וממילא ק' מ"ש ההיא שעתא דנפרע מנייהו טפי מכמה זימני מקמי הכי שהיו חייבים על כמה עבירות אלא מוכרח בשבילכם:

פסוק ו

אלה הדברים לא פחות ולא יותר איצטריך למימר ליה הכי משום דלכאורה היה מקום לפחו' ולהוסיף שהרי הקב"ה א"ל ועתה אם שמע תשמעו וכו' דאיכא למשמע עתה דוקא חייבים אתם לשמו' ולא לעתיד ואין זו הכוונה אלא כדפירש"י לעיל אם עתה תקבלו יערב לכם וכו' ופי' הרא"ם ז"ל שהוא כמו מקרא מסורס וה"פ ואם עתה שמע לעתיד תשמעו ע"ש טעמו וא"כ ה"ז נדרש כדאמרן בעלמא גורעין ומוסיפין ודורשין לכך הקפיד הקב"ה שיאמר להם הדברים כהווייתן ולא יחוש שמא יטעו בהבנתם שהיה גלוי לפניו יתי' שלא יטעו ורצה שיהיה להם שכר כמה שהם מעצמ' ידרשו ויפרשו צווי השי"ת ולכך מה עשה משה הואיל ונצטווה לומר להם דברים ככתבן קרא לזקני העם כדי שאם יהיה ביניהם מי שלא יבין שהזקנים יפרשו להם והיינו במכילתא על ויקרא לזקני העם וישם לפניהם האיר עיניהם כלו' במה שקרא לזקני העם נתכוון להאיר עיניהם בפירוש דברי ה' וכתיב בתריה ויענו כל העם יחדו וכו' ואמור רבנן במכילתא לא ענו בחנופה ולא קבלו זה מזה אלא השוו כולם לב א' ואמרו כל אשר דבר וכו' פי' לא ענו בחנופה

דרך חנופה מלתא דמשתמע דהשתא ישמעו ולא לעתיד אלא נעשה לעולם אף לעתיד ולא הוצרכו לקבל זה מזה כלו' מהזקנים שבהם ביאור הדברים אלא השוו כול' לב א' וכיונו לאמיתות כוונת הקב"ה:

פסוק ח

וישב משה וכו' ביום המחרת וכו' אפשר דק"ל אמאי כתיב העם יתירא דהוה סגי למכתב את דבריה' ומהדר וכתב את דברי העם ש"מ כאילו הוא ענין מופלג לומר שלא היה בו ביום ובכה"ג נמי דייק לקמן בסמוך ויגד משה וכו' ביום המחרת וכו':

פסוק ט

את דברי וכו' אינו דומה השומע וכו' רצוננו לראות וכו' ז"ל המכילתא אמרו רצוננו לשמוע מפי מלכנו לא דומה שומע מפי פדגוג לשומע מפי המלך וכו' דבר אחר אמרו רצוננו לראות את מלכנו אינו דומה שומע לרואה וכו' נמצא לפ"ז שרש"י ז"ל הרכיב ב' פירושים כא' ולא ידעתי למה לא העיר הרא"ם ז"ל בזה:

פסוק יא

לעיני כל העם מלמד וכו' דאל"כ לכתוב קרא לעיניהם כל העם למה לי:

פסוק יב

לאמר הגבול אומר וכו' אין הכוונה שהגבול עצמו מדבר דרך נס דמ"נל הא הרי במכילתא לא דרשו הכי אלא רש"י מדידיה מפי כן ע"פ פשוטו משום דק"ל מאי לאמר הול"ל לשון ציווי ואמרת השמרו וכולי שכך כתיב בכל מקום דבר ואמרת ואחר כך כתיב לאמר כמו דבר אל בני ישראל לאמר אבל לאמר לבד לא משתמע ציווי ולכך מפי דה"ק והגבלת וכולי כלומר קבע להם גבול דבהכי הוי כאילו הגבול מזהירם ואומר להם השמרו מלעלות שע"י הגבול זוכרי' אבל מ"מ צריך אתה להזהירם תחלה על כך ובזה הגבול יהיה להם לזכר על האזהרה. א"נ יש לפ' הן אמת שהגבול מזהיר אותם שלא לעלות מ"מ אתה הזהירם ונגוע בקצהו אפילו בקצהו וכו' וגם העונש כי סקול יסקל וכולי דלהא לא מהני הגבול בעצמו רק לסימן שלא יעלו אמנם במכילתא דרשו לאמר מלמד שהתרו זה בזה ואפי' דלא משמע ליה לרש"י הכי ע"פ הפשט:

פסוק יג

ירה יירה מכאן וכולי ואם לא מת בדחייה אז סקול יסקל ע"י האבן על לבו כדאי' בפ' נגמר הדין והקי' הרא"ם ז"ל דכיון דדחייה קודמת הול"ל דחייה ברישא ולכתוב כי ירה יירה או סקל יסקל. ולעד"ן דאי הוה כתיב הכי הוה משמע דכי היכי דירייה לחוד סגי ה"נ סקילה לחוד סגיא דאו לחלק אתא ודינא לאו הכי אלא דחייה דוקא בעי' מש"ה שינה הכתוב וכתב סקילה ברישא וכאילו כתיב ירייה לפניה וה"ק כי גם סקול יסקל

לבד מן הירייה אם לא מת בה או ידה ידה לחוד אם מת בה. והרא"ם תירץ דרוב פעמים לא היו מתים בדחייה והיו צריכים סקילה לכך נקט ברישא ע"כ ולא ידענא מנ"ל אדרבא נר' מהש"ס דהתם דודאי רוב פעמים מתים בירייה מיד דהא פריך מההיא דבור דבעשרה עומק סגי להמית ומשני דהכא בעי ב' קומות גבוה לבד מקומתו דה"ול ג' קומות כדי שימות מהר מיד מד"רנ דאמר ואהבת לרעך כמוך ברור לו מיתה יפה:

פסוק טז

בהיות הבקר מלמד וכו' דק"ל מאי בהיות בבקר מיבעי ליה:

פסוק כ

וירד וכו' יכול וכו' דק"ל הכפל על הר סיני אל ראש ההר הול"ל על ראש הר סיני לכך מפ' שפיר דחדא הורדה לשמים שהציען על ההר וחדא שירד כסא הכבוד עליהם:

פסוק כא

העד בעם התרה בהם שלא לעלות בהר כתב הר"אם זכרונו לברכה מפני שלא פי' הכתוב ההתראה מה היא הוצרך לפ' אותה ואמר שהיא שלא לעלות בהר והכתוב סמך על האמור למעלה עכ"ל ותמהני דבהדיא מסיים קרא פן יהרסו וכולי והיכי קאמר הרב שלא פי' הכתוב מה היא התראה איברא דאינו מבואר בכתוב דלא כתיב אלא פן יהרסו ולא ביאר מה היא ההריסה אמנם שם שייך לפרש וכבר פי' רבינו פן יהרסו שלא יהרסו וכו' ויקרבו לצד ההר נמצא א"כ דמ"ש כאן שלא לעלות בהר הני מילי יתירי נינהו. אבל תו איכא למידק ששינה רש"י בלשונו דהכי כתב שלא לעלות בהר ובדיבור דלקמן כתב לצד ההר ברם כדי ליישב זה נדייק דלעיל באזהרה ראשונה כתיב השמרו לכם וכו' כי סקול יסקל ש"מ דאיכא חיובא דסקילה לעולה בהר וכאן כתיב ונפל ממנו רב דמשמע דליכא אלא מיתה בידי שמים תו דייקי דלעיל כתיב מות יומת וכולי כי סקול יסקל וכו' לא יחיה ובשלמא מות יומת דכתיב ברישא איכא למימר דר"ל מות יומת במיתה בידי שמים אי ליכא עדים והתראה ואי איכא עדים והתראה כי סקל יסקול אלא לא יחיה דכתיב בתר הכי במאי אוקמי' ליה. אלא הכל יובן עם מ"ש רש"י לעיל והגבלת את העם וכו' קבע להם תחומין לסימן שלא יקרבו וכולי וק' מה צורך לסימן בדבר הנראה לעין דהיינו כל ההר אלא צריך לומר דאפילו סביב ההר אף על גב דאינו מגוף ההר עצמו איתסר להו ליקרב ולזה הוצרך לקבוע התחום לסימן שמשם והלאה לא יקרבו. ויש ראיה לזה מהמכילתא וז"ל עלות בהר יכול לא יעלה אבל יגע ת"ל ונגוע יכול לא יעלה ולא יגע אבל יכנס בלקטטא (ופירש הרא"ם ז"ל דר"ל שאינו מגוף ההר עצמו וכו' עיין שם) ת"ל בקצהו ע"כ והשתא י"ל דמאי דכתי' כי סקל יסקל היינו לעולה או נוגע בגוף ההר עצמו אבל לנכנס לפנים מהתחום ליכא סקילה כיון שאינו בגוף ההר רק

מיתה בידי שמים והיינו לא יחיה. והשתא מאי דכתיב הכא רד העד בעם דהיינו התראה כמ"ש רש"י ע"כ ההתראה לא נצרכה אלא מלעלות בהר דהיינו בגוף ההר עצמו שהרי למיתה בידי שמים א"צ התראה איברא דאין עונשין אא"כ מזהירין אפי' במיתה ב"ש אבל האזהרה כבר אמורה לעיל השמרו וכולי א"ו ההתרא' זו היא משום עלייה בהר גופיה דלא מהני האזהרה ראשונ' לבתראה דכיון שהיתה איזה ימים קודם מצו למימר אישתלאי ולא אפי' למידייניה בסקילה ולכך פירש"י העד בעם שלא לעלות בהר דהיינו בגופו ממש. ומאי דכתיב בתר הכי פן יהרסו וכולי ה"פ דודאי לרשיעי לא חיישי' דכיון שהוזהרו שלא לעלות בהר פשיט' שלא יעלו אבל דא איכא למיחש שמא מתוך שתאותם לראות וכולי יהרסו את מצבם ליקרב לצד ההר ויכנסו לפני' מן החתום בפשיעה ונפל ממנו רב במיתה ב"ש ולא יחושו כ"כ הואיל ולא עבדי במזיד לעבור אלא אדרבא מתוך חיבה יתירה ולכך יורו היתר לעצמ' לומר שלום יהיה לי ולא תאונה אלי רעה כי ה' יראה ללבב שאיני מכוין לרעה אלא לטובה והוא רחום יכפר לכך חזר והתרה בהם שלא לעלות בהר ושיהיו חייבים סקילה שכך דין ההתראה להודיע באיזו מית' ובזה ממילא יהיו זהירים ביותר שלא ליכנס תוך התחום כדי שלא יבאו לנגוע בהר ויהיו חייבים סקילה דכבר יודעים דב"ד של מטה לאו בני מחילה נינהו כן נ"ל:

פסוק כב

וגם הכהנים אף הבכורות וכו' אף על גב דבמכילת' תנינן ואלו הם הכהני' ר"י בן קרחא אומר אלו נדב ואביהו ע"כ צ"ל דט"ס הוא ויש שם חסרון דהכי מייתי' לה בזבחים פ' פרת חטאת דף קט"ו ר"י בן קרחא או' זו פרישות בכורות רבי אומר זו פרישות נדב ואביהוא עיין שם ונקט רבי' כוותיה דרי"בק משום דאף על גב דקי"ל הלכה כר' מחבירו שאני הכא דרי"בק לאו חבירו דקדים ליה טובא ותו דסתם מתני' כוותיה דתנן עד שלא הוקם המשכן היו הבמות מותרות ועבודה בבכורות:

פסוק כד

ועלית וכו' אמור מעתה וכו' דק"ל הכפל ועלית אתה דהוה סגי לומר ועלית ולכך משני דאילו כתיב ועלית ואהרן עמך הוה משמע שגם אהרן במחיצה א' עמו ולכך כתיב אתה בפני עצמך וכ"ת ס"ס לא לכתוב עמך דא"כ הו"א דאהרן הוא למטה עם הכהנים לומר שהי' במחיצה א' עמהם. וענין חילוק המחיצות מובן שפיר עם מאי דכתיב לעיל והיינו מחיצת משה לעצמו אל ראש ההר כדכתיב ומשה נגש אל הערפל אשר שם האלהים ומחיצת אהרן בגוף ההר אבל לא בראשו של הבכורות לאו בגוף ההר אלא לפנים מן התחום שהוא הגבול כדלעיל והעם כל עיקר אלא מחוץ לתחום הנקבע להם והכי דרשי'

קרא אתה ואהרן עמך בחינה א' והכהנים והעם בחי' אחרת כלו' דבדרך עצמו שהיא מחיצת אהרן לגבי משה כך היו העם לגבי הכהנים:

פרק כ

פסוק א

וידבר וכו' לפי שיש וכו' פי' הגאון הרא"ם ז"ל דהיינו שלא בעידן ריתחא אבל בעידן ריתחא ענשי' אכולהו כדאיתא בפ' התכלת ע"ש ולפ"ז לא צריכא אלא כלפי העשין שבדברות דאילו הלאוין שבהם פשי' דבכולהו איכא עונש בכל זמן ומ"מ עיקר פירושו לא משמע כן מדקאמר אינו מקבל עליהם פורענות משמע דאינו מקבל כלל. לכך נראה דה"פ שיש פרשיות בתורה במ"ע שאין מחויב האדם לרדוף אחריהם לקיימם אלא שאם באו לידו ונזהר בהם לקיימם מקבל שכר ואם לאו אינו מקבל עליהם פורענות כגון מצות שילוח הקן שאינו חייב לדלג על ההרים למצוא הקן כדי לקיימו אלא שאם אירע לו חייב לקיימו ואם לא קיימו אע"פ שלא עבר על הלאו שלא לקח לא האם ולא הבנים כלל אעפ"כ בעידן ריתחא נענש אך אם לא בא לידו אין לו שום עונש אפילו בעידן ריתחא וה"נ לענין ציצית אם אין לו מלבוש כלל פשי' שאינו חייב לרדוף להשיגו כדי לקיים המצוה ובהא אפי' בעידן ריתחא ליכא עונש אבל אם יש לו מלבוש ויכול הוא לעשות לו ארבע כנפות באופן שיתחייב בציצית ולא עשה הרי דחה וביטל מלקיים מ"ע אף על פי שלא עבר כלל שהרי אין לו ארבע כנפות וההוא מנא לאו בר חיובא הוא אפ"ה הואיל ועשה מלבוש והו"ל לעשותו בר חיובא אם לא עשה בעידן ריתחא נענש ומש"ה א"ל מלאכא לרב קטינא דענשי אעשה בעידן ריתחא לפי שהו"ל מלבוש אלא שהיה בגד הפטור והשתא קאמר הכא דבמ"ע שבדברות אינו כן אלא מחויב לחזור ולהשתדל לקיימם כגון השבת וכבוד או"א ואם לא עשה כן נענש:

את כל וכו' א"כ מה ת"ל וכו' אין לנו אלא דברי הרא"ם ז"ל דהואיל והקדוש ברוך הוא אמרם כלם תחלה בדבור אלא שאחר כך משה היה מפ' להם אי' לא' א"כ מה ת"ל אנכי ולא יהיה לך בלי מדבר בעדו הול"ל בלי נסתר כמו כל השאר אלא קמ"ל שהקדוש ברוך הוא חזר וביאר א' לא' אלא שלא יכלו לסבול ולא שמעו רק הבי' דברות הראשונות ואחר כך אמרו למשה דבר אתה וכו' ומשה כתב הבי' ראשונות בלי' שאמרן הקדוש ברוך הוא והשאר בלשון שאמר הוא לישראל ע"ש שהאריך אלא שבזה אני בעניי לא משמע לי שמשה שינה מלשון הקב"ה אלא י"ל שהואיל והקב"ה אמר משם ואילך החי' דברות כדרך מקרא לכך אמרם לו בדרך זה שהוא כמו מקרא למשה שמשים בפיו הדברים דהו"ל למימר:

פסוק ב

אשר הוצאתיך וכו' דאילו לפי' קמא ק' דלא הוה צריך לזה שכבר הקדים לומר להם כן תחלה כדכתיב אתם ראיתם אשר עשיתי למצרים ואשא וכו' ועתה אם שמע וכו' ולפי' ב' אינו מתיישב כ"כ אומרו מארץ מצרים דהול"ל מים סוף לכך מייתי פי' שלישי דר"ל הואיל ואתם שומעים קולות הרבה מהרבה רוחות אל תהיו סבורים שבכל רוח יש מושל א' ח"ו ולפ"ז מי שמושל כאן אינו המושל במצרים שהיא מרוח אחרת ליתא אלא אנכי וכו' לפ"ז נמי ק' דלא שייך ל' הוצאה מארץ מצרים כפ"ז וטפי הול"ל אנכי וכו' מושל בכל או כיוצא בזה. ומאי דמסיים רש"י ולמה אמר בל' יחיד ה"פ הואיל וכל עצמו במ"ש אנכי ה' אלהיך וכו' לא אתא אלא לאפוקי שלא יאמרו רשויות הרבה א"כ למה זה אמר ה' אלהיך בל' יחיד דאפשר לטעות הואיל והיו קולות הרבה שיסברו שאלוה א' מדבר עם איש א' ואלוה אחר עם איש אחר חלילה א"כ הוה עדיף טפי שיאמר בל' רבים ומשני דהוכרח לומר כן ליתן פ"פ וכו':

מבית עבדים מבית פרעה וכו' פי' דק"ל דכיון דעבדים רבים נינהו הול"ל מבתי ל' רבים ומאי מבית עבדים ומשני דר"ל מבית פרעה שהייתם וכו' ומייתי קרא דויפדך מבית עבדים מיד פרעה דאל"כ הול"ל ומיד פרעה וא"ת והלא פירש"י בפי' עד בכור השפחה שאף הם היו משתעבדים בהם וי"ל דמ"מ לא היו ישראל עבדים להם ואף שהיו משתעבדים בהם לא הוה זה בכלל הגזרה אלא מגרמייהו היו עבדי והי"ט נמי דנטלו שלהם מתחת ידם שלקו במכת בכורות דאם אי' שגם הם בכלל הגזרה למה לקו בשלמא פרעה ומצריים היו ראויים ללקות לפי שלא שמעו מאמר ה' שלח את עמי ועוד לפי שהוסיפו על הגזרה בחומר ובלבנים ועבודת פרך כענין שכתוב אני קצפתי מעט והמה עזרו לרעה אבל בני השפחות שלא היה יכולת בידם לעכב על אדוניהם כשלא רצו לשלחם שהרי אין דבריהם נשמעים ואינהו לא עבדי אלא שעבוד סתם מ"ט איענוש א"ו דמשום שלא היו בכלל הגזרה ומגרמייהו עבדי לכך לקו:

פסוק ג

לא יהיה לך למה נאמר. דק"ל לישנא דלא יהיה לך דמשמע אה"נ דאיכא אחריני אלא מיהא הכתוב אסר לך להיות לך אל אחר וחלילה לומר כן והכי הול"ל אין עוד אלהים אחרים על פני. וא"נ בא להטיל עליהם שלא יעלה במחשבתם דאיכא אחרינא כמו שפי' רמב"ם הא נמי לא משמע ליה לרש"י ע"פ הפשט בלישנא דלא יהיה אלא הול"ל לא תחשוב א"נ לא תאמין או כיוצא בזה לכך ניחא ליה לפי' דעל הפסילים קאי ואזהרה זו שלא לקיימם:

אלהים אחרים וכו' ד"א וכו' משום דלתרווייהו דחיקא לישנא דאילו לפי' קמא הול"ל אלהי אחרים הואיל והוא סמוך ולפי' בתרא לא הול"ל אחרים אלא כאחרים לומר שדומה כאילו הוא אחר:

על פני כל זמן וכו' עיין מ"ש בדברות שבואתחנן בס"ד:

פסוק ח

זכור ושמור בדבור אחד וכו' וכן וכולי הקו' מבוארת דבשלמא בכולהו אידך ניחא דמשום דמשמע לכאורה ששני המאמרים סותרים זא"ז מש"ה איצטריך למימר בדבור אחד כלומר אעפ"י שצויתיך שלא לעשות מלאכה בשבת מ"מ הפה שאסר הוא הפה שהתיר בעבודת מקדש וכן כולם אבל בזכור ושמור אין זה ענין לזה ואמאי הוצרך לאמרם בדבור אחד. והרא"ם ז"ל האריך בזה ע"ע ולע"ד לפי' בפשיטות במאי דסיימו שם במכילתא וז"ל זכור מלפניו ושמור מלאחריו מכאן אמרו מוסיפין מחול על הקדש ע"כ והשתא א"ש דלכאורה זה סותר לזה דכיון דמוסיפין אותן שעות בכניסת השבת ש"מ דחשבינן לאותן שעות לילה שאנו נותנים להם קדושת שבת א"כ ביציאתו נמי נחשוב אותן השעות לילה ונאמר כבר עברה שבת מש"ה אתא רחמנ' והזהיר בדבור אחד זכור ושמור מלפניו יש לך לחשוב אותן השעות כלילה ולאחריו כלומר ביציאתו יש לך לחשבן כיום כדי שתוסיף מחול על הקדש מלפניו ומלאחריו:

זכור לי' פעול וכו' שאם נזדמן וכו' הק' הרא"ם ז"ל בשם הרמב"ן שזה דלא כהלכתא שהיא מדתו של שמאי שהיה אוכל כל ימיו לכבוד השבת כיצד מצא בהמה נאה וכו' אבל הלל הזקן מדה אחרת היתה בו שכל מעשיו היו לש"ש שנאמר ברוך ה' יום יום ע"ש. ולע"ד דמדתו של שמאי היא כדי שתשרה על כל המאכלים מקדושת השבת והיה עושה כן ומכוין כדי להשאיר כל השבוע קדושת הנשמה יתירה שלא תפרד ודומה למ"ש הרב זלה"ה שיש לכוין מידי יום ביום בקריאת הפסוקים שמ"ות. אבל הלל הזקן לא היה צריך לזה שהי"ל מדה אחרת כמו רש"בי דחברייי קריין ליה שבת מה שבת קדש להי' אף רשב"י קדש להי' והי"נ הלל הזקן הגיע למעלה זו שלעולם היתה נשמתו קדושה בבחינת השבת ולא היה צריך לעשות הכנות כדלעיל אבל בני עלייה הנס מועטים והילכך מדת כל העם לעשות כדברי שמאי וכדאמרן כולי האי ואולי יוכלו להרויח בזה לשמור הנשמה יתירה:

פסוק י

אתה ובנך וכו' הקטנים וכו' ההכרח הוא ממאי דהדר וכתב אתה דהא כבר כתב לא תעשה כל מלאכה ולא הול"ל אלא וגם בנך ובתך וכו' אלא ה"ק אתה ובנך כלומר לך

אני מזהיר על בנך ואע"ג דקי"ל קטן אוכל נבילות אין ב"ד מצווין להפרישו אביו שאני ועיין להרמ"גא בה' שבת מ"ש ע"ז:

פסוק יב

למען יאריכון וכו' ואם לאו וכו' משום דלכאורה משמע ואם לאו לא יאריכון אלא יחיה כפי מה שנקצב עליו בתחלה וא"כ אין כאן עונש וא"כ ה"ז נגד הכלל שפירש"י לעיל בשם רז"ל על וידבר אלהים וכו' לכך פי' דלא תידוק הכי אלא אם לא תכבד יקצרון דהוי עונש גמור:

פסוק יג

לא תנאף וכו' אין ניאוף וכו' עיין מ"ש בדברות שניות שבואתחנן בס"ד:

פסוק טו

וכל העם רואים מלמד וכו' דאל"כ לכתוב והעם רואים וכל למה לי. ואע"ג דכבר נלמד זה מדכתיב לעיני כל העם וכדפירש"י התם איצטריך דלא נימא דלא נתרפאו אלא לפי שעה כדי שיראו מראות אלהים ואחר הדברות חזרו למומן קמ"ל הכא דאפילו אחר הדברות וכל העם רואים שנתרפאו רפואה שלימה ואילו לא כתיב אלא מקרא זה הייתי אומר שלא נתרפאו אלא אחר שנגלה הקדוש ברוך הוא והתחיל לומר הדברות קמ"ל קרא דלעיל ירד ה' לעיני כל העם דכשירד כבר נתרפאו וקרי' בהו לעיני כל העם וכיון דגלי קרא בחד מנייהו מניה ילפי' לכולהו משה"ה לא איצטריכו תרי קראי בכל שאר המומין:

ויעמדו מרחוק וכו' י"ב מיל וכו' שהרי לא בא הכתוב לסתום אלא לפרש ומדלא פי' כמה שיעור הריחוק ש"מ דר"ל שעמדו כלם לפי היותר רחוק שבהם וההוא בסוף י"ב מיל הוה. ובש"ח כתב בשם הרב הנח"י דמדכתיב ויעמדו מרחוק משמע דעד השתא היו כלם בקרוב ואורך מחניהם י"ב מיל דעד אותו שבסוף המחנה היה נקרא קרוב א"כ מוכרח לומר דעכשיו חזרו יותר מי"ב מיל דאם לא היו נרתעים אלא י"ב מיל הרי עדיין קרובים כמו שהיה מעיקרא האחרון שבמחנה ואיך כתיב מרחוק ע"ש ואין הלשון משמע כדבריו לומר שנרתעו טפי מי"ב מיל. ועוד בפירש"י גופיה דשבת דף פ"ט מפורש בהדיא שלא כדברי הרב וז"ל שם י"ב מיל זו היא מדת מחניהם והיו הקרובים לדבור חוזרים מפחד הקול עד קצה המחנה עכ"ל א"כ מוכרח לפי' כדאמרן :

פסוק יז

נסות לה' הרמה וגדולה וכו' לא ידענא מי הכריחו לאפוקי מפשטיה שהוא ל' ניסיון וכדת"א לנסאה יתכון והוא הנכון ע"פ הדקדוק כי השרש נסה ונסות הוא המקור מבנין פיעל ועיין לרד"ק בשורש נסה מ"ש בשם הרמב"ם ז"ל. ואיברא דבמכילתא דרשו כדברי רש"י ומ"מ הוא ע"ד דרש שכן דרשו גם כן בפי' נסה את אברהם ואפשר לומר דהכרחו

של רש"י שאם הוא ל' נסיון לנסות אתכם אם תעמדו באמונתו שראיתם בעיניכם א"כ היא גופא מ"ש אחריו ובעבור תהיה יראתו וכו' והוי כפל:

פסוק יח

נגש וכו' לפנים מג' מחיצות וכו' דק"ל מהו נגש ומפ' דר"ל דחק ונכנס לפנים מג' מחיצות:

פסוק יט

כה תאמר בל' הזה פי' בל"הק כמ"ש במכילתא והקפידה לפי שיש כמה למודים בפ' זו דשייכי דוקא בלה"ק כגון מן השמים ללמד שהרכין וכו' מזבח אדמה לומר שממלאין וכו' וזבחת עליו פי' אצלו ואיצטריך למכתב כדלקמן והכא לא שייך כסדר הזה כמו לעיל ע"ש:

כי מן השמים וכו' בא הכתוב הג' וכו' דק"ל מהו ל' מן השמים הול"ל בשמים ומשני דר"ל שלא בשמים בלבד אלא כבודו בשמים ואשו על הארץ. ומ"ש ד"א דאילו לפי' זה ק"ק דלא שייך בזה ל' אתם ראיתם ולפי' שני ניחא דר"ל אתם ראיתם שירדו השמים ע"ג ההר מ"מ ללימוד זה לא איצטריך קרא שכבר נלמד מקרא דוירד ה' כדלעיל וע"ש ועוד דל' מן השמים לא דייק כ"כ לפי' זה:

פסוק כ

לא תעשון אתי וכו' כלומר לא תעשון מאשר אתי ומדלא כתיב בהדיא מאתי ש"מ דמלת אתי נדרשת ג"כ לאחריה אתי אלהי כסף להזהיר על הכרובים שאתה עושה לעמוד אתי שלא יהו של כסף וליכא למימר כוליה להכי הוא דאתא דא"כ הול"ל אלהי כסף אתי:

ואלהי זהב וכו' שלא יוסיף וכו' דמשמעות אלהי שנים והוי"ו מוסיף לומר שלא יוסיף על שנים שאם יוסיף נקראים אלהי זהב:

לא תעשו לכם וכו' בבתי כנסיות וכו' שאם לומר לכם ממש כלו' בבתיכם הרי כבר הזהיר בדברות לא תעשה לך פסל וכו' א"ו כאן לאסור כרובים אפי' בבית הכנסת:

פסוק כא

מזבח אדמה מחובר וכו' ד"א וכו' דאילו לפי' קמא אין הל' מיושב והול"ל מזבח באדמה ועוד דפשטא דמלתא פ' זו לא מיירי במזבח בית עולמים דההוא כתיב בתר הכי ואם מזבח אבנים ולפי' ב' נמי ק"ק דהול"ל עפר ועוד שמה שממלאין את חללו בשעת חנייתן לא שייך בזה ל' עשייה:

וזבחת עליו וכו' אצלו אע"ג דלאצלו א"צ קרא דהא כתיב ושחט אותו על ירך המזבח מ"מ איצטריך הך קרא למאי דדרשי' בזבחים פ' ק"ק מזבח שנפגם כל הקדשים שנשחטו פסולים דכתיב וזבחת עליו וכי עליו אתה זובח אלא כשהוא שלם ולא כשהוא חסר:

פסוק כב

ואם מזבח אבנים וכו' רבי ישמעאל אומר וכו' הוצרך להביא בזה הדבר בשם אומרו דלכאורה ק' דאיכא טפי מתלת שאינם תלויים דאיכא נמי אם כפר משה"ה נתכוין רש"י לומר אני אומר שלשה לפי שכך מנה רבי ישמעאל ולכי תידוק תשכח טעמא ועמ"ש בס"ד:

פרק כא

פסוק א

פירש"י ז"ל ואלה מוסיף וכו' ולמה נסמכה וכו' פי' דק"ל דכיון דעל כרחין פרשה זו ענין בפני עצמו הוא ואין לו שייכות עם האמור למעלה בסמוך לו א"כ לא הו"ל להתחיל הענין בוי"ו ואלה שנראה שהכל ענין א' ושאין פסקא זו אלא כעין כל ההפסקות שאינם אלא ליתן ריוח למשה להתבונן וכו' כגון ואם מן הצאן וכו' ואם מן העוף וכו' אלא הול"ל אלה להודיע שהוא תחלת ענין ודיבור בפני עצמו כגון אלה הדברים אשר דבר משה וכו' ומשני שהוכרח לכתוב ואלה בוי"ו משום דק"ל כ"מ שנאמר אלה פסל את הראשונים ואלה מוסיף על הראשונים והשתא אילו כתב אלה הוה דרשי' ה"נ לפסול את הראשונים והיינו משום דבפ' בשלח כתיב גבי מרה שם שם לו חק ומשפט ודרשי' מיניה דדינין חד ממילי דאפקוד במרה כמ"ש רש"י עצמו שם. ומעתה אי כתיב אלה הוה ס"ד לפרושי דה"ק אלה הם המשפטים שנצטוו במרה דאירמיזו התם בקרא דשם שם לו חק ומשפט דמש"ה כתב אלה לפסול את הראשונים מזמנם של אלו דהיינו עשרת הדברות דהנהו לא נצטוו בזמן הקודם שנצטוו על אלו וה"ק אלה הם הראשונים בזמן ואותם שלמעלה מאוחרים מהם ואין מוקדם ומאוחר בתורה ואע"ג דעל כרחין משפטי' נמי בסיני נאמרו כדכתיב אלה החקים והמשפטים והתורות אשר צוה ה' וכו' בהר סיני ביד משה ואפי' כל דקדוקיהן של כל המצו' כלן נאמרו מסיני כמו שדרשו ז"ל מה שמיטה וכו' והביאו רש"י בריש פ' בהר סיני אפ"ה הוה אמינא דהנך משפטים כלן נאמרו במרה אלא שחזרו ונשנו בהר סיני ומש"ה הוצרך הכתוב לכתוב ואלה בוי"ו מוסיף על הראשונים מה הראשונים עיקרן ותחלתם מסיני אף אלו עיקרן ותחילתן מסיני ואע"ג דדינין במרה איפקוד לא כל פרטי דינין איפקוד במרה דלא איפקוד התם דיני קנסות וחבלות וכדומה וכל מה שנכתב בפרשה זו אלא מה שנצטוו במרה היינו עיקר הדינין דוקא והוא הוא שנצטוו בני נח למאן דס"ל שנצטוו ב"נ על הדינין ולמאן דאמר שהדינין נצטוו במרה אמרי' בסנהדרין דף נ"ז דס"ל דלא נצטוו ב"נ על הדינין ולא ניחא ליה לתלמודא למימר כדהוה סלקא דעתין מעיקרא דלעולם ב"נ נצטוו על עיקר הדינין וישראל במרה נתוסף להם פרטי דינין

כגון דיני קנסות וכו' ע"ש דלא קאי במסקנא ש"מ דסבר תלמודא שלא נצטוו במרה אלא עיקר הדין והמשפטים הללו עיקרן בסיני ולכך כתיב ואלה. ומעתה קשי' ליה לרש"י דלא לכתוב לא אלה ולא ואלה וממילא לא היה מקום למדרש לפסול את הראשונים מזמן של אלו ולומר שכל אלו נצטוו במרה דהא לא כתיב אלה לפסול. אמנם התירוץ לזה מבואר דא"כ במה יודע איפה שזה ענין בפני עצמו אלא בהכרח היה צריך לכתוב דיבור בפ"ע ולכתוב וידבר ה' אל משה לאמר וכו' וזה לא רצה הקב"ה אלא רצה חכמתו ית' לאיזה תכלית לסמוך פרשה זו לפרשת מזבח בלי הפסק דיבור אעפ"י שבאמת זהו דיבור אחר. ולכך מבקש רש"י לידע מהו התכלית שרצה לסמכם כאילו הם דיבור אחד וזהו אמרו ולמה נסמכה וכו' ומשני ללמדך שתשים סנהדרין וכו' ומעתה מאחר שלתכלית זה הוצרך להסמיכם בלי הפסק דיבור הוצרך ממילא לכתוב תיבת אלה להודיע שבאמת דיבור בפ"ע הוא אלא שנסמך לטעם האמור ומאחר שהוכרח לכתוב תיבת אלה הוצרך לכתבו בוי"ו כדי שלא תדרוש לפסול וכו' כדלעיל. ודוק היטב שעם דרכנו יתורצו כל ריבוי קושיותיו של הגאון הרא"ם ז"ל על דיבור זה ולא נצטרך לידחק במה שנדחק שם הרב לפי' שפי' משפטים נאמרה בעת עשרת הדברות ביום ו' בסיון נגד מ"ש רש"י עצמו בפי' כי תשא בפי' ויתן אל משה ע"ש:

אשר תשים וכו' כשולחן הערוך וכו' לכאורה משמע דהכרחו של רש"י מדכתיב אשר תשים ולא שייך לי' שימה בדברים ומיהו הא ליתא ודאי דאי לפי פשוטו אדרבא כמה פעמים מצינו לי' שימה בדברים ולא פירש רש"י בהו ולא מידי כגון שם שם לו חק ומשפט ובפרשת יתרו וישם לפניהם את כל הדברים האלה ובפרשת וילך ולמדה את בני ישראל שימה בפיהם וגם בנביאים ואשים דברי בפיך וכן רבים. ואם ע"פ המדרש הרי כבר נדרש בתיבה זו בפר"ק דסנהדרין וז"ל אשר תשים אשר תלמדם מיבעי ליה א"ר ירמיה אלו כלי הדיינין מקל ורצועה וכו' לכן נראה דהרגשו של רש"י דכל אלו הדברים אשר תשים וכו' יתירי נינהו דפשטא שכל מה שהיה מלמד הקב"ה למשה היה כדי שילמדהו לישראל ומה צורך לומר לו אשר תשים וכו' ולא עוד אלא שתלה הדבר במשה כאילו הוא המשים המשפטים וליתא שהוא לא היה אלא מליץ והול"ל אשר אני משים ולכך מפי' דהיינו דקאמר הקב"ה למשה לא תעלה על דעתך לומר אשנה להם הפרק וכו' כמשנת' כאשר שמעת מפי הגבורה ולא עוד לא די לך בזה אלא אשר תשים לפניהם אתה צריך לפרש להם הדבר בטעמו ופירושו באופן שכלם יוכלו להבין הקטנים עם הגדולים. אבל מל' הש"ס דפ"ה דערובין דנ"ד משמע דממלת לפניהם דריש מדלא כתיב להם דקאמר ומנין שחייב להראות פנים שנאמר ואלה המשפטים אשר תשים לפניהם משמע דדריש

לפניהם מל' פנים וכ"כ הרא"ם ז"ל וק' לפי"ז אמאי לא דרשי' נמי בקרא דבפי' יתרו וישם לפניהם וכו' ומיהו ראיתי במכילתא דדריש נמי התם וז"ל ויבא משה ויקרא לזקני העם מגיד שמשה חלק כבוד לזקנים וישם לפניהם האיר עיניהם עכ"ל. הרי דדריש כעין מאי דדרשי' הכא דל' האיר עיניהם משמע דר"ל שהראה פנים ופירש לדברי הקב"ה מיד שהאיר עיניהם ולא אמרה להם סתם כמו ששמע מפי הגבורה ומ"מ ק"ק על רש"י ז"ל אמאי לא ביאר זה התם:

לפניהם ולא לפני נכרים וכו' וא"ת ולפי מאי דמשמע מהש"ס דערובין דכתיבנא לעיל הרי לפניהם מיבעי ליה לדרשה דלעיל ומנ"ל למדרש לאפוקי נכרים. וי"ל דאי לדרשה דלעיל לחוד אתא לימא קרא בפניהם א"נ בפיהם כמו שימה בפיהם מאי לפניהם ש"מ ולא לפני גוים וליכא למימר כוליה להכי הוא דאתא דאין הענין מיושב שפיר לומר למשה תשים לפניהם שהרי הוא הדיין והול"ל איפכא ישימו לפניך ש"מ תרתי. וכי תימא א"כ תיקשי בקרא דיתרו אמאי כתיב וישם לפניהם הול"ל בפניהם. לק"מ דהיינו נמי מאי דאיתא במכילתא שהעתקתי לעיל שמשה חלק כבוד לזקנים והיינו לפניהם למעוטי שאר העם שלא דיבר להם בשעה שדיבר לזקנים רק אח"כ ומ"ש רש"י ואפי' ידעת בדין אחד שדנין אותו כדיני ישראל וכו' דאל"כ פשיטא:

פסוק ב

כי וכו' עבד שהוא עברי וכו' דק"ל תרתי קושייתי בגופיה דקרא. חדא אמאי כתיב כי תקנה ולא כתב כי ימכר לך כדכתיב במשנה תורה. ותו למה הוצרך להזכיר תיבת עבד הוה סגי לומר כי תקנה עברי וכו' דממילא הוה משמע דלעבד קנאו כי היכי דכתיב התם כי ימכר לך ולא כתיב כי ימכר לך לעבד ומשני רש"י עבד שהוא עברי כלומר דקמ"ל קרא כדאיתא במכילתא דמותר לקרותו עבד דרך בזיון שהרי התורה קראו עבד על כרחו והיינו דכתיב כי תקנה מאחר שקנית אותו הרי הוא בשם עבד לך אעפ"י שהוא עברי. והדר פריך רש"י או אינו אלא וכו' ולהכי כתיב בל' כי תקנה כלו' שהכל תלוי בענין ממי קנאו דהכא כשקנית אותו מעברי דמיד בשעת קניה כבר היה מהול דמסתמא רבו הראשון עביד ליה כדיניה מש"ה לא נכנס בכלל והתנחלתם וכו' דההוא דוקא כשלוקחו מגוי דבשעת לקיחה ערל הוא וחל עליו דין והתנחלתם וכו' ומשני ת"ל כי ימכר וכו' פי' כדאיתא במכילתא דהעברי דהתם יתירא הוא מאחר דכבר כתיב אחיך אלא מופנה הוא לדון בג"ש על עברי דהכא דמיירי נמי באחיך כי התם אך ק' דכיון דאינו מופנה אלא מצד א' הניחא למ"ד מופנה מצד א' למדין ואין משיבין. אלא למ"ד משיבין יש לנו תשובה מוצאת דאדרבא דוקא התם דכתיב בתריה מצות הענקה מיירי דוקא באחיך אבל הכא

דליכא הענקה לימא דמיירי דוקא בעבד כנעני שלקחו מעברי. ותדע דאל"כ תרתי זימני באחיך למה לי. וי"ל דלמ"ד משיבין אה"נ דלאו מג"ש יליף ליה אלא דבר הלמד מעניינו הוא דלא מצי מיירי בכנעני דכתיב בתר הכי אם בגפו יבוא בגפו יצא ודרשי' שאין רבו מוסר לו וכו' כדפירש"י לקמן ואם בכנעני אמאי בגפו יצא ומ"ש אי הוה נשוי תחלה או לא הא עכ"פ לא היה נשוי ישראלית דאסירא ליה ולית ליה אלא שפחה דמינא דידיה הוא. ותו מדכתיב בתר הכי ורצע אדוניו את אזנו וכו' ודרשינן אוזן ששמעה על הר סיני כי לי ב"י עבדים וכו' כדפירש"י לקמן ואם בכנעני הדרא קושיא מה נשתנה אוזן וכו':

כי תקנה מיד ב"ד וכו' דיבור זה הוא סוף וכח הדיבור דלעיל דהשתא דהכריח רש"י דבעברי ממש איירי ומאי דכתיב תקנה עבד אינו אלא להתיר לקרותו עבד אכתי ק' דא"כ לימא קרא כי תקנה עברי לעבד ובהכי נרויח דלא נצטרך למיגמריה מג"ש כדלעיל. ומשני דכתב כי תקנה עבד להודיענו דמיירי בנמכר בגנבתו דכיון דדינא הוי להיות נמכר בגנבתו הרי זה נקרא עבד קודם שיקנהו ולהכי כתיב כי תקנה עבד ולא כתיב לעבד. ובהכי ניחא הא דהיפך רש"י הסדר ופי' עבד קודם שפי' כי תקנה ומ"ש רש"י או אינו אלא וכו' אבל מכרוהו ב"ד לא יצא בשש אין לפ' דכח הס"ד הוא דמכרוהו ב"ד לא סגי ליה בשש לפי שנמכר מחמת עבירה וקנסי' ליה טפי. דא"כ השתא דכתיב במכרוהו ב"ד תו לא צריך במוכר עצמו דק"ו הוא אלא צריך לפרש דה"ק אבל מכרוהו ב"ד נימא דלא שייך גביה ענין קצבה כל שש אלא הכל לפי הגנבה שיאמדוהו ב"ד וזימנין שיעבוד פחות משם וזימנין טפי. וליכא למימר דלעולם כדאמרן מעיקרא ואפ"ה איצטריך לימוד במוכר עצמו דאל"כ נימא דמוכר עצמו דלא חטא יעבוד פחות משש דס"ס כיון דגמריה בק"ו מאידך נימא דיו. ומ"ש עוד רש"י כשהוא אומר וכו' הרי מוכר עצמו אמור אע"ג דבאותה פרשה דכי ימוך אחיך לא נזכרה יציאת שש הרי ילפי' בפ"ק דקדושין מג"ש דשכיר שכיר דהתם כתיב כשכיר כתושב יהיה עמך. ובפ' ראה במכרוהו ב"ד כתיב כי משנה שכר שכיר עבדך שש שנים וא"כ כאילו כתיב שם בהדיא יציאת שש גם שם במוכר עצמו וקרא דהכא למה לי אלא ודאי במכרוהו ב"ד:

פסוק ג

ויצאה וכו' אלא מגיד וכולי ההרגש שמבחוץ הוא דהו"ל למכתב בדידיה ויצא שם עם אשתו ומ"ש וכתב בדידה ויצאה וכו' אלא לומר דעד השתא היו מזונותי' על האדון. ומאי דמסיים רש"י גם בניו נפ"ל בגמ' מקרא אחרינא ויצא מעמך הוא ובניו עמו:

פסוק ה

את אשתי השפחה. הקי' הרא"ם ז"ל מנ"ל הא דילמא בישראלית מיירי וה"ק אהבתי את אשתי הישראלית ואת בני ממנה ולכן לא אצא חפשי מפני שכל זמן שאני תחתיך אתה

חייב במזונותן וכשאצא חפשי מי מפרנסן ימותו ברעב ונדחק ליישב ע״ע. ולע״דן דכיון דהכא ליכא ילפותא בקרא שהאדון חייב אלא במזונות אשתו אע״ג דלפי האמת חייב גם במזונות בניו מאידך קרא דכתיבנא לעיל מ״מ הואיל והך קרא אקרא דלעיל קאי ולעיל לא כתיב אלא ויצאה אשתו א״כ בע״כ ליכא לפרש ואת בני דהכא על מזונות בניו מהישראלית דהא לא רמיזא הכא אלא בהכרח לפ׳ בני השפחה הילכך אית לן לפרושי נמי את אשתי בשפחה:

פסוק ו

אל האלהים צריך שימלך וכו׳ ומוכר עצמו לפי דברי רש״י דסבר כמ״ד שגם הוא נרצע כדלקמן צ״ל שמ״מ אינו נרצע בב״ד. ונר׳ שזהו סברת ר׳ במכילתא דתניא ר׳ אומר בנמכר כבר בב״ד על גנבתו הכתוב מדבר אבל כאן אינו נרצע אלא בינו לבין עצמו ע״כ. וכאן דקאמר רצ״ל כאן במוכר עצמו:

אל הדלת וכו׳ יכול שתהא וכו׳ פי׳ דק״ל דמכדי תרתי מזוזות הוא דהויין בדלת א״כ היכי כתיב הכא אל המזוזה סתם הרי לא בא הכתוב לסתום אלא לפרש והשתא לא ידעי׳ מידי. וליכא למימר דמ״מ נילף בג״ש מוכתבת׳ על מזוזות ביתך דמה להלן של ימין הנכנס ה״נ דימין הנכנס חדא דהכא מזוזה והתם מזוזות ואין דנין מזוזה ממזוזות כדאמרינן בעלמא. ותו אפי׳ למ״ד דנין כה״ג י״ל דכיון דלא מופנה ליכא למגמרי׳ בג״ש דאפי׳ הא דילפי׳ לקמן אוזן ממצורע הא כתבו התוספות בפ״ק דקדושין דצ״ל דמופנה מב׳ צדדין דאל״כ איכא למפרך ע״ש והכא דודאי לא מופנה איכא למפרך מה למזוזה דהתם שכן לא הכשיר בה הדלת קאמר כאן דכי היכי דדלת כשירה נימא דשמאל נמי כשירה. ומעתה א״כ הדרא קושיא אמאי כתיב המזוזה ולא המזוזות ולכך מתרץ דלא בא הכתוב להכשיר רציעה במזוזה כלל ולא כתב מזוזה אלא להקיש דלת למזוזה וכיון דלא נזכרה מזוזה לענין מעשה אלא להיקשא לא שייך לפ׳ באיזו מזוזה. והרא״ם ז״ל הקשה ממה שמביא רש״י אח״כ מה נשתנו דלת ומזוזה מכל כלים שבבית ולפ״ז שאין כשר לרציעה אלא דלת לבד לא הול״ל אלא מה נשתנה דלת ועוד הק׳ שלא מצינו בכל התורה כלה שתהיה שום מלה לצורך ההיקש בלבד מבלי שתהיה לה שום מובן לצורך עצמה והניח בצ״ע. ועיינתי בהרמב״ם פ״ג מה׳ עבדים ומצאתי תשובה נכונה לקושיות הרב וז״ל שם מגישו לסוף שש אל הדלת או אל המזוזה כשהן עומדין בבנין וכו׳ ונוקב את אזנו וכו׳ עד שיגיע לדלת שנא׳ ונתת באזנו ובדלת ולא נאמר מזוזה אלא שיהיה עומד בין אצל דלת בין אצל מזוזה ומה מזוזה כשהיא עומדת וכו׳ אבל הרציעה בדלת עכ״ל. הרי דתרתי בעי׳ הגשה ורציעה והגשׁ היא בין בדלת בין במזוזה מקרא דהכא ורציעה בדלת

דוקא מקרא דונתת באזנו ובדלת וממאי דכתיב הכא ורצע סתם דמשמע דקאי אתרווייהו דלת ומזוזה ילפי' להיקש דלת למזוזה דבשעת רציעה תהא הדלת מעומד. ואין להק' מעתה דלאיזו מזוזה תהא ההגשה דנרא' דליכא למימר דתרווייהו כשירו'. דא"כ נימא המזוזות ומדכתיב המזוזה לא ידעי' אמאן מתרווייהו דמג"ש ליכא למילף כדלעיל. וי"ל דמדכתיב המזוזה בה"א נדרוש המיומנ' שבמזוזות דהיינו אותה שיש בה מזוזה דמצוה. ודמי למאי דדריש ר' יהודה בר"פ גיד הנשה הירך המיומנת שבירך ואפי' לרבנן דפליגי התם ומוקמי לה לדרשא אחריתי. מ"מ בר"פ הזרוע דרשי רבנן גופייהו הזרוע המיומן שבזרוע וה"נ נימא הכי ומיהו מדלא משתמיט לפ' בגמרא בשום דוכתא דבעי' הימנית. וגם הרמב"ם לא ביאר כלל מצי' למימר דשמאלית נמי כשירה ולא מצי למכתב המזוזות דהוה משמע דבעי' הגש' בשתיהן והא דכתיב המזוזה בה"א איכא למימר חדא מתרתי או להקישה לדלת א"נ למדרש כר"ש כדלקמן וקאי אמזוזה דמצרים:

אזנו הימנית וכו' ומה ראתה אוזן וכו' מקשים דאמאי לא הק' כן רש"י אעיקריה דקרא אלא אחר שכתב למוד זה דאזנו הימנית. ונ"ל דבשלמא בל"ז לא הוה מקשי מידי דה"א דה"מ דאוזן דוקא משום דכתיב ואהבת לרעך כמוך ואפי' בהרוגי ב"ד אמרי' ברור לו מיתה יפה וה"נ נימא ברור לו רציעה יפה שלא יצטער כ"כ והיינו באליה דאוזן שהוא בשר דק ורך ואין בו צער אלא מעט ששם נוקבים כל הנשים ליתן העגילים. אבל השתא דכתב רש"י דילפי' אוזן אוזן בג"ש ממצורע וממילא מאחר דקי"ל אין ג"ש למחצה דכל מילי אית לן לדמותו למצורע מה להלן בגוף האוזן ממש בתנוך ה"נ דכוותה והיינו כסברת רבנן בפ"ק דקדושין וכ"פ הרמב"ם בפ"ב בגופה של אוזן א"כ הרי יש שם צער גדול כמו במקום אחר ומעתה איכא לאקשויי מה ראתה אוזן וכו' ומ"ש רש"י אוזן ששמעה על הר סיני לא תגנוב נ"ל ברור דט"ס יש בו וצ"ל לא תגנובו שהרי לא תגנוב דעשרת הדברות בגונב נפשות מיירי אלא לא תגנובו דבפ' קדושים קאמר ואע"ג דקאמר על הר סיני הרי כל התורה כלה נאמרה מסיני. ותדע דיגיד עליו ריעו אוזן ששמעה על ה"ס כי לי ב"י עבדים והרי הך קרא ליתיה כלל בי' דברות אלא בפ' בהר סיני אלא מוכח כדאמרן. ותדע עוד דבמכילתא לא נזכר ה"ס כלל אלא אוזן ששמעה סתם. אך ק' דכיון דטעם הרציעה מפני הגניבה הו"ל לירצע מיד כשמכרוהו ב"ד ואמאי אינו נרצע אלא בסוף שש כשרוצה לעבדו עוד וה"נ ק' לאידך טעמא דכתב במוכר עצמו וי"ל כההוא דאמרינן בפרק ג' דנזיר תניא ר"א הקפר אומר וכפר עליו מאשר חטא על הנפש וכי באיזו נפש חטא זה אלא שציער עצמו מן היין. ופרכי' והא בנזיר טמא כתיב ואנן אפי' טהור נמי קאמרי' דחטא. ומשני דמ"מ שאני נזיר טמא לפי ששנה בחטא ע"כ. ומעתה

ה"נ י"ל הכא דאה"נ דהוה שייכא רציעה אפי' מתחלה מהך טעמא גופה אלא מיהא לא חייבה תורה אלא לנרצע לפי ששנה בחטא דאי במכרהו ב"ד י"ל ששנה בחטא הגזל דכיון דחזיא דניחא ליה בעבדות הרי גילה דעתו שסורו רע שהרי הוא מסתם עבדים דגזלנים נינהו וכדתנן מרבה עבדים מרבה גזל א"נ נאמר שנה בחטא עז"הד דתחלה עבר על מה ששמע לא תגנובו והשתא הדר ועבר על מה ששמע כי לי ב"י עבדים ומוכר עצמו הרי הוא ברור שא"צ לפרשו. ומ"ש מה נשתנו דלת ומזוזה וכו' כשפסחתי על המשקוף וכו'. איכא למידק התינח מוכר עצמו מכרוהו ב"ד מאי איכא למימר אכתי תיקשי מה נשתנו דלת וכו' וי"ל בההוא נמי איכא למימר דידוע שהגנב עושה עין של מעלה כאילו אינו רואה דמה"ט החמירה תורה בגנב מבגזלן שלא השוה עבד לקונו כמו שארז"ל. והנה ארז"ל על פ' והיה הדם לכם לאות ולא לאחרי מכאן שלא נתנו הדם אלא מבפנים וכדפירש"י שם. ולכך זה הגנב שלא רצה ללמוד מהדם שבמשקוף והמזוזות שהכל גלוי לפניו ית' ואין נסתר מנגד עיניו והוא היה במחשך מעשיו כאילו אין רואה ח"ו לכך ירצע שם בפניהם:

ועבדו לעולם עד היובל וכו' דיוקו מדלא כתיב כל ימי חייו דבשלמא בעבד כנעני דכתיב לעולם בהם תעבודו ניחא דמיירי בכל ישראל ור"ל לעולם יהיה זה דין זה דבהם תעבודו אבל הכא דקאי אקרקפתא דגברא אטו קיים לעולם הוא לכך צריך לפי עד היובל:

פסוק ז

וכי ימכור וכו' בקטנה וכו' דק"ל אמאי נקט וכי ימכור איש וכו' ותלה הדבר באביה ולמה לא כתב סתם כי תמכר לך אמה עבריה לא תצא וכו' ומשני דבקטנה הכתוב מדבר שאין לה יד למכור את עצמה ולכך הוצרך לאשמועי' באביה שיש לו רשות למכרה דאילו גדולה אינה נמכרת כלל מק"ו:

פסוק ח

לעם נכרי וכו' בין האדון וכו' דאילו באב לחודיה משתעי לא הול"ל בבגדו שהוא בינוני אלא הול"ל כי בגד בה לי' עבר שהרי כבר בגד כשמכרה ואם לאדון לחוד משמע דוקא כשבגד שלא ייעדה לו אז הוא דלא מצי למכרה אבל אם לא בגד אלא שלקחה מצי אח"כ לגרשה ולמכרה לאחר וזו לא מצינו כלל א"נ הול"ל אם בוגד בה אם קאי לאדון לחודיה:

פסוק י

שארה וכו' מן האמה וכו' דליכא לפי' דה"ק אם אחרת יקח לו שארה וכו' לא יגרע מהאחרת דא"כ הול"ל לא ימנע דלי' לא יגרע משמע דר"ל לא יגרע ממה שהיה עושה לה בתחלה כדאיתא במכילתא:

פסוק יא

ואם שלש וכו' ומה הן הג' וכו' דהא ליכא לפ' ואם ג' אלה שאר כסות ועונה דא"כ הול"ל שלש השי"ן קמו"צה ומה שלש בשי"ן שוואי"ת דמשמע שהוא סמוך ואין לו הבנה אלא מוכח דקאי אג' יעוד וכו' דהשתא נקט הכי להשמיע שיש חסרון וכאילו אמר אחת מג'. כן היה נרא' לכאורה אבל במכילתא הכי תנינא ואם שלש אלה ייעד לך או לבנך או פרה אתה אומר וכו' או אינו אלא שארה כסותה ועונתה אמרת אין דבר אמור אלא בעבריה. ותו איתא בתר הכי ואם ג' אלה וגו' שומעני חנם מן הגט. ומה אני מקיים וכתב לה וכו' בשאר הנשים חוץ מעבריה. או בעבריה ת"ל ואם שלש אלה וגו' חנם מהכסף ולא חנם מהגט עכ"ל. ונ"ל דה"פ דאם איתא דקאי אהנהו תלת שאר וכו' לא הול"ל אלא לא יעשה ומדכתיב לא יעשה לה משמע דמיירי במילי דלא שייכי אלא בדידה דהיינו באמה העבריה ואי בשאר וכו' הנהו מילי שייכי בכל אשה ואמאי כתיב לה והיינו נמי דקאמר בתר הכי שומעני חנם מן הגט משום דמלת חנם משמע דאתא לאפוקי אי זה מעשה ולומר דלא צריכא. ולכאורה משמע מזה שצריך לפ' ואם שלש אלה אהנהו תלת שאר וכו'. וה"ק שאם ייעדה לו ולא עשה לה שאר וכו' ויצאה מאתו וקאמר חנם לומר שזו אינה צריכה גט שאין קדושיה קדושין גמורין ומסיק כדלעיל דמדכתיב ואם ג' אלה לא יעשה לה מוכח דמשום שמנע אלה הג' הוא דגזר הכתוב יציאת חנם א"כ על כרחין צריך לפרש דלא מיירי בשכנסה אלא אדרבא היא גופה קאמר קרא שאם לא ייעדה וכו' ויצאה חנם אם כן בהכרח לפרש חנם מהכסף וזהו המעשה דאתא לאפוקי ולומר דלא צריכא:

פסוק יב

מכה איש וכו' שומע אני הכאה בלא מיתה וכו' הקשה הגאון מוהרא"ם ז"ל דהיאך יעלה על הדעת שיהא נהרג בהכאה בלא מיתה והכתיב והכה איש את רעהו באבן או באגרוף ולא ימות וכו' ונקה המכה רק שבתו יתן וכו' ואף רש"י עצמו כתב שם וכי תעלה על דעתך שיהרג זה שלא הרג וכתיב פצע תחת פצע וכו' ופירש"י פצע מכה המוציאה דם וכו' ועוד אם הוא נהרג אפילו בהכאה בלא מיתה ל"ל קרא דמכה אביו ואמו מות יומת השתא בהכאת חבירו חייב כ"ש אביו וכו' והניח בצ"ע. ואני ארבה ולו אשור דהיכי תסיק אדעתין לפ' דכי יכה כל נפש אדם בהכאה בלא מיתה הרי בהדיא פירש"י בפ' וישב על פ' לא נכנו נפש מכת נפש זו היא מיתה ונראה דמוכרח הוא. ועיינתי במכילתא ומצאתי דתנינן בה הכי שומעני אפילו סטרו סטירה ת"ל מכה איש ומת מגיד שאינו חייב עד שתצא כל נפשו ע"כ. ונלע"ד לפ' דודאי מכת נפש זו מיתה כדאמרן דהיינו הוצאת נפש ואלא מהא אי לאו קרא דמכה איש ומת סד"א דכיון דכתיב כי יכה כל נפש אדם ולא כתיב כי יכה נפש אדם משמע דר"ל כל שהוא מהנפש דהיינו הוצאת

דם כי הדם הוא הנפש וכיון דקי"ל מקצת נפש הרי הוא ככל הנפש נימא דגזרת הכתוב הוא לחייבו מיתה כיון שהוציא מקצת דמו דהיינו שעשה בו חבורה והוציא מקצת דמו והיינו ריבוייא דכל נפש. ואע"ג דכתיב פצע תחת פצע דמוכח דבחבלה אפילו בהוצאת דם דינו בממון נימא דההיא כשלא התרו בו לקטלא דלא מיקטול ומחייב ממון דומיא דאחותו נערה דאמרי' בר"פ אלו נערות לרבי יוחנן דכי אתרו ביה מלקא לקי ולא משלם ואי לא אתרו ביה למלקות משלם. וה"נ הוה בעי' למימר לדידיה בחובל בחבירו דאי אתרו ביה לוקה ואינו משלם ואי לא אתרו ביה משלם ולא לוקה אי לאו אשתכח דבהדיא ריבתא תורה חובל בחבירו לתשלומין ע"ש. ועד"ז שפיר הוה ס"ד לאוקמי קרא דמות יומת כשהתרו ביה למיתה. ופצע תחת פצע כשלא התרו ביה למיתה. ומעתה מתפרשי שפיר דברי המכילתא שומעני אפי' סטרו סטירה באופן שהוציא ממנו דם וחייב משום דהוי מקצת נפש. וקרא דונקה המכה רק שבתו וכו' נימא דההוא בשלא הוציא ממנו דם דלא עביד חבורה דליכא אפילו מקצת נפש. והשתא שפיר אצטריך קרא גבי אביו ואמו לחייב בהם אפילו ליכא חבורה דהיינו הוצאת דם. ותדע דהא לא כתיב בהו ל' נפש כלל לא מינה ולא מקצתה אלא מכה אביו ואמו מות יומת. ת"ל ומת אינו חייב עד שתצא כל נפשו כלו' ולא מקצת נפשו אלא מיתה ממש. ומ"ש רש"י על ונקה המכה וכי תעלה על דעתך וכו' לאו מכח הסברא קאמר אלא מאחר דמצינו מכה איש שאינו חייב אלא בהכאה של מיתה א"כ וכי תעלה על דעתך וכו'. ואמאי אצטריך ונקה המכה אלא דחובשין אותו וכו'. ולפי דרכנו למדנו תירוץ למה שהק' עוד הרא"ם ז"ל דנדרוש איפכא לפי שנאמר מכה איש ומת שומע אני דוקא הכאה של מיתה ת"ל ואיש כי יכה אפי' הכאה שאינה של מיתה ע"ש. ולפי האמור ניחא דא"כ לא לכתוב כלל מכה איש ומת דהא הכאה של מיתה נמי התם כתיבא דאיכא למדרש נפש וכל נפש נפש להכאה של מיתה וכל נפש לרבות הכאה שאינה של מיתה דהיינו הוצאת דם כדלעיל א"ו הך קרא דוקא דמיתה בעיא: **עוד** הק' הרב ז"ל על מ"ש רש"י ועוד אילו נאמר מכה איש שומע אני אפילו קטן שהרג וכו' דהיכא אשכחן דענש הכתוב את הקטן דאצטריך קרא למעוטיה וכו' ע"ש. ולע"ד כי היכי דאמרי' בר"פ בן סורר ומורה שהוא נידון ע"ש סופו ה"נ אשכחן דאיכא שינוייא בין רוצח לשאר עוברי עבירה דהא תנן בפ' הנשרפין ההורג נפש שלא בעדים מכניסין אותו לכיפה וכו' ומשמע שם בגמרא דהך דכיפה הל"מ וכתב הרמב"ם בחבו' דאף על פי שיש עונות חמורות מש"ד אין עושין להם כך אפי' עע"ז לפי שזה יש בה השחתת ישובו של עולם ומה"ט נמי פ' הרמב"ם בספ"ג מה' מלכים שיש רשות למלך להרוג למי שרצח בלא התראה או בלא ראיה ברורה או בעד א' וכיוצא משום

ישובו של עולם ע"ש ונמצא שהריגת הרוצחים היא דומיא דהריגת בן סורר ומורה שגם זה ע"ש סופו משום יישובו ש"ע. והילכך שפיר ס"ד לחייב בו גם כן את הקטן משום יישובו ש"ע ואצטריך קרא למעוטיה ומה"ט גופה דריש נמי כה"ג במכילתא לקמן גבי גונב נפש שגם הוא מעין הרוצח וההי"נ במקלל אביו ואמו הוה ס"ד נמי לחייב את הקטן מה"ט גופה דדמי לבן סורר ומורה: **תו** הק' הרב ז"ל מנ"ל לרבות מרבוייא דנפש אשה וקטן ולמעוטי נפלים מאיש נימא דאיש להוציא את הקטן ונרבה מנפש אשה טומטום ואנדרוגינוס. וי"ל דטומטום ואנדרוגינוס בכלל אשה הן והתם איכא תרי ריבויי נפש כל נפש נפש לרבות אשה וממילא אתרבו טומטום ואנדרוגינוס ואייתר ליה כל לרבות את הקטן שסופו להיות בכלל איש ולית לן למעוטי מאיש אלא נפל שאין סופו לבא בכלל איש:

פסוק יג

והאלהים אנה וכו' ונופל על זה שהרג וכו' וא"ת ולמה מת במיתה חמורה טפי ממה שהיה דינו שהרי הרוצח דינו בסייף וכאן הוא כעין סקילה וני"ל דכיון דידוע שכל חייבי מיתות שלא מתו במיתה הראויה להם אלא בפחותא מינה לא הוי להו כפרה. ודבר ידוע שיש הפרש גדול בין מי שבאה לו המיתה פתע פתאום למי שהיה יושב ומצפה אימתי תכבה נרו דההוא ודאי מצטער טובא ומההוא מינא הוי מי שנדון בב"ד משא"כ זה כי פתע פתאום שם נפל שדוד וליכא צערא כ"כ הילכך אי נדון בכעין סייף לא הויא ליה כפרה הילכך דטבא ליה עבדין ליה מן שמיא לדונו בחמורה כי היכי דהך מיתה כעין סקילה פתאומית תהני ליה כמיתת סייף בב"ד דיושב ומצפה וסר עונו וחטאתו תכופר:

פסוק טו

ומכה אביו וכו' בהכאה שיש בה חבורה. ואם אין בה חבורה נר' דודאי דינו כמכה איניש דעלמא דחייב בתשלומין הואיל ולית ביה מיתה וכ"נ מדברי הרמב"ם פ"ה מה' ממרים:

פסוק טז

מות יומת בחנק כל מיתה וכו' הכי תניא במכילתא אתה אומר בחנק או אינו אלא א' מכל שאר מיתות אמרת זו מדה בתורה כל מיתה האמורה בתורה סתם אי אתה רשאי למושכה להחמיר עליה אלא להקל עליה ד"ר יאשיה רבי יונתן אומר לא מפני שהיא קלה אלא מפני שנאמרה סתם וכל מיתה האמורה סתם אינה אלא חנק ע"כ ונר' דפליגי בפלוגתא דר"ש ורבנן דר' יאשיה סבר כרבנן חנק קל ור' יונתן ס"ל כר"ש הרג קל וכיון דקי"ל כרבנן קשה אמאי נקט רש"י טעמיה דרבי יונתן ושבקיה לר' יאשיה דהוי לפי ההלכה. ומיהו יש לדחוק ולפי דבריו ז"ל אליביה דרבי יאשיה. וה"ק כל מיתה וכו' אינה אלא חנק לפי שאין אתה רשאי להחמיר אלא להקל. ומ"ש עוד רש"י והפסיק הענין

וכו' ונ"ל דהיינו פלוגתא וכו' טעמיה דמ"ד לא מקשי' הוא ברור מדהפסיק הענין בגונב איש אבל מ"ד מקשי' מאי טעמיה הרי הופסק. ונר' דה"ט דאי לא הוה מפסיק ביניהו בהך דגונב הוה מקשי' לקללה לכל מילי והוה אמרי' נמי כי היכי דקללה אפי' לאחר מיתה כדילפי' מאביו ואמו קילל מש"ה הפסיק בהך לומר דמכה לאחר מיתה פטור. וטעמא דפטור משום דמכה אביו אינו חייב עד שיעשה בו חבורה כדלעיל. ולאחר מיתה לא שייך חבורה. ה"נ קמ"ל במה שמפסיק דלא מקשי' לענין מיתה דליהוי מכה נמי מיתתו בסקילה קמ"ל דבחנק. והא דמקשי' היינו לענין מאי דדרשינן במקלל לרבות את האשה ולהוציא את הקטן. וה"נ לענין שאם היו אביו ואמו רשעים גמורים וקילל אותם דפטור משום ההיא דבעמך. ומקשי' הכאה לקללה דה"נ אם חובל בהם פטור כדאיתא בפ' הנחנקין:

פסוק יז

מות יומת בסקילה וכו' ובנין אב וכו' הק' הרב מוהרא"ם ז"ל דמלישנא דמכילתא משמע שדורשו בג"ש ומי דחקו לרש"י לפרשה ע"ד בנין אב. ות' דשמא ג"ש אינה אלא בתיבות דומות וכאן אינן דומות דמיהם ודמיו ואף על פי שאמרו זוהי שיבה זוהי ביאה אין זה כ"כ רחוק כמו המלות בלתי דומות וכו' ע"כ ואחר המחילה ק"ל דהא אמרי' במכות אההיא דהוה ס"ד דתלמוד' למימר דאין דנין לעיני מלעיניך ומאי נ"מ והא תנא דבי ר"י זוהי שיבה זוהי ביאה ע"ש. הרי דמשוה דתלמודא המלות בלתי דומות לההיא דשיבה וביאה. והאמת הוא דשפיר ילפי' ג"ש אפילו המלות אינן דומות לגמרי רק דלא סתרי אהדדי כל היכא דליכא דדמי ליה דאי איכא דדמי ליה ודאי מדדמי' ליה ילפי' וכמו שביאר כ"ז הג"רש בס' כריתות וקו' הרב במקומה עומדת מי לחצו לרש"י ז"ל. ונל"ע דכיון דבההיא פרשתא דבעל אוב כתיב ביה סקילה וכרת כי ליכא עדים וממילא בשגגתו חייב חטאת הילכך לא ניחא ליה לרש"י לפי' דבג"ש הוא דיליף דאם כן נימא אין ג"ש למחצה ונילף מקלל מבעל אוב לכל מלתא ונימא דעקימת שפתיו הוי מעשה ולחייב נמי קרבן בשגגתו לכך מייתי ליה בדרך מה מצינו:

פסוק יט

רק שבתו וכו' אם קטע וכו' וה"ה אם לא קטע שום אבר רק שהכהו הכאה שמבטלו ממלאכה ואחר כך מעלה ארוכה בענין דליכא נזק אלא שבת לחוד שצריך לשלם דמי שבת והכא רבותא קמ"ל דחייב על השבת אפי' במקום נזק דלא תימא הואיל ומשלם לו דמי ידו הרי הכל בכלל ותו לא מידי קמ"ל דמלבד נזק משלם גם השבת:

ורפא וכו' שכר וכו' כתב הרא"ם ז"ל לא שירפאנו הוא עצמו דאין זה בידו ע"כ. ועמו הס"ד מי לא משכחת לה שבידו לרפאת וכגון שהוא עצמו רופא. אלא דאפ"ה מצי א"ל דמית עלי כאריא ארבא וצריך דוקא לשכור רופא אחר כדאיתא בגמרא:

פסוק כ

וכי יכה וכו' והוציאו מן הכלל להיות נדון וכו' פי' שיצא לידון בדבר חדש כלו' דבר שהוא סותר לגמרי לכלל דבכלל מכה איש ומת אפי' מת אחר שנה כל שמת מחמת המכה חייב וזה יצא לידון בדבר חדש ואין אתה יכול להחזירו לכללו עד שיחזירנו הכתוב והילכך לא גמרי לישראל מן העבד להיות נדון בדין יום או יומים דאפי' למ"ד בריש איזהו מקומן נהי דאיהו לא גמיר מכלליה אבל כלליה יליף מיניה היינו דוקא בשאר מילי אבל בחדושו לא יליף כלליה מניה וכמ"ש כל זה הרא"ם ז"ל. אמנם הק' הרב למ"ד לא הוא גמיר מכלליה ולא כלליה גמיר מיניה היכי יליף רוצח מעבד דמיתתו בסייף מקרא דנקום ינקם כדלקמן. ותירץ דאה"נ דלאו מעבד יליף אלא מדכתיב שופך דם האדם באדם דמו ישפך דשפיכת דמים אינו אלא בסייף. אבל הרמב"ם והסמ"ג כתבו דילפי' מנקום ינקם וצ"ע עכ"ד. ואחרי נשיקת הרצפה תלמוד ערוך הוא בפ"ד מיתות דף נ"ב בתר דיליף מקרא דנקום ינקם קאמר תלמודא אשכחן דקטיל עבדא בר חורין מנא לן (ופירש"י בר חורין דלא כתיב ביה אלא מיתה סתם וכל מיתה סתם חנק הוא) ולאו ק"ו קטיל עבדא בסייף בר חורין בחנק ע"כ. ומאי דאמרן בפ' איזהו מקומן דאף כלליה לא יליף מניה היינו במה מצינו אלא היכא דאיכא למדרש ק"ו דרשינן וילפינן. וקרא דשופך דם האדם דכתב הרב ההוא דבני נח כתיב דכל מיתה בסייף וליכא למגמר מניה לישראל כלל אלא כדאמרן ודברי הרמב"ם והסמ"ג ברורים ונכונים. ואין להקשות דאין עונשין מן הדין דגילוי מלתא בעלמא היא לפרש דמות יומת דכתיב גבי רוצח מיירי בסייף:

נקום ינקם מיתת סייף וכו' וא"ת ומנ"ל דמן הצואר דילמא דעביד ליה גסטרא קורעו מגבו כבר תירצו בש"ס דלעיל אמר קרא ואהבת לרעך כמוך ברור לו מיתה יפה:

פסוק כב

ענוש וכו' דמי ולדות וכו' אבל מיתא ליכא ודאי דבעי מכה איש וכדפירש"י לעיל וטעמא כתב הרא"ם ז"ל דכל זמן שלא יצא לאויר העולם יש לחוש שמא לא יכלו לו חדשיו ואע"פ דרוב עוברין יכלו להם חדשיהם. מ"מ כיון דהשתא עדיין לא כלו התראת ספק היא ולא שמה התראה ולא דמו לסתם אנשים דאזלינן בהו בתר רובא ולא חיישי' דילמא טרפה הוו דיש לחלק בין רובא דהאידנא לרובא דאחר זמן עכ"ל. ולא ידעתי טעם לחילוק זה. ולע"ד דה"ט דהכא לא אזלי' בתר רובא משום דהני עוברין עד האידנא בחזקת דלאו בני קיימא נינהו ואיכא למימר מספק נעמידנו על חזקתו ואע"ג דקי"ל רובא וחזקה רובא

עדיף. מ"מ שאני הכא דאיכא נמי מיעוטא דמפילין נפלים ונימא סמוך מיעוט' לחזקה ואתרע לה רובא ואפי' לרבנן דפליגי עליה דר"מ הו"ל פלגא ופלגא והו"ל ספק שקול ומיקרייא התראת ספק ופטור ואפש' שזוהי גם כן כוונת הרב מוהרא"ם ז"ל אלא שקיצר טובא וסתם הדברים:

ענוש וכו' וכמוהו וענשו וכו' ז"ל במכילתא ענוש יענש ממון או אינו אלא מיתה הרי אתה דן נאמר כאן עונש ונאמר להלן וענשו אותו מה להלן ממון אף כאן ממון ע"כ משמע דמכח ג"ש מועשו הוא דיליף הכא דהוי ממון ואילו רש"י לא פי' כן ונראה משום דמשמע ליה דהכא מגופיה דקרא משתמע מדכתיב בתר הכי ונתן בפללים דבר הניתן מיד ליד ומאי ניהו ממון וא"צ לג"ש הילכך נדחק לפ' דלא מייתי לקרא דוענשו אלא לרווחא דמלתא לומר דאשכחן נמי במקום אחר כה"ג דלנתינת ממון קרי ליה עונש ולאו לדרוש בג"ש מייתי ליה במכילתא ומכל מקום פשט הברייתא לא משמע הכי ולא ידענא אמאי לא העיר הרא"ם זכרונו לברכה בזה:

פסוק כד

עין תחת עין וכולי ולא נטילת אבר וכו' שאם אתה אומר נטילת אבר ממש זימנין דמחמת ביעתותא שמצפה שיסמו את עינו דילמא מיית ורחמ' אמר עין תחת עין ולא נפש תחת עין כדאיתא בגמ' שם:

פסוק כט

וגם בעליו יומת בידי שמים וכו' וא"ת א"כ אמאי כתיב וגם דמשמע דמוסיף על ענין ראשון דגם הוא כשורו. הא לא קשיא דאצטריך למכתב הכי למאי דתנינן ברפ"ק דסנהדרין כמיתת הבעלים כך מיתת השור. מה בעלים אם היו עוברין עבירה בענין שהיו חייבין מיתה היו דנים אותם בכ"ג הכי נמי שור הנסקל דינו בכ"ג:

פסוק ל

אם כפר וכו' אינו תלוי וכו'. הקו' מבוארת דב"ספ יתרו חשיב רש"י ומייתי לה משמיה דרבי ישמעאל ג' אם שאינם תלויים ואם מזבח אבנים אם כסף תלוה ואם תקריב מנחת בכורים ולא מני להך בהדייהו וכבר הק' כן הרא"ם ז"ל. ותירץ דאין זה חובה כמו הם שהם חובה שאינה תלויה בדבר אבל זה אף על פי שהוא חובה תלויה בדבר שאם יגח שורו המועד אדם והמיתו אז יושת כופר עליו ע"ש והנה בשלמא הנהו תרי מזבח ומנחת בכורים מבוארים הם דלא תלו בשום דבר אבל אם כסף תלו' ק' דתלויה בדבר אם ימצא העני שיצטרך ללות. ואפ' דכוונת הרב כלפי מאי דכתיב כי לא יחדל אביון מקרב הארץ. אך ק' דר"זל רמו קראי אהדדי הך דכי לא יחדל עם קרא דאפס כי לא יהיה בך אביון ומשני ל"ק כאן כשעושין רצונו ש"מ כאן כשאין עושין ומייתי לה רש"י בפרשת ראה

א"כ הו"ל תלויה בדבר. ואפי' ליישב במאי דפירש"י לקמן את עמי וכו' עני ועשיר עני קודם וכו' הרי דאם לא נמצא עני גם לעשיר מצוה להלוותו לעת הצורך באופן דשייכא מצוה זו בכל ענין ובכל זמן. אלא דאכתי ק"ק שאם לא נמצא אפי' העשיר שיצטרך ללות נמצא שאין בידו לקיים באופן שתלוי בדבר אחר. ולע"ד דה"ט דלא דמו דהנהו תלת איכא בהו מצוה וחיובא נמי עליה רמיא לאהדורי ולבקש לקיימם עכ"פ וכל שהוא מבקש ומחזיר שיבאו לידו לקיימם מצוה הוא עושה משא"כ הכא דאדרבי' טפי איכא בהו מצוה וחיובא נמי עליה רמיא לשמור שורו שלא יזיק ושלא יצטרך לבא לידי נתינת כופר אלא שאם אירע שבא לידו אז מצוה עליה לשלם כופר הילכך לא דמו ופשוט:

פסוק לב

שלשים וכו' גזירת הכתוב וכו' הק' מוהרא"ם ז"ל לא ידעתי מה בא להודיענו הרב בזה שהרי מקרא מלא הוא כסף ל' שקלים לא פחות ולא יותר וכו' ע"ש. ולפע"ד הוצרך רבינו לזה משום ששנינו בברייתא דר' ישמעאל כל שהיה בכלל ויצא לטעון וכו' כעניינו יצא להקל ולא להחמיר וכל דבר וכו' שלא כעניינו יצא להקל ולהחמיר ואצטריך ללמד דהך לא מיקרי טעון אחר כעניינו ונימא שיצא להקל דוקא ולא להחמיר דהא דכתיב כסף שלשים שקלים היינו דאם שוה אלף זוז לא יתן אלא שלשים שקלים אבל לעולם אם אינו שוה רק דינר לא יתן אלא דינר שדינו להקל מבישראל ולא להחמיר מש"ה קמ"ל דליתא אלא דיינינן ליה בדבר שלא כעניינו דיצא להקל ולהחמיר ג"כ והילכך דינו בל' שקלים לעולם אפי' אינו שוה אלא דינר והיינו דק"מל וע' בדברי הג"רש בס' כריתות דכ"הג הו"ל שלא כעניינו עיין שם:

פסוק לג

או כי יכרה וכו' אם על הפתיחה וכו' אע"ג דבמכילתא אי' מכאן שאין עונשין מן הדין מ"מ תלמודא דידן דדריש כדברי רש"י אין סובר כן כמו שאמר התוס' בפ' הפרה דמ"ט והביאו הרא"ם ז"ל ומ"מ לא ביאר הרב דבריהם דצריכין ביאור מ"ט אינו סובר כן דודאי הכלל אמיתי ומוסכם דאין עונשין מן הדין ואלא מיהא בכה"ג סבר הש"ס דלא שייך אין עונשין מ"ה דאינו אלא גילוי מלתא בעלמא דכשהוא כורה הרי הוא פותחו ג"כ ממילא ועדיף נמי הוי מעושה מעשה והילכך שפיר אתי כורה מפותח אלא כי אצטריך לדרשה דכור' אחר כורה והיינו שאם הראשון כרה ט' טפחים דליכא שיעור מיתה ובא השני וכרה טפח והשלימו לעשרה הראשון עכשיו פטור אפי' מנזיקין והשני חייב אפי' במיתה וכ"ש בנזיקין. והיינו כרבנן דפליגי עליה דר' שם דף נ"א. ואמנם הק' הגאון הר"אם ז"ל איך הניח רבינו המסקנא שהעלו שם דכורה אחר כורה דחייב האחרון נפקא לן מכי יכרה איש א' ולא שנים וכו' ותפס ההוא דמפיק ליה מ"קו דאם על הפתיחה וכו'

שכבר נתבטלו דבריו ממה שהקשו עליו והא מצרך צריכי דאי כתב רחמנא כי יפתח ה"א פותח סגי בכיסוי אבל כורה בעי סתימה שימלאנו עפר. ואי כתב כורה ה"א משום דעבד מעשה אבל פותח אפילו כיסוי לא ליבעי ע"כ והניחו חלק. והנה הך צריכותא דכתב הרב לא אמרוה שם בגמ' בהדיא אלא הכי אמרי' התם מ"ט דרבנן אמר קרא כי יפתח וכו' אם על הפתיחה וכו' אלא להביא כורה אחר כורה. ור' אמר לך הנהו מצרך צריכי כדאמרינן ורבנן נמי מצרך צריכי אלא ה"ט דרבנן אמר קרא כי יכרה איש וכו' וצריכותא זו שכתב הרא"ם ז"ל אמרה רב יוסף לעיל דף נ' אליבא דר"ע דפליג עליה דרבי ישמעאל דרב יוסף מוקי פלוגתייהו דכ"ע סברי דבור ברה"י חייב מ"ט אמר קרא בעל הבור ישלם כי פליגי ברי"ה ר"י סבר ברי"ה נמי חייב דכתיב כי יפתח וכי יכרה אם על פתיחה חייב על כרייה לכ"ש אלא שעל עסקי פתיחה ועל עסקי כרייה בא לו ור"ע הנהו מצרך צריכי דאי כתב רחמנ' כי יפתח הוה אמינא פותח הוא דסגי ליה בכיסוי וכו' אבל רבה פליג עליה דרב יוסף וסבר ברי"ה כ"ע לא פליג דחייב מ"ט אמר קרא כי יפתח וכו' שעל עסקי פתיחה ועל עסקי כרייה וכו' כי פליגי ברשותו ואפקריה ר"ע סבר ברשותו נמי חייב כי אפקריה לרשותיה מ"ט דכתיב בעל הבור וכו' ורבי ישמעאל סבר בעל הבור בעל התקלה ולעולם ברי"ה דוקא ע"ש. מעתה ניחזי אנן דבשלמא לרב יוסף אליביה דר' עקיבא דמצריך לקרא לאותה צריכותא. כדלעיל פשיטא דתו ליכא למדרש מיניה להביא כורה אחר כורה אבל אליביה דר"י וכן לרבה בין אליבא דר"י ובין אליבא דר"ע דלא דרשי מההוא קרא אלא לו' שעל עסקי פתיחה וכרייה בא לו מצינן למימר שפיר דעיקר קראי דכתב או כי יכרה להביא כורה אחר כורה. ומיהו ממילא ש"מ דעל הפתיחה והכרייה לבד חייב אפילו אינו ברשותו אלא ברי"ה ובכ"הג שפיר שמעי' מיניה תרתי. ודומה לזה ממש אי' התם כי אמרי' דנ"פל כורה אחר כורה שהשני חייב מדכתיב והמת יהיה לו ההוא דקא עביד מיתה ופריך והא מיבעי ליה לכדרבא לפטור שור של פסולי המוקדשין שנאמר והמת יהיה לו במי שהמת שלו ומשני ולאו ממילא שמעת מינה דבההוא דעבד מיתה עסיקי' ע"ש וכי אמרי' התם ורבנן נמי מצרך צריכי אלא ה"ט וכו' אה"נ דהוה מצי לשנויי כדאמרן דרבנן לא דרשי לקרא כההיא צריכותא אלא כדלעיל וממילא ש"מ תרתי כה"ג אלא דבעי לשנויי בשינוי מרווח דאפי' את"ל דרבנן דר' סברי כר"ע אליביה דרב יוסף אפ"ה שפיר מצי סברי שהשני חייב מכח לימוד אחר אבל רש"י נסיב ליה אי כרבא אליבא דכ"ע ואי כרב יוסף אליביה דר"י ועיין עוד לקמן ועפ"י דרכנו למדנו להבין נועם שיח רבינו ז"ל דאח' שכתב כאן להביא כורה אחר כורה כתב בדיבור שא"חז ובחופר ברי"ה דיבר הכתוב ולכאורה ק' שדברים אלו חוץ למקומן

הן דלעיל ברישיה דקרא הול"ל כי יפתח איש בור ברי"ה ובהכי היה מקצר בדברים ג"כ. אבל לדרכנו ניחא דמתחל' כתב או כי יכרה להביא כורה וכו' ואחר כך כתב ובחופר בר"ה דיבר הכתוב כלומר לזה לא צריך לימוד בפ"ע דממילא ש"מ דבהכי דיבר הכתוב דעל עסקי פתיחה או כרייה לבד חייב אף על פי שאינו ברשותו ואע"ג דעיקר הכתוב אצטריך לכדלעיל האי ממילא ש"מ:

שור וכו' וה"ה לכל בהמה וחיה ע"מש הרא"ם ז"ל בזה. ומ"מ לא ידענא למה לא הזכיר רבינו העוף ג"כ שדינו בזה כמו בהמה וחיה וכדתנן חיה ועוף כיוצא בהן:

פסוק לד

בעל הבור בעל התקלה וכו' מתוך הסוגייא שהבאתי לעיל נתבאר לך דרבינו נסיב לה כוותיה דר"י אליביה דרבא דלא מיחייב אלא בר"ה ודריש בעל הבור בעל התקלה ודלא כר"ע דמחייב אפי' ברשותו כשהפקירו (דאל"כ מצי למימר ליה תורך ברשותי מאי בעי) ודריש בעל הבור כפשוטו ולא ירדתי לסוף דעת רבינו אמאי דהא ק"ל הלכה כר"ע מחבירו וכ"ש הכא דסתם מתני' כוותי' דר"ע דמחייב אפי' בר"הי. ומה גם דפשטיה דקרא משמע טפי כוותיה. והרמ"בם בפ"ב מהנ"מ פסק הכי בין ברשותו והפקירו בין בר"ה. ואפשר לומר דרבינו נמי הכי ס"ל והיינו דקאמר אף על פי שאין הבור שלו שעשאו בר"ה כלומר ל"מ אם עשאו ברשותו שאז ודאי חייב אף על פי שהפקירו אח"כ הואיל וכי עשאו ברשותו עשאו אלא אפילו בר"ה נמי חייב דבעל הבור דכתב רחמנא כייל תרתי או בעל הבור ממש או בעל התקלה. והש"ס דלעיל ה"ק דר"י סבר דבעל הבור הוי פי' דוקא בעל התקלה. אבל לר"ע מתפרש בתרי אנפי בעל הבור ממש א"נ בעל התקלה דתרוייהו מיחייבי:

פסוק לה

ומכרו וכו' זה חצי החי וחצי המת וכו' לישנא בעלמא הוא וכלישנא דברייתא דפ' המניח דף ל"ד אבל לפי האמת כולה נבילה דניזק הוי ועליה משלם המזיק חצי ממה שפחתה מיתה וכן מסיים רש"י באינם שוין והאי חצי המת ר"ל שחולקין בשבח נבילה עיין שם:

פסוק לו

שלם וכו' נזק שלם. פי' דמלישנא דישלם שור משמע שיש לו לשלם כל דמי השור מה שהיה שוה מחיים. והא ליתא דהא מסיים קרא והמת יהיה לו פי' לניזק לכך פי' דר"ל נזק שלם דהיינו כל מה שפחתה המיתה:

פסוק לז

חמשה בקר וכו' ארי"בז וכו' ארי"מ וכו' נראה דאיכא בינייהו שהיה עומד לטביחה דוקא ולא לחרישה כגון שהיה נגחן או אפי' בל"ז כל שידוע שאין לבעליו שדה. דאילו

לטעמא דריב"ז משום שהולך ברגליו הא נמי הולך ברגליו ומשלם חמשה ואילו לטעמיה דר"מ משום ביטול מלאכה הכא דליכא ביטול מלאכה משלם ד' כמו בשה. וה"נ איכא בינייהו בשה כגון עז שהיה עושה בה מלאכה דהיינו חולב ומגבן ומחבץ לר"מ משלם ה'. ולרי"בז אינו משלם אלא ד' כ"ז נראה לפי סברת הנך תנאי דמכילתא. אבל בש"ס דידן לא נזכר מידי מהאי רק אמרינן בפ' מרובה תניא ארי"ע מפני מה אמרה תורה טבח ומכר משלם תשלומי ד' והי' מפני שנשתרש בחטא. נר' דסבר דגזרת הכתוב היא לחלק בין שור לשה. ועפ"ז הוא מאי דתניא התם דף ע"ח הגונב את הקטעת ואת החגרת ואת הסומא משלם תשלומי ד' והי' עיין שם. ואילו לפום טעמא דהני תנאי הא הכא ליכא ביטול מלאכה שאינה ראויה לחרישה וגם אינה הולכת ברגליה וא"פה התורה חייבתו לשלם ה'. ור"שי נסיב אליבא דמכילתא שהוא מלתא בטעמ' וקרובה לדעת:

פרק כב

פסוק ג

אם המצא וכו' שלא טבח ולא מכר וכו' שלא טבח נפקא ליה מואם המצא תמצא פרט לטבח דמצוי וקאי שאינו זז ממקומו. ומידו ממעטי' מכר שאינו ברשותו. ובזה מיושב מה שהק' הר"אם ז"ל עיין שם. ומ"מ נר' דהנך מיעוטי לא קיימי אלא אשור ושה שנזכרו בקרא דהנהו בעי' לאוקמי דוקא בדלא טבח ולא מכר שאם טבח ומכר הרי הוא בכלל תשלומי דו"ה אבל לגבי חמור וכל שאר מטלטלין דמרבי' מאידך קרא פשיטא דאין חילוק בין טבח ומכר לשלא טבח ולא מכר דכל דאיכא עדים שגנבו אפי' טבח ומכר משל' תשלומי כפל וזה ברור:

חיים שנים וכו' ולא ישלם וכו' הכי אי' במכילתא. והק' הרא"ם ז"ל דבש"ס דידן פ' מרובה דרשו בענין אחר דקאי אריש דקראי לומר אחייה לקרן כעין שגנב. ואיך הניח רש"י תלמוד ערוך וכו' עיין שם. ואני בעניי אומר דאין חילוק בין דרשה דמכילתא לדרשה דתלמודא דידן. ולא ידענא מאי קאמר מר דלפי המכילתא חיים קאי אסיפיה דקרא ולפי התלמוד קאי אריש שהרי מ"ש בש"ס אחייה לקרן היינו כדאמרי' התם שאם גנב בהמה שמנה והוכחשה אינו משלם דמי ב' בהמות כחושות אלא דמי ב' בהמות כעין מה שגנב. ובמכ"ש אתי שאם גנב בהמה ומתה שאינו משלם דמי מתים אלא דמי חיים והוא גופה דרשא דמכילתא שאינו משלם דמי מתים דע"כ מיירי במכילתא דהשתא מתה הבהמה שגנב דאל"כ פשיטא צריכא למימר הרי הבהמה חיה אצלו ומהיכא תיסק אדעתין שישלם מתה והרי היא חיה א"ו בהכי מיירי כגון שמתה דס"דא זיל בתר האידנא קמ"ל דלא אלא משלם כשעת הגזילה. וממילא דה"ה הוכחש' דמה

לי איקטלא כולה מ"ל איקטלא פלגא שכן תמצא הך סברא התם בסוגייא בענין אחר. ומעתה רש"י נקט דרשה דמכילתא שהוא מאי דטפי פשיט במלת חיים ואה"נ דממילא אתי נמי אידך דרשה דתלמודא דחד טעמא היא כדאמרן וא"ת לפי דרשה זו אמאי פסיק טעמא באתנחתא במלת חיים הואיל ונדרש עם שנים ישלם דבתר הכי וי"ל דאילו כתב חיים שנים ישלם סמיכי אהדדי הוה משתמע דוקא חיים בעי' ולא סגי בדמים. מש"ה איפסיק לדרוש דלאו דוקא חיים אלא בדמי חיים סגי:

פסוק ד

כי יבער את בעירה ובער כלם ל' בהמה וכו' אני בער ולא אדע מאי קאמר מר דבשלמא כי יבער היא ל' בהמה דפי' יוליך בהמתו. ואת בעירה נמי רוצה לומר ושלח את בהמתו. אבל וביער הוא עצמו פי' בשם רבותינו שהוא נזקי השן האוכלת ומבערתו וכן אמרו בגמ' ובער זה השן וכה"א כאשר יבער הגלל א"כ אינו ל' בהמה אלא לשון ביעור וכליון ולא ידעתי למה לא העירו בזה המפי' ז"ל:

בשדה אחר של איש וכו' דא"לכ הול"ל בשדה בי"ת שב"א וכמ"ש הרא"ם ודלא כמ"ש הש"ח בשם מהרש"ל לפי ששדה לשון נקבה ואחר ל' זכר דאדרבא שדה לשון זכר כנר' מכמה מקומות כריח שדה אשר ברכו ושדה מגרש עריהם לא ימכר וביחזקאל אל שדה טוב ובמשלי זממה שדה ותקחהו והרב רצה ללמוד מריבוי השם שהיא שדות. ואין מזה ראיה שמצינו כן רבים כמו אב אבות:

פסוק ח

אשר יאמר כי הוא זה וכו' אא"כ הודה במקצת וכו' עיין בראי"ם ז"ל דכתב דאף על פי שאין זה לפי ההלכה דקי"ל כמ"ד דשומרים א"צ הודאה במקצת והך כי הוא מפרש ליה במלוה מ"מ נקט רש"י הדעה הקרובה לפשט עיין שם. ונר' דמ"שה פיר"שי ברישא אידך פירושא שהוא יתכן לדידן לפי ההלכה:

פסוק יב

הטרפה וכו' אינו אומר טרפה וכולי דכל זה מיותר דמדכתיב אם טרף וכו' יבאהו עד ממילא מובן שאינו משלם לכך משני שבא לחלק בין טריפה לטריפה. ומ"ש רש"י בטרפה דפטור דזאב וארי וכו' היינו אליבא דר"י דבפ' הפועלים ומיירי בשעת משלחת זאבים דאילו לת"ק שם זאב א' אינו אונס אפי' בשעת משלחת זאבים. ולא ידענא אמאי נקט כיחידאה דבלשון הכתוב אין שום הכרח לזה. ואפשר דט"ס הוא וצ"ל זאבים:

פסוק טז
כמהר וכו' חמשים כסף וכולי לא ידענא אמאי לא ביאר מ"ש בגמ' שיהא זה כמהר הבתולות ומהר הבתולות כזה שהרי אף על גב דהתם כתיב חמשים כסף אכתי לא ידעי מידי אם חמשים זוזים או שקלים ומהכא ידעי שהם שקלים דכתיב ישקל:

פסוק יז
מכשפה לא תחיה אלא תומת וכו' והא דכתב בלשון לא תחיה. י"ל ע"פי מ"ש רש"י גבי שמנים נשים שתלה שמעון בן שטח דמייתי התם שהלך עם פ' בחורים והזהירם שיגביהו כל א' אחת מהן מן הארץ כדי שלא יוכלו לינצל ע"י כישוף עיין שם. והיינו דכתיב לא תחיה כלו' שתלמד ותדע כיצד תעשה כדי שלא יועילו כשפיהם להחיות את עצמן:

פסוק יט
יחרם וכו' אני מרבה המקטיר והמנסך. אף המשתחוה כמותם שחייב אפילו שלא כדרכה ואמנם לא הוצרך רש"י לכתבו ולפי שהוא מפורש באותו הפסוק שהזכיר וילך ויעבד אלהים אחרים וישתחו להם וכו' והוצאת את האיש וכו':

פסוק כ
וגר לא תונה אונאת דברים וכו' ולא תלחצנו בגזלת ממון. האי אי' במכילתא ובש"ס מציעא דף נ"ח. ואף על גב דהו"מ למדרש נמי איפכא משום דאיכא תרי קראי בהך פרשתא בלחיצה הך הכא ואידך לק' וגר לא תלחץ וההוא לק' משמע ליה דאיירי בלחץ דברים מדמסיים ואתם ידעתם את נפש הגר כי גרים וכו' אם כן ממילא הך דהכא בממון ומדלחץ בממון אונאה בדברים:

פסוק כב
אם ענה וכו' ה"ז מקרא קצר וכו' דהא דכתיב בתר הכי כ"א צעק וכו' הוא ענין אחר והינו דוקא כשצועק אבל אם אינו צועק לא ידענו אלא גזם ולא פי' כאן אבל פי' במקום אחר גבי מעלים עיניו מן הצדקה וממנו נקח למאי דקמן דהתם כתיב וקרא עליך וכו' והיה בך חטא ופירש"י שם והיה בך חטא מ"מ א"כ למה נאמר וקרא שממהרין לקורא תחלה:

פסוק כג
והיו נשיכם אלמנות ממשמע שנאמר וכו' ההרגש שמבחוץ הוא דהיכי קאמר מלתא פסיקתא והיו נשיכם אלמנות דמשמע בהוייתן יהו שתשארנה אלמנות ומי יכריח זה אפשר שתנשאנה. ושוב לא תהיינה אלמנות אלא מוכרח לפ' שלא יהיו עדים וכו':

פסוק כד
אם כסף וכו' ר"י אומר עיין מ"ש לעיל בפ' אם כפר יושת ובפ' יתרו בפ' ואם מזבח אבנים:

את עמי עמי ונכרי וכו' בגמ' פ' איזהו נשך דף ע' הקשו פשיטא ומשנינן לא נצרכה אלא דאפי' לנכרי ברבית ולישראל בחנם. ואמנם הק' הר"אם ז"ל דאכתי מנבלה ילפי' לה דכתיב לגר תתננה ואכלה או מכור לנכרי ואמרי' להקדים נתינה לגר תושב למכירה דגוי והך קרא ל"ל ונלע"ד דלפי דעת הרמ"בם ז"ל ניחא דסבר דמצות עשה היא להלוות לעכ"ום ברבית כמ"ש בפ"ה מה' מלוה והשתא הואיל וזו מ"ע וזו מ"ע לאו מלתא דפשיטא היא ול"ד להההיא דנבלה דהתם ליכא מ"ע כלל לא בנתינה לגר ולא במכירה וליכא למילף מהתם מש"ה אצטריך. ומכאן ראיה לדעת הרמב"ם ז"ל מדאצט' הך קרא. ומ"מ רש"י ז"ל ממ"ש בקרא דלנכרי תשיך משמע דלא ס"ל כדעת הרמב"ם ולדידיה אפי' לדחוק ולומר דאצטר' הך קרא ולא מצי' למילף דההוא דנבלה דשאני התם שאינו אלא פעם אחת באקראי דאירע לו נבלה [דאילו בקביעות אסור להתעסק] הילכך לא קפיד קרא על הפסד מועט אבל כאן שהוא דבר שיכול להיות תדיר ואיכא הפסד מרובה אימא דיוכל להקדים הלואה לגוי ברבית שהוא ריוח מרובה קמ"ל. וההיא דעני ועשיר יש להק' בה מעין קו' הש"ס פשיטא ויש לתרץ דסד"א שיקדים העשיר לפי שבשתו מרובה ואם לא ימצא מי שילוהו לא יקבל בצדקה אבל העני אם לא יתן לו זה בהלואה הא כל ישראל מוזהרין עליו ליתן לו די מחסורו אשר יחסר לו והוא רגיל לשאול מן הבריות ולא יתבייש קמ"ל. ואידך נמי דעניי עירך וכו' ההוא נמי אצט' דסד"א זו מצוה עוברת דעכשיו הם כאן ואם לא יתן להם עכשיו שוב לא יתן להם אבל עניי עירו דתמיד הם אצלו אם לא יקיים בהם המצוה האידנא יקיימנה לאחר זמן קמ"ל:

פסוק כו

במה ישכב לרבות את המצע אינו ר"ל מצע של מטה לשכב ולישן עליו דההוא מיוחד ללילה ונפקא לן מקרא אחרינא השב תשב לו את העבוט כבוא השמש אלא הכא מיירי במצע המיוחד להסב עליו ביום כגון לאכילה:

פסוק כח

ודמעך התרומה ואיני יודע וכו' עיין לרבינו בחיי ז"ל דמפי' ל' דמעה בתרומת תירוש ויצהר הוא משקה היוצא מפרי דוגמת הדמעה מן העין:

בכור בניך וכו' לסמוך לו כן תעשה לשורך לצאנך כצ"ל ועיין בבכורות ר"פ עד כמה דף כ"ו:

פסוק ל

ובשר בשדה וכו' בשר שנתלש ע"י וכו' בדפו' שלפנינו יש כאן בלבול גדול וט"ס וכצ"ל בשר שנתלש ע"י טריפת ארי או זאב מן חיה כשרה או מן בהמה כשרה בחייה ור"ל

שכשנתלש בשר הבהמה או חיה בחייה ע"י ארי או זאב אף שהבהמה או החיה כשרה מ"מ הבשר אסור משום בשר בשדה וכו':

לכלב תשליכון וכו' ההרגש הוא דמאי קמ"ל מכיון דכתיב לא תאכלו סגי ולכך משני דאצטריך לאשמועינן שהוא נכבד וכו' והלימוד הוא ממה שייחד לו הכתוב הטריפה שהיא חשובה מהנבלה דאינה מטמאה ולנכרי ייחד הנבלה:

פרק כג

פסוק ב

לא תהיה אחרי רבים וכו' ואני אומר לישבו וכו' ומ"מ הואיל ויש בזה דוחק גדול דלא תענה על ריב לנטות אחרי רבים הוא עצמו מ"ש בתחלה לא תהיה אחרי רבים וכו' ונמצא זה כפל הענין במלת שונות הילכך הביא תחלה המדי אף שאינו מיושב על ל' המקרא:

פסוק ז

כי לא אצדיק וכו' אין עליך להחזירו וכו' חד מתרווייהו נקט רבינו דהיינו לצדיק וה"ה נמי דשייך הא טעמא בנקי שיש לך להחזירו לזכות כי לא אצדיק רשע ואם חייב מיתה הרבה שלוחים למקום:

פסוק ח

ושחד לא תקח אפי' וכו' הא נמי כבר אמור בפ' שופטים לא תקח שחר ופירש"י גופיה שם אפילו לשפוט צדק והך קרא דהכא הו"ל לרבינו לפ' כדאמרינן בכתובות פ' שני דייני גזרות ושחד לא תקח אפילו שוחד דברים ולא ידענא למה לא העירו בזה המ' ז"ל:

יעור פקחים אפילו חכם וכו' עיין מ"ש בפ' שופטים בס"ד:

פסוק ט

וגר לא תלחץ וכו' עיין משל"ל בפ' וגר לא תונה. ומ"ש רש"י שסורו רע הנה בשלהי קדושין גבי כל שעסקו עם הנשים סורו רע פירש"י מנהגו רע והערוך בע' סר פי' מל' חמוץ סורו כמו שאורו כלו' חמוצו רע. והר"אם ז"ל פי' סורו כמו צורו ר"ל אלוהו אלא שכינה בסמ"ך לגנאי ואחר המחילה לא יתכן לפ' כן בשאר מקומות וכבר תמה עליו בעל מוסף הערוך מההיא דקדושין ע"ש:

פסוק יא

ונטשתה מאכילה וכו' ד"א וכו' לפי ראשון ק' דונטשתה משמע דקאי על הקרקע עצמה ולא על הפירות. ולר"א נמי ק' דהא זיבול וכדומה שאינם מלאכות גמורות אינם מדאורייתא אלא מדרבנן. וצ"ל דקרא אסמכתא ועיקר קרא לאו להכי אתא ע' בראי"ם:

פסוק יב

בן אמתך בעבד ערל וכו' פי' דק"ל דאמאי לא כתיב עבדך מאי בן אמתך לכך פי' דמשום דאכתי ערל הוא כגון שעדיין לא עברו י"ב חדש משקנאו עם אמו הילכך אינו נקרא עדיין עבדא של ישראל להודיע שאסור להשהותו כך אלא חייב למולו ולהטבילו לשם עבדות:

פסוק יג

ובכל כו' כל מ"ע באזהרה וכו' ומ"מ ליכא מלקות במ"ע משום דהוו לאו שבכללות. ואף על גב דקי"ל השמר דעשה עשה וכמו שהק' הרמב"ן ז"ל הביאו הרא"ם י"ל דלא נקרא השמר דעשה אלא היכא שכתוב אצל העשה המפורש במקרא משא"כ זה דאע"ג דקאי על כל מ"ע מ"מ לא נכתב אצל העשה. ומה שהביא ד"א היינו דלפי' זה לא הול"ל בהאי לישנא דתשמרו אינו ל' ציווי אלא הכי הול"ל השמרו בכל אשר אמרתי לכם. ובתר הכי לכתוב ולא תזכירו שם אלהים אחרים אלא מוכח דה"ק ובכל וכו' תשמרו לעשות אימתי בזמן ששם אלהים אחרים לא תזכירו. וגם לפי' זה ק' שדבר זה כבר למדנו מקרא דוכי תשגו ולא תעשו את כל המצות וכו'. ותו מקרא דוסרתם מן הדרך וכו' ללכת אחרי אלהים אחרים וכו' ול"ל עוד מקרא שלישי. ותו דהכא לא מיירי קרא בעובד ע"ז אלא במזכיר שמה בלבד ולא מסתבר כלל שזה חשוב ככופר בכל התורה כולה:

פסוק יז

שלש פעמים לפי שהענין וכו' שלא יסתרסו וכו' לכאורה משמע שמרגיש רש"י הכפל דהא כבר כתיב לעיל שלש רגלים תחוג לי ואמאי הדר וכתב שלש פעמים וכו' אלא לומר שגם בשביעית נוהגים המועדות וכך הבין הרא"ם ז"ל. וק"ט דאי להא לא אצטי למכפל אלא במה שכתוב בפי' שביעית סגי דומיא דשבת שכתב רש"י לעיל בסמוך. וה"נ בבכורים לק' בפסוק ראשית בכורי וכו' והדרא קושייא אמאי אצטריך הכא למכתבינהו למועדות תרתי זימני. וע"ק ל' דשלא יסתרסו דהול"ל שלא יעקרו כמ"ש לעיל גבי שבת. ונראה דחדא מתרצא לחברתה דאה"נ דמקרא דלעיל למדנו כבר שלא יעקרו הרגלים אף בשנה השביעית. ומ"מ אצטי למכפל ללימוד אחר. והיינו דקראי כתיבי בחג המצות בחדש האביב שהתבואה באביה. ועצרת חג הקציר וסוכות חג האסיף וסד"א דדוקא בשאר שנים קפיד קרא שיהיו כל א' בזמנו זה הקצוב אבל בשביעית דאסור בעבודת קרקע וליכא אלא קצירה ולא אסיפה כלל נימא דליכא קפידא בזמן המועדות שיהיו בזמנן קמ"ל שלא יסתרסו ממקומן מזמנן המיות' להם:

פסוק יח

ולא ילין וכו' יכול אף על המערכה וכו' תלמוד לומר וכו' פי' דרבינו רצה לפרש דמאי דכתיב ולא ילין היא דוקא חוץ למזבח כלו' חוץ למערכה אבל אם נותנם על המערכה

אפי' רגע א' קודם אור היום באופן שכשהגיע ע"ה עדיין הם בעין שלא שלט האור אפי' במעוטן כ"ש ברוב אפ"ה לית לן בה והביא ראיה לזה מקרא דעל מוקדה וכו' כל הלילה ש"מ דאפי' רגע קטן קודם הבקר יכול להעלותן מהרצפה למערכה דסגי שיהא ע"ג האש בעת עלות השחר. והדר מקשה רש"י לנפשיה וכי תימא מנ"ל דההוא קרא דעל מוקדה אתא לשרויי הולכת האיברים כל הלילה דילמא לא היא אלא ה"ק קרא דמאחר שנתנם קודם שקיעת החמה על המערכה. אפילו עבר כל הלילה ולא נתעכלו עד סוף הלילה בהא הוא דלא איכפת לן אבל לא דאשתרי לכתחלה להעלותם כל הלילה. ומתרץ ר"שי באמרו ולא ילין אין לינה אלא בע"ה כלומ' דאילו לא אתא קרא אלא ללמד דבר זה אבל לעולם בעי' להעלותן קודם שקיעת החמה אלא דכל הלילה יש להן זמן להתעכל עד בקר וכשיגיע הבקר צריך שיהיו כבר דשן א"כ לא אצט' דמקרא דהכא נפקא דהא ע"כ אין לינה אלא בע"ה שנ' עד בקר ובהדי' קאמר לא ילין עד בקר שלא ימצאו עוד בעולם כשיבא בקר אלא מדאצטריכא תרי קראי ש"מ דקרא דהתם בא ללמוד היתר ההולכה מן הרצפה למזבח קודם הבקר וקרא דהכא אתא למימר שאם הניחן חוץ למזבח עד שהגיע ע"ה דעדיין לא העלן עובר בלאו. ודוק דבזה נל"עד שיתורץ כל מה שהרגיש מוהרא"ם ז"ל ע"ע. וגם בזה יתורץ למה היפך ושינה רבינו סדר הכתובים דברישא פי' עד בקר והדר ולא ילין דהא מ"ש על ולא ילין בא להכריח פירושו ולייש מה שהיינו יכולים להק' על דבריו:

פסוק יט

ראשית בכורי וכו' ואין בכורים אלא מז' מינין וכו' לכאורה ק' דאין כאן מקומו לבאר דין זה דכבר כתבו בפ' תבא דנ"פל מקרא מראשית ולא כל ראשית. ואפשר לומר שכוונת רבינו לרמוז שיש ליישב בזה סמיכות העניינים ב' דינים בפ' אחד הא דבכורים עם לא תבשל גדי. והיינו דבתר הכי סמך רבינו לזה גדי אף עגל וכבש וכו' וכוונתו דסמך הוא יתי ב' דינים אלו זה אצל זה דבתרוייהו צריכי' לומר לא מסרו הכתוב אלא לחכמים דבכורים אע"ג דכתיב ראשית בכולי סתם ביארו רז"ל ברוח קדש' שאין כל הפירות חייבים אלא דוקא ז' המינים נמצא דרבותינו בקבלתם באו להקל על מאי דנשמע לכאורה מפשט המקרא ובלא תבשל גדי הוא להפך דלפי הנשמע מפשט המקרא דוקא גדי ורז"ל עפ"י קבלתם אמרו דלאו דוקא אלא אף עגל וכבש בכלל גדי ולכך סמכם הכתוב כשם שאתם מקבלים דבריהם בסבר פנים יפות במקום שבאו להקל כגון אצל בכורים כך תקבלו כשבאו להחמיר כגון בלא תבשל גדי:

לא תבשל גדי וכו' שאתה מוצא בכמה מקומות כולי עיין מ"ש בס"פר כי תשא בס"ד:

פסוק כא
כי לא ישא וכו' אינו מלומד וכו' ועוד שהוא שליח וכו' מדכתיב לפשעכם ולא כתיב לפשע מוכח דה"ק דהפשע הוא בכם אבל לא בדידיה דאינו מלומד בכך ומשום דכתיב כי לא ישא וק' אטו בדידיה תליא הכפרה מש"ה קאמר שהוא שליח להעניש הפושע ואין לו אלא שליחותו ומוכרח הוא שלא לישא אלא להעניש שזה שליחותו:

פסוק כט
ורבה עליך ותרבה וכו' עמ"ש בפרש' עקב בפ' פן תרבה עליך חית השדה בס"ד:

פסוק ל
עד וכו' תרבה לשון פרי וכו' ומ"מ לא כתב קרא תפרה ותרבה כי אורחיה דקרא משום דל' פריה ורביה פיר"שי פריה כפי הטבע א' ורביה היינו כדרך הריבוי כמו וב"י פרו וישרצו וכולי וכאן דמיירי כשיהו חוטאים. וכמו שאמר לעיל הילכך לא כתב אלא תפרה:

פרק כד

פסוק ג
את כל דברי ה' מצות פרישה והגבלה. הק' הרא"ם זכרונו לברכה תימא דבפ' אר"ע אמרו בהדיא דלכ"ע בתלתא בירחא א"ל מצות הגבל' ובד' בירחא עבוד פרישׁ' ומדברי הרב משמע דתרוייהו בד' בירחא הוה וצ"ע ע"כ. ואני תמה היכן מצא הרב כן דהתם דף פ"ו איתא איפכא ממש דלר"י בתלתא א"ל מצות הגבלה בד' עבוד פרישה [ופירש"י בד' השכים ועלה והגיד שקבלו עליהם מצות הגבלה ונאמר' לו מצות פרישה] ולרבנן בתלתא א"ל ואתם תהיו לי בד' אמר ליה מצות הגבלה בה' עבוד פרישה [וממילא ממאי דפיר"שי בד"ר נשמע לרבנן דבה' השכים ועלה והגיד להקדוש ב"ה שקבלו מצות הגבלה ונאמרה לו מצות פרישה] הרי בהדיא שלא כדברי הרא"ם ז"ל. איברא דמ"מ ק' כאן על פירש"י דחזי בהדיא דבין למר ובין למר לא הוו תרוייהו בחד יומא ואפשר דרבינו לצדדין קתני ואין ר"צל תרוייהו אלא מצות פרישה לר"י ומצות הגבלה לרבנן:

פסוק ו
ויקח וכו' מי חלקו וכו' דק"ל דמדכתיב ויקח חצי משמע דר"ל בחדא לקיחה לקח חצי הדם והיאך אתרמי מלתא דבלא השערה או מדידה לקח חציו בדקדוק אלא מוכרח דמלאך בא וחלקו:

פסוק י
ויראו וכו' והמתין לנדב וכו' נר' דנדב ואביהוא לפי מעלתן נסתכלו ביותר ולפי' מהרה בם הפורענות טפי מהזקנים:

פסוק יב
את לחת וכו' כל תרי"ג וכו' לאו דוקא אמר מר דהא בהאי קרא פי' רבותינו ז"ל התורה זו מקרא מצוה זו משנ' אשר כתבתי נביאים וכתובים להורות' זה תלמוד א"כ מוכרח דהכל רמוז בעשרת דברות אף מצות ומ"שה איכא בהו כת"ר אותיות כמנין תרי"ג מצות וז' מצות דרבנן וכבר כתבו בזה מהאחרונים ז"ל רמזים באותיות:

פסוק יג
ויקם משה וכו' לא ידעתי וכו' ההרגש הוא דאמאי הזכיר משרתו הא ידוע הוא דיהושע משרתו הול"ל ויהושע וכדלעיל בפרש' בשלח ויאמר משה אל יהושע ומשני דלפי שהיה משרתו כלומר תלמידו לכך הלך עמו לעשות לו לויה כתלמיד לרבו:

פסוק יח
בתוך הענן וכו' שביל וכו' נפ"ל ב"גש מתוך תוך נאמר כאן תוך ונאמר להלן בתוך הים מה להלן שביל אף כאן שביל:

פרק כה

פסוק ב
ויקחו לי פירש"י ז"ל לי לשמי. לכאורה משמע דכוונת הרב לשלול דלא נפרש בסתם לי דהא לא שייך ח"ו שאינו צריך לבריות אלא רוצה לומר לשמי. וכך פי' הר"אם אבל אינו נלע"ד שהרי מצינו בכמה מקראות הדומין לזה דלא פירש"י בהו ולא מידי כגון עשר אעשרנו לך קדש לי כל בכור כל פטר רחם לי אדם כי יקריב מכם קרבן להי' וכן רבים אלא נר' דכאן מרגיש רש"י לי' ויקחו דהול"ל ויתנו ורמז בתירוצו מ"ש במדרש וכי מי שנ' להי' הארץ ומלואה וכו' הוא צריך לב"ו אלא שחומד לישראל להשרות שכינתו בהם ע"כ ולכך כתיב ויקחו שישראל יקחו להקדוש ברוך הוא ע"י תרומה זו וכי היכי דלא תיקשי לפי המד' דא"כ הול"ל ויקחו אותי. ולכך מתרץ דאדרבא לא שייך מלת אותי ממש כי הנה השמים ושמי השמים לא יכלכלוהו ית"ש רק הוא ע"ד ושמו את שמי על בני ישראל דהיינו שיחול שמו ית' עליהם והיינו דקאמר לי לשמי:
תרומה הפרשה יפרישו ממנו וכו' הוצרך להוסיף דברים אלו על הכתוב לפי שכבר פי' דויקחו לי לא קאי אתרומה נמצא שאין כאן אלא מלת תרומה לבד ולכך הוצרך לפי' דמלת תרומה סגי דהיינו הפרשה ור"ל שיפרישו וכו' וכבר הוסיף הכתוב לבאר מאת כל איש וכו':
תקחו וכו' ג' תרומות אמורות וכו' משמע ודאי דרש"י קחשיב להו כסדרן שהם כתובים בתורה. וטעמו דהאמצעית דכתיב ביה תרומתי משמעו על הקרבנות דהיינו המיוחדת לי כדכתיב את קרבני לחמי וכו' והשלישית דכתיב וזאת התרומה זהב וכו' פשיטא דקאי

על תרומת המשכן. א"כ ממילא הראשונה מיירי בתרומת האדנים וכך מפורש בהדיא בירוש׳ דשקלים פ"ק. אך ק׳ דכיון שהראשונה מיירי בשל אדנים והוא בקע לגלגולת כמ"ש רש"י א"כ אמאי כתיב בה מאת כל איש אשר ידבנו לבו דלא שייך לשון נדבה כיון שיד כלם שוה בה ונראה דר"שי גופיה כיון לתרץ זה בדיבור דלעיל שכתב ידבנו לשון נדבה והוא ל׳ רצון טוב. ולכאורה ק׳ והלא כל הכתובים מלאים מלשון נדבה והוא דבר ברור שלא היה צריך ר"שי לטרוח עצמו ללמדנו מהו לשון נדבה אלא כוונתו דהכא אי אפשר לפי ל׳ נדבה ממש כמו שאר מקומות. דהא הך תרומה מיירי באדנים כדלקמיה שיד כולם שוה ולא שייך א"כ לכתוב בה שיתן כל איש כפי אשר ידבנו לבו אלא ל׳ נדבה הכא הוא ע"ד ההשאלה והוא לשון רצון טוב כלו׳ שיתנו מה שעליהם ליתן דהיינו בקע לגלגולת ברצון טוב. ומ"ש רש"י י"ג דברים וכו׳ כבר צווחו בה קמאי דקמאי דהא חזיא דטפי נינהו. איברא דרש"י מסיים בה כשתדקדק בהם אבל צריך לידע ולהבין מהו זה הדקדוק. וראיתי בש"ח שתי׳ בשם נח"י דאבני שהם ואבני מלואים הנשיאים הביאו. ורש"י לא חשיב אלא מה שהצבור נדבו ע"כ וק"ט דא"כ מה"ט לית לן למחשב נמי שמן למאור והבשמים דהנהו נמי נשיאים הביאום כדכתיב בהדיא והנשיאים הביאו את אבני השהם וכו׳ ואת הבשם ואת השמן. ואין לנו לומר אלא מ"ש הרא"ם דתכלת וארגמן ותולעת שני קמ"ל רש"י דנחשבים לא׳ ששלשתם צמר אלא שחלוקים בגוון. ברם לפי׳ הרב נמי ק׳ אמאי מייתי רש"י זה כאן דנר׳ דעדיין אינו מקומו דבתחלה הו"ל לפ׳ זהב וכו׳ ותכלת צמר וכו׳ וארגמן צמר צבוע וכו׳ ואחרי ככלות הכל לימא י"ג דברים הללו וכו׳ דהשתא איזה קשר יש לדברים הללו עם מ"ש לעיל שלש תרומות וכו׳. ועוד יש להבין מאי דוחקיה להכניסנו בדקדוק זה כדי שיצא לנו מנין י"ג ומאי נ"מ אם הם י"ג או פחות או יותר הול"ל כל הדברים האמורים כלן הוצרכו למלאכת המשכן ונראה יהיו כמה שיהיו. ונר׳ לע"ד דכוונת רש"י ז"ל לתרץ הרגש א׳ בפסוק עצום מאד מ"ש דכשמונה הדברים האמורים הולך ומונה בויי"ו המוסיף על ענין ראשון זהב וכסף וכו׳ וגם בתחלת הפסוקים ותכלת וארגמן וכו׳ וערת אילים וכו׳ עד ועצי שטים. ואחר כך מתחיל הפ׳ בלא וי"ו שמן למאור וה"נ בקרא דבתריה אבני שהם וכו׳ ומה נשתנו אלו מאלו. לכך צריך לפרש דלא נצטוו הצבור להביא רק זהב וכסף וכו׳ עד ועצי שטים דעד כאן יהיו כלם רשאים ושוים להביא הקטני׳ עם הגדולים יחד עשיר ואביון ראשיהם זקניהם וכו׳ כל איש ישראל. ולכך כלם כתובים יחד בהרדפ׳ הוי"ו. ומשם ואילך הוא ציווי אחר פרטי ולא קאי הציווי לצבור רק לנשיאים בפרטות ולכך הפרידו הכתוב מהנהו דלעיל. ועפ"י דרכנו יובן ממילא מאי דמייתי רש"י בפרשת ויקהל על פ׳ והנשיאים הביאו מה ראו

נשיאים וכו' אלא כך אמרו יתנדבו צבור תחלה ומה שיחסר אנו משלימים כיון שהתנדבו הכל אמרו נשיאים מה עלינו לעשות הביאו אבני השהם וכו'. וק' דכיון דנראה שהצבור התנדבו בלב שלם וברוח נדיבה עד שהביאו כל הצורך והותר למה לא הביאו ג"כ אבני השהם וכו' אין לומר שלא היו להם אבנים טובות שהרי עם המן היו יורדים להם. ותו דהתינח אבנים טובות שמן ובשמים מאי איכא למימר. א"ו שלא הביאום לפי שכך היתה גזרת הכתוב שאותם הדברים יביאו הנשיאים נוסף על נדבותם עם הצבור ביתר הדברים באופן שהציבור הביאו כל מה שהיה מוטל עליהם. וכל זה לא הוצרך רש"י לכתבו כאן בפירוש שסמך על מ"ש בפרשת ויקהל והנשיאים הביאו את אבני וכו' דמפשטיה דקרא מוכח הכי שאותם הדברים הוטלו עליהם להביא וממילא תוכל לפרש ולהבין הטעם שהופרדו אלו מאלו. ורמזו כאן בלבד באמרו כשתדקדק בהם שהרי אם באת לחשוב גם השמן והבשמים ואבני שהם וכו' תמצא יותר על י"ג שהרי הם ט"ו ובמדרש מונה י"ג דברים דהרי איתא במ' תנחומא אמר רבי יוסי בר סימון לא תהיו סבורין שאתם גומלים עלי י"ג דברים כנגד י"ג דברים שהפרשתי לכם במצרים ואלו הן ואלבישך רקמה ואנעלך תחש ואכסך בשש ואחבשך משי ואעדך עדי ואתנה צמידים על ידיך ורביד על גרונך ואתן נזם על אפך ועגילים על אזנך ועטרת תפארת בראשך ולחמי וכו' סולת ושמן ודבש האכלתיך. הרי י"ג דברים שהפרשתם לי כנגד י"ג דברים שהפרשתי לכם במצרים ע"כ. באופן דבהכרח לחשוב בכאן י"ג דברים דוקא כנגד י"ג דברים דהתם שנאמרו וכו' ולפי מ"ש רש"י לעיל בסמוך ג' תרומות אמורות וכו' ניחא הכל שהרי הם י"א דברים מזהב עד עצי שטים שהן הן הדברים שהיו נדבת צבור וכשתמנה כסף לג' שהרי היו ג' מיני כסף א' בקע לגלגולת לאדנים וא' בקע לגלגולת לקרבנות ועוד כסף הבא בנדבה שעשאוה לכלי שרת וגם הם בכלל מלאכת המשכן דכליו נמי מיניה נינהו הרי הם י"ג והן הן כנגד הי"ג דברים שהפריש הקדוש ברוך הוא לישראל וכנגדם נצטוו להפריש כלם י"ג דברים הללו והיינו דקפיד רש"י למצוא כאן הי"ג דברים והיינו דקאמר לכשתדקדק בהן שאז תבין שהן דוקא י"ג לא פחות ולא יותר שהרי אין לך למנות רק עד עצי שטים ויש לך למנות הכסף לשלשה כדאמרן והבן כי הוא בעיני כפתור ופרח:

פסוק ג

זהב וכו' כלם באו וכו' ק"ל לרש"י דכיון דהכא מיירי בתרומת נדבת המשכן כדלעיל הרי לא מצינו במשכן שום דבר מכסף רק האדנים שהם לא שייכי להך תרומה וא"כ מה עשו מכסף זה ולכך מתרץ דלעולם בכסף זה כלל גם כן הכתוב הכספים דלעיל דבקע לגלגולת. אלא מיהא מאחר שעירבו הכתוב עם האחרים שבאו בנדבה ש"מ דקמ"ל

שהיה ג"כ כסף שבא שם בנדבה אף על פי שלא הוצרך לעיקר המשכן גופיה ואמנם עשאוהו לכלי שרת:

פסוק ד

ותכלת וכו' וצבעו ירוק לאו דוקא דהא תכלת דומה לרקיע אלא נוטה לגוון הירוק קאמר: **ושש הוא פשתן** אין כוונת רבינו לפ' דשש הוא פשתן שזה דבר ידוע ותדע דהא בפ' מקץ על פ' וילבש אותו בגדי שש לא פי' שם הוא פשתן. והראיה על זה שאין זו כוונתו דא"כ הול"ל שש פשתן ומאי היא דקאמר מר. אלא כוונתו להכריח בזה פירושו דלעיל דתכלת וארגמן ותולעת שני שלשתן צמר אלא שחלוקים בגוון דהא שש הוא פשתן ומדשש כיתנא ע"כ תכלת וארגמן ותולעת שני עמרא ודיוק כזה איתא בגמרא דיבמות:

ועזים נוצה וכו' והא דכתיב עזים סתם אפשר שהוא ללמד שיהיו טוים מע"ג העזים עצמן כדאשכחן דעבוד:

פסוק ה

תחשים מין חיה לאו דוקא דהא בגמ' דשבת אמרי' דלא הכריעו בה חכמים אי מין בהמה היה. או מין חיה. אלא כלומר מין בעל חי ואפי' היא מין בהמה יש לקרותה חיה דבהמה בכלל חיה ולאפוקי מבעל דבק טוב דכתב שרש"י פי' מין חיה ולא מין בהמה דאזלי' בתר רובא ובהמות טהורות אינם רק ג' וחיות הן ז' ע"כ וליתא דבריה בפ"ע הויא כדאי' בגמ' ולא ממין ג' ולא שבע:

ועצי שטים ומאין וכו' ההרגש שמבחוץ דבשלמא בכלהו שייך לומר אשר נמצא אתו שהרי כלם בכלל נכסים אבל עצים בעלמא לאיזה תכלית היו אותם האנשים מצניעין עצים. באופן שנמצאו בידם להביאם בנדבה. ומשני שיעקב וכו' ואדרבא בזה נודע מי מהם היו חכמים דהיינו אותם שנמצאו בידם עצי שטים שהוציאו ממצרים שהיה להם המסורת שעתידים לבנות המשכן:

פסוק ו

שמן למאור וכו' תרתי קשיא ליה בקרא חדא מאי רבותא איכא בשמן שהיה צריך להביאו בנדבה ומשני שמן זית זך שהיה צריך חכמי לב בעשייתו. ותו קשיא ליה מאי למאור בל"מד הידיעה דמשמע המאור הידוע. ומשני להעלות נר תמיד שהוא המאור הידוע במשכן. ואי הוה כתיב שמן למאור בשבא לא הוה ידעינן מידי על איזה מאור מדבר והוה קשיא נמי מה חכמה בשמן כדעיל אבל ממאי דכתב בל"מד פת"ח שהוא המאור הידוע דמנורה ממילא ידעי' שהוא שמן משונה כמפורש בואתה תצוה:

פסוק ח

ועשו וכו' לשמי וכו' היינו כעין מ"ש בתחלת הפ' דלא שייך לומר שהבית לו ממש כי הנה השמים וכו' ולכך צריך לפ' לשמי והיינו כדאיתא במד' שזה א' מהדברים שכששמע משה מפי הגבורה נרתע לאחוריו. אמר לפניו רב"שע הנה השמים וכו' א"ל משה לא כשם שאתה סבור וכו' ואף על גב דלפי הפשט א"צ לפרש מידי דמ"הט לא פיר"שי מידי גבי קדש לי כל בכור וכו' וכדכתיב לעיל שאני הכא דמיותר הוא והוה סגי לומר ועשו מקדש דהא כבר מסיים ושכנתי בתוכם א"כ ממילא ש"מ שלו הוא. אלא מוכרח שהכוונה לשמו דבעי עשייה לשמה:

פסוק יא

מבית וכו' ג' ארונות וכו' דיוקו מדהדר וכתב תצפנו יתירא א"ו ה"ק מבית ומחוץ שהם ג' ארונות וכו' ונמצא שהוא מצופה מבית ומחוץ אבל עדיין חסר שפתו העליונה שאינו מצופה והוצרך לחפות שפתו וכו' והכי אי' בילקוט ומה ת"ל תצפנו מלמד וכו' וטעם אלו הג' ארונות כבר הביא הרא"ם בשם המד' דארון עץ הוא הת"ח שאף על פי שהוא עני צריך לנהוג בו כבוד בשביל תורתו ע"ש. ותו איתא ביומ' אמר רבא כל ת"ח שאין תוכו כברו אינו ת"ח שנא' מבית ומחוץ תצפנו. ועוד אפשר לי לומר שרומז ב' דברים שהם צריכים לת"ח תורה ומעשים טובים. וכנגד התורה הוא הציפוי שמבחוץ כדכתיב בחוץ תרונה. וציפוי הפנימי כנגד המ"עט דכתיב בהו והצנע לכת וכמ"ש ז"ל. וע"פי דרכנו למדנו תירוץ לקי' אחת שראיתי בש"ח דאמאי שינה רש"י סדר הפ' דכתיב מבית ברישא והדר מחוץ. ורש"י נקט נתן של עץ לתוך של זהב וכו' שנמצא מצפה מחוץ תחלה. וע"פי האמור שהצפוי רמז לב' דברים תורה ומע"ט ניחא דבפ"ג דאבות איתא כל שיראת חטאו קודמת לחכמתו חכמתו מתקיימת ופי' הר"ב שם דר"ל שמקדים במחשבתו יראת חטאו וכו' והוא ע"ד שאמרו תחלת המחשבה סוף המעשה. והוכרח לפ' כן כמ"ש התיו"ט שם שהרי אדרבא שנינו אין בור ירא חטא וכו' אלא דהתם בפועל והכא במחשבה ובזה ניחא שהפ' הקדים מבית וכדקתני נמי התם כל שיראת חטאו קודמת ומיהו רש"י כיון להודיענו שאין זה אלא בבחינת המחשבה דוקא אבל בפועל א"א אלא צריך לתת של עץ לתוך של זהב דהיינו הציפוי החיצון תחלה שהיא התורה שממנה ילמד מה שעליו לעשות ורש"י ביאר כוונת הכתוב כאן כמו שביאר הר"ב שם כוונת המשנה ואפשר שכאן הפ' עצמו רמזו במאי דהדר וכתב תצפנו אחר כך:

זר וכו' הארון החיצון גבוה וכו' ק' מנ"ל הא דילמא יעשה זר בפ"ע ויחברנו סביב הארון דהכא לא כתיב מקשה ולא כתיב מן הארון דליהוי משמע מן הארון גופיה כדכתיב גבי כרובים מן הכפורת תעשו וכו' ואפשר שדיוקו מדכתיב ועשית עליו זר וכו' דמשמע

דבשעת עשייה כבר הוא עליו דאם לא כן הכי הול"ל ועשית זר זהב ונתת אותו עליו סביב:

פסוק יב

פעמותיו וכו' ובזויות העליונות וכו' הכי מסתברא דאל"כ אלא שהם למטה הרי מכריע כובד המשא ונהפך ונופל ואע"פי שהארון נושא את נושאיו מ"מ לא סמכינן אניסא. ומל' רש"י ז"ל משמע דלמעלה סמוך לכפורת ממש היו הטבעות. אבל בש"ס דשבת פ' המצניע דצ"ב מבואר דלאו הכי הוה דאי' התם המוציא משאוי למעלה מעשרה טפחים חייב שכן משא בני קהת. ואיתא התם בלישנא בתרא דגבהן של לוים כאדם בנוני ג' אמות דגמיר לה מארון דאמר מר ארון ט' וכפורת טפח הרי כאן עשרה וגמירי דכל טונא דמידלי במוטות תלתא מלעיל ותרי תלתי מלרע אשתכח דלמעלה מעשרה הוה קאי דארון אינו תלוי למטה מכתפותיהן אלא ו' טפחים וב' שלישי טפח ע"כ. הרי בהדיא דהטבעות שבם נתונות הבדים היו תחת שליש העליון של הארון. ואפ' דמש"ה לא נקט רש"י אצל הכפורת אלא סמוך לכפורת ולעולם לאו אצלו ממש אלא סמוך לו קצת שהיו בשליש העליון. אך אעיקרא דמלתא דסוגיין דשבת קשיא לי טובא דהיכי בעי למימר שהבדים היו אחר שליש העליון כדי שיהיה תלתא דטונא מלעיל וב' תלתי מלרע והלא ע"ג הכפורת היו הכרובים שגובהן י' והם מקשה דלפי הנראה כובדן גדול מאוד ואפשר דאפי' טפי מארון גופיה הוו והיכי קאמר דהואי תלתא דטונא מלעיל וצ"ע:

פסוק טז

העדות התורה וכו' אין כוונת הרב על הס"ת דהא אפילו למ"ד שגם הוא היה בארון מ"מ לא נכתב עד סוף המ' שנה. אלא ללוחות קרי להו תורה וכדכתב רש"י גופיה בפ' פקודי על פ' ויתן את העדות הלוחות ותדע דהכא נמי מסיים בה שהוא לעדות שצויתי אתכם מצות הכתובות בה ואי קאי על כל מצותיה של תורה הרי באותו זמן עדיין רובן לא נצטוו והול"ל שאצוה ולא שצויתי א"ו אעשרת דברות קאי שהם לעדות על כל התורה שהרי שמעום בסיני מפי הגבורה ממש:

פסוק יז

אמתים וכו' עביה טפח. מסקי' בפ"ק דסוכה דף ה' דגמרי' פני פני לג"ש כתיב הכא פני הכפרת וכתיב פני הכרובים וגמירי דאין פני כרוב פחותים מטפח ודלא כמ"ש הרא"ם ז"ל דגמר מעל פני יצחק דאין פנים פחותים מטפח ע"ש בגמ':

פסוק יט

ועשה וכו' שלא תאמר וכו'. ובפ' זה לחוד לא סגי אלא צריך גם קרא דלעיל ועשית שנים כרובים ללמד דבעי' שיהיו שניהם שוין:

מן הכפורת וכו' זהו פירושו וכו' דממקשה לחוד לא הוה ידעי' מהו ההקשה הזאת ואי מן הכפורת לחוד ה"א מאי מן הכפורת מקצת הכפורת לאפוקי שלא יהיו בכל שטח הכפורת לכך צריכי תרווייהו:

פסוק כא

ואל הארון וכו' ההרגש שמבחוץ הוא דהול"ל ונתת אל הארון את העדות ולכך מתרץ דה"ק ואל הארון לחודיה קודם נתינת הכפורת תתן את העדות:

פסוק כב

ודברתי וכו' ההרגש שמבחוץ הוא דהול"ל על הכפורת מאי מעל אלא ה"ק מעל הכפורת תצא הקול עד המקום אשר אתה עומד עליו באהל מועד חוץ לפרכת:

פסוק כט

וקשותיו וכו' אבל ל' מנקיות וכו' היה אפי' לומר דאדרבא מקו' יש בראש לחזק סברא זו דאילו לדברי האומר קשותיו אלו סניפין שמקשין אותו ומנקיותיו הן הקנים שמנקין אותו קצת קשה דאמאי מנקיותיו כתיב במ"ם ולא כן בקשותיו והו"מ למכתב נמי מְקַשׁוֹתָיו וא"נ לכתוב תרווייהו בלא מ"מ ולכתוב ונקותיו אלא מזה משמע לאלומי פירוש קמא דקשותיו הוא שם דבר מל' קסוא. ומנקיותיו אלו סניפין ונקראין כן ע"ש המפעל שהם סובלין הנקיות ולכך כתיב במ"ם שהוא מבנין מפעיל זה היה נראה לפי דברי הרב אבל כבר הקשו עליו התוס' בפי' ב' הלחם שלא מצינו בזה שום מחלוקת ושגם דברי אנקלוס יש ליישב על הקנים. ולענין דיוקנו יש ליישב דבקנים לא שייך לקרותן נקיות שהרי אין בעצמן שום נקיות אלא שבגללן נשאר הלחם נקי ולכך כתיב מנקיות שהוא פועל יוצא ללחם ובסניפין הוא להיפך דלא שייך לקרותן מְקַשׁוֹת שהרי אינם מקשין את הלחם בפועל אלא ר"ל שהם קשין וסובלין כובד הלחם:

פסוק לד

משוקדים וכו' זה אחד וכו' כלהו איתנהו ביומא פ' הוציאו לו ומ"מ רבינו לא כתבו בשום חד מנייהו אלא כאן לפי שנראה לו דהכא מוכרח ע"פ הפשט ג"כ לומר שאין לו הכרע שהרי יש לו טעם מפסיק במלת גביעים דמשמע דלא קאי משוקדים אדלעיל וגם במלת משוקדים יש ג"כ טעם מפסיק שנראה דלא קאי אלמטה וע"כ אחד מנייהו קאי והילכך אין לו הכרע וליכא למימר צא ולמד מן הקנים דבהם לא כתיב משוקדים אלא בגביעים וה"נ נימא הכי דאיכא למימר אדרבא אי בגביעים קאמר לא הוה צריך למכתביה דנילף גביעים דהכא מגביעים דהתם דהנך נמי צריכי משוקדים וא"כ כי כתיב הכא ללמד על הכפתורים הוא דכתיב ושוב נוכל להפוך הסברא אי על הכפתורים ופרחים בא ללמד

הול"ל כפתוריה ופרחיה משוקדים ומדהקדים משוקדים סמוך לגביעים איכא למשמע דאגביעים קאי ולכך בודאי אין לו הכרע:

פסוק לז

והאיר וכו' כלפי האמצעי וכו' איכא למידק אמאי לא סיים רש"י כמו שסיים בפ' בהעלותך ולמה כדי שלא יאמרו לאורה הוא צריך. ונרא' דהכא ליכא שום הכרח לפרש כן דדילמא גזרת הכתוב כך הוא שיעשה הנרות מוסבות כלפי האמצעי ולעולם דאין הטעם משום שלא יאמרו וכו' אבל בפ' בהעלותך דהתם עיקר המקרא מיותר וע"כ לדרשה אתא שהרי מאחר שכבר כתב כאן ובפ' ויקהל שעשו הנרות מוסבות אם כן מלתא דפשיטא דממילא כשידליקם יסובו אורן אל מול אמצעי ואמאי הוצרך לכתוב עוד אל מול פני המנורה אלא ודאי למדרש דאיכא טעמא ומסברא אמרי' כדי שלא יאמרו וכו':

פרק כו

פסוק א

שש משזר וכו' הרי ד' מינין וכו' דק"ל שדרך הכתובים דכשהולך ומונה איזה דברים זה אחר זה בין בשמות אנשים בין בשאר דברים אינו נותן וי"ו בכלן רק באחרונה כמו ראובן שמעון לוי ויהודה וה"נ לעיל גביעיה כפתוריה ופרחיה ומ"ש דהכא כתיב וי"ו בכל אחד ולכך משני עם מה שפירז"ל שכל המינין היו שזורין יחד:

כרובים וכו' ארי מצד זה וכו' ע"צ הדמיון נקט ולאו דוקא ואלא מיהא נראה דק"מל שלא היו צורות על צד המקרה אלא כלם עשויים בחכמה רמז לדברים עליונים דומיא דארי ונשר שהם מדמות ארבע חיות ככתוב ביחזקאל. ואמנם ראיתי להרא"ם ז"ל שהק' איך כינה הכתוב שאר הצורות בשם כרובים אם פי' כרובים הוא צורת ילדים שתרגומו כרביא. ולעד"ן עם מ"ש הרב עצמו לעיל גבי הכרובים שהביא שם קושית הרא"בע ממאמר יחזקאל דאחר שראה הארבע פנים מסיים שם ואדע כי כרובים המה. וטען הראב"ע דאי אי' דפי' כרוב כרביא איך קראם כלם כרובים והלא לא היה שם צורת אדם רק באחד. ותירץ הרב דכשם שקראם כלם אדם באמרו דמות אדם להנה להורות על היותם בעלי שכל דה"נ קראם כולם כרובים דאין הפרש בין אדם לכרובים רק בין אפי רברבי ואפי זוטרי עכ"ל. ומעתה ה"נ מצי' לפרש דכתיב הכא כרובים. לומר שלא היו שם צורות בעלמא ע"צ המקרה אלא כלם צורות הרומזות על דברים עליונים דומיא דהני תרי דנקט ארי ונשר שהם מפני החיות וכדומה לאלה שהם בעלי שכל. ונקט כרובים ולא אדם לפי שהם אנפי זוטרי לגבי אנפי רברבי הרמוזים בהם וגם עפ"י הפשט מצינן

למימר שאין דרך לצייר צורת ארי וכדומה כפי שיעור מצב וקומת הארי עצמו אלא בצורה קטנה ולכך נקראים כרובים אפי זוטרי ממש:

פסוק יג

יהיה סרוח וכו' למדה תורה וכו' מדיוקא דקרא דייק דכתיב לכסותו דמאחר דכתיב יהיה סרוח וכו' ממילא שזה מכסי על האחת שעודף עליו ואמאי אצטריך למכתב לכסותו אלא דאי לא כתיב לכסותו ה"א גזרת הכתוב הוא לכך כתיב לכסותו ללמד שזה הוא הטעם לכסותו וכדי ללמד שיהא אדם חס על היפה:

פסוק יד

מכסה וכו' ועוד למעלה וכו' רבי יוסי וכו' טעמא דרבי יוסי מדאשכחן בפרשת פקודי וישם את מכסה האהל עליו מלמעלה הרי שלא נזכר רק מכסה א' וטעמא דר"נ מדכתיב הכא ועשית מכסה ערות אילים מאדמים ומכסה עורות תחשים הרי כאן תרי מכסאות ואם תאמר מה עביד ר"י לטעמיה דר"נ. איכא למימר דמשום הכי לא כתיב עורות ועורות דלא תימא דליהוו בערבוביא א"נ תפורים וסמוכים זה ע"ג זה מש"ה כתב מכסי ומכסה לומר דחציו שלם מעורות אילים וחציו שלם מעורות תחשים וכי תימא ר"נ מה דריש בקרא דר"י וישם את מכסה וכו' אמר לך מלמעלה דכתיב בתר הכי לרבות מכסה תחשים דאל"כ הך מלמעלה יתירא הוא והא דכיילינהו בחדא שימה דכתיב וישם את מכסה האהל וכו' אפי' דתרווייהו הוצרכו לינתן בחדא זימנא ביחד ומאי דאיכא למידק מנ"ל לרבנן דהך מכסה לא היה אלא כנגד חלל המשכן ולא היה מכסה אפילו עובי הקרשים דהא מדכתב רש"י ארכן שלשים וכו' והכי אי' במד' ש"מ שלא היה אלא כנגד החלל ולא ידענא מנא להו וצ"ל דקבלה היתה בידם אבל מקרא ליכא למילף מידי מהא:

פסוק טו

ועשית את הקרשים וכו' יעקב אבינו וכו' ההרגש שמבחוץ דלא הול"ל את הקרשים למשכן דהא עיקר שם המשכן שייך על הסכך דהיינו יריעות הראשונות ולא על הקרשים וא"כ הו"ל במשכן לכך פי' שהם קרשים שהם עומדים ומיוחדין משעת נטיעתן למשכן. והר"אם ז"ל כתב שדיוקו מדכתיב הקרשים בה"א אך הוק' לו שהרי הקרשים לא היו מיוחדים אלא הארזים נטועים ונדחק בזה ע"ע. ומה שרצה רש"י ז"ל בהביאו הפיוט של הבבלי אפי' שכיון ליישב דסוף סוף למה הוצרך יעקב אבינו להכין עצי ארזים טפי מכל הי"ג דברים שהוצרכו למלאכת המשכן נר' משום שידע יעקב שהיה רצונו של הקדוש ברוך שיעשו המשכן ממה שנטלו עמהם ממצרים שלכך נתן להם ביזה מצרים דהכי נראה ממה שדרשו במ' חזית תורי זהב נעשה לך על ביזה מצרים ושוב דריש תורי זהב וכו' וכל הענין על מעשה המשכן וכתיב נמי התם בסמוך קורות בתינו ארזים

דמשמע שהוצרך המשכן ליעשות מביזת מצרים ולפי שידע יעקב שכל אותם הדברים היו נמצאים במצרים חוץ מעצי ארזים ולפיי הוצרך לנטעם במצרים וכל זה נר' דרמז הפייט באמרו קורות בתינו וכו':

פסוק טז

עשר אמות וכו' למדנו גבהו וכו' ומוכרח מזה שהאדנים היו חלולים ומפולשים ולא היה להם שוליים:

פסוק כד

אל הטבעת וכו' לא ידעתי אם קבועות וכו' מה שמסופק רבינו בזה הוא משום דלא חזיא דכתיבא עשייתן של אלו הטבעות דמאי דכתיב בתר הכי ואת טבעותיהם תעשה זהב לאו על הנך טבעות קאי אלא על הטבעות שנכנסים בהן הבריחים וכדמסיים בתים לבריחים ולפיכך יש מקום לומר דמש"ה לא הזכיר עשייתן של אלו לפי שקבועות היו בקרשים והרי הן בכלל עשיית הקרשים משא"כ אידך דאף על גב דקביעי אינהו נמי מ"מ היו לצורך הבריחים שמטולטלים ליכנס בתוכן אבל הני שהיו לצורך הקרשים עצמן ליכנס בהן וקבועות בהן הרי הן בכלל הקרשים אבל מדכתיב הכא אל הטבעת הא' משמע קצת דמטולטלים והיינו ספיקא:

פסוק כט

וצפית את הבריחים וכו' שאין עליהן שום צפוי אלא וכו' נר' שטעמו וראייתו משום דהואיל ולעיל כתיב ועשית בריחים עצי שטים חמשה א"כ אם זה דקאמר וצפית את הבריחים רוצה לומר זהב דבוק עליהם של אלו שמלמעלה ומלמטה לא הול"ל וצפית את הבריחים סתם דמשמע השתא דאכלהו קאי והבריח התיכון למה ליה צפוי הרי היה נכנס בתוך הקרשים והרי הוא מצופה עם הקרשים וא"כ הו"ל וצפית ארבעה בריחים זהב א"ו דמ"שה כתב וצפית את הבריחי' סתם לומר דכלהו חד צפוי אית להו ולהשוות העליונים והתחתונים להתיכון מה תיכון צפוי שלו אינו דבוק בו אלא שלהיותו נכנס בתוך הקרשים ממילא נשאר מצופה עם זהב הקרשים ה"נ אידך אין עליהם שום צפוי אלא ממילא נשארו מכוסים בהכנסם לתוך הטבעות ע"י החצאי קנים הנתונים בקרשים:

פסוק ל

והקמות וכו' לאחר שיגמור וכו' הוצרך רבינו לזה משום דלכאורה נר' דר"ל דמיד אחר עשיית האהל והקרשים יקים תכף את המשכן והנך מילי דכתיבי בתר הכי הפרוכת והמזבח והחצר יעשה אחר הקמת המשכן דהכי משמע פשטיה דהאי קרא מש"ה הוצרך רש"י לאפוקי מהך משמעות' והכרחו שהרי מצינו אחר כך שלא עשה כן אלא אחר שנגמר הכל הקימו בבת א' ובודאי לא עשה משה להיפך ממה שנצטווה והא דכתיב

הכא והקמות וכו' ה"ט שהוצרך השם יתברך לומר לו כן מיד אחר מעש' הקרשים כדי שלא יקשה משה כששומע מעשה הקרשים וכובדן מי בהם יוכל להקימן מש"ה אמר לו מיד והקמות וכו' כלומר שאין ההקמה תלויה בהם אלא בך שאתה תקים. ואם תאמר שאף אתה אינך יכול אשר אתה מראה שאני עתיד ללמדך ולהראותך וכו':

פסוק לב

כרובים וכו' והפרוכת ארכה עשר וכו' הק' הרא"ם ז"ל למה לא יהיה להפך רחבה לרחבו של משכן וארכי לגבהו ועוד מאחר שהיא מרובעת לא יפול בה אורך ורוחב ולא ידעתי מקומו עכ"ל. ובש"ח תי' בשם הנ"חי דהצורות ארכן לרחב המשכן ולהילוך הצורות קרי אורך. ומלבד שהוא דוחק ק' דהתינח אם היו כל הצורות דמות בעלי חיים. אבל אם היו צורת אדם מסתברא שהיה בקומה זקופה ומדכתיב כרובים משמע טפי צורת אדם ועיין מ"ש לעיל גבי היריעות דארי ונשר דנקט רש"י שם לאו דוקא. וגם התירוץ שהובא שם בשם הג"א דחוק טובא עיין שם. ובאמת קו' אלימתא היא ואין בידי לומר אלא שר"שי כתב כן לפי שלעיל כתב בסמוך שראש הפרוכת היה כרוך על הכלונס נמצא שקצת מגבהו בלוע שם ולא היה מגיע לארץ מש"אכ בצדדין שהיה עשר אמות שלימות נראים וכלפי זה קרי לזה ארך ולזה רחב שלא היו עשר שלימות למראית העין:

פסוק לה

ושמת את השלחן וכו' ומזבח הזהב וכו' משוך קימעא וכו' הוצרך רש"י להביא זה לכאן אף על גב דהכא לא נזכר בפסוק מזבח הזהב כלל כי היכי דלא תיקשי דבקר' דתצוה כתיב שמזבח הזהב באמצע לפני הפרוכת ואם כן היכי כתיב הכא שהמנורה נוכח השלחן והרי מזבח הזהב מפסיק ביניהן ולכך תירץ דשפי' כתיב נוכח השלחן לפי שהמזבח היה משוך כלפי המזרח:

פרק כז

פסוק ב

וצפית אותו נחשת לכפר וכו' דאל"כ ליעבדו מכסף ומזהב דהא אין עניות במקום עשירות ולכך הוצרך רש"י בכאן לאהדורי אטעמא טפי מכל הצפויים:

פסוק ג

ומחתותיו וכו' לשאתם על מזבח הפנימי וכו' משמע מזה דר"ל דבאלו המחתות דמיירי בהו קרא שהיו של נחש' כדמסיים קרא לכל כליו וכו' נושאים הגחלים על מזבח הפנימי לקטורת וק' דמשנה ערוכה ביומא בכל יום חותה בשל כסף ומערה בשל זהב והיום חותה בשל זהב ובה היה מכניס הרי דלעולם המחתה שמכניס של זהב היתה ומנ"ל לחלק בין משכן לבית עולמים. ושמא מדלא אשכחן בכל מלאכת המשכן שנזכרו מחתות

אחרות רק בהך קרא מזה הוכרח רש"י לפר' כן וצ"ל שבזה היה שינוי בין משכן למקדש מיהו הא ליכא למימר דהתם במתני' לאו דינא תנן אלא מנהגא דהכי הוו עבדי ואולם מן התורה אה"נ דלא איכפת לן שתהא של זהב אלא בנחשת נמי דאם איתא דלא גמירי הכי הלכתא לא הוו עבדי לה של זהב מדעתם דאין קטיגור נעשה סניגור דהלא בר"ה גבי שופר של פרה פריך הש"ס כי קאמר הא דאין קטיגור וכו' והא איכא כף ומחתה והוצרך לשנויי עיין שם ש"מ דהכי הוו גמירי לה דבעיא זהב ומש"ה אצט' לשנויי ואי לאו דהוו גמירי לה אין ספק דלא הוו סמכו אנפשייהו לעשות מעשה אף על גב דאיכא קצת טעמא כדאמרי' בעלמא אטו לפי שאנו מדמין נעשה מעשה אלא צריך לומר כדאמרן א"צ לשאתם דכתב רש"י לאו כלומר דוקא אלא לחתות בהם ולעולם היה מערה א"כ בשל זהב אף במשכן. ואף על גב דהתם תנן חותה בשל כסף לאו דוקא אלא לאפוקי של זהב שהרי אין הטעם אלא לפי שהתורה חסה על ממונן של ישראל כדאיתא התם בש"ס וכסף לא כתיב בקרא ד"הה בנחשת סגי. וי"ל דבמשכן שגם המזבח היה של נחשת היו גם המחתות לחתות דנחשת ובבית עולמים שלא היה עוד מזבח הנחשת שינו גם המחתות ועבדי להו דכסף:

פסוק ז

בטבעות וכו' שנעשו למכבר. הטעם שהיו במכבד למדנו מההיא סוגיא דשבת דכתיבנא לעיל דגמירי דכל טונא דמידלי על כתפיה תלתא מלעיל ותרי תלתי מלתחת וא"כ ה"נ המוטות היו נתונות אחר ג' אמות ושליש דהיינו דשליש קמא של המכבר שהיה תחת כרכובו דהיינו בג' אמות:

פסוק כ

תצוה פירש"י ז"ל זך בלי שמרים וכו' מגרגרו וכו' פי' ואיך יעשו כדי שלא יהיו בו שמרים כמו ששנינו וכו' שנוטל הגרגרים שהן בראש האילן שהחמה זורחת עליהן ונתבשלו ושמנן זך בלי שמרים וזה שנקט רש"י הוא הראשון שבראשון שאין למעלה הימנו ושנינו עוד שם ב' מינין שמן אחרים שכשרים למנורה עיין שם. והרא"ם ז"ל הקשה דאמאי נקט רש"י מגרגרו דהא התם בגמ' איבעייא להו מגרגרו תנן או מגלגלו תנן ופשיט מברייתא דמגלגלו תנן. ובחבורי שושנים לדוד כבר עמדתי על זה והקשיתי כן על הרמ"בם והר"ב דאינון נמי נקטי כל' רש"י והעליתי דה"פ דש"ס מגרגרו דוקא תנן שזה לשון ברור דר"ל נוטל הגרגרים. או דילמא מצי' למיתני נמי מגלגלו. ופשוט דמצינן למיתני מגלגלו דהכי אי' בברייתא ומיהו כ"ש דמצי' למיתני מגרגרו והמפרשים מתני בל' הברור והוכחתי הדבר ע"ע:

כתית הזתים וכו' שנאמר כתית וכו' דאי לאו דאתא קרא ה"א דמנחות ג"כ טעונות זך כתית מכח ק"ו כדתנן התם במנחות פ"ח שהיה בדין ומה מנורה שאינה לאכילה טעונה וכו' מנחות לא כ"ש תלמוד לומר למאור ולא למנחות דמלת למאור יתרא הוא דהא כתיב בתריה להעלות וכולי א"ו למעט מנחות הוא דאתיא. וליכא למימר דק"ו פריכא הוא דמה למנורה שכן צורך גבוה דמנחות נמי צורך גבוה דקומץ סליק לגבוה וכהנים כי קא זכו מתכא דרחמנא זכו וליכא למפרך נמי מה למנורה שכן בפנים דהא מנחות נמי נאכלים בפנים כגון אם הקיפו גוים העזרה כדאי' התם כאשר ביארתי כל זה בספרי הנז'. והא דכתיב בסוף פרשה זאת במנחת תמיד בשמן כתית כבר ביארו רש"י שם דאצטריך להכשיר שמן ראשון למנחות והכי אי' בברייתא התם בגמרא דסד"א הואיל וכתיב מיעוטא למאור ולא למנחות יכול יהא פסול למנחות ת"ל כתית. ואם תאמר ובאיזו סברא היינו יכולים לפסול הראשון למנחות י"ל דהוה אמינא דגזרת הכתוב שיהיה שמן שבמנורה משונה למעליותא ואם נותנים הראשון במנחות תו ליכא מעליות' במנורה קמ"ל דלא אלא מפני החסרון הוא שלא הצריכה תורה זך במנחות כדאית' התם דחסה תורה על ממונם של ישראל דמנחות רבים הם. אך ק' דבפרשת פנחס הדר וכתב קרא בלול בשמן כתית ואי להכשיר תרי זימני להכשיר ל"ל א"כ אדרבא נימא שנה הכתוב לעכב דהכי אמרי' בכלהו קדשים וניחא לי עם מה שמצאתי בספרי דדריש התם כתית להוציא את השלוק:

תמיד כל לילה וכו' פי' דק"ל דהכא משמע שהמנורה צריך שתהא דולקת תמיד כל היום וכל הלילה והא ליתא דבתר הכי כתיב בהדיא מערב עד בקר ולכך פי' דהך תמיד על ההעלאה קאי באופן דליכא למימר תמיד בלי הפסק רגע כמשמעו אלא צריך לפי' שידליקנה תמיד כלומר בכל לילה בלי הפסק לילה א' והביא הרב ראיה על זה דה"נ בעולת הבקר כתיב תמיד ועל כרחין א"א לפרש שהעולה נמצאת תמיד דהא בבקר לבד פעם אחת הוא דעבדי לה ונאכלת במזבח ושל בין הערבים קרבן אחר הוא ואינו מאותו של בקר ובהכרח לפרש דעל עשייתה קאי שתהיה עשייתה בכל יום בלי הפסק יום. וה"נ במנחת חביתין אף על גב דהתם טפי מפעם ביום הוא ומ"מ א"א לפי' תמיד ממש שהרי אינה אלא מחציתה בבקר ומחצית' בערב א"כ התם נמי בהכרח לפי' שתהא הבאתה בכל יום בלי הפסק יום כדהכא ומסיים אבל תמיד האמור בלחם הפנים משבת לשבת היה עריכתו א"כ א"א לפי' בו כמו בכל הנך דאעריכה קאי שתהא בכל יום דהא בין עריכה לעריכה איכא הפסק ששת ימים אם כן התם בהכרח לפי' דאישיבה על השלחן קאי ותמיד כפשוטו בלי הפסק רגע וכדתנן במנחות הללו מניחין וכו' וטפחו של זה כנגד

טפחו של זה שנאמר תמיד ואף על גב דקרא כתיב יערכנו לפני ה' תמיד דמשמע דתמיד אעריכה קאי ולא על העמידי על השלחן. מ"מ מאחר דא"א לפרשו על העריכה שהרי יש בה הפסק כמה ימים כדאמרן ע"כ צ"ל דה"ק שתהיה העריכה בענין שלא יבוטל התמיד דעמידתו דהיינו טפחו של זה כנגד טפחו של זה כדאמרן ודו"ק דנל"ע שבזה יתורצו דקדוקי הרא"ם זכרונו לברכה וא"צ לכל מה שהאריך בזה הרב ע"ע:

פסוק כא

מערב וכו' ואם יותר וכו' לא ניחא ליה לרבינו באידך פי' דכתבו התוס' שבלילות הקצרים היו עושין פתילות גסות כדי שיכלה כל השמן בלילה שהרי נתבאר בפ' במה מדליקין וכ"פ הרמב"ם דמבלאי כתנות כהנים היו מפקיעין ועושים פתילות וא"כ היו לעולם שוין דכל הכתנות שוין היו חוטין כפול ששה:

פרק כח

פסוק א

ואתה הקרב וכו' דק"ל מהו לשון קריבה ולאיזה מקום יקריבנו ומשני דלמשכן קאמר וה"ק ואתה אחר שתגמר מלאכת המשכן תקריבנו לתוך המשכן:

פסוק ג

לקדשו לכהנו וכו' דק"ל דהול"ל לקדשו ולכהנו לי ולכך פי' דה"ק לקדשו להכניסו בכהונה וכו' כלומר שהקדושה היא הכהונה שהוא השירות. והא דלא פי' רש"י זה לעיל בפסוק ראשון דכתיב לכהנו לי משום דהתם הוה ק' דמ"נל לר"שי שהוא ל' שירות דילמא ל' גדולה הוא וכמו ממלכת כהנים כהן מדין וכלו' שגדולת אהרן ובניו תהיה גדולה מכל ישראל אבל מכח קרא דהכא א"א ודאי לפרושי הכי דהא ודאי אם איתא דכהונה דהכא פירושו גדולה על כרחין גדולה זו מצד הקדושה היא וא"כ הרי כבר אמור לקדשו ואמאי הדר וכתב לכהנו היינו הך א"ו דר"ל שירות:

פסוק ד

חשן תכשיט כנגד הלב. הלב הוא נוטה לצד שמאל והחשן ודאי אינו לצד שמאל לבד ואם כן הו"ל כנגד החזה אלא נר' דרמז בזה מאמרם ז"ל שבשכר וראך ושמח בלבו זכה לחשן המשפט על לבו ומש"ה כתיב ביה על לבו לרמוז מהיכן זכה לו:

תשבץ וכו' למושב קביעת וכו' לפי דברי הרמ"בם פ"ח מה' ב"מ לא היו שם אבנים טובות כלל ש"כ הכתנת בין של כ"ג ובין של כ"ה משבצת היתה שהיא בתים בתים באריגתה כמו בית הכוסות כדרך שעושים האורגים בבגדים הקשים עכ"ל:

בגדי קדש מתרומה וכו' דק"ל לרש"י דבשלמא בקרא דלעיל דכתיב ועשית בגדי קדש ניחא דקאי אמשה שהוא יקדש הבגדים ע"י שמן המשחה וכדכתיב בתר הכי והזית על

אהרן ועל בגדיו וכו' וקדש הוא ובגדיו אבל הכא דכתיב ועשו בגדי קדש ק' דהא בשעת עשייתם אכתי ליכא בהו שום קדושה לכך פי' דמתרומה המקודשת וכו':

פסוק יא

פתוחי חותם וכו' כתב מפרש וכו' נל"ע דכוונת התרגום במה שהוסיף ב' דברים אלו כתב מפרש דבמלת כתב נתכוון להודיע מה שארז"ל שלא היו חוקקים בברזל אלא כותבים האותיות בדיו ומראה עליהם השמיר והן נבקעות מאליהן. ומ"ש מפרש לומר שלא בא הדמיון לחותם הטבעת דמיון החליטי לגמרי שהרי נילוף דעיזקא אורחא דמלתא לחקוק בו האותיות מהופכות לפי שכשחותמין בו באות האותיות מפורשות ביושר אך כאן היתה החקיקה ביושר וזהו כתב מפרש עומד לקרות בו ואין הדמיון אלא לענין החקיקה לבד א"נ י"ל דכוונת אנקלוס כמו שאמר בש"ס פ"ב דגיטין דף כ' על ענין זה כדינרי זהב ולא כדינרי זהב דאילו התם חק תוכות והכא חק יריכות דאילו חק תוכות לא מיקרי כתיבה כלל עיין שם:

פסוק יב

לזכרון שיהא רואה וכו' דליכא למימר דלזכרון לדידיה קאמר דהיינו שה"כג יזכור תמיד בני ישראל ויתפלל עליהם דהא בתר הכי כתיב לזכרון לפני ה' דנר' דהזכרון לגבי קב"ה קא':

פסוק טו

חשן משפט שמכפר וכו' דבר אחר וכו' דאילו לפי' קמא ק' דהול"ל חשן למשפט וכדכתיב במכנסים לכסות בשר ערוה דמניה דרשי' שמכפר על ג"ע א"נ חשן על משפט וכדכתיב בציץ על מצח אהרן ודרשי' שמכפר על עזות פנים אבל חשן משפט לא משמע כלל שמכפר על המשפט ולר"א ק' דלהא לא אצטריך דהא מדריש מדכתיב אורים ותומים ודרשי' אורים שמאירים דבריהם תומים שמשלימים דבריהם לכך מייתי לתרווייהו. א"נ י"ל דאי לד"א ק' דמאחר שאינו נקרא חשן משפט אלא ע"ש אורים ותומים שבו נמצא דכי לית ביה אותו הכתב ה"ול כמאן דליתיה דתו לא מיקרי חשן משפט ורחמ' אמר ועשית חשן משפט ונמצא א"כ דבבית שני היה כ"ג מחוסר בגדים. ולפי"ז ניחא דלקמן על פי את האורים וכו' טרח רש"י וכתב ובבית ב' היה החשן שא"א וכו' אבל אותו השם וכו' וע"ש אותו הכתב הוא קרי משפט וכו'. ולפי מ"א שהחשן מכפר וכו' נקרא משפט ע"ש סליחת המשפט עכ"ל. וק' תרתי חדא דמה מקום יש לר"ש לכתוב שם הך מלתא דבבית שני וכו' שאין זה מן הצורך לביאור הכתוב. ותו הא דהדר וכתב שלכן נקרא משפט וגו' כל זה כפול שכבר כתבו רבינו הכא אלא כונת רבינו התם דלא תיקשי היכי הוה בבית שני בלא אורים ותומים שהרי בלא תומים ואורים נמי סגי

דחשן מיקרי וענין אורים ותומים הוא ציווי בפ״ע כדכתיב שם ונתת אל חשן המשפט את האורים וכו׳ וא״עג שכבר פירשנו דמשפט לא נקרא אלא בשביל השם צ״ל דמ״מ אינו מעכב. ושוב מסיים ולפי מה שכתבתי בשם מ״א נק׳ משפט ע״ש סליחת המשפט כלו׳ ולפ״ז ניחא טפי ההיא דבית שני דבלא אורים נמי איקרי חשן משפט ואין כאן חסרון כלל:

פסוק טז

זרת וכו׳ בא לפ׳ דלא תימא שבין הכל היה זרת אלא זרת כפול דבמקום אחר כתיב הכי בהדיא זרת ארכו וזרת רחבו כפול ולא היה רבוע אלא לאחר שנכפל:

פסוק כב

שרשת וכו׳ ואף שרשרות וכו׳ ומל׳ אנקלוס שתרגם בשתיהן תיכין משמע דסבר דפירוש׳ שוה:

פסוק לה

ולא ימות וכו׳ הא אם יכנס וכו׳ ק׳ דהא רש״י גופיה פי׳ לקמן בפ׳ והיו על אהרן ועל בניו וכו׳ ולא ימותו הא למדת שהמשמש מחוסר בגדים במיתה אם כן תרתי למה לי וי״ל דחד בחיסור בגדים וחד לאשמועי׳ דיתור בגדים נמי במיתה דכל יתר כחסר דמי א״נ חד בכ״ג וחד בכהן הדיוט. ועי״ל דהכא סמך המיתה לביאה אל הקדש והתם סמך המיתה לשירות אל המזבח החיצון אע״ג דבתרוייהו קראי כתיב בין ביאת אהל בין עבודת מזבח מ״מ מדהפך סדרא לסמוך המיתה בחד קרא למזבח לשרת ובאידך בביאת אהל מועד אפי׳ ביאה ריקנית (פי׳ דלאו לעבודה) ש״מ דלא הוה שמעינ׳ חד מחבירו ותרווייהו צריכי וכדאשכחן גבי רחיצת ידים ורגלים והביאו רש״י שם. ועי״ל דחדא בחיסור בגד א׳ לגמרי וחד בחיסור בבגד גופיה דהיינו פרומי בגדי דביה נמי איכא מיתה ועיין בת״ט ספ״ט דסנהדרין. אך ק׳ דבש״ס פ״ק דזבחים דף י״ח נפקא לן מיתה במחוסר בגדים מדכתיב וחגרת וכו׳ והיתה להם כהונה בזמן שבגדיהן עליהם כהונת׳ עליהם אין בגדיהם עליהן אין כהונתן עליהן והו״ל כזר וכו׳ ע״ש וי״ל שאותה דרשה אינה קרובה לפשט המקרא מדכתיב והית׳ להם כהונה ולפי״ז הול״ל והיו להם כהונה אי׳ אבגדי׳ קאי ולכך לא ביאר רש״י כן אלא פי׳ שם והיתה להם מילוי ידים זו לכהונת עולם ולפום הש״ס דידן נרא׳ לומר דתרווייהו צריכי דאי מקרא דוהיתה להם לחוד ה״א דוהיתה וכו׳ לאו אבגדים קאי אלא אמילוי וכדפירי״שי לכך אצטריך הך דהכא. ובהא לחוד נמי לא סגי דהו״א שאם יכנס מחוסר בגדים ימות בחנק ככל מיתה האמורה בתורה סתם ולכך צריכי לאידך קרא דכזר חשיבי דאית ביה מיתה בידי שמים א״נ ההיא דבנמ׳ דמייתי׳ מקרא דוהיתה להם כהונה לאו לענין חיוב מיתה אלא לענין חילול עבודה דה״ול כזר

דמחלל עבודה. וכ"נ מפי"רשי דהתם וכ"כ התו' שם להדיא בד"ה אין בגדיהם וכו' דקרא דוחגרת אצטר' לחילול לעבודה ע"ש. וכ"ת אי לחילול עבודה הא ילפי' לה מונתנו בני אהרן הכהן וערכו בני אהרן הכהנים כמ"ש רש"י בפרש' ויקרא עיין מ"ש שם בס"ד:

פסוק לז

ושמת אותו וכו' ובמקום אחר וכו' ההרגש שמבחוץ הוא דלמאי נ"מ היה צריך להשים אותו על פתיל תכלת. ומה שהוצרך רש"י לאתויי משחיטת קדשי' היינו דאילו מקרא לחוד דכתיב והיה על מצח אהרן היה אפשר לפרש דלעולם על המצנפת היה אלא שנמשך עד למטה באופן שיגיע על המצח. אבל ממה ששנינו בשחיטת קדשים שערו היה נרא' בין ציץ למצנפת ודאי קשיא:

פסוק לח

והיה על מצחו תמיד א"א לומר וכו' ההרגש הוא שהם דברים מיותרים וכפולים שהרי כבר כתוב ברישיה דקרא והיה על מצח אהרן ועל כרחין לאיזו דרשה איצטריך:

פסוק מ

ולבני אהרן וכו' ארבעה בגדים וכו' בא רבינו לאפוקי ממאי דמשמע דר"ל ולבני אהרן תעשה כתנות דהיינו כתנות משונות וכן אבנטים משונים ולכך פי' דליתא ששוין הם ולא בא הכתוב אלא לומר שלבני אהרן יהיו ד' ולא ח':

פרק כט

פסוק א

פר אחד לכפר וכו' דק"ל דהול"ל פר בן בקר אחד דהכי אורחא דמלתא למימר וכדחזי' נמי בפנחס גבי מוספי ראש השנה ויום הכפורים ומדהקדים אחד ש"מ לדרשה וה"נ בפ' נשא בקרבנות הנשיאים שהקדים אחד הכי נמי לדרשה וה"ט דהתם נמי דריש רש"י מיוחד שבעדרו. לכך דריש הכא נמי דהאי אחד ר"ל שבא לכפר על הפר המיוחד הידוע דהיינו העגל שעשו:

פסוק יב

אל יסוד וכו' בליטת בית קבול וכו' הר"אם ז"ל האריך להביא מתני' דפ"ג דמדות עלה אמה וכנס אמה זהו היסוד וכו' וסיים בה וקראו אותה אמה שהיתה גבוהה מן הארץ בלתי שום כניסה בליטה מפני שהיא נראית כאילו היא בולט' מכותלי המזבח ע"ש ואחר המחילה אין כל זה ענין לכתוב הזה דמיירי במזבח הנחשת שעשה משה ולא היה בו שום כניסה אלא נבוב לוחות אלא שאחר שעלה אמה מהארץ עשה בו מנחושת בליטה ממש סביב סביב כמין צנור ולא היה זה דומה למזבח של בנין דבית עולמים כלל וגם שינוי אחר היה בו שיסוד זה דמזבח הנחשת היה סביב סביב ע"פ כלו מה שאין

כן בבית עולמים שלא היה ע"פ כלו לפי שלא היה בחלקו של טורף וטעם זה לא הוה שייך הכא:

פסוק יג

על הכבד אף מן הכבד וכו' ד"אלכ הול"ל ואת היותרת אשר על הכבד אלא ודאי עם הכבד קאמר וליכא למימר כל הכבד דבמקום אחר כתיב מן הכבד מקצתו ולא כלו ואילו הוה כתיב הכא נמי מן הכבד הוה מפרשי' דר"ל שיפריש ויסיר היותרת מן הכבד ולעולם היותרת לבד קאמר ולא שיטול מהכבד כלל:

פסוק יד

תשרוף באש לא מצינו וכו' לאו דוקא זו בלבד אלא ר"ל זו ודכוותה דהיינו עגל לחטאת של ח' למלואים שהוא ג"כ חטאת חצונה נשרפת וכפי"רשי בר"פ שמיני אלא לתרוייהו קרי להו של מלואים. ואע"ג שזה היה גזרת מלך להוראת שעה מ"מ אפי' למיהב טעמא למלתא דכיון שפר חטאת זה היה לכפר על עון העגל כדפי"רשי לעיל ובת"כ במכילתא דמלואים תנינן בה דפר זה משל אהרן היה שהיה לכפרה עליו וא"כ הוה כמו פר הכהן המשיח כי יחטא לאשמת העם דכתיב בויקרא והקריב על חטאתו פר וכו' ואותו הפר היה דמו נכנס לפנים כמבואר שם. וא"כ ה"נ מדינא הכי מיבעי ליה למיהוי להכניס דמו לפנים הואיל והוא דומיא דפר כהן משיח אלא דמשום דאין קטיגור נעשה סניגור נר' דמשום ה"ט לא נכנס דמו לפנים כדינו דהשתא דאינו אלא בחוץ ליכא ביה משום אין קטיגור וכו' כדמסיק בר"ה גבי שופר של פרה דפריך והאיכא בגדי זהב דכ"ג ומשני בפנים קא אמרי' וגבי שופר אצטריך למימר דכיון דלזכרון קא אתי כלפנים דמי דמוכח דבחוץ ליכא משום אין קטיגור וכו' ולכך שינה הכתוב בפר זה משאר פר כהן משיח ונעשה בחוץ דוקא א"נ י"ל דמטעמא אחרינא שינה הכתוב בפר זה שנעשה בחוץ להודיע שאהרן לא חטא אלא למראית העין אבל לבו היה לשמים. ולכך ה"נ לא היה צריך כפרה על הפנימיות אלא על החיצוניות לכך הצריך הכתוב שלא תעשה חטאתו לפנים אלא בחוץ לרמוז זה והילכך כיון דמן הדין הוה ליה להיות חטאת פנימית ככל פר כהן משיח אלא דמטעמי דלעיל אשתני מ"מ בענין הבשר נשאר דינו ככל חטאת פנימית וכדין פר כהן משיח להיות נשרף:

פסוק יז

על נתחיו וכו' מוסף וכו' פי' שאין כוונת הכתוב שנותנם ביחד עם שאר הנתחים שהללו נתונים בפני עצמן בבזך כדתנן בתמיד הקרביים נתונים בבזך והכרעים על גביהן לכך מפי' דר"ל מוסף על שאר הנתחים:

פסוק כב

ואת שוק הימין לא מצינו תרומת וכו' בהא נמי אפי' לומר להיות שזה המורם הוא אחד מעשר כמ"ש רש"י והיינו מעשר וה"ס המל' נקודה עשירית כידוע ואכילה ידוע שה"ס הזווג ועד יום ח' למלואים שהוקם המשכן על בנו ושרתה בו שכינה לא היה הזווג למעלה על כן היה אסור אז לאכול עישור זה:

פסוק כט

לבניו אחריו למי שבא וכו' דאע"ג דכתיב לבניו ל' רבים לאו אכלהו בניו קאי אלא למי שישמש תחתיו בכהונה גדולה והא דכתיב לבניו ר"ל לבנו ולבן בנו וכו':

פסוק לו

על הכפורים וכו' הבא בשביל המזבח וכו' אע"ג דלעיל פיר"שי שפר החטאת היה לכפר על מעשה העגל י"ל דהיינו דוקא יומא קמא וכיון שנתכפר בו ליכא למימר דאידך יומי נמי להכי הוו דה"ול חטאת שנתכפרו בעליה אלא מוכח דהשאר הוו לחיטוי המזבח גופיה דליכא למימר שזה פר אחר שהרי לא מצינו בימי המלואים שום קרבן אחר רק פר א' ובי' אלים וכנר' ג"כ מפרשת צו:

פסוק מ

בשמן כתית לא למדה וכו' עיין מ"ש לעיל בתחלת הפרשה בס"ד:

ונסך לספלים וכו' שני ספלים וכו' לא ידעתי לאיזה תכלית אצטריך רבינו לאתויי בכאן דשני ספלים היו שם וכו' שהרי שנים אלה היו א' מעובה וא' דק חד לניסוך היין ואידך לניסוך המים דחג כדי שיהיו כולן כאחד כמבואר שם במשי' והכא לא מיירי קרא אלא בניסוך היין של כל ימות השנה ואפי' דקושטי' דמלתא נקט ולישנא דמתני':

פסוק מא

לריח ניחח על המנחה וכו' לאו על המנחה דוקא קאמר לאפוקי כבשים דאינהו נמי עולה נינהו ופשיטא דשייך עלייהו ריח ניחח אלא בא לומר שגם על המנחה נאמר שגם היא בלול להיותה מנחת נסכים:

פסוק מב

אשר אועד וכו' שמעל מזבח הנחשת וכו' והא דכתיב מעל הכפרת ה"פ הקול יורד מן השמים על הכפורת ומשם יוצא לחוץ על מזבח הנחשת. אך ק' היאך יתקיים להך סברא מקרא שכתיב בס"פ נשא ובבא משה אל אהל מועד לדבר אתו דכיון שהיה מעל מזבח הנחשת אין כאן ביאת אהל מועד וג' דבריש ויקרא וידבר ה' אליו מאהל מועד ובשלמא הך קרא ויקרא י"ל דה"ק דמאהל מועד היה יוצא הקול לחוץ ע"ג המזבח וניחא לדידיה דמש"ה כתיב מאהל מועד ולא כתיב באהל מועד אבל אידך קרא קשיא ודוחק גמור הוא לומר אל אהל מועד כאילו כתיב אל פתח אהל מועד. ואפי' ליישב במאי דאי'

בת"כ ומייתי לה רש"י בס"פ פקודי כתוב א' אומר ולא יכול משה לבוא אל אהל מועד וכתוב א' אומר ובבא משה אל אוהל מועד וכו' בא הכתוב הג' והכריע ביניהם כי שכן עליו הענן אמור מעתה כל זמן שהיה עליו הענן לא היה יכול לבוא נסתלק הענן נכנס. וא"כ י"ל דמ"ש כאן שהיה מדבר עמו מעל מזבח הנחשת לאו כללא הוא דלעולם היה כך אלא כלו' זימנין דהיינו כשהיה הענן ע"ג א"מ ולא היה יכול משה ליכנס אז היה מדבר עמו מע"ג המזבח ועדיין יש להרהר על זה. ומ"מ מ"ש רש"י מעל המזבח לאו דוקא שכך מבואר בילקוט ס"פ פקודי מהיכן היתה שכינה מדברת עם משה ר' נתן או' מעם מזבח הקטרת שמעון בן עזאי או' מאצל מזבח הקטרת תלמידיו של רבי ישמעאל אומרים מאצל מזבח העולה ע"ש:

פסוק מג

ונקדש וכו' ומ"א אל תיקרי וכו' הוכרחו לאפוקי' מפשטיה ולומר אל תיקרי דאילו כפשוטו לא אצטריך דהא כתיב וקדשתי את אהל מועד וכו' ושכנתי בתוך וכו' וא"כ הך ונקדש בכבודי יתירה הוא:

פסוק מו

לשכני בתוכם על מנת וכו' ק' דבגמ' בכתובות פ' אע"פי אמור רבנן דמעיקרא כשהוציאם ממצרים כתיב תביאמו ותטעמו בהר נחלתך וכו' והדר מקדש ה' וכו' ולבסוף כתיב ועשו לי מקדש ושכנתי בתוכם כלו' במדבר מכלל דמעיקרא לאו ע"מ כן הוציאם וי"ל דמ"מ כיון שהוציאם ממצרים אדעתא להכניסם לארץ מיד שאם לא היו חוטאים הכי הוה נמצא שהיה שורה מיד שכינתו ביניהם בארץ אלא דכיון דגרמו מעשיהם להתעכב במדבר מש"ה קאמר בתר הכי ועשו לי מקדש וכו' נמצא דע"כפ הוציא' ע"מ כן לשכון ביניהם וזה רמוז שם בפ' וארא והוצאתי אתכם וכו' ולקחתי אתכם לי לעם והייתי לכם לאלהים:

פרק ל

פסוק ג

את גגו זה היה לו גג אבל וכו' לכאורה כאן רבינו נדרש ללא שאלו ועוד שכבר ביאר זה לעיל בפ' תרומה שמזבח הנחשת היו ממלאין חללו אדמה וגם בפ' מזבח אדמה תעשה לי ונר' שכיון הרב בזה משום דבבריתא דל"ב מדות דר"א בנו של ר"י הגלילי מצינו מדה אחת מדבר שנאמר בזה וה"ה לחבירו וע' בס' כריתות שכלל זה דנין אותו בכל מקום משישקלו שניהם כא' ולא מנה זה ר' ישמעאל במדותיו לפי שהוא בכלל בנין אב ע"ש וה"נ נוכל לומר דשקולים הם דשניהם מזבחות ותכלית פועל שלהם שוה לתת אש עליהם להקטיר עליו או הקרבנות או הקטרת ושניהם נצטוו לצפותם וסד"א הואיל ופרט לך הכתוב בא' מהם את גגו וכו' ה"ה באידך מש"ה קמ"ל רש"י דליתא ואפשר

דמ"שה סירס הכתוב פרשה זו והשמיטה ממקומה דה"ול לכתב' בפ' דלעיל ולא כתבה שם שלא תהא סמוכה אצל המזבח החיצון להודיע שלא נדרוש בזה דין הנזכר. ועם היות שיש טעמים אחרים על סירוס פרשה זו מ"מ אפ' שגם לתכלית זה כיון הכתוב:
זר זהב סימן לכתר כהונה. היה זה במזבח הקטר' טפי מכל שאר כלי המשכן לפי שהקטורת היא העבודה היותר נבחרת מכל עבודות כהונה שעליו נאמר ג"כ ברך ה' חילו וכמו שפי' זכרונו לברכה:

פסוק יב
כי תשא פיר"שי ז"ל ל' קבלה וכו' וכמוהו בפרשת משפטים לא תשא שמע שוא. ואף על גב דהכא פירשוהו במד' מל' הרמה אין דרכו של רש"י להביא אגדות כשאין נמצא שום קושי בפשט והרא"ם ז"ל כתב שלא הביאו לפי שהוא רחוק מפשוטו של מקרא דא"כ שא את ראש בני ישראל מיבעי ליה אבל שאו את ראש כל עדת ב"י פי' אותו מל' הרמה כפי המד' מפני שהוא קרוב לפשוטו ע"ש. ואחר המחילה אי מהא לא אירייא דהו"מ לאתויי מד' תנחומא הובא בילקוט דמפ' שא"ל הקב"ה למשה לא כשם שאתה סבור אלא אם בקשת לעמוד על מניינם של ישראל טול ראשי אותיות של שבטים ריש מראובן וכו' ואתה עומד על מניינם ע"כ שלפי המד' הוה א"ש לישנא דכי תשא. וגם מ"ש הרב דרש"י פי' בפ' שאו את ראש ע"פי המדרש בספרים שלנו לא נמצא מזה כלל:
ולא יהיה וכו' כמו שמצינו בימי דוד. הק' הר"אם ז"ל וכי דוד לא קרא מימיו זאת הפרשה שגזרה שלא ימנם לגלגולת ואם הוא לא קראה איך לא נמצא שום אחד מאנשי דורו להודיע לו. ותירץ דשמא י"ל שחשבו שלא היתה הגזרה הזאת אלא לפי שעה בעבור האדנים ועוד הק' דכשפקד דוד את העם במלחמת אבשלום ושלח השליש ביד יואב והשליש ביד אבישי והשליש ביד אתי למה לא היה בהם המגפה אדרבא הצליחו במלחמה. ותי' דשמא י"ל שאין האיסור אלא כשמונים כל ישראל ביחד אבל מקצתם אין בכך כלום. ואז לא מנה אלא העם אשר אתו עכ"ל. ועמדתי מרעיד בקראי דברים אלו ותמהני אם יצאו מפה קדוש של הרב ז"ל. והאמת שאם הקושיות היו קושיות אין בתירוציו כדי להעלות ארוכה כלל שמה שתירץ לקו' הראשונה שחשבו שלא היתה הגזרה אלא לפי שעה בשביל האדנים. לא יתכן לומר דדבר כזה סלקא אדעתיה דדוד וכל חכמי דורו שהרי בהדיא דיבר הכתוב כי תשא את ראש וכו' לא כתיב שא את ראש דמשמע בהדיא בכל פעם כשתחפוץ לקבל סכום מניינם וכדפי"רשי לעיל. ועוד דאמאי לא גמירי לה משאול דתרתי זימני מנאם פעם בבזק ופעם בטלאים. והחילוק שהמציא הרב כדי לתרץ קושייתו השנית דלא קפיד רחמ' אלא כשמונים כל ישראל ביחד. דבר

זה מלבד שאין לו סמוכות הוא מופרך לגמרי במאי דאי בגמ' פ"ב דיומא דכ"ב אמתני' דקתני הממונה אומר להן הצביעו ופריך הש"ס ונימנינהו לדידהו לגלגלותם ומשני מסייע ליה לר' יצחק דאר"י אסור למנות את ישראל אפי' לדבר מצוה וכו' ע"ש ואמנם עיקר הקושיות לא קשו ולא מידי לא הא ולא הא דמה שהק' וכי דוד לא קרא וכו' כבר קדמוהו רבנן בפ"ט דברכות רס"ב וז"ל אם ה' הסיתך בי וכו' אר"א א"ל הקב"ה לדוד מסית קרית לי והרי אני מכשילך בדבר שאפי' תינוקות של בית רבן יודעים אותו דכתיב כי תשא וכו' מיד ויעמוד שטן על ישראל ויסת דוד בהם לאמר לך מנה את וכו' הרי בהדיא שהיה זה מאת השם שישכח דבר מפורש בתורה להענישו על דיבורו. והא ל"ק דאטו לפי שדוד חטא נענשו ישראל טוביה חטא וכו' ואטו לא הו"ל להקב"ה עונש אחר להענישו על חטאו אלא דבר שיבא תקלה לישראל על ידו לק"מ דודאי ישראל היו חייבים אותו דבר על עונותם וכדכתיב בהדיא ויוסף אף ה' לחרות בישראל ויסת את דוד וכו' אלא דמן השמים גלגלו דבר זה על ידו להענישו. ומה שהק' איך לא נמצא שום א' וכו' הא נמי ל"ק דבהדיא כתיב (ד"ה כ"א) ויאמר יואב יוסף ה' על עמו וכו' למה יבקש אדוני למה יהיה לאשמה לישראל. הרי בהדיא דמוחה בו יואב וא"ל שתהיה לאשמה לישראל והיינו שינגפו ועוד כתיב שם כי נתעב דבר המלך את יואב אבל מאחר שדבר המלך היה חזק עליו כדכתיב שם בהדיא קיבל ממנו ועשה שליחותו ואע"ג דלאו שפיר עבוד כדדרשי' בפ"ו דסנהדרין דמ"ט כל איש אשר ימרה את פיך וכו' יכול אפילו לדברי תורה שאם בא המלך לבטל ד"ת יכול ישמע לו ת"ל רק חזק ואמץ מ"מ הא בהדיא אמרי' התם בגמ' דיואב לא דריש אכין ורקין וכדעבד נמי גבי אוריה והכא נמי לשיטתיה אזיל. ומה שהק' עוד כשפקד העם במלחמת אבשלום וכו'. מי הגיד לו להרב דהתם מנאם לגולגולת לא כן הדבר חלילה ואי משום דלא כתיב במה מנאם אין צורך לכתבו בפירוש ומ"ש ויפקוד דוד וכו' פשיטא דבאיזה דבר מנאם ולא לגולגולת ולא הוצרך הכתוב להודיע זה כמו שלא הודיע גם כן בשאר מקומות דה"נ אשכחן ביהושע במלחמת העי וישכם יהושע בבקר ויפקוד את העם וכו' וכמוהו כמה פעמים פקידה סתם ופשיטא דר"ל כדינו המפורש וא"צ לבארו דסתמו כפירושו ומה שכתוב בהדיא בשאול ויפקדם בבזק ויפקדם בטלאים טעם יש בדבר ללמדנו מאי דאי התם בפ"ב דיומא אמר שמואל כיון שנתמנה אדם פרנס על הצבור מתעשר מעיקרא כתיב ויפקדם בבזק ולבסוף ויפקדם בטלאים וכל זה ברור ושוב כשזכיתי לס' נח"י מצאתי מדברי אלה שם ע"ע:

פסוק יג

זה וכו' כמין מטבע וכו' הכי אי' בירוש' פ"ק דשקלים והק' הרא"ם אמאי לא הזכירוהו בגמ' פ"ג דמנחות דקחשיב ג' דברים שנתקשה משה מנורה ור"ח ושרצים. והניחו חלק ע"ש וכבר הק' כן התו' התם ותירצו דהתם לא חשיב אלא דברים שנתקשה ובהך לא שייך נתקשה אלא לפי שלא היה יודע בשום מנין אם לא היה מראהו ע"כ. ואמנם תירוצם ז"ל דחוק לומר שמשה לא היה יודע בשום מנין דאיברא דגרה אפשר דאכתי לא הוה ידע כמה הויא מכל מקום הו"מ לאגמרה לדידיה במשקל גרעיני שעורה וכיוצא בזה או לאסברה בדמי כמעות שהיו נוהגים בהם במצרים. ונל"עד דא"הנ דלמאן דדריש דהראהו מטבע של אש היינו נמי לפי שנתקשה כמו אינך דה"נ יש קושי בדקדוק המשקל ומיהו ר"מ הוא דדריש הכי בירוש' שהבאתי לעיל ותמן תנינן בפ"ק דשקלים משׁ' ו' ואם שקל על ידו ועל יד חבירו חייב בקלבון א' רמ"א ב' קלבונות ופי' שם הר"ב דת"ק סבר הנותן מחצית השקל הכתוב בתורה פטור מן הקלבון דכתיב זה יתנו כזה יתנו ולא יותר ור"מ סבר הנותן מחצית השקל חייב בקלבון ע"ש והשתא ר"מ אייתר ליה תיבת זה דקרא ולכך דריש ביה מלמד שהראהו הק"בה וכו' אבל לת"ק לית ליה הך דרשה דזה דריש ליה לכדלעיל וכן העליתי בספרי על המשׁ' והוכחתי כן מלישנא דהירוש' ע"ע. ומעתה הך סוגייא דמנחות דלא חשיב אלא שלשה דברים אזלא כרבנן דהלכתא כוותייהו. ורש"י הכא נקט דרשה דר"מ לפי שקרובה טפי למשמעות לשון הכתוב מלומר דאתא למעוטי הקלבון הפך דרכו של רש"י להביא בפירושו הדרשה היותר קרובה לפשט הכתוב אפי' יהיה נגד ההלכה. וכמ"ש הרא"ם בכמה מקומות:

עשרים וכו' עכשיו פי' וכו' פי' דק"ל לרש"י דהול"ל עשרים גרה הוא ואמאי הדר וכתב השקל ומתרץ דקאי על השקל הנזכר בתורה בשאר מקומות כגון לעיל בפ' משפטים דכתיב כסף שלשים שקלים יתן וכו' וקאמר דעכשיו פירש לך כמה היא השקל שאמר שם:

פסוק יד

מבן וכו' ללמדך כאן וכו' פי' דק"ל לרש"י דכוליה הך קרא יתירא הוא דהא אין כאן חדוש טפי מקרא דלעיל רק דבר זה דמבן כ' שנה ומעלה והך מלתא הו"מ למכתביה בקרא דלעיל דהול"ל זה יתנו כל העובר על הפקודים מבן כ' שנה ומעלה מחצית השקל וכו' ולשתוק מכוליה הך קרא ומתרץ דאה"נ דקרא יתירא הוא ולדרשה אתי ללמד דפחות מבן כ' אינו יוצא וכו' דדריש כל העובר על הפקודים העובר למלחמה שדרך לפקוד את העם ההולכים למלחמה אינם אלא מבן כ' שנה ומעלה ואלו יתנו תרומה וכו'. ומ"ש רש"י ונמנה בכלל אנשים נפ"ל מדכתיב לעיל ונתנו איש כופר וכולי משמע שהללו

דוקא הם נכלל אנשים. ואע"ג דבחומש הפקודים כתיב קרא אחרינא מבן כ' שנה ומעלה כל יוצא צבא בישראל י"ל דתרוייהו צריכי דאי מהך לחוד לא הוה ידעי' דהך העובר על הפקודים ר"ל לצבא דה"א הפקודים למנין אבל השתא ניגמריה מדהתם דר"ל פקודים לצבא ואי מהתם לחוד ה"א דתנאי הוא הדבר דתרתי בעי' כדי שיהיו בכלל מנין שיהיו בני כ' וגם שיהיו יוצאי צבא והיינו דקמ"ל קרא אבל לעולם דפחות מבן כ' נמי יוצא לצבא מש"ה אצטריך נמי הך דהכא דקרא יתירא הוא וללמד בא שאין פחות וכו':

פסוק טו

לכפר וכו' ד"א וכו' הוצרך לב' פירושים דאילו לפי' קמא לחוד ק' דלא שייך ל' כפרה בזה וטפי הול"ל להציל או להגין ולפי' בתרא נמי ק' דא"כ אמאי בקרא דבתר הכי כתיב ולקחת את כסף וכו' ונתת אותו על עבודת אהל מועד והיה לבני ישראל וכו' לכפר על נפשותיכם והא התם לא מיירי בתרומת הקרבנות אלא בשל אדנים כדכתיב ונתת אותו על עבודת אהל מועד וכדפירש"י גופיה לקמן ובשלמא לפי' קמא ניחא דכל דבר שבמנין שייך ביה ל' כפרה שלא ינגפו אבל לפי' בתרא הא לא שייך אלא בקרבנות והתם לאו בהכי מיירי ואמאי כתיב התם נמי לכפר לכך מייתי תרווייהו כי לא ידע איזה יכשר. ודע דמ"ש רש"י והשני' אף היא ע"י מנין וכו' לאו דוקא השנית דהשלישית דבמקרא מיירי בשל קרבנות לפי דברי רש"י דבשלשית הוא דכתיב לכפר אלא דרש"י נקט הנהו תרתי שהם על ידי מנין בהדי הדדי:

פסוק טז

ונתת וכו' למדת פי' דק"ל דהך מלתא הו"ל לכתוב מיד לעיל יתן תרומת ה' לעבודת אהל מועד אם איתא שתרומה זו הוצרכה לאהל מועד ולכך מתרץ דאה"נ שלא היה מן הצורך בה דבתרומת נדבת המשכן איש איש מה שנדבו לבו הוה סגי לכל העבודה והותר אלא שמאחר שהוצרך למנותם קודם בנין המשכן מפני שנכנס בהם מגפה השתא קא"ל הואיל ויש כסף זה של כפורים תתן אותו על עבודת אהל מועד לאדנים ואילו הוה כתיב לעיל יתן וכו' לעבודת אהל מועד הוה משתמע שעיקר תכלית המנין הזה היה כדי לאסוף כסף לעשות האדנים והא ליתא דבל"ז היה שם כסף לרוב אלא שעיקר תכלית המנין הזה לפי שנכנס וכו' ואלא מיהא השתא קמ"ל דהואיל ואיתיה לכסף זה יוציאהו על עבודת וכו' והיה לבני ישראל לזכרון וכו'. ומ"ש רש"י במשל הצאן להודיע שהיא חביבה וכו' והיינו נמי דקאמר ודע כמה נותרו כלו' לדידך הוא דיש צורך במנין כדי שתדע כמה נותרו כי לפני הכל גלוי:

פסוק יח

ובין המזבח וכו' משוך קמעא וכו' דק"ל דהוי"לל בין אהל מועד למזבח ומתרץ דאי כתב הכי הוה משמע שהוא בנתים ממש ומפסיק בין המזבח לאהל והא ליתא דבקרא אחרינא כתיב ואת מזבח העולה שם פתח וכו' מש"ה כתיב בין ובין לומר שהיה כנגד אויר ההפסק אלא שאינו מפסיק שהיה משוך מן הצד. ומ"ש שהיה לצד דרום מתני' היא בפ"ג דמדות ורש"י נקט בזבחים דכל סדר קדשים קרויה זבחים או שחיטת קדשים. וא"ת מנ"ל שהיה לצד דרום דילמא לצד צפון הך מלתא איפשיטא בש"ס פ"ו דזבחים דף נ"ט מקרא דכתיב ושחט אותו וכו' צפנה לומר שיהיה צפון פנוי מכלים כדי שיהא מקום מופנה לשחיטת ק"ק:

פסוק יט

את ידיהם וכו' בבת אחת וכו' דק"ל דהו"ל את ידיהם ורגליהם מאי ואת ומשני דר"ל ועם רגליהם כלו' שניהם ביחד:

פסוק כ

בבואם וכו' להזות וכו' הכרחו הוא דאל"כ תחלה הול"ל בגשתם אל המזבח שהוא לשרת ואחר כך לכתוב בבאם אל אהל דהגם שאינו לשרת אפ"ה מיבעי לקדושי דהוה שפיר בדרך זא"ז אבל השתא הו"ל זו ואצ"ל זו ולכך מתרץ דליתא אלא גם באהל מועד דוקא כשבא לשרת צריך לקדש דהא דכתיב בתר הכי לשרת אתרווייהו קאי ולמעוטי ביאה ריקנית כדאי' בזבחים. והא דקאמר ביאה ריקנית לאו דוקא ריקנית ממש דלהא לא אצטריך למעוטי שהרי ביאה ריקנית לא משכחת לה בהיתרא שהרי אסורה היא באהל מועד ולוקים עליה כדאי' בפ' הקומץ רבה אלא כלו' שאינה לעבוד ממש רק להשתחות דלהשתחות שרי ליכנס כדתנן בפ"ז דתמיד וקמ"ל דא"צ לקדש כיון דלאו עבודה היא. ומ"ש רש"י להקטיר שחרית ובין הערבים דמשמע דאע"ג דקידש שחרית צריך לחזור ולקדש בין הערבים היינו דוקא כשיצא או הסיח דעתו דאל"כ סגי בקידוש אחד לכל היום וכדאי' שם:

אל המזבח החיצון וכו' כלו' וה"ט דשני קרא בדבוריה וכתב או בגשתם אל המזבח ולא כתיב בבואם שאין כאן ביאה דמשמעה בתוך הבית שהרי הוא בחצר:

פסוק כא

ולא ימותו וכו' שהמיתה וכו' וא"ת לא לכתוב קרא מיתה אלא במזבח ומכ"ש שמעי' בהיכל וי"ל דאין עונשין מן הדין:

פסוק כט

וקדשת וכו' כל משיחה וכו' הא דלא כתב רש"י זה לעיל בדבור ומשחת בו לפי שהביאו עכשיו לחיזוק פירושו שמפי' דה"ק קרא משיחה זו מקדשתן וכו' דלא נפרש שימשחם וגם יקדשם ולכך מייתי ראיה מן התרגום דמש"ה אינו מפי' משיחה כמשמעה אלא שהוא לענין הקדושה דכתיבא בתר הכי:

פסוק לא

לדורותיכם מכאן וכו' דאל"כ תיבת זה יתירא והיינו דמסיים רש"י זה גי' י"ב וכו':

פסוק לב

על בשר וכו' מן השמן הזה וכו' זה דבר פשוט שלא היה צריך רבינו לבארו שהרי אכתי לא נזכר בקרא אותו האחר במתכונתו ומהיכא תיתי לומר דאזהרת לא ייסך קאי עליה אלא הרי זו כעין הקדמה למה שרוצה לפי' אח"כ ואשר יתן ממנו מאותו של משה והתם פשטיה דקרא משמע דעל העשוי במתכונתו קאמר מש"ה הקדים רש"י כאן זה לומר שילמד עונש מהאזהרה דכי היכי דאזהרה פשיטא דלא קאי אלא על של משה ה"נ העונש ולא על העשוי במתכונתו שהרי אין בו אזהרה ואין עונשין אא"כ מזהירין:

פסוק לג

על זר שאינו צורך וכו' פי' הרא"ם ז"ל דר"ל שגם הכ"ג והמלך אחר המשחן וא"צ להם עוד הו"ל זרים לגביה ואם חוזר ונותן חייב עכ"ל והא דלא כהלכתא דמפלג פליג ביה ר"מ ור"י בפ"ק דכריתות דף ו' ופשיטא דהלכה כר"י לגבי ר"מ וכ"פ הרמב"ם בפ"א דה' כלי המקדש וא"כ מאי דוחקיה לפי' דברי רש"י דלא כהלכתא כ"ש דפשטיה דקרא משמע טפי כר"י דזר מיקרי מי שהוא זר לגמרי לגבי שמן דמעיקרא הו"ל זר לגביה. ואי לישנא דר"שי קשיתיה ממ"ש שא"צ כהונה ומלכות ולא כתב שאינו כהן ומלך וכיוצא בזה הו"מ לפרש לפי ההלכה דהכי כוונתו דאפי' הוא כהן שראוי להיות כ"ג כשימות הכ"ג שקדם לו ועומד לשרת תחתיו בכהונה גדולה כגון שהוא בנו וממלא מקומו דודאי הוא יהיה כ"ג אחריו וסד"א דה"ול כאילו כבר נתמנה אפ"ה קמ"ל דהשתא מיהא עדיין אינו צריך לו וחייב. ובמלכות הוה מצי לפי' כגון מלך בן מלך שאין מושחים אותו והיינו שאינו צורך מלכות אע"ג דמלכות איכא אלא דא"צ למשיחתו. ואע"ג דעכשיו ראיתי להרב הנחי' דכתב שפיר"שי כר"מ משום דקרא מוכח כוותיה לפי שנשנה בפי' שכבר כתיב על בשר אדם לא ייסך ולמה נשנה באמרו ואשר יתן ממנו על זר א"ו לרבות וכו' ע"כ אחר המחילה לא נהירא כלל שלא נשנה ולא מידי דהתם אזהרה והכא עונש וכמה כתובים כיוצא בו אלא נר' כדכתיבנא:

פסוק לד

ולבונה זכה מכאן וכו' דק"ל מ"ט לא כתבה קרא ללבונה בהנך דמיצעי ומשני מכאן למדו רבותינו י"א וכו' ואי הוה כתיב לבונה בפרטי הוה מרבים בסמים בתרא שש והו"ל י"ב. וא"ת ומנ"ל דסמים בתרא מרבים ה' דילמא ב' לבד כסמים קמא כבר תירצו בפ"ק דכריתות דא"כ ליכתוב סמים סמים כי הדדי ואחר כך נטף וכו' ואין להק' דהשתא נמי נימא דלא מרבי' אלא ג' כמו נטף ושחלת וחלבנה דסמיכי ליה ליתא דהא ודאי על כרחין אית לך לאקושי נמי סמים בתרא לסמים קמא. והא דשבקיה קרא ללבונה לבסוף טפי מחדא מהנך היינו כדאי' התם דלבונה אינו מתמר ועולה משא"כ אינך ואנן בעי' לדון בכלל ופרט לאתויי כל דבר שמתמר ועולה דוקא דלשון קטורת הכי משמע:

פסוק לה

ממולח וכו' ממולח יהיה וכו' כוונת רש"י נל"עד לפי שג' דברים הללו לא שייכי גבי הדדי כלל דממולח הוא דבר דשייך אזהרתו דוקא בשעת הפטו' שיערב יפה וכשערבו יפה הרי מעורב ועומד ומעת' לא שייך תו ביה שום זהירות משא"כ טהור דכל שעתא ושעתא שייכא אזהרה זו ליזהר להבדילו מהטומאה וקדש הוא דבר דלא שייך כלל אלא מעיקרא בשעת לקיחת הסממנים שיקחום ממעות הקדש דהיינו מתרומת הלשכה א"נ אחר הפיטום שלוקחין אותה מן האומנים במעות הקדש מש"ה הוצרך רש"י להאריך לומר ג"פ יהיה לכל חד באפי נפשיה לפי שאין עירובן עולה יפה:

פרק לא

פסוק יג

אך וכו' כל אכין וכו' הרמ"בן ז"ל השיב דא"כ נדרוש המיעוט בשמירת השבת ויהיה מותר לעשות מלאכת המשכן בשבת והרא"ם ז"ל השיב בזה בארוכה ע"ע ולע"ד דהכא ע"כ צריכים לדרוש המיעוט במלאכת המשכן דלכך אהני מאי דכתיב אך את שבתותי תשמורו וכי היכי דק"ל אכין ורקין מעוטין ה"נ ק"ל אתין וגמין ריבויין וה"ק קרא אך לשון מעוט מיעוטא היא מלאכת המשכן כי הנה הכתוב הוסיף ריבוי בשמירת השבת להגדיל מעלתו ובהכרח ליתן המעוט במשכן לומר שאינו דוחה שבת:

לדעת האומות וכו' אע"ג דבפ"ק דשבת דרשו בה מכאן לנותן מתנה לחבירו שצריך להודיעו לא הביאו רש"י לפי שאינו קרוב לפשט דא"כ הול"ל להודיע ותו דמסיק שאין זה אלא מתן שכרה דלא עביד לגלויי ע"ש ואין זה משמעות הכתוב:

פסוק יד

מחלליה הנוהג בה חול וכו' כלו' שעושה בו מלאכה בפרהסיא שבזה נמצא שעושהו חול בעיני האנשים שאם הוא עושה בינו לבינו הוא רשע בעונו ימות בודאי אבל אין

כאן חילול לשבת ונמצא דמאחר שבהכרח לשון מחלליה לא שייך אלא בפרהסיא אם כן מסתמא הרי יש עדים והתראה וממילא צריך לפרש מות יומת בידי אדם ונמצא שזה הכרח למה שפירש"י לעיל ולכך הפך סדר הכתוב:

פסוק יח

ויתן וכו' אין מוקדם ומאוחר וכו' אע"ג דלכאורה אין כאן הכרח לסרס המקראות דדילמא הכל בסדר נכון דבמ' יום ראשונים צוהו הקדוש ברוך הוא מלאכת המשכן וכשירד בי"ז בתמוז וראה שעשו העגל לא רצה לומר להם כלום עד אחר שנתרצה הקדוש ברוך הוא דהיינו יום הכפורים והכי איתא נמי בזהר דמה"ט בתחלה א"ל מאת כל איש וכו' ואפילו מערב רב ואחר מעשה העגל כתב קחו מאתכם דוקא לאפוקי ערב רב לפי שהיו גרמא בנזקין במעשה העגל מ"מ נראה דרש"י הוכרח לזה והוא ז"ל נמי מודה לדברי הזהר דבימים שישב בהר נצטוה על מלאכת המשכן ומכל מקום הא והא איתא דבהכרח צ"ל שכל פרטי הדברים הכתובים בפרשיות דלעיל לא נאמרו לו עד אחר מעשה העגל שהרי נאמרו שם ג' תרומות ואחד מהן בקע לגלגולת לאדנים לפי שנצטוה למנותן מפני שנכנסה בהם מגפה בשביל העגל כמ"ש רש"י בתחלת הפרשה וכן מ"ש בפ' דלעיל וזה הדבר אשר תעשה להם וכו' לקח פר אחד והוא לכפר על מעשה העגל וכמו שפירש"י שם וכל זה לא שייך אלא לאחר מעשה העגל וא"א שנאמרו תחלה ועוד נראה כן מכמה דרשות דרז"ל דהרי אי' בירושי' תני ר"י בר חנינא ועשית כפרת זהב טהור יבא זהבו של כפרת ויכפר על מעשה העגל אלא ע"כ צ"ל דאע"ג שבמ' יום שעלה לקבל התורה שם נצטוה על המשכן לא נצטוה שם רק כללות הדבר והראהו לו שם בהר המשכן כלו והמנורה והכלים וכדמוכחי קראי ושוב אחר יום הכפורים חזר לצוותו בפרטות על כל דבר ודבר והוא היה הולך ומצוה לישראל והתחילו מיד להתנדב. ומ"ש כאן רבינו ז"ל שמעשה עגל קדם לצווי מלאכת המשכן רצונו לומר שקדם לפרטי צווי מלאכת המשכן. ומוכרח היא שהרי כתיב בפרשת תרומה והקמות את המשכן כמשפטו אשר הראית בהר ש"מ דבהר נצטוה לעשותו והראהו דוגמתו ואיך כתב רש"י לקמן בפ' ושב אל המחנה שלמחרת יום הכפורים התחיל לצוותו על מלאכת המשכן וא"כ לא היה בהר צווי המלאכ' שהרי לא מצינו שעלה בהר עוד אחר שירד ביום הכפורים אלא הדיבור היה נדבר עמו בתוך אהלו עד שהוקם המשכן ונמצא שרש"י סותר מה שכתוב בפסוק א"ו הא והא איתא דאיברא שצוהו והראהו בה בימים הראשונים מכל מקום כל פרטי הצווי הכתובים בפ' תרומה ופ' תצוה ותחלת פ' זו לא נצטוה אלא אחר יום הכפורים והיינו דכתיב והקמות וכו' אשר הראית בהר ואם איתא דההוא קרא נאמר לו בהיותו בהר לא הול"ל הראת ל'

עבר וגם לא הו"ל בהר דהא השתא נמי בהר הוה קאי אלא מוכרח כדאמרן. ובזה לא תיקשי נמי לרש"י מדידיה לדידיה דלעיל בפי' מנורה פירש"י ראה כאן בהר תבנית וכו' והכא שהתחיל לצוותו למחרת יום הכפורים ואם כן לא הוה בהר אבל לפי האמור ניחא. וכל זה הכי מוכרח נמי מדברי הזהר גופיה וז"ל מה כתיב בקדמיתא מאת כל איש וכו' לאכללא ערב רב וכו' לבתר סטא זינא לזיניה ואתו אינון ע"ד ועבדו ית עגלא וכו' אמר קב"ה מכאן ולהלאה עובדא דמשמא לא יהא אלא מסטרא דישראל לחודייהו וכו' עכ"ל הרי בהדיא שאחר מעשה העגל גם כן חזר ונצטוה. ויש הכרח לומר כן דאל"ה לדברי הזהר ק' על מה סמך משה לצותם על המשכן דילמא עכשיו שחטאו לא ירצה הקב"ה עוד להשרות שכינתו ביניהם ולא הו"ל לעשות כן מדעתו א"ו חזר ונצטוה בפרטות:

ככלתו ככלתו וכו' ד"א וכו' דאילו לפירוש קמא לא אצטריך למכתב ככלתו כלל דהוה סגי למכתב ויתן אל משה שהוא לשון מתנה ועוד דהול"ל לכלתו א"נ בכלתו ולא בכ"ף הדמיון ולפי שני נמי ק' דמה ענין לימוד זה לכאן ועוד דהול"ל ככלה ולא ככלתו:

לחת לחת וכו' דריש לתיבה זו משום דיתירה היא דכתיב לחת העדות לחת אבן ובחדא מינייהו הוה סגי א"ו לדרשה:

פרק לב

פסוק ד

ויצר וכו' ל' זיוף וכו' הא דנקטיה בל' זייף נ"ל שרצה לרמוז דאהרן נמי לא היה מתכוין ח"ו לעשות העגל אלא היה סבור שלא יארע כן והיה עושה דרך זייף בלבד להטעותם שיהא נראה כמודה לדבריהם וזה לפי שלא היה בידו כח לדחותם לגמרי וסבר דבין כך ובין כך יבא משה אלא שהצליח מעשה שטן שסייעו הם בכשפים והיינו דמסיים בדיבור שאח"ז כיון שהשליכוהו לאור וכו':

מסכה ל' התכה ד"א וכו' דאי לפי' א' לא מצינו בתורה התכה בלשון מסכה אלא בלשון יציקה כמו ויצקת לו וכו' דמתרגמינן וחתיך ולפירוש שני ק' שהרי בשאר מקומות מצינו בע"ז לשון מסכה דהתם לא שייך לומר ע"ש קכ"ה קנטרין:

פסוק ה

ויקרא וכו' שמא יבא וכו' פי' דרש"י רצה לומר עפ"י פשוטו שאהרן לא טעה כמו האחרים אלא שפיר היה יודע החשבון ושלא יבא משה עד יום המחרת והיה סבור שמא לא ישכימו כ"כ ויבא משה תחלה אבל לא נתקיימה מחשבתו שהשטן זרזם לקום בהשכמה וז"ש רש"י אח"כ וישכימו ממחרת השטן זירזם וכו' אבל לפי' המדרש נר' שגם אהרן לא היה יודע שיום עלייתו אינו מן המנין. ומ"ש במדרש ג' דברים שראה

אהרן ה"פ מה ראה אהרן שלא מיחה בידם בתחלה ומתרץ ראה שנהרג חור. ושוב בעי ומה ראה אהרן שהוא עצמו נתרצה לעשותו ומשני אמר מוטב שיתלה בי וכו' ושוב קא בעי ומה ראה שלא די שעשה העגל אלא אף זו שבנה המזבח הוא עצמו ומשני שנתכוון לטובה מתוך שאני וכו':

פסוק ו

וישכימו השטן וכו' דק"ל למאי נ"מ כתיב וישכימו הול"ל ויקומו ממחרת ומשני דק"מל שהשטן זירזם קודם אור הבקר שאם לא כן לא היו חוטאים שמשה ירד בבקר דכל עליותיו וירידותיו בהשכמה:

פסוק ז

שחת עמך העם לא וכו' ההרגש שמבחוץ דהול"ל שחתו לשון רבים כדקאמר נמי בתר הכי סרו מהר וכו' ולכך משני דהכא לא קאי אלא אע"ר לחוד שהם עשאוהו ושוב החטיאו גם את ישראל:

פסוק י

הניחה לי עדיין וכו' ההרגש דמאי שייך לומר הניחה לי כלפי מעלה מי יאמר אליו מה תעשה ומשני דה"ק שבתפלתו תלוי וכו':

פסוק יג

זכור לאברהם וכו' ועדיין לא קיבל וכולי ק' דמנ"ל דעדיין לא קבל שכרו וי"ל דהך שכר הוא מ"ש בעשרה דברות גופייהו ועושה חסד לאלפים ופיר"שי התם שהחסד שאדם עושה משלם לו הקדוש ברוך הוא לבניו וליוצאי חלציו עד אלפים דור וא"כ פשיטא שעדיין לא קיבל זה השכר. אך ק' אעיקרא דמלתא דקאמר רש"י אם עברו על עשרת דברות דהא לא עברו אלא על ע"ז ואי משום שהמודה בה כופר בכל התורה הול"ל עברו על כל התורה ואמאי קאמר עשרת דברות וי"ל דכלהו משכחת להו בעון העגל כיצד תרי קמאי פשוטי' הם. לא תשא דהיינו חילול שבועה שהרי היו מושבעים ועומדים מהר סיני שלא לעבוד. זכור את יום השבת דכיון שהודו בשניות חלילה תו לא שייך עדות השבת שהרי השבת הוא עדות על שהקדוש ברוך הוא יחיד בעולמו ובראו ברצונו בששת ימים. כבד את אביך שהרי חיללו כבוד אבותם וכההיא דכתיב את אביה היא מחללת. לא תרצח ולא תנאף כמו שפיר"שי על ויקומו לצחק. לא תגנוב דהיינו גניבת נפש הוא על חור גופיה שגנבוהו וגם רצחוהו. א"נ שהכניסו הקדושה לחצונים ע"י מעשיהם ואין לך גניבה גדולה מזו לא תענה היא פשוט שהרי העידו עדות שקר באמרם אלה אלהיך וכו' לא תחמוד כלול בג"ע כדלעיל. וגם כמו שאמר רש"י אלוהות הרבה אוו להם:

לאברהם וכו' אם לשרפה וכו' דאי לאו אלא לכדלעיל לא הו"ל להזכיר רק לאברהם בלבד ואי להך לחוד ק' שהיה יכול להשיב מדת הדין על זה שאינם חייבים לא זו ולא זו אלא סקילה כדין העובד ע"ז וליכא מידי דסקילה באבות א"נ חנק בשביל העריות דאשת איש. ומ"מ איכא למידק טעמא באלו הג' דברים שהזכיר רש"י דגלות איכא למימר שפיר דשייך משום דתנינן גלות בא לעולם על עע"ז. וה"נ במיתת הרג לפי שרבים היו החוטאים דינם כדין עיר הנדחת דבסייף אבל שריפה אמאי וי"ל לפי שדינם של ישראל כדין בת כהן שזינתה וכההיא דאמרי' עלובה כלה שזינתה בתוך חופתה וכנסת ישראל נקראת בת כהן בתו של הקדוש ברוך הוא א"נ בת נדיב בתו של א"א שנקרא כהן שנאמר אתה כהן לעולם ויש סמך לזה ממאי דפיר"שי לקמן במים שנתכוון לבודקן כסוטה דנר' שדינם כאשה שזנתה תחת בעלה. ומ"ש עוד רש"י אם כסא של ג' רגלים וכו' ק"ו וכו' לכאורה ק' דה"קו מופרך שהרי בבני משה יהיה כסא של ד' רגלים ולא רגל א' דהא איכא זכותו וזכות האבות. ונר' דה"ק אם איתא מה שאתה אומר דמאחר שאתה מניח אותי עכשיו קיים הרי בזה מתקיימת שבועתך לאבות לפי שאח"כ תעשה אותי לגוי גדול א"כ מזה יש ללמוד שכל זכות האבות לא מהני רק להשאיר א' מבניהם בעולם מעתה מה נחמה היא זו ואעשה אותך לגוי גדול הרי לכשיהו גוי גדול אף על גב דליהוי להו ד' רגלים כדלעיל מ"מ כשתכעיס עליהם אפילו תאמר שזכותי יהיה שקול כמו שלשת הרועים עכ"פ אין כח להציל רק שני אנשים מכל זרעי א' בשבילי וא' בשבילם על סמך שאחר כך יהיו הם לגוי גדול ומה גם שאינו דומה רגל אחד לג' רגלים באופן דאפילו שנים לא ישארו:

אשר נשבעת וכו' וליצחק נאמר וכו' הק' הר"ב הנח"י דמה צריך לאהדורי אקראי והלא באותה שבועה עצמה דלאברהם נאמ' כי ברך אברכך ופיר"שי ברכה לאב וברכה לבן. גם מ"ש וליעקב נאמר וכו' הו"מ לאתויי כי לא אעזבך וכו' את אשר דברתי לך. ונ"ל שרבינו מהדר לאתויי קרא דמשתמע מניה תרתי שיהיו רבים ככוכבים וגם הבטחת הארץ כדכתיב הכא תרווייהו אהדדי ארבה את זרעכם וכו' וכל הארץ וכו' ובההוא קרא דכי ברך וכו' איברא דאיכא ברכה לאב וברכה לבן וה"נ רבייה לאב ורבייה לבן ומיהו גבי ויירש זרעך וכו' ליכא יתירא על תרווייהו וה"נ בקרא דאת אשר דברתי לך ליכא התם אלא רבייה אבל לא ירושת הארץ לכך הוצרך לאהדורי אהנהו קראי דוקא דאיכא בהו תרווייהו:

פסוק טז

מעשה אלהים וכו' דבר אחר וכו' דאילו לפי' קמא ק' דהול"ל מעשה אלהים היו דבהכי הוה משתמע שהוא עשאן ולר"א נמי ק' דמה ענין השעשוע עם הלחות הרי השעשוע הוא עם התורה ולא עם הלוחות ואין שייך לומר כל שעשועיו בלוחות:

פסוק יט

וישלך מידיו וכו' ומה פסח וכו' כתבו התוס' בפר"ע שאין זה ק"ו גמור דא"כ לא הוה אמרי' בגמרא שעשה כן משה מדעתו דהא ק"ו דאורייתא הוא וניתן לידרש א"ו לאו ק"ו גמור הוא דאיכא למפרך שאני פסח שהוא קרבן ולא ה"יל ללמוד זה למנוע מלתת להם התורה ולהחזירם לתשובה ע"כ ומ"מ אף על גב דה"קו פריכא הוא הסכים הקב"ה על ידו כוותיה ולא מטעמיה אלא מטעמא אחרינא לפי שאם היה נותן להם אותן הלוחו' היו נשארים חירות ממלאך המות ולא רצה הקדוש ברוך הוא לפי שחטאו ואף על פי שמחל להם מ"מ הפגם א"א ליתקן עד לע"ל. וה"נ צריך לומר באידך מלתא דאי' התם בגמ' שעשה משה מדעתו והסכים הקדוש ברוך הוא דהיינו שפי' מאשתו דדריש ק"ו ממתן תורה שציום הקדוש ברוך הוא לפרוש מנשותיהם אף על גב דלא הוה אלא לשעה וכ"ש הוא שהיתה נבואתו תדירה וכתבו התם נמי התו' דצ"ל שאינו ק"ו גמור והטעם די"ל שאני התם משום עשרת הדברות ע"כל וא"כ צריכי' למימר דהא דהסכים הקדוש ברוך הוא היינו מטעמא אחרינא דשאני נבואת משה שהיתה באספקלריא המאירה:

פסוק כ

וישק וכו' עיר הנדחת וכו' קשיא לי דבפ"ה דיומא דף ע"ו פיר"שי שנדונו בסייף לפי שעדיין לא נתפרשו להן ארבע מיתות בית דין ונדונו במיתת בני נח שכל מיתתן בסייף ע"כ ואמאי לא פי' כדפי' הכא שנדונו כדין עיר הנדחת ותו קשיא לי דאם איתא דאכתי הוה להו דין בני נח היכי קאמר הכא רש"י עדים בלא התראה במגפה והלא כיון שדינם כב"נ הרי ב"נ א"צ התראה והיו יכולים לדונם בסייף ונ"ל דחדא מתרצה בחברתה דהתם פליגי רב ולוי באלו הג' מיתות חד אמר כדפי"רשי הכא ואידך אמר זובח וקיטר בסייף גפף ונשק במגפה שמח בלבו בהדרוקן ולאידך מ"ד הוא דפיר"שי שנדונו בדין ב"נ משום דלדידיה צ"ל שכל מי שזיבה וקיטר נהרג בסייף אפי' בלא התראה דאל"כ להך סברא נמצא שלא פורש מה נעשה בדינו של מי שזובח וקיטר בלא התראה. נמצא דצ"ל להך סברא שנדונו כדין בני נח. ורש"י הכא פי' כאידך מ"ד. ונר' דקמיפלגי להיות דאף על גב שכבר ניתנו להם העשרת הדברות מ"מ עדיין לא ניתנה להם כל התורה ולכך איכא מ"ד דאכתי לא יצאו מכלל ב"נ ואיכא מ"ד יצאו. ומ"מ לפיר"שי דהכא צריך לומר דלא נמצאו שם בין החוטאים בעדים והתראה רובו של שום שבט דא"כ לא היה דינם בסייף

אלא בסקילה כדאיתא בפ"ק דסנהדרין וכ"פ הרמ"בם בה' ע"א שדין עיר הנדחת אינו אלא ממאה עד רובו של שבט אבל הודח רובו של שבט נדונים כיחידים כסקילה וע"מש בס"ד בפר' בלק גבי והוקע אותם:

פסוק כד

ואומר להם דבר אחד וכו' אין הכוונה לומר שלא אמר להם אלא דבר א' בלבד שהרי בהדיא כתיב התם ויאמר אליהם אהרן פרקו נזמי הזהב אשר באזני נשיכם וכו' והרי הם דברים רבים ועוד דאף לפי הכתוב כאן למי זהב הרי הן ב' דברים ולא דבר א' אלא ה"ק אני אמרתי להם דבר א' והם עשו דבר אחר שאני אמרתי להם שיקחו הזהב מאזני נשיהם וכו' והיה דעתי כדי שיתעכבו ובתוך כך יבא משה לפי שהנשים חסות על תכשיטיהן כדפירי"שי לעיל וזהו שרמז כאן ואומר להם למי זהב כלו' אמרתי להם למי שדרכן בזהב דהיינו לנשים מהן תקחו הזהב והם לא עשו כן אלא התפרקו ויתנו לי:

ואשליכהו וכו' ולא ידעתי וכו' הרא"ם זכרונו לברכה כתב שמפני יראתו ממשה הוציא שקר מפיו שהרי שם כתוב ויצר אותו בחרט וכו' ולא שיצא מעצמו ע"ש ואני אומר חלילה חלילה לקדוש ה' לשקר ול"מ לפירוש קמא דפירי"שי התם ויצר אותו בחרט שקשרו בסודר דפשיטא דקשירה בסודר לאו מידי היא ומוכרח דמ"ש אחר כך ויעשהו עגל מסכה לא על אהרן קאי אלא על מי שעשאו ולא חש הכתוב להודיע שם היאך נעשה וסמך על מ"ש הכא בתשובת אהרן למשה. אמנם אף לפי' שני דהתם דפי' וצר יתיה בזיפא פשיטא שאין הכוונה לומר שצר הזהב ממש בזיפא ועשה העגל שהרי בתחלה הו"ל לכתוב שנתן הנזמים בכור עד שניתכו ונעשו כלם גוף א' ואחר כך שייך לומר שצר אותו אלא המכוון שהיה צר הדפוס והדמוי שהיה בדעתו להתעכב בעשיי' אותו הדפוס שמא יבא משה וכשראה שלא בא השליך הזהב לכור אדעתא שאחר כך יציקנו בתוך הדפוס לעשותו ואם היה כן לא היו בודאי נמשכים אחריו אלא שלא נתקיימה מחשבתו ומיד שהשליך הזהב לכור באו המכשפים ועשאוהו ע"י כישוף ויצא בענין שהיה בו רוח חיים ולכך נמשכו אחריו וזהו מ"ש כאן ולא ידעתי שיצא העגל הזה כלומר עגל כזה ברוח חיים אף על פי שהיה יודע דודאי יצא עגל להך פירושא שהרי הדפוס שהוא צר היה דמות עגל אבל לא היה יודע שיצא עגל הזה דייקא:

פסוק כו

כל בני לוי מכאן וכו' זוהי הקדמה להודיע מי הכריחו לאפוקי קרא ממשמעותיה לקמן בפי' איש את אחיו:

פסוק כז

כה אמר וכו' והיכן אמר וכו' נר' דק"ל דהול"ל כה צוה כדכתיב זה הדבר אשר צוה ה' וכן רבים אלא דאי הוה כתיב הכי הוה משמע שכאן אחר המעשה היה צווי פרטי שיהרגום ולאו הכי הוה אלא שמשה מדנפשיה דן את דינם כפי משפט התורה שנמסרה לו הילכך כתוב כה אמר כלומר כן אמר בתורתו שכך דין העע"ז ולכך אני מצוה אתכם לעשות כן. ומאי דמייתי מקרא דזובח לאלהים ולא מייתי קרא דעיר הנדחת הכה תכה וכו' משום דקרא דזובח וכו' כבר כתיב לעיל בפר' משפטים:

פסוק כט

כי איש וכו' בבנו וכו' כלומר בן בתו דחשיב כבנו ובצווי רמוז במ"ש ואיש את קרובו שכולל כל מין קורבה:

פסוק לא

אלהי זהב וכו' שהשפעת וכו' הכרחו ברור דאל"כ למה הוצרך להזכיר הזהב מאי נ"מ אם היה מזהב או מכסף. ומה שהביא במשל מאכיל ומשקה וכו' הנמשל הוא שכך הקדוש ברוך הוא היה מאכיל במן ומשקה הבאר מקשט במתן תורה שנתרפאו כלם ועוד שקשר להם ב' כתרים. ותלה להם כיס הוא ביזה מצרים וביזת הים והעמידם בפתח בית זונות אפשר לפרש בשני פנים א' שהושיבן כמה שנים במצרים עד שלמדו ממעשיהן וקשה להם לפרוש א"נ שבצאתם ממצרים הוליכם במדבר מקום מדור הקליפות שנתקנאו בהם והסיתו אותם לעבוד ע"ז ולידבק בהם ועוד י"ל על הערב רב:

פסוק לד

וביום פקדי וכו' ותמיד כשאפקוד וכו' ק' דהרי כל החוטאים נאבדו בשלש מיתות כדלעיל ובשלמא לשיטת רש"י ניחא י"ל דכל המיתות הללו לא היו אלא לעובדים ממש ומ"מ היו מי שגיפף ונישק ומי ששמח בלבו ורבים היו ולא נעשה בהם שום דין לשעה ולכך היתה מדת הדין מתוחה עליהם ליפרע מהם כשיפקוד עליהם שאר העונות אבל לאידך שיטתא דבש"ס דזיבח וקיטר בסייף גפף ונשק במיתה שמח בלבו בהדרוקן הרי כלם אזדו להו ומאי כל כי האי ריתחא דרתח קב"ה ואמר וביום פקדי וכו' והלא הללו נקיים הם. ואפשר לומר דמ"מ גם אלו נטפלו לעוברי עבירה ולא מיחו בידם שאם היו מתאספים כלם היה בהם כח למחות בחוטאים ולכך ראויים לעונש ועוד דקרא כתיב ויתפרקו כל העם את נזמי הזהב וכו' הרי שכלם נתנו הזהב לעשות העגל:

פסוק לה

ויגוף וכו' לעדים וכו' הק' הרא"ם ז"ל שבמיתה בידי שמים א"צ עדים שהעדים א"צ אלא לגלות הדבר והקדוש ברוך הוא הכל גלוי לפניו. ובש"ח הק' עוד דמאי שנא ממיתת

הדרוקן שהיה בלא עדים ונדחק' בזה טובא ע"ע ולע"דן ברור שהרי פיר"שי לעיל נתכוון לבודקם כסוטות וידוע דבסוטה כתיב ועד אין בה ופירש"י הא אם יש בה אפילו עד אחד לא היתה שותה א"כ ה"נ משה רבינו לא השקה אלא למי שלא היו לו עדים כלל כפי הדין והם בדקום המים ומתו בהדרוקן ולאותם שלא היה יכול להשקותם לפי שהיו להם עדים הוצרכה להם מיתה בידי שמים בפני עצמם:

פרק לג

פסוק א

לך עלה וכו' דבר אחר וכו' הוצרך לב' הפירושים דאילו לפי' א' ק' דא"כ לא הול"ל אלא עלה מזה לך למה לי ולד"א נמי ק' דהשתא אכתי לאו שעת רצון הואי דכל ימים אמצעיים נמי היו בכעס כדפיר"שי על פ' ואנכי עמדתי בהר כימים הראשונים מה ראשונים וכו' אמור מעתה אמצעיים וכו':

פסוק ה

ועתה וכו' שתורידו וכו' ואם תאמר והא בקרא דלעיל כתיב ולא שתו איש עדיו עליו דנר' שכבר הם מעצמם הורידו' מעליהם ונר' לומר לפי שידוע שלכל אחד מישראל הו"ל ב' כתרים א' כנגד נעשה וא' כנגד נשמע דהיינו קיום המצות ולימוד התורה והנה אחר שעשו העגל הכירו בעצמם שעברו על נעשה ומעתה אינם ראוים לאותו הכתר שכנגדו ולכך כתיב לא שתו איש עדיו עליו בלשון יחיד כלומר חד מנייהו אותו שכנגד נעשה אבל אותו שכנגד נשמע שתו עליהם שפיר לפי שלא עברו עליו אלא היו לומדים תורה והקדוש ברוך הוא אמר ליה ועתה הורד עדיך מעליך כלומר גם את השני הורד דכל שאינו בעשיה אינו בלמידה כדכתיב ולרשע אמר אלהים מה לך לספר חקי. וכההיא דאמרי' כל האומר אין לו אלא תורה אפילו תורה אין לו. ועפ"י זה יש להבין מאי דאיתא במסרה על ולא שתו איש עדיו עליו ג' במסורה חד הכא ב' וצבי עדיו לגאון שמהו ג' במתג ורסן עדיו לבלום וה"פ ולא שתו איש עדיו כלומר אותו העדי שכנגד נעשה דוקא אבל וצבי עדיו דהיינו העדי האחר שכנגד נשמע שהוא לימוד התורה הנקראת חמדה ועטרת צבי אותו העדי לגאון שמהו כלומר שמהו עליו להגדל ולהתגאות ולא על מנת לעשות מיד אמר ליה הקדוש ברוך הוא במתג ורסן עדיו לבלום כלומר ולרשע אמר אלהים וכולי הורד עדיך וכו' עד שיעשו תשובה על עונם. ונ"ל שהוא כפתור ופרח:

פסוק ז

הרחק אלפים וכו' הכי אי' בתנחומא וטעמא כדי שיוכלו לבא בשבת לאהל משה כל מבקש ה' שהרי כל מחנה ישראל הוה חשיב להו כד' אמות כדאי' בערובין דף נ"ה דאף על גב דיושבי צריפין אין מודדין להם אלא לכל א' מפתח ביתו שאני התם דכיון דכתיב

על פי ה' יחנו כמאן דקביעי להו דוכתא דמי ועיין מ"ש בפר' במדבר על פ' מנגד סביב לאהל מועד:

כל מבקש ה' מכאן וכו' פי' דק"ל דהול"ל והיה המבקש ה' יצא וכו' ומאי ריבויא דכל ולכך פי' דכל בא לרבות דלאו למשה בלבד המבקשו כמקבל פני שכינה אלא ה"ה לכל המבקש פני זקן ומשום דק' דילמא משה שאני דשכינה שכיחא גביה מש"ה מייתי ד"א דריבוייא דכל הוא לרבות מלה"ש ומשום דלהך פירושא נמי לא דייק לישנא דיצא לגבי המלאכים לכך מייתי פי' קמא:

פסוק יא

ושב אל המחנה וכו' וביי"ח שרף וכו' תימא לי' ידהא שבת פ' אר"ע אמרי' אליבא דרבנן דסיון דההוא שתא בתרי בשבת איקבע ירחא א"כ מדריש ירחא דסיון תרי בשבא ריש ירחא דתמוז ג' וד' דהא סיון מלא והו"ל י"ח בתמוז בשבת ואנן קי"ל בסנהדרין דמיתת ב"ד אינה דוחה את השבת וילפי' לה מלא תבערו אש וא"כ איך דן משה את החוטאים ביום השבת וכ"ש דלא זו בלבד ההריגה אלא גם שריפת העגל וטחינתו כל אלו אבות מלאכות הן וליכא למימר הוראת שעה היתה דהא לעיל פירש"י כה אמר ה' היכן אמר זובח לאלהים יחרם דמשמע שלא היה שם ציווי פרטי כלל וכדכתיב' התם. ועוד ראה זה מצאתי בילקוט בשם תנא דבי אליהו מעיד אני עלי שמים וארץ שלא א"ל הקי"בה למשה עמוד בשער המחנה ואמור מי להי' אלי וכו' אלא שהיה משה דן ק"ו מעצמו אם אומר אני הרגו וכו' יאמרו סנהדרין ההורגת א' בשבוע נקרא חבלנית וכו' לפיכך תלה הדבר בכבודו של מעלה עכ"ל. דנר' בהדיא שלא היה לו שום ציווי פרטי ע"ז וא"כ על מה סמך לחלל את יום השבת ועם היות דשערי דחיות לא ננעלו דמצינן למימר שעשה כן מדעתו דומיא דשבירת הלוחות לפי שהשבת אינו אלא לישראל כדכתיב ביני ובין בני ישראל אות היא לעולם וכיון שכל ישראל מומרים ממילא אידחי קדושת שבת. ויש למצוא ג"כ קצת סמך לסברא זו דה"ט דמיד אחרי יה"כ כשנתרצה להם לישראל וציום על מלאכת המשכן הוצרך להזהירם תחלה על שמירת השבת הואיל ובשבילם נתחללה קדושתו ומכ"ש דאתי שפיר דמ"שה קאמר להו השתא לא תבערו אש וכו' דמניה ילפי' שאין הורגין לחייבי מיתת ב"ד בשבת כלפי מה שראו שעשה דין בחוטאים באותו פעם בשבת כי היכי דלא ליפוק מניה חורבא למגמר מיניה לדורות. מש"ה אצטריך להזהירם לא תבערו אש וכו' וע"כז לקושטא דמלתא אומר אני שזה שכתב רש"י הכא דבי"ח בתמוז שרף ודן וכו' אתיא אליבא דר"י דלדידיה ריש ירחא דסיון בחד בשבת כדאיתא התם בגמרא ולדידיה הו"ל ריש ירחא דתמוז ב' וג' וי"ח בו בע"ש. והשתא א"ש דבפ'

יתרו פיר"שי דבי"ח בתמוז עלה בהשכמה וכן כתב בפ' עקב וכאן כתב דבי"ט עלה שכך הק' הרא"ם ז"ל דברי רש"י מדידיה אדידיה ומה שתירץ הוא ז"ל כבר הק' עליו הרב הנ"חי כפי מה שראיתי בש"ח. ומה שתי' שם בש"ח בשמו דלעולם העלייה היתה בי"ח אלא שחשבון של מ' יום אין מתחילין אלא מי"ט כי הי"ח אין לילו עמו ע"כ לא מהני ליישב דברי רש"י דמ"מש כאן שבי"ח דן ושרף וכו' תו לא מצי' למימר דבי"ח עצמו עלה שהרי כל עליותיו בהשכמה היו כידוע. ולדידן ניחא דהך דהכא אתיא כר' יוסי וההיא דבפי יתרו ופי עקב כרבנן. ולדידהו בי"ז עצמו שהיה בע"ש שרף משה את העגל ודן את החוטאי ובי"ח עלה בהשכמה ושמא כך מצא רש"י בבי מדרשים וכתבן אע"ג דמי ששנה זו לא שנה זו שכך דרכו בכמה מקומות בפירושו וכנ"ל בענין יתרו דזמנין כתב כמ"ד קודם מ"ת בא וזימנין כמ"ד אחר מ"ת וכן בכמה דברים אורחיה בהכי וכמ"ש הרא"ם גופיה בכמה מקומות ע"ע. ומ"מ תמהני מהמפ' ז"ל איך לא העירו במה שנתעוררתי אני בעניי:

ועל מ"ש רבינו שהדבר הזה נהג משה מיה"כ עד שהוקם המשכן. ובתר הכי כתב מדרש רז"ל שא"ל הקב"ה שישוב אל המחנה אני בכעס ואתה בכעס וכו' ק' דא"כ שהקב"ה צוהו להחזיר האהל למחנה למה לא החזירו עד שהוקם המשכן הול"ל להחזירה מיד והייתי רוצה לפ' דמ"ש רש"י והדבר הזה נהג משה עד שהוקם המשכן לא קאי אלא על מ"ש שהיה נכנס תוך אהלו לדבר עם השכינה ויוצא ודבר עם בני ישראל ומלמד להם מה שלמד וזה הדבר היה נוהג עד הקמת המשכן שא"חכ לא היה מדבר עמו עוד מתו' אהלו רק מאהל מועד אבל לעולם אה"נ דמיד אחר יה"כ החזי' האהל למקומו כצווי השי"ת. אמנם בשילהי ברכות על מ"ש שם בגמרא ודבר ה' אל משה פנים אל פנים שא"ל עכשיו יאמרו הרב בכעס ותלמיד בכעס ישר' מה תהא עליהם אם אתה מחזיר האהל למקומו מוטב ואם לאו יהושע וכו' אמר רבא אע"פכ לא יצא הדבר לבטלה התם פיר"שי אע"פי שהשיבו לאחר שנתרצה הק"בה לישראל והוקם המשכן לא יצא וכו' עכ"ל הרי מבואר שלא החזירו עד הקמת המשכן ולא מיבעיא אם נאמר שדברים אלו א"ל הק"בה קודם יה"כ דהכי משמע מאמרו הרב בכעס דאחר יה"כ תו לא הוה כעס דבי"הכ נתרצה בלב שלם דא"כ ודאי קשיא למה לא החזירה מיד אלא אפילו אם נאמר שאחר י"הכ א"ל כן מ"מ ק' למה המתין עד הקמת המשכן הואיל והק"בה א"ל השב. והא ליכא למימר שהיה יודע הק"בה שבדעתו של משה היה שלא להחזיר האהל למחנה עוד עד עולם ולכך הוצרך לצוותו שיחזירנה אבל לאו למימרא שיחזירנה מיד אלא דוקא אחר הקמת המשכן שאז נמחל העון לגמרי ע"י עגל בן בקר ושעיר עזים וכו' שנתכפרו ע"י

הקרבנות והשרה שכינתו ביניהם הא ודאי ליתא דעל אותו זמן לא שייך לומר שיאמרו ישרי הרב בכעס וכו' דתו ליכא כעס. ונל"ע בד במאי דאיכא למידק מאי קמ"ל רבא בגמ' במ"ש ואע"פ לא יצא הדבר לבטלה שהרי מצינו שיהושע שימש אחריו ומי לא ידע זה זיל קרי בי רב הוא. ותו איכא למידק בכתובים דהכא כתיב ומשה יקח את האהל וכו' והיה כל מבקש ה' יצא וכו' ובפסוק שלאחריו כתיב והיה כצאת משה אל האהל וכו' ופיר"שי כצאת משה מן המחנה ללכת אל האהל וה"נ בסוף הפ' כתיב ובבא משה לפני ה' לדבר אתו יסיר את המסוה עד צאתו ויצא ודבר אל בני ישראל וכו' ומאחר שהוא יצא לחוץ לפי שאמר מנודה לרב מנודה לתלמיד. ולכן כל מבקש תלמוד היה יוצא לאהלו א"כ איך ולמה היה נכנס הוא למחנה. כי ע"כ אומר אני דאה"נ דבתחלה משה יצא לגמרי מן המחנה כדמשמע והיה כל מבקש וכו' ואמנם מיד א"ל הק"בה עכשיו יאמרו הרב בכעס וכו' ואז חזר מיד והיה נכנס למחנה ללמדם תורה ומצות מה שהיה לומד. אמנם האהל לא רצה להחזיר מיד הואיל וידע שהק"בה עדיין היה בכעס וסבר שאם יכניס האהל שוב לא יגלה אליו השכינה אפי' אחר יה"כ כיון דעדיין לא נתכפרו כדאמרן והטעם לפי שהק"בה לא א"ל אלא ושב אל המחנה ולא א"ל בבירור השב את האהל לכך סבר משה דלא רצה לומר לו אלא שהוא שב לילך ביניהם אבל האהל כדקאי קאי עד שיתכפרו בקרבנותיהם ואז יהיו ראויים להשראת שכינה ביניהם. ורבה בגמ' קמ"ל דלפי האמת לא היתה זו כוונת השי"ת אלא כשא"ל ושב אל המחנה היתה כוונתו גם על האהל גופיה שיחזירנו למקומו והיינו דקאמר ואע"פי שלבסוף החזיר גם האהל אחר הקמת המשכן הואיל ולא החזירו מיד בתחלה שאילו החזירו היה גורם שישרה הוא יתי שכינתו ביניהם אפילו קודם הקמת המשכן בשביל זה נענש קצת דא"עג שלא נכנס מיד יהושע לשמש תחתיו מ"מ לבסוף ירש הוא מקומו ולא זכה שירשו בניו את גדולתו כך נזכר לעיל. וגם בזה תמהני על המפרשים זכרונם לברכה שלא העירו כלל:

פסוק יב

ראה וכו' ואשר אמרת לי וכו' הקושיא מבוארת כמ"ש הרא"ם ז"ל דמאחר שלא היה חפץ שילך שום מלאך אלא הקב"ה בכבודו ובעצמו איך אמר ואתה לא הודעתני את אשר תשלח עמי. ודוחק לומר מה שתירץ הרב שנתבייש לומר בפירוש שילך מעצמו שהרי בפסוקים שא"חכ אמר כן בבירור ולא נתבייש ואפשר לומר דשייך ל' את אשר תשלח כלפי הענן שהרי אף מיד אחר צאתם ממצרים כתוב וה' הולך לפניהם יומם בעמוד ענן וכו' ופיר"שי שהק"בה בכבודו מוליכו לפניהם ומ"ש את עמוד הענן הכין לנחותם הדרך שהרי ע"י עמוד הענן הם הולכים כלו' שלא היו רואים מראה שכינה אלא

הענן אלא שיודעים היו שהוא יתי מוליכו לפניהם וכי היכי דלא לשתמע דהשתא היה מבקש משה ממש מראית שכינה בלי ענן ודאי אי אפשר דאטו אתגורי אתגורי בשביל שעשו העגל משי"ה א"ל הך לישנא דאת אשר תשלח עמי דקאי על עמוד הענן שזה היה מבוקשו שיהיה כימים הראשונים:

פסוק טו

ויאמר אליו בזאת אני חפץ וכו' אע"ג דכבר הבטיחו השי"ת באמרו פני ילכו מ"מ לא א"ל שמיד ילך עמהם והיה אפשר לשמוע שלא ילך עמהם אלא אחר זמן שיתכפר עונם וכשיהיו סמוך לגבול ארץ ישראל אז דוקא ילך עמהם להורישם הארץ משי"ה חזר משה ואמר בזו אני חפץ שאם אין פניך הולכים אל תעלנו מזה דייקא כלו' מיד אני חפץ שתלך עמנו. ובזה מתורצת קו' הרמב"ן ז"ל כי מה שתי' הרא"ם ז"ל דחיק טובא ע"ע. ויותר מיושב עם מאי דאמור רבנן בגמר' על פני ילכו שא"ל הקבי"ה למשה המתן לי עד שיעברו פנים של זעם והדר אניח לך כלו' ולא מיד ומשה השיב אם אין פניך הולכים כלומר מיד אל תעלנו מזה:

פסוק יח

ויאמר הראני וכו' ראה משה וכו' הוצרך לזה דאל"כ מה ענין שאלה זו לכאן שהיה עוסק ומבקש טובתן של ישראל ומלמד סניגוריא של ישראל ושאלה זו אינה מעלה ולא מורדת לישראל גופייהו:

פסוק יט

וחנותי וכו' אותן פעמים וכו' לא ידענא אמאי שינה רבינו ממשמעות הכתוב וחנותי למי שארצה לחון ורחמתי למי שארצה לרחם וכדתרגם אנקלוס ואחון למאן דאחון וכו' ולא הבנתי דברי הרא"ם בזה מ"מ. ואפ' משום דלא מיירי קרא ביחיד דלא שייך גביה קריאת י"ג מדות. וגם מ"ש דבשעת מעשה הבטיחו שאינן חוזרות ריקם גם זה אינו אלא בצבור הילכך לא שייך לפ' למי שארצה אלא פעמים שארצה לחון וכו' ועדיין אינו מיושב דהוי"מל לאותם שארצה לחון בל' רבים:

פסוק כג

וראית וכו' הראהו קשר של תפילין. בספרי שושנים לדוד בסנהד' אדתנן בזמן וכו' מה הלשון אומרת קלני מראשי וכו' בארתי שם בההיא דאמרו בברכות דתפילין דמרי עלמא כתיב בהו ומי כעמך וכו' דמשתבח קבי"ה בשבחייהו דישר' והיינו כשעושין רצונו ש"מ. והשתא כשחטאו ישראל במעשה העגל נסתלקו התפילין ואחר כך אחר שעשה משה דין בחוטאים והתפלל עליהם הראה לו הקדוש ברוך הוא קשר של תפי' דהדר וקם אדוכתיה. ברם הפנים כלומר עיקר התפי' אכתי לא הדרי וזהו ופני לא יראו ולכן ויאמר

ה' אל משה פסל לך וכו' להחזיר העטרה ליושנה. ואת פני מבין חכמה יש כאן שנסתלקו המוחין ובטל הזווג מחמת החטא והשתא חזר הזיוג קצת אבל לא העיקר שהוא פנים בפנים ולכן הראהו קשר של תפי' ולא הפנים והמשכיל יבין:

פרק לד

פסוק א

פסל לך הראהו וכו' בירוש' פ"ה דשקלים איתמר אר"ח בר חנינא מפסולת לוחות העשיר משה שנאמר פסל לך שיהא הפסולת שלך אמר רבי חנין מחצב אבנים טובות ומרגליות גילה הק"בה למשה בתוך אהלו ומשם העשיר משה שנאמר והביטו וכו' עד באו האהלה ע"כ. משמע דהנך תרי אמוראי פליגי דלר' חמא לא נתגלה לו שום מחצב כלל באהלו רק הקדוש ברוך הוא נתן לו חתיכת סנפירינון וא"ל פסל והפסולת יהא שלך ומאותו הפסולת לבד העשיר והיינו דדריש מפסל לך שאילו היה שם מחצב אבנים טובות מה צורך לאותו הפסולת הרי במחצב איכא טובא. ולר' חנין אה"נ שהיה המחצב ונמצא שלא נתעשר מהפסולת של לוחות כלל אלא מהמחצב של אבנים טובות ומפיק ליה מוהביטו וכו' עד באו האהלה וקרא דפסל לך צ"ל דמוקי ליה ר' חנין לדרשה אחריתי. ומצי' למימר דאיהו דריש ליה להיא דכתב רש"י לקמן בסמוך אתה שברת הראשונות אתה פסל לך אחרות. ובזה מתיישב דבגמ' דידן בנדרים פ' אין בין המודר דף ל"ח אי' אר"ח ב"ח לא העשיר משה אלא מפסולתן של לחות שנאמר פסל לך ואיכא למידק אמאי מייתי לה בלי שלילה לא העשיר אלא וכו' לימא מפסולת של לוחות העשיר משה אלא מוכח כדאמרן דאתא לאפוקי המחצב דרבי חנין והיינו דקאמר לא העשיר משה אלא מפסולת וכו' כלו' ותו לא מידי. ומעתה ק' על רבינו תרתי חדא במאי דקאמר הראהו מחצב של סנפרינון מתוך אהלו וא"ל הפסולת וכו' הרי כאן דמזכי שטרא לבי תרי דל"רח ב"ח דקאמר שנתעשר מהפסולת לא היה שם מחצב באהלו כלל ולרבי חנין דקאמר מחצב לא נתעשר מהפסולת אלא מהמחצב ותו ק' דהואיל ודריש קרא דפסל לך לומר הפסולת שלך היכי מצי למדרש נמי לאידך דלקמן אתה שברת וכו' ומסיים בה לכך נאמר פסל לך והא אפיקתיה לכדלעיל והול"ל ד"א. ושמא משמע ליה לרבינו ז"ל דמדלא קאמר בירוש' ורבי חנין אומר אלא אמר ר' חנין דמוכח דלא פליגי כדלעיל אלא ר' חנין לפרושי אתא מהיכן בא לידו של משה הסנפרינון לעשות הלוחות דלא מסתבר לומר שירד לו מן השמים לכך קאמר שגילה לו הקב"ה המחצב בתוך אהלו. ומיהו לאו למימרא דלא פליגי כלל דבהא מיהא פליגי דר"ח ב"ח סבר דאף על גב שנתגלה לו מחצב גדול מ"מ לא לקח לעצמו אלא הפסולת דסבר מדקאמר לו רחמנא הפסולת

יהא שלך איכא למשמע למעוטי אידך ורבי חנין סבר לעולם לקח הכל דקא"ל הפסולת שלך לאו למעוטי אידך אתא אלא לשרויי ליה הפסולת גופיה אצטריך דס"ד אית ביה משום מעילה קמ"ל אבל לעולם שנתעשר מכל המחצב. ומ"מ הואיל ולתרווייהו היה שם מחצב באהלו ולתרווייהו נמי דרשי' פסל לך לומר הפסולת יהא שלך מש"ה אמרו בירושי' אמר רבי חנין ולא רבי חנין אומר. ולפי האמור נמי א"ש מאי דדייקי מש"ס דידן דקאמר לא העשיר אלא מהפסולת למעוטי כל השאר שבמחצב שלא לקח כלום אלא מאי דשרי ליה רחמנא להדיא. והשתא סלקי שפיר דברי רש"י ושפיר מצי' למימר דכ"ע נמי דרשי ליה לאידך דלקמן אתה שברת וכו' ותרתי שמעינן מינה חדא מפסל וחדא מלך:

ומאי דמסיים רש"י משם נתעשר משה הרבה. ראיתי בש"ח שכתב בשם הד"ד וז"ל פי' הא אמרי' אין השכינה שורה אלא על עשיר וכו' משמע שהיה עשיר לכן הוסיף מלת הרבה עכ"ל ואחרי בקשת המחילה הראויה תמיהא לי טובא דמלבד דמלישנא דגמ' דלעיל מוכח איפכא דלא העשיר אלא מהפסולת של לוחות. וההיא גופה דאין השכינה שורה אלא על עשיר מהך גופה שמעי' לה התם בנדרים עשיר מפסל לך פסולתן שלך. ובר מן דין הנה בש"ר אמרו להדיא פסל לך הפסולת שלך משם העשיר משה אמר הקדוש ברוך הוא דין הוא שיטול אותן פסולות משה למה אלא ישראל שלא נתעסקו במצות נתתי להם כל טוב ארץ מצרים והעשירו ומשה שעסק בעצמותיו של יוסף יהא עני אתן לו את הפסולת שיעשיר ע"כ הרי בהדיא דקודם לכן היה עני ולענין מה שהכריחו להרב ז"ל לומר כן דאל"ה איך שרתה עליו שכינה קודם לכן הואיל והיה עני ואנן אמרינן דאין השכינה שורה אלא על עשיר נראה שזה הרגיש הרא"ש ז"ל בנימוקיו התם בנדרים ולכך פי' וז"ל אין הקדוש ברוך הוא משרה שכינתו בקביעות ע"כ. כלו' והילכך אין להקשות איך שרתה על משה שכינה קודם שיעשיר שלא היה רק קצת פעמים ולא בקביעות עדיין. ולענין דיוק מלת הרבה שכתב רש"י ז"ל נראה בעיני שכיון לומר שנתעשר הרבה יותר מכל ישראל דאע"ג דכלהו עתירי הוו מביזת מצרים ומילי אחריני מ"מ משה רבינו מפסולת של לוחות נתעשר הרבה טפי מכלהו כדי שיטול שכרו כדלעיל. אחר כתבי זה מצאתי בילקוט פי עקב על פי בעת ההיא אמר ה' אלי פסל לך זש"ה עת להשליך אבנים בשעה ששובר וכו' ועת כנוס אבנים פסל לך א"ל משה מאין אני מביא שני לוחות אבנים א"ל אני מראה לך את המחצב אמר רבי לוי בשם רבי חמא ב"ח מתחת כסא הכבוד הראה לו הקדוש ברוך הוא למשה וכו' א"ל את המחצב וכו' א"ל הקב"ה חצוב מכאן ב' לוחות אבנים כראשונים מה הראשונים ארכן ו' וכו' ע"כ הא

קמן דלרבי חמא ב"ח לא נתגלה לו המחצב בתוך אהלו כלל אלא משמע כדאמרן לעיל מעיקרא והדרא קושיין על רש"י ז"ל והדבר צריך יישוב:

פסוק ג

ואיש וכו' הראשונות וכו' דליכא למימר דלא אתא אלא לאסור שלא יעלו העם לראש ההר שזה כבר אמור וגם איש אל ירא בכל ההר אלא ע"כ יתורא דקרא קמ"ל דאפי' במקום המותר להם דהיינו בתחתית ההר ששם עמדו בלוחות הראשונות השתא מיהא יהיה הוא לבדו:

פסוק ה

ויקרא וכו' העיקר בזה שבא להוכיח מן התרגום שמשה היה הקורא כמ"ש הרא"ם ז"ל ומה שהוצרך לזה משום דאיכא למטעי בפיסוק הטעמים דאיכא תחת ויקרא בשם מאריך טרחא דאילו היה טעם מפסיק בויקרא והיה בשם סמוך להי' היה משמע ממילא שמשה קרא בשם ה' אבל השתא איכא למשמע דה"ק מי קרא בשם ה' וזה א"א דהא כתיב הכי ויעבר ה' ע"פ ויקרא ה' וכו' ותרתי ל"ל ותו דמדהדר והזכיר השם באמרו ויעבר ה' מכלל דעד השתא לאו בדידיה משתעי לכך מוכרח לומר דהראשון קאי על משה וה"ק ויקרא משה בשם ובאיזה שם קרא ה' כלו' בשם המיוחד והיינו דמתרגמי' וקרא בשמא דה' ומה שראיתי בש"ח בשם הר"ר [והם' אינו מצוי אצלי] דנראה דנחית להשיג על הרא"ם מדברי התוס' דר"ה דף י"ז דנראה משם דהקריאה עכ"פ קאי על הש"ית לא על משה ע"ש. לק"מ דהתם לא קאי על זאת הקריאה רק על הקריאה שבפסוק שאחר כך אבל הכא העיקר כדאמרן וברור:

פסוק ו

ה' ה' מדת רחמים הוא וכו' מדלא אמר מר מדת רחמי' הם משמע קצת שאין דעתו כמ"ש הרא"ם ז"ל אע"ג שזו היא ג"כ דעת ר"ת התם בר"ה שהם ב' מדות דרחמי ע"ש. אלא סבר רש"י ז"ל דתרווייהו למדה א' נחשב. וכ"ת א"כ בצרי להו ממנין הי"ג מדות. י"ל דהיינו דכתב רבינו אחר כך בארך אפים מאריך אפו ואינו ממהר להפרע. ולכאורה יש ייתור נפיש בלשונו אבל כי דייקי' שפיר קאמר דבתחלה כשחוטא האדם הקדוש ברוך הוא מאריך לו ואינו נפרע ממנו לראות אם חוזר וזה רמוז במדת ארך והיא מדה א' ואפים היא מדה אחרת שאף כשנפרע ממנו אינו מעורר כל אפו וחמתו בבת אחת אלא מעט מעט ואינו ממהר להפרע וזהו אפים בלשון רבים וכההיא דאמרי' אין בעל הנפשות פוגע בנפשות תחלה אלא מענישו בממונו קצת תחלה ואחר כך בבניו וכו' זה נראה בדעת רבינו. ומ"מ מרן האר"י ז"ל גילה ברוח קדשו דה' ה' אינו מן החשבון כלל אלא מדה ראשונה אל. ולענין החשבון גם הוא ז"ל חשיב ארך אפים לתרתי איך חדא

ואפים אחריתי ולפי הפשט צריך לפי כדכתיבנא בדעת רש"י ועוד חשיב נוצר חסד אחד ולאלפים לאחרת וצריך לפי נוצר חסד להוא גברא גופיה העושה החסד נותן לו שכרו משלם ועוד הוא משלם גם כן חסדו לאלפים דור ואצטריך דלא תימא דמנכה מדידיה מאי דיהיב לאחריני לדורות שאחריו ואין להק' לפי פירושנו בנוצר חסד דא"כ היינו ואמת לפי מ"ש רש"י ז"ל דאיכא שכר ואיכא מתן שכר. ודע שגם התו' התם בר"ה כתבו בשם רבינו נסים דחשיב נוצר חסד לאלפים בתרתי וצ"ל כדאמרן וע"ע מ"ש בסמוך לקמן. ולענין מ"ש רש"י ז"ל א' קודם שיחטא אין להק' דקודם שיחטא א"צ לרחמים שהצדיקים נקראים רחוקים מצדקה שנזונים בזרוע דה"ק אע"פ שגלוי לפניו ית' שעתיד לחטוא אפ"ה מתנהג עמו ברחמים:

פסוק ז

עונות וכו' פשעים אלו המרדים מדלא מסיים רבינו וחטאים אלו השגגות וכלישנא דתלמודא ביומא פ"ג דף ל"ו משמע שאין דעתו ז"ל למנות נושא עון ופשע וחטאה לתלת' מדות וכדעת התו' התם בר"ה אלא לא חשיב אלא תרתי נושא עון ופשע. וטעמו ז"ל דהכי אמרי' התם ביומא אליבא דרבנן דסברי דצ"ל חטאתי עויתי פשעתי ואלא מהו שאמר משה נושא עון ופשע וחטאה. אמר משה לפני הקדוש ברוך הוא רב"שע בשעה שישראל חוטאין לפניך ועושין תשובה עשה להם זדונות כשגגות. ופיר"שי דה"ק נושא עון ופשע כחטאה שוגג. ואם תאמר א"כ הדר בצרי להו ממספר הי"ג וצריך לומר חדא מתרתי או כמו שאמר הרא"ם לעיל דה' ה' חשיב לתרתי ומדת רחמים דקאמר לאו דוקא א"נ שגם הוא ז"ל חשיב נוצר חסד באפי נפשיה כדלעיל וקצת משמע הכי מלישני' דקאמר נוצר חסד שהאדם עושה לפניו דאל"כ הך לפניו יתירא הוא:

ונקה וכו' מנקה הוא לשבים וכו' איכא לפרש כלפי מ"ש לעיל שעושה להם זדונות כשגגות כלו' אמנם אינו מנקה לגמרי אף על גב ששבו בתשובה והיינו דוקא כששבו מיראה אבל אם שבים מאהבה אז באה המדה האחרת ונקה לגמרי שנעשה נקי וצדיק שזדונות נעשות כזכיות וכ"מש זכרונו לברכה:

פסוק יא

את האמורי וכו' ששה אומות וכו' כבר כתב כן רבינו לעיל בפסוק ושלחתי לפניך מלאך אלא דהכא אצטריך למיהדר ולמימר להו דאף על פי שהוא ית' בעצמו ילך לפניהם לגרשם לא יהיה בזה שום הפרש מאילו היה שולח מלאך דהגרגשי בלבד הוא אשר יפנה מפניהם:

פסוק כא

בחריש וכו' יש מרבותינו וכו' ההרגש הוא אמאי הדר וכתב מלת תשבות הוה סגי למכתב תשבות בחריש ובקציר ועל זה פריך רש"י אדרבא אילו כפשוטו דאלעיל קאי ק' למה נזכיר וכו'. ומ"ש מה חריש רשות וכו' פי' דליכא חריש דמצוה כלל דאפילו אם חורש לצורך מצות העומר איברא שהוא לצורך מצוה מ"מ אין מצוה כלל בחרישה דאילו מצא חרוש אינו חורש הילכך לאו מצוה אבל קציר מצוה לקצור ולהביא דכתיב וקצרתם את קצירה והבאתם הכי אי' בגמרא דמכות ופלוגתי' זו דכתב רש"י היא בפ"ק דר"ה דף ט' הדעה הראשונה דדריש לתוספת היא דעת ר"ע ומהכא יליף גם כן תוספת שבת ויום הכפורים ויום טוב וקרא דועניתם וכו' מיבעי ליה לכדתני חייא ב"ר מדפתי לומר כל האוכל ושותה בט' וכו' והדעה השנייה היא דעת רבי ישמעאל דדריש תוספת מקרא דועניתם מערב עד ערב אלא יום הכפורים שבת ויום טוב מנין ת"ל תשבתו שבתכם והך בחריש ובקציר דריש לומר מה חריש רשות וכו': והק' הרא"ם ז"ל דא"כ כי היכי דלר"ע יליף תוספת לכלהו מקרא דגבי שביעית ה"נ לר"י מצי' למילף כלהו מי"הכ ולשתוק קרא מתשבתו שבתכם ונדחק לתרץ דאף על פי כן טרח קרא וכתב להו להדיא ע"ש. ולע"ד דבשלמ' למאן דיליף משביעית מצינן למילף כלהו מניה דכי היכי דשביתה דגבי שביעית מעבודה דהיינו מלאכה ה"נ בכלהו אבל כי כתיב גבי יוה"כ נימא דמה שהצריך הכתוב תוספת ביום הכפורים אינו אלא בעינוי אבל במלאכה ליכא תוס' כלל מן התורה (וע' להי"ה בהי' שביתת עשור דביאר שזו דעת הרמ"בם ז"ל) ואם כן ליכא למילף שבת ויום טוב מניה מש"ה אצטריך רבויא דתשבתו שבתכם. מיהו הא קשיא אליבא דר"ע דיליף כלהו משביעי' וקרא דבט' לחדש בערב מיבעי ליה לכדחייא כדלעיל מ"מ תשבתו שבתכם מאי דריש ביה. ואמנם הא נמי לא קשיא דאיכא למימר דדריש ליה לכדאי' בפ"ק דר"ה דף ד' מנין שצריך שיהא לילה ויום מן החדש ת"ל תשבתו שבתכם. ופיר"שי למדנו שהיום הולך אחר הלילה במועדות:

פסוק כה

לא תשחט וכו' אזהרה וכו' דאף על גב דבלא זאת מצוה מן התורה לבער החמץ בע"פ מחצות היום וכמו שדרשו מקרא דאך ביום הראשון תשביתו וכו' אך חילק מ"מ אינו אלא בעשה והכא אשמועי' שאם שוחט הפסח ויש חמץ ברשותו או לא' מבני החבורה עוברים בלאו:

זבח וכו' ומכאן אתה למד וכו' לאו משום דכתיב זבח כמ"ש הרא"ם ז"ל דהא מסיים בהדיא זבח חג הפסח אלא משום דלגופיה לא אצטריך דכתיב קרא אחרינא בפ'

משפטים אלא ע"כ הך דהכא לרבות על אימורי כל הזבחים ועמ"ש בפ' משפטים ובפ' ראה בפ' ולא ילין מן הבשר וכו' בס"ד:

פסוק כו

גדי וכו' שהוצרך לפ' בכמה מקומות וכו' משמע דר"ל דאיכא טובא גדי עזים והילכך אף למ"ד ב' כתובים הבאים כא' מלמדין הכא דכתיבי כמה קראי לכ"ע אין מלמדין אמנם בפ' כל הבשר דף קי"ג אמרי' דליכא אלא ב' קראי חד גבי רבקה וחד גבי יהודה וכתבו התו' טובא כתיבי אלא כל הנהו דרבקה חשיב חד וכן כל הנהו דיהודה ופריך הש"ס הניחא למ"ד ב' כתובים וכו' אין מלמדין אלא למ"ד מלמדין מא"ל ומשני תרי מעוטי כתיבי העזים ופיר"שי גופיה ה"א דכתיב בכל חד מיעוטא הוא כאן גדי עזים הא כל מקום וכו' וא"כ ק"ק כאן על רש"י שכתב בכמה מקומות דמשמע כדלעיל. וי"ל דסבר רבינו דלא פסיקא לן דאית למחשב כלהו כחד וכדלעיל בדברי התו' אלא האמת דנפישי קראי הכא ול"כע אין מלמדין. וא"הנ דהתרצן הוה מצי לתרץ הכי כי פריך ליה הניחא למ"ד אין מלמדין וכו' שאני הכא דאיכא קראי טובא ול"כע אין מלמדין. אלא דרצה לתרץ לו לפי סברת המקשן דאיהו חשיב להו כחד דאפי' לדידיה הכא איכא מיעוטי וה"ק אפי' א"תל דכלהו קראי דרבקה חד חשיבי וכן הנהו דיהודה חד חשיבי אפ"ה א"ש משום דכתיב העזים:

פסוק לב

ואחרי כן נגשו וכו' נסתלק אהרן וישב וכו' לפי שמתחל' בשעת לימודו היה יושב לפני משה כדכתיב והיו עיניך רואות את מוריך וכן כולן בשעת שמועתן יושבין לפניו כן פיר"שי התם בעירובין דף נ"ד ואיכא למידק בלישנא דהך ברייתא דקתני גבי אהרן שנה לו פרקו ובאידך שנה להן פרקן דהומ"ל בכלהו בחד לישנא הפרק. ומדלא קאמר הכי משמע דלא דאי זה כראי זה ולא היה הלימוד שוה אלא לכל א' אמר ליה לפי מעלתו ומדרגתו. ועוד נ"ל לומר דידוע דבכל דבר מן התורה איכא ד' דרכים דהיינו פרד"ס והשתא מצינן למימר דלאהרן שנה לו פרקו המיוחד לפי מעלתו דהיינו כל הד' דרכים ולבניו לא היה מלמד רק ג' דרכים פר"ד ולזקנים שנים הפשט והרמז ולכל העם הפשט לבדו. ולפי"ז א"ש דמסיים שם דבתר הכי נסתלק משה שנה להם אהרן פרקן נסתלק אהרן שנו להם בניו פרקן נסתלקו בניו שנו להם זקנים פרקן נמצא ביד כלם ד' דהיינו פרד"ס והיינו דקאמר התם מכאן אר"א חייב אדם לשנות לתלמידו א רבעה פעמים כלומר כל דבר ודבר בד' דרכים דהיינו פר"דס אלא דאהרן אלם גובריה ללמוד כל הד' דרכים ביחד ובניו לא אלימי כוליה האי ללמוד בתחלה ביחד אלא שלשה דרכים וזקנים ב' והעם א'. כך היה נרא' לפרש אלא דר"שי גופיה פי' שם גבי בני אהרן ושנה להם פרקן

אותו פרק עצמו ששנה לאהרן משמע שלא כדברינו ולפי"ז לא ידענא לאסבורי טעמא למנין ד' פעמים לא פחות ולא יותר. ואפי' דבא לרמוז שצריך לתורה ד' דברים ללמוד וללמד לשמור ולעשות:

פסוק לג

ויתן על פניו וכו' ונוטלו בשעה וכו' מדקאמר ונוטלו בשעה שהיה מדבר עם ישראל משמע שכשהיה יוצא מאת פני הקדש אחר שהמקום נדבר עמו היה יוצא והמסוה על פניו עד שבא לדבר עם ישראל ואז בשעת הדיבור היה נוטלו מעל פניו. והכי משמע נמי מלישנא דקרא דכתיב ובבא משה לפני ה' וכו' יסיר את המסוה עד צאתו ומדכתיב עד צאתו משמע הא בצאתו הוה חוזר ונותנו על פניו עד באו לדבר עם ישראל אלא דר"ש ז"ל מסיים ובצאתו יצא בלא מסוה ומעתה נראה שדבריו ז"ל סותרים זא"ז. ותו לא ידענא היכי מתיישב לישנא דקרא דכתיב יסיר את המסוה עד צאתו דמוכח כדאמרן. ותמהני מהרא"ם זכרונו לברכה שלא העיר בזה כלל. ובדוחק צריך לפרש דמ"ש ונוטלו לאו דוקא אלא רצ"ל היה נשאר נטול כל שעה שהיה מדבר עם ישראל. וה"נ מאי דכתיב עד צאתו ר"ל עד ועד בכלל ומש"ה כתיב עד צאתו ויצא וכו' כלומר עד צאתו וגם כשיצא ודבר עם בני ישראל וכו' וראו וכו' ואחר כך והשיב משה וכו' אבל הלי' לא משמע כן והבן:

פרק לה

פסוק א

ויקהל פיר"ש ז"ל למחרת יום הכפורים וכו' פי' דק"ל דהא בסוף הפי' דלעיל כתיב ויהי ברדת משה וכו' ואחרי כן נגשו כל בני ישראל ויצום וכו' א"כ מאחר דכלהו התם הוו יתבי מהו ההקהל הזה דהדר וכתב ויקהל משה אלא מוכרח לו' דפרשה זו של מלאכת המשכן לא אמרה להם בו ביום שירד מן ההר דהיינו ביום הכפורים אלא אחר כך ולכך הוצרך לחזור ולהקהיל' ומדלא הזכיר הכתוב אימת הוה מוכרח לומר דמיד ביום שלאחריו שהרי לא בא הכתוב לסתום אלא לפרש. וטעם הדבר שלא אמר להם פרשה זו מיד ביום הכפורים כמו שאמר להם שאר המצות כדכתיב' לעיל ויצום את כל אשר דבר ה' אתו בהר סיני אפי' שכיון בזה מר"עה לפי שאין מלאכת המשכן דוחה שבת ולכך לא הודיעם מידי ביום הכפורים בהא די"הכ נמי מיקרי שבת ודינו כשבת לכל דבר וכיון דלא שייכא עשייתו ביה לא רצה להודיעם כלום כדי שמרוב חשקם וזירוזם למצוה לא יתחילו מיד בו ביום להביא נדבתן שהרי ההבאה נמי הויא מלאכה דהיינו הוצאה מר"הי דידהו למחנה לויה אצל משה דר"ה הואי כדאי' בשבת פ' הזורק. ובזה אפי' להסביר טעמא למה הקדים משה לישראל שמירת שבת לציווי מלאכת המשכן לו'

שאינו דוחה וכו' וכדפי"רשי לקמן וק' למה זה נתחכם ושינה מן הסדר שא"ל הקדוש ברוך הוא דבתחלה צוהו מלאכת המשכן ובתר הכי קא"ל אך את שבתותי וכו' וכדלעיל בפ' תשא וה"נ איבעי ליה למימר להו אלא שהוכרח להקדים דבר זה שלא ליתן פתחון פה להם לו' לו אדוננו משה מאי טעמא לא אמריתה ניהלן למלאכת המשכן אתמול מיד כשירדה מן ההר ונטרח עד האידנא בפרט בהיות דבר לתועלתנו כדי שבזהב זה יכופר לנו על מעשה העגל לכך הקדים להם זה כמתנצל דמ"שה לא רצה לצוותם מאתמול דחשש שמא מרוב תאותם להביא כפרתם יתחילו מיד וזה אסור שהרי אינו דוחה שבת ופשיטא דה"ה ליום הכפורים. ומ"ש רש"י והוא ל' הפעיל וכו' אין כוונת הרב ללמדנו דל' ויקהל הוא מבנין הפעיל שזה דבר מבואר דאע"ג שאין בו יו"ד אחר ה"א הרי כמה דברים כמוהו כמו וירכב אותו במרכבת ויקרב משה את בני אהרן וילבש אותו וכן רבים ובכלם לא ביאר רבינו כלום לפי שדבר פשוט הוא ותדע שאין זו כוונתו דא"כ הול"ל דיבור בפ"ע ויקהל הוא ל' הפעיל וה"נ מאי דמסיים רבינו שאינו אוסף אנשים בידים וכו' אין כוונתו להכריח דמש"ה צריך לכתוב בלשון מפעיל לפי שאינו אוסף אנשים בידים דא"כ תיקשי מקרא דכתיב אספה לי ע' איש ועוד שם ויאסוף ע' איש וכן רבים ולמה לא נכתבו גם כן בל' מפעיל מה"ט שהרי לא אספם בידים ועוד דמעיקרא לא שייך לשאול ולחקור למה בא בל' מפעיל שהרי פועל קהל לעולם כך הוא נמצא בלשון מפעיל וכמו שהק' כל זה הרא"ם ז"ל וכתב שלא הבין כוונת הרב בזה ומ"ש בש"ח בשם נח"י אינו מספיק כלל ע"ש אך לעד"ן דכוונת הרב לשלול דלא נימא מאחר שתיב' ויקהל הוא ודאי מל' הפעיל דמוכרח שהכוונה לו' שמשה שלח שליח להקהיל אותם ולא קראם הוא בעצמו ולכך הודיע דליתא שאין הכרח לו' כן אלא לעולם נימא הוא בעצמו קראם וכדכתיב נמי לעיל ויקרא אליהם משה שציווי החצוצרות עדיין לא היה אפ"ה ניחא שבא פועל זה בל' מפעיל כדרכו בפועל זה בכל מקום והטעם הוא לפי שאינו אוסף האנשים בידים ומש"ה שייך שפיר בנין מפעיל אע"ג שהוא עצמו המקהילם וז"ש והוא ל' מפעיל כלו' זה שנכתב בל' מפעיל לא תהא סבור לפי שהיה כאן על ידי שליח שהרי בכל מקום פועל זה דהקהל בא בל' מפעיל אלא שייך לכתוב הכי לפי שאינו אוסף וכו' ומ"מ פש יטא דשייך נמי אסיפה בלא ל' מפעיל כיון דס"ס הוא הוא המאסף אע"ג שהוא בדיבור בעלמא שהרי קיחה נמי מצינו על ידי דיבור כמו קח את אהרן והוא בדברים כדפי"רשי גופיה אלא של' הקהל נמצא לעולם בבנין מפעיל ורש"י הסביר הטעם שהוא לו' שעל ידי דיבור נעשה אותו קהל כן נלע"ד:

פסוק ב

ששת ימים הקדים וכו' עיין מ"ש לעיל בסמוך וא"ת ומהיכא תיתי דמלאכת המשכן תדחה את השבת עד שהוצרך ללמד דלא דחיא והלא משכן אין בו אלא עשה ושבת עשה ול"ת וכללא הוא דאין עשה דוחה ל"ת ועשה וי"ל דמכל מקום אי לאו דאתא קרא ה"א כיון דמלאכת המשכן הוא לצורך עבודה ועבודה גופיה דחייא שבת הוה ילפינן דה"ה למלאכת המשכן גופיה שהוא לצורכה ואפי' דבק"ו נמי הוה אתי מעבודה ואחר כך מצאתי כתוב ומבואר כן במכילתא והדין נותן מה אם עבודה שאינה באה אלא מכח המכשירין דוחה את השבת מכשירי עבודה שאין עבודה באה אלא מכחן אינו דין וכו' ת"ל וכו':

פסוק ג

לא תבערו אש יש מרבותינו וכו' נראה דטעמא דמאן דאמר ללאו היינו מדשני קרא בדיבוריה דבקרא דלעיל מיניה דמיירי בכל המלאכות כתב העונש דהיינו יומת והכא בהבערה שינה וכתב אזהרה מוכרח לו' לפי שאין בו עונש מיתה והיינו דק"מל קרא ואידך מ"ד דלחלק סבר דקרא דלעיל נמי לאו במזיד מיירי אלא בשוגג דמכדי כתיב מחלליה מות יומת כל העוש' מלאכה יומת ל"ל אלא אם אינו ענין למזיד תנהו ענין לשוגג ומאי יומת יומת בממון בקרבנות. והשתא אי לאו הך קרא דהבערה ה"א יומת מיתה אחת במשמע דהיינו קרבן אחד אפי' עשה כל המ"ל מלאכות ת"ל לא תבערו וכו' מה הבערה חייב קרבן בפני עצמה אף כל אחד ואחד ומש"ה לא הזכיר כאן המיתה ללמד על המיתה דלעיל שאינה מיתה ממש. ואע"ג דשמואל דריש להני קראי בפ' כלל גדול דף ע' להיפך ממאי דאמרן דכל העושה מלאכה יומת במזיד ומחלליה מות יומת בשוגג היינו משום דשמואל סבר כמ"ד הבערה ללאו יצאת כדאי' התם ולכך נפקא לי' חילוק מלאכות ממות יומת דהתם מיתות הרבה בממון דהיינו קרבנות אבל למ"ד לחלק מוכרח כדכתיבנא וטעמא דכתב רחמנא להך קרא הכא גבי מלאכת המשכן בין למר ובין למר נ"ל למ"ד ללאו אצטריך דכיון דכל מלאכות שבת ממשכן גמרי' להו והבערה נמי הואי במשכן לבישול סממנין סד"א דא"כ הרי היא שוה לכלהו. קמ"ל ולמ"ד לחלק היינו משום דמנין המ"ל מלאכות לא ילפי' להו אלא מקרא דהכא דבמשכן דברים הדברים אלה הדברים ולכך דוקא הכא הוצרך לכתוב הלימוד על חילוק המלאכות ועיין מ"ש לעיל בפ' תשא גבי מעשה העגל לאסבורי טעמא לפום מאי דילפינן נמי מהך קרא דאין מיתת ב"ד דוחה שבת אמאי כתביה הכא דוקא:

פסוק ד

זה וכו' לי וכו' דק"ל דהול"ל אשר צוה ה' לעשות ולא לאמר דבמלאכת המשכן שייך עשייה ולכך מתרץ דהצווי הוה לגבי דמשה לאמר לישראל ומה שהוצרך להודיעם בפירוש שכך צוהו הקדוש ברוך הוא בכאן טפי משאר מקומות משום דהכא היה שייך חשד כיון שהיה כל זה לתפארת לאהרן אחיו שהוא המכהן בבית והלובש את הבגדים לכבוד ולתפארת שלא יאמרו חלילה שלכבוד אחיו היה עושה כן מדעתו:

פסוק יא

את המשכן יריעות וכו' דאע"ג דנמצא לשון משכן דכולל כל הבית בכללות כמו אלה פקודי המשכן מ"מ בפרטות לא נמצא רק על היריעות התחתונות כדכתיב ואת המשכן תעשה עשר יריעות וה"ז דומה לשם סוכה שכולל כל הסוכה ופרטות מורה על הסכך דוקא כדתנן סוכה שתחת סוכה וכן משמע בפ"ב דשבת:

ואת מכסהו עורות וכו' ולמאן דאמר דשתים היו כמ"ש רש"י זל"הה בפ' תרומה ק' אמאי כתיב כאן מכסהו ל' יחיד ואפשר דאותו של תחשים לא שייך לצוותו לישראל שיביאוהו שהרי לא נמצא אצלם דתחש בריה בפני עצמה שנזדמנה לו למשה לפי שעה כדאי' בפ"ב דשבת ולכך כתיב מכסהו דלא קאי אלא על של עורות אלים:

פסוק יג

לחם הפנים כבר וכו' דק"ל דלמה צריך חכמי לב לעשיית הלחם ומשני דא"הנ דצריך טובא וכדחזיא נמי במקדש גבי בית גרמו שלא היו נמצאים אומנים כמותם:

פסוק יז

את עמודיו וכו' פי' הש"ח בשם ג"א שהאדנים ל' נקבה ועמודים לשון זכר לכך נקרא החצר בל' שניהם ע"כ ואחר המחילה ליתא דאדנים נמי ודאי ל' זכר וכדכתיב שני אדנים תחת הקרש האחד ואפ' שאין כוונת הג"א לו' ל' נקבה אלא שאדנים הם בבחי' נקבה לפי שיש להם בית קיבול לקבל העמודים אלא דבעל ש"ח לא דק בלישנא ואין ספרו של הרב מצוי אצלי ועוד כתוב שם בשם ד"ד דכל משפיע הוא זכר ומקבל השפע נקבה וכאן החצר מקבל השפע מן השמים ומשפיע לישראל לכך נקרא על שניהם עכ"ל ומה יענה הרב בוכן כמה דברים דמסיים רש"י שנמצאים ל' זכר ול' נקבה כגון מחנה אש וכן רבים כמ"ש רש"י בפ' וישלח דבהו לא שייכא דרשה זו אלא העיקר כפשוטו כמו המחנה האחת והכהו:

פסוק כב

על הנשים עם וכו' והטעם שבאו סמוכין להן היינו לפי שהאנשים היו מתביישים להביא נדבתם לפי שלא היו ימים מועטים שנתנו זהב הרבה לעגל והיו יראים שמא לא יקובל

ברצון מנחתם לכך היו מערבים נדבתם עם נדבת הנשים שהן לא נתנו כלום לעגל כמ"ש רז"ל כדי שיקובל שלהם אגב של נשים:

פסוק כג

וכל איש וכו' או ארגמן וכו' דק"ל דהול"ל אשר נמצאו אתו אם איתא דאכלהו קאמר א"ו דרוצה לומר או זה או זה:

פסוק כו

טוו וכו' אומנות יתירה וכו' הטעם לפי שלא היו צבועות ולכך היו צריכות כך שהצמר או השיער אז נקי מאד שאינו מתלכלך במשמוש אבל ביריעות תחתונות שהצמר צבוע לא הוצרכו לזה:

פסוק כז

והנשאם וכו' דק"ל אמאי מנה הכתוב נדבת הנשיאים באחרונה ומשני להודיע עצלותם ועיין מה שכתבתי בס"ד בפרשת תרומה בפ' תקחו את תרומתי:

פסוק ל

חור בנה של מרים אין כוונת הרב להודיע מי היה חור שהרי כתבו לעיל ס"פ משפטים אלא דק"ל אמאי הזכיר קרא הכא חור כלל ולא הול"ל אלא בצלאל בן אורי וליכא למימר דלסימנא בעלמא לפי שהיו שנים שנקראו בצלאל בן אורי וכההיא דאמרינן גבי שני יוסף בן שמעון ישלשו דהא בצלאל נקרא על שם חכמתו שהסכימה דעתו וכו' וכדפי' רש"י לקמן בפ' פקודי וא"כ אין לומר דאחר הוה נמי שהיה שמו בצלאל דא"כ תו ליכא למימר ע"ש חכמתו ואם כן הדרא קושיא למה כתב בן חור ומשני שהוא להודיע גודל יחוסו מגדולי היחס והמעלה בין מצד האב בין מצד האם שבזה גם כן מתקיים טפי מ"ש לקמן בסמוך ולא ניכר שוע וכו' ואילו הוה כתב בן אורי לבד לא הוה ידעי' דממרים קאתי שהרי עדיין לא נזכר אורי א"נ י"ל כדאי' בש"ר מהיכן זכה בצלאל לכל החכמה הזאת בזכות מרים שנאמר ויעש להם בתים יוכבד נטלה כהונה וכו' ומרים נטלה חכמה שהעמידה בצלאל וכו' ע"כ והיינו דק"מל קרא באמרו בן חור וז"ש רש"י א"ה מהיכן זכה לחכמה גדולה כזו בנה של מרים היה:

פסוק לד

אהליאב משבט דן וכו' דק"ל בשלמא בצלאל הוציאו הכתוב מכלל כל החכמים לרוב חכמתו והוא היה האומן הגדול והשל' הממונה על כלם אבל אהליאב מ"ש שהזכירו הכתוב טפי בפרטות ולא כייליה בהדי כל שאר חכמי לב ומשני דפרט זה שהוא מן הירודין שבשבטים ללמדנו זה דלא ניכר שוע לפני דל:

פרק לו

פסוק ז

והמלאכה וכו' ומלאכת ההבאה וכו' אף ע"ג דבפ' במה טומנין דמ"ט איבעיא לן אי הוי פירושא דקרא הכי ומלאכת ההבאה וכו' או דילמא ה"ק קרא והמלאכה ממש שהיו עושים היו עושין דים כלו' כדי הצורך לא פחות ולא יותר ואסיקנא בתיקו מ"מ רש"י פי' כן לפי שהוא קרוב לפשט הכתוב דאילו לאידך פירושא ק' דס"ס תרי זימני מלאכה דבקרא למה לי ועוד דתיבת והותר דבתר הכי צריך לפ' שהוא ענין נפרד ולהך פירושא הכל שפיר:

פרק לז

פסוק א

ויעש בצלאל לפי וכו' דהא ודאי ליכא למימר שהוא לבדו עשה דהא כתיב קרא אחרינא ועשה בצלאל ואהליאב וכל איש חכם לב וכו' את כל מלאכת עבודת הקדש ואם לו' שהוא היה האומן והחכם המושלם הממונה על כלם הוה סגי לכתוב ויעש בלי הזכרות שמו כמו בכל שאר המלאכות דכתיב בהו ויעש וקאי על בצלאל המיוחד על כלם ומשני דהכא קמ"ל דמלבד שהוא היה החכם שבכלם מלתא אחריתי נמי היה ביה שנתן נפשו על המלאכה יותר מכלם אף על גב דהוה סגי ליה בסידור המלאכות לבד ולא לעסוק בידיו כמו שהוא אורח ארעא שהאומן הגדול אינו אלא מסדר דרך המלאכה והאומנים שתחתיו הם העוסקים בפעל מ"מ בצלאל לא עביד הכי אלא היה ברוך אומר ועושה ויותר מכלם נמי ולכך הזכירוהו לשבח והזכירוהו בארון טפי מכל שאר הכלים שהוא הכלי המקודש מן הכל:

פרק לח

פסוק ח

במראות וכו' והיה מואס וכו' וא"ת מפני מה לא מאס הכומז דפשיטא דמאיס טפי ממראות וי"ל דכומז אולי הביאוהו לכפרה לפי שכשחטאו בעגל לא בע"ז בלבד חטאו אלא אף בג"ע וכדאיתא להדיא במדרש רבה על פ' ויקומו לצחק ומייתי ראיה מקרא בא אלי העבד וכו' לצחק בי והילכך אף על גב דמאיסי כיון דלכפרה אתו קיבלם משה אבל המראות שהביאו אחר כך לא רצה לקבלם הואיל ומאיסי מאחר שכבר יש להם הכפרה בכומז ובש"ח תירץ דגבי כומז כתיב שהביאו גם כן זהב אחר חח ונזם וטבעת בהדיה והתיכן ביחד ובטל כומז ביניהם אבל הכא לא הביאו שום נחשת יותר רק מראות ואחר המחילה תמהני איך שכח הכתוב שהביאו רש"י עצמו כאן ונחושת התנופה שבעים

ככר וכו' וא"כ ה"נ היה יכול להתיך המראות עם שאר הנחשת. ועוד תירץ דכומז היה לבטל היצר כלו' כדי למעט שלא יוכל לבא לידי זימה אבל על ידי המראות באים לידי זימה עכ"ל וכמדומה שרצה הרב לדמות כומז זה של הנשים למאי דתנן הרחלים יוצאות כבולות שכובלים האליה שלהן למטה כדי שלא יעלו עליהן זכרים ולא דמי כלל דהכא מי מעכב בידיהם להסיר הכומז ואדרבא הכומז פשיטא דלנוי היה דומיא דמאן דמפרש דפוס של דדין דודאי לנוי הוא ה"נ מאן דמפי דפוס של בית הרחם הוי נמי לנוי לכך נראה כדכתיבנא:

פסוק כא

פיר"שי זכרונו לברכה בפרשה זו נמנו וכו' דק"ל אמאי כתיב אלה ולא כתיב ואלה דמוסיף על הראשונים ומשני דלא שייך כאן תוספת שהרי זהו עצמו האמור למעלה אלא דהכא אתא לתת חשבון על הכל:

המשכן משכן ב"פ וכו' אף על גב דלית הכא אלא חד משכן יתירא לדרשה דחד מיבעי ליה לגופיה י"ל דה' דהמשכן לאתויי עוד אחר דל חד לגופיה אייתרו ליה תרי לדרשה. והטעם שבא הרמז זה בכאן היינו כדאיתא במדי שלא הוצרך משה לתת החשבון הזה אלא לפי שידע שהיו חושדין אותו וז"ל והביטו אחרי משה לגנאי חמו פרקיה חמו קדליה אכיל הוא מיהודאי וכו' וחבירו משיבו ריקה אדם ששלט על מלאכ' המשכן אין אתה מבקש שיהא עשיר כיון ששמע משה כך א"ל חייכם כשהמשכן נגמר אני נותן לכם חשבון שנאמר אלה פקודי המשכן ע"כ ולכך רמז להם כאן אצל אלה פקודי לו' שבשביל עון כזה יתמשכן המקדש בב' חרבנין במקדש ראשון דכתיב ויהיו מלעיבים במלאכי האלהים וכו' ומתעתעים בנביאיו עד עלות חמת ה' וכו' וה"נ עון לה"ר דכתיב מגורי אל חרב היו עמי ומפרשים רבותינו ז"ל שדוקרים זה את זה בחרבות שבפיהם וכן מקדש שני אמור רבנן דבעון זה חרב:

משכן העדות עדות וכו' דאילו מנתינת לוחות אחרונות אין זו עדות גמורה וברורה על הסליחה דהוה אפי' למיסק אדעתייהו דאדרבא הוה לדונם טפי שאם לא היה חוזר ונותן להם הלוחות מכיון שנשברו בטל צווי לא תעשה לך פסל ונמצא שאינם חייבים ועוד שלא יאמרו הותרה הרצועה להבא מכיון שיצאו אבל לא שויתר להם לכך הוצרך לעדות המשכן שזו עדות ברורה והרא"ם זכרונו לברכה כתב בענין אחר ע"ע ומ"ש רש"י ל' ויתור לפי שלא היתה מחילה לגמרי אלא ויתור לפי שעה שלא לכלותם אבל אמר וביום פקדי וכו':

פסוק כב

ובצלאל וכו' אפילו דברים וכו' ק"ט דהא קראי מוכחי להדיא איפכא דהא בפרשת תרומה כתיב תחלה ארון וכלים ואחר כך משכן ובצווי משה לישראל דפי' ויקהל כתוב את המשכן תחלה ואחר כך כלים והרי זה להיפך ממש ממאי דכתב רש"י ותמהני מהרא"ם ז"ל שלא השגיח כלום בזה. ועיינתי בש"ס בפרק הרואה ששם מקור דבר זה וראיתי שם שהתו' ז"ל הרגישו דבפ' תרומה כתיב ארון תחלה ותירצו דמ"מ בפרש' תשא כתיב את המשכן תחלה והתם נמי הוא ציווי השם יתברך ע"ש ולעד"ן אין בדבריהם ז"ל אחר המחילה רבה כדי להעלות ארוכה חדא דס"ס תיקשי קראי אהדדי דהיכי צוה הקדוש ברוך הוא פעם המשכן תחלה ופעם הכלים תחלה ותו שהם ז"ל לא העירו כלום על הקו' השנית דבציווי משה כתיב בהדיא משכן תחלה וה"ז ממש איפכא ממאי דאמור רבנן. וראיתי להרב של"ה בדרוש ויקהל שהרגיש לגמרי בקושיותי הנז' אבל מה שתירץ הוא דחוק טובא עד אין חקר ע"ע. ולע"ד לי"ש הכל עפ"י מאי דאמור רבנן יודע היה בצלאל לצרף אותיות שנבראו בהם שמים וארץ. הרי דמעשה המשכן היה כעין מעשה שמים וארץ בצירוף אתוון וטעמא רבא איכא לפי מאי דאית במד' על פסוק ויהי ביום כלות משה להקים את המשכן להקים המשכן אין כתיב כאן אלא את מה הוקם עמו עולם שעד שלא הוקם המשכן היה העולם רותת ומשהוקם המשכן נתבסס העולם ע"כ והנה במעשה שמים וארץ איתא בזוהר פ' בראשית וכן באותיות ר"ע דעאלו אתוון למפרע בסדר תשר"ק שה"ס בתחלה עלה במחשבה לבראות העולם במדה"ד ולבסוף וכו' וה"ס החותם שידוע החותם צריך להיות מהופך כדי שאחר כך יבא ביושר כשחותם בו ונ"ל דהיינו דבס"ת בראשית ברא אלהים נרמז אמת חותמו של הקדוש ברוך הוא אבל הוא מהופך הא"מ וזה מטעם שכתבתי. ולכך כשהקדוש ברוך הוא צוה למשה על מעשה המשכן ורצה לומר לו שיעשוהו מצירופי שמות כמו בבריאת העולם ולכך הראהו לו מהופך דהיינו כלים דהיינו כלים תחלה כדי שבפועל יעשה איפכא כפועל החותם וכדאמרן ולהודיעו זה הדר בפרשת תשא ואמר לו בסדר הישר משכן תחלה ומשה כשצוה לישראל לא היה יודע שבצלאל יודע לצרף וכו' ולכך א"ל כסדר הישר כפי מה שהו"ל להיות באמת והיה מכוין להודיע אח"כ לבצלאל ביחוד סוד החותם כדלעיל ובצלאל שכבר היה יודע הסוד והיה יודע בחכמתו הנפלאה שמעשה המשכן הו"ל להיות כמו מעשה שמים וארץ ע"י החותם כנזכר לעיל. א"ל משה רבינו הא ודאי פשיטא לי שדבריך אמורים על סדר החותם וא"כ לפי דבריך שהקדמת המשכן א"כ באמת צריך לעשות בפועל הכלים תחלה וזה א"א שמנהגו של עולם וכו' אז תמה משה

מאד על חכמתו שהיה יודע סוד החותם ולכך אמר ליה בצל אל היית כי בודאי כך צווה לי' הקדוש ברוך הוא. ודוק כי הוא בעיני כפתור ופרח. ושוב מצאתי קצת כעין זה בפי' יואל משה בס' עשרה מאמרות במחק"ד ח"א פ"ג אלא שכתב שמשה לא הבין הסוד ובצלאל גילה לו וכו' ע"ש ולע"ד טפי כדכתיבנא:

פרק לט

פסוק א

ומן וכו' מכאן אני אומר וכו' דק"ל שיש כפל ל' בכתוב דכתוב עשו בגדי שרד וכו' ויעשו את בגדי הקדש וכו' ולכך פי' שאין כאן כפל אלא ב' ענינים וה"ק קרא ומן התכלת וכו' בלא שש עשו בגדי שרד וכו' ויעשו את בגדי הקדש אשר לאהרן כדמפ' קרא לקמן דהואי נמי שש בהדייהו והא דכתיב על אותן הכיסויין לשרת בקדש היינו דכיון שמכסים הדברים שבקדושה נמצא דמשרתים לקדש כלומר לדברים שבקדושה ותשמישי קדושה איקרו:

פסוק לא

לתת וכו' ועליו פתיל תכלת וקושר וכו' לפי פשט דברים אלו נר' שזה הפתיל האמצעי העליון היה עובר ע"ג התפילין שהרי היה באמצע ועולה ומקיף עד אחוריו למול עורף וא"כ היה מונח מלפניו ע"ג התפילין עצמם ומאחוריו ע"ג קשר דתפילין אך דבר זה נר' כמו זר שהרי קדושת תפילין גדולה על קדושת הציץ וכמ"ש רז"ל שהרי הציץ אין בו אלא הזכרה אחת ותפי' יש בהן כ"ח אזכרות ואפ' שלא היה עולה דוקא באמצע בצמצום אלא קצת נמשך לצד א' בענין שלא יהא חופף ע"ג התפילין והנכון דכיון שהיו ב' פתילים באמצע לפי הנראה מדברי רש"י וכן כתב בהדיא בפר' תצוה א"כ אותם הב' היו נמשכין מצדדי התפילין מזה אחד ומזה אחד:

פסוק לב

ויעשו בני ישראל את המלאכה וכו' כוונת הרב ליישב שני עניינים א' מאי דמהדר וכתב בני ישראל והוה סגי דלכתוב ויעשו ותו דאמאי הדר וכתב כן עשו בסוף הפ' דכה"ג בפרשת בא דהדר וכתב כן עשו הוצרך ר"שי לפי' אף משה ואהרן כן עשו והכא לא שייך לפי' כן. וכל זה תיקן רבינו במה שהוסיף תיבות את המלאכה והיינו דידוע דמלאכה כולל ב' עניינים מלאכת ההבאה ומלאכת העשיה והנה מלאכת ההבאה שוה לכל נפש ישראל והעשייה אינו אלא לחכמי לב העושים מלאכת הקדש והיינו דכתיב ויעשו בני ישראל את המלאכה כלומר ההבאה ככל אשר צוה וכו' כן עשו להביא האומנים והחכמים לו' שגם הם האומנים והחכמים כן עשו מלאכת העשייה ככל אשר צוה וכו':

פסוק לג

ויביאו וכו' הניח לו הקדוש ברוך הוא וכו' הק' הרב נ"חי דכאן משמע שגם משה הקים ע"פ הנס אבל בפ' המצניע משמע דמשה היה גבוה י' אמות כגובה הקרשים לפי' היה לו כח להקימו וגם בפ' הרואה אמרו משה כמה הוי י' אמות וכו' ע"כ ואיני רואה שם שום ראיה אלא שמשה רבינו היה גבוה י' אמות ואין מזה הכרח שהיה כחו עצום כ"כ להקים הקרשים הכבדים האלה ואדרבא מהך סוגיא דאיתא ג"כ בנדרים בפ' אין בין המודר דף ל"ח משמע הכי דאמרי' התם אין השכינה שורה אלא על גבור ועשיר וחכם וכו' וכלן ממשה גבור דכתיב ויפרוש את האהל על המשכן ואמר מר משה רבינו פרשו וכתיב עשר אמות אורך הקרש ופריך אימא דאריך וקטין [פי' ארוך בקומה וקטון בכח] אלא מן הדין קרא ואתפוש בשני הלוחות כו' וקשה היכי מצי להקשות אימא דאריך וקטן איברא דבמקרא דויפרוש את האהל מצי' למימר הכי ומיהו הו"מ לאתויי ראיה דגדול בכח נמי הוה דהקים כובד הקרשים א"ו דמההוא ליכא ראיה שהרי הקימו ע"י נס והראיה מדכתיב הוקם המשכן. ולפי דרכנו למדנו תירוץ למה שהק' הר"אש שם בנדרים וז"ל תימא אמאי לא יליף מקרשים וישם את המשכן ע"כ ועם האמור ניחא דמקרשי' ליכא שום ראיה דע"י נס הוה כדאמרן:

פרק מ

פסוק ג

וסכות וכו' ל' הגנה וכו' אע"ג דב"פק דסוכה דף ז' ר' יאשיה הוא דדריש הכי דפרוכת מחיצה הוא וקריא רחמנא סככה ומזה מוכיח שאם הסוכה חמתה מרובה מצלתה מחמת דפנות פסולה ורבנן דמכשרי מפרשים הפ' דהכא דוסכות וכו' ה"ק דניכוף ביה פורתא דמיחזי כסכך ופשיטא דקי"ל כרבנן מ"מ רש"י נקיט כר' יאשיה דפשט הכתוב אזיל כוותיה והיינו נמי דפיר"שי בפ' ויקהל שכל דבר המגין בין מלמעלה בין מכנגד קרוי סכך וההוא נמי כר' יאשיה:

פסוק ד

וערכת וכו' ב' מערכות וכו' דקי"ל דה"מ למימר ונתת את ערכו ואמאי כתיב וערכת את ערכו ולכך פי' משום דאיכא תרתי מערכות:

פסוק כט

ויקטר וכו' קרבנות צבור חוץ וכו' הק' הרב נ"חי דהא אמרי' בפ' טבול יום ור"שי עצמו כתבו בפ' שמיני בפ' ואת שעיר החטאת דרש דרש שאהרן הקריבו והוא היה שעיר של ר"ח שהוא קרבן צבור ולא חובת היום וצ"ע עכ"ל ואפשר לי לומר דהא דכתב כאן שהקריב משה לא מירי אלא בדברים התדירים שבכל יום שאפילו לא היה ר"ח היו

באים כגון ב' תמידין ומנחתם ונסכיהם והקטורת והעלאת מנורה והרמת הדשן וכיוצא בזה הנהו דוקא הוא שהקריב משה אבל שעיר של ר"ח הרי הוא מדברים הבאים חובה ליום אע"פי שהוא נוהג לדורות וההוא אה"נ שאהרן הקריבו. ונראי לי דמ"שה נמי פיר"שי בסמוך את העולה עולת תמיד ואת המנחה מנחת נסכים של תמיד לאפוקי פרים שנים ואיל א' ח' כבשים של עולת ר"ח ומנחתם שבאו באותו יום דהנהו אה"נ שלא הקריבם משה אלא אהרן ונראה דנפקא ליה הכי מדכתיב את העולה ואת המנחה ואם איתא דכלהו אקריב משה הול"ל את העולות ואת מנחתם א"ו בחדא דוקא מישתעי והוא של תמיד:

ויקרא

פרק א

פסוק א

ויקרא פירש"י ז"ל לכל דברות וכולי פירוש דק"ל דהול"ל ויקרא ה' אל משה וידבר אליו וכו' לכך פירוש דמה שכתוב ויקרא אל משה אינו תחלת זה הדיבור אלא ענין נפרד הוא וללמד בא דלכל דברות וכו' קדמה קריאה ובת"כ אי' דאע"ג דכתיב בסנה ויקרא אליו אלהים וכו' אצטריך למכתביה נמי הכא דמהתם ליכא למילף לעלמא לכל דברות דאיכא למפרך מה לסנה שהוא תחלה לדברות כלומר פעם ראשונה שדיבר עמו ומסיני נמי דכתיב ביה ויקרא ה' למשה אל ראש ההר וכו' ליכא למילף דמה לסיני שכן לכל ישראל ומתרווייהו במה הצד נמי א"א דמה להצד השוה שבהם שהם באש ומסיים שם בת"כ יכול לא היתה קריאה אלא לדבור זה מנין לכל הדברות שבתורה תלמוד לומר מאהל מועד כל שהוא מאהל מועד מקדים קריאה לדבור ע"כ. ואין להקשות דהיכי ס"ד שלא היה קריאה אלא לדבור זה דמשו"ה הוצרך למכתב מאהל מועד דאי הכי הול"ל ויקרא ה' אל משה וידבר וכו' אי לא קאי אלא הכא וכדכתיב לעיל לק"מ דאין זה הכרח גמר דהוה אמינא דמשה כתיב ויקרא אל משה לקשור הענין עם מה שכתב לעיל ולא יכול משה לבוא וכו' וכדדרשו במדרש כל הכבוד הזה עשה לי משה ואני מבפנים והוא מבחוץ מיד ויקרא אל משה משו"ה אצטריך למכתב מאהל מועד דיתיר הוא דכבר ידוע דהתם קאי אלא ללמד על ויקרא דלעיל דר"ל דכל שהוא מאהל מועד קדמה קריאה ואם תאמר התינח אותם הדברות שהיה באהל מועד שפיר ילפינן מדכתיב מאהל מועד מיהו דבשאר דוכתי כגון כל הדברות שהיו בארץ מצרים מנ"ל ובריית קתני מנין לכל הדברות שבתורה כבר תירץ הרא"ם ז"ל שזה נלמד במה הצד מסיני ואהל

מועד דהצד השוה שבהם שהם דיבור מפי קדש למשה אף כל וכו' וכי תימא דאיכא למיפרך לתירוץ הרא"ם מה להצד השוה שבהם שכן מקום מקודש דאע"ג דקדושת שעה הוא מ"מ קדשה לשעתה מיהא משא"כ בשאר מקומות. הא ל"ק שאין קדושת המקום יכול להיות סיבה לשתקדם קריאה ואין זה דומה למאי דפריך בת"כ כדכתיב לעיל דמאי דפריך כי הוה בעינן למילף מסנה מה לסנה שכן תחלה לדברות ה"פ דלהיות שמעולם לא דיבר עמו הדין נותן שצריך שתקדים קריאה כדי שיבין מי המדבר ושעמו מדבר אבל משם ואילך דכבר היה יודע שעמו מדבר נימא דתו לא שייך קריאה. והכי נמי כי פריך בסיני שכן לכל ישראל הכי פירושו דלהיות שכולם היו במעמד הוצרך להבדילו מהם ולכך דוקא הוצרך לקריאה וכי פריך מה להצד השוה שבהם שכן באש ה"פ דלהיות שהיה דבר מבהיל איום ונורא מאד נימא דמשו"ה הוצרך להקריבו בקריאה משא"כ בעלמא. אבל הך פירכא דאמרן פריכא הויא דאדרבה הסברא גוברה דטפי צריכא קריאה במקום שאינו מקודש דלאו אדעתיה ששם יחול הדבור ולכך אצטריך הקריאה להודיעו אבל במקום מקודש ומוכן להשראת שכינה אין צורך דלאו מלתא חדתא הוא ומאחר שהודיענו הכתוב דבאהל מועד וסיני קדמה קריאה לכל הדברות פשיטא דמצינן למילף כל שאר מקומות מנייהו ובק"ו נמי אפי' דאתו. וראיתי להרב קרבן אהרן שהקשה על זה דא"כ למה הוצרך קרא דמאהל מועד ללמדנו לשאר דברות שבאהל מועד ולמה לא ילמדו גם הם במה הצד מדבור זה דאהל מועד וסיני ע"כ. ואחר המחילה נראה דלק"מ דאי לאו קרא דמאהל מועד ללמד על כל דברות שבאהל מועד לא מצי למילף מידי במה הצד דאיכא למפרך מה להצד השוה שכן תחלה כלומר תחילת הדיבור באותו מקום דבסיני אכתי לא דיבר עמו בראש ההר וכן באהל מועד ולכך הוצרך להודעת הקריאה משא"כ בתר הכי ולכך הוצרך לכתוב מאהל מועד והשתא דכתיב מאהל מועד שפיר מצינן למילף במה הצד בכל דוכתי כמ"ש הרא"ם ז"ל א"נ נ"ל לתרץ הקו' דלעיל באנפא אחרינא והיינו דמאהל מועד גרידא מצינן למילף שפיר לכל שאר דוכתי דליכא מידי למפרך דפרכינן מקום מקודש הא אמרן דלאו מלתא היא. ומה שאמר הרא"ם דאיכא למימר מה לאהל מועד שכן שכן עליו הענן והיה מתייירא לבא שנאמר ולא יכול משה וגו' ולכך הוצרך לקריאה פרכא זו היה מצינן למפרך אי לא כתיב מאהל מועד דה"א דלא הוה קריאה אלא פעם ראשונה אבל השתא דכתיב מאהל מועד ללמד על כל דברות שבאהל מועד תו ליכא למפרך מידי שלא היה שם מורא אלא בראשונה אבל בתר הכי לא משה בלבד אלא אהרן ובניו נמי כל שעתא ושעתא הוו עיילי ומעתה שפיר ילפי' מאהל מועד גרידא לכל דוכתי. והרב הנזכר פי' בכוונת הברייתא דדריש מדלא כתיב

באהל מועד אלא מאהל שהמ"ם מורה על המשך הזמן וה"פ כל הדברות שהיו מזמן אהל מועד ואילך בכל מקום שהיו בין באהל מועד ובין חוץ לאהל מועד ע"כ ואין נראה לע"ד דא"כ התינח דברות דבתר הכי. הנהו דמקמי הכי כגון במצרים וכן במסעות עד אהל מועד מאי איכא למימר. ובריייתא תנו להדיא מנין לכל הדברות שבתורה לכך נראה עיקר כמו שאמר הרא"ם זכרונו לברכה אך קשה דסוף סוף אמאי אצטריכו קראי בסנה ובסיני למכתב בהו קריאה נילף בהו מאהל מועד דליכא למימר כמ"ש הרא"ם דניפרוך מה לאהל מועד שכן שכן הענן שזה לא שייך אלא בתחלה כדכתיב לעיל. ויי"ל דסנה וסיני מאהל מועד לא אתו דאיכא למפרך מה לאהל מועד שכן לא היה שם גילוי הדבר המורה ומודיע על הדיבור לכך הוצרך קודם לקריאה משא"כ סיני שהיה שם גילוי שכינה בפומבי דבר המורה על הדיבור ואי לא הוה כתיב ביה בהדיא וקרא נימא דהתם לא היתה קריאה שא"צ בה וה"נ בסנה היה דבר המודיע דכתיב וירא מלאך ה' אליו וכו' והנה הסנה וכו'. ומ"מ ק' דס"ס קרא הסנה מיותר דנילף מסיני ואהל מועד במה הצד. והרא"ם ז"ל תירץ דאה"נ דיליף סנה מהצד השוה דסיני ואהל מועד אלא שנכתב בו ויקרא וכו' לדרשה אחריתי לכדתניא מנין לכל הקריאות היו משה משה תלמוד לומר ויקרא וגו' משה משה ע"כ וקשיא לי דא"כ סוף סוף ממילא שמענו דבסנה נמי הוה קריאה וא"כ תיקשי איפכא דההיא דסיני לא נצרכא דנילף מסנה ואהל מועד במה הצד (ומ"ש הרא"ם דיליף אותה דרשה דמשה משה מיתורא דקרא דויאמר אל תקרב הלום כבר הקשה עליו הק"א) אלא נראה דתרווייהו אצטריכו דאי כתב רחמנא סיני ואהל מועד לא אתי סנה מנייהו דאיכא למפרך מה להצד השוה שבהם שכן היו שם כל ישראל וכן באהל אף על גב שלא היו בפנים מ"מ היו סביבות האהל וכהני היו בחצר אהל מועד וזימנין דבמשכן נמי הוו יתבי ולכך הוצרך לקרא למשה ביחוד להודיעו שעמו דוקא היה מדבר. אבל בסנה שהיה במדבר לבדו ופשיטא שהדיבור היה לו שהרי לא היו שם אנשים אחרים נימא שלא הוצרך לקריאה כתב רחמנא ויקרא ואי אשמועינן בסנה ואהל מועד לא אתי סיני מנייהו דאיכא למפרך מה להנך שלא קבע לו זמן לדבור משו"ה הוצרך להקדים קריאה משא"כ בסיני שקובע לו זמן מיד כשבאו להר סיני וא"ל הנה אנכי בא אליך וכו' וסד"א דהתם לא היה צורך לקריאה קמ"ל. תו תניא בת"כ יכול לא היתה קריאה אלא לדברו' מנין אף לאמירות ואף לצוויים ת"ל דבר וידבר לרבות אף באמירות ואף לצוויים ע"כ וה"פ דהכא דכתיב וידבר ה' אליו מאהל מועד הומ"ל דבר ה' אליו א"נ נימא ודבר ה' אליו כדכתיב ודבר ה' עם משה פנים וגו' א"כ הרי וי"ו יו"ד יתירה לדרשה ללמד דלא תימא דוקא לדברו' היתה קריאה מדסמך ויקרא לדיבור אלא

אף לאמירות ולצוויים. ומעתה נתבארו דברי רש"י ז"ל בתכלית הביאור שבתחלה כתב לכל דברות וכו' כלומר בין אותם דבאהל מועד בין אותם שמחוץ לאהל מועד לכלם קדמה קריאה כמו שהוכיחו בת"כ ורש"י קמשמע לן שלרמז זה לא נכתב ויקרא ה' וכו' כדלעיל שזה מיושב ע"פ הפשט. ושוב הוקשה לו דכיון שכן שלכל דברות וכו' קדמה קריאה אפילו היכא דלא צריכא א"כ מה היתה קריאה משמשת ואמאי הות ומשני שלא להודיע שמדבר עמו היתה אלא לשון חיבה היא ל' שאפילו מלאכי השרת משתמשין בו דאף על גב שכל מלאכתם להודות ולפאר ליוצרם תמיד לא יחשו וליכא בהו היסח הדעת וא"כ לא היו צריכים לקרוא זה את זה דהא בהא קא עסקו ואזל ואפ"ה כתיב בהו וקרא זה אל זה ש"מ שאינו אלא לשון חיבה ולכך א"ש דמשו"ה נמי לכל דברות וכו' קדמה קריאה אף על גב דלא נצרכה ומאי דמסיים רש"י אבל לנביאי אומות העולם וכו' נראה שבא ללמד דלכל נביאי ישראל נמי היתה קריאה קודם הדיבור וכדאשכחן נמי בשמואל ויקרא שמואל שמואל ולכך לא הוציא רש"י מהכלל אלא נביאי א"ה לומר אבל נביאי ישראל כולהו בקריאה ואם' דממשה ושמואל ילפי' לכלהו במה הצד דכי פרכת מה למשה שכן זכה לאסתכולי באספקלריא המאירה ולכך זכה נמי לחיבת קריאה (דהשתא כבר ידעינן דקריאה לאו בשביל צורך אלא לחיבה) שמואל יוכיח וכי פרכת מה לשמואל שכן איכא למימר דתחלת נביאתו הוה והוצרך להודיעו מי היה מדבר עמו משה יוכיח וחזר הדין לא דאי כו' הצד השוה שבהן שכן דבור מפי רוח הקדש לנביא אף כל וכו'. א"נ וכן עיקר דמעיקרא יליף שמואל ממשה בג"ש דאיהו נמי קדמה לו קריאה בכל דברות ואח"כ יליף מניה כל שאר הנביאים:

ויקרא וכו' הקול הולך וכו'. דק"ל דהוה ליה למימר ויקרא למשה אלא ודאי דכתב אל למעט ומכיון דאימעיטו כל ישראל גם אהרן בכלל שהרי הקול מגיע דוקא לאזניו ולא הוצרך הרב להזכירו לאהרן בפירוש דדוקא לקמן בוידבר ה' אליו הוצרך להזכיר אהרן בהדיא דאילו למעט את ישראל לא אצטריך דמאחר דדרשינן שהקול היה נפסק ולא היה יוצא חוץ לאהל ממילא אימעיטו ישראל שאין להם רשות ליכנס לאהל אבל כלן בקריאה שהיתה הקריאה מחוץ לאהל היכא דהוה קאי היה קוראו הקדוש ברוך הוא כדי שיכנס לאהל לדבר עמו וקול זה של הקריאה היה אפשר במציאות שישמעו ישראל משום הכי איצטריך במיעוט להזכיר לכל ישראל. ואמאי דכתב רש"י יכול אף להפסקות וכו'. הקושיא מבואר דאמאי נטר למכתב דבר זה בכאן הוה ליה למכתביה לעיל בדיבור הקודם ונראה דבשלמא לעיל הוה ס"ד דטעם הקריאה היתה להראות חיבתו דמשה רבינו עליו השלום לעיני כל העם שידעו כמה חיבתו של הקדוש ברוך הוא וא"כ ממילא

הוה אמינא דדוקא קודם הדיבור בהיותו במחנה שייכא קריאה מה שאין כן בהפסקות שהיו באמצע הדיבור שאז אין נכרת החיבה שהיה הקול נפסק ולא היה יוצא חוץ לאהל וא"כ הייתי אומר בפשיטות דודאי להפסקות לא היתה קריאה דמאי מהניא אבל עכשיו שכתב רש"י שאפילו קול הקריאה לא היו שומעין ישראל כלל אם כן הקריאה לא היתה להודיע חיבתו לעם שהרי לא שמעינן מידי אלא מוכרח שהיתה הקריאה להודיעו לדידיה שהמקום חפץ בו בחבה יתירה ומעתה יכול אף להפסקות היתה קריאה להודיעו חיבתו ביתר שאת תלמוד לומר וידבר ומעתה ק' ומה היו הפסקות משמשות בשלמא בל"ז הייתי אומר להוסיף בקריאה מרוב החיבה אבל כיון דהוכחנו שלא היתה שם קריאה אחרת מה היו משמשות ומשני ליתן ריוח וכו':

אליו וכו' ואלו הן י"ג וכו'. הק' הר"ב נח"י דצריך טעם למה הביא ד' מיעוטין ולא כלן או לא הו"ל להביא רק א' והניחו חלק ולעד"נ שכוונת רבינו בזה לפי שלקמן הוא דורש מהך קרא דוישמע את הקול מדבר אליו שלא היו שומעין ישראל אפילו קול ההברה ותיקשי לך דהיכי מצי למילף הכי ה"א הך מדבר אליו אצט' למעט אהרן מהדברות המשותפים שהרי הוא א' מי"ג מיעוטין והתירוץ הוא דשפיי' ילפי' תרווייהו דאילו למעט אהרן כדאמרן הול"ל מדבר לו וליכא למימר דא"כ לא הוה ממעט מידי דהא חזי' בת"כ דהמיעוט הד' הוא ונועדתי לך הרי דאף על גב דלא כתיב אליך אלא לך דרשי' למעט והטעם לפי שעיקר התיבה יתירה וה"נ כן דעיקר התיבה יתירה דהוה סגי למכתב וישמע את הקול מדבר וא"כ מעיקר התיבה דרשי' למעט אהרן ומדהוה מצי למכתב לו וכתב אליו דרשי' למעט את ישראל מקול ההברה והיינו דמסיים הכא רש"י יכול שמעו את קול הקריאה תלמוד לומר קול לו קול אליו וכו' כלומר דאילו לדרשה דלעיל הוה סגי לומר קול לו. וממילא נתבארה כוונת רש"י זכרונו לברכ' במה שהביא הנך ד' מיעוטין דהיינו הג' שבפסוק מדבר אליו והר' ונועדתי לך מטעמא דאמרן ואין להקשות אעיקרא דמלתא דהיכי הוה מצי למכתב מדבר לו שהרי אצל דבור אינו נופל ל' לי ולך כמ"ש רש"י גופיה בכמה מקומות דהא איכא זימנין דכתיב לשון לך אצל דיבור שהדיבור באותן מקומות ענינם נמי א' כמו לך נחה את העם אל אשר דברתי לך וכמ"ש הרא"ם בפרשת חיי שרה בפסוק ואשר דבר לי עיין שם:

מאהל מועד מלמד וכו'. דקשיא ליה דהול"ל באהל מועד ומשני שבא ללמד שהיה נפסק ואופן הלימוד בזה היא על זה הדרך דודאי פשט התיבה של מאהל מורה שמשם יוצא הקול למקום אחר ושוב לא פירש כלום בפסוק להיכן יוצא אלא מוכרח דה"פ הקול בטבעו ואיכותו היה גדול וחזק בענין המובן לצאת מאהל מועד אבל באמת לא היה

יוצא לשום מקום שבדרך נס היה נפסק ונשאר שם. ומעתה לא ידעתי מה דהוקשה לו להרא"ם זכרונו לברכה על המדרש הזה דאדרבה מאוהל מועד מורה על שממנו יצא הקול ולא על מה שאליו הגיע הקול ונדחק בזה טובא וגם הרב בעל קרבן אהרן נדחק בזה ע"ע ולע"ד דוקא היא הנותנת דמשו' דפשט מאהל משמ' שממנו יצא הקול מזה הוא דדרשינן הכי מדלא פירש מאהל מועד להיכן ואין להקשות דאם כן דמפשט מאהל מועד משמע שפיר הקול למה לי דמ"מ לא הוה ידעינן אלא שהיה הקול כדאי לצאת לחוץ מאהל מועד אבל עדיין לא שמענו שהיה כקול המפור' בתהלים קול ה' בכח וכו' ועוד דאי לאו הקול הוה דרשינן מ"מ דמאהל לדרשא אחרינא:

מאהל מועד לאמר יכול וכו'. דקשיא ליה דהול"ל וידבר ה' מאהל מועד אליו לאמר ואמאי סמך מאהל מועד אצל לאמר והקדים אליו ומפני שבא לומר דלגבי דידיה הזכיר מאהל כלומר שנשמע למשה באהל מועד וזהו אליו מאהל מועד אבל לעול' הקול היה שורה דוקא בין הכרובים וכמ"ש רש"י ז"ל בפרשת תרומה ואע"ג דאורחיה דקר' הכי כדכתיב וידבר ה' אל משה במדבר סיני לאמר וכדבעינן למימר לקמן מ"מ שאני הכא שכבר קדם לו ויקרא אל משה א"כ הול"ל אח"כ וידבר ה' מאהל מועד אליו לאמר אלא לרמוז כדאמרן:

לאמר צא ואמור וכו'. דק"ל דמלה יתירה דהא כתיב בתר הכי דבר אל בני ישראל וכו'. לכך פי' דלאמר בא לרבו' דלא סגי דלימא להו הדברות כאשר הם אלא שיאמר להם מדידיה דברים להמשיך את לבם ולקרבם לתורה ואה"נ דבכל מקום שכתוב וידבר ה' אל משה לאמר דבר אל בני ישראל וכו' הוי פירושו כי הכא דמלבד אותו הדיבור שיאמר להם דברים של כבושים וכו' ולא הוצרך רש"י לכתבו בכל דוכתא דמהכא נשמיעיניה. ודלא כמ"ש הר"ב ק"א דהכא דוקא הוקשה להו לרז"ל משום דמלת לאמר תמיד היא סמוכה לדבור וכאן הפסיק באומרו מאהל מועד והכי הול"ל וידבר ה' אליו לאמר מא"מ ולזה דרשו אותה ע"כ ואחר הסליחה רבה לא נהירא דהכי אורחיה דקרא לכתוב לאמר באחרונה כמו וידבר ה' אל משה במדבר סיני באהל מועד וגו' לאמר וכן וידבר ה' אל משה בערבות מואב על ירדן ירחו לאמר א"ו כדאמרן דבכל דוכתא נמי אתיא לדרשה. לומר שיאמר להם דברי כבושין. ומה שדרשו הדבר הזה לומר בשבילכם הוא נדבר עמי זה נראה דנפקא להו מדכתיב מאהל מועד לאמר כלומר דמניה דרשינן מדכתיב מאהל שהקול היה נפסק באופן ששום א' מישראל לא היה שומע רק משה לבדו ושמא יצטערו ישראל על זה שאינם זוכים לשמוע את קול הדיבור לכך א"ל הקדוש ברוך הוא שינחמם בדברי כבושים לומר סוף סוף בשבילכם הוא מדבר עמי וזהו מאהל מועד לאמר ובשאר

מקומות לפי זה יתבאר שיאמר לישראל איזה דברי כבושין מעין אותו הדיבור. ומה שמביא ד"א הוא דלהך פירושא קשה דהיכי אפשר לפרש דלאמר קאי על ישראל מאחר שעדיין לא הזכירם רק אח"כ כתיב דבר אל בני ישראל א"נ דהא כתיב יתורא בתר הכי דבר אל בני ישראל ואמרת אליהם ומההוא איכא למידרש לדברי כבושין והך לאמר אכתי מיותר לכך פי' השיבני וכולי והשתא בכל דוכתא נמי יהיה פירושו כך ולפי' זה נמי ק' שזה דרך ארץ הוא שכך צריך לעשות אע"ג דמי ששלחו יודע אפ"ה צריך להשיב וכבר היה יודע מרע"ה דרך ארץ זה שכבר עשה כן כמו שפירש"י בפ' יתרו בפ' וישב משה עצמו דמייתי הכא ומה צורך שהקדוש ברוך הוא ילמדהו דבר זה עכשיו ובכל פעם ופעם מש"ה לא מייתי פי' זה לחוד:

פסוק ב

אדם למה נאמר וכו'. ההרגש שמבחוץ הוא דהול"ל אדם מכם כי יקריב ולכך תירץ דאדם לא קאי על מכם. והא דהפך רש"י הסדר ופי' כי יקריב קודם שיפרש מלת אדם היינו משום דבת"כ דריש אדם דהכא לרבות הגרים ומעתה היה מקום להקשות על רש"י אמאי שביק להך דרשה דת"כ דקרובה טפי לפשט הכתוב והביא דרשה זו דויקרא רבא שרחוקה מהפשט אך נר' דרש"י ז"ל טעמא דידיה משום דקשיי ליה על הדרשה דת"כ דכיון דהכא בקרבנות נדבה מיירי כמו שהקדים רש"י ז"ל לעיל וקי"ל בהו שאף הגוים נודרים נדרים ונדבות כישראל מדכתיב איש איש מעתה אמאי אצטריך אדם לרבות הגרים והלא אפילו בגיות' הותרו להקריב נדבות כ"ש אחר שנתגיירו וכבר הרגיש הר"ב ק"א קושיא זו על הת"כ ונדחק בתירוצה ע"ש ורש"י ז"ל מחמת קושיא זו בחר טפי בדרשה דויקרא רבא ולכך אחר שביאר דבקרבנות נדבה דיבר הענין פי' אדם מה אדם הראשון וכו':

הבהמה יכול חיה וכולי דק"ל דמאחר דאית ליה לקרא למכתב בקר וצאן בהמה למה לי אטו לא ידעינן דבקר וצאן בהמה נינהו ולכך תירץ דאצטריך למדרש בכלל ופרט דאין בכלל אלא מה שבפרט דאי לא כתיב אלא פרט לבד לא סגי בהכי כמ"ש תו' בנזיר דאי לאו כללא הוה מוספי' על הפרט איזה דבר אחר או בק"ו או במה הצד או באיזו מהמדו' מש"ה אהני כללא דלא תדרוש מידי אלא הני אין מידי אחרינא לא והכא נמי אילו לא כתיב אלא בקר וצאן הוה גמרי' מצאן ובקר דסיני מה להלן כל בהמה וחיה בכלל ה"נ כן משו"ה אצטריך כללא דבהמה למדרש בכלל ופרט:

מן הבהמה וכו' את הרובע וכולי ממיעוטא קמא דרשי רובע ונרבע דגריע טפי מכלהו שהרי נעשה בו מעשה האסור על גופו ממש משא"כ נעבד דאע"ג דהשתחוה לבהמה

מ״מ לא עשה מעשה בגופה והמיעוט הג׳ מוקמי׳ למקצה דליכא אלא הזמנה בעלמא לתקרובת והמיעוט הד׳ לנוגח שיש בו ג״כ קצת פשיעה בבעליה שלא שמרוה ומיעוט האחרון דרשי׳ לטריפה לפי שהוא עדיף מכלהו שאין בה שום עבירה וחטא כלל אבל בתמורה אמרי׳ דבהמה מוקמי׳ לרובע לפי שלשון בהמה נמצא בו כדכתיב ואיש אשר יתן שכבתו בבהמה ול׳ בקר נמצא גבי ע״א כדכתיב בתבנית שור אוכל עשב אבל לא מצאתי לפי״ז באידך לשון הכתוב בהם:

פסוק ג

זכר ולא נקבה וכו׳. פירוש דק״ל דאמאי אצטריך למכתב זכר בהדיא ותיפוק ליה מדכתיב בלישנא דזכר יקריבנו יקריב אתו ותי׳ דא״כ הוה אמרינן דלכתחלה דוקא הוא דבעינן זכר משו״ה הדר וכתב זכר לומר ולא נקבה דאפילו בדיעבד לא מהני דשנה הכתוב לעכב:

תמים בלא מום. אע״ג דכתיב קרא אחרינא בכל הקרבנות בכללות תמים יהיה לרצון אצטריך הך דהכא כמ״ש בת״כ כשם שאם אינו תמים אינו לרצון כך אם אינו בכל הענין הזה אינו לרצון א״נ לכדדריש ר׳ יוסי שיבקרנו ממום משעת הקדש׳ עד שעת הקרבה ואפשר שלזה כיוון רש״י במה שסמך לזה אח״כ מטפל בהבאתו עד העזרה כלומר מטפל ומשתדל לבקרו עד שיביאנו לעזרה להקריבו:

אל פתח וכו׳ מטפל וכו׳ מהו אומר יקריב יקריב וכו׳. קשר הדברים ה״פ דבשלמא בלא זאת הייתי מפרש דיקריב הראשון דהיינו לפי דעתי אדם כי יקריב דלעיל מיירי בבעלים והך יקריבנו מיירי בכהן המקריבו וא״כ אין כאן כפל יקריב יקריב אבל מאחר שפירש״י דיקריבנו בתרא נמי איירי בבעל הקרבן שחייב ליטפל בהבאתו מעתה ק׳ דלדידיה יקריב יקריב ל״ל והוצרך לתרץ דאפילו נתערבה וכו׳ דבש״ח כתיב לאמר דבשלמא בל״ז הייתי אומר דיקריב יתירא בא ללמד שחייב ליטפל עד לפנים בעזרה אבל מאחר שפירש״י שאינו חייב ליטפל אלא עד פתח העזרה א״כ יקריב יקריב ל״ל ע״כ ולא ידענא מנ״ל שאינו חייב אלא עד פתח העזרה אדרבא איפכא נראה מלישנא דרבנן וכן בדין שהרי צריך ליכנס בעזרה לסמוך ואטעיתיה להרב הנזכר לשון הכתוב אל פתח אהל מועד ואין משם ראיה דאדרבה כל העזרי קרוייה פתח אהל מועד וזה ברור:

יקריב מלמד שכופין וכולי הרא״ם ז״ל הק׳ דהא אצטריי לכדלעיל שאם נתערבה וכו׳ ונדחק בתירוצו ע״ש. ולעד״נ ברור שאין יקריב זה בכלל הבי׳ יקריב דלעיל וכדכתיבנא. ושוב מצאתי כך להר״ב ק״א. ומ״ש כופין אותו וכו׳ לא תיקשי דא״כ סוף סוף לא הוי לרצונו שתירוץ דבר זה מבואר הוא בדברי הרמב״ם בפ״ב מהלכות גרושין ע״ע:

לפני ה' וסמך וכו' דק"ל דהול"ל יקריב אותו לפני ה' לרצונו ומדסמך לפני ה' עם וסמך חוץ למקומו ש"מ דמקרא נדרש לאחריו וה"ק דוקא לפני ה' בעי' וסמך:

פסוק ד

על ראש וכולי ולהביא וכולי דמתיבת עולה דיתירא הוא מתרבו שפיר תרווייהו דרבי' כל מידי דמקרי עולה ומה"א דהעולה דמשמע מעוטא ממעטינן לעולת העוף וכמ"ש הרא"ם ז"ל. אך קשה דמה ראית לרבות עולת חובה ולמעט עולת העוף אפילו דנדבה בשלמא עולת צאן דנדבה שפיר מתרבי דדמי לה בכל מילי דהוי' בהמה דכוות' והוי נמי דנדב' אבל עולת חובה מנ"ל או משום דדמי לה בחד צד דתרווייהו מין בהמה ה"נ אידך דמי לה בחד צד דהא תרווייהו דנדבה וי"ל דמ"מ מין בהמה עדיפא ומ"מ בש"ס דידן בפ"ב דביצה דף כ' ובשאר דוכתי נפקא לן עולת חובה לסמיכה מקרא דבפ' שמיני ויקרב את העולה ויעשה כמשפט ומפרשינן כמשפט עולת נדבה לימד על עולת חובה שטעונה סמיכה ונראה משום דקשיתי' כדלעיל הילכך לא משמע ליה לרבויי מהכא אלא עולת הצאן גרידא דדמי לה לגמרי ואצטריך קרא דהתם לעולת חובה. וא"ת והיכי דרשינן הכא ה"א דהעולה למעט העוף והא אמרינן בפ"ב דסוטה דה"א דגבי מעוטא מיעוטא וה"א דגבי ריבוייא ריבויא דנראה דמשום קו' זו דקשיתיה להרא"ם ז"ל (עם היות שלא הזכירה) כתב א"נ העולה בה"א הידיעה משמע הנזכרת שהיא עולת בהמה ולא עולת העוף ע"כ כלומר ולעולם לאו דדרשינן ה"א למיעוטא הכא אך כבר הקשה עליו הר"ב ק"א דא"כ היינו ממעטים ג"כ עולת הצאן ועולת חובה דהנזכרת אינה אלא בקר ונדבה ואמנם זה באמת נראה דלא קשה דא"כ ריבוייא דעולה למאי אהני ומיהו אכתי קשה דנימא דריבוייא אהני לרבות עולת חובה דבקר דכוותה אבל צאן אפילו דנדבה לא דנדרוש העולה הנזכרת והיינו דבקר א"נ איפכא. לכך נראה דודאי העיקר כפירוש קמא דממשמעות עולה מרבינן כל דהוי עולה וממיעוטא דה"א ממעטינן עוף מטעמא דאמרן לעיל. ומאי דמקשי מהש"ס דסוטה לק"מ דההיא לא איתמר אלא לר"מ אבל ר"י דריש התם אפילו ה"א דגבי ריבוייא למעט וידוע דסתם ספרא רבי יהודה ולשיטתיה אזיל. ולשטת רבי מאיר איכא למימר דממעט העוף מדכתיב העולה ולא כתיב העולות:

ונרצה לו וכולי א"ת על כריתות וכו'. פי' הר"ב ק"א דהכוונה לומר דבמזיד לא מתוקם ודאי בכל אלו הנזכרים שהרי עונשם אמור בכל א' וא' ואם לשוגג שלהם הא נמי לא מתוקם שהרי בחייבי כריתות שוגגים שמביאים חטאת לא כתיב בהו ריצוי אלא כפרה בלבד דגרע מריצוי שהרי הכפרה אינו אלא כפרת העונש והסרת השנאה אמנם המרוצה היא הנאהב והדבר ידוע שעונות דחייבים עליהם מיתת ב"ד ומיתה ב"ש יותר חמורים

מאותן שחייבים כרת וזה נדון מהעונש שמיתת ב"ד חמורה יותר ממיתה ב"ש ומיתה ב"ש יותר חמורה ממיתת כרת ואיך נאמר שבחייבי כריתות אין מספיק הקרבן הבא על שגגתם אלא לכפרה בלבד ובחייבי מיתות שהוא חמור יהיה הקרבן מרצה שהוא אהבה לכך מוכרח דלא מיירי אלא במ"ע. ואחר בקשת מחילה הראויה זו שגגה שיצאה מלפני השליט דאדרבא מיתת כרת חמירא טפי ממיתה ב"ש וההפרש שביניהם פי' הרמב"ם והר"ב בס"פ הנשרפין שכרת יש עליו עונש לאחר מיתה משא"כ מיתה ב"ש ורש"י בפ' במה מדליקין פי' דכרת אית ביה תרתי ימיו נכרתים והולך ערירי ומיתה ב"ש אינו הולך ערירי. ומעתה הא ניחא דלא מצינן לאוקמיה בשוגגין דמיתת ב"ד מ"מ מצינו לאוקמיה במיתה ב"ש דקילא טפי ובר מן דין הול"ל בשוגגים דלאוין גרידי ומנא לן דוקא בעשה. עוד פירש הרב בדרך שני לפי שמצות לא תעשה ניתנו להסיר הריחוק ממנו מאתו יתברך לפי שהעושה אותם מתרחק מקדושתו ומ"ע ניתנו להשיג הדיבוק והתקרבות ומזה נדין כי תיקון העבירה במצות ל"ת אינו מתקרב בזה אלא מסיר הריחוק וזה יקרא כפרה לבד והתיקון למי שלא עשה מצות עשה היא הבאת הדיבוק וההתקרבות שזה יקרא ריצוי ולזה א"א לפי' ונרצה לו אלא במ"ע ע"כ ופי' זה ג"כ עמו הס"ד הוא מופרך מדברי רז"ל שאמרו בפי' ישב אדם ולא עבר עבירה נותנים לו שכר כעושה מצוה. ועוד אמרו גדולה תשובה שזדונות נעשות לו כזכיות ופי' כן הרמב"ם בה' תשובה ע"ש וכ"ש שאם עבר בשוגג ועשה תשובה שלימה שאותן השגגות יחשבו כזכיות ונמצא שגם הם מביאים הדיבוק והתקרבות כמו התיקון במ"ע וא"כ שפיר הו"מ לפי' קרא בתיקון מל"ת. עוד ביאר הרב בדרך שלישי דמשמעות ונרצה לו לא שייך ריצוי אלא על מה שנקרא עליו חוטא ולא מצינו שקראם התורה חוטא לאלו החוטאים בשוגג לאו או מיתה ב"ש ולכך א"א לפי' אלא על מזיד עשה שנכתב חטאן והאזהרה עליהם מפורש ע"כ ובהא נמי ק"ל דכיון דמצינו בשוגג כריתות שנקראו חוטאים ה"ה לכל שאר העבירות בשוגג שהרי נמצא שם חטא על השוגג ומאי שנא ואדרבא עיקר ל' חטא אינו אלא בשוגג כידוע ואפילו את"ל דהנהו דקילו מחייבי כריתות לא שייך בהו שם חטא על שגגתם מכל מקום חייבי מיתות ב"ד דחמירי טפי מחייבי כריתות פשיטא דבמכ"ש שייך בשגגתם ל' חטא ואם כן נוקמי' בשוגג דמיתת בית דין ומנ"ל לפרש על מזיד דחייבי עשה באופן שכל דברי הרב בזה לא ירדתי לסוף דעתו. ואנו אין לנו אלא דברי הרמב"ן ז"ל אלא שצריכין ביאור וה"פ דהכא עניינא דעולה מוכח דלאו בתורת חיובא מיירי קרא אלא בתורת נדבה וכדפירש"י על פ' כי יקריב אלא דהשתא קאמר קרא דכשנדבו לבו והביא עולה אהני ליה לריצוי על שום דבר ואם כן מעתה לא מצינן לפרושי קרא על שום מצות ל"ת דהא

כי היכי דחזינן בחייבי כריתות דכפרת שגגתן הוקשה לזדונם דכי היכי דבזדונם איכא חיובא דעונש ה"נ בשגגתם איכא חיובא לכפרה דידהו דהיינו החטא' ה"נ בכל שאר לאוין אם איתא שיש כפרה בשגגתם אית לן לאקושי כפרת שגגתם לזדונם לומר דאיכא חיובא לכפרה דידהו כי היכי דאיכא חיובא לעונש זדונם א"ו מוכרח לומר דליכא בהו כפרה בשגגתם של אלו כלל וטעמא קמי שמיא גלי' והילכך לית לן לאוקמי קרא אלא במ"ע דלא מצינו בהו מן התורה שום חיוב לא למזיד ולא לשוגג אף על גב דודאי איכא בהו עונש לעה"ב ואהנהו אתא קרא וקאמר דכשיקריב עולה נרצה לו מהעונש לעה"ב. ודוק שבמה שביארתי יתורץ כל מה שהק' עליו הר"ב ק"א שם ע"ע:

פסוק ו

והפשיט וכו' כל העולות וכו'. וה"א דהעולה דמשמע מעוטא לר"י כדלעיל גבי העולה כבר פי' בת"כ למעט הפסולין הנהו דקי"ל שאם עלו לא ירדו קמ"ל שאם עלו יקטירם כך כמות שהן ולא בעו הפשט וניתוח. וא"ת אמאי לא ממעטי' העוף כדלעיל גבי העולה וי"ל דלעוף לא צריך מעוטא דכבר מפרש ביה קרא ושסע אותו בכנפיו לא יבדיל דממלת בכנפיו מוכח דלא בעי הפשט ומדכתיב לא יבדיל מוכח דלא בעי ניתוח:

פסוק ז

ונתנו אש אע"פ שהאש וכו'. ברייתא בת"כ וביאר הר"ב ק"א קרא דעל המזבח קא דריש דיתר דהול"ל ונתנו בני וכו' אש וערכו וכו' ומשם נלמוד דעל המזבח הוא לזה פירש ונתנו אש נוסף על האש שעל המזבח עכ"ד ואחר המחילה הראויה אין זה במשמעות הכתוב כלל דא"כ העיקר חסר דאדרבא משמעות הפ' היא דעל המזבח אאש שהזכיר ברישא קאי דהיינו ונתנו אש. ועוד הרי כאן לישנא דרש"י ז"ל תיובתיה שלא העתיק מלישניה דקרא אלא ונתנו אש ועליה קא מפ' אף על פי שהאש יורדת וכו' ותו ביומא פרק טרף דף מ"ה מייתי ברייתא אליבא דרבי יוסי ורבי שמעון דמפיק מהך קרא דונתנו וכו' על המזבח לימד על הצתת אליתא שאינה אלא בראשו של מזבח וכתבו שם התוספות ז"ל בד"ה וכי וכו' וק"ל מנ"ל דאתא קרא להצתת אליתא דילמא כוליה קרא לנתינת אש דהדיוט וי"ל דאם כן ליכתוב קרא ונתנו בני אהרן הכהן אש וערכו וכו' ואנא ידענא דנתינת אש על המזבח הוי על המזבח למה לי אלא למדרש להצתת אליתא וכולי ע"כ הרי מפורש יוצא מדבריהם ז"ל דלא מעל המזבח יליף לנתינת אש דהדיוט אלא צ"ל מדכתיב ונתנו אש והו"מ למכתב ובערו בני אהרן הכהן אש דפשיטא דא"א להבעירו אא"כ נותנים אותו מאי ונתנו ש"מ דה"ק אף על פי שיורדת מן השמים וכו':

בני אהרן וכו' כשהוא בכיהונו וכו'. דאף על גב דכבר ילפינן להא מקרא דוהיתה להם כהונה לחקת עולם דבפי תצוה כמ"ש שם כבר תירצו בגמ' דפ"ב דזבחים דאי מהתם

ה"א דוקא בעבודה דמעכבא כפרה אבל עבודה דלא מעכבא לא קמ"ל ופירש"י נתינת אש הדיוט דמצוה בעלמא היא שהרי יש שם אש מן השמים אימא לא תיבעי בגדים קמ"ל ונתנו וגו' להכי כתב הכא חסרון בגדים למילף דאי עבד אהרן בבגדי כ"ה לאו שפיר עבד עכ"ל ולכאורה נראה דכוונתו ז"ל דליכא לפרושי קמ"ל דאפילו בעבודה דלא מעכבא כפרה אי עבידא בחיסור בגדים חילול דלא שייך חילול כיון דהיא גופא לא מעכבא אפילו לא עבדה כלל אלא ע"כ לפי דה"ק קמ"ל דאף מצוה דלא מעכבא דינה למעבדה בבגדי כהונה שלמים ואי לא עבד הכי לא שפיר עבד כלומר לא קיים המצוה ולפ"ז מ"ש כאן רש"י עבודתו פסולה לאו דוקא דלא שייך פיסול במלתא דלא מעכבא כפרה דאפילו יהא חשוב כמי שלא נתן האש כלל הא אם לא נתן לא עיכב. אמנם זה דוחק עצום בפרט כל' רש"י עבודתו פסולה הכי תניא בהדיא וכך היא שנויה בגמרא דפ"ב דזבחים וע"כ דוקא קתני ואף על גב דאי לא עביד כלל לא מעכב כי עביד לה פסול מגרע גרע ופוסל העבודה ותדע דהא במנחות תנינא לא בלל לא פתת וכו' כשרה שכל אלו הדברים אינם אלא למצוה וכ"פ הרמב"ם בפי"ג דמעה"ק ואפ"ה בפ"ט מה' ב"מ כתב שאם בלל או פתת וכו' הזר נפסלו ע"ש דהתם כלל בזה גם כן הצית אש במזבח דהיינו מאי דקמן וקאמר נפסלו וטעמא צ"ל כדאמרן ול' רש"י דלעיל צריך לפרש לא שפיר עבד ופסל אך קשה דהא קרא כתיב ונתנו דמשמע דעל בני אהרן מיירי והיכי מצי למילף מניה על אהרן גופיה לומר שאם עבד בבגדי כ"ה עבודתו פסולה ונראה לומר דמדלא כתיב הכהנים כמו בכלהו אידך קראי ש"מ דה"ק קרא ונתנו אתרווייהו קאי בין על בני אהרן בין על אהרן גופיה והשתא כלפי אהרן כתב הכהן לו' כשהוא בכיהונו וכו' אלא משום דבכל הפרשה לא נזכר אהרן לענין הקרבנות אלא בניו בלבד בשביל דבר העגל עד שמשה התפלל עליו וכמ"ש במדרש בר"פ צו הילכך לא מצי למכתב קרא ונתנו אהרן הכהן ובניו אלא ונתנו בני אהרן הכהן כלומר בניו עיקר ואהרן טפל אליהם. ובזה מובן מ"ש במדרש לקמן דכשהתפלל משה ואמר באר שנואה ומימיה חביבין וכו' אמר להם הקדוש ברוך הוא חייך שבתפלתך אני מקרבו ולא עוד אלא שאני עושה אותו עיקר ובניו טפלה ע"כ כלומר ולא כמו שאמרתי לך תחלה ונתנו בני אהרן דמשמע מזה שבניו עיקר והוא טפל כדאמרן:

פסוק ח

הכהנים כשהם וכו' שעבד בח' בגדים וכו' אחי ראה עד היכן מגיע כח הדיבור של רבינו רש"י ז"ל דבדקדוק לשונו מודיע ומשמע עומק ההלכה דהתם בגמרא דזבחים הדר בעי' על ההוא קרא דוהיתה וכו' והא מהכא נפקא מהתם נפקא הכהנים כשהם בכיהונם וכו'

ומשני דאי מוהיתה ה"א דוקא בחיסור בגדים אבל ביתור לא קמ"ל. והכא להודיע זה אמאי אצטריך הך קרא אף על גב דאיכא קרא דוהיתה הילכך נתחכם ושינה מלישנא דקאמר בדיבור דלעיל דה"נ הוה מצי למימר הא כהן הדיוט שעבד בבגדי כהן גדול פסולה אלא מש"ה שינה וקאמר בחי' בגדים לומר דהיינו טעמא דצריך הך קרא משום דכהן הדיוט כשלבש בגדי כהן גדול הרי הוא יתור ולא חסרון ולא אתי מוהיתה וכו':

פסוק ט

עולה לשם וכו' אשה כשישחטנו וכולי ודאי פשטיה דקרא בהקטר' כתיב הילכך כל כמה דמצי לפרושיה בהקטרה מפרשינן הילכך עולה דמצינן לאוקמא בהקטרה הכי ניחא לן ולהכי פירש"י לשם עולה יקטירנו. ואמנם לאו למימרא דאהקטרה דוקא מיירי אלא כלומר אפילו הקטרת איברין תהיה לשם עולה וכ"ש עבודות הדם שחיטה וזריקה וכו' אבל אשה דע"כ ליכא לפרושי על ההקטרה דלא שייך לומר שישרפנו לשם שריפה הילכך מוכרחים אנו למשדייה אשחיטה כ"ש דבתר הכי בבן צאן גלי קרא לימוד זה באמרו עולה הוא אשה וכו' הרי דבמלת הוא אפסקיה לעולה מאשה לומר שזה נדרש בפ"ע וזה בפ"ע ומיושבת בזה קו' הרא"ם ז"ל ע"ע:

פסוק י

ואם וגו' וי"ו מוסיף וכו'. הק' הרא"ם ז"ל דהכא משמע דטעמא דהוקשה לו למה הופסק הוא לפי שכתוב בוי"ו מוסיף הא לא"ה לא הוה ק"ל ולמעלה אמרו וכי מה היו הפסקות משמשות דנראה דאפילו בלא וי"ו תוספת קשיא להו ההפסקות ותי' דשמא לרבותא בעלמא קאמר דכיון דכתיב בוי"ו מוסיף וכו' למה הופסק ע"כ וכוונת הרב באומרו לרבותא בעלמא ר"ל להרבות כח הקו' ולעולם בכל מקום אה"נ דקשיא ליה ומיהו הכא יש מקום להרבות ולהגדיל הקו' דהואיל והוא ענין א' שהרי כתיב בוי"ו התוספת למה הופסק. ותמהני מהר"ב ק"א והוא שכתב על דברי הרא"ם ולא הבנתי מאי רבותא היא זאת אדרבא היא גריעותא דאם בלא עירוב פרשיות קשיא ליה כמו שכתב כל שכן שיקשה בעירובן ולעד"נ כוונת הגאון ז"ל ברורה כדכתיבנא. והנה הרב הנזכר תי' מדידיה דהמקשן חשב דהכא לא תספיק התשובה דכדי ליתן ריוח וכו' דבשלמא בבי' פרשיות שאינם מעורבות ניחא לומר שנתן ריוח וכו' אבל כאן למה יפסיק והשיב המשיב דה"נ יפסיק ע"ש ולע"ד ק' דאם המקשן סבר לחלק כן באיזו סברא דחה המתרץ סברתו ועוד דמלשון הברייתא אין כאן שואל ומשיב אלא התנא עצמו קאמר ולמה הפסיק ליתן ריוח וכו' ותירוצו השני של הרב בעל ק"א הוא הוא תירוץ הרא"ם זכרונו לברכה אלא שהוא ז"ל האריך בלשונו ע"ע:

מן הצאן וכו' פרט לחולה וכו'. בגמרא ספ"ז דבכורות איתמר וצריכי דאי כתב רחמנא חולה לא אתו אינך מיניה דאיכא למימר שאני חולה דלא הדר בריא ואי כתב חולה ה"א משום דלאו אורחיה אבל זקן דאורחיה אימא לא ואי כתב הני תרתי משום דכחושי אבל מזוהם דלא כחוש אימא לא ואי כ' מזוהם משום דמאיס אבל הני דלא מאיסי אימא לא צריכא וא"ת סוף סוף ל"ל למכתב כלהו תלתא לכתוב רחמנא זקן ומזוהם ותיתי חולה מנייהו במה הצד דכי פרכת מה לזקן דלא הדר בריא מזוהם יוכיח דהדר בריא ע"י רפואה כמו חולה אף אני אביא חולה ואי פרכת מה למזוהם שכן מאיס זקן יוכיח וחזר הדין לא ראי זה וכו' הצד השוה שבהן שהן משונים אף אני מרבה חולה דמשונה. י"ל דאי לא הוו כתיבי אלא תרי מיעוטי לא הוה מוקמינן להו לזקן ומזוהם אלא זקן וחולה דמסתבר טפי משום דכחישי ולא הוה אתי מזוהם א"נ הוה מוקמו' לחולה ומזוהם ולא הוה אתי זקן מנייהו דשאני הני משום דלאו אורחייהו הילכך אצטריך למכתב תלת מיעוטי. ברם אי קשיא הא קשיא דכי היכי דלעיל גבי בן בקר דרשינן נמי וי"ו דומן הצאן למיעוט אחר להוציא את הנוגח אמאי לא דרשינן הכא נמי תיבת או דכתיב או מן העזים וניהוו ארבעה מיעוטים והשתא דלא דרשינן אלא מעוטים האי או מאי דרשינן ביה ובשלמא לר' יאשיה דסבר בעלמא דבעינן או לחלק דאי לא כתיב או כמאן דכתיב יחדיו דמי ה"נ אי לא היה כתיב או הוה משמע דהאומר הרי עלי עולה מן הצאן בסתם בעי לאתויי תרווייהו כבש ועז מש"ה אצטריך או לחלק אבל לרבי יונתן דס"ל דמשמע זה או זה עד שיפרט לך הכתוב יחדיו או דכתב רחמנא ל"ל. וי"ל דכיון דכתיב ברישיה דקרא ואם מן הצאן דמשמע דכייל לתרווייהו והדר מפ' כבשים ועזים אי לא הוה כתיב או ה"א דכמאן דכתיב יחדיו דמי הילכך אפילו לרבי יוחנן אצטריך הכא או לחלק ובהכי מתיישב נמי או דכתיב לקמן בבן עוף או מן בני יונה. ודומה לתירוץ זה דאף על גב דלא כתיב יחדיו כמאן דכתיב דמי ובעי או לחלק אפילו לרבי יונתן תמצא בגמ' פרק עשירי דמנחות דף צ' ע"ב גבי או מן הצאן דבפ' שלח ע"ש:

פסוק יד

מן העוף וכו' לפי שנאמר תמים וכולי הכי תנינן בת"כ והיינו קרא דכתיב בפ' אמור לרצונכם תמים זכר בבקר בכשבים ובעזים והלימוד הוא כדפירש"י ז"ל בפ"ה דקדושין דמדלא כתיב תמים זכר ותו לא שאז הוה קאי על כל כללות הקרבנות אלא הדר ופי' בבקר וכו' ש"מ דלא קפיד אתמוה וזכרות אלא באלו לאפוקי עוף והילכך ליכא לאקשויי דאמאי לא נדרוש כאן וי"ו דואם מן העוף דמוסיף על ענין הראשון ונילף עוף מבהמה דליבעי נמי תמות וזכרות. והרא"ם ז"ל הבין דכוונת הת"כ על קראי דלעיל דכתיב זכר

תמים בין בבקר ובין בצאן וביאר דה"ק דבשלמא אילו לא כתיב זכר תמים אלא בבן בקר בלבד הוה מייתי בין בצאן ובין בעוף דה"נ בעינן תמות וזכרות מויי"ו המוסיף שנכתבה בשניהן הילכך משו"ה איכפל קרא והדר וכתב זכר תמים בצאן לומר דדוקא במאי דגלי גלי ולא נילף בעוף מויי"ו המוסיף ע"ש. ומלבד דמשמעות הת"כ אינו כן. תו ק"ל טובא היכי מצינן למימר הכי והא שפיר אצטריך למהדר ולמכתב זכר בבן צאן למעוטי טומטום ואנדרוגינוס דמזכר דגבי בן בקר לא הוה ממעטינן אלא נקבה וכמ"ש רש"י גופיה לעיל וה"נ אצטריך למהדר ולמכתב תמים לפי הלימוד דיליף מיניה בת"כ כשם שאם תמים אינו לרצון וכו' כדכתיב לעיל ע"ש ואי לא הדר וכתביה ה"א דטומטום ואנדרוגינוס אף על גב דלכתחלה לא יביא אם הביא מיהא יעלה לרצון משו"ה הוצרך לחזור ולכתוב תמים וא"כ הדרא קושיא דהשתא נילף לעוף בויי"ו המוסיף דבעינן ביה נמי תמות וזכרות א"כ מוכרח לפרש דכוונת הת"כ דממעטיה קרא בעוף בההוא קרא דבפרשת אמור כדלעיל. ותמהני מהר"ב ק"א דאף על גב דלא נעלמו ממנו דברי רש"י דקדושין דלעיל מכל מקום כתב גם כן בפשיטות כפי' הרא"ם ז"ל ולא השגיח דק"ט על פירוש זה. ועוד ראיתי שם להר"ב ק"א שכתב ע"פ דברי רש"י ז"ל דראיית הת"כ מפ' דפ' אמור אלא שלימוד הוא דלא כתיב תמים זכר מן הבקר מן הכבשים וכו' אמנם אמרו בבקר משמע זכר תמים אני מקפיד בבקר ובכשבים אבל בעופות לא ע"כ וקשיא לן דהיכי ליכתוב זכר תמים מן הבקר דאם כן הוה משמע מיעוט והיינו דורשים זכר תמים דמקצת הבקר ולא בכל הבקר דומיא למאי דרשינן בקראי דלעיל. ואנו אין לנו אלא דברי מאור עינינו רש"י ז"ל מדלא כתיב תמים זכר סתם ותו לא:

פסוק טו

והקריבו אפילו פרידה א' הכי תניא בת"כ לפי שנאמר והקריב מן התורים וכו' שומע אני אין פחות מב' פרידין ת"ל והקריבו וביאר הר"ב ק"א דהס"ד הוא מדכתיב תורים בלי' רבים דליכא למימר ע"ש המין דהול"ל מן התור כמו לעיל דכתיב מן הבהמה מן הבקר ומן הצאן שלא מצינו שם המין בלי' רבים בשום מקום ע"ש ועמו הס"ד לא נהירא דהא לא בא לעולם בלי' יחיד אלא שם המין הכללי כמו מן הבהמה וה"נ הכא כתיב מן העוף אבל שם המין הפרטי הלא לעיל נמי נכתב גם כן בלשון רבים מן הכשבים ומן העזים ואם כן מאי שנא הכא דס"ד להצריכו שנים טפי מדלעיל אלא העיקר כמ"ש רש"י בפ"ב דכריתות דהס"ד הוא מדכתיב לעיל והקריב דמשמע קרבן שלם ופירושו דמשמע קרבן שלם של עוף שלא מצינו בשום קרבן דעוף הבא בחובה שיהא פחות מב' דהיינו קן וסד"א ה"נ בנדבה לא יהא פחות מב' משו"ה אצטריך והקריבו. והר"ב ק"א הק' עליו

דלמה יהיה ב' פרידין קרבן שלם ולא אחד אחד שכל הקרבנות אינם אלא אחד עיין שם וכבר ביארנו כוונתו ז"ל:

הכהן ומלק וכו' וחותך מפרקת וכו'. היינו בלא רוב בשר כדמסיק בפ"ק דחולין דאל"כ הויא לה נבלה וכי מתה עומד ומולק. ומ"ש רש"י על הסימנין ל' וקוצצן דייק לכתוב ל' זה להורות תרתי מילי חד דלא בעי' כדרך שחיטה דוקא בהולכה והובאה אלא אפילו ע"י דרסה קציצה בעלמא סגי וכדאמרינן התם קוצץ ויורד וזוהי מצותה ומפרשינן אף זו מצותה. ותו קמ"ל דסימנין נמי בעי' דוקא ע"י ציפורן ולא ע"י סכין:

ונמצה דמו וכו' כובש בית השחיטה וכו'. לאו לחמירא דלא בעי מיצוי אלא הראש לבד דאדרבא איפכא תנינן בפ"ו דזבחים מיצה דם הגוף ולא מיצה דם הראש כשרה מיצה דם הראש ולא מיצה דם הגוף פסולה ולכתחילה בעינן תרווייהו כדתנן התם ומבדיל וממצה את דמה וכו' נטל את הראש והקיף בית מליקתו למזבח וכו' אלא לרבותא נקט רש"י מיצוי דם הראש שגם זה בעינן לכתחילה:

ומלק וכו' אפשר לומר כן וכו'. ההרגש שמבחוץ הוא דלמה זה שינה קרא בלישניה דכתב ונמצה כי היכי דכתיב ומלק והקטיר ה"נ הול"ל ומצה ולכך משני דמשו"ה שינה הכתוב להודיע שמיצוי זה נכתב חוץ למקומו לדרשה. ומה שתמה רבי' אפשר לומר כן ביאר הרא"ם זכרונו לברכה דהיינו דקא מתמה שהרי הרצאת דמים קודם בכל מקום להקטרת איברים ואחר המחילה אין זו משמעות הברייתא ואין זו תמיהא כ"כ שנוכל להק' אפשר לומר כן ובגמרא אמרו וכי תעלה על דעתך משהקטיר ממצה אלא התמיהא פשוטה דבשלמא אילו היתה עבודת הדם ע"י קבלה בכלי כמו בבהמה הוה אפי' למיסק אדעתין דגלי קרא דבעוף צריך תחילה הקטרת איברים ואח"כ הרצאת הדם אבל הואיל ומעשה דמו אינו אלא ע"י מיצוי בעוף עצמו שכובש בקיר וכדלעיל א"כ אחר שנשרף תו ליכא מידי והיינו דקא מתמה וכי אפשר לומר כן:

פסוק טז

בנוצתה וכו' וזהו מדרשו וכו'. ורבותינו וכו' ברייתא היא בת"כ והק' הרמב"ן ז"ל שהרי שנינו בפ' ק"ק בא לו לגוף והפי' את המוראה ואת הנוצה ואת בני מעיים היוצאין עמה ומשנה זו משנת אבא יוסי היא והתני נוצה והרא"ם ז"ל תי' דרש"י סבר דת"ק נמי מודה דמסי' הקרקבן אלא דס"ל דקורקבן לא צריך קרא דבכלל מוראה הוא וכי אתא בנוצתה לרבות את העור עם הנוצה ואבא יוסי סבר דקרקבן צריי קרא והיינו בנוצתה אבל עור ונוצות לא אתרבו כלל והשתא מתני' כרבנן והר"ב ק"א ז"ל הק' עליו דהא ת"ק לא הזכיר אלא זפק ולא קרקבן כלל ותו דא"כ דאבא יוסי לא פליג אלא בנוצה דאין צריך לא הול"ל

נוטל את הקרקבן עמה דהא ת"ק נמי מודה בזה אלא הכי הול"ל אינו נוטל את הנוצה ומכח זה ביאר הרב איפכא ממש דת"ק ודאי סבר דהקרקבן לא אתרבי אלא זפק עם הנוצה לבד דהיינו בנוצתה ואבא יוסי סבר דנוצה לא צריך קרא דבכלל זפק היא וכי אתא בנוצתה לרבו' גם הקרקבן ומתני' אבא יוסי היא ע"ש והאמת שקושיותיו על הרא"ם ז"ל חזקות ברם גם פירושו לע"ד לא יתכן לדעת רש"י דאם איתא הו"ל לאתוי תחלה דברי רבותינו שנוטלו עם הנוצה ואח"כ מדרשו של אבא יוסי דמרבה ג"כ הקרקבן דבהכי הוה משמע שפיר דאבא יוסי מוסיף הוא אבל השתא דמייתי תחלה מדרש אבא יוסי דנוטל את הקורקבן עמה פשיי דמשמע שרצונו לומר זפק וקרקבן לבד בלא נוצה דנוצה מהיכא תיתי הרי אכתי לא נזכרה. ובר מן דין גם לישניה דאבא יוסי לא משמע כפי' שאם בא להוסיף לא הול"ל נוטל את הקורקבן עמה אלא הול"ל אף הקורקבן נוטל עמה ותו דלדבריו דמתני' כיחידאה לא הו"ל להש"ס דהתם בפ' ק"ק לאתויי עלה דמתני' הברייתא כצורתה אלא הכי הול"ל מתני' אבא יוסי בן חנון הוא דתניא וכו' דהכי אורחיה דתלמודא בכל כה"ג אלא מסתמיות הש"ס משמע דמתני' כדרבנן. ואנא זעירא ארעא דרבנן ישבתי משומם על האדירים האלה היכן מצאו דמתני' דפ' ק"ק מרבה הקורקבן עד שהוצרכו לידחק בזה. ולע"ד מאי דקתני ואת בני מעים היוצאין עמה לאו אקורקבן קאי דא"כ הוה קאמר קורקבן להדיא וכדקאמר אבא יוסי אלא מיירי על אותו המעי היוצא מן הזפק ודב' בקורקבן וקמ"ל תנא דמתני' דאותו מעי נמי בכלל זפק הוא וצריך ליטלו דע"כ לא פליגי רבנן עליה דאבא יוסי אלא בקרקבן גופיה אבל מעי זה (אע"ג דלענין טרפות אין דינו כזפק שאם ניקב טריפה כמבואר בי"ד) בכלל זפק הוא לענין זה ואין לתמוה מדקתני בני מעים ואינו אלא מעי א' דהכי אשכחן בחולין פא"ט דף נ"ח בברייתא ל' בני מעים על מעי זה כדפירש"י התם בחד לישנא וז"ל דמן הזפק ועד הקרקבן קנה של מעים א' וההוא קרו בני מעים ע"ש:

אל מקום וכו' וכלם נבלעים וכו'. הוצרך להביא זה לדיוקי תיבת מקום דהול"ל אל הדשן אלא לומר שלא היה שם דשן כלל דמיד נבלע:

פסוק יז

ושסע וכולי וכה"א בשמשון וכולי דמסיים קרא ומאומה אין בידו מוכח בהדיא דביד היה:

בכנפיו וכו' נוצה ממש וכו'. הק' הרא"ם בשם הרמב"ן ז"ל דא"כ מנ"ל שקורעים אותו מגבו ולא מלפניו בשלמא אם פי' בכנפיו מל' יפרוש כנפיו יקחהו מצינן למדרש שישסענו בין ב' כנפיו דהיינו מגבו אבל השתא מנ"ל ותי' הרב ק"א דתרתי דרשינן

מיניה דבכלל בכנפיו הוא כנף ממש וגם הנוצה ע"ש ולא משמע כן מל' רש"י וגם הענין דחוק ולעד"נ דילפינן ולא יבדיל דהכא מולא יבדיל דכתיב במליקות חטאת העוף ומלק את ראשו ממול ערפו ולא יבדיל דהתם היינו שמולק מאחוריו ומניחו דבוק מלפניו ה"נ שומע מלאחוריו ומניחו דבוק לפניו:

בעוף נאמר ריח ניחח וכו'. בשלהי מנחות תנן נאמר בעולת בהמה אשה ריח ניחוח ובעול' העוף ארי"ח ובמנחה ארי"ח למדך וכו' והשתא ק' על רש"י ז"ל אמאי השמיט המנח' ברם איכא למידק אמתניי' היכי קתני א' המרבה וא' הממעיט דמשמע דשוין נינהו והרי בעני המתנדב מנחה מצאנו רבו יתירה דמעלה עליו הכתוב כאילו הקריב נפשו ומש"ה כתיב ביה נפש וכמ"ש רש"י בסמוך נמצא הממעיט משובח והיכי קתני ואחד הממעיט וי"ל דהא דתנן אחד המרבה וכו' על כרחין מיירי כשמתנדב כמתנת ידו דהיינו על פי אשר תשיג ידו דהא ודאי לא מסתבר שאם עשיר א' מתנדב שור הגדול ועשיר אחר כמוהו מתנדב בן יונה ואחר מנחה ששלשתם זכותם יהיה שוה אע"פ שכלם לבם לשמים דמ"מ זה בא בלב נדיב ועין יפה וחביריו בעין רעה אלא המכוון כשכלם התנדבו כפי כחם וכבר כתב כן הר"ב תי"ט בספ"ב דאבות ומוכרח הוא ואז הדין נותן בודאי שזכותם שוה אמנם משכחת לה עני א' כי דלה דלה בתכלית העניו' שאין ידו משגת כלל ועיקר דלית ליה מגרמיה כלום ואיש כזה אם מצמצם עצמו ועינה בצום נפשו ונתאמץ להביא מנחה א' הא ודאי אשתני למעליותא וע"ז נאמר ונפש וכו' דמעלה עליו הכתוב כאילו הקריב נפשו והשתא לפי"ז אתי שפיר דמשו"ה השמיט רבינו מנחתו של עני דלאו מילתא פסיקת' היא שיהיה זכותו שוה לאינך דזמנין מעלי טפי טובא כדאמרן:

פרק ב

פסוק א

סלת וכו' שהיא הראשונה וכו'. עיין מה שאמר הרא"ם זכרונו לברכה שאין להוסיף על דבריו ומ"ש רש"י שנאמרו כאן חמש וכו' וכולן באות וכו' לאו דוקא וכולן שהרי אינן אלא חמש בין הכל אלא כלומר כל השאר דהיינו ארבעתן חלות ורקיקין דמאפה תנור ומרחשת ומחבת:

ויצק וכו' דבר אחר וכו'. הוצרך לדבר אחר משום שמלת עליה אינו ריבוי כדי לומר עליו שבא למעט אלא שמשמעותו הוא על כלה ועוד דהא דאין ריבוי אחר ריבוי אלא למעט היינו היכא דליכא למדרש גם את השני לרבוייא והכא נימא דשפיר אצטריך ריבוי השני בלבונה ללמד היא גופה דאף על גב דאינה נבללת עמה אפ"ה בעי' על כלה מש"ה קאמר

ד"א דלאו מקראי ילפינן אלא מכח הסברא ואהא נמי ק' דא"כ האי עליה תניין למאי אתא הואיל דלהא לא אצטריך דמסברא ידעינן לה:

ויצק וכו' שיציקה ובלילה וכו'. פירוש דק"ל למה הוצרך לכתוב והביאה אל בני אהרן אם ללמד היא גופא דחייב ליטפל בהבאתו הא גלי קרא לעיל בעולת בקר וה"ה לכלהו דהא באידך דלעיל נמי לא כתיב ומ"ש הכא ומשני דקמ"ל ויצק ונתן ברישא והדר והביאה דאפילו יציקה ובלילה שהם דברים בגופה של מנחה אפ"ה כשרים בזר וכ"ש נתינת הלבונה ומש"ה לא הוצרך רש"י להזכירה:

פסוק ב

הכהנים וקמץ מקמיצה וכו'. אצטריך דלא תימא דוקמץ אבעליה קאי דכתיב בל' יחיד קמ"ל דלא אלא מש"ה כתיב הכהנים יתירה לסמכו לומר דכהן דוקא יקמוץ והא דכתיב כהנים ל' רבים אצטריך לכדדרשינן בת"כ אפילו ריבואות כלם יכולים להתעסק במנחה אחת וכדי שלא תטעה מזה לומר דרבים יחד יעשו עבודה אחת משו"ה הדר וכתב וקמץ בל' יחיד לומר דחד לחודיה קומץ ולא שנים והא דמרבים אפילו הם ריבואות כגון שכל אחד עושה פעולה אחת זה קומץ זה מולח וזה מוליך וכן עזה"ד:

על כל לבונתה לבד כל הלבונה וכו'. פי' פשט דברי הכתוב בודאי כך מורה דר"ל מלבד כל הלבונה לומר שבקומץ אינו נוטל כלל מן הלבונה זהו משמעות הכתוב אבל על כרחין לאו להכי הוא דאתא אלא לסמוך הלבונה למלת והקטיר לומר אף הלבונה בהקטרה דאילו למה שמורה פשט הכתוב לא נצרכה דהא כתיב תחלה מסלתה ומשמנה דממילא שמעינן דלא בעי' בקומץ רק סולת ושמן ולא מלח ולא לבונה אפילו קורט ממנה כך נראה לפרש המשך דברי רש"י והיינו טעמא דהיפך ושינה בפירושו מסדר דברי הכתוב:

מלא קמצו וכו' הא אם קמץ וכו'. פי' מדלא כתיב וקמץ מלא קמצו משם מסלתה ומשמנה אלא סמך מלא קמצו לסלת ושמן לומר דכל מלואו בעי' מסלת ושמן לאפוקי לבונה ואמאי הוצרך לכתוב מיעוט מסלתה ומשמנה הול"ל מסלת ושמן אלא לשנות הדבר לעכב הא אם עלה וכו' פסולה ואיכא תרי מיעוטי מסלתה ומשמנה חד למלח וחד ללבונה וכתב הרא"ם ז"ל משמא דגמ' דאי תנא מלח ה"א משום דלא איקבע בהדי מנחה מעיקרא אבל לבונה דאיקבע אימא תתכשר קמ"ל. ושוב הקי' הרב דא"כ לימא לבונה וכ"ש מלח ותירץ דלא זא"ז קתני אבל לפום מאי דאמרן דאיכא תרי מיעוטי חד למלח וחד ללבונה לא מצינן לתרוצי הכי. ונראה דאיכא למימר נמי איפכא דאי אשמועינן לבונה משום דלא שייכא בהדי קומץ כלל שאינה נקטרת עמו אבל מלח דשייך בהדי

קומץ דהרי בראש המזבח היו מולחין את הקומץ אימא מעיקרא נמי אי אתערב גרגיר מלח לא לפסול קמ"ל:

אזכרתה הקומץ וכו'. היינו כר"ש בת"כ אבל ת"ק דריש דקאי בין אקומץ ובין אלבונה ונקט רש"י כר"ש דפשטא דמלתא כוותיה משמע דכתיב בלשון יחיד דלפי ת"ק הול"ל אזכרותיה:

פסוק ג

לאהרן ולבניו כ"ג וכו'. לומר דלאו דוקא אהרן אלא ה"ה לכל כהן גדול וכמ"ש בת"כ וממ"ש נוטל חלק ולא כתב נוטל מחצה ש"מ דפוסק כרבנן בפ"ק דיומא דאינו נוטל אלא פחות ממחצה ודלא כר' שם:

פסוק ד

וכי תקריב וכו' וי"א מושחן וכו' מה ת"ל וכו'. ז"ל הברייתא דת"כ מה ת"ל בשמן בשמן ב' פעמים להכשיר בשמן הב' ולהכשיר בשמן הג' ראב"י אומר מושח את הרקיקין כמין כ"י שאין ריבוי אחר ריבוי אלא למעט. משמע דבחד פליגי דת"ק סבר דהא לא מיקרי ריבוי אחר ריבוי הואיל וחד כתוב בחלות ואידך ברקיקין ולכך דריש הנך בשמן בשמן להביא שמן ב' וג' וראב"י סבר דלהכשיר שמן ב' וג' לא צריכא דילפינן מכתית למאור ולא למנחות אלא למדרשינהו בריבוי אחר ריבוי אתו. ואף על גב דבשמן קמא כתוב בחלות דרשינן ליה עם שמן בתרא ות"ק אמר לך דמכתית למאור לא הוה ילפינן אלא דכשר שמן ב' וג' קמ"ל הכא דאפילו למצוה לא בעי ראשון ולפי דרכנו למדנו דמ"ש רש"י מה ת"ל וכו' היינו לפי סברא ראשונה:

פסוק ו

פתות וכו' לרבות וכו'. פירוש ממלת מנחה דלקמן הוא דמרבי' דמפרשי' דקאי הריבוי אכוליה קרא גם על הפתיתה כדאי' בהדיא בת"כ ובפ' אלו מנחות דף ע"ה ואמרינן התם דמאותה ממעטים שני הלחם ולחם הפנים דא"צ פתיתה וע' לקמן בסמוך:

ויצקת וכו' יכול אף מנחה מאפה תנור וכו'. כתב הרא"ם ז"ל דמאי דממעטינן ביציקה מאפה תנור ולא ב' הלחם ולחם הפנים כדלעיל תי' בגמרא משום דביציקה איכא תרי מיעוטי הילכך ממעטים מאפה תנור דצריכי ב' מיעוטים שהם ב' מינים אבל ב' הלחם ולחם הפנים א"צ אלא חד מעוטא ע"כ. ואחר המחילה לא אמרו כן בגמרא אלא על מאי דפריך דהו"ל למעוטי מנחת כהנים אבל ב' הלחם ולחם הפנים הנהו נמי ב' מינים נינהו והאמת דלא פריך בגמרא הך פירכא דאמאי לא ממעטינן להנהו דאילו הוה פריך ודאי דלא הוה מהני הך תירוצא דהנהו נמי דמו למאפה תנור ועדיפי שהם שני מינים לגמרי ויש לישב דברי הרב דמ"מ הואיל וחזי' דגבי פתיתה ממעטינן לתרווייהו בחד מעוטא

כדלעיל ש"מ דאין סברא לחלק ביניהם ואם אי' דממעטינן להו נמי מיציקה הוה סגי נמי לתרווייהו בחד מעוטא:

פסוק ט

את אזכרתה היא הקומץ. אף על גב דכבר פי' זה רבינו לעיל גבי מנחת הסולת אצט' למהדר ולמכתביה הכא דסד"א דוקא לעיל דכתיבא לבונה באפי נפשה ש"מ דאזכרתה הוא הקומץ אבל כאן שלא נזכרה הקטרת הלבונה אימא דכייל קרא תרווייהו במלת אזכרתה קמ"ל דה"נ אזכרתה לא קאי אלא אקומץ שהוא הנז' ברישיה דקרא והרים וכו' ולא שייכא הרמה אלא בקומץ:

פסוק יג

מלח ברית וכו' שהובטחו וכו'. בניסוך המים לחוד לא היו מתקררין דעתם כיון שאינו אלא פעם א' בשנה ובמלח לחוד נמי לא היו נוחין לפי שאינם אלא מכשירי הקרבן אבל מעולם לא בא עיקר ההקרבה מהן מש"ה אצט' לתרווייהו:

פרק ג

פסוק א

שלמים שמטילין שלום וכו' ד"א וכו'. דאילו לפירוש ראשון הרי כל הקרבנות נמי מטילין שלום בעולם דהכוונה לומר שגורמים היחוד למעלה מקדוש ברוך הוא עם כנסת ישראל וזהו שלום בעולם שלכן נקראים קרבנות שמקרבין המדות ע' ברבינו בחיי. ולפירוש שני הוא דוחק לומר דמש"ה נק' אלו שלמים לפי דבשאר הקרבנות ליכא שלום בין הכהנים והבעלים שזה לא שייך ח"ו במי שמקריב לש"ש והיכי נימא אשר שם שמות לגבי הנהו דלא עבד' לשמה אלא לשם אכילה:

פסוק ג

ואת כל החלב להביא וכו' פירוש אף שעל הקיבה וכ"ש שעל הדקין דהוי חלב טפי וכמ"ש הרא"ם ז"ל ע"ע:

פסוק ד

על הכבד שיטול וכו' ובמקום אחר וכו'. פירוש דאלמלא לא כתיב במקום אחר מן הכבד הייתי או' שגם כל הכבד בכלל הקרבה ולא עם היותרת אלא לבדו דומיא דכליות שהרי פירוש על הכבד ועל הכליות ר"ל מלבד הכבד והכליות והילכך הו"א תרווייהו בחדא מחתא אבל השתא דכתיב במקום אחר מן הכבד בודאי שאין דומה כבד לכליות דהכבד יש לו ליטול קצת מן הכבד וזה יהיה עם היותרת משא"כ בכליות:

פסוק ט

חלבו המובחר וכו'. דליכא לפי' חלב ממש דהא כתיב אחר כך ואת החלב וכו':

פסוק יז

חקת עולם וכו' יפה מפורש וכו'. פירוש דבריו דהן אמת דפשט הפסוק מובן שבא לאסור החלב והדם לעולם בין בארץ בין בחוצה לארץ אבל קשיא ליה לרבינו על זה תרתי חדא דמה ענין זה לכאן בפ' קרבנות הו"ל לכתבו בפרשת צו גבי איסור אכילת חלב ועוד דל' חקת עולם לא נמצא אלא גבי מצות קום עשה ולא בשב ואל תעשה וע"ז מתרץ יפה מפורש בת"כ וכו' דהתם פי' ופסקי ליה לקרא בסכינא חריפא דחקת עולם קאי אדלעיל כל חלב להי' חקת עולם לומר דאף בבית עולמים דין הקרבת החלבים כדלעיל דלא נימא דוקא במשכן כתיב. והדר שאר הפ' קאי לאחריו על לא תאכלו וה"ק לדרתיכם לומר שאיסור אכילת חלב נוהג אף שלא בזמן הבית ואצט' דלא נימא בזמן שכל חלב להי' היא דאסור קמ"ל בכל מושבותיכם לומר דאפילו בח"ל ובסיפיה דקרא כל חלב וכל דם וכו' מייתי התם היקש החלב לדם וכו' ע"כ. ואיברא דכפי מה שדרשו בו מתורצות הב' קושיות דלעיל והיינו דאמר מר יפה מפורש ומיהו לפי שאינו קרוב לפשט דבעי למפסק קרא חציו למעלה וחציו למטה הילכך לא כתבו בפירוש ומיושב מה שהק' הרא"ם ע"ע:

פרק ד

פסוק ג

פר יכול זקן תלמוד לומר וכו'. הק' הש"ח דאמאי אצטריך מיעוטא למעוטי זקן הרי לעיל גבי עולה איכא מעוטא דממעטינן מיניה זקן ונילף חטאת מינה כי היכי דע"כ ילפינן מינה מיעוטא דחולה ומזוהם דהא לא כתיבי הכא מיעוטי אחריני ונדחק לתרצו עיין שם ונר' דלק"מ דבשלמא חולה ומזוהם ילפינן מיניה כי היכי דילפי' נמי נעבד ומוקצה וכלהו אידך דגלי רחמנא בקרבן א' וה"ה בכלהו אבל זקן הואיל והכא בחטאת הוצרך הכתוב לכתוב פר למעוטי קטן דהיינו עגל דשרי בעולה סד"א הואיל וכתב פר דאפילו זקן דנימא דה"ז דומה לדבר שהיה בכלל ויצא לידון בדבר חדש דנימא אין אתה יכול להחזירו לכללו למעט זקן עד שיחזירנו הכתוב לכללו בפי' וכ"ש הכא דמשמעות פר משמע אפי' זקן מש"ה כי היכי דלא נרבה מפר הוצרך לכתוב מיעוט אחר ופשוט:

פסוק ח

ואת כל חלב חלבו הול"ל וכו'. ההרגש שמבחוץ דכל זה יתירא הוא דלא הול"ל אלא והרים ממנו את החלב וכו' שהרי כל החלבים מפורשים במקרא ואין שום חלב אחר לרבות מכאן לכך פי' דאה"נ דיתיר הוא ולא אצטריך אלא ללמד על אחרים:

פסוק י

כאשר יורם וכו' מה שלמים וכו' ומה שלמים שלום וכו'. שני טעמים אלו מצא רבינו בת"כ והביאם ומיהו משום דקשיא ליה בין על הראשון בין על השני דבראשון ק' דכיון

שזה חטאת הוא מה צורך למילפי' משלמים דבעינן לשמן אדרבא החטאת עדיף טפי דאילו שלמים לכתחלה הוא דבעינן לשמן אבל דיעבד כשרים שלא לשמן וחטאת פסולה שלא לשמה וכלהו חטאת כי הדדי נינהו ובפי' ב' ק"ל דלהא נמי לא צריכא דילפי' מדכתיב זבח השלמים מנין לרבות חטאת ואשם דמביאין שלום כמו שלמים תלמוד לומר זבח השלמים וכמו שהרגיש הרא"ם ונדחק בתירוצו ותו דהתינח להך פי' בשלמים אבל לאידך פי' דנקראים שלמים לפי שיש בהם שלום וכו' א"כ לא שייך לומר שבא להקישן ועוד ק"ל קושיא כוללת מלתא דשויא לתרווייהו דהא הך קרא לא נכתב אלא גבי הקטרת אמורין והנהו לא מעכב כפרה אפי' נאבדו ולא נקטרו כלל בכל הקרבנות והיכי נדרוש הך קרא בין לענין לשמו ובין לענין הטלת שלום דכל זה לא שייך אלא בהרצאת הדם משו"ה מסיים רש"י ובשחיטת קדשים מצריכי ללמוד וכו' והוה לענין הקטרת אימורין ממש אלא שהיא דבר שאינו קרוב לפשט לומר דנכתב קרא שאינו צריך כלל ללמוד שאין למדין וכו' מש"ה הוצרך לאתויי אידך דבת"כ:

פסוק יב

מחוץ למחנה חוץ לשלש וכולי שינה והפך רבי' סדר הכתוב דבתחלה פי' אל מקום טהור וכוונתו דהשתא אחר שפי' דאל מקום טהור אתא לאפוקי מקום בה"ק וכו' השתא ממילא מפרשינן מחוץ למחנה חוץ לג' מחנות אבל לא שיש הכרח לזה מלשון הכתוב דלעולם מצינן לפרושי מחוץ למחנה חוץ לעזרה והיינו בתוך מחנה לויה ולהודיע זה כתב קרא אל מקום טהור משום דמחנה שכינה דהיינו העזרה נקרא מקום קדוש ומחנה לויה אינו מקום קדוש אלא מקום טהור בידוע אבל עיקר ההכרח דמוקמינן ליה חוץ לג' מחנות היינו כמ"ש בת"כ ובש"ס דיומא דתלתא קראי כתיבו חד הכא מחוץ למחנה ועוד אחר לק' בפר העלם הדר וכתב מחוץ למחנה ולא היה צריך דסגי במאי דכתב וישרף אותו כאשר שרף וכו' אלא הוסיף בתרווייהו מחנה ב' והשלישי גבי הוצאת הדשן והתם לא הול"ל אלא והוציא את הדשן ותו לא אלא להוסיף עוד דכלם מחנה שלישי:

על שפך וכו'. ההרגש הוא מן השינוי דבתחלה כתיב אל שפך והדר כתיב על שפך והאי על מפרש' דר"ל כמו בשביל שהוא מקום ששם שופכים הדשן ישרף שם דהמקום גורם ש"מ דאפילו ליכא דשן:

פסוק יג

עדת ישראל אלו סנהדרין עדה נמי סנהדרין משמע מג"ש דושפטו העדה אבל עדת ישראל ר"ל המיוחדין שבישראל אלו סנהדרי גדולה:

ונעלם דבר טעו להורות באחת וכו'. אחת לא אמר מר אלא באח' בדקדוק זה אשמועינן מאי דתנינן דבר ולא כל הגוף כיצד אמרו אין נדה בתורה אין שבת בתורה פטורין אבל

אמרו יש נדה בתורה אבל הבא על שומרת יום כנגד יום פטור הרי אלו חייבין וכן כל כיוצא בזה:

הקהל ועשו שעשו הצבור וכו'. דאל"כ מה ענין הקהל לכאן הרי הסנהדרין הם שגגו כדכתיב לעיל עדת ישראל ולא אשכחן דסנהדרין איקרי קהל וא"נ איקרי מ"מ הקהל יתירא הוא ולא הול"ל אלא ונעלם דבר מביניהם א"ו ה"ק ונעלם דבר מעיני כלומר מעיני העדה הנזכרים והדר קאמר הקהל ועשו לומר שעשו ציבור על פיהם:

פסוק יז

את פני הפרוכת ולמעלה ה"א וכו'. יש עוד הרגש אחר בפי שנתכוון רש"י ליישבו והוא בפיסוק הטעמים דבמלת את יש טעם טפחא המפסיק ולכאורה אינו מדוקדק אלא הול"ל את פני סמוכים כגון במאריך טרחא או את במקף כמו שאמר לעיל גבי כהן משיח ובמה שפירש"י ניחא דהא לעיל גבי כ"מ כתב את פני פרכת הקדש לומר שמכוין להזות כנגד מקום קדושתו דהיינו בין הבדים אבל הכא דלא כתיב הקדש סד"א דכל הפרכת כשר בו להזות משו"ה משני רש"י דליתא אלא ה"נ צריך להזות כנגד בין הבדים. והא דלא כתיב הקדש הוא מטעמא דמייתי במשל. ומ"מ הודיענו הכתוב שצריך להזות באמצע דהיינו בין הבדים באמרו פני הפרכת בסמיכות טעמים וה"ק נותן הדם את המקום שהוא פני הפרוכת דהיינו אמצעותו המכוון כנגד בין הבדים אבל לעיל דלא סמך פני לפרכת דמלת פני הופסק בטעם הוצרך לכתוב הקדש להורות המקום:

פסוק יח

יסוד וכו' זה יסוד מערבי וכו'. הקו' מבוארת דאמאי נטר רש"י לפרושי הכא ולא פירשו לעיל בפר כ"מ ונלע"ד במאי דאיכא למידק ביתור לישניה דרש"י שכתב זה יסוד מערבי שהוא לפני הפתח והוה סגי ליה לומר זה יסוד מערבי ותו לא דאטו אנן לא ידעינן שצד מערבי של מזבח החיצון הוא לפני הפתח אלא נראה דק"ל לרבינו אמאי אצטריך קרא למהדר ולמכתב הכא אשר פתח אהל מועד הוה סגי למכתב אל יסוד מזבח העולה ואנן הוה ילפינן יסוד יסוד מפר כ"מ שהוא יסוד מערבי לכך משני דקמ"ל קרא גופיה ביתור לישני' טעמא דמלתא אמאי נותן על יסוד מערבי ולא על יסוד הדרומי כמו בדמים החצונים והיינו טעמא כדאמרינן בגמ' בפ' איזהו מקומן משום דכי נפיק מפתח אהל מועד בהוא יסוד פגע ברישא. ואין מעבירין על המצות ואי לא כתיב אלא קרא קמא הוה אמינא לאו למיהב טעמא כתביה רחמנא אלא להראות המקום איזה יסוד הוא אבל הכא דלהראות המקום לא צריכא מוכרח לומר דטעמא דמלתא קאמר אמאי נותן ביסוד זה משום אשר פתח אהל מועד והיינו דקאמר רש"י שהוא מכוון כנגד הפתח וכלומר וביה קפגע ברישא. ובש"ח כתב להיפך מזה ממש ולא השגיח בסוגייא דהתם. והן אמת דלפי

אותה סוגייא אצט' הך קרא לענין אחר אך היא בדרך דרש ע"ש ורש"י כתב זה ליישבו על אפניו:

פסוק יט

ואת כל חלבו וכו' משל למלך וכו'. אע"ג דכ"ג נמי אוהבו הוא מ"מ סנהדרין עדיפי מניה כדאמרי' יקרה היא מפניני' מכ"ג שנכנס לפני ולפנים:

פסוק כ

ועשה לפר וכו' להביא וכו' ולכפול וכו'. פי' דמאי דכתיב ועשה לפר כאשר עשה לפי החטאת בא להביא יותרת וב' כליות ומאי דהדר וכתב בתר הכי כן יעשה לו בא לכפול במצות העבודות וא"צ למ"ש הרא"ם זכרונו לברכה דרש"י או או קתני ונסיב לה אליבא דתנאי ע"ש כי אין זה במשמעות דבריו אלא נר' דר"ל דלפי משמעות המקרא יש לקיים שניהם:

פסוק כב

אשר נשיא יחטא לשון אשרי וכו'. דאל"כ אמאי לא כתב ואם כמו בכלהו אידך ואף על גב דכ"ג וסנהדרין נמי גברי רברבי נינהו מ"מ קדושתן ותורתם מסתמא מכריחם להתחרט על שגגתם אבל המלך אדרבא מסתמא גדולתו מזיח דעתו עליו שלא להשגיח בשגגותיו וכשאינו עושה כן זה מורה על צדקתו דומיא דויוסף היה במצרים ומה שתלו האושר בדור היינו כמו שאמרו רז"ל שהמלך הוא העם דגופא בתר רישא גרירא:

פסוק כד

במקום וכו' בצפון וכולי אף על גב דכבר מפורש בפ' צו גבי חטאת במקום אשר תשחט העולה תשחט חטאת מ"מ כבר תרצו בת"כ דאצטריך הכא לכפול לעכב ומכאן אנו למדין לכלם. והא דכתביה טפי הכא בחטאת הנשיא יתכן לומר לפי מ"ש רבינו בחיי דטעם שחיטה בצפון לפייס את הדין להשלימו והכא גבי מלך סד"א הואיל ונתחרט על שגגתו שהוא דבר גדול לפי מעלתו כמו שאמר לעיל גבי אשר נשיא נימא דבהא סגי לפייס מדה"ד ולא יצטרך שחיטה בצפון קמ"ל:

פסוק כה

ואת דמו שירי הדם אף על גב שכבר ביאר כן לעיל גבי פר כ"מ אצט' למהדר ולמכתביה הכא משום דהך קרא דלא כתיב כל דמו אלא דמו בלבד משמע טפי דמירי בשיריים ולא בכל הדם וזה מגלה ומלמד להוא דלעיל דהת' נמי לאו כל הדם קאמר אלא השיריים וכל דכתיב התם אצטריך לכדאמרי' בפ"ב דזבחים דבעי' שיקבל כל דמו:

פסוק לג

ושחט וכו' שתהא שחיטתה וכו'. אף על גב דכתיב כבר לעיל גבי נשיא חטאת הוא ודרשי' לשמו כשר וכו' אצט' דסד"א דוקא מקבלה ואילך קפיד קרא אבל שחיטה דאפילו בזר כשרה אימא שלא לשמה לא פסלה קמ"ל:

פרק ה

פסוק ג

בטומאת אדם זו טומאת מת. דייק רבי' דלא קאמר זה המת לרמוז מ"ש בת"כ דתרתי כתיבי הכא אדם זה הנוגע במת בטומאת לרבות הנוגע בטמא מת:

לכל טומאתו לרבות טומאת מגע זבין וכו'. כלומ' דמדכתיב טומאתו בכינוי שב אל האדם טומאתו הפורשת ממנו והיינו זב וחביריו ואמרי' בת"כ אין לי אלא ימי חמרן כלומר ימי ראייתן ימי קולן דהיינו ימי ספרן מנין תלמוד לומר לכל לרבות ימי קולן וגם זה רמזו רבי' באומרו לרבות טומאת מגע וכו'. ומ"ש אשר יטמא לרבות בועל נדה דיטמא יש במשמעו שקיבל טומאתו מאחר והיינו בועל נדה דכתיב ותהי נדתה עליו. ומ"ש בה לרבות בולע נבלת וכו'. אמרינן בגמרא פ"ק דשבועות דנפ"ל משום דאין ריבוי אחר ריבוי אלא למעט והכא איכא מיעוטי כי יגע דמשמע נגיעה דוקא ובה משמע נמי מיעוטא והיינו לרבות נבלת עוף טהור דמטמא בלא נגיעה:

פסוק ד

בשפתים ולא בלב. פי' ולא בלב בלבד דבעי' שיהו פיו ולבו שוין בשבועה:

פסוק ח

והקריב את אשר וכו' חטאת קודמת וכו'. לכאורה דברים יתרים הם אלא כוונתו לו' דזה בנה אב לכל החטאות הבאות עם העולות אפילו חטאת העוף עם עולת בהמה יש לו להקדים החטאת וכדאמרינן בת"כ ובש"ס פ"ז דזבחים:

עורף הוא גובה הראש וכו'. כדכתיב כי פנו אלי עורף ולא פנים ש"ס פ"ב דחולין:

פסוק יב

חטאת היא נקמצה ונקטר' וכו'. דהא אחר הקטרה כתיבא ואכלהו קאי ולאו דוקא הנך תרתי אלא ה"ה נתינה בכלי והולכה דכי היכי דבחטאת בהמה פסול שלא לשמה בד' עבודות שחיטה קיבול הילוך זריקה ה"נ במנחה קמיצה במקום שחיטה ונתינה בכלי כמו קבלת הדם והלוך כמו בבהמה והקטרת הקומץ כמו זריקת דם בבהמה וכדתנן במתני' דמנחות נתן בכלי והלך והקטיר וכו' ורש"י נקט קמייתא ובתרייתא וממילא משתמעי הנהו תרתי דביני ביני:

פסוק יג

על חטאתו וכו' כאן שנה הכתוב וכו'. ההרגש הוא דכולי קרא יתירא הוא דלא הול"ל אלא וכפר עליו ותו לא:

מאחת מאלה מא' משלש כפרות וכו'. הק' הרא"ם ז"ל דאמאי אצטריך הך קרא להשוות קלין לחמורין בל"ז הא כתיב קרא אחרינא לעיל. והיה כי יאשם לאחת מאלה ומההוא יש להשוותם ותי' דאי מההוא ה"א דלא השוו אלא לענין הוידוי דכתיב בתר הכי והתודה וכו' עיין שם. והוא דוחק גמור וגם הרב ק"א הק' עליו מל' הברייתא דת"כ אמנם גם מה שהוא זכרונו לברכה רצה לתרץ ולפי הברייתא יש בו מהדוחק ע"ע. תו חזיתיה להר"ב ק"א שם דמקשה על מה שפירש"י הכא דמאחת מאלה רוצה לומר מא' מג' כפרות והבין דרצ"ל שכאן אמר הכתוב שבעון הקל יכופר מא' מג' כפרות אף בכשבה שבזה השוה הקלה לחמורה לו' שגם בקלה אם יש לו צריך להביא כשבה ולא יתכפר לו במנחה ומינה שגם החמורות ישוו לקלות וע"ז הק' דאדרבא לא היה צריך הכתוב לומר אלא שהחמורות יתכפרו בעשירית האיפה כמו הקלות ואז נלמוד שפיר דכ"ש שיתכפרו הקלות כמו החמורות ועוד דהברייתא תרווייהון אמר להשוות קלין לחמורין וחמורין לקלין. ועוד הקשה שאם פי' הכתוב כדפירש"י באי' מג' כפרות לא הול"ל אלא באחת מאלה לא מא' מאלה מכח זה רצה לפי' הפסוק והברייתא דלא כפירש"י אלא ה"פ דקרא וכפר וכו' על חטאתו אשר חטא מא' מאלו הג' מיני חטאות הנז' החמורים והקלים שעל כלם יתכפר לו בעשירית האיפה. א"כ הושוו קלין לחמורין בכשבה שאם מתכפר בעשירית האיפה כ"ש בכשבה וגם החמורים לקלים בעשירית האיפה עכ"ל. והנה מה שהבין הרב בפירש"י שכוונתו לומר דהכא קרא בעון הקל וגזר עליו שיכופר לו באי' מג' כפרות ומינה וכו' אחר המחילה לא דק בכוונת רש"י שאין זו כוונתו שלא הזכיר רבינו דהך קרא מיירי בעון הקל כלל אלא האמת דקאי על כל הג' עונות שנזכרו למעלה בפ' ראשונה בעשירית בין חמורין בין קלין ובא הכתוב והודיע שכלם מתכפרים באי' מג' כפרות הללו וכפשטא דברייתא דמשוה קלין לחמורין וחמורין לקלין באופן ששתי קושיותיו הראשונות לא קשו כלל שאינם אלא לפי מה שהניח בכוונת רש"י וכבר ביארנו כוונתו אבל מה שהק' מל' הכתוב דאי כפירושו הול"ל באחת זו נר' קושיא. ואני ארבה להק' דכי היכי דלאחת מאלה דכתיב לעיל קאי על החטאות משמע דה"נ מא' מאלה שכתיב למטה קאי נמי אחטאות וכפי' הר"ב ק"א אבל באמת אמרו הכל צריכין למר' חטייא תא חזי תלמוד ערוך בפ"ב דהוריות דף ט' אהא דתניא רע"א משיח פטור מכלן [פי' מג' חטאות הנזכרים כאן שמיעת הקול וביטוי שפתים וטומאת מקדש] אמר

רבא מ"ט דר"ע אמר קרא זה קרבן אהרן וכו' ואימא כי ממעט ליה רחמנא מדלי דלות ומאי ניהו עשירית האיפה אבל מעניות ועשירות לא מעטיה רחמנא לא ס"ד דכתיב וכפר וכו' על חטאתו אשר חטא מאחת מאלה המתכפר באחת מתכפר בכלן ושאין מתכפר באי אין מתכפר בכלן אלא מעתה הא דכתיב והיה כי יאשם לאחת מאלה ה"נ דכל המתחייב באי מתחייב בכלן (פי' בכל הגי חטאות) אלמא תנן רע"א נשיא חייב בכלן חוץ משמיעת הקול אביי ורבא דאמרי תרווייהו מאי משמע ליה לאחי לא משמע ליה ומ"ש מאחת דמשמע ליה דכתביה רחמנא לבסוף וכו' ע"כ אתה הראת לדעת תלמוד גדול דמפי מאחת מאלה כפירש"י דקאי על הכפרות ולא על החטאים כפי' תק"א וה"נ מסתברא דלא דמי לקרא דלעיל דהתם כתיב כי יאשם לאחת מאלה כלומר שיחטא אי מאלו החטאים אבל הכא מאי מאלה קאי על וכפר דכתיב ברישיה דקרא וממילא מאחת מאלה רוצה לומר מאלה הכפרות ואילו לא אתא קרא אלא להך דרשה דת"כ לאקשינהו לכל הכפרות לומר דכל חדא וחדא מנייהו שייכא בין בעון חמור בין בעון קלה אה"נ דהוה כתב באחת מאלה והוה דרשינן הכי כל מאן דקרי ביה וכפר וכו' בין קל בין חמור הרי הוא באחת מאלה ומיהו איצטרך למכתב מאחת במ"ם למילף אידך דרשה דגמרא דכל שממועט מאחת ממועט מכלן כגון המשיח ומתוך הצעת הסוגייא שהבאתי למדנו ג"כ תי לקושית הרא"ם דלעיל דאמאי לא ילפי להשוות כל הכפרות לכל החטאים מקרא דלעיל דלאחת מאלה דדוקא מאחת מאלה משמע ליה להשוות משום דכתיביה רחמנא לבסוף וקאי אכלהו משא"כ ההוא דלעיל דנימא דה"ק כי יאשם לאחת מאלה העונות יהיה דינו כמו שנכתב בכתובים לקמן הכפרה הגדולה לעון החמור והקטנה לעון הקל והבן:

והיתה לכהן וכו'. ורבותינו דרשו וכו' אילו כפשוטו הול"ל והנותרת תהיה לכהן דוהיתה משמע דאכולה מנחה קאמר:

פסוק טו

כי תמעול מעל אין מעילה בכל מקום וכו'. הרא"ם זכרונו לברכה כתב דל"ג בכל מקום דהא לקמן גבי כופר בפקדון כתיב ומעלה מעל בה' והתם ליכא שינוי רשות ע"ש ובש"ח כתב בשם הג"א דקושיא זו אינה כלום דהתם נמי איכא שינוי רשות לענין השמטת שביעית ע"ש ואילו דק הרב בל' הכתוב ומעלה מעל בה' לא היה כותב הקו' זו אינה כלום דשינוי רשות לגבי ה' בעי למשכח ומיהו לענ"ד דמ"ה מייתי רש"י לקמן בפסוק ומעלה מעל בה' דרשה דר"ע שכופר בשלישי שביניהם ע"ש וכיון דליכא עדים וזה כופר

מוכרח הקדוש ברוך הוא שהוא הגי שביניהם לפרוע לבעל הפקדון שלא יפסיד ונמצא זה על ידי כפירתו מוציא מיד הקב"ה והיינו שינוי רשות:

פסוק יז

ולא ידע ואשם וכו'. ר"י הגלילי אומר וכו' רבי יוסי אומר וכו'. כל דברי התנאים הללו הנס כתובים בת"כ ויותר מהמה איכא נמי תנאי אחריני דדרשי שאר מילי דאגדתא וידוע הוא שאין דרכו של רש"י בפירושו לאתויי ממילי דאגדתא אלא מה שצריך להבנת הכתוב ומה שמתיישב בו המקרא דבור על אפניו ואין עוד מלבדו כאשר גילה דעתו הוא גופיה בכמה מקומות אבל כאן בדבור זה לכאורה נטה מני דרך שהאריך הרבה בהעתיק כל האגדות האלו דלפי הנר' אין להם אפי' שייכות למקרא זה כלל לבד ממלתיה דרבי יוסי הגלילי דקאי אהך קרא אבל כלהו אידך הם תורה מבחוץ. ודא עקא דמאחר דנחית להעתיק מה שמצא בת"כ ממילי דאגדתא על פ' זה אמאי גייז ולא מייתי לכלהו ומה נשתנו אלו מאלו. ברם אחר העיון נר' דהיטב הדק רבינו זכרונו לברכה כי ארחיה דרך המלך להעתיק מדרשת רז"ל מה שצריך ליישב איזה דקדוק או איזו קושיא בלשון הכתוב והיינו דבתחלה מייתי מלתיה דר"י הגלילי ליישב מאי דכתיב ולא ידע ואשם דלכאורה מלת ואשם יתירה דבשלמא לעיל דכתיב והוא ידע ואשם ניחא דרוצה לומר שנודע לו שחטא אבל הכא דמיירי שלא ידע מאי שייך לומר ואשם לכך מייתי דרשה דר"י הגלילי דדריש הכי ומה זה שלא ידע אפ"ה עונשו הכתוב למי שאשם עאכ"ו שישא עונו ואין רצ"ל מי שהוא מזיד דההיא פשיטא אלא ה"פ זה שלא ידע מעולם שהיה שם חלב אפ"ה צריך כפרה אף על גב דאין להאשימו במה שאכלו שהרי לא ידע כדי שיזהר כ"ש מי שידע בתחלה שהיה שם חלב ולא נזהר לשום בו סימן כדי שלא יבוא לאכלו ושכח ואכל דפשיטא דצריך לבקש כפרה שהרי אשם הוא כדאמרן. ושוב ק"ל לרש"י בלישנא דהך קרא דכתיב ואם נפש כי תחטא וכו'. ולפי פשוטו הם דברים משוללי ההבנה דבשלמא אם הוה כתיב ואם נפש תחטא א"נ ונפש כי תחטא היה ניחא דומיא דכלהו אידך דבפ' אבל ואם נפש כי תחטא אין לזה פשט. ולא מצא רבינו דבר ליישבו עפ"י פשוטו אלא בהכרח לומר שנתכוון הכתוב לאיזו דרשה ולזה באו רבותינו ודרשו בכמה אנפי ר"י דריש דהכתוב בא לרמוז שנוכל לידע מתן שכרן של צדיקים בק"ו מאדם הראשון וה"ק הכתוב ומה אם נפש שהוא אדה"ר כי תחטא ועשתה אחת מכל מצות ה' אשר לא תעשינה כלומר מצוה אחת שהיא לא תעשה והוא היה החוטא ונתן הדין כי גם מי שאין לו אשם ולא ידע מזה כלל אפ"ה ונשא עונו של אדה"ר כל אדם יהיה מי שיהיה כטוב כחוטא מקרה א' לכל דורותיו אחריו ממילא נשמע מזה ק"ו למדה

טובה ולא הוצרך הכתוב לכתוב הק"ו בפי'. ומ"ש ר"י היושב מן הפגולים והנותרים והמתענה ביום הכפורים איכא למידק אמאי נקט אלו וא"ש לפי מ"ש בס' שתי ידות למוהר"א חזקוני זכרונו לברכה בדרוש ראשון שחטאו של אדה"ר היה שפירות האילן היו קדש קדשים והביא שם דמה שאכל היו פירות הנושרין מן האילן ואסורים באכילה כמו פיגול ונותר עוד הביא שם בשם האר"י שאם היה ממתין אדה"ר איזו שעות עד הלילה לא היה איסור כ"כ עיין שם. נמצא ודאי דמייתי הוי דומיא דחטא אדה"ר שאינו אוכל פגול נותר ומתעני ביום הכפורים שממתין כל יום עד הלילה מלאכול ולא כמו אדה"ר שלא המתין רבי עזריה לא ניחא ליה בדרשה דר"י משום דקרא כתיב כי תחטא ועשתה וכו' שהוא לשון עתיד והיכי נפרש ליה על אדה"ר. ולכך מפי ליה על העד שהוא נטפל לעוברי עבירה וה"ק ומה אם נפש שהוא העד הג' כי תחטא ועשתה אח' וכו' אשר לא תעשינה ולא ידע שהוא סבור דלאו מידי עבי' ואפ"ה אשם קרי' ביה ונשא עונו לפי שנטפל לעוברי עבירה ק"ו לנטפל לעושי מצוה ראב"ע דריש לקרא כפשטיה במה הכתוב מדבר במי שבא לידו דבר עבירה בלא ידיעה וה"ק ומה אם נפש כי תחטא וכו' ולא ידע ואשם רמז בזה הפי כאילו אמר אמור מעתה ק"ו למה שבא לידו דבר מצוה בלא ידיעה:

פסוק יח

אשר שגג וכולי הא אם ידע וכו'. דק"ל הרי כבר כתיב לעיל ולא ידע ואמאי הדר וכתב והוא לא ידע ומשני דר"ל כל זמן שלא ידע ולדיוקא אתא הא אם ידע וכו':

פסוק יט

אשם אשם וכו' לרבות וכו'. יש כאן ט"ס ע' ברא"ם ובש"ח:

פסוק כא

נפש וכו' ארי"ע מח"ל וכו'. ההרגש היא דאמאי שינה הכתוב דלעיל הקדים מעילה לחטא דכתיב נפש כי תמעול מעל וחטאה וכאן הקדים חטא למעילה. וניחא ליה בדרשה דר"ע דהחטא קאי על כל הנז' בפי' בין בפקדון בין בתשומת יד בין בגזל בין בעושק ובאבידה ובכל דבר אבל המעילה לא קאי אלא אמאי דסמיך ליה דהיינו וכחש בפקדון שזה מה שדרך למסרו בצנעא שאינו רוצה שתדע בו נשמה וע"ז קאי ומעלה ועיין מ"ש לעיל דה"נ לשון שינוי רשות:

פסוק כד

לאשר הוא לו למי שהממון שלו. נראה דק"ל דאמאי לא כתיב לאשר חייב לו ומשני דאילו כתב כן הוה משתמע שאם מת הנגזל שוב אין לו תקנה לשוב בתשובה מש"ה

קאמר לאשר הוא לו כלומר למי שהממון שלו ואם מת הוא כשמחזיר ליורשו הוא נפטר וכמו שאמר בת"כ שהרי השתא הממון שלו הוא:

פרק ו

פסוק ב

פירש"י אין צו וכו'. דק"ל מ"ש הכא דכתיב לשון צווי טפי מכל הקרבנות ומשני משום דהכא מיירי בעולת תמיד דנוהגת מיד ולדורות משא"כ בקרבנות דלעיל בפרשת ויקרא דמיירי בקרבנות נדבה ולא שייך לומר שם מיד דדילמא ליכא מאן דמתנדב ואין שם חיוב וה"נ חטאות דכתיבי לעיל אפשר דליכא מאן דחטא ולא בעי כפרה אבל הכא דמיירי בעולת תמיד שייך דוקא לומר מיד ולדורות ור"ש פליג ואמר לא מן השם הוא זה אלא ה"ט משום דכאן מיירי בעולה שיש בה חסרון כיס שכולה כליל והכהנים טרחי בה בלא הנאה רק מן העור שהוא דבר מועט. ואפשר דפלוגתא דהנך תנאי כפלוגתא דר"א ור"ע דפ"ק דחגיגה דף ו' דר"א סבר עולת תמיד העשויה בהר סיני מעשיה נאמרו בסיני והיא עצמה לא קריבה (לפי שנזופין היו על מעשה העגל) ור"ע סבר קריבה ושוב לא פסקה והשתא ת"ק דהכא סבר כר"ע והילכך דריש מיד וכו' ור"ש ס"ל כר"א ולכך לא דריש מיד אלא לאידך דרשה אך ק' לדרשה דר"ש דהא בויקרא נמי כתיב פי' עולה ומ"ש דלא כתיב התם לשון צווי דהא לענין זה שניהם שוין עולת נדבת יחיד ועולת תמיד דצבור דבכלהו העור לכהנים וי"ל דהתם דלא קאי הפרשה לכהנים אלא לישראל המביאים לא שייך לגביה ל' צווי דלא שייך הזירוז אלא לכהנים שהם המקריבים וצריך לזרזם והילכך דוקא הכא דקאי אכהנים כתב לשון צווי. ועי"ל דהכא דכתיב היא העולה למעט הפסולים שייך דוקא לשון צווי דאיכא חסרון כיס לגמרי דאפילו עור נמי לית להו מאחר דנפסלו כדתנן בפי"ג דזבחים כל שלא זכה המזבח בבשרה לא זכו הכהנים בעורה:

היא וכו' שנפסלו קודם וכו'. הא דלא סגי ליה לרבינו במ"ש שלא היה פסולן בקדש אלא הוצרך לסיומי בה שנפסלו קודם שבא לעזרה כי היכי דלא נפרש שלא היה פסולן בקדש שנתפסלו קודם הקדשן כגון שנרבעו ואחר כך הקדישן וליתא דלזה לא היה צריך להך קרא דתיפוק ליה ממיעוטא דמן הבהמה וכו' דלעיל בפרש' ויקרא כמו שאמר רש"י שם דמדלא חל שם קדש עלייהו פשיטא דירדו אלא כי אצט' הך קרא להיכא דקדשי מעיקרא ואחר כך נרבעו קודם שבאו לעזרה כדאיתא בש"ס דנדה פ' יוצא דופן והביאו הרא"ם ע"ע. ולדידי נראה דרש"י גופיה רמז כל זה במ"ש שנפסלו קודם שבאו לעזרה ודע דההי"נ אם נפסלו אחר שבאו לעזרה בכגון אלו הפסולין דירדו דהעיקר הוא שיהא הפיסול דמצי

להיות קודם בואם להקדש דלא מרבי מתורה אלא כגון הלן והיוצא והטמא כדאיתא בהדיא בזבחים פרק המזבח מקדש:

פסוק ג

מדו בד וכו' ומה תלמוד לומר וכו'. פי' דמדכתיב מדו בויי"ו משמע דרוצה לומר מדו אותו הנז' במקום אחר והרי לא מצינו זה בבגדי כהונה ובשלמא אי הוה כתיב בלא ויי"ו הוי"א דלאו בבגדי כהונה מירי אלא מין לבוש מיוחד לתרומת הדשן דהוי"א דתרומת הדשן לאו עבודה היא ולכך אינו לובש בגדי כהונה אלא לבוש אח' אבל השתא דכתיב בויי"ו משמע דר"ל אותו הנזכר במקום אחר והרי לא נזכר אלא הכתונת א"כ על כרחין ה"נ הוא הכתונת והשתא ק' שתי קושיות חדא מה ת"ל כלל דכי היכי שלא הזכיר שאר בגדים מצנפת ואבנט ה"נ לא לכתוב כלל אפילו כתונת ומכנסים. וכי תימא דאצטריי כי היכי דלא נימא דתרומת הדשן לאו עבודה אם כן הול"ל כתונת. ומהו לשון מדו. ומשני דאתא ללמד שתהא לכתחלה כמדתו והיינו דאצטריך למכתביה ללמד חדוש זה ומכנסים נמי אצטריך ללמד ההיא דשלא יהא דבר חוצץ. אבל הנהו תרתי דליכא בהו חדושא לא כתבינהו:

פסוק ד

ופשט וכו' אין זו חובה וכו'. פי' דק"ל דהא כבר שמעינן מדכתיב לעיל מדו בד וכו' שלא ילבש עמהם בגדים אחרים לא של פשתים ולא של צמר לא של קדש ולא של חול. וכדתניא בהדיא בת"כ וכיון שכן אמאי הוצרך למכתב הכא ופשט וכו' לא הול"ל אלא ולבש בגדים אחרים וממילא הוה שמעינן דמקמי שילבש את אחרים צריך לפשוט את אלו דהא בד כתיב בהו דאין להוסיף עליהם אלא דאי כתב רחמנא ולבש בגדים אחרים בלא ופשט הוה שמעינן שהיא חובה דוקא ללבוש מין בגדים אחרים להוצאת הדשן וממילא הוי"א דהיינו בגדים של חול שהרי בכהן הדיוט לא שייך ביה רק מין אח' של בגדי קדש משו"ה כתיב ופשט ולבש דמשום שצריך לפשוט את אותם הבגדים החשובים כדי שלא יטנפם בהוצאת הדשן ושוב לא יהיו ראויים לעבודות אחרות משו"ה צריך שילבש בגדים אחרים פחותים מהן ומיהו הנהו נמי של קדש נינהו דמקיש בגדיו לבגדים. אבל אם הכהן אין דעתו ללבוש עוד אותם הבגדים לשום עבודה שכבר הם שחקים פשיטא שא"צ לפשטם אלא יכול להתעסק בהוצאת הדשן באותם הבגדים עצמם ששימש בתרומת הדשן דלא הצריכו קרא ללבוש בגדים אחרים אלא על צד דרך ארץ ומשום דחסה תורה על ממונם של ישראל והילכך דוקא כשאני קורא בו ופשט דהיינו שדעתו לשמש עוד באותם בגדים דמדינא צריך לפשטם לפי שלא יהיו עוד ראויים אז אני קורא בו ולבש וכו' וכשאיני קורא בו ופשט איני קורא בו ולבש והי"ט דנקט רש"י בגדים

שבישל וכו' אל ימזוג וכו' ולכאורה ק' שהמשל הוא להיפך מהנמשל דהכא התרומה שהיא דמיון מזיגת הכוס היא קודמת להוצאה שהיא דמיון הבישול אבל עפ"י דרכנו ניחא דלא קפיד קרא אלא דוקא כשיש בדעתו לשמש עוד שאר עבודות אחר כך באותם הבגדים הא לא"ה אין קפידא. ובזה אזדא לה קושיית הרמב"ן שטען על רבינו וזה לשונו ולא ידעתי מניין אמר הרב שאינה חובה כי נראה שמצוה היא על הכהן שהבגדים שעשה בהן הקרבנות גם הרמת הדשן יהיו נקיים וכו' עכ"ל. והרא"ם זכרונו לברכה בדחק ליישב ע"ע. ולדידן ניחא דהרב ה"ק אין זו חובה כלו' דעכ"פ יהא מוכרח לשנות הבגדים כשבא להוציא הדשן אלא חובה מהלכות דרך ארץ ונפקא מינה שאם אין בדעתו להשתמש עוד באותן הבגדים שתרם בהן מצי נמי למעבד בהו הוצאת הדשן וא"צ לשנות:

פסוק ו

אש תמיד אש שנאמר וכו'. דאל"כ האי תמיד יתירא הוא שהרי כבר כתיב לא תכבה וליכא למימר לעבור עליו בעשה ולא תעשה דבאמרו אש תמיד אין כאן משמעות עשה ולכך דרשו הכי והוא בש"ס דיומא פ' טרף. אבל בת"כ דרשו כפשוטו אש תמיד אפילו בשבת אפילו בטומ' והשתא ק' אמאי שביק רש"י הך דרשה דת"כ דנר' דאתיא שפיר כפשטיה דקרא ונקט דרשה דבש"ס שצריך לדחוק קרא ולפי אש תמיד תוקד מעל המזבח וחסר המ"ם. ונר' דשבק רבינו אותה דרשה דת"כ משום דאינה כ"כ קרובה למשמעות הפסוק דא"כ הול"ל אש תוקד תמיד. ותו דקשיא ליה דלהא לא נצרכה דכיון דכתיבי בקרא בהדיא מוספי שבת וה"נ בתמיד כתיב במועדו דמניה דרשי' אף בשבת אף בטומ' מעתה תו לא צריכי' להך דרשה ראש תמיד דפשיטא שצריך ליתן האש אי בעו למעבד תמידין ומוספין משו"ה נקט מאי דאיתמר בש"ס. ומיהו לא תיקשי לברייתא דת"כ דיש ליישב דאי לאו אש תמיד ה"א דלעולם אסור להבעי' אש על המזבח בשבת ומה אני מקיים במועדו אף בשבת באש היורדת מן השמים ואף על גב דכתיב ונתנו בני אהרן וכו' דאמרינן מצוה להביא מן ההדיוט הוה מוקמי' לקרא בחול אבל בשבת לא. כתב רחמנא אש תמיד אף בשבת:

לא תכבה המכבה וכו'. אבל בברייתא דת"כ שנינו לא תכבה אף במסעות ע"כ ואף על גב דקי"ל דכל היכא דאיכא למדרש דרשי' ולא מוקמי' בלאוי יתירא. לא פי' כן רש"י משום שאינו קרוב לפשט ומשמעות הכתובים דמשמע דקרא אפילו לדורות קאי ולא למשכן שבמדבר לבד וכ"ש דכתיב בהך פרשתא לשון צו ודרשי' כ"מ שנאמר צו מיד ולדורות כמ"ש רש"י גופיה לעיל משו"ה ניחא ליה לאוקמיה ללאו יתירא:

פסוק ח

בקמצו שלא יעשה וכו'. גם מזה אנו למדין כמה מחבב הקדוש ברוך הוא קרבן עני שהרי קמיצה במנחה היא במקום שחיטה בזבח והשחיטה היא ע"י כלי אבל קמיצת המנחה וכן המליקה בעוף צריך בעצמו של כהן להורות תוספי חביבות:

מסולת וכו' מכאן שהקומץ וכו'. אף על גב דבש"ס דפ"ב דסוטה ילפינן להא מקרא דלעיל בפרש' ויקרא מסלתה ומשמנה ניחא ליה לרבינו לפרש זה הכא דאי מדלעיל לא הוה שמעינן אלא בחדא אבל הכא ילפינן לכלהו מדכתיב תורת המנחה תורה אחת לכלן ואזדא לה קושית הרב נח"י ע"ע:

פסוק ט

במקום קדוש ואיזהו וכולי ואצטריך במקום קדוש לרבות לשכות הבנויות לחול ופתוחות לקדש כדאי' בת"כ:

פסוק י

כחטאת וכאשם מנחת חוטא וכו'. הכי דריש לה ר"ש בת"כ. אך ק' דא"כ הול"ל כחטאת וכאשם א"נ כחטאת או כאשם אבל השתא דכתיב כחטאת וכאשם לא משמע הכי אלא איפכא דבחדא מנחה קאי דאיתקוש לחטאת ולאשם. ותו קשיא לי דהא הכא לא מיירי במנחת חוטא אלא בנדבה דכתיב מסולת המנחה ומשמנה. וניחא לי עם מה שראיתי בפ"ק דזבחים די"א דמייתי להך ברייתא דר"ש ותו מייתי התם ברייתא אחרת שאם לא קידש הקומץ בכלי שרת כשירה וארי' בריה דר' חייא מ"ט דר"ש אמר קרא כחטאת וכאשם בא לעבדה ביד עובד בימין כחטאת דכתיב בה אצבע ואינו אלא בימין. בא לעבדה בכלי עובדה בשמאל כאשם. ופירש"י שהיא מן הכלי למזבח ולא כתיב בה אצבע ופריך הש"ס ור"ש האי קרא מפיק ליה להכי ומפיק ליה להכי. ומשני עיקר קרא לכדר"י בריה דר"ח הוא דאתא ומנחת חוטא דפסולה שלא לשמה חטאת טעמא מאי דכתיב בה היא מנחת חוטא נמי כתיב בה היא לעיל בפ' ויקרא גבי שמיעת הקול ע"כ. והשתא כיון דעיקר קרא מיבעי ליה לכדר"י בריה דר"ח משו"ה אצטריך למכתב דוקא הכי כחטאת וכאשם. וכ"ת א"כ אמאי באידך ברייתא דריש ר"ש מהכא הא דמנחת חוטא פסולה שלא לשמה והלא דין זה למדנו מדכתיב בה היא הא ל"ק דכיון דלא כתיב היא אלא בחדא מנחה משו"ה ילפינן מהכא לכל המנחות וכיון שאינו אלא גילוי מלתא בעלמא דהא עיקר הלימוד היא מהיא דהתם הילכך מצינן למילף מהכא אע"ג דעיקר קרא אצט' לכדר"י בריה דר"ח והשתא דאינו אלא גילוי מילתא בעלמא ולא עיקר הלימוד משו"ה נמי מצינן למילף למנחת חוטא מבחטאת אע"ג דכל הפרשה מיירי במנחת נדבה:

פסוק יא

כל אשר וכו' ויבלעו ממנו וכו'. יכול אף על פי שלא בלע תלמוד לומר בהם משיבלע הכי דריש בת"כ ואם תאמר א"כ הול"ל מהם להורות שהדבר הנוגע בולע מן המנחה. י"ל דמצינו בי"ת במקום מן כמו והנותר בבשר ובלחם וכמ"ש המדקדקים. ואמנם ראיתי להר"ב ק"א שהרגיש בקו' זה והאריך בדבר ולבסוף פירש דה"ק קרא וכל האוכלים אשר יגע זאת המנחה והמגע יהיה במה שתיכנס בהם בעצמותם והוא שתבלע המנחה בהם אז יקדש זה הדבר עכ"ל. ואחר המחילה רבה הוא פי' זר ודחוק מאד חדא שאם יגע קאי על המנחה הול"ל תגע דמנחה לשון נקבה. ותו שאם מלת בהם קאי על הדברים והאוכלים שהמנחה נוגעת בהם ונקטינהו קרא בלשון רבים א"כ ה"נ הו"ל לסיומי יקדשו בלשון רבים ואמאי כתיב יקדש. ותו קשה דבתר הכי בפרשת חטאת דכתיב כל אשר יגע בבשרה התם לא שייך פי' הרב כלל דבבשרה קאי ודאי על החטאת ותיקשי התם דהול"ל מבשרה דהתם נמי בעי שהאוכל יבלע ממנה כמ"ש רש"י שם הילכך נר' כדכתיבנא:

פסוק טו

כליל וכו' אין נקמצת להיות וכו'. כלומר נקמצת היא אלא שאין נקמצת להיות שיריה נאכלים כמנחת ישראל אלא כלה כליל שהקומץ קרב בעצמו והשיריים קרבין בעצמן והיינו אליבא דר"ש בפר' אלו מנחות ופירש כוותיה משום דפשטא דמלתא משמע הכי. והנח"י פירש כוונת הרב להיפך מדברינו דהיינו דאתא לאפוקי מדעת ר"ש אלא כרבנן דאינה נקמצת כלל ע"ש. ולעד"נ דפשט דברי רש"י מוכח כוותין:

פסוק כ

ואשר יזה וכו' אותו מקום הדם וכו'. בת"כ יכול יהא הבגד כלו טעון כבוס ת"ל אשר יזה עליו וכו' מקום הדם טעון כבוס ואין הבגד כלו טעון כבוס ע"כ ולכאורה נר' דמיתורא דקרא דריש הכי מדהדר וכתב אשר יזה עליה וכך פירש הר"ב ק"א אבל אינו נראה דהא הך יתורא דקרא שפיר מדריש בתר הכי התם בת"כ בגד אין לי אלא בגד מנין לרבות העור משהופשט ת"ל אשר יזה עליה אלא נרא' דהך דרש' ילפי' מדכתיב אשר יזה עליה והול"ל עליו אם איתא דקאי על הבגד כלו שהרי בגד ל' זכר לכך פי' דקאי על אותה חתיכ' שנפל הדם עליה שאותה חתיכה לבד היא הצריכ' כיבוס:

פסוק כב

כל זכר וכו' הא למדת שהמחטא וכו'. פירוש דק"ל שפסוק זה חוץ למקומו הוא דהו"ל למכתביה לעיל גבי הכהן המחטא וכו' ואמאי נטר למכתביה הכא אחר שהפסיק בכמה מילי ומפרש דלעיל לא הוה מצי למכתביה דהיכי ליעביד אי כתב רחמנא כל זכר תחלה ואחר כך הכהן המחטא הוה דרשי' בכלל ובפרט אין בכלל אלא שבפרט כהן המחטא

אין איניש אחרינא לא ואי כתב הכהן המחטא ברישא והדר לימא כל זכר הוה דרשי׳ איפכא פרט וכלל כלל הכל ואפילו אינו ראוי לחיטוי מש״ה ארחיקינהו קרא דהשתא כי היכי דאמרי׳ כלל ופרט המרוחקים אין דנין אותם בכלל ופרט ה״נ פרט וכלל המרוחקין אין דנים אותם בפרט וכלל ולאו למימרא דאין דנים כלל אלא לעולם דנים ומיהו אהני נמי פרטא קמא קצת למעט שאינו ראוי לחטוי ודומה לזה פירשו התוספות ז״ל בכלל ופרט המרוחקין דלאו למימרא דאין דנים כלל אלא דנין ומיהו אהני כללא קמא לרבויי מידי ע׳ בפי״ו דסנהדרין דף מ״ה ד״ה השתא דמרחקי אהדדי ע״ש:

פסוק כג

וכל חטאת וכו׳. דק״ל שאם בחטאות הפנימיות מיירי כדמשמע פשטיה דקרא לא צריכא דהא בהדיא כתיבא בהו שריפה בפרשת ויקרא לכך מפ׳ דבחטאות חצוניות מיירי. וקמ״ל שאם הכניס וכו׳ והא דכתב שאם הכניס וכו׳ ולא כתב שאם הזה מדם חטאת החיצונה לפנים נראה שדעתו ז״ל לפרש כמאן דאמר בפ׳ התערובות נכנם לכפר אף על פי שלא כיפר פסל דפלוגתא דר״א ור״ש היא התם במתני׳ ופירש רבינו כן משום דפשט אשר יובא לכפר הכי משמע דמיד שהובא לכפר אף על פי שלא כיפר לא תאכל באש תשרף והר״ב נח״י כתב שרש״י לא ביאר דעתו אלא שכתב סתם. ולעד״נ דשפיר ביאר דעתו כדאמרן:

פרק ז

פסוק ה

אשם הוא וכו׳ אם שחט סתם וכו׳. לאו דוקא סתם אלא אפילו בבירור ששחט׳ לשם עולה אינו כשר כל עוד שלא ניתק. והא דנקט סתם לדיוקא לומר שאם ניתק לרעייה אף על גב דאכתי לא אסתאב אם שחטו אפילו סתם כשר לעולה וכאמרי׳ בפ״ג דתמורה ומיהו בפסחים פי׳ אלו דברים דע״ג מסיק דאם שחטו סתם אפילו אחר שניתק לא מהני אלא דוקא ששחטו לשם עולה בפירוש דבעי עקידה ע״ש:

פסוק ו

קדש וכו׳ בת״כ וכו׳. דק״ל דהא כתיב לעיל קדש קדשים הוא ואמאי הדר וכתביה ומשני בת״כ הוא נדרש והיינו קדש קדשים לרבות זבחי שלמי צבור שלא יהי׳ נאכלים אלא לזכרי כהונה הוא פרט לתודה ואיל נזיר ע״כ. ולא כתבו רבינו בהדיא לפי שהוא רחוק מפשט הכתוב:

פסוק ט

לכהן וכו׳ יכול לכלן וכו׳. והא דלא דרשינן הכא בפרט וכלל דהכא ליכא לתרוצי כדכתיבי לעיל שהרי הפרט והכלל סמוכים הם נראה דה״ט משום דעל כרחך א״א לפי

הכלל שבפסוק כפשוטו שאיך יתכן לחלק מנחה של עשרון לכל הכהנים דבשלמא בקראי דלעיל דכתיב כל זכר בכהנים יאכל אותה שייך לומר כל אחד מהכהנים יהיה מי שיהיה הוא ראוי לאכלו אבל הכא דכתיב לכל בני אהרן תהיה ש"מ דר"ל לכלם ממש דוקא שיחלקוה ביניהם וזה דבר פשוט שלא יתכן כלל הילכך צריכים לומר דלית הכא פרט וכלל אלא הנך תרי קראי זה צריך לזה דמכח קרא בתרא צריך לפ' דמאי דכתיב לכהן המקריב אותה ר"ל לאותו בית אב המקריב. ועוד איכא דיוק בכתוב דמוכח הכי מדכתיב איש כאחיו ואילו לכל בני אהרן היה כפשוטו נמצא איש כאחיו מיותר דכיון דכלם חולקים פשיטא שהחלקים יהיו שוין דמהיכי תיתי לחלק ביניהם. א"ו דה"ק לכלם תהיה איש כאחיו כלומר שהם אחים ביחד כלומר בית אב אחד הן החולקים. ואעיקרא דמלתא דרמי' קראי אהדדי ראיתי להר"ב ק"א שהק' דקרא דלכהן המקריב כתיב במנחת מאפה תנור ומנחת מרחשת ומחבת. וקרא דלכל בני אהרן הוא במנחה בלולה (כלומר מנחת הסולת) וחרבה וגם הסברא כך מחייבת כמ"ש הרמב"ן ז"ל שמנחת מאפה ומחבת ומרחשת יש טורח גדול באפייתן ועשייתן ולזה דין הוא שהטורח בהם יטלם ומנחה בלולה אין בהם טורח ולזה לכל בני אהרן והאריך בזה ע"ש. וגם בש"ח. ולעד"נ דאיכא למידק הכא דכתיב וכל מנחה אשר תאפה בתנור אמאי כתב תאפה לי' עתיד הול"ל אפוייה בתנור כדמסיים וכל נעשה במרחשת א"ו רצה לכלול קרא גם כן מנחת הסלת דהיינו שנקמצת כשהיא סלת ואחר כך אופין אותה בתנור לאכלה דעליה כתיב קרא דלעיל לא תאפה חמץ חלקם. נמצא לפי"ז דבהך קרא כייל כל ה' מנחות וממילא כי כתיב בתר הכי וכל מנחה בלולה בשמן אכלהו ה' מינים נמי קאי דכלהו טעונות בלולה בשמן וכמו שהבין הרמב"ן ז"ל ואף על גב שהרא"ם לא פירש כן בפסוק שאח"ז וגם הרב ק"א נראה דלא הסכים לזה לי נראה דודאי כן עיקר מההכרח שכתבתי. וכן משמע מל' רש"י שכתב בלולה מנחת נדבה דאל"כ הול"ל מנחת הסולת של נדבה. וה"ט נמי דכתיב וכל מנחה בלולה בשמן דאי לא קאי אלא מין אחד פרטי דהיינו מנחת הסולת לא הול"ל וכל. ואף על גב דהך וכל מיבעי לן לג"ש כמו שדרשו בת"כ ובגמ' ספ"ה דמנחות מ"מ הפשט לא יופשט. ומה שהק' הרב מכח הסברא אף הוא לא תברא דמעשה המנחה אפייתה וטיגונה כשרין בזר וכתוב הדר הוא לעיל והבאת את המנחה אשר יעשה מאלה לה' והקריבה אל הכהן וכו' ומקמיצה ואילך מצות כהונה:

פסוק יב

מרבכת לחם חלוט וכו'. אף על גב דכבר ביאר רבינו מלת מרבכת לעיל גבי חביתי כהן גדול הוצרך לשנותו כאן דסד"א דלעיל ניחא לפ' כן משום דבתר הכי כתיב תופיני אבל

הכא דלא כתיבא אפייה אחר כך ניחא דהכא הוי פירוש מורבכת אופן אפייתה ולא דמי למרכבת דלעיל משו"ה פירש דה"נ מרבכת רוצה לומר חלוט ברותחין ולעולם אחר כך צריכה אפייה ואף על גב דלא ביאר בה הכתוב נילפי' ממרבכת דלעיל. א"נ הכא אצטריך לפ' משום דכתיב סלת מרבכת וסד"א דבעודה סלת צריכה חליטה ולא דמו דלעיל דמרבכת קאי על המנחה דכתיב מרבכת תביאנה מש"ה פירש דה"נ רוצה לומר לחם חלוט וכו':

פסוק טו

ובשר זבח וכו' לרבות חטאת וכו'. כדתניא בת"כ ומייתי לה בפ"ג דזבחים מנין לרבות הולדות והתמורות ת"ל ובשר מנין לרבות חטאת ואשם ת"ל זבח מנין לרבות שלמי נזיר ושלמים הבאין מחמת פסח תלמוד לומר שלמיו. ופירש"י שלמים הבאים מחמת פסח חגיגה הבאה עם הפסח ואף על גב שהקשו על פירושו זה כבר הליץ עליו הרא"ם ז"ל ע"ע. ואמנם דא עקא מה ראה רבינו כאן דמייתי לכלהו והשמיט ולדות ותמורות שהרי יש כאן ריבוי גם עליהם ממלת ובשר. ושמא י"ל דהתם פירש"י ז"ל דכוליה קרא יתירה לדרשה דלא הול"ל אלא ותודתו ביום קרבנו יאכל ואין זה מוכרח כ"כ לפום משמעותיה דקרא דהואיל ובקרא דלעיל מיירי בלחם אם כן אי לא הוה מפרש קרא ובשר אלא כתב ותודתו הייתי יכול לפי שעל הלחם דוקא הנזכר למעלה קאי. שגם הוא קרוי תודה אבל בשר הזבח הייתי אומר שילמד משאר שלמים דעלמא המפורשים בקראי דבתר הכי לפי שגם הוא קק"ל כמותם ויהיה זמן אכילתו גם כן לשני ימים ולילה אחד ולכך הוצרך לכתוב בבירור ובשר. ואחר שמפני זה הוצרך לכתוב ובשר כתב גם כן ריבוי על הלחם עצמו בתיבת קרבנו כדלעיל. ואיברא דהתנא גלי לן דס"ס ובשר יתירא היא דהוה סגי דלכתוב ותודתו ביום קרבנו דהואיל וקרבנו בא לרבות הלחם מכלל דתורתו מיירי על הזבח מ"מ אינו כ"כ ברור ומוכרח ואין מדרכו של רש"י ז"ל להביא בפירושו אלא הדרשות המוכרחות במשמעו' פשט המקרא לכך לא מייתי לה אבל אידך מוכרחות הן דכבר ידוע שקרוי זבח וגם שקרוי שלמים דכתיב לעיל וזאת תורת זבח השלמים וכו' אם על תודה יקריבנו והקריב על זבח התודה אם כן הכא לא הול"ל אלא ובשר התודה ביום קרבנו יאכל וע"כ לדרשה ואיך שיהיה תמהני מהרא"ם ז"ל דמייתי לה לברייתא ולא הרגיש על החסרון שהשמיט הרב ז"ל. ועפ"י דרכנו יש ליישב גם כן למה הפך רבינו סדר הכתוב וביאר תחלה ביום קרבנו יאכל וכזמן בשרה וכו' ואחר דריש ובשר זבח וכו' כלומר דאם תקשה עליו למה איננו דורש גם כן תיבת ובשר כדתניא כבר הקדמתי לך

דאצטריך ובשר וקרבנו לומר כזמן בשרה זמן לחמה דאי לא הוה כתיב בשר בפירוש לא הוה מוקמינן ליה על הבשר אלא על הלחם כדלעיל:

ביום וכו' וכזמן וכו'. כדתניא בת"כ אין לי שנאכלת ליום אחד אלא תודה. מנין לרבות את הלחם תלמוד לומר קרבנו ונ"ל דדריש ליה ע"ד גורעין ומוסיפין ודורשין דל ו"ו מקרבנו ושדי ליה על ביום והו"ל כאילו כתיב ביומו קרבן יאכל כלומר הלחם שקרוי קרבן כדכתיב והקריב ממנו אחד מכל קרבן ביומו של הזבח יאכל. כן נלע"ד טפי ממ"ש הר"ב ק"א דדריש ליה במקרא מסורס כאילו כתיב ביום יאכל קרבנו דא"כ לא למדנו אלא שיאכל ביום ועדיין לא למדנו באיזה יום. ועוד דא"כ לא למדנו אלא על הלחם שיאכל ביום אחד ולעיקר הזבח לא למדנו ומ"מ יש ליישב גם ע"ד הרב ופשוט:

פסוק טז

והנותר וכו' וי"ו זו יתירא וכו'. הק' מוהרא"ם ז"ל למה פי' הוי"ו זו יתירא ולא בוי"ו ומשמנה שהיא וי"ו הביאור כלומר ומאיזה מקום יקמוץ ממקום שנתרבה שמנה אף כאן ומתי הותר לאכול למחרת כשנותר מיום א' וכו' ולענ"ד דל"ד דבשלמא לעיל לא הוי מצי למיכתב מסלת המנחה משמנה שאין לזה הבנה אלא צריך וי"ו אול' אותה הוי"ו אפשר ליתן לה שתי משמעיות וי"ו החיבור או וי"ו הביאור והם ז"ל גילו לנו דוי"ו הביאור הוא דא"א לפי' וי"ו החיבור דאם כן לשתוק מכוליה ומשמנה דכבר ידענו שיש בה שמן משא"כ הכא דאדרבא טפי היה שפיר למכתב קרא וממחרת הנותר ממנו יאכל דשפיר משמע אם נותר הוא שיאכל הא אם אוכלו כלו ביום ראשון טפי עדיף אם כן ע"כ וי"ו דוהנותר אפילו נפרש שהיא וי"ו הביאור יתירה היא דבלא וי"ו הוה עדיף טפי באר היטב:

פסוק יח

ואם האכול וכו' במחשב וכו'. ההרגש הוא דהול"ל ואם האכל יאכל הנותר ממנו ביום הג' א"כ לא הול"ל אלא ואם האכל יאכל ותו לא דאנא ידענא דבבשר הנותר מיירי דמניה סליק בקרא דלעיל והנותר מבש' הזבח וכו' אלא מש"ה שינה קרא וכתב כן לומר דהכא לא בנותר גמור הכתוב מדבר אלא במחשב וכו':

פסוק יט

כל טהור וכו' לפי שנאמר וכו'. הק' הר"ב ק"א ז"ל דלשתוק קרא מכל טהור וכו' דבל"ז מוכרחים אנו לומר דוהבשר תאכל לאו דוקא לבעלים מדאצטריך קרא גבי פסח תכוסו על השה לומר שאינו נאכל אלא למנוייו דהיינו בעלים ואם איתא דלא אכלו שלמים אלא בעלים דוקא אתי פסח במכ"ש ומה שלמים שנאכלים לשני ימים ובכל מאכל אפ"ה אינו נאכל אלא לבעליו פסח שאינו נאכל אלא בלילה ואינו נאכל אלא צלי לא כ"ש ע"ש.

ונלע"ד דאי לא כתב קרא כל טהור וכו' שפיר הוה מפרשים בעלים דוקא ואפ"ה אצטריך קרא גבי פסח ולא הוה אתי מניה דאיכא למימר אדרבא שלמים דחמירי שטעונים הזאה ב' מתנות שהן ד' ועוד שטעונים חזה ושוק וטעונים נסכים הילכך ה"נ אין נאכלים אלא לבעלים אבל פסח דקיל לא מחמירים ביה ורשאים לאכלו כל אדם:

פסוק כד

ואכול וכו' יבא איסור נבלה וכו'. דאף על גב דקי"ל בעלמא אין איסור חל על איסור שאני הכא דהוי איסור כולל דעד שלא נתנבלה היה חלבה אסור ובשרה מותר משנתנבלה מגו דחייל איסוריה דנבלה על הבשר חייל נמי על החלב בכולל. והא דכתיב בקרא חלב טריפה גם כן הרא"ם ז"ל אצרכינהו ע"ע. וא"צ דהך חלב טריפה אצטריך לכדדרשינן בת"כ ללמד דהא דגלי קרא שהחלב אינו מטמא טומאת נבילות היינו דוקא בחלב טהורה אבל לא בנבלת בהמה טמאה וללמד זה כתיב טריפה לומר מי שיש במינו טריפה דהיינו בהמה טהורה:

פסוק ל

את אשי ה' ומה הן את החלב וכו'. אף על גב דהחזה נאכל לכהנים קרי ליה אשי ה' לפי דכהנים כי קא זכו משלחן גבוה קא זכו לאחר הקטרת אימוריהן וכדכתיב חלקם נתתי אותה מאשי:

יביאנו כשמביאו וכו'. נראה דלעולם החלב למעלה להיות שהוא חלק גבוה דרך כבוד אבל בשעת תנופה צריך שיהיה החלב נוגע ביד וגם זה דרך כבוד להודיע שהוא עיקר התנופה ולפי' ההיא שעתא חזה למעלה:

פסוק לג

המקריב וכו' מי שהוא ראוי וכו'. ההרגש הוא דמבני אהרן הוא יתור דאטו לא ידעי' דמבני אהרן הם המקריבים ולא הול"ל אלא המקריב וכו' לו תהיה ומשני דאין רצ"ל המקריב ממש אלא ה"ק כל מי שהוא ראוי להקריב מבני אהרן לו תהיה וכו':

תנופה תרומה מוליך ומביא וכו'. יגעתי ולא מצאתי טעמא דמסתבר ע"פ פשוטו אמאי קרי רחמנא שם תנופה על חזה ושם תרומה על השוק והלא תרווייהו שוין נינהו בין בתנופה בין בתרומה וע"ד האמת א"ש למי שיודע סוד נענועי הלולב דד' רוחות רומזים לחג"ת ויסוד ומעלה ומטה נו"ה. וידוע דחזה הוא בת"ת והוא כולל חו"ג וגם יסוד דגוף וברית חשבי' חד והיינו מוליך ומביא לד' רוחות ולכן נק' חזה התנופה ונצח והוד ידוע הוא שה"ס ירכי קשוט ושוק הימין הוא הנצח עומק רום וכולל עמו ההוד כידוע דתרווייהו כחד חשיבי והיינו שוק התרומה מעלה ומוריד ועפ"ז י"ל דמשו"ה נקראים שלמים דכוללין כל המדות כיצד כל חלב להי' ה"ס ג' ראשונות ורמוזות במלת חל"ב

בי"ת חי"ת חכמה למי"ד לשון ה"ס הדעת בי"ת בינה. חזה ושוק לכהן ה"ס ו' תחתונות מחסד עד יסוד כדאמרן והבשר לבעלים ה"ס מלכות:

פרק ח

פסוק ב

קח וכו' קחנו בדברים וכו'. כמ"ש במכילתא דמלואים שלא יהיה לבו לדבר אחר שהיה דואג שנתרחק בעון העגל כשא"ל קח וכולי ידע אהרן שנתקרב:

פסוק יא

ויז ממנו וגו' לא ידעתי וכו'. אפשר לומר דבכל שאר כלים וגם במשכן לא נכתב בהם משיחה אלא פעם א' בפ' תשא ומשחת בו את אהל מועד וכו' ושם נזכר גם כן המזבח אמנם במזבח כתיב עוד בפעם אחרת בפ' תצוה ופר חטאת וכו' וחטאת על המזבח וכו' ומשחת אתו וכו' ואם אינו ענין למשיחה דכבר נזכרה בכי תשא תנהו ענין להזאה:

פסוק כח

ויקטר המזבחה משה שימש וכו'. הקו' מבוארת למה זה המתין להזכיר מלתא דנא עד עתה ולא פירש כן בכמה קראי דלעיל שכולם הן עבודות שעשה משה וכבר הרגיש בזה הרא"ם ז"ל ע"ש ובש"ח. ולעד"נ דבכלהו קראי דלעיל אילו הוה קאמר הכי לא הוה בידיה כח להעמיד להחזיק פירושו דדילמא לא היא וליכא לאוכוחי מנייהו דמשה שימש כל ז' ימי המלואים דאימא דוקא בהך יומא קמא דאכתי אהרן ובניו מחוסרי כפרה הוי שכך צוה עליהם הקדוש ברוך הוא שלא יכנסו לכהונה אלא על ידי הקרבנות הללו וכל זמן שלא נעשו הקרבנות לא מצו אינהו לעשות עבודה דאכתי לאו כהנים נינהו הילכך עשה משה אבל בשאר הימים לעולם נימא דאהרן ובניו עבדו שכבר נכנסו הם לכהונה על ידי הקרבנות שנעשו ביום ראשון. אמנם בהך קרא דכתיב ביה שאף אימורי קרבן זה השלישי דהיינו איל המלואים הקטיר משה אהא מייתי שפיר רבינו פירושו שזה מחזיק דאם איתא דלא שימש משה עד האידנא אלא לפי שהיו מחוסרי כפרה א"כ עכ"פ אחר שנזרקו כל הדמים הרי נכנס לכהונה ואימורין לא מעכבי כפרה בשום מקום א"כ הי"ל לאהרן להקטיר האימורין הללו דתו לא הוה מחוסר כפרה ומעתה הוי"ל כיום שני א"ו מדהקטירם משה ש"מ שכך צוה המקום שמשה ישמש כל ז' ימי המילואים:

על העולה וכו' ולא מצינו וכו'. הטעם נלע"ד לפי מ"ש לעיל דשוק הימין ה"ס הנצח ומשה רבינו אחיד בה כנודע בסוד ז' הקפות ומה מצינו בכל שלמים דעלמא דשוק הימין לא אכלו לה בעלים אלא הכהן שאינו בעליו ה"נ משה איקרי בעלה דשוק הימין הילכך לא מצי אכיל לה ואהרן ובניו עדיין לא נתחנכו לכהונה עד יום ח' נמצא שאין לה אוכלים לכך נשרפה:

פסוק לו

ויעש אהרן ובניו להגיד שבחן וכו'. פירוש דק"ל דכוליה קרא יתורא הוא דלא הו"ל אלא לסיומו בקרא דלעיל ויעשו כן ומשני להגיד שבחן וכו' והיינו כמ"ש בת"כ ששים ושמחים כששמעו דברים לקבל מפי משה כששומעים מפי הקדוש ברוך הוא ופי' שם הר"ב ק"א שלא תאמר שהיה איזו דאגה בלבו של אהרן הואיל וגם הוא היה נביא להיות שלא זכה שיתייחד עמו הדיבור אלא על ידי אמצעי דהיינו משה ולכך מעיד הכתוב שעשה בזריזות ובשמחה אף על פי שלא נצטווה אלא על ידי משה כאילו נצטווה מפי הגבורה ממש וז"ש הכתוב ויעש אהרן וכולי אשר צוה ה' ביד משה כלו' כאלו צוה ה' ממש אע"פ שהיה ביד משה ולא נטה לבו ימין ושמאל להרהר על הדבר כלל אלא עשה הכל בשמחה ובטוב לבב:

פרק ט

פסוק א

פירש"י ז"ל ויהי ביום החי' למלואים וכו'. פירוש דק"ל דכיון שזה הפ' נמשך עם מ"ש לעיל ופתח אהל מועד תשבו שבעת ימים וכו' ויעש אהרן וכו' הול"ל וביום החי' קרא ואמאי התחיל בויהי דמשמע שהוא תחלת ענין ומשני שזה הכתוב מורה על ענין העטרות שניטלו בו ביום ולזה כיון באמרו ויהי ביום החי'. והעשר עטרות הן ראשון למעשה בראשית ראשון לנשיאים לכהונה לעבודה לירידת האש לאכילת קדשים לאיסור במות לחדשים לשכון שכינה בישראל לברך את ישראל. אך ק' דבשלמא כלהו כגון לנשיאים לכהונה לעבודה וכו' ניחא שאותו היום ממש שהוקם המשכן התחילו כל אלו הדברים אבל מ"ש ראשון למעשה בראשית קשיא דאף על גב דאותה שנה היה ראש חודש ניסן בא' בשבת מ"מ אי אפשר לומר שאותה עטרה ניטלה ביום שניטלו האחרות שהרי כמה שנים עברו באותו יום מבריאת העולם. ואף על גב שהתחלת הבריאה היתה ביום הדומה לאותו היום מ"מ לא שייך מפני כן לומר שניטל בו ביום. וניחא לי עם מ"ש בזהר דההוא יומא דאתקם משכנא היה קיום העולם שהיה הכל תלוי ברפיון עד ההוא יומא וההוא יומא הוה קיומא דעילאין ותתאין. ושוב מצאתי הענין מבואר ג"כ בת"כ וז"ל ויהי ביום החי' מה תלמוד לומר ויהי מלמד שהיתה שמחה לפניו כיום שנבראו בו שמים וארץ כתיב הכא ויהי וכתיב התם ויהי ערב והובאה גם ברייתא זו בש"ס פ"ק דמגילה. ומ"ש ראשון לעבודה ליכא לפ' ראשון לעבודה ע"י הכהנים דהיינו ראשון לכהונה אלא ה"פ דאף על גב דכל ז' ימי המלואים נמי היה משה עובד עבודה צריך לומר דהך תנא סבר שאותן הימים לא היה עושה משה אלא הקרבנות של מלואים אבל

לא תמידין וביום החי היה ראשון לעבודה דהיינו תמידין ומוספין ופלוגתא היא במדבר רבה פרשה י״ב דאיכא מ״ד שלא היה משה מקים המשכן אותן ימים אלא פעם אחי לבד בבקר ואיכא מ״ד בבקר ובערב להקריב ג״כ תמידין ע״ש. וגם על מ״ש ראשון לחדשים צריך ליישב דאע״ג דהשנה שעברה כבר א״ל הקדוש ברוך הוא החדש הזה לכם ראש חדשים מ״מ בהיות שעדיין לא ניתנה התורה והיו עדיין עבדים נמצא שזה היה ראש חדש ניסן הראשון דאחר נתינת התורה ושייך לומר ראשון כדלעיל:

ולזקני ישראל להשמיעם וכו׳. אף על גב דכבר ראו בזי ימי מלואים שמשה משה לאהרן ולבניו וחנכם לכהונה עפ״י הדיבור וא״כ היכי יוכלו לומר שמאליו נכנס מ״מ אמת הוא שידעו כל זה אפ״ה היו יכולים לומר מאחר שראו עד עכשיו ששימש משה יאמרו שכהונתו תהיה תדירות והוא יהיה הכהן הגדול על אהרן ובניו והוא רצה ללמדם דלאו הכי אלא שאהרן הוא לבדו ע״פ הדיבור יהיה כ״ג ולא יאמרו מאיליו נכנס ליטול גדולתו של משה:

פסוק ב

קח וכו׳ להודיע וכו׳. דק״ל יתורא דלך ל״ל דאטי לא ידענא דשלו הוא דהא לבתר הכי כתיב ואל בני ישראל תדבר וכו׳ אלא מוכח דר״ל לך להנאתך שמכפר לו וכו׳:

פסוק ז

קרב וכו׳ שהיה אהרן וכו׳. דק״ל יתורא דקרב אל המזבח דלא הול״ל אלא עשה את חטאתך וכו׳. ומשני שהוצרך לזה שהוא דבר בפ״ע לפי שהיה אהרן בוש וירא לגשת בעצמו להקריב עגל חטאתו והטעם שהיה בוש אף על גב שהיה יודע שלזה נתכהן להקריב כל הקרבנות אבל קרבנו זה היה בוש וירא מלהקריבו והיה רוצה שיקריבנו משה או א׳ מבניו וטעמא היה משום דאמרינן אין קטיגור נעשה סניגור ומאחר שהוא היה החוטא בעשיית העגל א״כ איך יכול הוא עצמו להקריב העגל בשלמא על קרבן העגל בעצמו אילו לא יהיה המקריבו אהרן עצמו אלא אחר לית לן בה דחוטא בל יקריב קאמרינן וכדמשנינן בגמרא דר״ה אבל להקריבו הוא בעצמו היה ירא שמא לא יקובל דאין קטיגור וכו׳ וכדפירש״י שם עד שאמ״ל משה למה אתה ביש לכך נבחרת להיות כ״ג מה שלא היית מקודם לכן. נמצא שהרי אתה כאיש אחר דאשתני למעליותא והואיל ואשתני אשתני ולא קרינן תו ביה קטיגור ודומה למה שתירצו בגמ׳ הנז׳ גבי דם הפר הואיל ואשתני אשתני ומ״מ לא היה אלא דחייה בעלמא דמ״מ אין בו שינוי בגופו ולא שייך לפי האמת לומר בו הואיל ואשתני אשתני תדע שהרי נאסר במעשה הפרה אלא שזה היה הוראת שעה להראות לכל שהקדוש ברוך הוא מחל לו. והשתא אפי׳ לפי׳ שזהו מה שא״ל לכך נבחרת כלו׳ כך גזר השי״ת והוראת שעה היא ולא תירא:

את חטאתך עגל וכו'. דק"ל מ"ש בשל אהרן דמנה החטאת בפ"ע והעולה בפ"ע ומ"ש בשל העם דערבינהו קרא באמרו ועשה את קרבן העם. ומשני דבשל אהרן דהחטאת היה עגל והוא בן שנה והעולה איל והוא בן ב' שנים דכל שנתו קרוי כבש הילכך כתב כל חד באפי נפשיה ובשל העם שהם שעיר ועגל וכבש ששלשתם בן שנה הילכך כיילינהו אהדדי. והי"ט דמסיים הכא רש"י כל מקום שנאמר עגל בן שנה וכו':

פסוק יא

ואת הבשר לא מצינו וכו'. פי' דק"ל דהיכי כתב קרא בפשיטות ואת הבשר וכו' שרף הרי חטאת חצונה לא נשרפת כדכתיב בו בויקרא ואם כאן היתה הוראת שעה הו"ל למכתביה בהדיא. ומשני שלא הוצרך שהרי כתיב בפרשת תצוה גבי מלואים דז' ימים ואת בשר הפר וכו' תשרוף באש וגם זו של מלואים היא נמצא דכולן עפ"י הדיבור הן דכיון דגלי קרא בההיא ה"ה הכא שגם קרבנות יום הח' נקראים קרבנות של מלואים:

פסוק טו

כראשון כעגל שלו. כוונת הרב דלא תיקשי דהול"ל כראשונה שהרי חטאת ל' נקבה והכא רוצה לומר חטאתו הראשונה לכך קאמר דבראשון קאי על העגל שהוא ל' זכר:

פסוק יז

וימלא כפר היא קמיצה. דלא תהא סבור דכפו היינו כל אצבעות היד ולא בקמיצה דעלמא דחופה ג' אצבעות על פס ידו ונימא דהכא הוראת שעה היתה ולא כשאר קמוצות קמ"ל דליתא ורא"ייתו דמהש"ס דפ"ק דמנחות מוכח הכי דהא מהך קרא יליף התם לקמיצה דעלמא דבעי' בידו הימנית:

מלבד וכו' כל אלה וכו'. דלא תהא סבור דלא קאי מלבד עולת הבקר רק על המנחה דכתיב בה אבל הקרבנות דלעיל אימא דהקרבם קודם התמיד לכך קאמר דליתא אלא הך מלבד אכלהו קאי ולעולם התמיד הקריב קודם הכל שהרי בפ' דלעיל בהדיא כתיב צו את אהרן וכו' וערך עליה העולה דעולת תמיד היא תקדים כמ"ש רש"י שם:

פסוק כ

וישימו וכו' לאחר התנופה וכו'. דק"ל דמאחר דבחלבים קאי קרא דבהדיא כתיב לעיל בסמוך ואת החלבים מן השור וכו' א"כ הכא הול"ל וישימום על החזות דידוע דאחלבים קאי דבהו קיימי' ומשני דמשו"ה הדר וכתב את החלבים להודיע שהענין מופסק ומובדל דהכא לאחר התנופה מיירי כשנתנם לכהן אחר:

פסוק כב

ויברכם ברכת כהנים וכו'. דאילו ברכה אחרי מה עניינם לאותו יום שהרי הברכה שתשרה שכינה במעשה ידיהם ההיא ברכום אחר כך משה ואהרן כדפרש"י אח"כ. ותו

דאם ברכה אחרת היא למה ברכה אהרן לבדו ולא עם משה. א"ו ברכת כהנים ומאחר שבו ביום נתחנך אהרן בעבודה נתחנך ג"כ בנשיאות כפים שהיא כעבודה. ומה שהוצרך רש"י לסיים יברכך יאר ישא אף על גב דדבר פשוט הוא וזיל קרי בי רב נרי משום דפשט משמעו' ויברכם משמע ברכ' אחת לבד לכך פי' דליתא אלא ששלשתם הוה ומאי דכתי' יברכם דמשמע ברכה אחת היינו לפי שבמשכן היה כמו במקדש שאומרים אותם ברכה אחת כדאיתא בסוטה:

וירד מעל המזבח. כוונתו דלא תימא דהאי וירד אחר הברכה קאמר דא"כ נמצא דלא אתפרש בקרא ירידה זו לאיזה תכלית סיפר לנו ירידתו דפשיטא שאחר שסיים המעשה שעליו לעשות שירד דאטו היה לו לישב שם עד עולם ולכך מפי' דה"ק קרא וישא אהרן את ידיו ויברכם אימתי מיד אחר שירד מן המזבח מעשות קרבנותיהן:

פסוק כג

ויבא משה וכו' למה נכנסו וכו'. פירוש דק"ל ממה נפשך אם כניסה זו היתה לאיזו עבודה תמידית הו"ל ליכנס משה לבדו שהרי הוא עשה אותן העבודות בו ביום וכמו שאמר רש"י בס"פ פקודי ואם היה לאיזו עבודה שבאה חובה ליום הו"ל ליכנס אהרן לבדו ושניהם למה. ושוב הקשה אעיקרא דמלתא למה נכנסו שא"א לומר לשום עבודה שהרי לא ביאר הכתוב כלום ומשני ללמדו על מעשה הקטורת שהרי עד עכשיו כל שבעת ימי המלואים לא היה יכול ללמדו לפי שעדיין היה אסור אהרן ליכנס לפנים כמו שהוכיח הרא"ם ז"ל מדכתיב בפי' דלעיל ופתח אהל מועד תשבו וכו' וטעם הדבר נ"ל דאכתי היה מחוסר כפרה על חטאו עד האידנא שהקריב את עגל החטאת אשר לו. והנה בשלמא הדלקת נרות והטבתן וכן סדור הלחם על השלחן לא היה צריך לימוד לעצמו שמדי כניסת משה לעשות אותן המעשים שהוא היה העושה אותן בו ביום כנז' ממילא היה יכול ליכנס עמו אהרן לראות היאך עושה וממילא ילמוד אבל מעשה הקטורת לא היה באפשר לעשות כן שזה אסור הוא שבשעה שהמקטיר מקטיר היה צריך להיות לבדו ואין איש עמו אפילו בפתח האהל וכדתנן בספ"ק דכלים ופורשין מבין האולם ולמזבח בשעת הקטרה והילכך הוצרכו ליכנס שניהם ולא להקטיר אלא ללמדו דרך הקטרה אבל לעולם הקטרת עצמו עשאו משה לבדו בזמנו בין דם לאברים כדינו. ודוק דמשו"ה לא כתב רש"י אף ביאה עבודה אלא מעין עבודה כלומר מענין עבודה ללמדו עבודת הקטורת ולא מעשה הקטורת ממש ולא הויא זו ביאה ריקנית דלצורך עבודה היא כן נלע"ד דבזה מיושב כל מה שנתחבטו בו הרא"ם והנח"י זכרונם לברכה. ומ"ש רבינו ירידה וביאה טעונה ברכה פי' דירידה נראה בהדיא מהכתוב דטעונה ברכה כדכתיב ויברכם וירד וכו'

וביאה נמי מק"ו ילפינן דטעונה ברכה ע"ד זה ומה ירידה שאינה טעונה רחיצת ידים ורגלים טעונה ברכה ביאה שטעונה רחיצה אינו דין שטעונה ברכה ומעתה מאחר שמן הדין ראינו ששניהם שוין בברכה יש להשוות ג"כ מה ירידה מעין עבודה וכו' כך נתבאר מהת"כ. ומ"ש רש"י דבר אחר וכו' דאילו לפי' קמא ק' דסוף סוף כיון שלא יכול היה להראותו מעשה הקטורת בפועל כדלעיל א"כ לא היה שם אלא לימוד בפה א"כ למה ליה לעשות ביאה ריקנית לזה היה יכול ללמדו בפה בלא כניסה. ולר"א נמי ק' דאילו להתפלל היה סגי להתפלל בחצר. ותו דהוי"ל ליכנס משה לבד להתפלל ועוד שהרי יש לנו לדון ביאה מירידה מה ירידה מעין עבודה וכו'. ועוד דתפלה זו כתיבא בתר הכי ויצאו ויברכו את העם וכדפירש"י בסמוך י"ר שתשרה שכינה וכו':

ויצאו וכו' אמרו ויהי נועם וכו'. אע"פ שברכה זו איתא בת"כ על פסוק ויברך אותם משה שהיה מיד כשכלו את המלאכה. ורש"י עצמו הביאה שם סבר רבינו דהכא נמי הואיל ולא נתבאר מה ברכה ברכום צריך לומר שהיא היא אותה ברכה עצמה דהתם וה"ט דבת"כ מייתי להא בהך פרשתא אחר שאמר ויהי ביום החי' מה תלמוד לומר ויהי מלמד שהיתה שמחה לפניו וכו' ובתר הכי מסיים בה וכיון שכלו ישראל את מלאכת המשכן בא משה וברכם שנאמר ויברך אותם וכו' עיין שם כי לכאורה הם דברים חוץ למקומן ואין להם שום קשר ושייכות בכאן אבל לדרכנו רוצה לומר דאותה ברכה עצמה שברכם אז חזר וברכם ביום ר"ח עם אהרן לומר להם מה שלא נתקיימה ברכתי עד עכשיו לפי שאהרן אחי כדאי וכו' ומשו"ה הוא דמסיים רש"י הכא לפי שכל ז' ימי המלואים וכו' כלומר והילכך להורותם טפי הדבר הזה חזר וברכם שנית באותה ברכה עצמה שתשרה שכינה וכו' ומיד וירא כבוד ה' וכו' ואע"ג דלר"מ בת"כ ויהי נועם ישראל אמרוהו לת"ק לאו הכי אלא משה אמרו ובזה מיושב כל מה שהקי' הרב הנח"י בזה ע"ש:

פרק י

פסוק ב

ותצא אש ר"א אומר וכו'. דקי"ל למה הוצרך אש זה לשרפה הוי"ל להמיתן סתם מיתה פתאומית ולכך מייתי דר"א דלפי"ז היה האש מדה כנגד מדה הם חטאו באש שבו הורו ההלכה בפני רבן ולכך המיתם באש. ומה שהביא רבינו סברת ר"א טפי מדעת ר"ע דקאמר בת"כ שהביאו אש מן הכירים ה"ט משום דכוותיה דייק פשט הכתוב דכתיב אשר לא צוה אותם דמשמע אותם לא צוה הא למשה צוה ולאידך הא אותם יתירא ונדחק התם הת"כ לפרשו אליביה ודעת ר"ש דשתויי יין נכנסו למקדש מייתי משום קשר הענין בפרשת יין ושכר שבדרשה זו מיושבת הסמיכה דבר דבור על אופניו:

פסוק ג

הוא אשר דבר וכו' היכן דיבר וכו'. ההרגש שמבחוץ הוא כפל הענין באמרו הוא אשר דבר ה' לאמר והוה סגי לומר הוא אשר דבר ה' וכדכתיב בפרשת בשלח הוא אשר דבר ה' שבתון וכו' ולתרץ זה בעי רש"י היכן דיבר ונקדש בכבודי אל תקרי וכו' והכא שמוכרחנו לומר א"ת היינו דאילו כפשוטו דמשמע דר"ל שיתקדש המשכן ע"י השראת כבודו יתברך עליו הא כבר אמור ברישיה דקרא ונועדתי שמה לבני ישראל והוה סגי דלכתוב ונקדש ותו לא ואנא ידענא דר"ל ע"י שנועדתי וכו' יתקדש. א"ו מלתא אחריתי קאמר ולכך דרשו א"ה וכו' ולפי דרשה זו אתי שפיר דמשו"ה כתיב לאמר כלומר הן אמת שלא דבר ה' כך בפירוש שהרי הוא אמר בכבודו אמנם כוונתו היתה ודאי לומר כן ואמנם מעיקרא דמלתא הרבה נתחבטו המפי זכרונם לברכה בזה דכלו מקשה חדא שהרי בני אהרן בחטאם מתו למר כדאית ליה ולכ"ל וכדמייתי רש"י גופיה לעיל והיכי קאמר הכא שמתו כדי שיתקדש הבית על ידם. ועוד דבל"ז היו ראוים למות משעה שהציצו בשכינה בזמן מ"ת. וגם בזמן העגל נגזרה מיתה עליהם כמו שפי' על פי ובאהרן התאנף ה' להשמידו וכדפירש"י התם. ותו איכא לאקשוי במ"ש משה רבינו יודע הייתי שיתקדש הבית במיודעיו של מקום והייתי סבור או בי או בך. וק' מניה וביה דתחלה קאמר במיודעיו לשון רבים דמשמע שהיה יודע שפיר דהוה ליה להתקדש בתרי או בתלתא. ושוב מסיים או בי או בך דהיינו חד לחודיה. ותו ק' דהיכי קאמר משה הוא אשר דבר וכו' בקרובי לי' רבים והרי בדברי הקדוש ברוך הוא אמור בכבודו לשון יחיד. ואפילו את"ל דמ"מ הקדוש ברוך הוא לימדו בע"פ אל תקרי בכבודי אלא בכבודי בפת"ח דהיינו לשון רבים שהרי כל מה שדרשו רז"ל הכל נאמר למשה מסיני. מ"מ קושיא לאלהינו אמאי קאמר בכבודי לשון יחיד הואיל וניתן לידרש במכובדי לי' רבים. ע"ק דמהכא נראה שמשה רבינו עליו השלום מידע הוה ידע שפיר קודם לכן כוונת הקדוש ברוך הוא בדיבור ונקדש בכבודי אלא שהיה סבור שיתקיים או בו או באחיו. ובת"כ אמרו זה דיבור נאמר בסיני למשה ולא ידעו עד שבא מעשה לידו וכו'. והכי איתא נמי בהדיא בזבחים פי' פרת חטאת דף קט"ו ועם היות שיש ליישבו עם זה המאמר דר"ל שלא ידע במי וכ"כ התו' לשם מ"מ הוא דחיק טובא דמלישנא דברייתא משמע שלא היה יודע לפי' כוונת הקדוש ברוך הוא עד שבא מעשה לידו. ונלע"ד דודאי קושטא הכי שהקב"ה אמר לו ונקדש בכבודי ולימדו אל תקרי בכבודי אלא בכבודי בפת"ח כדאיתא בפי' פרת חטאת שם שרצ"ל מכובדים שלי ומשה דן מדעתו הכי מ"ש שהדיבור בא בלשון יחיד וניתן לידרש בלשון רבים מוכרח דכוונתו יתי לומר בחד גברא דשקול כרבים

ולכך כתיב בלשון יחיד וניתן לידרש בלשון רבים. אבל כוונת השם יתברך היתה להיפך ממש דהיינו תרין דאינון כחד וכדאיתא בזהר דנדב ואביהוא תרי פלגי דגופא הוו ולכך נתעברו נשמותיה' תרווייהו בפנחס והשתא א"ש דהיינו דקאמר יודע הייתי שיתקדש הבית במיודעיו של מקום בלשון רבים שהרי כך קבלתי מפי הגבורה דקרינן במכבודי ל' רבים אלא דמ"מ הואיל והדיבור בא בלשון יחיד הייתי סובר או בי או בך לחוד דחד מינן שקול כטוב' מנייהו דישראל כך הייתי סובר ועכשיו אני רואה שהם גדולים מכלנו שהרי השם יתברך אמר שיתקדש עם היותר חשובים שבכל ישראל. ועכשיו הבנתי הלימו' שהוא להיפך ממש ממה שהייתי סבור. והשתא א"ש ל' הברייתא דת"כ שלא ידע משה הדיבור עד שבא מעשה לידו שהרי הוא היה מפי הדיבור איפכא ממש מן המכוון. ולענין קושיות הראשונות נימא דודאי ראויי' היו למות אי משום הצצה אי משום גזרה העגל מ"מ אי לאו כדי להתקדש הבית לא היו מתים ביום זה ולערבב שמחתו של מקום. ואי לא הוה אלא כדי לקדש הבית לא היו מתים במיתה משונה בשריפה אלא במיתה יפה אלא שהחטא גרם לישרף ואילו לא היה בשביל החטא לבד היו נשרפים לגמרי שריפת גוף ממש וכדי להודיע שהם מיודעיו של מקום ושנתקדש הבית על ידיהם נשארו קיימין. והיינו דכתיב ותצא אש וכו' וימותו לפני ה' דהיינו שריפת נשמה וגוף קיים אז ויאמר משה אל אהרן הוא אשר דבר וכו' דמהא מוכח שלרוב קדושה לא נשרפו ממש אלא מתו בו ביום להתקדש הבית על ידיהם:

וידם אהרן קיבל וכו'. פירוש דק"ל דלמאי נ"מ הוצרך להשמיענו ששתק אהרן ומתרץ דקמ"ל דשפיר עבד ודקיבל שכר על זה דמשו"ה נתייחד וכו' ובזה תדע מ"ש דיבור זה שהיה לאהרן לבדו:

ועל פני וכו' אל תיקרי וכו'. דאלו כפשוטו הול"ל במקדשך ותו דאטו במקדש לחוד הוא נורא א"ו היינו לדרוש במקדשך בקיבוץ הקו"ף דהיינו מקודשים ומ"ש מתיירא ומתעלה ומתקלס שלשתן רמיזי בקרא נורא אלהים היינו מתיירא אל ישראל הוא נותן עוז וכו' היינו מתעלה. ומאי דמסיים ברוך אלהים היינו מתקלס:

פסוק ד

שאו וכו' כאדם האומר וכו'. נר' דק"ל דאמאי כתיב מאת פני הקדש הול"ל מלפני הקדש ותו דהכל מיותר ולא הול"ל אלא שאו את אחיכם מחוץ למחנה:

פסוק ה

בכתנותם של מתים מלמד וכו'. דליכא למימר שבא ללמד שעשו כן כדי למעט את הטומאה עליהם שהרי הואיל ובחבורין הן הו"ל כנוגע במת גופיה. ועוד דחרב הרי

הוא כחלל וה"ה לכל הכלים אלא לא קפיד קרא להזכיר בכתנות' כי אם ללמד שלא נשרפו וכו':

פסוק ו

אל תפרעו וכו' מכאן וכו'. היינו כדפירש"י בפ' ואלו מגלחין דמדאצטריך קרא למשרי לבני אהרן מכלל דאחרים אסורין. והק' הרא"ם ז"ל דכיון דלמשרי להו הוא דאתא שאינם חייבין לפרוע מאי ולא תמותו דכתיב בתריה ופירש"י הא אם תעשו תמותו והא אין כאן אזהרה אלא היתרא למשרי שלא יהו חייבין כשאר אבלים דעלמא וליכא למימר דקרא דאל תפרעו אתא לשרויי וקרא דולא תמותו לאזהורי דמנ"ל לפרושו הכי דילמא כוליה אתא לאזהורי וא"כ מנ"ל למילף מהכא דאבל דעלמא חייב לפרוע והניח בצ"ע. ולעד"נ שיש ליישב זה לדעת הרמב"ם זכרונו לברכה שכתב בפ"ק מה' ביאת המקדש דכשם שאין הכהנים מוזהרין על היין אלא בשעת ביאה למקדש כך אין אסורין לגדל פרע אלא בשעת ביאה למקדש. ומעתה איכא למידק אמאי לא כתיב הכא קרא ראשיכם אל תפרעו וכו' בבואכם אל אהל מועד וכדכתיב בתר הכי ביין אלא ע"כ לפרושי דהכא אפילו בלא ביאת מקדש איירי וא"כ ליכא לפרושי לאזהרה דהא אזהרה ליתא אלא בשעת ביאה. ובהכרח צריכי לפרש דהיינו לשרויי להו מאי דאסור לכל אבלים דעלמא. וכיון שכן מאי שייך בתר הכי ולא תמותו אלא צריך לומר דהך ולא תמותו מלתא באפי נפשה ובא לאזהורי ולחייב מיתה בשעת עבודה אם יכנסו פרועים ופרומים. ואע"ג דהרמב"ם התם נפקא ליה מיתה לנכנסי פרועי ראש מדכתיבי ויין לא ישתו ופרע לא ישלחו מה שתוי יין במיתה כך פרועי ראש היינו משום דהך ולא תמותו סבר דמיבעי ליה לבדאי' בפ' ואלו מגלחין הא אחר שלא פרס ולא פרע חייב מיתה. והרמב"ם לטעמיה דסבר כשיטת הגאונים דאיכא אבלות מדאורייתא דהיינו יום ראשון ועליה קאי חיוב מיתה דהכא. אבל רש"י סבר כשיטת ר"ת דליכא שום אבילות דאורייתא אלא אפילו יום ראשון הוי דרבנן. וליכא לפרושי דהך ולא תמותו אלא כהאי תנא דמכלל לאו אתה שומע הן שאם יכנסו פרועי ראש שהרי הן במיתה ונמצא דפלוגתא דפוסקים באבלות תליא באשלי רברבי דפלוגתא דתנאי היא:

פסוק ט

יין ושכר דרך שכרותו. לאפוקי מזוג ואף על גב דר' יהודה בת"כ ואיתא נמי בגמרא דפ"ק דנזיר דדריש לשכר לשאר דברים המשכרין כגון דבלה קעולות וכדמתרגם נמי אונקלוס חמר ומרוי והכי משמע פשטיה דקרא וכתיב בוי"ו ושכר דמשמע דמלתא אחריתי היא. מ"מ אפשר שרבינו בחר לו טפי באידך פי' דר"א משום דקרא ביחזקאל לא כתיב אלא ויין לא ישתו כל כהן ואם שכר הוא דבר אחר אמאי שתיק מיניה התם. א"נ נראה דהכרחו

של רש"י דאם איתא דשכר קאי על דברים המשכרים הא איכא בהו מידי דלאכילה כגון דבלה קעילית ואמאי לא כתיב אלא אל תשת הא לא אשכחן אלא דשתייה בכלל אכילה אבל לא אכילה בכלל שתיה הילכך אינו מתיישב לפי פשוטו לכך בחר יותר לפי' כשיטת ר"א דשכר אתא לפרושי ואע"ג דכתיב בוי"ו מצינו פעמים ויי"ו יתירא. וגם לא נטה רבינו לפרש כשיטת ת"ק דדריש יין בכל שהוא ואפילו מגיתו לומר שמוזהר עליו אבל אינו במיתה ושכר ליין ישן המשכר וכשיעור רביעית לענין חיוב מיתה ובדרך זה ג"כ ביאר רבינו גבי נזיר מיין ושכר כתרגומו מחמר חדת ועתיק. אולם גם בזה לא בחר רבינו כאן שאינו קרוב לפשט המקרא דכי כתיב' מיתה בתר הכי ולא תמותו פשטיה דקרא משמע דקאי על כל הנז' יין ושכר הילכך ניחא ליה טפי שיטתיה דר"א:

בבואכם וכו' אין לי וכו'. אפשר דהרגשו של רש"י דרמו קראי אהדדי דהכא כתיב בבאכם אל אהל מועד וביחזקאל כתיב ויין לא ישתו וכו' בבאם אל החצר הפנימית ומשני דל"ק דאע"ג דהכא לא כתיב אלא ביאת אהל מועד מ"מ מג"ש דקדוש ידים ורגלים ילפי' להי"ה הגשה למזבח דהיינו בחצר הפנימית:

פסוק י

ולהבדיל כדי שתבדילו וכו'. פי' שאם לא תשתו יין אזי יהיה הפרש בין עבודה קדוש' שנעשי' כדינה לעבודה המחוללת שלא נעשית כדינה כגון שעבד בשמאל וכדומה. אבל אם יהיו שתויי יין לא יהיה שום הפרש דאפילו עבד עבודה קדושה ככל משפטה הואיל והוא שתוי יין הרי עבודתו מחוללת והיינו דמסיים הא למדת שאם עבד פסל. והק' הרא"ם ז"ל דהיכי שייך לדרוש כן במאי דמסיים ובין הטמא ובין הטהור שאם תשתו לא יהיה הבדל בין טהורה לטמאה שכלן יהיו עבודות טמאות וכי שתוי שעבד עבודתו טמאה ויישב עפ"י ברייתא אחרת השנוי' בת"כ ולהבדיל בין הקדש וכו' אלו ערכין ובין הטמ' וכו' אלו הטומאות והטהורות וכו' עיין שם. ואינו ענין לדברי רש"י ז"ל דהכא. ונלע"ד לשיטת רבינו דבין הטמא ובין הטהור אין פירושו בין עבודה טמאה לטהורה דא"כ בין הטומאה ובין הטהרה מיבעי ליה כדכתיב בין הקדש ובין החול שהוא שם דבר ומדשני קרא בדבוריה ונקט טמא וטהור נר' דאגברא קאמר וה"ק שאם לא תשתו יין יהיה הבדל בין האיש הטמא לאיש הטהור שאיש הטהור שרי לעבוד ואיש הטמא אסור לו לעבוד ואם עבד חילל וחייב מיתה אבל אם שתה יין אין הבדל דאפילו הוא טהור גמור אסור לעבוד וחייב מיתה ומחלל עבודה כאילו הוא טמא:

פסוק יא

ולהורות למד שאסור וכו'. אע"ג שזה מובן מעצמו ואינו סובל פי' אחר עד שהוצרך רש"י לומר לימד וכו' כוונתו ז"ל לומר דאף על גב דבקרא דלעיל ולהבדיל בין הקדש

וכו' נטה מני דרך הברייתא דבת"כ דמפ' שבא ללמוד שאסור השכור לשום בדיני ערכין וכו' ורבינו לא פי' כן אלא שחוזר על עבודת הכהנים ורוצה לומר כדי שתבדילו וכו' שהוא היותר קרוב לפשט המקרא מ"מ הכא מיהא מוכרח הוא לפ' דלא קאי על עבודת הכהנים דלעיל אלא ע"כ מלתא באפי נפשה היא ובא ללמד וכו' וא"צ לידחק במ"ש הרא"ם ז"ל דלא אמר זה אלא במה שיאמר אחר זה יכול יהא חייב מיתה וכו'. ומ"ש רבינו תלמוד לומר אתה ובניך אתך ולא תמותו וכו' ה"פ דקרא הכי הול"ל יין וכו' אתה ובניך חקת עולם לדורותיכם ולא תמותו דבהכי הוה דרשינן מאי דכתיב בתר הכי להבדיל וכו' ולהורות וכו' בוי"ו המוסיף על ענין ראשון לומר שגם אלו במיתה אבל השתא דסומך המיתה לאתה ובניך אתך ובתר הכי כתב חקת וכו' ולהורות וכו' היינו למימר דליכא חיוב מיתה אלא לכהנים בעבודתן אבל חכמים בהוראתן לא אתרבו אלא לאזהרה חקת עולם אבל לא למיתה ובזה מיושב מה שהרגיש הרא"ם זכרונו לברכה ע"ע:

פסוק יב

הנותרים וכו' על עון העגל וכו'. אמנם בת"כ דרשו הנותרים רא"א קרובים היו לישרף אלא שריחם המקום על אהרן וגם בש"ס פ"ח דיומא דפ"ז איתמר כמה בנים היו לו לאהרן שראויין לישרף כנדב ואביהוא שנאמר הנותרים אלא שעמד להם זכות אביהם ע"כ. נר' מזה להיפך מדברי רש"י ז"ל ברכה שבשביל סרחונם גם הם היו ראויים לישרף אלא שניצולו בזכות אהרן אביהם ורש"י תפס איזה מדרש אחר:

קחו וכו' שאתם אוננים וכו'. דאל"כ אלא שהוצרך לומר להם שיאכלוהו לפי שהיא מנחת צבור ומנחת שעה ואין ללמוד ממה שאמור בפ' צו דמיירי במנחת יחיד ודורות לא הול"ל אלא המנחה הנותרת וכו' אכלוה מצות וכו' ואמאי כתיב קחו את המנחה וכו' ואכלוה מצות הנך מילי יתירי ע"כ בא ללמד אעפ"י שאתם אוננים קחו וכו' ומיושב הרגש הרא"ם ז"ל ע"ע:

את המנחה מנחת שמיני וכו'. משמע דתרווייהו דריש להו מן המנחה. אבל בת"כ שנינו המנחה זו מנחת נחשון הנותרת זו מנחת שמיני והרא"ם ז"ל הוקשה לו על הברייתא דהנותרת אצטריך לגופיה לומר שאין להם חלק אלא אחר הקטרת האישים. דאע"ג שכבר אמר בפ' צו ההוא בשל דורות וזו בשל שעה אצטריך לפ' להדיא דאין ללמוד משל דורות כדלקמן על ואכלוה מצות עיין שם. והרב ק"א יפה תירץ על זה שלימוד זה כבר לימדוהו בהדיא בת"כ מדכתיב מאשי ה' ואייתר ליה הנותרת לכדלעיל ע"ש. ומ"מ רש"י ז"ל נראה דגי' אחרת היתה לו בברייתא דתרווייהו דריש מאת המנחה ואפילו דמיתורא דאת משתמע הכי ומלת הנותרת דריש לה סמוכה עם מאשי ה' לומר שאין להם חלק

אלא אחר הקטרת האישים. ונוסחא זו נראית לו עיקרית דאילו לפי גי' ס' דידן דהמנחה מדבר על מנחה אחת והנותרת על מנחה אחרת אמאי כתיב בתר הכי הכל בלשון יחיד ואכלוה מצות וכו' קדש קדשים היא הול"ל בלשון רבים א"ו דתרווייהו כיילינהו קרא באת המנחה דמשום דתרווייהו מנחת שעה ודינם שוה כחד חשיבי והי מנייהו מפקת. ומ"ש הרב ק"א דא"א לחבר הנותרת עם מאשי ה' כי הנאכל אינו נותר מאישי ה' כי אשי ה' והוא הקומץ כלו נקטר וכו' עיין שם. לפע"ד ל"ק דנימא ליה למר ולדידיה מי ניחא היכי שייך לומר קחו וכו' מאישי ה' הרי מן האישים א"א להם ליקח כלומר שהכל נשרף אלא מאי אית לך למימר דה"ק קחו וכו' מאשי ה' כלומר אחר האישים ה"נ נימא לדידן הנותרים אחר האשי':

פסוק יג

וחק בניך אין לבנות וכו'. אין הכוונה לומר אין לבנות חוק לחלוק הא מיכל אכלי וכדלקמן בפ' ואת חזה התנופה שהרי זו ק"ק היא כמו כל מנחה ונאכלת בעזרה ואינה נאכלת אלא לזכרי כהונה אלא הכא רוצה לומר ואין לבנות חק כלל אפילו אם נותנין להן במתנה:

פסוק טז

על אלעזר וכו' בשביל כבודו וכו'. מוכרח לומר כן דאל"ה טפי הו"ל לכעוס על אהרן דמסתמא ע"פ דברו שרפוהו ויש הוכחה שהיה בשביל כבודו מדכתיב בני אהרן דאטו לא ידעינן דבניו הוו אלא כלומר בשביל שהם בניו הפך פניו כנגדם ולא כנגד האב:

פסוק יז

מדוע לא אכלתם וכו' וכי חוץ וכו'. ההרגש שמבחוץ הוא דאילו כפשוטו דמשמע שהוכיחם על מה שאכלוה חוץ לקדש לא הול"ל בלשון שלילה לא אכלתם במקום הקדש אלא הכי הול"ל מדוע אכלתם את החטאת מחוץ לקדש. ושוב בא רש"י להכריח הענין דע"כ אינו כדמשמע מפשוטו שהרי לפי האמת וכי חוץ לקדש אכלוה והלא שרפוה אלא ע"כ ה"ק וכו':

ואותה נתן וכו' שהכהנים אוכלים ובעלים וכו'. בחומש הנדפס מחדש בויציניאה יש כאן הגה' לא ידענא מי בעליה. ז"ל והא דלא היו בעת ההיא בעלים דבעלים הם הכהנים באותו פעם מבואר בסוד הגלגול וכו' ע"ש. וסוד ה' ליראיו אבל שכח זה החכם במאי אנן קיימין דהיינו בשעיר ר"ח שהבעלים היו כל ישראל ופשוט:

לשאת את עון וכו' אבל חטאת שמיני וכו'. תימא דעל כרחין כל חטאת אינו בא אלא לכפרה דמשו"ה חטאת שמתו בעליה או שנתכפרו בעליה למיתה אזלא. והנך נמי חטאת שמיני ושל נחשון בהכרח דלא באו אלא לכפרה וקושטא הכא כדאיתא בהדיא בת"כ

דעגל לחטאת בא לכפר על מעשה העגל ושעיר החטאת אשר לעם בא לכפר על מכירת יוסף דכתיב וישחטו שעיר עזים ומקרא מלא הוא לעיל וכפר בעדך וכו' וכפר בעדם. ומ"ש בש"ח דהתם אינו ר"ל כפרה אלא קינוח. ממילא נפיל עם האמור דכיון שהוא חטאת ע"כ אינו אלא לכפרה ושעיר נחשון נמי בהדיא פירש"י בפרשת נשא שבא לכפר על קבר התהום טומאת ספק והיכי אמר מר הכא שחטאת ח' ודנחשון לא לכפרה באו. וי"ל דמ"ש לא לכפרה באו רוצה לומר לא לכפרת טומאה מקדש וקדשיו והכא מדכתיב לשאת את עון העדה משמע דבהכי מיירי דלשון נשיאות עון לא מצינו אלא בטומאת קדשים כדכתיב ונשא אהרן את עון הקדשים וכו' ולא יקרבו וכו' לשאת חטא למות וכן רבים אם כן מוכח מזה דעל שעיר ר"ח מיירי דאיהו הוא המכפר על טומאת מקדש וקדשיו דאילו חטאת שמיני לא בא לכפרה זו ושעיר נחשון לא בא אלא על טומאת ספק והכא משמע דלכפרת עון ודאי אתא מדכתיב את עון העדה משמע עון ודאי. וכן מוכח קצת מל' רש"י בזבחים פ' טבול יום דף ק"ך ומ"מ הוא דחוק לפי כן בלשונו דהכא. אבל ל' הת"כ הכי הוא אינו יודע איזה מהם נשרף כשהוא אומר וכו' איזה שעיר נושא את עון העדה זה שעיר של ר"ח וכו' ויש ליישבו שפיר ע"ד האמור:

פסוק יט

וידבר אהרן וכו' אינו בדין וכו'. ק' מנ"ל דמשום תרי טעמי הוא שלא דיברו דילמא לא הו"ל אלא חד טעמא או מפני כבוד אביהם לחוד או מפני מורא רבם וע"ק דהך טעמא דאינו בדין שיהא תלמיד וכו' אינו כדאי להכריחם שלא להשיב ומה זו שתיקה הלא הרשות נתונה שכן כתוב לאמר וכדפירש"י השיבוני על דברי. ונראה דחדא מתרצה לחברתה דהא ודאי מחמת טענה זו שלא להשיב את רבו אין מקום ליפטר מליתן תשובה מכמה טעמי חדא שכבר נתן רשות כדאמרן ובל"ז לא תגורו מפני איש כתוב וכדא"ל ר"ע לר"א ר' אל תכפירני בשעת הדין וכההיא דאמרינן ר' תורה הוא וללמוד אני צריך ומה גם שהיתה התשובה להנצל על מה שעשו ולהראות על מה אדני מעשיהם הטבעו אלא דמ"מ הבנים לא רצו להשיב כאן לפי שאמרו אינו בדין שיהא אבינו יושב וכו' אלא דאהרן גופיה היה יכול ליתן רשות לבניו להשיב ואמנם לא רצה לפי שאמר מאחר שאני כאן ואני יכול להשיב אינו בדין שיהא תלמיד משיב את רבו הואיל ואפשר שתיאמר מפי ובענין ההכרח דמייתי רבינו להוכיח שאלעזר היה יודע להשיב אמאי דאשכחן שהשיב במלחמת מדין. איכא למידק מאי ראיה מייתי אטו לא משכחת לה מי שבקי בסדר טהרות ואינו בקי בסדר קדשים. ונראה לומר ע"פ מ"ש רבינו בחיי אההיא דכלי מדין וז"ל ודע כי מה שהזכיר כאן במלחמת מדין הגעלת כליהם ולא הזכיר כן במלחמת

סיחון ועוג וכו' טעם הדבר כי שם היתה ארצם מנחלת ישראל והיתר להם כל שללם אפילו האיסורין עצמם כענין שנאמר ובתים מלאים כל טוב ודרז"ל אפילו כתלי דחזירי אבל מדין לא היתה ארצם משלהם ולא לקחו את ארצם רק לנקום נקמתם הרגו אותם וכו' ע"כ. ורצ"ל דאף על גב דשרא להו רחמי בשלל הגוים אפילו האיסורין לא שרא להו אלא במלחמת חובה שאינה אלא פעם אחת כדי ללכוד את ארצם אבל שאר מלחמות עם כל האומות שנוהגו לדור ודור ואינם דוקא בזמן כיבוש הארץ בהא לא מצי למילף מההוא קרא דובתים מלאים כל טוב דאין למדין דורות משעה וההוא לא כתיב אלא גבי כיבוש הארץ דהוי חד זימנא כדאמרן. וה"ט שהזהיר אלעזר התם במדין להגעיל כליהם ולא סמך אקרא דלעיל למשרינהו נמצא שתשובת אלעזר דהתם היא היא גופה תשובת אהרן דהכא אם שמעת בקדשי שעה אין לך להקל בקדשי דורות. ודא ודא אחת היא בכח הסברא וא"כ מכיון דידע ההוא דינא דהתם בהכרח דהא נמי ידע אלא ע"כ לא היתה אלא מדת כבוד:

היום אבל אנינות לילה וכו'. הא אתיא אליבא דמ"ד מפני טומאה נשרף כדמייתי רש"י לעיל גם סברא זו ואליביה אמרו כן בגמרא פ' טבול יום דה"ק אהרן הנחתיה כדי לאכלה לערב ובין כך ובין כך באה לה טומאה באונס והוכרחנו לשרפה אבל למ"ד מפני אנינות נשרף סבר אנינות לילה נמי אסור מדאורייתא ואליביה מפרשינן התם בגמרא מאי היום חובת היום כלומר חטאת הבאה חובה ליום להיותו ר"ח כלומר וקדשי דורות היא וק"ק על רש"י הואיל ונסיב לה לעיל אליבא דתרווייהו אמאי לא פי' תיבת היום דהכא למר כדאית ליה ולכד"ל. ועיין בראי"ם:

פרק יא

פסוק א

לאמר אליהם וכו' לבנים לאלעזר ואיתמר. הוה סגי לומר לבנים דאנא ידענא מאן ניהו אלא אצטריך לומר דאע"ג שכבר למדנו מקראי דבס"ס תשא וישיבו אליו אהרן וכו' כיצד סדר משנה דברישׁ חלק כבוד לאהרן. והדר לבניו וכו' לא תימא דדוק' בזמן שהיו נדב ואביהוא קיימים דחשיבי טובא. אבל השתא דמיתו לא קמ"ל דאע"ג דאינם אלא אלעזר ואיתמר היו ראויים לאותו חשיבות עצמו:

פסוק ב

זאת החיה לשון חיים וכו'. אע"ג דמבעי ליה למדרש כדלקמן דבהמה בכלל חיה מ"מ מדהו"מ למכתב זאת החיה מכל הבהמה אשר תאכלו דבהכי הוה ניחא טפי סדר הכתוב

ולא כתב כן אלא זאת החיה אשר תאכלו מכל הבהמה מהכא דרשינן דסמך אשר תאכלו לחיה לומר דלפי שראוים להיות חיים גזר עליהם וכו':

זאת החיה וגו' אף בשרצים וכו'. הכי איתא בת"כ ואע"ג דבפרק הקומץ תנא דבי ר"י ג' דברים נתקשו למשה רבינו עד שהראה וכו' מנורה ור"ח ושרצים חדא מנייהו נקט ולעולם חיות ובהמות ועופות נמי דמ"ש אלו מאלו. וזה נר' טפי ממ"ש התו' לשם דלא חשיב התם אלא אותם הדברים שנתקשה בהן ע"ש. דלא ידענא מ"ש שרצים שנתקשה בהן טפי מאידך בריות ובפרט העופות שלא נתפרשו סימניהם בתורה:

פסוק ג

ושסעת שסע וכו' כתרגומו ומסלפן טלפין וכו'. ואע"ג דלשון העברי מבואר טפי מהתרגום דידוע ומפורסם מהו לשון שיסוע כמו ושסע אותו בכנפיו וישסעהו כשסע הגדי. מ"מ הביא רבינו מהתרגום להכריח פירושו שהשיסוע הזה לא סגי בקצת הפרסה אלא צריך שיהא גם למטה מובדל בב' צפרנים דאי לאו התרגום הייתי יכול לומר דהכל מדבר רק למעלה אלא דאילו לא כתיב אלא מפרסת פרסה הוה משמע סדק כל שהוא אפילו רושם בעלמא אתא ושוסעת שסע דבעינן שהסדק יהא מפולש מעבר לעבר אבל לעולם לא בעינן אלא בתחלת הפרסה אבל למטה אע"ג דהדר עריב בצפורן א' לית לן בה ורש"י בעי לפרושו דבעי נמי חילוק צפרנים ומזה אין רמז בכתוב לכך הביא ראיה לפירושו מתרגום דמטלפא טלפין דהיינו הצפרנים ומיושבת בזה קו' הרא"ם זכרונו לברכה ע"ע:

פסוק ח

מבשרם לא תאכלו וכו' אמרת ק"ו וכדפירוש דק"ל לרש"י דהאי מבשרם לא תאכלו יתיר הוא דהא כבר כתיב לעיל אך את זה לא תאכלו וגו'. וכי תימא דאצטריך הך קרא למעט גידין ועצמות כמ"ש רש"י בסמוך הו"מ למכתב בשר בקרא דלעיל ולימא אך את זה לא תאכלו מבשרם וכו' ולישתוק מהאי קרא. ומשני דאי לאו אלא קרא דלעיל הו"א אין לי אלא אלו שאר בהמה טמאה שאין לה שום סימן טהרה מנין ואיברא דאתי מכח ק"ו ומיהו אי לא כתיב האי קרא יתירא לא הוה מהני הק"ו דאין מזהירין מן הדין השתא דכתיב הך קרא יתירא אע"ג דהכתוב קאי על הנהו שנזכרו בפ' גמל וחביריו מכח ק"ו מפרשינן להאי לאו לשאר בהמות שאין להם שום סי' טהרה ומעתה תו ליכא לאקשויי אין מזהירין מן הדין דאין זה אלא גילוי מלתא בעלמא לגלויי דהך מבשרם לא תאכלו קאי אכל שאר בהמות טמאות דכל היכא דאיכא למדרש דרשינן ולא מוקמי' בלאוי יתירא. נמצא דאע"ג דקרא מבשרם לא תאכלו מוקמינן ליה בשאר בהמה טמאה מ"מ קרי' ליה דאתיא בק"ו דכיון דפשטי' דקרא לא כתיב אלא בגמל וחבריו אי לאו ק"ו לא

הוה מפקינן קרא מפשטיה והיינו דתנינן בת"כ דמצות ל"ת שלה' הוא מק"ו. ועם מה שכתבתי מיושב כל מה שהרגיש הרא"ם ז"ל ע"ע:

פסוק יב

כל אשר וכו' מה תלמוד לומר וכו'. שני הרגשים יש כאן חד דכוליה הך קרא יתירא הוא דאין כאן חדוש ממ"ש לעיל. ועוד דבקרא גופיה מלת במים יתירא הוא דידעי' דבמים משתעי קרא ולחד מהני תרתי כיוון רש"י באומרו מה תלמוד לומר והרגש השני נשאר מבחוץ כדרכו:

פסוק יז

כוס וינשוף וכו' ועוד אחר וכו'. נתכוון רבינו באמרו ועוד אחר דומה לו כי היכי דלא תיקשי דכיון שיש עוד אחר אמאי לא כתיב ביה למינו. ומשני לפי שזה דומה לו ולא הוצרך הכתוב לרבויה דכל הנהו דכתיב בהו למינו כבר כתב רש"י לעיל שאין דומין זה לזה:

פסוק כא

ממעל לרגליו וכו' אבל אין אנו בקיאין וכו'. עיין בדברי הר"ב פרי תואר בי"ד סימן פ"ה:

פסוק כג

וכל שרץ וכו' בא ולימד וכו'. פירוש שאם יש לו ה' אפילו אינו ממין חגב ואפי' אין לו קרסולים טהור:

פסוק כה

וכל הנושא וכו' כל מקום וכו'. אפשר שכוונתו להסביר טעם למה בכל מקום נזכרה טומאת מגע בתחלה ואחר כך טומאת משא ומשני מפני שהוא חמורה:

פסוק לג

אל תוכו אין כ"ח וכו'. קושטא דמלתא קאמר רבינו ומיהו מהכא ליכא הוכחה לומר דכ"ח אינו מיטמא מגבו אלא מאוירו דאיברא דכתיב אל תוכו ומיהו מצי' למימר שהכתוב לא בא אלא להוסיף לו טומאה על שאר כלים שהם אינם מיטמאין מאוירן אלא בנגיעה בין מגבן בין מתוכן. וקמ"ל הכא דבכ"ח אפילו מאוירו מקבל טומאה ולעולם דאיכא למימר דמגבו נמי מקבל טומאה מק"ו משאר כלים שאינם מטמאין מאוירן מיטמאין מגבן. כ"ח אינו דין וכו' אלא דנפקא ליה מיעוטא לכ"ח שאינו מיטמא מגבו מקרי' דכל כלי פתוח אשר אין צמיד וכו' איזהו כלי שטומאה קודמת לפתחו וכו' זה כ"ח כדאיתא בגמרא פרק קמא דחולין אמתניתין דטהור בכל הכלים טמא בכלי חרש:

פסוק לד

מכל האוכל וכו' אא"כ יש בו כביצה וכו'. פירש בש"ח דר"ל בני אדם האוכלים אוכלין טמאין אינם נטמאין אא"כ יש בו כביצה אבל אין פי' שאין אוכל מטמא דברים אחרים

כשאין בו כביצה שהרי אפילו יש בו שיעור אינו מטמא אחרי שאין אוכל מטמא אוכל מן התורה עכ"ל. ואחר המחילה כל זה שיבוש דאדרבי באדם האוכל לא מצית אמרת כלל דאי משום נגיעה אין אדם וכלים מקבל טומאה אלא מאב הטומאה ובאוכלים ליכא אב הטומאה כלל. ואי משום פסול גווייה איברא דאיכא מ"ד בפ"ח דיומא דף פ' דפיסול גוויה דאורייתא. מ"מ אפילו למאן דסבר הכי ידוע דבפסול גוייה חצי פרס בעי' שהם ב' בצים אלא הכא מיירי לטמא דברים אחרים ומה שהכריח הרב דאין אוכל מטמא אוכל דאורייתא לאו הלכתא פסיקתא היא דפליגי בה רבוותא כדאיתא בפסחים ובכמה דוכתי ואפילו למאן דאמר דאין מטמא אוכל מ"מ משקה מיהא מטמא לכ"ע:

פסוק לו

אך מעין וכו' ועוד יש לך ללמד וכו'. דאילו ללימוד ראשון לחוד לא הול"ל יהיה טהור אלא טהור לחוד ואי ללימוד שני בלבד הול"ל אך במעין ובור וכו' יהיה טהור:

פסוק לז

טהור הוא לימדך הכתוב וכו'. אע"ג דלימוד זה כבר כתבו רש"י לעיל בפ' מכל האוכל וכו' למדנו שאין אוכל מוכשר וכו' עד שיבאו עליו מים וכו' אצטריך הך דהכא דאל"כ ה"א דוקא לקבל טומאה מהכלי חרס שאינו אלא ולד הטומאה בעינן שיהא האוכל מוכשר אבל אי נגע בשרץ דחמיר שהוא אב הטומאה אימא מקבל טומאה בלא הכשר קמ"ל. וכך תירץ בת"כ. ואם תאמר סוף סוף לשמעינן קרא הכא בשרץ וכ"ש בכ"ח. כבר תירץ בגמרא דפסחים והביאה הרא"ם ז"ל מלתא דאתיא בק"ו טרח וכתב לה קרא. אך ק' אמאי לא משני בפשיטות דאי הכי ה"א איפכא דאדרבא מצינו חומרא בכ"ח שמטמא מאוירו ולכך ה"א דה"נ לא בעי הכשר. וכן ראיתי להר"ב ק"א שהק' הקו' הנזכר ומייתי תירוץ הש"ס דפסחים ומסיים בה אבל כגון הני שינויי דחיקי לא משנינן לך אלא תירוצו הכי דאילו כתב שרץ ולא כתב כ"ח ה"א מה לכ"ת שכן מטמא מאוירו עכ"ל אמנם תמהני על חכמת הרב אמאי לא יהיב אדעתיה להכיר מקום כבודו כי עם היות דעתו רחבה מ"מ דעת רז"ל שגבה ממנו. ואין ספק כי לא נעלם מעיני רבנן דנהרדעא שיש לתרץ כן בפשיטות ומדלא אמרו כן אלא נדחקו לומר מלתא דאתיא בק"ו וכו' ש"מ דלאו תירוצא הוא כלל. וקושטא הכי דאין זה תירוץ דהא אנן ק"ל אין דנין אפשר משא"א והיכי אנן ניקום ונפרוך מה לשרץ שכן אינו מטמא מאוירו הילכך דין היא דליבעי הכשר תאמר בכ"ח שמטמא מאוירו הלא בשרץ לא שייך לומר אויר ותוך דהנך מילי לא שייכי אלא בכלים ובשלמא אם היינו באים ללמוד כלי שטף מכ"ח איכא למפרך הכי אבל שרץ מכ"ה אמאי לא נילף מק"ו. הן אמת שיש ללמד זכות על הרב ק"א דלאו מדידי הוציא הך פרכא אלא בת"כ איתמר הכי אההיא דלקמן דמייתי רש"י ז"ל וכי יתן מים בין

מים בין שאר משקין והתם בת"כ נפ"ל מג"ש דמים מים מדלעיל בכ"ח ופריך ג"ש ל"ל תיפוק ליה מק"ו דכלי חרס הקל עשה בו כל משקין כמים שרץ החמור לכ"ש. והשיבו על זה או כלך לדרך זו חמור כ"ח שכן מטמא מאוירו תלמוד לומר מים מים ע"כ. וממנו למד הרב ק"א אההיא דלעיל. ברם באמת עליה אני דן מאי פריך דדוקא בכלים שייך לומר אויר ותוך שמקבלים טומאה ומטמאין מאוירן ומה שייך ענין זה בשרץ דמטמא בכעדשה הרי אי אפשר לומר בו אויר. ולפי הנראה דש"ס דידן סבר דלאו מתרצתא היא הך מתני' מהך טעמא לכך לא משני הכי באידך קושיא דלעיל:

פסוק לט

בנבלתה ולא וכו' ולא בעור. לא ידענא אמאי אצטריך לפרט כאן העור טפי מדלעיל לענין איסור שלא הזכירו ואי משום דאינו ראוי לאכילה ופשיטא הוא הרי עצמות נמי אינם ראוים והזכירם. ואפשר דמה שכתבו כאן לדיוקא וכיוון למ"ש בת"כ דדוקא כשהוא לבדו אינו מטמא אבל אם יש עליו כזית בשר גם העור מטמא בתורת יד או שומר:

פסוק מ

והאוכל מנבלתה יכול וכו'. פירוש דק"ל לרש"י דהיכי כתב והאוכל יכבס וכו' והלא אסרה הכתוב לעיל באכילה והיכי אתא הכא הך קרא ואשמועינן תקנתא לרשיעי לומר יכבס בגדיו וכו' ולא דמי למאי דכתיב לקמן בפרשת אחרי מות וכל נפש אשר תאכל נבלה וכו' דהתם אשר תאכל משמע חד זימנא עראי בשוגג אבל לשון והאוכל משמע בתדירות. ולכך משני דלאו באוכל ממש מיירי אלא בנוגע ונושא ליתן בהם שיעור כדי אכילה ומשו"ה כתביה קרא באמצע בין נוגע ונושא למדרשיה לפניו ולאחריו וממילא דמאי דכתיב והאוכל יכבס וכו' לא קאי אלא על הנושא כזית דאילו נוגע ליכא כיבוס בגדים. ולהודיע זה הקדים רש"י שלא כסדר הכתוב וביאר והנושא חמורה טומאת משא וכו' (ואף על גב דכבר פירשו לעיל) ואחר כך ביאר והאוכל וכו' דממילא אתה יכול להבין מעצמך דמאי דכתיב הכא כיבוס בגדים דוקא על הנושא קאי אבל נוגע שיעור אכילה ליכא כיבוס בגדים אלא יטמא גופו לבד:

וטמא עד הערב אף על פי שטבל וכו'. אצטריך לפ' זה אע"ג דכבר ביאר כן לעיל משום דהכא לא כתיב במים יובא כדלעיל גבי שרצים אלא וטמא עד הערב סד"א דבביאת השמש הוא טהור ממילא קמ"ל דלא בא לומר אלא דאף על פי שטבל עדיין איני טהור עד הערב:

פסוק מא

השורץ וכו' להוציא את היתושין וכו'. היינו דוקא כשידוע בודאי שלא התליעו אלא בתלוש ושלא פירשו כגון שאין שום נקב בפרי הא לא"ה אסור דאם התליעו במחובר

אפילו לא פירשו כלל מיקרי שרץ השורץ על הארץ כל שריחש בתוך הפרי ממקום למקום ובספיקו אסור דהוי ספיקא דאורייתא. והי"נ אפילו ידוע שלא התליעו אלא בתלוש כל דאיכא לספוקי שמא פירשו וחזרו הך נמי אסור מספיקא דאורייתא. וע"ש רש"י משיצאו לארץ לאו דוקא לארץ אלא כל דפירשו לחוץ אפילו מקצתו ואפילו ע"ג הפרי הו"ל כיצאו לארץ אלא לפי שכל זה אינו אסור אלא מספקא דהויא בעיא דלא איפשטא בגמרא לכך נקט רבינו מלתא פסיקתא דאסורא בודאי:

לא יאכל לחייב על המאכיל וכו'. פירוש המאכיל לקטנים ולשיטתיה דלעיל אזיל ועמ"ש הרא"ם ז"ל.

פסוק מד

והייתם קדושים לפי שאני אקדש וכו'. דייק קרא דלעיל בטומאה לא אמר והייתם טמאים בלשון ודאי אלא ונטמתם והוא כמ"ש ז"ל בא ליטמא פותחין לו בא ליטהר מסייעין אותו:

ולא תטמאו וכו' אכל פוטיתא וכו'. פירוש פוטיתא הוא שרץ המים ולוקה ד' משום דהכא איכא תרי לאוין בשרץ סתם וגם של מים בכלל והם בקרא דלעיל בסמוך אל תשקצו ולא תטמאו וחד לאו פרטי דכתיב לעיל גבי שרץ המים ועוד לאו א' בשרץ המים במשנה תורה נמלה היא שרץ הארץ לוקה ה' תרי לאוי בשרץ סתם כדאמרן ועוד ג' לאוין כתיבין כאן בשרץ הארץ לא יאכל לא תאכלום דלעיל והך ולא תטמאו דהכא. צרעה הוא שרץ העוף ושייכי ביה הנך ממש לפי שגם הוא שרץ הארץ ועוד לאו חד איכא במשנה תורה בשרץ העוף אבל קרא דלעיל ואת אלה תשקצו מן העוף לא יאכלו אינו מן המנין דמיירי בעופות הטמאים ולא בשרץ העוף שהם הקטנים:

פרק יב

פסוק ב

פירש"י ז"ל אשה כי תזריע א"ר שמלאי וכו'. הוצרך רבינו להביא מדרש זה משום דק"ל מ"ט התחיל הפ' בטומאת לידה מכל שאר הטומאות בפרט דהכא כתיב כימי נדה דותה וכו' ועדיין לא נכתב דין טומאת הנדה ולא עוד אלא דכפי סדר זמנים נמי א"א לאשה לבא לידי לידה אא"כ באתה תחלה לזמן נדתה. וכשם שהשאור יפה לעיסה כך דמים יפין לאשה כדאיתא בריש כתובות. אשר מכל אלה היה נר' דהו"ל לאקדומי בקרא דין נדה לדין יולדת. ורצה לתרץ זה עם המדרש דר' שמלאי והכוונה שהפסוק מודיע בזה טעם סמיכות דיני תורת האדם טומאתו וטהרתו אחר תורת בהמה חיה ועוף שזה הסדר

נפקא מסדר לידתן בראשונה במעשה בראשית שהאדם נולד באחרונה ולהודיע טעם זה סמך והתחיל בלידת האדם באומרו אשה כי תזריע וילדה זכר:

כי תזריע לרבות וכו'. אף על גב דהך כי תזריע מיבעי ליה למאי דדרשינן בפרק המפלת אשה מזרעת תחלה יולדת זכר. י"ל דתרווייהו ילפינן דאי להך דלרבות מחוי לחוד אתא הול"ל אם תזריע וכו' מאי כי דמשמע דבר שודאי כן יהיה ואי לאידך לחוד לימא אשה כי תזריע תלד זכר מאי וילדה בויי"ו ש"מ תרווייהו. ומ"מ רש"י ז"ל נפקא ליה אידך דרשא מקרא אחרינא דאלה בני לאה ואת דינה בתו כמו שאמר בפרשת ויגש והכי איתא נמי בברייתא בפ' המפלת:

כימי וכו' כסדר וכו'. וא"ת מנ"ל הא דילמא ה"ק כימי נדה דותה שהוא ז' ימים ה"נ כן. והרא"ם ז"ל תירץ דלהא לא אצטריך שהרי בהדיא כתיב וטמאה שבעת ימים. ולעד"נ דאפ"ה אפשר דלהכי אצטריך דאילו לא כתיב כימי נדת וכו' ה"א שבעת ימים דכתיב בקרא היינו שבעה נקיים כמו זבה קמ"ל דליתא אלא שבעת ימים כימי נדתה דאפילו רואה בהן עולים לה מן החשבון. ואכתי מנ"ל הך דכסדר וכו'. ומיהו י"ל דס"ס לשתוק קרא משבעת ימים ולא לכתוב אלא וטמאה. כימי נדה דותה א"ו דהך כימי וכו' אינו אלא לסדר ומשו"ה אצטריך נמי שבעת ימים. ולדידי נראה דדיוקו של רש"י מדכתיב בתר הכי תטמא ואם איתא דהך כימי וכו' קאי אדלעיל הכי הול"ל וטמאה שבעת ימים כימי נדה דותה ותו לא. ודמהדר וכתב תטמא ש"מ דמלתא באפי נפשה היא וה"ק כסדר כל טומאת ימי נדתה תטמא:

דותה וכולי לשון אחר וכו'. דאילו לפי' ראשון יש דוחק לומר שהוא בלשון ארמי דתרגום זבה דייבא. ולפירוש בתרא נמי יש דוחק קצת דלמאי נ"מ הוצרך לכתוב כאן שיש לה מדוה בשעת נדתה:

פסוק ד

בדמי טהרה לא מפיק וכו'. והטעם שבא זה ההפרש בין דמים לימי היינו דבדמים שייך שפיר לכתוב טוהר סתם דלכל נשי דעלמא אלו הדמים הן מין דמין טהורים. אבל אלו הימים לא יתכן לומר אלו הימים הן ימי טוהר דמאי שייך טומאה וטהרה בימים רק שייך שפיר לומר ימי טוהר שלה דלדידה שכבר עברו עליה שבעת ימים שילדה נמצאו לה ימי טוהר אצלה ולאשה אחרת שעדיין לא עברו עליה הז' ימים נמצאו אצלה אלו ימי טומאה:

לא תגע אזהרה לאוכל וכו'. פי' דמדכתיב בכל קדש לא תגע ואל המקדש לא תבא משמע דתרווייהו לחדא מחתה ואי בנגיעה ממש מיירי עיקר קרא הא לא דמו דהא בביאת

מקדש איכא כרת ובנגיעה דקדש ליכא נטילת נשמה משו"ה קאמר דביבמות פירשו דעיקר קרא אזהרה לאוכל דאיכא נטילת נשמה ומיהו ודאי דאפקיה בל' נגיעה לומר נגיעה כאכילה דכל האסור לאכול אסור ליגע כדאיתא התם. ובש"ח כתוב דא"א לומר דהאי לא תגע כפשוטו דהא בכל קדש לרבות את התרומה כמו שכתב רש"י בסמוך דטבול יום מותר בנגיעת תרומה אלא אזהרה לאכילה היא עד כאן ואחר המחילה לא דק דטבול יום ודאי אסור בנגיעת תרומה שהרי הוא פוסל את התרומה בנגיעתו כמבואר בפרק בתרא דנדה ובכמה דוכתי אלא טעמיה דרש"י כדאמרן וכמבואר בש"ס דיבמות ומ"ש רש"י אחר כך בכל קדש לרבות את התרומה היינו משום דקרא כתיב בכל קדש לא תגע וכו' עד מלאת ימי טהרה דמשמע הא במלאת ימי טהרה שריא. ואי בקדשים הרי אסירא שהרי הוא מחוסרת כפורים ומחוסר כפורים אסור בקדשים ואף בנגיעה נמי אסור כ"ש דקרא דלא תגע מוקמי' ליה בגמרא באכילה לכך פי' דבכל קדש לרבות את התרומה דהשתא א"ש ועלה קאי עד מלאת ימי טהרה דבמלאת מיהא כשתעריב שמשה ביום ארבעים מותרת באכילת תרומה כדתנן העריב שמשו אוכל בתרומה:

פסוק ח

אחד לעולה וכו' לא הקדימה וכו'. דק"ל לרש"י דאמאי כתיב אחד לעולה ואחד לחטאת הול"ל והשני לחטאת ומשני דמשו"ה כתיב ואחד לחטאת לומר שהחטאת תקדים בהקרבה דלא הקדים הכתוב העולה אלא למקראה שתה' נקראת בתורה תחלה (כן הוא לפי פירש"י בפ' כל התדיר) לצד חשיבותה שכלה כליל וה"ט שלא פירש"י כן לעיל בעשירות לפי שבכאן יש לו סמוכי' מלשון המקרא כדאמרן אבל לענין הדין שניהם שוין דבדלעיל נמי החטאת קודמת אף על פי שהוא עוף והעולה בהמה דהכי איתא בהדיה בש"ס דזבחים פרק כל התדיר והקריב את אשר לחטאת ראשונה זה בנין אב לכל החטאות שבתורה שיהו קודמות לעולות אפילו חטאת העוף לעולת בהמה לאפוקי מבעל ש"ח דאשתמיטתיה סוגייא זו וכתב דהא דלא פירש"י כן לעיל משום דהתם מיירי בחטאת עוף ועולת בהמה ואפילו להקרבה עולה קודמת דחשיבה טפי ע"ש. וליתא כלל כדאמרן:

פרק יג

פסוק ב

שאת וכו' ולבנות וכו'. משמע מלשונו דספחת לבנה משאת. וק' שהרי הספחת היא התולדה והרא"ם כתב דלא קאי רש"י אלא אשאת ובהרת. ולשונו אינו מורה כן. אלא נלע"ד דרש"י נסיב לה אליביה דר"מ דריש נגעים וכדתניא נמי בת"כ בהרת עזה כשלג

שניה לה כסיד ההיכל שאת כקרום ביצה שנייה לה כצמר לבן. וע"ש בקרבן אהרן דאסברא לסברא דר"מ עזה"ד דאיהו חשיב הב' קצוות הקצה העליון שבלובן והקצה התחתון לאבות. והב' אמצעיים לתולדות עיין שם. וטעמא דרש"י זכרונו לברכה נסיב אליביה דר"מ עם היות דפליגי רבנן עליה והלכתא כוותייהו שהם הרבים משום דפשטיה דמלת שאת מוכח טפי כר"מ דשאת מלשון גובה דלפי שאינה לבנה אלא כהה מכלם משו"ה נראית גבוהה כמראה הצל לגבי שאר המראות הנראות עמוקות כמראה חמה ולדעת רבנן צריך לומר דאינה קרויה שאת אלא לגבי הבהרת העמוקה. ותו דייק קרא אליביה דר"מ דהטיל הכתוב הספחת בין שאת לבהרת אף על גב דבכלל ספחת ישנה ג"כ לספחת דבהרת משום דהכתוב מונה בהדרגה לפי סדר לבנינותן וכיון דפשטא דמלתא משמע טפי כר"מ לכך נסיב אליביה רש"י שכן דרכו בכל מקום:

אל אהרן וכו' גזרת הכתוב וכו'. דק"ל דכל הדברים האלה והוב' וכו' נרא' יתורים דהא כתיב בתר הכי וראה הכהן וכו' אלא דקמ"ל שכך גזרת הכתוב דאפילו אין הכהן חכם החכם מלמדו והו' אומ' וזה נלמד מיתורא דקרא:

פסוק ג

הפך לבן מתחלה וכו'. דק"ל דהול"ל הפך ללבן ולזה פירש דמלת הפך שהוא פועל יוצא קאי אנגע ור"ל שהנגע הפך השער ועשאו לבן דבעינן דוקא שהבהרת קדמה לשער לבן ומ"ש מיעוט שער שנים עיין מ"ש התיו"ט בפ"ד דנגעים:

וטימא אותו וכו' ששער לבן וכולי זה דבר פשוט זיל קרי בי רב ששער לבן סי' טומאה שמכח זה כתב הרב הנח"י שלא ידע כוונת הרב בזה. ונלע"ד שכוונת הרב ז"ל היא מאי דתנינן בפ"ז דנגעים והכי איתא נמי בת"כ על פרשה זו אותו הוא מטמא ואינו מטמא את התולש סימני טומאה עד שלא בא אצל הכהן וה"ק רבינו גזרת הכתוב כך הוא שהכהן כשרואה השער לבן אז מחוייב לטמאו משא"כ אם עבר ותלש השער לבן באופן שאינו רואה הכהן סימן הטומאה אינו מטמאו אף על פי שידוע בודאי שהיה שם שער לבן אפי"ה אין מטמאו ואף על פי שזה נר' מלתא בלא טעמא כך הוא גזרת הכתוב:

פסוק ד

ועמוק אין מראהו לא ידעתי פירושו. כוונת הרב ז"ל דאיכא למידק בלשון הכתוב דהול"ל ואין עמק מראהו א"נ ואין מראהו עמוק ואמאי כתיב בלשון מסורס ועמוק אין מראהו. ומתרץ דאי הוה כתיב ואין מראהו עמוק הוה משמע שאינו נראה עמוק כלל ואפי"ה והסגיר וליתא שאם אינו נראה עמוק כלל אינו נקרא נגע כלל ועיקר אלא צמח וא"צ הסגר מכל וכל וכמ"ש הרמב"ם בפ"א מהט"צ אלא הכא במאי עסקינן שנראה עמוק ואינו נראה באופן שאם נשאל לכהן יאמר לא ידעתי ושיעור לשון הפסוק כך הוא

ועמוק כלומר והוא נראה עמוק. ושוב כתב אין מראהו וכו' כלומר ואינו נראה עמוק הא כיצד נראה ואינו נראה כדאמרן בזה הוא שכתוב והסגיר וזוהי כוונת רבינו באמרו לא ידעתי פרושו כלומר לא ידעתי הוי פירושו של לשון הכתוב. כך אני רגיל לפרש לשון רבינו בכל כה"ג שאין כוונתו להודיע צערו לרבים שלא ידע פירוש דבר זה שאם לא ידע הרי שתיקותו יפה מדיבורו. ועיין מה שכתבתי בס"פ תולדות בפ' אם יעקב ועשו ובפרשת וישלח על פסוק ויעל מעליו אלהים במקום וכו':

והסגיר יסגירנו בבית אח' וכו'. כוונת הרב בזה לאפוקי שלא יסגירנו מחוץ למחנה אלא לעולם תוך המחנה אלא שמסגירו בבית אח' שלא יראה החוצה וכך פירש הוא ז"ל עצמו בפ"ק דמ"ק דף ז' אבל התו' כתבו שם שהרב עצמו חזר מפי' זה מכח מאי דאמרינן במגילה דלענין שלוח זה וזה שוין וא"כ ההסגר היינו שיוציאנו בדד מחוץ למחנה:

פסוק ה

בעיניו במראהו ובשיעורו וכו'. פירוש דק"ל דהול"ל בעינו ופי' דקאי על שני דברים מראה ושיעור שאם שניהם כבתחלה אז יסגירנו שנית. דוק מינה הא אם לא עמד במראהו הראשון דהיינו נראה עמוק ואינו נראה כדלעיל אלא נהפך למראה כהה באופן שאינו נראה עמוק כלל אפי' עומד בשיעורו הראשון אין זו צרעת כלל ויטהרנו והכי נמי תידוק הא אם לא עמד בשיעורו אלא פיחת טהור אפילו עמד במראהו. ושוב קשיא ליה לרש"י למה הוצרך לכתוב עוד לא פשה הנגע היינו בכלל עמד בעיניו ולכך משני שהוצרך לדיוקא הא אם פשה אפילו עומד במראהו טמא מוחלט:

פסוק ח

וטמאו הכהן ומשטמאו וכולי פירוש דק"ל שהפסוק לכאורה סותר עצמו מניה וביה דבקרא דלעיל כתיב וכבס בגדיו וטהר דש"מ דאף מצורע מוסגר מיקרי טמא וא"כ מה הפרש יש בין טומאת המוסגר לטומאת המוחלט. ומשני דמ"מ לא דמו דבמוסגר כתיב וכבס בגדיו וטהר דלהטהר לא בעי רק טבילה אבל במוחלט לא סגי בטבילה ליטהר אלא זקוק לתגלחת וכו' ובזה מתורץ מה שהק' הרא"ם על רש"י דלמה פירש ההפרש שבין מוסגר למוחלט בענין טהרתן ולא פירש ההפרש שבין טומאתו של זה לטומאתו של זה וכההיא דתנינן אין בין מצורע מוסגר למוחלט אלא פריעה ופרימה ע"כ. ובמאי דאמרן ניחא דהכא לא נחית רש"י לפרש כל ההפרש שביניהם אלא כוונתו לתרץ סתירת הפסוקים וכיון דבקרא דלעיל מיירי בענין טהרתן רש"י נמי נקט ההפרש שבענין טהרתן ועוד שההפרש שביניהם בענין טומאתן לפי דעתו של רש"י היא מבוארת בפסוק דכתיב והצרוע וכו' בגדיו יהיו פרומים וכו' בדד ישב מחוץ למחנה וכו' ולדעת רש"י דהכא

המוסגר אינו משתלח מחוץ למחנה וא"כ ממילא מאחר שאינו בכלל בדד ישב מחוץ למחנה ה"נ אינו בכלל פרימה:

פסוק י

ומחית וכו' אף בכל המראות וכו'. פירוש בכל נגעים שבמקום בשר אבל נגעים שבמקום שער אין מטמאים אלא בב' סימנים המפורשים בכתוב דהיינו שער צהוב ופשיון וכדתנן בפ"י דנגעים וה"נ נגעי שחין ומכוה אין מטמאין במחיה כמבואר שם:

פסוק יב

לכל מראה וכו' פרט וכו'. והטעם דנטר קרא לכתוב זה כאן אפשר שהוא לרבותא דל"מ בנגע קטן בתחלה דפשיטא שצריך שלא יחשך מאורו דא"כ בנקל יטעה בין גריס לפחות מגריס או בענין המראה מלובן ללובן כהה קצת אבל הכא לענין הפריחה שכסתה הצרעת את כלו סד"א דאפילו חשך קצת מאורו יוכל לראות זה קמ"ל דלא:

פסוק יד

וביום הראות וכו' אלא שהיה וכו'. דק"ל אמאי כתוב הראות הול"ל וביום צמוח בו בשר חי דהא כבר כתיב בתר הכי וראה הכהן את הבשר החי. ומשני דשפיר קמ"ל הראות דכשנתגלה שיפועו וכו':

וביום מה ת"ל וכו' וכן ברגל וכו'. וכ"ש בשבת שאין רואין את הנגעים כלל וכדתנן נמי בהדיא במסכת נגעים:

פסוק יח

שחין וכו' הבא לו מחמת מכה וכו'. במ"ש רבינו מכה כייל בין שחין הבא מאליו מחמת חולי כמו שחין של מצרים דההוא נמי מיקרי מכה דשל מצרים ידוע דמיקרו עשר מכות. וה"נ כייל במאמרו זה שלקה בעץ ובאבן וכיוצא דבר שאינו מחמת האור תרווייהו רצה לכלול באמרו מחמת מכה ומתורץ מה שהק' הרא"ם ז"ל ברכה ע"ע:

פסוק יט

או בהרת וכו' שאין הנגע לבן וכו'. דייק רבינו למינקט הנגע ושינה מלישנא דקרא שהזכיר הבהרת להודיע דלא הבהרת בלבד מטמא בפתוך אלא הוא הדין לכל המראות כלו' כל מין נגע:

פסוק כ

מראה שפל ואין ממשה וכו'. דלא תימא הואיל ושני קרא בדבוריה דלעיל כתב עמוק וכאן כתיב שפל למימר דהכא מיירי בענין אחר כלומר שפל ממש דמשו"ה קפיד למכתב מראה לומר מראה ולא ממשה:

פסוק לב

והנה לא פשה וכו' הא אם פשה וכו'. דק"ל אמאי כתב קרא בלשון שלילה לא פשה הול"ל והנה הנתק עמד בעיניו משו"ה מתרץ דנקט הכי להודיע דלדיוקא נקטיה הא אם פשה וכו':

פסוק לג

ואת הנתק וכו' מניח ב' שערות וכו'. הכרחו הוא דאילו במקום הנתק גופיה מאי שייך למכתב לא יגלח שהרי עיקרו של נתק הוא שנושרים השערות כדאי' בת"כ. ואם לומר שאם יש בו איזה שער לא יגלח היכי דמי אם הוא שער צהוב לא מיתוקם דלא בעי הסגר שני שהרי הוא סימן טומאה ואם שער שחור או שאר מראה חוץ מן הצהוב הרי הוא סימן טהרה כדפירש"י בסמוך וא"כ אין צורך להסגר אלא על כרחך ה"ק ואצל הנתק לא יגלח שמניח ב"ש כדי שיהא ניכר הפשיון דהואיל והזקיקו הכתוב גילוח סביב הנתק אם כן לא יהיה ניכר אם יפשה ולכך מניח שורה של שערות:

פסוק לז

טהור הוא וכו' הא טמא וכו'. אין הכוונה לומר שאם יש בו סימן טומאה וא"ל הכהן טהור אתה שאינו טהור שהרי אפילו יש בו כל סימני טומאה שבעולם כל עוד שלא א"ל הכהן בפירוש טמא אתה הרי הוא טהור וכמ"ש רש"י גופיה לעיל וכ"ש כאן שא"ל טהור. אלא ה"ק הא טמא שטימאו הכהן תחלה ע"פ סימני טומאה שבו ועדיין יש בו אותם סימנים אפי' טיהרו כהן אינו טהור דלא תימא הואיל וגזרת הכתוב שטומאת נגעים וטהרתן ע"פ כהן אפילו בטעות דבריו קיימין קמ"ל דלא וה"ה אם טימאו בטעות דמאי שנא וכ"ש נמי הוא כההיא דאמרינן דפתח הכתוב בטהרה תחלה דכתיב לטהרו או לטמאו:

פסוק מ

קרח הוא וכו' בשער לבן וכו'. קשיא לי טובא דמשנה שלימה שנינו בספ"ו דנגעים הקרחת והגבחת מטמאות בב' סימנים במחי' ובפשיון והכי תניא בת"כ צרעת פורחת היא מלמד שמטמא במחיה. פורחת מלמד שמטמא בפשיון. היא מלמד שאינו מטמא בשער לבן שהיה בדין מה אם שחין ומכוה שאינם מטמאין במחיה מטמאים בשער לבן קרחת וגבחת שמטמאין במחיה אינו דין וכו' תלמוד לומר היא ע"כ. ואין להק' על הברייתא דאמאי אצטריך מיעוטא הואיל ולית בהו שיער שהרי נעשה קרחת. שזה כבר תירוץ הר"ש דמכל מקום דרך בעלי קרחה שנשאר להם באיזה מקום ב' וג' שערות והילכך אצטריך למעט איך שיהיה ק' על רש"י ז"ל דקאמר דמטמא נמי בשער לבן נגד המש' והת"כ. ותמהני מהרא"ם ז"ל שלא העיר בזה. וצ"ע:

פסוק מג

כמראה צרעת וכו' ולא כמראה נתקין וכו' שאין מטמאין בד' מראות וכו'. פירוש שאין צריך בנתקין דוקא א' מד' מראות אלא כל המראות שוין בהן שהמראה בהן לא מעלה ולא מוריד ועמ"ש הרמב"ן ז"ל:

פסוק מד

בראשו נגעו אין לי וכו'. פירוש דבקרא איכא תרי ריבויי טמא יטמאנו ועוד בראשו נגעו ואילו לא הוה אלא חד ריבוייא לא היה מרבינן לפרימה כל המנוגעים דתפשת מועט תפשת ואם כן אילו לא כתב אלא ריבויא דטמא יטמאנו לא הייתי מרבה אלא נגעים שבמקום בשר דדמו לקרחת וגבחת לענין טומאה שמטמאין בד' מראות ולא הייתי מרבה נגעי נתקים דלא שוו להו לטומאה ואי הוה כתיב בראשו נגעו לחוד אדרבא הייתי מרבה נגעי נתקים דהוו נמי בראשו והייתי ממעט נגעי הגוף דאף על גב דשוו בשיעוריהן לקרחת לענין טומאה מכל מקום אינם בראשו ולא שייך לרבויינהו מקרא דבראשו השתא דכתיבי תרווייהו מרבינן לכלהו:

פסוק מה

ועל שפם יעטה כאבל. מה שהוצרך רש"י להביא הדמיון הזה היינו משום דבעי לפרושי בתר הכי בסמוך על מה שכתוב וטמא טמא יקרא משמיע טומאתו כדי שיפרשו ממנו. וק' דלמה יצטרך להשמיע הא בלא זאת סימניו מוכיחין עליו שהרי ראשו פרוע ופרום ועוטה על שפם. ומשני דאי משום הא לא אירייא דהואיל וגם האבל עושה כן לא ידעו שהוא מצורע ואי משום דחזו ליה חוץ למחנה מימר לימרו דלצורכיה אזיל דהא אינהו נמי אזלי להתם לעסקייהו ולא יפרשו ממנו מש"ה היה צריך להודיע לרבים שהוא טמא בפירוש:

פסוק מח

או בעור זה עור שלא נעשה וכו'. משמע דר"ל שאף העור שלא נעשה בו שום מלאכה שלא נעבד כלל אפ"ה מטמא בנגעים ואיברא דהכי משמע פשטיה דקרא דכתיב או בעור או בכל מלאכת עור. אך ק"ט שזה נגד הדין השנוי בת"כ והכי תניא התם או בעור יכול אף עור המצה (שאינו מעובד כלל) ועור החופה (פירוש הרק"א דמליח וקמיח אבל לא עפיץ) שלא נעשה בו מלאכה תלמוד לומר מלאכת עור יצאו עור המצה ועור החופה שלא נעשה בהם מלאכה כלומר שלא נעשה בהם כל מלאכת תקונן בשלימות ולא סוף דבר שלא נגמר עיבודן אלא אפילו נגמר העיבוד כל שעדיין מחוסרין קציצה לעשותן כלי ממעטינן התם בת"כ דלא מטמו בנגעים מדכתיב בתר הכי כלי עור. וז"ל הרמב"ם ז"ל בפי"ג העור שאינו מעובד אינו מטמא בנגעים וכן העור שהוא גולם קודם שעשה ממנו

כלי אינו מיטמא בנגעים שנאמר כלי העור ע"כ א"כ מהו זה שכתב רש"י ז"ל זה עור שלא נעשה בו מלאכה. והייתי רוצה לפרש דבריו ז"ל דה"ק או בעור זה עור וכו' כלומר אי לא הוה כתיב אלא או בעור הייתי מפ' זה עור שלא נעשה בו מלאכה אתא קרא ואמר או בכל מלאכת עור לומר דמיירי דוקא בעור שנעשה בו מלאכה ואתיא כברייתא דת"כ אמנם פשט לשונו אינו סובל פירוש זה. ובדוחק אפ' לפרש דעור שלא נעשה בו מלאכה דקאמר לאו למימרא שלא נעשה בו שום מלאכה אפילו דעיבוד אלא כוונתו לומר כגון עור שלם שהועבר והתקינו לשטיח לישב עליו או לכר וכסת וכדומה שאינו מחוסר שום תיקון אחר של קציצה אלא חשוב כלי הואיל והתקינו וחישב עליו לדבר אחר. ואו בכל מלאכת עור היינו שנעשה בו מלאכה כגון שקצצוהו ועשו ממנו חמת ותורמל או שאר כלים. ומכל מקום איך שיהיה תמהני מהרא"ם ז"ל שלא העיר בזה כלל:

פסוק נד

את אשר בו וכו' יכול וכו'. פירוש דהכא כתיב את אשר בו הנגע ובקרא דבתר הכי כתיב אחרי הכבס את הנגע. ומעתה ה"ק רש"י יכול שאני מפרש הך קרא קמא כמו קרא בתרא דר"ל מקום הנגע בלבד ת"ל את אשר בו וכו'. דע"כ לשון זה משמע טפי ממקום הנגע והדר קאמר יכול כלו דהכי משתמע שפיר לישנא דקרא את אשר בו כלומר את הבגד שבו הנגע תלמוד לומר בקרא תניין הנגע דמשמע הנגע לבד הא כיצד וכו' כך נ"ל לפ' אף על גב דהרא"ם ז"ל לא פירש כן. אבל בת"כ שלנו גרסינן בענין אחר ע"ע:

פסוק נה

פחתת וכו' כלומר שפלה וכו'. ק' דבשלמא לעיל גבי נגעי אדם ניחא הא דמראה עמוק מן העור דמחמת רוב לבנינותה הוי הכי כדפרש"י שם כמראה חמה עמוקה מן הצל אבל כאן בבגדים שהנגעים ירקרקות או אדמדמות א"כ היכי הוי נגע שמראיו שוקעים הרי הבגד לבן דהכי קי"ל דהבגדים צבועים אין מטמאין בנגעים אם כן לעולם מתחזי מראות הנגע שהוא ירקרק גבוה ממראית הבגד שהוא לבן. ואין לומר דהכא לא הוי פירושו כמו לעיל דמראה עמוק ואין ממשה עמוק אלא כאן גזרת הכתוב הוא דבעינן שיהא מקום הנגע דוקא שוקע שזה דבר שהשכל מנגדו ולשון רש"י אינו מורה כן מדכתב נגע שמראיו שוקעין והכי איתא נמי בת"כ פחתת שיהו כל מראיה שוקעין. ועוד מצינו כן לקמן בפרשת מצורע גבי נגעי בתים דכתיב שקערורות ירקרקות או אדמדמות ופרש"י שם שוקעין מראיתו. והכי תניא התם בת"כ והלא סתם קירות הבית לבנות והיכי הויין מראות הנגעים ירקרקות ואדמדמות שפלות מן הקיר הלבן ולא ידעתי למה לא העירו המפרשים ז"ל בזה. ועכשיו ראיתי בפירוש רשב"ם ז"ל דמפרש שקערורות שם מראה בפני עצמו דומיא דירקרקות נראה שהוכרח מן הטעם שביארנו אבל לרש"י ק' עוד

תמיהא לי דהרמב"ם ז"ל בחבורו גבי נגעי בני אדם ונגעי בתים הצריך בהדיא שיהיי הנגע עמוק במראיתה ובנגעי בגדים לא כתב ולא מידי והרי הנהו נמי נפקי מפחתה הוא דבעינן עמוק. והדבר צריך יישוב:

פסוק נו

וקרע אותו וכו' וישרפנו. אף על גב דהכא לא כתיב אלא וקרע אותו ושרפה לא נזכרה ילפינן לה בת"כ וז"ל יכול יקרע וישליך את הקרעים לאשפות. תלמוד לומר באש תשרפנו את אשר בו הנגע ע"כ. והיינו קרא דבתר הכי בחוזר וצומח והתם ודאי רוצה לומר שישרוף את כל הבגד וא"כ מאי האי דקאמר את אשר בו הנגע דמשמע מקום הנגע לחוד אלא ללמד על הקרע דהכא אתא דכשקורע שורף הקרע והרא"ם ז"ל לא כתב כן ע"ע:

פסוק נז

פורחת היא דבר החוזר וצומח. במאי דכתב החוזר בזה הורה לנו תרתי חדא שצריך להיות טולה עליו מטלית לראות אם חוזר ושאין כל הבגד צריך שריפה אא"כ חזר על המטלית וכדתנן בנגעים והכי איתא בת"כ:

פרק יד

פסוק ב

פירש"י ז"ל זאת וכו'. אע"ג דבת"כ אמרו מלמד שטומאתו וטהרתו ביום ורש"י לא הזכיר אלא הטהרה כבר כתב הרא"ם ז"ל דה"פ לדעת הרב כמו שטומאתו ביום כדכתיב וביום הראות בו כך טהרתו ביום כדכתיב ביום טהרתו וכן כתב הרב ק"א ז"ל. ואמנם לע"ד השפל א"א לומר כן לדעת רבי' ז"ל שהרי כ' בפ' וביום הראות וכו' וביום מה תלמוד לומר ללמד יש יום שאתה רואה כו וכו' מכאן אמרו חתן נותנים לו וכו'. הרי דאצטריך לדידיה התם וביום לדרשא אחרינא וליכא למילף מניה ביום ולא בלילה ואע"ג דאביי בפ"ק דמ"ק דף ח' דריש לתרווייהו מההוא קרא דממלת ביום דריש ולא בלילה ומוי"ו דביום דריש יש יום וכו' מ"מ לשונו של רש"י דלעיל משמע דממלת וביום דדיש יש יום וכו' ולא מיתורא דרי"ו לבד. לכן נראה טפי דרש"י נפ"ל הך דלא בלילה כרבא התם מכנגע נראה לי ולא לאורי והכי נמי איתא בת"כ ומ"מ אע"ג דהכי סבר רש"י ז"ל לא המאה על פ' כנגע נראה לי לפי שאינה מוכרחת וקרובה לפשט המקרא:

פסוק ג

אל מחוץ וכו' שנשתלח שם וכו'. כלומר שכבר ידענו שנשתלח שם בימי חלוטו שכבר הקדים רש"י ז"ל לפרי כן לעיל על פסוק בדד ישב וכו' הכא קמ"ל ששם צריך לצאת הכהן לטהרו דסד"א הואיל וכתיב בסמוך לעיל והובא אל הכהן אם כן נימא שהמצורע

יובא תחלה תוך מחנה לויה ואז ויצא הכהן שיושב במחנה שכינה לשם קמ"ל דלאו הכי. והא דכתיב והובא אל הכהן כבר דרשוהו בת"כ ללמד שלא ישהא דסד"א שצריך לשהות ז' ימים אחר שנטהר מצרעתו קודם שיראנו הכהן כמו שהיה דן מונבז לפני ר"ע קמ"ל והובא מיד ע"ש. והרב ש"ח לא ראה בת"כ ולכך נדחק באמרו דהא דכתיב והובא לא אמצורע קאי אלא על טהרת המצורע ע"ע:

פסוק ד

טהורות פרט לעוף טמא לפי שהנגעים וכו'. ממאי דלא קאמר רבי' פרט לטמאות וע"ד שכתב בסמוך חיות פרט לטרפות אלא שינה וכתב פרי לעוף טמא איכא למידק מינה דגלי דעתיה דמסתמיך ואזיל עם מאי דאמרינן בגמרא דחולין פ' שילוח הקן דף ק"מ דעוף איקרי בין טהור ובין טמא אבל צפור טהורה מיקרי טמאה לא מקרי אלא דא"כ אדרבא נפלה נא בקושיא עצומה דכיון דכתיב צפרים דמשמע דוקא טהורות מעתה תו ל"ל טהורות דמכח זה דרשו שם בגמ' טהורות למעט צפרי עיר הנדחת ושאר אוקמתות דאיכא התם ע"ש. ונראה דמשו"ה סמך רש"י לזה הך מילתא דאגדתא לפי שהצפרים באין על לה"ר וכו' כלומר איברא דצפרים בכל מקום טהורים משמע מ"מ אי לאו דכתיב טהורות הכא הוה דרשינן טמאות מיתור מלת שתי דהא מיעוט צפרים משמע ב' ועוד דמקראי דבתר הכי איכא למשמע שפיר דתרתי נינהו דהא כתיב ושחט את הצפור הא' וכו' את הצפור החיה וכו' ואם כן למה נאמר שתי אלא לרבות כל שהן שתי אף הטמאים וכ"ת אם כן לשתוק מצפרים איכא למימר אדרבא אצטריך צפרים להכשיר הטהורים דסד"א הואיל ואמר מר שהוזקק לצפרים לרמוז שהנגעים באין על לה"ר שהוא פטפוט דברים האסורים ה"נ להורות זה ליבעי עופות טמאין דוקא דהיינו פטפוט מינין האסורין שבזה מורה יותר על דבור האסור הילכך אצטריך צפרים להכשיר אף הטהורים משו"ה איכפל קרא וכתב טהורות ללמד דצפרים דוקא דהיינו טהורות וריבוייא דשתי מיבעי לן לכדדרשינן בת"כ שתי שיהו שוות והיינו דכתב רש"י פרט לעוף טמא כלומר הן אמת דבצפרים משמע טהורות מיהו לכך אתא טהורות כי היכי דלא נרבי עוף טמא מיתורא דשתי ובגמ' אה"נ דהו"מ לשנויי הכי אלא התם בעי לתרוצי דאפי' את"ל דלא מייתר שתי דנדרוש מניה לכדלעיל אפ"ה איכא לאוקומי טהורות למעט דעיר הנדחת וכו' א"נ מצינן למימר דעוף טמא דנקט רש"י לאו דוקא מין טמא אלא רוצה לומר שהוא טמא כלומר אסור כגון דעיר הנדחת או שהרג את הנפש ואידך דאמרינן התם. וה"ט דנקט רש"י בלשון יחיד עוף טמא משום דאתמר התם דלא אצטריך קרא אלא לחדא מנייהו דהיינו לשחוטה דאילו משולחת פשיטא דלא אמרה תורה שלח לתקלה ואלא מיהא לפי

שאין זה קרוב למשמעות המקרי משו"ה נקט בלשון טמא הואיל ויש מקום ליישב גם כן בטמא ממש ע"ד שכתבנו לעיל. ואהא דכתב רבי' בטעמא דבעינן צפרים איברא דהכי איתא בפ"ג דערכין דף י"ו ברם איכא למידק דהא התם ארשב"ג אר"י על שבעה דברים הנגעים באין על לה"ר ועל שפיכות דמים וגילוי עריות וגסות הרוח ושבועת שוא וגזל וצרות העין וא"כ התינח בחטא לה"ר דבעינן צפרים בשאר עבירות מאי איכא למימר וי"ל דמ"מ עון לה"ר שכיח טפי מכלהו וכההי" דאמרי ורוב בגזל ומיעוט בעריות והכל באבק לה"ר והילכך גזרה תורה על כולם דלייתו צפרים משום בעלי לה"ר הואיל ורוב המצורעים מנייהו הוו:

ועץ ארז לפי שהנגעים וכו'. ה"נ איכא למידק התינח בגסות הרוח באידך שית דכתיבנא לעיל מאי איכא למימר ונראה דכלהו שייכו בגסות הרוח דלה"ר ברור הוא דאי לאו רמות רוחא דאית ביה לא היה מספר להי"ר על חבירו וש"ד נמי אי לאו דבא לכלל כעס לא הוה עביד והכעס בא מן הגאוה כידוע וג"ע הרי אמור רבנן כל המתגאה נכשל בעריות ומפקי לה מקרא ואשת איש נפש יקרה תצוד א"כ כיון שחטא בעריות ידוע שנכשל תחלה בגאוה ושבועת שוא וגזל וצרות עין שלשתן באין מחמת חימוד ממון וזה בא ודאי מפאת הגאוה:

ושני תולעת ואזוב מה תקנתו וכו'. יש להבין אמאי צריך לתרתי תולעת ואזוב וי"ל ע"ד מאי דאמור רבנן במסכת אבות מאד מאד הוי שפל רוח וביאר שם הר"ב דר"ל דאף על גב דבכל שאר המדות הדרך האמצעי הוא המשובח מ"מ במדה זו צריך להתרחק מן הגאוה עד קצה האחרון. ועי"ל משום דאיכא ב' מיני גאוה יש שמתגאה על שלימות נפשו' חלק הרוחני דהיינו שגדול בחכמה ויש שמתגאה על עילוי גופני חלק החומרי דהיינו בגבורתו או בעשרו הילכך רמז לו שאם מתגאה ברוח החיוני ישפיל עצמו כתולעת שידמה חיות שבו לחיות התולעת ואם מתגאה בחומר שבו שהוא דבר דומם ישפיל עצמו וידמה לאזוב מקיר שהוא דומם:

פסוק ה

על מים וכו' כדי שיהא וכו'. פי' דהכי שיערו רבנן דאין לך צפור שאין דמו ניכר ברביעית מים אפילו הקטן שבקטנים ומיהו ודאי דאיכא צפור שדמו ניכר אפילו ביותר מרביעית והתורה לא הקפידה על מין הציפור די שיהא טהור יכול ליקח בין גדול בין קטן ומיהו ראיתי בילקוט בשם ילמדנו דקאת' דהוי צפור דרור:

פסוק ו

את הצפור וכו' כך לא תהא וכו'. פי' כך לא תהא בכלל טבילה כלל וכך פירש הרא"ם ז"ל אבל בש"ח כתב בשם הנח"י דהא לא ס"ד אלא הס"ד הוא שיהיה צריך לטבול

הצפור בפ״ע בטבילה אחרת קמ״ל קרא דבעינן טבילה אחי לכלם ובאמת לשון רש״י וכן הוא בת״כ. דקאמר החזיר את הצפור לכלל טבילה משמע ודאי דקרא אתא לאפוקי דלא תיסק אדעתין שאינה בכלל טבילה כלל אפילו באפי נפשה והא דכתיב ברישיה דקרא את הצפור החיה יקח אותה היינו יכולים לפי דה״ק שיקח הצפור בידו בשעה שטיבל העץ את וכו׳ אבל הצפור עצמה לעולם אימא דלא בעי טבילה כלל. והשתא דאשמעינן קרא דבעינן טבילה ממילא ש״מ דצריכא טבילה בהדייהו דהא לא כתיב אלא חדא טבילה ואי באפי נפשה היה צריך לכתוב טבילה אחרי:

פסוק ח

וישב וכו׳. שאסור בתשמיש המטה דוקא בימי ספרו אבל לא בימי החלטו הכי מסיק בת״כ. והר״ב ק״א הסביר טעם נכון לדבר דבימי חלוטו דיושב חוץ למחנה ולית ליה צוותא דאינשי הילכך חס רחמנא עליה ושביק ליה צוותא דאתתיה אבל בימי ספרו דאית ליה צוותא דאינשי שכבר נכנס למחנה אז אסר לו את אשתו ע״ש ומ״מ אכתי לא משתמע טעמא דמסתבר לאיזה תכלית החמירה עליו תורה בימי ספרו לאסור לו תשמיש המטה. ואפי׳ לומר דה״ט דהחמירה תורה עליו לאסרו בתשמיש המטה כדי שיתן את לבו להביא קרבנותיו ביום החי׳ דאיכא למיחש הואיל וכבר נכנס למחנה תו לית ליה בושה ולא איכפת ליה ולא מידי ויתרשל להביא כפרתו אבל מאחר שהחמירה עליו תורה לאסור לו התשמיש בהכי יהיב דעתיה ויביא קרבנותיו:

פסוק יג

במקום וכו׳ לפי שיצא וכו׳. אף על גב דלענין זה גם החטאת והעולה יצאו מכלל שאר החטאות ועולות שגם הם צריכים העמדה דואותם דכתיב בקרא דלעיל אכלהו קאי (לחד פרושא דפי׳ הר״ב ק״א בברייתא ופירוש זה נ״ל עיקר עיין שם) מ״מ כתביה קרא גבי אשם שהוא הראשון ורמזו גם כן בכלהו אידך באמרו במקום אשר ישחט את החטאת ואת העולה שאם לא בא הכתוב אלא להשוות אשם זה לחטאת דעלמא לומר כשם שחטאת ועולה דעלמא טעונים צפון כך אשם זה של מצורע טעון צפון ל״ל תרתי את החטאת ואת העולה ליכתוב במקום אשר ישחט את החטאת ותו לא ועוד הול״ל במקום הקדש ברישא ולכתוב הכי ושחט את הכבש במקום אשר ישחט את החטאת א״ו ה״ק קרא ושחט את הכבש הזה של מצורע במקום אשר ישחט ג״כ את החטאת ואת העולה האלו של מצורע ושלשתן הן במקום הקדש כלומר בצפון והיינו דדייק קרא וכתב אשר ישחט לשון עתיד ולא כתיב אשר שוחטים א״נ לימא אשר ישחטו כלומר בעלמא ומדכתיב ישחט ש״מ דאהנך קאי. והכי תניא בת״כ אין לי אלא אשם במקום הקדש מנין אף חטאת ועולה במה״ק ת״ל את החטאת ואת העולה במה״ק ע״כ ופירושו נ״ל דהיינו.

כדאמרן דאתא לאשמועינן שאף החטאת והעולה של מצורע טעונים שחיטה במקום הקדש כלומר בצפון ופירושו מקום שחיטת ק"ק ואופן הלימוד הוא על דרך דכתיב. ובש"ח לא עיין בת"כ וכתב בזה מה שכ' ע"ע:

פסוק יד

תנוך גדר וכו' ולשון תנוך וכו'. אף על גב דלא נעלם מעיני חכמתו של רבינו מ"ש בת"כ שהיא מלה מורכבת מן תוך ונוך שתוך הוא הפנימי ונוך היא החיצון ותנוך היא האמצעי מ"מ הרי כתב שם הר"ב ק"א וכן כתב הר"ב תי"ט בפי"ד דנגעים שלא ידע היאך מלת נוך מורה על החיצון ולכך כתב רש"י ולשון תנוך לא נודע לי ועמ"ש הב"ד שם בנגעים אבל הוא דוחק:

פסוק כ

ואת המנחה מנחת נסכים של בהמה. האי של בהמה לא ידענא מאי קמ"ל ואפי' דק"ל לרבינו לשון מנחה אמאי לא כתיב ואת המנחות שהרי גם חטאתו ואשמו של מצורע טעונין נסכים ואכתי לא הודיענו הכתוב הקרבתם ומש"ה קאמר דהאי המנחה אינו רוצה לומר מנחת נסכים של העולה אלא אשלשתן קאי וקרי להו מנחה כלומר מנחת נסכים של בהמה:

פסוק לד

ונתתי וכו' בשורה וכו'. פ' דק"ל אמאי כתיב ונתתי ויחס הרעה להקב"ה הא אמרינן אין דבר רע יורד מן השמים והול"ל כדלעיל גבי נגעי הגוף והבגד ותו אמאי נטר קרא מלכתוב נגעי הבית עד הכא חוץ למקומם דהול"ל בפי' דלעיל אצל נגעי הגוף והבגד התם נמי הול"ל והבית כי יהיה בו נגע צרעת וכו' ומשני דרמז הכתוב בשורה לישראל וכו' ואע"ג דבאים גם כן נגעי בתים לעונש וכדאמרינן אין בעל הנפשות פוגע בנפשות תחלה אלא בתחלה באים על הבתים וכו' מכל מקום בתחלת ביאתן לארץ מיהא לא באו דרך עונש אלא דרך שכר וזה רמז כאן הכתוב:

פסוק לה

כנגע וכו' שאפילו הוא חכם וכו'. טעמים הרבה נאמרו בזה ע' בראי"ם ובק"א ובש"ח ונלע"ד להוסיף על דבריהם טעם אחר שהוא לטובתו שאם הוא יאמר נגע הרי פסק וגילה דעתו לאורויי בה טומאה וכשיבא הכהן אפילו יראה לו לטהר שמא יחוש שלא לעבור אההיא דאמרינן חכם שטימא אין חבירו רשאי לטהר ולא יטהרנה אלא יגזור טומאה אף על גב דלא ס"ל שיהא כך האמת:

פסוק לו

ולא יטמא וכו'. אלא על כלי חרס וכו'. וליכא למימר כמו באוכלים ישתמש בהן בימי טומאתו דלאו בשופטני עסקינן דאין רצונו להשתמש בהן בימי טומאתו ואחר כך לשוברן שהרי בימי טומאתו יכול להשתמש בכלי מתכות שנטהרין במי מקוה אבל האוכלים עכ"פ צריך הוא לאכול גם בהיותו טמא ובש"ח תי' דשאני אוכלין שהן נאכלין לזמן מועט ולא חיישינן לתקלה אבל כלי שמקיימו לזמן מרובה חיישינן לתקלה וכו' ע"ש ואחר המחילה אין זה מספיק שהרי בין האוכלים בין הכלים צריך הוא להצניען עד זמן שיהי' טמא ואפילו שיארע לו טומאה בקרוב או אפילו שלא יארע לו עד אחר זמן מרובה ואי חיישינן לתקלה בכלים ה"ה באוכלים ולא ידענא מאי קאמר דנאכלים לזמן מועט והאמת דמעיקרא לק"מ כדאמרן:

פסוק מג

ואם ישוב וכו' יכול חזר בו. פירוש כוונתו ליישב מאי דכתיב ואם ישוב וכו' ואחרי הקצות וכו' ואחרי הטוח דהא כל מקום שנאמר אחרי מופלג הוא ומשני דאה"נ דהכתוב בא לשלול אם חזר מיד בו ביום דאינו טמא אלא אחר זמן ומש"ה כתיב אחרי וכ"ת כמה זמן אחר כך גמר שיבה שיבה דהיינו שבוע:

פסוק מד

ובא הכהן וכו' יכול וכו'. ההרגש מבחוץ הוא דהפסוקים נראה דסתרי אהדדי תוך כדי דיבור דקרא דלעיל מסיים ואם ישוב הנגע ופרח וכו' וע"ז סמך ובא הכהן וראה והנה פשה הרי לא פשה לפי המונח שכ' הפסוק למעלה ולכך מפי דפי' זה דובא הכהן וכו' אין כאן מקומו:

פסוק מו

כל ימי וכו'. כלומר דאחר שקלף והוציא האבנים המנוגעות אע"פ שעדיין צריך נתיצה גם כל הבית סד"א דתו לא מטמא הנכנס בו כיון שאין שם עוד האבנים המנוגעות קמ"ל: **והאוכל וכו' ליתן שיעור וכו'**. המפרשים ז"ל הק' מ"ש דכל אכילה שבתורה משערינן בכזית והכא באכילת פרס והרב ק"א הביא שני תירוצים בשם הג"א והלבוש והק' עליהם ותירץ מדידיה דשאני הכא דכתיב נמי והשוכב ורוצה לומר כדי אכילה כשהוא שוכב דהיינו סעודת קבע שרגילים לאוכלה בהסיבה ושוכב דקרא ר"ל מוסב ע"ש. ובאמת שתירוצו לע"ד דחוק מכלם דהסיבה לחוד ושכיבה לחוד ולא מצינו מעולם ל' שכיבה על הסיבה לאכול אדרבא מצינו אף בסעודת קבע בתורה ל' ישיבה וישבו לאכול לחם וישב המלך אל הלחם לאכול וכן רבים ועוד דל' הברייתא הוא ליתן שיעור לשוכב כדי אכילה ולדידיה היה צ"ל ליתן שיעור לשוכב כדי אכילה בשכיבה ועוד דא"כ לדבריו

נמצא שהאוכל בא ללמד ונמצא למד ואנכי לא ידעתי למה נתחבטו גדולי עולם בדבר שלע"ד נראה פשוט והיינו שאם אכילה זו בכזית דבר פשוט דברגע כמימריה אדם בולע כזית ואיך אפשר לומר שנתנה תורה שיעור לשוכב כדי אכילת כזית והרי הזמן שהוא שוהה לפשוט גופו ולשכב הוא יותר זמן מאכילת כזית ועוד אפי' נמי דלא משכחת לה והבא אל הבית וטמא וא"צ כיבוס בגדים דכיון שנכנס לפנים אפילו לא היה שם אלא רגע שנכנס ויצא מיד ממילא באותו זמן המועט ששהא בכניסה ויציאה בודאי שהיה יכול לאכול כזית אם כן כיון דמפקת ליה מכזית שהיא אכילת עראי תוקמיה באכילת קבע וקים להו לרבנן דאכילת קבע בסעודה הוא בכדי אכילת פרס. ומה שהזכיר שכיבה הוא לרבותא לומר דאפי' שכב לא מהני אא"כ שהא בכדי א"פ ולעולם שכל ששהה אפילו בלא שכיבה צריך כיבוס: ודע דהך אכילת פרס דשיערו רבנן היינו פת חטים ולא של שעורין מיסב ואוכל בלפתן כדשנינן במתניתן דנגעים פי"ג ובת"כ ופי' הרמב"ם להחמיר דהיינו בפת חטים ובלפתן הוא מוטעם ונאכל מהר ובהסיבה גם כן ממהר אכילתו לפי שאינו פונה אנה ואנה וע"ש בק"א דכתב דאי לאו דמסתפי' היה מפרש איפכא שפת חטין בלפתן ערב לו ומתאחר באכילתו שכך משמע מאותו מסב (ויש שם ט"ס דבמקום שכתב להחמיר צ"ל להקל ול"ק מה שהק' עליו התיו"ט ז"ל) והאמת דמלשון דולא פת שעורין משמע כפירושו דאילו לפי' המפרשים לישנא יתירא הוא וצריך לפי' דר"ל ולא צריך פת שעורים דשוהה טפי ומ"מ מי יקל ראש להקל נגד רבותינו כי מפיהם אנו חיים:

פרק טו

פסוק ד

אשר ישב ישב לא נאמר וכו'. וא"ת תרי קראי לאשמועינן הך דינא למה לי הואיל ומשכב ומושב כי הדדי נינהו וחד חשיבי דהא מרבינן בת"כ לטומאה אם שכב על המושב או ישב על המשכב א"כ לכתבי' רחמנא בחד מנייהו למעט המיוחד למלאכה ותיתי אידך מיניה. וי"ל דאם כן ה"א דכי שכב על המשכב או ישב על המושב דכי אורחיה הוא אז אזלינן נמי בתר מידי דאורחיה ובעינן דוקא המיוחד אבל אם ישב על המשכב דמשונה הוא או שכב על המושב אימא דכי רבי בהו רחמנא טומאה אפילו אינו מיוחד ואפילו א"ל עמוד ונעשה מלאכתנו קמ"ל קרא יתירא דעכ"פ בעינן מיוחד:

פסוק יא

וידיו לא שטף וכו' שאין בית הסתרים וכו'. וכתביה רחמנא גבי זב דחמיר דטעון מים חיים ואפ"ה היקל בו שא"צ טבילה דבית הסתרים ומניה אתו במכ"ש כל חייבי טבילות. ומיהו ראוי לביאת מים בעינן וכמ"ש ז"ל:

פסוק יט

דם יהיה וכו' אא"כ הוא אדום. נפקא לן בגמ' מדכתיב ויראו מואב מנגד את המים אדומים בדם ומדכתיב דמה מרבינן אף מה שאינו אדום ממש כגון השחור וכקרן כרכום וכו':

בנדתה כמו ומתבל וכו'. ובתר הכי פירש תהיה בנדתה אפילו לא ראתה אלא ראיה אחת וצריך לדעת למה הפך ושנה סדר הכתוב ונראה דכל זמן דלא פי' מלת בנדתה אין לו מקום לפ' תהיה בנדתה אפילו לא ראתה אלא ראייה אחד דאדרבא קרא כתיב שבעת ימים תהיה בנדתה ומשמע שכל שבעת ימים תהיה שופעת דם נדתה לכך פירש תחילה דליתא דבנדתה לא משמע שתהיה שופעת דלשון נדה אינו אלא מרוחקת כמו ומתבל ינידוהו וא"כ הי"ל תהיה בזובה אלא ודאי ה"ק אפילו לא ראתה אלא פעם אחת תשב בנדתה כלומר בריחוקה שבעת ימים:

פסוק כד

ותהי נדתה עליו יכול וכו'. ההרגש הוא דיש כפל בפ' ותהי נדתה וכו' וטמא וכו' ותי' דתרוייהו צריכי:

פסוק כה

ימים רבים שלשה ימים. הכי תנינן בת"כ דימים מיעוט רבים שנים ואחר שנאמר ימים מעתה רבים משמע מרובים על הימים והיינו שלשה ואין לומר דאם כן שנים ושלשה הרי חמשה דכבר תירץ בת"כ דלא כתיב ורבים ע"ש:

על נדתה מופלג וכו'. הרא"ם זלה"ה האריך להק' על דברי רש"י מהברייתא דת"כ ומלשון על דאין משמעו מופלג אלא סמוך ועיין להרב ק"א שהאריך הרחיב ברוח מבינתו עפ"י סוגיית הש"ס דנדה ותמצית דבריו הוא דביום ראשון אחר שעברו שבעת ימי נדתה שהוא הסמוך לנדתה שעברה וכן ביום י"א הסמוך לנדתה הבאה נפקא לן מבלא עת נדתה וביום השני שאינו מופלג הרבה מנדתה שעברה אלא יום אחד שבנתיים נפקא לן מאו כי תזוב על נדתה דאכתי סמוך קצת הוא וקרינן ביה על ושאר הימים משלשה ואילך עד יום י"א נפקי לן במה מצינו ע"ש ודבריו ז"ל עולים יפה לפי סוגיית הש"ס אבל אינם עולים לדברי רש"י דבהדיא פירש בלא עת נדתה אחר שיצאו וכו' הרי דדוקא הך יומא לחוד קאמר דמפקינן ליה מבלא עת נדתה ואף שהרגיש הרב בקושי זה ונדחק לומר דלפי שדורשים אותו בפלפול השמיטו וכו' ע"ש אין זה מעלה ארוכה. ותו אעיקרא דמילתא קשיא לי לדרכו של הרב כי היכי דמבלא עת נדתה מרבינן תרי יומי יום אחד ויום י"א ה"נ מעל נדתה אמאי לא קאמר דמרבינן נמי תרי יומי יום ב' ויום י' ואמאי אמרינן דיום ב' אתי מקרא ויום י' במה מצינו ודברי רש"י עדיין צ"ע:

פסוק לא

והזרתם אין נזירה וכו'. דלא תימא דוהזרתם כמו והזהרתם דמוזהרים ועומדים הן מן התורה ומה שייך לומר והזהרתם אלא ודאי לשון פרישה הוא והענין הוא מה שאמרו רבותינו ז"ל מכאן שצריך לפרוש מאשתו סמוך לוסתה וכמה עונה אחת ויש בזה מה"ת ויש מד"ס וכבר הארכתי בזה בחדושי על מסכת הוריות על לשון רש"י זלה"ה דשבועות ואין לי כאן מקום להאריך:

פרק טז

פסוק א

פירש"י ז"ל וידבר וכו' מה תלמוד לומר וכו'. פירוש מעיקרא מרגיש רש"י אמאי כתיב ב' דבורים חד וידבר ה' אל משה אחרי מות וכו' ואחר כך חזר וכתב ויאמר ה' וכו' ושוב מקשה רש"י בלשון הכתוב מה תלמוד לומר אחרי וכו' דמאי נ"מ בהודעה זו להודיע שהדיבור הזה היה אחר מיתת בני אהרן ורצה לתרץ כל זה באגדת ראב"ע. ולעמוד על כוונת הברייתא צריך לדעת דהתנא נמי מרגיש אלו השתי קושיות. ועוד אחרת והיא שהכתוב נרא' בו סתירה בדבריו והיינו דמדכתיב אחרי מות וכו' נראה שהדיבור הזה היה אחר מיתת בני אהרן ומדכתיב כי בענן אראה משמע דקודם לכן נאמר דהכי איתא נמי בש"ס דיומא דף נ"ג בענין המעלה עשן תניא ר"א אומר וכסה ענן וכו' ולא ימות עונש כי בענן אראה אזהרה יכול יהיו שניהם אמורים קודם מיתת בני אהרן תלמוד לומר אחרי מות וכו' יכול יהיו שניהם אמורים אחר מיתתם תלמוד לומר כי בענן אראה ועדיין לא נראה (ופירש"י אראה משמע לעתיד אלמא כשנאמר מקרא זה עדיין לא נראה אי לאחר מיתתם כבר נראה בו ביום) הא כיצד אזהרה קודם מיתה ועונש לאחר מיתה ע"כ ומעתה ה"נ נראה דקא דייק ראב"ע לענין ביאת המקדש ואל יבא בכל עת וכו' אזהרה לא ימות עונש יכול שניהם אמורים קודם מיתתם תלמוד לומר אחרי מות יכול שניהם לאחר מיתה תלמוד לומר כי בענן אראה הא כיצד אזהרה קודם מיתה ועונש אחר מיתה ולפי"ז א"ש דלאשמעינן הך מלתא כתיבי בקרא ב' דבורים וידבר ויאמר להודיע דתרתי הוי חד מקמי מיתתם וחד בתר הכי ואם תקשי מאחר שכבר נאמרה פרשה זו למשה תחלה מ"ט נשנית ומשני לפי שעכשיו נולד זה המאורע של מיתת בני אהרן בגלל הדבר הזה ולכך נתוסף דבור שני להוסיף העונש ולא ימות כדרך שמתו בניו שעי"כ יזדרז יותר להשמר מלבוא והוא המשל שהביא מהב' רופאים שהשני זרזו יותר והב' רופאים הם רמז לשני הדבורים. ונמצא פירושא דקרא לדעת ראב"ע עזה"ד וידבר ה' אל משה אחרי מות וכו' כלומר חזר ודבר לו להוסיף על האמירה הראשונה שהלא מראש ויאמר ה' אל

משה דבר אל אהרן אחיך ואל יבא וכו' בכל עת אל הקדש מבית לפרכת אל פני הכפרת אשר על הארון כי בענן אראה וכו' הוסיף לו עכשיו ולא ימות זו נלע"ד כוונת התנא יותר ממה שנדחקו בפירושה הרא"ם והרב ק"א ע"ע. ואכתי פש גבן לברורי אמאי מייתי ראב"ע במשל שלו שני דברים אל תאכל צונן ואל תשכב בטחב. ונלע"ד משום דבהך פרושתא פליגי בת"כ ר"י הגלילי אומר על הקריבה דבקה"ק מתו ולא על ההקרב' ר"ע אומר וכו' ראב"ע אומר כדי קריבה לעצמה וכדי הקרבה לעצמה ע"כ כלומר דס"ל שעל שניהם מתו ומה שלא נכתבו במקום א' לומר שכל א' היה כדי לעצמו לחייבם וענין איסורים בהקרבה נראה דסבר ראב"ע כמ"ד שתויי יין הקריבו וע"ז הביא המשל אל תאכל צונן רמז לשתיית יין ואל תשכב בטחב רמז לכניסה בכל עת במקום האסור ליכנס וס"ל לראב"ע דפי' שתויי יין נמי נאמרה למשה בסיני עם כל התורה קודם מיתת בני אהרן אלא שלא נאמר לו אלא האזהרה ואחר מיתתם נתוסף העונש דכתיב בפי' שמיני יין ושכר אל תשת וכו' ולא תמותו ודמיא לדהכא. ומה שלא נכתב שם ב' דברות כמו הכא דלא דמי דהכא הב' דברות היו למשה אבל התם הדיבור הראשון היה למשה והב' אל אהרן בשכר שתיקתו כדכתיב וידבר ה' אל אהרן וכו' ואל תקשה על מה שפירשתי לעיל בכוונת הברייתא בתיבת כי בענן אראה דמשמע לעתיד וכו' ממה שרש"י גופיה פי' אחר כך בענין אחר כי תמיד אני נראה וכו' דבהא מלתא לא רצה רש"י למשכוני נפשיה בהכי לפי שאינו קרוב לפשט. ועפ"י דרכנו יובן ג"כ מאי דמסיים אח"כ רש"י ויאמר וכו' דבר וכו' שלא ימות כדרך וכו' שכל זה נראה כפל הענין אלא הוא סוף פירושו דלעיל וכיוון להמתיק ל' הכתוב ולהודיע שזה בלבד הוא מה שנתחדש לו עכשיו בדיבור זה ולא ימות:

פסוק ג

בזאת גי' כו'. דק"ל דהול"ל באלו ולכך הוכרח לתרץ באגדה זו דאיתא בויקרא רבה וז"ל הכתוב מבשרו שהוא חי ת"י שנים וכי תעלה על דעתך שאהרן חי ת"י שנים אלא מקדש ראשון ע"י ששימשו בו באמונה שמשו בו ח' כהנים הוא ובנו ובן בנו מקדש שני פ' וכו' ע"כ וכלומר שכל אותן השנים חשוב כאלו אהרן קיים שכלם חשובים תלמידיו של אהרן וע"ד מ"ש גבי משה ויהושע:

בזאת וכו' ואף זו וכו' כמו שמפורש וכו'. כבר פי' זה רש"י לעיל בענן הקטורת ביוה"כ ועוד דכבר ידוע שכל הפרשה מיירי ביום הכפורים ואפשר לומר שכוונת רש"י בכאן להסביר קצת פנים למלת בזאת עפ"י פשוטו ומפ' דבזאת קאי על העת שהזכיר למעלה

ואל יבא בכל עת וה"ק ואל יבא בכל עת רק בזאת העת המפורש' למטה בסוף הפ' והיתה זאת לכם וכו' בחדש השביעי וכו' וכשיבא בזאת העת יבא בפר בן בקר וכו':

פסוק ד

כתנת וכו' בד' ככהן הדיוט וכלן של בוץ. לא סגי ליה למימר בד' ככ"ה לפי שבד' של כ"ה היה האבנט של כלאים צמר ופשתים ברם הכא כולם של בוץ:

ורחץ וכו' אותו היום וכו'. דע"כ אין טבילה זו שחרית בבאו למקדש לעבוד כדתנן אין אדם נכנס לעזרה לעבודה עד שיטבול דהא ודאי העבודה הראשונה הוא תמיד של שחר והוא נעשה בבגדי זהב והיכי כתיב הכא בבגדי לבן ורחץ במים ולבשם א"ו אותו היום טעון טבילה בכל חליפותיו:

פסוק ו

את פר וכו' שמשלו הוא בא ולא משל צבור. לכאורה לישנא יתירה הוא דהוה סגי לומר שמשלו הוא בא ואמאי אצטריך למימר תו ולא משל צבור אבל לכי תידוק שפיר דייק רבינו וקמ"ל דהך משלו דילפינן מהך קרא אינו אלא למעט של צבור. ומיהו אכתי הוא אפשר למשמע שיהיה משל כהנים דשפיר קרינן ביה אשר לו הואיל וכולם קרויים ביתו כדלקמן ומש"ה אצטריך קרא אחרינא לקמי והקריב אהרן את פר החטאת אשר לו לו' משלו דוקא ולא דכהנים וכדאיתא בת"כ. ואין להקשות דהאיך מתכפרין בו כל הכהנים כיון שאין להם חלק בו דכבר תירצו בגמרא שאני בי גזא דאהרן דאפקריה רחמנא לגבי אחיו הכהנים כדי שיתכפרו בו ואפשר דמש"ה הזכירם כלם בל' ביתו לומר דכדידיה דמי לענין כפרה זו ומאי דהדר וכתב למטה ושחט את פר החטאת אשר לו היינו לעכב כדתניא נמי בת"כ:

פסוק ח

ונתן וכו' מעמיד וכו'. דיוקו דרש"י דמדכתיב גורלות משמע תרווייהו בהדי הדדי ומדכתיב בתר הכי גורל אחד וגורל א' משמע הא באפי נפשיה והא באפי נפשיה ולכך תי' דהא דכתיב ונתן וכו' גורלות דמשום דבנתינה תרווייהו אהדדי שנותן שניהם כאחד והא דכתיב גורל א' וגורל א' היינו להודיע דהגרלה הויא בשתי ידיו א' בימין וא' בשמאל:

פסוק יא

וכפר וכו' וכל כפרתן וכו'. הוצרך לכתוב זה כאן להכריח מה שפירש דוידוי הזה היה על כל הכהנים מנ"ל דדילמא הכא נמי ביתו דוקא וכי תימא הא כבר התודה עליהם למעלה ניחא דהתם על הקלות והכא על החמורות ומשני דהא ליכא למימר שהרי כל כפרתן אינה אלא על טומאת מקדש וקדשיו דאילו על כל שאר עבירות שבתורה הקלות והחמורות עשה ול"ת כריתות ומיתות בית דין שעיר המשתלח מכפר על הכהנים כשם

שמכפר על ישראל וכרבנן דמתני' דספ"ק דשבועות וא"כ וידוי שני למה לי אלא ודאי שהוא על כל הכהנים דבראשון לא הוה אפי' למכללינהו בהדיא כדר"ל קשוט עצמך ואחר כך קשוט לאחרים. ואם תאמר סוף סוף הכא בוידוי שני למה חוזר ומתודה עליו הא כבר התודה עליו. וי"ל שעושה כן לתוספות טהרה לדידיה. א"נ להודיע שכלם נכללים אחריו שקרויים ביתו ולכך יכולים להתכפר בפר שלו דכדידהו חשיב:

פסוק יב

מעל המזבח החיצון. דאילו בפנימי הול"ל אשר לפני ה' כדכתיב בתר הכי ויצא אל המזבח אשר לפני ה':

דקה ההרגש שמבחוץ דהול"ל דקים דהא הסמים הם שנכתשים ונעשים דקים אלא מש"ה כתיב דקה דקאי אקטורת שהקטורת עצמה שכבר נדוקה חוזר ומכניסה למכתשת:

פסוק יג

על האש שבתוך המחתה. לאפוקי דלא נימא שהיה מערה הגחלים בארץ לפני הארון ושם היה נותן הקטורת דהשתא לפני מלך כ"ו אין עושים כן לפני מלך מלכי המלכים הקב"ה מיבעיא:

פסוק טו

אשר לעם מה שהפר וכו' משום דק"ל דהו"ל לסיומי תחלה כלהו מתנות דפר דידיה אף מה שעל הפרוכת ושעל מזבח הזהב והדר לשחוט השעיר אשר לעם ומשני מה שהפר מכפר וכו' ומשו"ה ערבינהו בהדדי נמי בתר הכי במתנות שעל מזבח הזהב:

פסוק טז

מטומאות וכו' ולא נודע וכו'. וחטאת הוא שוגג כלומר הא ודאי דמוכרח לפרש דקרא מיירי נמי בשוגג דהא כתיב לכל חטאתם וחטאת הוא שוגג ומיהו תיקשי איך אפשר לומר ששעיר זה מכפר על שגגת טומאת מקדש. והלא בר קרבן עולה ויורד הוא כדכתיב בפרשת ויקרא וכל דלא מייתי לא מתכפר ליה לכך צריך לפרש דהכא מיירי שיש לו ידיעה בתחלי שידע שטמא היה אבל אין לו ידיעה בסוף דהשתא לא מצי לאתויי קרבן עולה ויורד דהא לא ידע אחר כך שבטומאה אכל או נכנס דהשתא ע"י שעיר זה תולין לו מהפוערניות עד שיודע לו ויביא קרבן עולה ויורד ואי אין לו ידיעה בתחלי אבל יש לו בסוף שעיר דמוסף הנעשה בחוץ מכפר דהתם לא שייך לומר תולין דמעולם לא יוכל לבוא לידי חיוב קרבן עולה ויורד שהרי לא הו"ל ידיעה בתחלה ואי אין לו ידיעה לא בתחלה ולא בסוף שעירי הרגלים מכפרין כדתנן כל זה בפ"ק דשבועות ולפי פי' זה דייק שפיר קרא דבתחלה כתיב פשעיהם והדר חטאתם ולכאורה ק' דהול"ל איפכא דהשתא

ק' שאם על המזיד מכפר על השוגג מיבעיא ותו איכא למידק דהול"ל ולכל חטאתם בויי"ו ולפי מ"ש רש"י א"ש דהכי קאמר מפשעיהם על זה מכפר דלאו בר אתויי קרבן הוא ואמנם לכל חטאתם כל זמן שהם דומיא דפשעיהם דלאו בר אתויי קרבן דהיינו שאין בו ידיעה בסוף דאפשר לבא לידי חטאת על אלו ג"כ יש לו קצת כפרה דהיינו שתולין כדלעיל. ובעל ש"ח לא דק דהקשה שאם מזיד יש לו כפרה כ"ש שוגג וא"כ לישתוק משוגג ותירץ דה"א דשוגג א"צ כפרה וליתא דמעיקרא ל"ק ולא מידי דעל המזיד מכפר ועל השוגג תולה כדתנן בהדיא ולא דמו מש"ה צריכי תרווייהו:

ותו כתב הש"ח על המזידים שכ' רש"י דמיירי נמי שלא ידע בסוף ע"כ ובהא נמי לא דק דבמזיד לא שייך שום חילוק בין ידע בסוף ללא ידע דמעולם מזיד לאו בר אתויי קרבן הוא. ותו דמאי נ"מ שלא ידע בסוף כיון שהיה מזיד בשעת מעשה והענין בעצמו אין לו שחר דמה ר"ל אם לא שרצונו לומר ששכח אח"כ שעבר עבירה במזיד ומאי נ"מ אם שכח או לא שכח:

השכן וכו' אע"פ וכו'. כלומר דלא נימא הואיל ונכנסו בטומאה הרי טמאו המקדש וחללו קדושתו וא"כ מה מהני כפרה מאחר שכבר נסתלקה קדושת שכינה משם ולכך כתיב דליתא אלא השוכן אתם אע"פ שהם טמאים שאין הטומאה פועלת בו כלל חלילה קל וחומר ממ"ש אין דברי תורה מקבלים טומאה והיינו כדכתיב אם חטאת מה תפעל בו והפגם והטומאה היא לחוטאים:

פסוק יח

וכפר וכו'. דליכא למימר כפרת דברים דהיינו וידוי שכבר התודה מקמי שחיטה א"ו אבתריה קאי. ומה שהוצרך רבי' לכתוב מעורבין וכו' היינו משום דכתיב מדם הפר ומדם השעיר ולכאורה מדלא ערבינהו לכתוב מדם הפר והשעיר משמע כל חד באפי נפשיה משו"ה בא רבינו להודיע דלאו הכי הוא וההכרח לזה כמ"ש בת"כ וביומא פ' הוציאו לו מדכתיב וכפר אהרן על קרנותיו אחת בשנה ואי תימא הא באפי נפשיה והא באפי נפשיה הוה ליה תרי זימני. וא"ת השתא מדם ומדם למה לי וי"ל דאצטריך להה"א דפליגי ר"י ורבנן דלרבנן למדין מכאן לעולין שאין מבטלין זה את זה ולר"י מכאן דמין במינו לא בטיל:

פסוק יט

וטיהרו ממה שעבר וקדשו לעתיד לבא. פירש הרא"ם ז"ל וקדשו לע"ל שיזהרו מלטמא עוד ע"כ ולא זכיתי להבין דבריו דהאיך שייך לומר שיקדש את המזבח שיזהרו ישראל מלטמא עוד מה ענין קידוש המזבח עם אזהרה לישראל. ומשמעות פשט הברייתא הורה דה"פ וטהרו ממה שעבר מן הטומאה שהכניסו בו ופרחה לה טומאה אמנם מעתה צריך

לקדשו כבראשונה דכתיב וקדשת את המזבח וכו' דההיא אזדא לה כשטמאוהו ועכשיו אחר שחזר ונטהר צריך נמי לקדשו כבתחלה:

פסוק כא

איש עתי המוכן וכו'. נראה דפירוש עתי מל' עת כלומר שעבר עליו אחר שהוכן יום אחד מעת לעת והיינו דקאמר רש"י מיום אתמול ואינו ענין לפי' הרד"ק שהביא הרא"ם ז"ל:

פסוק כג

ובא אהרן וכו' אמרו רבותינו וכו'. פירוש דק"ל דכתיב ובא לו ולא פירש ביאתו זאת למה היא:

פרק יז

פסוק ג

אשר ישחט וכו' במוקדשין הכתוב מדבר וכו'. אע"ג דבמדבר איתסר להו בשר תאוה מ"מ הך קרא משמע ליה דעיקרו במוקדשין מדבר מדכתיב שור או כשב או עז ולא כתיב צאן ובקר משמע דקאי אקדשים דכתיב בהו שור או כשב או עז כי יולד וכו' ובהו דוקא הוא דאיתא כרת אבל לא בבשר תאוה אע"ג דאיתסר להו. ועוד דלא מצינו כרת שנכתב בתורה אלא על דבר הנוהג לדורות ומה גם דבתר הכי כתיב חקת עולם תהיה זאת להם לדרתם ומשמע דאכולה פרשתא קאי:

פסוק ז

לשעירים לשדים וכו'. ומנין לרבות כל שאר ע"ז תלמוד לומר אשר הם זונים הכי תניא בת"כ ולא הביאו רש"י להיות שאינו קרוב לפשט מדלא כתיב ואשר:

פסוק י

כל דם לפי שנאמר וכו'. דברי הרא"ם ז"ל כאן תמוהים וכבר הקשה עליו הר"ב נח"י והביאו בש"ח ע"ש ובהדיא איתא ברפ"ק דכריתות דף ד' דג' כריתות איכא בדם תרי הכא א' זה ועוד לקמן כל אוכליו יכרת והראשון בפרשת צו כל נפש אשר תאכל כל דם חד לחולין וחד למוקדשין וחד לדם כסוי דלא תימא לאחר שכיסהו בעפר הו"ל כעפרא ולא מחייב ע"ש אלא דכפי"ז איכא לאקשויי כל דם דכתב רחמנא הכא ל"ל לא לכתוב אלא דם דממילא הוה מוקמיה ליה בחולין מכח יתירא דקרא וכדאמרינן בש"ס. וי"ל דאי לאו דכתב רחמנא רבויי דכל לא הוה אוקמיה ליה בחולין דהוה אמינא דבר הלמד מענינו דכתיב וכפר והוה מוקמינן תרווייהו בקדשים חד בדמים הפנימיים וחד בדמים החיצוניים כתב רחמנא כל לרבות דחולין וכ"ת סוף סוף בפסוק דלעיל בפי צו ל"ל דכתב רחמנא כל לא לכתוב אלא דם וי"ל דאצטריכו תרי ריבויי בחולין חד לזמן הבית וחד דאפילו שלא בזמן הבית. ומעתה ה"פ עיקר קראי בין הך דהכא ובין ההוא דלעיל בפי

צו מיירי במוקדשין ואצטריכו תרווייהו כדלעיל ותרי ריבויי דכל היינו בחולין והנך נמי צריכי תרווייהו כדאמרן ותרי קראי דאמרינן בש"ס חד בחולץ וחד בקדשים לאו דוקא תרי קראי אלא שנים שהם ארבעה ואידך קרא דלקמן כל אוכליו יכרת איירי לרבות דם כיסוי:

פסוק יג

אשר יצוד וכו' שלא יאכל בשר וכו'. פירש"י בחולין שלא יאכל בשר תדיר שלא יעני. וא"ת דבפרשת ראה כתיב כי ירחיב ה' אלהיך וכו' ופירש"י שם למדה תורה דרך ארץ שלא יאכל בשר אלא מתוך עושר ותרי קראי להך מלתא ל"ל וי"ל דאי מהכא ה"א דוקא כי יצוד אמר רחמנא שאין בו חסרון כיס כלל אבל לקנות ולאכול אפילו עשיר ויש לו רוחב ידים אימא לא כתב רחמנא כי ירחיב ואי כתב כי ירחיב לחוד ה"א דבעשיר מיהא יכול לאכול תדיר בשר קמ"ל הך דהכא דאפילו בעשיר לא יאכלנה תדיר שלא יעני. וטעם לכל זה משום בל תשחית ומיהו איתא בגמ' דכל זה מיירי בדורות ראשונים שהיו ממשפחה בריאים אבל כגון אנו שגברה עלינו החולשא בל תשחית דגופא עדיף:

אשר יאכל פרט לטמאים. לאו למימרא דוקא טמאים אבל טרפה חייב ותיתי דלא כהלכתא כר"מ דמתניתין בפי' כיסוי הדם דסבר שחיטה שאינה ראויה שמה שחיטה ודלא כחכמים דהתם דהא אפילו תימא דנקט רש"י שיטת ר"מ מכל מקום הול"ל אשר יאכל פרט לשוחט ונתנבלה בידו והנותר והמעקר דהנהו אפילו לר"מ פטור כדתנן התם א"ו רבינו נקט מלתא פסיקתא וה"ה לנבלה וטרפה והכי אמרינן התם בגמרא דר"מ דריש אשר יאכל פרט לעוף טמא ורבנן אמרי לך עוף טמא מ"ט דלאו בר אכילה הוא טרפה נמי לאו בר אכילה היא ואזדא ליה קו' הש"ח ע"ע:

פסוק טו

אשר תאכל וכו' יצא עוף טמא וכו'. פירוש דאפי' שחטה אינה יוצאה מידי נבילה דלא דמיא לטרפה ששחטה שחיטתה מטהרתה כן פי' התוספות בפ"ב דחולין:

פסוק טז

ובשרו לא ירחץ וכו' על רחיצת גופו וכו'. ההרגש הוא דחזינן לעיל דכתיב וכבס בגדיו ורחץ במים הרי דבכיבוס הוצרך לכתוב בגדיו אבל ברחיצה לא הוצרך לפי' להיות דבר פשוט דרחיצה היינו בגופו וא"כ מ"ש הכא דסתם בכיבוס דכתב ואם לא יכבס ופי' ברחיצה ואמר ובשרו לא ירחץ. ומשני שפיר דכתב כן להפריד הרחיצה מהכיבוס ללמד דלא קאי ונשא עונו אלא על הרחיצה בלבד וה"ט נמי דאפסקיה קרא דמלת יכבס יש בה טעם מפסיק דהיינו זקף קטן. ולפי"ז נ"ל דאם לא יכבס בזה ולא פי' ענשו והרי הוא כמו

לכן כל הורג קין ומיהו ענשו מפורש במקום אחר והוא לאו דלא יטמאו את מחניהם ולוקה כמו בשאר לאוין:

פרק יח

פסוק ב

אני ה' אלהיכם וכו' דיין ליפרע ונאמר וכו'. כתב הרא"ם ז"ל דמה' למד נאמן לשלם שכר ומאלהיכם דיין ליפרע. ואע"ג דרש"י ז"ל פירש ברי"פ וארא שמצינו לפעמים אני ה' דר"ל נאמן ליפרע הרי כתב שם שזהו דוקא כשהוא אמור אצל עונש אבל כשהוא אמור אצל שכר רוצה לומר נאמן לשלם שכר והכא הרי אמור אצל שכר דמסיים הפסקא אשר יעשה אותם האדם וחי בהם הילכך ע"כ לומר דאני ה' דהכא נמי היינו נאמן ליתן שכר ואייתר ליה אלהיכם שהוא מדה"ד ללמד דיין ליפרע. ודלא כהנח"י שהביא הש"ח שכתב על דברי הרא"ם שלא זכר מה שכתב רש"י ברי"פ וארא ע"ש וליתא כי אין שכחה לפני כסא כבודו של מוהרא"ם ז"ל אלא מוכרח הוא לפ' כן מטעמא דאמרן ודברי רש"י נמי דייקי הכי שכתב דיין ליפרע ולא כתב נאמן ליפרע כלשונו דהתם בפ' וארא א"ו דהכא לאו מאני ה' נפקא לי' אלא מאלהיכם שהוא מדה"ד והיינו דיין דקאמר:

פסוק ג

כמעשה וכו' מגיד שמעשיהם וכו'. הק' המפ' זכרונם לברכה שהאחרון סותר הראשון דברישא אמר שמעשה המצריים מקולקל מכל האומות וממילא גם כנען בכללם ובסיפא אמר דשל כנענים מקולקלים מן הכל דמשמע גם ממצרים. והרא"ם תי' דר"ל דמצרים מקולקלים מכל השאר לבד מכנען וכנען על כלם ע"ש וכבר הק' עליו הר"ב ק"א מלשון הברייתא ומלבד זה איכא לאקשויי דא"כ לא לכתוב קרא אלא המקולקל מכלם דהיינו כנען ולשתוק ממצרים. והרב ק"א רצה לומר דהקושיא אינה קושייא דהברייתא ה"ק שאין מקולקל בעולם יותר ממצרים שהרי אף כנען אינו מקולקל ממנו אלא כמוהו וה"נ אמר בסיפא שאין מקולקל יותר מכנען שהרי אף מצרים לא היה מקולקל ממנו אלא כמוהו ונמצא שהיו שניהם שוין ע"ש ואע"ג דל' הברייתא דת"כ סובל פירושו דהכי תניא התם מנין שלא היתה אומה בעולם שהתעיבו מעשיהם יותר מהמצריים וכו' מ"מ לשון רש"י אינו סובלו דבהדיא כתב דאותו מקום שהיו ישראל מקולקל מן הכל הרי שלא היה בעולם אפילו שוה לו וה"נ בסיפא קאמר שאותן עממין שכבשו ישראל מקולקלים מכלן ולפי"ז הדרא קושיין. ובר מן דין ק' לדרכו של הרב מעין מה שהקשינו על הרא"ם דכיון דשוין נינהו לא לכתוב קרא אלא חד מנייהו ולשתוק מאידך והתימא מהר"ב ק"א דבברייתא אחרת הכתובה בסוף הפ' דקרי ליה מגלתא דעריות ושם כתובה כל' רש"י

ממש וכתב שם הרב על הנהו בבי כלם בארנום למעלה ולא הרגיש שפירושו דלעיל לא יתכן על זה הל' ומה שנלע"ד שהיא האמת הוא מעין מ"ש הר"ב ק"א בתחלה דלא דמי קלקול המצרים לקלקול הכנענים דאיברא שכלם היו בהן כל מיני עבירות ומיהו בחדא מנייהו גברו המצריים גם על הכנעניים והיינו בזנות דכתיב בהו אשר בשר חמורים בשרם וזרמת וכו'. ובמלתא אחריתי גברו הכנעניים עליהם דהיינו בקסמים ונחשים ועבודות זרות ואביזרייהו דאע"ג דמצרים נמי קלקלו טובא בהך ג"כ מ"מ כנעניים גריעי מנייהו תדע דהא קרי' להו דרכי האמרי ולא קרינן להו דרכי המצריים והיינו נמי דכתיב בפי' שופטים כי אתה בא אל הארץ וכו' לא תלמד לעשות כתועבות הגוים ההם לא ימצא בך מעביר וכו' הרי שהיה צריך לימוד שהוא דבר שלא למדו מהמצריים לפי שבתועבות ההם לא קלקלו כמותן ויש קצת סמך לפי' זה בויקרא רבה ע"ש. ודע דבת"כ מסיים בה במצרים ומנין שישיבתם של ישראל גרמה להם לכל המעשים הללו תלמוד לומר אשר ישבתם בה לא תעשו. ובכנעניים מסיים בה הכי ומנין שביאתם של ישראל גרמה להם לכל המעשים הללו תלמוד לומר אשר אני מביא וכו' לא תעשו עכ"ל. ונדחק בזה הר"ב ק"א שם לפרשו. ולעד"נ דמ"ש גרמה להם לאו המצריים והכנעניים קאי אלא על ישראל וכוונת הברייתא שבא ליישב מאי דקשיא דמאי קאמר רחמ' להן כמעשה א"מ וכו' לא תעשו דמשמע כמעשיהם של אלו דקלקלו טובא הוא דלא תעשי' הא כמעשה שאר אומות שאינם מקולקלים כ"כ תעשו אתמהא. וכיון לתרץ דמה שבא להזהיר שלא יעשו כמעשיהם של אלו היינו לפי שבמעשה מצרים כבר עשו כמותם כשנטמאו בהם ויתערבו בהם וילמדו מעשיהם וכמו שאמרו ז"ל גוי מקרב גוי מה אלו וכו' וה"נ היה גלוי לפניו יתברך שכשיבאו לארץ כנען ילמדו ג"כ מעשיהם ולפי' הוצרך להזהירם טפי על מעשה שנים אלו ולאו לאפוקי מעשה שאר האומות אתא. וז"ש ומנין שישיבתם של ישראל במצרים גרמה להם לכל המעשים האלו כלומר גרמה להם לעשות גם הם כמותם דמשו"ה הוצרך הכתוב להזהירם שלא לעשות עוד שנאמר אשר ישבתם בה לא תעשו דאמאי סמך לא תעשו לאשר ישבתם בה הול"ל לא תעשו כמעשה ארץ מצרים אשר ישבתם בה אלא ודאי הכי קאמר בשביל שישבתם בה וכבר קלקלתם כמותם הלכך אני מצוה אתכם שלא תעשו עוד. וה"נ בארץ כנען ה"ק אשר אני מצוה אתכם שמה וגלוי לפני שתלמדו מהם לכך אני מצוה אתכם לא תעשו:

ובחקתיהם וכו' מה הניח וכו'. ההרגש הוא אמאי כתיב הכא בל' הליכה לא תלכו ולא כתיב לא תעשו ומשני שפיר דר"ל שלא ילכו לטרטריאות ולר"מ נמי א"ש דרכי האמורי יש בהן דברים שאין בהן מעשה:

פסוק ה

ושמרתם וכו' דבר אחר ליתן שמירה וכו'. פי' דקרא ה"ק ושמרתם בין חקתי בין משפטי והדר קאמר אשר יעשה אתם וקאי אתרווייהו והוצרך לד"א דלפי' קמא הול"ל ושמרתם ועשיתם את חקתי ואת משפטי ולפי' בתרא טפי הול"ל ועשיתם את חקתי ואת משפטי אשר ישמור דהשתא הוה שפיר להיפך מקרא קמא ובזה הי' נותן ג"כ עשה לחקים ושמירה למשפטים אבל השתא הוא דוחק לפ' כדאמרן:

וחי בהם לעולם הבא וכו'. ק' דהא הך וחי בהם אצטריך למאי דאמרינן בסנהדרין ובשאר דוכתי ואיתיה נמי במגלתא דעריות משמיה דר' ישמעאל וחי בהם ולא שימות בהם לו' שיעבור ואל יהרג כשהוא בצנעא. וי"ל דתרווייהו ילפינן דאי להההוא לחוד כיון דתנאי הוא הול"ל אם חי או כי חי. ואי אינו אלא להבטחת טובת העולם הבא הול"ל ויחיה בהם א"נ וחיה על משקל והיה א"ו תרווייהו ש"מ:

אני ה' נאמן לשלם שכר. אין זה סותר כללו של רש"י דבפרשת וארא שכבר כתב הרא"ם דהך מיקרי קיום מצות שאם ישב אדם ולא עבר עבירה נותנים לו שכר כעושה מצוה אך ק' דבברייתא דמגלתא דעריות תנינא אני ה' דיין ליפרע ונאמן לשלם שכר ותרתי מנא ליה ולא עוד אלא דאפילו בקרא דלעיל ושמרתם את חקתי וכו' אני ה' התם נמי איתא בברייתא הנזכר אני ה' דיין ליפרע ונאמן וכו' והתם ודאי הוי קיום מצות ולא הוה ליה למדרשיה אלא לענין שכר. ונראה דבין הכא ובין התם סמך התנא על מאי דכתיב בפ' אני ה' אלהיכם דלעיל כתוב הוא בריש הפסקא דבר אל בני ישראל וכו' אני ה' אלהיכם הילכך אע"ג דבסוף הפסקא לא כתיב אלא אני ה' והכי ודאי רוצה לומר נאמן לשלם שכר שכתוב הוא אצל קיום מצות מ"מ בריאשא כתיב ה' אלהיכם והכא אריאשא סמך ומש"ה פי' בו התנא דיין ונאמן ורש"י כבר פירש כן בראש הפסקה וכדכתיבנא התם וההי"נ הכא אע"ג דהכא בריש הפסקה לא כתיב אלא אני ה' והוי נמי אצל קיום מצות מכל מקום הרי בסוף הפ' כתיב אני ה' אלהיכם והילכך ה"נ פי' בת"כ דיין ונאמן ואסיפא דפרשתא קאי:

פסוק ו

לא תקרבו להזהיר הנקבה וכו'. דאע"ג דהשוה הכ' אשה לאיש לכל עונשין שבתורה סד"א דהכא בעריות אתתא קרקע עולם היא ולא היא עבדה מעשה קמ"ל:

פסוק יא

ערות בת אשת אביך למדנו וכו'. פי' דק"ל לכאורה משמע דהכי מיירי בבת אשת אביו אע"פ שאינה אחותו כלל כגון יעקב נשא לאה והוליד ראובן ואח"כ לקח עוד רחל והיא אלמנה שנשאת תחלה ליצחק וילדה לו את חנה דהשתא קמ"ל קרא דראובן אסור לישא

את חנה לפי שהיא בת רחל דהיא השתא אשת אביו והא ודאי א"א לומר שהרי היא נכרית אצלו לגמרי אלא ודאי צריך לומר דבאחותו מיירי ומעתה קשה מאי קמ"ל הרי כתיב לעיל ערות אחותך וכו' דליכא למימר דהכא בא לרבות אחותו בת אביו מאשתו פסולה דכלהו כתיבי לעיל מולדת בית או מולדת חוץ וכדפירש"י התם ולכך משני דאה"נ דהכא ליכא מידי לאתויי ולא בא אלא ללמד שאינו חייב על אחותו מנכרית:

פסוק יז

זמה עצה וכו'. לא ידענא להסביר טעמא מ"ש באשה ואמה דכתיב בהו זמה טפי מכלהו עריות ושוב מצאתי לק' בפרשת קדושים בת"כ על פסוק אל תחלל את בתך וכו' ומלאה הארץ זמה ר' אליעזר אומר מנין שהוא ענוש לפני המקום כאילו בא על אשה ובתה (ופי' הר"ב ק"א דאפשר שיבא ע"ז על בתה מתוך שלא ידע על מי בא) נאמר כאן זמה ונאמר להלן זמה וכו' ע"ש:

פסוק כא

למולך וכו' ומעבירין וכו' את הבן וכו'. הרא"ם ז"ל הק' דהיינו כאביי בפ' ד' מיתות ודלא כרבא שם דתניא נמי כוותיה עיין שם ועיין בהרמב"ם פ"ו מה' עכו"ם שכ' נמי כדברי רש"י דהכא והאריך שם מרן הכ"מ ז"ל להוכיח דהיינו כרבא ע"ש דפי' הסוגייא בתרי אנפי אלא שאינם עולים לפי' רש"י שפי' בסוגייא:

פסוק כג

תבל הוא לשון קודש וכולי דבר אחר וכו'. דאילו לפירוש קמא קשה מ"ש בעבירה זו דכתיב תבל הרי כולם ערוה וניאוף הם ולפי' ב' נמי ק' דהול"ל תבלול שהרי שרשו בלל אם הוא מל' בלולה כמו תבלול בעינו:

פסוק כט

הנפשות העושות וכו'. דליכא למימר הנפשות דעלמא דאמאי שינה הכתוב שהתחיל בלשון יחיד כי כל אשר יעשה וכו' והכי נמי הו"ל לסיומי ונכרתה הנפש אלא ודאי לרבות הנקבה ועמ"ש בפסוק לא תקרבו:

פסוק ל

ושמרתם וכו' להזהיר ב"ד. ז"ל הת"כ ושמרתם את משמרתי שמרי לי משמרת ושמרתם משמרתי להזהיר ב"ד על כך ונ"ל דרישא וסיפא הכל בענין אחד דהיינו בסייגים וגדרים של רז"ל כגון שניות לעריות ומזהיר הכי לב"ד לעשות הגדרים ולתקן סייגים כדי שלא יבואו להכשיל באיסור תורה ובמלת את ריבה אזהרה לכל העם לשמוע ולקבל שפיר גזרתא של הב"ד ע"ד לא תסור וכו':

ולא תטמאו וכו'. הא אם תטמאו וכו'. כלומר דהכא תרתי קאמר קרא אם לא תטמאו אני ה' במדה"ר נאמן לשלם שכרם ואם תטמאו הריני אלהיכם דיין ליפרע וע"ד מ"ש לעיל גבי אני ה'. והיינו דהדר רש"י ומסיים לכך נאמר אני ה' אלהיכם:

פרק יט

פסוק ב

פירש"י ז"ל דבר וכו' שנאמרה פרשה זו וכו'. אע"ג דבפ' ויקהל נמי כתיב את כל עדת בני ישראל וה"נ התם ויאמר משה אל כל עדת בני ישראל וכו' מ"מ התם לא נכתב ל' זה בציווי הקב"ה כמו הכא ומש"ה לא פירש"י בהו ולא מידי אלא בהך. ומ"מ כבר הקשה הרא"ם ז"ל שהרי כל התורה כלה נאמרה לכל ישראל ומה הוסיף בהקהל זה בפ' זו ותירץ דבכל התורה תחלה היה מלמד לנשיאים ולראשים ואח"כ לשאר העם וכדפירש"י בפ' תשא ובפ' מטות משא"כ פ' זו שנאמרה לכלם ביחד ומ"מ הדר והק' דלמה הוצרך כאן שינוי זה ומה טעם וסיבה הוא היות גופי תורה תלויין בה לשתאמר בהקהל ולא בזה אחר זה ותי' בדוחק וכבר הקשה עליו הרב ק"א והוא ז"ל תירץ בדיוק לשון גופי תורה דבשאר הפרשיות הוצרך ללמדה בזה אחר זה לפי שלא היה הלימוד לכלם בשוה למי לימד גופי התורה דהיינו פשטיות ולמי היה מלמד הנשמה דהיינו פנימיות הסודות אבל בפ' זו שריבה גופי תורה והם פשטי התורה הכל שוים והיו יכולים לשמוע יחד עכ"ל והוא פלאי לע"ד דמי גילה לו להרב שבפ' זו ליכא רזין ורזי דרזין כמו בשאר כל פרשיותיו של תורה ומה נשתנה והנלע"ד דאיכא למידק נמי אומרו שרוב גופי תורה תלויים בה והול"ל כתובים בה או כיוצא בזה אלא נראה דר"ל שרוב גופי תורה שכבר נכתבו במקומם בשאר פרשיות הנס תלוים בפ' זו שחזרו ונשתנו כאן לאיזה חידוש ולכי תידוק תמצא שכל המצות שנכתבו בפ' זו כבר נאמרו במקום אחר כגון קדשים תהי' דהיינו גדר ערוה קאי אעריות דפ' דלעיל עוד בכמה מקומות נכתב. איש אמו ואביו תיראו ואת שבתותי וכו' ישנם בעשרת הדברות. וה"נ אל תפנו וכו'. וכי תזבחו וכו' בפ' צו. ובקצרכם וכו' דהיינו מתנות עניים בפ' אמור לא תגנובו ולא תכחשו וכו' בפ' ויקרא וכחש בה וכו'. וה"נ לא תעשוק וכו' איתא נמי התם או עשק את עמיתו. לא תקלל וכו' בפ' משפטים וה"נ התם איתא לא תעשו עול במשפט וכו' ולא תלך רכיל נמי איתא התם לא תשא שמע שוא היא אזהרה ללה"ר כדפירש"י שם. לא תעמוד על דם רעך היינו לא תרצח לא תשנא וכו' וה"נ לא תקום ולא תטור וכו' ה"ז בכלל עזוב תעזוב עמו. הוכח תוכיח וכשלו איש באחיו שדרשו בו איש בעון אחיו והיינו כשאינו מוכיחו דוק ותשכח והילכך מאחר דלאו מילי חדתי הוו לא האריך ללמדם בזה אחר זה אלא לכלם

בהקהל ותמצא דה"נ ספר משנה תורה נאמר כן אל כל ישראל שהיו כולם שם בהקהל והוא נמי מהאי טעמא גופא שאין שם אלא חזרה בחידוש קצת פרטי דינים ולכך נאמר יחד בהקהל:

קדשים וכו' מן העריות ומן העבירה וכו'. נר' דעריות ר"ל הנהו דכתיבי באורייתא ועבירה ר"ל כגון שניות דבהו שייך ל' קדושה דהיינו כדאמרינן קדש עצמך במותר לך שמן התורה מותרים נינהו והיינו דמסיים שכ"מ שאתה מוצא גדר ערוה. ואין כוונת רש"י לומר דלא שייך ל' קדושה אלא בפרישת עריות שהרי הוא ז"ל עצמו פי' לקמן בפ' והתקדשתם זה פרישות ע"א אלא כוונתו דציווי קדושים תהיו וכדומה הוא דבר שאינו נדרש בפ"ע אלא לעולם הוא מחובר למה שלמעלה הימנו והכא קאי אעריות דבפ' דלעיל ואהא הוא דמייתי ראיה דמצינו ל' קדושה גבי גדר ערוה וההוא דלקמן והתקדשתם וכו' התם נמי אדלעיל מניה קאי דהיינו ע"א ולאו למימרא שלא יעבדו ע"ז דהא פשיטא ומדת כל אדם היא ולא שייך בזה קדושה אלא כלומר שתתרחק מנייהו ומאביזרייהו:

פסוק ג

איש אמו וכו' אשה מנין וכו'. וא"ת ומהיכא תיתא לפטור נשים מכיבוד דאצטריך ריבויא הא הויא לה מ"ע שלא הזמן גרמה דנשים חייבות וי"ל משום דכתיב גבי כיבוד למען יאריכון ימיך על האדמה אשר ה' אלהיך נותן לך ונשים לא נטלו חלק בארץ ומש"ה הוה ס"ד דליפטר ודומה לזה פירש"י בגמרא פ"ב דברכות גבי הא דבעי נשים בברהמ"ז דאורייתא או דרבנן ופירש"י דס"ד דהוו דרבנן משום דכתיב וברכת וכו' על הארץ הטובה אשר נתן לך ע"ש ומ"ש רש"י שהאיש ספק וכו' ק' דהא ודאי חילוק זה לא שייך אלא בכבוד אבל לא במורא וא"כ הני מיעוטא וריבוייא הו"ל למכתבינהו גבי כבוד ולא הכא במור' והרא"ם ז"ל תירץ דדרשינן באם אינו ענין ולענ"ד אכתי צריכינ' למהדר אטעמא אמאי לא כתביה קרא בהדי' גבי כבוד ולא נצטרך למדרש באם אינו ענין ונראה דאי הוי כתיבי התם מיעוטא וריבוייא הוה מוקמיה מעוטא דאיש למעט נשים לגמרי דייקא נמי דכתיב על האדמה וכו' כדלעיל וריבוייא היה מוקמיה ליה לאיזה דרשא אחרינא כגון לרבות זרע פסול אבל השתא דכתיב ריבוייא גבי מורא ועל כרחך נשי נמי איתנהו בכלל ריבוייא לגבי מורא דהא ל"ת הוי וליכא שום טעמא למפטרינהו ממילא תרבינהו נמי לגבי כבוד דנימא דומיא דזכור ושמור הואיל ואיתנהו בשמירה וכו' הכי נמי הואיל ואיתנהו במורא איתנהו נמי בכבוד ומהני מיעוטא לגבי כבוד היכא דאית לה רשות אחרים עליה:

ואת שבתותי וכו' סמך שבת וכו'. וטעמא דסמך שבת וכו' הא לא"ה ה"א הואיל והקיש הכתוב כיבוד אב ואם לכבוד המקום כי היכי דלגבי כבוד המקום דוחין את השבת כגון בעבודה ה"נ לגבי כבוד אב ואם ידחה שבת קמ"ל ומ"ש רש"י וכן בשאר כל המצות היינו מדכתיב בתר הכי אני ה' דאל"כ פשיטא דמשבת ליכא לאוכוחי שאר המצות דאיכא למימר שאני שבת החמורה דשקולה ככל התורה ותו דאית בה עשה ול"ת:

אני ה' וכו' איזהו מורא וכו'. טעמא דנטר רש"י לפי זה כאן דנראה חוץ למקומו היינו ליישב טעמא מאי כתב רחמנא לימוד זה דסמיכות שבת הכא גבי מורא טפי מלגבי כבוד וכיון לתרץ דלרבותא נקטיה הכא דלא מיבעיא לגבי כבוד שלא יחלל השבת כגון להביא לו מאכל דרך ר"ה כדי להאכילו שזהו בכלל הכבוד דפשיטא שאסור הואיל ואביו לא ציוהו כלום אלא אפילו ציוהו בפירוש לעשות איזה דבר שיש בו חילול שבת לא די שאין לו לשמוע דברו ולעשותו אלא שצריך גם כן לסתור את דבריו ולא לשמוע מורא אב בזה אלא צריך לומר לו אבא איני שומע לך בזה לפי שהוא חילול שבת וכיוצא בזה:

פסוק ד

ואלהי מסכה תחילתן וכו'. דק"ל דהול"ל ולא תעשו לכם אלהי מסכה כי היכי דקאמר ברישא אל תפנו אל האלילים ולכך תירץ דהך ואלהי מסכה מחובר לראש המקרא וה"ק אם אתה פונה וכו' וע' מ"ש לקמן על פי ולפני עור לא תתן מכשול:

לא תעשו לכם וכו'. דק"ל דאמאי לא כתיב לא יהיו לכם כדכתיב התם לא יהיה לך ותי' דתרתי אזהרות נינהו לא תעשו בפ"ע ולכם בפ"ע אתם לא תעשו לאחרים ולא אחרים לכם:

פסוק ז

ואם האכל וכו' אם אינו ענין וכו'. דק"ל דהך ביום הג' יתירא הוא והוה סגי לומר ואם האכל יאכל פגול הוא דהא ביום הג' קיימי דהשתא סליק קרא למימר והנותר עד יום הג' באש ישרף אלא ודאי משו"ה הדר ביום הג' למדרשיה באם אינו ענין ואפקיה קרא בל' חוץ לזמנו לומר דלגבי הקרבן עצמו כך לי' מחשבת חוץ למקומו כחוץ לזמנו ותו הזכיר קרא ביום הג' משום ואוכליו עונו ישא דבתר הכי דעליה דביום הג' קאי דמיירי בנותר גמור בלא מחשבה וכדפירש"י בסמוך:

פגול מתועב וכו'. קשה דאמאי לא פירש"י מידי בפ' צו דכתיב פגול הוא ונטר למיפרשה עד השתא ונראה דהכא אתא לתירוצי דהיכי מפרשינן לקרא דמיירי בחוץ למקומו והא ההוא פסול מיקרי דפיגול הוי בחוץ לזמנו וכדתנן בזבחים חוץ לזמנו פגול וחייבין עליו כרת חוץ למקומו פסול ואין בו כרת משו"ה תירץ דליתא דמלת פגול אין משמעה אלא מתועב ושפיר שייך נמי בחוץ למקומו אלא דהתנא השאיל ל' פגול לחוץ לזמנו ול' פסול

לחוץ למקומו לדבר בלשון קצרה ולהודיע הענין ובלישנא דרבנן נמי משכחת הכי כמ"ש התיו"ט בכמה מקומות:

פסוק ט

לא תכלה וכו' שיניח פאה וכו'. פי' דק"ל דהול"ל בקיצור לא תקצור פאת שדך ולכך משני דקמ"ל באומרו לא תכלה שצריך להניחה דוקא בסוף שדהו כשמכלה לקצור והיינו כר"ש דפ"ק דפאה דאמר ובלבד שיתן בסוף כשיעור והלכה כמותו:

פסוק יא

לא תגנובו וכו' דבר הלמד מעניינו וכו'. הק' הרא"ם ז"ל למה לא הביא הראיה מלא תגנובו דהכא דדבר הלמד מעניינו הוא במה הכתוב מדבר בממון אף כאן בממון וממילא דאידך בנפשות והכי תניא בפרק הנחנקין עכ"ל ונראה דמהכא לחוד ליכא למילף דאיכא למימר אדרבא דבר הלמד מעניינו בנפשות דבקרא דלעיל כתיב וכרמך לא תעולל וכו' והוא דבר שחייבין עליו עונש הגוף דהיינו מלקות ונימא במה הכתוב מדבר בדבר שחייבין עליו עונש הגוף אף כאן שחייבים עונש הגוף ואילו בגונב ממון ליכא מלקות דניתן להשבון ואע"ג שזה עונש מלקות וזה עונש מיתה היינו הך דמלקות במקום מיתה קאי ומ"ל קטליה כוליה מ"ל קטליה פלגא ובפ' הנחנקין מעיקרא מייתי דרשא על לא תגנוב דעשרת הדברות דמיירי בנפשות בדבר הלמד מעניינו ובתר הכי לרווחא דמלתא דריש נמי לדהכא בדבר הלמד מעניינו ומיהו לא צריכה לה דאפילו ליכא למדרש מידי מדההוא בנפשות הך בממון אלא מדאשכח קצת סייעתא קאמר לה לרווחא לבסומי ומיהו ודאי דאי לא הוה אלא הך דרשה לא הוי מהני ולא מידי דאיכא למימר איפכא כדלעיל:

ולא תכחשו וכו' משלם קרן וכו'. כבר הכריח הרא"ם ז"ל מהברייתא דת"כ ומהש"ס דפ' הגוזל דף ק"ו דהכא ברישא ל"ג משלם קרן וחומש אלא ה"ג לפי שנאמר וכחש בה למדנו עונש אזהרה מנין ועונש זה היינו עונש לחיוביה באונסין משעת כפירה דמשכפר ונשבע נעשה גזלן ואין לו עוד דין ש"ח אלא קמא ליה ברשותיה להתחייב אם נאנסה ומיירי הכ' ברישא בשלא הודה אלא כפר ונשבע ובאו עדים דליכא חיובא דחומש ואשם ודלא כרב ששת דאמר התם דאפילו לא נשבע איכא עונש דממון להתחייב באונסין מיד משעת כפירה דמסקי' התם דלא כוותיה אלא האי דעושי' קרא להתחייב באונסין משום שבועת שקר הוא אבל אי לא אשתבע לא ולפי המסקנא ל"ק קו' התוס' שם תימא דבממון מה שייך לא ענש אלא אם כן הזהיר דבשלמא בעונש שבועה דהיינו קרבן שייך וכו' ע"ש שלא הקשו כן אלא לסברת רב ששת דסבר דעונש דאונסין הוי עונש דממון כלומר דמשום כפירתו חייב אבל לפי המסקנא דהחיוב הוא משום שבועת שקר הא לא

מיקרי ממון אלא עונש הוא משום שבועה ולא משום דררא דממונא ושייך שפיר לומר לא ענש אלא אם כן הזהיר אע"ג דהוי' עונש דממון כיון דעונשו הוא משום שבועת שקר דונשבע על שקר דכתיב בתר הכי אכוליה דלעיל קאי ובסיפא גרסינן גבי לא תשקרו משלם קרן וחומש דמיירי בנשבע והודה שאז למדנו משם העונש דחומש ואשם וכאן נכתבה האזהרה וה"ט דרש"י השמיט מאי דאיתא תו בת"כ על לא תגנובו מח"ל לפי שנאמר הגנבה שנים ישלם למדנו עונש אזהרה מנין תלמוד לומר לא תגנובו דהכא ודאי שייכא קושית התוס' משא"כ גבי לא תכחשו הואיל ומיירי בנשבע ומחמת שבועה הוא דמתחייב באונסין שייך שפיר לומר לא ענש אא"כ הזהיר ובזה מתורץ מה שהרגיש הרא"ם ז"ל ע"ע:

לא תגנובו וכו' אם גנבת סופך וכו'. הר"ב ק"א כתב דמשום דכתיבי בהרדפת הוי"ו דרשינן הכי ודוחק דכמה אחריני כתיבי הכי בוי"ו ולא דרשינן כך אלא נלע"ד דמשום דכולה פרשה כתובה בלשון יחיד לא תעשוק לא תגזול לא תלין לא תקלל וכו' ומ"ש הני דכתיבי בלשון רבים אלא לומר לך דהני כלהו שייכי בהו דכל הגונבים סופם לכחש וכו' ומ"ש רבינו סופך לכחש סופך לשקר נראה דרוצה לומר סופך לכחש בעיקר הממון ושוב כדי לקיים דברו הוא משק' שאומר כמה דברי שקרים אחרים להקים בהם את דברו אשר כחש ושוב ישבע לשקר:

פסוק יב

ולא תשבעו וכו' מנין לרבות וכו' אף על גב דהכא נמי מדלא כתיב בשמותי אלא בשמי משמע בשמי המיוחד מכל מקום נראה דדרשינן ליה באם אינו ענין לשם המיוחד שכבר נאמר לא תשא וכו' תנהו ענין לכנויין:

פסוק יד

לא תקלל וכו' ת"ל בעמך וכו'. אע"ג דההוא מיבעי ליה לכדדרשינן בעושה מעשה עמך י"ל דאי להההוא לחוד לכתוב קרא ונשיא עמך דשפיר הוה דרשינן עושה מעשה עמך דהא עמך מיותר מאי בעמך ש"מ כל שבעמך א"נ אי להההוא לחוד לכתוב ונשיא מעמך ואי להא לחוד לכתוב ונשיא ובעמך ש"מ תרווייהו. וכתב הרא"ם ז"ל אבל בפ"ד מיתות מפיק לה מאלהים לא תקלל באם אינו ענין לגופיה דהא אתי מנשיא וחרש במה מצינו תנהו ענין לישראל דעלמא ע"כ ונוראות נפלאתי דהתם לא ילפינן מאלהים אלא לאב ואם שלא מצינו בהם אזהרה אלא עונש בלבד ואכתי לשאר עמא צריכינן לילפותא דבעמך כל שבעמך:

ומ"ש יצא המת שאינו בחיים ביאר הרא"ם ז"ל דאצטריך דלא תימא מקלל חבירו דומיא דמקלל אביו ואמו שהוא חייב אפילו לאחר מיתה כדילפינן מיתורא דאביו ואמו קלל

ע"כ וק' דהיכי הוה ס"ד למילף מאב ואם איכא למפרך שאני או"א שהשוה הכתוב כבודה לכבוד המקום שחייב מיתה על הכאתם לכך יש בהם חומר זה לחייב אפילו לאחר מיתה משא"כ בחבירו והדרא קושיא חרש למה לי וי"ל דהוה אמינא דמשו"ה כתב רחמנא אזהרת אב ואם בקרא דאלהים לא תקלל כדלעיל דסמיך ליה בעמך לומר דמקשינן כל שבעמך לאב ואם לומר שחייב אפילו לאחר מיתה הלכך אצטריך חרש:

ולפני עור וכו' לפני הסומא בדבר וכו'. כתב הרא"ם ז"ל דהטעם שדרשו כן ולא הניחוהו כפשוטו משום דעור דומיא דחרש מה חרש לאו דוקא חרש אף עור לאו דוקא עור וכתב עליו הר"ב ק"א ולא ירד הרב ז"ל בזה לעומק הדבר חדא דעדיין נאמר דמי יכריחנו לדמות זה לזה דחרש הוצאנוהו מפשוטו מפני שאם נפרש אותו כפשוטו יהיה סותר אליו מלת בעמך אבל הכא למה נוציאנו מפשטו וכו' וכל שכן שאם הדימוי הכריחה ה"ל להוציאו מפשטו באופן אשר הוציאו חרש לדעתו שהוא על כל בלתי שומע וידרשו גם כן עור שאינו עור ממש אלא שאינו יודע במכשול ולמה העתיקוהו לסומא הלב וליועץ וזה אחר ההנחה דהוציאו מלת חרש ממשמעו אבל אחר העיון לא הוציאוהו אלא אמרו אין לי אלא חרש משום דחרש במשמע ומנין לרבות כו' תלמוד לומר בעמך וכו' וכולל חרש ומי שאינו חרש ולמה יצא חרש מן הכלל ללמד על הכלל וא"כ חרש עדיין הוא כפשוטו ומשמעו וגם בזה לא דק הרב כלל עכ"ל ואנכי עפר ואפר נלע"ד איפכא שהר"ב ק"א לא ירד בזה לעומק דברי הגאון ז"ל שבאו קצת סתומים וצריכים ביאור ותחלה צריך אני לבאר דודאי מי שמשים מכשול ממש לפני עור כפשוטו כההיא דעבדו עבדי ריש גלותא לרב ששת בריש מי שאחזו פשיטא ופשיטא דעברו על לאו זה אלא דרז"ל קבלו דלאו דוקא הוא אלא גם כל הנותן מכשול לפני חבירו בכל ענין ואפילו בדברים בעלמא הואיל ומכשילו באותם הדברים לפי שחבירו אינו יודע בדבר קעבר בלאו זה דלענין זה הו"ל ההוא גברא דומיא דעור והכי דרשינן מה עור מיוחד שא"י לישמר מהמכשול אף כל שאינו יודע יצא היודע ואעפ"כ רוצה ליכנס באותה סכנה אין אנו אחראין לו שאין זה דומיא דעור והיינו כסברת רשב"ג ברפ"ה דמעשר שני דסבר הלעיטהו לרשע וימות וקי"ל כוותיה אבל כל שהוא עור בדבר והוא נותן לו עצה לרעתו בין בנפשו בין בגופו בין בממונו ה"ז עובר בלאו זה דהוי דומיא דעור ממש והיינו דאמור בת"כ אל תאמר לו בת פ' כשרה לכהונה והיא פסולה אל תאמר לו צא בהשכמה שיקפחוהו לסטים אל תאמר לו מכור שדך וקח לך חמור וכו' דהראשון מירי במכשול דנפשו והב' בגופו והג' בממונו [וגם בזה לא דק הר"ב ק"א לפרש אמאי נקט שלשתן] ורש"י ז"ל לא נקט אלא האחרון לרבותא וכ"ש אידך תרתי נמצא שהלימוד שאנו עושים בעור הוא

ממש דומה בדומה ללימוד חרש דבחרש אמרינן איבעא דחרש היינו כפשוטו מכל מקום מכח ילפותא דאידך קרא דבעמך דרשינן דלאו דוקא חרש לחוד אלא ה"ה כל דדמי ליה ולאפוקי מת וה"נ הדמיון יתעבד בעור דאיבעא דבעור כפשוטו מיירי שאסור לעשות לו שום מין מכשול לפי שאינו יודע ליזהר מכל מקום מכח ההיקש דחרש דרשינן ה"נ ביה (אע"ג דליכא ביה הכרח מקרא אחרינא) דלאו דוקא עור לחוד אלא ה"ה כל דדמי ליה וע"ד דאמרו ולאפוקי מפקי' עצמו דאין אנו אחראין לו לחוס על נפשו טפי מדידיה אלא הלעיטהו וכו' וכדאמרן ומה שהכריח לרז"ל לדמות העור לחרש בילפותא זו מלבד שכך קבלו ז"ל הוכרחו גם כן מלישנא דקרא דכתיב לא תקלל חרש ולפני עור לא תתן מכשול והול"ל ולא תתן מכשול לפני עור דומיא דרישא אם איתא שזה מלתא באפי נפשה אלא משו"ה סמך העור לחרש לומר לך עור דומיא דחרש ודומה ללימוד זה תמצא בכמה מקומות בתלמוד ומנייהו בפ' כל הבשר דף ק"ד גבי קרא דלגר וכו' תתננה ואכלה או מכור לנכרי ע"ש ונמצאו דברי הרא"ם ז"ל נכונים ומיוסדים על אדני פז והיטב הדק:

פסוק טו

לא תעשו וכו' מלמד שהדיין וכו'. יש להסביר טעמא למה נקרא באלו החמשה שמות של גנאי ונראה משום דמסיק בת"כ ומייתי לה רש"י לקמן גבי משקר במדות דגורם להי' דברים מטמא את הארץ ומחלל את השם וגורם לשכינה שתסתלק ומפיל את ישראל בחרב ומגלה אותם מארצם. וכלפי החמשה נזיקים הללו שגורם נקרא באלה החמשה כינויים כלפי הראשון שמטמא קדושת הארץ נמצא שמעול והופך הטהור לטמא ולכך נקרא עול ולפי שמחלל את השם דהיינו שהבריות אומרים ראו כלומר הדיין שלמד תורה כמה מקולקלים מעשיו וש"ש מתחלל על ידו והוא מה שאמרו רז"ל עליו בפ"א דיומא ואהבת את ה' אלהיך שיהא ש"ש מתאהב על ידך וכו' ע"ש וזה שמחלל את השם גורם ההפך לכך הוא קרוי שנאוי וכנגד מה שגורם הסתלקות שכינה שחשובים כטמאים ומשוקצים שאינם ראויים שתשרה שכינה ביניהם לכך הוא קרוי משוקץ ועל מה שמפיל את יש' בחרב דהיינו להשמיד ולהחרים כדכתיב כל חרם אשר יחרם מן האדם ומפרשינן דהיינו שנגמר דינו להריגה לכך הוא קרוי חרם וע"ד הגלות שגורם שיוצאים בגלות לח"ל וחשוב כעע"ז כמ"ש על פי כי גרשוני וכו' לאמר לך עבוד אלהים אחרים וידוע שהע"ז נקראת תועבה לכך קרוי גם הוא תועבה:

בצדק וכו' כמשמעו ד"א וכו'. דק"ל דמאחר דכתב לא תעשו וכו' לא תשא וכו' אמאי הדר וכתב בצדק וכו' ופירי' כמשמעו כלומר ולעבור עליו בעשה ול"ת ולפי זה קשה דלא הול"ל אלא בצדק תשפוט ומאי עמיתך דמשמע הא למי שאינו עמיתך לא איכפת לן

וזה אינו שהמשפט שוה לכל ואפילו לרשע אסור להטות עליו את הדין לכך מייתי ד"א דהשתא דייק שפיר עמיתך לאפוקי רשע דאין חיוב לדינו לזכות אדרבא ברשיעי כל מה דאפשר דמיתלי תלינן כמ"ש ז"ל ומיהו להך פירוש נמי ק' תרתי חדא דלא שייכא כ"כ מלת תשפוט ותו דאין זה ענין לפסוק הזה דאירי בדיין ואזהרה זו איננה מיוחדת לדיין אלא לכל איש אשר בשם ישראל יכונה:

פסוק טז

לא תלך רכיל וכו' לכך אני אומר שהלשון הולך ומרגל וכו'. פי' הואיל ובשאר לשון הרע לא מצינו בל' הליכה רק ברכילות בלבד לכך אני אומר שהלשון כלומר לשון הולך רכיל קרוי כך על שם שהולך ומרגל מבית לבית וממקום למקום כך נראה לפרש שהרי בתחלה כך אמר שנקרא הולך רכיל לפי שהולך ממש בבתים רעים וע"ז הביא ראיה וחיזוק ממה שלא מצינו הליכה אלא ברכיל:

לא תעמוד וכו' ואתה יכול להצילו וכו'. ואפילו אינו יכול בעצמו חייב להשכיר אחרים משלו להצילו דמשום הכי אצטריך הך קרא דאילו בדידיה למטרח ולהצילו מהתם נפקא אבדת גופו מנין תלמוד לומר והשבותו לו הכי אי' בש"ס דסנהדרין:

אני ה' נאמן וכו' ונאמן וכו'. לפי שכאן הוא כתוב אצל קיום מצות ואצל עונש דכתיב בפסוק ויראת מאלהיך כלומר המעניש לעוברי עבירה והכי נמי לעיל וחללת את שם אלהיך אני ה' הילכך הכא צריכינן למדרש לתרווייהו ודייק רבינו דהכא כתב ונאמן ליפרע ולא כתב דיין ליפרע וזה מסכים לדברי שכתבתי לעיל בפי' אחרי מות בפי' איש איש אל כל שאר בשרו עיין שם:

פסוק יח

לא תקום וכו' השאילני מגלך וכו'. כן הלשון בת"כ ואיכא למידק אמאי בנקימה התחיל במגל ובנטירה הפך והתחיל בקרדום. ונלע"ד משום דסתם מגל הוא לקצור התבואה שהוא דבר רך ואינו מתקלקל אבל קרדום סתמו לבקוע עצים ודברים קשים והוא מתקלקל ונפגם ובזה מובן דבנקימה נקט הכי לרבותא כלומר אמר ליה השאילני מגלך שהוא דבר שאינו מתקלקל וא"ל לאו למחר אמר לי' השאילני קרדומך שהוא דבר המתקלקל אפ"ה אינו יכול ליפטר מלהשאילן ולומר בשלמא אם היה שואלני המגל הייתי נותן לו אע"פ שהוא לא נתנו לפי שאינו מתקלקל אבל מאחר שהוא לא רצה להשאילני אפי' דבר שאינו מתקלקל היאך אני נותן לו דבר המתקלקל קמ"ל קרא דאפ"ה אם אינו משאילו עובר על לא תקום ובסיפא דנטירה הפך הסדר לרבותא כלומר אף על גב דכשאומר לו איני כמותך שלא השאלתני אינו מביישו בדבריו אלו שיכול הלה להשיבו תשובה ניצחת ולומר לו אני לא השאלתיך לפי ששאלתני הקרדום שהוא דבר

המתקלקל אבל אם היית שואלני המגל כמו שאני שואלך גם הייתי משאילך קמ"ל קרא דאפ"ה לא מצי למימר ליה ולא מידי ואם אומר עובר על לא תטור. ובזה אני מבין דקדוק ל' הת"כ דתניא עד היכן כחה של נקימה אמר לי' השאילני מגלך וכו' ובתר הכי תניא עד היכן כחה של נטירה אמר ליה השאילני קרדומך וכו' והר"ב ק"א נדחק שם בפירוש דברים עד היכן כחה ולפי האמור ניחא:

ואהבת לרעך כמוך אמר ר"ע וכו'. פירש"י בפרק במה מדליקין שכל המצות הנאמרות בתורה נכללו בזה דרעך זה הקדוש ברוך הוא דכתיב רעך ורע אביך אל תעזוב ואל תעבור על דבריו שהרי שנאוי לך שיעברו על דבריך ע"ש ולפי"ז מובן למה הוצרך רש"י להביא הדבר בשם בעליו לפי שבא לפרש דלרעך זה הקב"ה ואי לאו דאמרוה רז"ל לא הוה מפרי הכי מדידיה דלאו אורח ארעא אלא שרז"ל ברוח קדשם קבלו שזו כוונת הכתוב והיינו דאמר מר אמר רבי עקיבא זה כלל וכו' כלומר ואי לאו דאמרה ר"ע לא הוה אמינא לה:

פסוק יט

ובגד כלאים למה נאמר וכו'. ההרגש שמבחוץ הוא דבשלמא מאמרו בהמתך לא תרביע כלאים מובן ממילא דר"ל כל ב' מיני בהמה וה"נ שדך לא תזרע כלאים כל ב' מיני זרעין אסור לזרען יחד אבל בגד כלאים הואיל ולא כל שני מינין אסורים אלא דוקא צמר ופשתים א"כ לא הו"ל לסתום אלא לפ' ומשני שלא הוצרך לבאר לפי שמבואר במקום אחר לא תלבש שעטנז צמר ופשתים יחדיו ואדרבא כאן יש להקשות למה נאמר שכבר כתיב באידך קרא ומתרץ לפי שנאמר וכו' ומ"ש רש"י דנוז דבר הנמלל כמו חזיין לנאזי דאית בהו הך לישנא איתא בפ"ג דמ"ק דף י"ב אההיא דרב יהודה שרא במועד למעקר כיתנא ולמעקר שומשמי ופרכינן שומשמי למאי חזו ומשני חזו לנאזי דאית בהו ואמנם רש"י גופיה פי' נאזי גרעינין דאית בהו בשומשמין דחזו למעבד בהו משחא ע"כ וא"כ לא ידענא מהו זה שכתב רש"י הכא שאנו מפרשין ל' כמש ואפשר דכאן חזר בו מפירושו דהתם ומפרש חזיין לנאזי כלומר אותן הגרעינין שהם דבוקים וכתושים זה עם זה וראויים לעשות מהן משחא וזהו לשון כמש כלומר שע"י רגלים נדושו ונעשו כמושים. ומ"מ פירושו דהתם אינו ענין לזה כלל וגם הערוך פירשו כפירש"י דהתם דהיינו גרעינין:

פסוק כ

נחרפת וכו' ואיני יודע וכו'. אפשר לפרשו מלשון ימי חרפי כך ר"ל שקדמה ליארס קודם הזמן שעדיין לא נפדתה לגמרי ולכן לא יכלה ליארס אלא לעבד ולא לבן חורין:

והפדה וכו' פדויה ואינה פדויה. דהכא ודאי ליכא למימר דברה תורה כלשון בני אדם דא"כ לשתוק קרא ולא לכתביה כלל דמדכתיב והיא שפחה פשוטה שאינה פדויה:

בקורת וכו' ורבותינו למדו מכאן וכו' וכתבו וכו' וכתבו הכתוב כאן לרבותא דאפילו במלקות זה שהוא חידוש דאפילו שניהם מזידין היא לוקה והוא אינו לוקה אפ"ה בעי לקרות וכ"ש בשאר מלקיות ומ"ש שהדיינים קורין לאו דוקא אלא הגדול שבדיינין הוא הקורא:

פסוק כג

שלש שנים וכו' משעת נטיעתו יכול וכו'. פירוש דק"ל דהול"ל עד שלש שנים יהיה לכם ערלים שאז הוה משמע דעד ג' שנים יהיה הפרי ערל מלאכלו ומדלא כתיב אלא שלש שנים וכו' משמע דר"ל ג' שנים יהיה של ערלה השנים בעצמן בין יש בהן פרי בין שאין בהן פרי עולה למנין שני ערלה מעתה צ"ל מאימתי מונין לו משעת נטיעתו והשתא ק' כיון דערלים קאי אשלש שנים אמאי כתיב יהיה ותירץ בהווייתו יהיה אי נמי בענין אחר הוא נקשר דהשתא דחזינן שהיקל בו הכתוב דעולין למנין השנים הראשונים אפילו אם אין בהם פרי מעתה יכול שנקל גם כן שאם הצניעו יהא מותר תלמוד לומר יהיה:

פסוק כה

להוסיף לכם וכו'. רע"א לא דברה וכו'. כלומר אף על גב דלכאורה יש דוחק לפ' כן שהרי האי להוסיף קאי על תאכלו ואיך נאמר דה"פ מה שתשמרו שני ערלה יהיה להוסיף וכו' הא קרא לא כתיב אלא תאכלו את פריו להוסיף לכם וכו' והו"ל לכתוב הך להוסיף וכו' קודם לובשנה החמישית תאכלו את פריו מש"ה מייתי רש"י הפי' בשם ר"ע האומרו כלומר כך פירשו רז"ל ואף שיש קצת קושי צריך לדחוק ולפ' כן לפי שאין לפ' הבנה אחרת וה"ק מה שתאכלוהו בחמישית בלבד ולא בשנים שקדמו הדבר הזה יהיה להוסיף וכו':

פסוק כח

ושרט לנפש כן דרכן וכו'. נתכוון רבינו בזה למיהב טעמא אמאי לא אסרה תורה אלא על מת דכתיב לנפש וכמ"ש בת"כ דעל ביתו שנפל ועל ספינתו שאבדה בים לא מיחייב ויהיב טעמא שלא אסרה התורה אלא שלא לעשות כמעשיהם ולא היה דרכן לשרוט אלא על מת ומיהו לא איתמר בת"כ אלא שאינו חייב על צער אחר אבל איסורא מיהא איכא דקי"ל כסתמא דמתניי' דפ' החובל דקתני החובל בעצמו אף על פי שאינו רשאי פטור והכי דייקי דברי הטור בי"ד סי' ק"פ שכתב המשרט על צער אחד שבא לו פטור. ואף על גב דמרן הב"י כתב שם דלישנא דפטור דנקט רבינו לאו דוקא דאיסורא נמי ליכא אחר המחילה מרוממות קדושתו נראה דבדוקא נקט הטור ומטעמא דאמרן. ושוב מצאתי להרב ש"כ שם שכ"כ בשם הב"ח. ומזה ק"ל על מ"ש התוספות ספ"ד מיתות דף ס"ח אההיא דר"ע דכשנפטר ר"א היה מכה בבשרו עד שדמו שותת ומשום שרט לנפש ליכא

דמשום תורה קעביד ע"כ מאי נ"מ דמשום תורה קעביד סוף סוף איסורא מיהא איכא דחובל בעצמו הוא. ויותר ק' על הרא"ם ז"ל שתירץ כתי' התו' והביא ראיה מהברייתא דת"כ דהתורה לא אסרה אלא על המת בלבד כדתניא יכול אפילו שרט על היחוד שנפל וכו' הא חייב ת"ל לנפש ע"כ ולפי' האמור ליכא מינה שום ראיה דהא לא אמרינן אלא שאינו חייב אבל איסורא דאורייתא מיהא איכא ובר מן דין עיקרא דמלתא איני מבין דאף על גב דמשום תורה עביד מ"מ כוונתו היתה לפי שמת אותו החכם שהיה לומד ממנו ולפי שמיתתו גרמה לו שרט על הצער שהיה לו על מה שהפסיד במיתתו וסוף סוף על מת מיקרי דכל השורט על מת כוונתו על הצער שיש לו במה שהפסיד במיתתו ומה לי לפי שהפסיד תורה מ"ל לפי שהפסיד ד"א ולקו' ראשונה אפשר ליישב דעת רבותינו בעלי התוס' ז"ל בהאי דמסקי' בגמרא בפרק החובל דתנאי היא דאיכא מ"ד דשרי לחבול בעצמו וא"כ אף על גב דאנן קי"ל כמאן דאסר וכסתם מתניתין וכדאמרן מ"מ כוונת התוספות לומר דר"ע הוה ס"ל כמאן דשרי וכ"ש משום כבוד התורה ומ"מ קו' שנייה במקומה עומדת ונראה דהא נמי ל"ק דגדולה מזאת אשכחן דאותו היום שמת ר' בטלה קדושה ופי' קדושת כהנים דשרי ליטפל בו וכמו שהאריכו בזה תו' עצמם בכתובות וכתבו דיום שמת ר"ת הכריז רבינו חיים הכהן אין כהונה היום וטעמא לפי שצדיקים במיתתם קרויים חיים וכיון דלאו מתים נינהו לא מטמאו ה"נ מצינו למימר דר"א לא מת הוה אלא חי ולא מיקרי שבט לנפש ואיברא דאיכא איסור דחובל בעצמו מ"מ משום כבוד תורה אפשר שיש לדחות איסור זה תדע דהא אמרינן אדם כי ימות באהל אין ד"ת מתקיימים אלא במי שממית עצמו(ולאו דוקא ממית) עליה וכה"ג אי לאו משום תורה הוה אסור מההיא דר"א הקפר ובפ' עליו מאשר חטא על הנפש שציער עצמו מן היין דמהכא נפי' למ"ד דאסור לחבול בעצמו כדאיתא התם בפ' החובל וה"נ נימא עשה דכבוד תורה עדיף. ומעתה אעיקרא דמלתא יש לומר דאיברא דקעבר על לאו מ"מ אתי עשה ודחי ל"ת וכ"ש הך עשה:

פסוק ל

ומקדשי תיראו וכו'. דאף על פי שאני מזהירכם על המקדש וכו'. אף על גב שכבר נכת' זה גבי משכן בר"פ ויקהל צריכי תרווייהו דאילו נאמר משכן ה"א לפי שקדושתו קדושת שעה אבל מקדש קדושת עולם אימא דחיא שבת ואי אתמר מקדש ה"א לפי שלא נמשח בשמן המשחה אבל משכן שנמשח דוחה צריכי דומיא למ"ש בשבועות גבי טומאת מת וכתבו רש"י בפרשת חקת:

פסוק לב

והדרת פני זקן איזהו הדור וכו'. פי' דק"ל דכי היכי דפתח מפני שיבה תקום ה"נ הו"ל לסיומי ופני זקן תהדר אלא צ"ל כמו שתי' בגמרא פ"ק דקדושין דסמך הכתוב הדור לקימה להקישן מה הדור שאין בו ביטול אף קימה שאין בה ביטול ומה קימה שאין בה חסרון כיס אף הדור וכו' וא"כ צריך לדעת איזהו הדור כדי שנוכל לומר בפשיטות מה הדור וכו' ולכך משני שפיר דהדור היינו לא ישב במקומו וכו' שהללו הם דברים שאין בהם ביטול ואין בהם חסרון כיס וא"ש הקושיא דגמרא ומתורצ' הקו'. ומ"ש יכול יעצים עיניו וכו' דמשמע ליה לרבינו דויראת קאי נמי אקימה ומיהו צריך לפרשו ג"כ כה"ג בהדיא ועפ"י מה שפירש רבינו מהו ההדור א"ש דה"נ מצינן למימר יכול יעשה עצמו כאילו אינו יודע שאותו המקו' מיוחד לזקן ולכך הוא יושב שם וה"נ כאילו לא ידע שהזקן דיבר על אותו הענין שהוא מדבר לסותרו לכך נאמר ויראת מאלהיך ובגמרא מוקמי לה להך שלא יעצים כלומר קודם שיגיע אליו הזקן דאל"כ לאו ברשיעי עסוקים ע"ש וכה"ג איכא למימר נמי בהדור:

פסוק לג

לא תונו אונאת דברים וכו'. מדכתיב בתר הכי כי גרים הייתם בארץ מצרים ומשמע ליה דאכלה פרשתא קאי למיהב טעמ' ואי באונאת דברים ניחא וכמ"ש רש"י מום שבך וכו' אבל אי באונאת ממון לא שייך למיהב טעם זה:

פסוק לה

לא תעשו עול וכו'. אם לדין וכו' ההרגש הוא דמה ענין מדה אצל משפ' והול"ל לאו אחר באפי נפשיה:

ובמשורה זו מדת הלח והיבש. רש"י גופיה במציעא אברייתא דקתני ובמשורה שלא ירתיח פירוש משורה מדת הלח ולפ"ז יש כאן ט"ס וצריך לומר זו מדת הלח בלבד דמדת היבש הרי היא בכלל משקל שהרי במדה פירוש מדת קרקע. ומיהו אפשר דהכא רש"י נקט כפי הברייתא של ת"כ דקתני ובמשורה זו זיר הגדול וי"א זו קוטית קטנה (ופי' הק"א מדת הלח והיבש) וי"א זה המחק ע"כ:

פסוק לו

אשר הוצאתי וכו' ע"מ כן ד"א וכו'. לפירוש ראשון ק' דלמה במצוה זו דוקא כתיב כך הרי הוציאם מא"מ ע"מ לשמור כל המצות ולד"א ק' דמה ענין הוצא מא"מ טפי הול"ל אשר הכתי כל בכור בארץ מצרים לכך מייתי תרווייהו:

פרק כ

פסוק ב

עם הארץ שבגינו וכו' שעתידין וכו'. פירוש הרב ק"א הואיל והן חשובין שבגינם נבראת הארץ הן ראויים לסייע וגם כן הואיל ועתידין לירש את הארץ שאינה מקיימת את החטאים ונכון הוא. ומ"ש תרתי דאי לא אתא אלא לומר שבגינו נברא הרי גם השמים נבראו בגינם כמ"ש בראשית בשביל ישראל שנקראו ראשית וא"כ אמאי כתב הארץ טפי מהשמים ויותר הול"ל העולם א"ו בא לרמוז ג"כ על א"י. ואי להא לחוד הו"ל לפ' איזו ארץ דהארץ סתם כל הארץ במשמע:

פסוק ג

כי מזרעו וכו' לפי שנאמר וכו'. הכא גבי מולך אפילו בפעם ראשונה לא כתיב אלא אשר יתן מזרעו סתם אלא דלפי שמצינו במשנה תורה מעביר בנו ובתו ואי לאו הך קרא יתירא הוה ילפינן מהתם דבנו ובתו דוקא:

למען טמא וכו' את כנסת ישראל וכו'. דליכא למימר כמשמעו דמה ענין המקדש לכאן לא שייך זה אלא בנכנס למקדש בטומאה וכיוצא לכך פירש דאת מקדשי רוצה לומר כנסת ישראל ופירש דמאחר שזה העביר בנו למולך השרה על אותו זרע רוח הטומאה של מולך אבל אינו ניכר בו ולכשיגדל זרע ויתערב בקהל ה' הרי מטמא קהל ה' שהם כ"י והמה אינם יודעים שיזהרו ממנו. והיודע סוד המקדש שה"ס כ"י ממש לא יתמה היכי קרי קרא מקדשי לב"י ונמצא דאף על גב דבת"כ אמרינן מטמא המקדש הוא הדבר עצמו אשר דיבר רש"י וה"ט שלא הביא המדרש אחרי פשוטו כדרכו וזה אחד מן המקומות שמורים באצבע דרבינו ז"ל כל רז לא אניס ליה:

פסוק ד

ואם העלם יעלימו אם העלימו וכו'. אע"ג דמצינו למימר דברה תורה כלשון ב"א כאן הרבה דברים הכריחו לרבינו לדרוש אחד דאטו בב"ד דמגיזתא עסוקין שמעלימין עיניהם שלא להעניש על עון חמור כזה. ותו מה ענין עם הארץ לכאן אם יעלימו בית דין מבעי ליה ועוד אמאי כתיב העלם יעלימו מבנין הפעיל דמשמע יעלימו את אחרים אף על גב דקאי על העינים מכל מקום הומ"ל ואם יתעלמו מן האיש ההוא כמו לא תראה והתעלמת לא תוכל להתעלם לכך פירש דה"ק אם העלם אפילו סנהדרי קטנה אפילו בדבר אחד רוצה לומר על עבירה אחת אפילו איננה חמורה כ"כ הם יגרמו להעלים אפילו סנהדרי גדולה וזהו יעלימו את עיניהם דהיינו סנהדרי גדולה שהם עיניהם כדכתיב אם מעיני העדה וכו' שיהיו גם הם כעם הארץ שלא יענישו אפילו על דברים

הרבה ועבירות חמורות כאלה וזה יהיה על צד העונש ומכל מקום הוא יתברך לא יצדיק רשע דכתיב בתר הכי ושמתי אני את פני וכולי:

פסוק ה

ובמשפחתו אר"ש וכי משפחה וכו'. ההרגש הוא דמ"ש דלעיל לא כתיב אלא ואני אתן את פני באיש ההוא ולא כתיב התם ובמשפחתו ותי' דהתם בדלא ידעי והכא בדידעי ומחפין עליו:

והכרתי אותו למה נאמר וכו'. ב' הדגשים יש כאן א' דעיקר קרא לא נצרכה דהא כתיב לעיל ואני אתן וכו' והכרתי אותו וכו' והכא לא הו"ל אלא ושמתי אני את פני וכו' וממילא ידענא מהו ענשו ועוד קשה דהואיל ומסיים קרא ואת כל הזונים אחריו וכו' א"כ אמאי האריך באמרו והכרתי אותו ואת כל וכו' לימא מעיקרא והכרתי את כל הזונים אחרי המולך וממילא בין הוא ובין אחריני בכלל. וה"נ חד מתרי אילין הוא מבחוץ וחד כיון רבינו באמרו למה נאמר:

פסוק ז

והתקדשתם זו פרישות ע"א עיין מ"ש לעיל בראש הפרשה בס"ד:

פסוק ט

דמיו בו וכו' ופשוטו וכו'. הניח הפשט לאחרונה משום דק' שהרי כל חייבי מיתות נמי הם הגורמין לעצמם וא"כ הי"ל בכלהו דמיהם בם:

פסוק יב

תבל עשו וכו' ד"א וכו'. עמ"ש בפרשת אחרי מות על פי תבל הוא:

פסוק יד

ישרפו וכו' אי אתה יכול וכו'. פירוש ההרגש הוא דהל"ל בקצרה ישרפו אתם א"נ את כלם אמאי פרט אתו ואתהן:

פסוק טו

ואת הבהמה תהרוגו אם אדם וכו'. ההרגש הוא דכיון דמיתתן שוה אמאי לא כיילינהו אהדדי ותי' שבא הכתוב לרמוז טעם להריגת הבהמה וה"ק משום דמות יומת האיש הילכך את הבהמה תהרוגו לפי שבאה תקלה וכו':

פסוק יז

חסד וכו' חסד עשה המקום וכו'. נ"ל לפרש שהחסד שעשה המקום היה משום דלעולם אורחא דמלתא שאם נולד הזכר תחלה ואחר כך נולדה הנקבה אסורה עליו לפי שבבואה לעולם כבר יש לה אחת בעולם וכן אם הוא להיפך חל האיסור לפי שכשבא הזכר מצא אחותו בעולם ואפילו אם נולדו תאומים א"ש אליבא דרבנן דבכורות דאמרי א"א לצמצם ולעולם א' לו וא' לכהן ודלא כר"י הגלילי שם אבל כשנולדו קין ותאומתו חסד עשה

המקום שיצאו שניהם כאחד ממש שלא כדרך הארץ ולפיי לא חל עליהם איסור אחוה זה נ"ל ע"ד דרש ובענין מה שהק' הרא"ם ז"ל מבני יעקב עיין מה שכתב בפרשת וישב על פסוק וכל בנותיו:

פסוק יח

הערה וכו' והעראה זו וכו'. פירוש דחייב בהעראה לבד כגומר ביאה ואין לי אלא בנדה שאר העריות מנין ת"ל באחות אב כי את שארו הערה והדר ילפי כלהו עריות במה הצד מהנך תרתי הכי תניא בת"כ ועיין לק' בסמוך:

פסוק כא

נדה היא וכו' ורבותינו דרשו לאסור העראה וכו'. איברא דהכי אמרינן ברי"פ הבא על יבמתו דף נ"ד אשכחן נדה שעשה בה המערה כגומר שאר עריות מנין אתיא מאשת אח דכתיב בה נדה היא וכי אשת אחיו נדה היא אלא כנדה מה נדה בהעראה אף אשת אח בהעראה ומיהו הדר פריך מה לאשת אח שכן בידו לרבות דאי בעי מקדש ואזיל כי אלפא אלא אתיא מאחות אב ואחות אם דכתיב בהו כי את שארו הערה וכדכתיב לעיל מהברייתא דת"כ דמפיק להו לכולהו במה הצד מנדה ואחות אב והדר פריך מה להצד השוה שבהן וכו' ומסיק אלא א"ר יונה אמר קרא כי כל אשר יעשה מכל התועבות האלה ונכרתו וכו' הוקשו כל העריות לנדה מה נדה בהעראה אף כל בהעראה. ואלא נדה דכתיב' גבי אשת אח למה לי לכדרב הונא וכו' מה נדה אע"פ שיש לה היתר לאחר מכאן בשעת איסור' בכרת אף יבמה אף על פי שלאחר מיתה מותרת בחיי הבעל אם גירשה חייב עליה היבם בכרת והעראה דגבי אחות אב נמי דריש לה התם לדרשה אחריתי ע"ש ומעתה קשה טובא על רבינו ז"ל אמאי מייתי דרשה דלא קיימא במסקנא דפרכי עלה כאשר הראת וטפי הו"ל לאתויי בפי אחרי מות דרשה דר' יונה דמקשי כל העריות לנדה כדמסיק הש"ס והוא גם כן דרש קרוב לפשט ולמשמעות הכתוב טפי מדרשה זו והכא כיון דפי' נדה היא ע"פ פשוטו מנודה ומאוסה תו לא הוה צריך למידי ואי קשיתיה דסוף סוף לא היה צריך הכתוב לומר נדה היא דידוע הוא שהשכיבה הזאת מאוסה וכל העריות מאוסות הן ולכך רצה להסביר יתורא דקרא ע"פ אגדת רבותינו הו"ל לאתויי מאי דמסיק הש"ש כדלעיל. ותו אמאי לא אייתי נמי מאי דדרשו נמי על ההעראה דלעיל הכתובה גבי אחות אב בפרט שהיא ברייתא מפורשת בת"כ ותמהני מהגאון הרא"ם ז"ל דכל רז לא אניס ליה למה לא העיר בזה על רבינו ולי צ"ע:

פסוק כה

והבדלתם וכו' בין שנשחט וכו'. ק' דבס"פ שמיני כתיב גם כן להבדיל בין הטמא וכו' ופירש"י שם כמו הכא וה"נ תניא בת"כ בין הכא ובין התם ותרתי קראי ל"ל וגם

בזה תמהני מהרא"ם ומהר"ב ק"א שלא העירו ואפשר לומר דחד לענין טומאת נבלות דכשנשחט חצי הסימן הויה נבלה ומטמאה והיינו ההוא קרא דהתם ודבר הלמד מעניינו הוא דאותה פרשה מדברת בענין טומאה והך דהכא לענין איסורא ומש"ה מסיימי בה בת"כ ומביאו רש"י בסמוך אשר הבדלתי לכם לטמא לאסור:

פרק כא

פסוק א

פירש"י ז"ל אמר ואמרת להזהיר וכו'. לכאורה משמע דר"ל דאע"ג דבשלמא בכל איסורין שבתורה ק"ל קטן אוכל נבילות אין ב"ד מצווין להפרישו שאני כהנים הואיל וריבה בהן הכתוב מצות יתירות ולכך מפרשים מרבוייא דקרא שמצווים להזהיר ולהפריש קטניהם מליטמאות אבל ממ"ש רש"י בפ' אחרי מות גבי אזהרת דם כל נפש מכם להזהיר גדולים על הקטנים ש"מ דאין הפרש בין טומאת כהנים לשאר איסורין וגם הוא ז"ל סבר כמ"ש הרמב"ם והסמ"ג דאזהרה זו אינה אלא דלא לטמויינו בידים אבל אין מצווין להפרישם וכן הדין בכל האיסורין. והכי איתא בהדיא ביבמות פ' חרש ע"ש. וילפינן לכל שאר איסורין מתלתא דכתיב' בהו רבוייא במה הצד הנך תרתי דאמרן ושרצים דכתיב לאו יתירא לא תאכלום להזהיר וכו' כדאיתא התם בש"ס ולא הוו ג' כתובים הבאין כאי דלכ"ע אין מלמדין דכלהו צריכי כדאמרינן התם דמדם לחוד ליכא למילף דאיכא למיפרך שכן חייב כרת ובשרצים איכא למפרך שכן במשהו. ובטומאת כהנים שכן ריבה להם מצות. אמנם הק' הרא"ם ז"ל דלכתוב רחמנא דם וטומאה וליתו שרצים מינייהו דכי פרכת מה לדם שכן כרת טומאה תוכיח. וכי פרכת מה לכהנים שכן ריבה וכו' דם יוכיח וחזר הדין וכו' הצד השוה שבהן שהן באזהרה וכו' ונלע"ד דכיון דבטומאה נמי איכא כרת כגון אם אכלו קדש או נכנסו למקדש א"כ איכא למיפרך מה להצד השוה שבהן שכן יש בהן צד כרת. והר"ב ק"א תי' בד"א ע"ע:

בני אהרן יכול חללים וכו'. ק' דהא בת"כ פ' ויקרא דרשי' על פ' וערכו בני אהרן הכהנים יכול חללים ת"ל הכהנים אוציא חללים ולא אוציא ב"מ ת"ל בני אהרן ש"מ דממשמעות בני אהרן מידרש למעט ב"מ לפי שאינה שוה לאהרן והיכי קאמר הכא איפכא בני אהרן אף ב"מ במשמע ותו ק' בלישניה דהול"ל בני אהרן לרבות ב"מ ומאי במשמע דקאמר. ונ"ל דה"פ דהא ודאי ממשמעות הכהנים ליכא למילף למעט ב"מ שהרי כהנים נינהו דחולקים ואוכלים אלא שאין מקריבין בעוד מומם בם אבל ממשמעות בני אהרן איכא למילף שפיר למעט ב"מ לפי שאינו דומה לאהרן וממשמעו' הכהנים איכא למעט חללים לפי שנתחללה קדוש' כהונתם. ומיהו לענין עבודה אשכחן בפ"ח דתרומו' במתניתין

דחלל עבודתו כשירה בדיעבד וב"מ עבודתו פסולה אפילו בדיעבד וכדמוכחים בקראי בפ"ג דקדושין והשתא התם בויקרא דמיירי בענין עבודה א"ש דצריכי תרי מיעוטי לפי שאינם שוין בדין דמבני אהרן ממעטינן לב"מ דאפילו דיעבד פסול ומהכהנים ממעטינן לחלל דלכתחלה דוקא הוא שלא יעבוד. וה"ט נמי דכתיב בני אהרן ברישא למעט ב"מ לגמרי והדר כתיב הכהנים למעוטי החלל לכתחלה אבל כאן שהלימוד והדין שוה לשניהם הואיל וכתב הכהנים דממעטינן מיניה חללים ממילא אימעוט נמי ב"מ מק"ו ומה חלל דעבודתו כשירה אינו מוזהר על הטומאה ב"מ לא כ"ש ואע"ג דאין מזהירין מן הדין כה"ג אינו אלא גילוי מלתא בעלמא. וכ"ת אדרבא ב"מ עדיף שחולק ואוכל הרי איכא בכל חד קולא וחומרא אם כן שוין נינהו ואתו שפיר זה מזה במה מצינו וכיון דממעט קרא לחלל הו"ל כאילו מיעט נמי ב"מ בהדיא. ומעתה מאי דהדר מעטיה קרא לב"מ כאומרו בני אהרן הו"ל לגבי ב"מ מיעוט אחר מיעוט והוא לרבות והיינו דקאמר בני אהרן אף ב"מ במשמע כלומר לאו למימרא דבני אהרן בא לרבות ב"מ דאדרבא מבני אהרן ליכא למילף אלא מיעוטא ואלא מיהא מהך מעוטא משתמע ריבוייא כן נלע"ד. והרא"ם ובק"א פי' בדרך אחר והמעיין יבחר. ומ"ש רש"י אח"כ ולא בנות אהרן היינו מדלא כתיב בית אהרן. ואע"ג דבת"כ דרשו בני אהרן אף הקטנים בודאי דאאמור ואמרת סמיך. והיינו דרש"י היפך סדר הכתוב ותחלה ביאר ואמרת להזהיר גדולים וכו'. ואח"כ פי' בני אהרן כי היכי דלא תיקשי עליה דבני אהרן אצטריך לדרשה אחריתי לכך הקדים דע"כ אידך דרשה מואמרת דרשי' לה וכדמוכח מל' הברייתא דשנוייה ביבמות:

לא יטמא בעמיו בעוד וכו'. הק' הרא"ם ז"ל דל"ל בעמיו תיפוק לי בק"ו ומכ"ג שקדושתו חמורה ואפ"ה מיטמא למת מצוה כמ"ש רש"י לקמן ובמס' נזיר דעביד צריכותא מכ"ג ונזיר אמאי לא פריך מכהן הדיוט דלא לכתוב רחמנא כלל. והניח בצ"ע והר"ב ק"א תירץ דאי לא הוה כתיב בעמיו בכ"ה הוה אמינא דמת מצוה דשרי רחמנא בכ"ג אינו ר"ל שאין לו קוברין אלא מת סתם שמכוין לשם מצוה ולא בא איסור טומאה אלא כשאינו מכוין לשם מצוה ע"ש. ואחר המחילה רבה אינו נראה דהיכי הוה סלקא אדעתין לשלול מלאביו ולאמו דכתיב בכ"ג כשאינו מכוין לשם מצוה ומה שייך לומר לאביו ולאמו הוא דלא יטמא אבל במכוון לש' מצוה יטמא דאטו משמעות לאביו ולאמו הוא שאינו מכוין לשם מצוה. ואמנם לעיקר קושיות הרא"ם נלע"ד עם מ"ש רש"י לקמן לה יטמא מצוה הרי שהוצרכו בכ"ה תרי קראי לטומאת קרובים חד להתיר הטומאה וחד לחייב דאי לא הוה אלא חד ה"א רשות א"כ הה"נ במת מצוה אה"נ דאיכא למילף כ"ה בכ"ג אלא דאי לא כתיב אלא בכ"ג ה"א רשות קמ"ל הך קרא יתירא דכתו' בכ"ה דמצוה וחובה ליטמא

למת מצוה וצריכותא דנזיר כבר איתמר בגמ' ומיהו יש ליישב תירוץ הק"א דהוה ס"ד לפרושי קרא דכ"ג הכי לאביו הוא דלא יטמא כלו' דוקא כשמכוין ליטמא לפי שהוא קרובו אז הוא דלא יטמא אבל כשמכוין לשם מצוה יטמא:

פסוק ב

כי אם וכו' אין שארו וכו'. דליכא למימר שזהו כלל על מה שבא אחרי לאמו ולאביו וכו' ונכתב לדרש בכלל ופרט לומר אין בכלל אלא מה שבפרט דא"כ הול"ל לכל שארו כדכתיב איש איש אל כל שאר בשרו אלא ע"כ אין שארו אלא אשתו ולכך נקט רש"י בל' שלילה. וא"ת הקרוב אליו למה לי. וי"ל שבא למעט ארוסתו שעדיין אין לה קירוב בשר עמו. אך ק' דא"כ הו"ל לכתוב וי"ו באמו דבתר הכי ולכתוב ולאמו וכו' וניחא לי עם מ"ש הרמב"ם בפ"ב מה' אבל אשתו של כהן מיטמא לה ואינו מיטמא אלא מדברי סופרים (דכל מה שאינו מפורש בתורה אקרי לה רמב"ם מד"ס כמ"ש גבי קדושי כסף וכ"כ שם מרן הכ"מ) עשאוה כמת מצוה שאין לה יורש אלא היא לא תמצא מי שיתעסק בה ע"כ. וצ"ל דטעמא דקרא קא דריש והיינו דקמ"ל קרא במה שהפריש שארו מאידך ולא אסמכינהו בוי"ו לומר דלא דמו דאביו ואמו וכו' הוא מיטמא להם מכח שהם ממשפחתו אבל אשתו אינו מיטמא אלא לצד היותה כמת מצוה והיינו נמי דיוק דקרא לא יטמא בעמיו כי אם לשארו דאפילו בעמיו חשיבא כאלו אינה בעמיו:

פסוק ג

הקרובה לרבות וכו' הכי תניא בת"כ וקי"ל סתם ספרא ר"י ולשטתיה אזיל כדתניא בפרק הבא על יבמתו אחותו ארוסה ר"מ ור"י אומרים מיטמא לה רבי יוסי ור"ש אומרים אינו מטמא לה ואמרינן דטעמא דר"מ ור"י הקרובה לרבות את הארוסה דאכתי קרובה בבית אצל אחיה כל זמן שלא נשאת ור"י ור"ש סברי אשר לא היתה לאיש פרט לארוסה הקרובה לרבות ארוסה שנתגרשה ופסקו הפוסקים כר' יוסי ור"ש ע' בהרמב"ם פ"ב מה' אבל וכן בדין דרבי יוסי נימוקו עמו. ומ"מ רש"י ז"ל נסיב לה אליבא דר"מ ור"י משום דמשמעות ל' המקרא באמרו הקרובה משמע כוותייהו דלדרשת ר"י ור"ש הול"ל שנתקרבה דהיינו אחר שנתרחקה ע"י אירוסין חזרה ונתקרבה ע"י הגירושין ודע דבין למר ובין למר אליו דכתיב בקרא מדרש לרבות את הבוגרת וה"ט דלא נקט רש"י הכא אלא הקרובה לרבות הארוסה ולא קאמר הקרובה אליו משום דאליו מיבעי לן לדרשה אחריתי ואלא מיהא מאחר שאינו מוכרח בפשט המקרא שתיק רב ורמוזה רמוזי במה שלא הזכיר תיבת אליו:

לה יטמא מצוה. וא"ת א"כ לא הול"ל אלא יטמא בלבד ולא לכתוב לה ואין לומר דבאחותו לבד הוא דאיכא מצוה דממעשה דיוסף הכהן שמתה אשתו בע"פ וטמאוהו

על כרחו מוכח דבכלהו קאמר וכן הדין מבואר. וא"כ לה דכתב רחמנא למה לי. וי"ל דאה"נ דמיטמא בלחוד נפקא לן הך דרשה ותיבת לה מיבעי לן לאידך דבת"כ לה יטמא אינו מיטמא לאחרים עמה וכו' ע"ש. ורש"י השמיטו לפי שאינו מוכרח ע"פ פשוטו:

פסוק ד

לא יטמא וכו' בתוך עמיו וכו'. וא"ת ואמאי אצטריך למכתב הכא בעמיו להוציא כשאינה בתוך עמיו הא פשיטא דכבר נכתב לנפש לא יטמא בעמיו להוציא מת מצוה ומאי שנא זו וי"ל דאי לא כתיב ה"א דשאני ושאני דכיון שהוא נתחלל בה לא יהיה חייב לקוברה אפילו היא מת מצוה קמ"ל. ואי כתב רחמנא הכא לא אתו כל מתו דעלמא מינה דאיכא למימר אדרבא זו הואיל וסוף סוף אשתו היא חייב ליטמא לה כשאין לה קוברין אבל מתים דעלמא לא משו"ה צריכי תרווייהו ומ"מ בת"כ דרשינן הך בעמיו דהכא לדרשה אחריתי בעמיו בזמן שעושים כמעשה עמיו ע"כ ולפי דרשת הת"כ צריך לפ' דבעמיו אינו נקשר עם לא יטמא בעל אלא מלתא באפי נפשה היא ואעיקר דינא דהיתר טומאת קרובים קאי וכמו שביאר שם הק"א. וכיון שאין זה קרוב לפשט המקרא לא נקטי' רש"י הכא:

פסוק ה

לא יקרחו וכו'. פירוש דק"ל הכפל יקרחו קרחה שהי"ל לא יקרחו ואיני יודע שהיא קרחה לכך פירש דאה"נ שתיבה זו יתירה היא לדרוש בג"ש נאמר כאן קרחה ונאמר בישראל קרחה דהתם נמי קרחה יתירה דהול"ל לא תקרחו מאי לא תשימו קרחה הו"ל מופנה מב' צדדין ולכך למדין ואין משיבין אע"ג דאיכא למפרך מה לכהנים שכן ריבה בהן וכו'. אך ק' דתיבה זו דקרחה אצטריך למאי דדרשינן בת"כ ואיתיה בש"ס פ"ג דקדושין ובפ"ג דמכות לחייב על כל קרחה וקרחה והדר הו"ל מופנה מצד א' לבד. והניחא למ"ד אין משיבין אבל למ"ד משיבין מאי איכא למימר וי"ל דמ"מ ה' דקרחה יתירה כדאיתא התם בקדושין דהו"מ למימר קרח ולימוד זה נמי הדר ילפינן מכח ג"ש לחייב אף בישראל על כל קרחה וקרחה. אך ק' לרש"י אמאי לא מייתי נמי הך ילפותא כי היכי דקפיד לאתויי לקמן בשריטה וי"ל דבש"ס דמכות פריך עלה היכי דמי אילימא בזה אחר זה וה' התראות פשיטא. ואלא בחדא התראה מי מיחייב והתנן נזיר שהיה שותה יין כל היום אינו חייב אלא א' וכו' לא צריכא דסך ה' אצבעותיו נשא ואותבינהו בבת אחת דהויא ליה התראה לכל א' ואחד וכיון דהו"ל מציאו' ומלתא דלא שכיחא לא חש רש"י להביאו אבל לקמן בשריטות שהוא מציאות ברור ששרט בחמש צפרני אצבעותיו בבת א' בחמש מקומות משו"ה הביא הלימוד שם וסמך דה"ה לקרחות כשיהיה במציאות דומיא דשריטות דמלתא דפשיטא הוא דמאי שנא. ועל מ"ש רש"י מה כאן כל הראש

וכו' ק' דנימא איפכא מה להלן בין העינים אף כאן בין העיני דבהכי לא מפקא תיבת בראשם מפשטא דהא מקום יש בראש שהוא בין העינים אבל בענין דכתב רש"י נמצא דמפקי' קרא דבין העינים מפשטיה לגמרי ולמאי אתא. וקו' זו הק' הרא"ם ז"ל והכריח הקו' דהא מהך טעמא גופה דרשי' לקולא מה להלן על מת דוקא אף כאן ולא אמרינן איפכא דא"כ למת דהתם למאי אתא ה"נ הול"ל הכי והניחה בצ"ע. ויי"ל דבין עיניכם דהתם מיבעי ליה לדרשה אחריתי ללמד בנ"ש על מקום הנחת התפילין שהוא במקום שיער דשייך ביה קרחה. ושוב מצאתי כן בק"א. ועי"ל דעל כרחך בין עינים דהתם לאו דוקא דהא כיון דמריבוייא דקרחה ילפי' לקורה חמש קרחות ולא משכחת לה אלא בבת א' דסך ה' אצבעתי' נשא וכו' וכדלעיל א"כ לא משכחת לה כלהו חמשה בין העינים אלא מוכח דבראשם דוקא ועל כל הראש חייב ובין עיניכם דהתם מיבעי לן כדלעיל:

ופאת וכולי אלא על וכו'. פירוש דילפינן מג"ש דפאת פאת וליכא למפרך כדלעיל דה"נ הו"ל מופנה משני צדדין כדאיתא בסוגייא דקדושין דהומ"ל ואת שבזקנם התם נמי הול"ל את שבזקנך:

פסוק ו

קדושים יהיו על כרחם וכו'. איברא דהכי איתא בת"כ מיהו לא ידענא הכרח לזה כי מ"ש הרא"ם ז"ל מדלא כתיב קדושים הם. קשה דקדושים הם לא משמע ציוי לכך מוכרח לכתוב יהיו ולעולם נימא שהצווי לכהנים עצמם כמו קדושים תהיו דבפי' דלעיל שהוא צווי לישראל עצמם. ומה שכתוב כאן שלא לנוכח שכן לשון כל הפרשה לא יקרחו וכו' הן אמת שיש כפל לשון בכתוב דמסיים והיו קדש. ומ"מ בההוא דסיפא דיתיר התם הי"ל לדרוש להזהיר לב"ד שיקדישום והך דרישא לכהנים עצמם. ותו דוהיו קדש נמי כבר נדרש בת"כ לרבות בעלי מומין. ומה שתירץ הש"ח בשם הד"ד דלא דמו לדלעיל דהתם תחלה אמר קדושים תהיו ואחר כך מפרש במה יהיו קדושים משא"כ הכא שכבר הזהיר תחלה אזהרות של כהנים ומה בא להוסיף באמרו אחר כך קדושים יהיו א"ו אזהרה לב"ד עכ"ל בהא נמי קשה דאדרבא קרא דקדושים תהיו דלעיל נמי אחר האזהרות כתיב דקאי אעריות דבפי' אח"מ כדכתיבנא התם והכי נמי והתקדשתם שבפי' דלעיל שהוא פרישות מע"ז כמ"ש רש"י שם נכתב אחר האזהרה והכי יאה כדפרישנא התם באופן דהך מלתא אכתי צריכא רבא. ואפשר לי לומר שאם הוא אזהרה לכהנים עצמם הרי הכתוב מהופך דתחלה הול"ל ולא יחללו וכו' והדר קדושים יהיו וכו' דהכי שפיר למכתב בתחלה השלילה דהיינו בחי' סור מרע ואחר כך החיוב דהיינו בחי' עשה טוב. א"ו קדושים יהיו קאי אב"ד ולא יחללו וכו' קאי לכהנים גופייהו:

פסוק ח

וקדשתו וכו' הלקהו וייסרהו וכו'. כלומר הלקהו על העבר לפי שנשא הפסולה וייסרהו על העתיד וכאן לא שייך מלקות קצוב אלא ייסרהו עד שירצה לגרש שהרי בעל כרחו א"א דלא מהני גיטא. אך באופן זה דהו"ל גט מעושה בישראל כשר שמיסרין אותו עד שיאמר רוצה אני:

פסוק יב

ומן המקדש וכו'. אינו הולך וכו'. דק"ל שא"א לפי' כפשוטו דמעולם אינו יוצא מן המקדש שהרי אכילה ושינה א"א להיות במקדש לכך פי' דקאי אדלעיל ופי' מן המקדש כלומר מקדושתו לא יצא שאם הולך אחר המטה דילמא אגב מרירותיה נגע ונמצא מחלל קדושתו וזהו ולא יחלל וכו' ומשום דלפי' זה ק' דהול"ל ומקדושתו לא יצא משו"ה ביאר ועוד מכאן למדו רבותינו וכו' גם פי' זה דחוק דהול"ל מן הקדשים וכו':

פסוק יד

חללה שנולדה וכו'. ק' שהרי כבר פירש זה לעיל בכהן הדיוט ולא עוד אלא דהתם פירש עוד פירוש שני שנתחללה ע"י ביאת פסולין לכהונה כגון אלמנה לכ"ג או גרושה לכהן הדיוט. ומ"ש דהכא לא נקט אלא חדא מתרתי ואין לומר דהכא לא שייך אותו הפירוש דא"כ מאי ארייא משום חללה תיפוק ליה לפי שאינה בתולה דמ"מ שייך שפיר לעבור עליה בשני איסורין דאל"כ לעיל בכ"ה נמי תיפוק ליה משום גרושה א"ו לעבור בתרתי וה"נ לא שנא. ותו דהכא נמי הא כתיב בהדיא זונה ועל כרחך לעבור בתרתי שהרי דבר ברור דזונה אינה בתולה וא"כ ה"נ נימא בחללה. ונראה דרש"י דייק בלישניה דקרא מאי שנא דהנך תלתא אלמנה וגרושה וחללה כתבם להדדי בויי"ו החיבור משא"כ זונה דכתיבא בתר הכי ומכח דיוק זה מפרש דהנך תלתא קאי אקרא דלעיל והוא אשה בבתוליה יקח ועליה קא מסיים קרא אלמנה וכו' לא יקח כלומר אלמנה והיא בתולה וכן גרושה דהיינו שנתאלמנה או נתגרשה מן האירוסין דמקרא דלעיל בכ"ה היה אפשר לפרש דוקא מן הנישואין משו"ה אתא הך קרא וה"נ חללה הואיל וסמוכה עמהן בויי"ו העטף ניחא ליה לפרש הכי שבא לרבות חללה שנולדה מפסולי כהונה ולעולם בתולה היא דאילו מחללה דלעיל בכ"ה ה"א דלא מיירי אלא במתחללה בביאתה דומיא דזונה דגבי הדדי כתיבי משו"ה אהני הך קרא לרבות לחללה שנולדה כך מן הבטן ומ"ש רש"י לעיל תרי מיני חללה אהך קרא סמיך ושם גילה האמת דתרי מיני חללה איכא ולעולם מהכא שמעינן וכדאמרן. אבל זונה דעל כרחך לא הויא בתולה דאפילו בתולה דנבעלה שלא כדרכה אסורה לכ"ג כאילו נבעלה כדרכה כמבואר בגמרא וכ"פ הרמב"ם משו"ה אפסקה קרא ולא כתבה בויי"ו דליכא למימר זונה והיא בתולה כמו אינך. ואע"ג דמן

השי"ס דקדושין לא משמע הכי רש"י ז"ל פירש בדרך קרוב לפשט ולפי הנראה מדיוק הכתוב:

פסוק יז

לחם אלהיו מאכל וכו'. אצטריך דלא תימא דוקא המנחות שהן מיני לחמים והן קדשי קדשים הוא דפסול להקריב אבל קדשים קלים שרי. א"נ דלא תימא דוקא קרבן התמיד שקרוי לחמי כדאיתא בת"כ:

פסוק יח

חרם וכו'. הקי הרא"ם ז"ל ואיני יודע מי הכריחו לרש"י ז"ל לפרש אליבא דאבא יוסי דאמר דוקא הכוחל ב' עיניו כא' והלא כבר א"ל חכמים הפלגת כלומר שא"צ שקוע כ"כ וכו' ע"ש. ותמהני מחכמתו הנפלאה איך לא השגיח דמשנה ערוכה סתם לן תנא בפ"ז דבכורות משנה ג' כוותיה דאבא יוסי איזהו חרום שכוחל וכו'. ותו' דפשטא דמלתא מתיבת חרום כוותיה משמע כמ"ש התי"ט שם דחרום ענין חרבן שניטל חוטמו ונשא' חרב מהדרת פנים ומ"מ הרמב"ם בפ"ח מה' ב"מ פ' כרבנן דברייתא וכבר תמה עליו מרן הכ"מ שם דקי"ל סתמא במתני' ומחלוקת בברייתא הלכה כסתם מתני'. וע"ש מה שנדחק ליישב אליביה:

שרוע וכו' עינו א' וכו'. איברא דהכי תנן בפרק אלו מומין משנה י' עינו א' גדולה ועינו א' קטנה ומפרשינן בגמרא רפ"ק דדוקא כה"ג שא' גדולה וא' קטנה אבל שתיהן גדולות או שתיהן קטנות לא הוי מום דהויין או מחמת בריאותא יתירתא או מחמת כחישותא יתירתא ומיהו התם אמרינן דהיינו דוקא בבהמה אבל באדם אף בששתיהן שוות דהיינו גדולות או קטנות פסול וא"כ קי' היכי כתב רש"י כאן באדם עינו א' גדולה וא' קטנה דמשמע דוקא הכי אבל שתיהן גדולות לא. ואמנם לא קי' מידי דהא דפסלינן התם באדם אפילו שתיהן שוות היינו דוקא גדולות כשל עגל או קטנות כשל אווז כמבואר במתניתין ד' רפ"ז אבל בגדולות קצת משיעורן או קטנות קצת משיעורן לא הוי מום. אבל עינו א' קצת גדולה וא' קצת קטנה אה"נ דהוי מום והיינו זגדוס דתנן התם במשנה ג' כל זוגא דלא שוו להדדי. וז"ל הרמב"ם בפ"ז עינו אחת שחורה ואחת כעין התכלת א' גדולה וא' קטנה ע"ש. ורש"י ז"ל סבר דהך מומא הואיל ודמי לשחול דהתם בפ"ז שאמרו בגמרא שנשמטה יריכו ופירש"י שם שאחד מירכותיו גדולה מחברתה עיין שם. והוא שרוע האמור בתורה וכדתניא בת"כ וכ"פ הרמב"ם בפ"ז ע"ש א"כ הך זגדוס דהכא נמי דהיינו גם כן זוגא דלא שוו להדדי הוא בכלל שרוע האמור בתורה. ובזה מתורץ גם כן מה שהקשה הרא"ם ז"ל ע"ע:

פסוק כ

או גבן וכו' שערן ארוך וכו'. בפ' אלו מומין תנן אין לו גבינים או אין לו אלא גבן אחד זהו גבן האמור בתורה ר' דוסא אומר כל שגביניו שוכבין. ואין להקשות אמאי פירש כר' דוסא ולא כרבנן. דהרי אמרינן התם בגמרא דרבנן מודו בדר' דוסא שהוא עיקר גבן האמור בתורה דלשון גבן הכי משמע ומלהון דרבנן מדרש מאו גבן דממילת או מרבו להו. ור' דוסא לא דריש או ולכך לא נקט רש"י אלא מה שמוכרח בפשט הכתוב:

או תבלול וכו' חלזון וכו'. פיר' בגמרא פ' הנזכר דחלזון ונחש אחת הוא דקרו ליה הכי והכי ועינב הוא דבר אחר דהיינו שיש בשחור של עינו כגרגיר של ענבה. ונראה דהך חלזון ונחש אתי מאו תבלול. ועינב מאו דק דתבלול היינו דבר המבלבל דהיינו שנמשך חוט מהלבן עצמו ופוסק בסירה וכו' ומריבוייא דאו תבלול דרשינן חלזון שהוא בשר נוסף הנמסך וחופה קצת מן השחור. (כן פיר' הר"ב שם במשנ') ורק היינו קרום משוקע בשחור שבעין ומריבוייה דאו דק מרבינן עינב שהוא גם כן בשחור והיינו דמייתי להו רש"י הכא ברמיזה דאו או קא דריש ובת"כ תניא דק זהו הדוק חלזון נחש עינב מנין ת"ל או דק תבלול לבן הנכנס בשחור וכו'. ונראה דחסר בברייתא מלת או וכצ"ל ת"ל או דק או תבלול כלומר דמהנך תרי או אתו חלזון נחש ועינב. והדר מפרש עיקר תבלול דהיינו לבן הנכנס וכו'. ובהכי מתורץ כל מה שהקי' הרא"ם על רבינו דלמה הזכיר פה העינב שהוא מום בפני עצמו ועוד דבת"כ מוכח דחלזון פירוי של דק הוא ולא של תבלול ע"ש. ולע"ד דמוכרח כדכתיב והשכל נותן כך דחלזון בכלל תבלול הוא ולא בכלל דק שכן הוא משמעות תבלול דבר המבלבל והך חלזון דבר המבלבל הוא ועינב שאינו דבר המבלבל הוא דאתו מאו דק כדאמרן:

פסוק כא

לחם וכו' כל מאכל וכו'. אף על גב דכבר פירש כן לעיל הדר אצטריך למימריה הכא גבי מום עובר לומר דאפילו במום עובר אסור בכל דלא תימא דוקא במנחה שהיא קדש קדשים וכדלעיל:

פסוק כב

מקדשי הקדשים וכו' שאכל משה וכו'. אף על גב דבפ' טבול יום דף ק"א מסיק דלאו ממשה גמרינן אלא מבמה שהיחיד היה אוכל קדשי קדשים כמ"ד יש מנחה בבמה אבל חזה ושוק לא היה נוהג שם מ"מ לא אמרו כן אלא לתרץ אליביה דרב דסבר כי"א דברייתא דהתם דמשה רבינו עליו השלום כ"ג היה וחולק בקדשי שמים והילכך ליכא למילף מיניה. אבל רש"י נסיב לה אליבא דרבנן דברייתא דסברי לא נתכהן משה אלא

ז' ימי המילואים בלבד ואין הכוונה לומר שאותן הימים מיהא הוה כהן אלא כלומר שהותר לו לשמש כאילו היה כהן אבל לעולם זר הוה ושפיר ילפינן מיניה:

פסוק כג

אך אל הפרוכת להזות וכו'. דאל"כ ל"ל להזכיר פרוכת כלל הוה ל"ל אל אהל מועד לא יבוא דבפרוכת גופיה לא שייך ביאה לכך פי' דאתא למימר דלהזות הוא דאסור לבא לאפוקי לתקון הבית וכיוצא דשרי אם אין נמצאים תמימים ראוין לעשות אותה מלאכה כדאיתא בגמרא דעירובין ובת"כ:

ואל המזבח החיצון ושניהם הוצרכו וכו'. היינו שאם נאמר פרוכת הייתי אומר דוקא פרוכת שהוא בפני'. ואם נאמר מזבח הייתי אומר דוקא מזבח הכשר לעבודת הקרבנות אסור לאפוקי פרוכת דל"כא אלא הזאת דמי'. משו"ה צריכי תרוייהו. ומיהו איכא למידק מנ"ל דמזבח דקרא איירי בחיצון דילמא בפנימי דוקא והרא"ם ז"ל כתב לפי שמזבח הזהב גם הוא בפנים כמו הפרוכת וכשנאסר בפרוכת נאסר ממילא גם בו ע"ש ולע"ד ק' דדילמא לעולם בפנימי ולא אתי ממילא מאיסור הפרוכת דפרוכת לפנים טפי והוא בין הקדש ובין קה"ק ומצינו שכשהולך מהפרוכת למזבח הזהב כתיב ביה ל' יציאה ויצא אל המזבח אשר לפני ה' וכו' ואי"כ סד"א דוקא בפרוכת איתסר אבל לא במתנות שעל מזבח הזהב. וכ"ת א"כ לכתוב מזבח ולא בעי פרוכת. אכתי איכא למימר דומיא דמאי דאמרינן במזבח החיצון והיינו דסד"א דדוקא במזבח הזהב נאסר שראוי לעבודת הקטורת גם כן מה שאין כן הפרוכת שאינו אלא להזאת דמים משו"ה אצטריך נמי פרוכת אלא נראה דמה שמכריח הרב לפי' בחיצון דאל"כ לא הו"ל למכתב המזבח סתם דאיכא למימר דבחיצון איירי בפרט שהוא הנקרא מזבח סתם בכל מקום. ועי"ל דמדלא כתיב ביה לישנא דביאה כמו בפרוכת אלא לא יגש ש"מ דלאו בפנימי משתעי:

פרק כב

פסוק ב

וינזרו וכו' יפרשו מן הקדשים בימי טומאתן. בת"כ נפ"ל דמיירי בימי טומאתן מג"ש דחילול חילול נאמר כאן ולא יחללו. ונאמר להלן למטה ומתו בו כי יחללוהו מה להלן בזמן טומאה אף כאן בזמן טומאה. והרא"ם ז"ל אגב חורפיה לא עיין בת"כ לכך כתב מה שכתב עיין שם: ודע דבספרים כתוב כאן ד"א וינזרו וכו' ובעל ש"ח ז"ל כתב שמצא בספר מוגה דהאי ד"א צ"ל למטה על מ"ש אשר הם מקדישים לי לרבות קדשי כהנים וכו' ואני אומר שהעיקר שיש למחקו לגמרי להאי ד"א כנראה ממה שטען עליו הרמב"ן ז"ל שאם נפרש אשר הם מקדישים בקדשי כהנים א"צ לסירוס. והרא"ם ז"ל הכריח יפה

דברי רבינו שאם אין סירוס לא ידעינן דקדשי כהנים נמי בכלל חילול. אלא י"ל אשר הם מקדישים לי אני ה' נאמן ליפרע אבל לעולם ליכא חילול ע"ש ואם איתא לא הוה משתמיט מעיני הרבנים ז"ל הך נוסחא: ואעיקרא דמלתא אמאי אצטריך רבוייא לרבות קדשי כהנים ולא נילף משל ישראל ראיתי להר"ב ק"א שכתב דהוה אמינא דכיון דאינו דבר דבתדיר אין חילול קמ"ל ע"כ וקשיא לי עלה דהא איכא מנחת חביתי כ"ג שהיא תדירה בכל יום בבקר ובערב ואי בנדבת כהנים נמי אי בעו מתנדבין כמו ישראל. ולעד"נ דה"ט דתרווייהו צריכי דלא הוה גמרינן זה מזה דאי לא כתיב אלא קדשי ישראל ה"א דוקא הנהו אבל דכהנים הואיל ואשכחן קולא גבייהו דאשתרו כהנים שאינה בכל משמר דכתיב בפרשת שופטים ובא בכל אות נפשו וכו' ושרת וכו' דמיניה ילפינן שכהן מקריב קרבנותיו אפילו במשמר שאינו שלו כדפירש"י שם אימא ה"נ מקילין שאם עבד ב"מ קרבנותיו אינו מחלל. ואי כתב דכהנים ה"א דוקא הנהו דחמירי שכן ריבה הכתוב בהן מצות יתירות. ועוד דמנחתם כלה כליל אבל דישראל לא מחלל הילכך צריכי תרווייהו. ומה שמכריח לרז"ל לפרש לרבות קדשי כהנים היינו דאשר הם מקדישים לי יתירא הוא אחר שכבר כתיב מקדשי בני ישראל א"נ לכתוב אשר מקדישים לי מאי הם אלא אכהנים קאי:

פסוק ג

כל איש וכו'. אין קריבה וכו' דק"ל אמאי כתיב לשון יקרב הול"ל יגע לשון ברור ומשני שפיר דר"ל משיקרבו מתיריו:

פסוק ח

נבלה וכו' לענין הטומאה וכו'. דק"ל אטו טהורים הוא דלא אכלי נבלה וטרפה הא טמאים אכלי לכך פירש דלא איירי הכא לענין איסור אלא לענין טומאה וכו':

פסוק ט

ושמרו וכו' מלאכול תרומה וכו'. משמע דמפרש שזוהי אזהרה לאכילת תרומה בטומאת הגוף דשמירה היא לאו. וקשה שכבר נתבארה אזהרתו לעיל. ובת"כ ביאר ושמרו את משמרתי ושמרו לי משמרת דהיינו כמו ועשו סייג לתורה והדר מפרש בענין אחר ושמרו וכו' להזהיר ב"ד על כך שהם יפרישו הכהנים מלאכלה בטומאה ואפשר דרש"י נסיב לה כפי' ראשון והיינו מלאכול תרומה וכו' כלומר שיעשו משמרת כדי שלא יבאו לאכול:

ומתו בו למדנו וכו'. הקשה מוהרא"ם ז"ל מנ"ל דילמא חנק כדרך כל מיתה האמורה בתורה סתם. והאריך בזה ולבסוף הניחה בצ"ע. ואני הצעיר עפר הדום רגליו נלע"ד שאין זה בכלל מיתה האמורה בתורה סתם דפתחו בצדו דכתיב ולא ישאו עליו חטא ומתו בו ולשון נשיאת חטא נמצא לעולם על המומתין בידי שמים דה"נ בסוף פרשה זו דכתיב

כי יקלל אלהיו ונשא חטאו פירש"י והכי איתא בת"כ בכרת דבידי שמים ומפיק לה מג"ש דגבי פסח דכתיב חטאו ישא האיש ההוא ע"ש אלא דכי מסיים בה לשון מיתה הוי פירושא מיתה בידי שמים כמו הכא וכן בפרשת תצוה גבי מחוסר בגדים ולא ישאו עון ומתו והתם נמי הוי מיתה בידי שמים וכי לא כתיב אלא נשיאת חטא או עון היינו כרת כמו התם וכמו לעיל בפרי אח"מ גבי טומאת מקדש וקדשיו ואם לא יכבס וכו' ונשא עונו והיינו כרת:

פסוק י

לא יאכל קדש בתרומה וכו'. בת"כ תניא קדש מה קדש האמור להלן (בערתי הקדש מן הבית) בקדשי הגבול אף קדש האמור כאן בקדשי הגבול. והקשה שם הר"ב ק"א והלא הפרשה כלה בקדשי הגבול מדברת ולמה אצטריך ג"ש. ומשני דאי לאו ג"ש ה"א דאני ה' מקדשם דמסיים קרא דלעיל הפסיק הענין והביא ראיה מהש"ס דסנהדרין עיין שם. ומזה ק"ל על רש"י ז"ל היכי בעי להכריח דקדש זה הוא תרומה ממאי דכל הענין דיב' בה שהרי אין זה הכרח דמצינו למימר אני ה' מקדשם הפסיק הענין והו"ל לאתויי מג"ש כמו שאמר בת"כ. ושוב ראיתי דלקמן בפרי כי יאכל קדש בשגגה הקשה הרא"ם על פירש"י הך קושיא שפיי דלא כהת"כ והניחא בצ"ע:

פסוק יא

ויליד ביתו וכו'. ואשת כהן וכו' ועוד למד וכו'. ואם תאמר תרי קראי לאשה למה לי וי"ל חד לאשה שקדשה בכסף וחד להיכא שקדשה בשטר או בביאה. וע"ל דלעולם עיקר הלימוד הוא מכל טהור בביתך וקרא דהכא עיקרו על העבד אלא דהואיל וגם אשתו קנין כספו יש מקום לכלול אותה ג"כ בהך קרא אחר שמצינו שהאמת כן שגם היא אוכלת מכח אידך קרא ואי לא כתוב אלא פי זה הייתי מפרשו דוקא בעבד שגופו קנוי לאדוניו משא"כ אשתו דאף על גב שהיא משועבדת לבעלה אין גופה קנוי קנין גמור כמו העבד כנעני. ותדע דא"א לומר דהך קרא אתא לאשה שהרי עיקר קדושי כסף אין להם רמז מן התורה דרז"ל גמרי להו מקיחה קיחה משדה עפרון דמשו"ה קרי להו הרמב"ם ז"ל מדברי סופרים והיכי מצינן למימר דהך קרא כתב קנין כספו על האשה הרי נמצא לפי"ז דכתוב הדר הוא בתורה שקונין האשה בכסף ואמאי הוצרכו למילף בג"ש א"ו כדאמרן. ואם תאמר א"כ יתורא דקרא דכתיב כי יקנה נפש קנין כספו מאי עבדת ביה הא לא קשיא דאצטריך למאי דתנינא בת"כ ומייתי לה בר"פ אלמנה לכ"ג מנין לאשה שקנתה עבדים ועבדים שקנו עבדים שאוכלין בתרומה שנאמר וכהן כי יקנה נפש קנין כספו. וע"ל דלעולם כדאיתא דעיקר הלימוד מכל טהור בביתך והך קרא אצטריך לאפוקי שומרת יבם כדאמרינן בכתובות פי אף על פי דף נ"ח היבם אינו מאכיל מ"ט

קנין כספו אמר רחמנא והאי קנין אחיו הוא ופירש"י שם אבל כנסה הרי היא אשתו לכל דבר וכו' וכי היכי דקדושי ביאה מאכילין דאיתקוש הויות להדדי ה"נ ביבמה ע"כ. ועוד יש לתרץ דאי לא כתיב אלא חד קרא ה"א דוקא נשואה אצטריך אידך לרבות הארוסה דמדאורייתא אכלה. אבל העיקר בזה הוא דעיקר קרא דכל טהור וכו' לאו בתרומה מיירי אלא במורם מן הקדשים דהיינו חזה ושוק. איברא דאיכא למימר דה"ה בתרומה מה גם דקרא דבתריה בתרומה מיירי ויש מקום לומר דקאי נמי אמאי דבתריה מ"מ עיקר קרא בחזה ושוק דקדשים ועיקר קרא דקנין כספו דהכא בתרומה וצריכי תרווייהו דחד מחבריה לא הוה יליף דאי כתב רחמנא בתרומה ה"א משום דנאכלת בגבולין ואין חייבין עליה משום פגול ונותר אבל בחזה ושוק דאין נאכלים אלא בירוש' וחייבין עליהן משום פיגול אימא לא אכלה ואי אשמועינן בחזה ושוק דקדשים ה"א משו' דליכא בהו מיתה לזר האוכלן אבל תרומה דבמיתה נימא לא אכלה צריכא:

פסוק יד

כי יאכל קדש תרומה גמר לה בת"כ מג"ש דקדש קדש כדכתיב לעיל גבי וכל זר לא יאכל קדש. וכתב הרא"ם ז"ל ע"פ דרכו של רש"י ז"ל דלעיל דהתם לא צריכי לג"ש לפי שכל ענין הפרשה בתרומה מדבר אבל הכא שהיא פרשה בפני עצמה לא ידענו באיזה קדש מדבר ולכך צריכי לג"ש. והקי' דס"ס לא היה צריך לג"ש דמצינן למדרש מוא"ו דואיש מוסיף על ענין ראשון ונדחק בתירוצו ואחריו משך תורה הרב ק"א ז"ל עיין שם. ונוראות נפלאתי מאי קאמרי רבנן דהא כלה חדא פרשתא היא ואי בקרא דלעיל לא צריכי' לג"ש הה"נ הכא ואדרבא בשלמא לעיל יפה תירץ הר"ב ק"א לשיטת הת"כ אמאי הוצרך לג"ש דלא נימא אני ה' מקדשם הפסיק הענין. ואמנם בתר דאהני לן ג"ש בקרא דלעיל דלא יאכל קדש דמיירי בתרומה ממילא כל האמור בפרשה ממנו ואילך מיירי נמי בתרומה כל עוד דליכא שום פסוק לומר הפסיק הענין. ומעתה הכא ודאי ק' על הת"כ אמאי אצטריך למיהדר ולמילף מג"ש. ומיהו באמת דלק"מ דלעיל בסמוך כתיב ובת כהן כי תהיה לאיש זר היא בתרומת הקדשים לא תאכל ומפרשים בת"כ דבתרומה כמשמעה והקדשים מיירי בקדשים ממש כגון חזה ושוק של שלמים ועביד התם צריכותא אמאי הוצרך הכתוב למיכתב תרווייהו. ומעתה א"ש דהשתא הכא אי לאו ג"ש ודאי דה"א אקדשים דסמוך ליה לעיל קאי ועדיפא ממ"ש הר"ב ק"א בההיא דלעיל. ומ"מ רש"י ז"ל דלא מייתי לה לג"ש לא לעיל ולא הכא אדרבא לעיל כתב שלמד מענייננו. והכא סתם וסתמו כפירושו כמו שאמר למעלה שגם זה למד מענייננו הוא ודאי דלא כהת"כ. וכבר תמה עליו הרא"ם ז"ל והניחו חלק:

פסוק טז

והשיאו אתם את עצמם וכו'. דאף על גב דפי' ולא יחללו וכו' להאכילם לזרים ליכא לפרושי דה"נ והשיאו אותם רוצה לומר השיאו המאכילים את האוכלים עון אשמה מתרי טעמי חדא דלא הול"ל אותם אלא עליהם ועוד דלא שייך בהו עון אשמה כיון שהכהנים נתנו להם שהם שוגגים ומוטעים ולא הול"ל אלא חטא אשמה ואפילו חטא אפשר דליכא כה"ג לכך צ"ל את עצמם וזהו הכרחו של ר' ישמעאל:

פסוק כב

עורת שם דבר וכו' הטעם דשני קרא בהך מומא דבאידך כתב בתאר לבהמה שבור או חרוץ והכא לא כתב עיור אלא עורת היינו לומר דלאו דוקא שעיור לגמרי אלא אפילו יש בו קצת עורון כגון תבלול חלזון נחש עינב כמו במומי האיש:

פסוק כג

נדבה וכו' לבדק הבית וכו'. הטעם שכינה הכתוב לקדשי בד"ה בשם נדבה ולקדשי מזבח בשם נדר נראה משום דאמרינן שהצדיקים אין נודרין כדי שלא יעברו על בל תאחר וכדתנן כנדרי כשרים לא אמר כלום. ומיהו אשכחן בגמרא דפ"ק דנדרים דתניא חסידים הראשונים היו מתאוין להביא חטאת מה היו עושין נודרים בנזירות וכו' ע"ש. נמצא דהמתנהג ביושר ומתחסר עם קונו מעול' אינו נודר לבדק הבית אלא נודב שאומר הרי זו ומביאה מיד אבל בקדשי מזבח פעמים שגם הכשרים נודרי' כדאמרן:

פסוק כה

ומיד בן נכר וכו' לכך נאמר למעלה איש וכו' בפ"ק דחולין דף י"ג הק' התוספות ז"ל ל"ל איש איש לרבות את הנכרים תיפוק ליה מדכתיב הכא ומיד בן נכר לא תקריבו מכל אלה דהיינו בעלי מום מכלל דתמימים תקבלו ותירצו לפי דרכם ע"ע. ולעד"נ דאי לאו איש איש הוה מפרשינן קרא דהכא אדרבא דאתא לאסור לקבל מהן בין תמימים בין בעלי מומין דתמימים דידהו נמי בבע"מ דמו ומשו"ה כתיב מכל אלה ולא כתיב מאלה דמכל לרבויי אתא דאפילו תמימים אסור משו"ה אצטריך איש איש לרבויינהו בתמימים. וא"ת השתא דכתב רחמנא איש איש האי מכל מאי עבדינן ליה. י"ל דאצטריך למאי דתניא בת"כ מנין שאין מקבלין שקלים מן הע"א. תלמוד לומר ומיד בן נכר לא תקריבו את לחם אלהיכם אין לי אלא תמידין שקרויים לחם שאר קרבנות הצבור מנין ת"ל מכל אלה ופי' שם הר"ב ק"א דאי לא מיהדר אלא אבעלי מומים הול"ל מאלה:

פסוק כח

אתו ואת בנו נוהג בנקבה וכו'. פי' דק"ל אמאי אצטריך למיהדר למכתב אתו הול"ל ושור או שה ואת בנו ומשני דה"ק אתו ואת בנו כלום מי שבנו כרוך אחריו דוקא יצא

זכר שאין בנו כרוך אחריו כמ"ש בגמרא ומאי דכתב קרא בלשון זכר משום דאצטריך למכתב שור למאי דדרשינן בגמרא ר"פ אותו ואת בנו משו"ה הוצרך לכתוב אתו לשון הנופל על שור. ומיהו עכ"ז אכתי לימא קרא אותו ובנו מאי ואת בנו כאילו הדר וכתב את בנו ואותו וזה שאמר רש"י אף בנו ואותו במשמע:

פסוק כט

לרצנכם וכו' ומהו הרצון ביום וכו'. אצטריך דאילו לפי' קמא ק' דלא הול"ל לרצונכם אלא לרצוני א"נ לרצון לכם ולפי' בתרא נמי ק' דהול"ל ברצונכם:

פסוק ל

ביום ההוא יאכל לא בא וכו'. אף על גב דכבר פירש כן בסמוך הדר ואמר דאף לפי' בתרא דלרצונכם תזבחו מלתא באפי נפשה היא ואינו נמשך עם ביום ההוא יאכל וכו' מ"מ האי קרא אפי' לפי' זה ע"כ לא בא אלא וכו' דאילו לקבוע זמן הרי כבר אמור:

פסוק לא

ושמרתם זו המשנה וקרי לה שמירה כי עיקר המשנה צריך שתהיה על מנת לשמור ולעשות:

פסוק לג

המוציא אתכם ע"מ כן. פירוש אף על גב דשאר האומות במצות שנצטוו אינם מצווים על ק"ה אלא עוברים ואינם נהרגים אפילו בחמורה שבהם דהיינו ע"ז דאנוס רחמנא פטריה (ועמ"ש בפרשת וישלח) מ"מ אתם ע"מ כן הוצאתי וכו' שתקבלו עליכם לעשות לפני' משו"ה בקדושת שמי כשם שאני עשיתי בשבילכם לפני' משו"ה וחללתי את כבודי לעבור בתוך מצרים ולהכות כל בכור כדכתיב אני אני ולא מלאך וכו' כך צריכים אתם כנגד זה לקדש את שמו ברבים. ולא תהיו סבורין למימר דכיון שנתחייבתם אתם לעשות כן מעתה אם תעשוהו לא תקבלו שכר מיוחד על זה אלא ככל עושי מצוה לכך מסיים אני ה' נאמן לשלם שכר:

פרק כג

פסוק ג

ששת ימי' וכו' מעלין עליו וכו'. נ"ל דה"פ משום דכתיב במועדו' אשר תקראו אתם ודרשינן אתם אפילו שוגגין אתם אפילו אנוסין אתם אפילו מוטעין ובא הכתוב כאן לומר כי המחלל קדושת יום טוב במועדו שקדשוהו ב"ד אפילו היה בטעות דנמצא שאינו ביומו אפי"ה אין לי מועדות אלא אלו והוי כאילו חילל את השבת דאין בו שום ספק דודאי הוא היום שקדשוהו שמים שאין קדושתו תלויה בב"ד:

פסוק ח

והקרבתם וכו'. אם אין פרים הבא אילים לאו דוקא נקט אילים שהרי מוספין של חג המצות האמורי' בפרשת פנחס הם פרי' שנים איל אחד וכבשי' שבעה:

פסוק יא

והניף וכו' לעצור רוחות וכו'. נ"ל משום דהנך תרתי טל ורוחות אינ' תלויים במעשה התחתונים דמשו"ה קי"ל בטל וברוחות לא חייבו חכמים להזכיר ואם בא להזכיר מזכיר לפי שאין נעצרי' ואינם תלויים בתפלתן של ישראל כמו הגשמי' שאם זוכין שתקובל תפלתן יורדין גשמי ברכה ואם לא להיפך אבל אלו אינם כן לפיכך הוה מהני בהו תנופת העומר לעצור הרעות שבהן:

ממחרת השבת ממחרת יום טוב הראשון וכו'. בברייתא בת"כ ומייתי לה במנחות פ' ר"י דף ס"ו איפליגו כמה תנאי להוכיח מנ"ל דלא מיירי קרא בשבת בראשית אלא ביו"ט הראשון ור' יוסי איהו ניהו דקאמר הך דמייתי רש"י ומסיים בה ועוד נאמרה שבת למטה ונאמרה שבת למעלה מה להלן רגל ותחלת רגל אף כאן וכו' ואמר רבא התם לכלהו אית להו פרכא לבר מתרתי תנאי בתראי ושם ביאר רבא גופיה לכל חד וחד מאי דאיכא למפרך ולהרבה מהם קאמר דאיכא למפרך ממאי דביו"ט ראשון קאי דילמא ביו"ט האחרון ולבסוף קאמר רבא דר' יוסי נמי חזי ליה פרכא והיינו דקאמר ועוד ע"ש. ומזה הק' מוהרא"ם ז"ל על רבינו דלמה בחר בזאת הראיה הראשונה דר' יוסי דאית לה פרכא כדקאמר רבא דר"י גופיה חזי ליה פרכא והיא אותה פרכא דכתיבנא לעיל באידך תנאי דממאי דביו"ט ראשון דילמא ביו"ט אחרון והו"ל לאתויי הראיה השניה דר"י דמייתי לה מג"ש. ותמה עוד על הרמב"ן ז"ל שכתב דבאמת זו הגדולה שבראיות עיין שם. ואנכי איש רש ונקלה דייקנא מ"ש דבכלהו טרח לאתויי הפרכא להדיא אף על גב דאית בהו טובא דפרכתן שוה אפי"ה איכפל רבא לבאר הפרכא למר כדאית ליה ולמר כדאית ליה. ומ"ש בדר' יוסי דלא עבד הכי אלא אמר דר"י נמי חזי ליה פרכא ולא ביאר מה היא הפרכא דחזי ליה. מכח זה אני אומר דודאי לכלהו אידך אית להו פרכא באמת הילכך איכפל רבא לגלותה אבל לר"י לית ליה פרכא לפי האמת אלא משום דחש ר"י דילמא איכא אינש דלא ידע פירושא דקרא ויהא סבור למשכח ליה פרכא משו"ה הדר אמר ועוד. אבל לקושטא דמלתא לא צריכא כלל דליכא שום פרכא דמאי דכתיב וספרתם לכם ממחרת השבת פירושו כמ"ש בזוהר דישראל במצרים הוו דמין לאתתא במסאבותא דהיינו בנדתה וההוא יומא דנפקו ממצרים הוו באתתא ביומא דפסק מינה דמא דמסאבותא ומההוא יומא מה כתיב בה וספרה לה אוף הכא נמי וספרתם לכם וזהו ממחרת השבת ממחרת ההוא יומא דשבתו ופסקו מטומאת הנדה והיינו ודאי יומא קמא

דביה נפקו מתמן. ומעתה למאן דידע פירושא דקרא האמיתי תו ליכא למיפרך ממאי דביו"ט ראשון דילמא ביו"ט האחרון דאי הוה בעי קרא מימר יום טוב אחרון לא הוה קאמר ממחרת השבת אלא לישנא אחרינא שיהיה משמע ממחרת יו"ט ומדקאמר שבת ש"מ דר"ל יום ששבתו וממילא תדע דהיינו יו"ט ראשון. אלא דר"י חזי ליה פרכא מאיזה מאן דהוא דלא ידע פירוש דקרא אלא אדמפרש שבת לשון שבות ולא לשון שביתה ולדידיה ודאי דתיקשי ממאי דבראשון ומשו"ה קפיד ר"י להביא ראיה אחרת לסתום פיהם של הבאים לחלוק אבל קושטא קאי דשבת רוצה לומר שביתה ופיסוק ולא קשיי באמת כלל ורבא דידע קושטא דמלתא לא גילה הפרכא כמו באידך אלא קאמר דחזי ליה ובכוונתו כדאמרן. ומעתה יפה כיון רבינו ויפה אמר הרמב"ן שזו הגדולה שבראיות דקושטא הכי למאן דידע פירושא דקרא כפי מה שגילו חכמי הזהר האמיתיים:

פסוק יט

ועשיתם שעיר עזים יכול וכו'. הכי איתא בת"כ על פסוק זה ומה שכתבוה כאן ולא בפסוק הקודם נראה משום דהכא בהך קרא לכאורה איכא למיטעי טפי משום שכבר ידעת דבכל שעירי הרגלים הכתובין בפרשת פנחס נזכר בהן שם חטאת שעיר עזים אחד לחטאת לבד משעיר דעצרת דכתיב ביה שעיר עזים אחד לכפר עליכם ולא נזכר בו חטאת. והכא כתיב ועשיתם שעיר עזים אחד לחטאת ותיבת ועשיתם נראית יתירה וגם למ"ד דלחטאת דלא הול"ל אלא ושעיר עזים אחד חטאת. אשר מכח זה מקום יש בראש לפי דשעיר זה הוא השעיר עצמו דבפנחס וכאן לא בא הכתוב אלא להודיע ענייננו מה יעשה בו אם חטאת או אשם וה"ק קרא ועשיתם אותו שעיר עזים אחד שאמרתי במקום אחר סתם עכשיו אני מגלה לכם שתעשוהו לחטאת. משו"ה הכא צריכי טפי להוציאנו מן הטעות ולהכריח מן הפרים ואילים:

פסוק כב

תעזוב הנח וכו' ואין לך וכו' הק' בש"ח בשם הנ"ח למה לא פירש"י כן בפרשת קדושים התם נמי כתיב לעני ולגר תעזוב אותם. וע"ק מנ"ל למדרש ב' דרשות מתיבה אחת ע"כ. ונלענ"ד דההוא קרא דקדושים דכתיב תעזוב אותם אצטריך לגופיה לנתק כל הלאוין דלעיל לעשה דכתיב לא תכלה לא תלקט לא תעולל ועל כלם קא מהדר תעזוב לומר אם עברת על הלאו קיים עשה דתעזוב והפטר וכמ"ש הרמב"ם בפ"ק מהי' מתנות עניים. ואע"ג דבת"כ איתא לדרשה זו דפירש"י הכא בקרא דלעיל דקדושים משמע ליה דלאו דוקא ומההוא ילפינן העשה וכדברי הרמב"ם שהן ש"ס ערוך ע"ש בכ"מ והכא ה"פ הנח לפניהם והם ילקטו פי' בפאה דמצותה במחובר כדכתיב לא תכלה ואין לו לב"ה לחלק כלומר לומר לעני א' אתה תקצור מכאן ועד כאן ולעני אחר יאמר כמו כן בצד אחד

אלא יניח שם במחובר לפניהם והם ילקטו. ולימוד זה הוא דוקא להיכא שהניח הפאה כדינה במחובר אבל אם עבר וקצר שאז חזרה פאה לעמרים ואז הדין הוא להיפך שאין לו להשליך לפניהם והם יבוזו. אלא צריך לחלקה בידו חלק כחלק בין העניים והטעם כדאיתא התם בירושלמי שלא יראה לעני קרובו וישליך לפניו דנמצא שזה מסייע לו וגוזל את האחרים. וכלפי זה הוא מ"ש כאן רש"י ואין לך לסייע לא' מהן. כלומר היכא שאתה צריך לחלק ביניהם בידך. הזהר שלא תסייע את א' מהם טפי אלא חלק ביניהם שוה בשוה:

פסוק ל

והאבדתי וכו' שאינו אלא אבדן. פי' הר"ב ק"א אבידת הנפש שלא יהיה לה השארות כדבר הנאבד שלא ימצא עוד ע"כ. ואחר המחילה הך מלתא ליתא שלא מצינו כן רק במקומות מועטים כמו גבי ע"ז דכתיב ביה הכרת תכרת והתם פירשו רז"ל הכרת בעה"ז תכרת בעה"ב אבל בשאר עבירות שחייבין עליהם כרת כגון זה שאינו מתענה או עושה מלאכה ביוה"כ אין הכרת אלא שימיו נכרתים והולך ערירי אבל יש לו חלק לעולם הבא שלא יצאו מהכלל אלא אותם שהזכירו רז"ל בפרק חלק ומה שבאו לאפוקי בת"כ באמרו אינו אלא אבדון ר"ל דאי לאו והאבדתי הייתי סבור דהכרת היינו כריתת הגוף ממש שתהיה מיתתו ע"י כריתת גופו חתיכות חתיכות ואתא והאבדתי וביאר שאינו אלא אבדון ר"ל שימיו נכרתים וכלהו כריתות ילפינן מהכא:

פסוק לה

מקרא קדש קדשהו וכו'. אפשר דהיפך רש"י מסדר הכתוב דפי' תחלה כל מלאכה וכו' ואחר כך מקרא קדש לומר דכי היכי דמרבינן ללילה לענין מלאכה ה"נ מרבינן לה לענין מקרא קדש. ומ"ש רש"י לתפלה אינו אלא אסמכתא בעלמא דתפלה דרבנן אלא עיקר הפי' לכסות נקיה:

פסוק לו

עצרת היא וכו' למלך שהזמין וכו'. הביא המשל לאסבורי טעמא דלמה הוצרך הוא יתברך לצוות תחלה ז' ימים של חג ואחר כך להוסיף עוד יום א' לעצור אותם הו"ל לצוות מתחלה שמנה ימים. ולכך הביא המשל למלך שזימן את בניו לסעודה שהיו בה מסובין אחרים וכיון שהגיע זמן שכלם נפטרין אז אמר לבניו בבקשה מכם עכבו עמי אתם דוקא יום א' ביחוד לפי שקשה עלי פרידתכם דוקא טפי מכלהו כך שבעה ימי החג מקריבין פרים לכל ע' אומות לכך אמר להי' יתברך עכבו עמי יום א' אתם לבדכם ואין לזרים אתכם ביום זה:

כל מלאכת עבודה אפילו וכו'. אע"ג דכבר ביאר כן רבינו לעיל גבי כל מלאכת עבודה הכתוב בחג המצות וממילא למדנו שכן הוא פי' בכל הימים טובים. הצריך למיהדר ולפרושי הכא גבי עצרת. לפי דלעיל פי' עצרת דר"ל עכבו עמי עוד יום אחד ואיכא למטעי ולפרש דר"ל עוד יום א' דומיא דאותם הקודמים לו וסמוכים אליו דהיינו ימי חה"מ משו"ה איכפל ופי' דלאו הכי:

פסוק לז

עלה ומנחה מנחת נסכים וכו'. והא דבעולה כתב הכתוב מנחה סתם ובזבח כתב נסכים נראה דבעולה לא הוצרך הכתוב לפי' אלא ממ"ש עולה ומנחה ר"ל מנחה דומיא דעולה דהיינו דנסכים דהוו נמי כליל אבל גבי זבח אילו כתב הכתוב זבח ומנחה לא הוה משמע דמיירי בשל נסכים דאדרבא הוה משתמע מנחה דומיא דזבח מה זבח דהיינו שלמים דלאו כליל הכא נמי מנחה לאו בכלה כליל מיירי ומשו"ה הוצרך לכתוב ונסכים ואין הכוונה במלת נסכים על היין בלבד אלא הסלת והשמן והיין הכל ביחד נקרא נסכים עיין בהרמב"ם ריש פ"ב מהלי' מעשה הקרבנות:

פסוק לט

באספכם וכו' בזמן אסיפה וכו'. דביום טוב ליכא למימר באספכם ממש:

פסוק מ

הדר באילנו וכו'. פי' לפי שהאתרוגים נשארים באילן ב' או ג' שנים עד שיתבשלו נמצא דכשחונטין האתרוגים של שנה זו עדיין יש עליו אתרוגים של אשתקד:

כפת תמרים חסר וי"ו וכו'. והא דכתיב כפת ולא כף. אפשר שבא לרמוז דבעינן שיהיו עליו גדלים בתיומת שנים שנים ומחוברים מגבן וזהו כפת כתיב וכפות קרינן:

פסוק מב

האזרח זה אזרח בישראל וכו'. ז"ל הברייתא בת"כ אזרח זו אזרח האזרח להוציא את הנשים כל האזרח לרבות את הקטנים בישראל לרבות גרים ועבדים משוחררים ע"כ. ואמנם רש"י ז"ל לא הביא ממנה אלא הראשונה והאחרונה שהן דרשות מוכרחות במשמעות המקרא והשמיט האחרות שאינם מוכרחות לפי הפשט. ולמדנו גם כן דמ"ש רש"י בישראל לרבות הגרים חד מתרתי נקט וה"ה לעבדים משוחררים דהנך תרתי דינם שוה לעולם אמנם בסוכה פי' הישן ד' כ"ט מייתי השי"ס לברייתא זו ופריך דהיכי קתני הכא דה"א דהאזרח למעט נשים והא תני' גבי יוה"כ האזרח לרבות הנשים. ומשנינן דאה"נ דה"א דהאזרח ריבויי' משמע כדקתני גבי יוה"כ והכי גבי סוכה הלכתא היא למעט את הנשים דאילו מה"א דהאזרח אדרבא ריבויי' הוה משמע אלא הלכתא גמירי לה למעוטינהו וקרא אסמכתא בעלמא. והדר פריך והשתא דאמרת סוכה הלכתא קרא

למה לי לרבות את הגרים ומכח סוגייא זו כתב הרב ק"א דט"ס נפל בספרים ול"ג בישראל לרבות את הגרים וכו' אלא לרבות העבדים משוחררים דאילו גרים מה"א דהאזרח אתרבו כדאמרינן בגמרא ע"ש. ועמו הס"ד א"א לו' כן דבכל דוכתא מחד ריבויי' מרבי' גרים ועבדים משוחררים כדאשכחן בפ' כל המנחות בפ' תנופה אין לי אלא ישראל גרים ועבדים משוחררים מנין ת"ל המקריב ובספ"ק דכריתות אין לי אלא בני ישראל גיורת ושפחה משוחררת מנין ת"ל אשה וכן בכמה מקומות ודין הוא שהרי עבדים משוחררים היינו גרים גמורים והיכי מצינן למימר הכא דמה"א דהאזרח מרבינן גרים לחוד ומבישראל מרבינן עבדים משוחררים. ותו לישניה דרש"י הכא הוי תיובתיה דבהדיא כתב בישראל לרבות את הגרים ולעד"נ דה"ט משום דהתם בגמרא לא מייתי לכולה ברייתא אלא אזרח זה אזרח האזרח להוציא את הנשים כל לרבות הקטנים ותו לא והילכך מצאו כל אנשי חיל ידיהם התם בסוגיא לתרוצי מתנייתא אהדדי ולומר דחדא מקרא וחדא מהלכתא וקרא אסמכתא דקרא לרבויי גרים דאע"ג דכל זה דוחק עצום ומה גם דבברייתא לא תני לה הכי דה"א דהאזרח לרבוי' גרים אפ"ה ניחא ליה לש"ס לדחוקי נפשיה כי היכי דלתרצו הברייתות אהדדי דדחקינן ומוקמינן אפילו בתרי טעמי ולא בתרי תנאי. ומיהו כל זה דחייה בעלמא. אבל אחר האמת דאשכחן דברייתא מסיים בה להדיא בישראל לרבות גרים וכו' תו לא מצינן למדחק ולתרוצי כדאמרן. אלא על כרחין צריכינן למימר דתנאי נינהו דההיא דיומא דדריש ה"א לריבויי' ר"מ כדחזי בפ"ב דסוטה דף טו"ב גבי וכתב את האלות האלה דדריש ה"א דגבי ריבוייא לריבויי' ולדידיה אה"נ דגם גבי סוכה דריש ה"א דהאזרח לריבויי' לרבות גרים ועבדים ובישראל לשום דרשה אחריתי אתי. אבל ברייתא דהכא רבי יהודה היא דשמעינן ליה התם דאפילו ה"א דגבי ריבויי' דריש ליה למיעוטא (ומה שק' ממקום אחר ע"ש בתוס') והילכך ה"נ דריש האזרח להוציא את הנשים ובישראל לרבות גרים ועבדים משוחררים וכפשטא דברייתא וה"א דהאזרח דגבי יוה"כ נמי לדידיה מיעוטא הוא ולפום דרשה אצטריך. ואולי למעט קטנים אפילו הגיעו לחינוך דמדאורייתא פטורי. ודוק:

פרק כד

פסוק ב

שמן זית זך שלשה וכו'. לאו דוקא אלא כלומר שלשה זיתים ובהן שלשה שמנים כדתנן התם במנחות:

פסוק ג

יערוך אותו וכו' ושיערו חכמים וכו'. הקושי מבואר דמה שיעור שייך בשמן הלא כפי גסות הפתילה ודקותה ככה ישתנה שיעור השמן והרא"ם ז"ל אמר דצ"ל שהיה לכל נר בית קיבול לכניסי הפתילה וכפי אותו שיעור שיערו את השמן. והר"ב ק"א הקשה על זה וכתב דשיערו בפתילה בינונית ע"ש ואנכי לא ידעתי מאן פסק ליה בכמה תקרא גסה או דקה כדי שנדע איזוהי הבינונית. ולעד"נ דכיון שידוע הוא שהיו עושין הפתילות מכתנות כהנים כדאיתא בפרק במה מדליקין וכ"פ הרמב"ם בפ"ח מה' ב"מ והן היו שוין וידועין כמה שיעור עביין ובהן שיערו השמן:

פסוק ד

על המנורה הטהורה וכו' ד"א וכו'. דאילו לפירוש קמא ק' מאי קמ"ל הא חזינן במקום עשייתה שהיתה זהב טהור והכא לא הול"ל אלא על המנורה ולר"א ק' דהול"ל על טהרת המנורה. ודע דפי' שני זה דכתב רבינו איתיה בת"כ ומיהו לא מסיים בה כדברי רש"י אלא ז"ל שם על טהרה של מנורה שלא יסמכם בקסמים ובצרורות ופי' הר"ב ק"א כגון אלו דמנחי תחת הנר שום דבר להסמיך הנר עליו לפי שהוא חוצץ וכו' ע"ש וק' על רש"י דמסיים בה שמטהרה ומדשנה מן האפר וכו' שהרי התנא גופיה ביאר כוונתו דלא לזה כיוון ותו דאי להא לא בעי קרא לומר דבעינן דישון והטבה דבהדיא פירש קרא במקומו בבקר בבקר בהטיבו את הנרות וכו'. ושמא רבינו מפרש ברייתא דה"ק שלא יסמכ' לפתילות חדשות ע"ג הישנות והדשן שהם כמו קסמין ואע"ג דכבר למדנו זה מאידך קרא דכתיבנא אי לאו האי קרא ה"א שאינו אלא למצוה קמ"ל לעכב:

פסוק ו

השלחן הטהור וכו' ד"א וכו'. עמ"ש לעיל בסמוך גבי מנורה דשייך נמי הכא:

פסוק ז

ונתת על המערכת על כל אחת וכו'. מפשיטו' לשונו משמע דנסיב לה אליביה דת"ק דפי"א דמנחות דס"ל דבזיכי לבונה היו על מערכות הלחם ממש ודלא כאבא שאול שם דהלכתא כוותיה דסבר בסמוך ולא ידענא אמאי אי משום דפשט מלת על מורה כן הרי הביא שם אבא שאול ראיה והלא נאמר ועליו מטה מנשה וכוותיה מסתבר טפי דאל"כ ישבר הלחם ותמהני מהרא"ם ז"ל שהבין בפשיטות מדברי רש"י ז"ל דר"ל בסמוך. ולא על ממש:

פסוק י

ויצא וכו' מהיכן יצא וכו'. פירוש דק"ל דברישא אמר ויצא דמשמע חוץ למחנה ובתר הכי כתיב וינצו במחנה ש"מ דבתוך המחנה הוה. ותירץ דאה"נ והאי דכתיב ויצא

לדרשה אתא למר כדאית ליה ולכ"ל. וע"ש ר"ל מעולמו יצא פי' דבקרא דלעיל מסיים ביה חק עולם וסמוך ליה ויצא לומר שיצא מעולמו. והענין היא דכל ישראל יש להם חלק לעה"ב והיא עולמו המיוחד לו והאי נמי אעפ"י שהיה בן איש מצרי מ"מ כיון שאמו ישראלית איהו נמי ישראל הוא דקי"ל גוי ועבד הבא על בת ישראל הולד כשר ונמצא שגם הוא היה לו עולם דהיינו חלק לעה"ב אבל באותה שעה איבד חלקו דגרע מאפיקורוס וחביריו. ונ"ל שלזה כיוונו בת"כ שאמרו שם והוא בן איש מצרי אעפ"י שלא היו ממזרים באותה שעה הוא היה כממזר ע"כ. והכוונה דאעפ"י דכל כה"ג לא הוו ממזרים מיהו באותה שעה שעבר וגידף נעשה כממזר והעיד עליו הכתוב והוא בן איש מצרי לומר דשוב אינו חשוב כישראל ועיין מ"ש הרא"ם ז"ל:

בן איש מצרי הוא המצרי וכו'. דק"ל דהוה סגי לכתוב בן מצרי מאי איש ומשני שזה המצרי שהרג משה דכתיב ביה וירא איש מצרי מכה וכו' שהיה נוגש. וקרוב לומר שכאן רמז רבינו מאי דאיתא בספר הזהר איך בא לידי עבירה זו ואחר שהגידו שאביו מצרי היה ושהרגו משה ע"י שם המפורש וכיון ששמע כן מיד עמד וגידף:

בתוך וכו' מלמד וכו'. עיין מ"ש הרא"ם בשם הרמב"ן ז"ל שאין להוסיף על דבריו ז"ל:

פסוק יא

ושם אמו שהיא לבדה וכו'. אע"ג דבמעשה המצרי היתה אנוסה כדפירש"י שם דסבורה שהיה בעלה מ"מ אחר שבעלה הרגיש בדבר ונמאסה עליו ופירש הימנה מאז והלאה הפקירה עצמה לזנות ולכך נקראת שלומית תדע דמשו"ה לא הזכיר שמה בתחלה ויצא בן אשה ישראלית ושמה שלומית לומר שלא היה זה שם העצם שלה:

פסוק יב

ויניחהו לבדו וכו'. הא דלא ידעו אם חייב מיתה או לאו אע"ג דכבר הוזהרו על זה בקרא דאלהים לא תקלל ולא עוד אלא דאפילו בני נח נמי הוזהרו על זה והו"מ לאוכוחי מגדף את השם דודאי חייב מיתה מק"ו דמקלל אביו ואמו ואף על גב דאין עונשין מן הדין הכא גילוי מלתא הוא. ועוד דהו"מ להוכיח נמי מקללה קללה מהתם מ"מ י"ל דהספק היה הואיל ובאב ואם אינו חייב עד שיקללם בשם וכאן לאו הכי הוה הילכך לא הו"מ לאוכוחי מהתם והיינו ספקא ומשו"ה הניחוהו לבדו דלא הוו דמי למקושש והיינו דקמהדר ליה רחמנא הוצא את המקלל וכו' ואל ב"י תדבר לאמר איש איש וכו' ונשא חטאו כלומר דלא לילפו מניה דהכא הוראת שעה היא אבל בעלמא כה"ג ונשא חטאו בידי שמים אבל אינו חייב מיתה בב"ד עד שיברך שם בשם והיינו ונוקב שם וכו' בנקבו שם וכו' אז דוקא יומת בב"ד. ולענין מ"ש רש"י שניהן בפרק אחד היו עמ"ש בזה בפי' שלח:

פסוק יד
השומעים אלו העדים כל להביא וכו'. בת"כ מסיים בה את ידיהם ידי כל יחיד ויחיד ע"כ משמע דצריך ג"כ כל העדה הנמצאים שם לסמוך ידיהם ומיהו הרמב"ם ג"כ בפ"ב דה' ע"א לא כתב אלא העדים והדיינים וע"ש בכ"מ טעמא:
את ידיהם וכו' דמך בראשך וכו'. לא מצאתי טעם למה נשתנה מגדף מכל חייבי מיתות דבעי סמיכה זו. ואפשר משום דלא אשכחן בכל חייבי מיתות שנהרגין על דיבורא בעלמא דאע"ג דבעל אוב וחביריו הוו נמי דיבורא התם הוא דיבור המביא לידי מעשה. וה"נ מקלל אב ואם זימנין שהשטן מקטרג ואותה קללה אפשר שתפעול איזה רע באביו ואמו משא"כ הכא חלילה דאם חטאת מה תפעל בו ואינו אלא דיבור גרידא שאינו פועל כלום וסד"א דלא שייך בזה מיתה משו"ה א"ל אין אנו נענשים שאתה גרמת לך שהרי התורה חייבה על זה:

פסוק טז
ונוקב וכו' עד שיפרש וכו'. משמע מדבריו דר"ל דוקא שם המיוחד ככתבו אבל הרמב"ם בפ' הנזכר כתב דחייב אף על שם אדנות וע"ש בכ"מ:

פסוק יז
ואיש כי יכה לפי שנאמר וכו'. כל זה כבר כתבו רבינו בפרשת משפטים על פ' מכה איש. ולא ידענא הואיל והדר לפרושי הכא אמאי לא מסיים בה הכא נמי כמו התם דאילו נאמר מכה איש ה"א אפילו קטן שהרג קמ"ל ואיש כי יכה:

פסוק כ
כן ינתן בו וכו' אלא תשלומי וכו'. דק"ל דהואיל וכבר כתיב כן יעשה לו שבר וכו' אמאי הדר וכתב כן ינתן בו:

פרק כה

פסוק א
פירש"י ז"ל מה ענין שמטה וכו'. הנה הרגש שמבחוץ בזה דלמאי נ"מ הודיענו הכתוב בזה טפי מכל שאר המצות באיזה מקום נאמרה ושוב מקשה רש"י ב' קושיות מה ענין שמיטה וכו' והלא כל המצות וכו' וביאור דבריו ז"ל דכוונתו להקשות בדרך ממ"נ והיינו דעל כרחך זה שהגיד הכתוב שנאמר בהר סיני רצ"ל חד מתרתי או על עיקר כללות מצות השמיטה או על הפרטים שלה. וא"כ ממ"נ ק' אם ר"ל על הפרטים א"כ מוכרח אתה לומר דנשתנית מצוה זו שנאמר בה בהר סיני משא"כ באידך לומר שזו הוצרכה ליאמר כולה בסיני אף פרטיה משא"כ שאר המצות וא"כ הוא האמת צריך אתה לחקור הטעם למה נשתנית מצוה זו וזהו שהקשה רש"י מה ענין שמיטה אצל הר סיני עד שהוכרח

להיות בה השינוי הזה מכל שאר המצות שכל פרטיה גם כן נאמרו בסיני והא אדרבא איפכא מסתברא שזו ודאי הוה סגי ליאמר פרטותיה בערבות מואב שהרי לא נהגה כלל עד כניסתם לארץ ולא דמיא לשאר מילי כגון פרטי דיני הקרבנות דהנהו איכא למימר שהוצרך לגלות כל פרטיה בסיני לפי שהתחילו מיד אבל שמיטה מה עניינה בהר סיני וכי תימא שאין כוונת הכתוב כאן על הפרטים שלה אלא ללמד על כללותיה בלבד דהנהו נאמרו בסיני ק' קושיא אחרת מה בא ללמדנו והלא כל המצות נאמרו בסיני לכל הפחות כללותיהן שהרי מקרא מלא הוא אלה המצות אשר צוה וכו' בהר סיני ואמאי אצטריך למכתב הכי בשמיטה. ותירץ דעל כרחך כי כתיב בהר סיני הכא אכלהו פרטי נמי קאי שהרי לא מצינו שמיטת קרקעות שנשנית בערבות מואב במשנה תורה וא"כ ממילא מוכרח שתאמר שכל פרטיה נאמרו בסיני ואפילו לא נכתב כאן בהר סיני מוכרחים היינו לומר כן והא דכתב הכא בהר סיני מופנה לדון הימנו ג"ש נאמר כאן בהר סיני ונאמר בשאר המצות בהר סיני מה כאן ע"כ נאמרו גם פרטותיה מסיני כמו שהוכחנו וא"כ כי כתיב בה בהר סיני אפרטיה נמי קאי ה"נ בהר סיני האמור בשאר מצות אפרטיהן נמי קאי שכל' נאמרו פרטותיהן (ויש חסרון מלת פרטותיהן בנוסח שלפנינו והרא"ם ז"ל הגיהו) מסיני ואע"ג דלא הוי מופנה אלא מצד א' ליכא לאקשויי מידי דהא שמיטה לא היתה צריכה כלל אלא אחר כניסתם לארץ ואפ"ה נאמרו פרטיה מסיני ממילא מצינן למילף מינה שאר המצות אע"ג דלא שייכי אלא בביאת הארץ וכ"ש המצות דשייכי נמי מקמי הכי דפשיטא דמצינן למילף מינה. ומעתה תו ל"ק מה ענין שמיטה אצל הר סיני שהרי לא שמיטה לבדה היתה כך אלא כל המצות ומשמיטה ילפינן להו בג"ש. נמצא לפי זה שכל זה הלימוד נפקא לן ממה שלא נכתבה במשנה תורה שמיטת קרקעות שאילו נכתבה לא היה כאן הכרח לפרש דבהר סיני דהכא אפרטיה קאי ולא היה יוצא שום לימוד. אבל האמת שגם שמיטה נשנית בערבות מואב ככל המצות אלא שלא נכתבה שם בפירוש למילף הלימוד הנזכי' ורמזה שם רמוזי במ"ש דבר השמיטה שמוט דבב' שמיטות הכתוב מדבר כמ"ש ז"ל. ודוק שבדרך זה נלע"ד מתורץ כל מה שהרבו להקשות על זה הרמב"ן והרא"ם והר"ב ק"א ז"ל ואין צורך למה שהם ז"ל נדחקו בזה ע"ע. ומ"ש רש"י ז"ל וחזרו ונשנו בערבות מואב דלכאורה הוה סגי למכתב ונשנו בערבות מואב. אלא נלע"ד שכיון לפי אליביה דר"ע דבפרק בתרא דזבחים דקט"ו דסבר כללות ופרטיות נאמרו בסיני ונשנו באהל מועד ונשתלשו בערבות מואב ע"ש. וז"ש רש"י וחזרו ונשנו בערבות מואב כלומר חזרו ונשנו פעם אחרת בערבות מואב כלומר נשתלשו מכלל דכבר

נשנו קודם לכן דהיינו באוהל מועד אלא דלא חש רש"י להאריך ולבאר כן דלא נחי' הכא לפרש דבר זה להדיא ומ"מ בשטחיות לשונו נקט האמת:

פסוק ד

יהיה לארץ לשדות ולכרמים. פירוש לאפוקי דלא נפרש דאסור ג"כ לחפור בורות וכיוצא וא"ת והא שדות וכרמים כתיבי בהדיא שדך לא תזרע וכו' וא"כ אדרבא נימא דהכא לאסור ג"כ בורות וי"ל דנילף בכלל ופרט אין בכלל אלא מה שבפרט שדות וכרמים אין מידי אחרינא לא ואהני כללא כי היכי דלא נרבי שאר מילי באיזה לימוד:

לא תזמור שקוצין וכו'. המפרשים נתחבטו למה לא פירש"י זה לעיל על תזמור כרמך. ונ"ל בפשיטות דלעיל ליכא שום נפקותא יהיה מה שיהיה אבל הכא לענין האיסור פירושו לרבותא דאפילו קציצת הזמורות אסור. וה"ה ממילא לניכוש ועידור וכיוצא וכ"ש נטיעה מעיקרא:

פסוק ה

לא תקצור להיות מחזיק וכו'. דאל"כ את ספיחך לא תקצור הול"ל ומאי קצירך אלא ה"ק קצירך המיוחד לך שלא הפקרת ההוא דוקא לא תקצור והמפרשים כתבו דהוכחתו מדכתיב בתר הכי ואת ענבי נזירך. א"נ מדכתיב והיתה שבת וכו' לאכלה. ולעד"נ דאי מהתם י"ל דמיירי דוקא בפירות האילן אבל בתבואת השדה אימא הכל אסור מן התורה וכמו שהוא לפי האמת דעת ר"ע כדאיתא בת"כ ורש"י מפרש כחכמים דספיחים מותרים דבר תורה והוכחתם נראה כדאמרן:

פסוק ו

לך וכו' לפי שנאמר וכו'. דק"ל שהרי כבר כתיב לכם ואמאי הדר וכתב לך וכו'. והק' בש"ח דסוף סוף אמאי כתיב הכא ולעבדך ולאמתך לא לכתוב רק לך דהא עניים כבר שמעינן מואכלו אביוני עמך. ונלע"ד דעיקר הלימוד שידענו דשרו אף לעשירים היינו מדכתיב לך ולעבדך דממלת ולעבדך שמעינן דלך מיירי בעשירים דהיינו בעלים ואי לא הוה כתיב ולעבדך מנא הוה ידעינן. והק' עוד בשם הג"א דא"כ ואכלו אביוני עמך ל"ל. ותירץ דאביון קודם לעשיר ע"ש. ואחר המחילה נראה דאשתמיטת' ברייתא דת"כ דקרא דואכלו אביוני עמך אצטריך אי לר' יהודה לומר דעניים אוכלים אחר הביעור ולא עשירים ואי לר' יוסי לומר הראוי לאדם לאדם וכו' א"נ ללמד שפטורין מן המעשר וכמ"ש רש"י גופיה בפי משפטים:

ולשכירך ולתושבך אף הגוים. דק"ל דהיינו עבדך לכך פי' דההיא בישראל והכא בגוי. ודע שזה דוקא בשכיר שבוע או שנה. א"נ שקצץ לו מזונות דדמי לבני ביתו שמזונותיו

עליו הא לאו הכי אסור לתת לגוי דבהדיא תניא בת"כ לכם ולא לגוי ואפילו שכירו אסור כדתניא בתוספתא ומיירי בשכיר יום עיין רמב"ם פ"ה:

פסוק ז

ולבהמתך ולחיה אם חיה אוכלת וכו'. דק"ל אמאי כתיב ולבהמתך הול"ל ולבהמה ולחיה וכו' אלא מוכרח דה"ק בהמה דידך שבביתך שמזונותיה עליך. ומעתה ק' אם חיה אוכלת בהמתך שבביתך שמזונותיה עליך לא כ"ש. דהא בנכרי חזינן דהכתוב שרי לתת לשכיר שמזונותיו עליך ואסר לנכרי דעלמא שאין מזונותיו עליך כדלעיל מדכתיב לכם א"כ גבי בהמה הואיל דמדכתיב חיה חזינן דשרי אפילו אין מזונותיה עליך כ"ש בבהמתך וכו' ואמאי כתיב ולבהמתך א"ו להקיש וכו' ובזה מתורץ מה שהקשה הרא"ם ע"ע:

פסוק ח

שבתות שנים שמיטות וכו' יכול וכו'. פירוש דכי היכי דבימים מלת שבת מורה על יום השביעי בפרטות. וכן מורה על כללות הזי' ימים כדלעיל גבי עומר שבע שבתות וכו' ה"נ גבי שנים שם שבת נוכל לפרש ג"כ בתרי אנפי בין על שנת השמיטה בפרטות ובין על כללות ההיקף של השבע שנים וכמו שמצינו ג"כ בלשון רבותינו שבוע א' שהמכוון בו כוללות הזי' שנים ומעתה הוכרח רש"י לפרש דהכא ע"כ לא על הכוללות קאמר דא"כ לא הוה צריך תו למכתב שבע שנים שבע פעמים א"ו הכא גבי שנים הוי פירושא שבע שמיטות דוקא דהשתא היה סד"א יעשה ז' שמיטות רציפות וכו' לכך אצטריך תו שבע שנים ז' פעמים. וכמו שכתבתי כך היא כוונת הרא"ם ז"ל והרב הנח"י אחר המחילה השיג עליו בכדי ע"ש. ואין להקשות דסוף סוף תיקשי דא"כ לישתוק קרא משבע שבתות שנים ולא לכתוב אלא ז' שנים ז' פעמים הא ל"ק דאצטרכו ז' שבתות ללמד דמצוה על ב"ד לספור הזי' שמיטות כסדרן:

והיו לך וכו' מגיד לך וכו'. דעת יחיד היא זו דר' יהודה הוא דסבר הכי אבל רבנן פליגי עליה וסברי איפכא דשביעית נוהגת אע"פ שאין יובל (כגון בזמן שאין כל ישראל על אדמתן) והיובל אינו נוהג אא"כ יש עמו שביעית כדאיתא בת"כ ורבנן מפרשי קרא הכי והיו לך ימי וכו' מ"ט שנה כלומר ולא יותר ממ"מ דמיד אחר מ"ט מתחיל המספר להיות חוזר חלילה וזה בזמן שאין יובל דבזמן היובל אין מתחיל המספר כבתחלה אלא אחר עבור שנת החמישים אליבא דרבנן דלית להו שנת היובל עולה לכאן ולכאן ועיין מ"ש רמב"ם פ"י מה"ש בשם הגאונים. ומ"מ רש"י ז"ל נסיב לה כוותיה דר"י דמשמעותיה דקרא מוכח טפי כוותיה שכן דרכו ז"ל כידוע וטעם הדבר אליבא דרבנן נלע"ד ברור

דידוע דשמטה היא בתשובה תתאה והיובל ה"ס תשובה עילאה ופשוט דא"א להשיג אלא בהדרגה מתתא לעילא וז"ס אליבא וכו' אלא בזאת והמבין יבין:

פסוק ט

ביום הכפורים ממשמע שנאמר ביוה"כ וכו'. לכאורה הוה עדיף טפי למימר איפכא שהרי בעשור לחדש כתיב ברישא וא"כ הול"ל ממשמע שנאמר בעשור לחדש איני יודע שהוא יוה"כ ומת"ל ביה"כ וכמו שהרגיש גם הרא"ם ז"ל וע"ש. ונראה דודאי יום הכפורים אצטריך למכתב לגופיה ללמד דעת מה נשתנה יום זה שנבחי' לתקיעה זו אע"ג שהיובל קדוש מיד ברי"ה לפי שמדתם שוה דיוה"כ בבינה והי"נ שנת היובל כדלעיל ושופר נמי שנקרא יובל גם הוא סודו בבינה וגם סילוק העבדים לקרא להם דרור תלוי ג"כ באי' דבה חירו דכלא כידוע. ונמצא דנשאר בעשור לחדש לדרשה. אולם הק' הגאון הרא"ם ז"ל דהא ע"כ אין זה אלא אסמכתא בעלמא דליכא למימר דאתא קרא להכי שהרי תקיעת שופר חכמה ואינה מלאכה וכדאיתא בגמרא בכמה דוכתי ואפילו תקיעה דרשות בכל שבת מדאורייתא משרא שרי וא"כ עיקר קרא דבעשור לחדש למאי אתא וע"ש מה שתירץ. ולעד"נ דאי לא כתיב אלא ביוה"כ היה אפשר לומר דמיד בהתחיל קדושת יוה"כ יתקעו דהיינו בתוספי' התש' לחדש שחייב להוסיף מן התורה כדאיתא בראש השנה דנפ"ל מדכתיב ועניתם וכו' בט' לחדש וכו' משו"ה אצטריך לומר בעשור לחדש לומר שלא תהא תקיעה אלא בעצומו של יום דוקא:

פסוק י

ואיש וכו' לרבות את הנרצע. אף על גב דכבר כתיב לעיל וקראתם דרור ופי' שם רש"י לעבדים בין נרצע וכו' מ"מ אי לאו הך קרא יתירא ה"א דהיינו דוקא הנרצע שעברו עליו שש שנים או יותר משנרצע קמ"ל דאפילו אם פגע בו יובל יום אח' אחר רציעתו יוצא:

פסוק יא

את נזיריה וכו' כשם שנ' בשביעית וכו'. כתב זה רבינו משום דסד"א דוקא בשביעית הוא דמותר לבצור מן המופקרים משום דכתיב נזיריך לא תבצור דמשמע שפיר מל' נזיריך מה שאת' הזרת בני אדם מהן הוא דלא תבצור אבל מה שהפקדת תבצור. אבל הכא דלא כתיב נזיריך אלא נזיריה דילמא ה"ק כל מה שהיא מפרשת ומזרח כלומר כל הגדל בה היא אוסרת מלבצור ונימא דבזה עדיף היובל משביעית משו"ה קאמר רש"י דליתא שהרי בכל אלו הדינים שוה היובל לשביעית וע"כ ה"נ ה"פ המשומרי' לא תבצור אבל המופקרים תבצור ובש"ח כתב דכוונת רש"י היא דלא תימא דמדכתיב הכא את נזיריה סתם בכל פירות מיירי משו"ה מייתי כשם שנאמר בשביעית וכו' כלומר דנילף משם דמיירי בענבים דכתיב ואת ענבי נזיריך וכו'. ועמו הסליחה לא ידענא מאי קאמר

דהכא נמי אע"ג דלא כתיבי ענבים בהדיא מדכתיב ולא תבצרו משתמע דלשון בצירה לא שייך רק בענבים. ועוד דעל כרחך בין הכא בין התם ענבים לאו דוקא דה"ה לכל הפירות:

פסוק יב

קדש וכו' תלמוד לומר תהיה וכו'. ה"ג בש"ס דסוכה דף מ' אבל בת"כ איתא ת"ל היא ונראה דתרווייהו דוקא צריכי דמההיא ממעטינן שאם אחר כך לקח או החליף הדמים בדבר אחר אין קדוש אלא אחרון ומתהיה דרשינן שהפרי לעולם נשאר באיסורו וכדתנן אחרון אחרון נתפס בשביעית והפרי עצמו אסור:

מן השדה תאכלו ע"י וכו'. כשם שנאמר בשביעית וכו'. דלא תימא דהכא לא אסר אלא לאכול בעצמו כשכלה מן השדה אבל שרי בהנאה להאכיל לבהמתו משו"ה קאמר דליתא אלא שוה היובל לשביעית וכי היכי דהתם אסור נמי להאכיל לבהמתו דנ"פל מלבהמתך ולחיה ה"נ כן:

פסוק טו

במספר וכו'. ושני אינו יוצא וכו' הכרחו הוא דאל"כ הול"ל שתי בלשון נקבה:

פסוק טז

תרבה מקנתו וכו' תמעיט וכו'. כתב הרא"ם ז"ל מ"ש רש"י גבי תרבה מקנתו תמכרנה ביוקר ולא תרבה בדמיה דומיא דתמעיט וכו' מפני שלא נחשוב דהוי פירושו שימכרנה ביותר מכדי שווייה אבל מתמכרנה ביוקר לא משמע כן אלא ששווייה רב עכ"ל. ולעד"נ דסוף סוף איכא למידק ולהקשות איפכא אמאי לא כתב רבינו כי האי לישנא נמי גבי תמעיט מקנתו תמכרנה בזול דהוה עדיף טפי ומה ראה לשנות לכך נלע"ד דרבינו דייק לישנא דקרא תרתי דיוקי דסתרי אהדדי דמדכתיב תרבה כמדבר לנוכח ומקנתו שלא לנוכח וה"נ תמעיט מקנתו מזה משמע שהציווי קאי על המוכר ולא על הקונה. ואמנם ממאי דמסיים בה כי מספר תבואות הוא מוכר לך משמע איפכא דקרא משתעי עם הקונה ולדידיה קא מזהר הילכך לא פסיקא ליה לרש"י אמאן תרמייה ולכך מפרש חד הכי וחד הכי תרבה מקנתו תמכרנה ביוקר כלומר דמדבר עם המוכר ותמעיט מקנתו תמעיט בדמיה כלומר שמדבר עם הקונה שימעיט בדמים שיתן לו דמים מועטים וי"ל דבכוונה כתב כן להזהיר שניהם:

פסוק יז

ולא תונו וכו' ולא ישיאנו עצה וכו'. משמע דר"ל כההיא דאומר לו מכור שדך וקח לך חמור וזה עוקף עליו ונוטלה הימנו וזהו לפי דרכו והנאתו של יועץ. והקשה בני בכורי המשכיל ונבון יעקב ה"י דהא מלפני עור ל"ת מכשול נפקא כמ"ש רש"י שם לא תתן לו עצה שאינה הוגנת לו לא תאמר לו מכור שדך וכו' ותרתי למה לי. ועוד הק' דמנ"ל

לרש"י הך פירושא דלא איתמר הכי לא בת"כ ולא בש"ס דידן פי' הזהב דמפרשי ליה להך קרא דהכי אמרו בברייתא כיצד אם היה בעל תשובה לא יאמר לו זכור מעשיך הראשונים וכו' היו חלאים באים עליו לא יאמר לו כמ"ש חביריו לאיוב ואיברא דמסיים בה בברייתא הכי ואם תאמר עצה טובה אני מוסר לו הרי הדבר מסור ללב וכו' מ"מ אין כוונת הברייתא למ"ש רש"י דהא לא קאי אלא על מ"ש בתחלה אם היה ב"ת וכו' והן אמת שדברי הברייתא צריכין ביאור דבהנך מילי לא שייך עצה מ"מ איך שיהיה פי' דברייתא הרי לא איתמר בה כפירש"י ואפילו יונח שתהיה זאת כוונת הברייתא מ"מ הקושיא הראשונה במקומה עומד' והשיבותי לו דבתחלה צריך להבין אמיתות כוונת הברייתא כדי לעמוד מתוכה על דברי רש"י והיינו דאיכא למידק דלכאורה לא שייך לשון הונאה בהנך מילי דאמור רבנן ולפירושם טפי הול"ל ולא תצערו לאיים את עמיתו ומאי לא תונו אלא הענין הוא שזה הרשע אומר לחבירו שהוא בעל תשובה זכור מעשיך הראשונים וכראות זה שלא הועילה לו תשובתו דאכתי הוא נחשב לרשע בעיני הבריות הוא חוזר לסורו וזה נותן אמתלאה לדבריו באמרו שכוונתו היתה להזכיר לו מעשיו לטובתו כדי שיתבייש ובזה מוחלין לו כל עונותיו ועוד שזה דבר הצריך לב"ת כדכתיב וחטאתי נגדי תמיד אבל לפי האמת לא היתה כוונתו לכך אלא כדי שע"י הזכרת עונותיו יתייאש מלעשות עוד תשובה בראותו שלא הועילה לו תשובתו שעדיין הוא נמאס בעיני הבריות. ובזה יחזור חבירו להרע וישאר לבדו הוא צדיק ויהיה חשוב טפי בהיותו לבדו ואין זה ענין למ"ש על ולפני עור וכו' דהתם כגון שהוא יועצו בהדיא לעשות דבר שאין יודע שהוא עבירה כגון שא"ל שזה שומן והוא אוכלו והרי הוא חלב אז הוא עובר משום לפני עור ל"ת מכשול. אבל כאן מיירי דאינו יועצו לעשות דבר רע אלא לפי דבריו נמצא שהוא משיאו עצה רעה כדאמרן שע"י דזה מקנטר הוא גורם שיחזור לסורו ואז אינו עובר על לפני עור וכו' שהרי אין זה עור שיודע הוא שזו עבירה. אמנם ע"י דבריו הוי גרמא בנזיקין והוא יכול להתנצל ולומר שכוון לטובה להזכיר לו עונותיו כדלעיל ובאמת שאינה אלא הונאה שהאמת הוא שכוונתו כדי שיחזור לסורו כדי להתכבד הוא בקלון חבירו ובכה"ג הוא דעובר על לאו זה דלא תונו. ובזה נמצאו דברי רש"י מבוארין דה"ק שלא יקניט את חבירו ולא ישיאנו ע"ז עצה שאינה הוגנת לו לפי דרכו והנאתו של יועץ שבזה הוא לבדו יהיה צדיק. והן הן דברי הברייתא בת"כ כאשר בארנו:

פסוק יט

ונתנה וכו' שלא תדאגו וכו' ואכלתם לשובע אף וכו'. יש להבין למה הפך ושנה רבינו סדר הכתוב. ופי' בני ידידי הנז' ה"י דהוכרח רש"י להקדים פי' של וישבתם לבטח

וכו' משום דאי הוה מפרש קודם לכן ואכלתם לשובע ברכה לתוך המעיים היה מקום להק' על דבריו מנ"ל הא לפרושי הכי דילמא קרא ה"ק ונתנה הארץ פריה ואכלתם לשובע משום דזימנין דאף על פי שנתנה הארץ פריה ויש רוב תבואות אפ"ה אין אוכלין לשבע אלא מצמצמין לפי שמתפחדין שמא לשנה הבאה לא יהא שובע כ"כ דכבר כחיש חילא דארעא בשנה זו. והילכך צריכים להצניע מתבואי שנה זו לשנה הבאה קמ"ל הכא ואכלתם לשובע בלי פחד ומנ"ל ברכה במעיים. אבל השתא דכבר פי' רבינו דהיינו פירושא דוישבת לבטח עליה. ומוכרח הוא לפרש כן משום דוישבתם לבטח קאי אירישיה דקרא על ענין תבואה. ועוד דאי לבטח מאויבים כבר כתיב בקרא דלעיל. מעתה ואכלתם לשובע מאי עבדינן ליה מוכרח הוא לפרש ברכה במעיים ונכון:

פסוק כ

ולא נאסוף אל הבית. כלומר להכניסו לקיום דכשכלה מן השדה כלה לבהמתך מן הבית. דאילו לאוספו גם בעה"ב מותר מאחר שהפקירו ולא נאסרו ספיחי שביעית אלא מדרבנן דלא כר"ע אלא כרבנן בת"כ:

פסוק כב

עד וכו' עד חג הסוכות וכו'. אף על גב דבדבור דלעיל פירש"י עד ניסן של שביעית בלבד. י"ל דהא והא איתא זימנין הכי וזימנין הכי אם עושין רצונו ש"מ ביותר שאז כתיב בהו ועמדו זרים וכו' ובני נכר אכריכם וכו' והם יושבים לבטח בבתיהם על אותו זמן כתיב עד השנה התשיעית שהרי הם אינם רואים החדש עד סוכות של תשיעית שאז העבדים מכניסים אותו לבית אדוניהם ודייקא נמי דכתיב עד בוא תבואתה ולא כתיב עד אשר תביא. ואם אינם עושים כ"כ רצונו ביותר שאז כתיב בהו ואספת דגנך וכו' בעצמך ולא ע"י זרים כמו שאמר רז"ל בירושלי' אז כתיב לשלש השנים דהיינו עד ניסן של שמינית דמשם ואילך הרי הם הולכים לבתי הגרנות לדוש ולזרות ויכולים להביא לבית יום יום מה שכבר נתייבש:

פסוק כד

ובכל ארץ וכו' סמוך לפי' שלאחריו וכו'. הק' הרא"ם ז"ל מי מידחקו לפרש כן דהו"מ למימר דקאי לראש הפרשה שנזכר בה גאולת שתי שנים ובא לומר כאן שאין הלוקח יכול לעכב עיין שם. ולעד"נ דרבינו הוכרח לפרש כן דאילו לומר שאין הלוקח יכול לעכב כשבא הוא לגאלה כבר למדנו מקרא דלעיל והארץ לא תמכר לצמיתות כדפירש"י שלא יהא הלוקח כובשה. ותו למה לי. א"ו קאי אפרשה שלאחריה לומר שאף אם בא הקרוב לגאול לא יוכל הלוקח לעכב:

פסוק כה

וגאל וכו' ואין הלוקח וכו'. כלומר שאין חיוב לקרוב לגאול אלא אם ירצה והיינו דלא כתיב ויגאל דהוה משמע צווי אלא וגאל ופסק כן הרמב"ם כמ"ד רשות וקמ"ל קרא שאם בא לגאול אין הלוקח יכול לעכב. ואין כוונתו לומר שאין הלוקח יכול לעכבה לעצמו שזה כבר למדנו מקרא דלעיל ובכל ארץ אחוזתכם גאולה וכו' לפי פשוטו כדפירש רבינו אלא כאן ר"ל דהלוקח אף על פי שהוא מוחזק בקרקע אינו יכול לעכב לקרוב הבא לגאל ולומר לו אין רצונו ליתנה לך אלא לקרוב אחר אלא הקרוב קרוב קודם ואין הלוקח יכול לעכב עליו:

פסוק כו

ואיש כי וכו' גואל שיוכל וכו'. אף על גב דלפי דרכו דלעיל דפסק כמ"ד רשות הומ"ל הכא גואל שירצה לגאול. מ"מ פרטיה דקרא דכתיב כי לא יהיה לו משמע ליה טפי הכי דר"ל כי לא יהיה לו אותו הגואל שאמרנו דהיינו שיש לו לגאול אבל לא שייך ע"פ פשוטו לפרש כי לא יהיה לו דר"ל אינו רוצה. ובזה מיושב מה שהרגיש הרא"ם ז"ל דק' על רש"י מניה וביה ומה שלא פירשו הכא זה הגר כמו שפירשו בפ' נשא משום דגר אין לו אחוזה בארץ. ואע"ג דראיתי בש"ח שהקשה דמשכחת לה כגון שנחלט לו בית בבתי ערי חומה והורישה לבנו ע"ש באמת לק"מ דהכא בשדה אחוזה קיימינן ולא בבתי ערי חומה ופשוט:

פסוק כח

די השיב לו מכאן וכו'. בת"כ אמרו כן ב' פעמים הכא ולעיל בפ' ומצא כדי גאולתו. ואין להקשות דתרתי ל"ל שהרי פירשו שם אהך קרא דואם לא מצאה ידו אם אינו ענין לבעל השדה שהרי כתוב לעיל והשיגה ידו והכא לא הול"ל אלא ואם לא ותו לא והילכך תנהו ענין לגואל שיגאל כסדר הזה. ורבינו פירשו כאן שאינו כ"כ פשוט כלשון הכתוב וכ"ש בדידיה דקרא מפורש ומצא כדי גאולתו דמשמע בהדיא דבעינן שמצא כדי גאולתו ביחד:

פסוק כט

ימים ימי שנה שלימה וכו'. לאפוקי דלא נימא שנה למנין שנות עולם דאפילו מכרה איזה ימים קודם ר"ה אין יכול לגאול אלא עד ר"ה משו"ה קאמר שנה שלימה מיום ליום. ומיהו להא לא אצטריך שכבר שמענו כן מאמרו עד תם שנת ממכרו דמשמע שהשנה תלויה בממכר ולא במנין שנות עולם וכמ"ש בת"כ. וכי אתא קרא דימים תהיה גאולתו לומר מעת לעת שאם מכרה באי' בניסן בחצי היום לא עלתה לו שנה עד חצי היום של א' בניסן הבא כדאיתא בפ"ח דערכין אליבא דרבנן:

פסוק לא

וביובל יצא בחנם. פי' דהאי קרא יתירא הוא ובא ללמד אם פגע בו יובל קודם ב' שנים יוצא בחנם ולא בעי השלמת ב' שנים אחר היובל ביד הלוקח כמו השדות ובזה יפה בת בתי החצרים הכי אוקמיה רב פפא בפ"ח דערכין דף ל"ג:

פסוק לג

ואשר יגאל וכו' ד"א לפי שנאמר וכו'. לפי' ראשון קשה דהא כבר שמעינן ליה מאמרו גאולת עולם תהיה ללוים לכך מייתי ד"א. ולפירוש שני ק' דהול"ל והלוי אשר יגאל וכו':

פסוק לה

והחזקת בו אל תניחהו וכו'. תרתי דיוקי הכריחוהו לרבינו חדא דהול"ל והחזקת אותו ומאי בו. ותו דמאחר שאמר וכי ימוך אחיך פשיטא שמטה ידו ואמאי אצטריך ומטה ידו עמך. לכך פי' דה"ק מיד בשעת מטת היד שעדיין הוא בעצמו יש לו קצת כח אתה ג"כ תחזיק בו כלומר עמו שגם הוא יסייע בהקמתו והוא קל להתעורר משא"כ אם כבר נפל. אבל מ"ש הר"ב ק"א שדיוקא הוא מדכתיב כי ימוך בלשון עתיד ולא כתיב כי מך אחר המחילה אינו נר' דאורחיה דקרא דמשתעי הכי:

פסוק לח

אשר הוצאתי והבחנתי וכו' דבר אחר וכו'. לפירוש קמא ק' דלא שייכא היציאה וטפי הול"ל אשר הכיתי כל בכור בארץ מצרים. ולפירוש תניין ק' מ"ש במצוה זו הרי התנאי היה על כל המצות:

פסוק לט

עבודת עבד וכו' שיהא ניכר וכו'. פירוש דדוקא בעבד אסור לעשות כן אבל במשרת בעלמא מותר שיוליך כליו וכו' כדאיתא בת"כ:

פסוק מא

ובניו עמו ארי"ש וכו' ההרגש הוא ממלת עמו דיתירא היא לכך מפרש דה"ק ויצא הוא ובניו שעד עתה היו עמו כמו שדרשו כי טוב לו עמך עמך במאכל וכו' ומה שלא הזכיר כאן רק מזון הבנים ה"ה מזון אשתו אלא דנפ"ל מקרא אחרינא ויצאה אשתו עמו כמ"ש שם רש"י ובפ"ק דקדושין עביד צריכותא דאי איתמר אשתו ה"א דוקא אשה דלאו אורחא לאהדורי אפתחי ואי אשמועינן בנים משום דקטנים נינהו ולא בני מיעבד ומיכל נינהו: **ואל אחוזת וכו' אל כבוד וכו'**. נראה דנסיב לה אליביה דר"מ דסבר דחוזר לשררה שהיה מוחזק בה והיינו דמסיים בה אחוזת חזקת. ואף על גב דר"י ס"ל דאינו חוזר לשררה וכ"פ הרמב"ם מ"מ רבינו נקט כוותיה דר"מ משום דיתורא דקרא מוכח כוותיה:

פסוק מב

כי עבדי הם שטרי קודם. ומדינא אה"נ דאין קניית השני קנין כלל. אלא דמ"מ כי היכי דתיהוי ליה כפרה על מה שעבר על לא תגנוב. א"נ שבקש להפקיע עצמו מעול מ"ש במה שמכר עצמו לאדון אחר הילכך קנסיה רחמנא שיחול עליו שם עבד. ומיהו דוקא במאי דגלי קרא והמשך הזמן שקצב לו הכתוב ותו לא ומצינן למימר בטעם קצבת הזמן שש שנים ובשביעית יצא לחפשי לרמוז לו דאפילו אם מפקיע עצמו מתחת עול רבו יתי"ש לא מצי לאפקועי נפשיה אלא גופיה כל ימי היותו בעוה"ז אבל במותו על כרחו נפשו יוצאה מתחת רשות ב"ו ומסורה לרבו וזהו בשביעית כי ימי שנותינו ע' שנה וזימנין דפגע ביה יובל בקרוב כי אין למות התמהמה והיום כאן ומחר בקבר:

פסוק מה

מהם תקנו אותם תקנו. נר' דק"ל לרש"י כפל הכתוב מהם תקנו וממשפחתם וכו' ולכך מפרש דה"ק מהם תקנו רוצה לומר אותם עצמם כלומר אותם בני התושבים שנזכרו ברישיה דקרא דהיינו שבאו מאומות אחרות שבאו לדור בארץ ונשאו נשים מבנות כנען אותם הבנים הנולדים הם הנקראים בני התושבים שאמר עליהם הכתוב דשרי לקנותם הם עצמם אף על גב דמצד האם הם כנענים דאזלינן אחר האב ולא מבעיא אלו אלא גם ממשפחתם כלומר כשגדל בן זה ובא על בת כנען והדר הוליד בן דנמצא הבן הזה אפילו מצד האב יש בו קצת ייחוס לכנען שהרי אביו בא מכנען מצד אמו וגם מצד האם הרי הוא מכנען דאית ביה תרתי צדדין מכנען אפ"ה כל צד נקבות לא משגחינן ביה אלא אחר הזכר אזלינן ושרי לקנותו:

פסוק מז

יד וכו' גר שהוא תושב וכו'. מוכרח הוא דאי בגר צדק פשיטא הרי הוא חייב בכל מצות שבתורה כאזרח ומהיכא תיתי שלא יהיה חייב גם הוא בשילוח עבדים ובכל חילוקי דיניו כישראל. אבל בת"כ שנינו ונמכר לגר זה גר צדק תושב זה גר תושב. וע' במציעא פ' איזהו נשך דף ע"א:

משפחת גר וכו' כשהוא אומר לעקר וכו'. הק' התוס' במציעא דמאחר דכתיב לעקר שהוא ע"ז עצמה אמאי אצטריך תו משפחת לרבות הגוי. ותי' דאל"כ ה"א דוקא לע"ז דישראל כגון מיכה. א"נ היה מפרשינן דלעקר היינו הגוי אבל לע"ז עצמה אפילו אם מכר עצמו אינו מכור עיין שם. ומ"מ קשה אמאי כתיב לעקר בתחלה הו"ל להקדים משפחת גר דבהא הוה כתב כסדר דכל המאוחר בכתוב הוא גרוע טפי דהשתא אין סדר למקרא ונראה דאילו כתב לעקר לבסוף הוה משתמע אפילו נמכר לשם אלהות אפ"ה

גאולה תהיה לו קמ"ל דליתא אלא דומיא דמוכר לגוי דהיינו לשמשו' אבל לשם אלהות הו"ל מומר וגרע טפי מגוי וקי"ל דמורידין ולא מעלין:

פסוק נג

לא ירדנו וכו' כלומר וכו'. פיר' דק"ל מאי לעיניך. ופירש משום דעבודת פרך פירושו מלאכה שא"צ לה אלא לרדותו בלבד וכדפירש"י לעיל והשתא היינו דקאמר דדוקא כשאתה יודע בודאי שרבו אינו צריך לאותה מלאכה ואינו גוזר עליו כן אלא לרדותו. כגון שאתה יודע שעכשיו אינו צריך לעדור תחת גפנו שכבר עדר כל הצורך והשתא אתה רואה שאומר לו עדור וכו' כדלעיל אז חייב אתה לכופו שלא יעשה כן אבל אין אתה חייב כל פעם כשאתה רואהו עושה מלאכה לחקור ולדרוש אם רבו צריך לה או לאו. והיינו דאמור בת"כ יכול יכנס לביתו לידע וכו' ת"ל לעיניך:

פסוק נה

אני וכו' כאילו משעבדן וכולי פי' כאילו משעבד שורש נשמותיה' של מעלה בקדושה תחת יד החצונים בקלי':

פרק כו

פסוק א

לא תעשו וכו' הואיל ורבי וכו'. ק' דבשלמא ע"ז וחלול שבת כתיבי בהדיא בקרא אבל גילוי עריות היכא רמיזא דנקטה רבינו. ותירץ בני המשכיל רבי יעקב ה"י דאיכא למידק בלישנא דקרא דכתיב לא תעשו לכם אלילים ופסל וכו' ותרתי ל"ל. ותו מאי לכם אלא הענין כדאיתא בספר הזהר בר"פ קדושים כד הוה ר"ש אזיל במתא וחמא לאנתו שפיראן הוה מאיך עינוהי ואמר לחברייא אל תפנו אל האלילים וכל מאן דאסתכל וכו' ואי סליק ההוא הרהורא בישא כד שמש באנתתיה אינון בנין דאולידו אלהי מסכה איקרון וכו' ע"ש ובזה א"ש דלא תעשו לכם אלילים רומז על גילוי עריות והדר ופסל וכו' מירי בע"ז כפשטיה ויפה כיון:

להשתחוות עליה אפילו לשמים וכו'. ומאי דכתביה קרא להך דינא הכא גבי עבד הנמכר לגוי. ניחא לי עם מ"ש רבינו בחיי ז"ל דמנהג עע"ז היה שהיו מציירין אבן בציור נאה ונותנין האבן לפני הצלם ומשתחוים עליה לפניו ולכן אסרה תורה דומיא דמצבה ע"ש. ובזה א"ש דנמשך גם זה לדלעיל שלא יאמר הואיל ורבי משתחוה באבן משכית אף אני אלמוד ממנו לעשות כן לשמים קמ"ל דאסור ללמוד ממעשיהם:

פסוק ג

פירש"י ז"ל אם בחקתי וכו' יכול וכו'. פי' דק"ל מהו ל' תלכו מאי שייך הליכה במצות הול"ל אם חקותי תעשו או כיוצא בזה. ולכך פי' דמירי בלימוד התורה דשייך שפיר

לשון הליכה כדאמרינן הוי גולה למקום תורה. ואף על גב דאמור רבנן כל שיראת חטאו קודמת לחכמתו וכו' והכא כתיב ברישא לימוד התורה. הא כבר פירשו דההיא דוקא בקדימה עיונית במחשבה דאילו בקדימה זמנית אדרבה הא אמרינן אין בור ירא חטא ולכך שייך שפיר להקדים בקרא הלימוד:

ואת וכו' ע"ע לשמור וכו'. וא"ת תרתי בלימוד התורה למה לי לכתוב אם את מצותי תשמרו לחוד. וליכא למימר דא"כ הוה אמינא לימוד כל דהוא אפילו שלא ע"מ לשמור דהא מלת תשמרו מוכח דוקא ע"מ לשמור. וי"ל דאם בחקתי תלכו אצטריך לומר דלעולם ילמוד אדם אפילו שלא לשמה דמתוך כך יבא ללמוד ע"מ לשמור כדאמור רבנן דמתוך שלא לשמה בא לשמה. וראיתי להרב קרבן אהרן שהרגיש קושייתנו זאת ותירץ דאיכא ב' מיני לימוד חד לימוד סודות ועמקי התורה דבהו לא שייך לומר ע"מ לשמור ובהכי מיירי רישיה דקרא דאם בחקתי תלכו וסיפיה דואת מצותי תשמרו מיירי בלימוד פשטי ודיני התורה וקשיא לי דא"כ אין סדר למקרא דתחלה צריך ללמוד פשטי ודיני התורה ואחר שמילא כריסו בשר ויין אז יטייל בפרדס כמ"ש הרמב"ם בה' יסודי התורה. ועם היות שאפשר ליישב דמ"מ הקדים בקרא לימוד הנסתר שהוא העיקר וע"ד תחלת המחשבה סוף המעשה. מ"מ לעד"נ טפי כדכתיבנא. וע"פ דרכנו מיושב טפי תיבת תלכו דלימוד זה יהיה בהילוך בעלמא דרך עראי בתחלת לימודו בלבד. ואפשר עוד לומר אעיקרא דמלתא דאם בחקתי תלכו מיירי בתש"ב ואת מצותי וכו' בתורה שבעל פה. ואתי שפיר סדרא דקרא דתש"ב קודם בזמן. וגם לישנא דהלכו מיושב בהא דרך הליכה ע"ד מנעו בניכם מן ההגיון:

פסוק ד

בעתם בשעה וכו'. דק"ל דמדכתיב גשמיכם ביו"ד לשון רבים ר"ל גשמים טובא דהיינו יורה ומלקוש וא"כ הול"ל בעתותם נמי בלשון רבים דבעתם היינו שם יחיד בכינוי הרבים כלומר בעת שלהם והיכי אפשר לומר ב' גשמים בעת א' ולכך מפרש דה"ק לעולם יהיה בעת א' כל זמן שיבא גשם יהיה באותו עת דהיינו בלילי שבתות. ועפ"י דרכנו למדנו מ"ט לא נקט רש"י בלילי רביעיות ובלילי שבתות כדאמור רבנן בפ"ג דתענית. דא"כ הרי הן שתי עתות. והדרא קושייא דליכתוב בעתותם. לכך נקט בלילי שבתות לבד כדאמור בת"כ דפשטא דקרא הכי משמע. וטעמא דברייתא דת"כ לאו משום הסכנה הוא דלא נפקי אלא משום דכ"ע שכיחי בבתיהם לענג את השבת וליכא שום צורך לצאת. וא"ת א"כ תוקשי לדרשא דגמ' כדלעיל דהול"ל בעתותם. לק"מ דהא כי דייקינן על כרחין ליכא למימר דקרא קא נסיב בלילי רביעיות ובלילי שבת משום דלא שכיחי

דנפקי משום סכנת אגרת בת מחלת דהא בפרק ערבי פסחים אמרינן דמעיקרא הוה שכיחא בכל ליליא פעם אחת פגע בה ר"ח בן דוסא וא"ל גוזרני עליך שלא תעברי בישוב לעולם. א"ל במטותא מינך שבוק לי רווחא פורתא שבק לה לילי רביעיות ולילי שבתות ע"כ א"כ לא שייך כלל לומר דכתב קרא על מה שיהיה אחר גזרת ר"ח בן דוסא דאילו מקמי הכי ליכא שום הפרש בין לילי רביעיות לשאר לילות א"כ ע"כ עת דקרא ליכא לפרושי אלא בלילי שבת ולאו מטעם סכנה אלא כדאמרן משום דלא שכיחי דנפקי בכדי אלא כ"ע נכנסים לאכול פתן בלילי שבתות ויושבים בבתיהם לבטח. ומיהו אמור רבנן דהשתא מיהא אחר גזרת ר"ח בן דוסא דרגיל עלמא למנועי מלמיפק בלילי רביעיות אה"נ דמצי למיתי מטרא נמי בלילי רביעיות מההיא טעמא דהוה אתי מקמי הכי בליל שבת דהשתא מיהא בלילי רביעיות נמי לא שכיחי דנפקי. וקושטא דמלתא הוא דאמור רבנן ומיהו לאו לפרושי לקרא על לילי רביעיות דע"כ קרא לאו להכי מתוקם כדאמרן. ואף על גב דהתם בפי' ע"פ איתא תו דאביי גזר עלה שלא תעבור ביישוב לעולם. מ"מ הא דאמור בעתם בלילי רביעיות וכו' ברייתא היא דקדמה לזמן אביי טובא ומירי אחר גזרת ר"ח בן דוסא:

פסוק ו

ונתתי שלום וכו'. פי' דק"ל דלא שייך בשלום לשון נתינה דבשלמא לעיל דכתיב ונתתי גשמיכם ניחא שהרי הגשמים דבר שיש בהן ממש ושייך בהן לשון נתינה דבר הניתן וכן נתנה הארץ יבולה אבל השלום הוא דבר שלא שייך ביה ל' נתינה והול"ל ואעשה שלום או ואשים שלום וכיוצא. ולכך מפרש דה"ק ונתתי שיהיה קרוי נתינה כל הטובות של מאכל ומשתה שהוזכרו למעלה אימתי בזמן שיהיה שלום בארץ שאם אין שלום כל הניתן כאילו לא ניתן א"כ שפיר למדו מכאן שהשלום שקול כנגד הכל:

פסוק ז

לפניכם לחרב וכו' דק"ל דהול"ל בחרב. לכך פי' דר"ל לא בחרבך ולא בקשתך אלא יפלו על חרבותם של עצמם. ובזה א"ש לישנא דלחרב. ושוב זכיתי ומצאתי שביאר כן הרב הנח"י:

פסוק ח

ורדפו מכם מן החלשים וכו'. דק"ל מאי מכם דהול"ל ורדפתם כמ"ש לעיל. ולכך פי' דר"ל מקצתכם ולא כלכם ומאי דהדר קאמר ולא מן הגבורים שבכם שנראה כפל היינו דאף על גב דמלישנא דמכם איכא למעט מקצתם. מיהו מנ"ל לפי' מן החלשים נימא איפכא מן הגבורים להוציא החלשים דתפסת מועט תפסת. ולכך הדר ואמר לא תימא הכי אדרבא על כרחך אתה צריך לומר כן ולא מן הגבורים שבכם. והכרחו הוא מדכתיב

קרא אחרינא בפרשת האזינו איכה ירדוף א' אלף וכו' ודריש ליה הך תנא כמאן דדריש התם כל הפרשה כלפי ישראל. וא"כ קשו קראי אהדדי דהכא קאמר חמשה מאה לבד והתם קאמר אלף. ולכך מוכרח לומר דהכא בחלשים והתם בגבורים:

חמשה מאה וכו' וכי וכו'. ה"נ ק"ל אמאי הדר וכתב מכם גבי מאה וצריכים לומר דכיון דהוצרך לכתוב ומאה רבבה בענין דלכאורה אין החשבון צודק עם מה שקדי לו. משו"ה אצטריך למיהדר ולכתוב מכם דאי לא הדר וכתב מכם ה"א דלעיל מיירי בחלשים והכא בגבורים משו"ה איכפל וכתב ומאה מכם דהכא נמי בחלשים. ומעתה ק' וכי כך הוא החשבון אלא צריך לומר אינו דומה וכו' ולעולם ה"נ בחלשים כדכתיב מכם דאילו בגבורים כתיב בפרשת האזינו ושנים יניסו רבבה דהך תנא דריש כל אותה הפרשה כמ"ד כלפי ישראל כדכתיב לעיל. ומעתה ל"ק קו' הרא"ם דאמאי לא קאמר אינו דומה מועטים הלוחמים למרובי' הלוחמים. שהרי בהכרח צריך לפ' כן גבי אומות העולם דכתיב איכה ירדוף אחד אלף ושנים יניסו רבבה ע"ש. ולפי מאי דאמרן ניחא. ודע דודאי מאי דמחלקינן בין גבורים לחלשים אינו ר"ל חלשים בכח זרוע בשר כי לא בכח יגבר איש ובפרט ישראל דאין לוחמים בזרועם ולא בחרבם ירשו ארץ רק בשם ה' אלהינו אלא חלשים וגבוריי נר' דהמכוון לומר צדיקים גמורים וצדיקים שאינם גמורים:

ונפלו וכו' שיהיו נופלין וכו'. דק"ל הכפל. לכך פי' שלא כדרך הארץ שדרך הרודף אחר אויבו והאויב בורח ואם נופל נמצא שנופל להלאה פניו למטה דרך הליכתו והללו יפלו לאחוריהם כלפי הרודפים ופניהם למעלה כדי שישמחו טפי הרודפים:

פסוק ט

והרביתי אתכם בקומה זקופה. דאל"כ הול"ל והפריתי והרביתי אתכם מאי אתכם אתכ' ש"מ למדרש כל חד באפי נפשיה. ושוב מצאתי כן בנח"י. והא דגבי ישמעאל מצינו דכתיב נמי הכי והפריתי אותו והרביתי אותו. התם ניחא דוהפריתי אותו קאי אישמעאל גופיה שיוליד י"ב בנים. והרביתי דבתר הכי קאי על זרעו שהם גם כן יתרבו למעלה למעלה אבל הכא דקאי תרווייהו על כוללות האומה אם כן הול"ל והפריתי והרביתי גבי הדדי דתרווייהו כי הדדי מתפרשי ולהכי כאן מצאו כל אנשי חיל ידיהם לדרוש:

והקימותי וכו' בריי חדשה וכו'. דק"ל שהרי כבר כרת הקב"ה עמהם ברית מיד אחר יציאת מצרים בסיני ומאי קאמר והקימותי ומשני ברית חדשה וכו':

פסוק י

ואכלתם וכו' שיהא הנושן וכו'. דאל"כ למאי נ"מ כתיב ואכלתם ישן היכי דמי אי דליכא חדש אין זו ברכה אלא קללה ואי דאיכא חדש למה יאכלו דוקא ישן ומשני שיהא יפה וכו' ומכפל דנושן דריש ג' שנים ואע"ג דבת"כ דרשוהו בענין אחר אין לי אלא יין מנין

לרבות כל המתיישנים. ת"ל נושן מ"מ רש"י הכא לא נקטיה אלא הכי משום דקרוב טפי לפשט המקרא:

וישן וכו' שיהו הגרנות וכו'. פירוש דק"ל דאמאי יוציאו הישן והיכן יוציאוהו ומשני שיהו הגרנות וכו' וצריכים להוציא הישן מהאוצרות ולהניח שם החדש שהוא צריך שימור טפי עד שתתיישן שהוא קרוב יותר להתרקב אם לא יהא מוצנע ואע"ג דמקרא דואכלתם ישן נושן משתמע שהפירות יהו משתמרין ולא ירקבו. מ"מ לא סמכינן אניסא ונ"ל דהיא גופא קמ"ל קרא אע"ג דאמינא ואכלתם ישן נושן דש"מ שלא יהיו נרקבין אפ"ה אתון לא תסמכו אניסא אלא וישן מפני חדש תוציאו:

פסוק יא

ונתתי משכני זה בה"מ. דכי היכי דאשכחן משכן דאיקרי מקדש דכתיב ועשו לי מקדש ה"נ אשכחן מקדש דאיקרי משכן כדאיתא בריש ערובין. וטעמא דקרייה הכא משכן. נראה דקמ"ל דאפילו יחרב ויתמשכן בה"מ בעונות ישראל כשיזכו יבנהו הקב"ה והוא בנין העתיד בב"א:

פסוק יד

ואם לא וכו' ולדעת מדרש וכו'. כוונת רבינו ז"ל לכלול בזה ב' אופני הלימוד שהוזכרו למעלה אם בחקתי תלכו ואת מצותי תשמרו. ומתיישב בין ע"ד פי' הר"ב ק"א שם דהיינו לימוד הפשט שהיא אומרו עמלים בתורה ולדעת מדרש חכמים היינו סודות ואגדות התורה. ולדרכנו ג"כ מיושב שפיר דהיינו תש"ב ותורה שבע"פ:

פסוק טו

משפטי וכו' שונא החכמים לכאורה נראה דהמכוון דכי היכי דמנה לתרתי עזיבת הלימוד ועזיבת המעשה ה"נ מנה גם כן בתרתי מאיסת העושים ומאימת הלומדים. אלא שזה לא יתכן דא"כ אדחשיב בתר הכי מונע אחרים מלעשות ה"נ הו"ל למנות ג"כ מונע אחרים מללמוד ולהוי שמנה עבירות הנמשכות זו מזו. לכך נראה דכי חשיב מואס באחרים העושים הוי נמי בכלל מואס באחרים הלומדים. ורש"י חד מנייהו נקט וה"ה לאידך ושתים אלו לאחד נחשבים דהיינו מואס בעושים טובה בין שיהיה טובת הלימוד או טובת המעשה והא דחשיב בתר הכי שונא החכמים הוא ענין אחר והיינו דלא דמיא מאיסא לשנאה דמאיסה היינו שמואס דרכם של אותם המתהלכים במעגלי יושר אבל אין לו שום שנאה עם האנשים בעצמם רק דרכם הוא דמאיסא ליה להיותה להיפך מסורו הרע. ומזה ימשך אח"כ שיהיה שונא החכמים דהיינו שנאה בעצמם וה"ה גם כן לעושי המצות והכא נמי חד מנייהו נקט. ומעתה בדרך זה גם כן יבואר מ"ש מונע אחרים מעשות דה"ה שמונע גם כן מללמוד ותרווייהו חדא עבירה היא וכדאמרן:

פסוק יז

אף אני וכו' איני מדבר אלא באף וכו'. דאל"כ מאי אף דמשמע שיש עוד אחר שיעשה כן ואף הוא יעשה. לכך פי' דר"ל שאינו מדבר אלא באף. ואפשר שזו מדה טובה לישראל ויהיה ע"ד מה שפי' ז"ל על פסוק אשר נשבעתי באפי נשבעתי וחזרתי בי ה"נ ה"ק איני מדבר התוכחות הללו אלא באף כלומר בשעת הרוגז אומר כן גזים ולא עביד כשוך חמת המלך:

את השחפת וכו' יש לך אדם וכו'. כוונת רז"ל לזה השחפת וקדחת אינם מיני חולאים משונים אלא מקריים פרטיים שיפלו מחמת החולי ולעולם החולי אינו אלא הבהלה שהזכיר ברישא תראה שכוונתם היא למצוא בכאן ז' מיני פורעניות לבד כנגד ז' עבירות האמורים למעלה. ואע"ג דלא כתיב שבע על חטאתיכם אלא בתר הכי בפסוק ואם עד אלה וכו' מ"מ מדכתיב אחר כך ויספתי ליסרה אתכם שבע וכו' משמע דה"ק ויספתי עוד שבע אחרות ולעולם ראשונים נמי לא הוו אלא ז' לבד. ואם נמנה כל אלו הפרטים שחפת וקדחת וכו' נמצא שהם טפי מז'. ותו דהא ודאי לא מסתבר שבפעם ראשונה יהיו פורעניות טפי מז' ובתר דשנו בחטא איתגורי איתגור דלא ליהוו אלא ז' זה מה שהכריח לרבותינו לבאר מה שפירשו בזה כן נלע"ד. ובמספר מפקד השבעה אלו הראשונים עיין מ"ש לקמן:

וזרעתם לריק וכו' ד"א וכו'. דאילו לפירוש קמא ק' דאמאי הדר וכתב זרעכם לא הול"ל אלא וזרעתם לריק ותו לא א"נ אי כפי' קמא לא הו"ל לכתבו בכאן דהכא לא מיירי במכה שבשדות רק במכות שבגוף. ולפירוש בתרא נמי ק' דלא הול"ל ואכלוהו. אלא ויכלוהו לשון כליון ולא לשון אכילה:

ורדו בכם וכו' אלא וכו'. נראה הוכחתם מדהדר וכתב שונאיכם דהא מנייהו קא סליק כדכתיב ונגפתם לפני אויביכם אם כן לא הול"ל אלא ורדו בכם ותו לא אלא שונאיכם דייקא מכם ובכם:

ואין רודף אתכם מבלי כח. כלומר אתם תהיו נסים אף על פי שאין האויבים רודפים אתכם מחמת שתכנס מורא בלבבכם על לא דבר. ואף על פי שאתם נסים ובורחים מתחת יד האויבים לא יחושו הם לרדוף אחריכם לפי שכבר ידעו שאין לכם כח לברוח הרבה למרחוק. ובזה נמצא שיש כאן שבע' פורעניות מכת מותן דהיינו בהלה זורע ואינו צומח צמיחה בשנה שנייה לטובת האויבים מות מבפני' העמדת אויבי' מהם ומתוכ' אימה בלב חסרון כח. ולד"א דוזרעתם לריק ואכלוהו אויביכם הכל אחד נוכל לומר חדא מתרתי

או דנמצא כל אותן הפרטים שחפ' וכו' לחדא פורענות א"נ דנמנה ונתתי פני בכם אף על פי שאינו דבר של פורענות מייחד:

פסוק יח

ויספתי עוד יסורין וכו'. נראה שכוונת רבינו לתרץ דלשון הוספה לא שייך אלא ממין הקור' וכיון שיסורין האמורין כאן הם יסורין אחרי' דלא דמו לדלעיל א"כ מאי שייך לשון ויספתי וכוון לתרץ דויספתי קאי על המנין כלו' אוסיף עוד יסורין אחרים כמנין של מעלה דהיינו שבע ומכאן סייעתא למאי דכתיבנא לעיל:

פסוק כ

ולא תתן וכו' שאתה מוביל וכו'. ההכרח לדרשה זו ברור דאילו כפשוטו כלומר פריה לא היה צריך לכתבו דכבר כתיב ונתתי את שמיכם וכו' ומהיכא תיתי שתוציא פריה. ועוד כתיב ותם לריק וכו' א"ו זו קללה אחרת דאפילו מה שאתה מוביל לה. אך ק' דא"כ לעיל גבי ברכה אמאי כתיב ונתנה הארץ יבולה דמשמע מה שאתה מוביל לה בלבד ואין זו ברכה. וי"ל שכבר דרשו בו בת"כ לא כדרך שהיא עושה עכשיו אלא כדרך שעשתה בימי אדם הראשון וכו' מלמד שבו ביום שהיא נזרע' בו ביום עשתה פירו' ע"כ ונ"ל דה"ט דלעיל לא כתיב ונתנה הארץ את יבולה כדכתיב הכא. אלא התם ה"ק ונתנה הארץ מה שתתן אימתי תתן ביבולה כלומר מיד בזמן שאתה מוביל לה כלומר שזורעה. ואין לתמוה על חסרון הב' דלא כתיב ביבולה שמצינו פעמים דוגמתו במקרא כמו כי ששת ימים עשה וכו' ענייינו בששת ימים לפי פשוטו וכן אחרים כיוצא בו:

פסוק כא

ואם תלכו וכו' עראי במצות וכו'. ז"ל הת"כ אתם עשיתם דיני עראי בעולם אף אני אעשה אתכם וכו' ולולא דבריו של רבינו הייתי מפ' שאין הכוונה עראי במצות שא"כ לא הול"ל את דיני אלא את מצותי וכדומה ועוד דלפי"ז נראה סתירה בפ' דתחלה אמר תלכו עמי קרי דפעמים מיהא עושים מצו' אף על גב דאינו אלא לפרקים והדר כתיב ולא תאבו לשמוע לי דמשמע כלל. לכך היה נראה לפי דר"ל אתם עשיתם את דיני כלומר היסורין והדינים שבאו עליכם אתם עושי' אות' עראי כלומר שתולים לומר במקרה דרך עראי ולא בהשגחה על צד העונש ומכח זה ולא תאבו לשמוע לי לכן ויספתי וכו' כדי שתראו שאיני בדרך עראי ומקרה:

פסוק כב

ושכלה וכו' בהמה מנין וכו'. וצ"ל דילפינן משילוח שילוח ליתן את האמור של זה בזה דאל"כ מאי מהני הא הכא אנן בעינן למשכח מנין השבע פורעניות כדכתיב שבע בקרא ומה שכתב רש"י כבר היו שנים וכו' ערוד נושך וממית ק' דבשלמא חמור הוא

רבותא אבל ערוד שהוא חמור יערי מאי רבותא הרי הוא בכלל חיוי רעוי שאינן בני תרבו' ובהדיא תנן בפ"ח דכלאים ערוד מין חיה וכל עצמו של רש"י לא הוצרך לבקש ראיה על שממיתה אלא בבהמה דאילו בחיה בהדיא כתיב הכא ושכלה וראיתי בת"כ דגרסינן שור במקו' ערוד דכתב רש"י אבל בילקוט נראה נמי ערוד:

והמעיטה אתכ' מבפנים. פי' הר"ב ק"א דכוליה קרא בקנייני האד' מדבר והמעיטה ר"ל שהמעיט את קנייניו מבפנים לעיר ע"כ. רצונו לומר דלא מיירי כלל קרא במיתת האד' גופיה אלא במיתת בנים והמקנה והכפל דוהכריתה והמעיטה נדרש למבחוץ בשדה ומבפנים. ונראה הטעם לזה דלא נוקי קרא במיתת עצמ' כההיא דאמרינן שאין בעל הנפשות פוגע בנפשות תחלה וכדכתיב כי לא אחפוץ במות רשע רק בשובו מדרכיו וכו' לכך אמרינן דהשתא אכתי לא ימי' אות' לראות אם חוזרים בהם ואם אין חוזרין בתר הכי כתיב ואם באלה וכו' חרב נוקמ' וכו' כל זה היה נראה לומר לפי דרכו של הרב אלא דלישנא דוהמעיטה אתכם לא משמע הכי אלא משמע באנשים גופייהו והכי משמע נמי מדסיים קרא ונשמו דרכיכם ואם איתא דלא קא פגע באנשים כלל שממון דרכים מהיכא תיתי אטו הבהמות הם המיישבים המקומות דשייך לומר בהעדר' ונשמו דרכיכם. ותו מלישנא דת"כ גופיה הכי משמע מדדריש לעיל ושכלה אתכם אלו הקטנים דכמדומה שכיון לתרץ הכפל דושכלה והמעיטה ותירץ באומרו ושכלה אלו הקטנים כלומר וממילא משמע דוהמעיטה מיירי בגדולים דאל"כ הול"ל ושכלה אלו הבנים. וכן נראה דהא לעיל בפורעניות ראשונות איכא נמי מיתת אדם דכתיב ונגפתם לפני אויביכם והשתא אטו לפי ששנו בחטא אתגורי אתגור. ומה שדרשו כאן מבחוץ ומבפנים נראה דה"ק שהחיות שמבחוץ יכריתו את הבהמות ושן בהמות שמבפנים ימעיטו האנשים בביתם. והאמ' שבכל מיני פורעניות קפיד למנקט פורענות מבחוץ ופורענות מבפנים דלעיל נמי כתיב ונגפתם וכו' ופירש"י שהמות הורג מבפנים ובעלי דבביכון מקיפין מבחוץ ובפורעניות דלקמן נמי כתיב ונאספתם וכו' ושלחתי דבר וכו' וכדפירש"י שם. ואפשר לומר שהטעם הוא מדה כנגד מדה כלפי מה שחטאו בלימוד התורה ובקיום המצות כדפירש"י לעיל על ואם לא תשמעו וכו' לכך לקו מבחוץ כנגד לימוד התורה ע"ד חכמות בחוץ תרונה וכנגד המעשה דשייך בפנים כדכתיב והצנע לכת וכו' לוקים בפנים. א"נ ע"ד מה שפירש"י על פסוק מחוץ תשכל חרב על מה שעשו בחוץ כדכתיב מספר חוצות ירושלם שמתם מזבחות וכו' ומחדרים אימה על מה שעשו בחדרי חדרים שנאמר אשר זקני ישראל עושים איש בחדרי משכיתו:

פסוק כה

נקם ברית ויש נקם וכו'. פי' דק"ל דמאי נקם ברית. ופי' דאתא לדיוקא כלומר מעיקרא כשאני אביא חרב האויבים להנקם מכם אביא' בברית כלומר נקם שאינו כ"כ גדול אבל הם יעשו שלא בברית ע"ד אני קצפתי מעט והמה עזרו לרעה ודימו זה לסימוי עיני צדקיהו שבתחלה שחטו בניו לעיניו ואחר כך ואת עיני צדקיהו עיור דהן אמת שכבר נגזר עליו שיסמו עיניו שכך א"ל ירמיה הנביא שילך לבבל ועיניו לא יראוה אבל מ"מ לא נגזר עליו נקמה גדולה כ"כ והיה יכול לסמות עיניו תחלה שלפחות לא יראה שחיטת בניו. והיינו דעבד נ"נ מדידיה וזוהי הנקמה גדולה שאינה בברית. כן נלע"ד לפרש זה. ועיין פי' אחרים בק"א ובאמת הכל דוחק. ומאי דמייתי ד"א משום דלפירוש ראשון הוא דוחק דאתא קרא לדיוקא ולפירוש שני ג"כ ק' דכל הפורעניות הם נקמת הברית אשר עברו ומ"ש דכתביה הכא טפי:

פסוק לא

ונתתי את עריכם וכו' כשהוא אומר והשימותי וכו'. תמיהא לי דהא והשימותי אני את הארץ נדרש הוא על ענין אחר וכדפירש"י לקמיה זוהי מדה טובה וכו' ועיינתי בת"כ ולא מצאתי דרשה זו ולא ידעתי מקורה. ומ"מ נראה דט"ס הוא. וצ"ל כשהוא אומר ונשמו דרכיכם הרי אדם אמור והיינו קרא דלעיל:

פסוק לב

והשימותי וכו' זו מדה טובה וכו'. הוצרך רבינו לזה דאל"כ נמצא דאיכא טפי מז' פרעניות וכ"ת ס"ס דל מהכא הך והשימותי הא איכא לקמן פורעניות אחרי' והרי רש"י גופיה פי' בסמוך ואתכם אזרה בגוים זו מדה קשה וכו'. וי"ל דאה"נ דלקמן חשיב קרא ז' פורעניות אחרות דהנך ז' קמאי מירי מקמי דליגלו והם פורעניות גדולות הבאות לנקום נקם כדכתיב נוקמת נקם ברית והנהו דלקמן הם פורעניות קצת קלות שאינם דרך נקמה אלא אדרבא למרק ולכפר בהיותם בארץ אויביהם בתר דגלו והיינו. א' ואתכם אזרה וכו' דהיינו פיזור הגליות. ב' והריקותי וכו' שהחרב אינה חוזרת מהר. ג' והיתה ארצכם שממה שלא ימהרו לשוב אבל ועריכם יהיו חרבה אינו מן המנין שהיא נמשכת מזו כדפירש"י. ד' והבאתי מורך וכו' שהוא פחד בלב וע"ז ונסו וכו' ורודף אין וכו'. ה' ואבדתם בגוים וכו' ואם נאמר שזו אינה מן המנין לפי שנמשכה מפיזור הגליות והיא כלולה באתכם אזרה וכו'. והכי נמי וכשלו איש באחיו וכו' כלולה בדלעיל שהכל מחמת ביעתותא כי נבהלים לרוץ. מ"מ נוכל למנות הך דוכשלו איש באחיו לפי הנדרש בו בעון אחיו וזהו פורענות דלא סגי ליה ליתן דין על שלו רק צריך גם כן לפרוע מחוב חבירו והא דכתיב בתר הכי ולא תהיה לכם תקומה וכו' אינו ממנין שבעה אלה דהא דרשוהו בת"כ

זו שעה שנלכדה ירושלים. ואם תאמר ולמה זה הפסיק בין הללו דמיירי בזמן הגלות בהך דבשעת החרבן. י"ל דקמ"ל שאף החרבן היה מטעם זה דוכשלו וכו' כדאמור רבנן לא חרבה ירושלים אלא בשביל שלא הוכיחו זא"ז. ו' ואכלה אתכם וכו' דהיינו המתים בגולה כדפירש"י. ז' ימקו בעונם. ותו ליכא דהא דכתיב בתר הכי והבאתי אתכם וכו' היא מדה טובה כדפירש"י שם. כן נלע"ד כדי שלא לידחק במה שנדחק הרא"ם ז"ל בזה ע"ע:

פסוק לד

והרצת למלך וכו'. הא דנקט רש"י הכא למלך ולא קאמר למקום כדלעיל. נראה שכיון בתיבה זו לרמוז כל מ"ש בת"כ אני אמרתי לכם שתהיו זורעים שש ומשמטים שנה בשביל שתדעו שהארץ שלי ואתם לא עשיתם כן עמדו וגלו ממנה וכו' וכל זה רמוז באומרו למלך כלומר אדון כל הארץ:

פסוק מב

וזכרתי וכו' בה' מקומות וכו'. צריך לבקש טעמא מאי נטל דוקא ו' ואמאי ה' פעמים. והמפרשים נדחקו בזה ונלע"ד עם מ"ש בזוהר דגאולה אחרונה אינה כשאר גאולות דכנסת ישראל מעצמה אתקמת. אבל השתא כתיב נפלה לא תוסיף קום בתולת ישראל והיינו לא תוסיף קום מעצמה אלא קב"ה יוקים לה מעפרא כדכתיב ביום ההוא אקים את סוכת דוד הנופלת וידוע דקב"ה ה"ס ו' שבשם וההי' ה"ס כנסת ישראל ולרמוז זה נטל ו' ה' פעמים אמן כן יעשה ה' יקים את דברו בב"א:

וזכרתי וכו' כדאי הוא יעקב הקטן וכו'. לא ידענא מאי גריעותיה דיעקב מאברהם ויצחק דקרי ליה הקטן אדרבא מצינו שיעקב נקרא בחיר שבאבות ואיברא שמצינו שמכונה הקטן כדכתיב יעקב בנה הקטן. אמנם זה נדרש לשבח. ותו יש להבין מ"ש אח"כ ואם אינו כדאי הרי יצחק עמו ואם אינו כדאי הרי אברהם שהוא כדאי ואמאי לא קאמר כמו ביצחק ולימא הכי אברהם עמהם דמאומרו הרי אברהם שהוא כדאי משמע דר"ל הרי אברהם שהוא עצמו בודאי כדאי הוא וצריך לידע פשיטותיה דמר דפשיטא ליה באברהם טפי מכלהו דכדאי לבדו מהיכא נפקא ליה. ונראה דכוונת רז"ל בזה שידוע שאברהם נאחז במדת החסד הפשוט כדכתיב חסד לאברהם ויצחק בדין פחד יצחק. ויעקב ברחמים אמת ליעקב קו האמצעי וה"ס חג"ת והשתא קאמר כדאי יעקב הקטן שמדתו תחתונה מכלם כדאי הוא בפ"ע. שהרי ידוע שהוא מטה כלפי חסד. ואם אינו כדאי כלומר שגבר הדין מחמת רוב עונות באופן שאינו כדאי להטות כלפי חסד הרי יצחק עמו כלומר הגבורה עצמה מסכמת לימחק הדין. ואם עדיין לא יהיה כדי שמדה"ד

תעמוד לקטרג דהואיל ומתעורר הדין צריך לעשות דין הרי אברהם סטרא דחסד פשוט שהוא חסד גמור בלי תערובות דין כלל דהשתא ודאי סגי:

פסוק מג

יען וביען גמול והגמול וכו'. נראה שכיון למ"ש בת"כ יען וביען וכי ראש בראש (כלומר שוה בשוה) פרעתי לישראל. והלא לא פרעתי אלא א' ממאה וכו' א"כ למה נאמר יען וביען וכו' ע"ש מה שפירש הר"ב ק"א דר"ל שלא נפרע אלא משני דברים והשאר ויתר להם והיינו גמול והגמול כלומר ב"פ גמול על שני דברים:

פרק כז

פסוק ב

בערכך נפשות ליתן וכו'. לומר וכו'. פי' דממלת בערכך ילפינן ערך נפשו כלו ערך כלו' לאפוקי אם נדר ערך איברים שלא אמר כלום והדר כתיב נפשות יתירא לו' שאם נדר מיהא באבר שהנשמה תלויה בו חייב ליתן ערך כלו:

פסוק ג

ערכך כמו ערך וכו'. אע"ג דבריש ערכין ילפינן מהכא דבעינן ערך כלו כדלעיל מדהול"ל ערך וכתב בערכך לאו למימרא שהיא כ"ף הכינוי כמ"ש הרא"ם ז"ל כס"מ דלא שייך למכתב כינוי לנוכח הואיל ומדבר שלא לנוכח דכתיב איש כי יפליא וכו' עוד דכמה קראי בפרשה לא שייך כלל לפ' כן אלא לעולם פי' ערכך כמו ערך אלא שנכפלה הכ"ף לדרשה דהוי כאילו כתיב ה"פ ערך ערך וזה לומר דבעי' ערך גדול דהיינו כלו ומ"מ רש"י ז"ל קאמר דע"פ הפשט לא ידע מאיזה לשון היא:

פסוק ח

על פי אשר תשיג ידו וכו' אם היה חמר וכו'. תימא שזו דעת יחיד היא דר"א הוא דס"ל הכי במתניתין בס"פ שום היתומים ואמרינן התם בגמרא ורבנן הנהו לאו כלי אומנות נינהו אלא נכסים נינהו. וכ"פ הרמב"ם בפ"ג היה חמר אין נותנים לו בהמתו אעפ"י שאין לו מזונות אלא ממנה ע"כ ואברא שדרך המלך רש"י ז"ל הן לו שיעור זה לפרש בדברי היחיד היינו היכא דפשטיה דקרא מוכח טפי כוותיה. אבל הכא לא שייך זה דפלוגתייהו דר"א ורבנן לא תליא אלא בסברא ולא בקרא. וא"ל דטעמא של רש"י ז"ל משום דבס"ד דערכין תנן סתמא כר"א דתנן אפילו ספינתו בים ובאה לו ברבואות אין להקדש בהם כלום ומוקי לה התם בגמרא כד"א ע"ש דהא סוף סוף סתם ואח"כ מחלוקת הוא דפלוגתייהו בפ"ו ואין הלכה כסתם וכמ"ש הכ"מ שם אליביה דהרמב"ם ומוכרח הוא דהואיל והסת' הראש' לא משגחינן ביה כל שיש מחלוקת אחריו הדרינן לכללין

יחיד ורבים הלכה כרבים וכ"ש דר"א שמותי ומה גם עתה דהש"ס שקיל וטרי אליבא דרבנן וצ"ע:

פסוק י

טוב ברע וכו' וכ"ש טוב וכו'. כלומר דקרא נקט שתי הקצוות והניח ב' האמצעים דאתי ממילא והיינו דכתב טוב ברע לרבותא לומר דאפילו להמיר טוב דחולין ברע דקדשים אסור וכ"ש אידך תלת טוב בטוב רע ברע ורע בטוב דפשיטא דאסור והדר נקט או רע בטוב שהוא הקצה האחר לרבותא דסיפא שאם המיר מומר דאפילו רע דחולין בטוב דקדשים אם המיר מומר וכ"ש טוב בטוב ורע ברע וטוב ברע:

פסוק יא

ואם בהמה וכו' שהיא טמאה להקריב וכו'. פי' משום דבתר הכי כתיב קרא אחרינא ואם בבהמה הטמאה ופדה וכו' א"כ חד מנייהו מיותר וצריך לאוקומיה בב"מ ומוקמינן להך דהכא משום דהכי דייק קרא ביתור ל' אשר לא יקריבו וכו' דאטו לא ידעינן דטמאה אסורה להקריב א"ו ר"ל ב"מ שאינו ראוי להקרבה. וא"ת סוף סוף לשתוק קרא הכא מטמאה ולא לכתוב אלא אשר לא יקריבו וכו' דממילא ידעינן דבב"מ איירי וי"ל דאה"נ אלא דאצטריך טמאה לרבות את המותר כלומר שהקדישה אחר שמתה כדאיתא בת"כ:

פסוק יג

ואם גאל וכו' להוסיף חומש וכו'. הך חומש ר"ל רביע הקרן היינו חומש מלבר כדאיתא בפ' הזה והכי תניא בת"כ שיהא היא וחומשו חמשה שאם שוה עשרים שקל נותן כ"ה וכן כל חומש שבמקר' כגון דמעשר שני ואידך:

פסוק טז

והיה ערכך וכו' בית כור וכו'. כלומר קרקע שגודלו שיעור כדי לזרוע בו שיעור כור שעורים והוא מקום שריבועו מאתי' וע"ה על מאתים וע"ה אמות בקירוב שבתשבורת שלו ע"ה אלף אמה רמב"ם פ"ד:

פסוק יז

משנת היובל וכו' ובא זה לגאלה מיד. לאו דוקא מיד אלא כלומר בתוך אותה שנה ראשונה. אבל אפילו עברו כמה חדשים אינו בכלל גירוע אלא נותן נ' סלעים דאין מחשבין חדשים להקדש:

פסוק כ

ואם מכר וכו' לשוב וכו' כלומר לשוב אליו לחלוטין שתהא שלו ממש כבתחלה אלא אם רוצה גואל ותהא בידו עד שנת היובל כמו לוקח דעלמא וביובל יוצאה לכהנים:

פסוק כז

ואם בבהמה הטמאה וכו'. הכתוב מוסב וכו' וטעמא דלא כתבה לעיל גבי אינך בהמה טהורה תמימה וב"מ ונטר למכתבה הכא באחרונה. נ"ל דארח ארעא קמ"ל דכל שיש לו נכסים אחרי' להקדיש לא יקדיש בהמה טמאה לשמי' דאף על גב דאינה אלא קדושת דמים אינו נכון להתפיס שם קדושה על דבר טמא הילכך כתבה באחרונה לומר שלא יעשה כן אלא מדוחק דלית ליה מלתא אחריתי:

פסוק כט

כל חרם וכו' היוצא ליהרג וכו'. דלא דמי למנוול ומוכה שחין דאף על גב דלא שוו מידי מ"מ לא אסירי בהנאה אבל המת אסור בהנאה והיוצא ליהרג שנגמר דינו חשוב כמת:

פסוק ל

מזרע הארץ דגן וכו'. רבינו אזיל לשיטתיה דכתב בכמה דוכתי ומנייהו בר"פ כיצד מברכין דליכא חיובא דמעשר מן התורה אלא דגן ותירוש ויצהר וכל השאר מדרבנן אבל דעת הרמב"ם בפ"ב מה' תרומות דלאו דוקא דגן ותירוש ויצהר אלא ה"ה כל דדמי להו שהוא מאכל אדם ויש לו בעלים וגידולו מן הארץ עיין שם. ותמיהא לי על הגאון הרא"ם ז"ל דפי' בפשיטות דברי רש"י דהכא דלאו דוקא וכו' וכשיטת הרמב"ם ואיך לא השגיח הרב שאין זו שיטת רש"י ז"ל:

לה' הוא קנאו וכו'. אתאן לר"מ בפ' האיש מקדש דסב' מעשר שני ממון גבוה היא ואיפסקא בגמרא הלכתא כוותיה:

פסוק לב

תחת השבט וכו' מוציאן וכו' לאו דוקא מוציאן כדאמרינן בגמרא פ' בתרא דבכורות ויליף לה מדכתיב כל אשר יעבור מעצמו לא שיוציאנו בידיו אלא אמותיהן מעמיד בחוץ והן גועות והטלאים שומעין קולן ויוצאים. וכ"פ הרמב"ם פ"ז מה"ב. וק"ק על רש"י ז"ל דכתב ל' מוציאן דמשמע ביד ולא ביאר דבר שהוא ברור ומוסכם בגמרא ופשטא דקרא נמי הכי מוכח:

במדבר

פרק א

פסוק א

פירש"י ז"ל באחד וכולי מתוך חיבתן וכו' פי' דתרתי דיוקי מרגיש רבינו בכתוב חדא דלאיזה צורך ותכלית אשמועי' קרא הזמן לאימת הוה. ותו דמאחר שמוכרח לומר שהמנין הזה אינו המנין האמור בנדבת המשכן מהטעם שהכריח רש"י בריש פרשת

כי תשא. א"כ מ"ש הכא דכתיב הצווי למנותן בהדיא באומרו וידבר ה' וכולי שאו את ראש וכו' משא"כ התם דאף על גב שנרא' מן הכתובים שנצטוה למנותם מ"מ לא מפרש קרא הצווי להדיא וה"נ כשיצאו ממצרים אינו מפורש הצווי למנותם. ומה נשתנה המנין הזה. ומתרץ משום דהכא דוקא במנין הזה הראה הוא יתי תוקף אהבתו וחיבתו דבשלמא במנין הראשון כשיצאו ממצרים י"ל שרצה למוסרם לרועה במנין או לאיזה תכלית אחר וה"נ כשנפלו בעגל לידע הרועה מנין הנותרים. אבל מנין הזה שהיה באותו השנה עצמה של מנין השני כנרא' מסך מספרם שבשניהם היו שוין ששנות האנשים נמנין מתשרי וכמ"ש רש"י בפרשת תשא א"כ המנין הזה הוא בלתי צורך כלל דעל כרחין א"א להוסיף ולא לגרוע מהמנין שקדם לו מאחר שלא נפקד מהם איש בין שני המניינים והרי מניינם ידוע ולאיזה תכלית מנאם. א"ו מרוב חיבתן לפי שבא להשרות שכינתו עליהם. ואם תאמר ולמה לא מנאם מיד באי בניסן שהוקם המשכן ושרתה שכינה בו ביום והמתין עד אחד באייר. י"ל משום דעד שלשים יום לא מיקרי דירת קבע דמה"ט השוכר בית בח"ל פטור מן המזוזה כל ל' יום כדאי' בפי התכלת ומה"ט נמי סוכה פטורה מן המזוזה דלא הויא דירת קבע ולכך המתין עד שתדור שכינתו עליהם ל' יום שאז מיקרי דירת קבע כדי שידעו מתוך כן דהטעם שמנאם אינו אלא מתוך חיבה לפי שמשרה שכינתו עליהם:

פסוק ב

למשפחתם לידע מנין וכו' לאו למימרא דמשפחות ר"ל שבטים דא"כ הול"ל בקרא שבטים או מטות בהדיא אלא ר"ל דע"י המשפחות תדע ממילא מנין כל שבט ושבט והוכרח רש"י לפי כן דאל"כ למ"ד של למשפחותם יתירא דהול"ל שאו וגו' משפחותם לבית אבותם. אלא ה"ק המנין יהיה למשפחותם כלומר ע"י משפחותם שכל משפחה תתייחס על שבטה ובזה יודע מנין השבט וה"ט דלא כתיב למשפחותיהם דלא קאי על כל בני שבטי ישראל רק המכוון לומר למשפחותם של בני כל שבט ושבט וכדכתיב בתר הכי לבני ראובן תולדותם למשפחותם וגו'. כן נ"ל כוונת רש"י שאם אין זו כוונתו תיבת דע שכתב אין לה שחר:

לגלגלתם ע"י שקלי' וכו' פירוש דאל"כ מלת לגלגלותם יתירה מאחר דכבר כתיב כל זכר אלא ה"ק קרא שאו את ראש וגו' לגלגלותם כלומר קבלו מהם כופר לגלגלותם ובזה א"ש דכתיב בלמ"ד לגלגלותם דאל"כ בגלגלותם מיבעי ליה והיינו דמסיים רש"י בקע לגלגולת כלו' שכן בא הלשון באותו הכתוב בלמ"ד דהכי כתיב בפרשת פקודי בקע לגלגלת מחצית וגו' והכא נמי בא באותו הל' עצמו. ותדע שאם אין זו כוונת רש"י לישנא

יתירא הוא ולא הול"ל אלא ע"י שקלים ותו לא דאטו לא ידעי' דבקע לגלגלת היא הקצבה האמורה בתורה זיל קרי בי רב זה יתנו וכו':

פסוק ג

כל וגו' מגיד וכו' פי' דלא תהא סבור דתנאי הוא הדבר ותרתי בעי' כדי שיהיו בכלל מנין שיהיו ב' שנים וגם שיהיו גבורים וראויים לצאת לצבא ולאפוקי חולים וכיוצא קמ"ל דלאו הכי אלא כל בני כ' בכלל מנין אלא דמגיד הכתוב שאין פחות וכו' וזה מכח דתרי קראי כתיבי וכדכתי' בס"ד בפרשי' תשא קחנו משם:

פסוק ד

ואתכם יהיו כשתפקדו וכו' פי' דק"ל לרש"י דהול"ל בקיצור תפקדו וכולי אתה ואהרן ואיש איש למטה וכו'. וכ"ת שהפסוק רצה להודיענו דמ"מ משה ואהרן עיקר המוני' והם טפלים הול"ל אתה ואהרן ואתכם איש איש וכו' ומאי יהיו. ומתרץ דאי הוה כתיב הכי הוה משמע שלא יהיה עמהם כל הי"ב נשיאים מתחלה ועד סוף המנין רק כשימנו שבט ראובן יהיה עמהם נשיא ראובן וכן לכל אחד הנשיא שלו דוקא וזהו איש איש למטה מש"ה כתב ואתכם יהיו איש איש למטה כלם בהויה אחת משמע שכלם יהיה אתכם מתחלה ועד סוף. ותדע שזהו מה שכוון רש"י לתרץ דאל"כ יש יתור ל' בדבריו דלא הול"ל אלא ואתכם יהיו כשתפקדו אותם ותו לא דאטו מגופיה דקרא לא שמעי' על מה מדבר ולמה זה הוצרך רש"י להאריך לשון ולסיים בה יהיו עמכם נשיא כל שבט ושבט ותו דהוה סגי לומר נשיא כל שבט אלא דהיא גופיא דייקא לישניה דרבינו לאשמועי' שבכל המנין יהיו עמהם נשיא כל שבט ושבט כלו' כל הי"ב:

פסוק יז

את האנשים וכו' י"ב וכו' לו כאן וכו' פי' דק"ל דהול"ל בקיצור ויקח משה ואהרן אותם ותו לא דממילא הוה משתמע שפיר דאנשיאים קאי דמנייהו קא סליק. ומשני דקמ"ל קרא תרתי חדא שלקח כל הי"ב נשיאי' בבת אחת קודם שהתחיל למנותם משום דדייק בצווי הקדוש ברוך הוא תיבת יהיו כדלעיל. והיינו דקאמר רש"י את י"ב נשיאים הללו כלומר כולם כאחד ובמ"ש אשר נקבו וכו' ר"ל דדייק משה רבינו לאיזה צורך הוצרך רחמני להזכיר שמותם של נשיאים והלא כבר היו ידועים הנשיאים של כל שבט ושבט. בפרט שזה היה מעשה אחר הקמת המשכן והלא כבר הקריבו י"ב נשיאים הללו קרבנם לחנוכת המזבח שנרא' בהדיא שהיו מפורסמים וידועים לנשיאי השבטים וא"כ הכא לא הוה צריך למימר ליה אלא איש ראש לבית אבותיו וכו' וכבר היה יודע משה מאן נינהו. א"ו מש"ה קפיד רחמני לפרושינהו לומר לו שיקחם בסדר הזה שנקבו כאן בשמות לא כסדר שהקריבו בחנוכת המזבח יהודה תחלה וכולי שהוא כסדר הדגלים ולא כסדר

תולדותם לגמרי אלא כפי מה שנכתבו כאן וזהו אשר נקבו בשמות וכסדר הזה לקחם משה להיות עמו בשעת המנין נשיא ראובן ראש וראשון במעלה ואחריו של שמעון וכו' כסדר הנכתב ולמד זה כדאמרן דאל"כ לאיזה תכלית נקבו לו כאן והרי ידועים היו והיינו דקמ"ל רש"י. ואמנם צריך לדקדק באמת שלא נמצא שום סדר לנשיאים הללו לא כתולדותם ולא כדגליהם. וליכא למימר נמי דהכא כסדר חכמתם וצדקתם דהא בכמה מקומות נר' דנחשון היה הראש בתורה ובמעשים וכדחזי' נמי בים סוף קפץ נחשון בן עמינדב וכו'. ונראה לומר שהרי כתב רש"י בפרשת נשא בנשיא ישששכר דכתב הקרב את קרבנו חסר לפי שהיה ראובן מערע' ואומר הואיל וקדמני יהודה אחי אקריב אני אחריו לכך הוצרך לצוות הקדוש ברוך הוא שיקריב דוקא ישששכר אחר יהודה כסדר הדגלים עיין שם. והשתא אחר זה כשצוה ליקח הנשיאים לגדולה זו לימנות את ישראל לפייס דעתו של ראובן ציוה הוא יתי' שיקדים ראובן תחלה אף קודם יהודה ולפי שלא יאמר שמעון שבשביל שלא ערער הפסיד שהרי גם הוא גדול מיהודה כמו ראובן לכך סמכו מיד ואחר כן התחיל יהודה ושוב הזכיר אחריו ישששכר וזבולן כסדר הדגלים וה"נ אפרים ומנשה ובנימין כסדר הדגלים וכן דן ואשר ונפתלי והפסיק בגד והקדימו לנפתלי הואיל ולא מנאו עם חביריו שבדגלים כדי שלא להקדימו ליהודה לכך לא רצה ליתנו באחרונה ממש ולכך הקדימו לנפתלי שהוא האחרון. אבל אחר כך בסדר השבטים במנין הקדימו לגר ונתנו במקומו אצל ראובן ושמעון הואיל והיה עמהם בדגלים:

פסוק מט

אך וכו' כדאי וכו' דבר אחר וכו' פי' דפי' הראשון דייק ליה מדסמיך להך קרא ואתה הפקד את הלוים על משכן וכו' דלכאורה אין לו מקום לכאן. אלא מוכח דה"ק לא תפקוד את הלוים בהדי ישראל לפי שאתה הפקד וכו' וכדאי לגיון של מלך וכו'. ומיהו אי להך פירושא לחוד ק' דהא סוף סוף מאי שנא דשינה בהם מספר מפקדם שישראל מנאם מבן כ' שנה והללו מבן חדש אי משום הא להיותו לגיון של מלך לא אירייא דהוי"מ למנותם בפני עצמם מבלתי השנות בהם דרך המנין לכך מייתי דבר אחר. ומיהו הך ד"א אינו נדרש בפני עצמו לומר דמשום שעתידה לעמוד גזרה וכולי לכך שינה בהם ומנאם בפ"ע. שאם אתה אומר כן ק' תרתי חדא דא"כ מאי דסמוך בתר הכי ואתה הפקד וכולי אין לו ענין לכאן כלל. ועוד דאי מהא אדרבא הו"ל למנותם בהדי ישראל ולא ימותו כמותם לפי שלא חטאו שהרי אין המנין מבן כ' גרמא במיתתם רק בעונם מתו ולוים שלא חטאו פשיטא שלא ימותו אפילו ימנו עמהם וכענין שאמרו אין הערוד ממית אלא החטא ממית וכמו שכבר הרגישו המפרשים בקו' זו ומה שרצו לתרץ דמ"מ שמא חטאו

אף הם בתלונת המרגלים. ועכ"ז לא הענישם לפי שלא חטאו בעגל ע"ע. אינו נלע"ד כלל דמדברי רש"י בפרשת שלח נראה שגם בזו לא חטאו הלוים וכדמוכחי קראי. ותו אי' בהדיא במדרש על פ' אשר נסיתו במסה ונמצא שלם בכל הנסיונות ורש"י עצמו בפרשת דברים בסיפור מעשה המרגלים גופיה פי' ואקח מכם י"ב אנשים מגיד שלא היה שבט לוי עמהם. אלא נ"ל דה"פ דלפי שצפה הקדוש ברוך הוא שעתידה לעמוד גזרה על כל הנמנין מבן כ' למות אמר אל יהו אלה בכלל כדי להודיע לכ"ע שהללו כלם לא חטאו שלכך הוציאם הקדוש ברוך הוא מהכלל מעיקר' להודיע שאינ' בכלל הגזרה כלל אפי' קודם שיפקדם על משכן העדות וכו' דאל"כ אלא שהיה מונה אותם עמהם אפילו לא ימותו (שכן הדין נותן מאחר שלא חטאו) עכ"ז אין מסולק מעליהם תרעומת העולם שיאמרו לעולם גם הם חטאו אם לא כלם מקצת'. ומה שלא מתו לפי שעבוד' הקדש עליהם והגינה על הפרענות מלבא אליהם. ולפי"ז א"ש סמיכות הפ' דואתה הפקד וכולי דאי לאו משום ואתה הפקד וכו' היו נמנין עמהם ואפ"ה לא ימותו. אלא דאכתי אין דרך זו מוציאנו מידי קושיא דסוף סוף הזה סגי דימנו מבן חדש ולא מבן כ' אבל ימנו באותו זמן עצמו שנמנין ישראל ויעשו כלם אגודה אחת במנין אחד דבהכי הוה סגי להודיע שאין כוונתו להכניסם בכלל הגזרה מאחר ששינה דרך מספרם שהללו בן עשרים והללו מבן חדש. לכך צ"ל ג"כ טעמ' קמא שהוא על צד הכבוד ולכך הפרידם לגמרי מהם:

פסוק נג

ולא יהיה קצף וכו' שמצינו במעשה קרח וכו' הוצרך רבינו לזה להחזיק פירושו דלעיל שפי' והזר הקרב יומת בידי שמים דלא תימא מנ"ל דילמא בחנק כמו כל מיתה האמורה בתורה סתם דאף על גב דמצינו בפ' משפטים וגם בעליו יומת והיינו בידי שמים התם אצטריך למכתב יומת דמשמע בידי אדם למגמר מיניה הא דדרשי' בפ"ק דסנהדרין דט"ו כמיתת בעלים כך מיתת השור וע"ש בתו' שהכריחו דאל"כ הול"ל ימות דיומת משמע בידי אדם. ולפי"ז תיקשי לפירש"י דלעיל דא"כ הכא דכתיב יומת מנ"ל לפ' בידי שמים ואי משום דכתיב הכא ולא יהיה קצף דלשון זה משמע בידי שמים דילמא הא והא איתא דבעדים והתראה יומת בידי אדם. ואי ליכא אז בקצף דבידי שמים דומיא דשבת דכתיב מחלליה מות יומת וכו' ונכרתה וכו'. ולכך מסיים רש"י כמו שמצינו במעשה קרח ללמד דע"כ ליכא למימר הכי שהרי גבי מעשה קרח היו שם עדים והתראה שהרי משה התרה בהם כנראה בהדיא מן הכתובים ואפ"ה לא הומתו בידי אדם רק בקצף דבידי שמים א"כ ממילא צריכין לפרש יומת בידי שמים והא דכתיב הכא יומת ולא ימות הואיל והוי בידי שמים י"ל דקמ"ל דבעון זה אינו דומה לשאר מיתה בידי שמים או כרת שאין

הפורענות ממהרת לבוא אלא מאריך אפיה וגבי דיליה קמ"ל דהכא בכניסת זרים לאו הכי אלא הפורענות בא מיד דומה למיתת בית דין שאין ממתינים לו וכדאשכחן בקרח. ואפי' שלזה ג"כ כוון במ"ש רש"י כמו שמצינו בקרח:

פרק ב

פסוק ב

באותת וכו' מפה צבועה וכו' פי' י"ב מפות היו לכל שבט מפה אחת כמבואר בבמדבר רבה ע"ש. ומ"ש ד"א וכו' דאילו לפי' קמא לא שייך לבית אבותם. ואם המכוון בו לומר שכל שבט יהיה בפ"ע וזהו לבית אבותם שכל שבט קרוי בית אב א' א"כ הול"ל איש על דגלו לבית אבותם באותות לכך מייתי פי' שני. ולפי' זה ק' תרתי חדא דהול"ל באות ולא באותות. ותו דהול"ל לבית אביהם אי קאי על אב א' שהוא יעקב:

מנגד מרחוק מיל וכו' דק"ל דלשון נגד משמע לצד אחד בלבד כמו נגד ההר וכפירש"י התם כל מקום שאתה מוצא נגד פנים למזרח והכא ודאי ליכא למימר הכי דהא כתיב סביב א"כ מנגד למאי אתא. ולכך מפרש דקמ"ל מרחוק מיל ובמדרש נפקא לן מג"ש מהגר דכתיב מנגד הרחק וכולי ע"ש. ומ"ש שיוכלו לבא בשבת משמע דס"ל להמדרש שכל דגל חשוב כעיר אחת דהול"ל לכל בני אותו דגל כל מקום הדגל דוקא כד' אמות וחוצה לו אלפים אמה לכל רוח. ולכך אי הוה מסוף הדגל עד אהל מועד שבאמצע טפי ממיל לא הוו מצו לבוא בשבת. ומיהו לפום גמרא דידן הא מלתא ליתא כלל דהכי איתא בפ' כיצד מעברין דף נ"ה דאע"ג דיושבי צריפין אין מודדין להם אלא מפתח בתיהם ואפילו יש הרבה במקום אחד אינם חשובים עיר ליחשב הכל כד' אמות. אפ"ה מחנה ישראל שבמדבר אע"ג דהוו יושבי אהלים היו מהלכין כל המחנה של ארבע דגלים דהוה תלתא פרסי הכל כד' אמות. וטעמא דכיון דכתיב עפ"י ה' יחנו מכאן דקביע להו דמי ע"ש. ותמהני מרבוותא הרא"ם והנח"י ז"ל שלא העירו כלל בזה. ומאי דמסיים רש"י משה ואהרן וכו' חונים בסמוך לו נראה שהוצרך לזה ליישב דלאיזה ענין היו צריכים לבוא כל ישראל בשבת לאהל מועד עד שהוכרחו מפני זה שלא להתרחק יותר ממיל דלעמוד על הקרבת הקרבנות לא היו צריכים לבוא כלם וסגי באנשי מעמד דשלוחו של אדם כמותו. מש"ה מתרץ שהוצרכו לזה לפי שמשה היה דר גם כן סמוך לאהל מועד עם אהרן ובניו וכל ישראל היו צריכים לבא אצלו ביום שבת במ"ש במדרש פי' ויקהל משה א"ל הקב"ה עשה לך קהלות גדולות בשבת ודרוש להם ברבים הלכות שבת כדי שילמדו דורות הבאים וכו' ע"ש:

פסוק יז

ונסע וכו' לאחר ב' דגלים וכולי הן אמת שרבינו ז"ל הוכרח לפ' כן מפשט הכתוב שהזכיר מסע אהל מועד אחר ב' הדגלים. ועוד מדכתיב בתוך המחנות. מיהו הניחא למ"ד כקורה היו מהלכין מוכרח היה שלא ליסע אהל מועד אלא אחר ב' הדגלים שהרי שניהם הולכים לפני האהל והאהל לאחריהם אלא למ"ד כתיבה היו מהלכין בשלמא דגל יהודה היה צריך ליסע תחלה שהרי היה מהלך במזרח לפני אהל מועד אלא דגל ראובן שהיה מהלך מן הצד לדרום למה היה צריך להקדים נסיעתו קודם אהל מועד הוה מצי לילך בתר הכי עם שאר הדגלים. ונ"ל להסביר טעמא שהיה זה כדי שלעולם אפי' בשעת הליכה יהיה האהל מועד בתוך רשות היחיד דהיינו מקום מוקף מחיצות של בני אדם ולא ישאר ברשות הרבים במדבר תהו שהוא אתרא דקלי' כדי שלא יוכלו החיצונים לינק ולהתאחז בקדושת המשכן. וכי היכי דבשעת חנייתן היה המשכן מסובב מדגלי ישראל שבזה נמצא שהיה בתוך הקדושה ולא בתוך הקליפות ה"נ בשעת מסעות כן. והנה מצינן למימר דהך תנא סבר כמ"ד בערובין ס"פ כל גגות דב' מחיצות דאורייתא דכיון דאית ליה ב' מחיצות גמורות סגי בזה והו"ל רה"י מדאוריית' ולכך היו נוסעים ב' הדגלים ברישא ולא היו מתרחקים אלא בענין דסוף דגל ראובן היה נשאר כנגד תחלת דן שעדיין היה במקומו כזה ונמצא שכשנוסע המשכן לא היה נשאר אפילו רגע קטון בלי סבוב מחיצת הקדושה דהיינו לעולם בתוך רה"י באופן שלא היו יכולים החיצונים לינק מקדושתו כלל:

פסוק כ

ועליו כתרגומו טעמא דנטר רש"י לפרושי הכא ולא ביארו לעיל בדגלים הקודמים כבר כתבתי בספרי שושנים לדוד במסכת מנחות ע"ש וכאן נ"ל עוד טעם אחר דבהנהו דלעיל אין צורך לפרש דמדכתיב בהו והחונים עליו מוכח דר"ל אצלו דהחונים א"א להיות עליו ממש אבל בהא דלא כתיב לשון והחונים אלא ועליו סד"א שיהא לי' עילוי כלו' למעלה הימנו בגדולה קמ"ל דלא אלא נילפי' מאידך:

פרק ג

פסוק א

ואלה תולדות וכן ונקראו תולדות וכו' דק"ל למה הזכיר אהרן קודם משה. ועם פירושו א"ש שהרי תחלה היו תולדות אהרן כשנולדו ואחר כך נעשו תולדות משה ביום דבר וכולי ועי"ל שמקדים אהרן משום דאמרי' שאם היה אביו ת"ח הוא קודם לרבו אפי' אינו שקול כרבו וכ"ש אהרן דשקול כמשה. אך ק' מאי שנא בני אהרן שנקראו תולדו' משה טפי מכל ישראל דהא לכלהו נמי לימדם משה תורה. וניחא לי עם מה שכתב

הרמ"בם בה' תלמוד תורה וז"ל כשם שחייב אדם ללמד את בנו ואת בן בנו כך מצוה על כל חכם ללמד את כל התלמידים שנאמר ושננתם לבניך מפי השמועה למדו אלו תלמידיך. א"כ למה נצטווה על בנו וב"ב להקדים בנו ובן בנו לבן חבירו ע"כ. וידוע מאי דת"ר כיצד סדר המשנה תחלה היה משה מלמד לאהרן פרקו נסתלק אהרן ונכנסו בניו ושנה להם וכו' ואח"כ לכל ישראל. נמצא שמשה רבינו היה משנה למעליותא לאהרן ובניו כאילו היו בניו ממש שהרי היה מקדימם כמו שמצוה להקדים בנו וכלפי בחינה זו נקראו בפרטות תולדותיו טפי מכלהו ישראל:

פסוק ו

ושרתו אותו ומהו השירו' וכו'. י"ל דנפקא ליה מדהו"לל ושרתוהו וכדכת' מלעיל המה ישאו את המשכן וכו' והם ישרתוהו והילכך משני ליה שפיר דאי הוה כת' ושרתוהו הוה משמע שירות ממש לעשות מלאכתו מש"ה כתיב ושרתו אותו דמשמע עמו כלומר לסייעו בשירות המשכן:

פסוק ט

נתונים וכו' לעזרה כלו' לא לעבודת הדיוט שהרי כתיב בפרש' קרח לכם מתנה נתונים לה' כלו' דוקא לעזרו בעבודת המקדש. והרא"ם ז"ל כתב לדברים הנעשים בקרבנות וכו'. נראה שרצה לפרש דברי רש"י דר"ל לַעֲזָרָה כלומר לצורך העזרה. ואין ל' רבינו משמע כן אלא ר"ל לעזור אותו. וכן מוכח מלשונו דלעיל על פסוק ושרתו אותו שכתב והלוים הללו מסייעים אותם וכולי והיינו לאפוקי שירות הדיוט כדלעיל. ואפי' דממקומו הוא למד מדכתיב כאן נתונים נתונים ואין ריבוי אחר ריבוי אלא למעט מלעשות מלאכתו. ולא דמי למ"ש בפרשת בהעלותך נתונים נתונים המה לי. ופירש"י נתונים למשא נתונים לשיר דהתם ניחא דהואיל ואיכא מלת' לרבויי בתרווייהו מרבי' דאיכא זמן שהם נתונים לשיר ולא למשא דהיינו אחר חמשים שנה כדמפרשי קראי התם אבל הכא לגבי שירות לכהן דלא אשכחי לרבוי בחד זימנא טפי משאר זימני הילכך אמרו שאינו אלא למעט:

פסוק י

ושמרו וכו' קבלת דמים וכו' כלומר מקבלה ואילך לאפוקי שחיט' דלא שייך בה לומר ושמרו וכולי לומר שתהיה דוקא בטהרה וגם לא והזר הקרב יומת כדתנן ברפ"ב דזבחים שהשחיטה כשרה בזרים ובטמאים:

פסוק יב

ואני וכו' וכשחטאו בעגל וכו'. משמע דמיד אחר מעשה העגל נפסלו הבכורות ונבחרו הלוים. וק' דאנן תנן עד שלא הוקם המשכן היו הבמות מותרות ועבוד' בבכורות. והרא"ם ז"ל נדחק בזה טובי ע"ש ולעד"ן דודאי מיד אחר מעשה העגל נפסלו הבכורות. ומיהו

לא נפסלו כלם אלא דוקא בבכורות של שאר השבטים שחטאו בעגל אבל הבכורות של שבט לוי נשארו בהתירם כמקדם ואם כן שפיר תנן עד שלא הוקם המשכן העבודה בבכורות כלומר הבכורות שלא נפסלו דהיינו של לוים ומשהוקם המשכן אף על גב דהשתא נתרצה המקום לישׂ לסלוח עונם מ״מ תו לא חזו הבכורות לעבודה דהואיל ואדחו אדחו. אמנם הואיל ועשו תשובה חס המקום על כבודם והוציאי מכלל העבודה גם בכורי הלוים אף על גב דלא חטאו דמעתה תו לא מוכחי מלתא דטעמי דלא עבוד עבודה הבכורות היינו לפי שחטאו דאיכא למימר בכולי הלוים יוכיחו ובזה חיסך על כבודם ולכך נתחדשה הלכה שהעבודה דוקא בכהנים ואלא מיהא הואיל ובאמת הלוים לא חטאו לא מיעט והפקיע לגמרי קדושת הלוים שנשאר כל השבט בכללותו ובכוריהם עמהם שומרי משמרת הקדש כי עבודת הקדש עליהם:

פסוק טו

מבן חדש וכו׳ אשר ילדה אותה וכו׳ הק׳ המפרשים ז״ל סוף סוף היאך נמנית יוכבד מיד שנולדה עם כניסתה לארץ מצרים. והא אכתי היתה ספק נפל דמה״ט לא נמנו כאן אלא מבן חודש כמו שהקדים רש״י. ונלע״ד דידוע דבשני רעבון אסור לשמש מטתו אלא דלחשוכי בנים מותר ואם כן לוי כשבעל בהיות בשני רעבון פירוש מיד עד שיודע אם היא מעוברי שלא להרבות תשמיש בשני רעבון וכשידע שנתעברה כ״ש שלא בא עליה עוד. וא״כ הוה קים ליה שכלו לה חדשיה ותו ליכא לאסתפוקי כלל בנפל:

פסוק כט

משפחות בני קהת וכו׳ אוי לרשע וכו׳ דבר ברור שאין דרכו של רש״י ז״ל להביא אגדות אלא כשצריך להם לפיי הכתובים. וכאן נראה דק״ל על לי הפסוק דלא כתיב כדלעיל בגרשון אחרי המשכן יחנו ימה והי״נ לקמן במררי על ירך המשכן יחנו צפונה דסמך החנייה לרוח שבו חונים וכאן לא כתיב כן אלא יחנו והדר על ירך המשכן תימנה ולא עוד אלא שיש טעם מפסיק דהיינו זקף קטון על תיבת יחנו ולא דבר ריק הוא. ולכך כוון לתרץ באגדה זו דהך תימנה דכתיב בקרא בא לרמוז על רגל ראובן החונים תימנה שתדיר היו מתחברין עם בני קהת השכנים שלהם והיו תדיר עמהם באופן שגרם להם שבאו עם קרח וכו׳ אוי לרשע וכו׳. ושוב מצאתי קרוב לזה בש״ח בשם הג״א:

פסוק לב

ונשיא נשיאי וכולי ממונה וכו׳ והטעם שהזכירו כאן סמוך לבני קהת וגם הטעם שלא הזכיר גם כן איתמר שגם הוא היה ממונה על בני גרשון ובני מררי. כבר תירצו בבמדבר רבה לפי שאלעזר היה גם כן שותף במשאן של בני קהת שהיה נושא מעבודת הקדש

עמהם כדכתיב בסוף הפרשה ופקודת אלעזר וכו' משא"כ איתמר שלא היה שותף עם עבודת ב"ג ובני מררי כלל:

פסוק לח

משה וכו' וסמוכין וכו' ה"נ נראה שכוון רש"י לתרץ כפל ל' בפסוק קדמה לפני אהל מועד מזרחה דהיינו קדמה היינו מזרחה. ותו דהול"ל קדמה מזרחה לפני אהל מועד ואמאי הפסיק וכתב מזרחה בתר הכי. ותירץ דמזרחה לאו עלייהו קאי אלא על דגל מחנה יהודה מזרחה שהיו תדיר באים ומתחברים עם משה ולפיכך נעשו גדולים בתורה:

פסוק לט

אשר פקד וכו' נקוד וכו' הא ודאי שהמכוון לומר שלא היה בכלל הנמנין כמו שהוכיח הרב מוהרא"ם מהש"ס דפ"ק דבכורות. ומיהו דא קשיא דקאי במונין וממעט נמנין. ונלע"ד לומר דודאי במונין לא מתוקם דא"כ קשו קראי אהדדי דלעיל כתיב וידבר ה' אל משה פקוד את בני לוי וכו' ועוד כתיב ויפקוד אותם משה שמכל זה נראה שמשה לבדו המונה והכא כתיב אשר פקד משה ואהרן. ואם תאמר דמש"ה מהני הניקוד למעטו והשתא תו לא קשו קראי אהדדי סוף סוף אכתי ק' דלא לכתוב ואהרן כלל ולא יצטרך הניקוד וממילא אימעוט מדכתיב לעיל ויפקוד אות' משה א"ו לא מתוק' במונין ואם אינו ענין למונין תנהו ענין לנמנין דאצטריך קרא למעטו דסד"א הואיל וגם הוא משבט לוי שהיה גם הוא בכלל המספר של כ"ב אלף קמ"ל דלא. והכי מדריש דידוע מאי דאמור רבנן כ"מ שהנקודה רבה על הכתב אתה דורש הנקודה וכ"מ שהכתב רבה אתה דורש הכתב והכא שכל התיבה כתובה ונקודה צריך לדרוש על זה הדרך. ואהרן אה"נ דצריך לקרות אבל אינו נקרא עתה במקום כתיבתו לכך אתי הניקוד לומר סמי מכאן ואהרן ותנהו למטה בסוף הפסוק כאילו כתיב שנים ועשרים אלף ואהרן לומר שאהרן היה מלבד הכ"ב אלף הנמנין ואילו כתב קרא הכי בהדיא כ"ב אלף ואהרן ה"א דלעולם נמי נמנה והיו בין כלם כ"ב אלף ואחד אלא דכתיב קרא אהרן לעצמו מחמת חשיבותו מש"ה לא נזכר אצל המנין:

שנים ועשרים וכו' אותן ש' לוים בכורות וכו' כלו' דטעם הפדיון לבכורות הוא לפי שעד עתה היו קדושים לעבוד עבודה ועכשיו נפסלו ויוצאין לחולין והנו דומי' דקדשים שנפסלו שיוצאין לחולין בפדיון ומעתה גם בכורי הלוים שגם הם נפקעו מן ההקרבה מהטעם דכתיבנא לעיל נמצא שגם הם נקראו יוצאים לחולין הואיל ואינם ראוים עוד להקריב. וא"כ גם הם היו צריכים פדיון ולפי הנראה גם הם היו צריכים לתת ה' סלעים אלא שלא הוזקקו ליתן לפי הצד קדושת לויה שבהם עתה דהיינו שירות כלו' עבודת

הקדש סגי להפקיע אותה קדושה דהקרבה ומ"מ לא מצי מהניא נמי להפקיע ג"כ קדושת בכורי ישראל. וזהו כוונ' רבינו ומתורץ מה שהק' הש"ח בשם הנח"י ע"ש:

פסוק נ

חמשה וששים וכו' כך סכום החשבון. לכאורה הוא משנה שאינה צריכה. ונראה שכוונתו ליישב ל' הפסוק דאמאי מתחיל במנין המועט והולך ומרבה. ומתרץ כך סכום וכו' כלו' אורחיה דקרא הכי לפי שכך הוא סגנון המונים תחלה מידי עברם מונים חמשה ואחר כך מוסיפין והולכין:

פרק ד

פסוק ב

נשא וכו' מנה מהם וכו' כלו' שאין זה דומה לשאר מקומות שנכתב לשון זה שר"ל שימנה את כלם שהרי כבר מנאם למעלה מבן חדש אלא כלו' ברר מתוכם ומנה מהם הראויים לעבודה:

פסוק ד

קדש הקדשים המקודש וכו' הוצרך לזה לומר דאין פירוש קדש הקדשים דהכא כמו בעלמא דר"ל קה"ק ממש שהרי הקהתים נושאים אף מה שבהיכל ומה שבחצר כגון מנורה ומזבחות אלא ר"ל המקודש יותר:

פסוק ז

קערות וכו' כבר פירשתים וכו' הק' תלמידי הבחור המשכיל אורי מורפודגו ה"י מ"ש דהכא בכלי השלחן סמך רבינו על מה שפי' במלאכת המשכן. ולא כן עשה בסמוך בכלי המנורה ובכלי המזבח אלא חזר ופירשן אף על פי שכבר פירשן גם המה במקומן. ותירצתי לו דודאי הכא לא הוצרך לבאר לפי שכבר ביאר אבל בהנהו דלקמן קרא קשיתיה. והוצרך לבאר והיינו דבמנורה כתיב וכסו את מנורת המאור ואת נרותיה ואת מלקחיה ואת מחתותיה ואת כל כלי שמנה. ואיכא למידק הואיל והיו לה עוד כלים אחרים דכללן הכתוב באמרו ואת כל כלי שמנה מ"ש דפרט הכתוב כלים הללו טפי מאידך ואמאי לא כיילינהו לכלהו וה"נ קו' זו גופה ק' לקמן במזבח דכתיב את כל כליו וכו' והדר פרט את המחתות ואת המזלגות וכו' והואיל ואיכא עוד כלים כגון סירותיו לדשנו דרבויינהו קרא באמרו את כל כליו מ"ש הני דפרט. ונתכוון לתרץ קו' זו במה שפי' כל הכלים שפירט הכתוב ומה עבודתן כי ממנו תראה שכל הכלים הללו היו משרתים בם ע"ג המנורה עצמה משא"כ אידך כל כלי שמנה דאע"ג שהיו לצורך המנורה שהיו עושין ומניחין בהם השמן מ"מ לא היו נוגעים במנורה עצמה. וה"נ במזבח לא פרט הכתוב אלא הכלים הנוגעים במזבח עצמו אבל הסירות לא היו נוגעים בו אלא בימים

שמסירים הדשן ונותנים בסירות לכך לא הזכירם הכתוב בפירוש שאינם חשובים כמו אותן שהזכיר:

פסוק י

אל מכסה וכולי כמין מרצוף. כתב הרא"ם ז"ל הוצרך לפרש כמין מרצוף שלא תחשוב כי הוא מכסה התחש אשר על המשכן מלמעלה כי התחש ההוא בני גרשון נושאים אותו וכו' ע"ש. ולעד"ן אחר המחילה דהא ודאי לא סלקא אדעתין ולא לזה כוון רבינו דאמאי נטר זה עד כאן במנורה אלא כוונת רש"י ז"ל ברורה שכיון ליישב הפרש הכתובים שבכל שאר הכלים כתיב ונתנו עליו כסוי תחש או וכסו אותו בעור תחש וכיוצא בזה וכאן כתיב ונתנו אותה וכו' אל מכסה עור תחש לכך ביאר שזה היה משונה שהי' כמין מרצוף ומכניסים בתוכו המנורה וכלים:

פסוק טו

לכסות את הקדש הארון והמזבח ואת כל כלי הקדש המנורה וכלי השרת. הא מלתא תמיהא טובא למה זה כייל רבינו שתים אלה ארון ומזבח בכלל הקדש ואידך בכלי הקדש בשלמא אילו קאמר ארון לחוד הוה משמע דמשום גודל קדושתו נמנה לעצמו. אבל השתא דכייל בהדיה מזבח ק'. מה נשתנה מזבח משאר הכלים אפי' מירי במזבח הפנימי הרי גם מנורה היא בהיכל כמותו. ועוד ק' על מה ועל מה נטש רש"י ז"ל מזבח האחר והשלחן שלא הזכירם כלל הרי גם הם בכלל כיסוי כנראה מן הכתובים וגם רש"י עצמו הזכירם לעיל על פ' בקדש הקדשים. ותו ק' דבב"ר אי' בהדיא שלא כדברי רבינו אלא הכי איתמר התם את הקדש זה הארון ואת כל כלי הקדש אלו שלחן ומנורה וב' מזבחות וכל כליהן ע"כ. ושוב ראיתי בש"ח שהק' כן בשם הרב הנח"י והניחו חלק ע"ש. ולפי חומר הנושא אפי' ליישב קצת בעד רבינו ז"ל דכוונתו לפי' דבכלל הקדש הם ב' דברים הללו הארון והמזבח כלו' המזבח סתם שהוא מזבח העולה שלשתים אלה לא קרא הכתוב בשם כלי הקדש אלא קדש והיה טעמו כי הארון מצד קדושתו היתירה לא נקרא כלי הקדש אלא קדש גופיה. ועוד שבו התורה שהוא שורש הקדושה ועלה קאי. והמזבח ג"כ אינו כלי רק בנין הוא חשוב אע"ג דמטלטל הוה שהרי הכתוב קראו מזבח אדמה והיו ממלאין חללו אדמה ולכך ראוי להיות בכלל הקדש ולא כלי הקדש. וכלהו אידך הם בכלל כלי הקדש והיינו דקאמר רש"י המנורה וכלי השרת כלומר המנורה וכל השאר כגון שלחן מזבח הזהב וכל כליהם. ונקט רש"י המנורה וכלי השרת דהמנורה שהיא הכלי הראשון במעלה שלאחר יציאה מבקה"ק וכייל כל אינך באמרו וכלי השרת. ואפשר שהוא ז"ל גריס הכי במדרש ב"ר או מצא כך באיזה מדרש אחר:

פסוק טז

ופקדת אלעזר וכו' שמן וקטורת וכו' והרא"ם ז"ל כתב דמנחת התמיד ליכא למימר שהיה בכלל משאו שהרי בעודה סלת אינה נקראת מנחת התמיד אלא אחר שהפרישו ממנה העשרון לכבש לכך פי' דה"ק שמן המאור והקטורת ושמן המשחה הוא ממונה לשאת אותם אבל מנחת התמיד אינו נושא אותה אלא עליה הוא דמסיים רש"י שעליו מוטל לצוות ולהקריב ע"ש. ובש"ח כתוב לאמור דכ"ש שאין לומר דמיירי שהפרישו אותה או נתקדשה בכלי דא"כ היתה נפסלת ביוצא. ועוד דלמה יפרישוה מקדם והלא חביבה מצוה בשעתה ע"ש. ואחר המחילה א"א לומר כן דבהדיא אי' בירושי' דפי' המצניע ובב"ר פ' זו שהיה נושא שמן המאור בימינו וקטרת הסמים בשמאלו ומנחת התמיד של יום תלייה בזרועו ע"ש. ואין להק' שנפסלה ביוצא שכך היה הצווי באותה שעה שהרי לחם הפנים נמי נפסל ביוצא. ואפ"ה כתיב במסען ולחם התמיד עליו יהיה. ומאי דמסיים רש"י ועליו מוטל לצוות ולהקריב וכו' אכלהו קאי דהיכי אפי' לומר דלא קאי אלא אמנחה לבד והרי היא כלולה בפסוק עם השאר ואינה לא הראשונה ולא האחרונה שנוכל לומר דעלה דוקא קאי אלא על כלם קאמר דמדאפקיה קרא בל' פקודי' ר"ל נמי צווי. וליכא למימר שאין בו אלא הצווי דא"כ ליערבינהו עם אינך פקודת כל המשכן וכו' א"ו הני שאני דאיכא בהו תרתי המשא והצווי:

פסוק כב

פירש"י ז"ל גם הם כמו שצויתיך וכו' לראות וכו' פי' דק"ל למה זה הוצרך לכתוב גם הם הרי בל"ז נראה מהכתובי' בהדיא ששלשתם צוהו למנות שהרי בפי' דלעיל כתוב נשא את ראש בני קהת והכא בפי' זו כתיבו גרשון ומררי ואמאי אצטריך למכתב גם הם ומתרץ שכיון הוא יתי' לצוותו שימנם דוקא כך כסדר זה כמו שצוהו דהיינו קהת תחלה ואחר כך גרשון ומררי ודלא כמו במספר הקודם מבן חדש ומעלה שהקדים גרשון תחילה והטעם דהתם שלא היה המנין לצורך עבודה צוה למנותם כסדר תולדותם שגרשון היה הגדול שבכלם אבל כאן מאחר שלא היה המנין אלא לדעת כמה יש שהגיעו לכלל עבודה לכך צוהו להקדים קהת כי עבודת הקדש עליהם הארון והשלחן וכו' ואחריו בני גרשון שגם עליהם היתה קצת עבודת יריעות וקרסים הנראות בבקה"ק ואחריו מררי וע"ד שפירש"י בפרי בהעלותך גבי שלש תנופות ע"ש והיינו דמסיים הכא רש"י לראות כמה יש שהגיעו לכלל עבודה כלומר והיינו טעם הקדימה דבני קהת:

פסוק כו

אשר על המשכן כלומר וכו' הק' בש"ח למה לא פירש"י כן לעיל בפרשת במדבר דכתיב וקלעי החצר ואת מסך וכו' אשר על המשכן וכו' ונדחק לתרץ זה מאד ע"ש ונלע"ד

בפשיטות דהתם מיירי קרא בזמן שהמשכן עומד על מתכונתו דמיירי במשמרת הלוים החוניי סביב ושם הפירוש מבואר טפי מהכא דמיירי בזמן שהוא מפורק שהיו נושאים אותו ונראה לכאורה דהכא לא שייך פי' זה לכך פי' כן רש"י דהכא נמי שייך לומר שהיו נושאים קלעי החצר ואת מסך וכו' שהם הסוככים ומגינים על המשכן בזמן שהוא על מתכונתו ומעתה ממילא בפשיטות נפרש כך גם בקרא דבמדבר אלא דנטר לפרשו כאן דהכא איצטריך טפי:

ואת כל וכו' כתרגומו וכו' אף על גב דלכאורה היה נראה לפי' יעשה כמשמעו כלומר שגם כל הכלים אשר יעשו להביא להם כלומר למשכן ולמזבח יהיו גם הם במשא בני גרשון ויהיה להם לפי"ז מלת מוסבת על המשכן והמזבח מ"מ דוחה רש"י פי' זה וטעמא חדא דמאחר דכתיב ואת כל כלי עבודתם תו לא צריכ' דמלתא דפשיטא מה לי העשויי' כבר מ"ל אותם שיעשו אחר כך הרי כלם בכלל כלי עבודת' ותו דא"כ הול"ל אשר יעשו וזה הכריח לתרגום לתרגם דיתמסר וא"כ להם מעתה לא קאי אמשכן ומזבח אלא לבני גרשון:

פסוק כז

על פי וכו' ואיזה וכו' דא"א לומר כפשוטו שאהרן ובניו היו ממונים על משא בני גרשון שהרי משא בני קהת דקדוש טפי לא הוה אלא אלעזר לחודיה כדכתיב לעיל ולכך פי' דאה"נ דהכא לא הוה אלא איתמר לבד וכדכתיב בתר הכי והא דכתב הכא על פי אהרן ובניו הוא לגדולתם של אהרן ואלעזר כלומר דאיתמר שליחותייהו קעביד:

פסוק מז

עבודת עבודה וכו' שהיא עבודה וכו' לפי"ז ק' אמאי כתיב בתר הכי ועבודת משא דהכא לא שייך לפי' עבוד' למשא כמו עבודת עבודה וא"כ לא הול"ל אלא ומשא והרא"ם ז"ל נדחק בזה ולעד"ן דאי הוה כתיב ומשא לא היה מובן אלא משא של בני קהת כי בכתף ישאו ולכך כתיב עבוד' משא לכלול טעינ' בעגלות של בני גרשון ומררי שטעינה זו היא עבודה למשא כלו' לצורך משא כלומ' שאותם הדברים שטוענים בעגלות דהיינו קרשי המשכן וכדומה היא עבודה לצורך מה שנושאים במשא דהיינו הארן והשלחן וכו' נראה שזה רמזו רש"י במ"ש ועבוד' משא כמשמעו דאטו לא ידעינן דעבוד' משא כמשמעו וא"צ לפרשו אלא דר"ל שיש במשמעותו הכל גם הטעינה ולא חש רש"י לבאר דמובן בפשיטות מעצמו:

פסוק מט

ופקודיו וכו' ואותן הפקודים וכו' פי' דק"ל דקרא יתירא הוא ומאי קמ"ל דהא חזי' לעיל שנצטוה למנותם מבן שלשים שנה עד בן נ' ותו ברישיה דהך קרא כתיב על פי ה' פקד

אותם וכו' ומאי האי דהדר וכתב ופקודיו אשר צוה וכו' ומפרש דקמ"ל קרא מלתא אחריתי והיינו דלא נימי דאיברא שהציווי היה שלא למנות אלא אותם שנמצאו אז מבן ל' ועד בן נ' מ"מ הללו שהיו אז מבן ל' עד בן נ' שנמנו באותו פעם חל עליהם צווי העבודה לעולם כל ימי חייהם קמ"ל דלאו הכי הוא אלא אותם הפקודים לא היו במצות העבודה אלא עד תשלום חמשים שנה וכמו שנתבאר במקום אחר שצוה השם יתברך למשה זאת אשר ללוים וכו' ומבן נ' שנה ישוב מצבא העבודה ולא יעבוד וכו' וה"ק קרא ופקודיו אלה גם הם בכלל הצווי אשר צוה ה' את משה במקום אחר על כללות הלוים שמבן נ' שנה ישוב מן העבודה:

פרק ה

פסוק ב

צו וכו' פרשה זו וכו' דק"ל מאי טעמא כתיבא בל' צווי ולא כתיב דבר אל בני ישראל ומשני לפי שנאמרה ביום שהוקם המשכן שמיד נצטוו לשלח הטמאים דכשהוקם המשכן תכף נאסרו לישב במחנה וכ"מ שנאמר צו אינו אלא ל' זירוז מיד וכו' כמ"ש רש"י בפרשת צו וכי היכי דלא תיקשי דא"כ היכי כתיבא הכא ולא במקומה לכך משני דחי' פרשיות נאמרו וכו' ואפ"ה באו פזורים אחת הנה ואחת הנה כידוע דאין מוקדם ומאוחר בתורה:

וישלחו מן המחנה ג' מחנות וכו' ק"ל דהול"ל וישלחו חוץ למחנה וכדכתיב בתר הכי אל מחוץ למחנה תשלחום ותירץ דמש"ה כתיב הכי לרמוז דבר זה שלא כל הטמאים היו משולחים לגמרי לחוץ אלא ע"ד שפירשו רבותינו מן המקראות. ומ"ש רש"י בשעת חנייתן דייק לומר כן לפי שבשעת המסעות מיד כשהוגללו הפרוכת הותרו הטמאים ליכנס במחנה כדאיתא בגמרא:

טמא לנפש וכו' לשון עצמות וכו' איברא דל' התרגום מוכרח לפי' הכי ומיהו צריך עיון מי הכריחו להמתרג' להוסיף תיבה זו של עצמות ואמאי לא הניח מלת לנפש כמשמעה ויהיה פי' בין למת שלם ובין לכל טומאות הפורשות ממנו כגון דמו ועצמותיו וכזית מבשרו וכיוצא ובשלמא כאן היה אפי' לומר שכוון על הטמאי' שהיו ודאי באותו זמן והם נושאים ארונו של יוסף והיינו עצמות כדכתיב ויקח משה את עצמות וכו' אלא שרואים אנו שבכל מקום שנזכר טמא נפש תרגם כן אונקלוס אפילו היכא דמיירי קרא דוקא לדורות כגון לעיל בפי' אמור והנוגע בכל טמא נפש וכן בפרשת בהעלותך ובכל מקום וצ"ל משום דלא מתוקם ליה לפי' לנפש כמשמעותו שהרי הנפש אינו מטמא אלא הגוף

והואיל והוצרך להוסיף על משמעות המקרא תרגם טימי דהיינו עצמות לרבותא דאפילו עצם כשעורה ממנו מטמא וכל שכן שלם:

פסוק ו

למעול מעל הרי חזר וכו' דק"ל שלא בא הכתוב לסתום אלא לפ' והכא כתיב למעול מעל בה' ולא פי' מעל זה מהו ולכך משני שלא הוצרך לפ' שהרי פרשה זו כבר נכתבה בויקרא והתם כתיבא בל' זה דמעילה ממש ומעלה מעל בה' וכחש וכו' וממילא נוכל ללמוד דהך מעילה דהכי' נמי בהכי מיירי וכי תימא א"כ למה נכפלה ומשני בשביל ב' דברים שנתחדשו בה:

פסוק ז

לאשר אשם לו למי וכולי פירוש דק"ל דהך ונתן לאשר אשם לו יתירא הוא דפשיטא דמדכתיב לעיל והשיב את אשמו וכו' הא ודאי דלבעליו ישיב דאל"כ למאן ישיב לחילק ובילק ולכך משני דאה"נ דקרא יתירא הוא ומהך ילפי' ההיא דר' נתן מנין לנושה בחבירו מנה וחבירו בחבירו שמוציאין מזה ונותנים לזה תלמוד לומר לאשר אשם לו וז"ש למי שנתחייב לו כלומר לאו לנגזל דוקא קאמר אלא למי שנתחייב מדינא לשלם לו והיינו לרבות לבעל חובו של הנגזל ואפי' שיש נמי במשמעות למי שנתחייב לו למי שהנגזל נתחייב לו:

פסוק ח

להשיב וכו' זה הגר וכו' ואם תאמר והא לעיל בפ' בהר דכתיב נמי כי לא יהיה לו גואל ופירש"י התם גואל שיוכל לגאול ואיברא דהכא לא שייך לומר שיוכל דהא כלהו יכולים ליקח מ"מ הו"מ למימר אם אין לאיש גואל שירצה לקבל אז יתן לכהן ומנ"ל לפ' דוקא על גזל הגר וי"ל דא"כ שאין רוצים לקבל הרי נפטר מכיון דאיהו דידיה עביד השבה מעליא היא ואמאי יתן לכהן א"ו בגזל הגר מיירי:

לה' לכהן וכו' שבאותו משמר. נפ"ל בברייתא מדכתיב בתר הכי מלבד איל הכפורים וכו' וההוא ודאי לאותו משמר:

מלבד איל הכפורים האמור וכו' דאי לא כתיבה הכא קרא בגזל הגר הוה ס"ד לפטור דהוה דיינינן ליה לגזל הגר לדבר שהיה בכלל ויצא לידון בדבר חדש ליתן הקרן והחומש ואין אתה יכול להחזירו לכללו עד שיחזירנו הכתוב:

פסוק ט

וכל תרומה וכו' אמר רבי ישמעאל וכו' מלישנא דברייתא דספרי נראה בהדיא דעיקר קרא לאו בבכורים מיירי אלא מריבוייא דאשר יקריבו לכהן הוא דדרשינן בכורים דהא אי' התם וכל תרומה וכו' רבי ישמעאל אומר בא הכתוב ללמדך על מקדיש תרומתו

עד שלא מירח שפטור מן התרומה וכו' רע"א בא הכתוב ללמדך וכו' ובתר הכי אי' רבי ישמעאל אומר וכי תרומה מקריבין לכהן מה תלמוד לומר אשר יקריבו לכהן לפי שהוא או' ראשי' בכורי וכו' וק' והלא ר"י גופיה דריש לקרא לעיל לענין תרומה א"ו כדאמרן. ולפי דרכנו למדנו דק"ל לרש"י בקרא מאי וכל תרומה ומשני דאתא לרבות בכורים כדכתיב אשר יקריבו וכו':

פסוק יב

איש איש וכו' מה כתיב וכו' לאו דקשיא ליה הסמיכות דא"כ הול"ל למה נסמכה וכו' ועוד שאין דרכו לבקש טעם הסמיכות אלא באותן שנכתבו חוץ למקומן וכמו שהרגיש הרא"ם ז"ל אלא נראה דק"ל דאמאי כתיב כי תשטה בלשון דמשמע דבודאי כך יהיה כמו כאשר הול"ל אם תשטה ומשני שהוא על צד העונש על הנזכר לעיל אך ק' לי על דרש' זו דא"כ אמאי הפסיק בנתיי' באיש אשר יתן לכהן וכו' וניחא לי עם מ"ש רש"י בפ' בהעלותך על ויהי בנסוע הארון שנכתב שם להפסיק בין פורענות לפורענות וע"ש בגמרא דפורענות ראשונה היא ויסעו מהר ה' כתלמיד הבורח וכו' דנראה דעון מיקרי פורענות וה"נ י"ל כאן דמה"ט הפסיק באמרו איש אשר יתן וכו' להפסיק בין פורענות לפורענות ראשונה הוא העון שלא נותן המעשרות ועוד דפורענות ממש איכא ג"כ דהיינו עונש דכתיב שם לו יהיו המעשרות כמ"ש רש"י. ופורענות שנייה סוף שיצטרך וכו' ומיהו איכא למידק אעיקרא דהך דרשה שארז"ל דהיכי אפי' שעבירות הבעל גוררת עבירה לאשתו אטו טוביה חטא וזיגוד מנגד וכבר הרגישו המפ' קו' זו ונדחקו בישיבה ע' בש"ח. ואני בעניי דקדקתי לישנא דתלמודא בהך דרשה והיא בברכות פ' הרואה דף ס"ג והכי אי' התם סוף נצרך לכהן וכו' ובזה ניחא לי דהא ודאי זה שגוזל המתנות לכהן צריך להתגלגל להשיב מה שגזל כידוע מדברי רז"ל והואיל ופעם ראשונה שבא לעולם כבר נשא בת זוגו השתא כשמתגלגל הול"ל זווג שני מאותן שאמרו עליהם אין מזווגים לאדם אלא לפי מעשיו ומעתה תו לא ק' מידי והיינו דדייקי רז"ל לו' סוף נצרך וכו':

איש איש ללמדך כו' דהכא ליכא שום ריבוי לרבות מאיש איש כגון איש איש דגבי עריות דדרשי' לרבות הגוים שמוזהרים אבל הכא ליכא לרבות דאפי' הגיורת אין משקין ולכך דרשו שמועלת בשתים:

פסוק טו

לא יצוק וכו' שהשמן וכו' וא"ת תיפוק לי מפני שהיא מנחת חוטא דשמעי' בפ' ויקרא לא ישים עליה שמן וכו' וי"ל דהכא אפי שלא חטאה הילכך צריך למכתביה מטעמא אחרינא דהא אפי' לא חטאה מ"מ איכא כיעור דסתירה ושייך לו' עשתה בחשך וה"נ שפירשה מדרכי אמהות כדלקמן בלבונה:

פסוק יח

והעמיד וכו' והלא כבר וכו' הקו' שמבחוץ הוא דאמאי הוצרך להזכיר את האשה הול"ל והעמיד הכהן אותה לכך תירוץ דכתב הכי לאשמועי' שנדרש בפ"ע שמסיעין היו וכו' ואפ' דמש"ה דייק למכתב את האשה לומר מפני שהיא אשה ודעתה קלה לכך עשו כן כדי שתטרף דעתה:

לפני ה' וכו' דרך כל הנכנסים דייק רבינו לכתוב דרך כל הנכנסים לומר שהיתה נתונה שם במקום שכל הנכנסים באים דרך שם כדי לנוולה בפניהם. והא דהיפך רש"י ושינה סדרא דקרא דבתחלה פי' ופרע סותר וכולי ואחר כך ביאר לפני ה' בשער ניקנור היינו להכריח מה שרוצה לפי לפני ה' בשער ניקנור דק' מנ"ל דילמא לפני ה' בתוך העזרה ממש אבל השתא דפי' ופרע סותר וכו' שגילוי הראש גנאי וכולי מעתה ממילא לא מצינן לפרושי לפני ה' תוך העזרה ממש דלאו אורח ארעא וע"ד מ"ש גבי פייס של כהנים שלא היו מפיסין בעזרה ממש לפי שהיה הממונה נוטל המצנפת של א' מהם שממנו מתחיל הפייס והילכך לאו אורח ארעא למעבד הכי בעזרה וכ"ש הכא שגילוי הראש הזה היה לגנאי וניוול דפשיטא דלאו אורח ארעא ומוכרח מעתה לפי' לפני ה' בשער ניקנור שלא היה מקודש לגמרי בקדושי עזרה:

ונתן על כפיה וכו' ולא ימחה וכו' הא דלעיל גבי והעמיד הכהן את האשה לא ביאר רש"י הטעם הזה דכדי שלא ימחה השם אלא כתב סתם ותיטרף דעתה ותודה נ"ל דבשלמא לעיל דכתיב והעמיד וכו' מקמי דפרע את ראש האשה א"כ אין הכרח לפי' משום שלא ימחה שם המיוחד דדילמא לאו היינו טעמא אלא כדי להשתדל שלא יצטרך לעשות לה הניוול הזה לגלות את לבה ע"י קריעת בגדיה ולסתור שערה דחס המקום על כבוד הבריות ואפי' רשעים דההיא דואת הבהמה תהרוגו. ועוד מטעמא אחרינא כדי להציל לעומדים שם מלבא לידי הרהורא דמה"ט פליג ר"י ואמר אם היה לבה נאה לא היה מגלהו ואם היה שערה נאה לא היה סותרו. אבל השתא שכבר נעשה הניוול על כן אין לנו לומר בטעם היגיעה אלא כדי שלא ימחה וכו':

פסוק כא

את ירכך בקללה הקדים וכו' דוקא בקללה אבל כי בדקי מיא בדקי כי ארחייהו וכמו שאמר רש"י אח"כ על פי וצבתה בטנה והשתא א"ש נמי קרא דסמוך לזה ובאו המים וכו' לצבות בטן ולנפיל ירך כלומר אני מקלל הירך תחלה אע"ג דהדי כשיבאו המים לבדוק יהיו לצבות בטן וכו' מ"מ הקללה מיהא הויא הכי דאע"ג דהך קרא דלצבות בטן וכו' בבועל הוא דכתיב וכדפירש"י בסמוך מ"מ כשם שהמים בודקים אותה כך בודקים אותו וכדתנינן. והרא"ם ז"ל לא כ"כ ע"ש וטעמא דמלתא דמיא לא בדקי בדרך הקללה

אלא בטן תחלה נראה משום דאע"ג דירך התחילה בעבירה מ"מ בירך ליכא עיקר מעשה העבירה אלא בבטן והילכך ה"נ מעשה הפורענות הוי תחלה בבטן שהוא עיקר העבירה:

פסוק כב

אמן וכו' מאיש וכו' על האלה וכו' משום דקבלת השבועה היא באופן זה אמת אני אומרת שלא עשיתי וזהו לי' אחד של אמן כלומר אמן שכך הוא ושוב צריכה לומר ואם עשיתי יבא בי שזה משמעות אחר דמשמע נמי אמן לומר אמן כן יהיה ואתרווייהו קאי על כל חד וחד בפ"ע אמן מדלא כתיב אמן ואמן דאי הוה כתיב הכי הוה דרשי' חד לזה וחד לזה השתא דכתיב אמן אמן הוי פירושא כדכתיב והילכך כלפי הפי' הראשון אמר אמן אם מאיש זה אמן אם מאיש אחר וכלפי הפי' השני אמר אמן על האלה אמן על השבועה ומיושב בזה כל מ"ש בש"ח ע"ש:

פסוק כה

והניף וכו' ואף היא מניפה וכו' הוצרך רבינו לכתוב זה דבהכי מיישב מה שנראה יתור בקרא מיד האשה והול"ל מן האשה מיד למה לי' ובמ"ש ואף היא מניפה מתורץ דהך מיד מיבעי ליה לאפנויי ולמגמר ג"ש יד יד משלמים דכתיב ידיו תביאנה וכו' מה להלן בעלים אף כאן בעלים הא כיצד כהן מניח ידו תחת יד בעליה וכו' כדאיתא בגמרא ואי לא מופנה איכא למפרך דמה לשלמים שכן ליכא כיעור דהכא מכוער הדבר שהכהן יניח ידו תחת יד האשה דמש"ה פריך בירוש' דמייתו התוספת ואין הדבר כיעור מביא מפה ואינו חוצץ מביא כהן זקן והדר מסיק אפילו תימא ילד שאין יצה"ר מצוי לשעה ע"כ והשתא אי לאו דמופנה ליכא למילף מהתם:

פסוק כז

והשקה וכו' לרבות וכו' תלתא קראי כתיבי חד לעיל אחר המחיקה קודם הקטרת המנחה והשקה את האשה וכו' ותרתי בתר ההקטרה ואחר ישקה וכו' והנך קראי אידרוש במות' תלתא בר"פ היה נוטל רבנן דמתני' ס"ל והשקה קמא דוקא ומיבעי לגופיה לומר משקה ואח"כ מקריב. ואחר ישקה לומר דבעי' שימחוק יפה שלא יהא רישומו ניכר ואדלעיל קאי ואחר ר"ל אחר שימחוק המגלה יפה יפה אז ישקה. והשקה בתרא לומר שאם נמחקה ואמרה איני שותה מערערין וכו' ור"ע סב' והשקה בתרא לגופיה לומר מקריב ואח"כ משקה ואחר ישקה לרישומו ניכר והשק' קמא לומר שאם נמחקה מגלה קודם ההקרבה אע"ג דאותה מחיקה הואי שלא כדין דלא הוה להו למחוק עד שיקריבו מנחתה אפ"ה הואיל וכבר נמחקה מערערין וכו' ושוב יקריב וישקה בע"כ ור"ש סבר ואחר ישקה דוקא דבהא סבר כר"ע דמקריב ואחר כך משקה ומיהו מהך קרא הוא דנפקא ליה ואידך דרישומו ניכר נמי ממילא נדר' מתיב' ואחר. והשקה

קמא לומר שאם השקה ואח"כ הקריב דיעבד כשר. והשקה בתרא לומר שאם נמחקה מגלה מערערין וכו' ומיהו דוקא כשנמחקה כדינה אחר הקטרת הקומץ. ואמנם איכא למידק בשלמא רבנן שפיר דרשי והשקה לומר שאם נמחקה וכו' שמחיקת המגילה הוא הגורם להשקותה בע"כ דליכא למימר הקרבה גורמת דהא סברי רבנן דהשקאה קודמת להקרבה. ולר"ע נמי אתי שפיר דכיון דלדידיה מוהשקה קמא דריש שנכתב אחר המחיקה ממילא הדרשה תדרש דמחיקת גרמה ע"ד האמור אבל ר"ש דדריש ליה מוהשקה בתרא מנ"ל לדרוש שמחיקה גרמ' דלמא הקרבה גרמ' דאפי' לא נמחקה עדיין מגלה הואיל וכבר הקטירו הקומץ משקין אותה בע"כ כדי שלא תהא מנחת שוא קרב ע"ג המזבח ואמאי תלי במחיקה לדידיה. וי"ל דמש"ה כתיב והשקה בתרא באותו הל' עצמו שנכתב בקרא קמא לדרוש דכי היכי דוהשקה קמא אמחיקה קאי בדבר האמור ה"נ והשקה בתרא קאי נמי אמחיקה לומר דבמחיקה הדבר תלוי ומיהו דוקא כשנמחק עפ"י הדין אחר הקטרה. ומתוך האמור ראה ראינו דרש"י נסיב לה אליבא דר"ש דכתב לעיל דבתחלה מקריב ופי' על והשקה בתרא שאם נמחקה וכו' וממילא מובן דרצו' לומר כשנמחקה בדינה אחר הקרבה ולא מייתי דרש' דרישומו ניכר על פי' ואחר ישקה לפי שאינו קרוב לפשוטו ומה גם דלר"ש עיקר קרא דואחר ישקה אתי לגופיה ואע"ג דהלכה כרבנן וכ"פ הרמב"ם מ"מ רבינו נקט הקרוב לפשט הכתוב כי אורחיה ומלתיה דר"ש קרובה יותר לפשט דואחר ישקה מורה יותר שהוא עיקר הצווי:

פסוק לא

ונקה וכו' הא בדקוה וכו' ד"א וכו' צריכי דלפי' קמא ק' חדא דמהיכא תיתי ס"ד שיענש דאצט' הך קרא אחר שהכתוב קבעו עליו חובה להביאה ולהשקותה. ותו דא"כ לא הול"ל אלא ונקה האיש ותו לא דמדכתיב מעון משמע דמעון ניאוף קאמר דומיא דרישא את עונה ועוד דתחלה הול"ל והאשה ההיא וכו' ואח"כ ונקה לומר אעפ"י שהאשה תשא וכו' מ"מ ונקה האיש לכך מייתי ד"א דהשתא נימא דמעון היינו דומיא דעונה דאסורה עליו מתחלה והשתא ונקה. ולר"א נמי קשה דהא פשטיה דקרא בטמאה כתיב מדמסיים והאשה וכו' ובטמאה היכי שייך לומר ונקה אדרבה כשנודע ע"י המים שחטאה פשיטא דטפי אסורא ליה והכי אי' בגמרא כשמתחיל בטנה לצבות אסורה לבעלה ומש"ה מייתי נמי פי' קמא. וא"ת ואמאי מותר' לבעלה כששתתה דילמא חטאה וזכות תולה לה וכ"ש דנר' מהש"ס דפ' ארוסה דאעפ"י דמתנוולה דרך איברים כל שלא התחיל בבטן וירך אכתי שריא ואמאי ליחוש לה וי"ל דאזלי' בתר רובא דרוב החוטאות כגון זו לית להו זכות כדאי לתלות:

פרק ו

פסוק ה

פרע נקוד פתח קטן וכו' לא זכיתי להבין דברות קדשו בזה שהרי בין סמוך ובין מופלג כך משפטו לינקד שהרי שם פרע הוא על משקל פֶּעֶל בבי סגול וכשהאות השלישית ח' או ע' לא נשאר אלא סגול הראשון. והשני נהפך לפת"ח כמו פתח פתע וזה ברור ואפי' ט"ס נפל בספרים וכצ"ל שער נקוד פתח לפי שהוא סמוך לראשו:

פסוק ט

וכי ימות וכולי באהל וכו' הא דהפך רש"י סדר הכתוב וביאר תחלה פתע פתאום היינו דלפי' הראשון בפתע פתאום אינו מחובר עם וכי ימות מת דלא שייך לומר שימות המת באונס או בשוגג אלא ה"פ וכי ימות מת וטומאה זו תבא עליו בפתע פתאום אבל אחר שפי' וי"א פתע פתאום מקרה של פתאום שפיר שייך הכל בהמשך וכי ימות מת עליו כלומר אצלו באהלו במקרה של פתאום:

פסוק יא

מאשר חטא וכו' ר"א הקפר וכולי והא דכתיב בנזיר טמא לפי ששנה בחטא כדאי' בגמרא:

פסוק יז

את מנחתו וכו' של איל לאו לאפוקי אידך אתא שהרי לא נזכר עשיית נסכים של עולה אלא בא לאקושי לאיל לומר מה איל דבר הבא בנדבה דהיינו שלמים והוא בעי נסכים אף כל הבא בנדבה ואתרבי עולה לאפוקי חטאת וממילא דמאי דכתיב ומנחתם ונסכיהם אינו אלא עולה ושלמים כמ"ש רש"י לעיל:

פסוק יח

וגלח הנזיר וכו' יכול וכו' ההרגש היא דאילו כפשוטו הול"ל וגלח הנזיר בפתח אהל מועד ולכך בא להכריח דאינו כפשוטו דא"כ הרי זה דרך בזיון:

אשר תחת וכו' מתבשלים בעזרה וכו' כתב בש"ח דשלמי נזיר נאכלין בכל מקום דכמו חולין הן מ"מ צריך לבשלן בעזרה שצריך ליקח הזרוע שהוא קדש וכו' ע"כ. ואחר המחילה לא דק שדין הזרוע ודין שאר בשר שוה ממש דהכל קדש אלא שהן קדשים קלי' ונאכלים בכל העיר בין הבשר שאוכלים הבעלים ובין הזרוע שאוכלים הכהנים שהרי מותר ג"כ לנשיהם ולעבדיהם ואשה בעזרה ליכא וכל זה דבר ברור ומשנה ערוכה בפ' איזהו מקומן. ומה שמבשלין האיל בעזרה הוא משום דעדיין לא נעשה מצותו שא"א לכהנים ליטול הזרוע עד אחר הבישול כדכתיב ולקח הכהן את הזרוע בשלה וצריך להניפו כדכתיב בתר הכי והניף וכו' ולאו דוקא בעזרה היו מבשלין אותו אלא בעזרת

נשים בלשכת הנזירי כדתנן בפ"ב דמדות ועיין בהרמב"ם פ"ח מה' נזירות ופ"ט מה' מעה"ק:

פסוק כא

מלבד וכו' על מאה עולות וכו' בדוקא נקט רבינו עולו' ושלמים דאילו חטאת אינו נדר וא"א להביא אלא א':

פסוק כג

אמור להם שיהו וכו' מיתורא דקרא דריש הכי ומדכתביה בל' אמירה שהוא דיבור פרטי ואמירה רכה שלא יברכום בחפזון ובהלות אלא בכוונה ובלב שלם:

פסוק כה

יאר וכו' פנים שוחקות וכו' הא דנקט רבינו תרתי פנים שוחקו' פנים צהובות אפשר שכוונתו משום דאמרי' טוב כעס משחוק טוב כעס שכועס הקב"ה על הצדיקים בעה"ז משחוק שמשחק עם הרשעי' שאוכלים עולמם בחייהם מש"ה אתא לאפוקי דלא ניהוי באעבורי אחסנתא דעלמא דקשוט אלא כההוא דאמרי' עולמך תראה בחייך ואחריתך לעה"ב והיינו שוחקות וצהובות:

פסוק כז

ואני אברכם לישראל וכולי ד"א וכולי צריכי דאילו לפי' קמא ק' דהול"ל וגם אני אברכם ולפי' תניין ק' דאי להא לא צריכא דתיפוק ליה מקרא דואברכה מברכך:

פרק ז

פסוק א

ויהי ביום וכולי כלת כתיב וכולי אפי' דתרתי ק"ל לרבינו חדא מאי ביום הול"ל ויהי ככלות ותו אמאי כתיב בל' מקור כלות הול"ל ויהי ביום אשר כלה א"ו לדרשה אתא כאילו כתיב כלת משה שאותו היום היתה כנסת ישראל ככלה הנכנסת לחופה שהמשכן הוא החופה וידוע דמשה בעלה דמטרוניתא שהוא בסוד הוא"ו דיעקב מלבר ומשה מלגאו וזמ"ש כלות משה כלומר כל"ת ו' ומי הוא סוד הוא"ו משה והיינו דאמור רבנן כלת כתיב לפי שהוא"ו אינה ענין בתוך התיבה דצריך לדורשה אחר מלת כלת והיינו כגון גורעין ומוסיפין ודורשין:

כלות משה בצלאל וכולי כאן י"ל דק"ל למה נזכר משה הא ידוע הוא מקראי דפ' פקודי מי הקימו ולא הול"ל אלא ביום כלות להקים ותו אמאי כתיב להקים הול"ל כלות הקמת המשכן אלא מוכח דה"ק כלו' משה כל העניינים עד שהיה ראוי להקימו. ומעתה ק' וכי משה עשה והלא בצלאל ואהליאב וכו' ומשני לפי שמסר נפשו וכו' אעפ"י שלא עשה כלום נקרא על שמו כמו שמצינו בדוד אעפ"י שלא עשה מידי אלא שמסר נפשו:

כלות וכולי ולא נאמר וכו' כאן ק"ל לרש"י דמדכתיב ביום כלות משמע דביום שהתחיל להקימו לא כילה וזה אינו לכך משני דאה"נ דז' ימים קודם לכן התחיל להקימו ובשמיני כלה הקמותיו:

פסוק ב

הם נשיאי וכולי שהיו שוטרים וכו' דק"ל דהא כבר כתיב לעיל נשיאי ישר' ואמאי הדר וכתב הם נשיאי המטות לכך פי' דר"ל הם שהיו ממונים תחלה במצרים. ובש"ח הק' בשם הנח"י דהא לא נתבררו השוטרים המוכין אלא במעשה המתאוננים דכתיב אספה לי וכו' אשר ידעת כי הם זקני העם ושוטריו וכדפירש"י שם. ולעד"ן דלק"מ דאה"נ דאלו הי"ב נשיאי המטות היו מאות' השוטרים ומיהו באותו זמן דמתאוננים נבחרו עוד ע' איש מאותן השוטרים להיות דיינים ומה ענין אלו אצל אלו דנשיאים לחוד ושופטים לחוד. אבל מה שתי' הרב שם דמעלת הדיינים גדולה ממעלת נשיאים וכאן זכו להיות נשיאים ובמתאוננים זכו להתעלות ביותר ולהיות שופטים ע"ש אחר המחילה לא נהירא דבר"פ נצבים דכתיב ראשיכם שבטיכם זקניכם ושוטריכם פירש"י שם החשוב חשוב קודם הרי דראשי שבטים דהיינו נשיאים חשיבי טפי מזקנים דהיינו שופטים:

פסוק ג

ויקריבו וכולי שלא קיבל משה מידם וכו' ז"ל הברייתא בספרי ולא קיבל וכולי עד שנאמר לו מפי הקדש קח מאתם הא הסכימה דעתו לדעת עליונה ע"כ והא מילתא בעיא שרטוט להבין אמרי בינה דמאי קאמר שהסכימה דעתו וכו' הא איהו לא היה רוצה לקבל ודעת עליונה א"ל לקבל. ונראה לומר דמרע"ה ידע דודאי דכיון דהנך עגלות הן לעבוד עבודת המשכן הרי הן דומין לכלי השרת וכדומה שצריכין להיות משל צבו' ומ"מ אילו היה יכול משה לגלות דעתם ולידע מה בלבם אם מכוונים למסרם יפה יפה לצבור הא ודאי שהיה מקבל מהם בשליחות כל ישראל דזכות הוא להם וזכין לאד' שלא בפניו אבל חשש משה שמא לא ימסרום לצבור בלב שלם יפה יפה וכההיא דאמרינן ריש פ"ד דשקלים ובשאר דוכתי. ולכך לא רצה לקבל מידם ולזכות בעד כל ישראל עד שנאמר לו מפי הקודש קח מאתם דייקא דגלוי וידוע לפני שהם מכוונים למסור לצבור יפה יפה. ובזה מיושב ג"כ מה שהקי' הרא"ם ז"ל דהול"ל קח מלפני המשכן ובמ"ש רש"י מה ראו נשיאים וכו' עיין מ"ש בר"פ תרומה בס"ד:

פסוק י

ויקריבו וכולי כי לא קיבל וכו' בספרי ביארו טפי שבתחילה לא היה יודע משה אם יקבל או לאו ואת"ל שיקבל היה מסתפק אם יקריבו כלם כא' או איש איש יומו ועוד את"ל איש יומו באיזה סדר עד שהכל נאמר לו ע"ש ונראה דספקותיו היו כדבעי' למימר

מעיקרא נסתפק אי דינא הוי דמצי לחנוך את המזבח בקרבן יחיד דדילמא משל צבור בעי׳ ושוב נסתפק בהיות שקרבנות הללו יחיד הן אם דוחין את השבת דדילמא לא דחו והילכך עדיף טפי לעשותם כלן ביום א׳ כי היכי דלא ליהוי הפסק ביניהם בחד יומא עד שנאמר לו נשיא א׳ ליום וכו׳ מה יום כלו׳ רצוף אף כל כלן רצופין שדחו את השבת בהוראת שעה:

פסוק יב

ביום הראשון אותו היום וכו׳ דק״ל דהאי ביום הראשון יתורא הוא דהא קאי אדכתיב לעיל ויהי ביום כלות משה וכו׳ ולא הול״ל אלא ויהי המקריב בראשונה א״נ ויהי המקריב ותו לא אלא לרמוז ראשון למ״ב וכו׳:

למטה יהודה יחסו וכולי דק״ל דהול״ל נשיא יהודה א״נ ממטה יהודה דהשתא דכתיב למטה לכאורה אין לו ביאור אלא אם נאמר דמה שהקריב היה למטה יהודה כלומר של מטה יהודה כמו למ״ד דלמי אתה דפי׳ של מי אתה ולכך מפרש דליתא דא״א לומר מדכתיב בתר הכי זה קרבן נחשון וכאן לא בא הכתוב אלא ליחסו על שבטו לומר מפני מה זכה נחשון להיות ראשון לפי שהיה מקטין עצמו ולא היה מחשיב עצמו כמו נשיא אלא כמו איש א׳ הדיוט למטה יהודה:

פסוק טו

פר אחד מיוח׳ שבעדרו הכי דריש בספרי ודריש נמי איל א׳ כה״ג וה״ה בכלהו ונרא׳ טעמו משום דבכל דוכתא כתיב פר בן בקר א׳ ואמאי הכא הפסיק במלת א׳ בנתיים א״ו לדרשה ומדאחד דגבי פר לדרש׳ דכלהו נמי לדרש׳ ומ״מ רש״י ז״ל לא נקט אלא הדרשה דגבי פר שהוא מוכרח מל׳ הכתוב:

פסוק טז

שעיר עזים וכו׳ לכפר על טומאת התהום וכולי פי׳ לכפר בין לאותה שעה בין לעתיד על כל טומאה שאינה ידועה דאילו בידועה יוכלו ליזהר אבל כשאינה ידועה שעיר זה בא לכפר והק׳ הרא״ם ז״ל דלמה חששו על טומאת ספק ולא חששו על טומאת ודאי׳ דאיך היה מותר להם לכהנים וללוים ולנשיאים ליכנס בעזרה כל עוד שלא הוזו ג׳ וז׳ והלא בחזקת טמאים היו כלם וטהרת טומאת מת תלויה באפר הפרה ולא נצטוו עליה אלא באי׳ בניסן ולא נשרפה אלא בשני וכדאי׳ בירוש׳ דמגלה. והאריך בדבר ע״ש ולעד״ן דכשצוה הקב״ה ביום ר״ח ניסן מצות אפר הפרה כך צוה דעל כל הטומאות שיטמאו מההוא יומא ואילך עד עולם לא יהיה להם טהרה אלא באפר הפרה שכך א״ל זאת התורה אדם כי ימות וכו׳ אבל עד ההוא יומא לא נתחדשה הלכה זו אלא היו טהורים בביאת מים. והיינו דפליגי תנאי על ויהי אנשים אשר היו טמאים וכו׳ איכא מ״ד מישאל

ואלצפן ואיכא מ"ד נושאי ארונו של יוסף וכו' כלומר שנטמאו מר"ח ניסן ואילך דאילו על מה שנטמאו קודם לכן לא היה צריך טהרה זו כלל. ועוד אני אומר דאהרן ובניו נטהרו מן הטומאות באותן ז' ימים ע"י הזיית דמים ונתינת תנוך ובהונות ומשיחה בשמן המשחה בגזרת המקום הוראת שעה בלי אפר פרה. ואין לתמוה שמי שצוה זו צוה זו אבל הנשיאים לא נכנסו כלל למשכן בהך יומא וכן הלוים לא נכנסו לעבודתן עד אחר ז' ימים שהזו עליהם מי חטאת כדכתיב בפ' בהעלותך ויתחטאו הלוים וכו' ואחרי כן באו הלוים לעבוד וכו':

פסוק יח

הקריב נתנאל וכו' מה תלמוד לומר וכולי ההרגש שמבחוץ הוא דאמאי הקדים שמו לתוארו משא"כ בכלם דכתיב בהו נשיא ברישא והדר שמו והכא נמי הומ"ל הקריב נשיא ישששכר נתנאל בן צוער וגם הרגש זה מיושב שפיר ביסודו של ר"מ הדרשן שנתנאל בן צוער השיאן עצה זו וזהו מ"ש דמה שזכי להקריב שני לשבטים היה מחמת ב' דברים חד להיותו נתנאל בן צוער שהוא שהשיאן עצה זו ועוד להיותו נשיא ישששכר דכתיב בהו יודעי בינה לעתים:

פסוק פד

ביום המשח וכו' או אחרי וכו' פי' דק"ל מאי קמ"ל ביום המשח אותו והלא כבר ידענו מקרא דלעיל אימת הוה חנוכת המזבח ומשני בקמ"ל דבו ביום שנמשח הקריב ואין רצ"ל שלא נמשח אלא ביום ר"ח ניסן שבו הקריבו הנשיאים חנוכת המזבח שהרי בכל שבעת ימי המלואים בכל יום ויום היה מושחו כדמוכחי קראי בפרשת תצוה ובפרשי צו והכי תניא להדיא בספרי על פי ויהי ביום כלות משה שכל ז' ימי המלואים היה משה מעמיד את המשכן ובכל בקר ובקר מושחו ומפרקו וכו' אלא המכוון שגם ביום שהקריב דהיינו ביום הח' חזר ומשחו כדתניא נמי התם. ומ"ש רש"י כשהוא אומר ביום משחו אותו וכו' ק' דפסוק זה ליתיה בכל התורה ובספרי הכי תנינן אתה אומר ביום שנמשח בו הקריב או אינו אלא אחרי המשח אותו לאחר זמן היה הצווי כשהוא אומר אשר צוה ה' לתת להם ביום משחו אותם הא למדנו שביום שנמשח היה הצווי הא מה ת"ל ביום המשח ביום שנמשח הקריב ע"כ ואין זה ענין לדברי רש"י כלל ואפ' דט"ס נפל וצ"ל כן:

פסוק פה

שלשים ומאה הקערה וכו' לפי שנאמר וכו' ההרגש הוא דאמאי כתיב הקערה האחת בה"א ומתרץ משום דקאי אמאי דכבר כתב לעיל וכל היכא דקאי קרא אמלתא דכבר ידועה וכתובה במקום אחר כתב קרא בה"א הידיעה:

כל כסף וכו' למדך וכולי עמ"ש הרא"ם ז"ל וטעם לדבר אפשר שהיה לרמוז דאע"ג שזה הקריב ראשון וזה אחרון מ"מ כלם שקולים וצדיקים גמורים היו:

פסוק פו

כפות זהב וכו' למה נאמר וכולי ההרגש הוא דמאי שינה הכתוב דלפי דרך הכתוב למעלה ה"נ הול"ל כפות שתים עשרה זהב ומשני דבא לפי' דזהב הנז' לעיל לא קאי על המשקל רק על הכף עצמה אבל המשקל של כסף:

פסוק פט

ובבא משה שני כתובים וכולי ההרגש הוא דלכאורה הכתוב מהופך ומסורס דכתיב ובבא משה אל אהל מועד וכו' וישמע את הקול וכו' מעל הכפרת והכי הול"ל ובבא משה אל אהל מועד על הכפרת לדבר אתו וישמע את הקול וכו' ומתרץ דיפה כוון הכתוב שמשה לא היה נכנס לפנים אל הכפרת אלא חוץ לפרכת אבל הקול בא לכפרת ומשה וכו':

וישמע את הקול יכול וכו' הפך רבינו סדר הכתובים לומר דהא דכתיב וידבר אליו למעט את אהרן בודאי דליכא למימר למעט אחרים דהא כבר נשמע שפיר מאידך דהקול היה נפסק ולא יצא חוץ לאהל וע"כ אינו אלא למעט את אהרן שאפי' היה נכנס לפנים עמו לא היה שומע קול הדיבור אלא משה לבדו אשרי העם שככה לו:

פרק ח

פסוק ב

פירש"י ז"ל ע"ש שהלהב וכו' ועוד דרשו וכו' משום דעל פי הפשט ק' דהא כבר השמיענו זה בקרא אחרינא דכתיב בלשון עלייה כדלקמן. ולכך הוצרך להביא הדרשה דאה"נ דלהא לא אצטריך אלא בא ללמד שמעלה היתה וכולי אלא דאי להך דרשה לחוד א"כ הול"ל בעלותך ולא בהעלותך שהוא מההפעיל. לכך הוצרך לומר ג"כ ע"ש שהלהב עולי' וכו'. ואם תאמר והיכי קאמר רש"י מעלה היתה דמשמע מעלה אחת והא תנן בתמיד אבן היתה לפני המנורה ובה ג' מעלות. מ"מ כבר כתב הר"ב שם דנפק' לן מג' קראי דכתיבי בהו עלייה והעלה את נרותיה להעלות נר תמיד בהעלותך את הנרות. א"כ כיון דמהך קרא לא אתי אלא מעלה אחת הילכך לא כתב רש"י אלא מכאן למדו שמעלה וכו' שמכאן לא למדו אלא אחת. וא"ת והא איכא קרא אחרינא ובהעלות אהרן את הנרות איכא למימר דאה"נ דחד מיבעי ליה לגופיה שצריך להדליק עד שתהא שלהבת עולי' וכדכתיב לעיל. והשתא ל"ק היכי דרשי תרתי מחד קרא. וא"צ למ"ש הרא"ם דשקולים הם ויבאו שניהם:

אל מול וכולי יאירו שבעת וכו' ה"פ דהקנה האמצעי הק' פני המנורה לא הנר האמצעי דהנר אינו חשוב מגוף המנורה כדכתיב ועשית את נרותיה אלא הקנה גופיה. והי"ק אל מול פני המנורה דהיינו הגוף האמצעי יאירו שבע' הנרות והדר מפ' הנר דגופיה פשיטא דכיון שאינו פונה לשום צד הרי הוא מאיר לעצמו ואהא לא אצטריך רבינו לפ' ולא מידי אלא על השאר וקאמר שכולם פונים למול האמצעי נמצא דמול הפנים יאירו ז' הנרות חד דגופיה וששה שעל ששת הקנים:

פסוק ג

ויעש וכו' להגיד וכו' ק"ל דתיבת כן מיותרת ומשני שבא להגיד שבחו שלא שינה אף על גב שאהרן לא היה צריך לעלות במעלה מאחר שהיה קומתו גבוה כדאי' בילקוט פרשת וארא אפ"ה לא שינה שאמר הואיל והקדוש ברוך הוא ציוה כן טעם וסוד יש בדבר ופשיטא שידעו:

פסוק ד

וזה וכו' דק"ל הרי כבר כתיב לעיל מעשה המנורה ומשני דאה"נ דקרא יתירה הוא דקמ"ל שהראהו וכו':

מקשה בטדי"ץ וכו' כבר פירש"י לעיל בפרשת תרומה מהו ל' מקשה. ומיהו הכא אצטריך משום דכתיב מקשה זהב ולכאורה אין הלשון נמשך ונקשר יפה דמקשה קאי על פועל מלאכתה וזהב קאי על איכות הדבר שממנו נעשית ומש"ה מפ' דשפיר נקשר דר"ל עשת של זהב והעשת קרוי מקשה ע"ש הקשת הקורנס שצריך להקיש בו לפשט איבריה:

עד יריכה עד פרחה יריכ' וכו' איכא למידק בלשון רש"י למה ליה להעתיק בכאן כל התיבות הללו של הפסוק הואיל ולא בא כאן אלא לבאר מהו יריכה והכי הול"ל יריכה היא השידה וכו' ובשלמא בדיבור דלקמן ניחא דכוונתו לפ' המשך הכתוב אבל הכא נרא' טרחא שלא לצורך. ועוד שכבר ביאר בפרשת תרומה מהו יריכה. ונראה שהרגיש רש"י בלישנא דקרא דכתיב עד יריכה עד פרחה בלשון יחיד. וק' שהרי הוו לה ג' רגלים וגם פרחים הרבה והול"ל עד יריכה עד פרחיה. ומשני יריכה היא השידה וכו' כלומר בשלמא יריכה לא ק' מידי דלאו ארגלים קאי אלא על השידה שעל הרגלי' אבל פרחה קשיא ולכך מפ' בדבור שאח"ז שלא כוון הכתוב כאן לספר תוכן מעשה המנורה שא"כ היה כתוב פרחיה אבל לא אתא למימר אלא שכלה מקשה מאבר גדול עד אבר קטן שבה ולפיכך כתב פרחה דקאי על הפרח היותר קטן שבכלם:

כמראה וכו' כמו שנאמר וכו' אף על גב דההוא קרא כתיב בתר ארון ושלחן ומנורה רש"י ס"ל כמ"ד דלא קאי אלא אמנורה דמינה סליק וכמ"ש רש"י גופיה בפ' תרומה.

ואין להק' דא"כ אמאי כתיב בתבניתם לשון רבים. דקאי על המנורה וכליה. אך ק' דא"כ למה לי וזה ללמד שהראהו הקדוש ברוך הוא וכו' כמ"ש רש"י לעיל הא כתיב כמראה וכו' ותרתי למה לי. וי"ל דחד על תבניתה וצורתה וחד על שיעורה ושיעור כפתוריה גביעיה ופרחיה ושיעור החלק שבה וכיוצא. ושוב מצאתי במדר' וזה מעשה המנורה מלמד שראה אותה ד' פעמים ראה אותה עם שאר כל הכלים ושכח וראה שנית מיכאל עומד וממשיח בה וראה אותה נעשי' וראה אותה עשויה ע"כ ולפי"ז א"ש דצריכי ריבויי טובא. וא"ש נמי בתבניתם דכתיב התם דקאי על מה שראה אותה עם כל הכלים:

פסוק ח

ופר שני מח"ל וכו' ההרגש שמבחוץ הוא דכי היכי דלא מפרש הכא ענין הפר הראשון שהיה לעולה וסמך על מ"ש אחר כך ועשה את האח' עולה ה"נ לא הו"ל לפ' השני שהוא לחטאת. ומשני דקמ"ל דאע"פ שהוא חטאת חצונה אע"פ כן שוה לעולה לשרפה:

פסוק ט

והקהלת וכו' יבאו ויעמדו וכו' לפי"ז משמע לכאורה דדוקא הבכורות היו הנקהלים שעליה דוקא ניתנו כפרה וכ"כ הר"א. ואפ' דמש"ה כתיב עדת בני ישראל כלומר המובחרים שבהם. אבל לקושטא דמלתא מפשט הכתובים נרא' דאכולהו ישראל קאי וכן משמע מל' רש"י דלקמן. ושוב מצאתי כן בנח"י ואפ' לומר דס"ס הרי הם כפרה לכל ישראל שהרי בתחלה הבכורות היו קרבן כפרה לכל ישראל שהעבודה בהם ועכשיו שנבחרו הלוים תחת הבכורות הרי נקראים כפרה לכל ישראל. ועוד במ"ש בסמוך לעבוד וכו' ולא יהיה בבני ישראל נגף וכו' הרי דשייך כפרה לכלם ע"ד מה שפירש"י ג"כ בפרשת תשא על פסוק לכפר על נפשותיכם שלא תנגפו ע"י מנין. ה"נ כפרה שלא ינגפו ע"י כניסתם לקדש:

פסוק יט

ואתנה וכו' דק"ל דרובא דהך קרא יתירא הוא דכבר כתיב לעיל כי נתונים נתונים וכו' לעבוד וכו' ומאי קמ"ל הכא אלא להודיע חיבתן וכו' והוצרך הכא לזה כלפי מה דקאמר שלקח את הלוים תחתיהם לפי שטעו בעגל מש"ה קאמר דאפ"ה לא זז מחבבם. והראיה שתורתו הקדושה העולה על כל העבודות נתנה לכל ישראל:

פסוק כב

כאשר וכו' שבח העושין וכו' דאל"כ הרי כתיב לעיל ככל אשר צוה וכו' אלא להגיד שבח של ישראל דאף על גב שהיה זה רעה להם שניטלה העבודה מהם וניתנה ללוים אפ"ה אחד מהם לא עכב. וכן אפי' לוי א' לא עיכב מלהתגלח ולהניפן. אף על גב שהיה קצת בזיון שכן שנינו באשת קרח שבזה השיאתו כמ"ש רז"ל:

פסוק כד

מבן כ"ה ובמקום אחר וכו' ההרגש שמבחוץ הוא דבשלמ' לעיל בפקודי משה דכתיב מבן שלשים שנה ומעלה ניחא דר"ל שימנה לבא לעבוד עבודה כל מי שנמצא באותה שעה מבן שלשים שנה ומעלה כלומר יותר מבן ל' עד חמשים אבל כאן שהכתוב בא ללמד הדין לדורו' מכמה שנים יבאו הלוים להתחיל בעבודה לא שייך תיבת ומעלה שהרי כיון שהכתוב קצב לו זמן מיד בהגיע אותו הזמן הוא צריך וחייב לבא לעבוד וא"כ הול"ל מבן כ"ה שנה בא לצבא צבא ולא לכתוב ומעלה דמשמע דר"ל דמשם ומעלה הוא זמנו אם ירצה ואם לאו כל אימת דבעי ליתי דזימניה הוא עד בן נ' ולא כן הדבר דלאו ברשותיה הוא אלא חייב לבא מיד בהגיע זמנו. ומאי ומעלה לכך מפרש דכתיב ומעלה כלומר דלפי האמת אין מתחיל זמן עבודתו עדיין מבן כ"ה עד שנת ל' וזהו דכתיב ומעלה כלומר למעלה מכ"ה הוא זמנו אלא דמבן כ"ה בא ללמוד:

פרק ט

פסוק א

בחדש הראשון פ' שבראש וכו'. נראה דק"ל דמקרא מסורס הוא דהך בחדש הראשון נכתב שלא במקומו והכי הול"ל וידבר וכו' בחדש הראשון בשנה השנית לצאתם וכו' וכדכתיב נמי בראש הפ' באחד לחדש השני בשנה השנית. ותירץ דכוונת הכתוב שכתב הך בחדש הראשון חוץ למקומו להודיע שגם עיקר הפרשה חוץ למקומו ומאי דבעי רש"י ולמה לא פתח בזו אף על גב דאיכא פרשיות טובא שנכתבו שלא כסדרן ולא מצינו שהק' כן רש"י בהדיא ה"ט דהכא השינוי מבואר ונגלה לעין טפי שהרי הפרשיות סמוכות ובשתיהן נכתב הזמן בראשונה כתיב בחדש השני ובשנייה כתיב בחדש הראשון והילכך שייך ודאי להק' ולמה לא פתח בזו שהסירוס ברור אפי' לתינוקות שב"ד. ואזדא לה קו' הנח"י:

פסוק ב

במועדו אף בשבת וכו' נפקא לן בספרי מדכתיב תרי זימני במועדו הכא ובקרא דאבתריה דאל"כ דילמא לא רבי' אלא חד מנייהו. ונ"ל דה"ט שהאריך רש"י לכתוב אף אף אף בשבת אף בטומאה להודיע דלכול' חד איכא ריבוייא באפי נפשיה:

פסוק ג

ככל חקותיו אלו מצות וכו' הא דקרי להו למצות שבגופו חקים ולאידך משפטים אפשר לפי שהמצות שבגופו הם חקים שלא נראה מן הכתובים טעם. דאף על גב דכתיב זבח פסח הוא לה' אשר פסח וכו' מ"מ אין זה מספיק לתת טעם למה דוקא שה תמים זכר

וכו' אבל המצוה טעמה ברור בתורה זכר לעוגות מצות כי לא חמץ כי גורשו ממצרים והמרור ג"כ שמו מוכיח שהוא רמז לוימררו את חייהם:

פסוק ד

וידבר משה וכו' והלא נאמר וכו' ההרגש שמבחוץ דהול"ל וידבר משה כן אל בני ישראל. ומשני דה"ק שהוצרך לחזור ולהזהירם בשעת מעשה שהיו צריכים לעשות הפסח ומה שלא הוקשה לרבותינו על צווי הקדוש ברוך הוא למה הוצרך והלא כבר נאמר בפ' המועדות וידבר ה' וכו' מועדי ה' וכו'. ותירץ הרא"ם ז"ל דההוא אצטריך דאל"כ לא היו עושי' הפסח במדבר מכיון שתלה הכתוב עבודה זו בביאתן לארץ דכתיב והיה כי תבא וכו' ושנינו במכילתא תלה הכתוב וכו'. והר"ב הנח"י הק' עליו התינח להך מ"ד דס"ל דלא נתחייבו בפסח במדבר. אבל למ"ד דנתחייבו וקרא דכי תבאו פירושו עשה מצוה זו שבשבילה תיכנס לארץ מאי איכא למימר. ונלע"ד דלק"מ דלאידך מ"ד נמי שפיר אצטריך הש"י לחזור ולשנאה הואיל ופשט הכתוב דוהיה כי תבא וכו' משמע שתלוייה בארץ קמ"ל דלאו הכי אלא דפירושא כדלעיל ומכח ציווי דהכא הוא דנפ"ל למדרש הכי עשה מצוה זו שבשבילה וכו' משא"כ אי לא הדר וציוה מהיכא תיתי לאפוקי קרא ממשמעותיה:

פסוק ו

לפני משה וכו' כששניהם וכו'. היינו אליבא דר"א בספרי אבל ר' יאשיה סבר סרס המקרא ודרשהו. ובבה"ג פליגי גבי בנות צלפחד. וק' אמאי הכא רש"י הכריע כחד מ"ד והתם בפרשת פינחס מייתי לתרווייהו. ונ"ל דהתם דכתיב באותו ענין ויאמר ה' אל משה ואל אלעזר וכולי שאו את ראש וכו' ובתר הכי ציוה אותם לאלה תחלק הארץ וכו' מש"ה שפיר קרוב הדבר שאלעזר היה יודע מה דינם של בנות צלפחד הואיל והוא היה בכלל משה באותו ענין. והילכך מצינן לפרושי שהלכו תחלה לפני אלעזר לראות היש משכיל מה דינם כדי שלא להטריח למשה משא"כ הכא מהיכא תיתי דאהרן היה יודע דין זה דפסח שני טפי מכל ישראל אין זה דבר התלוי בסברא ומשה לא אמר להם עד הנה שום דבר מזה מש"ה אין מתיישב לפשטא דמלתא סברת ר' יאשיה ולכך לא מייתי אלא אידך. א"נ י"ל דהכא איכא הוכחה ממשמעות פשט הכתוב כוותיה דר"א וזה מדכתיב בקרא דבתר הכי ויאמרו האנשים ההמה אליו. ואם אי' דאזול קמי דמר באפי נפשיה וקמי דמר באפי נפשיה א"כ אליהם מיבעי ליה ומדכתיב אליו ש"מ דלא אמרי' מידי אלא למשה. ומה שהזכיר אהרן היינו שגם הוא היה יושב בבה"מ אבל התם דלא כתיב הך לישנא אלא לאמר א"כ ליכא הוכחה טפי לדעת ר"א ולכך מייתי נמי דעת רבי יאשיה:

פסוק ז

למה נגרע א"ל וכו' ההרגש מבואר דמה זו שאלה למה נגרע התירוץ ברור לפי שהם טמאים. ולכך משני דאה"נ שגם מרע"ה השיבם מתחילה אין קדשים קרבין בטומא' אלא שהם חזרו ובקשו יזרק הדם עלינו וכו' ויאכל הבשר לטהורי' (כצ"ל וכן הוא בספרי) והענין הוא שאלו הטמאים היה יום ז' שלהם בע"פ כדאי' בסוכה פ' הישן מדכתיב ולא יכלו וכו' ביום ההוא כלומר ביום ההוא דוקא. וא"כ לערב היו יכולי' לאכול הפסח שכבר היו טהורים בהערב שמש ואי משום זריקת הדם אמרו יזרק הדם עלינו וכו' כדאי' בספרי דהוו מייתו ליה בק"ו מחטאת ומה חטאת שהוא ק"ק דמה נזרק על הטמאים והבשר נאכל לטהורים כ"ש פסח דהוי קק"ל ואז א"ל עמדו וכו' וצ"ל שמשה אשכח פרכא בהך ק"ו דאל"כ אמאי לא קבלה מנייהו שהרי ק"ו ניתן לידרש ודאי בכל התו' וא"צ מפי השמועה אלא דבאמת פריכא הוי דמה לחטאת שכן אותם הטהורים שאוכלים הבשר טהורים הם בשעת זריקה דאל"כ לא אכלי כדילפי' מדכתיב המקריב וכו' הראוי להקרב' אבל כאן הבעלים הללו שהם האוכלים דהא פסח אינו נאכל אלא למנוייו לא היו ראויים לאכול בשעת זריקה והילכך אין שוחטין והילכך לא קיבלה וא"ל עמדו ואשמעה. ומ"ש רש"י כתלמיד וכו' היינו לפרש יתורא דעמדו ואשמעה דלא הול"ל אלא אשמעה ולכך משני דה"ק עמדו ואשמעה עמדו כאן מעט דמיד אני הולך לשאול דבר מפי הגבורה שאני מובטח שכל זמן שאני רוצה וכו' ומ"ש וראויה פ' זו וכו' היינו משום דבפ' דלעיל א"ל במועדו אף בטומאה דהיינו אם היו רוב הקהל טמאים וממילא דהתם היה צריך ללמוד וללמד באם שלא יהיו טמאין אלא יחידים היאך יעשו אלא שזכו אלה שתיאמר על ידיהם:

פסוק י

או בדרך רחוקה נקוד וכו' קשיא ליה לרש"י דלא בא הכתוב לסתום אלא לפי' והרי לא ידעי' מידי דמאן לימא לן איזו היא דרך רחוקה. ולכך משני דאה"נ דלא בעי למימר דרך רחוקה ממש דמש"ה נקוד על ה' לומר לא שרחוקה וכו' כלו' דדרשי' למעט ההי"א כאילו כתיב רחוק לומר איש רחוק ואין דרך רחוקה כמ"ש בירוש' א"נ ר"ל ה' אמות רחוק וכדפי' הר"ב בפי' המשנה וה"ט דנקט רש"י דעת ר"י ושבק לדר"ע דאמר מן המודיעית ולחוץ אע"ג דהלכתא כוותיה משום דפשט הכתוב מורה הכי טפי כדכתיבנא. ועוד אפי' דקשיא ליה לרש"י דהכא כתיב דרך רחוקה דמשמע דוקא רחוקה הוא דפטר ליה ולבתר הכי כתיב ובדרך לא היה ולא כתיב רחוקה דמשמע דרך כל דהוא ולכך מתני דאה"נ שדרך כל דהוא קאמר ולכך נקוד על ה' וכו'. והכרח זה מייתי ר' יוסי בברייתא כדאי' בפסחים דף צ"ד. ומ"ש רש"י פסח ב' מצה וחמץ וכו' בא ליישב מ"ש דלעיל בפסח

ראשון כתיב ככל חקותיו וככל משפטיו והכא לא כתיב אלא ככל חקת הפסח. ותירץ משום דמשפטים הוי פי' מצות שעל גופו ממקום אחר כגון ביעור חמץ כמ"ש רש"י לעיל ואלו בפסח ב' ליכא חיוב זה:

פסוק יד

וכי יגור וכו' יכול וכו' ההרגש הוא דהול"ל וכי יגור וכו' יעשה פסח ומאי ועשה. ולכך משני שפיר דאי הוה כתיב הכי על כרחך היה צריך לדרוש יעשה פסח מיד והשתא דכתיב ועשה שפיר משמע כשיגיע עת וכו':

פסוק טו

המשכן וכו' להיות אהל ללוחות וכו' אע"ג דמשכן גופיה נמי מיקרי עדות כדכתיב המשכן משכן העדות. והטעם פירש"י שם מ"מ הכא ע"כ לא משמע כן דאי הכי הול"ל המשכן אהל העדו' מאי לאהל אלא ה"ק המשכן שהוא לאהל כלומר להיות אהל על העדות:

פסוק יח

על פי וכו' כמין קורה וכו' כמין סוכה וכו' נראה לומר דהך ברייתא סברה כמ"ד כקורה היו מהלכין ולכך בסימן הנסיעה היה נקפל כמין קורה ובחנייה היה כעין סוכה:

פרק י

פסוק ב

למקרא העדה וכו' סנהדרין ושאר העם וכו' אפשר שכוונת הרב בזה להסביר טעמא למה במקרא העדה תוקעים בשתים ובשל נשיאים בא'. וניחא ליה משום דבמקרא העדה היו כל הסנהדרין ושאר העם ולכך בעי תרתי:

מקשה מן העשת וכו' הא דהיפוך רש"י סדר הכתוב אפ' שהוא לסמוך פי' מקשה אצל ותקעו בהן. בשתיהן לרמוז דר"ל ששתיהן צריכות להיות מן העשת וע"י הקשת הקורנוס וכשיל חותך כל אחת בפ"ע. והא דצריך שיהיו שתיהן מן העשת לפי ששתיהן משמשות כאחד לפעולה אחת:

פסוק ד

ואם באחת וכו' ומג"ש וכו' היינו נאמרה תקיעה בעדה ונאמרה תקיעה בנשיאים מה תקיעה האמורה בעדה וכו'. והש"ח לא ראה הברייתא דספרי ולכך כתב דמנועדו ונועדו היא הג"ש. איברא דאיכא למידק אמאי באמת לא יליף מיעידה גופה דלכאורה הוה עדיף טפי. ונרא' דה"ט משום דג"ש זו איכא למפרך עלה דמה לעדה שכן מצינו חומר בהן דצריכי שתי חצוצרות משה"ה נמי יעידתן דוקא לאהל מועד אבל נשיאים דקילי דלא צריכי אלא חצוצרת א' ה"נ נימא דקילי שיעידתן בכל מקום והילכך אי הוה גמרי' ג"ש

ביעידה דלאו מופנה הוה פרכי' הילכך גמר מתקיעה תקיעה דהאי אפנויי מופנה דמכדי כתיב ברישא ותקעו בהן ונועדו אליך כל העדה אמאי הדר וכתב בתר הכי ובהקהיל את הקהל תתקעו וכו' ואי ללמד שלא היה תרועה במקרא העדה לא לכתוב אלא ובהקהיל את הקהל לא תריעו מאי תתקעו ש"מ לאפנויי וה"נ גבי נשיאים לא הול"ל אלא ואם באחת ותו לא דפשיטא דאתקיעה דכתיב לעיל קאי הו"ל מופנה מב' צדדין ואין משיבין:

פסוק י

אני ה' וכו' זו מלכיות וכו' פריך בספרי א"כ מה ראו חכמים לומר מלכיות תחלה אלא המליכהו עליך תחלה ואח"כ בקש מלפניו רחמים שתעלה זכרוניכם לפניו לטובה ובמה בשופי של חירות עכ"ל. ומ"מ אכתי איכא למידק בקרא דאמאי כתיב אני ה' אלהיכם בסוף ולימריה ברישא. ונראה דכוונת הכתוב עזה"ד זכרונות ושופרות תלוי בכם שאם אתם משפרים מעשיכם ותעשו כסדר הזה אז יעלה זכרוניכם לפני בשופר של חירות ואי לא לא. אבל מלכיות עכ"פ אני ה' אלהיכם בין ממליכין בין אינם ממליכין. ולכך כתב קרא הכי ולא חש לטעות שיאמרו מלכיות באחרונה דהא מסברא ידעי' דקודמת וכדאמרי' נמי לעולם יסדר אדם שבחו של הקדוש ברוך הוא ואחר כך יתפלל:

פסוק יא

בחדש השני נמצאת למד וכו' לא ידענא כוונ' רבינו בזה. וראיתי בש"ח שכתב בשם הד"ד שכונתו משום דלעיל כתיב או ימים בהאריך הענן וכו' והיכן מצינו בשום מקום שחנו שנה תמימה לכך הוצרך לומר דעל חנייה זה דבחורב קאי שהיו שם י"ב חדש חסר איזה ימים ע"ש. ואחר המחילה א"א לומר כן דקרא דלעיל קאי על חנייה זו דבתורה דהא אע"ג ששהו שם שנה מ"מ אחר שהוקם המשכן לא שהו שם אלא פחות מב' חדשים שהוקם המשכן באי' בניסן והם נסעו בב' אייר וקרא דלעיל כתיב או ימים בהאריך הענן על המשכן ועל כרחך באיזה מסע אחר קאי. ונמצא דכוונ' רש"י אכתי פליאה דעת. ואפ' לומר שרבינו דייק בקרא אמאי אצטריך למכתב בשנה השנית לא הול"ל אלא בחדש השני דהא ידוע דבשנה השנית קיימים. אלא דאיכפל קרא למימר ששהו שם בחורב הרבה יותר משאר החניות לפי ששהו שם עד שעה שהיו ראויים ליכנס לארץ משם מיד אם לא היו חוטאים כדפירש"י על פי אחד עשר יום מחורב וכו':

פסוק כא

והקימו וכו' מסע שני דגלים וכו' פי' בש"ח וכן נראה מדברי הרא"ם ז"ל דר"ל כי בני גרשון ובני מררי היו נוסעי' עם העגלות קודם דגל יהודה והא דכתיב תחלה ויסע רגל מחנה יהודה לאו נסיעה ממש אלא כלומר הוכן לנסוע ע"ש. ואחר בקשת המחילה הנה מלבד דמקרא דהכא ומל' רש"י לא משתמע הכי. עוד בפרשת במדבר כתיב קרא

בהדיא ונסע אהל מועד מחנה הלוים בתוך המחנות וכן פירש"י שם בהדיא ונוסע מחנה יהודה תחלה וכו' והלוים והעגלות באמצע ע"ש. ומ"ש כאן שג"כ וב"מ היו קודמים להקדים מסע ב' דגלים למ"ד כתיבה היו מהלכים דאליביה קא מפ' רש"י בין הכא ובין בפרשת במדבר הוא על זאת הצורה: (ועיין ע"ש בפ' במדבר על ענין טעם הליכתם בסדר זה בס"ד) נמצא שב"ג וב"מ היו קודמין להקהתים מסע ב' דגלים ולעול' כל בני הלוים באמצע:

פסוק כה

מאסף וכו' אתיא כמ"ד וכו' כלו' הא דאצטריך בירו' למימר לפי שהיה מרובה באוכלוסין היינו למ"ד כתיבה היו מהלכין דנמצא רגל דן מן הצד וקשיא ליה א"כ היכי מאסף לכל המחנות צריך לומר לפי שהיה מרובה וכו' ובני שבט דן היו מתפשטים והולכים אחרי כל' רגל אפרים באופן שהיה מאסף לכל המחנו'. אבל למ"ד כקורה מהלכים אתי כפשטיה דהא בדגל דן כתיב בפ' במדבר לאחרונה יסעו למסעיהם והילכך בודאי דהוה מאסף לכל המחנות. וא"צ לומר שהיה מרובה באוכלוסין. וא"ת ולמ"ד כקורה מאי עביד בהך קרא כאשר יחנו כן יסעו צ"ל דה"פ דכי היכי שאם באנו לסבב המחנות בחנייתן דרך ימין מזרח דרום מערב צפון נמצא שדגל דן הוא האחרון ה"נ במסען הוא עד"ז שדן האחרון ולעול' כקורה זה אחר זה כדמשמע מפשטיה דמאסף וכו':

פסוק כח

ויסעו ביום ההוא נסעו. רצ"ל דאין המכוון בפסוק זה לספר ענין הליכתם ואם כן הוי פירושו וכבר נסעו דהא בתר הכי כתיב ויאמר משה לחבב וכו' נוסעים אנחנו וכו' וא"א לומר שהכתוב סיפר תחלה שנסעו ואחר כך מספר מ"ש משה לחבב טרם נסיעתם ועוד דבתר הכי כתיב קרא אחרינא ויסעו מהר ה' וכו' אלא נראה דהכא קמ"ל דהכא לא עשו אלא נסיעה אחד לבד בו ביום ומאותה נסיעה תכף תנו כמ"ש רש"י לקמן שלא הלכו אלא יום אחד לבד דרך שלשה ימים והיינו דאמר מר ביום ההוא נסעו:

פסוק כט

חובב וכו' ושמות הרבה וכו' כבר ביאר זה רבינו בפ' יתרו. אלא נראה דהכא כוון לומר מ"ש דהכא הזכירו בשם חובב טפי ומשני דשמות הרבה וכו' וחובב הוא ע"ש שחיבב את התורה ומשום דהכא בעי למכתב קרא שיתרו היה חפץ לשוב אל ארצו ואל מולדתו כי היכי דלא לימא איניש דחלילה היה תוהא על הראשונות והיה חפץ לחזור לסורו ב"מ הילכך כדי לשלול זה כינהו הכא בשם חובב לומר דהשתא נמי היה מחבב את התורה: **נסעים אנחנו וכו' עדיין לא נגזרה וכו'** אע"ג דרש"י גופיה פירש בפ' עתה תראה וכו' ולא במלחמת ל"א מלכים. אפי לתרץ בדקדוק ל' רש"י לא נגזרה גזרה עליו והוה סגי לומר לא

נגזרה גזרה דפשיטא דעליו קאי. אלא ה"ק איברא שנגזרה גזרה אבל דידיה לא חשיבא דקי"ל שהקב"ה גוזר גזרה והצדיק מבטלה כמ"ש על פי צדיק מושל ביראת אלהים אבל גזרה שנגזרה אחר כך מהניא אף עליו לפי שהוא גז"ד שיש עמו שבועה ואינו נקרע. אבל מלישנא דספרי לא משמע כן שהרי אמרו שם מפני מה שותף וכו' נתעלם מעיני משה וכסבור שנכנס עמהם עכ"ל. נראה דר"ל שנתעלם פי' עתה תראה מעיני משה ולא הבינו ולכך היה סבור ליכנס. ולכי תידוק מוכרח לומר כן לפי מה שדרשו בפ' תביאמו ותטעמו שנתנבא משה שאין סופו ליכנס ואם איתא דידע פירושא דעתה תראה מה ענין נבואה זו הרי כבר היה גלוי לו זה א"ו לא הבין וכשנתנבא נמי תביאמו וכו' צ"ל ג"כ שניבא ולא ידע מה ניבא:

פסוק לא

והיית וכו' ד"א וכו' דאילו לפי' קמא אינו אלא כפל שכבר א"ל כי ע"כ ידעת וכו' ופשיטא דמה שידע הוא לפי שראה כן בעיניו דהא התם הוה. ולפי' ב' ק' שאין הענין נקשר עם הקודם כי ע"כ וכו' והיית וכו' ועוד שאין זה פיוס להכריחו לילך לפי שהם צריכים לו אדרבא יאמר מאחר שאיני צריך לכם לא אלך ולפי' ג' נמי ק' שאם זו הבטחה לאחר שילך הו"ל לכוללו אחר כך והיה כי תלך עמנו והיה הטוב וכו' והיית לנו לעינים:

פסוק לב

והיה הטוב וכו' היה דושנה וכו' דאל"כ אלא כפשוטו שיתנו לו מהטובה שישפיע להם הקב"ה הול"ל מהטוב ההוא דליכא למימר שכל הטוב יתנו לו והם ישארו ערומים מכל וכל. לכך פירש דקאי על טוב אחד מיוחד:

פסוק לג

דרך וכו' מהלך וכו' הרא"ם ז"ל הביא לשון הברייתא דספרי וז"ל דרך שלשת ימים אין צריך לומר שהרי כבר נאמר י"א יום מחורב אלא מלמד שהלכה שכינה בו ביום שלשים וששה מיל כדי שיכנסו ישראל לארץ ע"כ ולא ידעתי איך הבין הרב לשון זה דלפע"ד כלו מקשה. והנה תחלת דברי התנא יש לפ' דמרגיש' בלשון הכתוב מדלא כתיב ויסעו מהר ה' שלשת ימים אלא דרך שלשת מוכח שלא ניתן לידרש כפשטיה בלבד שהלכו ג' ימים אלא מלבד הפשט צ"ל דגם איזה שינוי דרך נס קמ"ל קרא בתיבה זו יתורא ולכאורה היה נראה לפ' דר"ל שדרך ימים הרבה עשו הם בג' ימים ואמנם מכריח התנא דליכא למימר דלהכי אתא להודיע נס זה דא"צ שזה כבר רמוז בפי אחד עשר יום מחורב כדפירש"י שם דא"ל ראו מה גרמתם וכו' שדרך י"א יום דאיכא מחורב עד קדש ברנע עשאוה בשלשה ימים כנראה מן החשבון אלא הכא קמ"ל דמיד ביום הראשון עשו מהלך ג' ימים. ומ"מ מ"ש ל"ו מיל היא מלתא דתמיהא טובא שהרי מהלך אדם בינוני ביום א' לבד הוי טפי

דהויא עשרה פרסאות כדאי' בפ"ט דפסחים ובכמה דוכתי. ואפשר ליישב ע"י שנאמר דטעות נפל בספרים והעתיקו מיל במקום פרסה והיינו דע"כ מ"ש רש"י מהלך ג' ימים לאו דוקא ג' לבד דטפי הוי שהרי מהלך י"א יום הלכו בג' כמ"ש רש"י גופיה שם בפ' דברים וכשתחלק לשלשה חלקים מגיע ביום אחד טפי מג' אלא כל שאינם ד' קרי להו ג' ולפיכך כתיב דרך ג' ימים. והנה מהלך י"א יום לפי חשבון עשר פרסאות ליום הוו מאה ועשר פרסה חלקם לג' חלקים לג' ימים הוו להו בכל יום שלשים וששה פרסאות וקצת מילין שאינם מגיעים לפרסה ולא חש לפרטם:

פסוק לד

וענן וכו' ז' עננים וכו' כלהו חשוב להו בספרי וענן ה' עליהם יומם. וענך עומד עליהם. ובעמוד ענן אתה הולך לפניהם יומם. ובהאריך הענן. ובהעלות הענן. ואם לא יעלה הענן. כי ענן ה' על המשכן. עכ"ל. איברא דצריכא רבא להבין. ולהשכיל מאי שנא הני דקחשיב דהא טובא עננים איכא דלעיל בפ' זו בענין מסעיהם בפסקא וביום הקים את המשכן וכו' התם בלחוד איכא י"א עננים ומכלהו לא קחשיב אלא חד ובהאריך הענן. ותו בתר הכי בפסקא ויהי בחדש השני וכו' איכא תו תרתי אחריני ולא חשיב להו כלל וכבר הרגיש כן הרא"ם ז"ל והניחו חלק. ובש"ח ציין לעיין בס' נח"י וג"א ואינם נמצאים אצלי. והנלע"ד דלא חשיב אלא הנהו דכתיב בהו ענן ה' וכיוצא דהיינו כגון וענך דקאי אקב"ה וה"נ ובעמוד ענן אתה הולך וכו' ואותם השלשה דבס"פ פקודי מדכתיב באחרון כי ענן ה' אכלתו תלת קאי השם. והנהו דבפסקת וביום הקים וכו' כיון דכתיב התם ע"פ ה' יסעו דקאי על הענן וכדפירש"י כמאן דכתיב ענן ה' דמי אלא דלהיות דמיירי בכל הפסקא בענין נסיעתם אע"ג דאיכא התם עננים טובא כחד חשיבי והלכך לא מייתי אלא חד מנייהו ונקט ובהאריך הענן שהוא האמצעי ותופס למעלה ולמטה. א"נ אפשר שכוונת התנא לאתויי האחרון שבכלם והוא בהאריך הענן. ואפשר לומר עוד דבהנך קראי רמיזו היכי הוו למעלה ולמטה ומד' רוחות ולפניהם דקרא דוענן ה' עליהם הוא כפשוטו א' למעלה. וענך עומד עליהם רמז לשלמטה אלא שכינה הכתוב מפני הכבוד. ובעמוד ענן אתה הולך לפניהם כמשמעו ההולך לפניהם. פשו להו אידך לד' רוחות. וידוע שרוח דרום הוא צד החסד. וצפון מצד הדין. ומזרח קו האמצעי ת"ת. והלא ידעת דאי' בהקדמת ס' התיקונים בתפלת אליהו הנביא ז"ל חד אריך וחד קצר וחד בינוני האריך הוא החסד והקצר הגבורה סוד הצמצום. ובינוני קו האמצעי לכן יתכן לומר כאן דובהאריך הענן רמז לשל רוח דרום חד אריך. ובהעלות הענן שם רמז לשל מזרח בינוני לכך לא כתיב בו אריכות אלא עלייה שהוא קצת אריכות וידוע סוד הת"ת שעולה אל

הדעת וקריי ביה ובהעלות. ואידך ואם לא יעלה רומז לצד צפון חד קצר. והאחרון כי ענן ה' על המשכן הוא של מערב יסוד שהוא על המשכן דהיינו מל'. והשתא דאתאן להכי א"ש נמי הנהו תרתי וענן ה' וענך דאינון עומק רום ועומק תחת נו"ה דנפקי מת"ת שבו שם הוי"ה אלא דבנצח שהוא ענף החסד הזכיר ההוי"ה להדיא ובאידך רמזה בכינוי. ואלין ו' עננים ה"ס ו' ספי' תחתונות ו"ק דז"א. וההולך לפניהם עמוד ענן עטרת תפארת לעמוסי בטן. ואם ח"ו שגיתי הוא רחום יכפר:

פסוק לה

ויהי בנסע וכו' סימניות וכו' ההרגש הוא דהואיל ומקרא דלעיל סליק דכתיב בנסעם מן המחנה אמאי הדר וכתב ויהי בנסע. הול"ל אז אמר משה וכו' ולכך משני דאין כאן מקומה. וטעם שנעשה הסימן בנו"ן להורות שתי נפילות והיינו פורענות ראשנה ושנייה כן נלע"ד:

קומה וכו' עמוד והמתן וכו' הטעם לבקשת משה שלא יתרחק טפי ממהלך ג' ימים. אפי' דהואיל וארון ברית ה' ה"ס המל' וג' ימים ה"ס ג' תחתונות דז"א נה"י כידוע בסוד ג' עדרי צאן רובצים עליה ומשה דאיהו בעלה דמטרוניתא א"ל שלא להתרחק טפי שלא ליפרד ח"ו:

משנאיך אלו שונאי ישראל וכו' דבשלמא איביך דהוא שם בכינוי ניחא דר"ל אויבים שלך כלומר שאתה מרחיקם שהם אויבים דידך וה"נ אילו הוה כתיב שנאיך הוה מפרשים נמי שונאים דידך ולא היה צריך לפי שונאי ישראל אבל מאחר דכתיב משנאיך שהוא פועל מהכבד ור"ל משנאי' אותך וגנאי הדבר כלפי מעלה לכך צריכים לפרושי כלפי ישראל כלו' שהם משנאים את ישר' ומעלה עליהם וכו':

פרק יא

פסוק א

ויהי העם וכו' אין העם וכו' ק' דאשכחן נמי איפכא כמו במתן תורה ויענו כל העם יחדיו וכו' ואיפכא נמי אשכחן עמי דאיירי בחוטאים ידע שור וכו' עמי לא התבונן. ובירמיה כי אויל עמי אותי לא ידעו ולא עוד אלא בחדא מן הראיות דמייתי רבינו לפי הנראה היא ראיה לסתור והיינו עמי מה עשיתי לך דהא בתוכחה כתוב במיכה וסליק מקרא דלעיל דכתיב שמעו הרים וכו' כי ריב לה' עם עמו וכו' ואהא קאי עמי מה עשיתי לך וכו'. וי"ל דלעולם כשהם רשעים עיקר שמם העם וכשהם כשרים עיקר שמם עמי. ומיהו אה"נ דאשכחן זימנין איפכא שיוצאים מן הכלל ללמד איזה דבר ובודאי טעמא איכא ואם ריק הוא ממנו. ובהנך נ"ל דההוא דויענו כל העם דגבי מ"ת קמ"ל דבאותה שעה

אפי' הרשעים הקרוים העם אינון נמי הדרו בהו ויענו כלם יחדיו פה א' כצדיק כרשע כל אשר דבר וכו' שגם הרשעים חזרו בתשובה. ובאידך קראי דכתיבי עמי בחוטאים ניחא לי במאי דאיתא בזוהר ר"פ בחקתי ובפ' בלק וז"ל קם ר"א פתח ואמר עמי זכור נא וכו' כמה הקב"ה אבא רחמן על בנוי דאע"ג דחאבו גביה כל מלוי כאבא לגבי בריה חטי בריה לגבי אבוי אלקי ליה לא תב מאורחיה נזיף ליה במילין ולא קביל אמר אבוי לא בעינא למעבד לברי כמה דעבדנא עד יומא דא אילו אלקייה יהא חשיש ברישיה הא כאבא דיליה גבאי אהא נזיף ביה הא דיוקניה משתניא מה אעביד אלא איזיל ואתחנן לגביה ואימא ליה מילין רכיכין בגין דלא יתעצב כן בכל זינין אזיל קב"ה בישראל שארי עמהון לאלקאה ולא קבילו וכו' השתא איהו מתחננא לגביה עמי מה עשיתי לך ברא יחידאה דילי חביבא דנפשאי מה עשיתי לך שליטית לך על כל בני היכלי וכו' ע"כ. ובזה יש ליישב כל הנהו קראי בכה"ג. ומ"מ דברי רש"י ז"ל דמייתי ליה בפשיטות להך קרא לראיה דכשהם כשרים קרויים עמי צריכי' תלמוד. איברא דלאו מדידיה הוה אלא הכי תניא לה בספרי אין עמי אלא כשרי' שנאמר עמי מה עשיתי וכו' ואמנם היא גופא קשיא וצ"ע:

רע וכו' כמה לבטנו בדרך וכו' עיין מ"ש לעיל על פ' ויסעו וכו' דרך שלשת ימים:

בקצה המחנה במוקצין וכו' ר"ש בן מנסיא וכו' דקרא יתירא הוא דמכדי כתיב ותבער בם וכו' דהיינו במתאוננים ותאכל בקצה המחנה ל"ל אלא לרבויי אתא שאר אינשי למר כדאית ליה ולכ"ל:

פסוק ב

ותשקע האש וכו' שאילו חזרה וכו' ולא נסתלקה למעלה כטבע האש כדי שיכירו שסילוקה היה דרך נס ע"י תפלתו של משה שאם עלתה למעלה היו יכולים לתלות דרך טבע:

פסוק ד

מי יאכילנו בשר וכו' ההרגש הוא דמאי קאמר מי יאכילנו הול"ל מי יתן לנו א"ו דלא קאמרי מי יתן לפי שכבר היה להם אלא מי יאכילנו:

פסוק ה

אשר נאכל וכו' והלא כבר נאמר וכו' ההרגש הוא דאילו כפשוטו הול"ל בחנם ומאי חנם. לכך בא להכריח מתוך קושיא שאינו כפשוטו שהרי אפילו תבן וכו' אבל קשיא מאי קושיא דילמא תבן הוא דלא נתן משום תכבד העבודה אבל דגים לאכילה שמא היו נותנים. וע"ק דגזרת תבן לא היתה אלא לבסוף סמוך ליציאתם. אבל מקמי הכי הוו יהבי להו והי"נ דגים לימא דיהבי להו. ונראה דהוכחתם דאם אי' שהיה נותן להם

דגים לאכילה לבסוף כשמנע התבן מהם לצערם הו"ל למנוע מהם הדגים שלא ינתן להם לאכול רק לחם צר ומים לחץ לצערם טפי דאף על גב שהיו חלשים ביותר מחמת חסרון המזון אפ"ה תוכן לבנים יתנו. ומדלא סיפר הכתוב כך ש"מ דמקמי הכי נמי לעולם לא היה נותן להם אלא לחם ומים בצמצום באופן שלא היה מציאות למנוע מאותו מזון דאם כן ימותו מיד ולא יעשו מלאכה כלל:

פסוק ח

שטו אין שיט וכו' אף על גב דבפ"ח דיומא דף ע"ה אי' כתיב וברדת הטל על המחנה וכתיב ויצא העם ולקטו וכתיב שטו העם ולקטו הא כיצד צדיקים יורד על פתח בתיהם בינונים יצאו רשעים שטו ופירש"י שטו משמע למקום רחוק כמו משוט בארץ ע"כ. מ"מ הכא נסיב לה אליביה דתנא דספרי דאי' התם יכול מפני שמצטערים בלקיטתו היו מתרעמים ת"ל שטו וכו' לפתח ביתו היה יושב ומלקט וכו':

וטחנו וכו' לא ירד וכו' דאילו כפשוטו וכדמתרגם אונקלוס דצבי טחין וכו' מאי קמ"ל קרא. דאין לומר דקמ"ל שריותא דמהיכא תיתי שיהיה איסור בדבר. וליכא למימר נמי שהיה קשה ולא סגי בלאו הכי דהא כתיב והם השמש ונמס. ש"מ שדבר רך הוה. אלא מוכרח דקמ"ל שהיה משתנה וכו':

לשד השמן לחלוח וכו'. ורבותינו וכו' לא ניחא להו לרבותינו בפיי של דוניש דא"כ מלת לשד יתירא דהוה סגי למכתב כטעם השמן ות"ש ד"א הוא משום מאי דאקשי רש"י גופיה דה"ול לינקד המ"ם בצירי"י. ולד"א נמי ק' דכיון דבנוטריקון נרמז השמן והדבש אמאי כתיב בתר הכי השמן:

פסוק י

בוכה למשפחותיו וכו' על עסקי וכו' אף על גב דמקמי הכי אסר להם העריות. נראה דעד שלא הוקם המשכן היו מצטערים על מעשה העגל שעדיין לא נתכפר להם לגמרי ולא היו נותנים לבם לישא נשים ואחר שהוקם המשכן היו טרודים בקרבנותיהם ובמצות הפסח ואחר שנסעו מחורב דיהבי דעתייהו לישא נשים אז בכו על שנאסרו להם הקרובות:

פסוק טו

ואם ככה וכו'. הרמב"ן ז"ל הק' על זה שהרי כינוי את כלפי מעלה. ותי' הרא"ם ז"ל דה"ק ואם ככה פורענות תעשה להם לישראל את אתה עושה לי כלומר כנקבה זו שאומרין לה את במקום אתה ע"ש. ויש להבין לפי זה למה נקט לשון את טפי משאר לשונות של כינויי הנקבה. ואפי' דה"ק כל העולם יאמרו עלי וכי את ראוי להיות רועה על צאן קדשים שלא היית כדאי לבקש עליהם ולבטל הגזרה וליותר בזיון יאמרו לי את ולא אתה. ומ"מ עדיין הדבר דחוק דנמצא לפי"ז דלא נזכר בכתוב מי הוא העושה לו את. ולעד"ן עם מ"ש

עוד הרא"ם ז"ל דהק' שהרי מצינו בכתוב לשון את לזכר כמו את כרוב ממשח הסוכך. ותי' דיתכן דהתם הוא לשון ארמי כמו מי מלל ע"ש. והשתא אני אומר דהכא נמי בל' ארמי הוא וידוע דהתרגום הוא בסוד עלמא דנוקבא וז"ש חשש כחו כנקבה שלא היה מדבר בל' הקדש אלא בל' ארמי:

פסוק טז

והתיצבו וכו' כדי שיראו ישראל וכו' דהא ל' עמך משמע דומין לך והא ליכא למימר שא"ל שיכנסו עמו לדבר עמהם גם כן יחד עם משה דהא בתר הכי כתיב וירדתי ודברתי עמך שם דמשמע עמך ולא עמהם וא"כ מה צורך לכניסתם הרי היה יכול להאציל מן הרוח בלי ביאה אל אהל מועד אלא מוכרח שאינו אלא לכבודם כדי שיראו ישראל ויאמרו חביבין אלו וכו' אבל לעולם באמת הדיבור היה למשה לבדו וכדמפ' רש"י אח"כ. וכן מפורש להדיא בספרי וירדתי ודברתי עמך ולא עמהם:

פסוק יז

ושמתי עליהם למה משה וכו' נראה שכוונתו ז"ל ליישב ב' דברים בכתוב חד דמאי לשון ואצלתי הול"ל והפרשתי ועוד אמאי כתיב מן הרוח אשר עליך וכו' הול"ל מרוחך. ומשני דה"ק כתרגומו וארבי וכו' כלו' אגדיל וארבה הרוח שיהיה עליך ועליהם ביחד וא"כ למה משה דומה וכו':

פסוק כ

והיה לכם וכו' שתהיו מרחקים אותו יותר וכו' פי' דבתחלה היו מקרבין אותו ומתאוים אכילתו והשתא קמ"ל עד אשר יצא מאפכם כלומר שתדחיקו אכילתו שתהיו קצין בו. ומעתה הא תו ל"ל והיה לכם לזרא א"ו ר"ל שתרחיקו אותו ביותר מהקירוב שאפי' ראייתו יהא קשה עליכם. ודברי הש"ח בזה אך למותר:

פסוק כב

הצאן ובקר וכו' רע"א וכו' נראה דכוונת ר"ע כמ"ש רבינו בחיי בשם הרמב"ן ז"ל דהן אמת כי אין מעצור לה' לעשות כל אשר חפץ דרך נס אבל הואיל והם לא היו ראויין לנס מש"ה קאמר הצאן ובקר הנמצאים להן ישחט להם ומצא להם וה"נ אם כל דגי הים שיכולים לצוד באותו צד המדבר שאם בו יאסף להם וכו' והשיבו הקב"ה היד ה' תקצר להספיק צרכם אפילו בדרך הטבע בלא נס עתה תראה וכו' וכן היה ויגז שלוים מן הים כי היו מקובצים בפאת הים והפריחם שם ולא היה בריאה חדשה ע"ש. ולפי דבריו ז"ל יש לפי' מ"ש וכי איזו קשה זו או שמעו נא המורי' דה"פ דהרי שם לא דיבר כנגד ישראל אלא דבר א' שקראם מורים ונחשב לו לחטא. וכאן שחטא כנגדם ביותר שהרי דיבר עליהם קטיגוריא לומר שאינם ראוים לעשות להן נס חסך עליו. ומשני לפי

שהיה בסתר שהם לא ידעו מזה ולא נצטערו ע"י דבריו לכך חיסך לו. ומ"ש רש"י ח"ו לא עלתה וכולי מי שכתוב בו בכל ביתי נאמן הוא וכו' ה"פ וכי מי שכתוב בו בכל ביתי נאמן הוא שמכיר ויודע דרכיו של מקום ונהירין ליה שבילי דשמיא וא"כ הרי הוא יודע שאין רצונו של הקב"ה שיהיו מלמדים דלטוריא על בניו ואפי' שהוא אמר אין המקום מספיק כלו' אינם ראויים לנס. ומצאתי און לי לפי' זה בב"ר פרש' ויחי על פרש' ויקרא יעקב אל בניו וז"ל כתיב מסיר שפה לנאמנים וכו' במשה כתיב בכל ביתי נאמן הוא וכן אהרן תורת אמת היתה בפיהו ומפני שאמרו שמעו נא המורים נדונו בשפתותיהם לכן לא תביאו וכולי מסיר שפה לנאמנים עכ"ל. הרי בהדיא דאתמוהי קא מתמה בהיותו נאמן בית היכי קאמר שמעו נא המורים מוכיח דפי' כדכתיבנא:

פסוק כו

וישארו וכו' נטל ע"ב פתקין וכו' הק' בש"ח דה"ול ליטול י"ב פתקין לבד ולכתוב על עשרה ששה זקנים ועל שנים חמשה זקנים וכל שבט יטול פתקו ע"כ. ונ"ל דמשה רבינו רצה שכל זקן וזקן יהיה קדוש עפ"י הגורל שיראו שהמקום בחר בו. והיינו דאי' בספרי שכשעלה בידו פותק זקן היה אומר לו כבר קדשך המקום:

פסוק כז

וירץ הנער י"א גרשום וכו' דאל"כ מאי הנער בה"א הידיעה. ורמז יש בדבר דהנער במ"ק גי' י"ט כמו גרשו"ם במ"ק עם הכולל וכיון דקרי ליה קרא נער נכון לומר דרמזו הכתוב במ"ק כנודע דחושבן זעיר הוא כחנוך נער:

פסוק כח

כלאם הטל וכו' ד"א וכו' לפי' ראשון ק' דלא שייך אל"ף בלשון כלייה. ולפי' שני נמי ק' דל' כלאם בכינוי מחובר לא משמע חנם בבית הכלא שאין זה פועל בגופם ומ"ש רש"י לפי שהיו מתנבאים וכו' אתרווייהו קאי ומ"ש בפי' קמא והם כלים פי' כמשמעו ואף על גב דכתבו התו' בסנהדרין דר"ל שתכלה נבואתם לפי שיצטערו בצרכי צבור. מ"מ רש"י ז"ל סתמו כפירושו דלא ס"ל הכי אלא כפשוטו. והכי אי' בהדיא בספרי כלם מן העולם והטעם לפי שמורדין במלכותו ובנבואתו של משה במה שהיו מתנבאים כן דאע"ג שידעו כן עפ"י הנבואה לא הוה להו להתנבאות ולהשמיע הדבר לרבים בפרסום שהרי לא נצטוו להשמיע ולהעביר הקול במחנה כדי שנאמר דאי עבדי הכי הוו עברי משום כובש נבואתו. וליכא להק' מנא ליה דילמא לעולם קושטא הכי דנאמרה להם בנבואה ע"מ לפרסם הדבר דא"כ כי היכי דנאמר להם עפ"י הנבואה ה"נ הוה קאמר לחברייהו נביאי וכההיא דאמרי' בסנהדרין מאן מתרי ביה חברוהי נביאי מנא ידעי דכתיב כי לא יעשה וכו' כי לא גלה סודו אל עבדיו הנביאים:

פסוק ל

ויאסף וכו' מלמד שלא הביא וכו' אין הטעם כדי שלא יצטערו דהא כי נמי יתבי בביתא ושמעי מצטערי אלא נראה שהיה החרון אף גדול כדאי' בספרי שלא היה כיוצא בו מיום צאתם ממצרים וניתן רשות למשחית לחבל ואז אינו מבחין בין טוב לרע. ולכך רצה שיאספו הצדיקים אל תוך בתיהם דהכי מיבעי ליה לאיניש בעידן ריתחא כדאמור רבנן דומיא דכניסת נח לתוך התיבה כדאי' בזוהר וכתוב הדר הוא חבי כמעט רגע וכו' אבל משה פשיטא דלא היה צריך לזה אלא נאסף גם הוא כדי שיתאספו כלם וז"ש ויאסף משה וכו' הוא וזקני ישראל כלו' הוא משום זקני ישראל:

פסוק לב

הממעיט וכו' החגרים והעצלים וכו' הכי אי' בספרי אמנם מסיים בה שאסף כל א' מאלו מאה כור. ולא ידענא מנ"ל שאם באנו לפ' חמרים דקרא ל' כור דבל' תורה היינו חומר. מ"מ הא לא כתיב אלא עשרה ומנ"ל להוסיף עד מאה. ונר' דקשיא ליה לתנא דווקנא בלישנא דקרא דכתיב עשרה חמרים ואורחיה דקרא בכל כה"ג שהמספר הוא נרדף עם הדבר הבא אחריו כתיב עשרת ולא עשרה כמו ויגד לכם וכו' עשרת הדברים וכן עשרת צמדי כרם כי עשרת הבתים חומר עשרת בני המן וכן רבים. ומ"ש הכא דכתיב עשרה. לכך דריש דה"ק עשרה פעמים עשרת חמרים כלו' דכי היכי דבמדת חומר יש בו מנין עשרה דהיינו עשרת בתים והכא נמי בכל חומר דהיינו גל היו בו מנין עשרת חמרים דהיינו כורין והיו עשרה גלין נמצאו מאה כורין:

פסוק לג

טרם יכרת כתרגומו וכו' דבר אחר וכו' לפי' ראשון טרם יכרת מיותר דמדכתיב עודנו בין שניהם ממילא נשמע דעדיין לא פסק ולר"א הול"ל הבשר טרם יכרת בין שניהם:

פרק יב

פסוק א

ותדבר אין דיבור וכו' דק"ל דכתיב ותדבר ולא פירש מה דברה וא"כ מה חרי האף הגדול הזה. ומשני דבמאי דכתב ותדבר רוצה לומר דבור קשה:

ותדבר וכולי ר' נתן אומר וכולי פירוש אף על גב דאיכא דעות אחרות בזה דאיכא מ"ד בספרי לפי שראתה שצפורה לא היתה מתקשטת בקשוטי נשים ושאלה מרים הטעם והשיבה שאין אחיה מקפיד. ואיכא נמי רבי אבא בר כהנא דכשנתמנו הע' זקנים הדליקו כל ישראל נרות לשמחה ומרי' אמרה אשריהן נשותיהן של אלו וצפורה השיבה אוי לנשותיהן וכו'. מ"מ בחר רבינו בדעת רבי נתן שהוא מסתבר טפי דאלו למ"ד תכשיטין ליכא שום רמז בכתוב כלל משא"כ לאידך דקאי אמאי דסמיך בפרשה לעיל. ודעת רבי

אבא לא מסתברא כ"כ כמו הך דרבי נתן לפי מה שפירש"י לעיל אליביה דספרי דאותן ע' זקנים לא נתנבאו אלא לשעה דהיינו ולא יספו. וא"כ למה זה תיסק אדעתין שיפרשו מנשותיהן. אבל באלדד ומידד שהגיד המגיד אלדד ומידד מתנבאים כלו' מתנבאים והולכים לא לפי שעה א' התם ניחא דאמרה צפורה או לנשותיהן:

האשה הכושית מגיד שהכל וכולי דאילו כושית ממש ליכא למימר שהרי כוש מבני חם ויתרו היה כהן מדין ומדין משם קאתי מבני קטורה. וא"נ נימא דיתרו מצרי היה שהיה מיועצי פרעה. מ"מ לאו מכוש אתא אלא ממצרים ומייתי רש"י ג' פירושים על כושית. הנך תרתי שהכל מודים וכו' ובגימ' וכו' שמצאם במדרש. ועוד אחד לקמן כאדם האומר לבנו וכו'. וההוא מדידיה הוא ולהודיע שהללו מפי השמועה והשלישי מדעת ומסברא. לכך חילקם ולא הביאם רצופין ולא כתב דבר אחר לפי שלא מצא שום הכרח ולא קושי להכריח א' מהן. ואפשר שלכולם כוונה מרים במה שקראת כושית:

כי אשה וכולי מה תלמוד לומר וכולי ההרגש שמבחוץ הוא דמה נתינת טעם הוא זה על ערעורה. ומשני שפיר שהרי היא על יופי המעשים. ואפ"ה גירשה ולכך ערערה והיינו דכתיב כי. וכ"מ מדברי הרא"ם ז"ל:

פסוק ב

הרק אך עמו לבדו וכו' דק"ל תרי מיעוטי אך ורק ל"ל. ומשני דה"ק לא די שהנבואה דברה עמנו. אלא שגם כשדיבר עם משה זימנין לא נתייחד עמו לבדו הדיבור אלא גם עמנו יחדיו עמו דהיינו אהרן באופן דאין לו טענה לומר שנבואתו יותר גדולה משלנו ולכך בעי טהרה יתירה שהרי בענין אחי ובדיבור אחי פעמים היה שלא היה הדיבור עמו לבדו אלא לי ולו שוה:

פסוק ד

צאו שלשתכם מגיד וכולי. והטעם אפשר שהיה כן כדי שיהי' הדיבו' לכלן פתאום ממש:

פסוק ה

בעמוד ענן יצא יחידי וכו' דאילו ללמד שנראה בענן שכן דרכו. הול"ל בענן וכדכתיב והנה כבוד ה' נראה בענן ועוד בכי תשא וירד ה' בענן ויתיצב וכו'. וה"נ בהך פרשתא לעיל גבי זקנים וירד ה' בענן וידבר אליו. ומאי שנא הכא דכתיב בעמוד ענן. א"ו לדרשה אתא שיצא יחידי:

ויצאו שניהם ומפני מה וכו' דבר אחר וכו' הוצרך לשניהם כי לא ידע איזה כשר. דאילו לטעם ראשון ק' דהיה יכול לדבר בפניו ולא לסיים כל שבחו דממילא ידעו הם דטפי איכא אלא דלא סיים לכלהו שבחיה לפי שאומרים מקצת שבחו בפניו. ולטע' שני נמי ק"ק דלמאי נ"מ לא רצה שישמע בנזיפתו של אהרן אם כדי שלא יצטער אדרבא עדיף

טפי שישמע מאחר שהוא לכבודו שהרי אם היה מצטער מפני חיבתו. ה"נ אף אם לא ישמע מאחר שידע מאי דהוה צערא איכא:

פסוק ח

פה אל פה אמרתי לו וכו' דאילו כפשוטו הרי נשמעיניה משאר דברי הכתוב א"ו לדרשה. ואם תאמר דהכא קאמר שעל פי צווי הקדוש ברוך הוא פירש מן האשה ובשבת פי' אר"ע דף פ"ז קאמר דעשה משה כן מדעתו אלא שאח"כ הסכים הקדוש ברוך הוא עמו. וע"ק על דרשה דהכא דא"כ הול"ל פה אל פה דברתי בו ומאי אדבר שהוא לשון עתיד. ונראה דחדא מתרצא לחברתה דה"ק שהוא ידע והבין בחכמתו מה שהייתי עתיד לדבר בו ולהפרישו מן האשה אף אם לא היה פורש מדידיה. ולכך פירש מעצמו ומדעתו קודם לכן. וע"ש בתו':

ומראה ולא בחידות וכו' מראה דיבור וכו' דהא לישנא דקרא דומראה ולא בחידות משמע דהוי דבר והפכו ולפי פשוטו ליכא דמה ענין חידה אצל מראה:

בעבדי במשה אינו אומר וכו' אין זה עיקר ההרגש אלא העיקר מבחוץ כמו שכך דרכו ז"ל דלעולם אינו מפרש עיקר ההרגש כאשר הוכחנו בכמה מקומות. והיינו דעיקר המלה יתירא היא דלא לכתוב אלא בעבדי לחוד. א"נ במשה לחוד. וזה מכריח דאתא לדרשה ולתוספת כח דייק טפי דאינו אומר בעבדי משה אבל לעולם אי לאו דהתיבי יתירא לא היה זה מכריח לדרוש. ולכך לא דרשו גבי לעבדך ליעקב ושאר מקומות שהרגיש הרא"ם ז"ל ע"ע:

פסוק יב

כמת וכו' מה מת וכו' במת כתיב בהדיא אדם כי ימות באהל כל הבא וכולי והמצורע כתב בש"ח דנ"ל מדכתיב והבא אל הבית כל ימי וכו' יטמא עד הערב ע"כ. ולא דק דאינו ענין לזה כלל דהתם לא במצורע מיירי אלא בבית המנוגע דמטמא האדם הנכנס לתוכו. אבל מצורע גופיה דמטמא בביאה נפקא לן בת"כ מדכתיב מחוץ למחנה מושבו ודרשי' מה הוא טמא אף מושבו טמא:

אשר בצאתו וכו' אלא שכינה הכתוב וכו' כלומר כאדם המקלל עצמו ותולה קללתו בחבירו כך כדי שלא לו' אמנו ובשרנו אמר כן. ומ"ש ולפי משמעו אף הוא נראה כן וכו' ה"פ דמצי' לפרושי נמי אמו ובשרו וכוליה קרא כדכתיב וקאי על משה עצמו שהוא יצא מרחם אמה של מרים וכשנאכל בשרה נאכל חצי בשרו אלא דלכבודו של משה לא א"ל לנוכח בצאתך וכו' חצי בשרך אלא דיבר שלא לנוכח ומ"ש בד"א מי מטהרה אני א"א וכו' אתיא כר"מ דמתני' דנגעים דתנן כל הנגעים אדם רואה חוץ מנגעי עצמו רמ"א אף לא נגעי קרוביו. ומ"ש רש"י וכהן אחר אין בעולם אף על גב דהוו בניו של

אהרן אינהו נמי קרובי' הוו לגבה שני בראשון ולר"מ אינהו נמי אין רואין. אך ק' דמאי נ"מ שאין כהן אחר שיוכל לטהרה הא כי היכי דלא מצי הקרוב לר"מ לטהר. ה"נ לא מצי לטמא וטומאת נגעים תלויה ביד כהן דכל זמן שלא טימאו הכהן הרי הוא טהור אפילו יש בו כל ד' מראות נגעים. א"כ הרי היא טהורה ומאי קאמר. וי"ל דשאני הכא שכבר הוטמאה ונתרחקה מפי השכינה שנזף בה ושלח לה הצרעת וממילא נטמאה ומעתה צריכה לטהרה ומה שהוצרך לב' הפירושים היינו דלפי' ראשון ק' היכי קאמר אל נא תהי כמת והלא כבר היתה כמת דכבר מצורע' הואי והול"ל אל תהי עוד כמת. לכך מייתי פי' שני דר"ל אל תהי כמת שאין עוד תקומה למפלתו. ולפי' זה נמי ק' מאי דכתיב אשר בצאתו מרחם אמו. ולהך פי' בצאתי מרחם אמה מיבעי ליה והכא לא שייך לומר כינה הכתוב. לפי מה שפירשנו לעיל. ועוד דתו לא נמשך שפיר ע"ז ויאכל חצי בשרו. מש"ה מייתי תרווייהו:

פסוק יג

אל נא וכו' בא הכתוב וכו' אפשר שכוונת רבינו לומר דבזה יש מקום ליישב מלת לאמר כפשוטה דהיינו לאמר לדורות ללמד שיהא אדם אומר בתחלה שנים או ג' דברי תחנונים ואחר כך יסדר שאלתו ובתר הכי מייתי המדרש מה שדרשו על מלת לאמר. והשתא א"ש דאל"כ ק' למה הפך סדר הכתוב. ומ"ש מהברייתא דספרי בארבעה מקומות וכולי. עיין מ"ש בזה בפרשת ואתחנן בס"ד:

רפא נא וכו' מפני מה וכו' ההרגש הוא אמאי לא הזכיר שמה אלא לה לבד ומשני דלקצר היה צריך כדי שלא יאמרו ישראל וכו':

פסוק יד

ואביה וכו' ק"ו לשכינה י"ד וכו'. העיקר בזה כמ"ש התו' בפ' כיצד הרגל ומייתי לה הרא"ם ז"ל דר"ל ב' הסגרות ומשם ואילך תהיה מוחלטת אלא דיו ונמצא הקב"ה טיהרה להדיא בסוף שבעה ימים ולא נצרכה לאהרן:

פסוק טו

והעם לא נסע זה כבוד וכו' ההרגש הוא דקרא יתירא הוא דמכדי כתיב בתר הכי ואחר נסעו העם וכו' האי והעם לא נסע ל"ל. אלא היא גופה קמ"ל שהיה זה בשכר מה שהמתינה וכו'. ועמ"ש התו' בספ"ק דסוטה:

פרק יג

פסוק ב

פירש"י ז"ל שלח למה נסמכה וכולי אין כוונת רש"י בכאן לשאול הטעם למה נסמכה דמעשה שהיה כך היה דבהדי' מוכח מקרא דלעיל שמיד כשנתרפא' מרים נסעו מחצרות

ובאו למדבר פארן ומשם נשלחו המרגלי׳ וכיון דעובדא הכי הוה אין דרך רש״י להביא טעם לסמיכות הפרשיות כשהם כפי סדרן אלא היכא דאצטריך ליישב איזה דבר בלשון הכתובים וכבר הרגיש הרא״ם ז״ל בזה ונדחק טובא ע״ע (ועמ״ש בפרשת קרח) ונר׳ דהכא מרגיש רש״י תיבת לך דלכאורה אין לה שחר שהרי שליחות המרגלים לא היה למשה אלא לישראל כי משה היה מאמין בדברי הקדוש ברוך הוא ולא צריך למרגלים ועוד דמשה לא היה עתיד ליכנס לארץ ולמה א״ל הקדוש ברוך הוא שלח לך וכיון לתרץ רבינו עם המד׳ דבעי למה נסמך מעשה מרים למרגלים לפי שלקתה וכו׳ ובזה מובן שפיר הא דקא״ל שלח לך כלומר עכשיו אני אומר שלח לפי שיש להם מהיכן ללמוד שלא לדבר להי״ר מהמעשה שלך שאחותך לקתה בשביל שדברה כך ותהיה מלת לך בשבילך כלומר בשבילך אני אומר שלח. וכשעיינתי הדבר במקורו בל׳ המד׳ כמדומה לי מתוך הלשון שזוהי ג״כ אמיתות כוונת רבותינו ז״ל דז״ל ותדבר מרים ואהרן במשה ואחר כך שלח לך זש״ה לא ידעו ולא יבינו וכו׳ מה ראה לומר אחר מעשה מרים שלח לך אלא שהיה צפוי לפני הקדוש ברוך הוא שיאמרו להי״ר על הארץ אמר הקדוש ברוך הוא שלא יהיו אומרים לא היינו יודעים עונש להי״ר לפיכך סמך הקדוש ברוך הוא וכו׳ ע״כ. ואיכא למידק במאי דקאמר מה ראה לומר אחר מעשה מרים שלח לך דהול״ל מה ראה לומר אחר מעשה מרים מעשה מרגלי׳ ועוד מ״ש תחלה ותדבר מרים וכו׳ ואחר כך שלח לך כ״ז יתור נפיש אלא נר׳ בהדיא דדייק בעל המד׳ מלת לך מהו שלח לך ומתרץ דקאי אמאי דסמיך לעיל במעשה מרים שדברה במשה ולכך עכשיו אני אומר שלח שלא יוכלו עוד לומר לא היינו יודעים וכו׳. ובדרך זה דאמרן יובן דקדוק אחר בפסוק שבסוף הפ׳ דלעיל דכתיב ואחר נסעו העם מחצרות ויחנו במדבר פארן שהרי בפרשת בהעלותך כתיב וישכון הענן במדבר פארן הרי שהיו במדבר פארן קודם הליכתם לחצירות ואף על גב דכתיב שם קברות התאו׳ הרי כבר פירש״י התם דקברות התאוה במדבר פארן היה ומוכר׳ הוא דאל״כ קשו קראי אהדדי וא״כ ק׳ היכי כתיב הכא שמחצרות הלכו למדבר פארן ותהי להיפך אלא מוכרח לומר שמקומות הרבה היו במדבר פארן שמדבר פארן הוא שם כולל כל המקומות שהיו בו דהיינו קברות התאוה וחצרות ג״כ וגם המקום הזה שמחצרות נסעו בו ומעתה הואיל וחצרות ג״כ היו במדבר פארן היכי כתיב הכא שנסעו מחצרות ויחנו במדבר פארן והלא מעיקרא נמי במדבר פארן הוו אלא שזה היה מקום אחר שבאותו מדבר עצמו ולפי האמת מקום זה היה שמו קדש כדכתיב בתר הכי בהך פרשתא וילכו ויבואו וכו׳ למדבר פארן קדשה ואף על גב דבפ׳ מסעי כתיב ויסעו מחצרות ויחנו ברתמה נקרא כן ע״ש להי״ר של מרגלי׳ כמ״ש רש״י שם וא״כ הכא

הול"ל ויחנו בקדש א"נ ויחנו ברתמה ואמאי כתיב ויחנו במדבר פארן אלא שבא הכתוב להודיעך שלא היה מסע זה בריחוק מקום אלא קרוב לחצרות שהרי הכל הוא מקום אחד דאכתי מדבר פארן היה וזה בא להגיד הכתוב במ"ש ויחנו במדבר פארן דאף על גב שדרך קרוב היה ונמצא שלא עבר שום זמן בין מעשה מרים למעשה שליחות המרגלים אלא סמוך ממש בענין דלא מצו למימר אשתלאי ואפ"ה ראו ולא לקחו מוסר וקרוב לשמוע שגם לזה כיון רש"י להביא דרשה זו לכאן:

שלח לך לדעתך וכו' לכאורה ממלת לך הוא דדריש הכי וכן ראיתי בדבק טוב אבל לכשתעמוד על מילואך בעיקרן של דברים דאי בסוטה פי' אלו נאמרין אתה תחזה דא"א לומר כן וז"ל א"ר לקיש שלח לך לדעתך וכי אדם בורר חלק רע לעצמו ופירש"י לדעתך אני איני מצוה לך אבל ישראל הם אומרים לך וכו' וכי יש אדם כלו' אם הקדוש ברוך הוא ציוה כלום היה אומר לו לעשות דבר שסופו לבא לידי תקלה ע"כ ואם איתי' דממל' לך הוא דדריש לדעתך א"כ למה זה הוצרך להוכיח שהקדוש ברוך הוא לא ציוהו מכח הסברא לפי שאין אדם בורר וכו' תיפוק לי' דקרא כתיב בהדיא לך דר"ל לדעתך א"ו דמלך ליכא הכרח כלל לדרשה זו די"ל דלך אצט' למאי דדרשינן לעיל. והכא היינו כוונתו דק"ל דל' שלח משמע שהוא ציווי גמור וא"א לומר כן דלאיזה תכלית בא הציווי הזה בפרט דפשי' שהיה גלוי לפניו יתברך שעתידים היו לחטוא וכמ"ש בגמרא וכי אדם בורר וכו' ולכך משני דאין שלח זה ל' ציווי אלא לשון תשובה על מה ששאל לפי שבאו ישר' ואמרו נשלחה וכו' ומשה נמלך וכו' אם ישלח או לאו וא"ל הקדוש ברוך הוא שלח אם תרצה ושייך לכתוב כן בתשובת שאלה אף שאינו ציווי כמו וישאל דוד בה' האעלה וכו' ויאמר לו עלה שאין המכוון בו ל' ציווי אלא לתשובת שאלתו וכן רבים. וגם הרא"ם כתב כן דלאו ממלת לך דייק ע"ש ולא ידעתי למה לא הכריח הדבר מלישנא דגמ' כדאמרן. ושוב כשזכיתי איזה ימים להתענג באור הנח"י מצאתי שגם הוא ז"ל הביא ראיה מהסוגיא הנ"ל דלאו ממילת לך דריש וכדכתיבנא:

פסוק ג

על פי ה' ברשותו וכו' ה"נ ק"ל כקו' הגמרא דלעיל כלום יש אדם וכו' ולשיטתיה דלעיל אזיל וא"א לומר נמי דמאי דכתיב ע"פ ה' קאי על ברירת האנשים מי ומי ההולכים ולעולם ע"פ ה' לשון צווי כפשוטו דסוף סוף הדרא קושיין דכלום יש אדם וכו' הואיל דודאי גלוי היה לפניו שאלו עתידים לחטוא. ולכך מוכרח לפי' ברשותו ובזה מובן הכפל דקאמר רש"י ברשותו שלא עיכב על ידו דלכאורה היינו הך אלא דכוונתו לומר דאכולה מלתא קאי וכלפי עיקר השליחות קאמר ברשותו וכלפי המרגלים בעצמם מי יהיו קאמר

שלא עיכב על ידו דמשה כשנמלך בהקדוש ברוך הוא נמלך ג"כ אם היו ראויים אותם האנשים לשליחות זה ואם ישלח אותם והוא יתי לא עיכב על ידו על פי שהיה גלוי לפניו שעתידים לחטוא ועפ"י ה' דכתיב בקרא קאי בין על עיקר השליחות ובין אקרקפתי דגברי ושוב מצאתי מבואר הדבר במדרש רבה וייטב בעיני וכו' מכאן שהיו צדיקי' בעיני ישראל ובעיני משה ואף משה לא רצה לשלחם מדעת עצמו עד שנמלך בהקב"ה על כל אי ואי וכו' שני וישלח אותם וכו' ע"פ ה' ע"כ:

כלם וכו' ובאותה שעה וכו' אין להק' דדילמא באותה שעה נמי רשעים ולישנא דחשיבותא דכתיבא בהו אנשים כלפי נשיאותם דאם איתא דרשעים הוו נסתלקה חשיבותם דלא מיקרי נשיא אלא בעושה מעשה עמך. א"נ אי להא לא אצטריך למכתב כלם אנשים דהא כתיב בהדיא ראשי בני ישראל המה ומה הוסיף באמרו כלם אנשים ומ"ש רש"י באותה שעה דייק לומר כן ולא כתב ובאותו זמן לומר באותה שעה דוקא אבל כשהתחילו לילך מיד נהפכו כמ"ש רש"י לקמן על וילכו ויבאו להקיש הליכתן לביאתן וכו':

פסוק טז

ויקרא וכו' נתפלל וכו' דק"ל מה ענין זה אצל שילוח מרגלי' להודיענו שמשה קרא שמו יהושע. ומשני שנתפלל עליו אך ק' דמה מהניא תפלה בזה. והא אמרי' הכל בידי שמים חוץ מיראת שמים ותו אם איתא דמהני רחמי אמאי לא התפלל על כלם ולכל הפחות הו"ל להתפלל ג"כ על כלב שהיה גיסו בעל מרים אחותו ולקו' קמייתא היה נראה לומר שלא היתה כוונת תפלתו שהקדוש ב"ה יצילהו מלחטוא אלא שישמרהו שלא יתייעצו שאר המרגלים עליו להמיתו כיון שהיה ברור לו שהוא לא ירצה להיות בחברתם להוציא דבה דהוה קים ליה בגויה הואיל וגדל אצלו שהיה תלמידו אלא דסוף סוף מה נאמר על מאי דפירש"י בתר הכי בכלב שנשתטח על קברי אבות שלא יהא ניסת וכו' והתם לא שייך לפי כדאמרן לכך נ' דלעולם ה"נ כפשטה ואי קשיא לך כדלעיל. י"ל במאי דקי"ל הבא לטהר מסייעים אותו וביהושע שהיה תמיד אצלו והוה קים ליה בגויה כדלעיל לכך התפלל עליו אבל לא התפלל על האחרים שהיא תפלת שוא הואיל ולא ידע אם היה כוונתם לטובה. ועי"ל דמה שנתעצם לבקש רחמים על יהושע טפי הוא להסיר מעליו עקשות פה שלא יחשדנהו דמש"ה שלח יהושע כדי שיחטא ויאבד עם חבריו ובזה יהיה הוא מכניס את ישראל ולא יטול יהושע את מקומו ועוד נראה דתפלה זו לאו השתא הוא שהתפלל אלא כלומר דמעיקרא כבר קרא משה ליהושע בשם זה לפי שצפה שעתיד להיות בחברת רשעים בשליחות וכיון להטיל בו יו"ד של שם להצילו וזהו נתפלל עליו

דקאמר. ובזה מתורץ ג"כ מה שמקשים המפ' דהא מקמי הכי נמי שמו יהושע כנרא' בפ' עמלק ובמ"ש ניחא. וקצת משמע הכי מלישנא דגמ' יהושע כבר בקש משה עליו רחמים וכולי ומלשון כבר משמע כדאמרן:

פסוק יז

עלו זה וכו' דק"ל מה בא לומר להם באיזה רוח ילכו וליזלו כל היכא דבעו ועוד דהרוח שפוגעים בה דרך הליכתם מוכרחים לילך בה תחלה ותו מאי עלו זה ומשני שכוונתו היתה לומר דהואיל שדרך הליכתם היתה כלפי מדבר צן שהיתה במקצוע דרומית מזרחית וא"כ כשיגיעו לשם יש לפניהם ב' דרכים רוח מזרחית ורוח דרומית ואילו לא צוה אותם משה כלום מסתמא היו פונים לרוח מזרחית דרך ימין הליכתם כדק"ל כל פינות שאתה פונה לא יהיו אלא דרך ימין ועל זה ציוה אותם עלו זה בנגב שלא ילכו תחלה אלא ברוח דרומית והטעם לפי שהיתה הפסולת וכו':

פסוק יח

וראיתם וכו' יש ארץ וכו' דאל"כ הו"ל לפי' איזה דבר כמ"ש אחר כך הטובה היא וכו' השמינה היא וכו'. והכא מדלא פירש מידי אלא כתב סתם מה היא ש"מ דאין הכוונה על טובת הארץ מחמת עצמה אלא כלפי היושבים עליה והיינו דהדר מפ' קרא ואת העם וכו' החזק הוא וכו' המעט וכולי והיינו דדייק קרא למכתב ואת העם היושב עליה דאל"כ הוה סגי דלימא ואת העם ומאי היושב עליה אלא ה"ק כל אחד יהיה סהדותא לחבריה כי הארץ אם היא בערים בצורות או פתוחות זה יהיה לסימן על אנשי המקום אם הם חלשים או גבורים והם כלו' האנשים שבה הנס עדות על טבע הארץ אם היא מגדלת גבורים או חלשים וכן אם ממעטת וכו' והיינו דכתב אחר כך רש"י החזק וכו' סי' וכו' וה"ט נמי דסמיך רש"י מיד פירושו על הבמחנים והיפך סדר הכתובים להגיד שזה קאי על הוא וכו' דלעיל. והטעם שהפסיק קרא בנתיים הוא ללמדם הסיבה שבשבילה יפעול טבע הארץ אם לגדל גבורים או חלשים וכו' והיינו הטובה הוא במעינות כי כפי איכות המים כך ישתנה מזג הבריות אשר בה:

פסוק כ

היש בה עץ וכו'. דאל"כ מאי נ"מ לידע אם יש בה עץ נטוע והלא אם הארץ שמנה אפילו לא יהיה בה שום עץ מה בכך הם יטעו כל מיני מגדים כשיכנסו בה ועוד דהול"ל עצים דעץ אחד אינו מעלה ולא מוריד לכך הוצרך לפרשו ע"ד דרש אדם כשר:

פסוק כא

ממדבר צן וכו' הלכו בגבוליה וכו' איכא למידק בדברי רש"י בזה דלכאורה יש יתור לשון וריבוי דברים בדיבור זה על חנם ודרך המלך אין לה שיעור זה שאין דרכו להביא דבר

א' לבטלה וא"כ מאי קמ"ל במ"ש הלכו וכו' דרך גבול דרומית מזרחית עד הים שהים הוא גבול מערבי ומשם חזרו וכו' על שפת הים וכו' ים זה מאן דכר שמיה הכא איברא דקושטא הכי שהים הוא גבול מערבי כנראה מפ' מסעי מיהו לא היה צריך רבינו לכתוב זה לכאן והול"ל בקיצור שהלכו כל רוח דרומית ומשם חזרו והלכו כל גבול מערבי ומאי נ"מ לידע אם היה על שפת הים או לאו. ותו איכא למידק נמי במה שהוסיף אחר כך עד לבא המת שהיא אצל הר ההר ומאי נ"מ לדעת זה שהיה אצל הר ההר והוה סגי לומר שלבא חמת הוא במקצוע מערבית צפונית כמבואר בפ' מסעי אלא נראה שכוונת רבינו ליישב מהיכן למדו המרגלים לילך בדרך זה הן אמת שנראה שכוונתם היתה ללכת כל גבוליה באורך ורוחב לראות ולדעת כמה ארכה וכמה רחבה מיהו הא גופא קשיא מנא להו שבאותו מקום היה סוף הגבול בין באורך בין ברוחב ובשלמא מה שהתחילו ממדבר צן למדו כן מדברי משה שאמר להם עלו זה כלומר בדרך ישרה והרי קדש שמשם נשתלחו המרגלים היתה מכוונת במישור כנגד מדבר צן כנראה מגבולות הארץ ומיהו מהיכן למדו איה סוף מצר דרומי ולכך תי' באמרו עד הים שהיה גבול מערבי ובהא ליכא למטעי וכ"ת התינח לאורך אבל סוף גבול מערבי ברוחב מנא להו בהא נמי שפיר משני רש"י עד לבא חמת שהיא אצל הר ההר דאפשר שזהו מ"ש להם משה ועליתם את ההר כלומר כשתגיעו להר הידוע דהיינו הר ההר שהיה משונה משאר ההרים שהיו ב' הרים זה ע"ג זה כדפירש"י בפ' חקת אזי תדעו שנשלם שם גבול ומצר רוח מערבית:

פסוק כב

שבע שנים וכו' אפשר וכולי עיין מ"ש בפרשת לך לך בפ' והכנעני אז בארץ:

פסוק כג

זמורה וכו' ממשמע שנאמר במוט וכו' הרבה נתחבטו בזה קמאי ובתראי ואענ' גם אני חלקי ולכאורה נראה לדייק מדסמך רש"י דברים אלו למה שהקדים זמורה שוכת גפן וכו' ולא כתב זה בדיבור בפני עצמו על הכתוב מזה נראה דהכי פירושו דמדכתיב זמורה דהיינו שוכת גפן א"כ הרי זה מוט אחד והדר כתיב וישאוהו במוט א"כ ממילא הרי הן ב' מוטות ואמאי הדר וכתב בשנים אלא לרבות עוד ב' מוטות אחרות אלא דפי' זה אינו עולה לפי מאמר רז"ל בסוטה דסתמא קאמר עלה ממשמע שנ' במוט אינו יודע שבשנים. ומ"ש הרא"ם ז"ל דר"ל אינו יודע שבשנים אנשים ולאו ממשמעות דמוט אלא מוישאוהו קא דריש שהוא לשון רבים ומיעוט רבים שנים אחר המחילה אינו נראה דהא וישאוהו קאי על רישיה דקרא ויבאו עד נחל אשכול ויכרתו וכו' וישאוהו וכו' ומעתה שפיר אצטריך לכתוב בשנים בני אדם דאל"כ הוה אמינא דוישאוהו אכלהו קאי כמו ויצאו דלעיל ולא שייך הכא לומר מיעוט רבים שנים אלא נראה דה"פ דהא ודאי במוט אחד א"א לישא

שום משאוי על גביו דמיד נופל אלא צריך לתלותו ולקשרו במוט א"כ לא הול"ל וישאוהו במוט אלא ויתלוהו או ויקשרוהו במוט וישאוהו בשנים ומדכתיב וישאוהו במוט משמע שהיה נושא ע"ג המוט וזה א"א במוט א' אלא על כרחך ב' מוטות היו ואמאי הדר וכתב בשנים אלא דר"ל בשני מוטות שכל מוט הרי למדנו שיש במשמעותו שנים א"כ הרי ד' מוטות הא כיצד ח' נטלו אשכול. ומ"מ איך שיהיה קשיא לי על דרשת רבותינו היכי מצינן למימר דבשנים ר"ל ב' מוטות והרי שם מוט לשון נקיבה כנראה מריבוי השם מוטות ונלמד גם כן מכינוי הנמצא בירמיה מוטות עץ שברת ועשית תחתיהן וכו' ולא כתיב תחתיהם וא"כ הול"ל בשתים ואפי' דמוט לחוד ומוטה לחוד והתם בירמיה מיירי במוטה כדכתיב ויקח חנניה הנביא את המוטה וכולי והכא מוט ותדע דתרתי נינהו מוט ומוטה צא ולמד מדתנן בפ"ג דביצה לא יביאנה במוט ובמוטה. ואף על גב דבמוט נמי הריבוי מוטות דהכי אמור רבנן גופייהו בב' מוטות אין ראיה דהכי נמי אשכחן בריבוי אב אבות ומה שסמיך רש"י פירושו זה על מ"ש לעיל זמורה שוכת גפן נראה לפי שרוצה לומר יהושע וכלב לא נטלו כלום לפי שכל עצמן להוציא דבה נתכוונו וכו' ואהא תיקשי מנ"ל שלהוציא דיבה נתכוונו דילמא לקיים מאמר משה ולקחתם מפרי הארץ לכך הקדים רש"י זמורה שוכת גפן ואם איתא שלא לקחו אלא לקיים ציווי משה זמורה אמאי להו דזמורה לאו פרי הוא א"ו להוציא דבה נתכוונו ולהפליג הדבר נטלו גם כן הזמורה כדי שיכבד יותר ויהיה נראה יותר תמוה בעיני העם. ומ"ש עוד רש"י ואם חפץ אתה לידע כמה משאוי וכו' ק' דדילמא דוקא התם באבני נטלו בכל כחם אבל הכא לא היה כ"כ כובדו לפי חשבון ק"ך סאה לכל א' ואה"נ שבפחות משמנ' הוו מצו לנשאו אלא שעשו כן להגדיל התמיהא הואיל וכל עצמם להוציא דבה נתכוונו. וי"ל דהוכחתו מדכתיב ומן הרימונים ומן התאנים ותו לא. ואם איתא שהיו יכולים לישא האשכול בפחות מח' הוו נטלו נמי איזה פרי אחר שהרי בז' מינים נשתבחה א"י והו"ל ליטול גם כן זיתים ותמרים דסתמא גם הם היו משונים כמו הרימונים ותאנים ואם כוונתם להגדיל בעיני האנשים האשכול ולכך נשאוהו בח' הו"ל להגדיל התמיהא טפי ולדלו כלהו עשרה האשכול לבד א"ו לא יכלו לישא האשכול בבציר מח':

פסוק כה

וישבו מתור וכו' והלא ת' פרסה וכו' ההרגש הוא דלא הול"ל אלא וישובו מקץ מ' יום דאטו לא ידעינן דמתור הארץ הוא ששבו אלא ה"ק לפי ששבו מתור הארץ הוא ששבו מקץ מ' יום לפי שהיה גלוי וכו' הא לאו הכי הוה בעי טפי ממ' יום טובא לפי החשבון די' פרסאות ליום:

פסוק כו

וילכו ויבאו מהו וילכו וכולי ההרגש שמבחוץ דכוליה יתירא הוא דהא כתיב וישובו מתור הארץ אלא מש"ה כתב להקיש וכו':

פסוק כז

זבת וכו' דבר אמת בתחלתו וכו' נ"ל דכאן מרגיש רש"י ז"ל שהרי דרך החכמים להשיב על ראשון ראשון ועל אחרון אחרון והרי משה רבינו ציוה אותם תחלה וראיתם את הארץ מה היא ואת העם וכו' כלומר יש ארץ שמגדלת גבורים וכו' ולבסוף א"ל ומה הארץ השמנה וכו' ואם כן למה זה השיבו על אחרון ראשון הו"ל להשיב על האנשים תחלה ולזה תירץ רש"י כל דבר שקר שא"א דבר אמת בתחלתו וכו' ולכן הוכרחו להשיב תחלה זבח חלב ודבש וכו' לקיים השקר שיאמרו אח"כ:

פסוק כט

עמלק וכו' לפי שנכוו וכו' דק"ל בשלמא החתי והיבוסי וכו' ניחא שהזכירום לומר גבורים הם ולא נוכל לכבשם אלא עמלק למה להו לאדכור והא לא עליו הוו אזלי דעמלק לאו מז' אומות ניהו ומאי נ"מ שהוא יושב בארץ הנגב א"ו לפי שנכוו וכו':

פסוק ל

עלה נעלה אפילו בשמים וכו' הטעם שאמר כן לפי שידוע שכל אומה יש לה שר מלמעלה וכתיב יפקוד ה' על צבא המרום וכו' והדר על מלכי האדמה וה"ק אפי' בשמים אם יאמר לנו משה שצריכי' אנו להלחם עם השר שלהם בשמים ממעל אפ"ה נצליח:

פסוק לא

חזק וכו' כביכול וכו' דאל"כ הול"ל חזק הוא סתמא ותו דהא כבר אמרו כל זה למעלה אפס כי עז העם וכו' וגם ילידי הענק וכו' ומה הוסיפו בזה:

פסוק לב

אוכלת יושביה בכל מקום וכו' דאל"כ מצו למימר להו מנא ידעיתו דליכא למימר שכוונתם לומר שהארץ עצמה הכירו בה כך לפי שהמים רעים וכיוצא וממילא הארץ משכלת דאדרבא הרי אמרו וגם זבת חלב ודבש וכו' הרי שאמרו שהארץ מצד עצמה היא טובה ועוד דמכיון שאמרו כי עז העם וכו' ממילא כיון שמגדלת גבורים מוכרח שהארץ טובה לכך מוכרח לפי דה"ק אף על גב דמצד טבע איכות הארץ לא מוכח הכי מכל מקום בעינינו ראינו שאוכלת יושביה לפי שבכל מקום וכו' וליכא למימר דשקורי קא משקרו ולא היו דברים מעולם דפשיטא שלא טפשים היו לומר דבר דמצו יהושע וכלב להכחישם על פניהם דאין החי מכחיש את החי אלא צ"ל דלעולם קושטא הכי הויא אלא שהקב"ה עשה כן לטובה וכו':

פסוק לג

ענק שמעניקים וכו' דליכא למימר כפשטיה בני חד גברי דשמיה ענק או מפני גבהו נקרא כך שזה כבר אמרוהו למעלה וגם ילידי הענק ראינו שם ומה זה באו להוסיף אלא דהך בני ענק דהכא אינו רוצה לומר בנים ממש אלא כמו בני תמותה בני עונשין וכן רבים וה"נ כן בני ענק עלייהו קאי שהם עצמן מעניקים וכו':

פרק יד

פסוק ט

אל תמרודו ושוב וכו' דאל"כ תיבת ואתם יתירה דהול"ל ואל תיראו וכו' אלא דא"כ הוה משמע שהוא ציווי אל תיראו לכך כתיב ואתם דה"פ אל תמרודו ושוב וכו' ואין זה צווי אלא הבטחה:

כי לחמנו הם נאכלם כלחם נראה שהכוונה לומר כלחם דידן דהיינו המן דמש"ה כתיב לחמינו ורוצה לומר כשם שבלחמנו בלי טורח משתנה בפינו טעמו לנטחנין ולנדוכין ולנבשלים כאילו היינו טוחנין וכו' וכדלעיל בפ' שטו העם וכו' ה"נ כן ממילא יהיו הרוגים ואבודים לפנינו כאילו היינו הורגי' מבלי שנצטרך לטרוח בהריגתם:

סר צלם מעליהם וכו' ד"א וכו' דאילו לפ' קמא ק' מאי מעליהם הול"ל מביניהם ולפי' ב' נמי ק"ק דמאי סר צלם דמשמע דעד השתא היו ראויים להגין עליהם צלו של מקום והשתא דוקא הוא דסר ואמאי הא עד האידנא נמי רשעים הוו ועוד ק' לפ' שני אמאי כתיב צלם דמשמע צל שלהם וזה לא שייך לפי' שני:

פסוק טו

והמתה וכו' פתאום וכו' דוקא כה"ג שימותו פתאום הוא שיאמרו מבלתי וכו' ואע"ג דבתר זמן יכנסו בניו של משה מ"מ צריך זמן הרבה עד שיגדלו ויהיו לגוי גדול ובתוך זמן זה יאמרו מצרים וכו':

פסוק טז

יכולת שם דבר הוא ומאי דכתיב יכולת ה' חסר תיב' א' וכאילו כתיב יכולת אל ה' או יכולת ביד ה' ונראה שזהו מה שהכריח לרז"ל בברכות פ' אין עומדין דמפקו ליה מפשטיה ואמרו יכול מיבעי ליה ארי"א אמר משה לפני הקדוש ברוך הוא רבש"ע עכשיו יאמרו אומות העולם תשש כחו כנקיבה ואינו יכול להציל:

פסוק יז

כאשר דברת לאמר וכו' ההרגש היא אמאי דכתיב לאמר ולא כתיב לאמר למאן ובגמ' שפי' ניחא דר"ל דברי אלי לאמר שאני אחזור ואומר לך כשאצטרך לאותו דבר דהיינו ארך אפים:

פסוק יח

ונקה לשבים וכו' אע"ג דכבר ביארו רש"י בפ' כי תשא אצטריך למיהדר ולפרושי הכא לפי שבכאן הוא שייך טפי ונמשך על ארך אפים שר"ל לצדיקים ולרשעים דלא כס"ד דמשה וכי היכי דלא לשתמע דא"כ כל אפיא שוין ח"ו והיה כצדיק כרשע מש"ה הדר קאמר ונקה לשבים לא ינקה לשאינן שבין וארך אפים היינו דמאריך רוחיה ומ"מ גבי דיליה אם אינן שבין והיינו טעמ' דהכי' לא פירש"י ג"כ הפירי' האחר עפ"י פשוטו משום דפי' זה דוקא הוא הנמשך עם מ"ש לעיל על ארך אפי' ומה שהכריח בין לרז"ל ובין לרש"י לעשות ביאורים ולא הניחוהו לפי משמעות פשט המלה ונקה לא ינקה הכל ענין א' כמו הידוע לא נדע וכן רבים היינו מתרי טעמי חדא דא"כ הול"ל ונקות לא ינקה או נַקֹה בחולם אי נמי מפני הפשט' שעל מלת ונקה שהוא מפסיק הקריאה דמשמע שאינו ענין נקשר:

פסוק כג

אם יראו וכו' ה"ז מקרא מסורס וכו' נראה דכאן צ"ל דבר אחר דאילו לפי פירושו דלעיל הרי וימלא וכו' ג"כ בכלל השבוע' דפי' כשם שאני חי וכבודי ימלא וכו' ומה שהוצרך להביא עוד פי' זה היינו דלפי' דלעיל לא הול"ל ימלא בל' עתיד אלא ומלא לכך נדחק לסרס המקרא והש"ח כתב דצריך למחוק או זה או זה:

פסוק כד

רוח אחרת ב' רוחות וכו' דאל"כ יתורא הוא דממאי דקאמר וימלא אחרי ממילא שזה רוח אחרת מרוחן של מרגלים א"נ מ"ש כלב טפי מיהושע שהזכירו לבדו וע"ז פי' ב' רוחות וכו':

פסוק לח

ויהושע וכלב וכו' מה ת"ל וכו' ההרגש הוא דכוליה קרא יתורא דמהיכא תיתי שיהיו יהושע וכלב בכלל המיתה עד שהוצרך להוציאם מהכלל הרי קרא צווח וימותו האנשים מוציאי דבת הארץ וכו' ופשיטא שיהושע וכלב אינם בכלל:

פרק טו

פסוק ג

ועשיתם אשה אין זה ציווי וכו' הכרחו מדכתיב בתר הכי לפלא נדר וכולי ואם איתא דהך ועשיתם דרישא בשל חובה הוה ליה למימר או לפלא נדר אלא ודאי דלפלא נדר אתא לפרושי ועשיתם דרישא:

ריח ניחח נחת רוח לפני. כבר ביאר דבר זה רבינו לעיל בפ' תצוה ובפ' ויקרא ומ"ש דהדר לפרושיה הכא ועוד צריך להבין דהתם מסיים בה רש"י שאמרתי ונעשה רצוני

והכא לא קאמר הכי אלא נחת רוח לפני ותו לא. ונראה דחדא מתרצא לחברתה משום דהך ריח ניחח דהכא קאי על נדר ונדבה ועל חובת הרגל ובשלמא על מאי דקאי אחובו' דרגל א"צ ביאור דמובן כמו שפי' במקום אחר אבל לגבי נדרים ונדבות לא שייך לומר שאמרתי ונעשה רצוני שהרי לא אמר מידי שאין זו חובה לומר שציוה לעשות כן לכך צריך לפר' באופן אחר נחת רוח לפני בראות בנים מתנדבים בלב טוב נדרים ונדבות וזהו מה שרצה לפ' רש"י בכאן. ובזה מובן ג"כ אמאי שינה סדרא דקרא וביאר מלת ריח ניחח קודם או במועדיכם שהרא"ם ז"ל נדחק בזה טובא ועפ"י דרכנו מובן ממילא:

לפלא וכו' או שתעשו וכו' בא לשלול דלכאורה נראה דה"ק קרא או שהפליאו נדר ונדבה במועדיכם וא"א דהא מאחר דכבר אמר לפלא נדר סתם הרי כייל כל נדרים ונדבות בכל זמן שיהיו בין בחול בין במועד דמהיכ' תיתי לחלק לומר דנדבות של חול בעו נסכין ונדבו' של מועד לא בעו ואמאי אצט' למיהדר ולמכתב או במועדיכם א"ו רוצה לומר או שתהיה האשה לחובת מועדיכם:

פסוק ו

או לאיל לרבות את הפלגס פי' הוא הכבש אחר שעברו עליו י"ב חודש כל חודש י"ג פלגס ואח"כ קרוי איל והיינו כר"י בפי' שתי מידות דף צ"א דסבר בריה באפי נפשה הוא ויצא מכלל כבש ולא נכנס לכלל איל ואי לאו דרבוויה קרא לא הוו מייתו ביה לא נכסי כבש ולא נכסי איל כלל שאין זה לא כבש ולא איל מש"ה אצטריך לריבוייא:

פסוק יא

או לשה וכו' שהוא בעזים וכו' מיהו בעינא דעז ל"ש גדול ול"ש קטן נסכיו שוין דכל מין צאן גדולים וקטנים זכרים ונקבות שוין לעשרון חוץ מן האיל וכל מין בקר שוין לג' עשרונים וכו' דשור בן יומו קרוי שור כמבואר כל זה שם במנחות:

פסוק יח

בבאכם וכו' משונה וכו' ההרגש הוא דהואיל וגם הפרשה דלעיל דנסכים תלייה קרא בביאת הארץ וכדכתיב בה כי תבאו אל הארץ וכו' הו"מ לכלול גם דין זה דחלה באותה ביאה ומ"ש דהדר וכתב זימנא אחרינא בבואכם אל הארץ הא עד השתא נמי בהכי איירי לכך תירוץ דמשונה ביאה זו מההיא דלעיל. מכל ביאות שבתורה. ומ"ש רבינו משנכנסו בה ואכלו מלחמה ובספרי לא איתמר אלא משנכנסו בה וצריך להבין לאיזה תכלית הוסיף רש"י תיבות אלו ואפשר דכוונתו דלאו דוקא מיד בו ביום שנכנסו בה דאתסר להו למיכל עד י"ו בניסן שהקריבו עומר כדכתיב ויאכלו מעבור הארץ ממחרת הפסח ועד ההוא יומא אכלו מן המן וכדאי' בפ"ק דר"ה ואע"ג דכל ז' שנים שכבשו אשתרי להו אפילו דבר טמא ממש וכדילפי' בפ"ק דחולין דף י"ז מדכתיב ובתים מלאים כל

טוב אפי' כתלי דחזירי מ"מ לא אשתרי אלא בשעת שלל כנראה מהסוגיא הנז' וע"ש בפירש"י ותו התם מספקא ליה לש"ס דדילמא לא אשתרי להו אלא שלל של כותים דוקא אבל דידהו לא אשתרי כלל שום איסור:

פסוק כא

מראשית וכו' שומע אני ראשונה וכו' הק' הגאון הרא"ם ז"ל מ"ש דלא דרשי' הכא כמו מראשית דגבי ביכורי' שאין כל הפירות חייבין בבכורים ה"נ נימא שאין כל תבואה חייבת בחלה אלא ה' מינים בלבי' ע"ש ולעד"ן דא"כ לא הול"ל מראשית עריסותיכם אלא מראשית תבואתכם א"ו על העריסה עצמה לומר מקצתה ולא כולה והתם בבכורים לא דרשי' כמו הכא לומר שאין כל הפירות של אילן א' שבכרו תחלה חייב להביא אלא מקצתן דא"כ הול"ל מראשית פרי כל עץ ומדכתיב מראשית כל פרי האדמה מוכח דאתא לאידך דרשה ועיין מה שכתבתי שם בסיעתא דשמיא:

תתנו וכו' לפי וכו' דק"ל דהול"ל פריו כדלעיל ומשני דכתיב תתנו לדרוש כדי נתינה ומ"מ אין זה אלא אסמכתא בעלמא דמן התורה אין לה שיעור כלל כמ"ש רש"י לעיל וכ"כ הרא"ם ז"ל וראיתי בש"ח בשם הרג"א וז"ל אע"ג דרש"י פי' למעלה דאין לה שיעור י"ל דהכא למצוה הוא דקאמר אבל בודאי שם חלה עליה אפי' נתן לו פחות מכדי נתינה עכ"ל נראה מדבריו דר"ל דדרשה גמורה היא אלא דאינו אלא למצוה ולא לעכב ושיעור נתינה לדבריו אינו שיעור א' מכ"ד וכו' שכתב רש"י ז"ל לעיל דמדרבנן הוא אמנם בספרי תנינן להדיא תתנו עד שיהא בה כדי מתנה לכהן מכאן אתה אומר שיעור חלה של ב"ה א' מכ"ד ושל נחתום א' ממ"ח וכו' לכך נאמר תתנו וכו' ע"כ הרי בהדיא כדברי הרא"ם ז"ל ושיעור כדי נתינה הוא עצמו השיעור דלעיל א' מכ"ד וכו' וכ"כ הרמב"ם בפ"ה מהלכות בכורים:

פסוק כב

אשר דבר וכו' מפי הגבורה וכו' פי' דק"ל הכפל שהרי כבר כתיב בתר הכי את כל אשר צוה ה' אליכם ביד משה א"כ הך קרא יתירא הוא וניחא ליה דהכא אשמועי' דמיירי באותם הדברות אשר שמענו מפיו בבירור שאחר שאמר יתי' כל הי' דברות בדבור א' שנה ופירש דיבור אנכי ולא יהיה לך ואז אמרו ישראל למשה דבר אתה עמנו וכו' וכן עשה בשאר הדברות וכ"ת א"כ אמאי מסיים הכא אל משה והרי אלו הדברות פירשם בבירור לישר' פנים בפנים וי"ל דמ"מ היה הדיבור בל' יחיד ה' אלהיך וכו' לא יהיה לך וכו' כאילו לא קאי הדיבור אלא למשה לחוד כדי ליתן פתחון פה למשה שיוכל להליץ בעדם במעשה העגל כמ"ש רז"ל שכך אמר משה וכי אליהם צוית והלא לא צוית אלא אלי שכך אמר לא יהיה לך. אכתי איכא למידק מאי האי דמסיים רש"י אחת דבר אלהים

וכו' אין דבריו מובנים לכאורה והרא"ם ז"ל נדחק בישובו ע"ש. ואני בעניי מדייק במ"ש רש"י תחלה אנכי ולא יהיה לך מ"פי ה"גבורה ש"מענום שהן הן דברי הש"ס ביחוד לא פחות ולא יותר דנראה דתיבות הללו רמוזי' בנוטריקון א"ל משה א"ל היינו הב' דברות אנכי לא יהיה לך ומש"ה נוטרי' מ"פי ה"גבורה ש"מענום. ולזה כוון לדעתי רש"י ז"ל שהעתיק כל לשון הפי' אשר דבר ה' אל משה ואין זה דרכו דרך הקדש אלא הול"ל אשר דבר וגומר רק מוציא ברמיזה דבהנך תרתי מילי איתא להא. והשתא קאמר וכי ישאלך בנך אמאי אתא הרמז בתיבת מש"ה דאפיך סדרא התשובה דלא לרמוז זה בלבד באו אלו הב' תיבות אל משה אלא מלתא אחריתי קמ"ל בהו דאמטו להכי אצטריך למכתב הכי ודברי תורתנו הקדושה כך הם נדרשים להרבה פנים וע"ז בא הרמז בפי' אחת דיבר אלהים שתים זו שמענו כלומר דיבור אחד מדבר הקב"ה דמשתמע לתרי אנפי ומה מתוק לחכי דבספרי גם כן מייתו להך קרא ומייתי נמי מקרא שכתוב הלא כה דברי כאש נאם ה' וכפטיש וכולי ולכאורה משולל ההבנה מה עניינו להביא כאן הך קרא ולדרכנו ניחא טובא דידוע מה שדרשו רז"ל כפטיש יפוצץ סלע שהוא מתחלק לכמה ניצוצות וכמ"ש רש"י ז"ל בריש פי' וארא:

פסוק כז

עז וכו' שאר עבירות וכו' אע"ג דהנך מילי כבשי דרחמנא נינהו איכא למסבר טעמא קרוב לדעת במאי דאמור רבנן בגמרא פ' המצניע מ"ט עיזי מסגן ברישא והדר אמרי כברייתו ש"ע דברישא חשוכא והדר נהורא והנה דבר ידוע דלא כל החוטאים בשוגג שוין דאיכא תרי מיני שוגג יש שוגג שלא בא מחמת פשיעה וההוא קרוב לימחל ואינו מחשיך ולא פוגם הנשמה ויש שוגג כגון שלא למד דהוי קרוב למזיד כידוע אומרם ששגגת תלמוד עולה זדון ואף על גב שזה נמי חשוב שוגג לענין דחייב קרבן מ"מ הוא שוגג חמיר טפי ומחשיך הנשמה וכנגד אלו צוה יתי' להראות ההפרש בב' מיני קרבן כשבה ושעירה אבל שוגג דע"ז אפילו המין הראשון פוגם בנשמה משום חומרא דע"ז והילכך לעולם דינו בשעירה דוקא:

פסוק לב

ויהיו וכו' בגנותם של ישראל וכו' הרא"ם ז"ל האריך בזה להק' מההיא דת"כ והביאו רש"י בפי' אמור דמקושש ומקלל בפרק א' היו ומקלל היה בשנה שנייה אחר שהוקם המשכן מדאמרי' התם שלגלג על לחם הפנים ועוד שבא ליטע אהלו בתוך בני דן וא"ל למשפחותם לבית אבותם דש"מ שהיה לאחר הדגלים והעלה דלעולם היה בשנה ראשונה כמ"ש כאן ואף על גב דמעשה הדגלים ולחם הפנים לא היה עד שנה שנייה מ"מ אפשר שהצווי של לחם הפנים היה בשנה ראשונה ועל הציווי לגלג והדגלים אף

קודם שנצטוו כך היו חונים שבט שבט לבדו וכך העלה גם כן בפ' אמור ע"ש ואני עבדו לא ידענא היכי נחה דעתו דעת עליון בתירוץ זה דמלבד כמה דוחקים הגלויים לעין כל בר מן דין מי יתן ידעתי איך הבין המאמר הזה שלא שמרו אלא שבת ראשונה ובשנייה בא זה וחללה האי ראשונה אימת אי ראשונה כשנצטוו במרה ושנייה דבתר הכי א"א לומר כן דמלבד מה שהק' ע"ז הרב גופיה והניח בצ"ע ע"ש תו ק' דא"כ היו מעשים אלו דמקושש ומגדף קודם מ"ת והיכי תניא בספרי ומייתי לה רש"י בתר הכי כי לא פורש וכו' שיודעים היו דמחלל שבת במיתה מדכתיב מחלליה מות יומת אלא שלא היו יודעים באיזה מיתה וק' היכי ידעי הא מחלליה מות יומת בסיני נאמר אבל במרה לא נאמר להם עונש ועוד דנראה בהדיא מלשון הכתובים שאחר מתן תורה היו וכ"נ גם כן ממ"ש ויקב וכו' את השם הוא השם המפורש ששמע בסיני. ואם רצ"ל שבת ראשונה שאחר מתן תורה ושניה שלאחריה הרי בשבת שלאחריה לא היה משה במחנה אלא למעלה שעלה בז' בסיון לקבל התורה וישב מ' יום ולא ירד עד י"ז בתמוז והיכי כתיב ויקריבו אתו וכו' אל משה וכו' וע"ק על המאמר הזה דמאי גנותן של ישי איכא הכא אדרבא שבחן של ישי הוא זה שאחד היה ביניהם לבד שחילל את השבת ומיד הביאוהו לב"ד המוצאים אותו ועשו בו דין וה"ז דומה לשלומית בת דברי שאמרו שם שהוא שבחן של ישי שזו לבדה היתה זונה. וע"ק דבהדיא נראה ממדרשים אחרים דמעשה זה של מקושש לא הוה אלא בשנה שנייה אחר מעשה המרגלים כמ"ש התו' ז"ל בב"ב פי יש נוחלין דף קי"ט דאמרו במד' שהוא צלפחד ושלשם שמים נתכוון שהיו אומרים ישראל כיון שנגזר עליהן שלא ליכנס לארץ ממעשה המרגלים שוב אין מחוייבים במצות עמד וחילל שבת כדי שיהרג ויראו אחרים ע"ש מכל הדברים והאמת האלה נמצאו מופרכים דברי הרא"ם ז"ל. ולעד"ן דקושטא ודאי הכי הוא שלא היו שניהם אלא בשנה שנייה וכנראה בהדיא מכל מאי דכתיב' ומ"ש בספרי בגנותן וכו' שלא שמרו אלא שבת ראשונה וכו' צריך לידחק ולומר דה"פ שלא שמרו אלא שבת ראשונה כלומר בשנה ראשונה קודם מעשה המרגלים אבל בשנייה אחר המרגלים אמרו הותרה הרצועה והוצרך זה לבא ולחלל שבת כדי שיקבל דינו ויראו כולם ויקחו מוסר וזהו ודאי גנותן של ישראל ולפי"ז א"ש לישנא דקרא ומובן מאי דמרגיש רש"י דהיינו מ"ש ויהיו ב"י במדבר והלא אף אנו יודעים שבמדבר היו ומאי קמ"ל ולפי האמור ניחא דהיינו דקמ"ל משום שויהיו ב"י במדבר שנגזר עליהם במדבר הזה יתמו ושם ימותו ואז רצו להתיר להם הרצועה והילכך וימצאו איש מקושש וכו' כי לש"ש נתכוון כדבר האמור. ואף על גב דאיכא קצת דוחק בלשון הספרי דקאמר שבת ראשונה טפי ניחא לן לסבול דוחק הלשון ולא דוחק הענין בכמה אנפי שבזה הכל

הולך על נכון ואפשר גם כן שיש חסרון אות א' בלשון הספרי וצ"ל שבת בראשונה ופי' בשנה ראשונה. ודוק:

פסוק לו

ויוציאו אותו מכאן שבית הסקילה וכו' הק' הרא"ם זכרונו לברכה דל"ל ויוציאו כאן גבי מקושש תיפוק לי ממקלל דכתיב ביה הוצא את המקלל ותירץ דאי מהתם ה"א שאני מקלל הואיל והפליג בעבירה שנגע בעיקר וכו' אבל בשאר עבירות אימא לא קמ"ל הכא דאף בשאר עבירות וכ"ת א"כ לשתוק קרא ממקלל ותיתי ממקושש י"ל דאי ממקושש ה"א ישראל הוציאוהו מעצמם מחוץ למחנה לא שהשם צוה על זה קמ"ל הוצא את המקלל עכ"ל וקשיא לן דהא ה"נ במקושש כתיב רגום אתו וכו' מחוץ למחנה והיכי הוה מצי' למימר שיש' הוציאוהו מעצמם והדרא קושיא דלשתוק קרא ממקלל וליתו כלהו ממקושש והנלע"ד דאי כתביה קרא בחד מנייהו לא הוה ילפי' אלא מאי דדמי ליה בכל מילי דהיינו חייבי סקילה ונימא דוקא בית הסקילה צריכה מחוץ למחנה אבל מקום שהורגין בו בשאר מיתות אה"נ דלא צריכא מחוץ למחנה קמ"ל אידך קרא דאם אינו ענין לסקילה דגמר לה מאידך תנהו ענין לשאר מיתות דכלהו הכי צריכי וכמ"ש הרמב"ם פי"ב מה"ס מקום שהורגין בו ב"ד היה חוץ לב"ד ורחוק מב"ד ויראה לי שרחוק כמו ששה מילין ע"ש:

פסוק לח

ועשו וכו' ע"ש הפתילים וכו' היינו החוטין הנתלים דהיינו הענף היוצא אחר הגדיל וצ"ל דקרי ליה כן ע"ש הענף וכמ"ש גם כן הרד"ק בשורש ציץ ועל זה ק"ק דאמאי קרי ליה שם על שם הענף טפי מהגדיל והרי הגדיל עיקר שאף אם נחתך כל הענף ולא נשאר בו אלא בכדי עניבה כשר והגדיל צריך שיהא שלם. לכך מייתי ד"א ולר"א ק' שאין הראיה עיקר המצוה ואמאי נקרא שמו על שם הראיה טפי מהעיקר מעשה המצוה לכך מייתי גם כן פי' ראשון:

תכלת צבע ירוק וכולי לאו דוקא ירוק אלא הגוון שקורים בלע"ז בל"ו והוא נוטה לשחרות קצת כמ"ש רש"י בסמוך דומה לרקיע המשחיר לעת ערב:

פסוק מא

אני ה' אלהיכם עוד למה נאמר וכו' תרתי קשו ליה בקרא חדא דכוליה יתירא ועוד אחרת דאי נמי בעי למהדר ולמימר הוה סגי דלימא אני ה' ולשתוק מאלהיכם דהא סליק ליה ממה שאמר להיות לכם לאלהים. ומשני דה"ק שלא יאמרו וכו' דהא ציצית לאו חובת גברא הוא אלא חובת מנא נמצא שאם קונה בגד בת ד' כנפות ויטיל בו ציצית יקבל שכר ואם לא יקנה ויתבטל ממצות ציצית אין לו שכר ומיהו עונש נמי ליכא דהא לאו חובת

גברא קמ"ל אני ה' אלהיכם כדא"ל מלאכא לרב קטינא ציצית מה תהא עליה וכו' בעידן ריתחא קנסי' אעשה וזהו אני ה' אלהיכם דיין ליפרע ממי שמבטל המצוה לפי שאינו לוקח הבגד החייב ולא דמי למ"ש תחלה אני ה' אלהיכם דהתם ר"ל דיין ליפרע ממי שלובש טלית בר חיובא ואינו מטיל בו ציצית דעובר על מ"ע בידים אבל הכא מלתא אחריתי קמ"ל דעל כרחכם אני רוצה שתשתדלו לחזר אחר המצוה ולקיימה ולקבל שכר וזהו אני ה' ושוב כתב אלהיכם לומר ואם לא תחזרו אחריה אלא תבטלו אותה שתלבשו לעולם בגד דלאו בר חיובא אני אלהיכם דיין ליפרע בעידן ריתחא והיינו דמייתו ראיה מקרא ביד חזקה ובחימה שפוכה אמלוך עליכם ומ"ש ד"א אני הוא שהבחנתי וכו' היינו דלפי' האי ק' מ"ש מצוה זו הרי ע"מ לקיים כל המצות הוציאנו ממצרים ולר"א נמי ק' דטפי הול"ל אשר הכיתי כל בכור בארץ מצרים דאין זה ענין על ההוצאה עצמה. ומ"ש רבינו התולה קלא אילן וכו' הוא מין צבע הדומה לתכלת ופי' הערוך אינדיקו. ומ"ש מיסודו של ר"מ שגם מצות ציצית שקולה כנגד כל המצות היינו כדלעיל שציצית עולה תרי"ג וע"ע לרבינו בחיי מ"ש בענין זה למה היא שקולה כנגד כל המצות:

על כנפי בגדיהם כנגד וכו' דק"ל דבשל בגד שייך כנפות ולא כנפי כמו כנפות כסותך אבל ל' כנפי אשכחן בכנפים של עוף כמו כנפי יונה וא"כ אמאי כתב הכא כנפי ותירץ לרמוז שהוא כנגד ואשא אתכם וכו' ושוב מרגיש רבינו דמאחר דכתיב הכא על כנפי דמסתמא ד' נינהו מעתה על ארבע כנפו' דכתב רחמני במשנה תורה ל"ל ותירץ דאתי לאפוקי בעלת ג' דאינה חייבת כלל לאפוקי בעלת חמש שלא יניח בכלם אלא בד' הכנפות המרוחקות טפי כמ"ש ז"ל:

פתיל תכלת וכו' כנגד שמנה ימים וכו' ק' דבשביעי של פסח אמרו שירה על הים וי"ל דחשבי' לתחלת גאולה מערב הפסח משעת שחיטת הקרבן וזכר לדבר דקרי ליה רחמנא ליום שחיטת הפסח יום הראשון דכתיב אך ביום הראשון תשביתו שאור וכו' והטעם דמיד ששחטו הטלה שהיה אלהי מצרים אין לך חירות וגאולה גדולה מזו שאם על אלהיהם שלטו עליהם לא כ"ש א"נ משום דכתיב הוציאך ה' אלהיך ממצרים לילה שנתן להם רשות לצאת בלילה וחשבי' לענין זה הלילה עם היום הקודם כמו בקדשים דהלילה הולך אחר היום וא"צ למ"ש מהרא"ם ז"ל דמדרשים חלוקים הם ושוב מצאתי כן לרבינו בחיי ז"ל ועל שמו יאמר:

פרק טז

פסוק א

פירש"י ז"ל פרשה זו יפה וכו' פי' דבדבור דלעיל סוף פרשה שלח הביא רש"י מיסודו של ר"מ הדרשן למה נסמכה פ' מקושש וכולי ואף פרשת ציצית לכך נסמכה וכו' והשתא קאמר ופרשה זו כלומר ענין סמיכתה לפי ציצית יפה נדרשת במדרש ר' תנחומא. דהכי אי' התם מה כתיב למעלה ועשו להם ציצית וכו' אמר קרח למשה טלית שכולה תכלת וכולי כלומר והיינו ויקח קרח שלקח טלית שכלה תכלת ולא חש רש"י להאריך לפרשו כאן לפי שסמך על מ"ש לקמן עמד וכנס וכולי הלבישן טליתות וכו' וממילא מובן משמעות מהו ויקח קרח. ומה שכתב יפה נדרשת כלומר דלפי אותה דרשה דייקא שפיר מלת ויקח טפי מכל השני פירושי' שכתב אחר כך בסמוך רש"י ע"פ הפשט וגם הם לקוחים מהמדר' ומ"מ הואיל והם קרובים טפי לפשט הביאם בפירוש והפירוש האחר רמזו בלבד:

ויקח וכו' דבר אחר וכו' דאילו לפי' א' קשה דויקח הוא פועל יוצא ואין משמעו לקח עצמו. ולפי' בתרא נמי ק' דהך ויקח הו"ל ליכתב בפסוק שאחר זה ששם מזכיר ואנשים מבני ישראל ר"ן. ואי קאי על דתן ואבירם שהם היו הראשים של הר"ן איש. מ"מ ק' דלא הול"ל ודתן ואבירם בוי"ו אלא ויקח קרח וכו' דתן וכו' דבהכי הוה משמע שפיר שלקח את דתן ואבירם וכו':

בן יצהר וכו' יעקב ביקש וכו' פי' דק"ל דהא כבר ידעי' יחוסו דקרח מקרא דבפרשת וארא דכתיב ובני יצהר קרח וכו' וא"כ לא הול"ל אלא ויקח קרח. ואי משום דדילמא קרח אחרינא הוה. לימא קרח בן יצהר ותו לא. ומשני דמש"ה מיחס ואזיל עד לוי ופסיק ולא חשיב בן יעקב להודיע דבקש רחמים על עצמו וכו' ואי לא הוה כתיב אלא בן יצהר לא הוה מוכחא מלת' במה שלא הזכיר יעקב שהוא בקש רחמים דמאי שייאטיה דיעקב ליזכר שמו. אבל השתא דמונה ואזיל עד יעקב ופסיק מוכחי' מלתא שהועילי' תפלתו. ומיהו קשה דיעקב גופיה מנ"ל למיחש דהו"ל ליזכר שמו עד שהוצרך לבקש רחמים והא בכל דוכתא אורחא דמלתא ליחוסי עד השבט ותו לא. וניחא לי בהאי דאי' בסנהדרין פ' חלק קרח שעשה קרחה. בן יצהר בן שהרתיח את כל העולם וכו'. ופריך וליחשוב נמי בן יעקב בן שעקב עצמו לגהינם ארשב"ק יעקב בקש רחמים וכו' ואמנם צריך ליתובי דעתא בה"ג גבי מאי דפירש"י. בפרש' ויחי בסודם אל תבא נפשי במעשה זמרי דכתיב נשיא בית אב לשמעוני והתם מהיכא תיתי דהו"ל ליזכר עד שהוצרך לבקש רחמים והרי דרך כל היחוסין אינו אלא על השבט לבד וכדאמרן. ולזה י"ל כפי מה שראיתי שם במדרש

נשיא בית אב לשמעוני הכתוב מתמה עליו בן פורץ גדר אביו אביו קינא על הזנות דכתיב ויקחו שני בני יעקב שמעון ולוי וכו' וזה פרץ וכולי. ומעתה על זה הדרך היה מקום להזכי' שם יעקב גם כן להרבות אחמיה' דמי לנו גדול בגדר ערוה כיעקב אבינו שהעיד עליו הכתוב ראשית אוני שאפילו קרי לא ראה מימיו. ולזה חשש יעקב שיזכר להכלי' זה וביקש רחמים לבלתי יזכר כלל אף על גב דלשבח היה נזכר. אבל מאי דאי' בש"ס דפ' חלק בסודם אלו המרגלים. לא ידענא מאין הרגלים ליזכר יעקב במרגלים עד שהוצרך להתפלל. ונראה דמש"ה לא מייתי רש"י לאותה דרשה אלא נסיב לה במעשה זמרי שכך נדרש בבראשית רבה פ' ויחי והוא יותר קרוב אל הדעת לאסבורי טעמא מהיכן חש לה עד שהוצרך לצלויי עלה. והרא"ם ז"ל הניח בצ"ע מנ"ל לרש"י הך דרשה ואמאי לא קאמר כפי הש"ס ולעד"ן כדאמרן. ומ"מ יש ליישב ג"כ דברי הש"ס דדריש בסודם למרגלים בההוא דאי' בב"ר אר"י בר חנינא ד' מדות נאמרו בשמות יש ששמותם נאים ומעשיהם נאים שמותם נאים ומעשיהם כעורים שמותם כעורים ומעשיהם נאים שמותם כעורים ומעשיהם כעורים. ומייתי בהא אלו המרגלים ששמותם ומעשיהם כעורין סתור בר סתורין וכולי עיין שם. ומעתה היה מקום ליזכר עמהם יעקב לומר שאינו כן אף על גב שהשם לשון עקבה ומרמה. מעשיו נאים משא"כ המרגלים ולכך חשש יעקב והתפלל עליו. ושוב כשזכיתי לראות סי' נח"י מצאתי בפרשת ויחי שכתב אהא דחשש יעקב ליזכר במעשה קרח מטעם הש"ס דפ' חלק כדכתיב' לעיל ואמנם סיים עלה דאגב שהוצרך לבקש על זה ביקש ג"כ אגב על המרגלים או על מעשה זמרי למר כדאית ליה ולמכ"ל. ולעד"ן כדכתיבנא. ומ"ש רש"י והיכן הוזכר שמו על קרח וכו'. היינו דסוף סוף תיקשי ומנ"ל דמש"ה מיחס ליה הכא עד לוי ומדלג יעקב לפי שבקש רחמים. דילמא לאו הכי אלא הא דאצטריך ליחסו על שבטו לאיזו דרשה אחריתי. ויעקב אין לו מקום ליזכר דהכי אורחא דמלתא. ולכך קאמר דלהודיע זה מצינו במקום אחר לענין הטובה דחשיב ואזיל נמי יעקב אע"ג דלאו אורחיה בהכי להודיע ולדרוש התם הוא שנזכר יעקב אבל הכא לא לפי שבקש רחמים:

ודתן וכו' שכן לקהת וכו' פירוש דק"ל דכיון שדתן ואבירם היו משבט ראובן למה לא הזכירם תחלה קודם קרח שהיה משבט לוי שהוא השלישי. וכ"ש דלפי הנראה דתן ואבירם היו גדולים מקרח כדאי' במד' על פ' נתנה ראש שבקשו ישראל למנות דהן ואבירם במקום משה ואהרן. ש"מ שהיו היותר גדולים בחכמה. וא"כ אמאי הזכיר קרח ברישא. ותו ק' דמדכתיב ודתן וכו' בוי"ו ש"מ שהם מעצמם באו לחלוק עם משה כמו קרח ולא שמשכם קרח כמו הר"ן איש וא"כ הול"ל ברישא דקרא ויקחו ל' רבים מאחר

דקאי על קרח דהן ואבירם. ומתרץ דקרח היה עיקר הבא בטענה לחלוק. ומש"ה הזכירו ברישא ומהך טעמא נמי כתיב ויקח אלא שדתן ואבירם הואיל והיו שכיניו נשתתפו עמו במחלוקתו אבל לעולם שהם לא היה להם שום טענה ותביעה כלל שהרי הם לא היו משבט לוי. והשתא א"ש מאי דמקשה רש"י בסמוך ומה ראה קרח לחלוק וכולי דלכאורה קשה דהו"ל להקש' הכי למעלה על המקרא. ואמאי נטר להקשות האידנא דנראה דהשתא דוקא הוא דאיכא להקשות כן. ולדברינו ניחא דבשלמא בל"ז על המקרא לק"מ מה ראה קרח וכולי דנימא דהן ואבירם יוכיחו דודאי לא הוה להו שום טענה ותביעה. ואפ"ה באו לחלוק על לא דבר אלא להכעיס וה"נ קרח נימא דהכי הוה אבל עכשיו שהכריח רש"י הכי מלישנא דקרא דקמ"ל דקרח דוקא היה עיקר החולק לפי שבא בטענה משא"כ דתן ואבירם שלא היו אלא נטפלים לעוברי עבירה. מעתה צריכי לבקש ולידע מה היתה טענתו של קרח. ומ"ש שנתקנא על אליצפן וכו'. ק' מנ"ל דילמא על הכהונה לבד נתקנא. וי"ל דא"כ מעיקרא למה הי' משמש עם אחיו הלוים ולמה הניח שאהרן יניפהו ויגלחהו אם איתא שהיה סבור שהכל עשה משה מדעתו. א"ו צ"ל דשפיר היה מאמין קרח שכהונת אהרן עפ"י הדבור היה. אבל כיון שראה נשיאותו של אליצפן חשב דנשיאות זה בודאי עשה משה מדעת עצמו דא"א שהקב"ה גזר ליטול הנשיאות הראוי לבני יצהר שהוא השני ולכך אמר הואיל ועשה דברי זה מדעתו בזה הזיק אף למה שעשה תחלה עפ"י הדיבור ולכך הריני חולק עליו ומבטל כל דבריו ע"ד כל המוסיף גורע והואיל והוסיף זה שהו' בודאי מדעתו גורע וינטל אף מה שעשה תחלה ע"פ הדיבור. זהו מה שחשב קרח בדעתו אבל לעדתו פיתם באמור להם שכל מה שעשה משה עשה מדעתו. ומ"ש רש"י מה עשה עמד וכנס וכו' שנאמר נשיאי וכולי ולהלן הוא אומר וכו' איכא למידק דאמאי אצטריך לאתויי ראיה מג"ש דהתם והרי בהדיא כתיב הכא נשיאי עדה. וי"ל דאפ"ה לא הוה ידעי' אלא דנשיאים הוו ומיהו אכתי לא הוה ידעי' מאן נינהו דדילמא אחריני הוו דהא חזי' נמי במרגלים דאף על גב דכתיב ראשי אלפי ישראל הם. אפ"ה לא הוה אליצור בן שדיאור וחביריו אלא אחריני. משה"ה אצטריך ג"ש דקראי קראי. ואם תאמר א"כ לשתוק מנשיאי עדה דממילא מכח ג"ש ידענא דנשיאים נינהו. י"ל דא"כ לא הוה ילפי' ג"ש זו דאיכא למפרך דהנהו צדיקי הוו דהם הם אשר הקריבו לחנוכת המזבח תחלה ולא מסתבר שהמה הטו את לבם אחר מחלוקת קרח מש"ה כתיב נשיאי עדה דהשתא קראי מועד מופנה הוא והתם נמי מופנה דכתיב נשיאי מטות אבותם והו"ל מופנה מבי צדדין ולמדים ואין משיבין ומ"ש רש"י והלבישן טליתות וכו'. צריך לדעת מה היתה כוונת קרח בזה. ונראה שהיתה כוונתו בזה

לחלוק על כהונתו של אהרן ולטעון כי הכהונה ראויה לו. והיינו דבל' זאת יש לו למשה טענה לומר שכך שורת הדין נותן שלהיו' עמרם הבכור יטלו שני בניו גדולה א' מלך וא' כ"ג. אבל ק' דהא קי"ל שאין הבכור נוטל פי שנים בראוי כבמוחזק. וכשמת קהת עדיין לא ניתנו גדולות הללו ולא נתקדשו ישראל בקבלת התורה. ומיהו לזה יוכל לתרץ משה במאי דקי"ל בפ' יש נוחלין שאם היה אדם שרגיל ליתן מתנותיו לכהן ידוע והיה לאדם זה בהמה שחוטה ומת הכהן קודם שהורמו מתנותיה הבכור נוטל פי שנים במתנות והטעם דמתנות שלא הורמו כמי שהורמו דמיין אף על גב שהמתנות הם עדיין מעורבו' הואיל וסופן ליתר' במצות המלך כמו שהורמו דמיין. ומעתה אף על גב דאכתי לא נבחרו ישראל ולא נתקדש שבט לוי הואיל והיה עתיד ליקדש ולקבל אותם הגדולות והמתנות במצות המלך נימא מתנות שלא הורמו כמי שהורמו דמיין. אבל מה עשה קרח הלבישן טליתות שכולן תכלת וא"ל למשה טלית זו חייבת בפתיל תכלת או פטורה מיד כשא"ל חייבת התחיל לשחק בו ואמר אפשר וכו' כלומר לשיטתך דכל העומד ליתרם במצות המלך הרי הוא כאילו נתרם. הכי נמי טלית זו שכלה מלאה פתילי תכלת אלא שהם מעורבים אבל עומד הוא ליתרם פתיל א' ממנו ולתלותו על הכנף במצות המלך וא"כ נימא כמי שהורמו דמיין א"ו דלאו כמי שהורמו דמיין וא"כ הכהונה והקדושה מיקרי ראוי ואין לעמרם הבכור ליטול בה פי שנים אלא כשמשה נטל המלוכה סגי והכהונה ראויה לזרעו של יצהר שהוא שני לעמרם. זוהי היתה טענתו של קרח והביאו לזה לפי שנתקנ' על נשיאותו של אליצפן כמ"ש רש"י:

פסוק ג

כלם קדושים כלם שמעו וכו' כלומר שהקדוש ברוך הוא שלח לומר להם ועתה אם שמוע תשמעו בקולי וכו' ואתם תהיו לי ממלכת כהנים וגוי קדוש. א"כ מכיון ששמענו בקולו הרי אנחנו כלנו ראוים לכהונה שהרי כך ייעד לנו ממלכת כהנים וכולי. א"כ כלנו נקראים כהנים וגוי קדוש:

פסוק ד

ויפל וכו' דק"ל נפילה זו מה טיבה. ואף על גב דלעיל במרגלי' נמי כתיב ויפל משה ואהרן על פניהם. התם מסיים בה לפני כל קהל עדת בני ישראל כי לא לפני הפושעים נפלו אלא לפני כל העדה למשוך את לבם מלהטות אוזן לדברי המרגלים. אבל כאן דאכתי לא הוו שם אלא קרח ועדתו דבתר הכי הוא דכתיב ויקהל עליהם קרח את כל העדה א"כ למה זה נפל על פניו לפני הפושעים כנראה שהיה מתיירא מהם לכך משני דלאו בפניהם נפל על פניו אלא בינו לבין עצמו כמצר על רעתי לפי שהיה סרחון רביעי. ואפשר עוד דדיוקו של רש"י בכאן מדכתיב וישמע משה ויפל וק' דהול"ל וירא משה דמה שמועה

שמע והלא לא שמע אלא ראה כשבאו וקמו לפניו. א"נ הול"ל בקצרה ויפול משה על פניו. אלא ר"ל דמיד ששמע שהיו באים טרם בואם נפל על פניו שהיה מיצר על ריבוי רעתם. וטעם התרשלות ידיו היא משום דכתיב על שלשה פשעי ישראל ועל ארבעה לא אשיבנו. ומה שהביא המשל כי היכי דלא תיקשי דהיכי אמריי שנתרשלו ידיו והא חזי' בתר הכי שהתפלל אל אלהי הרוחות וכולי האיש אחי' יחטא וכו' ולכך משני עם המשל דנתרשלו ידי האוהב ואמר שמא לא יקבל עוד ממני ואם כן צריך להשתתף עם אחר שעדיין לא בא לידי מדה זו אלא זה הפיוס הראשון. וכן עשה משה ששיתף עמו אהרן בתפלתו דכתיב ויפלו על פניהם ויאמרו וכו' לפי שחשש שאין שורת הדין נותני שהוא יטריח יותר להקב"ה בתפלותיו עליהם. ועל זה שכתב רש"י שהיה זה הסרחון רביעי. ק' דהרי בפרשת דברים פירש"י גופיה וחצרות במחלוקתו של קרח דמחלוקת קרח קודם המרגלים שהרי מעשה המרגלים היה במדבר פארן וכתיב ואחר נסעו העם מחצרות ויחנו במדבר פארן. והרא"ם ז"ל כתב דמדרשי' חלוקים הם. ואפי' לתרץ עפ"י מה שכתבתי לעיל ריש פ' שלח דחצרות נמי במדבר פארן הוה ע"ש. וא"כ אפי' דכשאירע מעשה המרגלים שאמרו נתנה ראש ונשובה מצרימה חזרו קצת לאחוריהם עד חצרות ושם אירע מעשה קרח. וע"ל והוא העיקר דאיכא למידק אמאי לא כתיב התם ובחצרות כדכתיב לעיל במדבר בערבה אלא נראה דוחצרות קאי על מילת בין שהוזכרה לעיל בין פארן וחצרות כלומר סמוך לחצרות שהיה במדבר פארן שם אירע מעשה דקרח ולעולם אחר מעשה המרגלים הוה. ותדע דאל"כ הא דאמריי דנסמכה פ' מרגלים לפ' מרים לומר שהי"ל ללמוד ממרים אמאי לא קאמר נמי שה"ל ללמוד ממה שאירע לקרח ועדתו לפי שדברו לה"ר על משה לומר שהוא מדעתו עשה כן וירד חיים שאולה. א"ו דבתר הכי הוה:

פסוק ה

בקר ויודע וכו' את שכרות וכו' כלומר אפילו תאמרו שאין אתם שכורים מ"מ העת בעצמה את שכרות היא ואין לחלק כדאמריי בעלמא לא פלוג רבנן וכדאשכחן גבי נשיאו' כפים שאין נ"כ במנחה מטעם שכרות ואפילו ביה"כ דליכא שכרות אפ"ה לא פלוג. ומסיים רש"י והוא היה מתכוין לדחותם דלפי האמת הוה שרי במקדש או במשכן דהא היו מקריבין התמיד והקטורת בין הערבים. ומ"מ קיבל קרח דבריו ולא הרגיש שזו דחייה בעלמא לפי שחשב דילמא יש לחלק בין הכהנים דהוו כבר קביעי ולא היו שותים יין כלל לדידהו שזו פעם ראשונה להם ולא נאסרו עד האידנא ביין ולכך איכא .למיגזר בהו:

בקר ויודע וכו' לעבודת לויה וכו' פי' דק"ל לרש"י תרתי חדא הכפל דנראה בלישנא דקרא ועוד אמאי כתיב ואת הקדוש והקריב אליו בוי"ו הול"ל ואת הקדוש יקריב אליו. לכך מפי' דה"ק קרא ויודע ה' את אשר לו לעבודת לויה ואת הקדוש כלומר וגם יודע ה' את הקדוש לכהונה. ומאי דכתיב בתר הכי והקריב אליו אינו דבק עם את הקדוש אלא חוזר על את אשר לו לעבודת לויה שאותם שהיו ראויים להתמיד בעבודת לויה הוא יתי יקריבם אליו. וז"ש רש"י אותם בלשון רבים שלא א' בלבד ישאר לעבודת לויה. ונראה לומר שכוונתו על בניו של קרח שמשה היה רואה שהם יעשו תשובה ויחיו וישובי לדוכנם וכמ"ש רש"י לקמן בסוף דבור רב לכם וכו' והשאר שיעמדו במרדן יאבדו וינטל מידם גם עבודת לויה שכן דין כל המבקש מה שאינו ראוי לו שגם מה שהיה בידו ניטל ממנו. ומאי דכתיב בתר הכי ואת אשר יבחר בו יקריב אליו קאי על הכהונה שא' בלבד ימלט וכדלקמן. ולכך הביא רש"י ראיה מהתרגום יקרב לקדמוהי וכו'. ומ"ש רבינו ומדרשו בקר וכו' היינו משום דעפ"י הפשט ק' דהול"ל מחר ויודע ה' וכו' דהכי אורחיה דקרא. א"נ נימא בבקר ומאי בקר ש"מ לדרשה. ובטעם המדרש למה ביקש משה משל זה דבקר וערב. נראה משום דידוע דהכהן נאחז במדת החסד מדת יום והלוי בגבורה מדת לילה. וז"ש להם אתם בבחי' הדין שאתם לוים ואתם רוצים לשרת בכהונה א"א זה כשם שא"א להפוך ערב לבקר ובקר לערב:

פסוק ו

זאת עשו וכו' וסם המות וכו' דק"ל למה האריך באמרו זאת עשו הול"ל בקיצור קחו לכם מחתות וכו'. ולכך משני דר"ל בזאת דוקא תבחנו לפי שיש בו סם המות למי שאינו ראוי אליה:

פסוק ז

רב לכם וכו' וקרח שפקח וכו' כלומר בשלמא האחרים נתפתו אחרי דבריו של קרח שאמר להם שהכל היה עושה משה מדעתו ושאין ממש בדבריו. אבל הוא שידע שהאמת הוא שיש ממש בנבואת משה הראיה שמתחלה הלך לשרת לאהרן במקדש אלא שעכשיו נתקנא על נשיאות אליצפן א"כ על מה סמך להקריב ולמה לא חש לדברי משה שאמר שאחד בלבד נמלט דדילמא בנבואה הוא אומר כן שהרי הוא היה מודה בנבואתו. ולכך משני שעינו הטעתו וכו' וסבר דדילמא ח"ו אהרן לא הוי"ל לשרת עוד בכהונה מהטעם שכתבתי לעיל דכיון דמינה משה לאליצפן מדעתו כל דבריו בטלים אפי' מה שעשה תחלה עפ"י הדיבור והוא ישמש תחתיו:

פסוק ח

ויאמר משה וכו' התחיל לדבר וכו' דאל"כ ק' כמו שהקשו במדרש וכי יש אדם שמדבר עם יוסף ואומר לשמעון שמע. ומ"מ מ"ש רש"י עד שלא ישתתפו שאר השבטים וכו' ק' שהרי הפ' אומר שמעו נא בני לוי הרי שלא היה מזרז אלא לשבטו של לוי ומאי שאר השבטים דקאמר מר ול' המד' ניחא דקאמר סתם עד שלא ישתתפו אחרים. ואפ' דט"ס נפל בספרים. וצ"ל שאר השבט. וצ"ל דבשעה שדבר משה כן לא היו שם הר"ן איש רובן משבט ראובן ודתן ואבירם בראשיהם דאל"כ כי היכי שהיה מדבר ומזרז לבני לוי למה לא היה מדבר גם כן עם האחרי'. ותדע דלא היו התם דהא בתר הכי כתיב מיד וישלח משה לקרא לדתן וכו' ואם אי' הא התם קיימי:

פסוק טו

אל תפן וכו' הקטורת וכו' ק' דמהיכא תיתי דהוי"ל לפנות אליהם עד שהוצרך לבקש אל תפן וכו' והלא זרים הוו ופשיטא הוא שלא יקבל מהם. וצ"ל שגם לפי הפשט דמיירי על הקטורת לעולם הוי פירושו ע"ד מה שכתב במדרש על חלק התמיד שתניחנו האש. ה"נ רצה לומר שיעשה אות שאינו פונה אליהם והיינו שתניחנו האש לקטורת ולא תאכלנו: **לא חמור וכו' כשהלכתי ממדין וכו'** אין הכוונה לומר שלא נטל החמור ממש משלהם בשעה שהלך דהא מלתא דפשיטא דמהיכא תיתי הרי הם וחמוריהם במצרים הוו והוא נסע ממדין ואיך היה אפשר לו ליקח משלהם אלא המכוון לו' דאחר כך כשהלך למצרים היה יכול לבקש מהם שכר החמו' הואיל ובשבילם הלך למצרים ולא נטל. והיינו דאמרו במדרש מה שהיה דרכי ליטול לא נטלתי מהם בנוהג שבעולם אדם שהוא עושה בהקדש נוטל שכרו שבשביל צרכיהם אני יורד ולא נטלתי:

פסוק יט

וירא וכו' בא בעמוד ענן. כלו' לא מראה שכינה ממש שהרי לא היו ראויים לזה:

פסוק כב

האיש א' וכו' יפה אמרתם אני יודע ומודיע וכו' הק' הש"ח בשם הד"ד דהלשון משמע שהודה הקב"ה להם. ובודאי ק' שאין זה שייך בהקב"ה לומר עליו שינוי דעת מכח מאמר בן אדם. וע"ש מה שנדחק לתרץ זה ולעד"ן דאיכא למידק תו דקדוק אחר מהו זה שאמר הקב"ה אני יודע ומודיע וכו'. ונראה דמ"ש להם הקב"ה הרומו מתוך העדה הזאת הנהו מילי משתמען לתרי אנפי דכך אפי' לפרש העדה הזאת על כללות ישראל כמו על עדת קרח דהיינו כל הנמשכין אחריו וגם המתפתים ומאמינים לדבריו דהנהו נמי שפיר מיקרו עדה דהא אפילו בי עשרה קרויה עדה כדלעיל במרגלים ולכך השיבו משה ואהרן רבש"ע אם כוונתך באמרך הרומו מתוך העדה הזאת רוצה לומר מכת

הפושעים והחוטאים לבד אנו אין בידנו לבוררם ולידע מי חוטא בלבו שאתה לבדך אל אלהי הרוחות יודע מחשבות ואם כוונתך על כל העדה ממש כלו' כל ישראל כ"ש דק' וכי האיש א' יחטא וכו' והשתא השיבם הקב"ה יפה אמרתם כלו' יפה דקדקתם בדברי ולעולם אין דעתי להמית אלא החוטאים לבד והאמת שאין אתם יודעים ומכירים הלבבות לידע מי חוטא אמנם אני יודע ומודיע לכם מי חטא ומי לא חטא:

פסוק כז

ונשיהם וכו' בא וראה וכו' פי' דק"ל דלמאי נ"מ קפיד קרא לספר שגם טפם יצאו עמהם דליכא למימר שבא לספר גנותם שהרי קטן לא בא לכלל דעת ואין ממש במעשיו והוה סגי למכתב ונשיהם ובניהם ותו לא וכ"ש דמכיון דכתב ובניהם גם הטף הקטנים יכולים להיות בכלל שהרי גם הם בכלל בניהם ולאיזו נפקותא קפיד למנות הטף לבדם וליכא למימר נמי דקרא בא לספר גודל רשעותם של דתן ואבירם דמרוב רשע להגדיל הקטטה והמחלוקת הוציאו גם את הטף דא"כ הול"ל ויוציאו את טפם ולא הו"ל למיתלי בטף עצמו לומר שהם יצאו שהרי הם עצמם אין בהם ממש לכך פירש דהיינו דקמ"ל קרא דמן השמים היה שיצאו גם הטף כדי שיאבדו גם הם ובטעם הדבר מה נשתנה עון המחלוקת מכל שאר העבירות שבשבילה נענשי' גם הקטנים אפשר לומר עם מ"ש רז"ל האי תיגרא דמיא לברקא דמיא דכיון דרווח רווח. וא"כ הני קטנים דודאי אתו למסרך וכיון שכן מוטב שימות זכאי ואל ימות חייב וכדאמרי' גבי בן סורר ומורה:

פסוק כח

לעשות וכו' ובניו סגני וכו' דריש חד מגופיה דקרא המעשי' האלה ותרתי מריבויי דאת וכל ואע"ג דאפשר למדרש עוד אחר ממעשים המעשים סבר כמאן דלא משמע ליה וכדאמרי' רבנן דברי' הדברים לא דרשי:

פסוק כט

לא ה' שלחני אלא אני וכו' לאפוקי דלא נפרש לא ה' שלחני אלא אחר שלחני ולא שייך לומר כן מש"ה פי' אלא מלבי:

פסוק לד

נסו לקלם בשביל הקול וכו'. עיין מ"ש התי"ט בפ"ה דאבות בד"ה פי הארץ שהיה קול ממש משמיע ומגיד שירדו חיים לדיוטא התחתונה של שאול ע"ש:

פרק יז

פסוק ה

ולא יהיה כקרח כדי וכו' אף על גב דאמור רבנן כל המחזיק במחלוקת עובר בלא תעשה שנאמר ולא יהיה כקרח לא הביא רש"י זה שאינו קרוב לפשט שהרי השרופים הללו לא

מפני המחלוקת נשרפו דאפילו לא באו במחלוקת כלל מכיון שהיו זרים והקטירו דינם בשריפה דאפילו נדב ואביהו שהיו כהנים נשרפו לפי שהביאו קטורת זרה וכ"ש זרים ובליעת הבלועים היתה מפני המחלוקת דוקא. ועוד שאילו הריקועים הללו היו לזכרון שלא יחלוקו עוד על הכהונה לא היה צריך עוד הזכרון של מטה אהרן כדלקמן. ועל הכל שאם הוא אזהרה הול"ל ולא יעשה כקרח. מש"ה ניחא ליה לפי שאין זו אזהרה אלא נמשך לדלעיל שלא יקרב זר להקטיר כדי שלא יהיה כקרח ועדתו. וניחא מ"ש כקרח לפי מ"ד דקרח היה גם כן מן השרופים:

ביד משה וכו' ומהו ביד וכו' כלומר הן אמת דאשכחן בשאר דוכתי דכתיב ביד משה ופירושו כמו אל משה כגון בס"פ בחקתי אלה המצות אשר נתן ה' וכו' ביד משה. וכן בפ' פינחס ויסמוך את ידיו וכו' כאשר דבר ה' ביד משה ואמנם בהנהו ניחא דליכא למיטעי דהא ידוע שהתורה אמרה הקב"ה למשה פה אל פה. ובההוא דפנחס לעיל מניה כתיב בהדיא ויאמר ה' אל משה קח לך את יהושע וכו' הילכך מצי למכתי ביד משה ואנן ידעי דפירושו אל משה אבל כאן בשלמא אם נפי לפי פשוטו דלו קאי על אהרן א"ש דהוי נמי דומיא דאידך דקראי דפ' תצוה מוכחי להדיא שדיבר הקב"ה אל משה על כהונת אהרן וליכא למטעי. אבל לפי המדרש דדריש לו על קרח ולא מצינו בבירור זה הדיבור שדבר למשה על קרח א"כ לא הול"ל ביד משה אלא אל משה לשון ברור ומשני דר"ל רמז וכו':

פסוק יא

וכפר עליהם רז זה וכו' דק"ל הול"ל לכפר עליכם. ומאי קאמר וכפר דמשמע לשון צווי ודאי ודבר פסוק. ומנ"ל דילמא לא יתכפר בזה. ולכך משני דהוה קים ליה בהכי שרז זה מסר לו וכו':

פסוק יג

ויעמוד וכו' אחז את המלאך וכו' דק"ל לרבינו דאמאי כתיב עצירת המגפה ג"פ דהכא כתיב ויעמוד וכו' ותעצר המגפה ולבתר הכי כתיב וישב אהרן וכו' והמגפה נעצרה. ועם המדרש מתרץ שפיר דתחלה קאמר ויעמוד וכו' ותעצר וכו' כלומר לפי שעה העמידו על כרחו אלא שהיה מערער עליו באמרו הנח לי לעשות שליחותי עד שוישב אהרן וכו' ואז והמגפה נעצרה לגמרי. ועפי"ז נ"ל להבין עיקר הענין שזהו הרז שמסר לו מלה"מ שהקטרת עוצר המגפה כלומר שעוצר לפי שעה עד שתעלה בקשתם ותפלתם למרום. ואז אי ניחא קמי קב"ה אומר למלאך רב הדף ידך ואי לא אומר הכה חלילה ואז תו לא מהני מידי הקטרת כי אין עוד מלבדו כתיב אלא מיהא סגולת הקטרת לעצור לפי שעה עד שיתפללו. וזה נ"ל יותר ממ"ש בש"ח לחלק בין מגפה הבא מצד המערכה וכו' ע"ש. ומ"ש רש"י ד"א היינו דנראה דוחק לומר שיסמוך משה להתיר את האסור עפ"י דברי

מלה"מ. ואיברא דקי"ל דבכל מתרפאין וכו' מיהו היינו דוקא כשהיא רפואה בדוקה אבל רז זה עדיין לא ניסהו ואיך סמך עליו להתיר קטורת זרה דגרע מהנהו דעדת קרח ודנדב ואביהוא שהם בפנים וזה מקטיר בחוץ. לכך מייתי ד"א שעל פי הקב"ה עשה. אבל גם זה דוחק שלא נמצא רמז בכתוב מצווי זה כלל לכך הוצרך גם כן פי' ראשון:

פסוק כא

בתוך מטותם הניחו באמצע וכו' לאו משום דמלת תוך מוכרח לפ' באמצע שהרי מצינו כמה זימנין תוך דלאו באמצע ממש כמו הלכו ביבשה בתוך הים וכן רבים דמש"ה הכא לא מתרגמי' במציעות אלא בגו אמנם נראה דהכרחו של רש"י מדלא כתיב בתוכם אלא הדר וכתב בתוך מטותם יתירא לדרוש שהניחה באמצע ממש:

פסוק כג

ציץ היא חנטת הפרי אבל בפ' וישב פירוש רבינו נץ גדול מפרח ומייתי ראיה מהכא ויוצא פרח והדר ויצץ ציץ ע"ש. דנראה דמפ' דציץ ופרח הכל א'. ובדוחק יש לפ' דה"ק נץ גדול מפרח כלומר כשבא הנץ כבר גדול הפרי יותר מפרח שהרי כשנופל הפרח בא הנץ:

פסוק כה

תלונתם וכו' ויש חילוק וכו' הכרחו של רבינו ברור לעין דאילו כפי הנראה דתלונותם הן שמות רבות הול"ל ותכלינה ולא ותכל. אלא שהענין בעצמו אינו מובן דמה ר"ל שם דבר בלשון יחיד ואפי' הן תלונות הרבה והלא אם הן תלונות הרבה אינו לשון יחיד. ונראה דכוונתו ז"ל שזהו ההפרש שבין תלונותם לתלונותיהם תלונותיה' ר"ל מיני תלונות שונות הרבה זה מתרעם על דבר א' וזה על ד"א. אבל באמרו תלונותם ר"ל מין תלונה אחת שוה בכולן וזהו שם דבר בלשון יחיד אלא דהרבה פעמים נתלוננו ואם פעם א' בלבד אז כתיב תלונתם. כך יש לדחוק ולפ' כוונתו ז"ל אלא דמכל מקום חילוק זה פורח באויר ואין לו על מה שיסמוך. וכבר תמה עליו הרא"ם ז"ל שלא מצא לו חבר בכל המקרא:

פרק יח

פסוק א

ויאמר ה' וכו' למשה אמר וכו' הכריחו הוא דבכל מקום שמצינו בתורה דבור הקב"ה עם האדם עצמו כתיב אחריו לאמר וידבר ה' אל משה לאמר וכן בלשון אמירה ויאמר ה' אל משה לאמר. וליכא למימר דדוקא גבי משה נכתב כן דהיינו לאמר לאחרים כלו' לישראל שהרי ה"נ גבי אהרן עצמו מצינו כך בפ' שמיני וידבר ה' אל אהרן לאמר יין ושכר וכו' דאותה פרשה נמי לא שייכא לישראל ואפ"ה כתיב בה לאמר. ומ"ש הכא דלא

כתיב לאמר. מזה דרשו דר"ל בשביל אהרן אמר כן למשה. וה"נ ממילא נפרש באידך תרתי דבתר הכי וידבר ה' אל אהרן ואני הנה נתתי לך וכו' ויאמר ה' אל אהרן בארצם וכו' כדמייתו לה בספרי להך מלתא על וידבר דלקמן. וטעמא דהתם הוי חידוש טפי דאף על גב דכתיב בלשון דיבור אל אהרן דמשמע גילוי נבואה טפי מלשון אמירה ואפ"ה אמרי' דלא הוא כ"ש באידך. א"נ מייתי לה התם משום דבההוא מלבד הדיוק האמור דלא כתיב לאמר. איכא ראיה כדמייתי לה בספרי להדיא מקרא דלעיל זכרון לבני ישראל וכו' כאשר דבר ה' ביד משה לו דמפרש לה כדפירש"י לעיל ע"פ פשוטו דלו ר"ל על אהרן דבר ביד משה ואותה ראיה לא שייכא אלא אאידך פסקא דלקמן דהיא פרשת מתנות כהונה דודאי כבר נאמרה מיד כשנתכהן אהרן וזהו כאשר דבר כבר אלא שנכתבה כאן לקיימם בברית מלח וכפי המשל דמייתי רש"י לקמן. אבל אינך תרתי השתא נאמרו וליכא למגמר בהו מקרא דזכרון כדלעיל דכתיב כאשר דבר אלא דמינה הדר ולפי הנך תרתי דבכלהו לא כתיבי לאמר ושוין נינהו ללמוד זה מזה. ובזה מתורץ כל מה שהרגיש הרא"ם ז"ל בזה וע"ש מ"ש אמאי לא סגי בלא"ה למילף מההיא ד"ג מיעוטין:

פסוק ו

לכם מתנה נתונים יכול וכו' ההרגש הוא דבתחלה קאמר לכם והדר להי' והול"ל להי' בתחלה והדר לכם שאז הוה מפרשי' קנאם ונתנם לכם וכדדרשי' במתנות כהונה אבל השתא דכתיב לכם תחלה מאי קאמר ומשני דלכם ר"ל לעבודתכם וכי היכי דלא נטעה לפי' לעבודתכם של הדיוט מש"ה הדר מפי' להי' ואילו הוה כתב להי' תחלה לא הוה דרשי' הכי אלא כדכתיבי לעיל:

פסוק ח

ואני הנה וכו' לשון שמחה וכו' ולעיל נמי דכתיב ואני הנה לקחתי את אחיכם הלוים לכם מתנה וכו' התם נמי לשון שמחה הוא דההוא נמי בעבודת הכהנים מיירי כדהכא ואהך דהכא קאי. ומש"ה לא חש רש"י לבאר שם כלום וסמך אדהכא. ובספרי פריך מקרא דואני הנני מביא את המבול. ומתרץ באבוד רשעים רנה. וצ"ל דהתם לפי שכבר נתמלאה סאתם דאל"כ ליכא שמחה כדנפקא לן מקרא דבוצאתם לפני החלוץ דלא כתיב כי טוב. א"נ הוא אינו שש אבל אחרים משיש וכדמשני' בסנהדרין דף ט"ל:

משמרת וכו' צריך לשומרן וכו' ומאי דכתיב תרומותי בלשון רבים. כבר פירש בש"ס בב' תרומות הכתוב מדבר א' תרומה טהורה וא' תרומה תלויה וכו'. אבל רש"י לא פירש כן אלא שבקיה כפשטיה ור"ל תרומות דעלמא:

למשחה לגדולה. אצטריך משום דכהן מחזר אחריה לבית הגרנות משמע מזה שהוא פחיתות וחסרון כבוד. מש"ה קאמר רחמנא למשחה לגדולה. כך אפי' לפי' לפי פשוטו של

מקרא דקאי על תרומתי דלעיל אבל רז"ל פירשוהו דקאי על כל מתנות כהונה לגדולה כדרך שהמלכים אוכלים כדאי' בפ"ב דזבחים ובשאר דוכתי':

פסוק ט

אשר ישיבו לי זה גזל הגר. הכי תניא בספרי. וקשיא לן דהא בהך קרא לא מיירי אלא בקדשי המקדש וכדמסיים קדש קדשים לך וכו' ומה ענין גזל הגר לכאן. והוא אינו אלא ממחנות שבגבולין וליכא ביה שום קדושה. ומה ראו על ככה למדרשיה מאשר יביאו לי. והיותר ק' על רש"י ז"ל שהשמיט דברים אחרים שדרשו בספרי מהך קרא דקרובים טפי למשמעות הכתוב ואת זו דרחוקה טובה העתיקה. ותירץ בני חביבי המשכיל יעקב ה"י דרז"ל הוכרחו לזה מכח תיבת ישיבו דמאי השבה שייך והול"ל יביאו. לכך הוכרחו לפי' על גזל הגר דכתיב ביה האשם המושב להי' לכהן ואע"ג שהוא ממתנות הגבולין ולית בה קדושה. מכל מקו' אמרי' בגוזל בתרא גזל הגר שהחזירו בלילה לא יצא דאשם קרייה רחמנא והנ"נ אמרי' התם מה"ט דאין חולקין גזל הגר כנגד גזל הגר והילכך הואיל וקרוייה אשם דמיא לקנ"ק ושייך שפיר בהך קרא דמיירי בקדשי קדשים. ורש"י ז"ל הביא דרשה זו כדי ליישב מלת ישיבו דקשיתיה ולא מצא ליישבה ע"פ פשוטו אלא דרשה זו אבל שאר הדרשות שאינם מוכרחות בפשט המקרא השמיטם. ונכון הוא:

פסוק יא

כל טהור ולא טמאים ד"א וכו' לפי' קמא ק' דהיכי משתמע מכל דהיינו ריבוייא למעוטי טמאים איברא דמלת טהור ממילא ממעט הטמא. מ"מ תיבת כל מאי דרשת ביה לכך מייתי ד"א לרבו' אשתו. ולר"א ק' דהול"ל כל טהורה אם אי' דאתא לרבות אשתו. לכך מייתי תרווייהו. ועמ"ש בפ' אמור בפ' וכהן כי יקנה נפש קנין כספו בס"ד:

פסוק יט

כל תרומת וכו' כללה בתחלה וכו' פי' לפי שכאן נתן לו הקב"ה המתנות בברית מלח אך כאן לא נכתבו כל הכ"ד מתנות כי יש מהם שלא נזכרו בפי' זו. והילכך כדי שיהיו כלם בברית מלח גם אותן שלא נזכרו כתב רחמנא כלל ופרט וכלל והרי אתה מרבה בכעין הפרט כל שאר מתנות כהונה גם אותם שלא נכתבו כאן שיהיו כלם בברית מלח:

פסוק כז

מלאה לשון בישול תבואה וכו' אף על גב דהכא בתירוש קאי דהא קאמר מן היקב שייך ביה נמי לשון תבואה וכדכתיב נמי בתר הכי וכתבואת יקב:

פסוק כט

מכל מתנותיכם וכו' את כהן בכרי וכו' דייק לומר בכרי דוקא משום דכבר אידגן ונתחייב לאפוקי אם הקדימו בשבלים שאז פטור מתרומה גדולה דעליה כתיב בקרא

דלעיל מעשר מן המעשר ודרשי׳ מעשר מן המעשר אמרתי לך ולא תרומה גדולה מן המעשר וכדאי׳ בגמרא דביצה. ומ״ש רש״י שהלוי כשמפריש ההי״ג יפריש א׳ מחמשים לאו דוקא לעולם א׳ מחמשים. שאם בע״ה הוא בעל עין רעה הלוי נמי שתורם במקומו תורם א׳ מס׳ אלא דמסתמא בשאין ידוע דעתו של בע״ה תורם א׳ מחמשים:

פרק יט

פסוק ב

פירש״י ז״ל זאת וכו׳ לפי שהשטן וכו׳ אע״ג דבכמה דוכתי כתיב חקה ולא פירש״י בהם כך כמו זאת חקת הפסח. מ״מ שאני הכא דבעלמא דרשי׳ כל מקום דכתיב חקה הוא לעכב אבל הכא הא כתיב בסוף הפ׳ והיתה להם לחקת עולם ומההוא ילפי׳ עיכובא דההוא משמע טפי לישנא דעכובא וחקה דהכא מאי דרשת ביה. ע״כ לדרשה זו. וכן בכל דוכתא דחקה יתירה הוא פירש״י הכי כגון בפ׳ בשלח והאזנת למצותיו ושמרת כל חקיו ובפ׳ אחרי מות את משפטי תעשו ואת חקתי תשמרו. והא דלא דרשי׳ הכי גבי אם בחקתי תלכו אלא שתהיו עמלים בתורה כדפירש״י שם ה״ט משום דבכל דוכתא כתיב לי׳ שמירה אצל חקים א״נ לי׳ עשייה אבל בלי׳ הליכי׳ לא מצינו והתם כתיב תלכו ושינה מהאחרים. ומ״ש רש״י מה המצוה הזאת ומה טעם וכו׳ היינו שהשטן בא בטענה חזקה לומר מה המצוה הזאת כלומר מה זאת שיש להקי׳ עליה קושיא חזקה שכל העוסקים בה טמאים והיא גופה מטהרת אבל א״ה שאינם יודעים דינה אין אומרים אלא מה טעם יש בה דהיכי מיטהרים בהזאת אפרה:

אדומה וכו׳ תמימה באדמימות וכו׳ דאי׳ ממום הא כתיב אשר אין בה מום. וליכא למימר דכלהו במום ולעבור עליה בעשה ולא תעשה דלשון אשר אין בה לא משמע לי׳ לאו מדלא כתיב לא יהיה בה מום. ותו דכל היכא דאיכא למדרש דרשי׳ ולא מוקמו׳ ללאוי יתירי. ומ״ש רש״י ב׳ שערות ה״ט דפחות מב׳ שערות בשום דוכתא לאו כלום הוא דגבי שער לבן דטומאה נמי אע״ג דכתיב שער דרשי׳ שנים. ומאי דנקט שחורות דבר פשוט דלרבותא נקטיה. דאף על גב דאמרי׳ האי שחור אדום הוא אלא שלקה. אפ״ה אמרי׳ דפסולה וכ״ש לבנות. וא״צ למ״ש הרא״ם ז״ל דשחורות לאו דוקא דה״ה לבנות אלא דכל שאינם אדומות שחורות קרי להו. ולעד״ן ברור כדכתיבנא. ומיהו ק׳ הוא גופה מנ״ל דילמא אה״נ דלא מיעוט הכתוב אלא לבנות. וי״ל דא״כ לכתוב קרא אדומה כולה. מאי תמימה שיהא האדמומית שבה תמים ולא לקוי ואפשר שלזה כיוון רש״י במ״ש תמימה שתהא תמימה באדמומית דאל״כ לישנא יתורא הוא והוה סגי לומר תמימה באדמימות:

פסוק ג

אלעזר מצותה בסגן. דיוקא מדכתיב ונתתם אותה אל אלעזר דאי לא כתיב ונתתם אלא ונתת הוה אפשר למשמע דלהכשיר אלעזר הוא דאתא וכ"ש דכשרה ע"י אהרן. אבל כיון דכתיב ונתתם דקאי נמי על אהרן ש"מ דר"ל דוקא מצותה באלעזר והיינו דוקא פרה של מדבר מדכתיב אותה אל אלעזר ומשמע ולא אחרת. והטעם מבואר מתוך מ"ש רש"י לקמן בשם ר"מ הדרשן אבל לדורות איכא מ"ד בכ"ג ואיכא מ"ד בכהן הדיוט ומתוך דברי רש"י לקמן משמע דנקט כמ"ד בכהן גדול:

ושחט וכו' זר וכו' דק"ל לפניו ל"ל לכך פי' זר וכו' והיינו אליבא דשמואל ביומא פ' טרף בקלפי ואע"ג דרב פליג וסבר דאלעזר גופיה שוחט והא דכתיב לפניו לומר שלא יסיח דעתו. מ"מ נקיט רש"י אליביה דשמואל דפשטיה דקרא הכי משמע מדכתיב בתר הכי ולקח אלעזר הכהן מכלל דשחיטה לאו אאלעזר קאי וכיון דאפקיה קרא מאלעזר פשיטא דמדלא פירש מי ישחוט ש"מ דאזר קאי דומיא דקדשים דשחיטה כשירה בזר. ואע"ג דהתם בגמ' דריש האי ולקח אלעזר הכהן אליבא דרב נמי. מ"מ פשט הכתוב משמע טפי כוותיה דשמואל הילכך נקט אליביה. ועוד דבספרי שנינו להדיא כוותיה דשמואל ומיהו בספרי א' הכי נמי לקמן בשריפתה דכתי' ושרף את הפרה לעיניו אחר שורף ואלעזר רואה. ואמנם רש"י ז"ל לא נקטה משום דבש"ס לא אתמר הכי אפי' לשמואל אלא דוקא בשחיטתה אבל קרא דשריפה דרשי' ליה ההוא לעיניו לומר שלא יסיח דעתו ממנה ולעולם אלעזר עצמו השורף וכן לדורות הכהן גדול עצמו או הכ"ה למר כדאית ליה ולמכ"ל:

פסוק ד

אל נוכח וכו' במזרחו וכו' הא דנקט רש"י ירושלים דהיינו לדורות ולא נקט במאי דמיירי קרא בשל משה דהתם לאו חדושא הוא דפשיטא דאף על גב דקאי חוץ לג' מחנות יכול לראות פתח אהל מועד משם שהרי לא היה שם שום דבר חוצץ שלא היה שום בנין אבל בבית עולמים סד"א דליכא מציאות שבהיותו חוץ לירושלים יוכל לראות פתחו של היכל קמ"ל דשפיר מצי כדתנן במדות שכל השערים גבוהים חוץ משער המזרחי ע"ש:

פסוק ז

אל המחנה וכו' אלא זב וכו' דאף על גב דטמא זה לא נזכר כלל בפ' שילוח טמאים. מ"מ מסתברא שאינו דומה לזב ומצורע שטומאה יוצאה מגופם. אלא נראה למי דומה לטמא לנפש שהטומאה חוץ מגופו והכי נמי כן ואם כן הך נמי אינו משולח אלא ממחנה שכינה כמו טמא לנפש:

פסוק ט

והניח וכו' לג' חלקים וכו' אף על גב דודאי אינו אלא עפ"י הקבלה וכמ"ש הרא"ם. מ"מ איכא למסמך אקרא דוהיתה לעדת בני ישראל זה של משמרות שהוא לצורך כל עדת ב"י למשמרת זה שבחיל למי נדה הוא שבהר המשחה לקדש בה לעולם כל מי נדה שיעשו לדורות:

למי נדה וכו' לידות וכו' שהשורש ידה בכולם והדגש שבדל"ת דנדה הוא לחסרון יו"ד פ"ה הפועל ולא ירדתי לסוף דעת הרא"ם ז"ל שרצה לומר דהכא שרשו נדה וההוא דלידות שרשו ידה ומכח זה כתב שטעות נפל בספרים ואין הדמיון אלא מוידו אבן בי ע"ש. ועינינו הרואות דכלהו בחדא מחתא דדוקא נדה דבשאר דוכתי שר"ל נדה ממש בודאי שרשו נדה אבל זה שרשו ידה והנו"ן נוספת בשם. וגם הרד"ק בפסוק לידות את קרנות פירש שהוא כמו וידו אבן בי ע"ש. ודומה לו ג"כ ואל עמי ידו גורל:

חטאת וכו' ולפי הליכותיו וכו' כלומר לעולם הא דנקט חטאת אצטריך למשמעותו ל' חטוי דאי לדרשה ליאסר בהנאה לחוד מ"ש שדימה אותה לחטאת טפי משאר קדשים ואי לפשוטו לחוד הול"ל חיטוי. והא דכתב שאסורה בהנאה. אין להק' דהא נהנין ממנה ליטהר דמצות לאו ליהנות ניתנו:

פסוק יג

במת וכו' ד"א וכו' דאילו לפ' ראשון ק' דא"כ לישתוק קרא מבמת. א"נ לכתוב כדלעיל במת לכל נפש וכו'. ולר"א נמי ק' דא"כ הול"ל ובנפש. א"נ הול"ל בנפשות כמו בכ"ג דכתיב ביה בפ' אמור נפשות מת ודרשו בו להביא רביעית דם:

את משכן וכו' לעזרה וכו' הא דהוציא תיבת משכן מפשטה וכתב לעזרה הרא"ם ז"ל כתב משום דאילו במשכן תיפוק לי דאפי' לא יהיה טמא אם הוא זר או כהן שלא בשעת עבודה חייב כרת ע"ש. ואיני רואה בעניי הכרח מזה דסוף סוף מצי' לאוקמיה לקרא לעולם בכהן ובנכנס ע"מ לעבוד. א"נ להשתחוות דאין כאן ביאה ריקנית ולא עוד אלא דבביאה ריקנית נמי אצטריך קרא אם אינו ענין למזיד תנהו לשוגג לחייבו שתים א' משום שוגג בביאה ריקנית וא' משום שגגת טומאה ובמזיד נמי נ"מ לענין מלקות כגון אם התרו בו על טומאה ולא על ביאה ריקנית. ומעתה אפילו בזר נמי שפיר מתוקם. אלא נראה דסמך רש"י ז"ל אפרשת שילוח טמאים דכתיבא אזהרה והתם ילפי רבנן דמיירי בעזרה מן המקראות וכמ"ש רש"י שם וסתמא דמלתא אמאי דאזהיר ענש:

פסוק טו

וכל כלי וכו' בכלי חרס וכו' דק"ל דמלת פתוח יתירה היא דהא מדכתיב אשר אין צמיד פתיל וכו' ממילא דפתוח הוא אלא דמתיבת פתוח למדנו באיזה כלי משתעי קרא

וכדילפי' בפ"ק דחולין איזהו כלי שטומאתו משכמת לפתחו הוי אומר זה כלי חרס שכך למדנו מקרא דבפ' שמיני וכל כלי חרס אשר יפול מהם אל תוכו והשתא קמ"ל דאינו מיטמא מגבו אבל שאר הכלים מיטמאין מגביהן. והיינו דדייק רש"י הא אם יש צמיד פתיל עליו טהור כלומר דוקא בכלי חרס הוא דדייקי' הכי דקרא ביה איירי:

פסוק טז

על פני וכו' ופשוט וכו' הקדים הדרשה לפי שע"פ הפשט ק' דהא כבר כתיב לעיל הנוגע במת וכו' וסתמא קאמר בכל מקום שנוגע ותו דמהיכא תיתי לחלק בנגיעה בין בית לשדה:

פסוק כב

{ב} **ויקחו אליך משלהם וכו'** ודייק נמי ויקחו אליך דכשם שבשביל משה הוא שחטאו שאמרו כי זה משה האיש וכו' כך יקחו אליו הפרה לתיקון:

פרה משל וכו'. ק' דהא אין קטיגור נעשה סניגור דמה"ט אסרי' במתני' דפ"ג דר"ה שופר דפרה לפי שאין קטיגור וכו' משום העגל. והרא"ם ז"ל תירץ במאי דאי' התם דבפנים דוקא אמרי' הכי. ושוב קשיא ליה דא"כ היכי פירש"י לקמן אל אלעזר ולא לאהרן מה"ט דאין קטיגור וכולי ותירץ דס"ס אהרן שהוא עצמו קטיגור ל"ש ואפי' בחוץ אמרי' אין קטיגור וכו' ע"כ. וק"ל טובא דהתם בסוגייא הנז' איתא בהדיא איפכא דפריך והא איכא כף ומחתה. חוטא בל יתגאה קא אמרי'. והדר פריך והא איכא בגדי זהב ומשני בפנים קא אמרי'. הרי בהדיא דבחוטא גופיה נמי מפלגינן מבפנים לבחוץ דבגדי זהב אהרן עצמו היה משמש בהם בחוץ. אבל לעד"ן דאיכא לתרוצי שפיר במאי דאי' תו התם כי פריך והא איכא דם הפר בפנים ומשני הואיל ואשתני אשתני ותו פריך שופר נמי בחוץ הוא ואמאי אסור ומשני כיון דלזכרון אתי כבפנים דמי ע"כ. והשתא הך פרה נמי כיון דלזכרון אתיא ולטהר איכא למימר דכבפנים דמיא ושייך בה אין קטיגור וכו' ומשום הכי לאלעזר ולא לאהרן ומכל מקום הפרה גופה ליכא למיחש דאימת מטהרה ומכפרה לכי נעשית אפר ונימא אנן דבההיא שעת' הואיל ואשתני אשתני ומ"מ יש ליישב בדברי הרא"ם וק"ל:

תמימה על שם וכו' ק"ק דבכלהו הפרה יש בה רמז על החטא כמו אדומה ע"ש החטא אדום לא עלה עליה עול שלא קיבלו עול מ"ש. והכא הוי איפכא דתמימה נראה דרומז על מעשה הטוב. וע"ק דהא תמימה ר"ל תמימה באדמימות ולא תמימה ממום כדפירש"י גופיה לעיל ונראה דחדא מתרצה לחברת' דהשתא הכי מדריש ישראל מעיקרא הוו תמימי' ממום ושוב נעשו תמימים באדמימות דהמודה בע"ז כופר בכל התורה. מה תקנתם אשר אין בה מום:

{י} **עץ ארז וכו'** ועוד נראה דהו"מ למימר דג' מינין ע"ש ג' מיני מיתה שהיו שם עדים והתראה בסייף עדים בלא התראה במגפה לא עדים ולא התראה בהדרוקן ובאלו יתרפאו כדלקמן. ומ"ש סימן שהגביה שנתגאה וכו' אע"ג שזה היה עון ע"ז ולא עון הגאוה כמו גבי מצורע דהתם ניחא שהנגעים באים על גסות הרוח. מ"מ י"ל דה"נ א"ש כמ"ש רז"ל והביאו רש"י בפ' ודי זהב שהעגל עשו מרוב זהב ומייתו לה מקרא דוישמן ישורון ויבעט. נמצא דשפיר קאמר שנתגאו מרוב כל טוב:

פרק כ

פסוק א

כל העדה וכו' ואלו פרשו לחיים. פי' פרשו לחיים שלא היו בכלל גזרת במדבר הזה יתמו. אלא הללו כלם היו ראויים לחיות וליכנס לארץ אילו לא חטאו אבל האמת שלא היו כלם לפי שחטאו אחר כך בשטים ומתו במגפה כ"ד אלף. ולקמן במה שפירש"י בפרשת ויסעו מקדש מוכח טפי שזו כוונתו ע"ש:

ותמת וכולי למה נסמכה וכו' ההרגש הוא דמפשטא דקראי משמע שאחר ציווי מעשה הפרה אירע מיתת מרים וזה א"א בשום פנים דמעשה הפרה היה כמה שנים קודם. דפרשת פרה אדומה היא אחד מח' פרשיות שנאמרו ביום שהוקם המשכן ומיתת מרים היתה בשנת הארבעים. ומעתה מקשה רש"י וא"כ למה נסמכה. ומאי דמשני לומר לך מה קרבנות מכפרין אף מיתת הצדיקים מכפרת. הק' המפ' ז"ל דא"כ מ"ש דאסמכה לפי' פרה שאינה קרבן ממש טפי הו"ל להסמיכה גבי קרבנות ממש. ותי' בדבק טוב דא"כ לא הוה מוכחה מלתא דדילמא מעשה שהיה כך היה שבאותו פרק מתה אבל גבי פרה מוכחא מלתא שפיר מלעיל. ולא נהירא דאי נמי הוה סמיך לה לפרשת ויקרא ולפרשת צו שפיר הוה מוכח מלתא דהנהו נמי ודאי נאמרו בתחלת הקמת המשכן. ונלע"ד דה"ט דאסמכה טפי לפרשת פרה להודיע מלתא בטעמא איך שורת הדין נותנת שימותו הצדיקים לכפר על עונות הדור דאטו טוביה חטא וכולי והודיע הכתוב שזה דומיא דפרה אדומה שאמרו במשל שבן השפחה טינף ואמרו תבא אמו ותקנח הצואה. ה"נ ידוע דכנסת ישראל היא קרויה אם הבנים וכמ"ש ז"ל אין אמו אלא כ"י שנאמר ואל תטוש תורת אמך. ועוד אמרו בפי' הרואה הבא על אמו בחלום יצפה לבינה שנאמר כי אם לבינה תקרא. והשתא ניחא שכשהבנים חוטאים הקב"ה נוטל החכמים והצדיקים והצדקניות שהם האבות והאמהות כדי שיקנחו הם הצואה שיכפרו על הבנים. וא"ש נמי דנסמכה מיתת מרים ולא מיתת צדיק א' כגון אהרן להודיע דאפילו נשים צדקניות מכפרות. וראיתי בשלהי מ"ק דהתם ל"ג מה קרבנות מכפרין אלא מה פרה אדומה

מכפרת והשתא ניחא טפי מאי דאמרן. והת' שם כתבו מה פרה אדומה מכפרת פי' על מעשה העגל וכדאמרי' במ' משל לבן שפחה וכו' תבא אמו וכו' וקרוב לומר שהם ז"ל כוונו למאי דאמרן לאסבורי טעמ' למלתא. והטעם הוא מפני הערבות. ומ"מ נראה דהא דמיתת הצדיקים מכפרי' היינו כדאמור רבנן התם דף כ"ה שכל הבוכה ומתאבל על אדם כשר מוחלין לו כל עונותיו ובענין זה דוק' הוא דמכפרי':

ותמת שם וכו' בנשיקה וכו' מדברי רבינו נראה דיליף לה מג"ש דשם שם מאהרן ואף על גב דהוה אפשר למפרך מופנה מב' צדדין הוא דהכא במרי' כתיב תרי זימני שם שם ובאהרן נמי מופנה דכתיב וימת אהרן שם בראש ההר והואיל וכתיב בהדיא בראש ההר שם ל"ל. א"ו לאפנויי ולמילף למרים שהיתה בנשיקה אלא דבשלהי מ"ק אמרי' גבי מרים דיליף ג"ש שם שם ממשה. ונראה דאהרן גופיה אע"ג דכתיב ביה ע"פ ה' אצטריך למילף בדידיה ממשה משום דבאהרן לא כתיב עפ"י ה' במיתה גופה דהכי כתיב ויעל אהרן הכהן אל הר ההר ע"פ ה' וימת שם באופן דע"פ ה' לא קאי על ענין מיתתו אלא בענין עלייתו אל הר ההר והדר כתיב וימת שם. ואיכא לפרושי דר"ל דעלייתו ע"פ ה' היתה ובציוויו ולא קאי על המיתה כלל לומר שמת בנשיקה הילכך אצטריך למילף איהו גופיה ממשה דכתיב בהדיא וימת שם משה וכו' ע"פ ה' וטעמ' דמשה שהוא עדיף טפי דכתיב ביה ולא קם נביא עוד וכו' הוי טפי דרך כבוד של מעלה לכתוב בו בהדיא אבל באהרן שלא הגיע למדרגת משה [דאף על גב דאמרי' הוא אהרן ומשה מלמד ששקולים היו היינו מעיקרי' אבל אחר כך נתעלה משה טפי] לא כתב ביה קרא כ"כ בבירור אלא ברמז ואף אותו רמז לא נכתב כאן שהוא עיקר סיפור מיתתו אלא בפי' מסעי. ומרים דלא הוי דרך כבוד של מעלה לא כתיב בה ע"פ ה' מכלל אפי' ברמיזא כמו גבי אהרן. ולזה כוון רש"י במאי דמסיים ובאהרן נאמר ע"פ ה' באלה מסעי כלומר ולא הכא מטעמא דאמרן. נמצא שעיקר המלמד לשניהם הוא משה ושפיר אמרו במ"ק אתיא שם שם ממשה ואם תאמר סוף סוף שם גבי אהרן למה לי. וי"ל דאי לאו שם דיתורא הוא לא הוה ילפי' לדידיה ממשה מע"פ ה' דהא איכא למפרך כדלעיל דמשה שאני:

פסוק ב

ולא היה מים וכו' הבאר וכו' טעמא שהיה הבאר דוקא בזכו' מרים טפי מאידך. ידוע לי"ח שהבאי ה"ס המל' עלמא דנוק'. ומן בזכות משה דהוה בעמודא דאמצעיתא לחם מן השמים. ועננ' כבוד בזכות אהרן שה"ס החסדים ואהרן הוא בחסד יסוד דאבא. ומ"מ חזרו כולם בזכות משה דמשה כולהו הוו ביה כי ה"ס מקור היסודות דאו"א. עיין במ"נ. ובאר נמי המשיך דאיהו בסוד בעלה דמטרוניתא איש האלהים:

פסוק ח

ואת בעירם מכאן וכולי הכי אי' בש"ס דמנחות וק' מנ"ל דילמא לאו היינו טעמא אלא משום צער ב"ח דהוי דאורייתא וי"ל דא"כ לא הוה צריך למכתב הכא והשקית וכו' והוה סגי במ"ש אח"כ ותשת העדה ובעירם דממילא הוה אמינא למה לי דקפיד קרא למכתב ששתה גם הבעיר' אי לאו לאשמועי' דחס המקום על צערם של ב"ח והך קרא סוף סוף יתירא הוא א"ו ללמד דבלא טעמא דצער ב"ח הכא קפיד טפי להיות ממונם של ישראל. א"נ ילפי' מדכתיב בעירם בכינוי:

פסוק י

המורים סרבנים וכו' כל ג' הפירושים אי' במדרש. ואיכא עוד אחר המורים חצים. והשמיט זה רש"י לפי שנר' לו רחוק מן הפשט ואלו הג' מייתי להו לשלשתם לפי שלא ידע איזה יכשר דבכל חד איכא קצת מן הקושי דלפי' סרבנים הול"ל ממרים כמו ממרים הייתם וכו' ותו דלא שייך כ"כ הכא ל' סרבנות. ופי' השני דוחקו נגלה לפרשו בלשון יוני. והפי' הג' נמצא שהעיקר חסר דהיינו את מוריה' דבל"ז נמצא שלא אמר להם שום דבר רע אדרבא מעליותא היא שהגיעו לכלל הוראה. ומיהו מדלא קאמר רש"י דבר אחר כדרכו בכל כה"ג נר' שדעתו ז"ל דאיתא להא ואיתא להא דמשה רבינו אמר מלת' דמשתמעא לכמה אנפי. משום דאותם שאמרו להם מה לכם מאיזה סלע וכולי כדפירש"י לעיל לא יבצר בהו חדא מתלתא אנפי שהביאם לומר כן. ואפשר דאיכא הכי ואיכא הכי שקצתם אמרו כן מכח זה הצד וקצתם מצד אחר והיינו או מצד רשעות להכעיס או מצד טפשות גמורה שלא ידעו הבין שא"א להוציא מים אלא מאותו סלע שנצטוו ואי נמי אפשר ג"כ מצד חכמה והתבוננת דמכח איזה טעם היו מכריחים שהיה באפשר למשה להוציא המים מאיזה סלע שיהיה. ולכך כלפי בעלי הכח הראשונה אמר להם סרבנים כלו' מכעיסין בסרבנותם וכלפי הבי' אמר שוטים וכלפי הג' מורים את מוריהם שרוצים להתחכם ולהתבונן טפי מנייהו:

פסוק יא

פעמים וכולי אמרו שמא וכולי לפי"ז נמצא שלא טעה משה אלא הו"ל ידים מוכיחות שכך היה צריך לעשות. וק' דאמרי' במדר' והביאו רש"י בפרשת מטות ויאמר אלעזר הכהן וכו' דלפי שבא לכלל כעס באמרו שמעו נא המורים בא לכלל טעות. והר"אם ז"ל הק' כן וכתב דשמא אגדות חלוקות הן. ולע"ד דאדרבא הא בלא הא לא סגי דאיכא למידק במ"ש כאן רש"י שאמ' משה שמא צריך להבו' כבראשוני לפי שראה שדבר לסלע אחר ולא הוציא וזה אינו מספיק כלל דהואיל וידע משה אחר כך שאותו הסלע הראשון לא היה הסלע שנצטווה שהרי כך אמר להם המן הסלע הזה שלא נצטוינו וכולי א"כ

ליכא לאוכוחי מיניה מידי שצריך להכות והו"ל כשנמצא הסלע האמיתי לדבר לו ג"כ תחלה כמו שדבר לסלע הראשון ושוב אם יראה שאינו מוציא אז ודאי היה מקום לחשוב דדילמ' צריך להכות כבראשונה אבל השתא אין דנין אפשר משא"א דהסלע הראשון לא היה אפי' לו להוציא לפי שלא נצטוו עליו והסלע הזה שנצטוו לעולם אם היה מדבר לו היה מוציא אלא איברא היינו טעותא לפי שבא לכלל כעס שדן דין שאינו דין:

פסוק יב

יען וכולי גלה הכתוב וכו' פי' דק"ל דהא כתיב אשרי נשוי פשע כסוי חטאה ואמאי הכא גילה הכתוב חטאו. ומשני דהכי ניחא ליה למשה כדי שלא יאמרו בעון דור המדבר וכו' והוא עצמו ביקש שיכתב סרחונו. ולפירושו ז"ל א"ש מאי דכתיב ויאמר ה' אל משה דהואיל וזה עונש לא הול"ל ויאמר דאמירה רכה אלא וידבר. ועפ"י האמור ניחא שזה לכבודו ולעשות לו נחת רוח אמר לו כן שיכתב בתורה. ומ"ש רש"י והלא הצאן ובקר וכו' שנר' מזה שחטאו היה מה שאמר שמעו נא המורים המן הסלע וכו' שהראה בזה כאילו לא היה בכחו יתברך להוציא מים מכל סלע ונתן מקום לליצני הדור לומר שהוצאת המים מאותו סלע לא היה דרך נס אלא דרך טבע אותו סלע והוא דומה למ"ש הצאן ובקר אלא דהתם ק' טפי ולקמן פי' להקדישני שאילו דברתם וכו' שנראי שחטאו היה הכאת הסלע. והרא"ם ז"ל האריך בזה. ומסיק דאגדו' הן ואפי' דלא פליגי ע"ש. ואני ראיתי בילקוט בשם ילמדנו וז"ל ד' חטאות כתובין כאן לא האמנת' לא קדשתם מעלתם מריתם. לא האמנתם שלא אמרתי לכם להכות והכיתם אותו. ולא קדשתם לעיני כל ישראל להוציא מים מכל סלע שרוצים. מעלתם אמרתם המן הסלע הזה נוציא. מריתם שאמרתי ודברתם אל הסלע שנה עליו פרק א' ועברתם על דברי ע"כ. הרי מבואר הכל באגדה אלא שדרשת הפסוקים אינו מכוון עם דברי רש"י אלא הוא להיפך דמאי דמייתי רש"י על לא האמנתם מייתי התם על לא קדשתם:

לכן בשבועה וכולי הכרחו מבואר דאל"כ הא כבר כתיב יען וכו' והאי לכן יתירא הוא ולכך פירשוהו לשון שבועה. ואם תאמר מה ענין לכן אצל שבועה. נלע"ד דזימנין מצינו כן דר"ל אמת כמו כן דברת וכן רבים. וה"ק לכן כלומר שנשבע הוא יתברך בחותמו שחותמו של הקדוש ברוך הוא אמת. כן נ"ל. וא"צ למה שנדחק הרא"ם ע"ע:

פסוק יד

אחיך ישראל מה ראה וכו' ההרגש שמבחוץ דהול"ל אחיך בני ישראל לשון רבים. א"נ לימא אחיך ותו לא דהא ליכא אלא חד אח כידוע. וניחא ליה דקאי על ישראל סבא:

אתה ידעת וכו' לפיכך פירש וכו' פי' דק"ל דהו"לל אתה יודע. לכך מפרש דקאי על זמן העבר ידעת לשעבר שהיה לך לפרוע השטר חוב לפיכך פירשת לך:

פסוק טו
וירעו לנו סבלנו וכו' פי' שלא היה כמו הגזרה כי גר יהיה זרעך בלבד אלא מלבד הגרות סבלנו צרות רבות שהרעו לנו בעבודת פרך. ומכל זה אתם נצלתם ואנו סבלנו יותר מן הראוי לנו בשבילכם:
ולאבותינו מכאן וכולי דאל"כ הו"לל וירעו מצרים לנו ולאבותינו דהוה משתמע תרוייהו בחדא מחתא:

פסוק טז
מלאך זה משה וכולי דאל"כ ל"ל לשקר הכתוב אני ה' אני ולא מלאך:

פסוק יז
לא נשתה וכו' מי בורות וכולי ההרגש הוא דממ"נ אין ממש בדבר זה שאם המים היו מצויין בנהרו' מה רבותא היא שלא שתו מי באר. ואם לא היו מצויין איך אפשר וכי ימותו בצמא. ובא רבינו להכריח דע"כ אין הכוונה על הבארות של אדום דא"כ לא הול"ל באר בלשון יחיד. א"ו ה"ק אף על פי שיש לנו באר נקנה מהם מים וממילא במכ"ש שאם יקנו מים דלאו אורחייהו במכירה עם היות שיש להן באר כ"ש שיקנו לחם אעפ"י שיש להם מן:

פסוק כו
את בגדיו וכו' פשוט ידיך וכולי נראה לפ' דהנך תלת מילי כנגד שלשה דברים שבהם מתעלים החכמים והצדיקים על שער העם במחשבתם ובדיבורם ובמעשיהם. וכתיב במתים חפשי. ולכך א"ל פשוט ידיך ופשט לומר דמעתה נפטר מלעסוק בידיו במצות. קמוץ פיך מלדבר. עצום עיניך מלהסתכל ולחשוב בעין השכל בדברי קדושה:

פסוק כז
ויעש משה אע"פ שהדבר קשה וכו' נראה דק"ל לרבינו ז"ל דהאי ויעש משה יתיר' הוא דהא כתיב בתר הכי ויפשט וכולי ומה חיסר הכתוב שלא אמר בהדיא דרמז עליו באמרו ויעש משה. ומשני דקאי על מ"ש לו הקב"ה בתחלה קח את אהרן וכו' ופי' רבינו לעיל קחנו בדברים אמור לו אשריך שזכית וכו' מה שאין אני זכאי לכך. וע"ז בא הרמז באמרו ויעש משה כלו' שלקחו בדברים וא"ל כאשר גזר עליו השם יתברך. ואף על פי שהיה הדבר קשה עליו לאמרו. אף על פי כן לא עיכב דהו"מ למימר רבונו של עולם מה נשתניתי ממנו שהוא זוכה שיירש בנו כתרו ואנא מ"ט לא:

פסוק כט
ויראו כל העדה וכו' אפשר מי שעמד וכו' יש להבין מאי סבור אטו לפי שעצר המגפה לכך לא הו"ל למות וכי לא היו יודעים שהוא סוף כל האדם והלא אבות העולם נמי צדיקים גמורים היו ואפ"ה מתו. ועוד יש להבין מי הגיד להם שמת ע"י מלאך המות עד

שבאו לידי תמיהא אפשר מי שעמד וכו' ישלוט בו מלאך המות והלא משה לא אמר להם אלא מת ומנא להו לחשוב במונח קיים שמת ע"י מלה"מ ואח"כ לתמוה על המונח ונראה לפי שכתב מהרח"ו זלה"ה והובא בס' טוב הארץ כי יש ב' מלאכים ממונים על המיתה א' ממונה על מתי ח"ל ואפי' הטובי' ושמו סמא"ל וא' על מתי א"י ושמו גבריא"ל וכולי ועוד שם כי הנפט' בח"ל נשמתו בעת צאתה מגופו מתלבש' בכחות אויר ח"ל וצריכה כמה טורח עד בואה לשער השמים ושם מתטהרת וכו' אמנם הקדושים המתים אף בח"ל לא יצדק בהם לשון מיתה אלא גויעה והם משל לאיש השוכב על ערסו וכו' כענין יעקב אבינו ולזה לא מגע עליית גופו לא"י שהיה יודע שאין תביעה לחצונים עליו וכן מעלת מיתת אהרן ומרים הכל מעלה א' מפני קדושתם ואלו אינם חייבים בכליון הגוף בעפר וכולי ע"ש. ובזה מובן שאמרו ישראל בשלמא אם היה בא"י לא היינו תמהים כלל ממיתתו דנאמר ע"י גבריאל מת. אבל עכשיו שהוא בח"ל דתמן המיתה ע"י מלה"מ כדא'. אפשר מי שעמד כנגד מלה"מ ישלוט בו מלה"מ. וא"ת ע"י גבריאל א"א להיות זה בח"ל. מיד בקש משה רחמים והראוהו מלה"ש מוטל במטה כלומר שהוא מאותם הקדושים שאינם חייבין בכליון הגוף בעפר אלא גופו קיים מוטל במטה והיתה מיתתו בנשיקה שלא ע"י מלאך שאינה אלא גויעה. ראו והאמינו וזהו ויראו כל העדה כי גוע אהרן כלו' גוע ולא מת ואז האמינו כדאמרן:

כי גוע אומר אני וכו'. הא דהיפך רש"י דבתחלה פי' כל בית ישראל לפי שעד כאן ביאר דברי הכתוב והשתא בדיבור זה לא בא אלא לפרש ולהגיה התרגום:

פרק כא

פסוק א

ישב הנגב זה עמלק וכו' ראו ישראל לבושיהם וכו' רשעים הללו תפח רוחם כי אינם יודעים לעשות רע דכי היכי ששינו לשונם אמאי לא שינו את לבושיהן נמי דקיל טפי לשנות המלבוש מלשנות הלשון. ובזה היו מרמים בודאי את ישראל שהיו סבורים בפשיטות שהם כנענים והיו מתפללין על כנענים והם אינם אלא עמלקים. ואפשר שלא יכלו לשנות את לבושיהם דהול"ל איזה כישוף בלבושי' ודחוק. אך קשיא לי מנ"ל לרש"י ז"ל הך מלתא דבמדרש לא אמרו כן וז"ל בילקוט אמר ר' יהודה בר שלום לבוש כנעני לבש ולמד שיחת כנעני אמרו רבש"ע אין אנו יודעין מי הן. מכל מקום עשה בהן מדת הדין שנאמר אם תתן את העם הזה וכולי עד כאן. הרי בהדיא להפך מדברי רבינו ז"ל. ולא ידענא אמאי לא העירו בזה המפרשים ז"ל וצריך ישוב:

דרך האתרים דרך הנגב וכולי דבר אחר דרך התייר וכו' לפי' ראשון ק' דהול"ל דרך התרים בלא אל"ף. דלפי' שני איכא למימר דהאל"ף הנוספת רומזת על הארון הוא התייר הא' המיוחד. אבל לפי' שני ק' טפי דלא הול"ל אתרים בלשון רבים. לכך מייתי תרווייהו. וכוונת המד' לאו למימרא דלפי ששמע דהארון נוסע לפניהם לפיכך בא לערוך מלחמה דאין טעם לזה כמו שהק' הרא"ם ז"ל ונדחק בביאורו ע"ש. אלא ה"פ לע"ד דקודם שיבא ישראל הוא ידע והרגיש שהיו באים על ידי התייר הגדול שהיה נוסע לפניהם ג' ימים וכיון שראו הארון ידעו כי הם באים ואז יצאו לקראתם להלחם וז"ש כיצד שמע כי בא ישראל. ומשני דרך האתרים והילכך וילחם בישראל וכו':

וישב ממנו שבי אינה אלא וכו' דמכדי כתיב וישב ממנו הא תו ל"ל אינו יודע שהוא שבי א"ו ה"ק וישב ממנו מה שכבר היה שבי ביד ישראל דהיינו מהעבדים או השפחות שקנו להם בשביה ומדכתיב שבי משמע שבי א' לבד. ועדיין איני יודע אם עבד או שפחה נשמעיניה מן הדא דכתיב וַיִּשְׁבְּ ולפי הדקדוק תיבה זו אין לה משקל שהרי הוא מנחי למ"ד ה"א ששרשו שבה והול"ל וַיִּשְׁבֶּה הן אמת שנמצא בחסרון ההי"א אמנם אין זה משפט נקודתה אלא בסגול פ"ה הפועל ע"מ יגל א"נ בב' שוואי"ן אבל אותיות איתי"ן בציריי"י כמו וַיִּבְךְּ וַיִּשְׁתְּ אבל זו יוצאה מהכלל ובאה ע"מ וישבה ונחסרה ההי"א ונהפך הסגו"ל לשבי"א לסימן הנקבי' לי' ששפחה היתה:

פסוק ג

ויחרם אתהם בהריגה וכו' כתב בש"ח דהיאך שייך לומר על בני אדם חרם. לכך מפי' בבני אדם לשון הריגה ובעריהם חרם גבוה ע"ש. ולא דק במ"ש דחרם שייך על הכל וגם על בני אדם דמחרים אדם עבדו ושפחתו הכנענים. וכתב הדר הוא בפי' בחקתי. אלא הכרחו של רש"י שהרי הם לא נדרו להחרים רק את עריהם ולא אותם. ועוד דכיון שהיה מסופק להם אם היו מבני כנען מז' אומות דהרי הם בכלל לא תחיה כל נשמה הו"ל ספיקא דאורייתא לחומרא ואיך הותר להם לקיימם לעבדים ולהחרימם א"ו הוא לי' הריגה:

פסוק ח

כל הנשוך וכו' ואמרו רבותינו וכי וכו' עיין מ"ש בס"ד בספרי ש"ל בפס"ק דר"ה:

פסוק ט

נחש נחשת וכולי הקב"ה קוראהו נחש וכולי הקושיא מבוארת ומפורסמת וכמו שהק' בש"ח בשם הרמב"ן ז"ל שהרי לא הזכיר נחש אלא עשה לך שרף ע"ש. ונלע"ד לומר ויתיישבו בזה ג"כ כמה דקדוקים בל' הכתוב עפ"י מה שראיתי לרבינו בחיי ז"ל על פי ויסר מעלינו את הנחש דהזכירו בל' יחיד כי ירמוז לנחש שלמעלה הוא הכח הממית

ע"ש ויש סמך לדבריו בס' הזהר בפ' תזריע וז"ל דבגין לישנא בישא חויא אזדמן בין לתתא דכתיב וישלח ה' בעם את הנחשים השרפים ע"ש ואין להק' דא"כ והשרפים מיבעי ליה דתרין אינון וחד אתחזרו חד לעילא וחד לתתא (וכ"כ שם בזהר) ואיכא למימר דלפי שדברו להי"ר למעלה ולמטה כדכתיב באלהים ובמשה הילכך גירה בהם הקב"ה הנחשים השרפים נחש לעילא שרף לתתא. וכשהלכו ישראל אצל משה אמר ליה לדידך לא צריכי' לפייס שכבי' ידענו בך שאתה מוחל על כבודך ומאחר שתמחול השרפים ילכו ממילא לתתא אבל מה שאנו מבקשים מאתך שתתפלל אל ה' ויסר מעלינו את הנחש העליון שבא כנגד מה שדברנו באלהים וכן עשה ויתפלל משה וא"ל הקב"ה עשה לך שרף כלומר אדרבא כבודי אני מוחל להם אבל על כבודך אני מקפיד. ומשה רבינו מיעט כבודו והרבה כבוד שמים לכך עשה להיפך ויעש משה נחש כלומר כבודי כאין אבל מה שאני מזהיר אתכם לשוב בתשובה לגבי קוב"ה וכדי שידעו שמה שעשה הוא נגד הנחש העליון ולא נגד השרף לכך עשהו של נחשת שכך אמר הקדוש ברוך הוא קוראו לעליון נחש ואני עושהו של נחשת לשון נופל על לשון:

פסוק טו

ואשד הנחלים וכו' נזדעזע ההר וכו' הכי איתא בילמדנו. אבל בגמרא פ' הרואה אמרו את והב שני מצורעים היו והיו מהלכים בסוף מחנה ישראל כי הוו חלפי ישראל אתו אמוראי עבדי להו נקירת' וכו' ולא הוו ידעי דארון קא מסגי קמייהו דישראל והוה ממיך להו טורי מקמייהו כיון דאתא ארון אדבקו טורי בהדי הדדי וקטלינון ונחת דמייהו לנחלי ארנון כי אתו את והב חזו דמא דקא נפיק מביני טורי אתו וא"ל לישראל ואמרו שירה ע"כ. ורש"י ז"ל נסיב לה כפי המדרש דמשמע ליה טפי בפשט הכתובים בפי' את והב וכו' וגם דבדרך זה ניחא דמה ענין שירת הבאר לנס זה אלא לפי שהבאר הודיעה להם הנס. אבל במ"ש במד' דנזדעזע ההר של א"י וכו' לא פליג בזה על הש"ס דלעולם ענין דבקות ההרים בהדי הדדי לאו מלתא חדתא היא דלעולם כל ההרים הוה הארון ממיך להו ואמנם לא היה אלא לשעה ולאחר שעוברים ישראל היו חוזרים ההרים למקומן. ומ"ש דגי נשארו בהן היינו שלא נתלשו ממקומן אפילו בשעה שעברו ישראל דרך שם והשתא הכא מה שהוצרך המד' לטעם השפחה היוצאת להקביל וכו' היינו להודיע מ"ש שנתלש ההר של האמורי והלך לגבי הר של מואב ולא היה הענין להיפך ולזה צריך לטעם כשפחה וכו' והכי אי' בהדיא בבמדבר רבה ובילמדנו הר שבארץ מואב לא נזדעזע והר שבא"י נזדעזע ומפני מה נזדעזע ההר שבא"י מלה"ד לשפחה וכו' ע"ש:

פסוק טז

ומשם בארה וכו' נתת פת לתנוק הודע לאמו וכו' נראה דהתינוק הוא ישראל כי נער ישראל ואוהבהו. ואמו ידוע דהבאר רמז עליה היא כנסת ישראל שכינת עוזנו:

פסוק יח

באר חפרוה וכו' משה ואהרן. נראה משום דתרתי זימני נותן להם הבאר בראשונה מיד בצאתם ממצרים כדכתיב בפרשת בשלח וכשמתה מרים נסתלק והחזירוהו משה ואהרן כדכתיב לעיל בפרשה מש"ה כתיב תרי זימני חפרוה שרים כרוה נדיבי העם. ואע"ג דבמדרש פירשו בענין אחר על האבות ע"ש. רש"י ז"ל פי' כפשוטו:

פסוק כ

ומבמות הגיא וכו' ד"א וכו' דאילו לפי' ראשון מ"ש דברישא קרי להו למשה ולאהרן שרי' והדר קרי להו נדיבי העם הול"ל חפרוה וכרוה שרים. ועוד דלא א"ש לשון במשענותם כיון דלא הו"ל אלא מטה א'. ולפי' ב' דלא שייך בזה כרוה דמשמע שהם הוציאוה מעיקרא וטפי הול"ל משכוה נדיבי העם:

ונשקפה אותו הפסגה וכו' דבר אחר ונשקפה הבאר וכו' דאילו לפי' קמא ק' דהול"ל הפסגה הנשקפה וכו' ואמאי כתיב ונשקפה. ולפי' שני הול"ל ונשקפה מן פני הישימון ולא על:

פסוק כא

וישלח ישראל וכו' ההרגש הוא דהיכי עבדי ישראל מלתא מדידהו בלא משה דהא לעיל אצל אדום כתיב וישלח משה והכא משמע דלאו הכי ומשום הכי קאמר דאינו כן דבמקום אחר כתיב ואשלח וכו':

פסוק כג

ולא נתן סיחון לפי וכולי לעיל גבי אדום ומואב לא הוצרך למיהדר אטעמא אמאי לא שבקינהו דהטעם ברור לפי שחשבו דמדי עברם יעשו להם איזה רע אי בהם ואי בממונם. אבל הכא גבי סיחון דלא עבד כדעבדי אינהו שישבו במקומם אלא שמיחו בידם וישראל נטו מעליהם ולא היתה שם מלחמה. אבל זה לא די שלא רצה אלא שיצא מארצו להלחם עמהם ומ"ט עבד כדין הו"ל להמתין ולראות אם יבאו ליכנס בארצו אז יצא וילחם בהם לכך אצטריך לומר דהטעם שהוא כל עצמו היה שם לשומרן מפני ישראל והילכך כיון שבאו קרוב לתחומו יצא להלחם סבור היה לאבדם ובזה יתרצה שכרו מן אותם המלכים:

פסוק כד

כי עז ומהו חזקו וכו' דליכא למימר דחזק טפי מסיחון דא"כ למה היו האומות מעלים שכר לסיחון ולא למלך בני עמון:

פסוק כו

והוא נלחם למה הוצרך וכו' ההרגש הוא דמאי והוא הול"ל אשר נלחם במלך מואב וכו'. ומשני דה"ק והוא היה מן השמים שנלחם וכו' כדי לטהרה לישראל:

פסוק כז

יאמרו המושלים בלעם שכתוב וכו' והדר קאמר בלעם ובעור לומר שבלעם היה העיקר ולכך רמז הכתוב בו במלת מושלים דבדידיה הוא דכתיב וישא משלו לפי שהוא היה גדול מאביו בנחש וכמ"ש ז"ל על פי נאם בלעם בנו בעור:

תבנה ותכונן חשבון וכו' פי' דלאו למימרא תבנה ממש שהרי בנויה ועומדת היתה. אלא תבנה כלומר מאחר שתחליף שם בעלים שעד עתה היתה עיר מואב ועכשיו תהיה עיר סיחון הוה ליה כאילו תחזר ותבנה מחדש לשמו ואין צריך למה שנדחק הרא"ם ז"ל דהוה ליה עתיד במקום עבר עיין שם:

פסוק לב

וישלח משה לרגל וכו' המרגלים לכדוה וכו' והטעם שהוצרך לשלוח מרגלים לפי שבדבר שקלקלו בה צריך לתקן ולכך אלו המרגלים כיונו לתקן עון המרגלים ונתנו נפשם להלחם:

פסוק לה

ויכו אתו וכו' עקר טורא וכו' ז"ל המאמר אמר מחנה ישראל כמה הוי ג' פרסי איזיל ואיעקר טורא בר ג' פרסי וארמי עילווייהו ואקטלינון אזל עקר טורא בר ג' פרסי ואייתי קב"ה עליה קומצי ונקבוה ונחית בצואריה הוה בעי למשלפה משכו שיניה מהאי גיסא ומהאי גיסא ולא מצי למשלפה והיינו דכתיב שיני רשעים שברת אל תיקרי וכו' משה כמה הוי עשר אמין שקל נרגא בת עשר אמין. ומחייה בקרסוליה וקטליה ע"כ. ומה הלשון אומרת דרשוני וחיו. ונלע"ד בהקדים מ"ש מרן עיר וקדיש האריא"ל ז"ל והובא בס' גולל אור דאליעזר עבד אברהם שארז"ל שהוא עוג הכוונה שהקדושה שנפלה בלועה בתוך הקליפה בנחש הנאחז ברגלי הנוק' היא בחי' אליעזר והרע שבו היינו הטומא' עצמה היתה עוג. עוד שם דנשמת אליעזר נתגלגלה בכלב ולתקן ולברר הקדושה הוצרך להתענות כל ימיו. ולכך נקרא אשחור שהושחרו שיניו מפני תעניותיו והטעם שבשינים ה"ס הבירור כידוע מכוונת האכילה שנטחן הדין. ובזה נברר: וידוע שהמרגלים נקראו קומצי כמאמרם ונהי בעינינו כחגבים דהוו קאמרי קומצי ביני אילני. ובזה נלכה נא להבנת המ' אמר מחנה ישׂ' כמה הוי וכו' כלומר כל חזקם ומגינם היא ג' פרסי היינו זכות ג' אבות. וגם אני יש לי זכות ג' אבות לפי שנשמתי היא עצמה נשמת אליעזר ויש לי זכות ששימשתי לאברהם והיינו דקאמר איזיל ואעקר טורא שהוא אברהם שנקרא

הר שהוא שורש התלת פרסי ובזכות שמושי יהיה לי בו אחיזה ובזה אשלוט על ישראל וכן עשה עקר טורא וכו' ואייתי על רישי' כלומ' שהוא שמשו והיה כפוף תחתיו. ובזכות הזה רצה לחזור ולהתאחז בקדושה הרע שבו ובזה יגבר הרע ויוכל להכניע את ישראל. מה עשה הקב"ה אייתי עליה קומצי היינו שנים המרגלים טובים שהם כלב ויהושע שע"י מעשיהם הטובים שנפרדו מעצת מרגלים בירורו הטו' מהרע ע"י שנתגלגלה נשמת אליעזר בכלב כדאמרן דהיינו עקב היתה רוח אחרת עמו כי אחר"ת עמ"ו גי' אליעז"ר ארו"ר כדאי' בס' הנז' והיינו ונקבוה כנודע שז"ס הבירור לשבר ולהפריד הטוב מהרע והיינו ונחית אצואריה כלומר נשאר הטוב בכלב נשיא יהודה שה"ס הצואר דהיינו מל'. הוה בעי עוג למשלפיה ע"י פגם שאר המרגלים. משכו שינים וכו' כלומר לפניו ולאחריו כל ימי חייו הושחרו שיניו מפני תעניותיו ובזה לא מצו למשלפה. א"נ נאמר אייתי קב"ה קומצי דהיינו המרגלים לתקן ואדרבא קלקלו והיינו ונקבוה אבל נחית אצואריה דהיינו כלב כדאמרן. ומאי דמסיים משה כמה הוי וכו'. יובן גם כן במאי דאמרן שהקדושה היתה בנחש הנאחז ברגלי הנוק' ונודע שע"י זווג זו"ן כשהם בתקונם מתים החצוני' ונופלים בנק' דתהומ' רבה וכבר ידעת כוונת הדלוגים להציל המל' מהחצו' עיין בכוונת ברכת הלבנה. וז"ס משה כמה הוי עשר אמין ה"ס עשר ספי' ז"א דמשה בעלה דמטרוניתא. שקל נרגא וכו' ה"מ חרב לה' מל' כלומר שנעשה זווג שלם פב"פ ושוור עשר אמין סוד הדילוג כדאמרן. ומחייה בקרסוליה ששם נאחז ברגלי הנוק' כדאמרן ובזה קטליה ואם ח"ו שגיתי ה' הטוב יכפר בעדי כי מרוב חשקי דחקתי ונכנסתי לפני' ממחיצתי:

פרק כב

פסוק ב

פירש"י ז"ל וירא בלק וכו' אמר אלו וכו' דק"ל דהול"ל וישמע בלק שהרי הוא לא היה במלחמת סיחון ועוג ולכך מפרש דר"ל נסתכל ונתן את לבו וכו' ואמר כן לעמו ולפי ויגר מואב:

פסוק ד

אל זקני מדין והלא וכו' ההרגש הוא דמאי קמ"ל קרא בסיפור זה שאמרו מואב למדין עתה ילחכו וכו' ואהא משני דקמ"ל תרתי חדא עד היכן הגיעה מורא של מואב שהוכרחו להשלים עם מדין ועוד מגיד הכתוב בזה שגם מדין נתייראו מאוד דאל"כ אף שמואב היו מבקשים להשלים עמהם הם לא היו מתרצים שהרי טפי היו שונאים מדין למואב משנאת מואב למדין כנראה מהכתוב המכה את מדין וכו' שמדין היו העורכים מלחמה כנגדם בשדה מואב ואיך נתרצו להשלים עמהם א"ו שגם הם היו מתייראים ומעתה

מקשה רש"י הואיל שכן ששניהם היו מתייראים ולכך השלימו כדי לעזור זה לזה או לבקש ביניהם איזו תקנה מה ראו טפי מואב לשאול עצה ממדין ולא מדין ממואב דליכא למימר דמאי דכתיב ויאמר מואב וכו' לאו לבקש עצה אלא לסיפור בעלמ' דא"כ אמאי כתיב אל זקני מדין הול"ל ויאמר מואב אל מדין א"ו להתייעץ היה ולכך דברו דוקא לזקנים ולמובחרים שבהם הראויים לעצה. אמנם אעיקרא דמלתא דאמור רבנן דמעולם היו שונאים זל"ז לא ידענא מנ"ל דאי מדכתיב המכה את מדין בלשון בינוני ולא כתיב אשר הכה סוף סוף ליכא להוכיח אלא שכל ימי הדר היה מלחמה בין מדין למואב שהיה הולך הדר לעזור את מואב אבל לא מפני זה יצטרך לומ' שבזמן בלק היה גם כן ביניהם מלחמה וצריך לומר דהכי קים להו לרבנן ואסמכוהו אקרא:

בעת ההיא לא היה ראוי וכולי ב' דברי' תיקן רבינו בזה חדא דבעת ההיא יתירא הוא דפשיט' דהוה כד הוה. ותו דאמאי לא נזכר בקרא דלעיל וירא בלק וכו' מלך מואב וכל זה מתורץ בפירושו דקמ"ל דמתחלה לא היה מלך ולא ממואב היה אלא מנסיכי מדין וכיון שמת סיחון שהיה מלך מואב ונתייראו מואב מישראל עד שמפני זה השלימו עם מדין אז המליכו עליהם את בלק שהיה הראש לנסיכי מדין שהוא צור והוא היה החשוב מכלם כדכתיב ראש אומות וכמ"ש רש"י בפרשת פינחס. וממ"ש רבינו המליכוהו עליהם לצורך שעה משמע דלא המליכוהו לגמרי אלא בין מלכא למלכא לצורך שעה. ונראה דנפקא ליה הא מדחזינן בתר הכי דהדר הוה יתיב במדין ונמנה בחמשת מלכי מדין שהרגו ישר' בלכתם למלחמה על מדין ואם איתא דמינוהו מואב למלך גמור א"כ בארץ מואב הוה יתיב ולא במדין א"ו על דרך ההשאלה הוה עד שמינו מי שנראה להם מאומתם ולכך הדר יתיב במדין:

פסוק ה

פתורה כשלחני וכו' הטעם שהקדים רש"י המדרש בזה ליכא למימר דאי כפשוטו הול"ל לפתור דהא ידוע דכל תיבה שצריכה למ"ד בתחלתה הטיל לה ה"א בסופה אלא נרא' דהול"ל וישלח מלאכים פתורה אל בלעם וכו' א"נ לא הול"ל אלא וישלח מלאכים אל בלעם ותו לא דהיכא דקאי קאי ומאי נ"מ להודיע ששם עירו פתורה ולכך דרשו כשלחני וכו' ואין לומר דמפקו ליה לקרא מפשטיה לגמרי דפתורה אינו שם מקום אלא בלעם נקרא כך ע"ש שלחני דהא אשכחן דכתיב בלעם בן בעור מפתור דנר' בהדיא שהעיר נקראת כך. אלא נר' דר"ל שעירו נקראת פתורה ע"ש שלחני. וה"ט דמסיים רש"י ולפי פשוטו כך שם המקום ולא קאמר ופשוטו אלא ה"ק. ולפי פשוטו א"צ לדרוש למה נקרא המקום כן אלא כך שמו ובזה מתורץ כל מה שהרגיש הרא"ם ז"ל ע"ע. ואף על גב דמל'

המדר' אין נרא' כן דהרי איתא התם פתורה שם וי"א שולחני היה וכו' צריך לומר דה"פ דת"ק סבר שזהו שם העצם לאותו העיר וא"צ לדרוש וי"א ס"ל שאין זה שם העצם אלא שם התואר לעיר עיין שם בלעם שהיה בה דהוה כשלחני:

לקרא לו הקריאה וכו' דאל"כ הול"ל לקראו א"נ לקרא אותו דלישנא דלו לא שייך כ"כ כאן שהוא סימן הנותן ובזה מתורץ מ"ש הרא"ם שלא ידע מהיכן דרשו כן דהא אין תיבת לו יתירה עיין שם א"נ י"ל דהכל מיותר ולא הול"ל אלא וישלח וכולי ארץ בני עמו לאמר הנה עם וכו' דהא ממ"ש אח"כ ועתה לכה וכו' מובן ממילא שהיה קוראו אלא ודאי לדרשה אתא:

עם יצא וכו' סיחון ועוג וכולי דאי כפשוטו ע"ד גוזמא שהם רבים לא הול"ל כסה שהוא לשון עבר אלא מכסה את עין הארץ:

והוא ישב ממלי חסר וכולי הוכרח לזה דאל"כ הוי"ל אצלי דממולי משמע שרחוקים מהם אי נמי לימא נגדי:

פסוק ו

נכה בו וכולי דבר אחר וכולי דאילו לפי' קמא ק' דהול"ל נוכל נכה ולד"א ק' דא"כ שהוא מקור הול"ל נכות כמו עשות גלות נטות ואף על גב דזמנין נמצ' מקור ע"מ זה בנחי למ"ד ה"א מ"מ הול"ל לנכה דהכי אורחא לשמש ל' דבכ"לם בראש המקורים ועוד שאין זה ל' תורה:

פסוק ז

וקסמים בידם כל וכולי דבר אחר וכו' דאילו לפי' ראשון מאי בידם הול"ל עמהם א"נ בידיהם ולד"א הול"ל קסם ומאי קסמים בלשון רבים א"נ הול"ל ונחש בידם שדבר זה הוא כמו נחש כדאשכחן בכמה דוכתי כמו נחשתי ויברכני ה' בגללך וכמשרז"ל כל נחש שאינו כאליעזר עבד אברהם וכו' אבל לשון קסם לא שייך בזה:

פסוק ח

כאשר ידבר וכו' אם ימליכני וכו' אפשר שדיוקו מדלא כתיב כאשר יצוה ה' אלי א"ו שאינו אלא על צד ההמלכה:

פסוק ט

מי האנשים וכולי להטעותו וכולי כלומר לנסותו אם יטעה לתלות חסרון בידיעתו ית' חלילה והוא טעה ואמר וכו' ומה שלא כפר לגמרי לומר שאין גלוי לפניו אלא אמר פעמים לפי שלא היה יכול לכפור לגמרי הואיל והיה נביא וידע בודאי מזה שהוא יתב' מגיד מראשית אחרית:

פסוק י

בלק וכו' אף על פי שאיני וכו' דאל"כ לימא מלך מואב לחוד א"ו מש"ה קאמר נמי בלק בן צפור דהשתא אייתר מלך מואב לדרשה:

פסוק יא

קבה וכו' זו קשה וכו'. וא"ת מנ"ל דילמא לא במרד ולא במעל שינה הלשון אלא כך סליק בפומיה ואיהו סבר היינו קבה היינו ארה. וי"ל דא"כ קב"ה דידע הכל אמאי לא השיבו באותו הל' שהרי א"ל לא תאור את העם אלא ע"כ דאיהו שינה בדעת לשאול הרבה כדי שאם ישיבו לא תקוב אז הוא יעשה דיוק דוקא נקובה הוא דלא כלו' תקוב לא אקובנו אבל ארירה מיהא דבציר אה"נ ולכך הקב"ה השיבו ל"מ שלא תקוב אלא לא תאור נמי והא דחזי' דבשליחות שנייה בלק נמי שלח לו קבה לי ה"ט דבתחלה לא ביקש קבה דחשש דילמא כולה האי לא מסתייעא מלתא הואיל והקב"ה אוהב אותם. אבל כיון ששמע מפי שלוחו ששלח לו בלע' לאמר שהוא שאל להקב"ה קבה ולא מיחה בו אלא מחמת פחיתו' השלוחים כדכתיב להלוך עמכם וכדפי"רשי אלא עם שרים גדולים מזה דן בדעתו הא לא"ה לא היה מוחה נמצא שבעיקר הקללה אף הוא יתי' היה מסכים וכיון שכן הגדיל המדורה ואמר קבה וה"ט דהכא לא מסיים רש"י ובלעם היה שונאן יותר מבלק כדמסיים בדיבור שאח"ז משום דהכא כיון דאשכחן דבלק גופיה הדר וקאמר קבה הילכך ליכא הוכחה מכאן למיעוט שנאת בלק דנימא לאו היינו טעמא דשדר ליה ארה מעיקרא מחמת מיעוט שנאה אלא מטעמא דאמרן:

פסוק יב

לא תלך וכו' אקללם במקומי וכו' איברא שהוכרחו לדרוש כן מיתורא דקרא דהוה סגי לומר לא תלך עמהם וא"נ בעי לפרש הול"ל לא תלך עמהם לאור את העם מש"ה פירש שכל א' נדרש לעצמו תשובה לשאלותיו מ"מ יש להבין כוונת בלעם דלאו שטיא הוה דמכיון שא"ל לא תלך ממילא מובן שאינו חפץ בקללה וא"כ אמאי הדר ושאל א"כ אקללם במקומו מהיכא תיתי שיסכים על זה מה לי במקומו מ"ל במקום אחר. ונראה לומר דבלק היה רוצה שיקללם מיד והיינו דקאמר בלעם א"ת שאינו מן הדין שיקלל עכשיו לפי שהם צדיקים א"כ אני אמתין עד שעה שיתקלקלו בחטא ואז תן לי רשות ואקללם במקומי ובהא נמי א"ל לא תאור וכו' ומה שהוצרכו להביא המשל שאומרים לצרעה וכו' נלע"ד דה"ט דלא תיקשי דהיכי קא"ל הכא קב"ה שאינו רוצה בברכתו והא חזי' בתר הכי דאדרבא רצה שבע"כ יברכם ולא שייך חלילה בו יתי' שינוי דעת כמו שהעיד בלעם גופיה לא איש אל ויכזב ובן אדם ויתנחם. וכיונו רז"ל במדרש ליישב קושיא זו עם המשל והיינו דלא אמרו אומרים לדבורה לא מדובשיך וכו' אלא אומרים

לצרעה והכוונה דאשכחן בבכורות דאיכא תנא והיינו רבי יעקב דסבר דדבש גזין וצרעין אסור שלא התירה תורה אלא דבש דבורים והי"ט שדבש דבורים אין לו שם ליווי אלא מיקרי דבש סתם והילכך אף על גב דיוצא מן הטמא שרי אבל דבש צרעין יש לו שם ליווי דלא מיקרי אלא דבש צרעין (ואיכא פוסקים דפסקי הכי עיין בי"ד סי' פ"ג) והשתא נימא אנן דהך תנא דבבמדבר רבא ס"ל כר' יעקב דהיינו דקאמר אומרים לצרעה לא מדובשך לפי שיש לו שם ליווי והי"נ קא"ל קב"ה לבלעם לא מדובשך דהיינו הברכות שהוא היה רוצה לברכם מדעתו לפי שאותם הברכות היו להן שם ליווי שיהיו נקראים ברכות של בלעם הואיל ויאמר כן מדעתו אבל הברכות שברכם באמת לאו מדידיה הוו אלא כדכתיב וישם ה' דבר בפי בלעם וא"כ הוי כסתם ברכות הבאות ממקור הברכות ית"ש וא"כ לית להו שם ליווי והוא דומה לדבש דבורים דאף על גב שיוצא מפי הטמא שרי ה"נ אף על גב שיוצאות הברכות מפי הטמא מ"מ לית לן בה ושריין משום דלית להו שם ליווי דלאו מדידיה נינהו:

פסוק יח

מלא ביתו וכו' שנפשו רחבה וכו' הרא"ם ז"ל כתב שהכרחו הוא דאל"כ למה תלה בכסף ובזהב הול"ל אם יהרגני לא אוכל וכו' ע"כ ואני בעניי איני רואה מזה הכרח שהרי דבריו אלה הן הן תשובה למה ששלח לו בלק כי כבד אכבדך מאד וכולי דרוצה לומר יותר ממה שהיית נוטל וכולי וכדלעיל ועל זה יפה השיב אפילו אם יתן לי מלא ביתו וכולי. ולא היה שייך בזה לומר אם יהרגני שהרי בלק לא היה מכריחו אלא בדברי פיוסין בא עליו ואם כן הדרא קושיא מה ראו רז"ל לדרוש כן שנפשו רחבה הרי דבריו נראים נכונים להשיב על מה ששלח לו בלק. והלא גדולה מזו מצינו בלישנא דרבנן דתנינן בפרק קנין תורה אריב"ל פעם אחת הייתי מהלך בדרך ופגע בי אדם א' א"ל ר' רצונך שתדור עמנו ואני אתן לך אלף וכו' א"ל אם אתה נותן לי כל כסף וזהב שבעולם איני דר וכו' והרי כאן גוזמא גדולה טפי מדברי בלעם וחלילה לומר שנפשו רחבה. והנלע"ד דלישנא בישא דבלעם מוכח על כוונתו דאם היתה כוונתו להשיב על דברי בלק כדלעיל ואמר כן על צד ההפלגה אמאי תלה בביתו של בלק דוקא באמרו מלא ביתו מ"ל ביתו מ"ל ביתא אחרינא הכי הול"ל אם יתן לי בלק בית מלא כסף וזהב או כיוצא בזה א"נ לימא כל כסף וזהב שבעולם וכמאמר ר"י ב"ל א"ו שלא היתה כוונתו ע"צ הפלגה ואין הכוונה באמרו מלא ביתו בית מלא ממש על כל גדותיו אלא כלומר כל מלואו וטובו דהיינו כל הקרן שיש לו והי"ק אפילו יעשה בלק מה שראוי לו לעשות דהיינו ליתן לי כל העושר שלו וזהו מלא ביתו וכו' אפי"ה לא אוכל לעבור וכו':

לא אוכל וכו' ונתנבא כאן וכו' דמדקאמר את פי ה' משמע דר"ל מה שכבר דיבר וא"כ תו לא שייך לומר ועתה שבו נא וכו' א"ו זו נבואה שלא מדעתו ואפ' שזהו מה שרמז הכתוב את פי וכו' לעשות קטנה או גדולה כלו' שהקב"ה הבטיחם או קטנה דהיינו מ"ש ליעקב והיה זרעך כעפר הארץ או גדולה היא מ"ש לאברהם והרבה ארבה את זרעך ככוכבי השמים ובהכרח עכ"פ חדא מנייהו צריך להתקיים בכל זמן ואיני יכול לבטל לא הקטנה ולא הגדולה:

פסוק כ

אם לקרא וכו' וסבור אתה וכו' נ"ל דה"פ אם אתה סבור ליטול ע"י הליכה זו מצד דברי אחרים שכר קום לך ואך על ענין הקללה על כרחך את הדבר וכו' דאל"כ מאחר שאומר לו ואך את הדבר וכו' מהיכא תיתי שיטול שכר הרי ודאי דבלק לאו שוטה היה שלא יתן לו השכר עד שיקלל תחלה ואפילו יתן לו תחלה הואיל ונותן ע"ד שיקלל ולא היה יכול לקלל היה אסור לו לעכב הממון והרי הוא גזל בידו כיון דאדעתא דהכי נתנם לו והיכי א"ל הב"ה אם אתה סבור ליטול שכר קום לך והשתא היינו דמסיים רש"י ואף על פי כן וילך וכו' כלו' אף על פי שידע בלעם שפיר שלא היה שום שכר אלא ע"ע הקללה וזה לא היה רוצה הקב"ה אפ"ה וילך. ובדרך זה יובן גם כן מ"ש רש"י אחר כך על כי הולך הוא ראה שהדבר רע וכו' כלומר אף על גב דראה שלא היה שם שום שכר רק לקלל וזה רע בעיני המקום אפ"ה נתאוה לילך ולפי' ויחר אף אלהים:

פסוק כב

ושני נעריו עמו מכאן וכו' אע"ג דכבר יש לנו לימוד לזה מקרא דגבי אברהם דכתיב ביה ויקח את שני נעריו אתו וכדפירש"י התם כבר תירצו לזה המפ' ז"ל ע"ע ולפד"ן דאי מהתם ה"א דילמא בחד סגי והתם הוה צריכי תרי חד לשמש לאברהם וחד לשמש ליצחק מש"ה אצט' הך ואי מהכא לחוד ה"א אטו אנן מבלעם רשיע' ניקום וניגמר שאני בלעם שרוחו גבוהה ומש"ה לקח שנים הילכך צריכי תרווייהו דהשתא דכתיב תרווייהו ילפי' שפיר באופן זה דמעיקרא נילף נערים דגבי אברהם מנערים דהכ' בבלעם מה הכא תרווייהו לשימוש דידיה התם נמי תרווייהו לשימוש דידיה ומעתה ניגמר מאברהם ועמ"ש בס"ד:

פסוק כג

וחרבו וכו' אמר רשע וכו' הכי איתא בבמדבר רבה דאטו לא היה יכול המלאך לנשוף בו ולהוציא רוחו אלא אם שלף חרבו והרי כתיב בסנחריב וכו' וכתיב נשף בהם וכו' אלא א"ל וכו' ע"כ וא"ת הא אשכחן נמי בשאר דוכתי שהמלאך בא בחרב שלופה וכדכתיב וחרבו שלופה בידו נטויה על ירושלים והתם לא דרשו ביה ולא מידי וי"ל

דהתם ניחא דמלאך המות היה כדכתיב המלאך המשחית ואיהו ודאי אורחיה בהכי אבל הכא במלאך רחמים הוה כדלעיל ואינהו לאו אורחייהו בחרב ומש"ה קשיא להו והוצרכו לדרוש והתם נמי גבי סנחריב לאו מלאך המות הוה אלא גבריאל כדאי' בהדיא בפ' חלק:

פסוק כו

ויוסף מלאך וכו' סימני אבות וכו' ז"ל הילקוט עמד לו בראשונה היה ריוח מכאן ומכאן שנאמר ותט האתון מן הדרך בשניה לא יכלה לזוז אלא לצד א' בשלישית אין דרך לנטות ימין ושמאל ומה הסימנין הללו ביקש לקלל בניו של אברהם מוצא בני ישמעאל ובני קטורה מכאן ומכאן ביקש לקלל בניו של יצחק היה מוצא לצד א' עשו זהו ותלחץ לקיר אבל על בניו של יעקב לא מצא בהם פסולת אין דרך לנטות וכו' עכ"ל וק' דבשניה נמי כתיב גדר מזה וגדר מזה ויש לפ' דה"ק בבני אברהם מצא הכל פתוח והלכה בכל הדרך מכאן ומכאן לומר שבכל צד מוצא על מי תחול הקללה ובבני יצחק אף על גב דאיכא גדר מזה וגדר מזה כלומר שני בנים מ"מ היא לא הלכה אלא בקיר א' לומר דדוקא נגד אחד יש יכולת לקלל אבל ביעקב הכל סתום ולא נטתה לשום צד שאין בו פסולת:

פסוק כח

זה שלש רגלים רמז לו וכו' טעם לזה דנקט הך דג' רגלים טפי משאר מצות של תורה אפ' לומר דהואיל וכל כחו לא היה אלא שידע לכוין הרגע שהקב"ה כועס בו וזה לא יועיל בו דישראל גדול כחם כמ"ש ז"ל על פ' כי מי גוי גדול וכו' שהמועדות בישׂ' תלויים ואפילו אמר הקב"ה היום ר"ה ושוב נמלכו ב"ד לעבר אלול אומר השי"ת העבירו בימה וכו' וכן אמרו אשר תקראו אתם אם אתם קוראים מועדי ואם לאו אינם מועדי וא"כ ה"נ יוכלו לעשות שלא יכעיס הקב"ה ובזה אזלת יד האויב:

פסוק כט

לו יש חרב וכו' גנאי וכו' דק"ל דהואיל והו"ל מקל כדכתיב ויך את האתון במקל ורצונו היה להרגה הו"ל להרגה דבמקל סגי להרוג כגון להכות על ראשה בכח ואמאי קאמר לו יש חרב וכו' וקאמר דאה"נ שא"צ לחרב אלא שפיו הכשילו ובלא דעת יצאו מפיו דברים אלו כדי שיהיה לו לגנאי בעיני השרים:

פסוק ל

ההסכן וכו' א"ל מ"ט וכו' פירוש כשראו השרים את שעשתה לו האתון שנטתה מן הדרך ורבצה תחתיו לבלתי לכת אז א"ל מ"ט לא רכבת כסוסיא שהוא טוב לרכיבה ולא היה עושה לך דברים הללו ואז הוא השיב שלא היה זה מבלתי יכולת דברטיבא וכו' אלא דהך זימנא איקרי ורכיב על אתנא ולכך השיבתו האתון הלוא אנכי וכו':

פסוק לד

כי לא ידעתי גם זה גנותו וכו' ה"נ הוכרח לפ' לפי שדברים יתירים הם דכיון דקאמר חטאתי סגי דדבר ידוע הוא שלא ידע מתחלה עד שגילה השי"ת את עיניו כדכתיב:

פסוק לה

לך וכו' בדרך שאדם וכו' דל"ד לדלעיל שא"ל השי"ת אם לקרא לך וכו' שסבור אתה ליטול שכר ע"י איזו פעולה אחרת קום לך וכו' אבל הכא דא"ל סתם לך משמע שילך לפי רצונו וקשיא מלתא לכך הוצרך לפ' בדרך וכו':

ואפס על כרחך וכו' כלו' שאין זה לי' צווי שאם בא לצוות עליו לעשות הטוב בעיני המקום הו"ל לצוותו לחזור ולא לילך כלל לכך קאמר דאה"נ שאינו ציווי דבדבר כזה לא שייך ציווי פרטי שהבחירה ביד האדם אלא ה"ק על כרחך וכו' וה"ט דהפך רש"י סדרא דקרא וביאר זה קודם עם האנשים לפי שזה דבק עם הדבור דלעיל כלו' דבהכרח צריך לפ' כך ולא ע"ד ציווי דלא שייך ציווי בזה אלא אדרבא בדרך שאדם רוצה לילך בה מוליכין אותו כדלעיל:

עם שרי בלק שמח וכו' דאל"כ הול"ל עמהם או עם האנשים כדלעיל אלא ר"ל לעשות רצונו של בלק על מה ששלח השרים האלו:

פסוק לו

וישמע בלק שלח וכו' דאל"כ הול"ל ויגידו לבלק או ויוגד ומאי וישמע ממאן שמע לכך מפרש דקאי אמאי דסיים בקרא דלעיל וילך בלעם עם שרי בלק ועלייהו קאי וישמע בלק כלו' דמנייהו שלח שלוחין לבשרו:

אל עיר וכו' מטרופולין וכו' דהרי לא בא הכתוב לסתום באמרו עיר מואב אטו עיר א' בלבד הו"ל למואב והול"ל אל א' מערי מואב א"ו למטרופולין ומדכתיב ויצא מוכח שעד עתה לא היה יושב במטרופולין ואף על פי שדרך המלך לישב שם אפשר דמפני אימה דהו"ל מישראל היה מתחבא בעיר אחרת שלא כדרכו א"נ לפי שלא היה מלך אלא לפי שעה וכדלעיל:

פסוק לז

האמנם וכו' נתנבא וכו' דאל"כ מאי האמנם הול"ל האם לא אוכל:

פסוק מ

בקר וצאן דבר מועט אפשר דההכרח הוא מדשני קרא בדבוריה דבכל דוכתא כתיב צאן ובקר כמו וגם ערב רב וכו' וצאן ובקר וכן הצאן ובקר ישחט וזבחת עליו וכו' את צאנך ואת בקרך וכן הרבה וכ"ש הכא דהוה דייק בהכי למכתב בסדר לא זו אף זו אלא מש"ה שני קרא לדרוש בלשון מיעוט:

פרק כג

פסוק ז

ארה וכו' בב' שמותיהם וכו' אף על פי שלא מצינו דשדר ליה הכי מ"מ י"ל שהבין זה בלעם ממה ששלח לו הנה עם יצא וכו' לכה נא ארה לי את העם הזה ולמה זה לא הזכירם בשם. ועוד דאמאי הדר ואמר את העם הזה הול"ל אותו א"ו שרצה לומר שהוא לא היה מזכיר שמם לפי שהיה מסתפק איזהו השם המובהק וממילא היה רומז לו בזה דצריך הוא לקלל בשניהם כדי שתחול על השם המובהק:

פסוק ח

מה אקב לא וכו' כשהיו ראויים וכו' כלהו רמוזי שפיר בקרא דלא קבה אל דידוע שארז"ל שהקב"ה קרא ליעקב אל וזהו לא קבה אל שיעקב לא קילל כשהזכיר עונם ומדלא כתיב נקב וכיוצא דליהוי משתמע שפיר אלה כתב קבה בלשון מקור ש"מ שניתן גם כן לידרש שהוא לא נתקלל מיצחק אביו ומדלא כתיב יעקב בבירור אלא אל ש"מ שרומז גם כן לברכת הר גריזים. וליכא למימר כוליה להכי הוא דאתא דאם כן הול"ל בלשון עתיד לא יקוב דאכתי לא הוה בההוא זימנא:

לא זעם וכו' והוא לא כעס וכו' דאע"ג דקא"ל לא תאר את העם גלוי היה לפניו ית' שבלעם הרשע לא היה שומע ואף אם לא היה מקלל הוא בעצמו היה מראה ומודיי לאחרים הרגע כדי שיקללו לכך הוצרך למנוע הכעס ובזה לא הוה סגי בלא צווי דלא תאר דאי הוה מקלל לכשיבא אחר זמן איזה פורענות על ישי כגון בשטים וכיוצא יאמרו האומות שמחמת קללת בלעם לכך הוצרך ג"כ למנוע ממנו שלא יוכל לקלל ולתת רסן וחכה בפיו:

פסוק ט

ובגוים וכו' ד"א וכו' צריכי דלפיי ראשון ק"ק דלא הול"ל ובגוים לא יתחשב דמאי נ"מ שאינו נחשב בהם הול"ל בהדיא ובגוים לא יכלה. ועוד דכיון שהוא ענין נפרד ואינו מחובר לתחלת המקרא לא הול"ל הך לישנא ובגוים וכו' אלא הכי הול"ל ולא יתחשב בגוים לכך מייתי ד"א ולר"א נמי ק' דלא הול"ל לא יתחשב אלא איננו מתחשב ובהכי נמי לא הוה דייק כ"כ אלא הכי הול"ל ואשר עם הגוים איננו נחשב:

פסוק י

מי מנה וכו' ד"א וכו' אצט' לאתויי ב' פירושים משום דלתרגום אנקלוס שהוא פיי ראשון נמצא שיש כפל הענין בפי' דהיינו מי מנה עפר יעקב והיינו ומספר את רבע ישראל דאיברא דאנקלוס גופיה כבר הרגיש ונשמר מזה שפיי עפר יעקב דעדקייא דבית יעקב דהיינו הקטנים והכרחו הוא דאל"כ אלא שכולל כל ישי שהרי כולם משולין לעפר א"כ

היינו ומספר את רובע ישׂ' משׁ"ה נתחכם לפ' הראשון על הקטני' והשני' על הגדולים בזה ל"ק מה שהרגיש הרא"ם על אנקלוס למה לא כלל בזה כל ישראל הקטנים עם הגדולים ע"ש אלא דמ"מ ק' דמנ"ל למימר הכי שגם לקטנים בלבד אין מספר הרי כשנאמר לאברהם אבינו אשר אם יוכל איש למנות את עפר הארץ גם זרעך ימנה לא נאמר אלא על כללות כל ישראל יחד כלם גדולים וקטנים שלא יהא להם מספר אבל מנ"ל דאף הקטנים לבד' לא יהא להם מספר לכך מייתי ד"א ולד"א ק' דמה ענין זה אצל זה דעפר יעקב היינו המצות שמקימי' בעפר ורובע ישראל היינו זרעם ואין זה ענין לזה ולא שייך להסמיכם ולומר מי מנה וכו' ומספר וכו':

פסוק יד

ראש הפסגה בלעם לא היה קוסם וכו' אין להק' דא"כ למה הוצרך בלק לשלוח לקרא לבלעם לקלל את ישראל הרי בלק גופיה קוסם הוה טפי מניה דכבר פירשו זה בזהר דבלק בקסם דהיינו במעשים של טומאה ובלעם בנחש דהיינו במלולא דפומא:

פסוק טז

וישם ה' וכו' ומה היא השימה וכו' ההרגש שמבחוץ הוא שאם מאמר שוב אל בלק וכו' קאי אדלעיל והוא פי' וישם דבר הול"ל וישם דבר בפיו לאמר ומדקאמר ויאמר ש"מ דוישם דבר מלתא באפי נפשה היא ולדרשה אתי והא דלא פירש"י כן לעיל בפ' הראשון דכתיב וישם ה' דבר בפי בלעם ויאמר וכו' ה"ט משום דבפ' חלק דף ק"ה פליגי בהאי וישם דבר ר"א אמר מלאך ר' יוחנן אמר חכה ומשמע ליה לרבינו דלא פליגי אלא הא והא הויא בפעם ראשונה הוה מלאך שנקרא דבר כדמוכיח בילמדנו מדכתיב ישלח דברו וירפאם ובפעם שניה הויא חכה דהיינו מסמר של ברזל כדילפי' התם מקרא דכל דבר אשר יבא באש. ומאי דאמינא דבראשונה הוה מלאך היינו משום דהתם נזכר השם בהדיא דכתיב וישם ה' דבר וכו' הילכך ניחא לן לפרושי דההוא מלאך הוה ובשניה מפרשים חכה ומש"ה נטר רש"י לפ' חכה עד הכא בקרא תניין ובקרא קמא לא חש לפ' מידי דמובן ממשמעות הפשט ששם דבר משמע נבואה והיינו ע"י מלאך:

פסוק יז

ושרי מואב אתו ולמעלה וכו' ההרגש הוא דכבר שמעי' מקרא דלעיל שהיו שרי מואב אתו א"כ מאי קמ"ל תו הכא ומשני דהא קמ"ל דמקצתם הלכו להם:

מה דבר ה' לי שחוק וכו' דאל"כ מאחר שראה שבא בלעם אצלו ליתן לו תשובה כדכתיב ויבא אליו למה זה הוצרך בלק לשאול מה דבר ה' ימתין מעט וידעהו בלא שאלה שהרי כל עצמו לא בא אצלו אלא להגיד לו תשובת השי"ת ובדחזי' זימנא קמא דלא שאל מניה מידי אלא וישב אליו וכו' וישא משלו וכו':

פסוק כא

לא הביט וכו' כתרגומו ה"פ דקרא לפי התרגום לא הביט כלו' א"א לי להביט און ביעקב לפי שאין בהם און אבל פירוש זה דחוק דהול"ל לא הבטתי א"נ הול"ל בקצרה אין און ביעקב ולא עמל בישראל לכך מייתי ד"א מה שפיי' במד' אבל בהא נמי יש דוחק וקושי מדמסיים קרא ה' אלהיו עמו מכלל דלא הביט דכתב ברישא לאו בהקב"ה מיירי:

פסוק כב

כתועפת וכו' ד"א וכו' משום דלפי' ראשון שהוא תרגום אונקלוס יש קושי לפ' ראם כמו רום לכך מייתי מ"ש בגמרא בפ' מי שאחזו תועפות אלו מלאכי השרת ראם אלו השדים כמו שהתועפת דהיינו מלאכי השרת הם לו יתי שהרי הם מצד הקדושה ה"נ הראם דהיינו השדים ומלאכי חבלה הם לו. כלו' שכלם ברשותו הם וזהו לו ובא לומר לבלק שאפי' אם ירצה ע"י השדים וסטרא אחרא לפעול איזו פעולה להרע לישראל אינו יכול שהכל ברשותו יתי ואין עוד מלבדו כתיב והי"ט דרש"י לא נקט ממ"ש בגמרא אלא השדים בלבד לפי שזהו העיקר שכיון לומר בלעם שאף אם ירבה על ידם לעשות דבר נגד רצונו יתי לא יעלה בידו ומ"מ לא נתרצה רש"י בפיי זה לבדו שאינו קרוב לפשט דלמה קורא השדים בשם ראם שהיא חיה ועוד דהול"ל ראמים בל' רבים ועוד דהול"ל וראם:

פסוק כג

כעת יאמר וכו' ד"א וכו' לפי' ראשון ק' דאין שום קשר להאי כעת יאמר וכו' עם מ"ש ברישא כי לא נחש וכו' ועוד דלא הול"ל יאמר אלא ישאל ולד"א ק' דלא הוו ליה למימר יאמר שהוא ל' עתיד ועוד מאי כעת:

פסוק כד

כלביא וכו' ללבוש טלית לקרות את שמע ולהניח תפילין הא ודאי דהנחת תפילין קודמת לק"ש שהרי כל הקורא ק"ש בלא תפילין כאילו מעיד עדות שקר בעצמו וא"כ ק' אמאי נקטינהו להיפך ונר' דדייק דברישא אמר יקום והדר קאמר יתנשא ואמאי ולכך ניחא ליה לפרש דיקום מיירי במה שעושין דוקא בבקר בשעת קימה והיינו לבישת הטלית גדול בעטיפא המיוחד לתפלה ולק"ש והדר אמר וכארי יתנשא כל היום במצות הנחת תפילין שמצותן כך וכך היו נוהגים בדורות ראשונים:

לא ישכב וכו' ד"א וכו' לפי' ראשון לא ישכב עד יאכל וכו' ודם חללים וכו' הוא כפל הענין דלפי' שני א"ש דטרף קרי ליה לבלעם ודם חללים הן מלכי מדין ומיהו להאי פירושא נמי איכא דוחק דפשטיה דקרא לא ישכב קאי על העם הנז' ברישא דקרא ומהיכא תיתי לפי' על משה שלא נזכר בפסוק:

פסוק כה

גם קב וכו' גם ראשון וכו' וגם שני וכו' יש לפ' כלפי מ"ש ז"ל דצדיקים תחלתן יסורין וקללה וסופם שלוה וברכה והרשעים להיפך והשתא לא תעשה לא כצדיקים ולא כרשעים:

פרק כד

פסוק א

וישת וכו' כתרגומו דהכי מתרגמי' ושוי לקבל עגלא דעבדו ישראל במדברא אפוהי. ובדפוסים שלנו יש חסרון בתרגום:

פסוק ב

שוכן לשבטיו וכו' ראה שאין פתחיהן וכו' בש"ס ב"ב פ' חזקת לא איתמר אלא מה ראה ראה שאין פתחי אהליהן מכוונין זה לזה. ואמנם רבינו ז"ל קושטא דמלתא נקט שלא היו השבטים מעורבין אלא איש על דגלו כדכתיב והכא הכי רמיזא באמרו שוכן לשבטיו כלומר דברישא כתיב שוכן דר"ל כל חד וחד שוכן לבדו דמש"ה כתיב בל' יחיד והדר קאמר לשבטיו דמשמע כל שבט ושבט באפי נפשיה אבל בני השבט מעורבין וא"כ מאי שוכן אלא ה"ק כל השבט ביחד היינו במקום א' ומיהו כל יחיד ויחיד לבדו לפי שלא היו בהן שנים דפתחו של זה כנגד פתחו של זה וכיון שנסתכל בלעם בדבר זה עלה בלבו שלא יקללם כמו שכתב רש"י בסמוך והוא עצמו מ"ש בגמרא אמר ראויים הללו שתשרה עליהון שכינה דכיון שראוים להשראת שכינה פשיטא דאין לקללם שהרי הקללה אתיא מס"א וכששורה שכינה דהיינו ברכה א"א לחול קללה. והטעם לזה דבשלמא אם היו השבטים מעורבין ליכא שום מעליותא במה שהיו פתחיהן שלא מכוונים דדינא הוא כדתנן התם בפ' חזקת וטעמא משום היזק ראיה וי"ל דכל חד מה שלא פתח הפתח כנגד חברו לגרמיה הוא דעבד כדי שחברו שכנגדו לא יסתכל בביתו וירע לו בעין הרע ועוד דאפי' אם היה זה רוצה לפתוח הלה מעכב עליו עפ"י הדין לפי שמתייירא מעינו רעה אבל עכשיו שהיו כל שבט בפ"ע וחד מנייהו היינו יוסף ידוע דלי' שלטא ביה עינא בישא וא"כ לכל הפחות שבטו של יוסף היו יכולים להיות פתחיהן מכוונים דהיזק ראיה אין כאן שהרי אפי' יתן בו שכנו עין הרע הרי אינו שולט בו ומ"ט היו גם הם שלא מכוונים אלא מוכרח דלאו משום היזק ראיה עבד אלא בשביל צניעות שלא יבא להסתכל באשת חברו וכדומה ולכך אמר ודאי דהואיל וצנועים כ"כ ראוין הן להשראת שכינה:

פסוק ג

בנו בעור וכו' ומ"א וכו' והא דנטר רש"י לכתוב להאי מ"א הכא גבי בלעם ולא הביאו לעיל גבי בלק אע"ג דאתרוייהו קאי משום דזה הוא המכריח שהרי לא מצינו נביא לאומות כמו בלעם ופשיטא דאיהו עדיפא מבעור אביו:

שתום העין וכולי י"מ וכולי פי' לעולם שתום רוצה לומר פתוח כמשמעו שהי"ל ראיה טובה טפי משאר אינשי ומיהו מדמסיים העין ולא העיני' ש"מ שלא היה רואה אלא מעין א' והאחרת היתה סמויה ומשמע דהיינו תרגום של אנקלוס דמתרגם דשפיר חזי:

פסוק ה

משכנותיך חניותך כתרגומו ד"א. וכולי לא ניחא ליה לפי' כוליה קרא כתרגומו דא"כ איכא יתור נפיש במקרא דהיינו אהליך היינו משכנותיך שהכל מדבר על א"י לכך מפי' דאהליך מיירי באהלים שבמדבר ומשכנותיך כתרגומו בית משרך דהיינו מקום שיחנו בארץ. ומשום דלא ניחא ליה כ"כ בהאי פירוש' דלפי הנר' כל אלו הכתובים מיירי בנבואה דלעתיד כלומר בדברים שהיה עתיד לבא עליהם ועוד דהא לאו ברכה היא אלא הזכרת צדקתם ומשמעות הכתובים היא דכל אלו ברכות הן לכך מייתי דבר אחר ולר"א נמי ק' שבתוך הברכה יזכיר החרבן. ועוד דאיך אפשר דבישובן יזכירם בל' יעקב ובחרבנן יש' אדרבא איפכא מיבעי ליה ומה גם דבשלמא במשכן שילה שייך ל' אהל אבל בית עולמים בית היה ולא אהל לכך הביא ג"כ פי' ראשון:

פסוק ו

כנחלים נטיו וכו' וכשהפך המקום וכולי אין זה סותר למ"ש לעיל ותהי עליו רוח אלהים עלה בלבו שלא יקללם דמה שעלה בלבו כך היינו לפי שהמקום העלה כן בלבו ושם הדברים בפיו הפוכי' ממה שהיה בלבו תחלה:

כאהלים כתרגומו וכולי לשון אחר וכו' דאילו לפי' ראשון ק' דלא שייך לדמו' המשכן והמקדש לבשמים ולפי' שני הול"ל אהלים ועוד דאחר שדימם לשמים אינו נמשך יפה אחר כך כארזים וכולי:

פסוק יג

לעבור וכולי כאן לא נאמר וכולי יש עוד הרגש אחר בפי' דלעיל לא הזכיר לשון רעה אלא קטנה או גדולה ומ"ש דהכא קאמר טובה או רעה. ובמ"ש רש"י הא נמי מיושב דהכא שכבר נבאש ונטרד הזכיר הרע שהיה בדעתו להרע הואיל וכבר נטרד:

פסוק יז

ומחץ וכולי התרגום מפי' קוצר העברי פי' דלעיל פירש"י אשר יעשה העם וכו' מקרא קצר הוא איעצך להכשילם ואומר לך מה שהן עתידין להרע וכו' וקמ"ל הכא רש"י

דבהנך מילי דומחץ פאתי מואב הוא שאומר לו מה שעתידין וכו' שהוא הקוצר שאמר לעיל שיש בפ' וקאמר דהתרגום מפרש מה הוא דקטול רברבי מואב. ומצאתי במקרא גדולה שדיבור זה נדפס לעיל סמוך לדבור כאשר יעשה וכולי דמוכח להדיא שזו כוונת רבינו ז"ל:

פרק כה

פסוק א

בשטים כך שמה כלו' אף על גב דמצינו במקום אחר אבל בשטים ל"ק אמאי הכא כתיב שטים לבד דלעולם שמה שטים לבד כלו' כללות המקום ואבל ר"ל מישור של שטים כדפירש"י התם:

פסוק ב

וישתחוו וכו' ואומרת לו השתחוה וכו' אף על גב דבפ' חלק אמרו שהיה א"ל כלום אני מבקשת ממך אלא עבודת פעור היינו בתחלה אבל אחר שנכשלו בזה עבדוה גם בהשתחויה כדכתיב וישתחוו:

פסוק ד

והוקע וכו' ע"א בסקילה וכו' אף על גב דרבים העע"ז נדונים בסייף דהיינו עיר הנדחת היינו בארץ ישראל כדכתיב באחת עריך אשר ה' אלהיך נתן לך וכו' ועוד דאפי' בארץ גופה אין נעשית עיר הנדחת אלא ממאה ועד רובו של שבט אבל אם הודח רובו של שבט דיינינן להו כיחידי' בסקילה אליבא דר' יונתן בפ"ק דסנהדרין דקי"ל כוותיה וכ"פ הרמב"ם והכא כל הכ"ד אלף שחטאו ומתו במגפה משבט שמעון היו כמ"ש רש"י בפרשת פינחס וסתמא גם אותם שהיו להם עדים והתראה מנייהו הוו והו"ל רובו של שבט לפי מנין הנותרי' דחשיב בפרשת פינחס וממילא כיחידים נדונו ובסקילה. ועיין מה שכתבתי בס"ד גבי חטא העגל בפרשת כי תשא כמ"ש שם רש"י שנדונו בסייף כמשפט עיר הנדחת שהם רבים דלפי שיטת רש"י דהתם לא מצי' למימר הכא אלא כתי' האחרון אבל לפי דבריו דבפ"ה דיומא דכתיב התם יתכן גם תי' הראשון ע"ש ומ"ש רבינו דכל הנסקלין נתלין אינה אלא סברת יחיד דהיינו ר"א אבל לרבנן אינו נתלה אלא מגדף ועע"ז ורבינו לשיטתיה אזיל דבפרשת תצא גבי ותלית אותו על עץ פי' כוותיה דר"א משום דפשטיה דקרא משמע ליה הכי כדכתיב התם מש"ה נקט נמי הכא כשטתיה:

נגד השמש וכו' הענן נקפל וכו' הק' בש"ח דהא כשמת אהרן נסתלקו העננים ולא מצינו שחזרו כמו הבאר ונדחק בתירוצו ע"ש ואחר המחילה מעיקרא לק"מ דבהדיא תנינן במכילתא בפרשת בשלח ר' יהושע אומר מתה מרים נסתלק הבאר וחזרה בזכות

משה ואהרן מת אהרן נסתלק עמוד הענן וחזרו שניהם בזכות משה מת משה נסתלקו שלשתן עכ"ל:

פסוק ו

והנה איש התקבצו שבטו וכו' בא רבינו ליישב אמאי נטר זה האיש לחטוא עם המדינית עד אחר שנדונו החוטאים ולמה לא חטא מקודם כשחטאו האחרי' ועוד מאי ויקרב אל אחיו מאן נינהו הני אחיו ומאי עבידתייהו דאי על ישראל ור"ל לפני העדה הא כתיב בתר הכי לעיני משה ולעיני כל עדת בני ישראל לכך פי' דהשתא לפי שנתקבצו שבטו וא"ל מה אתה שותק לכך להכעיס בא ויקרב אל אחיו כלומר אל בני שבטו את המדינית רוצה לומר להפיס דעתם כלפי מה שנתרעמו כנגדו:

את המדינית כזבי בת צור זיל קרי בי רב בסמוך בר"פ פינחס אלא נר' דרבינו בא ליישב מאי המדינית בה"א הידיעה הרי אכתי לא נזכרה ומתרץ דר"ל המיוחדת שבמדינים דהיינו בת צור שהוא הנשיא הגדול שבהם:

פסוק ז

וירא פינחס ראה מעשה וכו' הכי אמר רב בפי' הנשרפים. ומיהו קשה היכי קאמר וירא והלא אכתי לא ראה אלא שמע שהרי בבה"מ היה יושב ובתר הכי כתיב ויקם מתוך העדה וכו' ויבא אחר איש ישראל וכו' אם כן עדיין לא ראה המעשה בעיניו ונ' לפי' דלא קאי על מעשה העבירה אלא אדלעיל קאי דכתיב קח את כל ראשי העם וכו' ומפרשי' בש"ס פ"ד דסנהדרין דף ל"ה חלק להן בתי דינין ואמרינן מ"ט אילימא משום דאין דנין שנים ביום א' והא"ר חסדא ל"ש אלא בשתי מיתות אבל במיתה א' דנין אלא כדי שישוב חרון אף מישראל. ופירש"י כשהקדוש ב"ה רואה שכולם עסוקים בדבר ומקנאים לכבודו ע"כ והיינו המעשה דקאמר ראה מעשה שצוה הקב"ה לחלוק בתי דינין כדי להשיב חרון אף שצריך שהכל יתעסקו ויקנאו לכבודו והיה מחשב בזה ובמחשבה זו נזכר ההלכה שהבועל ארמית קנאים פוגעים בו לקנאת לכבודו יתי' ולהשיב חרון אף נמצא שע"י מעשה האמור נזכר הלכה זו להיות דבר כענייננו:

פסוק יא

פירש"י ז"ל לפי שהיו השבטים וכולי פי' דק"ל דהא כבר כתיב בסוף הפ' דלעיל וירא פינחס בן אלעזר וכולי ואמאי הדר וכתב ליה הכא ומשני לפי שהיו השבטים וכולי אך ק' דאטו לא הוו ידעי שבטים דיחוסו בתר אבוה אזיל ולא בתר אמיה והלא מקרא מלא הוא לבית אבותם למשפחותם וא"ת דשפיר הוו ידעו ואפ"ה היו מבזים אותו מצד אמו א"כ מאי מהניא במה שהכתוב מיחסו אחר אביו אכתי הזלזול במקומו עומד דהא אינון נמי הוי ידעי דבריה דאלעזר הוא ואין זה חדוש מה שהכתוב מיחסו ונרא' דודאי הוו

ידעי קרא דלבית אבותם ואפ"ה היו מזלזלי באמרם דפנחס יצא מן הכלל להיות אמו מזרע יתרו שהוא פגום וה"ז דומה ח"ו לישראל הבא על הגויה שהולד כמוה ואינו הולך אחר אביו ולכך אינו בכלל כל ישראל שמי שאביו משבט א' ואמו משבט אחר תקרא על שבט אביו אבל הוא אינו נדון כך והראי' שאף על פי שאביו כהן הוא לא נתכהן ואמאי אלא מוכרח לומר שאינו קם על שבט אביו אלא הולך אחר אמו ולזה היו מבזים אותו באמרם הראית' וכו' ולכך בא הכתוב כאן ויחסו אחר אהרן לומר שמכאן והלאה גם הוא יהיה כהן לעולם כמו אביו ומעתה נסתלק מעליו עקשות פה ולזות שפתים:

פסוק יב

את בריתי וכולי שתהא לו וכו' דק"ל דהול"ל את ברית שלומי כדכתיב וברית שלומי לא תמוט ולכך משני דה"ק אני נותן לו את בריתי שתהא לו לברית ומהו הברית הזה שלום וכיון למאמרם ז"ל ששבעה כורתי ברית הם ופנחס אחד מהם ומדתו הוא בשלו' העליון דהיינו ביסוד:

פסוק יג

והיתה לו בריתי זאת לומר דלאו אשלום דסמוך ליה קאי דא"כ הול"ל והיה דשלום לי' זכר:

פסוק יד

ושם איש וכו' במקום וכו' דק"ל אמאי לא יחסו לעיל דכתיב והנה איש מבני ישראל וכו' ומשני במקום שייחס וכו' כלומר דיחסו כאן אצל הצדיק לומר דכשם שבצדיק כשמיחסו הוא שבח לו לאביו ולמשפחתו כך יחס את הרשע לגנאי לו ולאביו ולמשפחתו והיינו דמסיים נשיא בית אב וכולי לא' מה' בתי אבות וכו' דהיינו גנאי למשפחתו לאותו בית אב אמנם ק"ל על זה דמפ' רש"י לא' מה' בתי אבות שהרי ארז"ל בסנהדרין ה' שמות יש לו זמרי בן סלוא שאול בן הכנענית שלומיאל בן צורי שדי ע"ש וכיון שזהו שלומיאל בן צורי שדי הרי נר' בהדיא שהוא היה הנשי' הגדול על כל השבט שהרי הוא הקריב בחנוכת המזבח. ואפ' לומר דלעולם הוא לא היה אלא נשיא וראש למשפחה החמישית כדכתיב בהך פרשתא לשאול משפחת השאולי והוא שאול בן הכנענית הנז' בפרשת ויגש ומיהו מפני זקנותו מינוהו כל השבט נשיא עליהם הואיל שהיה מיורדי מצרים כנר' מפרשת ויגש ומ"מ כאן דמיירי לגנאי לא אמר הכתוב אלא נשיא בית אב כלומר למשפחתו דהיינו משפחת השאולי ובעל דבק טוב אשתמיטתי' הש"ס דלעיל וכתב דהכא קשה לרש"י דהלא נשיא של שמעון היה שלומיאל בן צורי שדי ולכך משני שזה לא היה אלא נשיא לבית אב אחד וליתא דזמרי הוא עצמו שלומיאל כדאיתא בגמ' דלעיל. ומ"ש רש"י דבר אחר היינו דלפי' ראשון קשה למה הזכיר נשיא אם הוא לגנאי

למשפחתו הול"ל להזכיר משפחתו ולא להזכירו בלשון נשיא ולכך פי' להודיע שבחו של פנחס ולר"א נמי קשה דא"כ לא הו"ל לכתוב בית אב אלא נשיא לשמעוני דהוה קמ"ל רבותא טפי דפנחס הואיל דבאמת הכי הוה כנר' ממאי דכתיבנא לעיל ועוד מאי שנא דכתביה הכא:

פסוק טו

ושם האשה וכו' להודיעך שנאתן וכו' קשה אמאי לא פירש"י כדלעיל בשלמא פי' ראשון דהתם לגנאי למשפחתו הכא לא שייך דכלם שוין לרעה אבל פי' הב' להודיע שבחו של פינחס שפיר הוה שייך הכא נמי. ואין לומר דתרתי לשבחו ל"ל דמ"מ איכא שבח בהרגו נשיא ובת מלך טפי מאילו לא הוה אלא הנשיא בלבד. וי"ל דבשלמא בנשיא ישראל איכא שבח דהו"ל לירא ממנו אבל ממלך מדין מהיכ' תיתי שהו"ל לפנחס לירא ממנו אדרבא כלם יראים היו מישראל וכך מצאתי להרא"ם ז"ל. ועי"ל שדיוקו של רש"י מדכתיב המדינית יתירא דהול"ל ושם האשה המוכה ותו לא דהא חזי' לעיל דמדינית הוא ותו דקרא דהכא נמי מסיים ראש וכו' במדין הוא א"ו קמ"ל קרא שנאתן של מדינים טפי ממואבים עצמם:

ראש אמות וכולי ולפי שנהג וכולי קשה דא"כ הול"ל למנותו אחרון שהיה זלזול טפי וי"ל דא"כ ה"א שמנאם מלמטה למעלה ולא היה ניכר הזלזול. אך קשה דסוף סוף למה לא מנאו ב' ומ"ש שלישי. וראיתי לבש"ח שתי' דא"כ הוה אמינא שמנאם לפי סדר לידתן במנין השנים ולא ידענא מה זו תשובה דא"כ השתא נמי דמנאו שלישי נימא הכי דלפי מנין השנים היה שלישי אבל האמת דהא לא שייך ולא היה ס"ד לפי' כן דדוקא באחי' מצינו כן. אלא נר' דהואיל ואפקיה מראשון שהוא מנין מסוים ולא מצי למנותו אחרון נתנו באמצע שהוא ג"כ מנין מסוים:

פרק כו

פסוק א

ויהי אחרי וכו' משל וכו' דבר אחר וכולי הוצרך רבינו לד"א דאילו לפי' קמא קשה דא"כ אמאי איכא פסקא באמצע הואיל והמנין הוא דוקא מחמת המגפה א"כ אדרבה הו"ל לסמכו ועוד דהול"ל אחר המגפה ולא אחרי דאחר סמוך אחרי מופלג וכיון שהמנין מחמת המגפה תכף ומיד אחר כך הו"ל למנותם לכך מייתי דבר אחר ולר"א קשה דא"כ לא לכתוב ויהי אחרי המגפה כלל:

פסוק ג

וידבר משה וכו' לאמר אמרו להם וכו' פי' דק"ל תרתי חדא דלאמר מבן עשרים שנה וכו' אינו מובן כלל דמה ר"ל שאמרו להם מבן כ' שנה וכו' ועוד קשה דאמאי לא כתיב

וידבר משה ואלעזר הכהן אתם לאמר בערבות מואב ואמאי הפסיק בערבות מואב בין וידבר ולאמר ש"מ שהם ב' דבורים ולכך פי' דאה"נ שהדיבור הרא' היה על עיקר המנין ולאמר קאי אמאי דכתיב בתר הכי מבן כ' שנה כלומר לאמר שאמרו להם צריכים אתם לימנות מבן כ' שנה ולא תחושו לומר שהמנין הקודם שנמנו מבן עשרים כלם מתו דמ"מ כך צוה הקדוש ברוך הוא שכל מניינכם יהיה מבן כ' שכן כתיב כי תשא וכולי והכתוב בא בקצרה כאילו כתיב לאמר שצריך שיהיה המנין מבן כ' שנה וכולי וה"ט שהוצרך משה רבינו להזכיר הצווי דבפרשת כי תשא דלכאורה קשה דהרי הכא נמי בהדיא אמר לו הקדוש ברוך הוא מבן כ' שנה וכו' אלא שכיון לומר להם לא תהיו סבורים וחוששים שזה שציוה הקדוש ב"ה גם הפעם הזאת למנות אתכם מבן כ' שנה שיהיה זה לרעתכם שיהיה דומה למנין הקודם שכל הנמנין מבן כ' היו בגזרת במדבר הזה יתמו. לא כן הדבר אלא כך ציוה הקדוש ברוך הוא מעיקרא שכל מניינכם יהיה דוקא מבן כ' ולא המנין מבן כ' ממית אלא החטא ממית. ועי"ל שהזכיר משה הציווי דבפרשת תשא לומר דהכא נמי צריכים ליתן מחצית השקל לגלגולת. שכך ציוה השי"ת כל העובר וכולי יתן תרומת ה':

פסוק ה

משפחת החנוכי וכו' ה"א מצד זה וכו' אבל בימנה וכולי ואם תאמר ומפני מה השם מהופך ה"א בתחלה ויו"ד בסוף. וי"ל דצריך להשכיל למה דוקא הזכיר שם י"ה טפי משם אחר. אלא י"ל כמ"ש רז"ל איש ואשה שזכו שכינה ביניהם יו"ד באיש וה"א באשה. וידוע דארז"ל דבשכר נשים צדקניות נגאלו אבותינו ממצרי' ולכך הקדים ה"א שהיא לאשה ובזה א"ש הא דהוצרך לכתוב בימנה משפחת הימנה וק' אמאי כתיב ה"א מאחר דאית בגופיה שם י"ה הול"ל משפחת ימנה אלא משום דבדידיה כתיבא יו"ד ברישא והכתוב מקפיד לכתוב ה"א ברישא בדידיה נמי כמו בכלהו אידך להודיע מאי דאמרינן והא דדרשינן הכי היינו מיתורא דכתיב חנוך משפחת החנוכי וכן בכלם דאל"כ אורחא דקרא למכתב הכי הכנעני החתי הפריזי העמלקי וכן לכלם אפי' באומות העולם מצינו כן:

פסוק ט

אשר הצו וגו' בהצותם את העם וכו' ק"ל לרש"י כפל הפ' אשר הצו בהצותם דמשמע שהכל דבר א' ולמה נכפל לכך מתרץ דאין כאן כפל וכוונת הכתוב שהם גרמו ע"י מה שבאו עם אסיפת עם בעדת קרח נגד הקב"ה עד שפתחה הארץ את פיה ותבלע אותם ע"י גרמו שאח"כ באו ישראל לריב עם משה ועם אהרן כדכתיב בפ' וילונו כל עדת בני ישראל ממחרת על משה ועל אהרן לאמר אתם המיתם את עם ה' וזפרש"י אשר הצו את ישראל על משה וכו' בשביל מה שהצו הם תחלה את העם כלומר את עדתם על ה' והם

הוו גרמא בנזיקין. ואח"כ מפ' רש"י והיכי קאמר אשר הצו דמשמע שהם היו משסים אותם לריב וזה אינו שהרי כשבאו ישראל לריב עם משה כבר נבלעו הם ועדתם ולכך מפ' דל"ל השיאו שהם ע"י מה שעשו השיאו אחר כך את ישראל לריב:

פסוק יא

ובני קרח וכו' ק"ל דהא בפ' קרח כתיב הם ובניהם וטפם א"נ ק"ל דהול"ל חיו ואמאי האריך באמרו לא מתו ומשני דקמ"ל דאה"נ שנבלעו אלא דבאותה שעה הרהרו וכו' ומשמע מלשונו ז"ל דמ"מ לא עלו אלא נשארו שם ועמ"ש הרא"ם ז"ל בארוכה:

פסוק יג

לזרח וכו' והרביעית לא ידעתי. הר"ב נח"י כתב דנר' לו שהרביעית היא משפח' העמרמי דלא חשיב הכא ולא ידענא מאי קאמר מר דהא עמרם לא היו לו בנים אחרים אלא משה ואהרן בלבד כנר' מקראי דהכא ומפר' וארא וא"כ היכי מצינו למימר שהרביעית שנפלה הוא משפחת העמרמי אטו בני משה או בני אהרן היו הנופלים וטפי היה נראה לומר דהואיל וליצהר הו"ל ג' בנים קרח ונפג וזכרי והיו ראויים לימנות כל אחד מהם למשפחה בפני עצמה כדחזי' דקחשיב משפחת הקרחי וה"ה לכלהו אידך. וטעמא אפשר הואיל ומכל אחד מהם יצאה משפחה רבה. ואף על גב דבמנין הראשון לא נמנו אלא כלם כאחד דהיינו משפחת היצהרי אפשר דבההוא זימנא אכתי לא נפקי כ"כ אוכלוסין אבל השתא היו רואים ליחלק מטעם האמור וע"ד מ"ש רש"י לקמן על ארד ונעמן בני בלע והכא לא חזי' דמנה אלא משפחת הקרחי א"כ נפג וזכרי אלו הם הב' משפחות שחסרו דהשתא היו ראויים אם לא נהרגו למנות לב' משפחות:

פסוק טז

לאזני אומר אני וכו' כלומר אע"ג דלעיל כתב דמשפחת אצבון בטלה שכך נראה ששמע מרבותיו מ"מ מסיים הכא אומר אני שאינו כן וחליה דמר נראה דהיינו משום דסוף סוף תיקשי דחסרים טפי מז' משפחות שהרי גם משפחת ישוה דאשר חסרה והוו ח' לכך מסיק רש"י דאצבון הוא אזני והשתא שפיר הוו ז'. ובטעם קריא' שם אזני אפשר שהוי מל' ויתד תהיה לך על אזניך דהיינו כלי זיין ואפי' שמשפ' אצבון הם היו היותר גבורים שבשבט גד והם שנאמר עליהם וטרף זרוע אף קדקוד ולרוב גבורתם נקראת שם המשפחה אזני ע"ש מעשיהם:

פסוק כד

לישוב היא יוב וכו' ומה שנק' ישוב ראיתי בדב"ט לפי שלאחר זמן נק' שם אליל יוב אז יששכר אביו שינה שמו ונתן לו שי"ן אחד משמו ע"ש אבל בילקוט פ' נשא שנק' ישוב ע"ש בתי דינים כדכתיב ומבני יששכר יודעי בינה לעתים וכו' ומ"ש רש"י ה' משפחות

וכו' לכאורה זה חוץ למקומו דהו"ל לכתוב דבר זה לקמן בפסקא דבני בנימין ונ"ל שזה מביא רש"י בכאן לחזק פירושו דהטעם שמונה ארד ונעמן בני בלע לב' משפחות לפי שיצא מכל א' מהן אוכלוסין רבים והשתא קאמר תדע דהא ה' משפחות חסרו כאן מבנימין ואפ"ה כשתעמוד למנין קרקפתי דגברי במנין זה תמצאם יתירים הרבה על המנין שבחומש הפקודים דהתם הוו חמשה ושלשים אלף וארבע מאות וכאן חמשה וארבעים אלף ושש מאות וקשה דהמשפחות חסרו חציים והאנשים הותירו כ"כ אלא ודאי צריך לומר דמבני הבנים יצאו אוכלוסין הרבה וכדאמרן הן הן ארד ונעמן שלכך נמנו לב' משפחות:

פסוק לו

ואלה בני שותלח וכו' ומבני לוי שמנה וכו' הק' הנח"י דמאחר שרש"י אזיל בתר חשבון משפחות שבפ' זו א"כ קשה הלא בזאת הפ' לא חשיב מבני לוי רק ד' משפחות כמ"ש הוא בעצמו ולא ח' והניחו בצ"ע ובאמת קושיא אלימתא היא ואפשר לי לומר דאף על גב דחסרו ד' מבני לוי יש לנו ד' אחרים להעמיד תחתיהם וליהוי השתא נמי שמונה דהיינו ב' בני משה גרשום ואליעזר הם ב' משפחות וב' בני אהרן גם כן אלעזר ואיתמר והללו גם כן ראויים ליחשב כל אחת למשפחה בפ"ע מצד חשיבותם ולא גריעי מבני יצהר שנמנה משפחת הקרחי והיו ראוים גם כן נפג וזכרי ליחשב בפ"ע אי הוו קיימי כדכתיב לעיל. ובטעם הדבר לאיזה תכלית באו בכיוון משפחות ישראל ה' פחות מע' אומות נ"ל לומר שבא לרמוז שישראל אין עליהם שום שליטה מכל הע' אומות רק מה' אומות לבד דהיינו מצרים שהיה הגלות הראשון ואחר כך הד' גליות בבל מדי יון אדום. ואף על גב דאיכא נמי ישמעאל הם בכלל גלות אדום שהכל בזמן א' ואבע"א דל מצרים מהכא דמקמי הכי הוה ולא רמזה תורה עליה דמאי דהוה הוה אפיק מצרים ועייל ישמעאל:

פסוק נד

לרב וכו' ואף על פי שלא היו וכו' דעת רבינו ז"ל בזה יחידאה היא שכמעט כל המפרשים סברי שבי"ב חלקים שוין נתחלקה שכ"כ הרמב"ן בכאן וכ"כ רשב"ם בפ' יש נוחלין וכך פירש הרד"ק בס' יהושע. ופשטא דמלתא הכי משמע. אמנם כבר הרא"ם ז"ל כמנהגו יצא לישע סברת רבינו ובא בארוכה ע"ע. ומ"מ איכא למידק במ"ש רבינו ז"ל שהשבטים היו כתובים בי"ב פתקין וי"ב גבולים בי"ב פתקין שנראה מדבריו שכל י"ב שבטים חבלים נפלו להם ביחד בגורל א' בזה אחר זה. וק' דע"כ י"ב לאו דוקא שהרי ראובן וגד וחצי מנשה נתן להם נחלה משה מעבר לירדן מזרחה. ובר מן דין אפילו נחלת שאר השבטים לא היתה ביחד שהרי בתחלת כניסתם לארץ לא נטלו רק שבט יהודה ואפרים וחצי מנשה והז' השבטים הנשארים לבד הם שבאו לכלל חלוקה ביחד אחר כך

בגורל אחד כדמוכחי קראי בספר יהושע דכתיב ויותרו בבני ישראל אשר לא חלקו את נחלתם שבעה שבטים ויאמר יהושע וכו' עד אנה אתם מתרפים וכו' ואתם תכתבו את הארץ ז' חלקים והבאתם אלי הנה וירית לכם גורל פה וכו' וילכו האנשים ויעברו בארץ ויכתבוה לערים לז' חלקים וכו' וישלך להם יהושע גורל. ובשלמא לישנא דש"ס דפ' יש נוחלין ל"ק דהא לא קאמר אלא וקלפי של שבטים וקלפי של תחומין ולא חש הש"ס לפ' ואמר בקצרה דזיל קרי בי רב הוא אבל לישנא דרש"י דאמר שהיו בקלפי ביחד י"ב השבטים וי"ב תחומין קשיא ובדוחק י"ל דכיון דהכא בציווי קא מיירי קרא ואילו לא שאלו חלק הבי שבטים וחצי מעבר לירדן וגם אילו לא נתרשלו שאר השבטים אה"נ דהכי הוי"ל להיות בגורל א' כל הי"ב שבטים לפיכך נקיט לה רש"י הכי י"ב שבטים וכו' אבל לרשב"ם בב"ב דמפ' בש"ס כלשונו של רש"י שהיו י"ב שבטים וכו' קשיא טפי. ושמא י"ל דאה"נ דמעיקרא נתן יהושע כל השבטים והתחומין בקלפי ומיהו אפ"ה בתחלה לא השליך גורל רק לג' מהם והניח השאר בקלפי ובתר הכי השליך גורל שנית לאותם שנשארו תחלה בקלפי ומיהו קראי' לא מוכח' הכי דבתר הכי כתיב והתחלקו את הארץ לז' חלקים והבאתם אלי ש"מ דאכתי לא אתברירו אלו הז' תחומין וגם לא מסתבר ולא משמע הכי כלל. תו קשה עמ"ש רש"י אם תחו' פלו' וכו' דהא ודאי הא דנקט בלשון אם לפי שהגורל לא יצא כסדר השבטים כנראה בהדיא מן הכתובים ברם דא עקא דנראה מדבריו ז"ל דלא היה מתנבא ברוח הקדש מי יבא לו הגורל בראשונה ומי בשניה אלא ה"ק אם פלו' עולה תחום פלו' עולה עמו ואם פ' תחום פ' כלו' היה מזכיר כל השבטים שהיו בקלפי ומברר להם לכל א' חלקו ושוב כשיוצא הגורל היה יוצא לכל א' חלקו שנתפרש לו עפ"י רוח הקודש ומיהו אה"נ שלא היה הכרח שיצא הגורל כסדר שהיה מזכירם והא נמי לא משמע הכי בגמרא אלא שהסדר גם כן היה מברר עפ"י רוח הקדש דבש"ס ליתיה להאי אם אלא הכי איתא התם והיה מכוין ברה"ק ואומר זבולון עולה תחום עכו עולה עמו טרף בקלפי של שבטים ועלה בידו זבולון טרף בקלפי של תחומין ועלה בידו תחום עכו וחוזר ומכוין ברה"ק ואומר נפתלי עולה תחום גינוסר עולה עמו טרף בקלפי וכו' הרי בהדיא שגם מי עולה בראשונה ומי באחרונה היה מכוין ברה"ק כפעם בפעם קודם שיצא הגורל וזה שלא כדברי רבינו. תו ק"ל במ"ש רבינו ובללום בקלפי והנשיא מכניס ידו וכו' ונוטל שנים פתקין עלה בידו וכו' דמשמע מדבריו דבין פתקי השבטים ובין פתקי התחומין תרווייהו בח' קלפי הוו וא"כ צ"ל דבדרך נס היה עולה בכל פעם שמכניס ידיו ונוטל ב' פתקין חד מפתקי השבט וחד של התחומין דכבר היה אפשר לבא אם לא היה הנס או שניהן של שבטים או שניהן דתחומין בהיות הכל

בקלפי א' וזה דבר תמוה שיסמכו עצמם על הנס בלי צורך דשפיר הוה אפי' ליטול שני קלפין ובקלפי א' יהיו שמות השבטים ובקלפי האחר פתקי התחומין. וכך אמרו בהדיא בגמרא וקלפי של שבטים וקלפי של תחומין מונחין לפניו וכו' טרף בקלפי של שבטים וכו' טרף בקלפי של תחומין וכו'. גם מ"ש רבינו שהנשיא של כל שבט הוא היה שמכניס ידו בקלפי ליטול הפתקין לא משמע הכי בגמרא אלא דחד גברא הוה מכניס ידו בכלהו. ומיהו בהא אין הכרח גמור בדברי הש"ס ואפי' לפי' כדברי רש"י אבל באידך דכתיבנא נראה דודאי שהוא דלא כהגמרא ודרך מאור עיננו בענין זה נסתרה ממני נשגבה לא אוכל לה. ותמיהני מהרא"ם והנחי"י ז"ל שלא העירו בזה ולדידי צ"ע:

פסוק נו

על פי הגורל הגורל וכו' מוכרח היא מיתורא דהא כתוב בקרא דלעיל אך בגורל וכו' ומה בא כאן להוסיף על פי הגורל אלא לומר שהיה מדבר וכו' ומעתה כיון דהוכחנו שלא היה החילוק בגורל לבד אלא גם ברוח הקודש א"כ קשה מאי אך ומה בא למעט ולכך משני לאפוקי יהושע וכלב וה"ט דשינה סדר הכתובים:

פסוק נח

אלה משפחות לוי חסר כאן וכו' כבר כתב רבינו כל זה לעיל וכאן לא בא אלא ליישב דיוק בפי' שיש בו עירובי דברים דבתחלה כתיב לבני שהוא מגרשון ואחר כך חברוני מקהת ואחר כך מחלי ומושי ממררי והדר וכתב הקרחי שהוא גם כן מקהת ובפירושו מתורץ שקהתי אינו שם עיקר המשפחה כמו אידך שעיקר המשפחה זו הוא יצהרי והוא חסרה רובא ולכך לא מנה תחלה ממשפחות קהת אלא החברוני שלא נשאר רק הוא לבדה שלימה ממשפחות הקהתי ואחר כך מנה באחרונה משפחת הקרחי שזה חדוש והוא שארית הפליטה מן היצהרי והואיל ואינה אלא מיעוט המשפחה לא חשיבא למנותם תחלה קודם מררי במשפחות הקהתי:

פסוק סב

כי לא התפקדו וכו' מה טעם וכו' פירוש דק"ל דפשטיה דקרא הכי משמע מה טעם היו פקודיהם כ"ב אלף לפי שלא התפקדו בתוך ב"י שאילו התפקדו בתוכם לא היה עולה מניינם בחשבון זה שהרי כל כי נותן טעם וקשה איך תלוי זה בזה ומשני שפיר שאילו התפקדו בתוך ב"י היו נמנים כמותם מבן עשרים שנה ומעלה ולא היו כ"ב והדר וכתב ומה טעם לא נמנו בתוכם כי לא נתן להם נחלה וכו':

פרק כז

פסוק א

למשפחות מנשה למה נאמר וכו' ההרגש שמבחוץ הוא דאטו לא ידעינן דמנשה בן יוסף הוא והדר פריך דהיינו בן מנשה והיינו למשפחות מנשה ומשני דתרתי קמ"ל. ומ"ש רש"י שמעשיו ומעשה אבותיו סתומים דייק לומר כן לאפוקי כגון קרח בן יצהר וכו' דההוא מעשיו מפורשים לגריעותא ומעשה אבותיו מפורשים למעליותא וליכא למיטעי. ומ"ש כאן הרי זה צדיק בן צדיק אף על גב דהכא כתיב בצלפחד כי בחטאו מת כבר ארז"ל דצלפחד לש"ש נתכוין:

מחלה נעה ולהלן וכו' ההרגש שמבחוץ דאמאי כתיב מחלה נועה בלא וי"ו כמו באידך ולעיל הזכירן בדרך אחר דהיינו ושם בנות צלפחד מחלה ונעה חגלה מלכה ותרצה ולהלן בס"פ מסעי כתיב ותהיינה מחלה תרצה וחגלה וכו' באופן שכל אחת ואחת מהן נזכרה פעם אחת בלא וי"ו כאילו היא ראויה ליכתב ראשונה ובזה קמ"ל דהיינו מחלה היינו נועה היינו חגלה וכו' דשקולות היו כלן:

פסוק ב

לפני משה וכו' מגיד וכו' היינו משום דבין למ"ד סרס המקרא ודרשהו ובין למ"ד בבה"מ היו יושבים ס"ס קשה מאי קמ"ל קרא במה שהזכיר אלעזר הואיל ומשה היה העיקר ומשני דקמ"ל דחכמניות היו שלא עמדו אלא אחר מיתת אהרן:

לפני משה ואחר כך וכו' דק"ל דאי לא אתא לאשמועינן אלא שהמתינו לבא לאחר מיתת אהרן אמאי הדר וכתב ולפני הול"ל לפני משה ואלעזר א"ו הא קמשמע לן לפניו דמר בפ"ע ולפניו דמר בפ"ע ואהא פריך אפי' אם משה לא ידע וכו' ומשני ר' יאשיה סרס וכו' וקמ"ל שנתכוונו שלא להטריח את משה ולכך הלכו לפני אלעזר תחלה וכיון שלא ידע הוכרחו לבא לפני משה ואבא חנן דייק דא"כ לא הול"ל אלא לפני משה ולפני אלעזר ותו לא ואמאי כתיב נמי ולפני הנשיאים וכל העדה הא ודאי לא מסתבר שבתחלה הלכו למבעי דינא מן הנשיאים והעדה ואחר כך לפני אלעזר ואחר כך לפני משה אלא ס"ל לאבא חנן דקמ"ל קרא שכיונו לבא לשאול בשעה שהיו כלם בבה"מ לפרסם הדבר בעיני כל העם ותהיה הארץ חביבה לפניהם וכיונו בזה להוכיח את העם והוא ע"ד מ"ש רז"ל האנשים אומרים נתנה ראש וכו' והנשים אומרים תנו לנו אחוזה. ועיין מ"ש בס"ד בפרשת בהעלותך על פ' לפני משה ולפני אהרן:

פסוק ג

והוא לא היה וכו' לא בחטא מתלוננים וכו' בספרי תנינא בתוך העדה אלו מתלוננים הנועדים על ה' אלו מרגלים בעדת קרח כפשוטו ע"כ ואמנם רש"י ז"ל לא נסיב לכלהו

דבשלמא לפי בעדת קרח דהיא מלתא אחריתי איכא הוכחה בלישנא דקרא דאל"כ תרי זימני עדה ל"ל הכי הול"ל והוא לא היה בתוך הנועדים וכו' בעדת קרח א"ו מוכח שזה נדרש לעצמו וזה לעצמו אבל למדרש בתוך העדה בפ"ע ושוב הנועדים וכו' גם כן למלתא אחריתי אינו קרוב לפשט הכתוב דא"כ הול"ל והנועדים או איזה הוכחה ובמאי דמייתי רש"י פלוגתא דר"ע ור"ש איכא למידק דבשלמא ר"ע יליף לה מג"ש דמרב' מדבר כדאי' בשבת דף צ"ו אלא ר"ש דהיא נמי סברת ר"י בן בתירי התם מהיכי גמר לה ובדוחק י"ל דדריש לה מדכתיב כי בחטאו מת ויליף חטא חטא מהתם דהתם כתיב ועלינו אל המקום אשר אמר ה' כי חטאנו וי"ל דה"ק כי בחטאו בשביל מה שסבר לתקן חטאו בעלות אל ראש ההר ע"כ מת:

פסוק ד

למה יגרע וכו' תתייבם וכו' נראה שדרשו כן ממ"ש שם אבינו כלו' דהתם כתיב ובן אין לו יבמה וכו' יקום ע"ש אחיו המת ולא ימחה שמו בישראל והשתא שפיר קאמרי אם אין אתה נותן לנו אחוזה ש"מ שאין אנו חשובות זרע ואם כן למה יגרע שם אבינו תתייבם אמנו ולא ימחה:

כי אין לו בן וכולי מגיד שחכמניות וכולי קשה מה חכמה היא זו דבפי' שמעו מפי משה צווי המקום לאלה תחלק הארץ ולא לנקבות ופשיטא שאם הו"ל בן לא הו"ל לתבוע כלום דמ"ש אינהו מכל רבות בנות דלא נטלו כלום עם אחיהן ונראה דכוונת רז"ל לומר הא אם הי"ל בן בשעה שמת אפילו אם מת אותו הבן אחר כך לא היו תובעות כלום הואיל ואז לא היו יכולות לטעון בממ"נ מהיבום כדלעיל שיש להשיבם דטעמא שאין אמן צריכא יבום לפי שכבר הניח בן בשעת מיתה אבל בנות לעולם דלא חשיבי זרע וכיון שיש מקום לדחות לא היו תובעות כלום. ולמדו זה מיתורא דקרא מדהדר כתיב כי אין לו בן דהא כבר אמרו ברישא ובנים לא היו לו:

פסוק ה

ויקרב וכו' נתעלמה וכו' והא דנפרע בהעלם הלכה זו טפי מדין אחר אפשר לתוספת פרעון שיותר גנאי שראתה עין נשים מה שלא ראתה עינו א"נ לומר דאדרבא היה לטובתו שלא יארע לו זה ההעלם אלא סמוך למיתתו ולא קודם לכן בחייו כדי שלא יוכל איזה רשע לביישו לומר שנתעלמה ממנו הלכה זו להעניש. ומ"ש ד"א היינו דלפי' ראשון קשה מה שהקשה ר"נ בר יצחק לרבי חנינא מריה דהך מלתא ברפ"ק דסנהדרין דף א' מי כתיב ואשמיעכי ושמעתיו כתיב אי גמירנא גמירנא ואם לא אזילנא וגמירנא. ולפי' בתרא נמי ק"ק שהוא דבר רחוק שלא נאמרה לו פ' נחלות בסיני עד האידנא ועוד דלשון ויקרב משה וכו' דייקא כפירי' קמא דלפי שנאמר תקריבון אלי לכך ויקרב וכו':

פסוק ז

כן וכו' כתרגומו וכו' כך כתובה וכו' כלומר בין מה שתרגם אונקלוס יאות ובין מה שפי' רז"ל כך כתובה וכו' תרווייהו חד עניינא נינהו והצד השוה שבהם שמגיד הכתוב שראתה עינם וכו':

כן וכו' יפה תבעו וכו' הכא נ"ל דאתא לפרושי מאי לשון דוברות חדא דהול"ל דברו ל' עבר שהרי כבר דברו ועוד דטפי הול"ל בל' שאלה שואלות ולא בלשון דיבור לכך מפ' דר"ל יפה תבעו שתביעתן אמת דבר תורה ודינא קאמרי שלא היתה שאלה ע"צ המקרה אלא דת ודין אמת ויציב ונכון וקיים:

והעברת ל' עברה וכו' ד"א ע"ש וכו' תרי זימני כתיב ל' זה בעניינא חד הכא בבנות צלפחד ואידך שהזכיר רש"י אח"כ בסמוך בכללות הנחלות ופי' ראשון יתכן גבי בנות צלפחד אבל לקמן בפ' נחלות קשה אי משום עברה שאינו מניח בן ליורשו מ"ש דבמניח בת ולא בן כתיב לשון עברה ובמי שאינו מניח זרע כלל לא בן ולא בת לא כתיב לשון עברה דכתיב ונתתם את נחלתו לאחיו ונתתם את נחלתו לאחי אביו ואדרבא הנך גריעי טפי ואמנם פי' שני יתכן טפי בההוא דלקמן דמיירי לעתיד ומצינן למימר דלא על אותו הדור קא מיירי אלא לדורות הבאין ואל בני ישראל תדבר לאמר וכו' והעברתם וכו' כלו' קאמר להם כי בא יבא דור אחר שיעבירו נחלה משבט לשבט ע"י הבת אבל בוהעברת ראשון דא"ל רחמנא למשה והעברת את נחלת אביהן להן דהיינו לבנות צלפחד הכא לא א"ש פירוש זה הואיל ובנות צלפחד נצטוו שלא לינשא אלא למשפחת מטה אביהן והיכי קאמר ליה רחמנא עלייהו למשה והעברת הא לאו הכי הוי לכך מייתי תרוויהו דחד פירוש דייק בפ' ראשון וחד בפ' אחרון ולא ידע איזה יכשר דסתמא דמלתא תרווייהו אית לן לפירושי בחד גוונא:

פסוק יא

לשארו הקרוב וכו' אין משפחה וכו' פי' דק"ל דמאחר דכתיב הקרוב אליו פשיט' שהוא ממשפחתו ולמה הוצרך עוד להאריך ולומר ממשפחתו ומשני דאי לא כתב רחמנא אלא הקרוב אליו כל קורבה במשמע וה"א דאפילו קרוב מצד דהאם יורשו הילכך כתב רחמנא ממשפחתו דהשתא שמעי' דוקא מצד האב דמשפחת אם אינה קרויה משפחה:

פסוק יב

עלה אל הר וכו' למה נסמכה וכו' דק"ל דהא השתא אכתי לא מטא זימניה למות דבתר הכי כמה זמן עבר שביאר להם כל משנה תורה וגם מלחמ' מדין ולבסוף אחר שירת האזינו שם נאמר לו פעם אחרת עלה אל הר העברים הזה וכולי וא"כ מה ענין זה לכאן לכך צריכים לדרוש סמוכין ומה שהוצרך לד"א דאילו לטעם ראשון קשה למה זה מצא

משה רבינו מקום למסבר שהותר נדרו ע"י דברים אלו שא"ל נתון תתן טפי מדלעיל דקא"ל לרב תרבה נחלתו ולמעט תמעיט וכו' ובין הכא ובין התם י"ל דר"ל שהצווי תלוי בו והואיל ויעשו עפ"י צוויו מיקרי כאילו הוא הנותן והמרבה לכך מייתי ד"א שלא דימה כן אלא לפי שראה שנכנס וכו' ואהא נמי קשה אמאי נטר רחמנא למימר ליה עלה וכו' עד האידנא אחר מנין בנות צלפחד הול"ל הכי תכף ומיד כשנכנס בארץ סיחון ועוג לכך אצט' גם לשון ראשון. ומ"ש רבינו במשל נכנס לשער ולחצר ולטרקלין עד שהגיע לקיטון כנגדו בנמשל נ"ל דהשער קרי ליה לארץ סיחון שהיא הראשונה וחצר לארץ עוג שהיא יותר פנימות ולבתר הכי כתיב בס"פ חקת ויסעו ב"י ויחנו בערבות מואב מעבר לירדן יריחו והוא הנמשל בטרקלין:

פסוק יג

כאשר נאסף וכו' ד"א וכו' הוצרך לד"א דאילו לפי' ראשון מלת אחיך יתירא היא דהול"ל כאשר נאסף אהרן דלפי' ב' א"ש כלו' אחים אתם ואין אתה טוב ממנו ומיהו לפי' בתרא איכא נמי יתור בפסוק דלא הול"ל אלא כמו אהרן אחיך ומאי כאשר נאסף א"ו דר"ל באותה מיתה שחמדת. ומאי דבפ' האזינו לא כתב רש"י אלא פי' א' בלבד שמש"ש בס"ד: **על וכו' הא אם קדשתם וכו'** אע"ג דל' זה לא כתיב כאן אלא בפ' האזינו וכאן כתיב כאשר מריתם וגו' להקדישני וכו' הביאו רש"י ז"ל לפי של' על אשר לא קדשתם מבורר טפי שהגזירה אינה אלא על חטא זה ומ"ש רבינו עדיין לא הגיע זמנכם וכו' הק' הרא"ם ז"ל מההיא דאמרינן בפ"ק דר"ה היום מלאו ימי ושנותי ללמדך שהקב"ה יושב וממלא שנותיהן של צדיקים מיום ליום וכו' והעלה שהם אגדות חלוקות ע"ש. ולהיות שהרבה הזהירנו מרן האר"י דבי עילאי ז"ל שלא לומר כן אלא לטרוח וליישב נר' לומר שכל דברי חכמים קיימים עזה"ד שלעולם הקב"ה קצב מתחלה חייו של משה ק"ך שנה וכמו שנרמז ג"כ בפ' בראשית בשג"ם וכו' והיו ימיו ק"ך שנה אלא שאילו לא חטא במי מריבה עכשיו שהגיע לק"ך שנה היה נכנס לא"י וכל הימים הראשונים יפלו ולא היו מונין לו הק"ך שנה אלא מהך שעתא דישיבת ח"ל אינה עולה לו מן המנין דומיא דההיא דאמרינן במי ששהא עם אשתו עשר שנים דישיבת ח"ל אינה עולה לו מן המנין ה"נ כן אלא היה מתחדש כנש' נעוריו ומפני שחטא מת כשעברו לו הק"ו שנים שלימות שנגזרו עליו מיום ליום וכו' ובמ"ש רש"י במשל דשתי נשים שלוקות אחת קלקלה דאטו במלקות סגי לה בת מיתה היא ובש"ח פי' שזינתה תחת בעלה בלא התראה וליתא דאי בלא התראה מלקות נמי ליכא אלא נר' דלא מיירי באשת איש אלא בפנויה ולוקה משום לאו דלא תהיה קדשה וא"ש לפי הנמשל עפ"י מ"ש ז"ל דמשה רבינו שבר את הלוחות כדי שלא

יהיו נדונים כאשת איש אלא כפנויה וכ"ש דא"ש מה שהביאו בגמרא משל זה על משה ודוד דמעשה דוד נמי לאו אשת איש הואי ח"ו כידוע שכל היוצא למלחמת בית דוד גט כריתות וכו' ומה שהמשילו חטאו של משה לאכילת פגי שביעית נלע"ד משום דפירות שביעית איקרו קדש והאיסור היא דרחמ' אמר לאכלה ולא להפסד דזה שאוכלם פגים מפסיד ומבזה הקדש וכך ביש' כתיב קדש ישראל לה' ומשה קא"ל שמעו נא המורים ועוד שהסלע הוא דבר של קדושה רומז לסלע העליון הידוי והי"ס שביעית וביזה אותו ע"י הכאתו. ועי"ל ע"פ מ"ש במדרש דהכאת הסלע גרם שירבו מחלוקת בישראל וכבר ידוע שהמחלוקי בא משהתחילו תלמידים שלא שמשו כל צרכם והיינו אכילת פגים:

פסוק יד

הם מי מריבת וכו' ד"א וכו' לפי' ראשון קשה דמשמעות הכתוב מורה דהם קאי על המי מריבה הנזכרים בכתוב ולא על משה ואהרן ותו דהא כבר שמעי' ליה מעל אשר לא קדשתם וכו' שלא היה בידם עון אחר מדקאמרי' הא אם קדשתם וכו' ולפי' שני נמי יש קושי דמרה וים סוף לא נזכרו בפי' אפי' ברמיזה:

פסוק טו

וידבר משה וכו' להודיע שבחן וכו' דק"ל דהואיל וחזי' שמשה היה קשה בעיניו מאד למות ולא ליכנס לארץ א"כ כשא"ל הקב"ה עלה אל הר וכו' מיד הו"ל להסדיר תפלתו דכתיב ואתחנן וכו' ומשני דקמ"ל הכא דמ"מ רצה להקדיש תחלה צרכי צבור שאם לא תקובל תפלתו על עצמו שיהיו כבר הצבור מושגחים:

פסוק טז

יפקוד ה' כיון ששמע וכו' הוכרח רבינו לדרשה זו אע"ג דלכאורה לא היה צריך לזה דאיכא למימר כפשטיה דכששמע משה שנגזרה מיתתו השגיח על צרכי צבור ואמר יפקוד וכו' וכמ"ש רש"י גופיה לעיל בסמוך מ"מ מל' הכתוב מוכרח לדרוש כן מדלא כתיב יַפְקֵד ה' מבנין הפעול דהכי אורחתיה דקרא דכל מקום שהוא לשון מינוי כמו ויפקד פקידים על הארץ ויפקידהו על ביתו ויהי מאז הפקיד וכו' ויפקד המלך פקידים ואמאי כתיב הכא יפקוד מהקל לכך הוצרך לפי שר"ל שיפקוד עליו מעשיו ויעלה זכרונו לטובה להוריש כבודו לבניו:

אלהי הרוחות למה נאמר וכו' יש עוד מבחוץ הרגש אחר דהוה סגי לומר אלהי כל בשר א"נ אלהי עולם דהכל במשמע ועוד כי היכי דהזכיר כל בשי בלי יחיד ה"נ הול"ל ברוחות ולכתוב אלהי רוח כל בשר:

פסוק יז

אשר יצא וכו' כמו שעשיתי וכו' וכדרך שעשה יהושע וכו' הביא רבינו ג' ענינים בתחלה מה שעשה משה במלחמת סיחון ועוג ואי מהא לחוד ה"א דוקא במלחמה גדולה כה"ג נגד ענקים הוא דצריך ללכת בעצמו הא לא"ה לא לכך מייתי מיהושע ביריחו ובמה שהביא הפ' הלנו אתה אם לצרינו קמ"ל מלתא אחריתי דאף נגד המלאך הרוחני צריך הוא בעצמו לצאת להושיע את ישראל כמו שעשה יהושע שיצא לקראת המלאך וא"ל הלנו אתה וכו' ועדיין לא שמענו שצריך לצאת אלא במלחמת חובה מש"ה מייתי מדוד דכתיב כי הוא יוצא ובא לפניהם בכל מין מלחמה:

ואשר יוציאם בזכיותיו וכו' ד"א וכו' לפי' קמא ק"ק דהואיל ותרווייהו חד עניינא הול"ל ואשר יוציאם ויביאם ואשר ואשר ל"ל דלפי' בתרא א"ש דה"ק אשר יוציאם הוא עצמו יהיה אשר יביאם ומיהו לפי' זה נמי ק"ק דלא הול"ל אלא אשר יביאם ותו לא דכיון דיביאם בחייו פשיטא דיוציאם לכך מייתי גם פי' ראשון דלההוא פירושא אצטריך לומר אשר יוציאם שבזכותו יצאו לכבוש עמים רבים נוסף על הז' אומות שכבר הובטחו בהם וכמו שעשה דוד שבזכותו כבש ערים אחרות והוסיפן על ארץ ישראל:

פסוק יח

לך את שבדוק וכו' דאע"ג דבעלמא שייך למימר קח לך אבל כאן לא הול"ל הכי הואיל ולקיחה זו הוא שלא בטובתו שהרי הוא היה רוצה שירשו בניו מקומו ומשני דשפיר שייך אפי' בע"כ דלך לא קאי על הרצון אלא על הידיעה:

וסמכת וכולי שידרוש בחייך וכו' דאל"כ מה צורך לסמיכה זו שהרי הסמיכה אינה אלא להודיע שהוא ראוי להוראה והכא א"צ להודעה זו שכבר פרסמו המקום א"ו שמוכרח לזה משום דאע"ג שפרסמו המקום לא מהני פרסום זה אלא לאחר מיתת משה אבל בחייו צריך ליטול רשות מרבו שהרי כל המורה הלכה בפני רבו חייב מיתה ולכך הוצרך לסמוך את ידיו עליו:

פסוק כא

וכל העדה סנהדרין. משמע דר"ל שכשירצה לצאת למלחמה מלבד שישאל באורים ותומים צריך ג"כ לימלך בסנהדרין וקושטא הכי כדאמרי' בברכות מקרא דואחרי אחיתופל וכו' אבל ביומא דרשי' מהך קרא שאין נשאלין באורים ותומים אלא למלך ולאב ב"ד ולמי שהצבור צריך לו ומיהו רש"י ז"ל נקט הקרוב לפשט:

פרק כח

פסוק ב

צו וכו' מה אמור למעלה וכו' דק"ל אמאי כתיבה בל' ציווי ולא בל' דבור ואי משום חסרון כיס הא בכלהו קרבנות נמי איכא ח"כ לישראל ומשני כלפי שהוא צוה להקב"ה על בניו השיבו בל' זה:

פסוק ג

שנים ליום כפשוטו ועיקרו וכו' כלו' לעול' אין מקרא יוצא מידי פשוטו ומ"מ הואיל וקרא יתירא הוא דהא נשמעיניה ממאי דכתיב אח"כ את הכבש אחד וכו' צ"ל דלדרשה אתא שיהיה נשחט כנגד היום דאי הוה כתיב ביום הוה משמע בצד היו' בבקר במזרח ובערב במערב השתא דכתיב ליום משמע להיפך שיהיה מקביל ליום דהיינו כנגדו:

פסוק ד

את הכבש א' אעפ"י וכו' הרמב"ן ז"ל טען דאינו נכון שכבר נאמר שם עולת תמיד לדרתיכם ותי' בש"ח בשם החזקוני דהא מיעוט דורות שנים ולא יותר לכך אצט' הך קרא ע"כ ואחר המחילה לא נהירא דהא כתיב התם תמיד להדיא אלא נר' דמאי דאיצטריך הך קרא לאו על עיקר הקרבה דבעי' שנים ליום תמיד דהא כבר כתיב התם אלא משום א' בבקר וא' בערב דה"א דהא דכתיב התם את הכבש הא' וכו' זהו דוקא בימי המלואים דבזה מיירי קרא דהתם קפיד קרא הכי אבל לדורות כל אימת דבעי אפי' תרווייהו בצפרא או תרווייהו בפניא דהא לא כתיב תמיד אלא על שיהיו שנים בכל יום מש"ה הדר וכתב הכא לומ' מה שאמרתי לך שם בימי המלואים כך דינו תמיד לעולם וקרא דהתם נמי קאי אקרא דהכא דכי היכי לדורות הואי נמי במילואים:

פסוק ו

העשויה בהר סיני באותן וכו' ד"א וכו' לפי' ראשון ה"פ דקרא אותה העולה עצמה שעשו בהר סיני בימי המלואים כדכתיב בפ' תצוה היא עצמה הנוהגת לדורות ולכך פי' קשה מה ענין הר סיני אצל מלואים הול"ל במדבר סיני לכך מייתי ד"א ומיהו לד"א נמי קשה דכיון שאין זו מענין אותה עולה כלל דההיא לא עולת תמיד הואי אלא שבא להקיש עולת תמיד אליה לומר דטעונה כלי לא הוה ליה למימר העשויה אלא כעשויה:

פסוק י

על עלת התמיד אלו מוספין וכו' מגיד שאין קרבן וכו' פי' משמעות הכתוב מובן ממילא דבשבת נמי בעי קרובי אף התמיד ואמנם מדכתיב על ולא כתיב בלשון אחר כגון מלבד ש"מ דר"ל על עולת התמיד אחר עולת התמיד דהיינו חדא מנייהו שהיא עולת הבקר תעשו את אלה וממילא נשמ' שהיא באמצע:

פסוק יד

זאת עולת וכו' שאם עבר וכו' אף על גב דכתב כן גבי שבת לא הוה ילפי' מיניה ר"ח דאיכא למימר שאני שבת דחמיר דאסור בעשית מלאכה ודוקא מה שהוא חובה ליום שרא רחמ' דכתיב וביום השבת וכו' אבל תשלומין של שבת אחרת קום ליה במחלליה מות יומת אבל בר"ח דשרי בעשיית מלאכה אימא יקריב ג"כ תשלומין של ר"ח אחד ואי כתב רחמ' בר"ח לא אתי שבת מניה ד"י"ל דוקא בר"ח דיומא אחרא הוא דאף על גב דכלהו ר"ח איקרון מ"מ זה חדש ראשון וזה חדש שני וכן עזה"ד והילכך לית ליה בשני תשלומים דראשון אבל בשבת דכלהו שוין זה שבת וזה שבת אימא אית ליה תשלומין בשבת אחרת צריכי והשתא דכתביה רחמ' בשבת ור"ח אתו כלהו מועדות מנייהו במה מצינו דלית להו תשלומין לא של פסח בעצרת ולא של פסח של שנה זו בפסח של שנה אחרת:

פסוק טו

ושעיר עזים וכו' הביאו כפרה וכולי להפיס דעתה הוא דקאמר הכי אמנם בקושטא מאמר זה הוא מסתרי תורה וכבר מבואר בספרי המקובלים ז"ל ע"ע:

על עולת התמיד יעשה כל וכו' דלא תטעה משום דכתיב יעשה בלשון יחיד דלא קאי אלא על שעיר החטאת בלבד. לכך פי' יעשה כל הקרבן הזה:

פסוק יט

פרים כנגד אברהם וכו' המדרש הזה בעי למתלי ליה כיפי ולהעמידו על מלואו דאכתי יש להבין לפי דרכו למה פרים שנים ואיל אחד וז' כבשים בין בר"ח ובין בפסח ועצרת ושעיר חטאת אחד וברה"ו וביום הכפורים נשתנו בפרים דליכא בהו אלא פר אחד ובסוכות ע' פרים ואילים שנים וי"ד כבשים ושעיר חטאת א' ונלע"ד דבראשונים בא הרמז פרים ב' ואיל אחד כלי אף על גב דפרים ב' שיצאו מאברהם יצחק וישמעאל מ"מ איל אחד כי לא נחשב זרע אלא ביצחק כי ביצחק יקרא לך זרע וכבשים ז' בא הרמז ביעקב דהיינו ישראל שזכו לקבל תורה אחר ז' דורות מאבינו הראשון דהיינו אברהם יצחק יעקב לוי קהת עמרם ומשה ושעיר חטאת אחד רמז ליהושע חטאת מלשון ובני שלמה חטאים שהיה חסרון כמ"ש רש"י ולעיל פני משה כחמה ופני יהושע כלבנה ולכן צדק הרמז בשעיר חטאת הביאו כפרה שמעטתי את הירח שה"ס יהושע אבל בראש השנה וביום הכפורים שהם ימי דין כדי שלא ליתן פ"פ לקטיגור אין אנו מזכירים ישמעאל כלל אלא פר א' ובסוכות נרמזו בפרים שהם נגד אברהם הע' אומות לפי שאברהם נקרא אב המון גוים ובזכותו כלם קיימים וחג הסוכות רמז לבנין בה"מ סוד סוכת דוד ובחי"מ היה מגין לכלם הילכך בא רמז זה בחג הסוכות ובאו בו אלים שנים דהואיל ואנו מזכירים

בכלל כל ע' אומות נזכיר ג"כ בפרט עשו להיותו אחינו וכתיב לא תתעב אדומי כי אחיך. וכבשים י"ד היינו ז' דורות כדאמרן. ועוד ז' דורות שיקבלו תורה פה אל פה ממתן תורה עד בנין הבית והם משה מוסר התורה לאלעזר ואלעזר לפנחס ועלי שקבל מפנחס כמ"ש הרמב"ם בהקדמתו ושמואל מעלי ודוד משמואל ושלמה מדוד אביו ובימיו נבנה הבית ואז היתה סיהרא באשלמותא. ושעיר חטאת א' בימי רחבע' בנו דשריא סיהרא לאתפגמא קצת ובחג עצרת שגם הוא גמר דין כידוע דבההוא יומא אתמסרו פתקין לסנטירא' דמיה"כ הונח המשפט בהשקפה לטובה עד יום עצרת. הילכך בההיא יומא הדר דינא כמו בר"ה ויה"כ לחתום פי שטן שלא יקטרג ואפי' דשל עצרת ירמוז לעתיד לבא בדרך אחר פר אחד הוא רמז למשיח בן דוד דפר רמז לגב' מנ"צפך והם בגדי נקם להלחם מלחמות ישראל איל א' הוא אליהו כבשים ז' הם שבעה רועים כידוע' ושעיר חטאת הוא משיח בן יוסף והבן וגם במספר העשרונים אפשר לומר לפי דרך הנזכר שהם י"ב עשרונים שלשה לפר ושני' לאיל וז' לכבשים נגד י"ב שבטי יה שהם קיימים לעול':

פרק כט

פסוק יח

ולכבשים וכו' לכלות מהם וכו' וי"ד אלים איכא למימר שהם לכלות מהם י"ד עתים לרעה הנזכרים בספר קהלת כידוע שהם כ"ח עתים י"ד לטובה וי"ד לרעה:

פסוק לה

עצרת וגו' עצורים וכו' דבר אחר וכו' לפי' קמא קשה א"כ מאי שנא רגל זה דאיקרי עצרת טפי משאר רגלים הא כלהו נמי עצורי' בעשיית מלאכה ולפי' בתרא נמי קשה דהלינה היא בלילה שלאחריו ואיך נאמר שיום החג עצמו נקרא עצרת ע"ש שטעון לינה בלילה שלאחריו ועוד דהא יו"ט ראשון נמי טעון לינה ומה שנא' י"ט האחרון דאיקרי עצרת טפי מי"ט ראשון:

פסוק לט

לבד מנדריכם אם באתם וכו' או נדרים וכו' דלבד מנדריכם ונדבותיכם מיירי במה שחדרו או התנדבו ברגל עצמו ומאי דכתיב בתר הכי לעלתיכם וכו' מיירי במה שנדרו קודם לכן. ומ"מ לא ידענא למה הוצרך רבינו למהדר אטעמא דשמאי קשה לו וכו' בל"ז כיון שנר' קודם לכן חייב להביאן ברגל ראשון ואי לא מייתי להו אף על גב דאינו עובר בלאו דבל תאחר עד שיעברו ג' רגלים מ"מ עובר במ"ע דובאת שמה והבאתם שמה מיד ברגל א' כדאמרי' ברפ"ק דר"ה. איך שיהיה מ"ש רבינו שיקריב נדריו ברגל היינו בחש"מ דאילו בי"ט הא קי"ל כמ"ד נדרים ונדבות אין קרבין ביום טוב:

פרק ל

פסוק ב

פירש"י ז"ל ראשי המטות חלק כבוד לנשיאים דק"ל דהול"ל אל בני ישראל שכלם בכלל. ומשני לומר שחלק כבוד וכו'. ואף על גב דכל שאר הדברות נמי כן כדכתיב וישובו אליו וכו' כתבה כאן לומר דאפילו אם לא היה נוהג כן בכל הדברות הכא מיהא בע"כ הוה עביד הכי לפי שלראשים היה צריך ללמד דין א' דשייך להם דהיינו שכמותם יכולים להתיר ביחיד. ולכל ישראל דין אחר לומר להם שכלן שוין בדין ההתרה שיכולים להתיר רק שיהיו טפי מחד. ונפ"ל יחיד מומחה מדכתיב ראשי המטות אע"ג דראשי לשון רבים מדכתיב ראשי המטות ולא כתיב ראשי ישראל. א"נ ראשי העדה כמו בשאר דוכתי אלא לכך כתיב מטות לומר לכל מטה סגי הראש שלו להתיר. ומדמומחה בחד הדיוטות בעינן טפי ואם אי' דבעי' טפי טובא לא בא הכתוב לסתום אלא לפרש הילכך לית לן למימר אלא הדיוטות תרתי דתפסת מיעוט תפסת. ומשום דאין ב"ד שקול מוסיף עוד א' ובעי' ג'. ומ"ש רש"י או יכול וכו' אין להק' דהיכי ס"ד לומר הכי סוף סוף נגמר מקרא דוישובו אליו וכו' שגם זה ככל שאר התורה. די"ל דקרא דוישובו וכו' ה"ק כל הדברים שהוצרך ללמד לכל ישראל חלק כבוד לנשיאים ללמדם תחלה ומיהו אה"נ דאיכא מילי דלא הוצרך למגמרינהו אלא לנשיאים כלומר כל פרטותיהם כי היכי דאיכא נמי מילי דלא אגמרינהו אלא לאהרן ולבניו כמו פרטי הלכות עבודה. וטעמא רבא איכא למימר לכאורה הכא שלא לימד דין זה דהתרת נדרים לכל ישראל אפילו להדיוטות שבהם כדי שלא ינהגו קלות ראש בנדרים. מש"ה אצטריך לג"ש לומר דדין התרת נדרים נמי לכל ישראל נאמרה:

זה הדבר משה נתנבא וכו' וא"ת הא אצטריך לג"ש דלעיל. כבר תירצו הר"ן והרא"ש בנדרים פ' נערה דף ע"ח דנהי דזה הדבר דנדרים אינו מופנה דאצטריך להך דרשה מ"מ זה הדבר דשחוטי חוץ מופנה והו"ל מופנה מצד אחד ולמדין ע"כ. וקשיא לי אמאי לא כתבו דג"ש נפקא מהדבר הדבר. ולעולם אייתר מלת זה להך דרשה וי"ל דהך דרשה לא מדרשה אלא מזה הדבר ולא מזה לחוד לא מיבעיא לפי' שני שכתב רש"י דודאי אצטריך זה הדבר לומר דהדיבור הזה הכתוב בעי' כדכתיב חכם בלשון התרה וכו' אלא אפילו לפי' ראשון נמי לא מדריש אלא מזה הדבר כדבעי' למימר לקמן דהמכוין הוא זה הדיבור בעצמו נתנבא כמו שנאמר לו אות באות תיבה בתיבה ונמצא דזה הדבר תרווייהו איצטריכו להני מילי דדרשי' ולכך הוכרחו הר"ן והרא"ש לתרץ כדלעיל. ומוכרח הוא לומר כן דהג"ש מכלהו תרי מילי דאל"כ התם בשחוטי חוץ לא לכתוב

אלא הדבר ולשתוק מזה. אך ק' דס"ס היקשי התינח למ"ד מופנה מצד אחד למדין ואין משיבין. אבל למ"ד משיבין ה"נ איכא למפרך מה לשחוטי חוץ שכן עונש כרת. וי"ל דאי משום עונש אדרבא עונש נדרים חמיר דנקרא רשע אפי' כשמקיימו וכמה עונשים ארז"ל בעון נדרים. ועוד דהכי אמרו כל הנודר כאילו בנה במה (בשעת איסור במות) וכל המקיימו כאילו הקריב עליו קרבן. א"כ הו"ל חמורה פ' נדרים נמי דאף על גב דליכא כרת יש בה כמה עונשים ושפיר ילפי' משחוטי חוץ אף על גב דאינו מופנה אלא מצד אחד. ועפ"י האמור למדנו טעם לשבח למה לא פירש"י ביאורו זה על קרא דזה הדבר דשחוטי חוץ דקדים בפ' אחרי מות דבס' דבק טוב הניחו בקושיא ולדידן ניחא דהתם ליכא לפרושי מידי דההוא זה הדבר אצטריך לג"ש כדי שיהיה לפחות מופנה מצד המלמד ומש"ה לא פירש כן אלא הכא. ועל מה שפירש"י מוסף עליהם משה וכו' הכי פירושו דשאר הנביאים לא נתנבאו אלא ככה המורה על כוונת הענין בקירוב ולא בדיוק הדברים עצמם לפי שהיו מסתכלים באספקלריא שאינה מאירה. משא"כ משה שהיה מתנבא הדברים כהווייתן בלי מגרעת בדקדוק תיבה בתיבה וכך מורה מלת זה הדבר. ובזה יש להתבונן טעמא דנקט רש"י קרא רכה אמר ה' כחצות הלילה ומ"ש הך קרא דנקט טפי מכמה קראי דקדימי התם בפ' שמות ופ' וארא דכתיב בהו כה אמר ה'. אלא שכיון רש"י להודיע ולרמוז ההפרש שבין כה לזה ולכך מייתי הך קרא לומר דפי' מלת כה היינו כפי' כחצות הלילה דפירשוהו רבותינו בפ"ק דברכות דר"ל בקירוב סמוך לחצות ולא בחצות ממש דוקא. ה"נ כה אמר ה' ר"ל בקירוב דומה לדברים הללו ולא הדברים ממש דוקא ולפי דרך האמת א"ש טובא ההפרש שבין משה לשאר הנביאים. דידוע דכ"ה היא מלכות שמים והיא אספקלריא שאינה מאירה וזה היא תפארת כידוע והוא אספקלריא המאירה. ובדרך זה גם כן א"ש הך קרא דנקט רש"י דידוע דכה שהוא המלכות שמים הוא מדת לילה וזה מדת יום. ולכך נקט קרא דבחצות הלילה אני יוצא וכו'. והא דאצטריך לרש"י לפרושי ד"א. ה"ט דאילו לפי' קמא קשה' מ"ש דנטר קרא עד האידנא ללמדנו גדולתו של משה בפ' זו. ולפי' בתרא נמי קשה דאי להא לומר דלשון הכתוב הוא לעכב לא צריכא דהא כתיב בסוף הפרשה אלה החקים וכו' וק"ל כל היכא דכתיב חקה לעכב וזה למה לי לכך אצטריך לפי' קמא:

ודע שמ"ש רש"י דחכם בלשון התרה. לאו דוקא אלא לאפוקי הפרה ולעולם מהני נמי איזה ל' אחר שיהיה משמעותו כמו התרה דהיינו שע"י פתח מתיר הנדר ועוקרו מעיקרו. וה"ז דומה למה שנשאל לחכם ע"ד ספק איסור והוא מתירו שנמצא ע"י התרתו שלא היה איסור מעיקרא. ה"נ דכוותה ע"י התרתו עוקרו כאילו לא היה מעיקרא. אבל בעל

אינו מיפר אלא מכאן ולהבא שכן משמע לשון הפרה וכך מבואר בגמ'. ולאפוקי מבעל דבק טוב שכתב שהחכם מתיר הקשר שהוא מקושר כבר לאפוקי הבעל שהוא מיפר בלתי טעם שייך לשון מופר שהוא מיפר מעיקרו ע"כ. ואחר המחילה ליתא ותהי להיפך:

פסוק ד

בנעוריה וכו' בת י"א וכו' והיינו דכתיב בנעוריה ולא כתיב נערה דאפילו קודם שתהיה נערה האב מיפ' דהיינו בשנת י"א כגון שיודעת לשם מי וכו' ויהיה פירוש בנעוריה סמוך לנעוריה:

פסוק ו

ואם הניא וכו' כלו' שהיפר וכו' פירוש דא ודאי פשיטא שהנאה לשון מניעה והסרה כדפירש"י לקמן בסמוך דמייתי ראיה מקראי. ואמנם בא לפ' דאינו צריך לכופה ולהכריחה לעשות אותו דבר שאסרה עליה אלא כלומר שהיפר לה ומניחה ברשותה. ושוב בא להכריח הדבר וה"ק הנאה זו איני יודע וכו' כלו' אה"נ דמהכא ליכא שום משמעות דהנאה זו איני יודע מה הוא אם ר"ל שצריך למנוע ולהסיר אותה מן הנדר דוקא ע"י כפיה או אם סגי בהפרה לבד כשהוא או' ואם וכו' יניא אותה והיפר ש"מ הנאה זו הפרה דמניחה ברשותה רצתה עושה רצתה אינה עושה ואחר כך בא רש"י לפרש פשטיות המלה. ודוק שבזה יתורצו קושיות הרא"ם ז"ל ע"ע:

וה' יסלח לה במה וכו' קשה דהכא לאו בבעל קיימי' אלא באב. ואמאי פירש"י בבעל. איברא דבבעל נמי כתיב כך וה' יסלח לה מיהו מאי דוחקיה דרש"י דקאי באב ומפרש בבעל. ונ"ל דה"פ דלכאורה פסוק זה סותר למה שפירש"י לעיל בסמוך הנאה זו הפרה דא"כ מכיון שהיפר לה מה זו צריכה סליחה ומכח זה היה נראה לפרש דלעולם הנאה זו לאו הפרה היא אלא שמנעה מן הנדר בעל כרחה בלא הפרה כדמשמע פשטיה דקרא והיינו כגון שכפה אותה לאכול ולא היפר לה אפילו בלבו דבכה"ג לא מהני דאין כאן הפרה. ועיין בי"ד סימן רל"ד והילכך צריכה סליחה אבל אם היפר לה כפי הדין אין כאן צורך סליחה. לכך פירש דעל כרחך א"א לומר כן דהא באשה שהיפר לה בעלה לגמרי לקמן דכתיב יניא אותה והפר וכו' ואפ"ה כתיב ביה נמי וה' יסלח לה וא"כ מעתה במה הכתוב מדבר באשה שנדרה וכו'. ומ"ש רש"י ואם המופרין צריכין סליחה ק"ו לשאין מופרין. ק' דהך ק"ו פריכא הוא דשאינן מופרין נימא ודאי דאינם בתורת סליחה דלאו בני מחילה נינהו. ונראה דר"ל שאינם מופרין ועוברת בשוגג ששכחה הנדר וכיוצא וה"פ אם המופרין שאין כאן חטא בפועל רק במחשבה גרידא צריכין סליחה ק"ו לשאין מופרין והיא סבורה שאינה עוברת דאין כאן חטא במחשבה רק שגגת מעשה ק"ו דצריכין

סליחה כיון דלפי האמת יש כאן חטא בשוגג ועיקר סליחה בשוגג כתיבא בפ' קרבנות אבל בשאינן מופרין ועוברת במזיד בהא לא מיירי דפשיטא דלאו בת סליחה היא:

פסוק ז

ואם היו וכו' זו ארוסה וכו' פי' דק"ל לרש"י דומיא דקראי אהדדי דהכא כתיב ואם היו תהיה לאיש ונדריה עליה וכו' דמשמע דאפילו הנדרים שהיו לה מקדם תלוים בבעל כלומ' דבעל מיפר בקודמין ולבתר כתיב ואם בית אישה נדרה וכו' דמשמע דוק' מה שנודר' בתר הכי הוא דמיפר אבל לא בקודמין. ולכך משני שפיר דלעולם אין הבעל מיפר בקודמין וכפשטיה דקרא דלקמן ואם בית אישה נדרה וקרא דהכא ענין אחר ולא בנשואה מיירי אלא בהויה דאירוסין וקמ"ל דצריכים שניהם להפר. והיינו דדייק רש"י וכתב שאביה ובעלה מפירין ולכאורה ק' דכיון דקרא במאורסה מיירי א"כ לא הול"ל לשון ובעלה דלאו בעל מיקרי אלא הול"ל שאביה וארוסה מפירין אלא היא גופא קמ"ל דאפי' כנסה ונעשה בעלה אינו יכול להפר לבדו אלא בשותפות האב הואיל ונדרים הללו היו עליה קודם שכנסה לחופה כדאמרן:

ונדריה עליה וכו' ולא הופרו וכו' שאם הופרו תחלה מן האב תו לא צריך מידי אף כשנתארסה ואם הוקמו מהאב אין לה תקנה עוד שהרי האב שצריך להשתתף בהפרה תו לא מצי להפר אחר ההיקם:

פסוק ח

ושמע אישה וכו' הרי לך וכו' כלו' וממילא דה"ה אם החריש לה האב דהיינו קיום שהוא קיים ודיבור זה של רש"י היא דבוק עם הדיבור דלעיל

פסוק ט

והפר וכו' יכול וכו' נר' דק"ל מאי שנא דהכא לא כתיב כמו לעיל בפנויה ואם הניא אביה וכו' כל נדריה וכו' לא יקום וה"נ לקמן גבי נשואה כתיב ואם הפר וכו' כל מוצא וכו' לא יקום וא"כ ה"נ הול"ל ואם ביום וכו' והפר נדרה וכו' ולא יקום. ושפיר מתורץ זה עם פירושו דבשלמא לעיל כיון שהפר האב מיד נפל הנדר לגמרי ולא יקום. וה"נ לקמן בנשואה מיד שהיפר הבעל לא תוסיף קום. אבל כאן בארוסה אפי' הפר הארוס אכתי תלוי ועומד עד שיפר האב גם כן. ולכך לא מצי למכתב הכא והפר וכו' ולא יקום. ומ"ש רש"י ת"ל בנעוריה וכו' דאילו לגופיה ובפנוי' הרי כתיב לעיל בבית אביה בנעוריה והך קרא יתירא הוא א"ו לרבות הארוסה:

פסוק יד

כל נדר וכו' לפי שאמר וכו' פי' היינו בבעל אבל האב מדלא מפרש ביה קרא ש"מ דכל מין נדר הרי הוא מיפר ומ"ש רבינו שהבעל אינו מיפר אלא נדרי עינוי נפש. איכא

למידק אמאי לא קאמר נמי דמיפר דברים שבינו לבינה כגון שלא תכחול ולא תתקשט דהכי הלכתא פסיקתא וכ"פ הרמב"ם ברפ"יב. ואפשר לומר משום דילפינן לה ברפ"א דנדרים מדכתיב בין איש לאשתו עיין שם. ואין זה קרוב לפשט הכתוב שהרי בתר הכי כתיב נמי בין אב לבתו ואפ"ה הא אמרי' דהאב מיפר כל מין נדרים. לכך השמיט רבינו זה:

פסוק טו

מיום אל יום וכולי לכך נאמר מיום וכולי. דבר ברור שיש כאן ט"ס. וצ"ל לכך נאמר ביום שמעו והוא סיפיה דהאי קרא וה"פ אילו לא נאמר אלא מיום אל יום הו"א מעת לעת לכך כתיב ביום שמעו. ואילו לא נאמר אלא ביום שמעו הו"א דוקא ביום ולא בלילה לכך אצטריך ג"כ מיום אל יום לומר כל מה שיש מיום זה ליום אחר דהיינו הלילה בכלל וכך מבואר בנדרים פרשת נערה. ובר מן דין לא מתוקם לשון רש"י זה:

פרק לא

פסוק ב

מאת המדינים ולא וכולי ההרגש הוא דהול"ל מאת מדין כי היכי דכתיבי כלהו קראי דבתר הכי ומאי כתיב המדינים בה"א דמיעוטא הוא ומה בא למעט. ומשני דאתא למעוטי מואב. והא דהוצרך רש"י לד"א היינו דלטעמא קמא ק' דנימא איפכא דמנ"ל דהמדינים לא היו מתייראים. דילמא יראתם גדולה משל מואב דס"ס מואב לא היו מתפחדים שיהרגום שהרי כתיב אל תתגר בם מלחמה ולא היו יראים אלא על ממונם אבל מדינים על נפשותם נמי היו יראים. ואי משום שישראל לא עליהם היו הולכים הרי על מואב גם כן לא היו הולכים רק על שבעה אומות ולכך קאמר טעם אחר. ולטעם זה נמי ק' דס"ס הוא עדיף טפי שילכו לנקום נקמת ה' גם מן המואבים ויהרגו כל הגדולים שהם הרעו לישראל ויניחו הטף הקטנים ומהם תצא רות המואביה. לכך הוצרך לשניה' ומ"מ בפרשת פנחס דכתיב צרור את המדינים. ודייקי' התם נמי ולא את המואבים לא מייתי התם רש"י אלא זה הטעם השני. ונר' דטעם ראשון זה אינו מספיק אלא לכדי שלא ילכו עליהם לצבא להשמיד להרוג ולאבד לפי שלא השחיתו כ"כ כמו מדין. אבל ס"ס הואיל והרעו לישראל למה לא יהיו ג"כ בכלל צרור כלל. אבל טעם זה דמחמת הפרידה מהני ודאי שלא לצוררם כלל בזכות הפרידה. ובי' פרידות דנקט רש"י הוא דרך אגב דהכא לא שייכא אלא חדא רות המואביה:

פסוק ג

נקמת ה' וכולי דק' מאי שייך נקמת ה' אי משום דפשעי ואזלי ופלחי לע"ז הרי כל האומות כמותם. ומ"ש הני ותו דהקב"ה א"ל נקמת בני ישראל לכך פי' דהיינו הך:

פסוק ד

לכל וכולי לרבות שבט לוי. ואפי"ה אינם אלא י"ב אלף כנר' מקרא לפי שמנין י"ב שבטי יה עליו אין להוסיף וממנו אין לגרוע וסודם רם ונשא הא כיצד בכל דברי' ששבט לוי בכלל נמנה יוסף לא' והיכא דלא הוה לוי עמהם אז נחשבו אפרים ומנשה לתרתי כדי שיהיה מנין הי"ב והטעם שצוה משה שילכו גם שבט לוי כדי שלא יאמרו ישראל שלא שלח משה שבטו לפי שהיה הדבר רע בעיניו להיות מיתתו תלויה בזה. אבל מה שראיתי להמפ' ששבט אפרים לא הלך. אין נר' שהרי מקרא מלא לכל מטות ישראל:

פסוק ו

אתם ואת פינחס וכו' ד"א וכו'. דאילו לפי' ראשון ק' דא"כ לא היה שתיק קרא מלכתבו בבירור בציווי הקב"ה אם איתא דקפיד קב"ה שילך דוקא פנחס הואיל והתחיל במצוה. ולר"א נמי ק' דכבר היו שם בני בניו של יוסף ממש כל שבטו שהיו יכולי לנקום נקמת יוסף ולא היה צריך שילך פנחס. ועוד דהמדינים לא עשו שום רעה ליוסף שיהיו ראוי' לנקמה דעבד נמכר להם ומכרוהו לאחרי' ומה חטאו בזה ועוד דהתם כתיב והמדנים מכרו אותו ודילמא לאו מדינים הוו אלא אומה אחרת כדכתיב את מרן ואת מדין. לכך מייתי פי' שלישי. וגם על זה יש לפקפק דמ"ש במלחמ' זו שנזכר הליכת פנחס אילו היה משוח מלחמ' הרי בכל מלחמות היה צריך לילך הילכך מייתי שלשתן:

פסוק ח

חמשת וכו' וכי וכו' ההרגש שמבחוץ דברישא דקרא הול"ל ואת חמשת מלכי מדין הרגו וכו' והדר מקשה דבל"ז תיקשי וכי איני רואה שחמשת וכולי אלא לכך אייתר קרא לדרשה. ומ"ש רש"י בלעם הלך שם וכו' היינו כדכתיב' לעיל דבלק הואיל ולא היה מלך גמור על מואב אלא לצורך שעה מיד כשמינו המואביים מלך מביניהי' חזר בלק למקומו למדין שהוא היה ממלכי מדין דהיינו צור כדפירש"י שם בפרשת דלעיל ובלק הבטיח לבלעם לתת לו שכר הרבה ולכך כיון שנפלו כ"ד אלף מישראל הלך אצל בלק ליטול שכרו. כנ"ל פשוט וא"צ לכל מה שנדחקו בזה הרא"ם והנח"י והג"א ע"ש:

פסוק י

טירותם וכו' דבר אחר וכולי הנה לפי' ראשון יהיה מל' נוטרין שלהם נמצא ששרשו נטר וא"כ הול"ל נטירותם. ולפי' השני שרשו טרן והול"ל טורנות'. ועם היות שהחסרון לפי הפי' הראשון לא תברא דמצי' למימר שהוא מחסרי הפי"א בשורש נגש ובא השם בחסרון הפי"א. מ"מ יש עוד דוחק אחר להך פי' שאינו אפי' ל' ארמי אלא ל' נכרי:

פסוק יא

ויקחו את כל השלל וכו' אף אנשי המלחמה וכו'. יש להקשות דשאני הנך אנשי המלחמה שהיו נבחרי' מכל ישראל וכדכתיב החלצו מאתכם אנשים ופירש"י צדיקים. וראיתי הענין במקורו בבמדבר רבה והכי אי' התם אלף למטה וכו' י"א שני אלפים מכל שבט שלח. וי"א ג' אלפים מכל שבט י"ב אלפים משמרי' את כליהם עליהם נאמר שניך כעדר וכולי ע"כ. והשתא א"ש דאותם ששלח להלחם דוקא היו הנבחרים מכל ישראל המסולתין שבהן אבל אותם שיישבו לשמור כליהי' היו מהמון ישראל ועליהם מפורש בקבלה שניך וכולי ואנשי המלחמה דכתב רש"י לאו דוקא הנלחמים אלא כדאמרן:

שלל הן מטלטלין וכולי בז וכולי הרא"ם ז"ל כתב וז"ל מ"ש בז הוא בזת מטלטלין שאינן תכשיט מבואר ממ"ש אחר זה ויהי המלקוח יתר הבז שפירושו חוץ מהבז וכו' א"כ יחוייב בהכרי' שיהיה פי' בז שאינן תכשיט וכו' כי מאמרו חוץ נר' שנשארו בידם והמטלטלין של תכשיט לא נשארו בידם כי הביאום קרבן להי'. אבל מ"ש שלל הן תכשיטין לא ידעתי מנין לו זה כי יותר נכון הול"ל שהוא כולל וכו' עכ"ד קדשו. ואני עבדו אחרי התאבקי בעפרות זהב לו לא ירדתי לבסוף דעתו דהא מן הכתובים נר' להדיא שלא כל התכשיטין הביאו קרבן להי' אלא חלק ממנו דמש"ה כתיב ויהי כל זהב התרומי' אשר הרימו להי' וכו' הרי שלא היתה אלא תרומה. והכי מוכח שהרי לא הביאו לקרבן אלא אצעדה וצמיד טבעת עגיל וכומז וכי לא היו שם תכשיטין אחרים אלא אלו בלבד הרי כמה תכשיטין מלבד אלה איכא לנשי דכ"ד תכשיטין מצינו בישעיה מלבד תכשיטי אנשים וגם הסוסים וגמלים דרך האומות לעטרן במלחמה בתכשיטין וכדחזי' בספי' שופטים במדינים עצמם ולבד מן הענקות אשר בצוארי גמליהם. ובר מן דין. הא איכא כל הבגדים שגם הן נכללין בכלל לפי דברי רש"י. ועוד דכל מה שהביאו קרבן היו כלי זהב ולא יתכן שלא היה שם שום כלי כסף. וה"נ מסתברא שאין הדעת נותנת שבכל ערי מדין לא היה זהב יותר מי"ו אלף ח' מאות וחמשים שקל שאין מגיעים לששה ככרים. וכ"מ ל' הכתוב ויקרבו אל משה הפקודים וכו' שרי האלפים וכולי ויאמרו וכו' ונקרב את קרבן וכו' ויהי כל זהב התרומה וכולי אנשי הצבא בזזו וכולי כלומר זוהי התרומה אשר הרימו שרי האלפים וכל השאר אנשי הצבא בזזו איש לו כלומר ולא בא לכלל חלוקה. לכך נלע"ד דודאי האמת כן דשלל שם כולל כל המטלטלין בין תכשיטין ובין שאינן תכשיטין וה"נ בז. והכי מוכח דהכא כתי' ויקחו את כל השלל ואת כל המלקוח וכו' ויביאו וכו' וכי היכי דמלקות הכא כולל אדם ובהמה ה"נ כלל כל מיני מטלטלין דאכלהו כתי' ויקחו וכו' ומוכרח הוא דאל"כ היכי ולפי' מונה שהיו צדיקים ולא פשטו

ידם שלא ברשות הרי לא הביאו אלא שלל ומלקוח אבל הגז עכבו להם. א"ו שהגז נמי בכלל שלל והכל הביאו למשה עד שנתן להם רשות שהמטלטלין יעכבו לעצמם איש ואיש מה שלקח והמלקוח יבא לכלל חלוקה. וה"נ מאי דכתיב בתר הכי ויהי המלקוח יתר הבז התם קרו לכלהו מטלטלין בז. אלא דהכא אגב מפרש רש"י האמת דהיכא דכתיבי תרווייהו גבי הדדי כמו למהר שלל חש בז וכן בשאר מקומות התם ודאי שלל הן תכשיטין ובז שאינן תכשיט וזהו ההפרי שבין שלל ובז לשבי ומלקוח דשלל ובז מלבד הפרטות כל אחד מהם כולל שניהם מה שאין כן הנך דדוקא מלקוח הוא כולל אבל שבי לא שייך אלא בפרטות על האדם:

פסוק יג

ויצאו וכו' לפי שראו וכולי ואם תאמ' ודילמא לכבודם יצאו ולקבל פניהם על שבאו בנצחון דהכי אורחא דמלת'. וי"ל משום דבקרא דלעיל כתיב ויבאו אל משה וכו' אל המחנה וכו' וא"כ הואיל וכבר נכנסו הם למחנה היכי כתיב הכא ויצאו וכו' אל מחוץ למחנה. לכך מפרש דאיברא שהם נכנסו אבל לא כל השבי וכל המלקוח וכל השלל אלא נשאר מחוץ למחנה. ועל זה יצאו לפי שראו נערי ישראל וכו' וקאמר נערי דאילו גברי הרי העיד עליהם שיניך כעדר וכו' שכלם מתאימות דאף אנשי המלחמה וכו' כדלעיל. וכ"ש אידך מש"ה קאמר שאלו נערים היו וקעבדי מעשה נערות:

פסוק יז

וכל אשה וכו' ראויה וכו' הכי דייקי' בש"ס פ' הבא על יבמתו מרמייא דקראי. ומ"מ מגופיה דקרא נמי משתמע מדלא כתיב אשר ידעה איש אלא יודעת איש:

הרוגו וכו' איני יודע אם להרוג וכו' הק' מוהרא"ם ז"ל דהיאך היה עולה על הדעת לומר להחיות והלא כל הקצף שקצף משה לא היה אלא בעבור שהחיוב וכו' והאריך בזה ע"ש. ולעד"ן דהס"ד היא דיודעת דכתיב בקרא בראויה ליבעל ולא נבעלה. ולרבותא נקט וה"ק כל אשה אפי' יודעת איש וכו' כל שהיא דומיא דוכל הטף בנשים דודאי לא ידעו זכר. ה"נ אלו הנשים גדולות אף על פי שהן ראויות החיו ולא תהרגו אלא אשר ידעו זכר בפועל לפי שהן הנה היו וכו' בדבר בלעם. כן היה אפי' למיסק אדעתין מש"ה אצט' הרוגו. עוד הק' הרב ז"ל דכיון דכתיב הרוגו בסיפא הרוגו דרישא למה לי. ונלע"ד דה"ק קרא הרגו כל זכר מיד מלתא פסיקתא. אבל באשה לא תהרוגו מיד לפי שצריכות בדיקה. אלא כל אשה יודעת וכולי כשתעברום לפני הציץ ותדעו שהיא יודעת וכולי אז הרוגו:

פסוק כא

אשר צוה וכולי תלה וכו' פי' דק"ל דאמאי אצטריך למימר אשר צוה וכו' אטו כ"ע לא ידעו כי לא זו בלבד אלא כל התורה כלה צוה ה' את משה. לכך מתרץ שלא היתה זו כוונתו אלא נתכוון להסיר חרפה מעל רבו שלא ירגישו שנתעלמה ממנו הלכה זו לכן עשה עצמו כאילו הוא שלוחו של משה שהוא צוהו השת' בפרטות ללמד לעם ולהזהיר להם דין זה אשר צוהו ה' והיינו דקאמר תלה ההוראה ברבו כלו' שרבו הוא המורה ההוראה הזו והוא אינו אלא שלוחו:

פסוק כג

אך במי נדה וכו' ורבותינו וכו' הכרח רבותינו הוא דאילו כפשוטו בהזייה מן הטומ' הרי מוזהרי' ועומדי' כבר מפי משה ומה צורך לו לחזור ולהזהירו לכך מפ' דלאו אדידהו קאי אלא אבעלמא ולדורות דאילו לדידהו פשיטא דצריכים הזייה וטבילה לטהרם מן הטומא' וכמאמר משה. ואמנם השמיעם אלעזר דאפי' בעלמא היכא דליכ' משום טומאה צריכים טבילה מצד האיסור. ודייקא נמי קרא דלא קאמר אך במי נדה תחטיאו וכי היכי דקאמר תעבירו באש אלא יתחטא דלאו על דידהו קאי אלא בעלמא וכדאמרן:

פסוק מב

וממחצית וכולי ותהי מחצת וכולי ויקח וכו' כל הג' דבורים הללו דיבור א' הן והכל המשך ענין אח'. ובא לישב דמאי קמ"ל קרא באומרו שמחצית העדה היתה כל כך צאן וכ"כ בקר וכו' הא לא צריכא דכיון דכתיב לעיל וחצית את המלקוח בין תפשי המלחמה ובין כל העדה ולבתר הכי כתיב ויעש משה וכו' מעתה כיון דאשמועי' אחר כך מנין החלק של אנשי הצבא ממילא ידעי' דכך נמי היה מנין החלק של העדה וא"כ הני קראי יתירי נינהו. ותו קשיא ליה בלישנא דקרא דכתיב וממחצית בני ישראל דהו"ל ומחצית ומאי וממחצית. לכך אתא לפרושי דאין כוונת הכתוב להודיע כמה מנין החלק של העדה אלא ה"ק ומאותו מחצית ב"י אשר חצה משה לעדה שהיה מספרו כך וכך לקח משה האחוז א' מן החמשי' ונתן ללוים וכלהו הני קראי ענין נרדף. כך נר' משמעות כוונת רש"י. וכך ראיתי להר"אם ז"ל. ועי"ל דמ"ש רש"י ותהי מחצת העדה כך וכך הוא ענין באפי נפשיה ובא ליישב הקו' דמקשי' לעיל דקראי יתירי נינהו. ותירץ דקמ"ל הפסוק במה שחזר והשוה המניינים דלא זו בלבד שהחלקים היו שוין במנין אלא אסתייעא מלתא שהגיע לכל אח' חלק שוה בין במספר ובין במדה דהיינו שהיו שוין בכמו' ובאיכו' שהגיע לכל חלק צאן ש' אלף ול' אלף וז' אלפים ות"ק שוין בגודל. וזה דבר שא"א לחלוק ולצמצם ע"י חלוקת טלה כנגד טלה דהיכי נוכל לכוין שהיו כל ב' הטלאים שוין לגמרי ואפ"ה היה זה ע"י נס שהיו החלקים שוין ממש והיינו דכתב רבינו כך וכך כלו' כך לצד

א' כמו לצד אחר. ומ"ש רש"י ויקח משה וגו'. אפשר שכיון לומר דאף על גב דהכא לא הזכיר אלא משה לחודיה לאו דוקא אלא אלעזר נמי הוה בהדיה וכדכתיב לעיל ויעש משה ואלעזר הכהן וכולי וה"נ לקמן ויקח משה ואלעזר הכהן וכו'. וז"ש משה וגומר כלומר משה ומאן דהוה בהדיה. וא"צ שיזכירנו הכתוב כל פעם:

פרק לב

פסוק ג

עטרות ודיבון וכולי מארץ סיחון וכו' כנר' מקראי דלקמן ויתן להם משה וכו' את ממלכת סיחון וכו'. והא דלא באו לשאול מיד כשכבשו ארץ סיחון ועוג אלא המתינו עד עכשיו. נר' דמעיקרא דלא ידעו שמשה רבינו לא הו"ל ליכנס לארץ מעבר לירדן והלאה לא רצו לשאול ליטול חלק בארץ קודם אחיהם כי אמרו כשיבא יומו שיחלק את הארץ לכל אז נשאל ממנו שיתן לחלקנו הארץ הזאת. אבל כששמעו במלחמת מדין שא"ל הקב"ה נקום וכו' אחר תאסף אל עמך אמרו אם לא עכשיו אימתי למחר יאסף משה ויהושע לא ישמע לנו לבחור לנו את נחלתנו אלא עפ"י הגורל. לכך באו לשאול חלקם:

פסוק יט

כי באה נחלתנו כבר וכו' כלומר אם תתרצ' לדברינו נמצא דבאותו זמן כבר קבלנוהו דאל"כ הא בההיא שעתא אכתי לא קבלו כלום שעדיין לא הסכים משה על ידן. אלא אחר כך א"ל אם תעשון וכו' ומאי כי באה כבר:

פסוק כד

והיוצא מפיכם וכו' שמשה לא ביקש וכולי אין להק' דכיון שהם קבלו תחלה להתעכב עד אחר כיבוש וחילוק למה משה אחר כך לא בקש מהם אלא כיבוש לחוד. דמ"מ לא רצה להטיל בתורת התנאי באופן שאם יתבטל התנאי יבוטל המעשה אלא מה שהוא לתועלת שאר השבטי' דהיינו לישב עד אחר כיבוש כדי שלא להניא לבם ושילכו בראשי גייסות שגבורים היו אבל אחר שכבשו תו ליכא שום תועלת לשאר השבטים במה שנתעכבו עמהם ושמא יארע להם איזה אונס או הכרח שלא יוכלו להתעכב ולא רצה שבזה יאבדו חזקתן לכך לא התנה אלא על הכיבוש. אבל החילוק הזכירו כאן להם באמרו והיוצא מפיכ' תעשו בתורת נדר לא בתורת תנאי:

פרק לג

פסוק א

פירש"י ז"ל אלה מסעי למה נכתבו המסעות וכו' פי' שיש הרגש מבחוץ דכ"מ שנאמר אלה פסל את הראשונים והכא ודאי לא פסל מידי שהרי כל מסעיהם נכתבו כאן וא"כ לכאורה ק' דהו"לל ואלה דמשמע מוסיף על הראשונים דהכא נמי הכי הוי לפי האמת

דמוסיף לכתוב מסעות הרבה שלא נזכרו למעלה כלל שהרי מכל המסעות שמרתמה שהוא מדבר פארן עד מדב' צן היא קדש לא נכתבו לעיל אין גם אח' וכמה אחרים ג"כ שלא נכתבו ועל זה משני רש"י ז"ל שאין תכלית מכוון הכתוב כאן להשלים מה שחסר למעלה מלהודיע מקומות מסעיהם דא"כ לא הו"לל אלא אותם שלא מנה למעלה שהם החסרים ואמאי חזר ומנה ג"כ כל המסעות שכבר נכתבו. אלא האמת הוא שלמה נכתבו המסעות הללו להודיע חסדיו של מקום וכו' ולא לגלות שם כל המקומות שעברו בהם דליכא בהא שום נפקותא. וכדי להודיע שאין כוונת הכתוב להודיענו שאר המסעות שלא גילה למעלה לכך לא כתב ואלה דא"כ הוה משמע שבא להוסיף ולבאר מה שחיסר. ומ"ש רבינו מ"ב מסעות. ק' דניתי ס"ת ונמני דליכא אלא מ"א מסעות י"ד מרעמסס עד רתמה. וה' מהר ההר עד ערבות מואב כמ"ש רש"י. אבל מרתמה עד הר ההר דרבינו מונה עשרים ליכא אלא י"ט. ותמיהא לי שהרא"ם ז"ל לא הרגיש בזה. וראיתי בש"ח שהרגיש בקושיא והניחה חלקה. ואברא דמנין מ"ב מסעות של ישראל הכי מרגלא בפומייהו דרבנן וסודם רם ונשא. ע' בע"מ מאמר חק"ד ח"ג פכ"ב וע' בשל"ה בדרוש פ' זו. ומ"מ לפי הנר' בציר חדא. ונר' דמספר מ"ב מסעות המכוון בהם מ"ב מקומות שישבו ישראל משיצאו ממצרים עד ערבות מואב וקרי להו מ"ב מסעות והראשון הוא רעמסס ולכי תידוק שפיר שייך ביה לשון מסע לפי שישראל היו מפוזרין בכל ארץ מצרים ולשעה קלה כינסם הקב"ה כלם ברעמסס כדאי' במדרש וזהו המסע הראשון. ומה שמנה רש"י י"ד מרעמסס עד רתמה היינו עד ולא עד בכלל ולכשתמנה מרעמסס עד רתמה ותתחיל מרעמסס הרי הם י"ד מקומות. ושוב תמנה מרתמה והילך עד הר ההר והר ההר בכלל הרי הם עשרים מקומות ואחר כך מצלמונה ואילך עד ערבות מואב ועד בכלל הרי ח' מקומות בין הכל מ"ב מקומות ומ"ש רש"י שהי"ד כלם היו בשנה ראשונה. לאו דוקא שלא היו בשנה ראשונה אלא י"ב עד מדב' סיני ומאז כתיב בפרשת בהעלותך ויהי בחדש הרא' בשנה השנית וכו' ויסעו בני ישראל למסעיהם ממדבר סיני וכו' אלא כוונתו לומר קודם גזרת המרגלי':

פסוק ד

ומצרים מקברים טרודים באבלם דק"ל מאי קמ"ל הכא בזה. ותירץ דבפ' זו שנכתבה להודיע חסד המקום כתב גם זה להודיע רוב חסדיו שלמהר יציאתם הטרידם באבלם כדי שלא יתנו לב להם ולא יצטרכו להשהות אפי' רגע:

פסוק יח

ויחנו ברתמה ע"ש לה"ר וכו' ושינה שמה בכאן מה טעם דלעיל להודיע חסדי המקו' דאע"ג שהמקום נק' רתמה על גודל עונם דמש"ה גזר עליהם הטלטול אפ"ה לא הניעם וכו':

פסוק לח

על פי ה' מלמד וכולי דאל"כ למה לי קרא הא חזי' בפרשת חקת שעל פי השם יתברך היה דכתיב ויאמר ה' אל משה וכו' קח את אהרן וכו' א"ו מש"ה כתיב ע"פ ה' וימת שם כלו' מיתתו היתה עפ"י ה' בנשיקה. והא דגבי משה נכתב עפ"י ה' אחר הזכרת מיתתו דכתיב וימת שם משה וכו' עפ"י ה' עמ"ש בפרשת חקת בס"ד ועוד נר' משום דרצה לסמוך לו ויקבור אותו בגי לומר שגם קבורתו היתה ע"י הקב"ה ועפ"י הנדרש לפניו ולאחריו במיתה ובקבורה:

פסוק מ

וישמע הכנעני כאן לימדך וכו' הרא"ם ז"ל כתב דאילו לעיל בפרשת חקת כתיב וימת אהרן שם וכו' ויבכו את אהרן וכו' ואחר כך וישמע הכנעני וכו' ולכך לא ידענו מה שמועה שמע אם מיתתו של אהרן אם בכייתו וכו' ע"ש. וק"ק היכי ס"ד דקאי על הבכייה מה ענין הבכייה לעוררו למלחמה. וגם סוף דברי הרב אינם מובנים כלל ע"ש. אמנם לע"ד הענין מבואר דהתם כתיב וישמע הכנעני וכו' כי בא ישראל דרך האתרים. והיה אפי' לפי' דלא קאי אדלעיל כלל אלא ענין אחר הוא וה"ק וישמע הכנעני כי בא ישראל להתקרב אצלו לפיכך וילחם בישראל אבל כאן דלא כתיב אלא וישמע ולא ביאר הפי' מה שמועה שמע מוכרח דקאי אדלעיל וממילא דהתם נמי צריכי לפי' הכי. ומאי דכתיב כי בא ישראל. אין פירושו אשר בא ישראל. אלא כאשר בא אבל לעולם השמועה הוא מיתת אהרן:

פסוק נא

כי אתם עוברים וכו' והלא וכו' ההרגש שמבחוץ דהול"ל כי תעברו את הירדן לשון עתיד שהרי אותה שעה לא היו עוברים. ועם פירושו מיושב דהכא קאמר באותה שעה עצמה שתהיו עוברים תחשבו וכולי:

פסוק נד

למטות אבותיכם וכו' דבר אחר וכו' משום דלפי' קמא ק' דלא שייך תיבת מטות. דאף על גב דבפי' יש נוחלין דרשי' קרא דבפי' פנחס לשמות מטות אבותם ינחלו לכ"ע דר"ל ליוצאי מצרים ע"ש שאני התם דכתיב לשמות מטות אבל הכא דכתיב למטות לא משמע הכי. ומתורץ בזה מה שהקי' הרא"ם ז"ל ע"ש. וה"ט דמייתי רש"י פי' שני. ולפי' זה נמי

ק' דבתחלה הול"ל למטות אבותיכם תתנחלו ואחר כך אל אשר יצא לו הגורל לו יהיה דבתחלה חילקוה לי"ב שבטים ואחר כך נטל כל א' חלקו שמגיע לו. ולפי' קמא ניחא כפי מ"ש רש"י בפרשת פינחס דבתחלה נטלו כל א' חלקו כפי באי הארץ ואחר כך חזרה נחלתם וכו' ולכך דייק קרא דבתר הכי כתב למטות אבותיכ' וכו':

פסוק נה

והיה אשר וכולי יהיו לכם וכו' דוהיה דכתיב בקרא ליכא למימר דקאי על הגוים הנשארים דא"כ הול"ל והיו ולא והיה אלא ה"ק והיה הדבר הזה כי אשר תותירו מהם יהיו לכם לשכים וכו'. ומקרא קצר הוא. ומ"ש לרעה נקט הכי לקצר ולכלול כל הכתוב במקרא לשכים ולצנינים וצררו וכו':

פרק לד

פסוק ד

ונסב לכם וכו' כל מקום שנאמר וכולי ביאור דבריו בקצרה כפי מה שהבנתי מתוך דברי הש"ח כי הרב מוהרא"ם לא ביאר כלום אלא צר צורה. ושאר המפרשי' אינם בידי. וקיצור דבריו כי כל מקום שכתב רש"י הגבול מתרחב הוי כאילו אמר שא"י מתקצרת שחוט המקיפה ומגבילה נכנס ומתרחב לצד צפון העולם כלומ' לצד צפון שבחלק העולם היושב בדרומה של א"י. ולפי"ז מ"ש יוצא לאו דוקא אלא יוצא חוץ למחיצתו אבל ר"ל נכנס לתוך א"י וכשכותב רש"י נתקצר המצר הוי כאילו אמר מתרחבת א"י עוד צריך לדעת דכשכותב הפסוק ונסב או ויצא אז החוט של הגבול הוא מן הצד של איזה עיר אמנם כי כתיב ועבר אז החוט שוה ומתפשט בתוך העיר. ולפי"ז בציור הנדפס בס' הרא"ם יש בלבול גדול במצר צד הדרומי וא"א להבינו כלל עפ"י דברי רש"י והא לך [1] לפי האמור ודע דקדש ברנע הנז' כאן שהוא בתחלת א"י אינו קדש ברנע ששלחו משם המרגלים דההוא במדבר וה"נ הר ההר הכתוב כאן במצר מקצוע מערבית צפונית אינו הר ההר דלעיל דבמדבר אצל גבול אדו' וזה פשוט וכ"כ בדבק טוב:

פרק לה

פסוק ג

ולכל חיתם ולכל צרכיהם. והא דאפקיה קרא בלשון חיות פי' בש"ס דמכות דף י"ב לאפוקי דלא ליעבדו שם בית הקברות דכתיב לכל חייתם לחיים ניתנו ולא לקבורה:

[1]

פסוק ד

אלף אמה סביב ואחריו וכולי ההרגש שמבחוץ הוא דמ"ש דבאלף אמה כתוב בהדיא מקיר העיר וחוצה ולא כן באלפים אמה. באופן דבגמרא דערובין פי' מי שהוציאוהו צריכינן למילף מג"ש דמקום ממקום. ומקום מניסה. וניסה מניסה. וניסה מגבול. וגבול מגבול. וגבול מבחוץ. וחוץ מחוץ. ע"ש הו"לל בהדיא גם באלפים מקיר העיר ותו לא הוה צריך להנך דרשות רחוקות. ותי' שפיר דבאלף אמה הקרובים טפי לעיר שהם למגרש כתיב בהו מקיר העיר וחוצה משא"כ באידך שהם חצוניים ובשינוי זה הודיע דהפנימים למגרש והחצונים לשדות דלא נימא איפכא:

פסוק יד

את שלש וכולי משום דבגלעד וכו'. ותניא במכות וכ"פ הרמב"ם בפ"ה בתחלה (פי' תחלת עיקר דינם כך היא) א' שוגג וא' מזיד מקדימין לערי מקלט וב"ד שולחין ולוקחי' אותם משם מי שנתחייב מיתה הרגוהו ומי שנתחייב גלות מחזירין אותו למקומו ומי שלא נתחייב פטרוהו ע"ש:

פסוק טז

ואם בכלי ברזל וכולי שהברזל ממית בכ"ש וכולי היינו דוקא בכלי שהוא חד כגון מחט דנקט רש"י או שפוד או כיוצא בזה ודברזיה מיברז בחודו אבל אם הכהו בעשת של ברזל א"נ בסכין אבל הכהו דרך הכאה ברחבו הדר דיניה כמו כל שאר כלי עץ או אבן ובעי' שיעורא:

פסוק יז

באבן יד שיש בה וכו' אשר ימות בה וכו' לכאורה היינו הך ותרתי ל"ל. אבל לפי האמת כלהו צריכי דצריך אומר דבר המכה בו והמקום שהכהו בו שאינו דומה מכהו בזה על לבו למכהו על יריכו:

פסוק יח

או בכלי עץ וכו' לכך נאמר וכו' אף על גב דהוה אפשר למשמעיה באבן דבעי' שיעורא דמ"ש דהכא לא שייך טעמא דגבי ברזל. י"ל דאצטריך לענין אחר והוא דמשערין ג"כ המכה עצמה וכן משערי' כח ההורג והנהרג. ע' בהרמב"ם פ"ג והשתא היינו דאמרי' בספרי דבעי' לאוכוחי אין לי אלא שהרגו באלו מנין לרבות כל דבר הרי אתה דן בנין אב משלשתן לא דאי אבן כראי עץ ולא דאי עץ כראי אבן ולא דאי זה וזה כראי ברזל ולא ראי ברזל וכו' הצד השוה שבהן שהוא כדי להמית וכו' אף כל שהוא כדי להמית וכו':

פסוק יט

בפגעו בו אפי' בתוך ערי מקלט. נ"ל דהכרחו והרגשו משום דכתיבי תרי קראי גואל הדם הוא ימות וכו' בפגעו בו והשני לקמן בסמוך או באיבה וכו' גואל הדם וכו' בפגעו

בו ותרתי בפגעו בו ל"ל. א"ו לטפיי אתא דאפי' אם מצאו בתוך ערי מקלט. ואף על גב דלפי הנר' מסדר הדבורים רש"י ז"ל פי' כן על פ' הראשון. אפשר דאקרא בתרא סמוך ואפשר גם כן שיש טעות בהדפסה. והרא"ם ז"ל לא כ"כ ע"ע:

פסוק כה

עד מות הכ"ג שהוא בא וכו' דבר אחר וכו' לפי' ראשון ק' דהא כי היכי דאינו כדאי שיהא לפני כ"ג זה כך אינו כדאי להיות לפני כ"ג אחר ואם כן אמאי חוזר במיתת כ"ג הא בשמת כ"ג א' ממנין אחר במקומו ואיך ישב זה הרוצח לפניו. לכך מייתי ד"א דאדרבא הוא לעונש לכ"ג ומיהו אהא נמי ק' דמה עונש הוא זה ומאי איכפי' ליה לכ"ג שלא יהא הרוצח בעירו עד שימות הכ"ג הא זימנין נמי דמת הרוצח קודם לו כדתנן שם תהא מיתתו שם תהא קבורתו וכו':

פרק לו

פסוק ד

ואם יהיה היובל מכאן וכולי פי' בש"ח ר"ל שיחרב הבית ויתבטלו השמטות והיובלות ע"כ וליתא דאין זה חדוש ביובל טפי מכמה מצות התלויו' בארץ ובזמן הבית אלא ר"ל שיפסוק אפי' בזמן הבית לפי שאין היובל נוהג אלא בזמן שכל ישראל שרויין על אדמתן ואם כן מיד כשהתחיל גלות קצת מעשרת השבטים פסק היובל מהטעם האמור וזה מבואר בגמרא בכמה דוכתי:

פסוק יא

מחלה תרצה כאן מנאן וכולי ומגיד ששקולות וכולי פי' תרי זימני נזכרו בפרשת פנחס וסדרן שוה משום דהתם חשב להו לפי סדר חכמתן והכא שינא משום דאיירי בסדר תולדותן. וכ"ת אימא איפכא דבר הלמד מעניינו הוא התם מענייניה דקרא והכא מענייניה דקרא התם משתעי קרא שפיהן פתחו בחכמה הילכך ניחא לן דמנאן כסדר חכמתן והכא מיירי בנשואיהן ומסתמא נישאו כסדר תולדתן שגם זו בכלל מדות החכמה הילכך נימא דמנינהו כסדר שנותיהן והא דקאמר דמגיד ששקולות לאו בהיפוך הסדר דהא כבר תי' לה רבינו שזו לפי חכמה וזו לפי שנים אלא שינוי הוי"ן דחקוהו וכבר כתבתי בזה בפי' פנחס בפי' ותקרבנה בנות צלפחד קחנו משם. ובהך שיקול דקאמר מר איכא למידק דהא קאמר דמנאן לפי סדר חכמתן. וצ"ל חדא מתרתי ע"ד דכתיב בפי' וארא על פסוק הוא אהרן ומשה ע"ש וה"נ נימא דמעיקרא מחלה הויא חכמה טפי ושניה לה תרצה וכו' ולבתר הכי נתחכמו כלן ונעשו שוות ושקולות א"נ לאו שקולות בחכמה קאמר אלא במעשים וכדכתיבנא נמי התם:

דברים

פרק א

פסוק א

פירש"י ז"ל אלה הדברים לפי שהן וכו' נראה דק"ל לרש"י אמאי כתיב אלה דמשמע דפוסל את הראשונים והלא כל התורה כולה למדנו מפי משה והו"לל ואלה. ולכך מתרץ שפיר דאלה הדברים דהכא לא קאי על משנה התורה דההוא הוי מוסיף ודאי על הראשונים שהכל ענין א' אלא קאי על התוכחות. ונ"ל שזה מ"ש בספרי אלה הדברים וכי לא נתנבא משה אלא זה בלבד והלא הוא כתב כל התורה כלה וכו' אלא מלמד שהיו דברי תוכחות. והשתא י"ל עוד דמש"ה כתיב אלה דפוסל את הראשון דמעיקרא שא"ל שמעו נא המורים ונענש בשביל זה לכך כאן לא עשה כן אלא הוכיחן ברמז מפני כבודן והיינו אלה כלומר אלה התוכחות טובות נינהו דל"ד לתוכחה הראשונה. אך ק' אעיקרא דמלתא דהיכי קאמר שלא הוכיחן בפירוש אלא ברמז והלא בתר הכי מצינו שהוכיחן בפירוש על העבירות בכמה מקומות. והרא"ם ז"ל נרא' שהרגיש בזה ורצה ליישב באמרו דדוקא הכא שמנה כל המקומות שהוא בושת גדול ולכן לא הוכיחן בפירוש אבל אילו היה מוכיחן על הכעסה אחת שלא היתה כ"כ בושה כי אין צדיק בארץ וכו' היה מזכיר בפי' כמו שהזכיר תוכחת המרגלים ותקרבון אלי וכו' עכ"ל. ולי הדיוט אין זה מספיק שהרי כל העבירות נמי הזכירם בפירוש זה אחר זה באמצעות דברי הספר שהרי גם מעשה העגל הוזכר בפי' בפי' עקב. ועוד כתיב שם זכור אל תשכח את אשר הקצפת את ה' אלהיך במדבר למן היום אשר יצאת וכו' ממרים הייתם את ה' הרי כאן מפורש מה שעשו במדבר. וגם חטא של שטים הוא מפורש עיניכם הרואות אשר עשה ה' בבעל פעור וכו'. וגם מה שתפלו על המן מבואר בקרא שם למען ענותך לנסותך וכו' ויאכילך את המן וכו'. וגם דחצרות אף לפי' מחלוקת קרח הרי הוא מפורש שם ואשר עשה לדתן ולאבירם וכו'. ועוד כתיב ממרים הייתם את ה' מיום דעתי אתכם שזה כולל הכל היש בושה גדולה מזו ועוד הוקשה לו להרא"ם ז"ל שאם פי' אלה הדברים הוא על התוכחות היאך כתיב אחר זה ככל אשר צוה ה' אותו אליהם. והלא התוכחות לא היו אלא מפי עצמו ונדחק בזה טובא ע"ע. ולדידי ניחא עם מה שמצאתי באלה הדברים רבא א"ר סימון כיון שא"ל הקב"ה למשה שישנה התורה לא היה מבקש להוכיחן למה"ד לתלמיד שהיה מהלך עם רבו ראה גחלת סבר שהיא אבן טובה נטלה ונכוה לאחר ימים היה מהלך עם רבו וראה אבן טובה סבור שהיא גחלת והיה מתייירא ליגע בה א"ל רבו טול אותה אבן טובה היא. כך אמר משה בשביל שאמרתי להם שמעו נא המורים נטלתי שלי

מתחת ידיהן ועכשיו אני בא להוכיחן א"ל הקב"ה משה אל תתיירא ע"כ. ומעתה לא הא ולא הא קשיא דאה"נ שמתחלה לא היה בדעתו של משה אלא להוכיחן ברמז מפני כבודן שהיה מתיירא בשביל מה שאירע לו עד שציוהו הקב"ה ואז חזר והוכיחן בפירוש והיינו דכתיב בתר הכי דבר משה וכו' ככל אשר צוה ה' אותו אליהם וק"ל:

מול סוף וכו' על מה וכו' וכן בנסעם וכו' וא"ת מנ"ל למדרש תרתי מהכא. וי"ל דמש"ה הטיל הכתוב בערבה באמצע אע"ג דמול סוף קדים טובא בזמן והוא החטא הראשון והוי"ל להקדימו אלא מש"ה הקדים תחלה במדבר בערבה דהיינו במדבר ר"ל בתחלת בואם למדבר ובערבה הוא האחרון אחר צאתם מן המדבר שנכנסו בערבות מואב וכתב בתר הכי מול סוף לאקושיה למול סוף אכולהו תרתי דמדבר דהיינו ביאה ויציאה ה"נ ר"ל בבואם לים ובנסעם מן הים:

בין פארן וכו' א"ר יוחנן וכו'. ועל מה שעשו וכו' ק' אמאי היפך רש"י דפי' תחלה תופל ולבן ואח"כ מדבר פארן. ונראה שכוונתו ז"ל למידק מ"ש דבהני כתיב בין דהול"ל בפארן ובתופל וכו' כדכתיב במדבר וכו' לכך צ"ל דכונת הכתוב שצריך לפרש על דרך כרוך ותני כלומר דמה שתפלו על המן ב' פעמים בין בשנה הראשונה ובין באחרונה היה במדבר פארן או סמוך לו דבראשונה בהדיא כתיב בפרשת בהעלותך וישכון הענן במדבר פארן ושם תפלו על המן כדכתיב זכרנו את הדגה וכו' בלתי אל המן עינינו וכן באחרונה שאמרו ונפשנו קצה וכו' גם הוא היה באותו הדרך כדכתיב בפי' חקת וישמע הכנעני וכו' כי בא ישראל דרך האתרים ע"ש והיינו דאנקלוס תרגם בפארן אתפלו על מנא אלא דלא ניחא ליה לרש"י לומר דלהא בלחוד הוא דאתא דא"כ לא הול"ל ובין תופל לכך צ"ל ג"כ דבפארן נכלל ג"כ חטא המרגלים וה"ק קרא בין מעשה המפורסם דפארן דהיינו המרגלים ובין מה שתפלו על המן הכל היה במדבר פארן ומה שמכריח לומר פי' זה היינו משום דחזרנו על כל המקרא ולא מצינו מקום ששמו תופל ולבן וכאן משה לא מנה אלא המקומות שהכעיסו לכך מוכרח לפ' דפארן אתרווייהו קאי. ומ"מ מ"ש רש"י בשם ר' יוחנן נעלם ממני איה מקום תחנותו שלא מצאתי כן בגמרא ולא בספרי ולא במדרש רבא ולא בילקוט:

וחצרות במחלוקתו של קרח עמ"ש בפ' קרח בס"ד. ומ"ש רש"י ד"א היינו דלפי' ראשון ק' דהא לא שייך לאמרה בתוכחות שקרח ועדתו לבד היו החוטאים. ולפי' שני נמי ק' דא"כ מאחר שחצרות קאי על המרגלים א"כ הוא נקשר עם פארן ואמאי הפסיק ביניהם בתופל ולבן דהפי' האחר שפי' הרא"ם שהדיבור שנדברו במקום הוא בתאות הבשר והוכיחם איך לא לקחו מוסר ממרים ע"ש. אחר המחילה מקדושתו כי רבה היא לא יתכן

כלל שהרי תאות הבשר קודם מעשה מרים הוה כנר' בהדיא מהכתובים בפ' בהעלותך וה"נ מוכח מדברי רז"ל שע"י מ"ש הקב"ה אספה לי ע' איש בשביל תרעומת הבשר ע"ז אירע מעשה מרים ע"י שאמרה צפורה אוי לנשותיהן של אלו כדאי' במדרש ואיך שייך להוכיחם שהיה להם ללמוד ממרים דאכתי לא הוה א"ו דאדבור דמרגלים קאי וכדאמרן:

פסוק ב

אחד עשר וכו' צא מהם לי' יום וכולי כלומר לי' יום עם היום שבו נסעו מחורב והגיעו לקברות התאוה וכ"ט יום היינו חדש ימים שנתעכבו שם באכילת הבשר הרי לי' ועוד יום אחד נתעכבו בדרך מקברות התאוה לחצרות דז' ימים נתעכבו בחצירות בשביל מרים הרי ל"ח ועוד יום א' היו בדרך מחצרות לקדש ברנע הרי ל"ט שהם מספר הימים מכ' באייר עד כ"ט בסיון ונמצא שהלכו ג' ימים בלבד ובזה א"צ לכל מה שנדחק הרא"ם ז"ל ע"ש:

פסוק ג

ויהי וכו' מלמד וכו'. דק"ל דמדכתיב בעבר הירדן פשיטא שהיה בשנת הארבעים שהרי לא היו שם אלא באותו הזמן ומאי קמ"ל באמרו ויהי במ' שנה ומתרץ דהיא גופא קמ"ל שרצה להמתין מלהוכיחן עד סמוך למיתה ומ"ש רש"י ממי למד וכו' לא שיש הכרח לומר שלמד כן משום אדם דדילמא מעצמו עשה כן מכח הסברא כמו שצ"ל גבי יעקב וה"ה דאפי' לומר כן במשה אלא דקושטא דמלתא קאמר ודלא כבעל ש"ח שכתב שא"א לומר דמעצמו עשה כן מכח הסברא שהרי לא הוו שייכי גביה אותם הטעמים שהרי אנה ילכו הרי לא יצאו אלא ללכת לא"י. וגם בושה לא הוה שייך כיון דלכלם היה מוכיח לכך הוצרך לומר שלמד מיעקב. ואחר המחילה ליתא דא"כ תיקשי איפכא האיך למד מיעקב שאני גבי יעקב דהוה שייך טעמא שמא יניחנו וכו'. ועוד מ"ש דבמשה לא שייך לא ידענא אמאי דהא החשש עצמו שייך שמא יניחו עבודת הבורא וישובו מצרימה אלא העיקר כדאמרן דקושטא קאמר. ומ"ש ומפני ד' דברים וכו' השני' אחרים שלא הביא רש"י הם שלא יהא בלבו עליו ושלא יהו המוכיחין מתווכחין. ולכאורה ק' שא"כ נמצא שהם ה' דברים שהרי נוסף על הד' היא אותה שהזכיר תחלה גבי יעקב שלא יניחנו וכו'. אבל האמת שזוהי מ"ש שלא יהא מוכיחו וחוזר ומוכיחו כלומר שאם זה יוכיחנו והוא צדיק בעיניו אפשר שיחרה לו הואיל וחושדין אותו והוא זכאי ומתוך כעסו יצא לתרבות רעה ויצטרך זה באמת לחזור ולהוכיחו על מעשים רעים שעושה עכשיו ונמצא שתקנתו קלקלתו שמתוך התוכחה גרם לו לקלקל יותר. והשתא אפש' להבין כוונת אומרו ממי למד מיעקב כלומר דהכא גבי משה לא היה שייך טעם הבושה דבושה שייכא דוקא בא' שסבור בעצמו שמעשיו הרעים נעלמים ונסתרים מבני אדם ועכשיו כשרואה שיש בקי

במעשיו יתבייש ממנו אבל הכא כבר ידעו ישראל שמשה בקי בהם ובמעשיהם ולאו מלתא חדתא היא לומר שמחמת התוכחה יתביישו ממנו בל"ז היה להם להתבייש ממנו וטעם השנאה ג"כ לא הוה שייכא דכבר ידעו אהבתו עמהם שכמה פעמים מסר נפשו עליהם וגם הטעם הרביעי פשיטא דלא שייך דשום עילה ושחיתה לא יכלין להשכחא ביה במשה עד שיוכלו להוכיחו אלא לא שייך זולת הטעם הראשון דשייך נמי גבי יעקב דהיינו שמא יניחנו מתוך שיעמוס עליהם דברי מוסר. ודע שכל זה דגמרינן דאין להוכיח אלא סמוך למיתה לא מיירי אלא במי שידענו דכבר עשה תשובה מחטאו דומיא דישראל אז הוא דאין להוכיחו עוד מהנך טעמי עד יום המות אבל למי שעודנו מחזיק בטומאתו פשיטא דקרא כתיב הוכיח תוכיח אפילו כמה פעמים עד שישוב וליכא שום טענה ליפטר מן התוכחה:

פסוק ד

אחרי הכותו אמר משה וכו'. דק"ל וכי אין אנו יודעים שזה היה אחר הכותו את סיחון וכו' אלא צ"ל דקמ"ל שהמתין וכו' ומדכתיב אחרי הכותו דמשמע מופלג וממילא קשה דהואיל דמוכח דכוונת הכתוב לומר שהמתין עד שהפיל סיחון ועוג א"כ הו"ל להוכיחם מיד אחר מפלתן א"ו צ"ל דמכח טעם אחר המתין עוד. והוא הטעם שהזכיר לעיל להיות סמוך למיתה. וליכא למימר דמההוא טעמא לחוד דא"כ למה ליה להזכיר אחרי הכותו כלל א"ו דתרי טעמי הוו ליה וא"צ למה שנדחק הרב הנח"י ע"ע:

סיחון וכו' אילו לא היה וכולי. אע"ג דסיחון יצא לחוץ מחשבון המדברה להלחם עם ישראל כדכתיב בפ' חקת וכדפירש"י התם אמר הקב"ה מה אני מטריח על בני וכולי מ"מ אחר שנהרג סיחון ועמו ובאו לכבוש את העיר זה ג"כ היה נס רב ורבותא גדולה אעפ"י שלא היו בתוכה אלא טף ונשים שהרי אמרו שם במדרש והביאו רש"י שם שאפי' היתה חשבון מלאה יתושין אין כל בריה יכולה לכבשם ולכך הזכיר משה גם שם העיר:

פסוק ה

הואיל התחיל כמו וכו'. אף על גב דהתם פירוש הואלתי רציתי צ"ל דהתם קאי אהואלתי בתרא כמ"ש הרא"ם ז"ל ומ"מ הכא לא ניחא ליה לפי רציתי דא"כ הוה משמע דמדעתו רצה לכתוב משנה תורה וחלילה לומר כן שמשה רבינו הוסיף אפילו אות אחת בתורה מדעתו אלא שנצטווה לעשות כן

באר וכו' בשבעים וכו'. דליכא למימר דבאר ר"ל שביאר להם כל משפטי ומצות התורה וכל טעמי הדברים דודאי א"א שהמתין עד האידנא שהרי כך נצטווה לעשות מתחלה וכדפירש"שי בפי אשר תשים לפניהם ופשיטא שלא איחר לעשותו. ואם הכוונה שחזר לשנותם הול"ל כן. ולא עוד אלא שכתב הואיל משה באר שפירושו התחיל כדלעיל ואם

הכוונה לבאר משפטי התורה. הא ודאי לא התחיל עכשיו. אלא מוכח דפירושו שעכשיו התחיל לבאר באופן שלא ביאר עדיין. והואיל ומצינו גבי כתיבת התורה על האבנים דכתיב באר היטב בפ' תבוא. והתם פירושו בע' לשון כדאמור רבנן וכנרמז במלת היטב. מעתה נילף באר דהכא מבאר דהתם:

פסוק ו

רב לכם וכו' עשיתם משכן וכו' קבלתם תורה וכו'. הא דהקדים המשכן ברישא אע"ג דקבלת התורה קדמה. היה זה כדי שלא יצטערו כשבא לומר להם שיש להם שכר גדול על קבלת התורה בהר חורב ויאמרו ח"ו שיצא שכרם בהפסדם לפי שעשו שם מיד העגל. לכך הקדים להם מעשה המשכן שהוא תיקון העגל ואחר כך הזכיר להם זכות קבלת התורה. והא דאיכפל להזכיר המשכן מנורה וכלים. היינו נמי מטעם האמור משכן דמיקרי משכן העדות עדות לישראל שויתר להם על העגל ומנורה כדפי' על פ' מחוץ לפרוכת העדות זו נר מערבי עדות ששורה שכינתו עליהם. וכלים גם כן בשלחן נס לחם הפנים שסילוקו כסידורו ובארון הכרובים שמכלם מוכח חיבתם לפני המקום:

פסוק ז

עד הנהר וכו'. משל הדיוט וכו'. כבר כתבתי בפ' לך לך דליכא למימר דלעולם פרת הוא הגדול והתם בפ' בראשית מנאם ממטה למעלה. דהא מדכתיב שם האחד פישון ולא כתיב הראשון צריך לפי' דר"ל האחד המיוחד שהוא החשוב. והא דהוצרך לג' משלים לפי שלמשל הראשון דעבד מלך מלך קשה דא"כ אף כשלא נזכר עם א"י לעולם היה צריך לקרותו גדול כמו עבד המלך דלעולם כמלך הוא אף כשאינו אצל המלך ממש ולא מצינו בפרת שקורהו גדול אלא דוקא כשנזכר עם א"י לכך מייתי משל אחר דאה"נ דהכא לא שייך כ"כ משל דעבד המלך שהרי פרת אינו עובד לא"י אלא כך הוא המשל הדבק לשחור וכו' כלומר אפילו מי שאין לו שום היכר ושייכות עם המושל שהרי אינו עבדו. אפ"ה כל זמן שהוא יושב אצל השחור ישתחוו לו. משא"כ כשנפרד ממנו שהרי אין לו שום מינוי ושייכות כלל וה"נ קורהו גדול דוקא כשנזכר עם א"י והמשל הג' אפי' שמוסיף לפי דמה שמשתחוים לאותו שנדבק לשחור אותה ההשתחויה אינה נדבקת בו ואינה עושה בו שום תוספות פעולה. משא"כ הכא שהרויח שם גדול ההוא תוספות בגופו. לכך מייתי קרב לגבי דהינא ואידהן. והא לחוד לא סגי ליה שלא רצה לכנות שם דהינא לא"י אלא שם מלך דברור וחשוב:

פסוק ח

לאבותיכם למה הזכיר וכו'. ההרגש שמבחוץ שמכוין גם כן לתרץ הוא דהו"לל לאבותיכם אברהם יצחק וכו' ולמה לי למכתב למ"ד בכל חד וחד:

פסוק ט

ואומר אליכם וכו' מהו לאמר וכו' אפשר שמרגיש גם כן דבעת ההיא מיותר דפשיטא דבעת ההיא הוה. ועם פירושו מיושב דעד אותה שעה הייתי סובל ולא אמרתי לכם מידי עד שציוני הקב"ה:

לא אוכל וכו' אפשר שלא וכו'. פירוש דמרגיש רש"י דהו"ל לא אוכל לשפוט או לדון וכיוצא ומאי שאת. ולכך משני דאינו ר"ל שלא היה יכול לשפוט אלא לסבול עונשם:

ה' אלהיכם וכו' אין דייני אומה זו וכו'. בני נח נמי מצווין על הדינין ומצווים גם כן על שפיכות דמים ועל הגזל ויש בהו חומרא יתירא מישראל. אלא יש לפרש דה"ק שאם דן והורג וכו' ומטה את הדין וכו' כלומר בענין שאם היה בדיני ישראל כה"ג הוה מיקרי שפיכות דמים או גזל והטיית דין בבני נח אינו כלום דאילו בדיני ישראל פי' בעי' עדה ועדים והתראה ואילו בני נח נהרג בדין א' ובעד א' ואפילו קרוב ולא בעו התראה ועדיהם לא בעו שבע חקירות וכו' כמו בישראל:

פסוק י

והנכם היום וכו' ככוכבי וכו' ההרגש שעליו בנה פירושו היינו תיבת היום דיתירא הוא ומ"ש משולים ליום וכו' לפי"ז מאי דמסיים קרא לרוב ר"ל לגדולה ע"ד הרבה אתכם דלעיל שפי' הגדיל וכו' וא"צ למה שנדחק הרא"ם ז"ל ע"ע:

פסוק יא

יוסף עליכם וכו' מהו שוב וכו'. מה שיש עוד להרגיש בה ממ"ש רש"י להדיא היינו אמאי כתיב לי' תוספות יוסף עליכם הול"ל ירבה עליכם. ומתרץ דר"ל שיהא זו תוספות משלי מלבד העיקר. אמנם אעיקרא דמלתא קשיא שהרי בכלל מאתים מנה ולא שייך בזה תוספות כמו שהקי' המפי' ז"ל. ונלע"ד שהמדרש גופיה מרגיש כן ונתכוון לתרץ עם המשל דז"ל משל למלך שהיו לו נכסים הרבה והי"ל בן קטן והיה צריך לצאת למדינת הים אמר אם אני מניח נכסי ביד בני הוא עומד ומבזבז. אלא הריני ממנה לו אפוטרופא. משהגדיל הבן ההוא א"ל לאפטרופא תן לי כסף וזהב שהניח לי אבא עמד ונתן לו משלו כדי פרנסתו התחיל אותו בן מיצר וכו' א"ל כל מה שנתתי לך אינו אלא משלי אבל מה שהניח לך אביך הרי הוא שמור עכ"ל. והמכוון בו דלפי שצפה הקב"ה שישראל עתידים לחטוא ולהיות גולים מארצם וכמה הרפתקי מפני עונם ולכך סילק כל אותם הטובות והברכות עד לע"ל כדי שלא יהיה להן הפסק שאילו היה נותן בעה"ז הרי פוסקים משחטאו וז"ש במשל שאמר המלך אם אני נותן וכו' הוא מבזבז פירוש מאבד הכל לכך העמיד אפוטרופא זה משה שבירך להם משלו אז הבן אלו ישראל התחילו מצירים. א"ל היכן הם כל הברכות שהבטיחנו הק"בה א"ל זו משלי שהשתמשו בו בעה"ז אך

של הקב"ה הרי הוא שמור לע"ל והיינו דאמור רבנן דבעה"ז כתיב והיה מספר ב"י וכו' ולע"ל אשר לא ימד ולא יספר:

פסוק יב

איכה אשא וכו'. ק"ל דהא כבר כתיב לעיל לא אוכל לבדי וכו' ומה בא כאן להוסיף. ומשני דכאן בא לפרש לאמר שאמר לעיל:

פסוק יג

אנשים וכי תעלה וכו'. עיקר ההרגש דמדכתיב חכמים ונבונים וכו' ממילא משמע דלאו בנשי' עסיקי' וא"כ אנשים למה לי. והשתא א"ש דדוקא הכא משום דתיבת אנשים יתירא הוא דדרשי' הכי. וממילא תדע מ"ט דרש"י דלעיל גבי מרגלים דכתיב שלח לך אנשים לא פירש מידי. רק בתר הכי דהדר כתב כלם אנשים

חכמים כסופים. נראה דתרתי קשיא ליה למר חדא דמדכתיב אנשים ופי' צדיקים פשיטא דחכמים הם דתנן ולא ע"ה חסיד. ועוד דבמאי דכתיב נבונים לא הוה צריך לכתוב חכמים דחכם הרי הוא בכלל נבון דא"א להיות נבון עד שיהא חכם ברישא. ולכך פירש דחכמים קאי אאנשים כלומר שיש להם חכמה כיצד יעשו כדי שיתקיימו אנשים דהיינו צדיקים והוא ע"ד אומרם ז"ל לעולם יהא אדם ערום ביראה ופירש מהו התיקון שהם כסופים דהיינו ביישנים כארז"ל כל שיש לו בושת פנים אינו חוטא:

וידועים וכו' שאם בא לפני וכו'. אע"ג דמרע"ה ברוח קדשו היה יכול להכיר ולידע הכל ותמצא שכך א"ל יתרו ואתה תחזה ופירש"י ברוח הקדש שעליך. מ"מ משה לא רצה לסמוך על חכמתו. א"נ שאמר כן לישרי להפיס דעתם ותלה הגדולה והבחירה בהם:

בראשיכם ראשים ומכובדים וכו' דא"לכ הו"לל ואשימם ראשים עליכם מאי ראשיכם. א"ו רוצה לומר על ראשיכם ממש אשימם שתהיו נוהגים בהם כבוד. ומיהו אכתי לא דייקא בי"ת דבראשיכם והו"לל לראשיכם או על ראשיכם. לכך פירש ואשמם חסר יו"ד וכו' דהשתא א"ש דה"ק ואשמם תלויות בראשיכם דהיינו בדייניכם. ובזה א"ש דמש"ה הפך רש"י הסדר דתחלה פירש בראשיכם ואחר כך ואשמם. אך ק' דא"כ הו"לל ואשמכם בראשיכם. א"נ ואשמם בראשם. ונ"ל שאף זה לכבוד ישראל כינה הדבר שלא לנוכח שלא לייחס האשם אליהם וה"ק ואשמם של הפושעים בראשיכם. והר"אם ז"ל הרגיש בקושי זה. וכתב אין מקשים על הדרש ולי נראה ברור כדכתיב:

פסוק יד

ותענו וכו' לא ממך שנצטערת וכו'. בל"ז הומ"ל דודאי אינו דומה שומע מפי תלמיד לשומע מפי הרב. אלא שלא רצה משה ליקח לו עטרה ולהתגדל לומר דעדיף להו ללמוד

מפיו ולכך אמר בענין אחר שמן הראוי היה להם לומר שרוצים ללמוד ממנו הואיל ונצטער עליה:

פסוק טו

אנשים חכמים וכו' ולא מצא אלא ג' וכו'. נרא' מזה שגם ידועים היא מדה אחת מהמדות ואף על גב דבקרא דלעיל פיר"שי וידועים לשבטיכם שהם ניכרים לכם מר' שאין זו שום פרטות מדה טובה. לק"מ דלעולם ידועים הוא מדה טובה דהיינו שרוח הבריות נוחה מהם והוא לשון חבה כמו כי ידעתיו הלא בועז מודעתנו ואלא מיהא מדלא כתיב ידועים לחוד א"נ ידועים לכם אלא לשבטיכם מוכח דק"מל נמי שהם ניכרים לכם וכו'. ומ"מ איכא למידק דהיכי קאמר שיתרו אמר למשה ז' מדות הרי לא מצינו שם אלא ארבעה אנשי חיל יראי אלהים אנשי אמת שנאי בצע. וכי תימא דמה שחסר שם גילה כאן. א"כ הוו תמנייא דהא הכא נמי איכא ד' אנשים חכמים ונבונים וידועים. ונראה לומר דלעולם ז' מדות כתובים נמי התם בקצרה דהיינו שבירא אלהים דהתם כלולים הנך תלת אנשים חכמים ונבונים שהרי אנשים שהם צדיקים פשיטא דהיינו יראי אלהים והכל א'. וממילא היו נמי בכלל חכמים דאין ע"ה חסיד. ונבונים נמי היו בכלל שהרי יראי אלהים היינו יראה פנימית כלומ' יראת הרוממות וא"א להגיע לידי מידה זו אלא מי שבקי בסתרי תורה כמאמר דהמ"עה את שלמה בנו דע את אלהי אביך וכו' וידוע שאין מוסרין מעשה מרכבה אלא למי שהוא חכם ומבין מדעתו שמוסרין לו ראשי פרקים וא"כ היינו נבון. וידועים דהכא הוי בכלל שונאי בצע דהתם שע"י ששונאים את ממונם בדין ומוותרים משלהם ועושים לפנים משה"הד עי"ז הם אהובים לבריות. איך שיהיה איכא לאקשויי דקראי רמו אהדדי דהכא כתיב ואקח וכו' אנשים חכמים וידועים וכדפירש"י שלא מצא אלא בני ג' מדות. והתם ביתרו כתיב ויבחר משה אנשי חיל מכל ישראל ויתן אותם וכו' דנראה שלא מצא אלא בני מדה אחת דהיינו הראשונה דהנהו דהתם. וי"ל דהתם לא רצה הכתוב לכתוב גנותם בפירוש שלא מצא אלא בני ג' מדות. ולכך כתב ויבחר משה אנשי חיל כאילו אמר אנשי חיל שהוא הראשונה עם כל הנמשך ובאותם תיבות רמז האמת מה שמצא דהיינו אנשי כמשמעו אנשים צדיקים וחיל נוטריקון ח'כמים י'דועים ל'שבטיהם כל זה אפשר לומר עפ"י ברייתא דספרי. אבל באלה הדברים רבא אמרו והביאו הר"אם ז"ל צריכים הדיינים שיהיו בהן ז' מדות ואלו הן חכמים נבונים וידועים ומה שכתוב להלן אנשי חיל יראי אלהים אנשי אמת שונאי בצע הרי ז' ולמה לא נכתבו שבעתן כא' ללמד שאם לא מצאו מז' מביאין מד' ואם לא מצאו מד' מביאין מג' לא מצאו משלשה מביאין מאחד שכן כתוב אשת חיל מי ימצא עכ"ל. ולפי אגדה זו צריך לומר

דאנשים דהכא לאו ממניינא הוא דבכלל יראי אלהים דהתם הוא. א"נ דלא דריש אנשים כלל. נמצא דהתם נמנו ד' וכאן ג' ושם במשה אחת והוא קרא דאמרן ויבחר משה אנשי חיל ומהתם דריש מביאין מא'. ומ"מ לפום ברייתא דספרי נרא' כדכתיבנא לעיל:

ראשים וכו' ראשים במשא ומתן. צריך לפ' דר"ל שנושאים ונותני' בדברים יהיה הוא ראש המדברים דא"לכ היינו מקח וממכר. ומ"ש נכנס אחרון וכו' אע"ג דאמרי' אין שבח לת"ח שיכנס באחרונה וה"נ אמרי' בקידושין אמר אביי נקטי מאן דמקיף חיי. י"ל דהציבור מדינא צריכי' לכבדם בזה והם נכון להם להקיף או ליכנס בראשונה שלא להטריחם:

ושוטרים מניתי וכו' כוונתו ז"ל להפרידו מרישי' דקרא דלא נימא ואקח וכו' אנשים חכמים וכו' ואתן אותם וכו' ושוטרים וכו' דלא מסתבר דאיכא קפידא שיהיו השוטרים בעלי כל מדות טובות דבעי' בדיינים דאפי' למאן דסבר בפ"ג דמכות דאין מעמידין חזנים אלא חסירי כח ויתירי מרע. מ"מ לא מסתבר דבעי' דומיא דדיינים. ולכך מפ' רש"י דבאפי נפשיה הוא וה"ק ושוטרים מניתי עליכם וכו':

פסוק טז

ואצוה וכו' הוו מתונים וכו'. נר' שטעם המקר' הכריחם לדרוש כן ולא הניחו הדבר כפשוטו לומר שהוא נמשך עם הכתוב אחריו ואצוה וכו' שמע וכו' ושפטתם צדק דא"כ אמאי פסיק טעמא במלת שופטיכם באתנחתא אם איתי' שהוא דבור נמשך למה שאחריו א"ו מלתא באפי נפשה הוא ודרשוהו כמו כל לשון צו בעלמא שהוא זירוז מיד ולדורות ה"נ בא לזרזם לאותה שעה ולעתיד שבכל פעם יעיינו בדין ואם הוא דין מחודש פשיט' דצריך עיון אלא לישן הוא דאתא. והרא"ם ז"ל כתב דמשמוע בין אחיכם אפש' שדרשו כן ע"ש. וק' דשמוע בין אחיכם אצטריך לכדדרשי' בפ"ק דסנהד' אזהרה לדיין שלא ישמע דברי בעל דין עד שיבא בעל דין חבירו:

בעת ההיא וגו' הייתם ברשות עצמיכם וכו'. כלומ' אם היו באין איזה בע"ד לדון לפניכם בזב"לא וזב"לא הייתם ברשות עצמיכ' אם ליזקק להם או לא עכשיו שנתמניתם דיינים הרי אתם משועבדים לצבור. ובש"ח פירש בשם הרב הנ"חי הייתם ברשות עצמיכם אם ללמוד ולירד לעומקה של הלכה או לישב בטל משא"כ עכשיו ע"כ. וק"ל דעד השתא מי פטרם מללמוד ולרדת לעומקה של הלכה אטו ציווי לעסוק בתורה לדיינים בלבד נאמר זה דבר השוה לכל נפש וכ"ש לישב בטל מי התירו להם:

ובין גרו וכו' על חלוקת וכולי. פירש"י בפ"ק דסנהדרין אל תאמר טול אתה בית ואחיך עלייה אתה תנור ואחיך כירה שהרי התנור עודף על הכירה וצריך להעלות בדמים

ולהשוותן וגרו לשון מגור תשמישי דירה ע"ש. והוצרך לב' פירושים דלפי' קמא ק' דהיינו בין אחיו. ולפי' ב' ק' דהוי"ל גרתו דגרו לא משתמע שם דבר של דירה אלא שם תואר דגברא:

פסוק יז

לא תכירו וכו' זה הממונה וכו'. הכי איתי' בספרי ולא ניחא להו לפרשו כפשוטו על הדיינים עצמן וע"ד דכתב רש"י בריש פ' שופטים לא תכיר פנים אף בשעת הטענות וכו' דא"כ במשפט למה לי הא פשיטא דכוליה ענייא במשפט כתיב ולא הוי"ל אלא לא תכירו פנים ותו לא וכדכתב נמי התם בפרשת שופטים ומדכתיב הכא במשפט ש"מ דמלתא באפי נפשה היא ועל דבר המשפט קאמר על הממונה להושיב הדיינין. ומתורץ בזה קו' הרא"ם ז"ל. וא"צ למה שנדחק ע"ש וה"ט נמי דבחר רש"י בדרשה דספרי ולא נקט לה אליבא דש"ס דידן ברפ"ק דסנהדרין דפירשוהו על הדיינים עצמן דמלת במשפט יתירא מוכח טפי הכי והוא הקרוב למשמעות:

כקטון כגדול וכולי ד"א וכולי. דאילו לפי' קמא דחיקא מלתא לפרושי לישנא דקטון וגדול על דין של פרוטה ושל מאה מנה דטפי הוי"ל כמעט כהרבה. ולפירוש שני ק' שזה נכלל בושפטתם צדק בין איש ובין אחיו ובין גרו. ולשני אלה הפירושים יש להק' דה"ולל הגדול תחלה ואח"כ הקטן דהכי אורחא דמלתא בכל כה"ג וכדכתיב כמוני כמוך וכו' ופירשו בגמ' רפ"ק דחולין מאי דתיהוי עלי וכו' תיהוי עלך וכו' ה"נ הוי"ל כגדול כקטון ואז הוה מפרשי' שפיר מה שאתה עושה בגדול יש לך לעשות ג"כ בקטון אבל השתא הוי פירו' איפכא. לכך מייתי פי' ג'. ולפי' זה נמי יש להקשות דלא שייך בפי' זה מלת תשמעון:

לא תגורו וכו' ד"א וכו'. הוצרך לזה דאי לפי' א' אין כאן שום חידוש בלאו זה על כל הכתוב לעיל. לכך פי' ד"א דלאו אדיין גופיה קאי אלא על תלמיד היושב לפני רבו וראה רבו טועה שלא ישתוק כדדרשו ברפ"ק דסנהדרין. ולפי' זה נמי לא באה המלה על משפטה דמלבד חסרון הא"לף גם לא נכתבה על מתכונתה דלהיות שרשה אגר הול"ל תאגרו על משקל תאמרו:

כי המשפט וכולי מה שאתה נוטל וכו'. דאילו כמשמעו שהמשפט ניתן מאת ה' כל דין ודין. הול"ל המשפט מאלהים הוא מאי לאלהים:

תקריבון אלי ע"ד זה וכולי. דק"ל למאי נ"מ מזכיר משה דבר זה כאן לישראל. ומשני דלפי שהיה מוכיח את ישראל כאן במשנה תורה על כל מה שעשו הזכיר ג"כ חטאו להוכיח את עצמו להסיר מעליו עקשות פה:

פסוק יח

את כל הדברים וכו' אלו עשרה דברים וכו'. הכי איתי בספרי ומנין העשרה כולהו תנינא בפרק אחד דיני ממונות מה בין ד"מ לד"נ ד"מ בג' וד"נ בכ"ג. ד"מ פותחין אפילו לחובה וד"נ פותחין לזכות ולא לחובה. ד"מ מטין על פי א' אפילו לחובה וד"נ מטין ע"פ א' לזכות וע"פ ב' לחובה. ד"מ מחזירין אפיי לחובה. וד"נ מחזירין לזכות ואין מחזירין לחובה. ד"מ הכל מלמדין בין לזכות בין לחובה אפיי תלמיד. ד"מ דוקא לזכות ולא לחובה. ד"מ הדיין שלימד זכות חוזר ומלמד חובה. ד"נ אינו חוזר ומלמד חובה. ד"מ דנין ביום וגומרין בלילה ד"נ גומרין נמי ביום. ד"מ גומרין בו ביום. וד"נ גומרין ביום שלאחריו דבעיי הלנת דין. ד"מ מתחילין מן הגדול. ד"נ מן הצד. הכל כשרין לדון ד"מ אפיי גר או ממזר. אבל אין כשרין לד"נ. ובגמ' מפרשי' דהני עשרה ט' הוו דכי אמרי' דבעיי סנהדרין של כ"ג דוקא לד"נ ממילא אימעוט גר או ממזר דבעיי אתך בדומין לך דהיינו סיפא. ומ"מ אמרי' דלעולם עשרה נינהו ומוסיפין מאי דתניא דאין מושיבין בסנהדרין לדון ד"נ זקן או סריס או שאין לו בנים. והר"אם ז"ל העתיק הנך דמתניי' אבל לא הזכיר סיפא דמתניי' הכל כשרין וכו' כדאמרן והוסיף עליהן דבד"מ האב ובנו הרב ותלמידו מונין להם שנים וד"נ מונין אותם לא' ע"ש. והדין עמו במה שלא הזכיר סיפא דמתניי' עם היות שהרב לא ביאר טעמו. מ"מ קושטא הכי כדאמרן. ומיהו אותה שהוסיף הרב למלאות מספר העשרה עיניך הרואו' כי לא מן השם היא זו אלא ההיא דגר או ממזר הו"לל כדאמרי' בש"ס בהדיא. ולא עוד אלא דלאו מלתא פסיקתא היא שיהיה חלוק זה בין ד"מ לד"נ דתליא באשלי רברבי וחלופי גרסאות נינהו. עיין ברמ"בם פי"א ובהשגות שם. ולמ"ד דקושטא הכי. י"ל דה"ט שאין זו מן המנין שהעשרה דברים כלם הם שינויים וחילוקים דאיכא בעצם הדין ובדברים התלויין בדייניי' עצמן שצריכין לעשות שינוי בדבור או במעשה מדיני ממונות לדיני נפשות משא"כ הך מלתא דאינה אלא לדעת אם מונים אותם לא' או לב'. איך שיהיה הרי בגמ' לא מנאוה:

והנה בענין אלו העשרה דברי' אמר בהו מלתא בני המשכיל לי הנפש כה"ר יעקב ה"י דאיכא למשכח דכלהו רמיזו בהני קראי דהכא מואצוה את שפטיכם ואילך ע"כ. והיינו ואצוה את שפטיכם כדאמור רבנן הוו מתונים בדין זוהי הראשונה דבעיי הלנת דין עד יום שלאחריו והיינו דוקא שופטיכ' כלומר כשהוא לחובה מל' עדה שופטת דאמור רבנן. בעת ההיא לאמר ר"ל באותו העת עצמו שהתחילו הדין דהיינו ודאי ביום דהא איתקש לנגעים באותו העת עצמה צריך לגמור גמר הדין כלו' ולא בלילה. שמע בין אחיכם אמרו שמע בל' מקור משמע דאע"ג דמעיקרא משמע ליה בחד גונא דהיינו לחובה. השתא

יכול לחזור בו ולשמע בענין אחר ולהודות לדברי אחיו ומיהו היינו דוקא לזכות אבל לא לחובה. והיינו דסמיך ליה ושפטתם צדק דהיינו לזכות. ומדלא כתי' לשפוט צדק אלא ושפטתם צדק משמע נמי מלתא אחריתי דהיינו דצריך לפתוח דוקא בזכות. בין איש ובין אחיו ובין גרו ר"ל התלמיד הנוסף בשורה שלפני הדיינים וממילא דוקא לזכות אבל לא לחובה. לא תכירו פנים במשפט אזהרה למושיב הדיינים שלא יושיב סריס או זקן וכדומה שהם אכזרים. ואף על גב דכתיב והדרת פני זקן לא תכירו פנים במשפט. כקטן כגדול תשמעון ר"ל שתהא סנהדרי קטנה דומיא דסנהדרי גדולה מיוחסי' וממילא דבעי כ"ג כדאמרן. לא תגורו מפני איש רוצה לומ' שלא יטו לחובה מפני איש א' לבדו. כי המשפט לאלהים הוא רומז שלא יחזירו לחובה וזה ע"ד כי לא אצדיק רשע והדבר אשר יקשה מכם תקריבון אלי מכאן שמתחילין מן הצד. הרי רמוזים כל הי' דברים שהם בד"נ:

פסוק כב

וישיבו אתנו דבר באיזה לשון וכו'. הטעם כדי שאם יצאו מעריהם לחוץ ויבאו להלחם עם ישראל ע"י שידעו לשונם יכירו אם הן מאותן האומות ויוכלו להתפלל עליהם בפרטו' שימסרו בידם כי לכן שינה עמלק את לשונו שלא יוכלו להתפלל כדלעיל בפ' חקת. וא"ת הא היכא רמיזה בפ' שלח. וי"ל דהיינו דקא"ל ואת העם היושב עליה והך היושב עליה יתיר נפיש. אלא ה"ק הזהרו להבין שתדעו להכיר מי הוא מהעם היושב עליה אפי' כשהוא חוצה לה וכיצד ידעו אם לא בלימוד לשונם ועוד יש לפ' האי דקאמר באיזה ל' הם מדברים דר"ל שמסר להם סימן ע"ד שעשה יונתן בן שאול כשהלך נגד פלשתים שאמר אם כה יאמרו דמו וכו' ואם כה יאמרו עלו מצינו ועלינו כי נתנם ה' בידנו וזה לנו האות. וה"נ גבי גלית שפיו הכשילו באמרו אם יוכל להלחם אתי וכו' וה"נ א"ל משה תשימו לבכם באיזה לשון הם מדברים עמכם וזה יהיה לכם לאות ולמופת שאם ימעיטו את עצמם בפניכם זה לנו האות כי לחמנו הם. והא נמי שפיר רמיזה התם דהיינו דכתיב ואת העם היושב עלי' החזק הוא הרפה כלומר אם מחזיק עצמו בפניכם לחזק או לרפה. והנה אי' בתנא דבי אליהו. והביאו הילקוט בפ' שלח שא"ל תלמי וחביריו על מה באתם עליהם והלא כל העולם כולו של אלהיכם הוא ולמי שהוא רוצה נותנו וכו' ע"ש וזה היה לסימן טוב לישראל. אבל המרגלים העלימו הדבר ולא רצו לגלותה לפי שכל עצמן כיונו ליראם ולהמס את לבבם עד שכלב ויהושע גילו הדבר באמרם ואתם אל תיראו את עם הארץ כי לחמנו הם סר צלם מעליהם וה' אתנו וכו' כלו' הם עצמם כבר סר בטחונם וכחם מעליהם שהרי אמרו לנו כי ה' אתנו:

את הדרך וכו' אין דרך וכו'. הא נמי רמיזא במ"ש עלו זה בנגב וכו' כלו' שידעו דרך הליכתם:

ואת הערים וכו' תחלה וכו'. דאל"כ אשר נבא אליהן ל"ל. ורמיזא נמי התם באומרו ומה הערים אשר הוא יושב בהנה הבמחנים וכולי שכל זה לכאורה יתור דהא כתיב כמה זימני וראיתם את הארץ וכו' ומה הארץ וכו' ותו דכתיב לעיל החזק הוא הרפה וכו' ומפרשי' דסימן מסר להם אם בפרזים יושבים וכו' ואם בערים בצורות וכו' וא"כ הא תו ל"ל ומה הערים וכולי. א"ו מה הערים תחלה לכיבושי:

פסוק כג

וייטב וכו' בעיני ולא בעיני וכו'. הוכחתו של רבינו נ"ל מדהוי"לל וייטב בעיני ותו לא כמו וישמע משה וייטב בעיניו ואמאי קאמר הדבר אלא ר"ל וייטב בעיני הדבר ולא המעשה כלו' לדברו ולא לעשותו לפי שחשבתי שתאמרו דמאחר שאיני מעכב בטוח הוא זה וכו':

שנים עשר וכו' מגיד וכו'. פי' דק"ל דלא הול"ל אלא איש א' לשבט ושנים עשר אנשים ל"ל הא ממילא ידוע די"ב שבטים איכא אלא הכא ה"ק ואקח מכם וכו' איש א' לשבט כלו' לכל שבט מאותם השבטים שבאו לפני לאמר נשלחה אנשים לקחתי איש א' מכל שבט וממילא למדנו שלא היה שבט לוי עמהם כשבאו לפני משה להתרעם ולומר נשלחה אנשים שהרי בפי שלח לך חזי' דלא שלח משבט לוי והכא קאמר ששלח איש א' לכל שבט מאותם שקרבו לפניו מוכרח א"כ לומר ששבט לוי לא בא. והר"אם ז"ל לא הבין כן אלא דר"ל מגיד שלא היה שבט לוי עם המרגלי' והק' דל"ל לימוד זה הא קרא כתיב בהדיא בפי שלח והניח בצ"ע:

פסוק כד

עד נחל אשכול מגיד וכו'. אע"ג דהי"נ כתי' בפי שלח ויבאו עד נחל אשכול מההוא ליכא הוכחה דדילמא ה"ק קרא ויבאו עד נחל אשכול ויכרתו משם זמורה ואשכול וכו' כלומ' ומ"שה מההיא שעתא נקרא שמו אשכול אבל מקמי הכי לעולם לא הוה שמיה הכי אבל הכא דלא הזכיר בתר הכי האשכול ואפ"ה קאמר סתם ויבאו עד נחל אשכול ש"מ דכשבאו כבר היה שמו אשכול. ומוכרח לומר ע"ש העתיד:

וירגלו אותה מלמד וכו' משמע דר"ל שהלכו סביב סביב לד' גבוליה כזה ם דהיינו יתורא דאותה דר"ל כולה לכל רוחותיה אבל בפי שלח בפי ממדבר צן וכו' פיר"שי באורך וברוחב כמין גם ומוכרח הוא מן הכתוב דכתיב מדבר צין עד רחוב דהיינו רוח דרומית ומערבית דמדבר צן היתה במקצוע דרומית מזרחית ולבוא חמת בצפונית מערבית וא"כ ק' מאי ד' אומנין דקאמר הכא ואפי' דר"ל דאחר שהגיעו עד לבוא חמת וחזרו לאחוריהם

לא חזרו על עקיבם במקומות שעברו אלא עברו בעיירות אחרות וד' אומני' כזה |_ כשני דלת"ין:

פסוק כז

בשנאת ה' אתנו וכו' אבל אתם וכו'. פי' דק"ל דכיון דר"ל דמחמת שנאתו הוציאם ממצרים לתת אותם ביד האמורי הו"לל משנאת ה' אתנו הוציאנו וכו' כמו מבלי יכולת וכו' משנאתו אותם הוציאם וכו' ומאי קאמר הכא בשנאת אלא ה"ק ותאמרו בשנאת וכו' כלומ' אמרתם כך בשביל השנאה שיש לכם עמו:

הוציאנו כו' הוצאתו וכו' דאל"כ לא הו"לל אלא בשנאת ה' אותנו נותן אותנו ביד האמורי וכו' א"ו תרי מילי נינהו וה"ק חדא שהוציאנו מארץ מצרים שהיא בית שקיא ועוד לתת אותנו ביד וכו':

פסוק כח

ערים גדולות וכו' דברו הכתובים וכו' עיין להר"מע ז"ל בס' עשרה מאמרות שהפליא עצה ע"ז וביאר מלת הב"אי נוטריקון הנה ברכו את ה' והכא נ"ל דה"פ ערים גדולות כמשמעו למטה ובצורות בשמים ר"ל שהם בצורות וחזקות בשמים ע"י השרים שלהם שהם בשמים:

פסוק מב

לא תעלו לא עלייה וכו'. הכרחו הוא דהא ודאי דעלייה בעצמה אל ראש ההר אין בה שום עון רק תכלית העלייה דהיינו להלחם עם האמורי א"כ אמאי קאמר ב' לאוין לא תעלו ולא תלחמו הו"לל לא תלחמו א"נ לא תעלו להלחם. ועוד דלפי האמת כבר עלו בראש ההר קודם שא"ל מידי כדמוכחי קראי בפי שלח דכתיב וישכימו בבקר ויעלו אל ראש ההר לאמר הננו ועלינו וכו' ולבתר הכי כתיב ויאמר משה למה זה אתם עוברים וכו' והיא לא תצלח אל תעלו כי אין ה' וכו' והיכי קא"ל אל תעלו אחר שכבר עלו אלא מוכרח לפי' דר"ל לא עלייה תהא וכו':

פסוק מה

ולא שמע וכו' כביכול וכו' דאל"כ הו"לל ולא שמע בקולכם דידוע דעל העם הנז' ברישיה דקרא קאי אלא מש"ה הדר והזכיר השם. לומר שם זה שהוא מרה"ר עשיתם וכו':

פרק ב

פסוק א

ונסע המדברה אילו לא חטאו וכו' הק' הרא"ם ז"ל תימא איך היו יכולים לעבור דרך הר שעיר וכו' והלא כבר בקשו ממלך אדום לעבור דרך ארצם ולא רצה וכו'. ושמא י"ל שאלולי החטא היה נותן הקב"ה בלבו של מלך אדום להניחם לעבור דרך ארצם

עכ"ל ולעד"ן דהקו' מעיקרא ליתא שהרי הקב"ה הבטיח לאברהם אבינו ארץ עשרה אומות והג' הראשונים קני קניזי וקדמוני והם אדום ומואב ועמון כדפרש"י לקמן בסמוך וה"נ בפ' לך לך אלא שגרם החטא שלא ירשו אלא ז' אומות אבל הג' הנזכר שהם נגד ג' ספירות עליונו' כידוע לא זכו להן לפי שחטאו ונשארו שמורות לע"ל דכתיב אדום ומואב משלוח ידם ובני עמון משמעתם אבל בעה"ז נצטוו אל תצר את מואב וכן בעמון וה"נ באדום אל תתגרו בם כי לא אתן לכם מארצם וכו' אבל אם לא היה החטא היו עוברים דרך הר שעיר וכובשים כל ארצם בעל כרחם:

פסוק ה

עד מדרך וכו' ומד"א עד שיבא יום וכו'. לפי מ"ש עטרת ראשינו האר"י זל"ה והובא בס' טוב הארץ כי לפי שצפה הקב"ה שישראל יעשו העגל לכן לא הבטיח למשה אלא ז' עממין ע"ש. ש"מ דעון העגל גרמא בנזיקין שלא יכלו לכבוש הג' ראשונות קק"ק. לפי' יש לפרש פסוק זה באופן אחר והיינו דכתיב ביחזקאל וד' כנפים לא' מהם ובפ' אחד בישעיה שש כנפים ואית' בתנחומא הובא בילקוט שם ביחזקאל ר' יעקב בר זבדי בשם ר' אבהו בשביל כפרתן של ישראל הוסיף להם עוד שתים לקיים ולא יהיה עוד לבית ישראל למבטח מזכיר עון אמר הקב"ה יתכסו רגליהם שהם דומות לעגל דכתיב וכף רגליהם כנף רגל עגל. והשתא ז"ש כי לא אתן לכם וכו' עד מדרך כף רגל כלומר עד שיתוקן פגם ועון העגל שבשבילו נתכסה כף רגל המלאכים לפי שדומה לעגל:

פסוק טז

ויהי כאשר וכו' אבל משילוח וכו' פי' דבזאת הפרשה מכיון שהזכיר ענין המרגלים עד כאן לא הזכיר דבור אלא אמירה לרמוז שכל ל"ח שנה לא נתייחד הדבור עם משה דלשון דיבור בנבואה הוא לשון מעולי' מורה על גילוי שכיני' ממש פה אל פה באספקלריא המאירה דאע"ג דבלשון הדיוט הוא לשון קושי כמו דבר האיש אדוני הארץ וכו' בנבואה מיהא הכי הוי. והיינו דאמור רבנן גבי וידבר ה' אל יהושע וכו' דכתיב גבי ערי מקלט דכתיבי בדיבור לפי שהן של תורה משום דקשיא להו דלא שייך ל' זה אלא גבי משה. ואע"ג דבאמת אשכחן בתורה אחר פי' שלח כמה זימני וידבר ה' אל משה לאמר. תירץ רש"י בשלהי תענית דלא היה פה אל פה אלא בחזיון לילה ומסיים בה גמגום. ובב"ב פרק יש נוחלין דף קכ"א פי' רשב"ם שהיה ע"י מלאך או ע"י אורים ותומים א"נ לא היה מדבר עמו אלא ע"י צורך מעשה הצריך להם ע"כ. ותירוץ זה השני יתכן טובא:

פסוק יח

מול בני עמון מכאן וכו'. כלומר דארץ אדום היתה לצד דרום של א"י וארץ מואב למעלה ולפנים הימנה למזרחה ומשם באים לארץ עמון שהיתה נמשכה יותר לפנים לצד צפון

וסמוכה טפי לא"י ויתכן מושבם מאד לפי מעמדם שהם רמוזים למעלה כמבואר בס' טוב הארץ שם דקני דהיינו שעיר הוא בבינה דקליפ' נוגה וקניזי דהיינו מואב הוא בחכמה יותר פנימית וקדמוני נגד עמון הס' הכתר וקרובה טפי לקדושה:

פסוק כה

תחת וכו' למד שעמדה חמה וכו'. כתב בש"ח בשם הד"ד וק' דהא כתיב ביהושע ולא היה כיום ההוא לפניו ולאחוריו וכו' וי"ל דגבי משה היה כן מצד הקב"ה כי משה לא בקש על זה משא"כ ביהושע שביקש ע"ז כדכתיב בההוא קרא ולא היה וכו' לשמוע ה' בקול איש עכ"ל ואחרי בקשת המחילה אשתמיטתיה גמ' ערוכה בפרק אין מעמידין דף כ"ה דתניא התם ג' עמדה להם חמה משה ויהושע ונקדימון בן גוריון והדר אמ' התם מיתיבי ולא היה כיום ההוא וכו' ומשני אבע"א שעות הוא דלא הוו כוליה האי. ואבע"א אבני ברד לא הוו ע"כ. ומתוך לשון הברייתא אתה תחזה דאפילו בלא דברי הגמרא מהברייתא גופה לא יתכנו דברי הרב דהא קתני ג' עמדה להם חמה ש"מ דשוין נינהו וכי היכא דיהושע ונקדימון ע"י בקשה ה"נ משה כן. ועוד דאל"כ אין זה נקרא שעמדה לו. אלא לישראל עמדה שכלם היו נלחמים. ועוד במדרש דברים רבה פרשת וילך איתי' בהדיא שמשה עצמו בכחו העמידו ע"ש. ואמנם כבר תירצו בגמ' כדאמרן וע"ש בתוס':

פסוק כו

ממדבר קדמות אעפ"י וכו' ד"א. לפי' ראשון ק' דמה ענין זה לזה דהתם הוצרך לעשות כן כדי שלא יקטרגו על נתינת התורה לישראל ועוד דהתם כשלא רצו לקבל הניחם מש"אכ הכא דכשלא רצו לקבל נלחמו עמהם והרגום לכך מייתי ממצרים שהוא דומ' בדומה אבל לפי' זה טפי הו"לל ממצרים קדמות דהשת' ליכא הוכחה בקרא במאי קא משתעי:

פסוק כט

כאשר וכו' לענין מכר וכו'. והא דכתיב כי לא קדמו אתכם בלחם ובמים. צ"ל כמ"ש הר"אם ז"ל דהיינו בחנם לא קדמו אלא בכסף אבל מ"ש הש"ח דההוא לא קאי אלא על עמון אבל במואב לא קאי אלא ואשר שכר וכו' ליתא דבהדיא מוכח ביבמות פ' הערל דקאי נמי על מואב גבי דוד ע"ש:

פסוק לב

ויצא סיחון לא שלח וכו'. נרא' דק"ל לר"שי דהו"לל ויצא לקראתנו סיחון וכל עמו. ואמאי כתיב ויצא סיחון לקראתנו הוא וכל עמו. ומפ' דה"ק ויצא סיחון הוא לבדו יצא תחלה ואח"כ באו כל עמו למדנו שהיה סומך על גבורתו ותדע דהא לא שלח בשביל עוג לעזור לו ועיין לקמן בסמוך:

פסוק לג

ואת בניו בנו כתיב וכו'. פי' דק"ל דלמה האריך הכתוב באומרו ואת בניו לא הו"לל אלא אותו ואת כל עמו וממילא כלם בכלל גם בנים אם היו לו. ומאי נ"מ בהוראה זו שהיו לו בנים. א"ו קמ"ל שהי"ל בן גבור כמותו מלבד שאר בניו ולפיכך כתיב בנו וקרי' בניו. ובזה יש להבין שפיר יתור לשון הכתוב לעיל ויצא סיחון לקראתנו הוא וכו' כדדייקי' לעיל וה"ק ויצא סיחון לבדו בתחלה וא"כ הוא ר"ל בנו שהיה כמוהו וכל עמו:

פרק ג

פסוק ב

אל תירא וכו' זכות ששמש וכו'. משמע שכיון למ"ש רז"ל אליעזר זה עוג דאם כן מהו השימוש דקאמר מר. ועיין מ"ש בס"פ חקת בס"ד:

פסוק יא

באמת איש באמת עוג. דאל"כ באמת איש ל"ל אטו איכא אמת איש ואיכא אמת אשה דפחות' מינה או דעדיפא מינה:

פסוק כג

פירש"י ז"ל אין חנון וכו'. אין הכוונה לומר שהצדיקים יכולים להתפלל בזכות עצמם אלא שאין רוצים שזה אינו שהרי מצינו בש"ס דברכות כל התולה בזכות עצמו תולין לו בזכות אחרים אלא רצונו לומר היא גופה שיכולים הצדיקים להתפלל בזכות אחרים באופן שיתלו להם בזכות עצמן אלא שאין רצונם בכך דסוף סוף כיון שנותנים להם בזכות עצמם נמצא שמנכין להם מזכיותיהם ואין רצונם בזה שינכו מזכותם כלום לכך אין מבקשין רק מתנת חנם. ומעתה ק' דא"כ בעגל נמי מפני מה לא התפלל משה במתנת חנם שאז לא היה מנכה מזכותו דהשתא שתלה בזכות האבות תלו לו בזכות עצמו כדכתיב לולי משה בחירו והוצרך לנכות מזכיותיו ומשני לפי שאמר לו וחנותי וכו' ומשם למד שיכול לבקש במתנת חנם אבל במעשה העגל עדיין לא נאמר לו וחנותי את אשר אחון ולא היה יודע שהותר לשאול מתנת חנם. וראיתי להרא"ם ז"ל שהק' על מ"ש רש"י אין חנון בכל מקום וכו' מנח מצא חן שלא היתה מתנת חנם דהא כתיב אחריו צדיק תמים וכו' וחילק בין חן לחנון ע"ש. ותמה אני איך לא השגיח הרב ז"ל דבהדיא אתמר בפ' חלק תנא ד"ר ישמעאל אף על נח נחתם גז"ד אלא שמצא חן ע"ש הרי בהדיא דהתם נמי נדרש בלשון מתנת חנם ולעולם היינו חן היינו חנון. ומ"ש רש"י ד"א וכו' היינו דלפי' קמא ק' שהעיקר חסר דהו"לל ואבקש חנון אבל השתא דכתיב ואתחנן אינו מובן כלל שהתפלל בלי מתנת חנם אלא משמע ל' ואתחנן שהוא עצמו נעשה מתנת חנם ואין לזה הבנה ע"פ הפשט לכך מייתי ד"א שהוא א' מלשונות של תפלה ולר"א ק' דא"כ למאי נ"מ מספר

להם לישראל באיזה לשון מהלשונות התפלל דפשיטא דבחד מנייהו התפלל ובשלמא לפי' קמא היא גופה מלמד להו לישראל ליזהר שלא לבקש רק מתנת חנם אבל לפי' שני לא הול"ל אלא ואתפלל שהוא הל' הכולל דמאי קמ"ל להודיע שהתפלל בחנון. ודע דבאלו הי' לשונות דרמז רבינו ז"ל ראיתי מבוכה רבה שהנה בספרי אי' עשרה לשונו' נק' תפלה זעקה שועה נאקה צרה מה ופגיעה ויפול ופלול עתירה עמידה חלול חנון. ומייתי ראיה מקראי לכל חד וחד ועיניך הרואות שהם י"ב והיכי קאמר עשרה ובפרטן אתה מוצא י"ב ואפשר לדייק דתרתי מהנך מזכירן בוי"ו החיבור רנה ופגיעה וכן ניפול ופלול והילכך י"ל דרנה ופגיעה חד חשיב להו הואיל ותרווייהו בחד קרא ואל תשא בעדם רנה ואל תפגע בי וכן ויפול ופלול חד חשיבי והיינו דהראיה דמייתי לניפול הוא מדכתיב ואתנפל לפני ה' כראשונה והנה בתר הכי כתיב התם ואתפלל אל ה' ואומר וכו' וקאי על אותה עלייה גופה והיכי קאמר שאמרה בלשון ויפול ובפלול א"ו היא היא ואפשר שלזה רמזו בספרי דמייתו ראיה לפלול מואתפלל אל ה' ונר' דקאי על ואתפלל הנזכר דקאי על אותה עליה ועכ"ז הוא דוחק. תו ק' דבדברים רבה הוזכרו בענין אחר שועה צעקה נאקה מה פגיעה ביצור קריאה ניפול פלול ותחנונים ע"ש באופן שיש כאן גרעון ותוספת ממ"ש בספרי והא תינח במאי דלא חשיב המ"ר ויפול י"ל שהוא שם כולל כדאמרן אבל לאידך לא ידענא לכוין אימרא וכעת צל"ע:

בעת ההיא וכו' דמיתי וכו'. אין להק' דא"כ הואיל ודימה שהותר הנדר א"צ לתפלה ולמה התפלל דמ"מ ב"פ נגזר עליו שלא ליכנס א' במצרים דא"ל עתה תראה וכולי ואין אתה רואה וכולי והשניה במי מריבה ושם היה הנדר שלא להביא כלל דכתיב לכן לא תבואו וכולי אל הארץ וכולי וז"ש עכשיו שראיתי שכבשתי ארץ סיחון ועוג דמיתי שהותר הנדר שהיה שלא להביא כלל ומ"מ הרי נשארה הגזרה ראשונה שלא אראה במלחמות ל"א מלכים ועכשיו התפללתי לבטל ג"כ אותה גזרה:

לאמר זה א' מג' מקומות וכו' הרא"ם ז"ל הק' דבספרי מנו ארבעה מקומות והם חד דין ועוד וידבר משה לפני ה' לאמר וכו' והשיבו עתה תראה וגבי מרים ויצעק משה אל ה' לאמר וכו' ובפנחס וידבר משה אל ה' לאמר יפקוד וכו' ואמאי רש"י קאמר שלשה. ועוד הק' דבמקום אחר בספרי מנה עוד אחר בפרשת בשלח ויצעק משה אל ה' לאמר מה אעשה לעם הזה א"ל הודעני אם אני נופל בידם והניח הכל בצ"ע ע"ש. ואני תמה אמאי לא הק' עוד על רבינו ז"ל מדידיה אדידיה דבפרשת בהעלותך הביא ל' הברייתא דספרי ממש ומנה ארבע מקומות ע"ש ולכך נ"ל דהכא צ"ל חדא מתרתי או שיש בכאן ט"ס בדברי רש"י וצ"ל ארבעה כמו התם א"נ דר"ל מג' מקומות בר מן דין. וגם לבעל

ש"ח אשתמיטתיה ל' רש"י דבהעלותך וטרח לבקש טעם למה רש"י לא מנה אלא ג' לבד ע"ע. ולענין הקו' אמאי לא מנה ראב"ע גם החמישי כמו אידך ברייתי' נ"ל דראב"ע דייק דבשלמא בהנך תלתא מוכרח לדרוש שהרי ענין שאלת משה לא היתה לענין דיבור אלא לענין מעשה ולא שייך למכתב לאמר שהרי בענין מרים לא היתה שאלת משה רק שירפאה ומאי שייך לאמר וה"נ גבי יפקוד ה' לא היתה השאלה אלא שימנה פרנס ולא היה צריך לאמר וכן ג"כ הכא לא היתה תפלתו רק לעבור ואין שייך לאמר הילכך הוכרח לפי' שא"ל השיבני וגם במצרים כלפי שא"ל הקב"ה בא דבר אל פרעה וכו' השיבו משה הן בני ישראל וכולי ומהו זה שאמר משה לאמר אלא צ"ל התם נמי השיבני וכו' אבל בההוא דפ' בשלח פשיטא שהיה צריך משה שיודיענו הקב"ה בתשובתו איך יעשה להספיק מים לעם והיינו דכתי' ויצעק משה אל ה' לאמר מה אעשה וכו' וזהו פשט הכתוב והשיבו הקב"ה עבור לפני העם וכולי ולכך לא ניחא ליה לראב"ע למדרש כמו שדרשו באידך ברייתא ורבינו נקט הכי שהוא הקרוב לדעת ולפשט הכתוב. מיהו אי קשיא הא קשיא על הברייתא דספרי גופה היכי דריש בההוא קרא דבפ' וארא וידבר משה וכו' ששאל אם גואלם והשיבו עתה תראה והלא קרא דעתה תראה קדים ליה בסוף פ' שמות. ונר' דהתנא דייק דעל כרחין צ"ל דהא קדים ואין מוקדם ומאוחר בתורה דאי כסדר של כתובים היכי קמתמה משה ואיך ישמעני פרעה ואני ערל שפתים והלא כבר דיבר אל פרעה הדיבור הראשון וראה ששמע דבריו שפיר אעפ"י שהיה ערל שפתים ותו דעד דבור זה כתיב וידבר ה' וכולי ויצום וכו' ואל פרעה וכו' ודרשו בו רז"ל שצוהו לחלוק לו כבוד בדבריו ואם אית' אמאי לא צוהו מעיקרא בפעם ראשונה שהלך אליו שינהוג בו כבוד ואמאי נטר עד השתא א"ו שזה הפ' חוץ למקומו נכתב וקאי על שליחות הראשון שא"ל הקב"ה בא דבר אל פרעה וכו' והשיב משה באמרו וידבר משה לפני ה' לאמר הן בני ישראל וכו' וכאן דרשו מהו לאמר שא"ל השיבני וכו' ולא השיבו הקב"ה עד אח"כ שא"ל עתה תראה וכו' ובזה א"צ לידחק במ"ש רש"י ז"ל שם אחר סדר היחס וידבר ה' וכו' דבר אל פרעה וכו' שהוא הדיבור עצמו האמור למעלה אלא מתוך שהפסיק וכו' ולפי המדרש אינו אותו הדבור שלמעלה אלא דמשום שיש ליישב פשט הכתוב מבלי סירוס מש"ה לא פירשו התם הכי. והשתא נוכל לומר דה"ט דלא נקט רש"י הכא אלא שלשה לפי שאלו הג' דוקא מוכרח לפי הכי משא"כ ההוא דפרשת וארא שיש ליישבו כפשוטו בלי פי' הספרי ומ"מ בפ' בהעלותך נקט רש"י לשון הברייתא כצורתה:

פסוק כד

ה' אלהים רחום בדין. ואע"ג דגבי אברהם נמי כתיב כך ה' אלהים במה אדע וכולי ולא פירש"י מידי ה"ט דהתם ניחא דקודם שנימול לא הוה שריא עליה אלא ההוא דרגא תתאה והיינו אדנ"י ואפי' אח"כ הרי סודו בחסדים דאימא כמבואר בס' הליקוטים ובכמה מקומות בכתבי הרב זלה"ה וה"ס הוי"ה בניקוד אלהים ולכך הזכיר שניהם אבל הכא גבי משה ק"ל אמאי הזכיר כך לכך פי' דהוי"ה בניקוד אלהי"ם ר"ל רחום בדין ואדנ"י ידוע שהוא דין גמור וכוונת מרע"ה בתפלתו משום דבי' גזרות נגזרו עליו א' במצרים עתה תראה וכו' ושם נאמר אדני למה הרעות וכו' ואותה הגזרה עדיין כולה דין אבל השנייה שהיתה בנדר וידוע שהנדר סודו באימ' דתמן הוי"ה בניקוד אלהי"ם כדאמרן ואמר משה שזה רחום בדין דסבר שכבר הותר והיה מתפלל על הראשונה שהיא דין:

אתה החלות פתח וכו' וא"ת בשלמא התם בעגל הפתח מבואר במ"ש לו ועתה הניחה לי אבל הכא מהו הפתח. וי"ל שהפתח הוא מ"ש בפרשת פנחס עלה אל הר העברים וכו' וראית וכו' על אשר וכו' ומה היה צריך לומר לו על אשר וכו' הרי היה ידוע לו טעם הגזרה שכבר נאמר לו בשעת הדין יען לא האמנתם וכו' לכן וכו' אלא מוכח לפתוח לו פתח וכו' ויהיה החלות מל' לא יחל דברו דהיינו הוא אינו מיחל אבל אחרים מוחלין ע"י פתח א"נ החלות מל' ויחל דהיינו תפלה ובא בל' מפעיל כלו' נתת לי מקום להתפלל:

ואת ידך זו ימינך וכו'. אע"ג דפשטיה דקרא איפכא משמע דגדלך היינו גדולה שהוא החסד וממילא דידך היא הגבורה מ"מ לא ניחא להו לרז"ל לפרושי הכי שהרי כוונת מ"ר בתפלתו לעורר החסד ולא הגבורה והדין לכך פירשו זו ימינך וכו' והכוונה מבוארת לי"ח דימינך עם האותיות גי' ע"ב ומ"ב רמז כלילת שמאלא בימינא עיין במאורות נתן וא"כ את גדלך הוא חסד פשוט ואת ידך זו ימינך וכו' היינו כללות הדין בחסד למתקו וה"ז מכוון למ"ש רחום בדין ובתר הכי פי' החזקה שאתה כובש ברחמים וכולי פי' שכללות שמאלא בימינא נעשה ע"י קו האמצעי ת"ת שהוא רחמים והכרחו לפ' כן ולא לומר דידך החזקה הכל דבר א' מכח הפסק הטעם דידך יש בו טעם מפסיק טפחא ואם איתי' שהוא נמשך עם החזקה הוי"ל לינקד בשופר הולך וכיוצא:

אשר מי וכו' ולפי פשוטו וכו'. הניח הפשט באחרונה משום דלפי פשוטו אינו מתיישב כל אריכות הדברים את גדלך ואת ידך החזקה אשר מי אל וכו':

פסוק כה

ההר וכו' זו ירושלם וכו' אע"ג דירושלם גופה לא מיקרי הר מ"מ מצינו דכתיב ירושלם הרים סביב לה והא דפרט בתפלתו ירושלם ונה"מ ולא הזכיר בה"מ לבדו והוה ממילא

גם ירושלם בכלל דבה"מ בירושלם הוה נר' דהיתה כוונתו משום דאמרי' כל המאריך בתפלתו אין תפלתו חוזרת ריקם ואם אינה עושה כולה עושה מחצה ה"נ אמר משה אתפלל על' שניהם דהשתא אם לא תועיל לכל תועיל למחצה לפחות ליכנס לירושלם זו היתה כוונת תפלתו אך לא הועילה לו אלא לראותה בלבד:

פסוק כו

רב לך וכולי ד"א וכולי הוצרך לתרווייהו דאילו לפי' קמא הו"לל רב עליך דלפי' שני א"ש לישנא דלך אבל גם פי' שני אינו מתיישב כ"כ לפי הפשט דהא כתיב ויתעבר ה' וכו' והיכי נמשך הענין דבשביל ויתעבר שנתמלא חימה א"ל רב טוב הצפון לו:

פסוק כז

וראה בעיניך בקשת וכו'. פי' דק"ל הואיל ולא כתיב אלא וראה בעיניך ולא ביאר מהו זה שיראה בעיניו א"כ הרי הן דברים יתירים דהוה סגי במ"ש ושא עיניך ימה וכו' ומה בא להוסיף באמרו וראה בעיניך לכך פי' שזו היא תשובה על שאלתו כלפי מה ששאל וארא וכו' השיבו וראה בעיניך ושוב הביא ראיה ומנ"ל דהך וראה בעיניך ר"ל ראיית כל הארץ דהכי אשכחן דכתיב ויראהו ה' את כל הארץ:

פרק ד

פסוק ו

ושמרתם וכו' ועשיתם כמשמעו. כלומר אי לאו ועשיתם לא היה הכרח לפ' ושמרתם זו משנה דמצינו אדרבא לשון שמירה על קיום המצות כמו ושמרת כל חקיו וכן רבים אלא מיהא הכא הואיל דועשיתם הוא קיום המצות כמשמעו ממילא ושמרתם זו משנה:

פסוק י

יום וכו' מוסב וכו'. דאל"כ הוא מחוסר הבנה דהיכי נימא והודעתם וכו' אימתי יום אשר עמדת או תודיעם הרי אותו היום כבר עבר וליכא למימר דר"ל שיודיע היום ממש חדא דמאי נ"מ בהודעת היום ועוד דא"כ והודעת מיבעי ליה ולא והודעתם:

פסוק יד

ואתי צוה וכו'. דאל"כ אלא דקאי על ספר התורה חוץ מי' דברות ואותו נתן מיבעי ליה א"ו ר"ל צוה ה' בע"פ וכן ללמד אתכם בע"פ ומתורצת קושית הרמב"ן ז"ל:

פסוק יט

אשר חלק וכו' ד"א וכו'. דאילו לפי' קמא ק' דהרי גם לישראל נתנם להאיר וליכא למימר דהאי דכתיב לכל העמים הוי פי' לכל העולם כלו ואה"נ דישראל ג"כ בכלל דהא מדכתי' בתר הכי ואתכם לקח ה' נר' ודאי דר"ל אבל אתם אינכם בכלל זה אלא ואתכם וכו' לכך פי' בד"א ולפי' בתרא נמי ק' דהול"ל החליק ולא חלק שהוא מהקל דהשתא א"א לפ'

ע"פ פשוטו אלא חלק כמשמעו חלקם להם כלומ' נתנם לחלקם ואילו לאלוהות א"א לומר כן:

פסוק כא

על דבריכם על אודותיכם על עסקיכם לכאורה שפת יתר יש כאן אלא צ"ל דרש"י ז"ל דייק דהול"ל על דְּבָרְכֶם שהוא שם דבר יחיד בכינוי הרבים ואמאי כתיב דבריכם לשון רבים מכח זה פירש דשפיר קאמר והיינו דגבי מי מריבה הוו תרתי מילי שעליהם התאנף בו הקדוש ברוך הוא חד הכאת הסלע ועוד לפי שאמר לישראל שמעו נא המורים והיינו דכתיב דבריכם והנה כלפי הכאת הסלע פירש"י על אודותיכם כלומר על אודות שנתלוננו על המים אירע זה שאילו לא שאלו מים לא אירע לו להכות את הסלע וכלפי השני אמר על עסקיכם כלומ' על עסקי כבודכם בשביל שאמרתי לכם שמעו נא המורים ונגעתי בכבודכם:

פסוק כב

כי אנכי וכו' מאחר שמת וכו' ההרגש שמבחוץ דמלבד שאינני עובר הוא מיותר נראה גם כן שהוא מהופך דהכי הול"ל כי אינני עובר וכו' רק אנכי מת ולפום פירש"י ג"ז מיושב:

פסוק כה

ונושנתם וכו' לסוף תתנ"ב וכו' נ"ל למצוא טעם למנין הזה למה היה להם לישב תתנ"ב שנה בארץ ולגלות ממנה ולהיות החרבן בשנת תתנ"ג דידוע דיומו של הקדוש ברוך הוא אלף שנים נמצא על פי החשבון כשנחלק היום לכ"ד חלקים ע"ד יום דידן שהוא כ"ד שעות יגיע לכל חלק מ"א שנים וב' שלישי שנה בכיוון ומאחר שהיא רובה של שנה נחשב לשנה תמימה נמצא שעה א' מ"ב שנים א"כ הרי שנכנס שנת תתנ"ג אכתי חסר לתשלום האלף קמ"ז שהם ג' שעות וחצי לפי חשבון מ"ב לכל שעה ואז הוא שעת הדין דהיינו שעת מנחה דהא אנן תנן בפסחים תמיד נשחט בח' ומחצה ואי' בגמ' דמדאורייתא הוא ואע"ג דפריך עלה ומסיק שאינו אלא מדרבנן כבר כתב הרב הגדול מוהר"מז ז"ל בס' קול הרמז דלא אידחי לגמרי ע"ש וגם בס' מעשה רוקח למוה"ררא מקראקא ז"ל דמייתי ראיה דבירוש' הכי מסיק ע"ש. ואם' שזוהי כוונת הכתוב אוי לנו כי פנה היום כי ינטו צללי ערב. ואם' ג"כ דמשום שבטלו התמיד לכך היתה הגזרה ליחרב דוגמה לעת שחיטת התמיד ומה גם דחזי' שכשנכנסו גוים להיכל היה ממש בעת תמיד של בין הערבים וכיון שהקדים הקב"ה ב' שנים לונושנתי' לא היה עדיין בשעת תוקף הדין ולכך לא נתקיים כי אבד תאבדון:

פסוק כו

העדותי וכו' הנני מזמינם וכו'. והא דהדר בפ' נצבים אמר העידותי בכם היום את השמים וכו' היינו משום דהתם בשעת מעשה שאמר האזינו השמים וכו' חזר והזהירן שכך הדין נותן לחזור ולהזהיר בשעת מעשה כדאמרי' בעלמא ואזדא לה קו' הנח"י:

פסוק לב

ולמקצה וכו' ומדרשו וכו'. ומה שנכתב דבר זה כאן לפי המדרש נראה דה"פ דאע"ג שאדה"ר קודם החטא היה במעלה גדולה למקצה השמים וכו' אפ"ה למעלה שלכם בשעת מתן תורה לשמוע קול אלהים חיים מתוך האש וכו' לא הגיע:

פסוק לז

ויוציאך בפניו וכו' ד"א וכו' דאילו לפי' קמא ק' דהתם חזי' דבתחלה היו לאחריו ואחר כך לפניו ואחר כך נטלן כביכול כדכתיב ואולך אתכם על כנפי נשרים וכדפירש"י התם על פ' ויסע מלאך האלהים וא"כ הו"ל למחשב להא טפי מההולכה לפניו לכך מייתי דבר אחר ולדבר אחר נמי ק' דאמאי הזכירם בלשון יחיד ומ"ש רש"י מויבחר בזרעו אחריו י"ל דשאני התם דהוצרך לומר כן להודיע דלא בחר אלא דוקא בזרע יעקב לאפוקי שאר זרע אברהם ולאפוקי עשו:

פרק ה

פסוק ד

פנים בפנים וכו'. הרי הלוקח וכו' הא דקרי ליה להק"בה לוקח היינו שלקח את ישראל להיות לו לעבדים דאלו בענין התורה הק"בה נקרא מוכר וכמ"ש רז"ל על פ' כי לקח טוב נתתי לכם:

פסוק ה

לאמר מוסב וכו' לאמר ואנכי עומד וכו' כצ"ל עיין בראי"ם ופי' דלאמר ר"ל לאמר מ"ש אחר כך אנכי ה' אלהיך ועל דבר ה' דלעיל קאי כלומ' הוא יתי' דיבר עמכם לאמר הדברות ואנכי הייתי עומד וכו':

פסוק ז

על פני בכל וכו' ד"א וכו' עשרת הדברות וכו'. ק' דמאחר שכבר פירשם לכלהו י' דברות לעיל ומה"ט לא הוצרך לחזור ולפרשם בכאן א"כ מ"ש דהדר קמפרש לעל פני הרי גם את זו פירשה שם ולא עוד אלא דטפי קשיא דהכא פירוש על פני בשתי דרכים והתם ביתרו לא מייתי רק פי' שני דהכא בלבד. ונ"ל דודאי רש"י ז"ל בדעתו לכתוב כל ב' פירושים שמצא במדרשים לפי שלא ידע איזה יכשר טפי ע"ד הפשט דלכל א' יש בו קצת דוחק בלשון הכתוב דלפי' א' הו"לל לפני ולפי' שני הוה עדיף טפי שיכתוב קרא

לעולם דלא לשתמע ח"ו שנותן גבול מש"ה כתב הכא לתרווייהו. ומ"מ התם בפי' יתרו לא מייתי רק לפי' שני דמסתבר טפי דאצטריך קרא לאשמועי' דלא תימא שלא נצטוו על ע"ז אלא אותו הדור בלבד וכדפי"רשי שם לאפוקי שלא ידרשו סמוכים אשר הוצאתיך וכו' לא יהיה לך וכו' אבל פירוש הראשון והיינו בכל מקום אילו היה מפרשו רש"י שם תיקשי דמהיכא תיתי לחלק בע"ז בין מקום למקום דאצטריך קרא ללמד שנוהגת בכל מקום פשיטא שהרי חובת הגוף הוא ואינה תלויה בארץ. אבל כאן אחר שכבר פירש רבינו לעיל על פי ועבדתם שם אלהים וכו' שכתוב למעלה דמתוך וכו' כאילו אתם עובדים אותם והיינו כדאמור רבנן ישראל שב"חל עובדי ע"ז בטהרה הם ור"ל כמו שפירשו ז"ל דב"חל מתלבש ניצוץ הקדושה בתוך השר של אותה אומה להשגיח על ישראל וה"ס גלות שכינה כנודע והלכך השתא שפיר י"ל דאצטריך קרא פן ואולי יעלה על הדעת לומר דבשלמא בא"י שאין משפיע בה אלא הק"בה בלא אמצעי כמ"ש ארץ וכו' דורש אותה כביכול אין דורש אלא אותה וכו' וא"כ התם פשיטא שאין לעבוד ע"ז אפילו בדרך אמצעי אבל בח"ל שההנהגה ע"י השר כדלעיל ס"ד דשרי לעבוד לאותו השר ולהשתחוות לו לא ע"ד אלהות רק להיות לאמצעי ע"ד מה שעשה אנוש קמ"ל לא יהיה וכו' כלל וכלל בכל מקום אפילו בח"ל והשתא מובן שפיר לשון רש"י י' דברות כבר פירשתים כלו' ולא באתי לכאן אלא לחדש פירוש בעל פני דהשתא בפי' זו אחר שנכתב לעיל ועבדתם שם וכו' א"ש לפי כן דטובא קמ"ל שאילו פירשתי כך לעיל היית מקשה קו' פשיטא:

פסוק יב

שמור בראשונות וכו' אף גם זאת כבר פירשה רבינו בראשונות ולא היה צריך לחזור כמו שלא חזר לפי כל הדברות ונדחקו המפי בזה ע"ע. ולע"ד דהכא רש"י ז"ל קשיא ליה בגופיה דקרא אמאי כתוב שמור בקמ"ץ הש"ין שהוא מקור הו"לל שמור בש"וא ע"ד צווי דבשלמא בראשונות ניחא דכתיב זכור בק"מץ בלשון מקור שמורה על ההתמדה שיתנו לב תמיד לזכור את יום השבת כדפי"רשי התם וע"ש להר"אם ז"ל אבל הכא דמיירי בשמירת השבת גופיה והיא אזהרה לשמרו לא שייך לכתוב הכי והו"לל בל' צווי וכיון הרב לתרץ זה בדברי רז"ל דשניהם בדיבור א' נאמרו ולרמוז ולהודיע זה הזכיר הכתוב גם השמירה בלשון מקור באותו לשון עצמו:

פסוק יז

ולא תנאף אין לשון וכו' הא נמי מפורש יוצא בדברי רבינו בראשונות אלא דהתם לא הזכיר מלת לשון אלא כתב אין ניאוף אלא בא"א. ונראה דאצטריך למכתב הכא דלא נימא דמ"ש שם אין ניאוף וכו' היינו לאפוקי זנות עם הפנויה ומשום דבר הלמד מעניינו

הוא דמה רציחה שיש בה מיתת ב"ד אף ניאוף כן וא"כ אשת איש לאו דוקא דה"ה לכל העריות שיש בהן מיתת ב"ד כגון בתו וכו' כלהו בכלל לא תנאף ולא קאמר א"א אלא למעוטי פנויה בעלמא מש"ה איכפל רש"י הכא דאף על גב דכתיב ולא תנאף בו"יו מוסיף לא תוסיף דנדרש בדין דבר הלמד מעניינו וא"כ לא א"א בלבד הוא בכלל אלא כל העריות ולא נימעוט אלא פנויה דעלמא מש"ה כתב ליתא דאין לשון ניאוף אלא באי"א וא"כ באי"א דוקא קא מיירי דלישנא הכי משמע:

פסוק יט

ולא יסף וכו' ד"א וכו'. בכל כה"ג הביא רש"י ב' לשונות הללו דהיינו מלשון סוף ומלשון תוספת כמו גבי תמר ולא יסף עוד לדעתה וגבי אלדד ומידד ולא יספו ונראה דלא פסיקא ליה לא הא ולא הא לפי הפשט דאילו מלשון סוף והפסק א"כ הוא מגזרת נחי עי"ן ולא שייך בה יו"ד הו"לל ולא סף ואילו לשון תוספת הרי לא נמצא פועל בל' שבא מהקל רק מההפעיל כדכתיב לא תוסיפו על הדבר לא תוסף עליו ויוסיפו ב"י לעשות וכו' וא"כ הו"לל ולא הוסיף:

פרק ו

פסוק ה

ואהבת וכו' כשהוא מטריח וכו'. נראה דדריש ליה בכל המצות וה"נ מ"ש לקמן בכל נפשך אפילו הוא נוטל את נפשך היינו נמי בכל המצות וצ"ל דמיירי בחד מתרי גווני או באפי עשרה מישראל ומשום קדוש השם אי נמי בשעת השמד דאפילו בצנעא ואפילו על ערקת' דמסאנא יהרג ואל יעבור וכדאיתא בפ' בן סורר וכ"פ הר"מ פ"ה מה' יסודי התורה ע"ש ומתורץ כל מה שהקו הרא"ם ז"ל:

בכל לבבך בב' יצריך וכו'. עיין מ"ש בר"פ וירא ובפי' בשני יצריך עמ"ש בספרי שושנים לדוד במסכת ברכות אמתני'. ומה שהוצרך להביא גם כן פירוש שני היינו דלהך פיי ק' דס"ס יתורא איכא מלת בכל דאי נמי לא כתב אלא בלבבך הוה סגי דממילא הוה משמע בב' יצריך וכדכתיב לב חכם לימינו ולב כסיל לשמאלו ובפי' בתרא נמי לא סגי דא"כ לכתוב בכל לבך. ומ"ש שלא יהיה לבך חלוק וכו' לא מצאתי פירושו ונראה דר"ל שלא יהרהר בלבו על מדותיו של הקב"ה אם רואה בהנהגת העולם דברים הנראים תמוהים לפי דעתו אבל יאמין ויחשוב דודאי כל דרכיו משפט ולו נתכנו עלילות ואפי' מרע"ה לא השיג זה שהשיב לו וחנותי את אשר אחון כמ"ש ז"ל:

ובכל מאודך בכל ממונך וכו' ד"א וכו'. לפי' קמא הדבר קשה דאיכפל קרא לאשמועי' מידי דלא שכיח ואטו בשופטני עסקי' דסתמא דאינשי הנפש חביב להו מכל הון

וכדכתיב וכל אשר לאיש יתן בעד נפשו. ותו דס"ס לא צריכא דממילא אתי דכיון דאשמועי' קרא לפום רובא דאינשי דנפשייהו חביבא להו דצריכא לאהבו בכל הנפש דהיינו בחביב מן הכל ממילא נשמע דה"ה דלמאן דחביב להו טפי הממון שצריך לאוהבו בו דמאי שנא הרי גלי קרא דבמאי דחביב טפי בעי' ולדידיה הא הוי חביב לכך מייתי ד"א ולהך פירוש פשיטא דדחיקא מלתא דלא שייך אל"ף בל' מדה דכתיב מאדך:

פסוק ו

והיו הדברים מהו האהבה וכו'. הוכרח רבינו לפ' כן דקאי אדלעיל מלישנא דכתיב והיו וכו' ואם זה הוא ציווי באפי נפשיה הו"לל ושמת הדברים וכו' על לבבך או לשון כיוצא בזה אלא מוכרח לפ' כמ"ש בספרי דה"ק אימתי ואהבת וכו' בזמן שיהיו הדברים וכו' על לבבך שע"י עסק התורה ידע וישכיל מפלאות תמים דעים וישיג כח מעשיו אשר האציל ברא יצר ועשה ובזה ישתוקק נפשו לאהבתו והן הן דברי הרמ"בם ז"ל בפ"ב מה' יסודי התורה והיאך הוא הדרך לאוהבו שיתבונן במעשיו וכו' יע"ש. והרא"ם ז"ל פירש לישנא דספרי דר"ל שע"י עשיית המצות אתה מכיר הקב"ה שלולא שברא העולם לא היה מצוה לנו מצות וכו' ומכח זה הק' על הרמב"ם שכתב בענין אחר ממ"ש בספרי ונדחק ליישב ע"פ פירושו בספרי ע"ש ולע"ד אחר המחילה נרא' ברור דכוונת הספרי כדכתיבנ' ומכוון ממש עם דברי הר"מ וכן בדין דבפ' זו בא צווי הלימוד ועול מצות נתונים נתונים לקמן בפ' והיה אם שמע וכנר' מהמשנה דברכות וכמ"ש הר"מ בהק"ש:

פסוק ז

לבניך אלו התלמידים וכו'. דק"ל שצווי זה ללמוד לבנים כבר נכתב לעיל בהך פרשתא והודעתם לבניך וכו' ולכך פירש דהכא צווי כולל לכל איש ישראל ללמד לתלמידים דקרויים בנים ומאי דמייתי ג' ראיות שהתלמידים קרויים בנים כלהו צריכי דאילו מבנים אתם לה' איכא למדחי שאני קב"ה שישראל הם בניו ממש וכדכתיב הלא אב א' לכלנו הלא אל א' בראנו ונשמותינו אצולות מאתו ית' חלק אלהי ממעל ולכך ודאי קרויים בנים ואי מההוא דבני הנביאים דילמא נביאים שאני ואי מחזקיהו דילמא מלך שאני. ומ"מ הראיה יותר עצמית היא מבני הנביאים ואע"ג דדחי' לה אינה דחייה כ"כ דאדרבא י"ל חכם עדיף מנביא וה"ט דהר"מ ז"ל ברישׁ ה' ת"ת לא מייתי רק לזאת. ומ"מ מאי דמסיים הכא רש"י וכשם שהתלמידים וכו' כך הרב קרוי אב וכו' לא ידענא מי הכניסו לזה דבל"ז קרא דהכא ניחא דהואיל והתלמידים קרויים בנים שפיר קאמר ושננתם לבניך. ואפשר לומר דכוונתו משום דאיכא למידק סוף סוף לו יהיה דהתלמידים קרויים בנים מ"מ אמאי אצטריך קרא לאפוקינהו לתלמידים בל' בנים לימא ושננתם לתלמידך וכ"ת היא גופה קמ"ל דתלמידים קרויים בנים הא לא צריכא דכבר קדם לנו לימוד אחר על זה

בפי ואלה תולדות אהרן ומשה לכך קאמר רש"י דתרווייהו צריכי חד ללמד לתלמידים שקרויים בנים וחד ללמד על הרב שקרוי אב דקושטא הכי כדאשכחן אבי אבי. ועם היות שקצת דחוק לומר שזו כוונת רש"י לא ידענא מלתא דעדיפא מינה ותמיהא לי על מוהרא"ם ז"ל ודישרן סמיכין שלא העירו בזה:

ודברת בם וכו' עשם עיקר ואל תעשם טפל. פי' עשם עיקר כדי שתלמדם ואף אחר שלמדת ונתחכמת אל תעשם טפל לומר כבר למדתי חכמת התורה עכשיו אלך ואלמד חכמות חצוניות אלא בם ולא בדברים אחרים כן נ"ל לפי הכפל:

פסוק ט

מזוזות וכו' מזזת כתיב וכו'. אפשר דק"ל לרבינו דאמאי כתיב וכתבתם על מזוזות הא הכתיבה היא על הקלף אלא שקובעה על המזוזה ומש"ה פי' שהקלף שבו כתוב נקרא מזוזה ע"ד ההשאלה ועליה קאי קרא דמש"ה כתיב מזוזות לומר שא"צ אלא אחת:

פסוק יג

ובשמו תשבע אם יש בך וכו'. כלומר שאין זו מצוה לישבע בשמו אלא קמ"ל דמותר לצדיק לישבע אבל הרמב"ם ז"ל מנאה בכלל מ"ע ונפקא ליה ממ"ש ז"ל אמרה תורה השבע בשמי ואמרה תורה אל תשבע בשמי וכמו שהשבועה שא"צ נמנעת והיא מצות ל"ת כך השבועה בעת הצורך חובה והיא מ"ע. והק' עליו מהרא"ם ז"ל וכי אם אמר הרופא לחולה אל תאכל צונן וכו' בזמן שאתה חולה ותאכל צונן בזמן שאתה בריא היחויב מזה שיהיה דיבורו השני חיובי כמו דבורו הראשון זהו שקר אלא הראשון חיובי והשני רשותי וכו' והתורה עצמה אמרה לא תאכל עליו חמץ ז' ימים תאכל עליו מצות ופי' אתה רשאי לאכול מצה ואם לא תאכל אלא פירות אינך עובר בעשה וכולי יע"ש. ולא ידענא מאי קו' דאה"נ שאם הרופא יאמר כך אם אנו מוחזקים ברופא הלז שאינו מוציא דברו לבטלה פשיטא דאית לן לפרושי דבורו השני שהוא חיובי כמו דבורו הראשון שאם אינו אלא רשותי לשתוק מיניה דממילא משמע מדלא אסר אלא בזמן שהוא חולה מינה דכשהוא בריא לית לן בה. א"ו לחיוביה אתא. ואע"ג דלא נשיג בדעתנו טעם לחייבו בבריאותו מ"מ נתלה החסרון במעוט דעתנו בחכמת הרפואה ונאמר אם ריק הוא ממנו אבל הרופא האמיתי אין ספק דידע שכשם שהצונן מזיק לחולה כך בהפכו מועיל לבריא. כן מוכרחים אנו לפרש לשונו כשברור לנו דדייק בלישניה. ודמיון המצה נמי לא תברא דשאני התם משום דכתיב קרא אחרינא ששת ימים תאכל מצות ודרשי' ששביעי שהיה בכלל יצא מן הכלל ללמד על הכלל כלו מה ז' רשות אף ששה רשות וכמ"ש רש"י ז"ל בפי' ראה הא לא"ה פשיטא דהתם נמי הוה אמרי' מכח היתור דחובה דוקא לאכול מצה:

פסוק יט

כאשר דבר והיכן דבר והמותי וכו' נר' דכוונת רש"י ז"ל לדקדק מאי דכתיב להדוף את כל איביך וכו' דלישנא דכל קמ"ל שאם יעשו הישר והטוב דהיינו שיהיו צדיקים גמורים ולא יעשו כההיא דאמור רבנן לא חרבה ירושלם אלא לפי שהעמידו דבריהם על דין תורה אז יהיו ראויים ליעשות להם נס גדול אפי' נס שיוצא חוץ מן הטבע ואז יהדוף הוא יתב' כל האויבים ביחד דתו ליכא חששא פן תהיה הארץ שממה ורבה עליך חית השדה וכדמאי דכתיבנא לקמן בר"פ עקב ואהא הוא דמסיים קרא כאשר דבר ה' ומפרש רש"י היכן דבר והמותי וכו' ונתתי את כל אויביך אליך עורף כלו' שכלם יברחו ויאבדו והיכי כתיב שם בתר הכי לא אגרשנו מפניך בשנה אחת פן תהיה הארץ שממה וכו' אלא צ"ל כאן כשהם צדיקים גמורים כאן כשאין עושין רצונו בשלימות:

פרק ז

פסוק ב

ולא תחנם לא תתן וכו' ד"א וכו'. בפ"ק דע"א דף כ' דריש לא תחנם לא תתן להם חנייה בקרקע ופריך האי לא תחנם מיבעיא ליה דה"ק רחמנא לא תתן להם חן ומשני א"כ לימא קרא לא תחונם מאי לא תחנם ש"מ תרתי ע"כ ואין כוונת הש"ס לומר שאם הוא מל' חן הול"ל בוי"ו דאדרבא לא שייך וי"ו בלשון חן ולא עוד אלא שא"א כלל בשום פנים לבא שם וי"ו דבין שתהיה נקודה בח ול"ם או בשור"ק א"א לבא אחריהם דגש ועל כרחין הנון צריכה להיות דגושה להוראות חסרון הכפל ששרשו חנן אלא כוונת הגמ' שאם הוא מל' חנון שהוא מהכפולי' הו"ל לינקד החי"ת בקיבו"ץ שתהיה קריאתה כאילו כתובה בוי"ו שכן משפט בעלי הכפל כמו עון עקבי יְסֻבֵּנִי ולזה כיוון רש"י ז"ל שם דכתב וז"ל א"כ ליכתוב לא תחונם בקריאתו מלא וכו' ע"כ כלומר בקריאתו מלא ולא בכתיבתו. ומזה למדנו עפ"י דרכנו שלזה לא נסתפק רש"י בפי' ראשון לבד. עם היות שאינו הכרח גמור דאיכא למימר שבא הקמ"ץ בחי"ת במקום הקיבוץ להרחבה להיותה מאותיות הגרוניות. ופי' שני לחוד מלתא דפשיטא שאינו קרוב לפשט שלא באה התיבה על משפטה דהול"ל תַּחֲנֵם ע"מ תעשם כי היא מנחי למ"ד ה"א ושרשו חנה:

פסוק ז

לא מרבכם וכו' ומדרשו שאין אתם מגדילים וכו' הוצרך להביא המדרש לפי שאין הפשט מתיישב כ"כ דפשיטא מהיכא תיתי שתהיה האהבה תלויה בריבוי העם דהיותם רבים או מעטים אינו מעלה ולא מוריד לענין האהבה אלא היותם טובים או רעים:

כי אתם וכו' הרי כי וכו' זה דבר מוסכם לכל הפירושים אף לפי הפשט:

פסוק ט

שומרי מצותיו אלו העושין מיראה. דלשון שמירה שייך במצות ל"ת כמו שדרשו גבי שמירה דשבת הואיל ואיתנהו בשמירה איתניהו נמי בזכירה. וזה דבר ברור שהעושה מיראה הוא זהיר מלעבור על מל"ת מיראת העונש אבל אינו כ"כ זריז בקיום מ"ע הואיל וליכא עונש בהו רק בעידן רתחא:

פסוק יא

היום לעשותם ולמחר וכו'. ליכא למימר דהכרחו משום דהטעם התביר שבא במלת מצוך מפסיק הענין שלא נדרוש שהוא דבוק עם אשר אנכי מצוך היום וע"כ צריך לפי' היום לעשותם ומאי קמ"ל פשיטא אלא ע"כ לדיוקא שהרי לעיל בפ' שמע נמי דכתיב אשר אנכי מצוך היום ואיכא נמי התם טעם תביר במלת מצוך ואפ"ה דרשי' בכל יום יהיו בעיניך וכו' כמ"ש רש"י שם וא"כ ה"נ הו"ל כן אלא נראה משום יתורא דלעשותם דהוה סגי למכתב אשר אנכי מצוך היום ופשיטא דהצווי הוא לעשותם א"ו לדרש' אתא היום לעשותן ולמחר ליטול שכרן:

פסוק יב

פירש"י ז"ל והיה עקב וכו' אם המצות קלות וכו'. הקו' מבוארת מי הכריחו לרבינו ז"ל להוציא הל' ממשמעותו דעקב ר"ל בעבור וכדמתרגמינן חלף וכדכתיב בפרשת תולדות עקב אשר שמע אברהם וכולי והתם לא פירש"י מידי וכבר הרמב"ן ז"ל טען כן על רש"י ומה שתירץ הרא"ם ז"ל כי לא יתכן לשון בעבור רק על הדברים הודאיים שהם העוברים או העתידים להיות בהכרח אבל בשמירת המצות לעתיד שהוא מסופק לא שייך כן ע"ש לא ידענא מנ"ל להרב הך כללא ותו דהרי בפרשה זו עצמה מצינו עקב לא תשמעון בקול ה' אלהיכם והתם נמי הוא לעתיד והוא מסופק דשמא יהיו צדיקים ואפ"ה כתיב עקב ולא פי' בו רש"י מידי וממילא ק' נמי על מ"ש הרב דבק טוב שדיוקו והכרחו דרש"י דהך קרא לא דמי להההוא דאברהם דכתיב אשר והכא לא כתיב אשר דהא בקרא דכתיבנא איתיה בלא מלת אשר ומיהו י"ל דהתם נמי הוי פירושו כדהכא אם לא ישמעו המצות קלות וכו' ורש"י לא הוצרך לפי' דסמך על מ"ש כאן בראש הפרשה. אך לעד"נ שדיוקו של רש"י דכוליה הך קרא אי לא נפרש הכי הוא יתור נפיש דהא סליק מקרא דלעיל ושמרת את המצות ואת החקים ואת המשפטים וכו' ומה זו דהדר וכתב והיה עקב תשמעון את המשפטים מה בא להוסיף לא הי"ל אלא והיה עקב תעשון כן ושמר וכו' לכך הוכרח לפי' ע"פ המדרש שבא להוסיף זהירות זה להיות זהיר במצוה קלה כבחמורה:

ושמר וכו' ישמור וכולי דק"ל ה"נ שדברים יתירים הם דהא ידוע הוא שהקדוש ברוך הוא כרת ברית עם האבות. ותו דמשמע דמשום שכך נשבע לאבות הוא שישלים שכרם

הא לא"ה לא וחלילה לאל מעול וא"כ לא הול"ל אלא ואהבך וכו' אלא נר' דכוונת הכתוב לתרץ מאי דאיכא לאקשויי קראי אהדדי דקרא דלעיל מסיים היום לעשותם ודרשינן מניה ולמחר ליטול שכרם דשכר מצוה בהאי עלמא ליכא וכמ"ש רש"י לעיל והרי כל הטובות שייעד לנו הכתוב בהן בהך פרשתא הכל בטובות העה"ז והכתוב עצמו בא ליישב זה שכל הטובות הללו אינם לשכר המצות שזה צפון היא לעולם הבא אלא ה"ז תוספת מכח ההבטחה שכך הבטיח לאבות העולם והיינו דכתיב ושמר וכו' וזה שאמר רבינו ישמור לך הבטחתו ולא בתורת שכר רק מכח ההבטחה וה"ז בתורת תוספת לפי שכך הבטיח ויש לו לקיים:

פסוק יג

שגר וכו' שהנקבה וכו' האריך רש"י במ"ש שהנקבה משגרת ממעיה לומר דלא תהא סבור שאלפיך הן הנקבות כלומר הבקר שהרי אלפיך ל' זכר וקאי על השגורי' הנולדים וקרי להו שגר לפי שהנקבה משגרת עם היות שלא נזכרה הנקבה בכתוב. והרא"ם כתב פי' דקרא הולדות שגר והבקרים אלפים ולעד"ן כדכתיב'. ומלשון אנקלוס שתרגם בקרי תורך נראה דלבקרים קרי שגר ע"ש שמשגרת הולדות ולולדות קרי אלפים כלומר שיברך הבקרים שירבו אלפים:

עשתרות וכו' ואונקלוס וכו' לא ניחא ליה לאנקלוס לפי' כפי' מנחם דאדרבא טפי הול"ל שיברך הנחלות והרעועות דהויא רבותא כי הבריאות והחזקות מתברכות מצד טבען:

פסוק יט

המסות נסיונות היינו כגון התפאר עלי וכולי וזהו ההפרש שבין המסות לאותות דמסות היינו ע"י בקשתו שהוא הוא המנסה אם יוכל עשות כן ואותות הן בלא נסיון אלא ממילא לאמת שהוא שלוחו של מקום. ומ"ש רש"י ביד חזקה זו הדבר והזרוע וכו' הא דלא כיילינהו לכלהו בכלל המופתים היינו טעמא דפרט אלו השתים שהיה בהן הוכחה גדולה על גבורתו יתברך הדבר שבו הבחין בין הירא את דבר ה' לשאינו ירא אף על פי שכלם מצריים ובמכת בכורות ג"כ הציל את פרעה מכלל הבכורות. ועוד אפשר שמכת בכורות שקולה ככל המכות כמ"ש ז"ל והדבר ג"כ היה דומה לו כדכתיב כי עתה שלחתי את ידי ואך אותך וכו' ואולם וכו':

פסוק כ

הצרעה וכו' ומסרסתן ומסמא וכו'. נראה דאף על גב דדריש הכי מדכתיב ואשמיד פריו ממעל ושרשיו מתחת כדאיתא בש"ס דסוטה מ"מ ה"נ בקרא איכא רמז לדבר דכתיב עד אבוד הנשארים והנסתרים דהנשארים ר"ל שיאבדו הנשארים כלו' הבנים וכדכתיב התם ואין שריד במגוריו. והנסתרים היינו סומים שנסתרים מבלי הביט עוד בעולם:

פסוק כב

פן תרבה וכו' והלא אם עושים וכו'. פי' דק"ל אמאי כתיב בלשון פן דהיינו דילמא דאטו איכא ספקא קמי שמיא אם תרבה או לא תרבה לכך פי' שזה תלוי במעשיהם של ישראל ומש"ה מוכרח לכתוב בלשון זה שלא לתת מקום לומר חלילה שהם מוכרחים במעשיהם הואיל וידיעתו יתברך היתה שעתידין לחטוא קמ"ל דסוף סוף הבחירה אפ"ה היא בידם אם לחטוא או לאו (והיאך יתורצו ב' דברים הללו כבר כתבו יישוב ע"ז המפי' ז"ל עפמ"ש הרמב"ם בפירוש למסכת אבות במתני' דהכל צפוי וכו' ובה' פרקיו שהקדים שם וכן בחבור פ"ה מה' תשובה אמנם רבינו הקדוש האריא"ל ז"ע הפליא עצה הגדיל תושיה ע"ז. ועיין מ"ש מוהרמ"ע ז"ל בס' ע"מ במאמר חקור דין. וע"ע בס' יושר לבב להרב ריקי ז"ל הי"ד) ועי"ל שדיוקו של רש"י מדכתיב פן תרבה עליך ומשמע עליך בסבתך שאתה הגורם. והא דלא פירש"י הכי בפרשת משפטים על פסוק פן תהיה וכו' ורבה עליך חית השדה תירץ בס' שפתי חכמים בשם הנח"י דשאני התם שתולה הדבר בהשי"ת דכתיב לא אגרשנו וכו' והלכך י"ל דכוונת הקדוש ברוך הוא דאף על פי שהובטחו על כך אפ"ה לא אגרשנו מטעמא דאין סומכין על הנס וכו' אבל הכא שתולה בישראל דכתיב לא תוכל כלותם ומאי איכפת ליה להקדוש ברוך הוא אם הם רוצים לסמוך על הנס וע"ז תירץ גלוי וכו' עכ"ל. והנה הס' אינו מצוי אצלי כעת אמנם ק"ל טובא דאדרבא כלפי לייא אם יש לחלק איפכא י"ל דהא דאין סומכין על הנס היינו דוקא כלפי דידן דאין לנו לסמוך ולומר שמן השמים יעשו נס אבל לגבי הקדוש ברוך הוא לא שייך זה חלילה דמאן עביד ניסי רחמנא ויוכל לסמוך על מה שעתיד לעשות וזו ודאי נרא' כשגגה שיצאה מלפני השליט והאמת דמעיקרא לא שייך שום חלוק דהכא נמי אף על גב דכתיב לא תוכל כלותם הכל ע"י הקב"ה כי לה' המלחמה וכדכתיב רישיה דקרא ונשל ה' אלהיך וכו' וה"ז דומה להתם אבל עיקר הקו' נרא' דלק"מ דהתס לא הוצרך רש"י לכתבו בפירוש על הפ' דפן תהיה הארץ שממה ורבה וכו' לפי שכבר הקדים פירושו בריש הפרשה הנה אנכי שולח מלאך כאן נתבשרו שעתידין לחטוא וממילא דכל הפרשה כולה בהכי מיירי אבל הכא ליכא שום גלוי בפרשה אדרבא כתיב והיה עקב תשמעון וכו' ולכך הוצרך לבאר זה. ושוב מצאתי כך בש"ח שם בפ' משפטים. עוד ראיתי לבעל ש"ח שהק' דכשם שהחטא גורם שהחיות יזיקו כך יגרום שהאומות היושבים ביניהם יזיקו וא"כ מה תועלת ותירץ בשם אמרי נועם דמ"מ האומות אין יכולים להזיקם אף על פי שיחטאו שהרי הם רשעים יותר ע"כ ותמיהני טובא שהרי כמה רעות באו לישראל ע"י האומות אף על גב דבודאי רשעים הם יותר והחרבן והגלות יוכיחו ובכל הקב"ה עושה שלוחותו ואה"נ דבתר הכי

נקח נקמתינו מהם וכדכתיב ונתתי את נקמתי באדום ביד עמי ישראל. אבל נלע"ד לתרץ דמה שהיה גלוי לפניו יתברך שעתידין לחטוא אין הכוונה שיהיו רשעים גמורין אלא שיחטאו איזה חטא שלפי האמת כך היה דבזמן כבוש א"י לא היו רשעים ומ"מ היה ביניהם איזה חטא. וצריך אתה לדעת שלהגיע למדה זו דכתיב וחית השדה השלמה לך צריך שיהיו צדיקים גמורין והיה גלוי לפניו שהיו עתידין לחטוא קצת באופן שאינם ראויים ליעשות להם נס גדול חוץ מן הטבע דהיינו שהחיות יהיו ביניהם ולא יזיקום או שלא יבאו החיות במקומות השוממין הואיל וכן דרך וטבע העולם שאינם ראויים להשגחה פרטית כזו כל זמן שאינם צדיקים גמורים אלא מוכרח שיהיו תחת הטבע אבל מ"מ הואיל ואינם רשעים אינם חייבים שהאומות שביניהם יזיקום שהרי אין זה דבר היוצא מהטבע. ועיין בס' שומר אמונים להרב מוהרר"י אירגאס ז"ל בקונט' ההשגחה. ובמה שכתבתי יתורץ ג"כ מה שהק' הרב דבק טוב דא"כ שעתידין לחטוא אדרבא א"כ ירבה וירבה עליהן חית השדה ע"ש ולק"מ דמ"מ לא הגיעו לכלל רשעים יאבדו אלא שחוטאים קצת וכדאמרן:

פרק ח

פסוק א

כל המצוה וכו' פירוש דק"ל דכל משמע טובא והמצוה משמע חדא ומתרץ כפשוטו כלו' כל מצוה ומצוה שתזדמן לך תעשנה מיד ומיהו אכתי ק"ק דא"כ הו"לל כל מצוה ומאי המצוה לכך מייתי המדרש דמתרץ שפיר שיש לך לעשות כל המצוה ולא מקצתה ומאי דמייתי ראיה מעצמות יוסף קשה דמשה צדיקא מאי הוה ליה למעבד הרי נאנס שהרי לא רצה הקדוש ברוך הוא שיכנס לארץ אף על פי שהפציר בתפלה ואדרבא קי"ל אם חשב אדם לעשות מצוה ונאנס ולא עשאה מעלה ע"ה כאילו עשאה וכ"ש הכא דהתחיל בה נמי ואמאי נקראת ע"ש ישראל וי"ל דהא לא מיקרי אנוס כיון דגלי קרא שלולא מעשה דמי מריבה היה נכנס כמ"ש יען לא האמנתם וכו' וכה"ג לא מיקרי אונס דאיהו גרים ואפשר דמ"שה איכפל רש"י לאתויי הא דמשה ללמד דדוקא בכה"ג שהוא גרם לו שלא יוכל לגמרה הילכך נקראת ע"ש גומרה הא לא"ה אלא שהוא אנוס פשיטא שתיקרא על שמו נמי:

פסוק ד

שמלתך וכולי ענני כבוד וכולי נר' דדריש כן מדכתיב מעליך כלומר ממה היתה נסיבה שלא בלתה מעליך כלו' מאותם שעליך דהיינו ענני כבוד כדכתיב וענך עומד עליהם שהיו שפין וכו' ואידך שהיה גדל הלבוש י"ל דדריש מדכתיב שמלתך לא בלתה ולא

כתיב שמלותיך לא בלו משמע מזה דבחדא שמלה סגי להו לכל חד וחד כל מ' שנה והיכי יתכן זה הא ע"כ הוה בהו קטנים דאותו מלבוש הקצר לא מהני להו כשנתגדלו א"ו היו גדלים מלבושיהן. ומ"מ בפרשת כי תבא לא קפיד קרא למנקט בל' יחיד דכתיב לא בלו שלמותיכם וכו' דכיון דאשמועי' הך מלתא בחד קרא תו לא קפיד ללמדנו דבר זה: **לא בצקה וכולי הולכי יחף וכולי** נראה מזה שהיו הולכים יחיפים במדבר ואיברא דהכי מסתברא שהרי אמרו רז"ל שהיו להם ז' ענני כבוד ואחד מהם תחתיהן שהיה מוליכם ואין ספק דלאו ארח ארעא ליליך במנעל ע"ג הענן. אך ק' דבסוף פרשת תבא כתיב ונעלך לא בלתה מעל רגלך דמשמע שהיו הולכים במנעל. וקו' זו הרגישו בה המפ' ז"ל ונדחקו טובא ע"ע ולעד"ן דנעל האמור שם ע"ד משל ודמיון ורומז למה שהיה תחת רגליהם וזה שאמר ונעלך לא בלתה לפי שבאמת לא היה נעל ממש אלא נעל קדוש וה"ט דלא כתיב ונעליך ל' רבים וכדכתיב נמי לא בלו שלמותיכם כ"ש דהול"ל ונעליך דהא ודאי תרין אצטריכי לב' רגלים אבל אי קאי על הענן ניחא וה"נ אתי שפיר מאי דכתיב מעל רגלך שהרי הנעל הוא תחת הרגל והול"ל מרגלך (ועיין בפ' מצות חליצה במתני' מן הארכובה ולמטה וכו') ולפי דרכנו ניחא דרך כבוד כתב קרא הכי. ומצאתי הון לי דביחזקאל דכתיב ואנעלך תחש תרגם יונתן ויהבית מסן דיקר ברגליכון ואין ספק שכיוון למאי דאמרן. וליודעי חן יתכן מאד שם נעל שה"ס בחי' תחתונה דחשמל שהוא להגין מהקליפי' והבן:

פרק ט

פסוק א

גדולים וכו' אתה עצום וכו'. דאל"כ ממך למה לי והקי' הרב הנח"י דמ"מ ל"ל להמקרא לומר ממך לומר שאתה עצום והלא אם לא היו ישראל עצומים כ"ש שהיה הדבר תמוה איך אתה עובר לרשת וכו' ולעד"ן דאז אם לא היו ישראל עצומים היו מוכרחים להודות שהקדוש ב"ה הוא המאבדן ולא הוה צריך קרא למכתב אבל השתא דלפי האמת ישראל עצומים חש הקדוש ב"ה פן יאמרו כחי ועוצם ידי וכו' להיות שבאמת עצומים הן והיינו דאצטריך לאפוקי מהאי דעתא וה"ק קרא איברא שאתה עצום ומ"מ הם עצומים ממך הילכך לא מצית אמרת דבכח ידך אתה מורישם רק וידעת היום כי ה' אלהיך וכו':

פסוק ט

לוחת לוחת כתיב וכו'. אין אחריות חסרות ויתירות על רבינו כי לא בא אלא לפרש פשטי המקראות וכל כה"ג מוכרח לומר שבא ליישב איזה קושי בלשון הכתוב והכא נראה דק"ל הכפל שבפסוק דכתיב ויתן ה' אלי את שני לחת האבנים וכו' והדר כתיב ויהי מקץ וכו' ויתן ה' אלי את שני לתת האבנים וכו' ותרתי זימני ל"ל מוכרח דלדרשא

אתא. ומה שאמר לוחת כתוב נר' דס"ס הוא וצ"ל לחת כתיב ונתכוון רבינו לקרא תניין שהוא המיותר לדרשא דמל' לתת מדריש שפיר ששתיהן שוות ובפרשת תשא נמי מלחת קא דריש ע"ש. והשתא דאתאן לדרשא נוכל למצוא טעם דתלת זימני כתיבי הכא לוחות וכל חד משונה קדמאה לוחת תניינא לחת תליתאה לחות והנה השני כבר נתבאר בדברי רבינו והנהו תרתי דכתיבי בחד ויי"ו לוחת לחות י"ל שרצה לרמוז שהלוחות היו ארכן ו' טפחים ורחבן גם כן ששה טפחים כדאיתא בירושל' דשקלים:

פסוק יח

ואתנפל כראשונה ארבעים שנאמר וכו' כוונתו לתרץ דכי נחשוב נמצא שמשעשו העגל עד יה"כ שבו ירד בלוחות שניות נמצא פ' ימים והיכי כתיב כאן ואתנפל כראשונה מ'. ותו נראה דמרגיש רש"י מ"ש דבהנך יומי כתיב בהו ל' נפילה ואתנפל לפני ה' וכו' וה"נ למטה חזר ואמר ואתנפל משא"כ בראשונ' דכתיב ואשב בהר ובאחרונים כתיב ואנכי עמדתי והכא ואתנפל ולכך משני דהנך מ' היינו האמצעיים ואה"נ דהדר ויתיב מ' אחריני ומש"ה לא כיילינהו ולימא ואתנפל פ' ללמד דעת דלא דמו אמצעיים לאחרונים דכל האמצעיים היו בכעס ולכך כתיב בהו ל' נפילה ובתחלת האחרונים התחיל הרצון ולכך כתיב עמדתי:

פסוק כ

ובאהרן וכו' לפי וכו' דק"ל מה ענין אהרן בתוכחתו לישראל ולכך משני שהם היו גרמא דלפי ששמע להם התאנף בו:

ואתפלל וכו' והועילה וכו' כלו' כשם דלגבי דידכו הועילה תפלתי למחצה שלא היה כליון אבל מ"מ נשארה גזרה דביום פקדי ופקדתי ה"נ לגבי אהרן הועילה למחצה היינו דכתיב גם בעד אהרן לומר גם הוא כמוכם:

פרק י

פסוק א

בעת ההיא וכו' ארון תחלה וכו' וטעמא דהקב"ה א"ל פסל תחלה ואחר כך ועשית צ"ל עפ"י סוד החותם וע"ד דכתבינא גבי בצלאל ע"ש:

פסוק ו

ובני ישראל וכו' מה ענין וכו'. מלבד כל מה שהקי' רש"י יש עוד מבחוץ הרגש גדול בפי דמאחר שמשה רבינו היה מדבר עם ישראל לנוכח כל הנך מילי מ"ש דהך קרא כתיב שלא לנוכח ובני ישראל נסעו וכו' הול"ל ותסעו מבארות וכו' וגם זה מיושב במאי דפרש"י דכדי להודיע דהך קרא חוץ למקומו הוא ואינו נמשך לכאן אלא שרצה לסמכו לכאן משום הנהו טעמי דכתב רש"י משה"ש שינה הלשון מלנוכח לשלא לנוכח. ומ"ש

תרי טעמי חד הוא משום סמיכות ענין לענין לומר שענין חטא זה שנתנו ראש וכו' הוקשה לפניו יתב' כזה של העגל ואכתי לא למדנו טעם מה בא ללמדנו כאן באמרו שם מת אהרן דאף ע"ג דכבר ביאר רש"י שנתאבלו שם וכו' מ"מ אין בזה די באר דס"ס לאיזה תכלית הודיענו זה לכך הוצרך לומר דהא קמ"ל שקשה מיתתן וכו':

פסוק י

ואנכי עמדתי בהר לקבל וכו'. טעמא דהפך רבינו סדרא דקראי וביאר פ' זה המאוחר קודם שביאר לעמוד לשרתו וכו' דקדימי היינו לפי שזה מייתי רש"י להכריח פירושו דלעיל דסמך בעת ההיא הבדיל וכו' לומר שאף בזו לא טעו וכו' והכריח הדבר דאל"כ הואיל והלוים לא נבחרו עד אחר יה"כ שהתחיל לצוותם על מלאכת המשכן וקרא דואנכי עמדתי קדים שזה היה לקבל לוחות אחרונות כדפירש"י ואמאי שינה הסדר הפ' א"ו לומ' שאף בזו וכו':

פסוק יז

לא ישא פנים אם וכו' היינו משום דק"ל מקרא שכתוב ישא ה' פניו אליך והיכי הכא כתיב לא ישא ומשני ע"פ פשוטו דהכא אם תפרקו עולו קאמר:

ולא יקח שחד וכו' הק' הרא"ם ז"ל דמה ממון נופל אצל הקדוש ב"ה ולמה לא ביאר לא יקח שחד המצוה בשביל העבירה והניח בצ"ע עיין שם. ונלע"ד דלא ביאר רבינו שחד המצוה לפי שפשט הכתוב קרוב טפי לפרש בממון כמו בעלמא וענין הממון אפשר לומר שהוא ע"ד אם יתן איש את וכו' בז יבוזו לו א"נ ר"ל דאע"ג דאמרינן עץ חיים היא למחזיקים ללומדים לא נאמר אלא למחזיקים מ"מ היינו דוקא היכא דא"א לו ללמוד אבל כשאפשר לו ללמוד אינו יכול לפטור עצמו במה שמחזיק ידי לומדי תורה בלבד וזהו לא יקח שחד:

פסוק יח

ואוהב גר וכו' דבר חשוב וכו' פי' הרא"ם ז"ל דלא תחשוב שדבר קטון הוא שאין לו גבורה ליתן יותר מזה שהרי לעיל מניה עושה משפט יתום ואלמנה הרי גבור ע"כ נראה מדבריו ז"ל שהבין דמ"ש רבינו לעיל הרי גבורה היינו מקרא דעושה משפט יתום וזה היפך הגמרא ערוכה דמגלה דהמעיין שם יראה דר"ל הרי גבורה מה שאמר לעיל הוא אלהי האלהים וכו' והענוה היא עושה משפט יתום ופירוש דברי רש"י דהכא כך הוא לע"ד דלא תימא שדבר קל הוא ואם כן ק' היכי כתיב ואוהב גר וכי זוהי אהבתו לכך פי' דאה"נ שדבר חשוב הוא זה וכן נראה בהדיא בההיא דאת"ל גבי עקילס הגר שבא לפני ר"א וא"ל הרי כל שבחו של גר לתת לו לחם ושמלה א"ל וכי קלה היא בעיניך דבר שנתחבט עליה אותו זקן וכו' ואע"ג דהתם מסיים בה דר"א הושיטה לו בקנה ואחר כך

בא לו אצל רבי יהושע ופירש לו לחם זו תורה שמלה זו טלית ועוד לחם זה לחם הפנים שזוכה שמשיאין לכהונה ובני בניהם מקריבין על גבי המזבח ושמלה אלו בגדי כהונה גדולה מ"מ רש"י נקט הקרוב לפשט כדרכו:

פסוק יט

כי גרים וכו' מום שבך וכו'. צריך להבין היאך נמשך זה עם האהבה. והגאון הרא"ם נדחק בזה ואמר שצריך להוסיף והוי כאילו כתיב ואהבתם את הגר ולא תונו אותו כי גרים וכו' עיין שם ולעד"נ דא"צ לזה דמצינו שפירש"י לעיל גבי ואהבת את ה' מה בין עובד מיראה לאהבה מיראה אם מטריח עליו הולך לו אבל מאהבה אפילו מטריח עליו הרבה סובל. וידוע שארז"ל בהרבה מקומות הזהירה תורה על הגר לפי שסורו רע ור"ל שהוא טרחן וסרבן הרבה והכא בא להזהיר ואהבתם את הגר ואעפ"י שהוא מטריח עליך הרבה צריך אתה לסבול ולעשות עמו מאהבה ולא תימא כמה סורו רע של זה שמטריחני טובא למה כי גרים הייתם מום שבך וכו' וגם אתם טרחנים וכנראה ממ"ש ז"ל על ויצום אל בני ישראל:

פרק יא

פסוק ו

בקרב כל ישראל וכו' את פיה ולא פיותיה וכו' שפיר קאמר רבי נחמיה ורבי יהודה אמר לך את פיה לרבות פיות הרבה ור"נ אולי לא דריש אתין לרבות:

פסוק י

לא כארץ מצרים וכו' ונאמרה הבטחה וכו'. פי' דכוונתו לתרץ מ"ט הוצרך לכתוב לא כארץ מצרים היא הוה סגי לומר כי הארץ וכו' ארץ הרים ובקעות למטר השמים וכולי וממילא הוה משתמע שאיננה כארץ מצרים ומשני דאצטריך לאפוקי ממה שהיו מערערין כשיצאו ממצרים שמא לא נבא וכו' והיינו כדפירש"י בפרשת דברים על פי ותרגנו באהליכם וכו' במשל ב' שדות של שקיא ושל בעל וכו' עיין שם והדר פריך ודילמא לאו הכי שלא נאמרה פי זו בזמן יציאתם ממצרים אלא אף זו מן התוכחות שאמר להם משה עכשיו והיתה כוונתו לומר להם צריכים אתם לתת לב שהרי הארץ הזו לא כארץ מצרים היא אלא רעה הימנה שהיא של בעל לכך צריכים אתם להתאמץ בתשובה כדי שתתברך להבא ולא תהיה רעה כמו שהיתה עד הנה ומשני דא"א לומר כן שהרי כתיב וחברון ז' שנים וכו' הרי שאפילו בזמן שהיתה ביד האומות היתה טובה ממצרים דרך טבע א"כ מוכרח לומר דפרשה זו הבטחה היא ובשבחה קא משתעי. והא דאצטריך לומר לא כארץ מצרים היא כדי להשיב להם תשובה ע"פ דרכם שהיו חוששין שמא אינה וכו' ובזה מיושב כל מה שהרגישו המפרשים ז"ל עיין:

אשר יצאתם משם אפילו ארץ רעמסס וכו'. ק' דלעיל כתב דצוען משובחת מכל ארץ מצרים וא"י טובה הימנה וכאן כתב דעדיפא מארץ רעמסס וממ"נ חדא מתרתי כדי נסבה וליכא למימר דצוען ורעמסס חדא ארץ הוא"י דהא בגמרא דסוטה כי מייתי ההיא דרשה דלעיל דצוען המעולה שבכל מצרים דכתיב כי היו בצוען שריו פירש"י שריו של מלך ישראל ששלח אל פרעה לעזור לו וכו' אלמא פרעה בצוען יתיב ע"כ ורעמסס מארץ גושן כדפירש"י בפרשת ויגש והתם פירש בפי בעבור תשבו בארץ גושן וכשתאמרו לו שאין אתם בקיאים וכו' ירחיקכם מעליו ויושיבכם בארץ אחרת. אלמא צוען לחוד וגושן לחוד והיה אפשר לומר דגושן היתה המעולה בענין א' כגון לאילנות ולאויר טוב ולפיכך שם מושב המלכים ורעמסס מעולה מכלם למרעה והיינו דקרי לה התם מיטב הארץ וקאמר הכא דא"י עדיפא מינה בכל מילי טפי מצוען לאוירא וטפי מרעמסס למרעה. ועי"ל דלעולם צוען היתה המעולה אבל בזמן שישבו יעקב ובניו בארץ רעמסס נעשית היא מיטב הארץ בכל מידי דמיטב וקרי לה התם מיטב על שם מה שנעשית כשנכנסו בה והיינו דאמור רבנן הכא בספרי מקום שישבתם בו שנאמר במיטב הארץ וכו' או אינו מקשה אלא לשעת גנותה ת"ל אשר יצאתם משם כשהייתם שם היתה מתברכת בשבילכם וכו' ע"ש ממנו נקח סעד למאי דאמרן איך שיהיה תמיהא לי איך לא העירו בזה המפרשים ז"ל:

פסוק יא

ובקעות הן מישור. זה דבר פשוט שלא היה צריך רבינו לטרוח עצמו לבאר ותדע דלעיל דכתיב ארץ נחלי מים וכו' יוצאים בבקעה ובהר לא פירש בו ולא מידי אלא אפשר שרצה לרמוז מ"ש בספרי יכול יהו מים גודשים את העפר למקום בקעה [ע"ד מ"ש רז"ל גבי כל ימי עני רעים וכו' מעפר כרמו לכרמים] ותהיה בקעה מחוסרת מים ת"ל ארץ הרים ובקעות הר לפי מה שהוא ובקעה לפי מה שהיא ע"כ והיינו דקאמר בקעות הן מישור שלא יפול מעפר שבהרים שם אלא תרווייהו לברכה:

פסוק יב

תמיד עיני וכו' עתים לטובה וכו'. נראה דנפ"ל מדכתיב עיני ה' אלהיך ואנן חזינן במדה טובה דכתיב הנה עין ה' אל יראיו ומ"ש הכא דכתיב עיני ולכך ניחא ליה לפרושי עתים לטובה עתים לרעה ויהיה ע"ד הכתוב בכל מקום עיני ה' צופות רעים וטובים:

מרשית השנה מר"ה וכו'. דאל"כ יתירא הוא דמדכתיב תמיד עיני וכו' אמאי קאמר תו מרשית ועד אחרית הא תמיד אין לו הפסק א"ו ה"ק תמיד עיני וכו' אע"ג דמרשית השנה וכו' כלומר דמר"ה נדון מה יהא בסופה אפ"ה תמיד וכו' לחדש בה וכו' כדאיתא במסכת ר"ה:

פסוק יג

לאהבה וכו' שאהיה עשיר בשביל שאקרא רב וכו'. הא דנקט רבינו ג' דברים הללו לפי ששלשתן הובטחו בפרי זו דכתיב בתר הכי ונתתי מטר ארצכם וכו' ואכלת הרי עושר ושוב כתיב ולמדתם אתם את בניכם הרי שיהיה רב ומלמד ותו מסיים בה למען ירבו ימיכם וכו' ודרשו בספרי למען ירבו בעה"ז וימי בניכם לימות המשיח כימי השמים על הארץ לעה"ב הרי קבול שכר שהוא לעה"ב ועליהם מסיים רש"י וסוף הכבוד לבא:

ולעבדו וכו' זו תפלה וכו'. מדשבק רבינו אידך פירוש דאיתא בספרי עבודה זו תלמוד דההוא נמי יליף מקרא ונקט הך דתפלה משמע דסבר כדעת הרמב"ם דמ"ע מן התורה להתפלל בכל יום אלא שאין מנין התפלות מן התורה ולכך נקט תפלה לאשמועינן חדושא דאילו תלמוד פשיטא דחיובא איכא כנראה מכמה קראי. ומ"מ מפירושו למסכת ברכות לא משמע הכי ואפשר שדעתו ז"ל כדעת הרמב"ן בהשגותיו דההיוב הוא להתפלל בעת צרה וכדומה אלא דא"כ הכי הו"ל לפרש. והא דבספרי מייתי ראיה מדוד ודניאל נראה דאצטריך לתרווייהו משום דבכל חד איכא למדחי דאי מקרא דדוד לימא שאני התם דדוד הוא דבעי רחמי עלה דמלתא שתחשב לו כמו קטורת אבל לא אשכחן דמקרייא עבודה. ואי מקרא דדניאל התם דריוש הוא דקאמר ליה הכי ואטו אנן מדריוש ניקום וניגמר מיהו השתא דאשכחן קרא דדוד ילפינן שפיר מדריוש דאינו אלא גלוי מלתא בעלמא דקושטא הכי:

בכל לבבכם וכו' והלא כבר וכו'. ההרגש שמבחוץ הוא דאמאי חסר כאן חד דהיינו ובכל מאודכם וכדכתיב שם בכל מאדך וניחא ליה לרבינו באמרו דכאן אזהרה לצבור ומלתא דלא שכיחא היא שכל הצבור יהיה ממונם חביב להם יותר מגופם שיצטרך בכל מאדכם והיינו לפום חד פירושא דרש"י התם ולאידך פירוש נמי ניחא דכיון דהכא מיירי כשעושין רצונו של מקום לא שייך למכתב בכל מאדכם לומר אפילו במדת פורענות דפורענות מאי שיאטיה דבשלמא לעיל דאיירי ביחיד מאחר שאין צדיק בארץ אשר יעשה טוב ולא יחטא הקדוש ברוך הוא מביא עליו פורענות בעה"ז למרק חטאו לשלם שכרו משלם לעה"ב ובכמה גווני אשכחן צדיק ורע לו כנודע אבל בצבור דפורענות דידהו היינו גזרות כוללים כגון ועצר את השמים וכו' וכיוצא בזה פשיטא דהא ליתא כשעושין רצונו יתי' וכמו שייעד הוא יתי"ש בפרשת בחקתי הילכך לא שייך למכתב הכא בכל מאדכם:

פסוק יד

ונתתי וכו' עשיתם מה שעליכם וכו'. נראה דק"ל דמאי כתיב מטר ארצכם כאילו הוא דבר פסוק הואיל ובא לומר שזה יהיה השכר הכי מיבעי ליה ונתתי מטר על ארצכם

לכך פירש דלא אתא הכא לפסוק עליהם השכר דהא פסיק וקאי בפרשת בחקתי אלא ה"ק אעשה מה שעלי לעשות כאשר הלא מראש הבטחתי לכם ולכך א"ש דכתיב מטר ארצכם מלתא פסיקתא הכתוב במקום אחר:

בעתו בלילות וכו'. עיין מ"ש בפרשת בחקתי בס"ד. ברם הכא לא צריכים להההיא דכוליה בעתו יתירא דמדכתיב יורה ומלקוש היינו עונתו ומאי בעתו א"ו לדרשה. ומ"ש ד"א והתם בפרשת בחקתי לא כתב אלא בלילי שבתות היינו טעמא דהתם דלא כתיב יורה ומלקוש להדיא א"כ כולל גם שאר גשמים הפרטיים לעת הצורך לפי המקום והזמן וניחא לפי' בפשיטות בלילי שבת אבל הכא דלא מיירי אלא ביורה ומלקוש כדכתיב וזמנן קבוע כדאיתא בפ"ק דתענית איזו היא רביעה ראשונה הבכירה בג' במרחשון בינונית בז' בו ואפילה בי"ז וכו' ומפרשי' ראשונה לשאול וידוע שזהו שבח של צבור כגון אמר מוריד הגשם ואתי מטרא א"כ לא שייך לפי' בלילי שבת כי לא לעולם יבא אותו היום המיוחד לשאול בשבת מש"ה מייתי נמי אידך פירושא ולאותו פירוש מיהא ק' דא"כ לימא בלילה להדיא כיון דהויא מלתא מלתא פסיקתא דבשלמא לפירוש ב' ניחא דלא פסיקא ליה דזימנין איכא נמי לילה אחרת כגון בלילי רביעיות אחר גזרת רחב"ד וכדכתיב' התם בפרשת בחקתי:

מלקוש וכו' ד"א וכו' תרווייהו דחיקי דלפירוש קמא צ"ל שהוא ל' ארמי ותו דא"כ מ"ם דמלקוש ל"ל ולפירוש בתרא צריך לפי' שהוא מלה מורכבת ותו דא"כ מלקש מיבעי ליה:

ואספת וכו' תאספנו וכו'. דלא תימא ואספת בעצמך דהא כשעושין רצונו ש"מ מלאכתן נעשית ע"י אחרים וכדכתיב ועמדו זרים וכו' כדאיתא בספרי אלא כלומר יהיה לך אשר לך ולעולם האסיפה ע"י אחרים תהיה והיינו אליבא דרשב"י בספרי ודלא כרי' ישמעאל ואיתיה נמי בש"ס דברכות:

פסוק טו

ונתתי עשב וכו' ד"א וכו'. דאילו לפירוש קמא הול"ל בשדה דממילא משמע שאינו במדבר ומאי בשדך ולפירוש בתרא הול"ל ונתתי עשב וכו' ברישא ולבתר ואספת דגנך דבהכי הוה משתמע שפיר דאף על גב דעשב בשדך וכו' אפ"ה אינה פוחתת מדגנה:

פסוק טז

וסרתם לפרוש מן התורה וכו'. דליכא לפי' דקמ"ל שהעע"ז הרי הוא סד מכל התורה וכדלקמן בר"פ ראה דא"כ הול"ל וסרתם לעבוד וכו' ומדכתיב ועבדתם ש"מ דוסרתם מלתא אחריתי היא:

פסוק יז

את יבולה עמ"ש בפרשת בחקתי על פי' ולא תתן ארצכם את יבולה:

ואבדתם וכו' משל וכו' את כל בני המסיבה וכו'. הנמשל בזה הוא על המדות העליונות וצינורי השפע שע"י העבירות פוגמים בהם ונשחתו כל מקורות ונרפסו כל מעינות:
מהרה איני נותן וכו'. גזים ולא עביד דבתר הכי חזינן שנתן להם ארכא כמה שנים טפי והיה מתרה בהם ע"י הנביאים והכי אי' בהדיא בספרי רשב"י אומר משנאמר בהם מהרה לא גלו אלא לאחר זמן ק"ו למי שלא נאמר בהם מהרה וכו' ע"ש ולפיכך בחנם נדחקו המפרשים ז"ל בזה עיין בש"ח. ועיין מ"ש בס"ד בפרשת בראשית על פ' וגם אחרי כן וכו':

פסוק יח
ושמתם וכו' היו מצויינים וכו'. נראה דדריש ושמתם לשון סימן כמו שדרשו שימה בפיהם סימנה שר"ת נקנים בסימנים וכו' והוכרח רבינו לזה דאל"כ הוא כפל שהרי הכל אמור בתחלת הפ' ומאי האי דהדר וכתב ושמתם וכו':

פסוק כא
למען ירבו וכו' ואם לאו וכו'. וא"ת ס"ס נימא ואם לאו לא ירבו וגם לא ימעטו י"ל דמש"ה כתיב בענין הברכה ימיכם ולא כתב שנותיכם אף על גב דלענין ברכה שאני דלא דרשינן ימים ולא שנים כדאיתא בש"ס דשבת מ"מ כתב קרא הכי כי היכי דניתי דיוקא שפיר דאם לאו אפילו ימים ממש לא ירבו דהשתא אפילו תידוק וגם לא ימעטו מ"מ אינם אלא ימים ולא שנים:
לתת להם וכו' מכאן וכו'. ההרגש שמבחוץ דאמאי לא כתיב לתת להם ולזרעם כדכתיב לעיל בפ' זו א"ו לדרשה אתא:

פסוק כו
פירש"י ז"ל ברכה וקללה האמורות וכו'. דק"ל דהא לא חזינן הכא שנכתב לא ברכה ולא קללה ומשני שהן האמורות בכי תבא ולא הוה סגי לרש"י לכתוב כך האמורים בפ' כי תבא דא"כ הוה אפשי לפרש דקאי על פרשת והיה אם שמוע תשמע וכו' והיה אם לא תשמע וכו' דהיינו צ"ח קללות דכתיבי התם ולכן הוצרך לפ' בהר גריזים וכו' וראייתו דהנהו דוקא קאמר מדכתיב בתר הכי ונתת את הברכה על הר גריזים וכו' ש"מ דאכלהו קאי:

פסוק כז
את הברכה ע"מ וכו'. דק"ל דמשמע שהברכה בעצמה היא שישמעו וכו' והא ליכא למימר דלא שייך בזה ברכה שהרי הבחירה בידם ומתרץ ע"מ וכו' והטעם דלא כתיב אם תשמעו כדכתיב אח"כ והקללה אם לא תשמעו י"ל שהוא ע"ד ובחרת בחיים וה"נ רצה לרמוז להם אני מורה אתכם אשר תשמעו ומש"ה לא פירש"י ז"ל אשר תשמעו אם

תשמעו שהרי מצינו אשר במקום אם כדפירש״י גופיה בפ׳ ומולדתך אשר הולדת אם תוליד והרא״ם ז״ל הניחו בצ״ע ולפי האמור ניחא דאדרבא קרא קפיד דלא למכתב אם ושינה לישניה מברכה לקללה לרמוז האמור ולכך הוכרח רש״י שלא לפר׳ אם אמנם כדי לישב משמעות פשט המקרא הוצרך להוסיף על מנת:

פסוק כח

מן הדרך וכו׳ הא למדת וכו׳. דיוקו דרש״י מדלא כתיב וסרתם מן וכו׳ והלכתם אחרי וכו׳ וכדכתיב לעיל בפ׳ עקב וסרתם ועבדתם וכו׳ לכך פירש דה״ק קרא וסרתם מן הדרך וכו׳ כיצד וסרתם ללכת וכו׳ שבזה לבד הרי הוא סר מכל הדרך. ומ״ש רבינו אח״כ מכאן אמרו המודה וכו׳ לכאורה נראה שפת יתר שזה עצמו מה שכבר אמר הא למדת כל העובד וכו׳ אלא נראה דדייק רבינו תו אמאי כתיב בל׳ הליכה ולא כתיב בל׳ עבודה לעבוד אלהים אחרים וכדכתיב בקרא דעקב ומשני דמכאן למדנו לימוד אחר דאפילו לא עבד ע״ז רק שמודה בלבו ואסיק אדעתיה שיש בה ממש ככופר בכל התורה וזהו משמעות ללכת אחרי וכו׳ שלבו הולך אחריהם. והשתא א״ש דכתיבי תרי קראי ללימוד זה חד הכא ואידך בפרשת שלח וכי תשגו ולא תעשו את כל המצות וכו׳ וכמ״ש רש״י שם דתרווייהו צריכי חד למעשה ואידך דאפילו במחשבה לחוד הוי ככופר וכו׳ ואי לא כתיב אלא חד הוה מוקמינן ליה דוקא בעובד דדיוקא דללכת אינו מוכרח כ״כ דהא מצינו וילכו אחרי הבעלים והיינו עבודה ממש אבל השתא דאיכא תרי קראי ואידך מיירי ודאי במעשה כדכתיב ולא תעשו ממילא הך דללכת מוקמיה ליה למחשבה. ובזה א״ש נמי דדייק רש״י בלישניה ובתחלה כתב הא למדת ולבסוף קאמר מכאן אמרו כלומר שלימוד הראשון הא למדת כלומר כבר למדת ג״כ ממקום אחר אבל מכאן אמרו כל המודה וכו׳ שזה נלמד דוקא מכאן מכח יתירא דקרא:

פסוק כט

ונתת וכו׳ כתרגומו וכו׳. דק״ל שהרי עם כל ישראל מדבי׳ ואם הם נותנים הברכה מי הם המקבלים חילק ובילק א״ו בלוים משתעי שהם המברכים וממילא צריך לפרש על הר גריזים כלפי הר גריזים שהרי הלוים לא היו עומדים על ההרים. והמפרשים פירשו משום דלא שייך נתינה בברכה שאין בה ממשות וקשיא לי דבהך פרשתא גופא לעיל כתיב ראה אנכי נותן וכו׳ ברכה וקללה:

פסוק ל

הלא המה נתן וכו׳. לכאורה דיבור זה אין לו שחר שהרי עיננו הרואות שבא הפסוק ליתן בהן סימן ומה הוסיף רש״י. ונראה כוונתו לפי שמצינו בברייתא דספרי דפליגי תנאי ומייתי לה ש״ס דסוטה פ׳ אלו נאמרין דף ל״ג דר״י מפרש לקרא הכי שבא ליתן להם

סימנין כדי שיכירו ההרים כשיכנסו לארץ ור"א פליג וסבר דא"א לומר כן דלפי הנראה מהסימנים האמורים במקרא אין אלו הר גריזים ועיבל ורוצה לפי' דלא בא הכתוב אלא להראות להן דרך אחר שיעברו את הירדן היאך ילכו לפי שהיה גלוי לפניו שעתיד הענן לפסוק. דרך בדרך ילכו וכו' ע"ש ובא רש"י ז"ל להכריע בפירושו כר"י שבא הכתוב ליתן סימן בהרים שזהו הקרוב לפשוטו של מקרא דכתיב הלא המה כלומר ההרים הנזכי' לעיל:

אחרי וכו' וזהו לשון וכו'. דיוקו של רש"י שאם באנו לפר' כמשמעותן של דברים אחרי הדרך של מבוא השמש אין לזה הבנה שהרי אחר שיעברו את הירדן הרי הם בדרך מבוא השמש ממש כלומר לצד מערב שהרי עכשיו היו מעבר הירדן מזרחה וא"כ היכי קאמר אחר מבוא השמש ולכך מפרש דאה"נ שאין זה כוונת הכתוב אלא אחרי דבוק עם מ"ש תחלה בעבר הירדן ושוב הביא ראיה מהטעם:

מול הגלגל רחוק וכו'. דאל"כ אמאי כתיב מול היכי דמי אם הם קודם הגלגל הול"ל לפני הגלגל ואם בתריה לימא אחרי הגלגל או אחר הגלגל ואם הוא מן הצד לכתוב אצל וכדכתיב בתר הכי אצל אלוני מורה לכך הוצרך לפי' רחוק. ואין נראה מ"ש בדבק טוב דאל"כ כיון שנתן סי' מול הגלגל למה לי תו אצל אלוני מורה ולכך פירש מול רחוק ולכן הוצרך עוד לסימן מובהק אצל אלוני מורה ע"ש דס"ס אי מהא תיקשי איפכא לימא אצל אלוני מורה דהוי סימן מובהק ותו לא. ומ"מ ק' שפירושו זה הוא ממש נגד הש"ס והברייתא הנ"ל דבהדיא אתמר אליביה דר"י מול הגלגל סמוך לגלגל וצ"ע:

פסוק לא

כי אתם וכו' נסים של ירדן וכו'. דאל"כ הול"ל כי תעברו את הירדן לבוא א"נ מתיבת לרשת יתירה דריש דהא כתיב בתר הכי וירשתם אתה וא"כ לא הול"ל תחלה אלא לבא אל הארץ ומאי לרשת אלא ה"ק בזמן שאתם עוברים תדעו מיד שתבאו לרשת. וזה נראה טפי ממ"ש הרא"ם ז"ל דאל"כ לא הו"ל להזכיר העברת הירדן כלל שהרי מצינו בכמה מקומות כן דבהך פרשתא גופה ועברתם את הירדן וישבתם בארץ ולא פירש"י התם ולא מידי. וה"נ בפרשת מסעי דכתב כי אתם עוברים את הירדן ארצה כנען ופירש"י כשאתם עוברים ע"מ כן תעברו וכו' התם נמי טעמיה כדאמרן מדכתיב אתם עוברים ולא כתיב תעברו. א"נ מדכתיב כי אתם עוברים וכו' ארצה כנען ונראה חסרון בלשון הכתוב דהול"ל לבא ארצה ומכח זה דרשינן הכי:

פרק יב

פסוק ב

אבד וכו' ואח"כ תאבדון מכאן וכו'. נ"ל דהכי פירושו משום דאמרינן פ' כל הצלמים גרועי ע"ז קודמין לכיבוש א"י וכיבוש א"י קודם לביעור ע"ז. וז"ש רבינו אבד מיד דהיינו גדוע ואח"כ כלומר אחר הכבוש תאבדון כלומר השרישו ותבערו א"כ מכאן שצריך לשרש אחריה אלא שלא עשו מיד לפי שכבוש א"י קודם:

פסוק ד

לא תעשון וכו' ד"א וכו'. דאילו לפי' קמא ק' דמה ענין זה למאי דסמיך ליה ואבדתם את שמם. א"נ משום דאזהרה זו הא כתיבא להדיא בתר הכי בסמוך השמר לך פן תעלה וכו' ולר"א ק' דהיכי נמשך מ"ש אח"כ כי אם אל המקום וכו'. ומ"ש ר"י וכי תעלה על דעתך וכו' ק' דאטו ס"ד שישראל יעבדו ע"ז ואפ"ה אצטריך להזהירם על ע"ז בהדיא וכן בברכת השם משום דאין עונשים אא"כ מזהירין וה"נ נימא הכי. ונראה דהרגשו של ר"י דמדכתיב להי' אלהיכם משמע דר"ל דמיירי קרא בזמן שעובדים להשי"ת ותו מדכתיב בתר הכי כי אם אל המקום וכו' וא"כ ס"ד שישראל נותצין וכו' בשלמא מחיקת השם אפשר דעביד ליה ע"מ לתקן ואפ"ה חייב אבל במזבח שאינו חייב אלא דרך השחתה ס"ד וכו' כמ"ש הרא"ם. ומשני שפיר דה"ק לא תעשון וכו' אלא תעשו מעשים טובים שבזה יתקיים בה"מ ובאת שמה והבאתם שמה וכו' אבל לר"י נמי ק"ק לישנא דלא תעשון כן ולפירושו אינו כן ממש:

פסוק ה

לשכנו וכו' זה משכן שילה. כלומר ודאי עיקר קרא דכי אם אל המקום וכו' מיירי בבית עולמים כנראה ממ"ש רש"י לקמן על פ' באחד שבטיך ומיהו מריבויא דלשכנו תדרשו דרשי' נמי למשכן שילה:

פסוק ו

וזבחיכם שלמים של חובה. דאילו דנדבה כתיבי בתר הכי בסוף הפסוק ונדריכם ונדבותיכם ואה"נ דעולותיכם ג"כ אפשר דמיירי בעולות של חובה ואותן של נדר ונדבה כלולים בנדריכם ונדבותיכם דלקמן דהא תרוייהו עולות ושלמים באין בנדר ונדבה אלא מיהא משום שאין הכרח לפי' כן דדילמא עולותיכם כייל בין עולות דחובה ובין דנדבה ונדריכם ונדבותיכם לאו בעולות מיירי אלא בשלמים מש"ה לא ביאר רבינו כן גם בעולותיכם אבל בחד מנייהו פשיטא דמוכרח הוא לפרשו דאל"כ ונדריכם ונדבותיכם במאי מוקמינן ליה הא ליכא קרבן דנדר ונדבה אלא עולה ושלמים וכיון דמוכרח לפרשו בחד מנייהו פירשו בזבחיכם דעדיף טפי דהשתא נדריכם קאי אדסמיך ליה דהיינו

בזבחים ועוד דנדרים ונדבות דשלמים שכיחי טפי מעולות משום דליכא בהו חסרון כיס. והגאון הרא"ם כתב דמפני שמקרא זה של והבאתם שמה למעוטי במות ואין מתמעטין אלא מקרבנות חובה אבל לא מהבאים בנדר ונדבה לפיכך פי' זבחיכם שלמים של חובה שאלה הם דמתמעטין בבמות ע"ש ותמהני טובא איך לא השגיח הרב בסיפיה דקרא דכתיב בהדיא ונדריכם ונדבותיכם ולעד"נ פשוט כדכתיבנא:

ובכורות וכו' לתתם וכו'. דק"ל דבשלמא בכלהו שייך לומר והבאתם שמה שהרי בכל הקרבנות הבעלים חייבים ליטפל להביאן עד העזרה כדכתיב אל פתח אהל מועד יקריב אתו ובכורים ג"כ חייב להביאן שם אבל הבכור לא שייך בו שום הבאה שהרי הוא נותנו לכהן ואין לו חיוב אחר לכך פי' דאה"נ אלא הבאה דגבי בכור לכהן קאי:

פסוק ז

אשר ברכך וכו' לפי וכו'. דאל"כ אמאי כתיב אשר ברכך ל' עבר יברכך מיבעי ליה:

פסוק יא

שמה תביאו וכו' ובאו לנוב וכו'. ז"ל הש"ח דקודם שבאו לנוב היו הבמות מותרות ומשבאו לנוב חזרו לאיסורן לפי שהמשכן הוקם בנוב ע"כ וזה במ"מ טעות בדבר משנה דבהדיא תנינן באו לנוב ולגבעון הותרו הבמות וכפשט דברי רש"י ז"ל:

מבחר נדריכם מלמד וכו' וניחא ליה לקרא לאשמועי' הא הכא דמיירי בבית עולמים שקדושתו קדושת עולם מש"ה לא כתביה לעיל בקרא קמא דהתם מיירי בשילה:

פסוק יג

בכל מקום וכו' כגון אליהו וכו'. דייק לומר כגון אליהו להודיע שזהו דוקא לפי שעה ובשני תנאים א' שיהיה הנביא מוחזק כבר לנביא אמיתי ושלא יהיה בענין היתר שום לתא דע"ז וז"ש כגון אליהו בהר הכרמל אז דוקא שומעין לו הא לא"ה אלא שאינו מוחזק עדיין לנביא ואפילו מוחזק אם בא להתיר אביזרא דע"ז אפילו לפי שעה או שבא לעקור אפי' דקדוק קל לדורות ה"ז נביא השקר ממש ומיתתו בחנק שהרי אמרה תורה ולבנינו עד עולם וכמ"ש הרמב"ם בה' יסודי התורה:

פסוק יד

באחד שבטיך וכו' של בנימין וכו'. היינו כמ"ד ירושלים נתחלקה לשבטים ולמ"ד לא נתחלקה כבר כתב הרא"ם ז"ל דצריך לפי' באחד שבטיך זו שילה ע"כ ובש"ח כתוב לאמור דנר' לו דאפי' למ"ד לא נתחלקה ירושלים מקום ב"ה היה בחלקו של בנימין כמו דכתיב ובין כתיפיו שכן עכ"ל וזה דבר שאינו עולה על הדעת כלל דמאחר שירושלים שהיא העיר שב"ה בנוי בתוכה לא נתחלקה כלל היאך יתכן להוציא מן הפה שב"ה יהיה בחלקו של שום שבט. ולא עוד אלא דאשתמיטתיה לבעל ש"ח דבש"ס פ"ק דיומא

דף י״א איתא בהדיא דפלוגתא דתנאי הוא דהך תנא דסבר דב״ה בחלקו של בנימין ס״ל דירושלים נתחלקה לשבטים ותנא אחרינא סבר לא נתחלקה כלל וב״ה לאו בחלקו של בנימין היה ע״ש. ואין להק׳ מקרא דבין כתיפיו שכן דלאיזו דרשה אצטריך ומצאתי בזהר פ׳ בלק דדריש מהך קרא דבין כתיפיו שכן דשבטא דבנימין לא דחיל מעינא בישא ומפנעין בישין ע״ש. ותו אשתמיטתיה לבש״ח שדברי הרא״ם דמפרש דבאחד שבטיך מיירי בשילה הכי תניא להדיא בספרי דאיכא תנא דמפי הכי וצ״ל דהנהו תנאי פליגי בפלוגתא דלעיל אי ירושלים נתחלקה וכדאיתא בגמ׳. ומ״ש רש״י הא כיצד וכו׳ גבה הזהב מכל השבטים וכו׳ אין להק׳ דאימא איפכא דלעולם המקום היה של כל השבטים בשוה שלא נתחלקה ירושלים. ומ״מ כשקנה הגורן גבה הכסף משבטו או מאיזה שבט אחר דא״א לומר כן כדמוכח לישנא דקרא דלעיל כתיב מכל שבטיכם במ״ם דמשמע לקח הכסף מכל השבטים והכא כתיב באחד שבטיך בבי״ת דמשמע שהמקום בחלקו של שבט א׳ ואם איתא הול״ל איפכא לעיל בכל שבטיכם והכא מאחד שבטיך:

פסוק טו

רק וכו׳ אם בבשר תאוה וכו׳ הרי אמור וכו׳. אין להק׳ אימא איפכא דהך קרא קמא להתיר בשר תאוה וההוא דלקמן לקדשים שנפל בהן מום וכו׳ שזה דבר הלמד מענייננו דלישנא דכתיב ואמרת אכלה בשר כי תאוה נפשך וכו׳ משמע בהדיא דההוא בבשר תאוה והכא נמי דבר הלמד מענייננו הוא דמיירי בקרבנות ולפי דרכנו למדנו מהו ההרגש שמרגיש כאן רש״י בפסוק והיינו דלפי הנראה מפשט הכתוב דמיירי הכא בבשר תאוה מה ענייננו אצל קדשים דסמך ליה רק בכל אות וכו׳ ולפי פירושו ניחא:

תזבח וכו׳ היתר גיזה וחלב וכו׳. דאל״כ תזבח למה לי אלא תזבח ולא גיזה והכי תיבת בשר יתירה דהוה סגי למימר ואכלת דפשיטא דבשר הוא דאכלי אלא בשר ולא חלב כדאי׳ בספרי ובש״ס דבכורות ותמורה. ואם תאמר תרתי למה לי לכתוב רחמנא תזבח וממילא נמעיט לתרווייהו דכי אימעיט גזה ה״ה חלב דחלב נמי בלא זביחה הוא וי״ל דתרווייהו צריכי דאי לא כתיב אלא חד מעוטא הוה מוקמי ליה דוקא בגיזה לפי שאינה לצורך אכילה אבל חלב דלצורך אכילה אימא לא ממעט ואי ממעט חלב נימא דחלב דוקא משום דמבפנים אתי ומכחש כחיש לה אבל גיזה דמאבראי אימא דשרי קמ״ל:

כצבי וכו׳ שאין קרבן וכו׳. כלומר כשם שהצבי בודאי דשרי לאוכלו בטומאה שהרי אין קרבן בא מהם ה״נ כן ומשום דק׳ לכתוב כצבי ותו לא מאי וכאיל לכך דרשו נמי לפוטרן מן המתנות דאף על גב דדמו לחולין לאו לכל מילי דפטורין מהמתנות כמו המוקדשין:

פסוק טז

רק הדם וכו' אף על פי שאמרתי וכו'. הקו' מבוארת דהיאך היה עולה זה על הדעת והא בהדיא כתיב בפרש' אחרי מות אשר יאכל כל דם דמשמע בין דחולין בין דמוקדשין וא"כ אמאי הוצרך למכתב הכא רק הדם לא תאכלו וכבר הרגיש בזה הרא"ם ע"ש ולעד"נ דה"ט דאצטריך למהדר ולמכתביה הכא לפי שלמדנו בא' מי"ג מדות דבר שהיה בכלל ויצא לידון בדבר חדש אין אתה יכול להחזירו לכללו עד שיחזירנו הכתוב וה"נ אלו פסולי המוקדשין שנפדו היו בכלל חולין אחר פדיונם ויצאו מן הכלל ליפטר מהמתנות אין אתה יכול וכו' ואי לאו דהדר וכתב רחמנא איסור בדמן ה"א דדמן שרי:

תשפכנו וכו' שא"צ כיסוי. הקי' הרא"ם ז"ל דל"ל קרא והלא אין הכיסוי נוהג אלא בחיה ועוף כדכתיב וכו' ושמא סד"א הואיל ואתקש לצבי ואיל לבעי כיסוי כוותיהו קמ"ל עכ"ל ואחרי בקשת המחילה מרוממות רבנותו אשתמיטתיה ש"ס ערוך בפ' כיסוי הדם דפ"ד א"ל יעקב מינאה לרבא קי"ל חיה בכלל בהמה לסימנין אימא נמי בהמה בכלל חיה לכיסוי אמר ליה עליך אמר קרא על הארץ תשפכנו כמים מה מים לא בעי כיסוי אף האי נמי לא בעי כיסוי ע"כ הרי בהדיא דלאו בפסולי המוקדשין בלבד אצטריך הלימוד אלא על כל בהמות דעלמא. ומ"מ צריכים לדברי הרב לאסבורי טעמא מ"ש דנטר קרא למכתביה הכא בפה"מ ולפי האמור ניחא דהכא הוה ס"ד טפי למחייבינהו דמלבד מה שנוכל לומר בהמה בכלל חיה איכא נמי טעמא אחרינא בהאי משום דאתקש לצבי ואיל וכיון דגלי קרא בהני דפטירי כ"ש שאר בהמות דחולין. ובענין מ"ש רבינו דבר אחר ראיתי בש"ח שכתב דלפי' קמא לא לכתוב כמים אלא על הארץ תשפכנו ותו לא. וגם זה דלא כהסוגיא דלעיל דאדרבא עיקר הלימוד מבמים ואי לאו כמים ליכא למשמע מידי. ומהתימא שהוא עצמו הביא שם לי' הסוגיא הנז' ולעד"נ דאילו לפי' קמא נמצא שהדמיון למים אינו בשפיכה עצמה רק אחר השפיכה שא"צ כיסוי ואם כן לא לכתוב תשפכנו כלל אלא לכתוב על הארץ יהיה כמים. ולר"א נמי נמצא דשפיכה דקרא קאי לומר שאם נשפך על הזרעים הרי הוא כמים דמכשירן וא"כ לא לכתוב על הארץ כלל אלא תשפכנו כמים דהך שפיכה לאו על הארץ היא אלא על הזרעים ובתלוש דוקא דבמחובר אין מקבלין הכשר לכך מייתי תרווייהו. ודע דלהך פי' תניין נמי ניחא הא דכתביה הכא בפה"מ משום דדם קדשים אינו מכשיר קמ"ל דהני פה"מ הו"ל כחולין ומכשרי והיינו דדרשי' בש"ס בפ' השוחט מנין לדם קדשים שאינו מכשיר שנאמר על הארץ וגו' דם הנשפך כמים מכשיר שאינו נשפך כמים אינו מכשיר:

פסוק יז

לא תוכל בא הכתוב וכו'. דק"ל דהא כתיב לעיל שמה תביאו וכו' ושמחתם וכו' ומתרץ דהכא בא ליתן ל"ת ואף על גב דכבר כתיב נמי לעיל השמר לך פן תעלה וכו' ופרש"י ליתן ל"ת ההוא אזהרה על העליה בחוץ והכא אזהרה על האכילה בחוץ. ומה שהאריך רבינו באמרו בא הכתוב וכו' ולא אמר בקיצור ליתן ל"ת וכו' וכמ"ש לעיל בפ' השמר לך היינו לאפוקי דלא תיסק אדעתין מדלא כתיב לא תאכל בשעריך אלא לא תוכל לאכול שזה אינו ל"ת אלא סיפור בעלמא ומגיד שאף אם ירצו לא יוכלו לאכול שהוא יתי' ימנע אותם דהא ודאי ליתא דע"כ בא הכתוב ליתן ל"ת והיינו דמסיים בה רבינו לא תוכל יכול אתה אבל אינך רשאי דאל"כ אלא רוצה לומר לא תוכל ממש נמצא שהם מוכרחים במעשיהם ותו ליכא במצוה זאת שכר ועונש כלל:

ובכורות וכו' אזהרה לכהנים. פי' משום דקרא משמע בשעריך הוא דלא תאכלנו הא בפנים תאכלנו והא ליתא דבכור אסור לזרים לכך הוצרך לפ' דקאי אכהנים וממילא דה"ה לבכורים שהוא ג"כ אזהרה לכהנים ורבינו חד מנייהו נקט. ומ"מ ודאי דאף על גב דעיקר אזהרה לכהנים אי אכיל זר לבכור בחוץ פשיטא דלוקה נמי משום אכילה בחוץ וזה פשוט ומבואר:

פסוק יח

והלוי וכו' אם אין לך וכו'. דק"ל מה ענין לוי לכאן הא בהך קרא לא נזכר מתנות הלוי דהא דכתיב מעשר דגנך וכו' לאו במעשר לוי קאי דההוא נאכל בכל מקום לכך הוצרך לפ' אם אין לך וכו' והא דכתב רבינו הזמינהו על שלמיך ולא קאמר תן לו משלמיך כמו שאמר תן לו מ"ע וכמו שבא הלשון בספרי נר' דעצה טובה קמ"ל שלא יתנו לו משלמים דכיון שזמן אכילתן קצוב דילמא יתנו לו הרבה בבת אחת ויבא לידי נותר א"נ משום דשלמים כתיב בהו שמחה ולכך עדיף טפי להזמינו כי בריבוי הקרואים איכא שמחה:

פסוק יט

על אדמתך אבל בגולה וכו'. הכי תניא בספרי ולכאורה משמע הטעם לפי שבא"י שאר ישראל יש להם נחלה בארץ משא"כ הלוים אבל בגולה כלם שוים וכן ראיתי בש"ח ולפי"ז בא"י מיהא אפי' שלא בזמן הבית מצוה להקדים הלוים לשאר עניי ישראל אבל כי דייקי' הך מלתא ליתא מתרי טעמי חדא דא"כ נמצא דכל מאי דקפיד קרא להקדים הלוי הוא לצד רוב עניותו דלית ליה מגרמיה כלום ואם כן תיקשי הא למה לי קרא תיפוק ליה מדכתיב בהך פרשתא גופה כי יהיה בך אביון וכו' ופרש"י התם התאב תאב קודם וממילא אתי דלוי דלית ליה מידי הוא התאב מכל ישראל ופשיטא שהוא קודם ועוד דהא ודאי דמי שיש לו נחלת שדה וכרם אינו בכלל עני ואם כן מאי נ"מ דישראל יש

להם חלק בארץ מ״מ זה שהוא עני פשיטא שאין לו שדות שמכרם ואם כן הרי הוא גרוע מלוי דלוי ס״ס יש לו קצת נחלה בערי הלוים וישׂ׳ זה שהעני משכחת לה דגרע מניה שמכר הכל ונשאר ריקם. ומה גם שהלוי יש לו המעשר וזה העני שבישראל לית ליה ואמאי יקדים הלוי אלא צריך לומר דטעמא דקרא לפי שעובדי׳ במקדש בדוכן ובנעילת שערים ומצד חשיבותם ועבודתם לשמים אזהר קרא להקדימם לכל עניי ישראל והשתא דוקא בזמן הבית מיירי. ולפי דברי רש״י דהכא צריך לומר דהא דתנינן בשלהי הוריות לוי קודם לישראל מיירי נמי בארץ ובפני הבית וכן מפורש שם בירושלמי וז״ל לא הוא לוי לא הוא ישראל א״ר אבין בשעת הדוכן שנינו ע״כ ומדקאמר בשעת הדוכן מוכח בהדיא כדאמרן דבזמן הבית דוקא ומטעמא דאמרן. אמנם הרמב״ם ז״ל בהל׳ מתנות עניים פ׳ להההיא מתניי׳ דהוריות ולא חילק שם כלום דמשמע דבין בארץ בין בח״ל בפני הבית ושלא בפני הבית הדין שוה להקדים הלוי וכ״פ מרן הרב״י בי״ד סי׳ רנ״א ובאמת שהדבר קשה לדחות ירושלמי מפורש ובריית׳א דספרי כל זמן שבגמרא דידן לא אשכחן איפכא וכבר הק׳ כן הרב מגן אברהם בא״ח סי׳ ר״א והניח בצ״ע. ואפשר לומר דטעם הפוסׂ׳ ז״ל משום דבתלמודא דידן אמרי׳ כהן קודם ללוי שנאמר ויבדל אהרן וכו׳ לוי לישראל שנאמר בעת ההיא הבדיל ה׳ את שבט הלוי ומדלא מייתי הך קרא דהשמר וכו׳ וכמ״ש בספרי ש״מ דלא ס״ל כוותיה אלא לעולם קדימת לוי הוי כמו קדימה דכהן בכל שאר מילי נמי שנוהגים בו קדושה להקדימו לדורות עולם אפי׳ שלא בזמן עבודה וה״נ הלוי אף שלא בזמן דוכן. ועי״ל דמדלא מפׂ׳ בתלמודא דידן התם דבשעת הדוכן שנינו ש״מ דפליג ומתני׳ אפילו בזמן הזה ומ״מ לא פליג הש״ס דידן עם הברייתא דספרי דאה״נ שאף בזמן הזה. מצוה להקדים כהן ללוי ולוי לישראל אבל אם לא הקדים אין בו אזהרה אבל בזמן הבית היה שם אזהרה נוספת מהך קרא דהשמר וכו׳ דכל השמר הוא ל״ת. והשתא דאתאן להכי אפי׳ דברי רבינו דהכא שפיר מתפרשי הכי דהא לא קאמר אבל בגולה כלם שוין אלא אינך מוזהר וכו׳ אזהרה הוא דליכא אבל מצות קדימה ודאי איכא אפי׳ בגולה וכדאמרן:

פסוק כב

אך כאשר וכו׳ אינך מוזהר וכו׳. ואף על גב דכבר נכתב לימוד זה לעיל בפה״מ. צריכי תרווייהו דאין למדין זה מזה דאי כתיב התם ה״א דוקא בהו לפי שנפסלו ושוב אינם ראויים להקרבה אבל חולין תמימים דראויים להקרבה אימא אסור למיכלינהו בטומאה ואי אתמר הכא הני דוקא הוא דשרו לפי שלא נקדשו מעולם אבל פה״מ דהוה בהו שם קדש מעיקרא ה״א דאסור למיכלינהו בטומאה צריכא. ומ״ש אי מה צבי וכו׳ אף על

גב דכתיב בהדיא בפרשת צו כל חלב שור וכו' לא תאכלו סד"א דדבר הלמד מענייננו הוא דגבי קדשים כתיב וה"נ מאי דכתיב בתר הכי כי כל אכל חלב מן הבהמה אשר יקריב וכו' נימא דבמוקדשין מדבר דקיימא להקרבה מש"ה אצטריך קרא לומר שאסור אף בחולין:

פסוק כה

למען ייטב לך וכו' צא ולמד וכו'. אפי' לר"י דדריש לעיל שהיו שטופין בדם וכו' הך דרשה אתיא נמי אליביה מדכתיב ג"כ ולבניך אחריך שאם האבות היו שטופין הבנים לא הוו אלא ע"כ אצטריך ללמד ק"ו וכו':

פסוק כו

רק קדשיך וכו' לא התרתי לך וכו'. ק' דהא מלתא דפשיטא מאחר דקדשים נינהו מהיכא תיתי שיהא מותר לשוחטן ולאוכלן בחוץ בלא הקרבה ואיברא שרש"י הוכרח לפי' כן בלא הקרבה דאילו להקריבן בחוץ כבר צוה לעיל בעשה ול"ת שמה תביאו וכו' השמר לך וכו' ומ"מ יש להק' דאי להא קרא ל"ל הא פשיטא. ואפשר דר"ל אפי' ירצה לפדותן לא מצי כל זמן שהם תמימים אלא תשא ובאת וכו':

פסוק כז

ועשית עולותיך וכו' הקדשים שבח"ל וכו'. בספרי דרשו מהך קרא קדשי' שבח"ל בלבד אבל בש"ס דידן בכמה מקומות בנזיר ובבכורות ובתמורה דרשו רק קדשיך אלו התמורות אשר יהיו לך אלו הולדות. ואם תאמר א"כ היכי רש"י ז"ל מזכי שטרא אבי תרי דהיכי מצי למילף כלהו מחד קרא וי"ל דסבר רבינו דגם תנא דספרי מודה לדרשה דתלמודא והך דקדשים שבח"ל מתשא ובאת דריש ליה. והלא תראה התם ברפ"ג דתמורה דדריש תשא ובאת למימר דאפי' ממרעייהו ופי' שם התוס' ז"ל דהיינו לומר אפי' מח"ל שהוא מקום דשרי לרעות ולגדל בהמה דבא"י אין מגדלין ואף על גב דרש"י גופיה התם לא פי' כן שמא כאן שנה רבי בשיטת התו':

פסוק כח

שמור וכו' ואם שניתה אפשר וכו'. דריש הכי דאל"כ הו"ל למכתב תרווייהו בחדא מחתא או שניהם בלשון צווי שמור ושמע או שניהם בלשון עתיד תשמור ושמעת א"ו ה"ק אני מצוה אותך שמור דבהכי ממילא תשמע הא כל שאינו וכו':

הטוב בעיני שמים והישר וכו'. דבשלמא בפרשת ואתחנן דכתיב ועשית הישר והטוב וכו' י"ל כמו שפירש"י התם דכולה חדא מלתא דר"ל פשרה דה"ק הישר שהוא קו הדין תעמידנו על הטוב דהיינו ביצוע שאף על פי שאינו יושר הדין מ"מ דבר טוב הוא שמתרבה השלום על ידו אבל הכא דכתיב להיפך הטוב והישר היכי נימא שהטוב

תעמידנו על היושר אדרבא איפכא מיבעי ליה לכך מוכרח לפי דתרתי נינהו. והנה פירש"י דהכא היא דעת רבי ישמעאל בספרי אבל ר"ע דריש כלפי לייא הטוב בעיני אדם והישר בעיני שמים. ונר' לומר דקמיפלגי בב' דברים חדא בפלוגתא דאידך תנאי דריש סנהדרין דאיכא מ"ד אסור לבצוע ואיכא מ"ד מצוה לבצוע ר"י סבר כמ"ד אסור אלא יקוב הדין את ההר ומש"ה דריש ישר בעיני אדם דהיינו בענין הדין שבין אדם לחבירו בעינן להיות ישר ור"ע סבר כמ"ד מצוה ולכך דריש הטוב בעיני אדם דבדיני אדם בעי' טוב דהיינו פשרה ובענין פלוגתייהו דבעיני שמים מצינו למימר דאזדו לטעמייהו דפליגי תנאי בברכות דר' ישמעאל סבר דאף על גב דכתיב לא ימוש ספר התורה וכו' לא דרשינן דברים ככתבן אלא נהוג בהן מנהג דרך ארץ ורשב"י דריש דברים ככתבן. וה"נ ר"י לשיטתיה קאמר הטוב בעיני שמים דבדברים שבין אדם למקום בעינן טוב כלומר כעין ביצוע ופשרה דאף על גב שאינו יושר דהא לא מקיים קרא כדכתיב הכי עדיף כדי שתקיים בידו. ור"ע סבר דברים ככתבן כאותה סברא דאית ליה לר"ש וממאן גמרה לאו מר"ע רביה והילכך דריש הישר בעיני שמים. ורבינו נסיב לה אליבא דר"י חדא דהכא מוכח טפי פשטיה דקרא דמסתמא מקדים שמים לאדם. ועוד מדאיתא התם הרבה עשו כר"ש ולא עלתה בידם כר"י ועלתה בידם:

פסוק ל

איכה יעבדו לפי וכו'. הרמב"ן ז"ל פירש דלאו בעע"ז משתעי קרא אלא בא לאסור שלא ילמדו מהם לעבוד לשמים כדרך שעבדו הם לע"ז וכדכתיב בתר הכי לא תעשה כן לה' וכו' ועיין מ"ש הרא"ם ז"ל. ולעד"נ דהכרחו של רש"י דביאר דתרי מילי נינהו דאל"ה לא הול"ל ופן תדרוש לאלהיהם לאמר אלא הכי הול"ל ופן תדרוש להם לאמר וכו' ופירש"י הוא גמ' ערוכה פ"ד דע"ז ובספרי:

פרק יג

פסוק א

את כל הדבר קלה כחמורה. ואם תאמר תרתי ל"ל הא כבר כתיב לעיל שמור ושמעת את כל וכו' ופירש"י שם שתהיה חביבה מצוה קלה וכו' וי"ל דההיא לענין מ"ע לומר שכשאירע מצוה קלה לידו יעשה בחבה כמו מצוה חמורה והכא במל"ת שיהא זהיר וזריז שלא לעבור על מצוה קלה כמו שנזהר על החמורה ובזה א"ש דלעיל הזכיר רש"י חביבה עליך וכו' משא"כ הכא והבן:

לא תוסיף וכו' חמשת וכו'. ק' דהא נמי כבר כתיב בפרשת ואתחנן לא תוסיפו על הדבר וכו' ותרתי ל"ל ואי לאו דברי רש"י ז"ל היינו יכולים לומר לפי שיש ב' מיני תוספת א'

כזה שמוסיף במצוה עצמה כגון ה' פרשיות בתפילין וכו' ועוד כגון שמניח ב' תפילין (שוין לאפוקי דרש"י ודר"ת שעושה משום ספקא) בראש ולהכי צריכי תרתי אבל רש"י מפ' שניהם בענין אחד. אך נראה דמ"מ שפיר דייק רבינו דהכא חידש דבר א' שלא כתבו שם והיינו ד' ברכות לברכת כהנים ואפי' דהיינו דקמ"ל הכא דאי לאו אלא חד קרא ה"א דוקא כגון ה' טוטפות ה' ציציות דבעידנא דקא מקיים עיקר המצוה מוסיף בה אבל כגון זו שאחר שכבר סיים עיקר המצוה דהיינו הג' ברכות השתא מוסיף אחרת אימא לית לן בה קמ"ל וטעמא משום דאכתי זימניה הוא דאי מתרמי ליה ציבורא אחרינא כדאיתא בגמרא:

פסוק ב

ונתן אליך אות בשמים וכו' יהי נא חורב וכו'. ה"ג בספרי ולא מייתי ראיה על מופת שהוא בארץ דלא צריכא דמראות בשמים מופת בארץ. אמנם ק"ק דאיברא דהטל בא מן השמים מ"מ האות על הגזה נראה בארץ. וראיתי בילקוט דגרס בענין אחר וז"ל אות בשמים וכה"א והיו לאותות ולמועדים ומצינו מופת בארץ וכה"א אם טל יהיה על הגזה וכו'. וגי' זו נראית יותר לכאורה ומ"מ רש"י לא גריס הכי:

פסוק ז

אשר כנפשך זה אביך וכו'. ויחסר או כי אין האב נקרא ריע בשום מקום כ"כ הרא"ם ז"ל ובספרי דרשו להדיא או ריעך זה הגר:

פסוק ח

הקרובים וכו' למה פרט וכו'. ההרגש שמבחוץ דברישא אמר אשר סביבותיכם והיכי קאמר בתר או הרחוקים וכו' אם הם רחוקים אינם סביבותיכם אלא לעולם לא מיירי אלא בסביבות וה"ק מאשר סביבותיכם דהיינו הקרובים אתה למד מה טיבן של רחוקים:

פסוק ט

לא תאבה לו לא תהא תאב וכו'. הוצרך רבינו לאפוקיה מפשטיה דאל"כ ליערבינהו קרא ולימא לא תאבה ולא תשמע אליו דהכי אורחיה דקרא בכל כה"ג א"ו כל חד נדרש באפי נפשיה והא דפירש מלי' האב אף על גב דא"כ חסרה תי"ו של השרש שהרי תי"ו דתאבה היא דאית"ן י"ל דפירש מלשון תאוה שהתי"ו היא יסוד נופל שמצינו אוה למושב לו וכן רבים והוי"ו מתחלפת בבי"ת. א"נ אפשר שזה כמו שמצינו חסרי למ"ד ה"א שהיא תי"ו כמו כרתי ברית הצמתה כל זונה שנחסרה התי"ו מפני פגישת שני התוי"ן וה"נ אירע כן. ובעיקר הפירוש שכתב לפי שנאמר ואהבת וכו' איכא למידק דהא פשיטא דלא גריעי משאר רשעים דשרי לשנאותם ומצוה נמי איכא וכדפירש ז"ל על פי כי תראה חמור שונאך ואמאי אצטריך לפרוטי במסית פשיטא אטו מגרע גרע וי"ל דאצטריך כלפי מ"ש

ז"ל על חייבי מיתת בית דין ברור לו מיתה יפה ומייתי לה מהך קרא דואהבת לרעך כמוך גלי קרא במסית שאינו בכלל צווי זה:

ולא תשמע אליו בהתחננו וכו'. ק' דהא כל חייבי מיתת בית דין הכי דאפילו רצו בית דין למחול לו אין מוחלים דב"ד של מטה לאו בני מחילה נינהו וא"כ מ"ש מסית ונראה משום דקי"ל מסית לא בעי התראה ואדרבה המוסת מערים עליו ומכמנין לו עדים אחורי הגדר והשתא סד"א שאם מתחנן לו למחול לו ולא לילך לב"ד רשאי לשמוע לו הואיל ולא היה כאן התראה קמ"ל. ומ"מ מ"ש רש"י אח"כ לפי שנאמר עזוב וכו' נראה דענין באפי נפשיה הוא ולא שייך עם מ"ש ברישא בהתחננו וכו' אלא הוא פירוש אחר ומהברייתא דספרי הוא ופירושו דמיירי קרא בהצלת ממונו כגון שחמורו רובץ תחת משאו דבשאר שונא כתיב עזוב תעזוב עמו קמ"ל דבמסית לא:

ולא תחוס וכו' לא תעמוד וכו'. כלומר אם נגמר דינו ואתה יודע לו זכות דכה"ג בעלמא אתה צריך לבא לב"ד להצילו דאל"כ נמצאת עומד על דם רעך קמ"ל הכא לא תחוס:

ולא תחמול וכו' ולא תכסה וכו'. פירוש משום דבשאר חייבי מיתות קי"ל המלמד חובה חוזר ומלמד זכות אבל המלמד זכות אינו יכול לחזור וללמד חובה קמ"ל הכא דחלופא במסית המלמד חובה שוב אינו מלמד זכות ומי שלימד זכות יכול ללמד חובה ולא עוד אלא דחיובא עליא רמיא אם בא מדעתו ללמד עליו חובה ואינו רשאי לשתוק:

פסוק י

כי הרוג וכו' יצא וכו'. ז"ל הספרי מנין שאם יצא חייב אינו רשאי להחזירו תלמוד לומר כי הרוג תהרוג [פי' דהו"מ למכתב תהרוג] ומנין שאם יצא זכאי מחזירים אותו לחובה תלמוד לומר תהרגנו. ורבינו לא נקט הכי לפי שאינו מוכרח ע"פ פשוטו. והא דהוצרכו לדרוש משום דקרא יתירה הוא דהא כתיב בתר הכי ידך וכו':

פסוק יד

יושבי עירם וכו' אין נעשית וכו'. פירוש בכל מקום דאמרינן אין נעשית עיר הנדחת רוצה לומר אלא נדון כל חד וחד מן העובדים באפי נפשיה ומיתתם בסקילה כיחיד וממונם פלט:

פסוק טו

ודרשת וכו' שבע חקירות וכו'. כלם מפורשים במשנתינו דסנהדרין באיזו שבוע באיזו שנה באיזה חדש בכמה בחדש באיזה יום באיזו שעה באיזה מקום. ומ"ש דלמדו היטב היטב בגזרה שוה דמלת היטב מופנה בכלם לגזרה שוה. ואפשר דכדי להודיע דמלת היטב מופנה לגזרה שוה משום הכי הפסיק הכתוב בין החקירות במלת ושאלת דמיירי

בבדיקות להודיע דהיטב כמאן דלא כתיב הכא הוא דאכלהו בעלמא קאי. ועוד אפשר דסמך ושאלת להיטב לרמוז דכל המרבה בבדיקות הרי זה משובח:

פסוק טז

הכה תכה אם אינך וכו'. אף על גב דאנן קי"ל כמ"ד דברה תורה כלשון בני אדם שאני הכא דכוליה קרא יתירא הוא דהא כתיב בתר הכי החרם אותה וכו' לפי חרב א"כ ע"כ האי תכה לדרשה:

פרק יד

פסוק א

לא תתגודדו וכו' על מת וכו'. עיין מ"ש בס"ד בפרשת קדושים על פירוש ושרט לנפש:

בין עיניכם וכו' ובמקום אחר וכו'. עיין מ"ש בפרשת אמור על פ' זה דלא יקרחו קרחה בס"ד:

פסוק ד

זאת הבהמה וכו' למדנו שהחיה וכו'. דאילו מקרא דבפרשת שמיני זאת החיה אשר תאכלו מכל הבהמה לא למדנו אלא דבהמה בכלל חיה וכמ"ש רש"י שם והכא אצטריך לאשמועינן דחיה בכלל בהמה לסימנין וההיא דבהמה בכלל חיה הוא ליצירה עיין בפ' בהמה המקש' דע"א:

פסוק ו

בבהמה משמע וכו' מכאן אמרו וכו'. משמע מדבריו ז"ל דממשמעות בבהמה לחוד דיתיר הוא משמע הכי אבל בפ' בהמה המקשה דס"ט דרשי' בהמה בבהמה פי' שדית בהמה דברישיה דקרא אבבהמ' דסיפיה ודרשי' בהמה הנמצא' בבהמה תאכלו. ומיהו י"ל דרש"י לא נקט הכי משום דלבתר הכי פריך הש"ס על דרשה זו אלא מעתה דעובר איקרי בהמה ימירו בו אלמא תנן אין ממירין עוברין וכו' ומסיק הא תני דבי ר"י בי רשב"י פרסה בבהמה תאכלו כלומר דאפילו קלוט במעי פרה מותר. ואפשר דרש"י מקצר וה"פ דבריו בבהמה משמע מה שנמצא בבהמה תאכלו יהיה מה שיהיה ומסיים מכאן אמרו וכו' דמ"מ דבעי' שיהא שליל דהיינו שיהיה לו פרסה דבהמה לאפוקי מצא בה דמות יונה ולא חש רבינו לבאר זה דהכא לא בא לפסוק כל חלוקי הדינים רק לבאר פי' הכתובים וכיון דקושטא הוא דממשמעות בבהמה נדרש יפה כדאיתא במתניתא להתיר השליל הנמצא בו אע"ג דאצטריך נמי פרסה למעט דמות יונה לא חש רבינו להביא זה כאן:

פסוק יא

כל צפור וכו' להתיר וכו'. דאיפכא לא מצית אמרת שהרי לא אמרה תורה שלח לתקלה מסקנא דרבא בש"ס קדושין דנ"ו:

פסוק יג

הראה וכו' היא ראה וכו'. היינו כר' אבהו בפ' אלו טריפות רס"ג דסבר שיש לה ארבעה שמות ראה איה דיה הכתובים כאן ודאה שנכתב בפרשת שמיני אבל רב חסדא פליג התם וסבר דתרתי נינהו חד ראה וראה וחד איה ודיה ולדידיה איכא כ"ד עופות טמאין ע"ש בסוגיא. וכתבו שם התו' בד"ה ל"ל למכתב וכו' צריך לדקדק מ"ש דכתיב בויקרא ראה ובמשנה תורה ראה ולא כתיבי תרווייהו בחד דוכתא וגבי איה כתיב בויקרא איה ובמ"ת כתיבי תרווייהו. ותירצו אילו כתיבי תרווייהו ראה וראה ה"א דדאה וראה תרתי נינהו ולאוסופי קא אתי במ"ה אבל באיה ודיה אין לטעות אע"פ שנכתבו שניהן דמדכתיב התם למינהו אאיה וכאן אדיה ש"מ חד נינהו ע"כ ועם היות כי דבריהם ז"ל אמורים אליביה דר"ח שייך נמי כה"ג אליבא דרבי אבהו. ומ"מ לא ידענא טעמו של רבינו שהכריע כר' אבהו. ואפי' דפשט הכתוב מורה קצת הכי דמדלא כתיב את גבי ראה אלא והראה ואת האיה וגם אין טעם אתנחתא בראה ש"מ שהיא נמשכת עם איה ודיה הבאות אחריה. ועוד מוכח כוותיה מלשון הברייתא דקתני למה נשנו בעופות מפני הראה ואילו אליביה דר"ח הול"ל מפני הראה והדיה דבשלמא לרבי אבהו נקט חד מהב' שמות הנוספות במ"ה וה"ה לאידך אבל לר"ח דתרתי מיני נינהו הו"ל למיתני תרווייהו ומ"ש רבינו שנקר' שמה ראה לפי שרואה ביותר הכי אמר ר' אבהו התם ומייתי תו הש"ס תנא עומדת בבבל ורואה נבלה באי"י. ואיברא דברו חכמי בלשון הבאי ונר' לומר שרז"ל רמזו בזה דבר גדול והיינו דאי' בכתבי הקדש של רבינו הקדוש האר"י זלה"ה כי המסתכל בעריות פוגם בעיניו עילאין וענשו להתגלגל בעוף זה דהיינו ראה ע"כ. ואח' שבהיותו שם לתוספת עונש יודע הוא מאיזה גוף יצא וזימנין שנפשו המגולגלת בעוף עומדת בבבל ורואה נבלה דהיינו נבלת גופו שהוא באי"י קבור וקמ"ל דאפי' זכות אי"י לא מהני להציל הפושעי' מענשן:

פסוק כא

כי עם קדוש וכו' קדש עצמך וכו'. ואף על גב דכתיבא במקום אחר על כל המצות והתקדשתם והייתם קדושים דדרשי' הכי קדש עצמך במותר לך אצטריך למהדר ולמכתביה הכא גבי מאכלות אסורות דהללו צריכין אזהרה ביותר כי כל עמל אדם לפיהו:

לא תבשל גדי ג"פ וכו' פירוש הזכיר הכתוב גדי בכל הג' פעמי' שהוצרך לכתוב איסור זה לאוסרו באכילה ובבשול ובהנאה להוציא חיה ועוף וכו':

פסוק כב

עשר תעשר וסמיך ליה וכו'. אף על גב דאין דרכו של רבינו למדרש סמוכין אלא היכא דמוכח ה"נ איכא הוכחה דבקרא דלעיל הפסיק באמרו כי עם קדוש אתה וכו' ואחר כך מסיים לא תבשל וכו' וכיון דהך כי עם קדוש וכו' שייך בכל מלתא אף בבשר בחלב כגון בשר עוף דלא אסיר אלא מדרבנן ושייך ביה קדש עצמך וכו' וכן בכמה דברים כיוצא בזה א"כ הו"ל להקדים לא תבשל עם אידך לאו דנבלה ולבתר הכי ליכתוב כי עם קדוש א"ו משי"ה כתב באחרונה לא תבשל וכו' לסמכו לעשר תעשר ומוכרח לומר דאתא לדרשה: **שנה שנה וכו' מן החדש וכו'**. ה"ה מן הישן על החדש והא דנקט הכי כתב הרא"ם ז"ל דלרבותא נקט דהשתא הוי מן היפה על הרע ואחר המחילה אינו נר' דלא מיבעיא בתירוש ויצהר דפשיטא דיין ישן מעלי טפי וכן השמן אלא בדגן נמי הכי הוא כדפרש"י גופיה במתני' דחמרין בפ"ד דדמאי גבי שלי חדש והביא ראיה מההיא דפ' איזהו נשך היו חדשות מארבע וישנות משלש ע"ש אלא נר' לומר דאדרבא הא דנקט רש"י הכי משום דאורחא דמלתא נקט דלאו בשופטני עסיקי' דלמה יפסיד לתרום מן הישן על החדש אלא אם בא לשנות עושה כדי להרויח ונקט בהווה ולעולם ה"ה איפכא דמ"ש הא בהדיא כתיב שנה שנה:

פרק טו

פסוק יד

מצאנך וכו' יכול וכו'. ההרגש הוא דאמאי כתיבי כלהו בכינוי צאנך וכו' ומשני שפיר דכל חד נדרש באפי נפשיה ולא דייני' בפרט וכלל דכלל הכל אלא כדמפרשי' בפ"ק דקדושין די"ו וצריכי דאי אתמר צאן ה"א בעלי חיים אין גדולי קרקע לא כתב רחמנא גרן ואי אתמר גורן ה"א איפכא כתב צאן ויקב ל"ל למעוטי פרדות ופירש"י דלא תימא אשר ברכך ריבויא הוא וריבה הכל אלא בעי' דומיא דיקב:

פסוק יז

עבד עולם יכול וכו' ההרגש דאילו כמשמעו הול"ל עבד לעולם ולכך בא להכריח דאינו לעולם ממש:

פסוק יח

כי משנה וכו' מכאן אמרו וכו'. אף על גב דכתיב קרא אחרינא בפרשת משפטים אם אדוניו יתן לו אשה וכו' כבר תי' הרא"ם ז"ל דאי מהתם לא הוה ידעי' אלא היתרא דשרי בשפחה כנענית אבל לא הוה ידעי' דמצי רבו לכופו על זה הילכך אצטריך הך קרא ע"ש ואין להק' דא"כ לא ליכתוב אלא הך ולישתוק מקרא דהתם דא"כ לא הוה ידעי' מהכא אלא דחייב לשמשו גם בלילה ומיהו לא הוה ידעי' מהו השירות והשתא ילפי' מהתם:

פסוק יט

כל הבכור תקדיש ובמקום אחר וכו' דבר אחר וכו'. פי' דק"ל לרש"י שהרי הבכור קדושתו מרחם ומה שייך לומר תקדיש ומשני דקמ"ל דאפ"ה מצוה להקדישו בפה. ואהא ק' דהך קרא ל"ל שכבר יש ללמוד זה ממקום אחר דכתיב קדש לי כל בכור וקדש בפה משמע לכך מייתי דבר אחר ולד"א נמי קשיא דמדכתיב תקדיש סתמא משמע דלשם קדושת בכור קאמר:

לא תעבוד וכו' אף החילוף וכו' הכרחו מדכתיב ולא תגוז בויי"ו והכי אמרי' בגמרא דחולין:

פסוק כ

שנה בשנה אם שחטו וכו' דאילו לדרשה דלעיל לחוד דמצוה בתוך שנתו לכתוב שנה שנה מאי בשנה:

פרק טז

פסוק א

שמור וכו' ואם לאו עבר וכו'. לאו בשביל האביב לחוד סגי לעבר כדתניא בפ"ק דסנהדרין דף י"א על ג' דברים מעברין את השנה על האביב ועל פירות האילן ועל התקופה על שנים מהן מעברין ועל א' מהן אין מעברין ע"ש. ואפשר דכוונת רבינו על אביב של תקופה דאיתא התם דעל התקופה בלבד מעברין ועיין ברמב"ם פ"ד מה' קדוש החדש:

ממצרים לילה והלא ביום וכו'. ההרגש שמבחוץ דהול"ל בלילה ומאי לילה וניחא ע"פ הפשט דכתב הכי לומר שלא יצאו ממש בלילה:

פסוק ג

לחם עוני לחם שמזכיר את העוני וכו'. ק' דאדרבא זה מזכיר הגאולה ולא העוני שהרי בגאולה נאמר ויאפו את הבצק וכולי עוגות מצות וכו' וע"ק מאי נ"מ שיזכרו העוני וי"ל דהיא גופה דכתוב ויאפו את הבצק הזכרת העוני כמ"ש רז"ל שהוצרך הקדוש ב"ה להוציאם כ"כ בחפזון שאילו נשתהא עוד שעה א' לא היה ח"ו עוד תקומה לפי שהיו נכנסים בני' שערי טומאה וידוע שהקדוש ברוך הוא לא גזר בין הבתרים אלא גירות כדכתיב כי גר יהיה וכו' והעינוי של עבודת פרך נתוסף מחמת עונותיהם ולכך רוצה הוא ית' שיזכרו העינוי שבזה יכניעו את לבם ולא יתגאו על הגאולה והיינו לחם שמזכיר את העוני. וזהו שמסיים רש"י בדבור שאח"ז וחפזון לא שלך היתה אלא של מצרי' שנתן הקדוש ברוך הוא כן בלבם לגרשם מן הארץ כ"כ בחפזון עד שלא יכנסו בשער הג' כדאמרן:

פסוק ד

ולא ילין וכולי אזהרה וכו'. דאף על גב דכתיב בפרשת תשא ולא ילין לבקר זבח חג הפסח לאו בבשר קא משתעי אלא במאי דאיקרי זבח שהוא נקטר דהיינו אימורין וללמד על שאר כל הקרבנות אתא וכדכתוב התם. ואף על גב דכתיב בפרשת בהעלותך בפסח שני ולא ישאירו ממנו עד בקר ואיכא למימר ק"ו לראשון י"ל אדרבא שני דוקא משום דיום שלאחריו חול גמור הוא ואינו שייך לפסח כלל ועוד דאין מזהירין מן הדין. ומ"ש דבר אחר וכו' משום דלהך פירושא ק' דלא הול"ל בערב ביום הראשון וכו' אלא הכי הול"ל אשר תזבח ביום הראשון בערב לבקר א"נ ליכתוב בערב יום הראשון ועוד דמן הכתובים נרא' דהכא לאו בקרבן פסח מיירי מדכתיב בתר הכי לא תוכל לזבוח את הפסח ואם איתא דה"נ בפסח משתעי קרא מ"ט הדר והזכיר הפסח בפ' שלאחריו לכך פי' דבחגיגת י"ד משתעי ולהאי פי' נמי ק' דלא הול"ל בערב ביום הראשון דמשמע דפי' הבי"ת בשניהן שוה אלא הכי הול"ל אשר תזבח בערב עד יום הראשון א"נ ליום הראשון עד בקר ועוד דהא פשיטא דלא גרע משאר שלמים שנאכלים לשני ימים:

פסוק ו

בערב וכו' שרפהו כלומר נעשה נותר וכו'. ביאר הרא"ם ז"ל מפני שאין השריפה חובה עליו חזר ופירש שמה שאמר שרפהו כלומר נעשה נותר וכו' לא שחובה עליו לשרפו שכן במצות של הלכות פסח לא מנו אלא הזביחה והאכילה וכו' ולא השריפה עכ"ל. ולא ידענא מאי קאמר מר דהא שריפת הנותר הוא מצות עשה של תורה ככל שאר מ"ע וכן מנאה הרמב"ם ז"ל במנין המצות ופשוט. ומה שהכריח הרב ממה שלא מנו במנין מצות הפסח וכו' ה"ט שאין זו מצוה מיוחדת בקרבן פסח אלא דין כולל לכל הקדשים כשבאו לידי נותר. והכא נרא' דכוונת רבינו ז"ל במ"ש כלומר נעשה נותר משום דא"א לומר שרפהו בבקר כמשמעו ממש דהא בבקר הוא י"ט ואין שורפין קדשים בי"ט לכך הדר ופי' כלומר נעשה נותר ולשריפה קאי:

פסוק ז

ובשלת זהו צלי אש וכו'. ואם תאמר דבר"פ הנודר מן המבושל דקא מהדר הש"ס לאתויי ראיה לסברת ר' יאשיה דסבר הנודר מן המבושל אסור בצלי מקרא דבדברי הימים גבי פסח יאשיהו דכתיב ויבשלו את הפסח באש וכו' אמאי לא מייתי מן התורה והיינו הך דהכא ויי"ל משום דאיכא למדחי דהכא לאו בפסח איירי קרא אלא בחגיגת י"ד הבאה עם הפסח ולעולם בישול כמשמעו:

ופנית בבקר לבקרו של שני וכו'. הכריח הרא"ם ז"ל דליכא למימר לבקרו של ראשון שהרי הוא י"ט ואסור לצאת חוץ לתחום ע"כ. והא ניחא לר"ע דאית ליה תחומין

דאורייתא אבל לרבנן דליכא איסור תחומין דאורייתא כלל מאי איכא למימר וי"ל דמדכתיב ופנית בבקר איכא למדרש הכי דאילו לבקרו של ראשון לאו פנוי הוא בבקר דהא בעי ראיית פנים בעזרה ולהקריב קרבנותיו עולת ראיה וחגיגה. אחר כך מצאתי כן מפורש בתוס' דסוכה דמ"ז עיין שם:

פסוק ח

ששת ימים וכו' ובמקום אחר וכו'. ההרגש שמבחוץ הוא דהא לעיל בהך פרשת' גופה כבר כתיבא אכילת מצה דכתיב לא תאכל עליו וכו' והך קרא ל"ל. ומ"ש דבר אחר היינו דלפי' קמא ק' דלהא לא צריכא דמלתא דפשיטא שכבר למדנו איסור אכילת החדש עד י"ו בניסן ממקום אחר דכתיב ולחם וכו' לא תאכלו וכו' ומאי קמ"ל הכא ותו אטו אי בעי למיכל כל ז' מצה מן הישן מי לא מצי מיכל. ולד"א נמי ק' דלשתוק קרא ולא לכתוב לא שבעת ימים ולא ששת ימים אלא בערב תאכלו מצות וממילא הוה ידענא דליכא חיובא אלא בלילה הראשון והשאר רשות והא ליכא למימר דא"כ הוה משמע דשאר הימים לא ליכול לא חמץ ולא מצה דאיסורא מהיכא תיתי ועמ"ש בפרשת בא בפ' שבעת ימים וכו' בענין זה דדבר שהיה בכלל:

עצרת וכו' דבר אחר וכו'. לפי' א' ק' דהא כבר כתיב בתר הכי בהדיא לא תעשה מלאכה ועצרת ל"ל ולד"א נמי ק' דאכילה היכא רמיזא בקרא ול"ד לנעצרה נא אותך דמסיים בהדיא ונעשה לפניך גדי עזים:

פסוק יג

באספך בזמן האסיף וכו' ד"א וכו'. דאילו לפירוש קמא ק' דלהא לא אצטריך דהא ילפינן לה מדכתיב וחג האסיף תקופת השנה לכך מייתי ד"א ולד"א נמי ק' דבאספך מגרנך וכו' משמע מגרן ויקב עצמן ולא מהפסולת וכדדחי ר' ירמיה בפ"ק דסוכה די"ב כגון יין קרוש הבא משניר ואע"ג דרב אשי משני התם מגרנך ולא גרן עצמו ע"ש מ"מ שינויא דחיקא הוא ותו דפשט הכתוב לא מיירי הכא בדין עשיית הסוכה אלא בחג הסוכות שנקרא כן ומצות הסוכה במקום אחר כתיבא:

פסוק טו

והיית אך שמח וכו'. משום דק"ל דלצווי לא צריכא דהא כתיב לעיל ושמחת בחגך:

פסוק יח

פירש"י ז"ל ושוטרים הרודין וכו' עד שיקבל וכו'. הוה מצי לפרש המכים למי שנתחייב מלקות או מכת מרדות עפ"י הדיינים אלא משום דהכא לפי הענין בדיני ממונות מיירי כדכתיב לא תכיר פנים ולא תקח שחד וכו' מש"ה פירש שמכין עד שיקבל וכו':

בכל שעריך וכו'. דליכא למימר ל' שער ממש דא"כ לא ידעי' באיזה שער מדבר דהכא לא שייך לפרש בכל שער ושער דהיינו בשערי בתים ושערי חצירות ושערי מדינות ועיירות וכדדרשי' גבי ובשעריך דמזוזה ולכך פירש בכל עיר ומ"מ פסק הרמב"ם בריש ה' סנהדרין שמקום מושב הב"ד היה קבוע בשער העיר ומפיק לה מדכתיב הציגו בשער משפט:

ושפטו וכו' מנה וכו'. דאל"כ הול"ל ושפטת וכדכתיב בתר הכי לא תטה אבל אית' בספרי והלא כבר נאמר לא תטה משפט מה ת"ל משפט צדק זה מינוי הדיינים ע"כ משמע דמכח הכפל בלבד קא דריש. ומ"מ אי מהא נימא דלעולם בדיינים ולעבור בעשה ולא תעשה וי"ל דבספרי התם דרשו ושפטו את העם בעל כרחם משפט צדק זה מינוי הדיינים וא"כ ליכא למימר דאתא לעבור בעשה דכיון דושפטו את העם אצטריך לדרשה דבעל כרחם תו לא אייתר אלא משפט צדק בלבד ואין כאן משמעות עשה הילכך הוצרכו לפ' זה מינוי וכו':

פסוק יט

כי השחד וכו' משקבל וכו'. וא"ת ואמאי לא פירש"י כדפי' בפ' משפטים דאפילו חכם גדול סוף שישכח תלמודו דכהה מאור עיניו ושמא י"ל דהכא דייק מדכתיב יעור עיני חכמים ותיבת עיני יתירה דידוע שהעורון הוא בעינים והול"ל יעור חכמים וכדכתיב התם יעור פקחים אלא דה"ק מלבד מה שאמור במקום אחר שמעור הפקחים עצמם דלבסוף ישכח תלמודו דכהה מאור עיניו דהיינו עורון בעין השכל ועורון בעין בשר בר מן דין נמי מעור עיני החכמים דהיינו בדין זה שהוא יושב ודן יעור עיניו כי עינים לו ולא יראה זכות לזכאי. ומאי דדרוש התם במשפטים שיכהה גם כן מאור עיניו ה"ט דאילו משום חכמה לחוד הול"ל חכמים כי הכא אלא מדקאמר פקחים משמע פקח בעינים ממש ואי לההוא לחוד הול"ל יעור ותו לא דפשיטא דבפקח מיירי דבעור כבר לא שייך תו למימר יעור:

דברי וכו' המצודקים וכו'. דליכא למימר דקאי על דברי הדיינין דהיכי קרי להו צדיקים אם לוקחים שחד בשלמא חכמים דלעיל ניחא אבל צדיקים ליכא למימר ואין לומר נמי דקאי על הצדיק בדינו שיסלף עליו הדין לחייבו דא"כ הול"ל צדיק ולא צדיקים לכך פירש דברים המצודקים. אך ק' דסוף סוף היינו יעור עיני חכמים לפי מה שפירש"י לעיל ותרתי ל"ל. וי"ל דההוא דלעיל יעור וכו' מיירי כשנוטל מאי מהבעלי דינים דא"א שלא יטה את לבו להפוך בזכותו ויסלף דברי צדיקים היינו אם נוטל מתרווייהו בשוה דהא נמי אסור מדאורייתא משום שחד לא תקח אם אינו שכר בטלה דמוכח כדאי' בכתובות

פ' שני דייני גזלות והתם לא שייך טעמא דלעיל הואיל ומשניהם נוטל בשוה ומש"ה אצטריך אידך טעמא ויסלף וכו' דאפ"ה הואיל ועובר ונוטל שחד השחד מטמטם לבו ולא ידע אמיתות הדין:

פסוק כ

צדק וכו'. דליכא לפרושי בדיין וליתן עשה על הלאו דלעיל דלא שייך לשון רדיפה בדיין הול"ל תשפוט וצ"ל שצווי זה היינו לשניהם הבעלי דינים ואפשר דמשו"ה כתיב צדק צדק ג"פ ומיהו ודאי שאם א' אומר לדון בעירו הדין עמו אפי' האחר היה רוצה לילך לב"ד הגדול כופין אותו לדון בעירו א"נ מתוקם כשמלוה אומר כן דכופין ללוה לילך משום דעבד לוה לאיש מלוה כדאי' בפ' זה בורר:

פסוק כא

לא תטע וכו' לחייבו וכו'. דהא אפי' לקיימה בלא נטיעה אסור כדכתיב לעיל ואשריהם תשרפון באש ולאו נמי איכא דקעבר על לא יהיה לך ולכך משני דקמ"ל הכא דמשעת נטיעה חייב אפילו לא באה לכלל קיום כגון שנעקרה קודם שתצמח וכי היכי דלא תיטעי לפי שזה דוקא בנוטע יחור של אשרה ממש שכבר נעבדה לכך קאמר ואפילו לא עבדה רק שנוטע לשם אשרה חייב על הנטיעה:

פסוק כב

אשר שנא מזבח אבנים וכו'. לכאורה כל זה שפת יתר דאטו לא ידעי' דמזבח אבנים ומזבח אדמה צוה לעשות זיל קרי בי רב ולא הול"ל אלא אשר שנא כי חק היתה וכו' אלא נראה דכוונת רבינו ליישב בא שגרת לישניה לשון הזהב קו' אחת דאיכא למידק בקרא היכי קאמר שהקב"ה שנא המצבה לפי שעשאוה חוק לע"ז והרי מזבח נמי הוה חק לע"ז דתרווייהו כתיבי בחד קרא ונתצתם את מזבחותם ושברתם את מצבותם וכוון רבינו לתרץ במאי דאי' בש"ס פ"ד מיתות דטעמא דקי"ל שורפין על המלכים ולא מדרכי האמורי אף על גב דהואי לדידהו חק לע"ז משום דכיון דכתיבא שריפה באורייתא ובמשרפות אבותיך המלכים הראשונים כן ישרפו לך לאו מנייהו גמרי' ושפיר דמי. ה"נ מפ' רש"י שזהו ההפרש שבין מזבחות למצבות דמזבחות כיון דכתיבי באורייתא פירוש שצוה השי"ת לעשות מזבח במשכן ובמקדש לאו מנייהו גמרי והילכך שפיר דמי לעשות מזבח בכל מקום בשעת היתר במות ולהקריב עליו אבל מצבה דליכא בה ציווי בתורה היא שנואה לעשותה בשום מקום ובשום זמן דנראה דמנייהו גמרי' ואף על פי שהיתה אהובה בימי האבות לא מיקרי עכ"ז כתיבא בתורה שהרי בזמן האבות אכתי לא עשאוה חק לע"ז ולאחר שעשאוה חק תו לא כתיבא ולכך שנאה ה' כי היכי דלא ליתחזי דגמרי'

מנייהו. וז"ש רש"י מאחר שעשאוה אלו חק לע"ז. ובזה לא נצטרך לידחק במ"ש הרא"ם ז"ל שהמזבחות לא החזיקו בהם הגוים לע"ז כ"כ כמו המצבות ולא ידענא מנא ליה:

פרק יז

פסוק ו

שנים או שלשה וכו' מה שנים וכו'. ההרגש שמבחוץ דהול"ל שלשה או שנים דהכי אורחא דמלתא לומר ל"מ ג' דמהני אלא אף שנים א"ו להקיש ג' לב'. ומ"ש רבינו דאין נעשים זוממין עד שיזומו כלם הן דברי ר"ש במתני' פ"ק דמכות ות"ק דריש התם דרשה אחריתי מה ג' מזימין לב' אף הב' יזומו הג' ור"ע התם דריש שבא הכתוב להחמיר על הג' ולעשות דינו כיוצא בהם לפי שנטפל לעוברי עבירה ותו התם מה ב' נמצא א' קרוב או פסול עדותן בטלה אף ג' כן וכלהו הני מילי הלכתא נינהו דקרא סתמא כתיב לאקושי ואין היקש למחצה. והא דמייתי רש"י דברי ר"ש טפי מכלהו לפי שדרשת ר"ש היא להקל ולרבותא נקטיה דאפילו להקל מקשי' ג' לשנים וכ"ש לאידך מילי דהוי להחמיר. והא דקאמר רבינו עד שיזומו כלם ולא קאמר שלשתם רמז בזה מאי דתנן שאפילו הם מאה הדין כן שהם כשנים ונפקא לן מעדים יתירא:

פסוק ט

הכהנים וכו' שיצאו וכו'. לא שיש הכרח שיהיו סנהדרי גדולה מן הכהנים אלא לפי שהם היו פנויים ממלאכה כגון חרישה וזריעה וכדומה וישראל היו מפרנסין אותם בתרומות ובמתנות כהונה היו מרבים הלימוד בתורה ומתחכמים וע"ד מה שארז"ל לא ניתנה תורה אלא לאוכלי המן וה"נ אמרו באוכלי תרומה ועיין מה שהאריך בזה הרב מהר"ם די לונזאני באצבע דרך חיים:

פסוק יא

ימין ושמאל אפי' וכו'. הוצרך לזה ולא הניחו כפשוטו שלא יטה מן הדבר ההוא ימין ושמאל וע"ד שנמצא בשאר מקומות כמו אם אש להימין ולהשמאיל מכל אשר דבר וכו' וכן רבים משום דא"כ הך ימין ושמאל נכתב חוץ למקומו דהכי הול"ל לא תסור ימין ושמאל מן הדבר וכו' ולפי"ז מאי דכתיב נמי לעיל ולבלתי סור מן המצוה ימין ושמאל צריך לפי הכי שלא יסור ממצות נביא אפי' אומר על ימין שהוא שמאל וכגון אליהו בהר הכרמל. אלא שמצינו בכל מקום שנכתב כן כגון רק חזק ואמץ מאד וכו' אל תסור ממנו ימין ושמאל וצ"ל דבכלהו מסרך סריך בלישנא דהכא א"נ דר"ל אפי' יראה לך איזה דבר מן התורה חוץ מן הדעת והסברא אל תסור ממנה:

פסוק יג

וכל העם וכו' שממתינים וכו'. היינו כר"ע דמתני' דפ' הנחנקין. והקשו המפרשים ז"ל מ"ש דהכא פירש"י דבעי המתנה עד הרגל ולקמן גבי עדים זוממין דכתיב והנשארים ישמעו וכו' וכן בר"פ תצא בבן סורר ומורה דכתיב וכל ישראל ישמעו פירש"י שצריכין הכרזה. ותי' הרב נח"י דלא אמר ר"ע המתנה אלא בזקן ממרא אב"א קרא אב"א סברא קרא דבהנהו כתיב וכל ישראל והכא כתיב העם. סברא דכלהו סגי בפרסום הכרזה. דכ"ע אפשר שיהיו עדי שקר או מסית או בן סורר אבל זקן ממרא שהגיע להוראה וראוי לסנהדרין בעי פרסום טפי עיין שם. ולא ידענא היכי מצי' לאוכוחי המתנה ממילת וכל העם טפי מכל ישראל. והסברא שכתב הרב לא ירדתי לסוף דעתו דאיפכא נלענ"ד מתוך הסברא דהנהו דשייכי בכלהו ליבעו פרסום טפי לכלהו אינשי כדי שישמעו ויראו ולא יעשו כמותו אבל זקן ממרא דלאו כ"ע דינא גמירי לא יהא צריך כ"כ פרסום כיון דלא שכיח כ"כ ואינו מסור לכל אבל לדעתי השפלה קו' מעיקרא ליתא דדוקא בזקן ממרא שאינו נהרג אלא בב"ד הגדול שבירושלם כדתנן התם משו"ה שייך לומר בו המתנה שברגל כל ישראל עולים לירושלם משא"כ באינך שהורגים אותם בב"ד שבעירם א"כ לא מהני במה שישמרו אותו עד הרגל דברגל לאו בההוא אתרא אתו כ"ע לכך פירשו שהפרסום בהם הוא ע"י כרוז ששולחים בכל המקומות ואף על גב דר"י הק' לר"ע דאטו מי כתיב יראו וייראו ישמעו וייראו כתיב לא חש ר"ע לקו' זו דאמר לך ר"ע אטו כלהו עולי רגלים שכיחי התם בב"ד הגדול בההיא שעתא שממיתין אותו דלכתוב יראו אדרבא שפיר כתיב ישמעו דאחר שממיתין אותו מוציאין כרוז בירושלם פ' נהרג על שהיה זקן ממרא ומיהו א"צ לשלוח שלוחין כמו האחרים דהא ברגל כלהו יתבי התם ולא מטרחינן שלוחי ב"ד בכדי:

פסוק יח

והיה כשבתו אם וכו'. דאל"כ לימא ובשבתו א"נ דהכל מיותר דפשיטא דכשיושב על כסא מלכותו אז חייב במצות המלך ולא מקמי הכי:

פסוק כ

למען יאריך וכו' אתה שומע וכו'. דאל"כ כבר כתיב לעיל והיה כשבתו וכו' שהמכוון בו אם עשה כן יתקיים מלכותו והא תו ל"ל אלא ללמוד מכלל הן וכו':

פרק יח

פסוק א

אשי ה' וכולי נחלת שאר וכולי לכאורה ק' אמאי לא פירש"י לפי גרסתו נחלת שאר כלומר אותה של שני עממין סיחון ועוג ונקט ענין העתיד. אמנם י"ל דרבינו סבר דהואיל

והשתא כשנאמר פסוק זה כבר חילק משה רבינו ארץ סיחון ועוג לראובן וגד תו לא שייך לצוות שלא יהיה לכהנים חלק בה דכלהו שאר ישראל נמי אין להם חלק בה אלא מי שכבר ניתנה להם זכו בה ולכך מפרשו לעתיד וה"ק קרא ונחלה לא יהיה לו לעתיד כדרך שאין לו עכשיו בקרב אחיו:

פסוק ג

הלחיים וכו' דורשי רשומות וכו'. הביא זה רבינו להוכיח מ"ש לחיים עם הלשון שהרי הוא כנגד תפלה דלשון מחתך ועוד נראה דמייתי הך דרשה להודיע איזה זרוע הוא נותן דהיינו זרוע ימין שבו לקח הרומח מסתמא והכי מוכח בגמרא דהני דורשי רשומות מהא בעו לאוכוחי דשל ימין חייב ע"ש בס"פ הזרוע:

פסוק ד

ראשית זו וכו' וששיתם האיפה וכו'. ט"ס הוא וצריך לומר ששית האיפה מחומר החטים דהכי כתיב בקרא. והך וששיתם סיפיה דההוא קרא הוא וששיתם האיפה מחומר השעורים ומניה יליף שיעור עין יפה א' ממ' כדאיתא בירושלמי דתרומות הן ששית על ששיתם נמצא תורם א' ממ' כלומר דכשתחבר כל המקרא יחד נמצא שיש כאן ב' חומרים שנכתבו בפסוק ב' זימני חומר [ואף על גב דחד בחטים וחד בשעורים אסמכתא בעלמא היא] הרי ס' סאין והנה ששית האיפה הוא חצי סאה. וששיתם משמע ליה דר"ל תרי ששיות דהיינו סאה שלימה א"כ כשתורם סאה וחצי מס' סאין נמצא תורם א' ממ'. והבינוני נפקא לן התם מדכתיב במלחמת מדין את האחוז אחד מן החמשים כל מה שאתה אוחז ממקום אחר הרי הוא כזה מה זה אח' מני וכולי:

פסוק ו

ושרת וכו' דבר אחר וכו'. דאלו לפי' קמא ק' דכיון דבקרבנות שלו איירי מאי שייך למכתב בתר הכי חלק כחלק יאכלו והרי אין כאן חילוק כלל שהקרבן שלו הוא ולר"א נמי ק' דמדכתיב ובא בכל אות נפשו משמע דלא מיירי ברגל דהתם חובה עליו לבא וקרא קאמר שבא בשביל שאותה נפשו:

פסוק ט

לא תלמד וכו' אבל אתה וכו'. דק"ל דהול"ל בקצרה לא תעשה כתועבות' וכו' א"ו דאתא לדיוקא:

פסוק י

קוסם וכולי וכה"א עמי וכו'. איברא דמהך קרא חזי' דאוחז את מקלו הוא מהאיסורין שאסרה תורה מ"מ לא ידענא מנ"ל שזה בכלל קוסם ולא בכלל איזה דבר אחר כגון

מנחש וכו' ומלשון הספרי ודקאמר וכה"א משמע דבעי לאוכוחי מהתם שזהו קוסם שאמרה תורה:

פסוק יב

כל עושה אלה וכו'. נראה שמרגיש דמדכתיב כל א"כ הול"ל עושי אלה ביו"ד לשון רבים ומדכתיב עושה בלשון יחיד שמעי' דבחדא עשייה בלבד מיקרי תועבה:

פסוק יג

תמים תהיה וכו' ואז תהיה עמו וכו' אין להקשות דהך עם ה' אלהיך הא אפיקתיה לכדלעיל בסמוך התהלך עמו בתמימות ותצפה לו דאה"נ דמעם ה' מדריש כדלעיל והך דהכא מאלהיך נפקא כלומר שאז יהא שייך לומר אלהיך שתהיה לחלקו:

פסוק כ

אשר לא צויתיו וכו'. פי' ודאי דעיקר קרא מיירי במתנבא מה שלא שמע כלל וזהו לא צויתיו לדבר ומיהו מדכתיב צויתיו בכינוי איכא למימר דמיירי נמי במתנבא מה שלא נאמר לו אבל נאמר לחבירו. ותדע דאל"כ ק' דא"כ אמאי מפרש רש"י קרא דוקא במתנבא מה שלא נאמר לו ונאמר לחבירו ולקמן בסמוך פי' שלשה מיתתן בידי אדם וכייל נמי מתנבא מה שלא שמע כלל:

פסוק כב

לא תגור לא תמנע וכו' ולא תירא וכו'. עמ"ש הרא"ם ז"ל ולעד"נ דכוונת רש"י להביא פרושים שונים על לא תגור ע"ד שעשה על פי לא תגורו מפני איש. ואפשר שחסר דבר אחר והטעם דלפי' לא תמנע ק' דהול"ל לא תגור מפניו ולפי' שני מהיכא תיתי שיהיו ב"ד מתייראין:

פרק יט

פסוק ח

ואם ירחיב וכו' ארץ קני וכו'. הכי איתא בספרי והוכרח רבינו לפ' כך דאין לפ' כפשוטו דר"ל כשיכנסו לפנים מן הירדן שיפרישו ג' אחרות מלבד אותן שהפריש משה דהא באותן שבארץ כנען מיירי עד האידנא כלה פרשתא כי יכרית וכו' ג' ערים תבדיל וכו' ואם תאמר התינח למ"ד אין בין העוה"ז לימות המשיח אלא שעבוד מלכיות בלבד א"ש אבל למ"ד דכל הנביאים לא נתנבאו אלא לימות המשיח וכדאמרי' בשבת אליביה שבטלין כל כלי זיין לימות המשיח שנאמר וכתתו חרבותיהם לאתים וכו' א"כ מה צורך לערי מקלט והיכי מתפרש הך קרא אליביה וי"ל דמ"מ לדידיה נמי צריך ערי מקלט לא"ה דהיינו לגריס שיתוספו על ישראל סמוך לזמן הגאולה דודאי לדידהו לא תהיינה כל אותן ההצלחות והייעודים שייעדו הנביאים ולהם יהיה צורך לערי מקלט הרבה. וה"ז דומה

למה שתי׳ בגמרא על רומיא דקראי כתיב בלע המות לנצח וכתיב כי הנער בן ק׳ שנה ימות וכו׳ ל״ק כאן בישראל כאן באה״ע ואה״ע מאי בעו התם ומשני אין דכתיב ועמדו זרים ורעו צאנכם כך היה נ״ל. אמנם ראיתי למרן האלהי האר״י ז״ל שהרגיש בקושיא זה על הדין קרא והביאו ג״כ הר״ב של״ה דף כ״א ומתרץ כי כל זרעו של הבל כלם חייבים מיתה וכו׳ והנה אם תהיה הגאולה של אחישנה קודם שיושלם תקון הבל אז ודאי יהיה צריך לערי מקלט לתקון הנז׳ אבל אם לא תהיה הגאולה עד בעתה אז תו לא צריכא. ובזה מובן אומרו ואם ירחיב וכו׳ בלשון מסופק כלו׳ אם תהיה הגאולה קודם הזמן אז ויספת וכולי עש״ב וע״ע מה שתי׳ הרב של״ה מדידיה:

פסוק יא

וכי יהיה וכו׳ ע״י שנאתו וכו׳. אפשר שהרגשו מדלא כתיב ואם יהיה איש שונא וכו׳:

פסוק טו

לכל עון וכו׳ לא עונש גוף וכו׳. נראה דדריש עון וחטאת כי ההיא דדרשי׳ גבי רעים וחטאים רעים בגופם וחטאים בממונם אבל בספרי אמרו באיש לדיני נפשות מנין לדיני ממונות שנאמר לכל עון לקרבנות מנין ת״ל לכל חטאת וכו׳ עיין שם:

ע״פ שנים עדים ולא שיכתבו וכו׳. והא דנטר רש״י לפ׳ זה בכאן ולא פירשו לעיל בפ׳ ע״פ ב׳ עדים יומת המת דלא תימא דוקא בדיני נפשות הוא דבעי׳ מפיהם ולא מפי כתבם אבל בד״מ אפי׳ מפי כתבם מש״ה כתביה הכא בהך קרא דמיירי בין בד״נ בין בד״מ כדלעיל לכל עון ולכל חטאת. וז״ל הרמב״ם בפ״ג מה׳ עדות דין תורה שאין מקבלין עדות לא בד״מ ולא בד״נ אלא מפי העדים שנאמר ע״פ ב׳ עדים כו׳ אבל מדברי סופרים חותכין ד״מ בעדות שבשטר אעפ״י שאין העדים קיימין כדי שלא תנעול דלת בפני לווין ע״כ:

פסוק יז

אשר להם הריב אלו וכו׳. והוי כאילו כתיב ואשר להם הריב והא דלא כתיב הכי בהדיא נראה דרצה הכתוב למנקט תרווייהו אהדדי ללמד דהא דבע״ד דוקא בעמידה זהו בשעת גמר דין בלבד דומיא דעדות דקבלת עדות כגמר דין דמי כמבואר בפ׳ שבועת העדות:

פסוק יח

והנה עד שקר כל מקום וכו׳. אף על גב דכבר כתב כן רש״י ז״ל לעיל בפ׳ לא יקום עד אחד זה בנה אב כל מקום שנאמר עד הרי הן ב׳ אצטריך למהדר ולמכתביה הכא דלא תימא זהו דוקא היכא דכתיב עד סתם אבל כי כתיב עד שקר כמו הכא לא קמ״ל:

ודרשו וכו׳ המזימין וכו׳. הא דהפך רבינו סדרא דקרא היינו לומר דאצטריך קרא למכתב הכא דבעית דרישה וחקירה ולא ילפינן מעלמא דסד״א הואיל ועדים זוממין חידוש וגזרת הכתוב היא שהאמינה תורה לעדים אחרונים נגד הראשונים אף על גב דהנהו נמי שנים

הן כוותייהו וכמו שהוכיח כבר רש"י כל מקום שנאמר וכו' מעתה נימא נמי דלא בעי דרישה וחקירה כ"כ שהתורה האמינתם קמ"ל דלא אלא אינון נמי צריכי דרישה וחקירה כמו בכל דוכתא:

פסוק יט

כאשר זמם ולא וכו'. טעם לדבר ראיתי בש"ח בשם צרור המור דמיתת ב"ד היא כפרה ואלו גרמו תקלה לסנהדרין להרוג דם נקי וידוע דהמחטיא אין מספיקין בידו לעשות תשובה ע"ש ודוחק הוא דאי מהא אין לך מחטיא כמו מסית ומדיח ולמה חייבים מיתה. ולעד"נ דה"ט דחס המקום לזילותא דבי דינא שהבריות יוציאו לעז עליהם לומר דאי הוו צדיקי לא היה הקב"ה מביא תקלה על ידם. ואף על גב דלפי האמת לא שייך זה אלא במידי דאכילה וכמו שהכריחו התוספת ז"ל בריש חולין מ"מ לאו כ"ע דינא והלכתא גמירי ולא עוד אלא דטפי יהרהרו עליהם דאגלאי מלתא שלא דרשו העדים יפה בחקירות ודרישות היטב דא"כ הוה משתכח דשקראי נינהו מש"ה חס המקום על כבודם ופטרם וכבר ידוע דהרבה שלוחים למקום ליפרע מהרשעים וכדכתיב כי לא אצדיק רשע:

לעשות לאחיו מה ת"ל וכו'. ההרגש שמבחוץ מה ראה להזכיר כאן אחוה ומתורץ שפיר בפירושו שנדון בדין הבועל שהוא אחיו ישראלי ולא בדין הבת כהן. ומ"ש ישמעו וכו' עמש"ל בפי' וכל העם ישמעו ויראו:

פרק כ

פסוק א

כי תצא למלחמה סמך וכו' ד"א וכו'. לפירש קמא ק' דאיברא דקרא דלעיל מיירי בחסרון אבר מכל מקום מנ"ל דסמיכות הפרשיות אתא לאפוקי מחוסר אבר דאינו יוצא למלחמה דילמא איפכא דסמיכות הפרשיות בא לרבות דאף מחוסר אבר יוצא למלחמה ולפירוש בתרא נמי ק' דמ"ש בדין עד זומם שנכתבה אצלו הבטחה זו הול"ל כן בריש הפ' דמיירי בכל דין:

פסוק ב

ודבר אל העם בלה"ק. בר"פ משוח מלחמה ילפינן מג"ש נאמר כאן ודבר ונאמר להלן משה ידבר מה להלן בלה"ק אף כאן בלה"ק אבל התוס' שם מייתי ירושלמי דפריך דא"כ אדרבא נילף ג"ש מק"ש דכתיב ודברת בם ונאמרת בכל לשון ומסיק דיליף ג"ש מהגשה הגשה כתיב הכא ונגש הכהן וכתיב התם ונגשו הכהנים בני לוי ע"ש אמנם הש"ס דידן דיליף מודבר לא חשיב פרכא ההיא דירוש' והטעם כבר כתבתי בספרי שושנים לדוד על המשנה ע"ש ועוד נראה דמימר אמר לך דנין ודבר מודבר ששניהם בל' נסתר ואין דנין ודבר מודברת שהוא לשון נמצא:

פסוק ג

שמע וכו' דאל"כ הול"ל שמעו בני יש' כדמסיים אתם קרבים:

אל וכו' כנגד ד' דברים וכו'. נ"ל לפי דהטעם שהיו עושין ד' דברים הללו לעורר ולהחזיק הד' קליפות הידועים כדי להכניע ד' עולמות הקדושה. הראשון צהלת סוסים לפי שידוע דהמל' נק' סו"ס גי' ריבוע אדנ"י וכנגדו להבדיל בין הקדש ובין החול נוק' דקלי' נק' סוס זנאי עיין במאורות נתן. וכנגד זה אמר הכהן אל ירך לבבכם שהלא נודע דהמל' נק' לב. השנית הגפת תריסין היו מכוונים בזה להכניע חלילה ז"א דמקנן ביצי' כי נודע דג' ראשונות דז"א נקרא מגן ותרגום חנם מגן כי בחנם טורחים הקלי' לאחוז בו ולא יכולו. והיו האומות מעוררים התריס היינו המגן הטמא לאחוז על ידו המגן דקדושה וא"ל הכהן אל תיראו כי בחנם טורחים. השלישית קול קרנות דנודע דאי' מקננא בברי' נק' שופר קרן היובל והכלבים הללו היו מכוונים לתת כח לקרן הטמא להכניע שופר דקדושה ח"ו ולכן אמר הכהן אל תחפזו והיינו לפי שידוע סוד החשמל שהוא המלבוש מאור של בינה המגין מהחצונים ונק' כתנות אור ויש ע"ג כתנות עור כעין החשמ"ל כי פעמים ח"ש וממהר לינק מן הקדושה וזה כשגורמים העונות חלילה שמסתלק חשמל דבינה השומר ופעמים מ"ל נכרת וזה כשמתגלה אור החשמל ומגין וז"ס כי לא בחפזון תצאו לע"ל עיין במ"נ וז"ש הכהן אל תחפזו. והרביעית קול הצווחה היינו צעקה וכוונתם חלילה לעלות על במתי ע"ב באצי' והיינו דסוד הצעקה למעלה כדאיתא בזהר שמות דעשרה לשונות של תפלה איכא וצעקה גדולה מכלם והיא קרובה לקב"ה יתיר מכלהו וכנגד זה היה אומר הכהן ואל תערצו כלו' לא יגיעו למעלה בערץ חלילה:

פסוק ד

ההולך עמכם זה מחנה הארון. עיין מ"ש בספרי ש"ל על לשון זה של מחנה הארון:

פסוק ז

פן ימות וכו' שאם לא ישמע וכו'. אחר שפירש דאותם הג' אינם חוזרים אלא לכסות על זה אבל הם ליכא חשש שימותו הואיל ואינם בעלי עבירות מעתה ק' אמאי כתיב בכל חד פן ימות והוכרח רש"י לפי':

פסוק ח

ויספו השוטרים למה נאמר וכו'. ההרגש שמבחוץ הוא דכיון שגם זה הוא בל' מי האיש וכו' א"כ ה"ז מאותו ענין עצמו דלעיל ואמאי פסקי אידך כי היכי דכתיבי אהדדי מי האיש דא' ושני ושלישי הול"ל גם הרביעי והדר מקשה רש"י דלא מסתייה דלא כייליה ואפסקיה אלא שכתב גם כן ל' ויספו ומשני דשפיר עביד הכי לפי שבזה לא דיבר הכהן. ונראה להסביר טעם לדבר דאותם הבטחות אל ירך וכו' עדיף טפי שישמעום מפי הכהן

עצמו שבזה יתפעלו יותר ויחזק לבבם. ואידך שאינם אלא נתינת רשות לחזור לאותם הג' משום טרחא דכ"ג השוטר משמיע אחר שהכהן נתן רשות אבל מי האיש הירא אינו בדין שיזקק לו הכהן כלל בין למר ובין למר דלמאן דמפ' כמשמעו אין נכון הדבר שאחר שהכהן אמר אל ירך לבבכם ואל תיראו שיחזור ויאמר מי שירא יחזור שזה כסותר דבריו ולמ"ד נמי הירא מעבירות לא יאה לכהן לעורר הדין ולתת מקום לקטיגור בהזכרת עבירות ועוד דחלשה דעתיה דכ"ג:

פסוק יא

כל העם וכו' אפילו אתה מוצא וכו'. אע"ג דכבר למדנו זה מקרא דושבית שביו לרבות כנעניים שבתוכה כמ"ש רש"י שם עמ"ש הרא"ם ז"ל דצריכי דההיא כשלא השלימה והכא כשהשלימה ע"ש ועי"ל כלפי מאי דדייקי' התם מלישנא דרש"י דאפילו אם לא נטמעו בתוכה עם אותה האומה אלא שעדיין מחזיקים בדתם דאכתי לא פקע מנייהו שם כנעניים דלא הלכו להשתקע אלא לגור שם באקראי בעלמא אפ"ה שרי והשתא י"ל דמש"ה צריכי תרי קראי דאי לא כתיב אלא חד ה"א דוקא כשנשתקעו ונטמעו בתוכה אז דוקא הוא דשרי לקיימם:

פסוק יב

ואם וכו' הכתיב מבשרך וכו'. דאל"כ אמאי תלה בה הכתוב באמרו ועשתה עמך מלחמה אדרבא הול"ל ועשית עמה:

פסוק יד

והטף אף טף וכו'. דאילו של נקבות הא כתיב הנשים אפילו גדולות וכ"ש קטנות:

פסוק יז

כאשר צוך לרבות את הגרגשי. אצטריך לרבוייה כי היכי דלא יטעו בדין ויסברו שאין דין כל ז' אומות שוה ומ"מ לא אמרו בפירש לפי שהיה גלוי לפניו ית' שהיה עתיד לפנות מעצמו. אבל החוי אע"ג דה"נ היה צפוי לפניו שהיו עתידין להשלים בערמה ויקיימום שהם הגבעונים אפ"ה כתבם בפירש מתרי טעמי חדא דלאו כל החוי השלימו אלא יושבי גבעון בלבד ומסתמא לא היו כלם בעיר א' ועוד דלולא השבועה היו חייבים להחרימם משא"כ הגרגשי שפנו מפניהם והלכו לאפריקא דשרי להחיותם ודאי:

פסוק יט

ימים וכו' פחות מג' ימים קודם לשבת וכו'. הק' הרא"ם ז"ל שבת מאן דכר שמיה. ולעד"ן משום דכתיב בתר הכי ובנית מצור וכו' עד רדתה והתם פירש בספרי עד רדתה אפילו בשבת דה"ק וכרת ובנית וכו' הלוך וכרות עד רדתה בלי שום עיכוב ומניעה וממילא דאפילו בשבת. ומצאתי גם כן רמז לדבריהם ז"ל כי ג' תיבות מ'לחמה ע'ד ר'דתה ג'י

ג'ם יו"ם השׁ'בת. מעתה ה"ק קרא כי תצור אל עיר ימים רבים כלומר ג' ימים דהיתרא מתחלה דהיינו של חול משם ואילך תשחית וכו' עד רדתה אפי' בשבת א"כ ממילא שמענו דאין צרין תחלה פחות מג' ימים קודם השבת:

פרק כא

פסוק ב

ומדדו ממקום שהחלל שוכב. מאריכות לשונו דקאמר שהחלל וכו' משמע דרמז מאין היו מודדין ונקט כראב"י בפ' עגלה ערופה ממקום שנעשה חלל מצוארו וטעמא דמשנתו קב ונקי ומ"מ הר"ם ז"ל פסק כר"ע מחוטמו וע"ש בכ"מ:

אל הערים וכ' לכל צד וכו'. כ' הרא"ם ז"ל לא שהוא חובה למדוד אלא כדי למצוא העיר וכו' לפי' אם היה מוטל סמוך לעיר שאין בו ספק וכו' א"צ מדידה עכ"ל ואחר המחילה לא כן אבי דבהדיא אי' התם בש"ס דאפילו נמצא בעליל לעיר היו מודדין שמצוה לעסוק במדידה וכ"פ הר"מ בפ"ט מה"ר:

פסוק ד

אל נחל איתן קשה וכו'. עמ"ש בחבורי ש"ל במחלוקת שבין רש"י והר"מ בזה:

פסוק ז

ידינו וכו' וכי עלתה וכו'. ההרגש הוא דהול"ל תרווייהו אהדדי ידינו לא שפכו ועינינו לא ראו את הדם הזה ומשני דתרי מילי נינהו ידינו לא שפכו היינו דבר התלוי בהשג יד לא בא לידינו ופטרנוהו בלא מזונות עד שיסבב שמפני חסרון המזונות הוכרח ללסטם והרגוהו. ועינינו לא ראו ר"ל לא ראינוהו ופטרנוהו בלא לויה שזה תלוי בראיה שכל הרואה חייב ויכול לעשותו וסגולתו גדולה דבטוח באותו דרך מנזק כמו שאז"ל. ומ"ש דהכהנים אומרים כפר וכו' דאל"כ למה זה באו על מגן א"ו הנך תרתי מילי חדא אמרו זקנים וחדא כהנים ומוקמי' דכהנים אמרו שכן מצינו בכל מקום שהכפרה תלוייה בהם:

פסוק ח

ונכפר וכו' הכתוב מבשרם וכו'. כלומר דלאו למימרא שהכהנים אומרים גם זה ונכפר וכו' אלא דברים הללו הכתוב מבשרם דעד האידנא העון היה מוטל על כל ישׂ' דהואיל ויש בידם לבקש ולפרסם מי היה הרוצח ולא עבדי הכי הוי"ל בכלל הנגלות לנו ולבנינו אבל משעשו כן יכופר דעי"ז מתפרסם החוטא כדמתרגם יב"ע דמן יד נפקין נחיל דמורנין מגו פרתא דעגלתא נגדין ואזלין עד אתרא דקטולא תמן וסלקין עלוי ואחדין בי דינא יתיה וקטלין יתיה:

פסוק י

פירש"י ז"ל כי תצא למלחמה במלחמת הרשות וכו' דיוקו של רבינו אפשר דהיינו מדכתיב כי תצא בלשון יציאה דמשמע שיוצא חוצה לארץ דאל"כ הול"ל כי תלחם א"נ כי תלך למלחמה. וכן נראה מפירש"י גופיה בסוטה פ' אלו נאמרין דל"ה. והקי' הגאון הרא"ם ז"ל מנ"ל דברשות דילמא לעולם במלחמת א"י ומאי דכתיב ושבית שביו הוא בשאר אומות הנמצאים בתוכה וע"ש מה שתירץ בדוחק ולעד"ן דמדחזי' בפ' דלעיל שתלה הענין בערים דכתיב כן תעשה לכל הערים הרחוקות וכו' אשר לא מערי הגוים האלה הנה רק מערי העמים האלה וכו' לא תחיה וכו' ש"מ דבערים קפיד רחמנא שאם הוא בערי א"י לא תחיה כל נשמה הנמצא בתוכה והיינו אפי' יהיה משאר אומות ולכך כתיב יתורא דכל ובערים הרחוקות איפכא כל הנמצאים בתוכם שרי לקיימן אפי' הם מז' אומות דאל"כ הכי הול"ל כן תעשה לכל הגוים הרחוקים וכו' רק לעמים האלה וכו' א"ו דבערים תלי קרא. וראיתי להרב הנח"י שהקי' עוד דמאי דוקיא דילמא דוקא כשלא נשבה אז חל ציווי לא תחיה וכו' אפי' ביפת תואר אבל כשנשבה מותר לקיימה לשם יפת תואר ע"ש ולא ידענא מאי קו' שהרי דיוקו של רש"י אינו מן היתר היפת תאר רק מדכתיב ושבית שביו דמשמע דשרי רחמנא לשבויינהו לכתחלה והא א"א לומר במלחמת א"י שכבר נאמר לא תחיה וכו'. וא"ת אמאי לא פירש"י בפ' דלעיל בפסוק כי תצא למלחמה וכו' במאי קמיירי כי היכי דקפיד לפרושי הכא וי"ל משום דלא פסיקא ליה דתחלת הענין דהיינו וראית סוס וכו' ונגש הכהן וכו' מיירי בין במלחמת חובה בין במלחמת הרשות ומאי דמסיים התם מי האיש וכו' מיירי ברשות דאילו ברחובה הכל יוצאים אפי' חתן מחדרו וכו' וכיון דלא מצי לפרושי כוליה ענינא בסגנון א' סתם ולא פי' מידי:

ושבית וכו' ואף על פי שהן וכו'. איכא למידק באריכות לשון רבינו אמאי אצטריך למימר ואף על פי שהן מז' אומות מאחר שאמר לרבות כנעניים אטו לא ידעי' דכנענים מז' אומות הן. ובספרי נמי לא אתמר אלא לרבות כנעניים שבתוכה. ונראה כוונתו דלא תימא דהא דשרי לקיים הכנעניים שבתוכה דוקא כשנטמעו בתוכם וחזרו לית אותה אומה ששרויים בה אבל אם מחזיקים בשלהם נימא שיהיו בכלל לא תחיה למען אשר לא ילמדו מש"ה איכפל רש"י וכתב ואף על פי שהן מז' אומות לומר דאף על פי שעדיין עושים כז' אומות אפי"ה ושבית הואיל והם בתוכה. והוכחתו מקרא יתירא וכדכתיב בסוף פרשה דלעיל:

פסוק יא

ולקחת וכו' לא דברה וכו'. דק"ל דמדכתיב הכא ולקחת וכו' משמע דהשתא מיד לוקחה לאשה והרי בתר הכי אחר כל המעשים כתיב ואחר כן תבא אליה ובעלתה והיתה וכו'

ולכך משני דאה"נ והכא לא אתא לאשמועי' דהשתא יקחנה אלא קמ"ל טעמא דהכתוב בחר הרע במעוטו כלומר יותר טוב שתקחנה לאשה ע"י היתר הכתוב משתשאנה באיסור. ומ"ש אבל אם נשאה וכו' שנאמר וכו' טעמיה דדריש הכא סמוכין משום דמוכח מלישנא דקרא מדכתיב בתר הכי כי תהיין לאיש ב' נשים והול"ל כי יקח איש ב' נשים ומהו לשון תהיין אלא צ"ל דה"פ בשעת לקיחה אינו כן דאדרבא הרי חשק בה אלא דסופו לבא לידי כך שתהיינה כן בודאי שהכתוב מבשרו ומוכח נמי מדכתיב האחת שנואה והיכי קרי לה הכתוב שנואה ומי שרי לשנא אשת נעורים וע"ד שהרגישו רז"ל על כי תראה חמור שנאך כ"ש הכא א"ו דאדלעיל קאי וגזרה היא. וה"נ בפ' בן סורר התם נמי איכא למידק לשון כי יהיה דאל"כ הול"ל כי ימצא כדכתיב כי ימצא איש שוכב וכו' כי ימצא בקרבך וכו' איש או אשה אשר יעשה את הרע וכו' א"ו דר"ל דודאי כן יהיה ועוד דאמאי כתיב כי יהיה לאיש הול"ל כי יהיה בן סורר וכו' אלא ר"ל לאיש הכתוב לעיל שלקח היפ"ת:

פסוק יג

וישבה וכו' שמשתמש וכו'. דאל"כ יתירא הוא דהא כתיב לעיל והבאתה אל תוך ביתך: **ובכתה וכו'**. דק"ל דבשלמא בכלהו ניחא דכתיב לשון צוו שמצווה לגלחה וכו' אבל בבכיה לא שייך זה ובכתה וכו' אם היא מר לה בלבה פשיטא דבלאו הכי תבכה מעצמה ואי לא מאי ובכתה הא אינה יכולה לבכות ומשני שיעשה לה באופן שתבכה בראות עצמה בניוול גדול ותזכור בימי עניה ומרודיה כל מחמדי' אשר היו לה בבית והכל כדי שתה' וכו':

פסוק יד

והיה וכו' שסופך וכו'. נראה דדיוקו מדכתיב אם לא חפצת בל' עבר והול"ל אם לא תחפוץ לכך מפ' שהכתוב מבשר שבודאי כך יארע כאילו כבר היה כן. אך ק' דאמאי אצטר' זה והלא כבר נלמד זה מסמיכות הפרשיות וכמ"ש רש"י גופיה לעיל וי"ל דההוא מיירי באיש שהיה נשוי בת ישראל וכדכתיב האחת אהובה וכו' והך דהכא בפנוי וצריכי דאי אתמר בהא דוקא מבשרו שישנאה הואיל ואין לו אשה אחרת כדי שלא תהא ראשית אונו מאשה פסולה אבל יש לו כבר אשה אחרת כשרה אימא לא ואי אתמר להה"א אדרבא התם קפיד קרא כדי שלא תהיה הארורה צרה לכשרה אבל הכא אימא לא צריכי:

פסוק יח

ויסרו וכו' ומלקין וכו'. דאל"כ הרי לא נודע כמה גבול היסורין שאחריהם יתחייב מיתה ובגמ' נפקא לן מג"ש דבן בן מאם בן הכות הרשע. וז"ש רש"י מתרין בו בפני ג' צ"ל

דנקט לישנא דמתני' והא בגמ' פירש דה"ק מתרין בו בפני ב' ומלקין בפני ג' והתראה זו פירש"י במתני' דאינה התראה גמורה דהא אין העדים מתרין בו אלא אביו ואמו אלא כלומר מוכיחין אותו שלא יעשה כן אבל מדברי הרמב"ם בה' ממרים אין נראה כן ע"ש: **בן סורר וכו'** הא דלא פירש"י זה לעיל בריש הפ' ונטר ליה עד הכא היינו דבלא זאת לא הו"מ לאתויי פירושו וטעמו זה לומר דבן סו"מ נהרג ע"ש סופו דא"כ הוה קשה ממאי דחזי' גבי ישמעאל כשערערו מלאכי השרת באמרם מי שעתיד להמית את בניך בצמא אתה מעלה לו באר והשיב הקב"ה לפי מעשיו של עכשיו הוא נדון כדכתיב באשר הוא שם וכדפירש"י התם והיכי נימא הכא שנהרג ע"ש סופו אלא צריך לתרץ כמ"ש הרא"ם ז"ל דשאני התם דאכתי לא התחיל ישמעאל באותה עבירה של מים כלל משא"כ הכא שכבר התחיל שגנב וכו' וכ"ת היא גופה מנ"ל דהכא כבר התחיל מש"ה מייתי רש"י תחלה ויסרו אותו דהיינו מלקות ש"מ שכבר התחיל דאל"כ מלקות מהיכא תיתי. והשתא מתקיים שפיר פירושו דלא קשה מישמעאל. ומיהו ק' דכיון דנהרג ע"ש סופו הו"ל לחייבו סייף דאפי' ילסטם הבריות ממש מיתתו בסייף ואמאי הכא בסקילה. וי"ל דכיון דאית לן לחייבו מיתה דייני' ליה בסקילה כי היכי דתיהוי ליה נמי כפרה על מה שגרם ע"י מעשיו שהעולם יקללו אביו ואמו באמרם ארור שזה ילד ארור שזה גידל ונמצא כאילו הוא קללם מאחר דאיהו גרמא בנזקין ומקלל או"א בסקילה הילכך דטבא ליה עבדי' ליה הואיל ועכ"פ התורה חייבתו מיתה א"נ כמו שאכתוב לקמן על פ' ותלית וכו' וע"ש:

פסוק כא

וכל ישראל וכו' הכרזה וכו' עיין מ"ש לעיל גבי זקן ממרא:

פסוק כב

וכי יהיה וכו' סמיכות וכו'. ה"נ מוכח למדרש סמוכין מדכתיב וכי יהיה בו"ו דאל"כ הול"ל כי יהיה:

ותלית וכו' כל הנסקלין וכו'. אע"ג דסברא דיחידאה היא דלרבנן אין נתלה אלא המגדף והעע"ז ומפשט הכתוב ליכא הוכחה טפי לסברא זו מ"מ נקט רש"י הכי לפי שמתיישב טפי עם דרשת הסמיכות דלעיל דלא מסתבר לומר דלפי שהוא להוט אחר גרונו יבא לעע"א או לגדף הילכך ניחא לפי"ז לומר כל הנסקלין נתלין ונימא דלהיותו להוט אחר גרונו וסופו לעמוד בפרשת דרכים וילסטם הבריות ועי"ז יחלל את השבת שילסטם גם בשבת ויהא נדון בחמורה דהיינו בסקילה ועליה כתיב ותלית אותו:

פסוק כג

כי קללת וכו' וישראל הם בניו משל וכו'. הרבה דיוקים איכא למידק בלשון רבינו בזה חדא מה היתה כוונתו במה שהוסיף לומר וישראל הם בניו דהוה סגי במ"ש שהאדם עשוי בדמות דיוקנו ואם הכוונה כמ"ש הרב הנח"י כי אע"פ שכל האדם עשוי בדמות דיוקנו הואיל וישראל הם בניו הו"ל כתאומים הוא רחוק מאוד לע"ד דס"ס א"כ לא הול"ל משל לבי' אחים תאומים אלא משל לאב ובנו שדומין זה לזה. תו איכא למידק דמאי צריך למשל בדבר פשוט שהיה מובן ממילא באמרו שהאדם בדמות דיוקנו. ועוד יש לדקדק באמרו כי א' נעשה מלך אמאי קאמר לשון נעשה שהוא לשון דלא שייך לפי המובן בנמשל אלא הול"ל א' מלך. ועל הכל עיקרא דמלתא ק"ט דאטו בשופטני עסקי' וכמו שהק' הרמב"ן והרא"ם ז"ל כי איך יחשוב שום חושב שזה התלוי הוא המלך שלא ראה אותו עין כל בריה וכתיב ואל מי תדמיון אל ע"ש ובפרט שאמר כל הרואה אותו אומר המלך תלוי והיכי קאמר כל הרואה אותו והלא אפילו יונח שיעלה זה על דעת שום אדם אין ספק שלא יהא אלא איזה טפש ומשוגע לגמרי. אלא נלע"ד שרבינו ז"ל כל רז לא אניס ליה ודבר גדול נתכוון ללמדנו בזה והיינו שידוע שהאדם החוטא ע"י הפגם מסלק מעליו צלם אלהים וכמ"ש המקובלים ז"ל וא"כ לפי"ז באמת זה החוטא שתלוהו ליכא בהא שום פגם וזלזול להניחו תלוי הואיל ולפי האמת כבר נסתלק מעליו צולמא קדישא משעת החטא אלא דמ"מ הואיל וישראל הם בניו כלומר שכלם בנים למקום נמצא שכלם אחים א"כ כל מי שיראה בר ישראל תלוי יאמר הרי צלם אלהים תלוי ואע"ג דלפום קושטא לאו הכי הוי כדאמרן מ"מ הרואים אינם יודעים שנסתלק ממנו דאינו דבר הניכר והוי זלזולו של מלך. ובזה נכונו מאד דברי המשל האחים התאומים הם בני ישראל א' נעשה מלך זה הצדיק דעבד מלך מלך ומאן מלכי רבנן ודייק לשון נעשה מלך ואי' נתפס ללסטיות שחטא ואבד צלם אלהים ואפ"ה כל הרואה אותו אומר המלך תלוי כלומר צלם אלהים תלוי וה"ז זלזול. ודוק כי הוא בעיני אמת כפתור ופרח:

פרק כב

פסוק ב

עד דרוש וכי תעלה בלבך וכולי נר' שהוכרחו לדרוש כן מדכתיב דרוש בשב"א ואם הוא מקור טפי הול"ל דרוש בקמ"ץ דהכי אורחיה דקרא טפי כמו דרוש דרש משה אלא מדכתיב בשב"א משמע טפי לשון צווי כלומר דרוש את אחיך שלא יהא רמאי:

והשבותו לו שתהא וכולי דאל"כ יתורא הוא דהוה סגי למימר והיה עמך עד דרוש וכו' דממילא משמע דכשידרשנו שישיבנו לו אלא מוכרח לדרשה:

פסוק ג

לא תוכל להתעלם לכבוש וכולי אע"ג דכבר ביאר זה לעיל משום דלכאורה היה נר' דלפי הפשט הכא מלתא אחריתי היא ויהיה פירושו לא תוכל להתעלם כיון שידעת מי הוא בעל האבידה מלהחזירו לו דאל"כ נמצא שזהו הלאו כפול ותרתי למה לי מש"ה איכפל רש"י וכתב דליתא דה"נ הכי פירושו ול"מ לפי המדרש דפעמים שאתה מתעלם ופעמים שאין אתה מתעלם דודאי מוכרח לפי כן דהא ליתיה ללאו אלא הכא מיהו אף לפי הפשט א"ש דהא כתיב וכן תעשה לחמורו וכו' ועליה מסיים לא תוכל להתעלם א"כ ה"נ פירושו הוי כי ההוא דלעיל דהא כתיב וכן:

פסוק ה

ולא ילבש וכו' ד"א וכו'. דאילו לפי' קמא הרי העיקר חסר מן הכתוב דהיינו ההליכה עם הנשים דבלעדו ליכא איסורא ולר"א נמי ק' דלא שייך בזה לשון לבישה. ודע דלפום האי פי' דלאו בבגדים ממש קא מיירי קרא ה"נ רישיה דקרא לא יהיה כלי גבר על אשה מיירי נמי כה"ג דהיינו שלא תשים עליה כלי זיין. ורש"י לא הוצרך לפרשו להיותו מבואר בתרגום אנקלוס לא יהא תקון זין וכו' אבל סיפא דתרגם ולא יתקן גבר בתקוני אתתא וצריך ביאור מאי נינהו הני תקוני אתתא לכך ביאר שלא ישיר שיער וכולי:

פסוק ו

לא תקח האם בעודה וכו'. דאל"כ הול"ל לא תקח האם והבנים מאי על הבנים:

פסוק ז

למען ייטב וכו' אם מצוה וכו'. דק"ל מ"ש הכא שהזכיר השכר ופי' דהכא שהיא מצוה קלה כתבו ללמוד ממנה אידך. ומ"ש רבינו שאין בה חסרון כיס צ"ל דה"פ שאין חסרון כיס אלא דבר מועט דכלא חשיב דאל"כ הא בהדיא תנן בשלהי חולין ומה אם מצוה קלה שהיא כאיסר. א"נ י"ל לעולם דדברי רש"י כפשוטן שאין בה ח"כ כלל דהעדר הריוח לא מיקרי ח"כ כנרא' מכמה דוכתי וכמ"ש הפו' ז"ל בענין חולו של מועד דלא מיקרי דבר האבד העדר הריוח ומאי דתנינן אלא כאיסר משום דפעמים משכחת לה ח"כ ממש אע"ג דדבר מועט הוא כגון שהיתה שלו ומרדה וקננה בפרדס דחייב בשלוח וכדכתיב' בספרי שושנים לדוד ע"ש ומ"מ רש"י נקט עפ"י הרוב ומלתא דשכיחא:

פסוק ח

כי תבנה וכו' אם קיימת וכו'. ה"נ מוכח דאל"כ אמאי הוצרך להזכיר הבנין ליכתוב סתמא ועשית מעקה לגג ביתך וממילא דודאי בשעת הבנין חייב תחלה ואם לא עשאו באותה שעה לא יפטר מפני זה דכל שעתא ושעתא בעמוד ועשה קאי וא"כ אמאי כתיב כי תבנה א"ו הבטחה היא זו דמצוה גוררת מצוה וכו':

כי יפול וכו' וחובה וכו'. כלומר ואפי' לא יהיו לו עונות אחרות אם לא עשית מעקה בהא סגי שתתגלגל חובה זו על ידך שבזה נעשית חייב שעברת על מ"ע:

פסוק ט

כלאים חטה וכו'. היינו כר' יאשיה ולאו משום דהלכתא כוותיה פירש"י כן שאין דרכו להקפיד בזה בפירושו אלא דפשט הכתוב מורה כן מדלא כתיב לא תזרע בכרמך אלא משמע דה"ק לא תזרע בזריעה אחת כלומר במפולת יד הנך מילי דהיינו כרמך שהוא חרצן וכלאים דהיינו חטה ושעורה:

פן תקדש וכו' כמו אל תגע בי כי קדשתיך. תמיהא לי דרש"י גופיה שם בישעיה פי' שאותן הרשעים המחזיקים עצמם לטובים אומרים לצדיקים אל תגע בי כי קדשתיך כי קדשתי וטהרתי יותר ממך וכן תרגם יונתן וגם הרד"ק שם פי' כן ונראה דמוכרח הוא דאיך אפשר לפי' שהרשעים אומרים אל תגע בי כי טמאתיך והלא הם מחזיקים עצמם לטובים טפי מנייהו. ועוד וכי הם חסים על אחרים שלא יטמאו בהם זה דבר פלא הוא על חייו לא חס היאך יחוס על אחרים. וטפי הו"ל לאתויי ראיה מקרא דויתוץ את בתי הקדשים דכתיב ביאשיהו דהתם תרגם יונתן בתי הקדש טעוותא וכן פירש שם הרד"ק אמנם רש"י גופיה מיהא פירש שם בתי הזימה:

פסוק י

לא תחרוש וכו' הוא הדין וכו'. פירש דק"ל דהול"ל בשור וחמור ומשני שפיר דאי כתיב הכי היה משמע דוקא והשתא נדרש הכי בשור עם בהמה אחרת וה"נ בחמור עם בהמה אחרת ומ"מ עיקר הלימוד נפקא לן בגמרא דב"ק מג"ש דשור שור משבת. ומ"ש עוד רבינו ה"ה להנהיגם וכו' כתב בדבק טוב דמדשור וחמור לאו דוקא לא תחרוש נמי לאו דוקא עיין שם. ואשתמיטתיה ברייתא דספרי דתנינן אין לי אלא חורש מנין היושב בקרון המנהיג וכו' ת"ל יחדיו מכל מקום:

פסוק יב

גדילים וכו' אף מן הכלאים וכו'. ה"נ מוכח דאית לן דמדרש סמוכין דאל"כ לשון הכתוב מוקשה דהו"ל להקדים העשיה כדכתיב בכל מקום וכדאשכחן בציצית גופיה ועשו להם ציצית ולא כתיב ציצית יעשו להם ה"נ הול"ל ועשית לך גדילים אלא מש"ה סמך רחמנא תיבת גדילים לקרא דלעיל לומר אעפ"י שצויתיך לא תלבש שעטנז מ"מ גדילים מיהא תעשה לך מן הכלאים:

פסוק יג

ובא וכו' סופו ושם וכו'. נראה דדיוקו דרש"י מדלא כתיבי בה לשון אם:

פסוק טו

אבי הנערה וכו' שגדלו וכו'. בהכי דייק ולקח אבי הנערה וכו' ומאי שייך לשון קיחה אי משום שמלה הלא משל הוא כדלקמן אלא ה"ק יקחו להם בזיון זה הואיל וגדלו וכו':

פסוק יז

ופרשו השמלה ה"ז משל וכו'. היינו כסברת רבנן בפרק נערה דף מ"ו דמוקמינן לכולה פרשתא בין בעל ובין לא בעל דאילו לראב"י דהתם מיירי דוקא כשבעל ולדידיה קרא כפשטיה שמלה ממש ואע"ג דאורחיה דרש"י ז"ל למנקט הסברא היותר קרובה לפשט המקרא והכא מלבד דפשט שמלה כוותיה משמע טפי כדאמרינן התם בשלמא לראב"י היינו דכתיב ופרשו השמלה ה"נ איכא שאר מילי דמוכחי כוותיה דאיתא תו התם בשלמא לראב"י היינו דכתיב ובא אליה ואקרב אליה ולרבנן דחקי' ומפרשי' ובא אליה בעלילות ואקרב אליה בדברים וה"נ מאי דכתיב ואלה בתולי בתי מוכח נמי כוותיה ולרבנן מפרשינן בדוחק ואלה כשרי בתולי בתי כלומר עדים המזימין את עדיו עכ"ז נקט רש"י כדעת רבנן משום דלראב"י הענין דחוק דמה זו ראיה מפרישת השמלה כיון שיש עדים שזינתה פשיטא שבזה לא יתכחשו העדים דמאן יימר שזה דם בתולים ואפי' יהיה נימא שהנואף היה בקי בהטייה ולכך נמצא דם בתולים אלא צריך לדחוק ולומר כמ"ש שם התוס' דסבר ראב"י שלא מיחייב אא"כ העיז בפניו לשנות את הידוע שמחציף להביא השמלה ולומר שהיא בלא דם ונמצא שקרן ע"ש וזה דוחק עצום. ועוד דכיון דכוליה עניינא כתיב באביה ואמר אבי הנערה וכו' ואלה בתולי בתי ה"נ הו"ל לסיומי ולמימר ופרש השמלה ואמאי כתיב ופרשו אבל לרבנן ניחא דקאי אעדים וכדתניא התם אליבא דרבנן באין עדים של זה ועדים של זה ובוררין את הדבר כשמלה חדשה:

פסוק כא

אנשי עירה במעמד וכו'. כלומר והכא נמי חסר בי"ת כאילו כתיב וסקלוה באנשי עירה דומיא דלזנות בית אביה שהוא כמו בבית אביה ולכך הקדים רש"י פי' בית אביה ללמד ע"ז ושינה סדר הפי':

פסוק כב

ומתו גם וכו' ד"א וכו'. דאילו לפי' ראשון לרבות הבאין מאחריהן הו"ל לכתוב הריבוי במעשה העבירה לא במיתה ולפי' שני הו"ל למכתביה גבי האשה ולימא ומתו שניהן האיש וכו' גם האשה:

פסוק כג

ומצאה וכו' פרצה וכו'. דק"ל דמדכתיב בתר הכי ואם בשדה וכולי מכלל דהשתא בעיר איירי ול"ל למכתב ומצאה איש בעיר א"ו לדרשה:

פרק כג

פסוק א

ולא יגלה וכו' לעבור על זו בשני לאוין כבר פי' בר"פ נושאין על האנוסה דהיינו לאחר מיתת האב דאילו מחיים איכא תלת' לאוין דאיכא נמי יבמה לשוק ומ"ש רש"י שאין ממזר אלא מחייבי כריתות וכ"ש מחייבי מיתת ב"ד שאין בעריות מיתת ב"ד שאין בה כרת איכא למידק דאמאי אצטריך לסיומי עלה הא דאין בעריות וכו' מכיון שאמר כ"ש מחייבי מיתת ב"ד סגי. והרא"ם ז"ל כתב דמשום דאין מזהירין ולא עונשין מן הדין אצטריך ע"ש וקשיא ליה דאין כאן עונש ולא אזהרה כלל אלא הודעה שהולד ממזר ואיברא ודאי שאחר שלמדנו שהוא ממזר יהיה מוזהר בבת ישראל מ"מ אזהרתיה מלא יבא ממזר וכו' וזה אינו אלא גילוי מלתא דכה"ג מיקרי ממזר ושפיר אתי בק"ו. ולעד"ן דכוונת רש"י ז"ל שזה דבוק עם מ"ש לעיל לא יקח וכולי אין לו בה ליקוחין. וידוע מאי דתנינן בקדושין כל שאין לה עליו קדושין וכו' הולד ממזר דהא בהא תליא וא"כ כל חייבי כריתות דהולד ממזר לא תפסי קדושין והיינו דקאמר רבינו בשלמא דחייבי מיתת ב"ד עושין הולד ממזר נפקא שפיר מק"ו דחייבי כריתות אמנם הא דכל חייבי כריתות לא תפסי קדושין מנ"ל אי מלא יקח ההוא בחייבי מיתת ב"ד כתיב מש"ה אתא וקאמר שאין בעריות מיתת ב"ד שאין בה כרת ואם כן ה"נ ילפי' כל חייבי כריתות מלא יקח:

פסוק ג

לא יבא ממזר לא ישא וכו'. לעיל גבי פצוע דכא לא הוצרך לפרש דמלתא דפשיטא דהתם א"א לפ' בענין אחר דמאי גריעותיה מכל המון ישראל הכשרים ולמה זה לא יהא בכללם לכל דבר רק בענין הנשואין הואיל ואינו ראוי להוליד אבל הכא גבי ממזר נימא דמש"ה קפיד קרא ולא כייליה בהדי פצוע דכא לומר שאינו דומה דהכא אינו ראוי לחשב בכלל בני ישראל הכשרים לכל דבר קמ"ל רש"י דליתא אלא ה"נ לענין נשואין הוא ולא כייליה בהדי פצוע דכא משום דלא דמי שזה דוקא בזכרים וממזר אפי' בנקבות. והא דהדר רש"י למכתב פירושו גבי עמוני משום דהתם ס"ד טפי להיותו זרע פסול שאינו ראוי ליקרב עם ישראל כלל מש"ה הדר ופי' דהתם נמי אינו אלא לענין נישואין וצריכי תרוייהו דממזר מיניה לא אתי דדילמא אדרבא ממזר גרע טפי שנוצר בעבירה ונימא דמיירי בכל ענין קמ"ל:

פסוק ה

על דבר על העצה וכו'. דאל"כ ליכתוב קרא על אשר לא קדמו ומאי דבר אלא מוכרח לדרוש על דבר ממש דהיינו העצה אך ק' דא"כ אשר לא קדמו מלתא באפי נפשה היא וכאילו כתיב ואשר לא קדמו וא"כ הו"לל דבר בקמ"ץ כי דבר בשו"א הרי הוא סמוך

ולפי הדרשה אינו אלא ענין בפ״ע ונראה דשפיר שייך הסמיכות וה״ק בא וראה עד היכן הגיעה שנאתם של מואבים כי עם היות דמעיקרא לא רצו לתת להם אפי׳ פת חריבה וקיתון של מים אלא בכסף מלא דנראה שהיתה עינם צרה מליתן להם אפי׳ מים ואפ״ה אח״כ כדי להחטיאם לא מנעו מלזבוח זבחי ריב לרוב ותקראן לעם לזבחי אלהיהן ועוד היו מוכרים להם בזול כנר׳ ממארז״ל שהיתה זקנה מבחוץ וילדה מבפנים זקנה אומרת בשוה וילדה אומרת בא ומדוד וטול ויין עמוני אצלה ומשקה אותו וכו׳ הכל בותרנות גדולה כדי להחטיאם. וז״ש על דבר מה שיעצו להפסיד ממונם להחטיאם עם היות אשר לא קדמו וכו׳:

פסוק י

כי תצא מחנה וכו׳ שהשטן מקטרג וכו׳. לאו דוקא שטן אלא לפי שהוא שטן הוא יצה״ר הוא מל״מ נקט הכי ור״ל דבשעת הסכנה שאדם מסוכן ועלול לחשוב מחשבות והרהורים רעים דהיינו במלחמה לפי ששם בנותיהם של גויים היו מתקשטין כדי להזנות אחרים עמהם ואם מידי עבירה יוצאים מידי הרהור אין יוצאין והיינו מאי דדרשי׳ מהך קרא דונשמרת מכל דבר רע שלא יהרהר ביום ויבא לידי טומאה בלילה ואז במחנה השטן שהוא יצר הרע נצב לריב ולקטרג שיסתכל בהן עד שיבא לידי דבר רע לפי׳ הוצרכה תורה להזהיר:

פסוק יג

מחוץ למחנה חוץ לענן. דלא דמי למחנה הנז׳ לעיל גבי בעל קרי דהיינו מחנה לוייה אבל הכא רוצה לומר מחוץ למחנה ישראל דהא לכל ישראל קאמר ויצאת שמה חוץ וע״כ היינו חוץ למחנה שלהם. והקי׳ בש״ח דהא משמת אהרן נסתלקו ענני כבוד עיין שם וכבר כתבתי בס״פ בלק דלק״מ דדעת רבי יהושע היא שחזרו בזכות משה:

פסוק טז

לא תסגיר כתרגומו דבר אחר וכו׳. לפי התרגום הוי פירושו עבד ישראל שנמכר לנכרי וברח ממנו ולהך פי׳ ק״ק דהיכי קרי ליה קרא לנכרי אדוניו ועוד כיון שהוא ישראל מאי שייך מאי דכתיב בתר הכי עמך ישב וכו׳ באחד שעריך וכו׳ הא ודאי ישוב אל אחוזתו ואל נחלת אבותיו דכיון דבר ישי הוא יש לו חלקו בארץ לכך מייתי דבר אחר אך לד״א נמי ק״ק דמה ענין לא תסגיר הוליל לא תחזיר ותו חוצה לארץ היכא כתיבא:

פסוק כ

לא תשיך וכו׳ ואחר כך אזהרה למלוה וכולי לא ידענא מאי אחר כך דאמר מר שהרי פי׳ זה דאם כספך לא תתן וכו׳ קדים לזה טובא שהוא בפרשת בהר סיני. ובר מן דין לא

ידעתי אמאי לא נקט קרא דמקמי הכי אל תקח מאתו נשך ותרבית ותמהני מהמפי ז"ל שלא העירו בזה:

פסוק כב

לא תאחר וכו' שלש רגלים וכולי ילפי' לה בפ"ק דר"ה ובביצה ובשאר דוכתי מקרא דס"פ ראה שלש פעמים וכו' בחג המצות וכו' דמכדי מנייהו קא סליק ל"ל למהדר ולממנינהו אלא לבל תאחר:

פסוק כד

מוצא וכו' ליתן עשה וכו'. לכאורה משמע דר"ל על ל"ת דלא תאחר דלעיל בא העשה כלומר דכשיעברו ג' רגלים עובר בעשה ולא תעשה. ומיהו ע"כ א"א לומר כן דבהדיא אמרו ברפ"ק דר"ה אמר רבא כיון שעבר עליו רגל אחד ה"ז עובר בעשה [ועמ"ש בס"פ פנחס על פי לבד מנדריכם]. ואם תאמר האי עשה דמוצא שפתיך ל"ל הא נפקא לן מובאת שמה והבאתם שמה הא מלתא פרכי' לה התם בר"ה ומשנינן חד דאמר ולא אפריש וחד דאפריש ולא אקריב וצריכא דאי אשמועי' אמר ולא אפריש משום דלא קיימיה לדבוריה אבל אפריש ולא אקריב אימא כל היכא דאיתיה בי גזא דרחמנא איתיה ואי אשמועי' אפריש ולא אקריב דקא משהי ליה גביה אבל אמר ולא אפריש אימא דבורא ולא כלום צריכא ע"כ נמצא דההוא דלעיל באפריש והך דהכא דכתיב מוצא שפתיך באמר ולא אפריש ומש"ה נמי איכא תרי לאוי בגי' רגלים חד לא תאחר והשני תשמור דהכא דאלא תאחר דלעיל קאי:

פסוק כה

ואל כליך וכו' מכאן וכו'. הפך רבינו סדרא דקרא והקדים לבאר ואל כליך קודם לכנפשך משום שזה הכרח למ"ש לעיל דבפועל הכתוב מדבר תדע דכתיב ואל כליך לא תתן הא לכלי של ב"ה תתן וזה לא שייך אלא בפועל:

פרק כד

פסוק א

כי מצא וכו' מצוה עליו וכו'. פי' דק"ל דאמאי כתיבי חד בלשון עתיד וחד בל' עבר אם לא תמצא חן בעיניו כי מצא בה וכו' לכך פי' דה"ק מצוה לגרשה מיד כדי שלא תמצא חן בעיניו לעתיד הואיל וכבר מצא בה ערות דבר:

פסוק ב

לאיש אחר אין זה וכולי דאל"כ לא ליכתוב אלא והיתה לאיש ול"ל אחר:

פסוק ג
ושנאה וכו' הכתוב מבשרו וכו'. דאל"כ הול"ל ואם שנאה מהו ושנאה לא סגי דלאו הכי ואף על גב דכתיב והלכה והיתה וכולי התם אצטרי לאשמעי' היא גופיה דאי בעי הך גברא למסכה אף על גב דמכוער איקרי איסורא מיהא ליכא אבל הכא מאי קמ"ל:

פסוק ד
אחרי וכו' לרבות סוטה וכו'. פי' אחר שקינא לה בעלה ונסתרה עד שתשתה מי המרים קאי עלה בלאו:

פסוק ה
אשה חדשה וכו' פרט למחזיר וכולי פי' מחזיר גרושתו מן הנשואין דאילו מן האירוסין לבד היינו אשה חדשה. ומ"מ איכא למידק בלישניה דרבינו שכתב שהיא חדשה לו ואפי' אלמנה דמשמע דמלישנא דחדשה משתמע אפי' אלמנה מאחר שהיא חדשה לו הואיל ולא כתיב בתולה אבל בגמרא פי' משוח מלחמה דף מ"ד תנינן אין לי אלא חדשה (ופירש"י בתולה) אלמנה וגרושה מנין תלמוד לומר אשה מ"מ א"כ מה תלמוד לומר חדשה מי שחדשה לו יצא מחזיר גרושתו ע"כ הרי דחדשה לא משמע אלא בתולה ומריבוייא דאשה הוא דמרבי' אלמנה ובדוחק יש לפי' כן לישניה דרש"י ז"ל:
לכל דבר שהוא צורך הצבא וכו'. משמע הא למה שאינו צורך הצבא אלא שאר צרכי העיר לא אמעוט אבל הרמב"ם ז"ל פ"ו מה' מלכים כתב ולא מתקן וכו' ולא נותן לפסי העיר ולא וכו' שום דבר בעולם עיין שם:

פסוק ו
רחים היא התחתונה וכו' לא יחבול וכו'. הפך רבינו סדר הפסוק לומר דאף על גב דרחים התחתונה ורכב העליונה דהא בלא הא לא סגיא לעשות מלאכתה מ"מ הואיל והן ב' כלים קאי לאו דלא יחבול אכל חד וחד ואי לקח שניהן לוקה שתים כדתנן בפי' המקבל:

פסוק ז
והתעמר בו אינו חייב וכו'. לאפוקי דלא נפרש דאו או קאמר או עימור או מכר כמו מכה אביו ואמו קמ"ל דתרווייהו בעי':

פסוק ח
השמר וכו' שלא תתלוש וכו' ולא תקוץ וכו' שקולים הם ויבאו שניהם דתרווייהו מחד טעמא הוו כדי שיוכל הכהן להבחין בין טומאה לטהרה:

פסוק יב
לא תשכב בעבוטו וכו'. דאילו כפשוטו מאי אירייא איש עני אפי' עשיר נמי אסור ממ"נ אי דלא יהיב ליה רשותא הו"ל גזלן ואי נמי יהיב ליה רשותא מ"מ אסור משום רבית:

פסוק יג

וברכך ואם אינו וכו'. שאם דוקא כשמברכו אז הויא ליה לצדקה הול"ל וברכך ותהיה לך צדקה אבל השתא דכתיב ולך תהיה וכו' ש"מ ענין בפ"ע הוא:

פסוק יד

לא תעשוק וכו' והלא כבר וכו'. ההרגש שמבחוץ דאטו לעני הוא דלא תעשוק הא לעשיר שרי ואמאי הא מ"מ גזל הוא:

מגרך זה גר צדק. אצטריך דלא נימא מאחיך ולא כל אחיך ונוציא גר צדק כ"כ התו' בפ' המקבל דקי"א:

בשעריך זה גר תושב וכו'. כדילפי' מקרא לגר אשר בשעריך תתננה ואכלה:

אשר בארצך לרבות וכו' דדרשי' לרבות כל שבארצך. ואם תאמר אמאי פסיק קרא בהך רבויי' דבהמה וכלים בין גר תושב לגר צדק הול"ל מגרך אשר בשעריך מארצך. וי"ל דא"כ ה"א דאשר בשעריך ודאי לאתויי גר תושב אבל בארצך ה"א דלאו לרבויי אתא לכל שבארצך מדלא כתיב אשר בארצך ועוד דכתיב בסוף וה"א דאינו אלא תנאה לומר שאינו עובר על לאו זה אלא בארצך אבל בח"ל אינו עובר אלא על לא תגזול ואע"ג דחובת הגוף היא דנוהגת אפילו בח"ל ה"א שאני הכא דגלי קרא משה"כ כתב רחמנא אשר בארצך באמצע בין הריבויי' ש"מ דהך נמי לריבוייא ועוד דהשתא שייך לכתוב אשר בארצך וממלת אשר מדרש כל אשר בארצך:

פסוק יט

ושכחת וכו' מכאן אמרו וכו'. בירושלמי פ"ו דפאה אית תנויי דנ"פל מהכא ואית תנא דמפיק לה מלא תשוב לקחתו עומר שיכול להגביה כולו כא' ולשאת על כתיפו יצא זה שיש בו סאתי' ועיין מ"ש בחבורי שושנים לדוד התם דתרווייהו צריכי:

למען יברכך ואף על פי וכו' הרגשו של רבינו מ"ש במצוה זו שנכתב מתן שכרה בצדה ומה גם דבתר הכי בפיאה ועוללות לא כתב הכי לכך משני דהכא נקטה לרבותא דאף על פי שבאה לידו שלא במתכוין וממילא דכ"ש בשאר מצות דבמתכוין. ומה שאמר אמור מעתה נפלה סלע וכו' אין להק' דשאני הכא דכשאח"כ נזכר ורואה ששכחה ואינו שב לקחתו נמצא שבזה מקיים מצות המקום אבל זה שאבד סלע לא היתה לו ידיעה אפי' בסוף אין זה כלום דהא בשכחה נמי זימנין דלא ידע לה כלל אפי' לבסוף ואפ"ה קבע לו הכתוב ברכה עכ"פ דלא תשוב לקחתו לא אתא אלא ללמד דלאחריו דוקא הוא שכחה והפ' סמך הברכה על לגר וכו' יהיה כלומר דמיד שהוא שכח לאחריו ובא העני ונטלו והוא לא ידע כלל אפ"ה יברכך אמור מעתה וכו':

פרק כה

פסוק א

כי יהיה ריב אמור מעתה וכו'. לאו משום דכתיב ונגשו אל המשפט הוא דנפקא לן דאין שלום יוצא דאדרבא הגשה אל המשפט היא סבת השלום כדכתיב וגם כל העם וכו' יבא בשלום אלא רוצה לומר סופם להיות נגשים אל המשפט שיתבע זה ויביא עדים שהכהו ויחוייב הלה מלקות [אי ליכא שוה פרוטה בנזק] דסמוך ליה ונגשו וכו' והיה אם בן הכות וכו' והיינו אין שלום יוצא כלומר אף על גב דמתחלה לא היה אלא ריב דברים בעלמא סופם לבא לידי קטטה ולחבול זה בזה. ודומה לזה לק' גבי כי ינצו אנשים:

והרשיעו וכו' למוד מן הענין וכולי זה א' מן הלאוין שאין לוקין עליהן והוא לאו הניתק לעשה ואיכא תו לאו שאין בו מעשה לאו הבא מכלל עשה לאו הניתן לאזהרת מיתת ב"ד לאו הניתן לתשלומין לאו שבכללות וכלהו שיתא איכא שפיר למעטינהו מהכא:

פסוק ב

במספר ואינו נקוד וכו'. ההרגש הוא דלפי שנשמע מפשוטו תיבה זו של במספר יתירה לכך מכריח ומפ' דר"ל במספר הסוכם לארבעים: אולם אני אדרוש טעמא מאי כתבה תורה הכי ומסרה לחכמים לדרוש ולפרש ומה היה חסר הכתוב אם היה כותב תשע ושלשים בפירוש ובהורמנותיה דקב"ה אימא ביה מלתא עפ"י הקדמת האור המופלא הארי"י ז"ל והביאה הרב הגדול מוהר"א מקראקא ז"ל בספרו מעשה רוקח במסכת שבת אמתני' דאבות מלאכות מ' חסר א' וז"ל שם שכבר כתבתי למעלה דשם הוי"ה הוי רה"י רחבו ארבעה אותיות וגבוה עשרה היינו במילוי י' אותיות והיינו במילוי ע"ב ס"ג מ"ה שבכל אחד מהם יש י' אותיות אבל במילוי ב"ן יש רק ט' אותיות וידוע דשם ע"ב באצי' ומילוי ס"ג בבריאה ומילוי מ"ה ביצירה ומילוי ב"ן בעשיה ושם שולטין הקליפות ביותר וז"ס הגמרא עמוד תשעה ורבים מכתפין עליו הוא רה"ר היינו במילוי ב"ן שהוא ט' אותיות ששם שולטין הקליפות בעשיה בסוד שכינה עמנו בגלות [ונלע"ד דדייק ל' מכתפין לומר דאפי' בעשיה אין להם אחיזה בג' ראשונות שהיא בחי' הראש רק עד הכתפים] וזהו בימי החול אבל בשבת בסוד עליית העולמות נעשה רה"י וגבהו עשרה שנכנס א' בתוך ר"ו כזה יו"ד ה"ה וא"ו ה"ה ונעשה בסוד ג"ן וכו' נמצא ביום השבת המילואים בסוד ארבעים שלימות והקלי' אינם שולטים עכ"ל. ממנו נקח למאי דקמן כי הנה נודע שהחוטא פוגם למעלה והפגם דאות שהוא בעשי' ה"ט ה' אחרונה של השם ב"ה שה"ה מילוי ב"ן כדאמרן והוא העמוד ט' שרבים הקלי' מכתפין עליו ע"י פגם החוטא. וז"ס המלקות לתקן פגמו אשר פגם במילואים שנמצאו שהם ט"ל ע"י החטא והשתא ע"י כח התשובה והמלקות יתוסף סוד האל"ף בשם ב"ן ויהיה ארבעים שלימים

כדאמרן. נמצא שבכתוב עצמו שם רמז והן מספר בענין ותיקון המלקות וסודו הנשגב. ועם דברינו נוכל להבין עומק פלוגתייהו דר״י ורבנן בענין זה דרבנן סברי שאינו לוקה אלא ט״ל ור״י סבר מ׳ שלימות והיכן לוקה את היתרה בין כתיפיו. והיינו דרבנן סברי שאינו לוקה אלא ט״ל דהיינו כפי מה שהוא בעת הפגם וממילא ע״י כוללות המלקות תמלא ותכונן סיהרא קדישא ויעשו במספר מ׳ ומ״מ אין להכות מכה אחת יתירה כנגד מילוי אל״ף של הוא״ו הואיל ואין בידנו לתקן זה באשלמותא עד לע״ל. ור״י סבר דאדרבה צריך ללקות מ׳ שלימות הואיל ותקון קצת עבדי׳ ע״י תשובה וז״ש היכן לוקה את היתירה בין כתיפיו היינו במקום שהרבים מכתפין כדלעיל. ועוד יש לפי דידוע סוד החסדים שבדעת שה״ס הכתפים ודעת ה״ס ר״ו כנודע מכוונת הלולב וזה שאמר בין כתיפיו כלומר בין הו״ו שם לוקה את היתירה למלאותה כזה וא״ו. ובזה יובן טעם היות ג״כ המכות משולשות שתי ידות מלאחריו כלומר על גבו מלמעלה י״ג מצד זה וי״ג מצד זה ושליש דהיינו י״ג מלפניו דהיינו למטה על לבו כי הלא במילוי ס״ג איכא וא״ו מלאה באלף וה״נ במילוי מ״ה וא״ו אחרת וכנגדם הן שתי ידות על גבו ובשליש שמלמטה על לבו תמלא וא״ו השלישית בשם ב״ן ויעשה ג״ן וכנגד ג״פ וא״ו הם ט״ל מכות וזה נוכל לומר שהוא טעם אחר אליבא דרבנן דא״צ טפי מט״ל. ועם הכתוב לחיים נבין כוונת הכתוב והיה אם ב״ן הכות הרשע כלומר אם פגם בשם ב״ן שהגביר החצי׳ עליו והפילו השופט והכהו לפניו כדי רשעתו שס״ת והכה׳ו לפני׳ו ה״ס ו״ו דשם ב״ן וה״ט דלא קפיד קרא לכתוב בהדיא אלא השליש שלפניו ואידך שמעי׳ מדיוקא לפי שעיקר הפגם הוא דוקא בשם ב״ן וזה כדי רשעתו (וגם כדי גי׳ ר״ל שה״ס שם ב״ן ה׳ אחרונה כידוע דבעת הפגם ה״ס דל) ובו צריך ביותר לתקנו ולמלאותו באל״ף ובזה יהיה במספר ארבעים. ותמצא עוד דר״ת במספר ארבעים יכנו לא יוסיף גי׳ ג״ן להורות על האמור. ואם ח״ו שגיתי באיזה דבר הוא רחום יכפר:

פסוק ד

בדישו יכול יחסמנו וכו׳. ההרגש הוא מ״ש בגמ׳ פי׳ הפועלים דהול״ל לא תדוש בחסימה ומשני דהוצרך לכתוב לא תחסום מ״מ ואח״כ כתב די״ל מה דיש מיוחד וכו׳ ומ״ש יצא הבודל וכו׳ אע״ג דכל אלו לא שייכי אלא באדם ולעיל כתב רבינו שור ולא אדם וא״כ מה צורך למעוטינהו מדיש כבר כתב הרא״ם ז״ל דמאי דממעט אדם היינו לומר שאינו לוקה ומ״מ מצוה איכא עי״ש:

פסוק ח

ועמד בעמידה. היינו לומר מכלל דעד השתא לאו בעמידה הוה דמאי דכתי' ודברו אליו היינו כמ"ש במשנה ובגמ' עצה ההוגנת לו והנך מילי לא שייכי בעמידה אדרבא בעו ישוב ומיתון:

פסוק ט

וירקה בפניו ע"ג קרקע. אצטריך דלא תימא מדלא כתיב לפניו אלא בפניו אימא בפניו ממש קמ"ל דלאו הכי וטעמיה דהא דרכיה דרכי נועם כתיב והא דלא כתיב לפניו נרא' דא"כ הוה משמע דבעי' דוקא לפניו ממש שיגיע בקרקע ויהיה נשאר לפניו קמ"ל דאינו מעכב אפילו לא הגיע לקרקע וכדאמרי' בגמ' גבי רקקה וקלטתו הרוח הוא ארוך והיא גוצה אפילו קלטתו הרוח איכא בפניו דכיון שיצא מפיה מיד היה בפניו היא ארוכה והוא גוץ בעי' עד דמטי להדי אפיה והדר אזיל ולהודיע כל זה הוכרח לכתוב בפניו:

אשר לא יבנה וכולי מכאן וכו'. ההרגש הוא דמנא ידעה אשר לא יבנה עוד לעולם דילמא בתר הכי ימלך לבו עליו ויבננה ומשני דשפיר קאמרה אשר לא יבנה דכיון שלא בנה שוב לא יבנה:

פסוק יא

כי ינצו וכו' סופן לבא וכו' ע"ש לעיל בפ' כי יהיה ריב וכולי ואם תאמר השתא תרתי למה לי וי"ל דחד בדרא דממונא וחד במילי בעלמא כגון מחמת להי"ר וכדומה:

פסוק יג

גדולה וקטנה גדולה כשמכחשת וכו'. דק"ל דממ"נ האיסור אינו אלא בחדא מנייהו שאם הגדולה מיירי שהיא כמדתה א"כ ליכא איסורא אלא בקטנה וכן הדין בהיפך ולפיכך משני תרווייהו לריעותא:

פסוק יח

אשר קרך וכו' דבר אחר וכולי לפי' קמא ק' דאדרבא לא היה דרך מקרה אלא בא ממקומו במזיד להכעיס כדכתיב ויבא עמלק ולפי' שני לא שייך כ"כ לשון קרך הול"ל טמאך ולפי' ג' הול"ל הקרך שהוא פועל יוצא לשלישי הואיל ורוצה לומר שהקרם בפני אחרים:

פרק כו

פסוק א

פירש"י ז"ל וירשתה וכו' מגיד וכו' דוירשתה היינו כיבוש וישבת בה היינו חילוק ואין להקשות דליכתוב וישבת בה דודאי משמע חילוק ולא בעי וירשתה לכיבוש דהא כיבוש קודם חילוק דא"כ הוה אמינא דאם חלקו מקצתם קודם כיבוש הכל יהיו חייבים בבכורים מש"ה כתיב וירשתה דכולה משמע דהיינו אחר גמר כל הכיבוש:

פסוק ב

מראשית וכו' נאמר כאן ארץ וכו'. ואהני קרא ואהני ג"ש דאי מראשית לחוד הוה דרשי' כי היכי דדרשי' מראשית דכתיב גבי חלה מראשית ולא כל ראשית דהאומר כל עיסתי חלה לא אמר כלום ולעולם דכלהו מינים חייבים בבכורים מש"ה אצטריך ג"ש ואי מג"ש דארץ ארץ לחוד ה"א אדרבא נילף לחומרא ארץ ארץ מערלה דכתיב כי תבאו אל הארץ ונטעתם כל עץ מאכל וכו' הילכך צריכי תרווייהו. ומאי דפירש"י הכא זית שמן ודבש היינו ללמד דאפילו ז' המינים לא כלן שוין וכדתנן אין מביאין לא מתמרים שבהרים ולא מפירות שבעמקים דצריך דוקא מהמובחרים שבמינם ולכך מפ' דמשו"ה כתיב זית שמן דהיינו זית אגורי וכו' כלומר משופרי שופרי וה"נ דבש אפקיה קרא בלשון דבש לומר שיהיו מהמובחרים שבתמרים. וה"ט דלא מסתייה לכתוב בחד מנייהו לימוד דבעי' מהמובחר ונילף כלהו מיניה אלא אצטריך תרתי תמרי וחד מאינך לומר דל"ד דמובחר של זה עמקים ומובחר של אלו הרים. והשתא א"ש דבפ' עקב פירש"י זית שמן זיתים העושים שמן והכא שינה מדהתם משום דהתם בשבח של כל א"י בכללותה מיירי קרא משו"ה לא מצי לפ' זית אגורי שלא כל הזיתים שבא"י היו אגורי ולכך נדחק לפ' העושים שמן דס"ס תיקשי והלא כל הזתים עושים שמן ולכך מפרש הכא דכתב רחמנא זית שמן ללמד על הבכורים שיהו מן המובחרים:

פסוק ג

אשר יהיה וכו' אין לך וכו'. והא דאצטריך למכתב הכי כאן בבכורים משום שחייבו הכתוב לבעל הפירות להעלותם וליתנם לכאן וכדכתיב ובאת אל הכהן וזה שלא כשאר מתנות כהונה שהכהן עצמו הוא המחזר אחריהם כמו התרומה שהוא מחזר אחריה לבית הגרנות וכאן הוא להיפך ושמא יאמר האומר מאחר שהבכורים אינן קרבן נמצא שאין בחיוב הבאתן רק כבוד הכהן ובשלמא אם הכהן יהיה גברא רבא אטפל עצמי בזה אבל אי לאו הכי יבא הכהן ויטלם כמו בתרומה ולכך הוצרך לכתוב קרא דוקא ובאת אל הכהן אשר יהיה בימים ההם יהיה מי שיהיה חייב אתה ליטפל בהבאתם. ובזה מתורץ מה שהק' הרמב"ן ז"ל שדרשה זו לא שייכא אלא בענין השופט שצריך לשמוע לו דיפתח בדורו וכו' אבל בהקרבת הבכורים פשיטא שצריך ליתנם לכהן שבימיו ע"כ ולפי האמור ניחא דאיברא דלא אצטריך לענין נתינת הבכורים עצמן ומ"מ אצטריך לענין ובאת וכו': **ואמרת וכו' שאינך וכו'**. פי' שהכתוב אומר שצריך שיאמר לכהן שהוא בא להגיד כלומ' לומר מקרא בכורים והוא כמו נטילת רשות ואי קשיא לך למה צריך זה ומשני דלפי שהכהן כל עבודתו אינה אלא לטובת ישראל דין הוא שלא תהיה כפוי טובה עמו ולא תתחיל לומר המקרא בכורים אא"כ ואמרת אליו תחלה שה"ז כעין נטילת רשות כדאמרן.

ותדע שזו כוונת רש"י מדלא הזכיר וגו' רק ואמרת אליו שאינך וכו' מוכח מזה דכוונתו לפרש למה הוצרכה זאת האמירה לכהן. וראיתי בילקוט דגריס ואמרת אליו ולא כפוי טובה ע"כ וגי' זו דייק טפי פירושנו:

הגדתי וכו' ולא ב"פ. לכאורה נראה אריכות לשון ללא צורך דהוה סגי לומר פעם א' בשנה דפשיטא שפעם אינה ב' פעמים ואי לא סגי לומר פעם אחת לימא פעם א' בלבד. אלא נראה דתחלה נתכוון רבינו למאי דתנן פ"ק דבכורים משנה ט' הרי שהביא ממין א' וקרא וחזר והביא ממין אחר אינו קורא וז"ש פעם א' בשנה. ומ"ש אחר כך ולא ב"פ כיון עוד למאי דתנן תו התם שאם אחר שהביא בכורים מכר שדהו הקונה אינו מביא עוד מאותו המין באותה שנה לפי שאין יכול לקרות משום דכתיב הגדתי היום והיינו דאתא לטפוי רש"י באמרו ולא ג"פ:

פסוק ה

וענית וכו'. אע"ג דבמתני' דסוטה מוכח מכאן דבעינן בל' הקדש מג"ש דועגו הלוים מ"מ רש"י לפום פשטיה מוקי והאמת דאף בקול רם איכא למשמע מהתם דמסיים קרא קול רם:

ארמי וכו' בקש וכו'. וה"פ דקרא ארמי כלומ' ארמי חשב בדעתו כאילו אבי היה כבר אובד אמנם מדלא כתיב הכי בהדיא ארמי חשב לאבוד אבי משתמע לקרא הכי ארמי עשאו אובד לאבי והטעם שהמחשבה נחשבה לו למעשה כך נראה לפי להך קרא ע"פ קבלתם ז"ל ואמלטה נא מקו' הראב"ע שהביא הרא"ם דמלת אובד אינה מהפעלים היוצאים והול"ל מאביד או מאבד ע"ש ואנן נימא שהם ז"ל מפ' אובד דהכא שאינו בינוני אלא שם התואר כמו ברכת אובד עלי תבא ויש הכרח לדבריהם שאם הוא פועל הול"ל בלשון עבר ולא מהבינונים:

במתי מעט בע' נפש. ה"ז פלא מאי קמ"ל זיל קרי בי רב ואפשר דכוונת רבינו ליישב דהול"ל במתי מעטים בלשון רבים ולכך משני דה"נ כתיב בע' נפש בל' יחיד והטעם כמ"ש רש"י שם שכלם עובדים לאל א' ויותר נראה לפי דכוונתו ז"ל לתרץ קו' בלשון הפסוק דהול"ל וירד מצרימה במתי מעט ויגר שם ותירץ דבמתי מעט כולל כל הע' נפש וכשירדו לא היו ע' רק כשנכנסו שנתוספה יוכבד ועוד משום ה"ט גופה דמתי מעט כולל כל הע' נפש שעל כלם הדר קרא למימר ויהי שם לגוי גדול ואילו כתב וירד מצרימה במתי מעט ה"נ מאי דכתיב בתר הכי ויהי שם לגוי גדול הוה משמע דלא קאי אלא על אותם שירדו עמו למצרים אבל יוסף שהיה שם מלפנים לא היה בכלל ברכה:

פסוק ט

ויביאנו וכו' ויתן לנו. וא"ת מאחר דכתיב אל המקום הזה דהיינו בה"מ מה צריך עוד ויתן לנו את הארץ וי"ל דאי לאו ויתן לנו וכו' הוה מפרשי' דויביאנו אל המקום הזה לא מיירי בבה"מ רק בכוללו' הארץ ועי"ל דתרווייהו צריכי ויביאנו אל המקום הזה כלפי הזמן שאחר בנין בה"מ וכלפי הזמן דמיד אחר כיבוש וחילוק עד בנין הבית שהיו מביאים בכורים מיד כדפירש"י לעיל ומקום הבאתן סתמא היה במשכן שילה כנגד אותו הזמן כתיב ויתן לנו את הארץ. ושוב ראיתי בספרי ומה ת"ל ויביאנו וכו' בשכר ביאתנו אל המקום הזה ויתן לנו את הארץ הזאת:

פסוק יא

ושמחת וכו' בזמן שמחה וכו'. דאל"כ הרי בבכורים לא שייך שמחה לגבי הישראל שהרי אסורים לזרים לכך פי' דר"ל בזמן שמחה וליכא למימר דמאי דכתיב ושמחת היינו כלפי השור שמוליכין עמהם והיה קרב שלמים כדתנן התם ולגבי בשר שלמים כתיב שמחה דהא אין זה מעכב להבאת הבכורים דאינו אלא למצוה בעלמא ומ"מ לר"י בן בתירא דפליג התם את"ק וסבר דאפילו בזמן שאינו של שמחה דהיינו אחר החג מביא וקורא לדידיה צ"ל דדריש ושמחת משום שלמים וכדאמרן וקרא למצוה ולא לעכב. וכן מצאתי להרמב"ם ז"ל בחבורו פ"ג. אך ק' דא"כ דאצטריך ושמחת לומר דטעונים קרבן מנ"ל למדרש לזמן שמחה. ואיברא דההיא דקרבן מג"ש הוא תפ"ל כמ"ש רמב"ם שם והוא מפורש בירושי' נאמר כאן ושמחת ונא' ברגלים ושמחת בחגך מה להלן קרבן וכו' מ"מ ק' דכיון דלאו מופנה הוא דהא אצטריך לכדאמרן איכא למפרך מה לרגלים שכן טעונים ברכה וכו' וי"ל דאי לא אתא אלא ללמד על זמן שמחה לא הול"ל ושמחת אלא בשמחה וכיוצא ולכך כתיב ושמחת ללמוד בג"ש כי היכי דהתם נמי כתיב ושמחת ואי לא אתא אלא לג"ש לימא ושמחת ותו לא בכל הטוב למה לי אלא לומר בזמן שאתה שמח בכל הטוב שמלקט תבואה וכו'. ודע דמ"ש רש"י שתחלת זמן הבאתם מעצרת לא הוי טעמא משום שמחה דהא קודם עצרת נמי איכא שמחה דליקוט התבואה מתחיל מניסן ומשקרה העומר הותר החדש מיד אלא טעמא שאין מביאין קודם לעצרת משום דשתי הלחם איקרו בכורים והם מתירים החדש במקדש וא"ת כיון דכתיב ושמחת דהיינו בזמן שמחה נימא דאחר החג תו אינו מביא כלל ומנ"ל דמביא ואינו קורא אטו בהך קרא דושמחת קריאה מי כתיבא לק"מ דמש"ה אהני קרא דמארצך דלעיל דדרשי' מניה כל זמן שמצוים בארצך והיינו עד חנוכה כדתנן התם שהרבה אילנות יש שנלקטים אחר החג עד חנוכה ולכך צריכים לאוקומי להך קרא דממעט אחר החג להבאה בלא קריאה:

אתה וכו' אף הלוי וכו'. וחייב נמי בקריאה לפי שיש להן ערי מגרש וכן הכהנים חייבין וכ"פ הרמב"ם שם:

והגר וכו'. דאל"כ למה הוצרך לפרט הגר הרי כתיב תורה אחת וכו' ולגר הגר אתכם אלא לומר שמשונה דינו והיינו אליבא דת"ק במשנה פ"ק אבל ר"י סבר דמביא וקורא ולדידיה היא גופה קמ"ל קרא לאפוקי מהך ס"ד. וכ"פ הרמב"ם שם:

פסוק יב

כי תכלה וכו' כשתגמור וכו'. וא"ת דילמא לאו הכי אלא ה"ק כשתגמור להפריש מעשרות של שנה השנית דהיינו בפסח של שנה השלישית דבהכי אתי בשנה השלישית כפשוטו דאילו למה שפירש"י הול"ל את כל מעשר תבואתך משנה הג' הא לא קשיא דע"כ אי אפשר לפ' כן דא"כ כיון דאכתי ליכא אלא מעשרות של ב' שנים הראשונות דפירות של שנה ג' עדיין לא נלקטו נמצא דליכא אלא מעשר שני אבל מעשר עני ליכא והיכי מסיים קרא ונתת ללוי ולגר ליתום וכו' א"ו בפסח של רביעית איירי:

פסוק יג

ואמרת וכו' התודה שנתת וכו'. לכאורה הול"ל שאתה נותן מעשרותיך אבל לפי האמת יפה כיון רבינו בלשון הזהב להודיע שהוידוי היה אחר ימים שכבר נתן המעשרות שהרי הביעור היה בע"פ אבל הוידוי היה במנחה בי"ט האחרון כדתנן בפ"ה דמעשר שני. ומ"ש רש"י לעיל בערב הפסח לא קאי אלא אביעור לבד:

בערתי וכו' מ"ש ונטע רבעי. אפשר דדרשי' לתרווייהו מקדש הקדש דהו"מ למימר קדש וכתב הקדש לרבוי ג"כ נטע רבעי:

וגם וכו' לרבות תרומות ובכורים. מתיבת גם דריש לתרומות בין תרומה גדולה בין תרומת מעשר דתרווייהו תרומה נינהו ומוי"ו דוגם מדלא כתיב גם מרבים נמי לבכורים דהנהו נמי ניתנים לכהנים כר"ש דמ"ו פ"ה דמעשר שני ולא חש לבאר בהדיא תרומה ותרומות מעשר כדתנינן התם לפי דסתמא דמלתא לא היה צריך לתת עכשיו אלא ת"מ דה"ג מסתמא הפרישה כבר דא"א לגרן שתיעקר אא"כ נתרמה כדאי' התם וכהן מחזר אחריה בבית הגרנות ושם ניתנת והא דכתיב ריבויא גבי נתינה ללוי והנך לכהנים ניתנים ל"ק דכהנים נמי איקרו לוים כדכתיב הכהנים הלוים דאתו משבט לוי:

ולגר וכו' מעשר עני. אע"ג דבמשנה שם איתא נמי הלקט השכחה והפאה לא חש רבינו לכתבם משום דמסיים התם שאין מעכבין את הוידוי אבל ק' אמאי לא מייתי מן הבית זו חלה כדתנינן ואפשר לפי שאינו קרוב לפשט הכתוב דמן הבית קאי על הקדש:

ככל מצותך וכו' ראשונה משנעשה דגן וכו'. כלומ' ולפיכך היא קודמת למעשרות אבל לא לבכורים דבכורים חל החיוב אף במחובר דמשו"ה תנינן שאם קרא עליהן שם במחובר א"צ לחזור ולקרוא עליהם שם משיתלשו:

פסוק יד

ולא בערתי כו' בין שאני וכו'. דאי לטומאת גברא בלחוד הול"ל לא בערתי בטמא ממנו ואי לטומאת המעשר בלחוד הול"ל טמא מאי בטמא ש"מ תרתי:

שמעתי וכו' הביאותיו לבית הבחירה. לכאורה הול"ל לירושלים דהא מעשר שני א"צ הבאת מקום אלא לירושלים. ובספרי ש"ל על המשנה עמדתי על זה וביארתי לפי שהוידוי צריך לאמרו בבית הבחירה ע"ש וכעת נ"ל עוד דמשום דמיירי קרא במביא מעשרותיו ששהא ב' שנים וסתמא דמלתא אינו מביא הפירות בירושלים שאין דרכם להתקיים כ"כ אלא כסף פדיונם הוא דמביא ועיקר מצות הוצאת כסף מעשר לקנות מהם שלמים עיין משנה ג' פ"ק דמ"ש מש"ה שייך שפיר לומר הביאותיו לבית הבחירה:

פסוק טז

ושמרת וכו' בת קול וכו'. המפרשים נדחקו בזה טובא מי הכריחו לפ' שהוא ברכה ולא צווי ע"ע. ולעד"נ בפשיטות שאם זה צווי נמצא שהוא כפול שהרי כבר אמר ה' אלהיך מצוך לעשות ואמאי הדר וכתב ושמרת ועשית א"ו אינו אלא ברכה. ומפני סמיכותו לבכורים דלעיל מייתי לה בבכורים ומיהו ה"ה לכל המצות דהא כתיב את החקים ואת המשפטים ועל כלם ב"ק מברכתו תשנה לשנה וכו':

פסוק יז

האמרת והאמירך אין וכו' ומצאתי וכולי. לכאורה אין דברי רבינו מובני' כלל דבתחלה קאמר שאין להם עד ואח"כ אמר שמצא להן עד מעיקרא מאי סבר ולבסוף מאי סבר ואמאי בתחלה קאמר עד מוכיח ולבסוף לא אמר מוכיח אלא עד ועוד הואיל ומצא להם עד שהוא מלשון תפארת ושבח מי הכריחו לפרשם מלשון הפרשה. ונראה דה"ק אין להם עד מוכיח כלומר עד ברור שיוכיח פירושו האמיתי לפי משמעו ולפי הענין נ"ל לפ' שהוא מלשון הפרשה. ואמנם מדברי רבותינו נרא' שפירשוהו מלשון שבח ממאי דאמור בריש חגיגה אתם עשיתוני חטיבה א' וכן משמע מלשון אנקלוס דתרגם חטבת ואהא מייתי ומצאתי להם עד יתאמרו וכו' אבל אינו עד מוכיח מתרי טעמי חדא דאין הענין נמשך באמרו שבחתו להיות לך לאלהים ועוד דא"כ הול"ל אמרת כמו שבחת ומאי האמרת דבשלמא לפי' הפרשה ניחא שכך מצינו לעולם לשון הבדלה והפרשה בלשון מפעיל אבל אם נפרש מלשון תפארת קשה קצת:

פרק כז

פסוק ט

היום הזה וכו' בכל יום וכו'. הכי איתא בברכות ס"פ הרואה ותמה אני מהגאון הרא"ם ז"ל שכתב לא ידעתי מאין הוציא זה וכו' ע"ש ואע"ג דהך דרשה כבר לימדה רבינו מקרא דלעיל היום הזה ה' אלהיך מצוך לעשות וכו' כמ"ש שם והכי איתא בילקוט התם והוא מהתנחומא נ"ל דצריכי תרווייהו דקרא דלעיל מיירי לענין מעשה המצות כדכתיב מצוך לעשות שלא יעשה המצות כמצות אנשים מלומדה אלא כאילו בו ביום נצטוה עליהם והכא לענין לימוד התורה כדכתיב הסכת ושמע וכדרז"ל עשו כתות כתות וכו':

פסוק יב

לברך את העם כדאי' וכו'. תרתי ק"ל לרבינו הכא חדא אעיקרא דמלתא מאי לברך דהא חזי' דליכא הכא בקרא אלא קללות ותו אמאי לא כתיב על הברכה כי היכי דכתיב על הקללה ותרווייהו רצה ליישב במאי דאמור רבנן בסוטה דאף על גב דלא כתיבה ברכה בהדיא מ"מ ברכה נמי הואי ועלה כתיב לברך ואי הוה כתב על הברכה ועל הקללה הוה משתמע דהנהו שבטים דסלקי להר גרזים דוקא הוי בכלל ברכה והנהו דעל גבי הר עיבל הם לבד בכלל קללה משו"ה כתיב לברך את העם כלומר כל העם בכלל דמשו"ה תנן אלו ואלו עונין אמן אבל בקללה לא רצה לומר לקלל את העם שלא להזכיר עליהם קללה וכדדרשי' גבי מה אקוב לא קבה אל ולכך כתיב על הקללה ולא חש למטעי דלפרש דהנהו שבהר עיבל לבד שייכי בקללה אם לא ישמרו דיגיד עליו ריעו לברך את העם. ומיהו איכא למידק הואיל ולפי האמת הואי נמי ברכה אמאי לא כתיבי ברכות בהדיא כמו הקללות. ונעל"ד דסתם קרא ולא פירש שלא ליתן מקום לפושעים דפשעי ואזלי באמרם דהואיל וכשעושה חד מנייהו לבד הרי הוא בכלל ברוך סגי בהכי ולא יחוש לשמור כל התורה דליכא שום מעליותא דהרי ברוך בכלל וברוך בפרט אפילו בחד מנייהו לחוד ולכך סתם ולא פי' אבל בקללות ביאר דאדרבא בזה יזהרו מכל חד וחד דאפי' בחד לחוד קים ליה בארור:

פסוק יח

משגה וכו' סומא בדבר וכו'. דאל"כ לימא משגה עור ותו לא בדרך למה לי א"ו דה"ק אותו שהוא עור בדרך כלומ' סומא בדבר:

פסוק כד

מכה רעהו וכו' ראיתי ביסודו וכו'. איכא למידק למה סמך רבינו דבר זה למ"ש תחלה על לה"ר הוא אומר ונלע"ד שכוונתו ז"ל דלפי דברי ר"מ הדרשן צ"ל שאלו הי"א ארורים יש לכל אחד שייכות לשבט אחד פרטי ואהא קאמר דלכי תידוק תשכח דהכי אך בתנאי

שתפרש מכה רעהו בסתר על להי"ר אלא שרש"י ז"ל לא רצה להאריך לדרוש היכי שייך כל חד וחד אחד שבטא שאין מדרכו להאריך באגדות אלא לפי ע"פ הפשט רק העיר רבינו למעיין לאוקמינהו. והשתא נחזי אנן לפום עניותין אי מסתייעא לן מלתא למדרשינהו. והנה ו' שבטים שבהר גרזים הלא המה שמעון ולוי ויהודה ויששכר ויוסף ובנימין כדכתיב קרא וכבר כתב הרב שכנגד שמעון לא כתב ארור. נמצא הראשון ארור אשר יעשה פסל וכו' שפיר שייך לשבט לוי דידוע שלא טעו בעגל לכך אמרו תחלה ברוך אשר לא יעשה פסל דקאי עלייהו ושוב אמרו ארור על המשנה מדרך אבותיו הלוים הכשרים. הבי ארור מקלה אביו וכו' נגד שבט יאודה דידוע שיאודה נענש בשביל שאמר לאביו הכר נא וכולי מדה כנגד מדה הכר נא למי החותמת וכו' ומשום דאיכא למיחש שמא שבט יאודה ילמדו לזלזל בכבוד או"א ויתלו עצמם באילן גדול לכך צום והזהירם ארור מקלה וכו'. ועי"ל כלפי מ"ש רז"ל על פסוק ויט עד איש עדולמי זש"ה בגדה יאודה וכו' כי חלל וכו' עד עדולם יבא כבוד יש' שלקח בת איש כנעני וזלזל בכבוד אבותיו שלא רצו לידבק בכנענים ואיכא מ"ד כנעני תגרא וכן פירש"י שם ופן יאמרו בני שבטו לא כי אלא כנעני ממש וירצו ללמוד ממנו לידבק בכנען ולזלזל בכבוד אבותם לכך אמר ברוך אשר לא יקלה אביו דהיינו יאודה דקושטא הוה דהוה תגרא ולעתיד ארור מקלה וכו' כדלעיל. ג' ארור מסיג גבול כלפי ישששכר דידוע אמרם על פסוק הקרב את קרבנו האמור בחנוכת המזבח בנשיא יששכר שהיה ראובן מערער כי לו נאה הקדימה עד שנאמר לו הקרב ושמא יאמרו זרעו דלאו על פי הדיבור היה אלא מדעתו נכנס והסיג תחום חבירו ויבאו ללמד ממנו להשיג גבול לכן נאמר ארור מסיג וכו'. ד' ארור משגה עור דהיינו עור בדבר שמשיאו עצה רעה כלפי שבט יוסף שא"ל שמע בני מוסר אביך כי כן עשה יוסף הצדיק שהיה יכול להשיא עצה רעה לפרעה שהיה עור בדבר ולא היה יודע שעתיד לבא הרעב ולא כן עשה אלא ייעצו לטובה ועתה ירא פרעה וכו'. ה' ארור מטה משפט גר נגד בנימין במ"ש ז"ל שדושנה של יריחו הניחוהו לבנימין שבה"מ יבנה בחלקו ובין כך נתנוהו לבני יתרו ולכך בא הצווי להם שלא להטות משפט גר ולהניחו להם עד בנין בהמ"ק. מכאן ואילך נגד ו' שבטים שבהר עיבל. ו' ארור שוכב עם אביו כלפי שבט ראובן שלא יאמרו דברים כפשוטן וילמדו ממנו וסמך מקרא זה לדלעיל מטה משפט גר וכו' בלי פסקא ביניהם ככלהו אידך להודיע האמת דמה שעשה ראובן אינו כפשוטו חלילה אלא שהטה משפט אותה הגרה האומללה דהיינו בלהה שבלבל יצועי אביו והסירה מאהל בלהה כמ"ש ז"ל. ז' שוכב עם כל בהמה כנגד גד דידוע שהעכו"ם עם הדומה לחמור ואמרו רז"ל בעירובין גבי יושבי צריפין על בנותיהן הוא אומר ארור שוכב עם

כל בהמה וכ״ש כנענית וידוע דהיתר יפת תאר במלחמה כנגד יצה״ר כדפירש״י שם. והנה שבט גד צריכים אזהרה ביותר על ענין זה לפי שהם ההולכים למלחמה בראשי גייסות כמ״ש על והחלוץ הולך לפניהם והם היו הפוגעים תחלה בבנות הערלים. ח׳ ארור שוכב עם אחותו כלפי אשר שהם צריכים אזהרה ביותר בענין זה דבשאר אינשי לא שכיח כ״כ שיזנו עם אחיותיהם לפי שנמצאו מקלקלין אותן כשתבאנה לכלל נשואין דכשלא ימצאו להן בתולים רעה תבא עליהם אבל שבטו של אשר שארז״ל על פ׳ וכימיך דבאך שלא היה להן דמים שכיח טפי שיחטאו לפי שלא יוכלו למצוא להן טענת בתולים דכלהו מסולקים מדמים וליכא הוכחה. ט׳ שוכב עם חותנתו נגד זבלון דשכיח בהו טפי מאינך לפי שבעליהן יוצאים תדיר מחוץ לעיר לסחורה כידוע מדרז״ל על פ׳ שמח זבלון בצאתך ונשיהם נשארות בבית וידוע מאמרם ז״ל הוי זהיר באשתך מחתנה הראשון. י׳ מכה רעהו בסתר על להי״ר ה״א כנגד דן שהוא היה הגדול שבבני השפחות והוא היה המגלה ליוסף ומביא להי״ר על בני לאה שקורין להם עבדים ושבטו צריכים אזהרה ביותר שלא ילמדו לספר להי״ר. י״א לקח שחד להכות נפש דם נקי נגד נפתלי שכשא״ל יאודה במצרים לרוץ ולמנות שוקי מצרים להחריבם א״ל מצרים אינו כשכם ולא רצה להרוג דם נקי וממנו ילמדו בניו:

פסוק כו

ארור אשר לא יקים וכו׳. זה נקשר עם הדיבור דלעיל שמנה י״א ארורים שזה אינו בכלל דכאן כלל את כל התורה:

פרק כח

פסוק ה

ברוך טנאך פירותך. שדרך ליתן בטנא כדכתיב גבי בכורים ושמת בטנא ולפי׳ זה משארתך כפשוטו העריבה כלומר ברכה בעיסה וכדמתרגם אנקלוס אצוותך. ומ״ש ד״א כי לפי׳ זה ק׳ דברכה דפירות כבר כתובה בקרא דלעיל ופרי אדמתך ולפי׳ שני נמי דהואיל והסל אינו אלא לסנן והמשקה אינו נשאר בסל אלא בכד אדרבא הול״ל ברוך כדך וכיוצא:

פסוק ו

ברוך וכו׳ שתהא יציאתך וכו׳. הק׳ הרא״ם ז״ל מה נעשה בארור אתה בבאך וארור אתה בצאתך והניחו חלק ולעד״נ כי הנה נודע שרשע חוזר ומתגלגל לתקן מעוותו נמצא שכשבא לעולם הרי הוא מלא עונות אשר פעל ועשה בגלגול ראשון והנה הוא ארור בבואו ואם אינו מתקן כלום ואדרבא מוסיף על חטאתו פשע הרי הוא ארור בצאתו:

פסוק כג

והיו שמיך וכו' מפי עצמו וכו'. אין ספק דודאי לא אמר משה מדעתו אפילו אות א' בתורה אלא ההפרש שאות' שבהר סיני מפי הקב"ה ממש לפיכך אותם הקללות אמרם משה מפי הקב"ה כלומר כאלו הקב"ה מדבר בעצמו וכיון שכן לא היה אפשר להקל בהם כלום ממה ששורת הדין נותנת כי היכי דלא לימרו קב"ה ותרן הוא. אבל הקללות הללו שהיו ב"פ מ"ט דהיינו צ"ח שהם כנגד מה שנשנו באהל מועד ונשתלשו בערבות מואב ופעמים הללו מפי משה שמעו לכך גם הקללות היו מפי משה כלומר בלשון כאילו משה אומר מפי עצמם כן ע"ד הנבואה שידע שכן יהיה והילכך היה מציאות ויכולת להקל בהם דלא נפיק מינה חורבא ולעולם הקולא מהקב"ה נצטוה:

פסוק ל

ישגלנה לשון וכו' והכתוב וכו'. פי' הש"ח דהול"ל ישכבנה אלא שכינוי זה של ישגלנה הוא לשבח כלומר שלא ישכב אותה דרך זנות אלא לפלגש ע"כ וזה להיפך ממכוון רש"י ממש וכמבואר להדיא בגמ' ספ"ג דמגלה ת"ר כל המקראות הכתובין בתורה לגנאי קורין אותן לשבח כגון ישגלנה ישכבנה ע"ש וא"ת ומהו השבח הזה דמאי איכא בין ישגלנה לישכבנה בשלמא לפי' אחד דפירש"י התם דשגל לשון כלבתא ניחא אבל לאידך פירוש שהוא מה שפי' כאן לשון פילגש מאי בינייהו וי"ל דלשון ישכבנה סתם אינו כ"כ גנאי דאיכא למשמע שהוא יגרשנה ואחר ישכבנה בהיתר אבל הכתיב ישגלנה מוכח דלפי שאין תופסין בה קדושין להיותה ארוסה לכך יקחנה השני לפילגש בלא קדושין והוא גנאי טפי:

פסוק מט

כאשר ידאה הנשר פתאום ודרך וכו'. כלומר דמה שדימהו לפריחת הנשר י"ל בחדא מתלת מילי אם לביאה פתאומית בלי שום הזמנה וגיזום כדי שלא יוכלו להשמר וע"ז דימהו לנשר שפתאום בא מבלי שתקדים ידיעה. ועוד אפשר להיות הדמיון דכשם שהנשר עולה ופורח בגובה למעלה ומצליח על כל העופות שאין שום עוף משתוה אליו כך זה יבא דרך מצלחת ויש עוד דמיון אחר ברור דהיינו על המהירות כשם שהנשר פורח מהר וכיון דכל זה שייך אין היקש למחצה ונימא דלכלהו איתקוש:

פסוק נד

הרך בך הרחמני וכו'. עיין בראי"ם ז"ל דגריס ד"א בדיבור זה שיש ב' פירושים ע"ש:

פסוק נו

תרע עינה וכו' הגדולים. ז"ל הרא"ם ז"ל כי הקטנים נזכרים אח"ז במאמר ובבניה אשר תלד ע"כ. נראה שהוא ז"ל לא הוה גריס כגי' ספרים דידן דפי' בסמוך ובשליתה בנים

הקטנים והאמת דק' לגי' ספרינו דא"כ דשליתה היינו בנים קטנים ובבניה אשר תלד דכתיב בתר הכי במאן קא משתעי שהרי כבר נזכרו בין גדולים בין קטנים. והיה נראה דט"ס הוא וכצ"ל ובשליתה בנות הקטנות והשתא א"ש דובבניה דבתר הכי בבנים הקטנים וכדברי הרא"ם. ומיהו מדחזי' דאנקלוס תרגם ובשליתה ובזעיה בנהא משמע דבין בנים בין בנות הקטנים נכללים בכלל שליתה ואפשר דמאי דכתיב בתר הכי ובבניה אשר תלד ר"ל גם אותם שתלד אחר המצור אבל זה דוחק. אלא העיקר דה"פ תרע עינה בבנה ובתה הגדולים ובשליתה בנים ובנות הקטנים וכל זה מדבר על הנותרים שתרע עינה בהם מליתן להם חלק. ושוב קאמר דכ"ש כי תרע עינה בבניה אשר תלד היינו על אותם שאוכלת והיינו דמסיים בהו כי תאכלם בחוסר וכו':

פסוק נט

ונאמנות לייסרך לקיים שליחותן. נראה דרצה לומר בזה מ"ש רז"ל שהן נאמנות לישב כ"כ זמן עד שנשלם ליפרע אותו העון שבאו עליו וכיון שעשו שליחותן אזדי להו ממילא:

פסוק ס

אשר וכו' מפני המכות וכו'. לפי"ז לא ידענא אמאי כתיב מדוה בה"א לבסוף שהוא לשון יחיד:

פסוק סא

יעלם לשון עלייה. והוא מההפעיל והמ"ם כינוי הרבים ואף על גב שדרך לינקד העין בשב"א פת"ח מצינו פעמים בשו"א נח. אבל בס' הזהר ביארו מלשון העלם והמ"ם שרשית ואמרו שכאן רמוז הנחמה שצריך להיות בסוף התוכחות כמו שהוא גם כן בפ' בחקותי. ונראה הכרח לזה מחטפו"ת העי"ן ועוד דאם לקללה לא הול"ל בלי עלייה אלא ישימם או יתנם וכיוצא בזה:

פסוק סו

חייך תלואים וכו' כל ספק תלוי וכו'. יש חסרון הניכר בדברי רבינו דקאמר כל ספק תלוי וכו' ולא אמר מאי הוי כל ספק תלוי. ומ"ש ורבותינו דרשו וכו' הם ז"ל אמרו והיו חייך וכו' זה הלוקח תבואה משנה לשנה ופחדת לילה ויומם זה הלוקח תבואה מע"ש לע"ש ולא תאמין בחייך זה הסומך על הפלטר ורש"י לא חש להאריך:

פסוק סז

בבקר וכו' ויהיה הערב וכו'. דליכא למימר מי יתן ערב הבאה דאטו מי ידע מה תהא עליה והיכי שייך לומר שיתאוה מי יתן ערב ודילמא גריעא מבקר א"ו לשעבר מיירי:

פרק כט

פסוק ג

ולא נתן ה' וכו' דבר אחר וכו'. דאילו לפי' קמא לא שייך לומר ולא נתן ה' לכם וכו' עד היום הזה שזה דבר הבא מצד בחירתם ולא מאת ה' כאומרם ז"ל הכל בידי שמים חוץ מיראת שמים ולפי' השני נמי ק"ק דהא דאמרי' שאין אדם עומד על סוף דעת רבו אלא עד ארבעים שנה אין הכוונה עד מ' של לימוד אלא עד שיגיע לשנת הארבעים של ימי חייו וכההיא דתנינן בן מ' לבינה וא"כ מאי שייך לומר עד היום הזה והלא קודם לכן נמי הגיעו למדרגה זו קצת מנייהו ולא מלתא פסיקתא היא לכלהו ביחד דכיילינהו לכלהו בחדא מחתא אלא זמנים הרבה יש כל א' לפי ימי שני חייו:

פסוק ט

פירש"י ז"ל אתם נצבים מלמד וכו'. פירוש דק"ל תרתי חדא אמאי כתיב לשון נצבים הול"ל יושבים או עומדים ותו מאי דכתיב היום וכי בו ביום הקהיל אותם והלא מתחלת הספר כתיב אלה הדברים וכו' אל כל ישראל ולכך משני דמאז כינסם והיו עומדים לפניו אבל עתה ביום מותו כנסם לפני הקדוש ברוך הוא להעבירם בברית וכל זה לפי פשוטו כי כפי המדרש יתבאר לקמן:

ראשיכם וכו'. ההכרח מבואר דאילו שבטיכם ממש למה לי לקמן כל איש ישראל. ומיהו ק' לפי"ז דהול"ל ראשיכם לחוד אי נמי ראשי שבטיכם וי"ל דה"ק שבראשים עצמם היה להם חשיבות בקדימה ולא כלם בערבוביא אלא לפי סדר השבטים זה אחר זה ממ"ש רש"י ראשיכם לשבטיכם כלומר ראשיכם לפי שבטיכם:

זקניכם וכו' החשוב וכו'. וה"נ טפכם נשיכם דבתר הכי הוא בהדרגה דקטנים חשיבי טפי מנשים שסופם לבא לכלל חיוב משא"כ נשים:

פסוק י

מחוטב וכו' מלמד וכו' הכרח רבינו דאל"כ ממ"נ מי היו אלו בין אם היו מישראל בין אם היו גרים הרי שניהם נזכרו כל איש ישראל וכו' וגרך וכו' ומשני דגריעי מגרים שבאו כנעניים וכו' ואין הכוונה שבאו בערמה שהרי לא היו צריכין לזה דמצו' לא תחיה כל נשמה לא נצטוו אלא לאחר שעברו את הירדן. ומ"ש ויעשו גם המה קאי הגם על העשיה בלבד לא על ההערמה כמ"ש הרב נח"י ודלא כהרא"ם ע"ע. ונ"ל דמגופיה דקרא מוכח מדלא כתיב ויעשו בערמה גם המה אלא ויעשו גם המה והדר בערמה מוכח דלא קאי אלא אעשיה. ומה שנתנם משה חוטבי עצים וכו' נראה שהיה לפי שהכיר שלא באו להתגייר אלא מחמת יראה ולכך רצה להבדילם משאר גרים. ומיהו לא גזר אלא על ההוא דלא כדאיתא ביבמות דע"ט. ואיכא למידק אמאי כתיב מחוטב עציך עד שואב מימיך

הואיל ותרווייהו הוו באותן הכנעניים והול"ל חוטב עציך ושואב מימיך. ואפי' דמ"מ לאו כל חד הוה עביד לתרווייהו אלא הוו בהו חוטבי עצים והוו בהו שואבי מים ואותם השואבי מים גריעי טפי אף על גב דאין הטורח כ"כ כמו חוטבי עצים משום דבאותם הימים היה מנהגם שלא היו שואבי מים רק הבנות והנערות כדאשכחן גבי רבקה ובנות אנשי העיר יוצאת לשאוב מים וכן ברחל ובבנות יתרו והללו שנתייחדו לאומנות נשים גריעי טובא ולכן כתיב מחטב וכו' עד וכו':

פסוק יב

למען וכו' כל כך וכו'. דלכאורה נראה דה"ק אשר ה' אלהיך כורת וכו'. ומהו הברית להקים אותך היום לו לעם וכו' אלא דא"כ אין ל' למען נופל וכדרך שהק' רש"י על תרגום אונקלוס בפרשת וירא בפ' כי ידעתיו למען אשר יצוה וכו' ולכך רצה לפ' דאה"נ שאין זה הברית אלא טעם למה נכנס וכו'. ומ"ש במדרש אגדה למה נסמכה וכו' נראה דמדרש זה סבר כדאיתא נמי במדרש קהלת רבתי על פ' אני קהלת וכו' וז"ל ודכוותיה אתם נצבים היום זה היה ראוי להיות תחלת הספר אלא שאין מוקדם ומאוחר בתורה ע"כ דסברי רבנן דכינוס זה הוא הכינוס עצמו דמתחלה כשבא להוכיחם ולבאר להם את משנה התורה ומיהו משום דודאי מאי דקי"ל אין מוקדם ומאוחר בתורה הכוונה לומר דמאיזו סבה כדי לדרוש מסמיכות זה איזה דבר לכך לא הקפידה תורה בסדר זמנים דאין מסתבר כלל דאין מוקדם וכו' ובמקרה נכתבו הדברים שלא כסדרן בלי שום טעם חלילה לומר כן וכדכתיב' בכמה דוכתי והילכך בעי השתא ולמה נסמכה פ' נצבים לקללות הואיל והול"ל בראש הס'. ומ"ש ק' קללות חסר ב' חוץ ממ"ט וכו' קשה דכי היכי דקאמר חוץ ממ"מ ולא קאמר חוץ מנ' חסר א' ה"נ הול"ל צ"ח ואמאי קאמר ק' חסר ב'. והאמת שעמדתי למנין הקללות דבפ' דלעיל ומצאתי שהם ק' דוקא לפי הנראה ואמנם י"ל דתרתי מנייהו אינם נכנסים במנין דהיינו והיו שמיך וכו' והארץ אשר תחתיך וכו' שב' הללו הן הנזכרים בת"כ ונהפכו כאן קצת לברכה כמ"ש רש"י שם ולכך אין למנותם והיינו דקמ"ל במ"ש ק' חסר ב' (ועיין בספרי שושנים על המשנה כיוצא בזה במאי דתנן אבות מלאכות מ' חסר א') ומ"ש עוד והקללות והיסורין מקיימין אתכם ומציבים אתכם לפניו יש לדקדק דלכאורה הל' כפול דהיינו קללות היינו ייסורין היינו מקיימין והיינו מציבים. ונלענ"ד דתרתי מיני טובה נמשכים מהתוכחות חד דבשמיעת גזומי הקללות מיישרים ארחותם מפני יראת העונש ובזה לא יבאו לידי חטא אלא ישארו קיימים בצדקתם. ואפי' יארע שיחטאו ויתקיימו התוכחות ואז נקראים יסורין שנהפכו כבר ליסורין בפועל ס"ס אין זו רעה להם אלא טובה ובריך רחמנא דשקליה למטרפסיה בהאי עלמא דעכ"פ לא יעשו

בהם היסורין כליה אלא אדרבא ע"י מתכפרין כל עונותיהם וכדאמרי' ברפ"ק דברכות נאמר ברית במלח ונאמר ברית ביסורין מה ברית וכו' אף ברית האמור ביסורין ממרקין עונותיו שלא אדם. נמצא שהיסורין מציבין אותם כבתחלה קודם החטא. ומ"ש ד"א לפי שהיו וכו' היינו דלפי' ראשון ק' דאיך נמשך אחר כך ראשיכם וכו' טפכם וכו' לעברך וכו' ולפי' בתרא נמי ק' דהול"ל הצבתי אתכם וכו' ולא אתם נצבים:

פסוק יד

ואת אשר וכו' עם דורות וכו'. דאל"כ הא כתיב לעיל כל איש ישראל. והק' הש"ח בשם הג"מ דמאחר שלא היו בעולם איך אפשר לכרות עמהם ברית והלא אינם בעולם ונדחק לתרץ עם מאי דקי"ל אין ב"ד יכול לבטל וכו' אא"כ גדול ממנו וכו' ואחר המחילה נראה דאשתמיטתיה ש"ס ערוך בפכ"ב דשבת דקמ"ו דאף על גב דאינהו לא הוו מזלייהו הוו דכתיב ואת אשר איננו פה וכו' ע"ש:

פסוק טז

עץ ואבן אותן וכו'. דאל"כ הכי הול"ל ותראו את שקוציהם ואת גלוליהם אשר עמהם עץ ואבן כסף וזהב:

פסוק יח

למען ספות וכו' וכן ת"א וכו'. והיינו נמי דה"א לעיל שרש פורה ראש ולענה חטאין או זדון כלומר שאפילו יהיה תחלתו בשוגג לבסוף יתוסף על הזדון. ואפשר שלזה כיון רש"י במ"ש לעיל מפרה ומרבה רשע בקרבכם כלומר שהוא יהיה להפרות ולהרבות רשע שיתוסף לו החטא על הזדון:

פסוק כ

הכתובה וכו' מוסב אל הספר וכו'. והטעם לשנוי זה דלעיל אמרו משה ימים רבים קודם מותו ועדיין לא נשלם ספר התורה ליכתב ולכך לא שייך לומר ספר הזה דכיון שעדיין חסר אין קדושתו כקדושת ס"ת אלא דעכ"פ תורה היא אבל כאן שכבר הגיע יום מותו וכדפירש"י בריש הפי' שכנסם משה ביום מותו ובו ביום סיים משה לכתוב הס"ת שייך לומר ספר הזה:

פסוק כה

ולא חלק וכו'. פי' דק"ל דהול"ל ולא חלקו להם שהרי על ע"ז רבים מדבר כדכתיב אלהים אשר לא ידעום בלשון רבים ולכך מוכרח לפי' דלא חלק קאי על הקב"ה שלא נתנם לחלקם ומעתה יש מקום לפי' לא ידעום לא ידעי בהם גבורה והיינו דהיפך רש"י סדר הפי' ושוב קאמר ואנקלוס תרגם וכו' כלומר אבל אנקלוס לפי שהוא מפרש על ולא חלק מה שאנו מפרשים על לא ידעום הילכך אייתר ליה לא ידעום והוכרח לפרשו

כפשוטו לא ידעונין דאל"כ הוא כפל ומעתה קשה על התרגום אמאי כתיב חלק בלשון יחיד ולכך מפי דה"ק אותו אלוה שבחרו וכו' ומ"ש לא ידעום לפי פי' אנקלוס דמפי לא ידעתון צ"ל דהוי פירושו על דרך מה שפירש"י בפי' ראה על פי' אשר לא ידעת וכו' דבר זה גנאי גדול לך שאפילו האומות אינם מניחים מה שקבלו ויש להם ידיעה מאבותיהם:

פסוק כח

הנסתרות וכו' נקוד וכו'. והטעם שבאו במספר י"א נקודות כבר כתבו התו' ז"ל בסנהדרין רמ"ג שהם כמנין האותיות של לה' אלהינו לומר לך דהנגלות נמי תחלה היו לה' אלהינו קודם שעברו את הירדן ושמעו י"א ארורים בהר גרזים והר עיבל ונעשו ערבים זה לזה:

פרק ל

פסוק ג

ושב וכו' הי"ל והשיב וכו'. ההרגש שמבחוץ הוא דתרי זימני כתיב ושב ה' אלהיך וכו' ושב וקבצך וכו' ותרתי ל"ל ומשני דמשו"ה כתיבי תרי חד לעצמו וחד לישראל אלא דהשתא ק' דא"כ חד הול"ל ושב וחד והשיב ולכך מסיים באמרו וע"ל שגדול יום וכו' והילכך אפי' לגבי דישראל שייך למכתב ושב ועל זה הביא רבינו ראיה באמרו ואף בשאר האומות מצינו כן והתם ודאי לא שייך חלילה לומר ששכינה עמהם אלא מוכרח לפי כלפי הקושי וכו' ונמצינו למדין דמה שדרשו בכאן ששכינה שרויה עם ישראל עיקר ראייתם מיתורא דקרא דאילו מדלא כתיב והשיב ליכא ראיה שהרי אף באומות מצינו כן א"ו כדאמרן:

פסוק יב

לא בשמים וכו' היית צריך לעלות וכו'. ק' דהא הכתוב אומר מי יעלה לנו השמימה ויקחה לנו ואמאי רש"י שינה הענין ואמר לעלות אחריה וללמדה ע"כ ונראה דידוע דתורה שבע"פ נפקא מגו תורה שבכתב והכתוב אומר כלפי תורה שבכתב מי יעלה וכו' ויקחה לנו כלומר יקח התורה שבכתב וישמיענה אותה כלומר פירושה דהיינו תשבע"פ והיינו דקאמר רש"י אתה צריך לעלות וללמדה כלומר ללמוד פירוש התורה ועי' לק' בסמוך:

פסוק יד

כי קרוב וכו' התורה ניתנה וכו'. אפשר שרבינו הרגיש קושי גדול בפי' דתחלה קאמר כי המצוה וכו' לא נפלאת וכו' ויקחה וכו' הכל בלשון נקבה ובתר הכי קאמר כי קרוב אליך וכו' לעשותו ושני קרא בדבוריה מנקבה לזכר ואמאי עביד הכי. אלא נראה דתחלה קאמר כי המצוה וכו' לא נפלאת וכו' כל זה קאי כלפי לימוד התורה שבע"פ וידוע שהיא נקרא מצוה וסודה בעלמא דנוקבא כנודע לי"ח והיינו דקאמר לא נפלאת וכו'

כלומר מי ישמיענו פירושה כדלעיל וע"ז מסיים קרא כי קרוב אליך וכו' בלשון זכר דקאי אתורה שבכתב והיינו דרצ"ל כי קרוב אליך תשב"כ שבאמצעותו תוכל ללמדה לתשבע"פ דהויא פירושה ולכך מסיים קרא בפיך ובלבבך ר"ל תשב"כ הוא קרוב דבזה סגי שתשעבד פיך ולבבך לעשות לתשב"כ כלומר להבין ולעשות את כל דברי התורה הזאת:

פסוק יט

העדותי וכו' ד"א דאילו לפי' קמא ק' דהול"ל אעיד בכם שהרי אכתי לא העיד עד אחר כך ולפי' בתרא ק' דלא שייך לשון עדות בזה ותו דהול"ל העידותי לכם א"נ עליכם:

פרק לא

פסוק ב

פירש"י לא אוכל וכו' יכול וכו'. ההרגש שמבחוץ בלשון הכתוב המכריח הפירוש הוא דהול"ל אינני יכול שהוא בינוני כי לא אוכל משמע לשון עתיד ומאן אמר ליה שלא יוכל עוד שיותש כחו ולכך משני שפיר שאין פי' לא אוכל על אפיסת הכח שהרי כתיב לא כהתה עינו ולא נס לחה. ופירש"י בסוטה דף י"ג לחלוחית כחו ותו מייתי התם ראיה מדכתיב ויעל משה מערבות מואב וכו' ותניא י"ב מעלות היו שם ופסען משה בפסיעה אחת ועל זה מתרץ שפיר דה"ק יודע אני שכך יהיה ששוב לא אוכל בודאי כי כה אמר ה' אלי ועל זה הוא דמסיים רש"י וה' אמר אלי זהו פי' לא אוכל כלומר דבלא זאת לא יתיישב מלת לא אוכל בלשון עתיד. והיינו נמי דכתיב בתר הכי אנכי היום היום מלאו ימי ושנותי כלומר שכך אמר לי הקדוש ברוך הוא. וה"ט דשנה רש"י הסדר של הפי' דמקמי הכי אם היה מפרש אנכי היום היום מלאו וכו' היה מקום להקשות מנא ליה שמלאו שנותיו לכך מייתי תחלה הא דוה' אמר אלי וכו' ושוב פי' היום מלאו וכו' שר"ל וגם זה בכלל האמירה. וכל זה נמשך למ"ש תחלה לא אוכל עוד וכו' ושוב מייתי דבר אחר. והוא דהוצרך לבי' פירושים דאילו לפי' ראשון נמצא שדברים אלו לא אוכל עוד לצאת ולבוא מיותרים לגמרי שהוא עצמו מ"ש אחר כך וה' אמר וכו' ולפי' שני אינו מתיישב לפי הפשט דלמאי נ"מ הוצרך להודיע' השתא שנסתמה ממנו החכמה:

פסוק ו

לא ירפך לא יתן לך וכו'. פירוש דכל רפיון בודאי צריך לבא בלשון מפעיל לפי שהקל ממנו הוא פועל עומד וכמ"ש רש"י בפרשת ואתחנן על פסוק לא ירפך ולא ישחיתך עיין שם דהתם נמי פי' כמו הכא ואין לפי' לא ירפה אותך בידיו דפשיטא מהיכא תיתי זו תורה וזו שכרה לכך צריך לפי' הכינוי במקום לך ויהיה פירושו לא יתן לך רפיון כלומר לא

יפרישך ממנו דאז ממילא היה בא לך הרפיון. והרא"ם ז"ל נדחק למה פי' הרב כאן שלא כשאר מקומות ע"ש ואחר המחילה א"צ לדבריו דנראה דשכח פירש"י בפרשת ואתחנן:

פסוק ט

ויכתוב וכו' כשנגמרה וכו'. תרתי מילי כיוון רבינו ליישב חדא דלא כדמשמע פשטיה דקרא דהשתא הוא דכתב כל התורה ביחד שהרי כבר היה כותב כפעם בפעם מה שהיה שומע ולמ"ד תורה מגלה מגלה ניתנה כדאיתא בגטין ורש"י הכי נקט כנראה מדבריו בפרשת משפטים על פסוק ויקח ספר הברית וכו' א"כ אפילו כמ"ד חתומה ניתנה אתיא עיין בתו' שם. והשתא מ"ש רבינו כשנגמרה וכו' כלומר שהיתה כתובה אלא שמחוסרת גמר מלאכתה והשתא כשנגמרה וכו' ועוד בא לפי רבינו מ"ט נתנה לבני לוי טפי מכל ישראל ומשני לפי שהם בני שבטו. ואף על גב דסיפיה דהך קרא כתיב נמי ואל כל זקני ישראל צריך לפרש דה"ק ברישא נתנה דוקא אל הכהנים הלוים והדר כשבאו ישראל וא"ל מה אתה משליט וכו' כדפירש"י בפרשת תבא על פסוק ולא נתן ה' וכו' הדר יהבה נמי אל כל זקני ישראל:

פסוק יא

תקרא וכו' המלך וכו'. פי' דהול"ל תקראו ומשני דקאי על יהושע הנזכר לעיל ויקרא משה ליהושע ולדידיה קאמר תקרא שאתה מלך וכן מי שישמש תחתיך וכ"כ התיו"ט בסוטה:

פסוק יב

האנשים וכו' והטף למה וכו'. דליכא למימר דהטף נמי בכלל שמיעה ולמידה דבטף גדולים קצת איירי דהיינו בהגיעו לחנוך דהא משו"ה הדר איכפל קרא למכתב ובניהם וכו' ישמעו ולמדו דהשתא ממילא צריכין לפי' הטף דברישא בבנים קטני קטנים ואם כן ק' למה באין ומוכרח לומר לתת שכר וכו' וא"צ למה שנדחק הש"ח בשם הרג"א ע"ש:

פסוק כא

כי לא תשכח וכו' הבטחה וכו'. דאף על גב דפשטיה דקרא על השירה קאי ולא על התורה י"ל דנדרש כן באחד מי"ג מדות והיינו דהשירה בכלל כל התורה ויצאה מן הכלל ללמד כי לא תשכח וכו' לא על עצמה בלבד יצתה אלא ללמד על הכלל כלו דהיינו תורה כלה. ומ"ש רש"י שאין משתכחת לגמרי דייק לומר כן כלומר דאף על גב שלא תמצא הלכה ברורה כמ"ש ז"ל על פי' ישוטטו לבקש וכו' מ"מ אינה משתכחת לגמרי והיינו כפי דברי רשב"י בגמ' דשבת:

פסוק כו
מצד וכו' נחלקו וכו'. כח מחלוקתם זוהי דמ"ד בחוץ דייק מדכתיב מצד ולא כתיב בתוך ומ"ד בפנים מדלא כתיב בצד אלא מצד מוכח דר"ל בתוכו מן הצד:

פסוק כח
הקהילו אלי וכו' ולא תקעו וכו'. ואם תאמר מנ"ל דילמא ה"ק הקהילו כמשפט הידוע והיינו בחצוצרות ולא אצטריך לפרושי דכל הקהל בהכי הוה וי"ל דידוע שהכהנים היו התוקעים בכל פעם וכדכתיב קרא בפרשת בהעלותך והכא משה אמר ללוים הקהילו ש"מ דלאו ע"י חצוצרות קאמר וליכא למימר דלוים דהכא כהנים נינהו וכדאשכחן דכהנים איקרו לוים דהא פרושי קא מפרש קרא הלוים נושאי ארון ברית ה' א"כ בלוים ממש משתעי. ובמ"ש רבינו שנגנזו קודם יום מותו איכא למידק מנ"ל דילמא ההוא יומא ממש נגנזו ולא מקמי הכי ואולי דהואיל וגניזתם שררה וגדולה היא לו להראות שאין רשות לשום אדם להשתמש בהן הא נמי הוי בכלל אין שלטון ביום המות:
ואעידה בם וכו' ואם תאמר וכו'. ההרגש שמבחוץ דהול"ל ואעידה בכם ומאי בם אלא מוכח דהשתא בא לומר לשמים וכו' ולכך אמר בלשון זה:

פסוק כט
אחרי מותי וכו'. פירוש דליכא למימר ודאי אחרי מופלג למיתתו שהרי לעיל בדברי הקדוש ברוך הוא נאמר הנך שוכב וכו' וקם וכו' דמשמע מיד ורמו קראי אהדדי א"ו דהכא ה"ק אחרי כלומר אחרי מופלג למיתתי כשיגיע הזמן שאקרא מת ממש דהיינו אחר מיתת יהושע דעד אותו זמן איני נקרא מת אז ידעתי וכולי:

פרק לב

פסוק א
פירש"י ז"ל האזינו השמים שאני מתרה וכו'. פי' דק"ל לרש"י מאי איכפת ליה למשה שהשמים והארץ יאזינו דבריו די לו שישראל ישמעוהו שעמהם היה מדבר והכי סליק קרא דלעיל וידבר משה באזני כל קהל ישראל ולמה הפך עצמו לקרא השמים והארץ ומשני שאני מתרה בהם וכו' וידוע שהתראה צריכה להיות בפני העדים דאף על גב דלא בעינן שיהיו העדים עצמן המתרים מ"מ בפניהם מיהא בעיא. ומ"ש רש"י שכך אמרתי להם וכו' בא לתרץ דא"כ ק' דלא הול"ל בסתם האזינו השמים ואדברה דהשתא יוכל להיות זה פתחון פה לישראל לומר שלא התרה בהם שכל דברי השירה הזאת לא עמהם דבר אלא להשמים וארץ שהרי כך אמר האזינו השמים וכו' יערוף וכו' ולכך אמר דליתא שודאי אין להם שום פתחון פה שהרי כבר הקדים ואמר להם שיעיד בהם עכשיו את השמים ואת הארץ וממילא ע"כ ידעו דכשקראם לא קראם אלא להיות עדים

ושישמעו התראתו ולעולם ההתראה לישראל היתה. ומ״ש עוד וכן ותשמע הארץ הוצרך לזה משום דהכתוב מורה קצת שלא קרא לארץ להיות עד כמו השמים מדלא כיילינהו בהדי הדדי אלא נקט בלשון אחר האזינו השמים ואדברה והדר ותשמע הארץ אמרי פי משמע דרוצה לומר שהארץ תשמע דרך סיפור אמרים בעלמא ולא על הדיבור הראשון קאי שהיא ההתראה. ויש קצת טעם ג״כ לומר כך משום דא״כ הויא לה עדות מיוחדת שהרי השמים והארץ רחוקים זה מזה טובא וגרע טפי מהיכא דא׳ רואה מחלון זה ואחד מחלון זה דאיתא בפ״ק דמכות שאין מצטרפין ולכך מכריח רש״י דליתא דע״כ צריך לומר וכן ותשמע הארץ שגם היא שייכא בעדות שהרי אמר ליה לישראל ואעידה בם את השמים ואת הארץ ואין זו מיוחד׳ דקי״ל התם שאם המתרה עומד באמצע והעדים רואין אותו או המתרה רואה אותם הוא מצרפן וה״נ משה היה באמצע ומצרפן. ומה שפרט שמים בפ״ע וארץ בפ״ע ולא כיילינהו כדלעיל צריך לומר שהיה זה לכבוד השמים והדר מקשה רבינו ולמה העיד בהם שמים וארץ כלומר תרווייהו והוה סגי ליה בשמים לחוד דהא רבים נינהו וכדכתיב האזינו השמים ומשני לפי שבין בברכה ובין בקללה שמים וארץ ביחד הם המשלמין גמולם. ומ״ש רש״י עדים שהם קיימים לעולם רוצה לומר לעולם בעולם הזה דאילו לע״ל כתיב הנני בורא שמים חדשים וארץ חדשה. וכך תנינן בספרי להדיא עתידה כ״י שתאמר לפני הקדוש ברוך הוא רבש״ע הרי עדי קיימין שנאמר העידותי בכם וכו׳ אומר לה הריני מעבירם שנאמר כי הנני בורא שמים וכו׳:

פסוק ב

תזל כטל שהכל שמחין וכו׳. אין להקשות דלא הול״ל אלא טל ולא לימא מטר כלל דמ״מ טל לחוד לא סגי להצמיח הפירות ובעי׳ מטר וזה שאמר מה מטר חיים לעולם. ומרן עיר וקדיש האר״י ז״ל ביאר דהפשט הוא כטל שהכל שמחין בו אבל הסוד הוא כמטר שאינו שוה לכל נפש דלמי שאינו ראוי עורפו:

פסוק ג

כי שם וכו׳ מכאן אמרו וכו׳. היינו משום דכתיב כי שם ה׳ אקרא והוה סגי למימר כי ה׳ אקרא אלא ה״ק כשאקרא שם ה׳ ככתבו ואין זה אלא במקדש ומ״מ גם האמן שאנו עונים בגבולין נפקא לן מהך קרא כדאיתא בספרי להדיא וה״נ אי׳ בש״ס דיומא. ובטעם ההפרש מן המקדש לגבולין נלע״ד משום דעיקר קרא קמ״ל דבעי׳ ליחדא קב״ה ושכינתיה והיינו דכתיב כי שם הוי״ה אקרא הבו גודל לאלהינו. הילכך במקדש שהמברך מזכיר את השם ככתבו והוא בת״ת העונים אומרים בשכמל״ו לייחדא שכינתא עמיה דהיינו כבוד מלכותו כנודע אבל בגבולין שאינו אומר המברך השם בפי׳ אלא בכוונה ה״נ העונים אומרים אמן דהיינו היחוד ברמז דאמ״ן גי׳ צ״א כמנין יאהדונ״הי

אבל אין בידינו לייחד יחודא שלים בבירור הואיל ואין אנו במקדש ואין מזכירים השם בפי':

פסוק ו

הלא הוא וכו'. שקנך וכו' תמיהא לי טובא הואיל והפי' הראשון הוא מתיישב יפה ע"פ פשט המקרא מל' קנין שנמצא כן גם בשאר דוכתי כמו עם זו קנית ומיושב ג"כ משקל התיבה שלהיות שרשה קנה מנחי למד הא בא בחסרון הלמ"ד כמשפטו כמו עשך ומה גם שפי' זה מיוסד ג"כ על דברי רז"ל שכך ביארו בספרי קנין אתם לי זה א' מג' שנקראו קנין למקום וכו' א"כ מה ראה רבינו לידחק ולפר' בתרי אנפי אחריני מל' קן ומל' תקון שבזה שרשו קנן ובזה שרשו תקן דנמצא שחסר א' מאותיות השרש והיה צריך להיות האות דגושה להורות על החסרון ועוד בין בזה ובין בזה הוי"ל לינקד הקו"ף בחיר"ק להיות מבנין פִּעֵל להורות שהוא יוצא שאם אתה אומר קָנַן ר"ל שהוא עצמו יקנן שהרי הוא פועל עומד וכשהוא יוצא לאחרים צ"ל קִנֵּן וא"כ מי הכריחו ליכנס בפרשא דחוקה מאחר שכבר ביאר דבר מתיישב ואפי' שלהיות בכאן סמוך לאביך לא יתכן כ"כ לפרשו מל' קנין שאם הוא האב בעצמו איך שייך לומר אח"ז שהם קנין לו ולכך ביקש שאר פירושים אעפ"י שדחוקים:

פסוק ז

בינו שנות וכו' ד"א וכו'. הוצרך לד"א דאילו לפי' קמא ק' דהואיל והכל דבר א' אמאי הפסיק בתיבת בינו הכי הוי"ל זכור ימות עולם שנות דור ודור ולפי' בתרא נמי ק' דלא שייך כ"כ לי' דור על העה"ב שאינו דור א' אלא עולם נצחי:

ויאמרו לך הראשונות. לפי' שני דלעיל שאל אביך דהיינו הנביאים הם יגידו העתידות לימות המשיח ולע"ל ובמאי דסליק מזמן העתיד ביה פתח והדר קאמר זקניך ויאמרו לך הראשונות וקאי על זכור ימות עולם:

פסוק ח

למספר בשביל וכו' ולמספר שבעים וכו'. היינו כמו ד"א דהדר מפ' פי' אחר דה"ק יצב גבולות עמים ע' אומות כפי מספר ע' נפש והוצרך לתרווייהו דאילו לפי' ראשון תיבת למספר יתירה היא דלא הול"ל אלא לבני ישראל כלומר בשביל בני ישראל שהיו עתידים לצאת משם ולפי' שני אין זה שייך ונמשך על מ"ש בתחלה בהנחל עליון וכו' ולא הול"ל אלא יצב גבולות עמים למספר ב"י ולשתוק מרישיה דקרא:

פסוק ט

כי חלק וכו' חלקו כבוש וכו'. לפי"ז הוא כפל הענין שזה עצמו מ"ש בסמוך למספר ב"י לפי פי' קמא של רש"י דלעיל ועיין להרא"ם ז"ל שיישב בדוחק. ואומר אני שרוח

ה' נוססה בו ברבינו הגדול רש"י וכאן רמז דבר גדול בסתר עליון והוא מ"ש בזהר וביארו ברוח קדשו מרן האריא"ל זי"ע שמקלקול אדה"ר נעשקו כמה נשמות וניצוצי קדושה ביד הקליפות ולהיות שנאחזו בהם החצונים גבר עליהם הרע ובאו בדור אנוש ודור המבול ודור הפלגה והרעו מעשיהם ושוב נתקנו אותם ניצוצות הקדושה ונתבררו בישראל במצרים ע"י צירוף הגלות בחומר ובלבנים. ובזה מה מתוק מדבש מ"ש רבינו שהיה חלקו כבוש ביניהם כלומר כבוש ועשוק בקלי' באותם הדורות שהזכיר וה"ט נמי דכתיב בהפרידו בני אדם ע"ד מ"ש בזהר על פ' אשר בנו בני האדם בנוי דאדם קדמאה והבן:

פסוק יב

ה' בדד וכו' ואני אומר וכו'. כלומר הן אמת שמצד משמעות פשט מלת ינחנו דהיינו הנהגה בדרך מוכח שמדבר על זמן העבר שהיה מוליך אותם במדבר ומנהגם ברחמים דאילו לעתיד אחרי היותם לבטח על ארצם לא שייך כ"כ ל' הנהגה אמנם מדכתיב ינחנו בל' עתיד משמע להבא כדרשת רז"ל לכך צריך ליישב הדבר לכאן ולכאן על זכור ועל בינו וה"ז דומה לאחת דבר אלהים שתים זו שמעתי:

פסוק יג

ירכיבהו וכו' כל המקרא כתרגומו וכו'. כלומר עיקר כללות המקרא כתרגומו שמדבר על ירושת הארץ אבל פרטי דברי הפסוק אינו מבאר עכשיו כדרך התרגום אלא בדרך אחר והוא ע"פ הספרי וזמ"ש בסמוך ירכיבהו ע"ש שא"י וכו' ולבסוף כתב ועוד יש לפרש ב' מקראות הללו אחר תרגום של אנקלוס וכו' כלומר גם בכל פרטי הדברים:

פסוק יד

ודם ענב היה שותה טוב וטעם וכו'. נראה שכוונתו משום דק' מאי קאמר קרא שמדם ענב תשתה חמר הא פשיטא שהרי דם ענב הוא חמר דהיינו יין לכך פי' שזו ברכה אחרת שכשישתה ימצא בו טעם משובח יותר מדאי והיינו דמסיים בה דחמר בל' תורה אינו שם דבר של יין אלא לשון משובח בטעם:

פסוק כ

אמון וכו' ד"א וכו'. הוצרך לב' הפי' דלפי' קמא קשה דהעיקר חסר בכתוב דהיינו ההיכר ודקאמר אין גדולי ניכרים והכתוב אומר לא אמון דמשמע שלא היה להם גדול כלל ועוד דהול"ל אמוני אם איתא דר"ל גדולי דהשתא דכתיב אמון אינו מובן גידול דמאן. ולר"א נמי קשה אמאי כתיב כאן בנים בשלמא לפי' ראשון ניחא דר"ל בנים גדלתי כאב המגדל ואין גדולי ניכרים אבל לפי' ב' אין כאן שייכות לקרותם בנים:

פסוק כג

אספה וכו' ד"א וכו'. דאילו לפי' קמא נמצא שהוא מנחי פ"ה יו"ד ששרשו יסף ולא שייך אספה הול"ל אוסיף ולר"א אתי שפיר המשקל דאפשר שיהיה שרשו שפה ואינו מל' סוף אלא ענין בפ"ע ולהיותו מנחי למ"ד ה"א שפיר כתיב אספה על משקל אגלה אבל ק' דא"כ הרי הוא כפול שזה עצמו הוא מ"ש אח"ז חצי אכלה בם:

פסוק כה

ומחדרים וכו' ד"א וכו'. דאילו לפי' ראשון ק' דמשמעות חדרים סתם לא משמע כלל חדרי הלב אלא חדרים ממש לכך פי' ד"א ולר"א נמי ק' דלא הול"ל אימה סתם דמשמע דר"ל אימה ממה שנזכר למעלה מדלא פי' דאל"כ אלא מחמת ד"א הו"ל לפי' אימת דבר ולשני הפירושים גם יחד אכתי ק' דהול"ל בחוץ ובחדרים א"נ ליכתוב מבחוץ לכך מייתי גם פירוש שלישי דר"ל מחמת החוץ דהיינו מחמת מה שעשו בחוץ וכו' ולפי' זה ג"כ יש להק' דאמאי פסיקא ליה שהחרב היא בשביל מה שעשו בחוץ והאימה מחמת מה שעשו בחדרים ועוד שאין זה קרוב לפשט הכתוב כלל:

פסוק ל

איכה וכו' אלף מישראל. כתב ש"ח ויש מקשים דהא מדה טובה מרובה ממדת פורענות והנה במדה טובה כתיב ורדפו מכם חמשה מאה ובפורענות א' אלף ונדחק לתרץ ע"ש ואחר המחילה מאן דמקשי הכי לא חש לקמחיה דהתם פירש"י והוא מפורש שם בת"כ מכם מן החלשים שבכם כלומר דאילו הגבורים ירדפו א' אלף כמו הכא בפורענות והיינו נמי דאיתא הכא בספרי הייתם מבקשים שיהא א' מכם רודף אלף וכו' עכשיו א' מן האומות רודף אלף וכו' והכי איתא בהדיא בש"ס פ' ואלו מגלחין די"ו דדריש קרא דגבי דוד שהיה מפיל ח' מאות חלל בפעם א' שהיה זורק חץ ומפיל ת"ת חללים והיה מתאנח על מאתים דכתיב איכה ירדוף א' אלף יצתה ב"ק וא"ל רק בדבר אוריה החתי ע"כ. הרי בהדיא דגבי מדה טובה הוי נמי הכי לפי מספר א' אלף ואדרבא מדה טובה מרובה דודאי הכא הגוים כשרודפים אין להם שליטה אלא על החלשים שבישראל דהיינו שאינם צדיקים גמורים אבל הגבורים דהיינו הצדיקים גמורים אפילו מתכנסין כל א"ה אינם יכולים להם וכדפירש"י בפ' וזאת הברכה על פ' כל קדושיו בידך ואילו לענין הטובה אפי' החלשים שאינם כ"כ צדיקים רודפים מיהא לחשבון מאה. ובמאי דמסיים הכא קרא ושנים ינוסו רבבה לא העיר רבינו כלום כמו שהק' שם לענין הטובה דמסיים קרא מאה רבבה והק' וכי כך הוא החשבון וא"כ ה"נ ק' וכי כך החשבון והלא לא היה צריך לומר אלא ובי יניסו ב' אלפים אלא דבמאי דתריץ רבינו התם תתורץ נמי הכא מעין אותו תירוץ דאינו דומה מועטים החוטאים לרבים החוטאים שהפגם יותר גדול בהיותם רבים

ולכך אע"ג דלאלף פושעים צריך גוי א' כשיצטרפו יחד רבבה של פושעים גריעי טפי דסגי ב' גוים לרודפם ולהניסם:

פסוק לה

לי נקם וכו' וישלם להם וכו'. כלומר לפי שאין דבר רע יורד מן השמים ולכך כתב שהנקם עצמו הוא יהיה המשלם להם פורענותם:

פסוק לט

ראו עתה וכו' מאתי באה עליהם הרעה וכו'. פי' לא כמו שהגוים תולים הגדולה בעצמם ובאלהיהם כשגברה ידם להרע לישראל אלא מאתי באה עליהם להענישם והן עתה מאתי תבא עליהם הטובה וזה ברור ולא הוצרכתי לפרשו אלא לפי שראיתי לבש"ח שפי' באה עליהם הרעה פי' לע"א והטובה פי' לישראל ע"ש ואחר המחילה לא דק:

פסוק מא

ותאחז במשפט להניח וכו' ד"א וכו'. לפירוש ראשון ה"פ דקרא אשנן חרבי ותאחז ידי כלומר יד ימיני שהוא מדת החסד שדרכי להתנהג עם כל העולם במדת החסד אניח עכשיו מדה זו ולא אתנהג עמהם רק בדין גמור ודבר זה אעשה במשפט כלומר ע"פ הדין שהרי חייבים הם שאעשה כן עמהם לפי שאני קצפתי מעט וכו' ולפי' שני ה"פ שידי תאחז ותחזיק את המשפט כלומר הפורענות לנקום נקם בהם. והוצרך לב' פירושים דאילו לפי' א' ק' דמה צורך דלכתוב קרא שיעשה זה במשפט וכי ס"ד ח"ו שיעשה דינא בלא דינא והלא ידוע שכל דרכיו משפט ית"ש. ולפי' שני לא דייקא בי"ת דבמשפט והול"ל ותאחז משפט ידי א"נ המשפט. והש"ח כתב בשם רבו שזה הד"א הוא ט"ס ואין כאן אלא פירוש א' ולעד"נ כדכתיבנא. ולפי דרשת רז"ל צ"ל דכתיבא הך מלתא הכא לגבי האומות לרבותא דאפילו לגבי דידהו אם עושים תשובה מתקבלים לעולם ואפילו לאחר שזרק חץ יש בידו להשיבה וישיבנה אם חוזרין בהם וכ"ש לגבי ישראל דמהניא בכל שעתא:

פסוק מד

הוא והושע שבת של דיוזגי וכו'. שאותו היום עצמו נפטר משה מן העולם וידוע שהיה ביום שבת לעת מנחת ערב והיינו דקאמר שבת של דיוזגי:

פסוק מז

כי לא דבר וכו' ד"א וכו'. הוצרך לד"א דאילו לפי' קמא נמצא שמלת דבר יתירה ולא הול"ל אלא כי לא ריק הוא מכם דאילו לאידך פירושא דייקא שפיר אין לך שום דבר בתורה וכו' ומיהו לפי' בתרא נמי תיבת מכם לא דייקא וצריך לדחוק ולפרשה כמו שפי'

ז"ל ואם ריק הוא מכם הוא ריק לפי חסרון ידיעתכם ואילו לפי' קמא א"ש דר"ל אינו ריק מכם כלומר בלי קבול שכר:

פסוק מח

וידבר וכו' בנ' מקומות וכו'. תימא דהו"ל למנות עוד רביעי בעצם היום הזה נמול אברהם וההוא נמי שפיר מדריש כה"ג בב"ד אמר הקב"ה אם ימול אברהם עכשיו יהו כל דורו אומרים בכך וכך שלא היינו יודעים בו אילו היינו יודעין לא היינו מניחין אותו למול אלא בעצם היום הזה ודרגשה ביה ימלל עכ"ל ורש"י גופיה מייתי ליה בס"פ לך לך. ונראה דהך תנא דספרי דלא חשיב אלא ג' סבר כדאיתא בפר"א דאברהם נימול ביה"כ ומייתי לה מהך קרא בעצם היום הזה מג"ש דעצם עצם דכתיב ביוה"כ כי כל הנפש וכו' בעצם וכו' והילכך ליכא למדרש מניה מידי אחרינא דבעי' מופנה לג"ש דאל"כ איכא למפרך דמילה שלא בזמנה אינה דוחה יוה"כ. והנהו תלת אחריני דע"כ לאו ביוה"כ נינהו דגבי נח בהדיא כתיב בחדש השני בי"ז יום לחדש. ובמצרים נמי בט"ו בניסן היה וגבי משה נמי בז' באדר מת משה לכן דריש בהו הך דרשה. והאגדה דב"ר סבר דמילת אברהם לאו ביה"כ הוה דהכי דריש התם עגות מצות פסח הוה הילכך דריש ליה נמי כמו אינך ולדידיה אה"נ דד' מקומות נינהו ורש"י ז"ל נמשך שם אחר הב"ר ובכאן העתיק ל' הספרי כהווייתו אע"ג דלדידיה ודאי ד' מקומות נינהו:

פסוק נ

כאשר מת אהרן אחיך באותה וכו'. אע"ג דבפ' פנחס דכתיב התם נמי כאשר נאסף אהרן אחיך מייתי רש"י ד"א אין אתה טוב ממנו מ"מ הכא לא כתב אלא פי' זה משום דמגופיה דקרא מוכח דהכא הכי פירושו מדכתיב כאשר מת וכו' בהר ההר ואם פירושו אין אתה טוב ממנו לא הול"ל אלא כאשר מת אהרן אחיך ותו לא דאטו לאו ידעי' דבהר ההר הוא דמית אבל להך פי' א"ש דר"ל באותו דרך שראית שמת אהרן בהר ההר שנכנס למערה ועלה למטה וכו':

פסוק נב

כי מנגד מרחוק. אע"ג דבפ' יתרו בפ' נגד ההר פירש"י כל מקום שאתה מוצא נגד פנים למזרח מ"מ הכא ליכא לפרושי הכי ע"כ מכמה טעמי חדא דאדרבא הואיל והוא הוה קאי למזרחה של ארץ ישראל מעבר לירדן מזרחה א"כ כשעולה ומסתכל כנגדו הרי הוא רואה רוח מערבי ולא מזרח ואם ר"ל שהוא עומד מנגד כלומר לצד מזרח כשרואה את הארץ מאי קמ"ל זה היה ידוע ועוד שהרי לא רוח אחת בלבד של א"י הראהו הקב"ה אלא כל רוחותיה מן הקצה אל הקצה וכדכתיב ויראהו ה' את כל הארץ א"ו אין פי' הכי. וצ"ל דנגד לחוד ומנגד לחוד:

פרק לג

פסוק א

פירש"י ז"ל לפני מותו סמוך וכו'. פי' דק"ל מאי קמ"ל פשיטא דקודם מיתה הוה לכך משני דקמ"ל סמוך למיתה שאם לא עכשיו אימתי לפי שכל הנביאים סיימו דבריהם בדברי שבח ותנחומין ומשה עד שעה אחרונה הוכיח ולכך הוצרך לבסוף לברכם דאם לא עכשיו אימתי יסיים בכי טוב:

פסוק ב

מסיני בא יצא וכו'. דאל"כ הול"ל בסיני כמ"ש הרא"ם ז"ל. וא"ת דלא מצי למיכתב הכי כמו שהק' הש"ח דא"כ הוה משמע שירד בהר סיני ממש ומסקנא דגמ' מעולם לא ירדה שכינה למטה אלא למעלה מעשרה ועוד כמ"ש רש"י שהרכין שמים ע"ג הר סיני וכו' ע"ש סוף סוף הו"מ לכתוב על סיני בא דהכי נמי כתיב התם וירד ה' על הר סיני וכי היכי דמפרשינן התם נפרש נמי הכא אלא מוכרח לפי שיצא מסיני לקראתם:

אש דת שהיתה וכו' ד"א וכו'. דאילו לפי' קמא לא שייך למכתב למו בתר הכי דאע"ג שהיתה כתובה באש הרי לא ניתנה להם כך ועוד דא"כ לא הול"ל אש דת אלא דת אש דאז הוה משתמע שפיר דת שהיתה כתובה תחלה באש נתן למו ולפי' שני נמי הול"ל באש דת למו א"נ מתוך האש כדכתיב ודבריו שמעת מתוך האש. ועוד דלפי' זה לא יתכן היות אש דת כתיבין במלה חדא כיון שהאש הוא נפרד מהדת והול"ל תרין מילין וגם בטעם מפסיק בתיבת אש והשתא דסמיכי ש"מ דר"ל שהאש שייך בגוף התורה עצמה:

פסוק ג

מדברותיך וכו' ד"א אף וכו'. דאילו לפי' ראשון מלבד דלא יתכן מלת אף מה גם הך עמים יתירא דעמים מאן נינהו שבטי ישראל ובישראל גופייהו משתעי קרא עד האידנא וא"כ ליכתוב אף חובב למו ולפי' שני הול"ל אף אם חובב א"נ אף כי חובב:

פסוק ה

בהתאסף בכל וכו' ד"א וכו'. אצטריך דאילו לפי' ראשון לא דייקא מלת בהתאסף הואיל ואינו דבק עם ויהי בישורון דלעיל ועוד דיחד שבטי ישראל יתירא הוא ולפי' בתרא מלת ראשי עם יתירי נינהו דלא שייך חשבון להך פירושא:

פסוק ו

יחי ראובן בעה"ז ואל ימות וכו'. פי' בעה"ז שכבר נחשב כמת שהרי נכתב עליו וילך ראובן וישכב וכו' יהי רצון שיחיה ממיתה זו שיתגלה ויתפרסם לעיני הבריות אמיתות הענין שאינו כפי פשוטו וכדאמור רבנן כל האומר ראובן חטא אינו אלא טועה. ולעה"ב אל ימות כלל שלא יזכר לו לגמרי. ואע"ג דאפי' אות א' שבתורה אינה בטלה לעתיד

לבא חלילה מ״מ אתי שפיר במאי דכתבינא התם בפ׳ וישלח שנענש מדה כנגד מדה כשם שבלבל את המצעות כך נתבלבלו עליו האותיות שבתורה דבמקום שהול״ל ויכבש את בלהה וכו׳ נתהפכו האותיות ונכתב וישכב ע״ש והשתא שפיר קאמר דלע״ל יחזרו האותיות למקומן:

פסוק ז

וזאת ליהודה סמך וכו׳. ההרגש הוא דאמאי כתיב וזאת לישנא יתירא הול״ל וליהודה אמר וכדכתיב בכל השבטים. ומ״ש להם לבדם וכו׳ ולא עבר זר וכו׳ ופירש״י ז״ל שם דרש ר׳ תנחומא אימתי לא עבר זר בתוכם כשבא משה לברכם ע״כ ואמנם לא ידענא הך זר אמאן קאי ואמאי קרי זר לשבט אחר ומה גם דהשבט שהיה ראוי לפי סדר תולדותם להיות בתוכם הוא לוי [הואיל ולא רצה להזכיר שמעון] וכמו זר נחשב הוא אתמהא. והיה אפשר לומר כלפי מ״ש רז״ל גבי מכירת יוסף דכתיב ויאמרו איש אל אחיו וכו׳ לכו ונהרגהו וכו׳ שהיו שמעון ולוי ולא מצינו שהודה לוי על זה ולכך לא הכניסו משה בין ראובן ליהודה אלא אח״כ. והשתא קרי ליה זר דלגבי הך מלתא הויא ליה זר לגבייהו שלא דמה להם שהודו על חטאתם ברבים משא״כ לוי ובענין מ״ש רבינו בעצמותיו של יהודה שהיו מגולגלין וכו׳ עמ״ש בזה בפ׳ ויגש על פ׳ כי עבדך ערב וכו׳:

ועזר וכו׳ ד״א כאן רמז וכו׳. דאילו לפי׳ קמא האי שמע ה׳ וכו׳ יתיר נפיש הואיל וכבר פריש כל מילי ואל עמו תביאנו ידיו וכו׳ ועזר וכו׳ א״כ פשיטא שישמע קולו בעשותו את כל אלה ולכך פי׳ דאה״נ דיתיר הוא ובא לרמוז ברכה לשמעון ואהא נמי קשה דמ״ש גבי יהודה דרמז ברכה לשמעון השתא ומה לוי דעדיף מניה והראיה שברכו בפירוש לא רצה ליתנו בין ראובן ליהודה כדלעיל ושמעון דגרע מניה הקדים רמז ברכתו לברכת יהודה הו״מ לרמוזיה בהדי לוי:

פסוק ח

תריבהו וכו׳ ד״א וכו׳. לפי׳ א׳ לא שייך לשון תריבהו טפי הול״ל תבחנהו ולפי׳ שני אין זה דבר שייך לכללות השבט אלא דבר פרטי על אהרן ומרים:

פסוק יא

מחץ וכו׳ ד״א וכו׳. לפי׳ ראשון קשה תרתי חדא דלזה א״צ לתפילה ולברכה שהרי כבר אמר השי״ת בפ׳ קרח זכרון לבני ישראל וכו׳ ולא יהיה כקרח וכו׳ ועוד דכל ברכותיו של משה בכאן הם נבואות על עניינים פרטים שהיו עתידים לבא ולר״א ניחא. אך לד״א נמי לא שייך כ״כ לשון קמיו ומשנאיו שהרי היונים לא על לוי בלבד היו קמים אלא על כל ישראל:

פסוק יב
לבנימין וכו' לפי שברכת וכו'. משום דק"ל לרש"י מ"ש דבכולהו שבטים כתיב וי"ו כמו וליוסף ולזבולון וכו' לבר מבנימין ואהא משני שפיר דסמכו עם לוי וכאילו הם שבט אחד וענין א' מהטעם שכתב:

פסוק יג
ומתהום וכו' מעין ברכתו וכו'. הק' המפרשים ז"ל דא"כ למה הוצרך משה לברכם הואיל וכבר הקדימו יעקב בברכות אלו ועיין מה שתרצו. ולעד"נ דמשום שיעקב הקדים לברכותיו מאמר הקבצו וכו' את אשר יקרא אתכם וכו' אף שהיה דעתו לדבר אחר לגלות הקץ מ"מ כשחזר וברכן אקיבעיה קמא הדר וממילא לא היה מקום לחול הברכות אלא לעתיד לבא לכן הוצרך משה לחזור אותם הברכות לומר שיתקיימו גם בעולם הזה:

פסוק טו
ומראש הררי וכו' דבר אחר וכו'. הוצרך לב' פי' דלפי' ראשון ק' תרתי למה לי ראש וקדם דכתיבי בקרא דלפי' בתרא ניחא דר"ל שהיו ראשונים במעשה בראשית ומיהו לפי' בתרא קשה למה נזכר זה בחלקו של יוסף טפי משאר שבטים ולא יתכן לומר שחלקו של יוסף קדמה לכל דאדרבא הרי אמרו אבן השתיה שממנה הושתת העולם ובבה"מ קיימא בחלקו של בנימין ולא של יוסף:

פסוק טז
ורצון שוכני סנה וכו'. הא דהוצרך להזכיר כאן שכני סנה עמ"ש בש"ח. ולעד"נ בההיא דאמרי' במסכת שבת הסנה הסנה לאו משום דגביהת מכל אילני אשרי קב"ה שכינתיה עלך אלא משום דנמיכת מכל אילני וכו' וה"נ אמרו גבי יוסף הוא בצדקתו וענותנותו מתחלתו ועד סופו אפילו אחר שנעשה מלך במצרים לא גבה לבו לכך ראוי שתשרה עליו ברכה. וא"ש מאי דמסיים ולקדקד נזיר אחיו דאף על גב שנעשה נזיר אחיו והיה במצרים אפ"ה לא הניח צדקתו ועודנו מחזיק בתומתו:

פסוק יז
שורו שכחו קשה וכו'. הא דהמשילו בכחו לשור ולא לבהמה או חיה אחרינא נראה משום דידוע שהשור כחו בקרניו וה"נ יהושע כחו היה ממה שנתן משה מהודו עליו דהיינו קירון פנים דמחמתו הו"ל קרני ההוד והיינו דסמיך ליה הדר לו ופירש"י מונתת מהודך עליו:

פסוק יח
ולזבולון וכו' כפל שמותיהם לחזקם וכו'. זהו לשיטת הש"ס דידן אבל שיטת הירושלמי להיפך דאותם שכפל שמותם הם הגבורים כמו שאמר רש"י ז"ל בפרשת ויגש על פסוק ומקצה אחיו עיין שם. ואין להק' לשיטת גמ' דידן מדחזי' בגד דכתיב וטרף זרוע וכו'

וכן חלוצים תעברו וכו' ד"ל דמ"מ ראש השבט דהיינו גד עצמו מהחלשי' הוה ועי"ל דאה"נ דחלשים הוו ומברכתו של משה שכפל שמותם נתחזקו ונעשו גבורים טפי:

פסוק יט

עמים של שבטי וכו'. דבור זה נמשך עם מה שאמר בדבור דלעיל דע"י קביעות עתותיהם ועבוריהם נמצא שהם קרואים כל השבטים שיאספו בהר המוריה למועד הרגלים שנקבעו עפ"י עבורם וקביעותם ולאו דוקא שהם קוראים אותם לבא אלא רוצה לומר שהם סיבה שיבאו ומשום דסתם כל מאסף אנשים ע"י קריאה מאסף כתב נמי הכא על יששכר יקראו כלומר יקהילו אותם ע"י מעשיהם והו"ל כאילו קוראים אותם ודוק שבזה מיושב כל מה שהרגיש הרא"ם ז"ל בזה ע"ע:

ושפוני וכו' דבר אחר עמים וכו'. הוצרך לד"א דאילו לפי' א' ק' הדבר לפרש עמים סתם על ישראל אף על גב דהוו שבטים הרבה מכל מקום לא מצינו שנקראו עמים אלא עם או גוי ואף על גב דאשכחן קהל עמים קהל עמים איקרו עמים סתמא לא איקרו. ולר"א ק' דהעיקר חסר בפי' לומר שתחלה באים התגרים לארץ זבולון ואחר כך להר המוריה:

פסוק כ

כלביא שכן לפי שהיה וכו'. הק' הרא"ם ז"ל אמאי לא ביאר כפשוטו לפי שהיו גבורים כארי ע"ש. ונראה דהוכחתו של רבינו מדכתיב שכן ומה ענין השכונה עם דמיונו ללביא אלא מוכח דה"ק משום מקום שכונתו הוצרך להיות גבור כלביא:

פסוק כא

כי שם חלקת וכו' כי ידע וכו'. כתב בש"ח יש מקשין שקבורת משה היא בהר נבו כמו שאמר לקמן ויעל משה מערבות מואב אל הר גבו והר גבו בנחלת בני ראובן היה כמו שאמר בפרשת מטות ונדחק לתרץ עיין שם ואחר המחילה אשתמיטתינהו בין להמקשן ובין לתרצן ש"ס בסופ"ק דסוטה ארי" אלמלא מקרא כתוב א"א לאמרו היכן משה מת בחלקו של ראובן שנאמר ויעל משה וכו' ונבו בחלקו של ראובן קיימא וכולי והיכן משה קבור בחלקו של גד דכתיב כי שם חלקת וכו' ומחלקו של ראובן עד חלקו של גד כמה הוי ד' מילין אותן ד' מילין מי הוליכו מלמד שהיה משה מת מוטל בכנפי שכינה ומלה"ש אומרים וכו' עיין שם:

צדקת ה' וכו' דבר אחר ויתא וכו'. דלפי' א' קשה דלא שייך בענין קיום תנאם מ"ש צדקת ה' וכו' ומשפטיו וכו' ועוד מה שאמר בגד טפי מראובן ומנשה שלא הזכיר קיום תנאם ולר"א ק' מה ענין זכירת צדקתו של משה כאן:

פסוק כב

יזנק וכו' דבר אחר וכו'. לפי' א' קשה דכיון שהזינוק קאי על הירדן הרי הירדן אינו בחלקו של דן והיכי שייך לומר עליו יזנק ולד"א נמי ק' דלא שייך זינוק במה שנטל חלק בב' מקומות:

פסוק כד

ברוך מבנים אשר ראיתי בספרי וכו'. מאמר סתום זה הרי הוא מאמר פתוח בספר הזהר פרשת ויחי ז"ל ת"ח צדיק אחסין לה להאי ארץ ואריק עלה ברכאן בכל יומא ויהיב לה תפנוקין ועדונין בנגידו עילאה דנגיד עלה והא אוקימנא מלה ורזא דכתיב מאשר שמנה לחמו וכו' ות"ח מעלמא דאתי אהמשך ונגיד להאי צדיק למיהב תפניקין ועדונין להאי ארץ דאיהי לחם עוני ואתעביד לחם פנג ההי"ד מאשר שמנה לחמו וכו' ת"ח מאשר שמנה לחמו דא הוא אתר דכלא מאשרין ליה ומאי איהו עלמא דאתי דעלאי ותתאי מאשרין ליה וכו' ובסוף המאמר ואי לאו דגלי משה לא אתיידע דכתיב וטובל בשמן רגלו לאחזאה אן הוא קשרא דיליה באתריה דאיהו נגיד ההוא משח רבות מלעילא בג"כ כתיב ברוך מבנים אשר עכ"ל וע"ע בשל"ה דף שמ"ט שפי' המאמר הזה קצת ע"פ פשוטו עיין שם:

יהי רצוי אחיו שהיה וכו' דבר אחר וכו'. דאילו לפי' קמא ק' דמאי ריצוי איכא בהא הא לאו במתנה קיהבי להו אלא אינהו נמי יהבי חלופייהו תבואה דמעלי טפי אי נמי זוזי ותו דמ"ש באשר דכתיב ביה הכי ולא בשאר שבטים דהוו להו נמי ארצות מלאות וטובות ומי לנו גדול מיוסף דכתיב ביה מבורכת ה' ארצו כמו שאמר שם רש"י ואפ"ה לא כתיב ביה רצוי אחיו לכך מייתי דבר אחר ומיהו לד"א נמי ק' דהיכי נמשך שפיר ענין זה עם וטובל בשמן רגלו ומלישנא דקרא דוטובל וכו' משמע שהכל ענין א':

פסוק כה

ברזל וכו' עכשיו הוא מדבר וכו'. משום דק"ל מאי שנא דמתחיל בלשון נסתר שלא לנוכח יהי רצוי אחיו וטובל בשמן רגלו ומסיים לנוכח ברזל ונחשת מנעליך ומשני שפיר דהשתא תו לא מיירי באשר לחודיה אלא עם כללות ישראל קא משתעי. ומיהו להך פי' ק' דהול"ל כברזל ונחשת מנעלך ותו דמלישנא דקרא וקשרו אשר קשר משמע דהך מלתא אפי' תימא דבכל ישראל משתעי מ"מ אית לה שייכות עם שבט אשר דסמיך ליה לעיל ולהאי פירושא לא שייך ולא מידי הילכך קאמר דבר אחר ואמנם לד"א נמי ק"ק דהמנעולים אינם הברזל והנחשת אלא ההרים נמצא העיקר חסר ותו דא"כ הול"ל כברזל:

וכימיך דבאך וכימיך וכו' דבר אחר וכו'. הוצרך לזה דאילו לפי' קמא ק' דכיון דלא אתא אלא להשוות הימים אהדדי ימי הנעורים לימי הזקנה הול"ל וכימיך ימי דבאך שהרי גם

ימי הזקנה ימים הן אלא שאינם קרויים ימים שלו לפי שהן ימי הרעה שאין לו בהם חפץ לכך מייתי דבר אחר ולר"א נמי ק' דהול"ל וכימיך בב' דבהכי הוה משמע שפיר בזמן ימיך יהא דבאך:

פסוק כח

בטח בדד כל יחיד וכו'. דליכא לפי כמו ה' בדד ינחנו או כמו הן עם לבדד ישכון דא"כ לא הול"ל בטח אלא בדד לחוד א"נ לימא בדד בטח א"ו ה"ק בשביל שיהיו בטח ישבו בדד: **עין יעקב אלא כעין הבטחה וכו'**. ואם תאמר והיכא רמיזא בההוא קרא ברכה זו לישב בדד בטח ויי"ל דהיינו דכתיב והשיב אתכם אל ארץ אבותיכם דליכא לפרושי והשיב דר"ל כמו ויחזיר כדמשמע פשטיה דקרא דהא אכתי לא הוו התם וכשילכו היא תחלת ביאתם שם אלא מוכרח דר"ל ויושיבכי בשובה ונחת דהיינו מנוחה מן הגוים כלומר לבטח ואין מחריד:

פרק לד

פסוק א

מערבות מואב וכו' כמה מעלות וכו'. דק"ל דלא הול"ל אלא ויעל משה אל הר נבו דאטו עד האידנא לא ידעי דבערבות מואב הוו יתבי אלא מוכרח דה"ק ויעל בעלייה אחת מערבות מואב אל הר נבו והואיל ואין כוונת רבינו אלא ליישב יתור לשון המקרא לא אמר אלא כמה מעלות ולא חש לבאר המנין שאמרו רז"ל די"ב מעלות היו שם:

את כל הארץ וכולי והמציקין וכו'. דאל"כ לא הול"ל אלא את הארץ כל למה לי אלא לרבות חרבנה וצרתה:

עד דן הראהו וכו'. הכרחו של רבינו ז"ל בכאן ברור דמכדי כתיב ויראהו את כל הארץ הרי כלה בכלל כל שבט ושבט איש איש על מקומו ותו למה לי דהדר ופירש את הגלעד עד דן וארץ נפתלי וכו' ולא עוד אלא דטפי קשיא דהואיל ולפי האמת הראהו כלם כדמוכח מקרא דכל הארץ מ"ש הני דהדר ופרט להו טפי מאינך דהשתא משמע שאלו בלבד הוא דהראהו וקשו קראי אהדדי לכך הוצרך רבינו לומר דהנך דנפקי מכללא ניתנו לידרש. ומ"מ איכא למידק דכיון דנמשך אחר מה שדרשו בספרי משום דקרא קשיתיה דכלהו הני מילי יתירי נינהו א"כ מה ענין השמיטה שהשמיט רבינו דברים הרבה שנאמרו שם ודא עקא כי הרי הוא משמט בתחלתו דאיתי התם על את הגלעד שהראהו בה"מ בבניינו ובחרבנו ואין גלעד אלא בה"מ שני גלעד אתה לי ראש הלבנון. עוד משמט בסופו מה שדרשו על בקעת ירחו שהראהו גוג וכל המונו שעתידין ליפול בבקעת ירחו וכו' עיר התמרים מלמד שהראהו ג"ע והצדיקים מטיילים בתוכו שנאמר צדיק כתמר

יפרח עד צוער שהראהו גיהנם סמוכה מצדה קצרה מלמעלה ורחבה מלמטה שנאמר כי ערוך מאתמול וכו' העמיק הרחיב ד"א שהראהו מציקי ישראל כגון אלו הבלשים הדרים עם המלכיות ועתידין ליאבד עמהם עכ"ל. וע"ק דבספרי בכל חד וחד פירשו מעיקרא שהראהו אותו המקום בבניינו ובחרבנו והדר קאמר דבר אחר ודריש כל אחד ואי כדלעיל ורש"י ז"ל ערבינהו ותנינהו ולא הזכיר ד"א אלא גבי הים האחרון ואין ספק דלאו בכדי נסבה הכי ובזה י"ל דסבר רבינו דאף על גב דבמדרש אמרו ד"א על כרחך לאו דוקא והא בלא הא לא סגיא דודאי אית לן לפרוטי פרטא דומיא דכללא וכי היכי דכלל הכתוב את כל הארץ אתא למימר כפשטיה שהראהו כל הארץ בישובה ובחרבנה ה"נ כלהו פרטי צריכינן לפרושינהו כה"ג ומיהו מכח הקושיא שהקשינו דסוף סוף כלהו קראי יתירי נינהו ותו דא"כ אמאי לא פרט נמי לכל שאר ארצות השבטים הילכך צ"ל דלמלתא אחריתי נמי אתי לדרוש בכל חד וחד באפי נפשיה על ענין א' ומ"מ א"א לומר דלהא לחוד אתא דא"כ לא דמי פרטא לכללא כדאמרן וע"כ תרווייהו דוקא אבל גבי הים האחרון דיש מקום לומר דלפשטיה בלבד אתא ואקרא דלעיל קאי כלומר שהראהו כל הארץ בכללות גם בחרבנה מתחלת הארץ עד סופה כלומר מן המזרח עד המערב הילכך שייך שפיר ד"א וה"נ לאידך גיסא לצד דרום הילכך גם באת הנגב כתב תחלה לפי פשוטו ולבסוף כתב ד"א משא"כ בכלהו אידך דמיירי במקומות פרטיים ולפי הפשט ק' כדלעיל ולקו' ראשונה יש לתרץ דלא מייתי רבינו אלא אותם דרשות שהן קרובות לפשט אבל לדרוש גלעד על בה"מ הוא רחוק מפשט הכתוב דההוא קרא גופיה מגלעד אתה לי לאו על בה"מ קאי לפי פשוטו אלא כדפי' שם הרד"ק [ירמיה כ"ב] על בית מלך יאודה שהוא ראש ממלכת ישראל אתה לי כמו גלעד כי גלעד ראש ארץ סיחון ועוג וכלה נקראת על שמה ע"ש וה"נ יש לפרש לפי פשוטו שהראהו תחלה הארצות שמחוצה לירדן דהיינו ארץ סיחון ועוג הנקראת בשם גלעד מה שיארע לה ואחר כך הראהו מעבר לירדן והלאה. וה"נ הנך מילי שדרשו על בקעת ירחו וכו' משמע ליה לרבינו שהם רחוקים מפשט הכתוב מש"ה השמיטם. ואמנם ע"פ המדרש נלע"ד להסביר טעמא למה פרט הכתוב לומר שהראהו את כל אלה והנה ראשונה הראהו בה"מ וכו' להפיס דעתו על מה שלא רצה להניחו ליכנס לארץ והנה ידוע דא' מן הטעמים שנאמרו בזה במדרש לפי שאם היה משה נכנס לארץ היה בונה בה"מ הוא עצמו והיה זה רעה לישראל לפי שע"י חרבן הבית ניצולו ישׁ ששפך חמתו על העצים והאבנים כמ"ש על מזמור לאסף ואילו בנאו משה לא היו שולטים אויבים עליו והיה שופך חמתו על ישראל והילכך הראהו תחלה גלעד דהיינו בה"מ בנוי וחרב. ועוד הראהו עע"ז בדן כלומר שגלוי לפניו שעתידין לחטוא

ולכך הוצרך שלא להכניסו לארץ מן הטעם האמור. ובמה שהראהו עוד מעשה שמשון אפשר שרמז לו מ״ש דמשמשון ילפינן דבמדה שאדם מודד בה מודדין לו שמשון הלך אחר עיניו לפיכך נקרו פלשתים את עיניו וה״נ משה ברב בישר וברב בישרוהו כמו שכתבו ז״ל. ובפסוק השני הראהו שאף על פי שהוא יאסף אל עמיו לא מפני זה יחסר מי שירעה את עמו כי לא יטוש ה׳ את עמו ובכל עושה שליחותו ואף ביד אשה ימכור ה׳ את סיסרא. ועוד הראהו דכשם שיהושע שישמש תחתיו גרע מניה טובא כך יבאו רועים אחרים שהם קלי עולם וגריעי דהכא הראהו גדעון ובקרא דלעיל שמשון והיינו כדאמרינן ירובעל בדורו כמשה בדורו ודן בדורו כאהרן בדורו ועוד הראהו מלכות בית דוד לרעות ביעקב עמו וכל זה לפייס דעתו שלא יצטער על עמו כלפי מ״ש יפקוד ה׳ וכו׳ ולא תהיה עדת ה׳ כצאן אשר אין להם רועה. ובפסוק השלישי הראהו מחיצתו בג״ע ומתן שכרו הגדול ומה שהראהו תחלה מערת המכפלה היינו לפי מ״ש בספרי ומנין אתה אומר מחילה היתה יוצאת מקברו של משה לקבורתן של אבות נאמר להלן שמה קברו את אברהם וכו׳ ונאמר כאן וימת שם ומה שהראהו כלים שעשה שלמה היינו להבטיחו דאף כשיעשה שלמה בבית עולמים עשרה מנורות ושלחנות מכל מקום העיקר יהיה בשל משה והיא נתונה באמצע והכל יקרא על שמו לעולם והראהו עוד מלחמת גוג שתהיה לע״ל שאז יקום משה אדוננו גם כן בעזרנו כדאמור רבנן בספר הזהר משה ברישא ומשה בסיפה ועד אחרון הראהו כבודו בג״ע אבל שקודם לזה צריך לעבור דרך גיהנם שסמוכה מצדה ומשם יפרד ויעלה במנוחות שאננות ולר״א הראהו שימצא בכבודו ובעצמו בכל גאולת ישראל האחרונה לנקום נקמת ה׳ מאת אויבי נפשנו שיהיה בב״א:

פסוק ב

הים האחרון ארץ וכו׳. לפי׳ קמא ק׳ דלא הול״ל אלא הים האחרון ל״ל ולר״א פשיטא שהוא דוחק גדול לומר אל תיקרי הים אלא היום:

פסוק ג

ואת הנגב ארץ הדרום ד״א וכו׳. לפי׳ קמא ק״ק מ״ש שהזכיר דרום טפי מצפון דודאי גס צד צפון אחזייה דאל״ה כ״ש דק׳ מ״ט ולר״א נמי ק״ק דסוף סוף בתיבת הנגב לא רמיזה מערת המכפלה ושאני קרא דויעלו בנגב דהא מסיים ויבא עד חברון אבל עלייתם בנגב היינו נגב ממש לפי שהיתה הפסולת של א״י שכן צום משה כדפירש״י שם:

פסוק ד

לאמר וכו׳ שאלולא כך וכו׳. ומאי דקשה על זה מההיא דהיום מלאו ימי ושנותי עיין מ״ש בפרשת פנחס בד״ה על אשר לא קדשתם אותי בס״ד:

פסוק ה

וימת שם אפשר וכו'. ההרגש שמבחוץ נראה דהיינו דמאחר שכל הענין במשה אירי דכתיב ויעל משה וכו' ויראהו וכו' ויאמר ה' אליו וכו' אם כן לא הול"ל אלא וימת שם דממילא הוה ידעי' דעל משה משתעי ומשני שפיר דהוצרך לחזור ולכתוב משה להודיע שזה ענין באפי נפשיה דעד כאן כתב משה מכאן ואילך כתב יהושע ולאידך נמי משונה הוה:

פסוק ו

מול בית פעור קברו מוכן וכו'. נראה דק"ל דהיכי נקבר באותו מקום מול הע"ז ומכוין לתרץ ע"ד מה ששנינו בפ"ג דע"ז שאל פרוקלוס את ר"ג כתוב בתורה ולא ידבק בידך מאומה מן החרם מפני מה אתה רוחץ במרחץ של אפרודיטי והשיבו אני לא באתי בגבול' היא באה בגבולי וה"נ משני רש"י על ענין זה שקברו של משה היה מוכן שם ששת ימי בראשית וא"כ באה הע"ז בגבולו ולא אסור וכי תימא סוף סוף הואיל והיה גלוי לפניו יתי' שהיו עתידים האומות להעמיד שם ע"ז מפני מה הכין קברו מעיקרא באותו מקום ולאיזה תכלית ומשני שהוצרך לזה כדי לכפר על מעשה פעור:

פסוק ח

בני ישראל הזכרי' אבל באהרן וכו'. משה לא הוה מצי למעבד הכי לפי שהיה דיין והיה מוכרח לעשות דין גמור ועוד כדי שתהא אימתו עליהם להדריכם בדרך ישרה:

פסוק י

אשר ידעו וכו' שהיה לבו וכו'. לאפוקי דלא נימא פנים כפשוטו דהא חזי' דקא"ל לא תוכל לראות את פני:

פסוק יב

לעיני כל ישראל שנשאו וכו'. דהא קבלת הלוחות בידו לא הוה לעיני כל ישראל דאדרבא כתיב ואיש לא יעלה עמך לכך מס' דשבחו במה ששברן מדעתו דלאו משום תשות כח הוה דהרי הכתוב העיד עליו היד החזקה אלא מדעתו עבד לטובתן כדי שיהיו נדונים כפנויה ולא כא"א והסכימה עמו דעת העליונה אשרי העם שכ"כה לו זכותו יגן עלינו והוא על נדיבות יקום מ"ה ש'היה היוא שיהיה להוציאנו מאפלה לאורה יראו עינינו וישמח לבנו בביאת משיחנו בעגלא ובזמן קריב אכי"ר:

תם ונשלם. שבח לאל בורא עולם.